

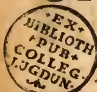

Joannes Labardæus.

JOANNIS LABARDÆI

MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS,
REGIS AD HELVETIOS ET RHÆTOS
EXTRA ORDINEM LEGATI,

DE REBUS GALLICIS
HISTORIARUM
LIBRI DECEM,
AB ANNO 1643. AD ANNUM 1652.

PARISIIS,
Apud DIONYSIUM THIERRY, viâ Jacobæâ, sub signo
Urbis Lutetiæ.

M. DC. LXXI.
CUM PRIVILEGIO REGIS.

SACRÆ,

ATQUE AUGUSTISSIMÆ MAJESTATI

LUDOVICI XIV.

GALLIARUM

ET NAVARRÆ

REGIS CHRISTIANISSIMI.

DEUM immortalem (REX LUDOVICE) sicutì Maximum, ita & Optimum esse scimus: documentò mortalibus, qui cæteris majores sint, eos & meliores esse debere. Id adeò ad Reges pertinet, qui omnes alios homines dignitate longè antecellunt. Quin & hos Deum sui simillimos esse vo-

luisse vel ex eo existimandi copia est; quòd & Regis nomen sibi uni proprium, & potentiæ suæ in nos, atque Imperii partem cum ipsis communicavit.

At non eâ modò causâ Reges Deo similes esse censebimus: sed & si prætereà bonitatis ejus æquè, ac potentiæ participes sint: ita ut ad illius normam, quam divinis legibus suis nobis tradidit, horum mores, atque omnis vitæ ratio componantur: hæc enim illa est sui similitudo, atque imago, ad quam hominem sese formaturum edixit, & quæ ubi primo omnium scelere fœdata, atque labefactata est, ibi ille ab potestate, & Imperio, quod huic Deus super omnibus ab se creatis tradiderat, statim excidit. Quod cùm ita sit, quantùm Reges ab omni pravitate alienos esse deceat, clarissimum est: neque verè sensisse eos, qui jus ipsum violare regnandi causâ licere sunt arbitrati. Ita enim regnum sceleris præmium esset, quod cùm iis artibus, quibus initiò partum

est, retineri soleat, necesse esset, uti perpetuis sceleribus retineretur. Sed hæc perpetrando in miserrimam incidimus servitutem, quâ nihil magis regno contrarium est. Id vel ipsi qui Christianæ veritatis expertes fuère, haud ignoraverunt, ubi solos bonos liberos esse dixère. Sed horum unus Imperium semper ad optimum quemque, ab minùs bono transferri rectissimè dixisse videtur, atque adeò sensisse nullam magis virtutem Regibus convenire quàm Bonitatem: quæ nimirum cæteras omnes complectitur, atque homines tam similes Deo reddit, ut hâc fretos in regni æterni societatem cum ipso venire certò credamus.

Hanc virtutem in te Rex omnes agnoscunt, & quia ea est, quæ in tanto Principe debet esse, magnoperè admirantur, non segnem videlicet, non desidem, non humilem, qualis in ignavis quandoque Principibus, atque adeò haud vera solet esse, sed sicuti divinam, quâ omnis hic mundus

perpetuò gubernatur, ac regitur, agentem, ac molientem. Tu enim quæ pace, ac bello Reipublicæ procedant, providere, atque agere non desinis; quæ ad cives per mercaturam, per varia textilium genera, per longinquas navigationes conlocupletandos; quæ ad jus ex breviori formulâ, ac minore litigantium sumptu dicundum; quæ ad copias in omni militari ratione, ac bellicâ disciplinâ exercendas, confirmandasque pertinent. Tu denique summam ærarii inopiam præteritorum temporum iniquitate contractam, quæ grandi ære alieno conflato, & oppigneratis vectigalibus, tributis, ac cæteris regiis fructibus, per multos annos duratura videbatur, brevì præter omnium spem sustulisti, & pro hâc copiam propè incredibilem habes: postremò de republicâ cogitandi, consulendi, agendi nullum tempus intermittis, nec te quod ad hanc augendam, ornandamque pertineat, quidquam fugit.

Sed præterea tu rebus cujusque privatis consulere posthàc velle visus es, ubi singulorum civium postulata scripto ad te ipsum, vel ab infimis perferri jussisti, ut & si quid coràm dicendum habeant, id liberè facere possint, quod certè in tanto Principe, ac tot, tantisque negotiis circumvallato, perrarum bonitatis exemplum est. Ex eo te non magis illis Regem, quàm Patrem esse velle sentiunt, quod & nomen adversùm se homines usurpare Deus ipse mirificè delectatur. Certè si hos filiorum loco habueris, fortunis eorum consulendo, hos te vicissim Patris, ac Dei loco, cujus apud nos vicem geris, habere æquum est: quâ re ad fidei erga te firmitatem nihil validius esse potest. Non exercitus, neque thesauri præsidia regni sunt, verùm amici, quos maximè bonitate paraveris. Omnium fermè rerum Regibus copia est, amicorum neque his, neque aliis nimium usquam fuit.

Sed quæ usquè gessisti, gesturusque es

digna laude, ac memoriâ sempiternâ; ea qui posteritati tradant, non defuturos credo: id verò te meminisse velim, quantavis fuerint, tamen apud posteros tanta habitum iri, quantùm hæc orationis dignitate exæquare potuerint præclara ingenia, atque his scribendis magis idoneos futuros qui in republicâ versati fuerint.

Ego intereà quæ de Principatûs tui initiis scripsi, ea tibi Rex dicare, atque consecrare me debere sentio, cui me ipsum jamdiù continuò data tibi opera dicavit. Horum varietas, pericula, casus, adversa, prospera, Annæ Augustæ optimæ matris tuæ memoriam illustrabunt: neque enim hæc varietas prohibuit, quo minùs per pueritiam tuam cùm in Procuratione Regni esset, ita rempublicam gesserit, ut id multo quàm acceperat amplius tibi tradiderit.

Quæ autem posteà gessisti, ea suprà quàm dici possit magnifica, atque excelsa

sunt:

ſunt: nam cum tibi ætas vixdum militiæ patiens eſſet, hujus tyrocinium in victoriis, & triumphis poſuiſti, & ni regiæ Virginis formâ, atque omni virtutum quibus ornata eſt, genere fretus Amor, arma victrici dexteræ tuæ detraxiſſet, vix quidquam reliqui victis futurum fuiſſe videtur. Sed idem hæc ipſe tibi reddidit, uti quam duxiſti tùm uxorem, eam in bonorum ſuorum ſicuti neceſſe fuit, poſſeſſionem mitteres. Id certè ita facere cœpiſti, uti quæ ſingulis per prius bellum æſtivis fieri ſolebant, longè ſuperaveris. Tunc enim unum, aut alterum oppidum capere operæpretium fuit, tu plures Belgii opulentiſſimas Vrbes, cum ampliſſimâ circum regione in ditionem tuam, poteſtatemque redegiſti. Sed qui finis æſtivis, non is tibi moliundi, atque agendi fuit: neque hyems, quam anni tempeſtatem natura otio, ac quieti dicavit, eam attulit virtuti tuæ, quæ certè ſuprà ipſam naturam eſt. Igitur paulùm requietos milites ex hy-

ε

bernis in expeditionem evocasti, Sequanorum fines ingressus es, pleraque oppida naturâ, alia opere munita statim deditionem fecère, Dolla ipsa caput gentis, diu antehàc sed frustrà ingenti belli mole oppugnata, ubi quantâ virtute, quantisque animis idem abs te gereretur, per biduum modò sensit, excidio suo deditione præververtendum rectè est arbitrata. Ita confectâ diebus omninò decem quàm tibi proposueras provinciâ, victor ad nos reversus es, atque adeò tibi triumphanti urbem inire licuit. Sed hæc Imperatoribus Romanis perdomitâ hujuscemodi provinciâ ampla merces visa; tibi verò ne Orbis quidem terrarum provincia nimis ampla, neque merces ulla satis digna pro virtute esse potest, quam si eadem porrò fortuna, atque celeritas comitabitur, illum quantuscumque est, maturè subegeris: neque enim tibi quisquam modum facere posse videtur, præter Vnum Te, ubi videlicet Te ipsum aliorum victorem vincere vo-

lueris : quæ profectò victoria cæteris omnibus præclarior est. Nam qui cæteros multi, qui se ipsos vicerint, pauci fuère. Sed nunc de tuis rebus amplius dicere non est consilium, quamobrem finem faciam, uti quæ de Principatûs tui primordiis scripsi, ea legendi, qui voluerint, initium facere possint. Vale.

Lutetiâ Parisiorum Calend. April. CIↃ. IↃC. LXVIII.

SVMMA PRIVILEGII REGIS *Christianissimi.*

LUDOVICUS XIV. Dei gratiâ Galliarum & Navarræ Rex Christianissimus, singulari Privilegio sanxit, ne quis per universos Regnorum suorum fines, intra decem annos à die perfectæ primæ editionis computandos imprimat, distribuat, aut alibi excusum venalem habeat Librum, etiam gallicè versum, qui inscribitur JOANNIS LABARDÆI *Matrolarum ad Sequanam Marchionis de Rebus Gallicis historiarum libri decem ab anno* 1643. *ad annum* 1652. præter DIONYSIUM THIERRY, & CLAVDIUM BARBIN, Bibliopolas Parisienses, in quorum gratiam dictus D. LABARDÆUS cessit jure suo. Qui secus fecerit librorum confiscatione, & pœnis statutis in Diplomate Regio, mulctabitur. Datum Parisiis, die decima Martii 1669. Signatum, LE GROS. De mandato Regis.

In publicas Bibliopolarum, ac Typographorum Parisiensium Societatis tabulas relatum, mense Aprili 1670. *Signatum,* ANDRÆAS SOVBRON, *Syndicus.*

Hæc prima editio absoluta fuit die ultima Octobris 1670.

JOANNIS

JOAN· LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER PRIMUS.
EPITOME.

QVid Ludovicus XIII. de Richelii morte senserit. Julius Mazarinus tunc primùm in Consilium de Republica ab Ludovico adhibitus. De Chavignio, Nucerio, Buthillerio, Seguiero Cancellario. Angiani, & Mazarini uter alterum praeiret controversia. Gastonis in Aulam reditus. Ebersteini Monachi ad Aulam adventus, missi ab Trautmanstorfio explorandis Aulae post Richelii obitum consiliis. Montacuti Angli item adventus, hic fautor Mazarino apud Reginam. Vitrius, Bassomperaeus, Carmainus custodiâ emissi. Fontenaii Marchionis apud Pontificem Regis Legati ab Roma secessio. Hyberna expeditio in Catalonia. Inter Vrbanum Pontificem, atque Odoardum Farnesium Parmae Ducem de Castro oppido bellum. Hispani Dertonam in Italia, Thomas Princeps Astae villam novam recipiunt. Longavilla, & Avauxius de Pace Legati in Germaniam destinantur: de Chavignio qui & eo legaretur facta mentio. Nucerius Aulâ pulsus. Tellierius huic suffectus in Quatuorviratu. Hospitalio Campania, Lenuncurio Lotaringia decernuntur, Angiano Belgium cum exercitu. Morbus Ludovici Regis. Edicto Regni Procurationem Reginae uxori tribuit per filii pueritiam. Ludovicus moritur. Bellovacensis Episcopus, & Belfortius apud Reginam gratiâ valent. Ludovicus XIV. cum Anna Regina matre in Senatum venit. Quid eo decretum. Mazarinus apud Reginam omnibus gratiâ potior denique fuit. Abrogata Buthillerio summa Quaestura. Rupes regia ab Hispanis oppugnatur. De his Angiani victoria. Margaritae Lotaringae Gastonis uxoris ad Aulam ab Bruxellis adventus, atque eorum celebratae denuò nuptiae. Almericus Contratabularius creatus. Bailleulio, & Avauxio summa Quaestura mandata. Quatuorviratum Chavignius abdicat, quem Regina Lomenio Briennae mandat. Reditus Mariae 1643.

1643. *Robanæ Mombasonæ Caprosi uxoris ad Aulam. Castronovanus Montem rubeum suum altero ab urbe lapide advenit. Robana Mombasona ut hic ad Reginam adire possit frustra operam dat, contra nitente Mazarino. Cogneuxii Præsidis ad urbem, atque in Senatum reditus. Diplomata ab Imperatore missa, quò Regis Legati tutò Monasterium Vestphalorum ire possent. Angianus Theodonisvillam oppugnat. Ellebovius capitis antehac ab Divionensi-Curia damnatus, Senatûs decreto absolvitur, atque huic Picardia Provincia redditur. Quid in Italia gestum. Navalis Brezæi cum Hispanis pugna. Philippi Hispaniæ Regis ad Cæsaraugustam adventus. Flixium frustra Hispani tentant. Monsonem oppugnant, ac redigunt ad deditionem. Guebrianus in Germania Rotveilam oppugnat, atque ad deditionem redigit, dein ex vulnere moritur. Stativa Gallorum apud Dutlingam oppugnata, captique propè omnes cum Ramsavio. Turenæ Germania Provincia cum exercitu decreta. Gassio Equitum Tribunus creatus. Belfortius in custodiam apud Vincennas conjectus. Bellovacensis Aulâ pulsus. Servianus Legatus cum Longavilla, & Avauxio in Germaniam de pace destinatus. Bellum Suecos inter, & Danos. Suecorum cum Racocio Transsilvaniæ Regulo fœdus, cui Regem adscribunt. Valencæus Gallus, Lugo Hispanus Cardinales Romæ creati.*

OSTQUAM ab negotiis, in quibus per adolescentiam versatus sum, fortuna me Principatûs hujus initio ad otium traduxit, hoc ita utendum decrevi, uti quemadmodum opera nostra nonnihil reipublicæ usque processit, ita & illud huic haud inutile videatur. Quamobrem statui quæ posthac memoriâ digna evenient, ea posteritati tradere, si modo nobis hujuscemodi scribendi genus erit, quo ab oblivione vindicari possint: non enim hominibus mediocre ad res præclarè gerendas incitamentum est, si speraverint earum memoriam fore sempiternam.

[a] Armand Jean du Plessis de Richelieu.

UBI [a] Armandus Joannes Plessius Richelius Cardinalis diem suum obierat, vir tantæ virtutis, ac famæ, quantam post hominum memoriam meritò consecutus est nemo: primùm sicuti par erat, Ludovicus XIII. Rex talis hujus viri desiderium iniquo, at constanti animo ferre: primores, plebesque mœstitiam Regis ex ingenio suo imitari. Post ubi corpus elatum, atque communis hominum fati misericordia mentibus decesserat, ibi verò mortuo tanto acriùs maledicere, quantò magis vivum metuerant. Id eò fiebat, quòd magnas cum Principibus viris pro Republica inimicitias susceperat, nec ea strenuè, ac fortiter geri domi, forisque potuerat, quin plebes vectigalibus premeretur: sed hæc, atque illi æquè Richelio infensi dum viveret, odium suppresserant, quòd post ejus mortem denique erupit, cùm neque huic, neque ipsis quidquam nocere posset. Haud ingratum fuit Regi, quidquid utrique antehac sibi malè factum fuisse credebant, id eos Richelio tribuere, quò faciliùs adductus est, ut hunc è vivis subla-

1643.

tum ægrè ferre desineret: nam carmina adversùm hunc in vulgus edita cantitavit, sicuti dempto severioris disciplinæ magistro gaudium, atque lætitiam agitaret. Et quod dicendum hîc sit, post sumptum de Henrico *a* Rusæo Quinquemartio, & de Francisco Augusto *b* Thuano supplicium, Richelius cum Ludovico acerbiùs quàm decebat cum Rege, egerat: quibus ob virtutem, & audaciam fidebat maximè, eos abigi importunè flagitando, ut ne horum opera si quid fortè ex Regum ingenio de se graviùs consuleret, ad id patrandum uti posset. Fuere enim qui ita existimarent, Ludovicum de Richelii cæde ubi ad Narbonem anno proximo decreta profectio fuerat, Quinquemartio auscultasse: dein ubi patranda fuerat, religione impeditum animum, quoniam ille Sacerdos, Episcopus, & Cardinalis erat, ab tanto facinore abhorruisse.

a Ruzé de Cinq-Mars
b De Thou.

Omnia tamen quæ Richelius moriens constituerat, de Provinciis, Oppidis, Arcibus, Præfecturis, Sacerdotiis, quæ ipse obtinebat, Ludovico rata, atque firma fuère: seu id tantæ hominis virtuti, magnifque in se, atque in rem publicam meritis tribuebat; seu satis magnum se in ejus sola morte lucrum fecisse arbitrabatur. *c* Carolo Portæo Melleraio Britannia, *d* Armando Maillæo Brezæo Rei Navalis Præfectura, præterea *e* Broagium, Rupellæ cum vicino agro, Rea, atque Olerona insulæ quibus Præfectus esset, datæ: Armando *f* Vignerotio Poncurlaio navium longarum Præfectura, Portus Gratiæ Arx, atque oppidum ad Sequanæ ostia, & Oceanum posita: Sacerdotia hujus fratri minori data.

c Le Mareschal de la Melleraye.
d Le Marquis de Brezé Maillé.
e Brouage, la Rochelle.
f Vignerot Marquis de Pont de Courlay.

Richelius duos Testamento scripsit hæredes, Armandum Vignerotium qui Franciscæ sororis nepos, atque Armandum Maillæum Brezæum qui Nicolaæ filius erat. Illi *g* Richelianum prædium, huic *h* Fronsacum cum aliis utrique bonis attribuit, quæ posteà utriusque filiis natu majoribus, dein eadem serie nepotibus obvenirent: si altera gens deficeret, Richeliana quæ possedisset bona ad alteram transirent, atque cæteris in majore natu conjungerentur, is Richelianum nomen, atque insignia perpetuò gereret. *i* Mariæ Vignerotiæ Aquiloniæ quæ ipsi sororis filia, Vignerotio amita erat, Lucemburgenses suas Ædes in D. Germani Suburbio, Ruellium altero ab Urbe lapide Rus nobile, atque amœnum, atque alia item legavit: hæc Richelio erat carissima, atque hujus honoris causa maximè Vignerotium delegerat, in quem omnem quam Richeliorum nomini addiderat gloriam transfunderet. Regi denique legavit suas apud urbem ædes, cum pleraque quæ in illis erat supellectili, magnam argenti cælati vim, præterea gemmam insignem.

g Le Duché de Richelieu.
h Le Duché de Fronsac.
i La Duchesse d'Aiguillon.

Armando Brezæo Clara Clementia soror erat, *k* Ludovico Borbonio Angiano nupta, cui ab Richelio Avunculo per nuptiarum pacta dos satis ampla dicta, cautumque fuerat, ut ea dote contenta nullam præterea in avunculi bonis haberet partem. Ludovico tamen, atque *l* Henrico Borbonio Condæo patri nonnulla spes fuerat, Richelium haud permansurum in hac sententia, cui longè gloriosissimum videri debere

k Le Duc d'Anguien.
l Le Prince de Condé.

1643. arbitrabantur, sororis filiam per has nuptias in Borboniorum regiam familiam transiisse; sed homini virtute, & rerum gestarum gloriâ, gratiâ, atque potentiâ pollenti, præterea ab ipso Rege (si fas est dicere) nedum ab Principibus viris coli, atque observari sueto, hæ nuptiæ, atque ea affinitas haud tanti quàm par erat visa, vel ex eo maximè, quòd eas Condæus cupidiùs expetiverat, gratiæ plus æquo serviens. Itaque Richelius nihil Brezææ doti Testamento addidit: id autore Aquilonia factum Condæus suspicatus, graves cum ea posthac inimicitias exercuit, neque maledictis in mulierem temperavit.

Cæterùm mortuo Richelio, cui Ludovicus omnem propè rem publicam permiserat, hanc sibi nunc omninò suscipiendam, capessendamque esse constituit. Eò frequentiùs habita Consilia, quibus tunc primùm Julius *a* Mazarinus Cardinalis adhibitus est. Hic homo Romanus ob ingenii multa bona, magnaque in Galliam merita, civitate ante triennium ab Ludovico donatus fuerat, præterea hujus commendatione Cardinalis Romæ creatus. Jamdiu Reges nostri Cardinalibus in administranda Republica multùm fidei habuêre, nam hanc propinquis permittere fortasse religio fuit, ut ne gratia, atque potentia generi conjuncta transversos ageret. Cardinales is gradus viris etiam è regia gente Principibus exæquat, quò fit ut in his ad summa quæque gerenda satis dignitatis sit, genus verò quod tametsi quandoque summum, haud unquam ferme regium est, præterea ordo Ecclesiasticus regnandi spem si qua in pravo suapte naturâ ingenio nasceretur, prorsus adimat. Ex hac Regum, ac Ludovici maximè disciplina Mazarinus in Richelii locum suffectus videbatur: quia tamen Rex quid de Richelio sentiret palam fecerat, naviter Mazarinus operam dedit, ut ne Ludovico suspicio incideret, sese eamdem gratiæ, atque potentiæ famam expetere.

a Le Cardinal Mazarin.

Leoni Buthillerio *b* Chavignio, & Francisco *c* Subleto Nucerio magna apud Ludovicum fides erat, quorum ille negotia Regni quæ foris agenda, hic bellica procurabat, ambo maximarum rerum quæ pridem gestæ fuerant, Richelio adjutores, atque adeò qui in iisdem negotiis porrò versarentur, ab Ludovico digni habiti. Sed diversissima inter eos omnia fuêre, quæ ex utriusque in Richelium cultu, atque observantiâ æstimare facile est. Nucerius corpore pusillus parva item, levia, & tenuia agitare, quin & quandoque servilibus officiis intentus multa haud satis sese digna, modò ut ad Richelium attinerent, curare, aut facere; huic cuncta obsequi, quæ diceret, faceretve, ea omnia juxta admirari. Interea quæ vulgi oculis objiceret ædificationes regias, auri argentique fabricam novam, Typographiam item regiam instituere, quò frequentior apud plebem sui mentio foret, quibus rebus magis, quàm ingenii viribus famam quærebat. Complures reipublicæ specie dimittebat in provincias sua disciplina imbutos adolescentes, qui nomen Patroni, gratiam potentiamque prædicarent, ipsis provinciarum Præsidibus, atque aliis graves, quibus illos minùs coluisse apud Nucerium sæpiùs fraudi fuit. At Chavignio cuncta excelsa, mens, animus, mores,

b Bouthillier Comte de Chavigny.
c Sublet de Noyers.

tota denique vitæ consuetudo, magnarum rerum peritia, dicendi, scribendique genus eximium, integra cum amicis juxtà, & inimicis fides, ad hoc præclara facies, vis, & magnitudo corporis, præterea divitiæ, atque alia optanda bonis superabant. Quibus rebus tam carus, acceptusque Richelio fuit, uti sibi assiduitate apud eum minùs opus esse censeret: huic nusquam nisi in republica dabat operam, liberè in omnibus quæ sentiret dictitans, nec falsam gratiam inire studens. Cupidus erat voluptatum, quibus honestis inter negotia spatium erat: nam in Regis Consilio, aut apud Richelium de omni republica sententiam dicendi, & cum Legatis agendi partes sibi sumpserat, quæ scribenda erant in iis aliena opera utebatur. 1643.

Sed inter Chavignium, & Nucerium per Richelii tempora fuêre simultates, annitente Nucerio per suos in Aula, atque in Urbe, præterea in provinciis clientes, uti primas apud Richelium partes habere videretur: per easdem sibi Cardinalatum destinari spargebat in vulgus, tametsi hunc Rex primùm *a* Josepho Clerico Tremblaio Capucino ab Pontifice petiverat, qui postea est in Mazarinum collatus. Sed vivente Josepho, cui vitæ finem adesse senectus satis indicabat, Nucerius dabat operam, uti Richelio veniret in mentem hunc Cardinalem facere, rationemque inibat, quò id ipse nusquam affectasse videretur, atque Richelius eò se sua sponte adduci crederet: quod quidem fieri posse arbitrabatur, si ad hunc permanaret famà, ipsum ab omnibus idoneum, atque dignum haberi, qui Cardinalis crearetur: nam tametsi non erat ex Ordine Ecclesiastico, tamen cælibem vitam, pietatémque colebat impensiùs. Sed hæc de Cardinalatu ab Nucerio excogitata vivente Richelio frustra fuerant; eo verò mortuo idem porrò molitus est: neque jam Chavignium, quem gratia atque potentia anteiret, sed ipsum respiciebat Mazarinum. Hunc advenam, ac nuper civitate donatum, & Cardinalem creatum si eumdem honorem assequeretur, facilè ab se superari posse. Erat Regi Confessarius Jacobus *b* Sirmundus Jesuita, vir pietatis eximiæ, atque doctrinæ, cujus operâ Nucerius ad Cardinalatum pervenire constituit. Igitur hujus consilii, ac spei plenus vitæ sanctitatem arctiùs colere, Regi in precum libris instituendis, cui rei tum studebat, multus adesse, Consilio de republica habito solus ex Administris cum eo manere, atque unà recitare cum Ecclesiasticis preces, quibus rebus efficere se posse sperabat, uti denique ab eo de Cardinalatu impetraret.

a Le Pere Ioseph.

b Le Pere Sirmond.

Hæc atque alia hujuscemodi Mazarinum impulêre, uti de abigendo Nucerio consilium caperet: quin & idem de Chavignio decrevisse plerique existimavêre; nam quamdiù ambo in Aula forent longo rerum usu cogniti Ludouico, probatique, vix se primum apud hunc gratiæ, atque fidei locum habere posse credebat. Nucerium quoquo modo pellere nihil pensi habebat. Chavignium verò, cujus maxima erant in se merita, non ejiciendum quidem, sed tantisper honorificentissimæ Legationis specie procul habendum esse constituit: quæ uti pararet,

1643. atque perficeret, aliquanto tempore, magnisque opportunitatibus opus habebat.

Chavignio pater erat Claudius *a* Buthillerius regni Quæstor summus, postquam Quatuorviratum quem Leo filius gereret, dudùm abdicaverat, atque in hoc Magistratu Regi, atque Reipublicæ egregiam navaverat operam: summam deinde Quæsturam cum Claudio *b* Bullione, validi ac propè ferocis ingenii viro per decennium gesserat, ita ut cuncta ex hujus voluntate faciunda essent: postea ipse unus per triennium hunc Magistratum gessit, magna cum probitatis atque integritatis fama, quam ipsi denique fraudi fuisse plerique existimavêre: nam id obstabat, quominus alii per rei publicæ damna familiari augendæ, ut fere fit, operam darent; quamobrem huic summam Quæsturam abrogatam volebant.

a Bouthillier Sur-Intendant des Finances.

b Claude Bullion.

Igitur hàc hominem pellere aggressi sunt, atque id filii voluntate fieri posse videbatur. Ipsi adeò atque uxori persuadere nitebantur, horum maximà interesse, uti Buthillerius summam Quæsturam abdicaret: *Hunc neque sibi, aut suis, neque aliis consulere satis scire, longè præstare alium ex amicis, & clientibus Chavignii hunc gerere Magistratum ex voluntate Patroni.* Præterea dictitabant *in novo Principatu, quem infirma Regis valetudo portendebat, difficiliora omnia fore: nam per Regis filii pueritiam Principes viros omnem sibi regiam pecuniam expetituros, quæ si non dabitur, vectigalia, portoria, tributa in provinciis quas obtinent, interversuros, ut ægrè denique Regis, & rei publicæ sumptibus suppeditari posse videatur, nisi si corrogandæ pecuniæ pleraque fiant insolita, quæ vix Buthillerius incipere ausit, aut velit.* His atque aliis hujuscemodi sermonibus permotus Chavignius patri suadere conabatur, uti summam Quæsturam abdicaret, neque id pro amicitia celabat Mazarinum: Buthillerius verò qui nihil videret, quamobrem quisquam rectiùs etiam difficillimis quæ impendere videbantur temporibus, summam gerere Quæsturam posset, nusquam adducebatur, ut in hac abdicanda filio morem gerere vellet. Cæterùm ea est summa Regni Quæstura, quam vix quisquam lubens deponat. Apud Chavignium ea tempestate multus erat, frequensque *c* Renatus Longolius Maisonius, in Senatu Præses, illi dudùm amicus ac familiaris, cui summam Quæsturam mandari voluisset, quæ Chavignii sententia Jacobo *d* Thubovio maximè probabatur. Is unus è minoribus *e* Quæstoribus est, cujus opera primùm *f* Antonius Ruzæus Effiatus, dein Bulliò, atque unà Buthillerius, ac postremò hic solus in summa Quæstura gerenda usi sunt, qui item apud Chavignium frequens erat.

c Le President de Maisons René Longueil.

d Thubeuf.

e Intendant des Finances.

f Le Marquis d'Effiat.

Buthillerius cum Mazarino, & *g* Petro Seguiero regni Cancellario, ab Rege in consilium de republica adhibebatur; atque hi tres Regi consulenti assidebant: *h* Quatuorviri de more stantes aderant, inter quos Chavignius, atque Nucerius. Petrus Seguierus ab Senatu in quo Præses erat, in Aulam ab Rege, Richelio autore, ante decennium vocatus fuerat. Is judiciariarum, atque earum quæ ad Ærarium pertinent rerum peritissimus, has in regio, cui per Regis absentiam præesse solet Consilio ita trac-

g Pierre Seguier.

h Secretaires d'Estat.

tabat, ut id nemo usque rectiùs omnium judicio fecerit. Cæterùm huic ea dicendi facultas & gravitas, quæ primum regni Magistratum deceat, præterea in immensa negotiorum mole summa animi tranquillitas, quin & sæpius otium est, mira ingenii ad omnia plusquam sufficientis facilitate quæsitum. His Administris Ludovicus rempublicam gerebat, quibus propè par apud hunc gratia, atque fides, quod Mazarino molestum, nam qui cæteros dignitate antecelleret, ita & fide, atque autoritate præstare æquum censebat. 1643.

Sed huic intercedebat magna cum Ludovico Borbonio Angiano controversia, nuper Narbone cœpta; dum eò Richelius morbo teneretur. Nam Angianus more majorum Cardinales, atque adeò Mazarinum anteire decreverat, atque id ab Henrico patre in Richelio interruptum in usum, & pristinam consuetudinem revocare. Igitur primùm id apud Lugdunum in *a* Alfonso Cardinale Richelii fratre, Lugdunensi Archiepiscopo, dein apud Narbonem in ipso Mazarino tentaverat; quod Richelius tam violenter tulerat, uti continuò Regis Rescriptum fieri curaret, quo cavebatur Cardinales in Gallia omnibus viris, tametsi è regia gente Principibus præituros, filiis modò, atque fratribus Regum exceptis; cui Rescripto, vivente Richelio, Angianus parere coactus est. Sed eo mortuo Mazarinum anteire planè constituit, quo fiebat, ut hic cùm uterque in veteri Regia apud *b* Germanifanum agitaret, cubiculo egredi non auderet, ut ne in Angianum incideret, ferocem sicuti genus, & ætas ferebant adolescentem. Huic dirimendæ controversiæ suam Chavignius impendit operam, ambosque eò adduxit, ut aliud Regis Rescriptum fieri utrique placeret in hanc sententiam, scilicet ut in Templo, ac cæteris quæ ad sacra pertinerent, Cardinales viris è regia gente Principibus præirent; at quocumque aliò his primas concederent. Haud ingratum Chavignio fuit, eo pacto sentire Mazarinum, quid inter se atque Richelium interesset: nam illi cautio erat, ut ne Mazarinus eosdem sibi spiritus sumeret, seque ab cæteris Administris perinde ac Richelium coli, atque observari vellet. Eò impensiùs Chavignius operam dabat, uti cum eo nihil de solita familiaritate, jocis, cæteraque libera sicuti inter æquales agendi ratione remitteret. Id verò quantò graviùs advertebat Mazarinus, tantò accuratiùs dissimulabat.

a Le Cardinal de Lyon.

b S. Germain en Laye.

Ludovico Regi frater unicus erat *c* Gasto Aurelius Dux, bonus, atque amicitia facilis, qui anno proximo Quinquemartii impulsu, suadentis uti Richelium ab re publica, quam Ludovicus huic omnem permittebat, amotum vellet, ea gratia cum Hispanis hostibus fecerat fœdus. Quod ubi cognitum Ludovico, jure in hunc jusserat agi, uti res omnis in aperto esset, ac de his qui ipsi conscii fuerant, supplicium more majorum sicuti factum est, sumeretur; illi autem delicti gratiam fecerat. Sed cùm hunc postilla puderet fratri venire in conspectum, sponte *d* Blesiam ad Ligerim amnem prædium suum concesserat. Tunc verò mortuo Richelio, cui Rex haud diu superstes fore videbatur, Chavignio venit in mentem cum eo Gastonem in gratiam reducere,

c Gaston Duc d'Orleans.

d Blois.

1643. atque adeò operam dare, ut in Aulam rediret, quod quidem ita faciundum existimavit, ut ex eo sibi maximam Gasto debere gratiam crederet, atque hanc ubi opus esset, referret. Id rectè consultum cum Mazarino cui conjunctissimus erat, communicavit, atque ambo decrevêre Ludovicum Barberium a Rivieram Abbatem, cujus Gasto tum erat in potestate, ad Urbem accersendum, cum quo ea de re agerent. Gastonis Cancellarius dudum Chavignius erat, qui tametsi Richelio ex publicis, privatisque negotiis fuisset obnoxius, Gastonis tamen, & commodis, & famæ sæpius servierat, quò sese hujus benevolentiam promeruisse jure arbitrabatur. Sed ubi Rivieram de Gastonis rebus ut ad Urbem venire vellet rogavêre, ille verò se id facturum negavit, nisi si ab b Bethunii Comitis, atque c Burdelii Monthesaurii injuriis se tutum præstarent, nam uterque illi crudeliter minabatur, hic ex gratia Gastonis nuper ab Riviera sibi erepta, alter ab eo proditionis insimulatus, sicuti fœdus inter hunc, & Hispanos factum Richelio patefecisset, quod falsissimum fuit. Mazarinus, & Chavignius uti Rivieræ de Bethunio metum abstergerent, hujus per d Rogerium Plessium Liencurium postulavêre fidem, qui cùm ut hanc daret adduci nequiret, postremò Regis litteris ea de re acceptis coactus est iræ atque vindictæ temperare: de Monthesaurio qui tum longè aberat, haud ita laborabatur. Ita Riviera venit ad Urbem denique, cum quo de Gastonis in Aulam reditu transactum. Sed tum incidit suspicio Chavignio consilium esse, uti Ludovicus Gastoni fratri, æquè ac Annæ uxori Procurationem Regni mandaret, ubi ipse è vivis discessisset, quâ suspicione Nucerium Reginæ animum implevisse ferunt, unde hujus in Chavignium odium cœperit.

a Louïs Barbier, dit Abbé de la Riviere.

b Le Comte de Bethune.

c De Bourdeilles Comte de Monteefor.

d Le Duc de Liencour Roger du Plessis.

Sed Gasto, factâ ab Rege potestate, in Aulam redit, ab hoc benignè, sicuti fratrem æquum erat, acceptus: Ubi primùm ad Regem adiit, hujus genua advolvi conatus, ab ipso manibus sublevante prohibitus est. Oratio illius, sicuti res monebat, submissa, & quantùm præteritorum pœniteret significavit. Id Aula coram, atque de industria magis quàm ex animo, atque uti fert natura factum, omnibus in vultum utriusque intentis: mox ubi sub noctem Ludovicus corpus curabat, discussisque diurnis curis liberiùs agendi facultas fuit, ibi verò rursum Gasto de facto suo tanta cum doloris significatione locutus est Regi, ut hunc miseratio simul cum fraterno amore caperet. Ita se omnium quæ Gasto secus fecerat, oblivisci declarat, bono animo esse, atque ab se quæ ab fratre, aut patre æquum sit sperare jubet, quo demum pacto gratia inter fratres seriò conciliata.

Richelio persuasum fuisse ferunt Regem, quâ erat infirma valetudine haud diu victurum; seque huic superstitem fore, atque adeò rationem inire voluisse, quemadmodum Procurationem Regni obtineret, interea dum Ludovici, atque Annæ Reginæ filius adolesceret. Hæc per hujus pueritiam ubi pater è vivis abiisset, in Annam matrem, aut in Gastonem patruum more majorum recidebat. Ita necesse erat Richelio

dare

dare operam, uti neuter ad hanc Regni Procurationem idoneus haberetur. Anna Philippi IV. Hispaniæ Regis soror est, adversùm quem dudum Ludovicus gerebat bellum, neque eò minùs Annam ad eum clàm Rege litteras dedisse constabat, quin & Richelius quibusdam hujuscemodi litteris interceptis hanc quod in eo peccasset, id fateri scripto coëgerat, scilicet longè ante providens ea quæ sibi usui posteà forent. Namque hæc fuit homini disciplina, ut ubi quis ex amicis, aut clientibus graviusculam commeruisset culpam, hanc ei primùm condonare, eâ lege, uti se admisisse scripto fateretur. Ita hos sibi magis, magisque obnoxios habere studebat. Præterea insertum in quodam Edicto fuerat quidpiam, quo in dubium vocabatur rectène, atque ordine Regni Procuratio fœminis permitteretur. Ad hoc Richelius nuper cùm ipse apud Narbonem implicitus morbo, Rex in castris circùm *a* Perpinianum esset, Annam ab Rege accersi curaverat, uti per illius absentiam filii duo qui apud Germanifanum erant, *b* Ambosiam, aut *c* Vincennas deducerentur, essentque in sua potestate, quæ res uti Regni Procurationem obtineret, si quid humani accideret Ludovico, magnum habebat momentum. De Gastone haud difficile videbatur huic illam adimere, nam quæ sæpiùs deliquerat, ea in aperto erant. Itaque Richelius palàm hunc impugnaverat, quod æque rei publicæ illum, ac suâ causâ fecisse existimo, nam quod ea de re perscriptum Edictum fuerat, id illius voluntate postridie quàm obierat mortem, in Senatu promulgatum est: nisi si cui credere lubet, tantùm humanæ prudentiæ in ipso vitæ fine reliquum homini fuisse, uti quod ambitioni suæ serviendo designasset, id vno rei publicæ studio factum videri voluerit. Quoquo modo se res habeat, hæc Gastonis famæ labes inhærebat, quæ posteà Regis benignitate, aque temporum, rerumque commutatione item Edicto regio sublata est.

1643.

a Perpignan.
b Amboise.
c Château de Vincennes.

Eâ tempestate Germanifanum advênit quidam *d* Ebersteinus Monachus ex Dominicanorum Ordine cum litteris quas *e* Maximilianus Trautmanstorfius ad Richelium dederat: hæ Mazarino redditæ, quibus Trautmanstorfius significabat Ferdinandum III. Imperatorem Pacem cum Rege factam velle, de quâ re Ebersteino fidem habere posset. Sed is quæ in mandatis haberet scripto edere jussus, nihil admodùm his quæ in litteris perscripta erant, addidit, nihil de Suecis, atque aliis, quos Ludovicus in belli societatem adsciverat, ut & cum his pax unà sanciretur, nihil de Pacificatoribus, quorum operâ controversiæ minuerentur, nihil denique de die ad quam omnium Legati, & de loco quo convenire deberent, rem tantam incœpturi: prorsus uti fides fieret Ebersteinum ab Trautmanstorfio missum, uti quid nobis animi, aut consilii post mortem Richelii esset, exploraret, tametsi ad eum se scribere finxerat. Ebersteino sic est scripto responsum, haud minus Regi, quam Ferdinando placere pacem, sed hanc sicuti convenerit cum cunctis unà faciundam, qui Pacificatores esse debeant, eorum operâ in eo negotio utendum videri, neque usquam discedendum ab iis, quæ apud Ham-

d Le Pere d'Eberstein.
e Le Comte de Trautmanstorf.

1643. burgum ab omnium Legatis sancita fuerant. Cum hoc responso dimissus est, quod omne negotium statim cum Suecis est communicatum, ut ne quid Regem cum Ferdinando seorsim agere suspicarentur.

Cæterùm Trautmanstorfius Ferdinando carus, acceptusque est, ac negotiorum Curator fidus, cui omnem, quantùm Imperium ejus in Germaniâ patet, rempublicam credidit, more, institutoque aliorum Principum, qui hâc tempestate regnant, scilicet, quibus dulce visum labori parcere, atque alienâ operâ pro suâ uti, tametsi ea res multos ob naturam mortalium Imperii avidam recipiat casûs, quos effugere, quàm subire satius est.

a Montaigu.

Post paulò *a* Montacutus Anglus ab Henricâ Ludovici sorore Britanniæ Reginâ missus ad Regem venit, hunc Henricæ verbis de Richelii morte consolaturus: sed neque Rex consolatione magnoperè egebat, neque Henricæ Richelium obiisse ægrè erat, cui scilicet ejus omnis ratio postquàm Carolo Britanniæ Regi nupserat, minùs probabatur, atque adeò huic iniquior fuerat. Henrica enim Gallici moris nimiùm retinens, cum Britannis concordare nusquàm poterat, sed quosdam modò sicuti hunc Montacutum, paucosque alios acceptos habuit, quò factum est, ut ipsa, atque illi popularibus invisi essent, neque ea res leve adversis viri rebus momentum denique attulit. Hæc tum Hagæ Comitis apud Batavos exulabat, opperiens si fortè quid sibi, ac Carolo Regi in Henrico Nassauvio *b* Arausiorum Principe præsidii foret, nam illorum filia Guillelmo Henrici filio nupserat.

b Prince d'Aurange.

Sed Montacutus apud Germanifanum morabatur, & apud Annam Reginam multus erat, frequensque. Hic in Henricæ Aulâ adoleverat, aptus se mulierum negotiis admiscere, quarum operâ pleraque in republicâ fiunt. Ita se res habebant in Galliâ, ob infirmiorem in dies Regis valetudinem, ut ab eo Henrica nullam haberet auxilii spem: restabat igitur nihil, nisi in futurum prospicere, Reginam ambiendo, quæ Procurationem Regni brevì habitura videbatur. Id faciebat Montacutus sedulò, dudùm Reginæ cognitus, atque omnis Aulæ nostræ prudens, in quâ sæpius versatus fuerat: præterea multarum rerum Reginæ conscius, quæ ipsi cum *c* Mariâ Rohana Mombasona Caprosi uxore intercesserant: hæc mulier Reginæ carissima erat, atque ejus causâ varios subierat in Gallia, Hispania, atque Britannia casus. Montacutus in multis haud dissimilis erat Mazarino, quibus amicitia pridem inter eos facilè conflata. Fuere qui ita existimarent Mazarinum hujus operâ usum, uti sibi Reginæ gratiam conciliaret, atque id Montacutum & sibi, & Henricæ usui futurum credidisse.

c La Duchesse de Chevreuse.

Id Chavignio clam fiebat, tametsi Montacutus huic amicus esse videbatur: sed amicior erat Mazarino, ad quem cùm sæpiùs ab Reginâ commearet, quandoque accidit, uti Chavignius ab Mazarino exiens in illum incideret, in proximo Conclavi expectantem, usque dùm Mazarinus ab cæteris negotiis vacuus foret: continuò Chavignius officii plenus regrediebatur ad Mazarinum, monebatque illic adesse Monta-

cutum, ibi verò ille ficuti fibi moleftum effet, ægrè introduci hominem jubebat: ita Mazarinus clàm quod in tali negotio maximè neceffe eft, fibi viam ad hanc quam jam obtinet gratiam, potentiamque fternebat. Huic præterea fautorem apud Reginam, atque adjutorem fuiffe aiunt Henricum *a* Beringanum, invitum antehàc Richelio, atque eâ causâ exulare juffum, cujufmodi omnes tum erant Reginæ cariffimi: præterquàm quòd huic per Richelii tempora multorum quæ adversùm eum movebantur, confcius, ac particeps fuerat. Reginam aiunt in his quæ ad rempublicam domi pertinerent, fe *b* Auguftini Potieri Bellovacenfis Epifcopi confilio, judicioque ufuram credidiffe, in his verò quæ foris agenda effent, Mazarinum fibi utilem Adminiftrum fore, ficuti Ludovico poft Richelii obitum erat: neminem omnium cuncta negotia quæ Regi cum omnibus foris Principibus intercedant, magis callere, quod planè neceffe fit, uti rectè gerantur: fed id huic maximè apud Reginam profuiffe putavêre, quòd ejus magis, quàm Galli hominis operâ pacem fe cum Philippo fratre facturam crediderit, Gallis ab naturâ infitum in Hifpanos odium effe, quod Mazarino nullum fit, diù multumque in Hifpania verfato, præterea Cardinali Italico, cujufmodi homines fibi Hifpanos aduerfos effe nolint. Hæc ab hujus fautoribus opportunè Reginæ fubjecta illi magno ufui fuêre, ita ut pofthàc hunc omnibus Gallis in omni republicâ gerendâ prætulerit. Cæterùm Reginæ ftudium pacis inter Ludovicum filium, & Philippum fratrem conciliandæ fuiffe nemini mirum fuerit, atque divinitùs accidiffe videtur, ut in hanc eâ causâ fumma rerum reciderit: nam id Galliæ non modò, atque Hifpaniæ utile futurum erat, fed & ad univerfam rempublicam pertinebat: neque majus quidquam, aut rectiùs facere potuit, quò fuam in Regni per filii pueritiam Procuratione prudentiam apud pofteros commendaret. Certè ipfi Richelio ubi primùm inter ambos Reges bellum cœperat, tantum ejufdem pacis ftudium fuit, uti poft primam Gallos inter, & Hifpanos pugnam, in qua noftri victores fuerant, de illâ faciundâ cogitaverit, atque eodem Mazarino interprete ufus fuerit, ut hanc fuam fententiam Hifpani refcifcerent: fed hi haud fibi committendum exiftimaverant, ut uno modò, neque eo gravi accepto incommodò animum defpondiffe viderentur. 1643.

a Beringhen.

b Auguftin Potier.

Chavignius intereà haud fatis fibi confulebat apud Reginam, neque profpiciebat quantùm fibi periculi impenderet. Facile dudùm huic fuerat per Buthillerium patrem magnam apud Reginam gratiam inire, fcilicet hujus fumptibus fuppeditandò è pecunia regia, cujus omnis impenfa ferme fummi Quæftoris quem Magiftratum Buthillerius gerebat, arbitrio fieri folet: fed neuter ad id, aut ad aliud quidpiam quò Reginæ gratiam promererentur, animum adjecerat.

Poftquam Gafto cum Rege redierat in gratiam, *c* Francifcus Baffomperæus, Nicolaus Hofpitalius Vitrius, ambo Tribuni Equitum, & Adrianus Monlucius Carmainus Comes cuftodiâ emiffi funt, atque rus procul ab Aulâ abire juffi: Baffomperæus, & Carmainus per Richelii

c Le Maréchal de Baffompierre. Le Maréchal de Vitry Le Comte de Carmain.

1643. tempora quædam adversùm hunc temerè dixerant, fecerantque, quod eâ tempestate graviùs crimine Majestatis erat. Vitrius cum Henrico *a* Escoblello Surdio Burdigalensi Archiepiscopo asperiùs egerat, quàm cum tali dignitate viro æquum esset, scipione quem præ manibus habebat hominem pulsando, hic tum in Provincia erat (quam Vitrius obtinebat) uti Classi Gallicæ præesset, quam illi Rex autore Richelio Rei Navalis in Gallia Præfecto permiserat.

a L'Escoubleau de Sourdis.

Exeunte anno proximo Franciscus Duvallius *b* Fontenaius Marchio Ludovici apud Urbanum VIII. Pontificem Legatus Regis injussu Româ discesserat, ad hunc pertinere arbitratus, quòd Pontifex *c* Michaelem Mazarinum Julii Cardinalis fratrem ex Ordine Dominicanorum cujus Ordinis Generalatum nuper sibi mandatum gerere vetuerat, deinde vocari in jus, ac postremò detrectantem rapi jusserat, tametsi Fontenaius Pontificem impensiùs orasset Regis verbis, ut hujus honoris causâ id omittere vellet: negabat enim Pontifex id ad Regem quidquam attinere, sed aliter sentiebat Fontenaius Mazarino gratificari studens: itaque sicuti Pontifex grave quidpiam in Regem admisisset, Urbe decessit. Erat tum apud Fontenaium *d* Hugo Lionnius vivente Richelio in Italiam missus Mazarini operâ, ad quem se nuper applicaverat, quia hic *e* Abeli Serviano antehac Quatuorviro Lionni Avunculo amicissimus fuerat. Is ex voluntate Patroni mandata ab Rege ad omnes Italiæ Principes habebat, quod facilè Mazarinus & ab Richelio, & ab Chavignio impetraverat: magnificum enim tunc erat Mazarino suam apud Regem, & Richelium gratiam Italicis Principibus ostentare, sibique ab iis magnam super Italiæ rebus haberi fidem, quas & sibi, & clienti suo permitterent. Hoc autore magis, quam suâ sponte, judicioque Fontenaium Româ discessisse ferunt: nam Lionno ad famam Patroni pertinere visum, Pontificem sentire, quam violenter Rex laturus esset Mazarini fratrem ab illo tàm malè habitum.

b Le Marquis de Fontenay Mareüil.

c Le Pere Michel Mazarin.

d Hugue de Lionne.

e Le Comte de Servien.

Posteà verò Fontenaio eam rem in otio cum animo reputanti haud tanta est visa, uti propterea discedendi consilium capere debuisset. Igitur non eâ modò causâ se, sed & quòd Pontifex de pace cum Odoardo Farnesio Parmæ Duce sanciunda, de admittendo Joannis Lusitaniæ Regis Legato, postremò de omni alia re ferme Ludovico negaret, abiisse vulgavit. Cæterùm inter hæc mortuo Richelio quod Fontenaius fecerat, id Mazarino, & Chavignio annitentibus Ludovico facilè probatum. Ipsi tamen edictum, uti qui tum Venetorum res Romæ procurabat, ejus operâ salvâ suâ, Regisque dignitate Romam redire niteretur. Sed ubi rescivit Pontifex Mazarinum eum gratiæ locum apud Regem tenere, uti deinceps huic de omni re publica, ac maximè quæ ad Italiam attineret, magna fides haberetur, Michaëli quidem fratri Generalatum Ordinis Dominicanorum abrogavit, cæterùm sacri Palatii Magistrum creavit, qui honos in doctissimos hujus Ordinis viros usque collatus fuerat: de Lusitaniæ autem Regis Legato admittendo, & de pace cum Odoardo Farnesio sanciunda, cæterisque negotiis Pontifex, atque Bar-

berini benignè in speciem Fontenaio polliciti sunt, neque tamen promissa apparuêre, nam postquam Mazarino de fratre fecerant satis, nihil prætereà opus esse probè scibant. 1643.

Principio hujus anni Februario mense *a* Inojosa Marchio Hispanus tribus peditum millibus, & quingentis equitibus fretus in Ampustæ regionem, quæ vltra Iberum amnem in Hispaniâ sita est, hybernandi causâ venit. Eò præter *b* Flixium, quod est oppidum ad Iberum amnem, & *c* Miravezem, cætera omnia loca ad propugnandum infirma sunt, si igitur duobus illis oppidis potiretur, nihil fore negotii credidit, quin cæteram omnem regionem in ditionem Hispaniæ Regis brevì redigeret. Primùm igitur ad Flixium movit, quò ubi posuit castra, subitò Iberi aquæ immensùm crevêre, ita ut Hispani castra properè movere cogerentur. Post paulò Inojosa pedites mille, atque equites centum Miravezem versùs misit, qui oppidum oppugnarent: hi ubi collocatis opportunè tormentis id facere sunt aggressi, subitò *d* Mottæus hac de re factus certior Iberum traduxit copias: Equitum Alæ fuêre tres, atque Sclopetarii octingenti, qui cum omni equitatu Moram inter, & Miravezem consedêre, dein Sclopetarios octingentos ipse dimisit in oppidum: hi postridiè eruptionem fecêre, dum Mottæus cum equitibus hostes diversâ parte adoritur, qui post acre prælium fusi denique, fugatique sunt, cessante Inojosa, qui haud procul cum reliquis Hispanorum copiis apud Gandesam erat, confisus nondum omni dilapsâ aquarum in Ibero vi Gallos hunc haud superaturos. Cæsi ex hostibus complures, capti quadringenti, qui Barcinonem deducti sunt, cujus triumphi tametsi exigui speciem Mottæus & plebis, & amicæ mulieris oculis objicere studuit. Sed isthuc hujus haud sanè magnum operæpretium Nucerius inflatiùs multò, quàm res erat, Regi narravit, quò tandem hunc adduceret, uti *e* Cardonam prædium in Cataloniâ nobile, atque opimum cum Ducatûs titulo Mottæo dono dare vellet. Id quoniam hujus Dominus Philippi Hispaniæ Regis partes sequebatur, tum vacuum fuit, atque adeo Ludovico copia erat, aut id retinere sibi, aut alteri cui videretur, dono dare. Illud suadebat prædii amplitudo, quæ non exiguam Cataloniæ partem complectitur, & cujus uberrimi fructus sunt, haud leve sumptibus in hac provinciâ sustinendo bello faciundis adiumentum. Postremò tamen Rex eâdem de re sæpiùs ab Nucerio fatigatus, ægrè adductus est, uti Cardonam Mottæo dono daret, cujus hunc rei brevi pœnituit.

a Marquis d'Inojosa.

b Flix.

c Miravez.

d Le Maréchal de la Motte.

e Le Duché de Cardone.

Intereà Mazarinus in Italiâ per Lionnum clientem multa, magnaque movebat. Bellum erat inter Urbanum Pontificem, & Odoardum Farnesium Parmæ Ducem, cujus opimum, atque nobile prædium *f* Castrum Urbanus publicaverat. Id prædium in agro Pontificio est, Pontificibus aut vectigale, aut obnoxium. Ingens Parmensi æs alienum Romę fuit, cujus sorti, atque usuris solvendis prædium pignori oppositum erat. Cessabat jamdiu Parmensis, neque de annuis usuris creditoribus faciebat satis, eò Pontifex Castrum sicuti dudum exoptabat, sibi vendicare constituit, id Camerę sicuti appellant, Apostolicę attribuendo, atque

f Le Duché de Castro.

1643. æs Parmensis alienum dissolvendo, aut cavendo creditoribus. Id ex sententiâ facilè factum, quoniam Castrum haud procul Româ positum est, neque Parmensi qui longiùs agitabat, Castri defendendi copia fuerat. Sed is tùm recipiundo Prędio adversùm Pontificem sumpserat bellum, quod uti conditionibus componeretur, Mazarinus Parmensi cum Pontifice pacem suadebat, aut inducias, Pontifici autem uti Castrum tantisper alicui permitteret, intereà dùm de omni quam habebat cum Parmensi controversiâ disceptaretur, ac demùm conveniret. Hanc ipsam nuper Odoardo tulerat conditionem Spada Cardinalis Pontificis Legatus, ut hujus fines cum exercitu ingressum moraretur, dein ex Italicorum hominum ingenio ludificaretur. Rursum Parmensi Mazarinus suadere conabatur, ut omissâ totius hujus negotii in pręsens curâ copias cum Ludovico Rege pellendis Italiâ Hispanis conjungeret. *Hujus rei amplam ipsi fore mercedem, cuncta quæ huic finitima Hispani possideant. Intereà Pontificem senio gravem occasurum, aliam fore novo Pontifici de Castro sententiam, cui Pontificatûs initio pacem bello potiorem futuram, Ludovico maximè annitente, uti Castrum Parmensi restituatur: posse intereà cum Vrbano fieri Inducias, satius id illi esse, quàm solo* a *Francisco Atestino Mutinæ Duce adjutore adversùm Pontificem bellum frustra continuare, cui propulsando longè par sit. In eo rem, atque operam Parmensem planè perdere, ni Venetos in societatem belli adducat. Sed eos ab hac sententiâ alienos esse, isthuc ab eorum Legato rescitum, quò magis Inducias cum Pontifice fieri, atque aliò transferri bellum in rem Parmensis esse videatur. Quin & eo pacto Venetos uti bellum adversùm Hispanos sumant, adduci posse: nam antehàc quominùs id facerent sese prohiberi dixisse Pontificis copiis, quæ haud procul finibus suis sint: sibi curæ esse quorsùm ejus consilia evaderent: sed ubi hæ per Induciarum conditiones dimissæ fuerint, nullam amplius Venetis de iis fore sollicitudinem.* Lionno tamen præceptum fuerat, ut hæc Regi placere diceret, modò ut & Parmensi placerent, sin aliter ejus sententia esset, huic omninò morem gereret, atque omnia ex ejus voluntate faceret. At Parmensis talia consilia aspernatus, incerta pro certis captare nequaquàm decrevit, atque ex Lionni oratione incidit suspicio, Mazarinum Urbano, atque Barberinis quàm sibi æquiorem esse; scilicet hęc eò pertinere, uti Castri oppidi per Inducias possessio ipsis pro jure denique quodammodò foret, atque ipse id pręedium possidere desisceret. Igitur bello jus suum porrò persequi decrevit, atque interim suo isthîc Procuratori ut ne posthàc de rebus suis cum Mazarino agere velit, interdicit: quod quidem hunc haud satis rectè fecisse censeo. Nam qui gratiâ, & potentiâ valet, eum non suo sæpiùs, sed tuo damno læseris. Postremò Parmensis nihil sibi ab Galliâ pręter mera apud Pontificem pro se verba sperandum esse probè judicans, Venetos, atque Ferdinandum Etrurię Ducem ad belli societatem impellit. Parmensi cum iis fœdus intercedebat, tuendis Parmensis, atque Placentini agrorum finibus, quò faciliùs convênit, ut & sibi recipiundo Castro, atque Pontificis, Barberinorumque consiliis disturbandis adjutores esse vellent: nam rem communem agi, neque committendum uti Pontifices pro suâ, aut

a François d'Este, Duc de Modene.

suorum lubidine hos, vel illos Italiæ Principes spoliare, & possessionibus suis ejicere sinant. 1643.

Jam tùm Mazarinus Francisci Atestini Mutinæ Ducis animum per Lionnum tentabat, ut hunc ab Philippi Hispaniæ Regis clientelâ ad Ludovici partes adduceret. Ab Hispaniâ redierat nuper ingentibus promissis oneratus: sed hæc Hispani nusquam repræsentabant, tædebatque Principem virum sese ab his ludibrio haberi, atque adeò haud difficulter huic persuasum, ut eorum partes ubi primùm opportunum foret, desereret. Porrò eâ tempestate & Fontenaïo Romæ, & Lionno qui tùm apud Venetias erat, nuntiatum est *a* Medinam Torresium Neapoli Proregem res novas moliri, atque ab Philippo Hispaniæ Rege postulare, ut hanc sibi provinciam prorogaret: quod si negaretur, nusquam tamen hanc depositurum, si de Ludovici auxilio certus foret: hæc quidam missus ab Medinâ dicebat, affirmabatque, cæterùm nihil ab ipso Medinâ quo fidem faceret, attulerat. Messanæ in Siciliâ quidam de illâ Ludovico tradendâ consilia inierant, quóque pacto id fieret, constitutum fuerat. Ex composito naves Gallicæ duæ propiùs urbem advenêre, signa de quibus convenerat, utrimque edita, cæterùm naves re infectâ discessêre. Nam magnum,& memorabile facinus animo agitare cuivis etiam ignavo, fortissimis modò perficere copia est.

a Medina de las Torres.

Anno proximo *b* Dertonam in Italiâ quæ procul in hostico posita est, Padum inter, & Ligurum fines *c* Henricus Aurelius Longavilla in deditionem redegerat, quam Hispani maturè oppugnare hoc anno decrevêre, priusquam ab Galliâ copiis nostris quæ in Italiâ hyemaverant, supplementum, aut aliæ copiæ venire, atque cætera tuendo oppido, atque arci satis provideri, atque administrari possent. Id oppidum *d* Thomæ Sabaudico viro Principi Ludovicus dono dederat, neque eo minùs præsidium alebat, atque huic curabat stipendium. Sed Thomæ qui trans Alpes incolit, facilius erat, quàm ipsi Regi quæ ad defendendum oppidum essent necessaria, ea ex propinquo providere, atque mittere. Postulaverat dudùm, ut in Italiam Rex peditum tria millia, atque equites mille duci juberet, quod quidem propter alia quæ per gravem Regis valetudinem domi urgebant negotia fieri non potuerat. Sed Mazarino venit in mentem per Lionnum Parmensis animum tentare, utrum Dertonam sibi ab Rege donatam vellet, quia illi tum copiarum ad hanc defensandam satis esse videbatur; hic autem præterquàm quòd satis intelligebat sibi tùm oppidum obtrudi, cùm neque ab Rege, neque ab Thomâ defendi posset, suspicio ex eo haud mediocriter crevit suam cum Hispanis pacem hoc pacto Mazarinum porrò imminuere velle, atque se ab Pontificio ad Hispanicum bellum traducere: quamobrem haud sibi quidquam in Dertonæ negotio faciundum decrevit.

b Tortone.
c Henry d'Orleans Duc de Longueville.
d Le Prince Thomas.

Intereà Hispani cùm omnia circum oppidum loca in suâ potestate essent, hæc præsidiis solito amplioribus firmavêre, ne quà ad Dertonam

1643. nostris aditus foret, pistrina duo quæ extra mœnia erant, disjecêre, ac denique circùm posuêre, ac munivêre castra. In oppido pauci qui id defensarent fuêre, atque adeò desertâ hujus parte maximâ arcem modò, atque editiorem in quo Dominicanorum Monasterium positum est, locum tuenda sibi sumpsêre, eò munitiones exstruxêre, & quæ ad propugnandum necessaria fuêre, ea ex cæteris oppidi regionibus convexêre. Thomas ut hostium consiliis, atque conatibus occurreret, quantas potuit copias ex præsidiis coëgit: sed hæ paucæ fuêre, quas *a* Sessitem, ac Tanarum amnes traducere consilium fuit, uti terrore hostibus objecto ne quid aliò ipsis inferret damni, incœptum omittere vellent: sed ubique populares armaverant, ac centuriaverant, qui ad fluminum vada, ac saltuum angustias, quà Thomæ ultra tendenti transitus erat, custodias agitabant, atque his præerant nobiles, sicuti quisque prædia his locis vicina habebat: prætereà equitatum quoquo versùm dimittebant, qui & ipse fluminum transitu Thomam arceret.

a La Sesia, le Taner.

Id factum semel, atque iterum, ubi Padum copias traducere conatus est, prohibente cum firmo equitatu ex alterâ ripâ Vincentio Gonzagâ: sæpiùs & Caracena Marchio, & ipse *b* Siruela Comes Joannes Velascus qui Mediolanensem obtinebat agrum, cum equitatu Padum versus, atque aliò iêre prohibendis transitu nostris. Sed Thomas denique ad Astam duxit: hoc Sabaudicæ ditionis oppidum est quod ab Hispanis captum antehàc fuerat, ubi Thomas horum partes sequebatur, fratris filio Carolo Emanueli Sabaudiæ Duci, atque hujus matri Christinæ Ludovici Regis sorori infensus, ac tum hostis, quibus quæ antehàc damna intulerat, ea nunc sarcire studebat. Igitur Astam recipere decrevit, postquam Tanarum amnem ad Bartholomæi-fanum transierat, haud procul Annone: postridiè Munitionem quæ Tanarum inter, & Astæ arcem posita erat, improvisò expugnat, quæ Munitio si penes hostes mansisset, magna his auxilia illàc in oppidum introducendi fuisset copia, nam haud procul in Tanaro vadum erat, quà hostibus transire occupatâ ab nostris Munitione difficilius fuit. Dein adversùm mœnia quatuor sunt locata, directaque tormenta, & quoniam res in celeritate posita videbatur, non his, neque militum qui eò excubabant stationi obducta munitio ulla, aut quidquam fuit præter arbores, quo protegerentur.

b Le Comte de Siruela Iean de Velasque.

Ubi Astam ab Thomâ oppugnari Siruelæ nuntiatum, subitò cum magnâ copiarum parte ad Tanarum versùs contendit, cui ubi appropinquavit, mille sclopetarios dextrâ, lævâque ad ripam disponit, qui crebrâ glandium missione equitatum flumen transeuntem protegerent: hic ubi ad alteram evasit ripam, ibi equites nostri unà cum Tribuno qui hos ductabat *c* Montio procurrêre, quorum impetu Hispani perterriti capessunt fugam; rursumque Tanarum prætergressi ad Annonem iter intendêre. Intereà ab oppido hostes eruptione factâ ad stationem quæ ad tormenta collocata fuerat, veniebant, sed fugâ suorum cognitâ, prætereà tympanorum, tubarumque strepitu qui Thomæ, ac *d* Pralinoplessii jussu tum

c Le Colonel Monti.

d Le Comte du Plessis Praslin.

tum major quàm pro numero equitum, peditumque qui eò restiterant editus est, perterrefacti retrocessêre. Ita omni auxilii spe damnatâ primùm oppidum, dein post acrem oppugnationem Castellum, ac denique Arx ipsa dedita sunt. 1643.

Apud Dertonam nostri rem majori animo, atque constantiâ sustentabant, ac jam suprà quàm existimari ab hostibus, aut ab Thomâ, ipso & Pralinoplessio poterat, prolataverant, omnium prope quâ laborabant rerum inopiam patienter tolerantes, ut illis ad ferendas suppetias spatium esset. Jam ab Galliâ supplementa, atque aliæ advenerant copiæ, quibus auctus exercitus ad quodvis incœptum haud impar videbatur. Igitur Thomas cum Pralinoplessio constitutis apud Astam, ut oppidum in tuto esset, rebus, Tanarum traducit exercitum, atque ad Annonem, ad *a* Niciam ac denique Alexandriam versus ducit, quo Sirvela Comes tùm commorabatur. Is habito cum ducibus consilio omnes copias quas circumquaquè dimiserat, ad Castra circum Dertonam properare jubet, quò & ipse profectus est. In castris sexdecim armatorum millia fuêre: *b* Caracena verò ad Scriviam amnem magnum habebat equitatum, uti nostros transitu prohiberet: sed flumen paulò suprà ad colles versùs vado transierat noster equitatus, dein omnis exercitus, cujus antecursores ad hostium munitiones propiùs accesserant. At tùm imber frequens metum Thomæ fecit, ut ne Scrivia crescente commeatus advehi ad sua possent castra, quò adductus est, uti citra amnem rediret: dein dilapsâ aquarum vi rursùm ultra amnem haud longiùs quàm tormentum adigi posset, ab hostium castris consedit, loco paulò quam cætera editiori: pars militum virgultorum fasces, alii aggerem qui super injiceretur ad fossam castrorum complendam portare iussi: sed priusquàm ad hanc pervenire possent, haud satis certos an quod animis agitabant, planè faciendum esset, nox oppressit. Postridie Thomas, ac Pralinoplessius circumspectâ suorum paucitate, præ hostium multitudine, quæ stabat ex adverso, vallo, fossâque probè tectâ, ac munitâ vix conandum, an omittendum incœptum esset, satis expediebant: relicto tamen in castris quæ loco editiori posita fuisse diximus, aliquo peditum, atque equitum numero, qui speciem justi exercitûs hostibus facerent, atque suspicionem injicerent, quos ad munitiones emiserant antesignanos modò esse, ad castrorum oppugnationem parati videbantur. Intereà equitum nostrorum alæ quædam ad *c* Farfanum, & Malepastum munita loca quæ Serra Marchio, ac Riviera Comes defensabant, accessêre, queis intervênit Hispanorum equitatus, ab quo nostri malè habiti, eò maximè quòd ab Farfano, & Malepasto tormentis emissæ pilæ eorum ordines nonnullâ factâ strage perturbaverant. Ibi verò Thomas habito cum ducibus omnibus consilio castra inde movere decrevit, cùm neque Castello ferre suppetias, neque diutiùs ob inopiam commeatûs eò commorari copia esset. Ita Dertona Hispanis denique dedita est, & qui hanc defensaverant, cum tormentis quatuor deducti ab Hispanorum præsidio sunt, usque ad Thomæ castra, qui haud ita procul moverat, dein utrimque sicuti excomposito cessatum.

a Nice de la Paille.

b Le Marquis de Caracene.

c Farfano Malpasciuto.

1643. Sed eâ tempestate Ferdinandus quem nondum Imperatorem appellabamus, & Philippus Hispaniæ Rex sicut apud Hamburgum convenerat, de pace Legatos Monasterium Vestfalorum mittere sese velle seriò significavêre, modò ut idem Ludovico facere placeret. Delecti igitur qui eò legarentur, *a* Henricus Aurelius Longavilla, & Claudius *b* Memmius Avauxius, ille qui Legationis princeps esset, hic longo Germanicarum rerum usu maximè idoneus ei Legationi habebatur, atque in hujus virtute, & industriâ magnam de pace conficiundâ spem positam omnes habebant. His duobus tertius quispiam adhibendus, cujus opera tantæ rei profutura videretur: is fuit ex Mazarini sententia Chavignius: neque hic abnuebat Provinciam, quæ ipsi Mazarino priusquàm Cardinalis esset, decreta fuerat. Ita enim Chavignio æquè, ac sibi antehac consulere videbatur, nisi quòd Mazarinus Legationis princeps futurus fuerat, qui honos postea Longavillæ habitus: secundum sibi locum deberi non dubitabat Chavignius, ex Quatuorviratu, cujus magna in Aula dignitas est. Sed Avauxius ætate major, & in Regis Consilium multò antè Chavignium lectus, ægrè ut huic concederet adducebatur. Cæterùm Chavignius sibi magnificum existimabat, suadente Mazarino Pacem inter tot, tantosque Principes conciliare, neque id sibi pacis artibus dedito minùs gloriosum fore, quàm Imperatori bellum gerenti ex profligato hoste victoria, atque triumphus. Qui Nucerii cum Chavignio simultates noverant, illum totius hujus rei artificem fuisse sunt arbitrati, ut æmulus procul ab Aulâ esset: alii veriùs id ipsum studuisse Mazarinum, cùm quòd suæ gratiæ, atque potentiæ modum impositum Chavignius vellet, tùm quòd per ejus absentiam majorem sibi de omni republica ab Rege fidem habitum iri satis intelligeret: nam sicuti antehàc memoravimus, hanc maximam Rex Chavignio, & Nucerio habebat, per Richelii tempora longo usu sibi cognitis, probatisque, atque adeò ineunda Mazarino ratio fuit, quò salvâ quæ ipsi cum Chavignio intercedebat amicitiâ, hunc tantisper ab Aulâ procul haberet, intereà dum sua apud Ludovicum gratia, & fides adolesceret. De Nucerio haud ita solicitus erat, quia neque obligatus ipsi quidquàm erat, satisque scibat quæ ejus consilia de se essent, atque adeò nihil prohibebat quominùs hunc ubi opportunum foret, Aulâ pelleret, quod post paulò factum ex sententia est.

a Le Duc de Longuevile.
b De Mesme Comte d'Avaux.

Certùm est Regem qui sibi vitæ finem adesse sentiret, eâ tempestate pacis cupidissimum fuisse, & cum Chavignii ingenio, solertiæ, ac fidei multùm crederet, hunc per idoneum judicasse, qui rem tantam brevì conficeret, eò hominem sicuti prensasse, & ambiisse, ut hanc accipere honoris sui causâ provinciam vellet, quod quidem illi est lubentissimè obsecutus, nihil de Mazarino suspicatus id hunc fuisse machinatum, neque enim sibi amiciorem esse neminem tùm arbitrabatur.

Magnam quidem Nucerio fidem usque Rex habuerat, sed quòd nuper de Cardonæ Ducatu Mottæo donando illi dixerat, atque importuniùs inculcaverat, Regis erga illum benevolentiam omninò extinxe-

pat, nihil enim homini intolerabilius eſt, quàm alio videri infirmiorem, 1643.
quod quidem accidit ei, qui victus alterius oratione quidpiam invitus facit, atque id quotiès huic redit in mentem, totiès hunc malè odit, ab quo ſibi vim factam fuiſſe ſentit. Iſthuc in Rege, ac Nucerio experti ſumus, nam poſtquàm de Cardonæ Ducatu huic fuerat obſecutus, incredibile memoratu eſt, quantum illum hujus odium ceperit. Tunc enim rediit Regi ad memoriam Nucerium Richelio planè deditum fuiſſe, cujus non modò vivi mandata, atque imperia nullâ propè ſui habitâ ratione executus fuiſſet, ſed & pleraque adhuc faceret, ſicuti etiam tum Richelio fretus eſſet. *Seſe quidem huic plurimum merito ejus tribuiſſe, quem videlicet unum in totâ Gallia dignum fuiſſe crediderit, ut eum autorem in omni republicâ gerendâ haberet; ſed errare Nucerium ubi ſe alterum Richelium fingat eſſe, nam hujus neminem unum, Nucerij verò munere complures fungi poſſe, eò multa ſe ab Richelio moleſta rei publicæ causâ diſſimulando pertuliſſe, quæ alios adverſùm ſe audere poſthac nuſquam paſſurus ſit.* Intereà cùm æſtivorum tempus appeteret, Rex ſibi Commentarium in quo perſcriptæ erant equitum, peditumque copiæ, quibus ſinguli hoc anno exercitus conſtare deberent, adferri juſſit: quem ubi Nucerius recitat, ille complures Prætorianorum Centurias iis exercitibus attribui, atque adeò paucas circum ſe quæ cuſtodias de more agitarent, manſuras animadvertit. Ibi verò ſolito commotior Nucerium graviùs increpat, qui ſeſe expurgare conatus alterius denique operam Regi acceptiorem quidem, non autem fideliorem fore ait: ille verò ita reſpondit, uti quod Nucerius de diſceſſu ſuo poſtulare videbatur, id factum, an infectum vellet in incerto eſſet: quamobrem Chavignius qui fortè aderat, Nucerio ut ne quid ampliùs diceret, animumque Regis exacerbaret, innuit, ſeducitque hominem, atque hortatur, uti quod ab Rege ſibi dictum fuerat, atque ipſe viciſſim reſponderat, ejus ne meminiſſet, ac porrò pergeret negotiis operam dare, nihil enim Regem obſtiturum videri. At Nucerius ſeu abire certus, ſeu ſi abeundi conſilium oſtentaret, Regem ſibi uti manere vellet ſupplicaturum credebat, (tantùm de ſe homines plerumque ſentiunt) poſt paulò Chavignium adit, ac poſtulat, uti ſibi ab Rege diſcedendi facultatem impetret: ille iterùm hominem ab hoc conſilio deterrere, dein ubi pergit obſecrare, atque obteſtari, ut iſthanc ſibi operam dare ne gravaretur, neque ſe ab ſuâ deduci ſententia ſinit, tùm Chavignius id liquidò ſe negare facturum, aut commiſſurum, uti de hujus ſeceſſione quidquam ab ſe profectum fama ferat. Nucerius quod ab Chavignio negatum fuerat, id ab Mazarino flagitatum iit: qui oblatam occaſionem tam optatam, haudquaquàm ſibi dimittendam cenſuit: ut ne tamen lubens id facere videretur, impenſiùs ſimulare haud ſibi probari Nucerii de ſeceſſione conſilium, multaque dicere, ſed ea levia, ſicuti ab hoc hominem deducere vellet: ille tantò magis inſtare, orare, ac vix tandem exorare viſus, uti ſibi morem gereret. Itaque Mazarinus de omni aliâ re cum Ludovico agens, nam cum eo quàm cum Nucerio ſimulatione magis egebat, de hoc mentionem injicere, Regis ut ſit animus

1643. erga hominem explorare, dein ubi lenem, atque clementem esse sentit, tantò magis hunc instare ait, uti sibi potestas abscedendi fiat. Rex Mazarinum ad Nucerium adire jubet, si manere velit, hunc ad se protinùs adduceret, sin abire pertendat, suis verbis potestatem faceret. Ita hominis quem Mazarinus Aulâ pulsum volebat, huic ipsi sors permissa. Ille Dangusium suum rus nobile quod non ita pridem comparaverat, postridiè secessit. Cùm huic Mazarinus Regis verbis discedendi potestatem fecisset, quia fortè præter spem evenerat, *Quid* inquit *amici mei facient?* Ignarus quàm pauci sint, qui res alienas suo periculo curare velint, & quos ubi his secundæ res erant, coluere, eos ubi in adversa mutavêre, observare pergant.

Ubi Nucerius ab Aula discesserat, eò Melleraius advenit, qui primùm cum Mazarino de amico Aula pulso graviter conquestus est, atque expurganti se, dicentique se omnia sedulò fecisse, ut hominem ab discedendi consilio dimoveret, Melleraius respondit sese Italicas artes haud satis callere, sed more Gallico sicuti natura ferret, agere: cùm autem Mazarinus nihil his verbis commotus placidè colloqui perrexisset, Melleraius sibi temperavit, & cum bonâ utrimque gratiâ discessum est. Hic verò ad *a* Esiæ pontem Nucerium visens iit, undè ubi Germanifanum redierat, ad Regem adiit, qui hunc de Nucerio dicere incipientem obturbavit, ac nihil pluribus opus esse ait, neque enim quæ ad hujuscemodi homines pertinerent, de iis sibi haud magnoperè laborandum videri: hæc Regis oratio Melleraium obstupefecit, quam nihil ad se attinere velle visus est, quò factum est, uti suæ de Nucerio finem faceret.

a Pontoise.

Nucerius unus ex Quatuorviris ab Epistolis, & Negotiis erat, sicuti suprà diximus, atque ea quæ ad bellum, & exercitus pertinebant, procurabat, quorum tanta erat eâ tempestate moles, ut in ejus locum alium quempiam properè suffici necesse esset. Duo erant qui hunc Magistratum petebant, Avauxius de quo suprà memoravimus, vir clarissimus, atque in magnis negotiis foris versari solitus, quæ cum laude maximâ in Italiâ, Germaniâ, Sueciâ, Poloniâque sæpiùs in eas regiones extra ordinem Legatus gesserat, ubique summam solertiæ, atque probitatis famam simul adeptus: alter erat *b* Michaël Particellus Almericus unus è minoribus Quæstoribus, qui pridem Quæstor missus in Italiam ad exercitum, Pacis quæ eò confecta cùm Hispanis fuerat, negotio unà cum *c* Thoirasio, & Serviano operam contulerat, dein Legatus apud Sabaudiæ Ducem factus: sed neuter Quatuorvir est creatus, nam Mazarino callido, atque prudenti in primis viro eâ tempestate cautio fuit, ut ne quis ingenio validus, & qui omni reipublicæ gerendæ par haberetur, Reginæ satis notesceret, eò Avauxium de Pace Monasterium Vestfalorum, sicut & Chavignium legari placuerat, neque Quatuorviratum Almerico mandari consilium fuit, qui administrandis Ærarii rebus magis idoneus erat. Igitur venit in mentem Magistratum hunc cuipiam mandandi, qui quantò longiùs tùm esset ab ea spe, tantò majorem sibi ex eo adepto

b Particelli Aimery.

c Le Maréchal de Thoiras.

gratiam deberet. Is fuit *a* Michaël Tellierus, qui pridem in Italia *b* Quæstor apud Regis exercitum erat: eò & antè triennium Mazarinus extra ordinem fuerat Legatus, quem Tellierus diligenter coluerat, atque observaverat, neque id ingratum Mazarino, vix enim cuiquam Quæstoris amicitia damno fuit. Hunc quippè ferunt unà cum Christina Regis sorore Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis matre rationem iniisse, quò hæc ipsi Legatio non oneri sicuti fermè accidit, ob ingentes qui ab Legatis fieri solent sumptus, sed & lucro esset. Igitur Mazarinus Regem nactus multorum sibi Quatuorviratum habere volentium petitione fatigatum, negantemque se ullius eorum operâ in hoc gerendo Magistratu usurum, opportunè quod ad rem maximè conferre visum, Tellieri mentionem injecit, hominis ingenium, industriam, fidem collaudans. Ibi Rex magis uti molestiâ quæ sibi ab petentibus continuò adferebatur, animum levaret, quàm aut Mazarini autoritate; aut his quæ de Telliero verè dixerat, adductus, hunc absentem, atque nihil hujuscemodi cogitantem, nedùm de Quatuorviratu fatigantem delegit, qui hujus munia obiret, atque hunc Magistratum ubi Nucerii abdicatione, aut alio pacto vacuus foret, planè haberet. Certè id omnibus probatum est, nam quos magistratus Tellierus alium post alium usque gesserat, in iis eo modo agitaverat, ut ampliore dignus haberetur. Sed nemo omnium in Aulâ fuit, quin crederet Mazarinum cum Chavignio consultaturum, quem in Nucerii locum sufficiendum censeret, tantæ inter ambos necessitudinis causæ esse videbantur, quod non est tamen ab illo factum, neque eò minùs Avauxius, & Almericus Chavignio ex repulsâ perindè offensi fuêre; ac si ambobus obstitisset, quod falsò ab iis creditum.

1643.
a Le Tellier.
b Intendant de Justice & Finances.

Interea Campania *c* Ludovici Borbonii Suessionis morte dudum vacua *d* Francisco Hospitalio Haliero Equitum Tribuno, *e* Lotaringia Lenuncurio Provinciæ decretę: hic Claromontio finitimo utrique Provinciæ Oppido, atque Arci Præfectus erat, pręterea multa benè, fortiterque gesserat in acie, & pręliis queis & sine imperio, & cum imperio sicuti Castrorum Pręfectus interfuerat: Halierus unius Custodum regii Corporis turmæ Dux, Castrorum Prefectus, dein Equitum Tribunus creatus, sæpiùs exercitûs etiam ante Tribunatum Equitum quod raro fit, ductaverat, ipse Lotaringiam obtinebat, quam tunc deposuit, uti Campaniam haberet.

c Le Comte de Soissons.
d Le Maréchal de l'Hôpital.
e Le Marquis de Lenuncour.

Sed eâ tempestate tametsi Regis valetudo infirmior in dies fieret, nullam tamen de republica curam omittebat, supra corporis vires ingenio validus. Duo ipsi ex Anna uxore filii erant, quorum alter natu major cum quinquennis modò esset, cui interea dum adolesceret, rempublicam permitteret, anxius erat. Veniebat in mentem illorum temporum, quibus hæc penes Mariam matrem fuerat, atque hanc ex unius hominis maximè consilio, atque judicio qui peregrinus erat, omnem gessisse rempublicam: hanc primò factionum, dein belli civilis causam fuisse. *Ita ab natura comparatum, uti mulieres ad parendum, non ad imperandum natæ sint. Id paucissimas rectè fecisse; ab cæteris multa mala in rempublicam orta, quam*

1643. *plerumquè pessùm dedissent. Annam uxorem bonam hanc quidem, sed amicitiâ facilem ab malis viris, atquè mulieribus usque circumventam, factionibus, & partibus studuisse: quæ quanquàm in Richelium factæ videbantur, tamen quia huic fidem habebat maximam, haud æquum fuerat uxorem aliter sentire.* Cæterùm Anna diù multumque fuerat in potestate Mariæ Rohanæ Mombasonæ, quæ primùm *a* Carolo Alberto Luinæo, dein post hujus mortem *b* Claudio Guisio Caprosò nupserat: huic fæminæ audacia virilis, cætera præstereà quæ supra mulierem sunt, cordi fuêre, animus inquies, factionum avidus, quas alias ex aliis serere studebat. Gastonem fratrem Ludovicus pernoverat, haud secùs quàm Annam iis quorum esset in potestate obnoxium, atque ex eorum lubidine rempublicam si ipsi permitteretur, planè gesturum.

a Le Duc de Luine.
b Le Duc de Chevreuse.

Sed intereà æstivorum tempus appropinquabat, monebatque de provinciis quò bellum porrò gerendum erat, uti maturè decerneret, quibus has dari placeret. *c* Ludovico Condæo Angiano Belgium decretum cum exercitu, atque huic Legatus fuit *d* Hospitalius Halierus, de quo supra memoravimus, vir maturâ ætate, & scientissimus belli, qui adolescentem consilio, atque operâ juvaret. At in eo compertum est quorumdam animis sicuti audaciam, ita & prudentiam ab naturâ inesse, uti nati Imperatores potiùs quàm facti videantur, neque iis necesse esse, ut ad id locorum per omnes militiæ gradus adscendant, sicut ex iis quæ posteà commemorabimus palàm erit. Is igitur ab Urbe paludatus in Provinciam profectus est, magnâ omnium spe, quam de hujus virtute animis præceperant. Priusquam ab Aulâ discederet, *e* Rupifocaldum Marsillacum Reginæ clientem cum *f* Colinio Andeloto item Angiani cliente egisse ferunt, ut inter ambos conveniret, scilicet Angianum Reginæ commodis, ac rationibus fideliter servîturum, Reginam vero hunc quantùm citrà Gastonis offensionem posset, ornaturam, atque aucturam.

c Le Duc d'Anguien.
d Le Maréchal de l'Hospit. l.
e Le Prince de Marsillac, la Rochefoucauld.
f Coligny d'Andelot.

Cùm Rex in dies magis, magisque hæsitaret, cuinam Procurationem Regni per filii pueritiam permitteret, nemo ex Administris fermè audebat, quid huic consilii esset explorare, ut ne suprà quàm ipse vellet, expiscari viderentur: præstereà hominem quotidianis de republicâ curis, & morbo qui suâ diuturnitate magis, quàm vi corpus sensim, atque animum conficiebat, fatigatum, ad hoc suspicacem eâ de re uti decerneret vrgere religio erat. Cùm tamen certiores facti essent ab Medicis XV. Calend. Maias morbum adeò ingravescere, uti tempus adesset providendi, si quid reipublicæ Rex in futurum consultum vellet, Condæus, atque Mazarinus haud ampliùs tergiversandum censuêre, sed ex omnium Administrorum sententiâ ad Regem adiêre. *De hujus valetudine Medicos spem nondùm abjecisse dixêre, cæterùm hanc sicuti cuncta mortalium incertam esse: quod reliquum vitæ sit, id reipublicæ in futurum constituendæ si dederit, magnam ex eo rebus antehàc præclarè ab ipso gestis gloriam, famamque accessuram.* Ubi Rex id sibi satis placere ostendit, Condæus Reginæ prudentiam, virtutem, bonitatem collaudat: de Gastone verò ita locutus est, uti specie expurgantis quæ antehàc deliquerat, ea Regi

ad memoriam redigeret, ficuti magis adversùm Richelium, quàm adversùm Regem ipsum, ac rempublicam facta fuissent: quod quidem ut ne Gasto ab republicâ gerendâ per fratris filii pueritiam amoverêtur, valere poterat, non autem ut omissâ Reginâ huic permitteretur, quod Condæo gravissimum accidisset. Sed cùm etiamtùm Rex neutri se satis rectè rempublicam permittere posse crederet, ibi verò Administri rationem iniêre quò id præclare fieri posse sentiret, si videlicet Reginæ Procurationem Regni tradendo, huic Consilium institueret, ita ut necesse haberet ex plurium qui huic adessent sententiâ de omni republicâ decernere, quod quidem Regi omnino probatum est, atque eà de re Edictum perscribi jussit. Id in hanc sententiam factum, uti penes Reginam Procuratio Regni foret, Gasto Regi puero cujus vices obitura Regina erat, in omnibus Provinciis Legatus esset, item regij Consilii princeps, ac per hujus absentiam Condæus, & utroque absente Mazarinus: huic Consilio præter hos tres, ac Petrum Seguierum Regni Cancellarium, Claudius Buthillerius Summus Regni Quæstor, ac Leo Buthillerius Chavignius filius Quatuorvir adessent, quæ ad rempublicam pertinerent, ea ex horum sententiâ Regina decerneret, Potestates, Imperia, ac majores Magistratus mandaret, ac singillatìm Primarii in Senatu Præsidis, Cognitorisque regii, majora verò sacerdotia ex Mazarini singillatìm sententiâ: si quid humani Reginæ impenderet, priusquam Rex filius adolesceret, ex ejusdem Consilii sententiâ, de Procuratione Regni hæc ipsa quid optimum factu videretur constitueret, ediceretque. Reginam diximus antehac in potestate Mariæ Rohanæ Mombasonæ fuisse, quæ cum *a* Carolo Albaspinæo Castronovano congruebat. Is per Richelii tempora Procancellarius hujus operâ creatus nihilò minùs hominem fuerat insectatus, unâ cum Rohanâ Mombasonâ, atque ipsâ Reginâ: quamobrem ille Inculismam deductus, atque eò in arcem conjectus fuerat, Rohana vero Mombasona finibus Regni discedere coacta: qui si redirent in Aulam, facile Reginâ ex voluntate usuri videbantur, atque rempublicam invasuri. Eò cavere visum, ut his sancitâ demum Gallos inter, & Hispanos pace in Aulam redire liceret, si ita Reginæ tunc ex Consilii sententiâ videretur. Administri Reginæ, Gastoni, atque Condæo, ac denique sibi præclare consuluisse videbantur: Mazarinus Gastoni, atque Condæo propè æquando se, ac prætereà cavendo, ut ex sententiâ suâ sacerdotia ab Reginâ darentur: Seguierus Castronovanum ab Aulâ arcendo: Buthillerii haud ferme disparem ab cæteris in republicâ gerendâ potentiam adipiscendo. Edictum id Chavignius ad Reginam tulit, cui quamvis suprà quàm dici possit, ægre esset rempublicam ita gerere, uti cuncta haud fermè magis ab se penderent, quàm ab cæteris, qui Consilio adfuturi essent, tamen satis tùm habuit, sibi Regni Procurationem tradi, cui ubi vir è vivis abiisset, omnia prona fore viderentur.

Intimus tùm hujus consiliis erat *b* Augustinus Potierus Bellovacensis Episcopus, sacris apud eam Præfectus: qui quò magis hanc in Admi-

1643.

a Charle de l'Aubepine, Marquis de Château-neuf.

b Augustin Potier Evêque de Beauvais.

1643. nistros accenderet, eò quos vellet pellendi majorem posthàc sibi copiam fore arbitratus, haud cessabat hos apud Reginam criminari, accusare graviùs, dictitare. *Regi autores fuisse, uti sibi æquè, ac ipsi Reginæ Procurationem Regni traderet. In illius reliquâ paucorum dierum potentiâ magis, quàm in Reginæ fide, & gratiâ suæ dignitati præsidium quæsiisse: quod quàm infirmum sit, maximâ Reginæ interesse, uti reipsâ sentiant: dissimulandam tamen in præsens injuriam, ut ne Regem mutatâ sententiâ ad Regni Procurationem Gastoni tradendam impellant.* De Gastone magnoperè metuebat Condæus, ut id honoris, atque potentiæ assequeretur: cum enim nihil inter hunc, atque Gastonem medium sit, eò se huic quodammodò parem arbitrabatur: at si Regni Procurationem adipisceretur, huic parendum fore, atque eâ causâ longè superiorem futurum: nam unicuique ægrè est, quempiam ejusdem ordinis supra se extolli, eò Condæus Administros prensare, colere, collaudare Edictum, quo sibi egregiè cavissent, id ut inviolatum foret, sese daturum operam, postremò fautorem ipsis futurum, quorum ubi Ludovicus obierat mortem, nihil planè præstitit.

Sed Ludovici in dies morbus ingravescebat, quò factum est ut Edicto recitando diem diceret. Id factum xii. Calend. Maias Reginâ, & duobus filiis coràm, Gastone, Condæo, Mazarino, Seguiero, & Buthilleriis: adfuêre præterea Duces, & Pares Franciæ, Equitum Tribuni, atque omnis Aula: dein Rex Annam Reginam, & Gastonem Edicto nomina sua adscribere jussit, & uti de eo servando jusjurandum pollicerentur, utrumque rogavit, quod factum ex sententiâ est: postremò in Regis Conclave vocati sunt Primarius Senatûs Præses *a* Matthæus Molæus, alii Præsides, atque duo ex unâ quâque Classe Consiliarii, præterea Cognitor, atque Actores regii: hos Rex edocet, quo pacto reipublicæ postquàm è vivis abiisset, gerendæ prospexisset, orat, atque obtestatur, uti si hanc salvam velint, dent operam ut Edictum firmum, ratumque sit, neque quidquam secùs fieri patiantur: Gastoni, atque Condæo, prætereà Seguiero Cancellario negotium dat, uti postridiè in Senatum eant, quâ die Edictum promulgari, & in acta Senatûs referri jubet. Id postridiè sicuti Rex præceperat factum, magno omnium qui aderant consensu. Ipse Actor regius *b* Audomarus Talonus pro Cognitore regio ut in tali re solet, verba faciens Ludovici prudentiam ad cælum tollere, nihil parcere laudibus, postremò ea dicere, quibus significaret Edicto optimè reipublicæ consultum videri: posteà verò quàm quædam in Edicto haud satis Reginæ placêre suboluit, ibi verò dici cœptum id Administris fraudi fore.

a Matthieu Molé.

b Omer Talon.

Intereà pro more Christianorum Rex Delfino filio Prænomen dari jussit: id factum in Templo absque solito apparatu, quoniam Regis morbus ingravescens luctum magis suadebat. Pro Delfino fidejussêre Julius Mazarinus, & *c* Carola Margarita Mommorantia Condæi uxor, quæ Ludovici prænomen Delfino dandum indicavit. Id Principi fœminæ Mazarinus honoris habuit, ut ipse ab indicando prænomine abstineret, easque

c Charlotte Marguerite de Mommorancy Princesse de Condé.

que huic deferret partes. Regis modò Prænomen Edictis, Mandatis, Diplomatibus, Epistolis inscribitur, neque alio nomine dum regnat, aut postquam regnare desiit, apud posteros appellatur, addito si plures ejus nominis regnaverint, quotus sit, de quo fiat mentio, atque adeò Prænomen dari Delfino quam primùm necesse fuerat. Cæterùm magnificum fuit Mazarino pro Delfino fidejubere, nam ea fidejussoris cum eo pro quo fidejubet necessitudo inter Christianos haud levis ducitur, cui propè patris loco est. Ab his sacris Delfinus ad patrem deducitur, cui de Prænomine percunctanti respondisse ferunt sese Ludovicum appellatum, sed nondum XIV. esse, pater XIII. hujus nominis erat. 1643.

At Rex mensis Aprilis reliquos dies, & Maii primos prout morbus augescebat, remittebatve, variè exegit. Eâ tempestate Cæsar *a* Vindocinus Henrici IV. Regis ex concubinâ filius è Britanniâ Insulâ rediit, quò per Richelii tempora profugerat, suspectus in caput hominis sicarios subornasse. Hunc Rex benignè excepit, neque enim id incœpisset, necne, satis compertum fuerat, nam purgandi sui causâ cùm in Aulam venire se simulasset, aliò converterat iter, atque exulare, quàm Richelio sese permittere maluerat. Rediit & ab Florentiâ Tuscorum *b* Catharina Henrica Jousia amisso illic viro Henrico *c* Guisio, & Juinvillâ filio, qui magna virtutis documenta in Italiâ prima stipendia faciens dederat, hæc & ab Rege benignè excepta est.

a Le Duc de Vandosme.

b La Duchesse de Guise Douairiere.

c Le Duc de Guise, & le Prince de Joinville.

Ubi ad VII. Id. Maias ventum, ibi verò de Regis salute conclamatum videri. Gasto, & Condæus qui Germanisano interdiu commorabantur, Urbem sub noctem repetentes eò pernoctabant: at constituêre postridie apud Germanisanum pernoctare: ortum id ab Condæo, qui eò se suos adducturum ait. Ex eâ oratione incidit suspicio, hunc si quid facto opus esset, validiorem in Aula esse velle, adeoque postridie Gasto item suos monuit, uti Germanisano haud procul parati, intentique essent, si quid eorum operâ egeret, ipse paulùm ampliori quàm solebat comitatu Germanisanum advenit: propterea visum apud Delfinum custodias agi, & ad veteris Regiæ portam collocare stationem, fores clausæ fuêre, ostiolum modò patuit. In hac vetere Regiâ Delfinus, Rex in novâ agitabat. At Gasto ubi videt Condæum suam modò penes se habere familiam, misit ad suos, præcepitque ut ad Urbem redirent.

Pridie Id. quæ dies Ludovico postrema fuit, Bellovacensis Episcopus de quo supra memoravimus, toto matutino tempore ab novâ, ad veterem Regiam sicuti gratiâ, atque potentiâ jam adeptâ commeare, mittere, monere, præcipere quid facto usus esset, *d* Renatum Potierum Tresmæum propinquum, qui unius Custodum regii Corporis turmæ dux est, Delfino cum aliquot ex his Custodibus adesse jubet, eodem Regina Cæsarem Vindocinum, & *e* Belfortium filium mittit. Sed tum primùm existimandi copia fuit, cum quibus ingeniis mox Administris confligendum foret: Vindocinus homo callidus, inquieto animo, Richelio dùm viveret, quoniam apud Regem gratiâ valebat, infensissimus, Belfortius filius ingenti vir animo, at non perinde consilio, Bellovacensis Episcopus

d René Potier Comte de Tresme.

e Le Duc de Beaufort.

D

1643. vultu, atque ingenio severiore, quàm ut cum cæteris concordare facilè posse videretur. Horâ denique post meridiem secundâ Ludovicus mortem obiit. Animæ saluti priùs consuluerat, per diuturnum morbum in supplicando frequens, cæterâ vitâ piè, sanctéque exactâ. Res publica ex Administrorum, quos nactus erat, ingenio variè gesta, sed hanc ubi Richelio permiserat, incredibile memoratu est quàm præclarè floruerit: domi rebellium Sectariorum, foris Hispanorum opes contusæ: in Italiâ, Belgio, Hispaniâ ipsâ, in Germaniâ Austriaci malè habiti, eò arces, oppida capta, provinciæ occupatæ, terrâ marique victi hostes. Sed in eo Principe nullam magis virtutem, quam celeritatem laudaverim, quâ sæpiùs occupata civium rebellantium, aut hostium consilia, illi inter nefarios, ac periculosissimos conatus oppressi: sed eadem illa celeritas ubi res moræ indiguit, quandoque Ludovico fraudi fuit: nam eâ re infectâ discedere impatiens animus properabat, ni Richelii autoritas attinuisset. Cæterùm illi ingenium mediocre, sui diffidens, suspiciosum, ad severitatem, quàm ad clementiam proclivius, quo factum est uti quoties in matrem, fratremve quidpiam gravius rei publicæ causâ Richelius suaderet, nihil pietas, caritasve obstaret, quominùs id factum vellet.

Mortuo Ludovico Anna ab novâ in veterem Regiam in quâ Rex filius agitabat, statim rediit, accersitoque puero Condæum Palatio Præfectum huic jusjurandum dicere jussit. Magnus erat in Reginæ Conclavi hominum concursus, jamque ad Urbem profectura cum Rege filio videbatur: sed uti diei tempus erat, in crastinum dilata est profectio. Appetente nocte Regina proximorum dierum labore, & vigiliis circum Regem virum actis fessa paulùm requiescere velle visa, adeoque Belfortium ad Condæum mittit, rogans, ut omnes qui aderant abigere vellet, hic Reginam ait si quid se vellet, id posse per Ducem Custodum corporis significare, cujus hoc munus, non Belfortii esse videatur, quæ res ferocem Juvenem, atque tunc cum maximè Reginæ gratiâ præclarum impulit, uti Condæo responderet, sese ab nemine prohiberi posse, quæ Regina juberet, ea ut ne exequeretur: sed hæc turba statim sedata, cujus tamen memoria in utriusque animis restitit. Alii dixêre Belfortium qui aderant in Reginæ Conclavi eos facessere jussisse, quod cùm hunc Juvenem sibi quidpiam novæ potentiæ sumere ostentaret, id Condæo haud satis placuisse, atque adeò monuisse graviter, has non alterius quàm Ducis custodum Reginæ corporis partes esse.

Cùm Regina profectionem ad Urbem in crastinum constituisset, eâ de re Senatum, a Herculem Rohanum Mombasonum Ducem Præfectum Urbi, atque urbanos Magistratus certiores facere visum, uti Regi, atque Reginæ matri ubi advenissent præstò forent, qui & paternum filio obtigisse Principatum gratularentur, jusjurandum de more pollicerentur, & quid Regina fieri vellet, juberetque rescìscerent; Senatum ad Regem in veste purpureâ venire debere Administri censebant, qui huic jusjurandum polliceretur, negabant verò Patres se novum Re-

a Hercule de Rohan Duc de Mombason.

gi regnare incipienti jusjurandum polliceri, aut ad hunc eâ causâ universum Ordinem venire solere: misère modò qui de Principatûs initio gratularentur, & Senatûs obsequia deferrent, simul Regem, atque Reginam matrem docerent, *Nihil priùs usque novis Regibus, atque antiquiùs fuisse, quam venire in Curiam, atque eò primùm frequenti Senatu capessendi Regni initium facere, quod Regem ipsâ autore Reginâ matre facturum sperarent.* Hæc nonnihil hærebat, quid sibi faciundum esset dubia, atque incerta: huic certè parùm placebat sibi propè æquatos Gastonem, atque Condæum in Regni Procuratione, quin & omnes qui Consilio adesse deberent Administros, cùm ex plurium sententiâ sibi res omnis publica gerenda esset, rem usque inauditam, atque ab Regibus, aut qui horum vices gesserint, alienam, postremò regiæ quæ penes se tantisper esse debeat, potentiæ planè contrariam. Sed quamvis Administri Edictum de Regni Procuratione fabricassent, ubi tamen perspexerant quantùm isthuc Reginæ grave esset, ad hanc subitò post Regis viri obitum adierant, professique fuerant, *Sese nihil obligatam Reginam velle, aut censere, ex hoc Edicto, non modò ut ex plurium qui Consilio adfuturi essent, sententiâ rem publicam gereret, sed ne uti quidem eorum consilio, judicio, aut operâ in hac gerendâ uteretur, quod omnino ex hujus voluntate pendere debeat: ab ipsis Ludovico in eâ re morem gestum oportuisse, quò lubentiùs ad id quod æquum erat de Regni Procuratione Reginæ tradendâ adduceretur, sese id & scripto si satis huic placeret, profiteri paratos.* 1643.

Mirum est graves, ac sapientes viros existimasse Regis mortui Edicto, tametsi & Reginæ, & Gastonis nominum adscriptione, præthereà jurejurando firmato, sibi satis cautum fore, ut utrique in republicâ gerendâ prope socii forent, in quo certè quod ab his peccatum fuerat, quantocyùs correctum oportuit. Gratum id quidem, acceptumque Reginæ fuit, atque adeò minùs hanc, atque Regem filium ire in Curiam necesse videbatur: nam promulgato, atque in acta Senatûs relato Ludouici Regis de Regni Procuratione Reginæ uxori traditâ Edicto, nihil opus esse viri Principes, atque Administri censebant, uti porrò eâ de re in Senatu ageretur: præthereà cùm in Mariâ Ludovici XIII. matre totum de Regni Procuratione huic tradendâ negotium Senatus sibi sumere voluisse videretur, cavendum arbitrabantur, ut ne id porro sui juris esse crederet: sed qui Administris haud satis æqui tùm fuère, ac Bellovacensis Episcopus maximè qui fratrem in senatu Andream Potierum *a* Novionem habebat Præsidem, atque alios propinquos, ii Reginæ persuasère, *Ipsi satiùs esse quod de Administris Edicto Regis viri cautum fuisset, id ab Rege filio in senatu sedente pro Tribunali infirmari, quam sicut illorum habere meritum, ac beneficium: quod fecerint id haud satis solemne, aut validum esse adversus Regis Edictum promulgatum in Senatu: hunc Ordinem sicut humanæ se res habent, posse ab ipsâ posthac dissentire, apud quem si Administri sese coactos ab jure suo discessisse mox expostulent, scilicet ut ex plurium sententiâ sicut Edicto Regis de Regni Procuratione cautum sit, Regina rempublicam administret, Senatui potestatem fore, ut id nihilomi-*

a Potier de Novion.

1643. *nus fiat, decernere: sin autem ad hunc Ordinem ultrò Regina rem deferat, hunc haud dubiè secundùm ipsam decreturum, atque huic eò impensiùs quæ voluerit omnia deinceps obsecuturum.*

Inter hæc Gasto qui missi ad Reginam ab Senatu fuerant, eos edocuerat, *Sibi perinde grave, atque illi fuisse, utrique æquatos Edicto Regis omnes Administros, atque necessitudinem Reginæ impositam, ut horum consilio, judicio, atque operâ in re publicâ administrandâ utatur, quod novum, atque insolitum in Regno sit: Reginæ enim quæ Regis filii vices gestura sit, æque liberum esse debere, ac ipsis Regibus quos velit in Consilium de re publicâ adhibere: idem sentire Condæum, atque se confidere Senatum ut id corrigatur secum operam daturum:* Condæus Gastonis orationem paucis confirmavit. Ambo ea de re cum Regina congruebant, cùm suâ sponte, tùm quia utrumque in suam sententiam duarum pactione provinciarum adduxerat, quarum altera Gastoni, altera Condæo, aut Angiano filio destinata.

Postridiè Rex cum Anna matre venit in Curiam, ac pro Tribunali sedens paucis Senatum est allocutus, neque pluribus puer poterat. Regina hujus excepit orationem, dixitque *Se dolore ex viri morte impeditam nihil usque publicæ rei gerere potuisse, cum autem pridiè missi ab Senatu hujus verbis Regi salutem dixerint, fidemque hujus Ordinis adversùm hunc perpetuam fore atque huic supplicaverint, ut in Curiam venire vellet, atque eò in majorum sedere Tribunali, ac regnandi feliciter initium facere: id se verò fieri æquum censuisse, & unà cum Rege filio in Senatum venisse, uti quæ sua in hunc Ordinem benevolentia sit, coràm significaret, quam re ipsâ lubentiùs quoties copia erit comprobatura sit: confidere se Regi filio, sibique Senatum quæ hoc Ordine digna sint consilia, atque operam daturum, uti res publica bene, feliciterque geri possit.* Dein Gasto, atque Condæus eadem ferme quæ pridiè in Regia missis ab Senatu dixerant, repetière, & quod ad ambos in Regis Edicto quo Regni Procuratio Reginæ tradebatur pertineret, id se planè huic permittere professi sunt, neque alias in republica quam quas ipsa vellet, partes sibi expetere, aut tributas hoc Edicto velle. Secundum hæc Seguierus Cancellarius de Regis Ludovici morte luculentam juxta, ac gravem habuit orationem, hujus virtutes collaudans, & quantùm in tanto Principe res publica damni fecisset commemoravit: Regis pueri egregiam indolem ostendit, quæ Reginæ matris curâ, atque præceptis adjuta reipublicæ saluti, ornamento, atque gloriæ futura sit. *Sed hanc interea Reginæ ipsius virtute, atque prudentiâ fultam benè, feliciterque gestum iri neminem omnium dubitare posse, præterea nihil hujus pietati Deum Opt. Max. denegaturum videri. Certè his fretos Gastonem, ac Condæum rectè existimasse, illi rem publicam planè permitti æquum esse, ita ut in hac gerenda quorum consilio, judicio, atque operâ utatur ipsi integrum, ac liberum sit, magis id convenire potentiæ regiæ quæ huic per filii pueritiam credita fuerit, nam quantò major sit in bono Principe, tantò rei publicæ utiliorem evadere.*

Conversus dein Seguierus ad Cognitorem, atque Actores regios, uti quod dicendum haberent id expromere vellent, innuit. Ibi Audomarus Talonus Actor regius postquam Regi, atque Reginæ multa quæ ad

rem publicam rectè administrandam pertinebant, prolocutus fuerat, atque hortatus ut ab legum æquitate quæ Regibus perinde regnandi, ac populis parendi vera norma sit, nusquam discedere vellent, censuit denique ac Regis nomine pro Cognitore regio postulavit, *Ut ex voluntate Ludovici Regis nuper demortui Anna Regina Ludovici Regis filii pueritiæ curam gereret, atque in Regni Procuratione esset, Gasto Patruus huic in omnibus provinciis Legatus, ac præterea regii Consilii princeps, quod & per hujus absentiam ad Henricum Condæum pertineret: Reginæ integrum esset quorum vellet in gerenda re publica consilio, judicio, atque operâ uti, nihil obligatam in Consiliis quæ de hac haberentur, plurium sententiæ stare, sed quod è republica, & fide sua esse judicaret, id statuere, ac facere.* Posteà Cancellarius ab his qui aderant, sententias rogavit, ac postremò ab Rege quid vellet, juberetque, dein de more hunc pro Tribunali in Senatu sedentem ait decernere, Reginam matrem ex Ludovici patris voluntate suæ ipsius pueritiæ curam gesturam, & cætera consimilia his quæ Talonus pro Cognitore regio dixerat, atque postulaverat. 1643.

Priusquam Rex, atque Regina in Curiam venissent, Patres inter se collocuti fuerant, de abigendis qui pristinæ Tyrannidi (ita Richelii in republicâ gerendâ rationem quidam appellabant) servierant Ministris, supplicandumque Reginæ censuerant, ut aliorum quorum probitas nota esset, operâ uti vellet: sed id ab omnibus omissum ubi sententiam rogati sunt, unus modò *a* Joannes Jacobus Barillonus in unâ ex Inquisitionum Classibus Præses rei hujus mentionem sed hanc lenem, atque clementem injecit, quo faciliùs in Bellovacensis sententiam ab cæteris discessum, qui tantam rem, tamque vtilem rei publicæ ab Reginæ prudentia, & æquitate expectandam esse censuit, in quo ipse sibi fraudi fuit, nequedum enim quid Reginæ de Mazarino sententiæ esset, noverat. Cæterùm quoniam in Senatûs Decreto nulla hujus mentio facta fuerat, eò hunc sicuti Buthillerium, & Chavignium filium Reginæ invisum plerique omnes arbitrabantur; neque cui Ludovici viri ratio nusquam antehac probabatur, in eo quod uni modò Richelio omnem credidisset rempublicam, id eam in Mazarino Richelii cliente facturam quisquam omnium existimabat: si tamen placeret exemplum, hoc magis ad Bellovacensem Episcopum spectaturum, quàm ad Mazarinum: nam ille in hujus familiâ principem locum pridem obtinebat, cum magnâ pietatis, atque doctrinæ opinione: sed quid in re publica valeret, neque ipsa, neque quisquam omnium satis sciebat, scilicet cujus nullam usque partem attigerat: nihilominùs Regina hunc cum cæteris Administris in Consilium de omni re publicâ adhibuit, præterea ab Rege filio litteras ad Pontificem dari jussit, quibus illi Cardinalatum peteret, ubi primùm creandis Cardinalibus Pontifex operam daret. Hæc imago nascentis gratiæ magnam salutantium multitudinem in Bellovacensis ædes accivit: apud cæteros Administros haud quaquam par frequentia fuit, quo factum est uti Bellovacensis sibi facile esse confideret, quos ex his vellet, eos loco pellere, atque ipsum maximè Mazarinum: mo-

a Barillonus.

1643. nitus tamen ab Regina est, ut ipsi de petitione Cardinalatûs gratias ageret, quam eo autore instituerat, quod quidem satis superque fuisse videtur, uti quid Regina de Mazarino sentiret, Bellovacensis probè intelligeret: neque tamen animum inducere quivit, huic cum illâ convenire, in quo mirum videtur hominem qui in Reginæ Aula inveteraverat, hanc nondum satis cognovisse, nihilosecius enim sicut hujus ingenium quo vellet flectere posset, ita omnia dicebat, faciebatque.

Igitur Bellovacensis Richelio quondam sicuti diximus infensus, omnia ejus consulta, factaque rescindere, quos amicos habuerat, iis inimicus esse, contra qui hunc odissent, iis impensiùs favêre sibi ingens operæpretium esse ducebat. Ita Vindocino cui Britannia provincia Richelii operâ abrogata fuerat, hanc reddere, prætereà Rei navalis Præfecturam dare properabat, ipsius Richelii, aut ejus propinquorum spolia: nam Britanniam Carolus Portæus Melleraius, Navalis rei Præfecturam Brezæus sicut antehàc memoravimus, obtinebant: quin & de Sedano *a* Friderico Mauricio Turrio Buillonio restituendo agitasse ferunt, postremò multarum rerum viris Principibus ab eo spem factam, quæ sine rei publicæ detrimento præstari nequirent. Cuncta hæc Mazarinus vir callidus hominem moliri sinebat, uti Regina re ipsâ potiùs, quàm monitu suo Bellovacensem rei publicæ gerendæ haud satis idoneum esse cognosceret, neque in se ulla invidiæ adversùm hunc suspicio caderet.

a De la Tour, Duc de Boüillon.

Inter hæc Chavignius cùm & ipse Bellovacensem apud Reginam gratiâ pollere crederet, rationem inire constituit, quâ inter hunc, atque Mazarinum amicitiam, atque gratiam conciliâret: nam ab vetere amico discedere, ut ad novum accederet, id verò sibi neutiquam faciundum existimabat. Itaque per hominem fidum Bellovacensis animum tentat, conaturque primùm efficere, uti sibi æquus esset: feruntur utrimque conditiones, postremò res eò deducitur, uti Bellovacensis Buthillerüs, ac maximè Chavignio placatus videretur. Litteræ regiæ de Cardinalatu ad Pontificem, & Barberinos, præthereà ad Fontenaium Romæ Legatum quam amicissimè ea res fieri poterat, ab Chavignio Quatuorviro perscriptæ fuerant: præthereà uti sororis filius *b* Nicolaus Choartius Buzanvallus ad Helvetios legaretur, Chavignius sese daturum operam pollicitus fuerat, quibus rebus Bellovacensis animum sibi conciliaverat. Sed ubi de amicitia, atque gratia Mazarinum inter, & Bellovacensem componenda agere visum, Chavignius primam hujus rei mentionem Mazarino fieri voluit, ab eo quo interprete apud Bellovacensem usus fuerat, cui ille respondit, quæ Chavignius cum Bellovacensi designasset, ea se æqui, bonique consulere, cæterùm alienæ opis nusquam indigere, qui mole suâ staret, nam his postremis verbis latinè usus est: quæ verba plena fiduciæ rem ejus in tuto apud Reginam esse indicio erant: sed id Chavignio occultum habebat, dictitabatque, *Se eâ modò causâ in Gallia restitisse, ut huic pro maximis in se meritis qualem posset hisce difficillimis temporibus gratiam referret: nam absque eo esset sibi satius in Italiam re-*

b Choart de Buzanval.

dire, ubi tuta tranquillaque omnia forent. Chavignius gratias agere, conferre 1643.
cum eo de more consilia, quid speraret, metueretve sicuti fratri patefacere, nam usque ab Chavignio fratris loco haberi voluerat, patri hujus, matrique dictitans hos non unicum sicuti rebantur, sed duos habere filios, neque enim se ipsi Chavignio concedere, uti majorem adversùm hos pietatem haberet. De suo in Italiam discessu palàm locutus fuerat, ubi Regina Ludovici viri Edicto de Regni Procuratione modum fieri ab Rege filio ex Senatûsconsulto voluerat, quæ de Administris pater edixerat infirmando, ne ipso quidem excepto Mazarino. Sed Regina post paulò quàm ab Senatu in Regiam redierat, Condæum ad Mazarinum adire jusserat, ac dicere homini, sese hunc Administrum Regis filii Rescripto, præterea Consilii regii Principem per Gastonis, & ipsius Condæi absentiam creare velle, quam conditionem ægrè accipere visus, seu id ex composito inter hunc, atque Reginam fiebat. Seguierum qui Regni Cancellarius esset, omnibus quæ de re publicâ haberentur Consiliis adesse necesse erat ex Magistratu, atque adeo ex Administrorum quos Ludovicus Edicto instituerat, numero reliqui erant Buthillerii, qui ab illis exclusi viderentur.

Sed alterum modò abigere tum consilium fuit: nam post paulò Regina Bellovacensem Episcopum ad eos jussit ire, qui utrumque edoceret Reginæ placere, Buthillerium patrem summam abdicare Quæsturam, atque ab Aulâ, & Urbe discedere. Id verò utrique qui sibi nullius rei perperàm gestæ conscii, & quorum multa, magnaque in rempublicam, ac nonnulla in Reginam merita essent, gravius visum. Quamobrem Bellovacensi respondêre, *Si Buthillerii opera in summâ Quæsturâ Reginæ minùs placeret, hanc continuò sicuti jubeat, abdicaturum: at quæ hujus benignitas, & clementia sit, non existimare se, id ita hanc factum velle, uti quidquam Buthillerii famæ noceat: postridiè igitur hunc si Reginæ videbitur, ei supplicaturum uti sibi summam Quæsturam abdicare liceat, ac continuò factâ potestate abdicaturum: quâ re ex Reginæ sententia confectâ triduum ut in Consilium sicut Administrum venire copia sit, postulare, dein rus abiturum.* Cuncta hæc Bellovacensis sese Reginæ renuntiaturum amicissimè recepit, uti planè ab eo id omne nusquam ortum esse crederes. Sed Mazarinus probè sciebat Chavignio dudum consilium fuisse, uti pater summam Quæsturam abdicaret, de quâ ubi quid Bellovacensi respondissent, resciverat, continuò ad eos venit, quàm sibi ægrè esset significans Reginam de Buthillerio id consilii cepisse, sed ibi Chavignius hunc summo oravit opere, atque obtestatus est, uti dare vellet operam, quò Regina quæ ab hac per Bellovacensem postulaverant, ea facta vellet. Cæterùm, *Quoniam pater in abdicando Magistratu antehac tergiversatus graviter offenderit, non esse sibi consilium in eamdem fraudem incidere, sed maturè Quatuorviratum abdicare, pecuniâ in æstimationem acceptâ. Nihil pacati videre se in Reginæ vultu, quæ nihilo magis filio quàm patri æqua futura videatur, cui rei prævertendum existimet: obsecrare Mazarinum pro amicitia, ut in eo sibi adjutor sit, quo cæteras fortunas suas in tuto collocatum iri credat: nam abdicato Quatuorviratu nihil præ-*

1643. *tereà penes se fore, quo invidiam, & cupidinem cuiquam moveat. Quamdiu Mazarinus intactus foret, hunc sibi præsidio esse posse, sin verò uti sibi consulat, quoad utrumque inimici petant, expectet, alterum alteri nulli usui futurum. Non eamdem sibi, ac Mazarino periculum effugiendi facultatem, cui ubi velit in Italiam discedere liceat, intereà adversùm omnes inimicorum injurias purpurâ suâ munitum: sibi quæcumque fortuna sit, manendum in patria, uxori, atque liberis prospiciendum.* Ad hæc Mazarinus Chavignii, atque patris casum misereri, *Reginam amaram, atque atrocem dicere, neque se tamen existimare hanc quod uterque de abdicanda ab patre sponte Quæstura, & secessione post paulò faciunda postulaverit, abnuituram: de Quatuorviratu quod Chavignius tantoperè festinet nihil esse: brevi aut pessum ituras res suas, aut gratiâ apud Reginam omnibus fore potiorem: si id opperiri velit, suo quidem judicio rectè facturum: sin id satis certum, atque tutum esse diffidat, uti luberet facere posse: nam si ipse post hac gratiâ valebit, Quatuorviratum Chavignio, atque alia majora ultrò adventura: intereà daturum operam, ut ipsi quam maxima fieri poterit pecunia in æstimationem Quatuorviratûs curetur, prætereà ut in Administrorum numero porrò sit, atque in Consilium de omni republica ab Regina de more adhibeatur.* Buthillerio, atque Victori fratri Turonum Archiepiscopo qui aderat, parum placebat, Chavignium ultrò abdicare Quatuorviratum, sed res quorsum evaderent, opperiundum cum Mazarino censebant. Ita tamen tum discessit ab iis, ut cui Chavignius in sententiâ permansurus videretur, & Quatuorviratum abdicaturus, si paulùm modò Regina hominem perterrefaceret. Cæterùm de Buthillerio patre sicut ipse, atque filius postulaverant, ita factum est, nam postulanti, uti summam Quæsturam abdicare, dein post paulò secedere liceret, facta potestas est. Sed priusquàm filio quid acciderit expedio, mihi de re omnium quæ eâ tempestate evenêre maximâ dicendum puto.

Richelio mortuo, dein Ludovico Rege gravi morbo laborante ita ut huic vitæ finem adesse fama ferret, magnam rerum in Gallia perturbationem fore Hispani sperabant, infirmam mulieris, atque pueri dominationem, virorum Principum, atque Administrorum factiones, discordem Aulam, atque alia omnia, quæ per paucos pueritiæ qui reliqui Ludovico XIII. fuerant annos, ubi regnare cœperat, olim acciderant, tum eventura sibi fingebant: postremò neque Regem per diuturnum morbum, neque Administros tali suo, atque rei publicæ tempore, cuncta quæ in bello vario, & multarum rerum egenti usui esse solent, satis providere potuisse. Ipsi per hybernorum tempus paraverant omnia sedulò, neque labori, aut sumptui pepercerant, uti maturè æstiva inciperent, priusque Urbem aliquam oppugnaturi obsiderent, quàm ex hybernis copiæ nostræ discessissent. Neque fefellerat Ludovicum id eos consilii capere, quò magis uti frustra essent, operam dederat: nam & Imperatorem, & copias numero, atque virtute propulsandis hostibus idoneas delegerat.

Belgium quod Philippi Hispaniæ Regis est, eâ tempestate obtinebat Franciscus Mello vir pacis, quàm belli artibus clarior, atque adeo quæ consilio

consilio provideri debuerant, ea feliciùs, quàm ubi facto opus fuit, procesſêre. Is maturè copias ex hybernis eduxerat, atque his in unum conductis acriter Galliæ fines ingressus est, rem Hispanis usque insolitam. Sed Angianus ubi primùm hostes ad fines venire nuntiatum, diem, locumque quò omnes copiæ nostræ convenirent edixerat: missi ad Franciscum Potierum *a* Gesvræum Marchionem qui apud Rhemos, & ad *b* Espenanum qui ad Picardiæ & Campaniæ fines certis copiis præerant, qui Angiani verbis juberent paratos, intentosque esse, ut ne in mora forent, ubi accerserentur: Espenano negotium dat, uti Guisium oppidum neque loco, neque opere satis firmum amplius præsidium mitteret, nam quò tenderent hostium consilia adhuc in incerto erat. Idem apud Capellam factum. 1634.

a Marquis de Gévre.
b Espenan.

Postremò Angianus Isemburgum Comitem ab Mello præmissum esse rescivit ad *c* Rupem regiam, qui circum oppidum stationes collocaret: ipse magnis itineribus subsequebatur. Ibi verò Angianus Gassioni qui præerat equitatui levis armaturæ, præcepit utì cum quingentis equitibus eò progrederetur, atque eniteretur Rupem regiam quantum fieri posset militum introducere. Gassio properè Angiani mandata exequitur, nam & appropinquavit circum Rupem regiam hostium castris, & pulsis quæ longiùs collocatæ fuerant, stationibus, usque ad ipsa principia pervadit. Eo dùm pugnatur acriter, atque ex omnibus concurritur castris, ad id modò intentis omnibus, Sclopetarii equites centum ad oppidum contendêre, receptique intra mœnia magno posthàc usui fuêre: nam instructi grandioribus Sclopetis quibus ad venationem uti solemus, ad mœnia defendenda maximè idonei erant, pedites juxta, atque in equis præliari soliti. Ubi primùm oppidum ingressi factâ cum cæteris militibus, atque aliquo oppidanorum numero eruptione, munitionem extra oppidum pro Mauberti Porta, quâ potiti hostes fuerant, pugnando recepêre, alteram quæ pro altera oppidi Porta erat haud tentare *d* Jofrevillæ visum. Is oppido Præfectus erat qui primùm defensorum paucitate adductus quæ extra oppidum erant munitiones, eas modò tormentis, atque aliis missilibus ex oppidi muro protegendas esse constituerat: nam in iis pugnare manu periculosum ducebat, ut ne cæsis iis quos in his munitionibus collocaret, brevì deessent qui mœnia ipsa defensarent. In eo tamen plus æquo prudentem fuisse compertum est, nam per dies septem, quibus hostes oppidum oppugnavêre, ita suorum operæ, vitæque pepercerat, uti non ampliùs quatuor, atque fœmina una desiderati fuerint, ex hostibus cæsi modò septingenti. Rupes regia in tumulo posita est, qui ex mediâ exurgit planitie: hanc haud ita magnam circumquaque Carbonaria claudit Silva: quinque ex aggere *e* propugnacula, prætereà aliæ munitiones *f* Semilunas appellant, oppidum cingunt. Cùm tot igitur apud Rupem regiam munitiones essent, pauci autem defensores, maturare Angiano visum, quoniam jam hostis in oppidi fossa esse nuntiabatur, quo Jofrevillam brevì ad deditionem redigi necesse erat. Itaque Gesvræo, Espenano, & Gassione accersitis, atque omnibus in unum conductis copiis,

c Rocroy.
d Iofreville.
e Bastions.
f Demy-Lunes.

E

1643. decem ab Rupe regia passuum millibus castra ponit: dein vocato in Consilium Hospitalio Haliero, cæterisque quibus id honoris haberi solet, de Consilii sententiâ suppetias oppido ferendas esse decrevit, atque ut in crastinum milites itineri, simul & prælio parati essent, edixit.

Interea compertò per exploratores duo omninò itinera, eaque perangusta esse, quibus per medium saltum ad eam planitiem quæ ad oppidum pertinet, perveniretur, eorum altero quinquaginta Illyricos equites, Croatas appellant, ultrà saltum pergere jubet: hi saltu digredientes hostium stationes ex adverso conspicantur, quâ re Angiano nuntiatâ, is Gassionem cum regia equitum ala, sua Sclopetariorum equitum turma, quam custodiæ causâ habebat, Illyricis equitibus omnibus, atque aliis eòdem pergere, & quidquid obvium foret, pellere quàm longiùs posset imperat, uti sibi in planitiem advenienti aciem instruere vacuum esset. Id ab Gassione factum ex sententia, præterea haud procul ab hostium castris locum paulò quàm cætera editiorem occupat. Ex eo hostes castris egredientes, instruentesque animadvertit, subitoque Angianum ea de re facit certiorem. Is saltum prætergressus cum Hospitalio Haliero, *a* Fertæo Sannectario, & Espenano, quæ secum erant copiæ, eas instructas adversùm hostem constituit, dein velitationibus perpetuis distinet, donec reliquæ copiæ in planitiem deductæ, uti quæque advenerant instructæ, & suis locis dispositæ essent: quædam nondum saltum erant egressæ, jamque locus iis in planitie collocandis deerat, atque adeò visum hostes summovere vicino loco paulùm edito, quo dextrum cornu produxerant. Tum diei vesper erat, consultabatque cum Ducibus Angianus, vtrùm prælio decertandum jamjam, aut postridiè censerent, aut nocte proximâ introducendum militem in oppidum, ut aucto dessensorum numero Jofrevilla diutiùs propugnare posset. Haud satis diei reliquum esse visum ad incipiundam, conficiundamque pugnam, in ea non gloriam modò, & famam Galliæ, sed & rem, & salutem agi, quæ clarissimâ luce, uti satis prospicias, provideasque, indigeant: nullam itaque prælii partem tenebris permittendam, in quibus omnia incerta, & casu magis, quàm consultò fiant: neque satis placuit militem in oppidum noctu introducere, quoniam & res difficilis erat, & exercitus eò minuebatur, quem ad crastinam pugnam fortissimum, atque firmissimum esse opus erat, nam hanc ex Consilii sententiâ postridiè faciundam ubi primùm lucesceret, decrevêre. Idem hostibus consilium fuit, sicuti ab Gallo equite perfugâ nuntiatum: is de tertia vigilia, relictis quibus meruerat hostibus, ad stationes nostras accesserat, & ad Angianum deduci postulaverat, hunc quid hostes pararent edocet, præterea *b* Beccum cum equitibus mille, & peditum millibus tribus iis adventare subsidio, atque horâ diei septimâ adfuturum. Tantò magis in suâ sententiâ confirmatus Angianus antequam lucesceret, quid facto opus esset, sedulò præcipit. Gassionem in dextro, Fertæum Sannectarium in sinistro cornu, præterea cum majore imperio Hospitalium Halierum, Espenanum in mediâ acie, ubi robur peditum erat, curare jubet,

a Le Marquis de la Ferté-Senneterre.

b Bec.

a Sirotum Baronem in subsidiis esse, neque quidquam nisi maximè opus foret, movere. Ipse insigni equo, atque armis decoribus egregius singulas turmas, atque manipulos circuiens monet, *Usque adhuc hostes mœnibus oppidorum tectos Gallorum virtutem frustratos esse, magisque operibus faciundis, fossis, vineisque ducendis, mœnibus vallisque subruendis, quàm prælio cujus vix usquam potestatem fecerint, devictos, eam nunc æquis locis fieri. Non propugnacula superanda, non inter mœnium ruinas evadendum, uti prælium manu faciatis: quæ quanquam difficilia, atque aspera, tamen virtuti vestræ prona fuêre. Quo major me spes victoriæ tenet, cum quâ parte belli omnibus gentibus potiores estis, ei rem publicam hostes permisêre. Gratulor igitur mihi, vobisque milites, quod ubi primùm me Imperatorem habuistis, prælium manibus faciundi lubido hostes incessit: quo pacto qualis mea simul, atque omnium vestrûm posthàc fortuna futura sit, periculum facere, quàm sicuti antehac oppidorum oppugnationibus satius esse duco. Hoc diuturnum, laboriosum, oppugnantibus, quàm propugnantibus longè periculosius. In pugnâ æquatus utrisque labos periculumque, virtute modò victoria paratur, & quodcumque futurum est, una dies constituet. Quare agite, & benè juvante Deo me ducem ad victoriam, & gloriam sequimini, ex qua & ampla vobis præda erit. Hæc matura, & in promptu sunt, si ego, vosque, quod unum ab vobis postulo, nos in pugnâ juxta gesserimus.*

1643. *a* Le Baron de Sirot.

Hæc prolocutus pugnæ signum dedit, neque ad hanc hostes segniores fuêre. Peditibus *b* Isemburgus Comes, equitibus *c* Albuquercus Dux præerat, summa Imperii penes *d* Mellum fuit, huic *e* Fontanus Comes erat Legatus. Pro cornibus equites, pedites in media acie collocati, amplius viginti quinque millia armatorum fuêre, nostrorum quinque millibus minor numerus. In dextro nostrorum cornu locum sibi Angianus delegit, quo primùm procurri cæptum, idem continuò ab sinistro, mediâque acie factum. Inter saltum ab dextrâ, & sinistram paludem primùm res gerebatur, loco paulùm angusto: mox ubi hostium antesignani pulsi, patentiore campo, minus ab Rupe regia mille passibus pugnatum. Quòcumque Angianus impetum facit, eò pedites, equitesque hostium juxta pelli, occidi, capi: primùm sclopetarii mille paulò humiliori loco secundùm saltum positi, in quibus præsidium sibi fore equites speraverant, ab nostris equorum pulsu afflicti, protriti, profligati: dein eâ parte hostes cedere, Angianus insequi, suâ opinione jam victor, scilicet ignarus suorum in sinistro cornu diversam esse fortunam. In eo Fertæus Sannectarius, & qui unà cum ipso pugnabant, neque animo, neque virtute defecerant: sed ille breviorum sclopetorum glandibus semel, atque iterum, dein ter gladiis vulneratus, postremò equo suffosso, ab hostibus captus fuerat, & mox ab nostris receptus, qui denique perturbatis ordinibus pedem referre coacti sunt, ad eum usque locum, quo tormenta locata fuerant, his hostes aliquandiu potiti, cæso qui iis præerat *f* Labarreo. Iamque his adversùm nos conversis in perniciem nostram uti properabant, cùm Hospitalius Halierus qui sese recipiebant, iis exceptis, restitutisque ordinibus redintegrat pugnam, hostes omittere tormenta, atque loco aliquantum cedere cogit, plus facere prohibuit

b Le Comte d'Isembourg. *c* Le Duc d'Albuquerk. *d* Mello. *e* Le Comte de Fontaine.

f De la Barre.

1643. vulnus ex glande inflictum brachio, atque rursùm eâ parte inclinata res erat, nî properè subvenisset Sirotus Baro, quem in subsidiis ad incerta pugnæ collocatum supra memoravimus. Is tùm cum copiis quibus præerat, magno usui fuit, scilicet qui hostium impetum usque sustentavit, donec equites qui in dextro fuerant cornu, profligatis iis quos adversùm ierant, reliquos hostes ab tergo invasêre. Italici, Germani, Belgæ equites, peditesque primùm fusi, in Hispanis equitibus aliquid moræ fuit: at pedites incredibile memoratu est, quantâ firmitudine animi, atque virtute adversùm omnem victorem exercitum aliquandiu steterint: postremò accersitis omnibus, ac maximè qui in Cornu dextro fuerant, peditibus, prætereà victore cui Gassio præerat equitatu, tum denique Hispani ab universo exercitu circumventi, cæsi in medio, ab Helvetiis maximè, qui pugnæ initio ab hostibus malè habiti de commilitonum nece pœnas atroces ab miseris Hispanis repetebant. Sed Gassionis virtus in hoc prælio maximè enituit, qui ubique præsto fuit Angiano, quæ imperavit impigrè, nonnulla sponte suâ, judicioque quæ ad victoriam conferre visa, patravit, eò deinceps carus, acceptusque in primis Angiano: qui postquàm satis superque hostes erat insecutus, eò demum quò pugnatum fuerat rediit. Ibi verò spectaculum visu horrendum, & miserabile, Civium, atque hostium, virorum, equorumque promiscua strages. Quâcumque prospectus erat, humus constrata cadaveribus, atque infecta sanguine, arma, tela, galeæ, loricæ, vexilla lacera, cruentata, atque alia cladis Hispanorum, & Angiani victoriæ documenta. Sed inter hæc ipse memor humanarum rerum, gnarusque quàm opportunè hæc victoria Galliæ accidisset, quàm anceps fuisset pugna, atque adeò fortuna Regni, Deo immortali extemplo grates agendas decrevit. Id factum ab exercitu victore, inter hostilia cadavera, spoliaque, eò majori studio, quòd subjecta oculis hostium clades, quàm dispar tùm utriusque partis fortuna esset, intentiùs monebat.

Octo millia hostium in pugna fugaque cæsa, nam agrestes genus ferum, atque atrox omnes quà hosti receptus erat, vias obsederant, & quotquot in manus incidêre immisericorditer trucidarunt: duo millia ampliùs nostrorum desiderata, tanti hæc victoria constitit, signa militaria ducenta, viginti tormenta, neque plura hostes habuêre, cum omni tormentario instrumento, atque impedimentis in potestatem victorum venêre, præda militibus ingens, captivorum millia sex, inter quos ducenti nobilitate insignes, ipse Franciscus Mello primùm captus, post ubi hostis acriùs urgebat, omissus: postremò ubi suorum cædem, fugamque, & res suas perditas videt, Mariæburgum profugit: eòdem plerique ex fugâ contendêre, quibus recensitis, cùm tanti exercitûs reliquiæ vix hominum duo millia explerent, longiùs abscedere visum, ad Philippivillam, quò demum omnes è fugâ constitêre. Fontanus Comes cujus clara in Belgio virtus, famaque, in eo prælio cæsus est, huic in sellâ adfuit, senio gravis, atque infirmâ valetudine: fuêre qui id jurisjurandi religione factum dicerent, quòd antehàc pollicitus fuerat, cum

apud ſocias Belgarum Civitates captivus eſſet, ſe nuſquam adversùm has, & earum ſocios, aut pedibus, aut in equo militaturum. Iſemburgi Comes ex vulnere quod in prælio acceperat, poſtpaulò interiit. At Beccus cum quinque armatorum millibus ſubſidio hoſtibus veniens tumultum, & clamorem pugnantium duobus ab Hiſpanorum caſtris paſſuum millibus accepit, dein fuſos eſſe nuntiatum, atque adeò aliò iter convertit, in rem Philippi eſſe ratus has ei copias incolumes ad fines tutandos ſupereſſe, cum quibus Lucemburgenſem Agrum obtinebat. E noſtris præter duo millia cæſa, ſaucii complures erant, ipſe Angianus femur leviter afflictus glande, loricâ duas alias exceperat, equus duabus aliis vulneratus, ita Imperator æquato cum cæteris omnibus periculo pugnaverat, ubique intecto capite, uti ſuis exemplo, hoſtibus terrori eſſet. 1643.

Ex eâ tempeſtate nihil Angiani virtute clarius, nihil Galliæ utilius, atque glorioſius fuit, nam tot tantaque geſſit, ut his pro dignitate narrandis imparem me, neque cujuſquam dicta hujus factis æquari poſſe ſentiam. Sed ubi devictos hoſtes, tantamque ipſis cladem ab Angiano illatam Reginæ nuntiatum eſt, ac mox ſigna militaria iis adempta fuêre in conſpectu, incredibile memoratu eſt quanta omnium animis lætitia inceſſit, quos ex recenti Ludovici Regis morte luctus tunc cùm maximè occupabat, prætereà metus ne quid adverſi rei publicæ portenderet, pro quo victoria, atque trophæa obverſabantur oculis. Igitur ob rem publicam ab Angiano benè, feliciterque geſtam decreta ſupplicatio eſt, cui adfuit frequens Senatus, prætereà aliæ Curiæ, Urbanique Magiſtratus, ſigna militaria Templo appenſa, Rex, atque Regina ob recentem Ludovici mortem ab eâ ſe ſacrorum celebritate abſtinuêre.

Intereà ab Bruſſellis [a] Margarita Lotharinga in Aulam advenit, quam Gaſto dudum Regis fratris injuſſu, quod quidem facere Principibus viris in Galliâ jus, faſque eſſe negant, uxorem duxerat: hæc [b] Caroli Lotharingiæ antehac Ducis ſoror eſt, qui ob eas nuptias invito, ac prohibente Ludovico confectas pulſus Lotharingiâ, atque eâ dudum ſpoliatus ſeſe Hiſpanis conjunxit, neque ſpernendas popularium copias habet. Margarita apud Nancium Gaſtoni nupſerat, qui ſubitò Bruſſellas cum uxore abierat, ut ne Ludovicus frater cum exercitu Nancium oppugnatum veniret, ſui cum uxore comprehendendi causâ: at poſteà compoſitis cum Gaſtone rebus, huic in Galliam redeundi poteſtas ſine uxore facta fuerat, cujus infirmas eſſe nuptias Senatus decreverat. Tunc verò mortuo Ludovico, atque Richelio, qui maximè his nuptiis adverſatus fuerat, Regina Gaſtoni ut uxorem accerſeret, poteſtatem fecerat: ſed ut ne poſthac viri Principes Gaſtonis exemplo ſibi licere crederent, quas vellent Regum injuſſu uxores ducere, Ludovici XIV. voluntate Gaſto Margaritam duxit iterum, nuptiarumque ſolemnia in Templo celebrata ſunt, & ſi quid infirmitatis primùm habuiſſent, eo pacto ſarcitum.

[a] Marguerite de Lorraine.

[b] Le Duc Charle de Lorraine.

Quatuor fuêre minores Quæſtores, quorum facilè princeps erat Aimericus, de quo ſupra memoravimus: hi ſinguli per vices quæ ad Æra-

1643.

rii diſpenſationem pertinent, eorum Commentarium conficiebant, quod *a* Contratabulas appellavêre: quæ ſcilicet contra *b* Præfecti Ærario, atque aliorum qui rem regiam tractare ſolent, tabulas inſtitutæ ſunt: continent enim quidquid ex regiis prædiis, vectigalibus, tributis, Portoriis, aliiſque fructibus accipiendum ab his, aut acceptum, expendendum, aut expenſum ſit, uti cognoſcatur utrùm id omne, & an rectè acceperint, aut expenderint, atque in tabulas bonâ fide retulerint. Has Contratabulas unus modò antehàc conficiebat Magiſtratus, cui *c* Contratabulario nomen ex re inditum, atque hæc tanta viſa, uti ſecundùm ſummum Quæſtorem maxima inter Magiſtratus qui rem regiam adminiſtrant, contratabularii dignitas eſſet. Eò nuper cupido inceſſerat Almericum hujus habendi Magiſtratûs, cujus gratiâ Quæſturam quam gerebat abdicaturus fuerat, quod quidem tum fruſtra fuit: dein cùm Quatuorviratûs petitio nihilò magis huic proceſſiſſet, rursùm ad illum alium Magiſtratum, cui certè magis idoneus fuit, animum adjecit: is ipſi ab Reginâ mandatus eſt, atque id hanc eò lubentius feciſſe aiunt, *d* Carronio qui res ſuas forenſes ſedulò uſque geſſerat, benè faciundi ſtudio, cui Quæſturam ab Almerico abdicatam mandavit. Cæterùm delecti queis ſumma Quæſtura Buthillerii abdicatione vacua mandaretur *e* Bailleulius, & Avauxius: ſed hi parum gnari fuêre earum rerum quæ ad Ærarium pertinent, nam aliis ab hac nequitiæ pleniſſimâ diſciplinâ diverſiſſimis negotiis inveteraverant, Bailleulius in forenſibus, quia in Senatu Præſes eſt, Avauxius in Legationibus obeundis, qui & propediem Monaſterium Veſtfalorum de Pace Legatus iturus erat, eò ad Almericum cùm ex Magiſtratu, tùm quòd rei Quæſtoriæ dudum ſcientiſſimus erat, omnis hujus cura reditura Mazarini voluntate videbatur.

Sicuti Buthillerius ſummam abdicaverat Quæſturam, ita & Leonem Buthillerium Chavignium filium Quatuorviratum abdicare velle ſuprà diximus, qui ſibi Reginam iniquam eſſe crederet, atque adeò Mazarinum erat obteſtatus, ut in eâ re ſibi adjutor eſſet. *f* Henricus Auguſtus Lomenius Brienna patre Quatuorviro natus ſimilem antehàc geſſerat Magiſtratum, quem magnâ ab *g* Guenegaldo acceptâ pecuniâ nuper abdicaverat atque huic tradiderat. Sed *h* Ludovica Beona Dumacæa uxor per Richelii tempora qui haud ita æquus Reginæ fuerat, hanc coluerat, atque obſervaverat diligentiſſimè, quæ hujus rei nunc ſecundis in rebus ſuis memor illi benè, atque ex animo factum volebat. Viro ſicuti uxori ſingularis in Deum pietas, ſumma bonitas, & beneficentia, præterea Briennæ rerum in Galliâ geſtarum magna ſcientia, quarum multos conſcriptos habet Commentarios: eò Regina hujus ſibi operam in re publicâ per Regis filii pueritiam gerendâ haud inutilem ſibi futuram credidit. Cùm autem Briennæ, atque uxori nihil eſſet optatius, quàm iterùm Quatuorviratum adipiſci, ſatis placebat Reginæ hunc Chavignium abdicare velle, quem Briennæ mandaret. At ſi Chavignius de ſummâ patris Quæſturâ antehàc, ac tùm de Quatuorviratu ſuo quid ſentiret, aut metueret, nulli patefeciſſet, & quid ſibi Principatûs commutatio portende-

a Contrôlle.
b Treſorier de l'Eſpargne.
c Contrôlleur general des Finances.
d Charron.
e Le Preſident Bailleul, Claude de Meſme, Comte d'Avaux.
f Henry Auguſte de Lomenie, Comte de Brienne.
g Guenegaud.
h de Beon du Macé, Comteſſe de Brienne.

ret patienter expectasset, hunc intactum futurum fuisse censeo, aut certè Reginam his summam modò Quæsturam ademptam fuisse, qui Magistratus haud diù ferme penes quemquam fuit. Certè si Buthilleriorum nomini infensa fuisset, utrumque simul Magistratûs abdicare jussisset, atque id per Bellovacensem significasset, qui cùm de summâ Quæsturâ modò locutus fuerit, haud dubium est Reginam de Chavignii Quatuorviratu nihildum consilii habuisse, de quo abdicando ipse inconsulto metu mentionem Mazarino injiciundo huic improvisam ejus rei patrandæ spem objecisse. Fuere eâ tempestate qui ita existimarent, Mazarinum Reginæ adversùm suos studio adductum, quos statim ornatos volebat, Carronium videlicet, Bailleulium Cancellarium suum, & Briennam, quò id fieri posset, rationem iniisse, quæ nulli damno foret: de Carronio enim & cum Almerici lucro factum: ornandis verò Bailleulio, & Briennæ opportunè accidisse, uti Chavignius summam Quæsturam ab patre abdicatam voluisset, atque ipse tum Quatuorviratum abdicare vellet: volenti enim nullam fieri injuriam: quin & Chavignium ut id sibi facere liceret, Mazarinum fatigasse, qui cum amico consuluerit, sicut hic ipse sibi consultum voluerit, officio planè functus sit. Cæterùm uti Brienna iterùm Quatuorvir esset, è Quatuorvirorum Collegio aliquem amotum oportebat, quòd quidem in Tellierum casurum videbatur, qui hujus Magistratûs munia Nucerii vice obiret magis, quàm verè Quatuorvir esset: sed si id fieret, nihil huic dignitatis reliquum futurum erat, multóque honestius fuisset in eodem quò antehàc statu permansisse, quàm eò evectum esse, unde tam subitò præceps daretur, quam in fraudem Mazarino durum visum suâ operâ Tellierum incidere, quam ut ornatior, & auctior esset impensam voluerat. *In Chavignio disparem esse rationem, qui & vellet Quatuorviratum abdicare, & penes quem Administri Regni dignitas mansura esset: postremò novum, & insolitum esse Quatuorvirum Regi in Consilio assidere, dum Collegæ stantes adsunt, quò vel maximè hunc Magistratum rectè ab Chavignio abdicari.* Sed nemo profectò est, quin se Quatuorvirum adesse stantem Regis Consilio, quàm sedentem Administrum malit, si nulla huic aliunde gratia, atque potentia sit, tanta Quatuorvirorum dignitas, atque autoritas est. Sed statim atque Regina Chavignium Quatuorviratum abdicare velle certò resciverat, continuò hunc Briennæ se mandaturam pollicita fuerat: cui quidem rei Chavignii propinqui vehementer obstabant, suadebantque ut ne scripto abdicaret Magistratum, quæ sola legitima abdicatio est. Ipse verò in suâ sententiâ se permanere ait, si tamen ab Reginâ de retinendo impetrare possent, in eorum potestate futurum. Intereà Briennæ uxor *a* Vincentium, & Amelotum viros Ecclesiasticos missitabat ad Chavignium, qui se suâ sponte venire simulabant: atque Reginam ipsi infensissimam dicebant, abdicandumque Quatuorviratum videri, si reliquum dignitatis statum cum cæteris fortunis obtinere vellet. Amelotus singillatim uti vitam posthàc ab omni republicâ procul ageret autor erat, quo liberiùs animum divinis adjiceret, atque hoc pietatis velum proditioni pessimæ obtendebat. Vincentium Re-

1643.

a Le Pere Vincent, le Pere Amelote.

1643. gina quia sanctitatis nomine Monialibus probabatur, quibus illa tribuebat plurimùm, in Consilium cum aliis Ecclesiasticâ dignitate præstantibus viris, atque cum Mazarino ipso de rebus Ecclesiasticis adhibebat: mirùm certè est ambos qui sanctitatem vitæ profiterentur, Briennæ uxoris Chavignio damnum molientis artibus servire nihil pensi habuisse: sed adversum id genus hominum munifica semper, ac liberalis fuit, quo factum est, ut ipsi gratiam occasione datâ referre æquum censerent, quod de alieno quivis lubentius, quàm de suo facit. Postremò Chavignius cùm puderet ab eo discedere, quod se facturum dixerat, neque propinqui ab Reginâ per amicos impetraverant, ut illi mutare sententiam cum bonâ hujus gratiâ liceret, Quatuorviratum denique scripto abdicavit, pecuniâ cùm ab Briennâ, tùm ab Rege ipso, sed eâ haud multâ in æstimationem acceptâ. Ibi verò documento fuit non hominum virtutem, sed fortunam modò ab plerisque omnibus coli: nam ubi hanc unà cum Magistratu abdicare visus est, tum solitudo in ædibus, pauci primùm venire salutatum, dein vix unus, aut alter ex amicis, quorum dum res secundæ erant, magnus numerus fuerat: hos fermè omnes ex media Aula levissimum genus hominum habuerat, qui cum fortuna simul dilapsi sunt.

Magnæ Mazarino necessitudinis cum Chavignio causæ intercedebant, quas commemorare longum esset, breviter dicam nihil illi esse dignitatis, aut potentiæ, quò non Chavignii operâ pervenerit, quam & diuturnam, & solertissimam dederat, uti Richelius Cardinalatum quem Pontifex hominibus Gallis, Regis commendatione dare solet, Mazarino hospiti, atque advenæ datum vellet. Scio equidem Chavignium eâ re sibi in posterum consultum voluisse, ac sperasse Mazarini amicitiam, atque potentiam sibi ad omnes casus præsidio, aut si minùs eo egeret, ornamento fore, in eo certè offendit, quòd sibi haud perinde colendum hunc cui videlicet ornando, augendoque tantopere laboraverat, ac Richelium, ab quo ornatus ipse auctusque fuerat existimavit: utrùm id Chavignio apud Mazarinum fraudi fuerit, haud satis scio, cæterùm huic facile erat meo quidem judicio, opperiri, quoad ejusdem adversùm se, ac priùs adversùm Richelium adhibendę reverentiæ ab cæteris exemplum caperet, invalescente in dies suâ apud Reginam fide, atque gratiâ, quam Chavignium ante Quatuorviratum ademptum maximam esse voluisse certum est, neque huic venisse in mentem Magistratum abdicandi, nisi quia hanc, aut nullam esse crederet, aut tam infirmam, uti sibi præsidio esse non posset. Sed quis Mazarinum culpa liberaverit, qui Chavignium tantùm de se meritum quæ sua fides, quæ gratia apud Reginam esset, celatum voluerit, atque hujus rei ignoratione perditum, aut certè summoperè labefactatum?

Sed postquàm Quatuorviratum abdicaverat, atque hæc filii clades ad paternam accesserat, mirum non fuit Mazarinum de hujus ab Aulâ procul habendi consilio non destitisse, atque id quidem Chavignio ut ipsi tempus erat, opportunissimum fuisset. Nihil enim cuiquam gravius est, quàm quò floruerit, eò cum minori gratiâ, atque potentiâ esse. Primùm igitur

igitur id est Mazarino obsecutus uti cum Longavilla, & Avauxio Monasterium Vestfalorum de pace legari vellet. Sed & in ea re continuò sensit, quantam dignitatis jacturam fecerat: nam ubi primùm de hac Legatione cum Mazarino convenerat, misit ad Avauxium, qui suis verbis nuntiaret in ea se huic tanto, & tàm amico viro Collegam factum, & magnificum videri, & jucundum esse: præterea hunc opportunè summum Quæstorem creatum, quò sublata de medio sit ea controversia, quæ antehàc sibi cum eò intercessisset, sicuti hujus semper virtuti, ita & dignitati se tunc lubentissimum concedere. Hæc erat humanitatis plenissima oratio, ad quam Avauxius ex præsenti utriusque fortuna respondit, rectè, atque ordine Chavignium facere, sibique gratum esse, quòd tandem æqua nosceret. Id eò gravius Chavignio fuit, quòd in Quatuorviratu Avauxius hunc diligentissimè coluerat, atque observaverat, præterea intercesserat amicitia, quam in utraque fortuna eamdem esse decet. 1643.

Avauxius Equestris sancti Spiritûs regiæ Militiæ Scriba, Chavignius ejusdem Militiæ Quæstor erat: Illi venit in mentem, uti Legationem quam obire debebat, magis, magisque cohonestaret, postulare ut hujus Militiæ torquem aureum sibi gestare ab Rege potestas fieret: id ad eos modò qui in hujus Militiæ societatem ab Rege lecti sunt, attinet: nam ubi solemnibus intersunt sacris, hunc torquem super Paludamento, quandoque super Pallio gestare solent, cujus rei facta Avauxio potestas est. Id fuit hujusmodi, uti neque Chavignio magnoperè exoptandum, neque spernendum esset: sed ad famam pro Collegio pertinere visum, ut ne quid minùs suâ, quàm Avauxii causâ factum videretur. Quamobrem eumdem expetivit, atque impetravit honorem, cautumque est, ne quid præter morem omninò fieri videretur, ut ambo ubi Rex creandis hujus Militiæ Equitibus operam daret, in eorum societatem, aut Collegium Avauxium, & Chavignium legeret, quod quidem magnificum ambobus visum, tametsi infectum fuerit, utroque ante ullam Equitum ab Rege factam creationem mortuo. In eo negotio Chavignio ægrè fuit, quòd id totum clam se Avauxius molitus fuerat, quòd & contra veteris amicitiæ, & novæ in Legatione societatis jus factum videbatur.

Ubi Regina non Regis modò Edicto, sed & Senatûs Decreto Regni Procurationem adepta erat, ibi verò nihil se illo Edicto, neque Jurisjurandi quod invita pollicita fuerat, religione teneri est arbitrata, neque obstare quidquam quominùs Rohanam Mombasonam quæ Brussellis agitabat, in Aulam revocaret, quâ de re & illa sæpiùs ad Reginam scripserat, & qui Mazarino infensi fuêre, hanc ut id faceret magnoperè hortabantur, spem nacti ubi Rohana Mombasona advenisset, ipsam ab Reginâ uti Castronovanum accerseret impetraturam, nam id operæpretium pellendo Mazarino videbatur, si alterum reipublicæ gerendæ æquè idoneum Reginæ objicerent.

Sed ille tametsi de Reginæ erga se benevolentia certus erat, tamen ut ferè sunt omnia in Aula incerta, ac tunc cùm maximè ingenia, atque negotia varia fuêre, quàm plurimos sibi amicos adjungere studebat. Henri-

1643. cus Condæus ipsi magis æquus, quàm iniquus erat: Mommorantia uxor favebat, infensa Belfortio ob *a* Condæam filiam Longavillæ uxorem, cui cum illo lites intercedebant: Gastonem Riviera cujus erat in potestate Mazarinum inter, & Vindocinum incertum animi, dubiumque fecerat, dum Vindocini promissa opperitur, spem facientis homini hunc se ab omni injuria quam ab Betunio, & Monthesaurio metuebat, tutum præstaturum, quâ in re Belfortium patri adjutorem esse volebat, atque ab eo accipere fidem: quæ si data foret, ipse Gastonem se adversùm Mazarinum impulsurum pollicebatur: quæ res omnis tergiversante Belfortio, uti Betunio, atque Monthesaurio morem gereret, frustra fuit, atque adeò Riviera sibi apud ipsum consuluit Mazarinum, qui illius operâ Gastonis amicitiam est adeptus, huic contra adversæ factionis consilia, atque conatus utilissimam.

a La Duchesse de Longueville.

Vindocinus, Belfortius filius, *b* Vernolius Henrico IV. item ut Vindocinus natus ex alterâ Concubinâ, *c* Spernonius, Fiescus Comes, Castræus Tribunus Helvetiorum mercede Regi militantium, Betunius, Monthesaurius atque alii Mazarino, ac Seguiero infensi erant, huic magis ut in ejus locum Castronovanum sufficerent, quàm propter damnatum sicuti aiebant, judicio capitis Thuanum, cujus operâ adversùm Richelium Cardinalem nuper usi fuerant. Mazarinum verò consimilem Richelio potentiam affectantem, ac propè habentem oderant, & utrumque accersito in Aulam Castronovano pellere studebant. Hujus factionis princeps erat Vindocinus, cujus tamen spes, opesque in Belfortii filii virtute maximè sitæ erant. Sed cùm in dies Mazarini apud Reginam gratia, atque fides cresceret, sese que frustra contra hunc niti animadverterent, vel seriò, vel per simulationem cum eo concordare velle visi.

b Le Duc de Verneuil. *c* Le Duc d'Esperno n, le Comte de Fiesque, le Comte de Nancé la Chastre, Colonel General des Suisses, le Comte de Betune.

At Mazarinus seu Reginæ monitu, seu huic morem gerere sponte suâ voluerat, Rupifocaldi Marsillaci amicitiam, quem sibi fidum ipsa rebatur, expetiverat, quàm honestissimâ oratione, fidem dans homini, sese procul ab omni rei, aut dignitatis augendæ, ac magis ab omni cuiquam bono, atque honesto nocendi lubidine abesse. Marsillacus qui ex Vindocini, atque aliorum grege erat, Mazarino ita respondit, ut illi Reginâ consultâ opus esse satis intelligeret, quæ illum magnoperè hortata est, uti Mazarino amicus esse vellet, nihil quod sibi sit optatius, facere posse significans, uti facilè crederes apud ipsam eâ tempestate majorem gratiam, atque fidem esse nemini: dein Marsillacus omni re cum amicis communicatâ apud Mazarinum visens iit, ab quo humanissimè, ac perliberaliter acceptus, habitusque est. Cum Regina Vernolio eadem quæ Rupifocaldo atque ampliora dixisset, orans uti quàm plurimos posset Mazarino amicos adjungeret, habitum denique ab Vindocino omnium gregalium consilium est, qui uno ore cum illo redeundum in gratiam censuêre. Datum Fiesco negotium, ut ad eum adiret, diceretque *Buthilleriis patre, & filio labefactatis nihil propè obstare, quominus huic Vindocini, atque alii amici sint: ante Quatuorviratum Chavignio abrogatum nullam ipsi conditionem ferendam existimasse, unam modò ferre tunc, quam*

ipsi haud gravem futuram putent, quoniam nulla ipsi cum Seguiero necessitudo sit, quem Aulâ pelli cupiant, huic ob damnatum capitis Thuanum, & pessimam ejus in Spernonii negotio rationem jure infensi. Mazarinus *gratissimam sibi Fiesci orationem esse* respondit, negavitque *se ullam antehac adversùm Chavignium conditionem accepturum fuisse, qui sponte suâ Quatuorviratum abdicaverit: Seguieri verò tuendi privatim nullam sibi causam esse, sed hunc pellendo locum Castronovano vacuum relinqui, quem socium in republica gerenda habere nolit.* 1643.

Ita se habebant hujus rei principia, multaque verba ultro, citroque commutata, quæ tandem eò rediêre, uti Vindocinus, atque alii sese ullam Mazarino conditionem latam velle negarent, quæ ipsi damno foret, atque adeò satis habere, sicubi ipsi cum Castronovano conveniret, tum Seguierum honoris eorum causâ pellere vellet: sed ne hanc conditionem quidem sibi primùm accipiendam putavit: dein comperto nihil eâ se nisi ubi luberet, teneri, postremò hanc haud sibi abnuendam esse decrevit: per sex dies ea res acta, quibus Mazarinus dubius, atque animo varius visus, cùm se quandoque hujus percupidum, quandoque nihil, aut parum studiosum ostenderet.

Intereà Belfortius ad Rohanam Mombasonam quæ jam Galliæ fines ingressa erat, miserat *a* Campionem patris clientem, ac negotiorum *a* Champion. Curatorem fidum, ut huius sententiam exquireret: nam ipsi, patrique, atque Spernonio cum ea magna familiaritas, atque conjunctio inerat. Sed hæc ab Reginâ acceperat litteras, quibus significabat sibi pergratum fore, si ipsi cum Mazarino conveniret, atque adeò Rohana Belfortio, cæterisque per Campionem autor erat, ut & ipsi in ea re Reginæ morem gererent, quod est ab ipsis continuò factum, atque omnes ad Mazarinum adiêre, ab quo perbenignè accepti sunt.

Post paulò Rohana Mombasona ad Urbem advênit, ac pristinâ Reginæ gratiâ freta ad Regiam rectâ tendit. Eò post prima benevolentiæ, atque humanitatis verba, adventûsque gratulationem, Regina ad rempublicam pertinere ait, ut illa tantisper Rus secedat, ne fortè Socii, ac Fœderati ex ejus ad Aulam mansione, quid ab hostibus apud quos diu agitaverat, hujus operâ nobiscum agi de pace clam sanciundâ suspicentur. Rohana Mombasona tametsi id præter spem eveniebat, tamen ut in subitis, plerumque mulieribus, quàm viris præsentior animus est, nihil eâ oratione Reginæ turbata hanc pro amicitiâ monet, uti videat ne ea res sibi ipsi fraudi sit. *Neminem ignorare quæ passa sit, ea sibi ob constantem in eam fidem evenisse, cui talem referri gratiam ut ne quis credat, ad Reginæ famam magnoperè pertinere, cui tamen si aliter videatur, nihil sibi antiquius fore, quàm ut huic statim obtemperet.* Aderat haud procul Mazarinus, quem Rohana ab Reginâ consuli super ea re postulat: is illam rectè sentire ait, neque porrò de Rohanæ discessu mentio facta: cæterùm non eamdem sibi quam antehàc gratiam, atque fidem apud Reginam esse sensit, quod quidem sedulò omnibus occultum habuit.

Postridiè Mazarinus venit ad eam, causatusque ex Ærario præsentem pecuniam vix auferri posse, quinquaginta millia nummûm huic se

1643. numeraturum ait, prætereà si quid se vellet, quò suum erga hanc studium palam probaret, id se quod posset, effectum redditurum. Placuit hujus rei periculum facere, postulando uti Vindocino Britannia provincia ab Reginâ decerneretur, Spernonio Aquitania, atque Gallorum militum Tribunatus redderetur. Isthuc quidem factum continuò est, ac pro abrogatâ Harcurio Aquitania data Regni Hipparchia est, pro Britannia quam sibi ipsi Regina destinaverat provincia, rei navalis Præfecturam Vindocino dare constituit, atque eâ causâ ad Brezæum mittit Briennam Quatuorvirum, qui suis verbis hortaretur, ut hanc abdicare vellet, & quæ explere animum adolescenti possent, ea in æstimationem polliceretur. Postpaulò Rohana Mombasona ab Mazarino postulavit, uti Marsillacum *a* Gratiæ portui Præfectum esse vellet, quod oppidum, atque Arcem penes Richelium Cardinalem fuisse, dein Richelio Vignerotio sororis nepoti ab Ludovico XIII. permissum memoravimus: eò Mazarinus negare primùm id se satis piè facere posse, in quem tanta Richelii Cardinalis merita essent, quod est tamen denique Rohanæ obsecutus: sed & ea res, & quod antehàc de rei navalis Præfectura Vindocino tradenda diximus, frustra fuêre, abnuentibus Brezæo, & Richelio & hanc, & Gratiæ portum deponere. Postremò Rohana cùm sibi Mazarinus de ullâ re negaret, hujus animum de reducendo in Aulam Castronovano pertentavit, in quo graviter offendit, quæ scilicet sua, atque factionis consilia hoc postulato nudaverit, quo se Mazarinus peti sentiens Rohanæ Mombasonæ colendæ, ambiendæque, ac promerendæ hujus amicitiæ finem fecit.

a Havre de Grace.

Ubi Rohana Mombasona Brussellis quò exulaverat profecta ad Urbem properabat, *b* Castronovanus item ab Inculisma quò conjectus pridem fuerat in carcerem, dein Reginæ jussu emissus, eodem iter intenderat: sed apud *c* Monterubeum suum altero ab Urbe lapide restiterat, quod quidem huic fraudi fuisse plerique existimavêre: nam si quemadmodùm Rohana Mombasona de improviso Reginæ intervenisset, omnia hujus de se consilia facilè disturbaturum fuisse, virum animo forti, summâque rerum peritiâ, prorsus omni gerendæ reipublicæ parem. Sed sibi tametsi absenti Rohana Mombasona apud Reginam freto in promptu fore omnia speraverat, ac maximè se Mazarinum Aulâ pulsurum, dein illam ex pristina cum Regina familiaritate operam daturam, ut huic nihil domi quod animum explere posset, deesset, æquas fore omnes quæ cum ea erant mulieres, sese intereà pro sua prudentia, atque rerum usu omnem rem publicam placidè tractaturum. Jam *se verè Cancellarium, Seguierum haud rectè, atque ordine creatum prædicabat: nam quo Diplomate Procancellarius creatus esset, eodem si quid Haligrio tum Cancellario humani eveniret, se Cancellarium factum: neutiquam homini vivo hunc abrogari Magistratum, atque adeò se vivo hunc Seguiero perperam mandatum.* Huic orationi quædam veri species inerat, cæterùm ubi abrogatus est Procancellario Magistratus, nihil posthàc ad Cancellariatum juris habet.

b Chasteauneuf.

c Mont-Rouge.

Nihilo seciùs Castronovanus sese pro Cancellario gerere, hujus insi-

1643.

gnia Magiſtratûs circum ſe habere: cum intereà accepit ab Reginâ litteras, quæ hunc ad Urbem venire prohiberent, quia videlicet Mazarino ſpatium ſibi apud illam conſulendi dederat: id homini ſuprà quàm dici poteſt grave, ac præter ſpem accidit. Placuit tamen eâ quam de Cancellariatu habebat ſpe in ſpeciem abjectâ, experiri utrum ſibi ad Urbem venire liceret. Itaque reſcribit, *Nihil ſibi prius, aut antiquius eſſe, quàm Reginæ coràm agere gratias, quod ſe duriſſimo emiſſum carcere voluiſſet: hanc ſibi antehàc ſummam domûs, ac negotiorum ſuorum Præfecturam dediſſe, cui operam impendere glorioſiſſimum exiſtimet: quamobrem huic ſupplicare, ut eâ causâ ſe ad eam accedere velit.* Sed ne id quidem ex Caſtronovani ſententiâ ceſſit, tametſi pro eo Rohana Mombaſona, & quidquid in Reginæ Gynæceo clientelæ huic erat, atque alii amici omni ope niterentur.

Obſtabant Condæus, atque Carola Margarita Mommorantia uxor, ob hujus fratrem *a* Mommorantium capitis antehàc damnatum ab Caſtronovano huic infenſi, tum etiam Belfortio, omniquę ejus factioni, quibus diximus de cauſis. Obſtabat præterea magno conatu Seguierus Cancellarius, qui *b* Joannæ ſororis Monialis, atque Montacuti operâ apud Reginam tenendæ porrò dignitati conſuluerat. Nam huic de quo ſuprà memoravimus Montacuto cum ea Moniali amicitia intercedebat, apud Eſiæ-pontem, quò hujus Monaſterium eſt, agitare ſolito: ſcilicet qui corruptis Henricæ Britanniæ Reginæ rebus, in cujus dudùm erat clientelâ, ſicuti plerique tali ſuo tempore, pietatem in Deum impenſiùs colere velle videbatur, cujus ſpecie bona, malaque multa in Aula juxta fiunt. Joanna verò ob vitæ ſanctitatem Reginæ cara, acceptaque erat, atque adeò illius commendatio apud hanc magnum pondus habebat, ac maximè pro fratre, eo quem gerebat Magiſtratu longè digniſſimo, & qui adeò ſingulari ſuâ virtute adversùm inimicorum injurias, haud minùs quam alienâ ope ſeſe tutabatur: poſtremò in hoc pellendo Mazarini res agebatur, qui & ipſe id ut ne fieret diligenter operam dabat: nemo enim Seguiero commodior uſquam fuit his, qui gratiâ valuêre, ſcilicet non ipſis obniti ſicuti Caſtronovanus, ſed ſalvâ republicâ, ac dignitate ſuâ omnia obſequi ſolitus, quæ certè ſumma prudentia eſt.

a Le Duc de Mommorancy.

b La Mere Ieanne.

Non his omnibus tamen Caſtronovanus eſt ab incœpto planè deterritus. Namque ambitio ſibi cuncta facilia factu putat: atque intereà dum fortunam opperitur, famæ, atque vulgi de futurâ potentiâ opinioni ſerviundum exiſtimavit. Pergit igitur in Monterubeo ſuo commorari, Urbi tam propinquo, uti nemini veniret in mentem, id hunc injuſſu Reginæ facere. Nam ubi ante decennium Procancellarius erat, eòdem ſæpius agitabat, atque negotiis haud ſecùs quam in Urbe dabat operam: quo factum eſt, uti cuncti è Conſilio regio, præterea alii ſalutatum, atque adventum gratulatum frequentes venirent. Idem ædium ornatus, eadem Magiſtratus inſignia, idem homini habitus, cultuſque, prorſus Cancellarium quem ſe videri volebat, eſſe diceres, tam ſcitè hanc adornarat fabulam: neque quiſquam omnium fuit, quin propediem huic allatum iri regium Signum arbitraretur, donec Regina per eum-

1643. dem Montacutum antehàc & Rohanæ Mombasonæ, & Castronovano, dum Favonius flabat, nunc verò eâdem de causâ Mazarino amicum, illum longiùs ab Aulâ, atque ab Urbe abscedere jussit.

a Le Cogneux.

Post paulò Jacobus a Cogneuxius in Senatu Præses, atque antehàc Gastonis Cancellarius ab exilio redit, in Senatu posthâc, quàm priùs in Aulâ clarior: nam in eo homine multæ, bonæque artes animi sunt, quas dùm in Aulâ versabatur, ambitio corrumpebat. Sed huic per difficilia Gastonis tempora, sicuti secedendi, atque in Belgium profugiendi ipsi fuisset autor, abrogatus Magistratus fuerat, publicata bona, ipse Divionensis Curiæ judicio damnatus: sed cuncta hæc Senatus neque rectè, neque ordine facta fuisse decrevit, atque adeò Cogneuxium in integrum restituit. De Magistratu magna intercessit difficultas, quoniam primùm Christiano b Lamognono Senatori, dein hoc mortuo Francisco Theodoro c Nesmondo hujus genero mandatus fuerat, quem Senatu pellere cùm suâ virtute, tùm Condæi gratiâ nixum neque facilè, neque satis æquum videbatur. Claudius Bullio cùm summam Regni Quæsturam gereret, Præsidum in Senatu numerum, atque item Consiliariorum augendum esse censuerat, idque Ludovico XIII. Regi autor fuerat, quod Senatui grave, tum eo gravius, quòd ipse sibi novum Præsidis Magistratum, dein si quid sibi humani eveniret, filio sumpserat. Is mortuo tùm patre in Senatu erat Consiliarius, legitimam ad ingrediendum Præsidis Magistratum ætatem opperiens. Patris ubi summam Quæsturam gerebat acerbitas, ingentes divitiæ, auctus in Senatu Præsidum, atque Consiliariorum numerus, atque omnis hujus hominis ferocitatis plena ratio facilè tùm redibat in memoriam, atque invidiam filio faciebat. Quo factum est, uti veniret in mentem Reginæ, atque Administris huic abrogare paternum Præsidis Magistratum, quod in eo, quàm in Nesmondo tolerabilius videbatur, quoniam hic jamdiù Præses erat ille nondum Magistratum erat ingressus.

b La Moignon.
c De Nesmond.

Sed ut id hujus voluntate fieret, rem quæ juvenis oculos percelleret, objecêre, scilicet uti sancti Spiritûs Militiæ Scriba fieret. Id muneris penes Avauxium esse suprà diximus, quod ipse datâ in æstimationem pecuniâ lubens abdicavit, ita Bullio abdicato & ipse Magistratu ad quem gerendum ætas modò legitima deerat, in Avauxii locum suffectus est, ornatusque hujus Militiæ insigni, quâ re maximè adductus fuerat, uti sponte Præsidis Magistratum abdicaret: nam id insigne & Equitibus, & Administris hujus Militiæ cum Rege commune est, aurea crux fasciâ cæruleâ collo pendula, quam porrò gestare tametsi abdicato Magistratu Avauxio facta copia est. Id sæpius in viris tali loco, atque virtute fieri solet, præterea hic, atque Chavignius designati Equites fuerant. Ad hoc Bullioni quo luberet magis Reginæ morem gerere, concessum uti deposito Consiliarii quem gerebat Magistratu, atque hoc de more divendito, maneret tamen in Senatu, honorarius sicut aiunt Consiliarius: ita Nesmondus in Magistratu, atque adeò in Senatu mansit, Cogneuxius verò quo spoliatus fuerat, eo rursum ornatus est.

Sub id tempus Ferdinandus III. Ferdinandi II. Imperatoris filius 1643.
quem patre vivo Romanorum Regem perperam creatum, dein mortuo Imperatorem appellatum Gallia censuerat, atque adeò Pannoniæ Regem usque appellaveramus, ad Reginam cujus sororem Mariam uxorem duxerat, litteras dedit: simul aderant Mariæ uxoris litteræ, his uterque illam de viri Regis morte consolabantur, ipsi, atque Ludovico filio omnia secunda exoptabant: præterea cum his litteris Diplomata missa, quibus per Ferdinandum tutò licebat Monasterium Vestfalorum petere iis qui ab Rege eò de pace legarentur. Tum primùm Ferdinandus isthîc Imperator est appellari cœptus, atque id pacis studio factum, quod litteris suis ostendere visus est. Regina Mariæ sorori rescripsit, Ferdinando non item, quia ad illam scribens titulum Majestatis omiserat, quem sibi uni deberi Imperator haud rectè existimabat. Nam quibus appellari solet Imperatoris, aut Regis Romanorum nominibus, ea planè aliena, ac fictitia sunt, cum verè Germanorum, aut Germaniæ non Romanorum Rex, aut Imperator sit: Ita enim Caroli magni nepotes ubi Germaniam seorsim ab Galliâ possedêre, sunt appellati. Scio hunc quidem Romanorum Imperatorem fuisse, cui videlicet Leo III. Pontifex, præterea Senatus, populusque Romanus jus summum, judiciumque Romæ detulerint. Sed quam tùm adeptus est potentiam, ea paulatim exolevit, aliis post alios Pontificibus hanc sibi sumentibus, nihil aut parum ea de re sollicitis Imperatoribus, qui procul ab Urbe Româ, in Gallia, aut in Germania agitavêre, variis impliciti bellis, ac negotiis, ita ut quibus Romæ imperitare, & quæ ad ipsum Pontificatum, Episcopatus, resque alias Ecclesiasticas pertinerent, multa facere jus erat, ii denique illis omnibus exuti, unum modò Regis Romanorum, aut Imperatoris Titulum retinuerint, cujus unius causâ quàm rectè sibi solis Majestatem convenire contendant, existimare facile est. Cæterùm Galliarum Regnum omnium antiquissimum esse, ac nobilissimum nemo negare potest, & qui id possidet, ei majores quàm ulli omnium qui hac tempestate regnant, opes esse, neque ullum usquam dignitatis discrimen inter Galliarum, & Germaniæ Reges, aut Imperatores factum. Cæterùm milites Romani Ducibus suis ubi quid operæpretii facere cœperant, nomen Imperatoris tribuêre, quod postea C. Cæsari ubi rempublicam invaserat, ac cæteris qui hanc posteà tenuêre, perpetuum fuit, quibus videlicet sese Reges dicere religio erat, nam id summi Imperii nomen ne oppressâ quidem, ac profligatâ libertate Romani usquam tolerare potuêre, tantum hos ab primis Regibus exactis hujus nominis odium ceperat. His certè clarum est eamdem potentiam, eamdem dignitatem, eamdem denique Majestatem Galliarum Regi, ac Germanorum Imperatori esse, & si quid in alterutro nomine fraudis sit, hanc magis in Imperatoris, quàm in Regis nomen cadere. Sed Austriacos tum demùm animum ad pacem adjecisse ferunt; seu mortuo Richelio, dein Ludovico nihil in Galliâ remissum, nihil quod mutationem ullam portenderet, animadvertebant; seu Reginam sibi tunc æquio-

1643. rem fore, quàm antehàc Ludovicum Richelio fretum speraverint.

Intereà Angianus re apud Rupem regiam benè, feliciterque gestâ, per Galliæ fines ad Sabim amnem versùs duxit: Barlemontium, & Almericum Castella ad illius ripam posita deditionem facere coëgit: dein Malbodium progressus Binchium petit, oppidum longiùs in hostico situm. Eò ex agris tria hominum millia, prætereà ex fugâ post malam pugnam complures, quia satis firmum videbatur, sese receperant: postridiè tamen, quàm mœnia tribus tormentis verberari cœpta, deditionem fecêre: novem illic dies Angianus stativa habuit, item hostes haud procul, ponè Montes Oppidum, atque amnem, utroque muniti stativa habuêre, circumspectantes quid Angiano post victoriam consilii foret: nostri circumquaque ingentes ex vicis, villis, Castellisque prædas egêre, nullo prohibente, quoniam armis ampliùs valuerant. Marimontio rure regio, atque aliis regiis prædiis Angiani jussu abstinuêre: Id Hispaniæ Regi ab Regiæ Gentis adolescente honoris habitum: Gassio Brussellas versùs mille ducentorum equitum agmen ductans, præ se cùm Nobilium, tùm agrestium fugientium magnam agebat multitudinem, longè, latéque sparso terrore. Ast ubi Brussellæ fuêre in conspectu, tùm ad castra redire converso gradu cœpit, neque euntem, aut redeuntem quisquam omnium moratus est. Dein Angianus Binchio movit, quinque tormenta eò inventa secum advehens: Sed progressus aliquantùm sistit agmen, ab hostium castris passibus mille, aciem instruit, atque pugnandi potestatem facit: hostes sese munitionibus continuêre, neque mox abeuntem qui prosequeretur, aut quid ipsi consilii esset, exploraret, aut ab effusâ prædâ prohiberet, misère neminem. Priusquàm Angianus longiùs abscederet, visum ab Malbodio, Almerico, ac Barlemontio deducere præsidia, quod mœnibus horum locorum subversis factum.

Post cæsas apud Rupem regiam copias, Franciscus Mello impensiùs Belgio metuens, Beccum qui suas integras cum his quæ ex malâ pugnâ superaverant, mox conjunxerat, ab Theodonis-villâ mille quingentos prætereà pedites accersere jusserat: reliqui fuêre in eo præsidio omnino quingenti, qui numerus satis tùm esse visus, quoniam Theodonis-villa in Lucemburgensi agro quem Beccus obtinet, procul ab Belgio ad Mosellam amnem posita est, quæ res cum falsum habuit. Nam Mazarinus de imminuto Theodonis-villæ præsidio certior factus, hanc Reginæ oppugnandam esse persuasit, neque tantæ patrandæ rei opportunitatem omittendam. *Quod esset apud Rupem regiam præclarè gestum, id jure Ludovico viro tribui, qui Angiano Belgium Provinciam, exercitumque decrevisset, atque omnia huic gerendæ rei necessaria sedulò præcepisset, ac paravisset. At Theodonis-villæ oppugnandæ consilium ipsi Reginæ tributum iri, quod si feliciter eveniat, vel ex eo quæ futura sit novi Principatûs fortuna, hostes, atque socios juxtà æstimaturos: hos in fide, ac fœdere, illos in metu quem usque de Gallorum virtute habuerint, permansuros.* His impulsa Regina mittit ad Angianum, scribitque, uti Gesvræum ad Theodonis-villam properare jubeat, qui stationibus

tionibus circumquaque positis, ut ne quid auxilii eò introducatur prohibeat, ipse Angianus subsequatur, ac denique cum graviori agmine Sirotus Baro, uti castris circum Urbem positis hanc Angianus oppugnet, & ad victoriam tam grandem quam suâ maximè virtute fretus reportaverit, Theodonis-villæ expugnatæ decus, & gloriam adjungat, cujus rei sicuti speret patratæ fore uti Rex filius, atque ipsa maximam huic gratiam debeat, ac referre studeat. Igitur Angianus præmisso cum levi, atque expedito agmine Gesvræo, ipse ad Mosam properat, traductisque hunc amnem apud Mezieram, quò pontis copia est, copiis, per Lucemburgensem agrum & ipse expedito agmine pergit iter facere, cùm intereà Sirotus Baro per Campaniæ fines cum tormentis, & impedimentis, cæteroque graviori agmine eódem iter intendit. 1643.

Sed Angianus [a] Montem-medium prætergressus Viretonem ex itinere capit. Eâ die deprehensus nuntius est, quem ad Montis-medii Præfectum Beccus miserat cum litteris, quibus præcipiebat, uti continuò quantùm posset militum Theodonis-villam mitteret, quæ res Angianum jam bonæ spei plenum ad patrandum incæptum magnoperè confirmavit: nam paucos apud Theodonis-villam esse, qui mœnia defenderent, hæ litteræ satis significabant: postremò XIV. Calend. Quint. ad Theodonis-villam castra ponit, quò biduo modò ante Gesvræus Castrorum Præfectus advenerat præmissus ab Angiano.

[a] Mommedy.

Franciscus Mello ubi omisso Belgio Angianum ad Mosam contendere nuntiatum est, Beccum Namurcum ire, atque eò Mosam transire, & si quâ fieri posset per Lucemburgensem agrum hostes antevenire jubet: sed id tardiùs consultum Angiani celeritate frustra fuit. Igitur Beccus comperto circùm oppidum hostes castra posuisse, ipse apud Lucemburgum oppidum restitit, deditque operam, ut auxilii quidpiam Theodonis-villam introduceretur. Id factum haud difficulter, quoniam munitiones castrorum circùm oppidum nondum erant perfectæ, seriusque ab nostris fuerat animadversum hostes per media præsidia ad oppidum properare: centum tamen ex postremis partim cæsi, alii fugientes amnem ingressi nihilosecius periêre, quadringenti equites, peditesque ad oppidum incolumes evasêre, hi singuli cum singulis equitibus eodem equo vehebantur itineris properandi causâ.

Theodonis-villa secundo Mosellæ amni ab sinistra est, semicirculi instar, cui amnis rectà fluens finem facit: sex propugnacula suis ad mœnia intervallis exstructa, prætereà inter propugnacula semilunæ oppidum muniunt: quæ pars ad flumen est, tametsi perse se munita, ea tamen operibus firmior facta, aquæ fluminis omnem oppidi fossam complent. In externo fossæ latere via tecta est, dein glaciarium, atque palorum ordo. Primùm omnium cautum ab Angiano in quâ quisque castrorum parte curaret, vallum, turres, atque Castella perfici jubet adversùm exteriorem hostem, dein ratibus junctis suprà, atque infrà oppidum pervium amnem facit, ut ab castris quæ cis, transque erant commeari posset: secundùm flumen fossa ducta, ut ne hostes si clam munitiones.

1643. castrorum transcenderent, ad flumen facilè accedere, atque ratibus ad oppidum evadere possent. Hæc castra *a* Jacobo Russello Comiti Gransæo attributa, alteris castris Angianus ipse, Gesvræus, *b* Almontius, & Gassio suæ quisque parti præfuêre, summa rei penes Imperatorem Angianum erat. Sirotus Baro mox cum cæteris copiis, atque impedimentis tormentisque advenit. Sed interea alia Divioduro Mediomatricum secundo Mosellâ advecta fuerant, quò pluribus machinis oppidi mœnia quaterentur. Hostes primùm nequaquam quieti fuêre, sed eruptionibus crebris nostrorum stationes, atque custodias perturbare, plusque virtutis, quàm pro numero ostentare. Eò missi fuerant Illyrici Equites, Croatas appellant, genus hominum durum, at campestribus expeditionibus, quàm statariæ pugnæ aptius: sed quoniam incredibili celeritate opus fuerat, uti quid præsidii in Oppidum priusquam nostri adventarent, aut aditus clausissent, introduceretur, hos equites Beccus delegerat, solitos diu, noctuque ubi opus est iter facere, equis perinde ad laborem, & longiora itinera assuefactis, maximè prædandi causâ: hi primùm erumpentes oppido nostris ex improviso, ac sæpiùs intervenire, si fortè cederent, acriter persequi; si resisterent, alius aliò quàm maximè diversi recedebant, atque ita nostrorum virtutem frustrabantur: hæc illis disciplina, atque pugnandi ratio est: sed horum eruptiones inhibere visum, quatuor exstructis ex aggere turribus, atque tormentis duobus in singulas collocatis. Id munitionis genus quadratum est, *c* receptacula vocant, quoniam eò milites si quid graviùs urgeat, recipiunt se, ac propugnant. Antequam turres essent exstructæ, frequentes Croatæ eruperant, quorum impetum sustinuêre Gassionis equitum ala, cui haud dissimilis & prædandi, & pugnandi ratio fuit, præterea Condæi Catafractorum turma duce *d* Salxio Tavanio Comite: is dum impigrè rem gerit, glandis ictu brachium sauciatur, dein interveniente cum majori equitum numero Gassione hostes ad stationes usque suas quæ pro oppido erant, compulsi sunt, eò sclopetarii erant, cum levi munimento, quoniam hos propinquitas oppidi protegebat.

a Iacque de Roussel, Comte de Gransey.
b d'Aumont-Villequier.
c Redoutes.
d De Saux, Comte de Tavane.

Nonis Quintilibus magna vi equites, peditesque oppido erupêre, at è turribus nostris petiti tormentis, & ab equitibus qui in statione erant, primùm substitêre, dein compluribus undequaque subsidio advenientibus recipere sese coacti sunt, ac ni pedes equiti in tempore adfuisset, magna huic impendebat clades: nam ubi prælium, clamor, & tumultus per omnia castra significaverat, eò concurrere plerique, inter quos è primâ nobilitate adolescentes fuere *e* Cocceius Brissacus, Jarseus Marchio & Colinius Andelotus: hi dum inter hostium ordines præclari, ferocesque dimicant, Andelotus longiùs progressus propè ab hostibus est oppressus, cui ubi opitulatur Jarsæus, glande vulneratur graviter, sicut & ipse Andelotus brevioris sclopeti glande.

e Cossé de Brissac, le Marquis de Jarzé, Coligny Dandelot.

Postridiè duabus partibus fossæ ad oppidi propugnacula duo, atque ad semilunam mediam duci cœptæ: quæ ubi propiùs perductæ sunt, primæ hostium munitiones passibus modò triginta aberant, quas perrum-

pere, atque in has impetum facere quantocyùs visum. Tormenta inter utramque fossam variis locis posita fuerant, ac præterea alia duabus oppidi turribus, è quibus in fossas nostras despectus erat, diruendis idoneè collocata. Prima hostium munitio *a* ordo palorum fuit, ab terra in majorem humanâ altitudinem prominentium; dein ab his leniter acclive ad oppidi fossam versùs spatium, id quoniam ad glaciei speciem politum est, Glaciarium appellant: post Glaciarium est via tecta, ac denique oppidi fossa. 1643. *a* Palissade.

Nostri igitur primùm palorum ordinem perfregêre, locumque in Glaciario occupavêre, atque munivêre, ut ab glandibus, tormentisque hostium tecti essent. Eâ parte curabat Angianus ipse, cui cæterisque visum, uti postridiè de secundâ, aut tertiâ vigiliâ nostri cùm eâ parte, tum quâ curabat Gesvræus, in hostes impetum facerent, quò ad viam tectam, & fossæ latus pervaderent. Id utrimque factum ex sententiâ, tametsi hostes egregiè propugnaverant: sed hi abscedentes denique cuniculo quem sub Glaciario instituerant, ignem admovêre, qui supernè humum cum ingenti fragore disjecit, at nostri id futurum suspicati tantum periculum effugêre: cæterùm hostes eâ parte pulsi Gesvræo qui aliâ parte idem moliebatur, intervenêre, quo atrocius illic prælium fuit, duplicato hostium numero: postremò tamen & inde pulsi sunt, & utrimque locus est ab nostris in Glaciario, & viâ tectâ occupatus, munitusque, ita omni Glaciario, atque viâ tectâ, quantùm inter utrumque locum ab Angiano, & ab Gesvræo munitum patebant, nostri potiti: dein ab altero ad alterum perpetua instituta munitio, atque eò admota tormenta, quibus propiùs utriusque propugnaculi, atque semilunæ quæ in medio erat, latera quaterentur, ac maximè ut earum omnium munitionum summa disjicerentur, & ne cui in his consistere copia esset: præterea uti quæ in his erant tormenta, ea pilis tormentorum nostrorum corrumperentur: ad hoc Sclopetarii per vices in eo omni occupato spatio glandes ubicumque hostes in utroque propugnaculo, semilunâ, & mœnibus conspici poterant, emittebant.

Posteà loci utrobique, & quâ Angianus, & quâ Gesvræus curabant, acto sub viâ tectâ cuniculo perfractum utrobique fossæ oppidi latus est, atque patuit in eam descensus. Tunc Nancio in castra venit Lenuncurius, qui vicinam sicuti suprà diximus, obtinebat Lotharingiam: is dum propiùs quò tormenta ultimùm locata fuerant, per id spatium quâ intermisso vallo tormenti unius os prominebat, oppidi situm eâ parte contemplatur, glande ictus occubuit, vir sicuti genus, atque virtus ferebat, excelso animo, bellicâ laude clarus, qui eò rei modò quæ gerebatur visundæ studio venerat: Lotharingia hujus morte vacua Fertæo Sannectario de quo suprà memoravimus, data provincia est.

Inter hæc hostes propugnandi quâ parte nostri instabant, omni fermè ademptâ copiâ, eruptionem aliâ parte quâ proximum fuit, fecêre: tres equitum turmæ de improviso intervenêre nostris nihil tale suspicantibus, ducenti pedites in subsidiis erant: equites primùm nostros ab his quæ

1643. ad fossæ latus erant munitionibus pepulêre, ac tormenta duo corrupêre: ast ubi Melleraii equitum ala quæ in propinquo præsidium agitabat, eò advenit, hostes in oppidum compulsi, æquo propè utrimque damno. Eâ quæ subsecuta est nocte, Espenanus Castrorum Præfectus, qui ad fossas, munitionesque nostras cum Picardiæ, Maritimâque Legionibus excubabat, semilunam, sicuti Angiamus decreverat, oppugnare aggreditur. Legionem voco pedites aliquanto numero, qui sub uno merent Tribuno, ac suis Centurionibus, quæ legio alicujus provinciæ nomine appellatur, sicuti Pedemontana, Navarrica, Picardica, Normannica, quæ autem Tribuni modò nomen gerunt, quia pauciores habent Centurias, iis cohortium nomen dare visum. Pontes duos quibus milites in semilunam traducerentur, Espenanus ex virgultorum fasciculus inter se colligatis instituit, ac jam semilunæ latera tormentorum nostrorum pilis disjecta, atque diruta fuerant, quò faciliùs in hanc nostri traducti, neque tamen sine magno, atque acri certamine, hostibus egregiè propugnantibus. Sed abeuntes eò cuniculum pulvere tormentario oppletum reliquerant, qui post paulò concepit ignem, verùm id frustra fuit, nostris seu fortè, seu consilio nondum superstantibus, ita neque virtute, neque dolis quidquam hostibus procedebat. Espenanus continuò semilunam, quà ad oppidi mœnia patebat, vallo muniri jubet, uti miles tectus eâ parte, quæ opus esset gerere, atque administrare tutò posset. Postridie ab fossæ latere, ad semilunam pons firmiori opere est institutus, traductaque in eam tormenta, quò propiùs & mœnia oppidi, & propugnaculorum latera quæ utrimque in conspectu erant, prætereà humeri labefactarentur, atque ut in summo quo propugnandi causâ miles esse solet, nemo tutò consistere posset. Eâ gratiâ & sclopetarii per vices perpetuam glandium grandinem emittebant in hanc summam, & mœnium, & propugnaculorum partem, sicubi qui ex hostibus in conspectum veniebant: dein injectus fossæ agger, quà brevior ab semilunâ, ad utrumque propugnaculorum latus via visa, uti supra aquam extaret: eà cuniculari utrimque traducti sese noctu propugnaculorum lateribus applicuêre, atque illîc infima muri saxa vectibus convellere cæpêre, dein ubi ad aggerem deventum, hunc egesśere, & cuniculos instituêre, quibus triduo confectis Calend. Sext. est admotus ignis. In altero propugnaculo ingens edita ruina, quâ viginti quinque milites rectâ fronte ad id latus adscendere possent. In altero propugnaculo fortè extincto igne nihil effectum, at sequenti nocte & in eo ingens est edita ruina; super utraque ruina nostri locum occupavêre, atque munivêre. Tunc placuit nuntiari oppidi Præfecto eò rem rediisse, ut ipsi denique necesse esset, sibi, suisque consulere: si conditionibus deditionem facere vellet, has honestissimas laturum Angianum. Sed negavit Præfectus eodùm se redactum, uti conditiones accipere, atque oppidum dedere cogeretut. Igitur Angianus alios porrò cuniculos in propugnacula duo agi jussit, queis omnis agger subverteretur: id hostes prohibêre sedulò, glandes, saxa, ferreos, atque æneos globos pulvere tormentario oppletos (malogranata ob similitudinem appellant) atque alia hu-

jus generis ardentia mittere, prorsus nihil omnium omittere, quò nostros arcerent: postremò duobus ulteriùs actis in utroque propugnaculo cuniculis, disjectoque aggere, nostri impetu facto ad summa alterius propugnaculi evasêre: sed eò consistere nusquam copia fuit, tantam glandium, saxorum, atque malogranatorum vim hostes ingessêre. Illîc Gassio caput graviter afflictus castris uti vulnus curaret, abscedere coactus est. In altero propugnaculo duo acti cuniculi sunt, prior unus ignem concepit, ruinamque edidit, alter ampliùs opinione morabatur, atque Gesvræus qui eâ parte curabat, militum impetum inhibere conabatur, cùm & hic cuniculus concepit ignem denique, quo disjectus magno impetu lapis hominem attigit, necavitque. Hic Juvenis multa rei militaris facinora fecerat, in secundis, atque dubiis rebus quod difficillimum in primis est, juxta egregius, firmusque: paternum huic genus ab Potieris clarum, maternum ab Lucemburgi Principibus fuit, virtus, & gloria quæ utrique genti ornamento futura sit: Castrorum Præfectus, & regiæ Corporis Custodum turmæ dux, atque in exercitu Angiano Legatus fuit: Tribunatum Equitum habiturus erat si diutiùs vixisset, sed hunc omnium judicio promeruisse Gesvræo æquè gloriosum est. 1634.

Gesvræo cæso, & Gassione vulnerato, quorum alter hinc, alter illinc propugnaculorum oppugnationi præfuerat, nonnihil moræ rebus nostris uterque casus attulit: cùm tamen ingentes utrimque ruinæ essent editæ, neque satis præsidii esse hostibus visum in iis quas opere tumultuario objecerant munitionibus, novis denuò subter actis cuniculis postremò deditionem fecêre. Hujus leges ab Angiano dictæ quam honestissimæ, hostes IV. Id. Sext. oppido discessêre. Ita Angiani operâ Ludovicus XIV. Rex Theodonis-villâ potitus, oppido ad Mosellam munitissimo, quo Hispani freti quidquid inter Rhenum, & Mosam, Gallos, atque Helvetios regionum est, in suâ fide, aut clientelâ esse cogebant.

Intereà Lutetiæ Parisiorum *a* Carolus Lotharingus Ellebovius antè decennium Curiæ Divionensis in Æduis judicio capitis absens damnatus, frequenti Senatu præsens absolvitur, decretumque est quod ab Curiâ Divionensi in eâ causâ factum sit, neque rectè, neque ordine factum videri, cui de Parium Regni causis, in quibus capitis agatur, cognoscere jus non sit. Ellebovius antè judicium capitis adversùm hunc latum ab Divionensi Curiâ Picardiam obtinebat Provinciam, quæ per ejus absentiam, ac præştereà capitis damnationem vacua *b* Honorato Alberto Chalnio Duci permissa fuerat. Sed ubi ille ad Urbem redierat, atque Senatus decreto absolutus fuerat, huic est reddita provincia, quam deinceps sicuti priùs obtineret.

a Charles de Lorraine Duc d'Elbeuf.

b Honoré d'Albert Duc de Chaune.

Bernardus *c* Nogaretus Dux Valetta similiter absens capitis damnatus fuerat ab ipso Ludovico XIII. Rege, ex Consilii bellici sententiâ, nam cujus criminis reus agebatur id in castris apud *d* Aragifontem in Hispaniâ admissum dicebant, scilicet ubi in hujus oppidi muro edita ruina fuerat, aliquantùm militum in eam evasisse, qui subsequi debuerant cæteri, eos ab Valettâ qui eâ parte curabat dolo malo prohibitos. Vocati in

c De Nogaret Duc de la Valette.

d Fontarabie.

1643. id Consilium Senatûs Præsides fuerant, ut ne hujus Judicii omninò Senatus expers esset, qui tamen hoc anno Valettam videri extrà noxam esse decrevit: nam illud judicium non ab Ludovico, sed ab Richelio profectum censebat, jucundumque erat ostentare cæterorum potentiam brevem, hujus verò Ordinis perpetuam esse. Præterea quæ in *a* Belforierum Soyecurium, is in Picardiâ Ellebovio Legatus fuerat, atque in *b* Dubecum Vardium ob deditas ante septennium hostibus Corbiam, & Capellam citiùs sicuti tùm aiebant, quàm belli ratio postularet, capitis lata judicia in absentes fuerant, ea ab Senatu antiquata sunt, decretumque videri ambos extrà noxam esse.

a Belforiere de Soyecourt.
b Le Marquis du Bec.

Post captam ab Hispanis in Italiâ Dertonam, & ab nobis Astam, utrimque cessatum fuisse supra diximus, sed hæc quies haud diuturna fuit. Penes Thomam Imperii summam in regio exercitu esse memoravimus, ac de Pralinoplessio Legato mentionem fecimus: Thomæ præterea Legatus fuit *c* Henricus Turrius Turena Vicecomes, *d* Guido Villa Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis copias regiis conjunctas ductabat. Is præmissus ad Astæ villam-novam, quod oppidum Sabaudicæ ditionis hostes occupaverant, id obsidione cinxit, oppugnavitque, quod ab Augustino Molinari Præfecto deditum est denique.

c Henry de la Tour, Vicomte de Turenne.
d Le Marquis-Ville.

Intereà Thomas Princeps cum Turenâ, & Pralinoplessio sese Alexandriam ad Tanarum amnem oppugnare velle simulavit, dein ad Pomarum habuit castra, quod oppidum ad Padum est. Eò hostes credidêre nostros transituros amnem, quò factum est uti Laumellio agro metuentes, qui fertilissimus Sessitem inter, *e* Ticinum, Padumque amnes jacet, complures qui huic præsidio forent copias Padum traducerent: sed nostri subitò ad Casalium iter flexêre atque eò transmisso Pado Trinum contendêre. Mille modò pedites in oppido, trecenti equites fuêre, abductis in alia præsidia qui suprà hunc numerum fuerant militibus: præterea ab hostibus missi sclopetarii equites centum, & sexaginta per stationum nostrarum intervalla oppidum introiêre: nam omnia circùm aut saltuosa, aut paludosa sunt. Trinum in eâ Montisferrati agri parte positum est, quæ Victori Amedæo Sabaudiæ Duci ante annos duodecim Cherascensi fœdere est attributa, nuper ab Hispanis dum Thomas eorum partes sequebatur, haud difficulter captum: nam ab Thomâ qui Carolo Emanueli Victoris filio Sabaudiæ Duci patruus est, haud alieni erant omnes Subalpini, qui Trino, & aliis Sabaudicæ ditionis oppidis Præfecti erant. Cæterùm eâ tempestate Thomas cum Carolo Emanuele fratris filio, cum Christinâ hujus matre, quæ propter ætatem filii in procuratione Principatûs erat, & cum Ludovico Rege Christinæ fratre redierat in gratiam, atque adeò posthabitis Hispanis rursùm Gallorum partes sequebatur: is igitur quæ damna Carolo Emanueli atque Christinæ matri intulerat, eà tum sarcire properabat.

e Le Thesin.

Primùm circum oppidum castra posita, munitaque, pontes frequentibus lacunis, fossisque uti cuncta in castris loca inter se pervia essent, impositi: dein duobus locis fossæ, altera ad oppidum, altera ad arcem du-

ci cœptæ : ubi est appropinquatum, tormentis, atque cuniculis quæ extrà oppidum, atque arcem erant munitiones, eæ disjectæ sunt. *a* Battevilla Præfectus oppido fuit, qui nihil omnium omittebat, quo opera nostra tardaret, sæpiùs eruptionibus, prætereà alia ipse, dein alia objiciens opera, prorsus ut in externis munitionibus capiundis multum laboris, periculique fuerit : postremò musculus in ipsâ arcis fossâ factus, quo Cunicularii ad propugnaculi latus traducti, atque appliciti sunt : dein tormentorum operâ disrupto, disjectoque ab hostibus musculo, contrà tormentis nostris hostium tormenta perfractis rotis, axibus, trabibus ita corrupta fuêre, ut ne his ampliùs uti possent : itaque refecto musculo cuniculi in arcis propugnaculum, atque aliò longiùs acti, ac pulvere tormentario oppleti ruinas edidêre, in quibus acriter utrimque pugnatum, ac tandem Battevilla sibi, suisque deditione consulere coactus est : hujus leges ab Thomâ quàm honestissimæ dictæ, pro Præfecti, atque militum virtute, dein Hispani oppido, atque arce discessêre. Turonensis Legio eò cum aliis præsidii causâ relicta, Ambosius oppido Præfectus fuit. Id Pado haud procul sex suprà Casalium passuum millibus, mille suprà Sturæ-pontem positum est, muro, turribusque lateritiis, profundâ, atque paludosâ fossâ, propugnaculis novem, atque aliis operibus munitum, cum arce firmissimâ. Caminum Castellum intereà dum Trinum oppugnabatur *b* Covongius Casalio Præfectus pugnando ceperat, ac post paulò Pralinoplessius *c* Sturæ-pontem recepit, ut ne quis ad Padum locus Trinum inter, & Casalium in hostium potestate esset. In oppugnando Sturæ-ponte haud minor propè labos, quàm apud Trinum fuit, nisi quòd castra vallo munire opus non fuit, equitatus omnis quà adventus hostium erat, præsidium agitabat, nam apud Valentium cum copiis erat *d* Velada Marchio, qui nuper Insubres Provinciam, seu Mediolanensem agrum obtinebat, si fortè quid auxilii ad Sturæ-pontem mittere ex propinquo copia foret : nihil tamen est tentare ausus, atque adeò oppidum ab eo qui Præfectus erat postremò deditum est.

1643.

a Batteville.

b Couvonge.

c Pont de Sture.

d Le Marquis de Velade, Antoine Sanche d'Avila.

Uti res Philippi in Italia prosperè cedant, necesse est in primis, ut eò ab Hispaniâ commodè navigetur, subvehendis militibus, atque pecuniâ ad usum belli : hæc numeratur Genuensibus Publicanis, dein ab his ubicumque in Italiâ, Germaniâ, Belgio, atque aliò opus est Hispanis, nonnullâ acceptâ mercede perscribitur. Hæc ut iis conturbetur ratio, Massiliæ, atque in aliis Provinciæ nostræ, quæ inter Hispaniam, & Italiam media est, portubus navium copiam habere nostri student : quæ ubi tempore anni mare classibus patefactum est, Hispanos quo minùs ab alterâ, in alteram commeent, prohibeant. Eâ gratiâ *e* Armandus Maillæus Brezæus rei navali in Galliâ Præfectus classem in mari Gallico instruxerat, navium actuariarum novem, viginti grandiorum quæ velis modò aguntur, duarum ejusdem generis minorum, Incendiariarum duodecim. Hoc navium numero fretus ad mare Belearicum cursum intendit. Tarraconem, & Rhodam Hispani ad Cataloniæ oram tenebant, cætera cum omni propè provincia penes Gallos fuêre, quam

e Le Duc de Brezé.

1643. obtinebat Mottæus Hodencurius Equitum Tribunus. Cum eo collocutus apud Barcinonem Brezæus hostibus metum fecit, ut ipse mari, Mottæus terrâ Tarraconem oppugnare vellent, cui tuendo *a* Toraltus oppidum cum copiis est ingressus.

a Toralte.

Metuebant & Rhodæ Hispani, ob rei frumentariæ inopiam, cui sublevandæ sex navibus eò commeatus supportabatur: hæ majore Baleari solverant, cùm è Barcinonis speculâ, quæ ad Jovis montem est, datur signum, dein nostri naves hostium ab suis ipsi speculis, quæ in summis malis sunt, animadvertêre. Adversùm illas totidem è suâ classe naves Brezæus emisit, nequedum comperto hostiles esse, nam longiùs aberant, quàm ut dignosci possent, has ad Prætoriam de more adduci jubet, simul actuarias novem grandioribus si quid duriùs accideret, subsidio esse, paratus ipse, intentusque cum reliquâ classe, si usus veniret, subsequi. Ventus erat nostris rectà tendentibus iniquior, adeóque visum paulùm flectere cursum, & naves grandiores à totidem actuariis remulco trahi, usque dum aliquantùm progressæ vento secundo ad procurrendum in hostiles naves uti possent. Harum una erat Hispanica ad Belgicarum normam fabricata, tormentis viginti octo instructa, alia Indica ad Cantabricarum normam duodeviginti tormentis, tertia oneraria longior (fistulam appellant) pane nautico, & vino onusta, quarta Polonica genus in his maribus vectorii navigii, cui nomen id inditum est, vino item, & farinâ onusta, quinta Dunkercica, leve navigium excurrendis maribus idoneum (fregatam appellant) sexta vectoria major erat. Ubi eò ventum est, undè tormentum adigi posset, utrimque eminùs pugnari cœptum, dein nostri propiores facti Polonicam, & vectoriam majorem ad deditionem redegêre, reliquæ aliquandiù propugnavêre, donec labefactatæ omnes & ipsæ deditionem fecêre. Postridiè captivæ naves quinque sub Prætoriæ vexillum adductæ, nam vectoria postpaulò deditionem vulneratâ tormentorum pilis carinâ, atque per ejus vitia majori aquæ vi quàm quæ exhauriri posset, subeunte, depressa fuerat, ita hostes & sex navium, & omnis qui Rhodam supportabatur commeatûs jacturam fecêre.

Sed id nondum Brezæo operæpretium videbatur, Hispanicam omnem classem sibi dari in conspectum, atque hanc oppugnare gestiebat: quæ quoniam nondùm adventabat, huic ad fretum Herculeum, quin & ad *b* Sacrum (si usus foret) Promontorium obviam conari decrevit. Eo consilio XIV. Calend. Sept. Barcinone solvit, relictis eò navibus actuariis, prætervectusque Tarraconem ad Sucronensem sinum, Valentiam versus, naves quatuor præmisit: hæ in Britannicam navim incidêre, quæ Hispanos milites ducentos Tarraconem vehebat. Eâ captâ, ab vectoribus de Hispanicâ classe percunctando cognitum est, hanc viginti quinque navium grandiorum esse, atque ad *c* Calpem stare, quod continuò Brezæo nuntiatum spe, & cupidine gloriæ egregium adolescentem implevit. Igitur superatis *d* Ferrariæ, & *e* Scombrariæ promontoriis, cùm in *f* Carthaginis novæ conspectum sub vesperam venisset, in eo portu bellicas naves quatuor, actuarias sex, cum aliquot onerariis esse compertum

b Cap Saint Vincent.
c Gibraltar.
d Cap Martin.
e Cap de Palos.
f Carthagene.

tum est, quas oppugnare, aut incendere Brezæus constituit. Id uti postridiè faceret, ad fauces portûs jactis anchoris eam noctem agitavit: dein ubi illuxit, tota Classis in cornua, & mediam aciem distributa impetum in portum factura videbatur, cùm repentè sævior ab terra ventus coortus hostibus præsidio fuit, Brezæumque altum petere coëgit. Is tamen quò intenderat cursum tenens ad *a* Charidemum promontorium navigavit, quò classem venti adversi biduum tenuêre. Eò ab nave Batavâ ad Prætoriam de more adductâ fit certior, classem Hispanicam etiamtùm ad Calpem esse: sed tertiâ denique die sub vesperam ab summis malis conspecta est, & qui eò in speculis erant, viginti quinque naves quæ grandiores videbantur, numeravêre: quod diei reliquum fuit, id apparandis ad crastinam pugnam navibus consumptum est. In vtraque Prætoriâ, nostrâ, atque hostili, de more ignis ab puppi noctu conspicuus quàm longè inter se essent, indicio erat: prætereà missæ ab Brezæo per omnes noctis vigilias scaphæ quid apud hostes fieret, exploravêre, neque hi nostræ classis erant ignari, nam fortè navis vectoria biduò antè in Sucronensi sinu ab nostris capta eâ nocte deerraverat, ignem Hispanicæ Prætoriæ pro nostro secuta, atque adeò in potestatem hostium venerat. 1643.

a Cap de Gate.

Postridiè cùm lucesceret, Gallica classis gubernatorum arte eo loco est constituta, unde in Hispanicam quæ quatuor millia passuum aberat, secundo vento ageretur. Prætoria Hispanorum ingentis magnitudinis fuit, Viceprætoria paulò minor, Neapolitana Prætoria tertiâ parte minor Hispanicâ Prætoriâ, duæ aliæ mediâ parte minores; ejusdem magnitudinis Belgicæ sex, & Dunkercicæ quatuordecim, singulæ triginta, quadraginta, quinquaginta tormentis erant instructæ: quidquid firmum & egregium, cùm navium, tùm nautarum, & militum Gadibus, aut Dunkercæ, quò celeberrima Philippi Regis in Hispaniâ, & Belgio navalia fuêre, in hac classe erant. Igitur III. Non. Sept. horâ diei septimâ Brezæus tormento ab Prætoria dat pugnæ signum, atque omnibus velis ad hostes contendit: reliquæ prout quæque velis apta celeritate præstabat, sequebantur. Hostibus ea maximè cura, ut ne qua navis ab classe disjungeretur, atque adeò singulæ ad Prætoriæ exemplum velis moderabantur: una fortè venientibus nostris ab cætera classe procul fuit, hæc Viceprætoriæ Hispanicæ subsidiaria erat, sed hujus præsidio tunc indigebat, quæ huic præsto cum unâ Dunkercicâ fuit: Prætoria his tribus navigiis metuens vela sua cursui tardando miscet, idem cæteræ faciunt, vsque dùm tria illa navigia advenirent, quod est ex sententiâ factum, atque adeò præmissæ adversùm hæc quatuor ab Brezæo naves cum incendiariis duabus frustrà fuêre. Intereà hujus Prætoria ad hostium Prætoriam rectâ properabat, comitabantur subsidiariæ quatuor, queis præerant *b* Montadius, Baiardus, Marsacus, Rupealardus, & *c* Lalandius, jamque eò progressæ erant, undè tormentis agi posset, cùm hostes crebras in nostros tormentis pilas mittere, qui contrà neque pilas remittere, neque aliud quidquam facere, quàm tenere cursum, atque ad

b Montade, Baiard, Marsac, Rochealard.
c Lalande.

1643. hostes contendere : princeps in eos incidit Prætoria Brezæi, neque procul ab Hispanica Prætoria aberat, cùm una ex hujus subsidiariis Dunkercica Prætoriæ nostræ occurrit, objectoque de more latere, hanc omnibus suis, quæ in eâ parte erant, tormentis petitura erat : at Prætoria prior ex omnibus, quæ multa, atque ingentia latus suum muniebant tormentis, maximam pilarum vim emisit : hæ usque ad interiora Dunkercicæ penetravêre, atque pulveris tormentarii locum fortè nactæ totam navim momento incendêre, cum horribili fragore, atque strage : in hac viginti quinque tormenta, trecenti milites fuêre, quæ omnia cum ipsâ navi aut incendio, aut naufragio periêre. Montadius dùm hæc ab Prætoriâ geruntur, paulùm erat progressus, atque inter hostium Prætoriam, & Dunkercicas, quæ huic subsidiariæ erant, naves versabatur, tormentis, atque sclopetis quaquà versùm petens, petitusque : postpaulò cæteræ quæ Prætoriæ nostræ subsidiariæ erant naves, eódem progressæ sunt. Vicepraetoriam hostium, & quæ huic subsidiaria erat navim *a* Leschasserius, & Luceraius cum duabus navibus nostris impigrè sequebantur : sed quia celeriùs hæ duæ, & aliæ hostium naves fugam capessebant, quàm ut eas assequi possent, Luceraius ad Prætoriam nostram rediit, Leschasserius Neapolitanam Prætoriam quæ ab ceterâ Hispanicâ classe recedebat conspicatus hanc insequitur, oppugnat, jàmque in eam parabat transcendere, cùm incendiaria quam ipse adduxerat Neapolitanæ applicita eam incendit : tormentis æneis quinquaginta, quingentis militibus instructa erat. Vicepraetoriam Hispanicam quam Luceraius, atque Leschasserius omiserant, tres aliæ naves nostræ posteà erant secutæ : sed hæc velis egregia postquam uti subsidiariæ suæ præsidio esset, tantisper restiterat, ac nostras instare videt, postremò hanc deserit, quam nostri expugnavêre, hæc quadraginta sex tormentis, trecentis, & quinquaginta militibus instructa fuit. His navibus fugatis, captis, incensis, tum demùm Prætoria Hispanica cum subsidiariis cæteris omnia ad fugam vela intendit, tantusque incessit omnibus pavor, uti funes quibus scaphæ ad majora navigia religatæ erant, ne quid indè moræ esset, præciderent, atque has desererent. Tunc nostris, atque in primis Prætoriâ Brezæi haud segniùs quàm hostes fugiebant, insequentibus, alia navis ex Hispanicâ classe, quæ cæteris tardior fuerat, capta, tormenta triginta, trecentos habebat milites, sed inclinatâ ad noctem die, simul corruptis navium nostrarum propè omnibus armamentis, ut hæc sarcire copia esset, Brezæus restitit. Id & facturos hostes rebatur, eumdemque ipsis fugiendi, quàm sibi insequendi finem fore : sed hi minùs incerta noctis, quàm nostros veriti nihil intermisêre cursum, atque omni velorum vi Carthaginem novam contendêre.

a Leschasserie, Luceray.

Postridiè ubi lucescere cœpit, Brezæus hostes persequi gestiebat, at vento remittente impetus adolescentis tardatus est, dein postpaulò exortus ab mari classem nostram ad Carthaginis novæ portûs fauces impulit : eò venêre nostris obviam actuariæ naves quindecim, quibus *b* Ferrandinus Dux præerat : harum præsidio tuta hostium classis intimum portum

b Le Duc de Ferrandine.

tenuit: sed eò naves Hispanorum octo alveos vulneratæ aquâ subeunte depressæ sunt, ac recensitis militibus, nautisque tria millia desiderati. Brezæus portum sicuti constituerat ingredi ab actuariis navibus prohibitus, & ipse vicissim has egredi prohibebat: sed eò morari diutiùs periculosum videbatur, quia ventus plerumque in eâ regione sævior est, quo post paulùm increbrescente primùm altum petere, dein ad *a* Ebusum, & *b* Ophiusam tendere coactus est: eò refectæ naves, & captivi amplius mille per has omnes æqualiter distributi custodiæ causâ, inter quos centum & viginti insignes fuêre. Saucii, atque ægri è classe Gallica cum duabus navibus bellicis, quæ in pugnâ labefactatæ fuerant, & fistulis duabus *c* Tauroëntum dimissi. Brezæus per hæc maria porrò navigare, atque hostium naves si portubus egredi auderent, quærere instituit: sed nihil posthàc tametsi aliæ naves ipsi ab Oceano venerant, operæpretii fecit, hostibus abnuentibus pugnam, ac furtim, cautè, & exploratò, nec nisi procùl ab classe nostrâ navigantibus.

1643.

a Yvique.

b Fourmenciere.

c Toulon.

Sed quoniam in Hispaniæ maria nos Gallica classis adduxit, quid in Cataloniæ finibus Philippus per hæc æstiva aut gesserit, aut moverit, commemorare haud abs re fuerit. Is mense Sextili ubi copiæ nostræ æstatem in his præfervidam regionibus sub tectis agerent, Cæsaraugustam venit, quæ ad Iberum flumen in Hispaniâ Tarraconnensi posita tunc Aragoniæ Regni caput est. Eò cives res simul diversissimas, Regem habent, & libertatem, hujus studiosiores: si cui cum Rege controversia intercedit, is apud summum Magistratum (Justitiam vocant) æquo cum illo jure agit, eumdem Magistratum si quid his ab Rege graviùs accidit, appellant. Philippo advenienti Cæsaraugustani sicuti Regi decebat, obviam prodiêre. Sed si is cum militibus quos secum custodiæ causâ habere solet, urbem ingrederetur, eò libertatem suam minui rati, hos subsistere jubent, atque ipsi sese Regi custodes adhibent. Inter vulgi acclamationes exaudita sunt in Gasparem *d* Gusmanum Olivarem maledicta, qui nuper apud Philippum gratiâ pollebat, ab Aulâ paulò antehac secedere jussus. Id Philippus afflictis in rebus magis ut uxori quæ Olivari infensa, & plebi, quæ huic iniqua erat, morem gereret, quàm judicio suo, atque voluntate fecerat, atque etiam tùm Olivarem de omni republica ab eo per litteras consuli fama erat, quod utrùm verè, an falsò creditum, subsecutâ brevi Olivaris morte parùm compertum est. Cæterùm huic & animi magnitudo, & rerum peritia inerat: sed omnia benè consulta omni prudentiâ potior fortuna subvertebat, quod eò maximè evenisse reor, quòd ex pessimâ quorumdam disciplinâ quod utile, id & rectum esse sentiret: quò factum est, uti potiundi per injuriam in Italiâ Casalii Philippo antehac autor esset, unde bellum in ipsa Italia exortum, dein totâ Europâ gestum, quò Philippi, atque Ferdinandi II. Imperatoris qui huic adjutor in illa injuria fuerat, opes contusæ. Documentò mortalibus esse humana Deo curæ, atque hæc non ex Principum potentiâ, atque opibus, sed ex ejus modò voluntate prosperè, aut secùs cedere.

d De Gusman Comte, Duc d'Olivares.

1643. Antequam Philippus *a* Mantuâ Carpetanorum (hæc Regni caput est) discederet, Ludovico sicuti Regi, & sororio decebat, justa magnificè fecerat, nihil prohibente quod inter ambos intercedebat bello: nam neque id inter affines, & Christianos Reges internecinum, neque publicis de causis privatum odium erat. Porro Philippus peditum millia septem, equites mille quingentos ab Lusitaniæ finibus evocaverat, quibus præerat *b* Joannes Garaius, quatuor millia ab Valentiæ veniebant Regno, omnibus copiis præesse debebat accersitus ab Italiâ Picolominius, at peregrini hominis imperium Hispani abnuêre. Igitur his Philippus Torrecusam, & Philippum Sylvam præfecit, queis legavit Garaium: Singillatim equitatui præfecit Mortaram: qui ex Equitum diversis in Hispania Collegiis in eo exercitu fuêre, eis Alvarus Quignones præfuit. Hæ omnes copiæ apud Balbastrum quo Varus amnis Cingam subit, recensitæ sunt. Peditum millia quatuordecim, equitum quatuor millia, præterea quingenti fuêre. Recensito, lustratoque exercitu Philippus quid fieri placeret edicit: *c* Ilerdam ad Sicorim, aut Flixium ad Iberum amnes hostes ituri videbantur: quò factum est, uti Mottæus rursùm coacto exercitu Flixium *d* Rossilonii, & *e* Rupelauri, suam verò, atque Angiani Cohortes Ilerdam properè mitteret, ipse loco idoneo ut utrique subsidio esset, consedit. Flixium hostes pars terrâ, alii secundo Cingâ, dein Ibero navigantes petiêre: nec eò tamen omnis ierat exercitus, nam pars maxima Ilerdam versùs tendebat, quò Mottæum ab Flixio averteret, sed hic fraudem sentiens Flixium movit. Eò cùm hostes navibus advenissent atque exscendissent, haud procul oppido post vicinos colles taciti consedêre, donec Garaius cum reliquis copiis adveniret. Tùm Rossilonii & Rupelauri Cohortes, simul Ludovicus Ricardelus, & Jacobus *f* Erillus Catalani cum suâ quisque Cohorte hostes adorti quadringentos cecidêre: quod ubi Garaio nuntiatum, atque Mottæum haud procul abesse, inceptum omisit, & qui navibus venerant, eos ad se iis incensis properare jubet, quibus id quod jussi erant molientibus intervenêre ab oppido nostri, & quod reliquum erat illîc hostium fudêre, pars cæsi, alios fugiendo amnem ingressos gurgites hausêre, pauci hujus cladis nuntii ad Garaium evasêre.

a Madrit.
b Iean de Garai.
c Lerida.
d Roussillon.
e Roquelaure.
f Erillo.

Mox Balaguieram, & Ilerdam versùs hostes movent, utrobique spem proditionis nacti: postremò cùm horum consiliis omnibus maturè Mottæus occurreret, eò denique res rediit, uti Monsonem, qui procul in hostico erat, oppugnare aggrederentur: sed tantus fuit ab Mottæo metus, uti duplici vallo, duplici fossâ castra munirent: eò strenuè ab *g* Salicæo propugnatum, qui omni auxilii spe damnatâ, rem tamen in hyemem extraxit. Cùm tanta esset Hispanis castrorum firmitudo, uti munitiones perrumpere nulla copia esse videretur, Mottæus hanc eis conditionem tulit, scilicet sese his Monsonem protinùs dediturum, si de pugna item protinùs faciunda fidem dare vellent, sed hanc Hispani conditionem abnuêre. Id eò factum ab Mottæo, quòd & ipsi eâ se modò gratiâ Monsonem oppugnare aggressos dixerant, uti Mottæum ad prælium faciun-

g Du Saussay.

dum adigerent: itaquè ad gloriam, & famam pertinere est arbitratus, omnibus palàm facere, id Hispanos contra quàm sentirent, & auderent, per vaniloquentiam prædicasse. 1643.

In Germania Rex per Joannem a Budam Hirellum Guebrianum Comitem, Equitum Tribunum bellum adversùm Ferdinandum III. gerebat, atque id ex Suecorum sententiâ administrari volebat: nam cum his nobis & fœdus, & belli societas dudùm intercedit: ita bellum adversùm Hispanos Gallis, adversùm Ferdinandum Suecis proprium est, atque ab nobis potissimùm geritur, ut horum commodis serviamus, quæ & profectò nostra sunt: nam Ferdinandus bello impeditus Hispanis opitulari nequit.

a Bude du Hirel Comte de Guebrian, Marefchal de France.

Ferdinando in eo bello Socius est Maximilianus Baioariæ Dux, atque Imperii Septemvir, scilicet qui Ferdinandi sororem habet uxorem. Is & milite, & pecuniâ validus maximam hujus belli sustinet partem, quem adeò labefactare Gallis, & Suecis visum. Sed hujus omnis ager opimus is quidem, & fertilissimâ soli regione ultrà Danubium latissimum, atque rapidissimum flumen jacet, cui appropinquare Guebriano consilium fuit, atque in Suevia Danubium proximâ locum hybernis deligere, nam id sub finem æstivorum moliebatur. Haud facile erat in Suevia hybernare, nam Mercius cum exercitu cui præerat Baioarico, item Lotharingicis quas Carolus quondam Lotharingiæ Dux miserat copiis, quid Guebrianus moliretur sedulò explorabat, quò id omni conatu prohiberet.

Postquàm Angianus de quo supra memoravimus, insigni partâ victoriâ, dein Theodonis-villâ ad Mosellam amnem, ac postremò Circo oppido paulò infrà captis in Aulam redierat gloriæ, & famæ plenus, tanta huic apud milites & fides, & gratia fuit, uti quocumque ducere vellet, eò secuturi Imperatorem lubentissimi viderentur: necesse autem erat exercitum cui Guebrianus præerat, augere, quò satis validus ad hyberna Danubium versùs capiunda foret, sine autem æstivorum eò copias ægrè ituras constabat. Igitur optimum factu visum, Angianum Rhenum versùs mittere cum exercitu victore, sicuti huic Germania decreta in annum proximum provincia esset. Eâ spe freti milites alacres ad Rhenum contendêre, dein traditâ Guebriano copiarum parte Angianus in Aulam rediit: huic sese haud satis dignum visum fuisse aiunt, ducendis modò Germaniam versùs copiis iterùm ab urbe, & Aula paludatum proficisci, atque ut id faceret vix adductum, quod est tamen denique Reginæ obsecutus.

At Guebrianus traducto Rhenum exercitu, diversis itineribus ut hostem falleret, copias Friburgum versùs, & Rotveillam ducit. Baioari qui in Badensi agro stativa habebant, nondum satis compertò quid Guebriano consilii esset, in iis morabantur, satisque habebant Franconiensem, atque Vitembergensem agros tegere. Intereà Guebrianus multùm itineris ad Rotveillam anteceperat, ac tandem circùm oppidum posuerat castra. Ad Nicrum haud procul hujus amnis fonte positum est, edito, atque prærupto loco, profunda fossa mœnia circumdat, cujus latus

1643. ad hostes versùm muro suffultum est, suburbium eodem munitum erat modo. Primùm id oppugnari cæptum, acto in fossæ latus cuniculo: quod ubi disjectum hostes videre, in oppidum discessère. Dein Guebrianus eâdem ratione in oppidi fossæ latus cuniculum agi jubet, atque admoveri tormenta, quibus mœnia, & turres quateret: sed ad hæc dùm attentior est, pilâ ab oppidi tormento emissâ brachium graviter vulneratur, neque tamen discessit ab opere, quin quæ porrò faciunda essent, ea præcepisset. At cùm sub vesperam hæc animis ex vulnere Imperatoris anxiis segniùs administrari nuntiatum est, Legatos, atque Tribunos advocat, atque eos per amicitiam, perque rempublicam obsecrat, & pro imperio jubet, uti si se salvum, & honestum velint, quæ imperaverit, ea maturè fieri curent, *Alterum quidem ex periculo vulneris in dubio, alterum in eorum manu positum esse: si hanc postremam Imperatori navent operam, ut oppidum victor ingrediatur, id saucio, & post paulò si fors ferat interituro satius esse, quàm incolumem re infectâ discedere. Postremò gloriæ, quàm vitæ suæ magis studeant, huic certos fines, illi nullos esse constitutos.* Hujuscemodi oratione paulùm arrectis Legatorum, atque Tribunorum animis, quæ jusserat Imperator, ea naviter faciunt. In muro denique ruina editur, quæ ad impetum in oppidum faciundum satis idonea visa, quo is ordine, & ab quibus fieri debeat, qui ad succedendum principes, qui subsidio forent, qui malogranata, qui materiam portarent, quis cuique rei præesset, postremò totius rei gerendæ seriem ipse Guebrianus è lectulo constituerat. At hostes ubi nostros ad impetum faciundum paratos, intentosque videre, tùm demùm acceptis quæ ferebantur conditionibus, oppidum dedidère, & sicuti per conditiones potestas facta fuerat, abscessère. Postridiè Guebrianus victor oppidum introiit, atque huic Vitembergum Principem virum cum idoneo Gallorum, Germanorumque præsidio præfecit, sed is VIII. denique Calend. Decemb. ex vulnere, nam disruptum brachium fuerat, interiit. Huic clarum in Britannia nostra genus, animus ingens, res familiaris (scilicet cui frater natu major fuerat) haud satis ampla, adjuvit *a* Renata Dubeca Vardia uxor, cui item genus clarum, divitiæ honestæ sunt: his fretus, sed maximè uxoris virtute, atque solertiâ, perpetuisque dùm ipse ab Aulâ procul esset, officiis, quæ se digna essent, assecutus est. In Prætorianorum Legione Centurio primùm fuit, dein Castrorum Præfectus, postremò Equitum Tribunus, Franciæ Marescallos vocant: hujus virtuti, ac rebus gestis tributum ut in majori Urbis Templo pro concione laudaretur, corpusque humi mandaretur.

a Renée du Bec de Varde.

Guebriano mortuo ad *b* Ramsavium Legatum summa imperii redibat, qui posthàc pro Prætore in eo exercitu fuit. Huic clarum in Holsatia genus, & rei militaris scientia, tamen quia plerisque ducibus junior erat, pigebat eos huic parere, *c* Tubatelem videlicet, Rosam, Keimbecum qui Germanicis bellis inveteraverant, quæ res magnæ post paulò causa cladis fuit. Rotveillâ captâ ad Danubium ire visum: apud Dutlingam Ramsavius cum peditibus, tormentisque habuit castra, omnibus circùm

b Ransau.

c Tubatel, Rose, Keinbec.

locis equites quibus hi veterani Duces præerant, diversi agitavêre: per 1643.
hæc loca hostibus Dutlingam venientibus iter erat futurum, atque adeò ex improviso adventuros haud erat vero simile. Sed hos quid inter nostros esset simultatis, non fugiebat, quarè omnia negligentiùs agi haud falsò arbitrati, simul Maximiliani Baioariæ Ducis terris impensiùs tùm metuentes, sibi aliquid conandum esse statuêre.

Igitur tacito agmine profecti, interminatique ut nequis ab ordinibus discederet, aut uspiam vagaretur, inter media equitum nostrorum præsidia transeunt, neque quisquam omnium tantum hostium numerum aut oculis, aut auribus (nam sine strepitu, atque tumultu tanta multitudo incedere nequibat) animadvertit, ita ad Dutlingam Ramsavio omnia magis quàm hostes expectanti intervenêre, cui simul & hos adesse, & oppido potiri nuntiatum est; ipse & qui cum eo erant Tribuni, atque Duces signa, tormenta, impedimenta, omnia denique capta, plerique milites dùm ad prædam hostes attentiores sunt, ad viciniora equitum præsidia diffugêre. Tubatel, Rosa, aliique sibi iniquum cum Baioaris eo successu præclaris certamen forè sentientes, quantum fieri posset, itineris antecapere, dum ad Dutlingam morantur, ipsi constituunt, atque continuò alius ab alio diversi abscedunt, pedites equitum sequi vestigia, atque adproperare jussi. Ita Baioari re apud Dutlingam confectâ incerti quà potissimùm hostem insequerentur, ad Rotveillam movêre, si fortè Vitembergus suorum clade perculsus ad deditionem impelli posset, quam mox postquàm egregiè propugnaverat, III. Non. Decemb. ob annonæ, & pulveris tormentarii inopiam facere coactus est. Equites nostri peditesque ad Rhenum contenderant, quo transmisso, in Alsatia, Suntgovia, vicinisque locis hyemandi causâ distributi sunt. Ita quod ab Guebriano benè, feliciterque cœptum fuerat, ejus morte, Tribunorum simultatibus, prætereà eorumdem, & Ramsavii ipsius negligentiâ corruptum est, nostri hyemare cis Rhenum coacti, Maximilianus metu liberatus, nam eò nostris in Germaniâ hyemare consilium fuerat, ut huic terrore oblato ad pacem denique animum adjiceret, atque idem Ferdinandum facere cogeret.

Eâ tempestate Carolus antehàc Lotharingiæ Dux rursùm se velle cum Rege redire in gratiam simulavit, quâ de re missus ad eum clam fuerat *a* Albericus Maurerius, cum quo ex ingenio suo egerat, pessimo scilicet, & infidelissimo: at postpaulò *b* Malgironum Dutlingæ cum cæteris captum, atque Vormatiam abductum, quò Carolus hyemabat, ipse datâ ab eo de reditu fide in Galliam dimisit, atque abeunti quas Reginæ ferret conditiones tradidit. Eæ haud iniquæ visæ, quamobrem paucis modò immutatis per eumdem Malgironum ad Carolum remissæ sunt, cui est adhibitus *c* Plessius Besansonus, nam per hominem capite minutum rem tantam agere, aut transigere minus ex Regis dignitate videbatur. Sed quoties de pace cum Carolo actum, toties frustrà fuit, quam planè confectam, & jurejurando firmatam antehàc infringere, atque violare nihil pensi habuerat, tanta homini levitas, atque ingenii mobilitas est.

a Aubery du Maurier.
b Maugiron.
c Plessis Besançon.

1643. Accepto per Legatorum, Tribunorumque simultates in Germaniâ incommodo, res monebat uti tali dignitate, atque virtute quempiam eò Regina mitteret, cui facilè omnes & concederent, & parerent. Nuper ob multa egregiè, atque fideliter acta, summamque rei militaris scientiam multis, magnisque in rebus spectatam, Henricus Turrius Turenæ Vicecomes Equitum Tribunus, seu Franciæ Marescallus creatus fuerat, hunc in Germaniam mittere placuit, uti rem corruptam restitueret, quò sub finem anni profectus est.

Eâdem tempestate & Equitum Tribunus creatus fuerat Gassio, homo militaris, Castrorum, quàm Aulæ magis gnarus. Is ubi apud Rupem-regiam benè pugnatum, litteras ad Reginam dederat, quibus de se ita magnificè prædicabat, uti victorem omnem exercitum paratum esse diceret Reginæ genua advolvi, atque huic supplicare, uti sibi Tribunatum Equitum daret: sed Imperatoris commendatio hâc hominis de seipso magniloquentiâ potior fuit, nam Angianus sibi ipsi præclarum arbitratus, quam Gassio in hac pugnâ impenderat operam, si ex eâ maximum fructum caperet, ipsi Tribunatum Equitum ab Reginâ petiverat, atque impetraverat. Cæterùm vix cuiquam usquè adhùc hæc mandata Potestas fuerat, nisi cujus auspiciis reportata victoria, aut urbs insignis capta fuerat, Gassio longè aliâ belli parte solertissimus erat, scilicet equitatum longiùs ducere, ex improviso intervenire hostibus, procul ab agmine, aut castris agentes intercipere, cædere, prorsùs apud eos nihil tutum, aut quietum pati, quam belli gerendi rationem in Germaniâ prima sub Gustavo Adolfo Sueciæ Rege stipendia faciens didicerat: præterea huic militia sicuti in Germania solet, quæstui fuit, collationum quæ aut captis, aut malè pacatis, aut finitimis imperantur peritissimo.

Bellovacensis Episcopi gratiam apud Reginam debilitatam suprà diximus, simul Belfortius qui ex ejusdem benevolentia ingentia præceperat animo, id se denique frustrà sperasse animadvertit. Nam ubi Mazarinus apud Reginam frequens esse, atque hunc ipsa satis nosse cæperat, incredibile memoratu est, quanta hujus apud illam gratia, quanta autoritas fuerit, prorsùs uti cæteri planè negligerentur. Quod ubi intelligit Belfortius, suasque spes corruptas videt, ibi verò Juvenis ferox indignari miserè, & quam sibi ab Mazarino fieri rebatur injuriam, eam tolerare violentiùs, postremò in hunc manu vindicandam constituisse ferunt. At eâ de re non ita secretò inita consilia sunt, ut ne quâ ad Mazarinum manarint. Is proximè Regiam in *a* Clivianis Ædibus habitabat, quò post meridiem nuntiatum parari insidias, aut eunti sicuti sub vesperam solebat in Regiam, aut sub noctem redeunti: has ut effugeret continuò Regiam properè petit, quâ horâ neque solebat, neque tùm uti peteret quidquam causæ esse poterat, nam aberat Regina, nequedùm uti diei tempus erat, domum reditura videbatur; moniti intereà, atque accersiti amici, qui præsidio essent, frequentes in Regiam circùm Mazarinum convenêre. Eò fortè, seu consultò venit & Belfortius, qui solito majore

a L'Hostel de Cleves.

majore per Reginæ absentiam frequentiâ animadversâ patefacta consilia sensit: nihilo tamen seciùs quod sibi faciundum esse decreverat, id patrare certus, per homines fidos itinera, egressusque Mazarini, postremò loca, atque tempora cuncta explorat, dein compertò Longolii Maisonii rus nobile profecturum, eò sibi conficiundæ rei casum dari arbitratus in paternis quibus & ipse habitabat ædibus, & quà Mazarino iter erat, insidias tendit: nihil magis ex sententiâ, nihil opportunius fore videbatur, sed rhedam conscendere paranti Mazarino intervenerat Gasto, qui hunc in suam conscendere jusserat, atque unà rus pergebant: ubi ad Vindocini ædes perventum, Gastonis verecundia ut ne quid Belfortius adversùm Mazarinum inciperet, prohibuit: restabat uti redeunti hanc machinaretur perniciem, atque is ab Gastone diversus in rheda sua ad Urbem redire decreverat, qui rursùm hunc propè invitum unà secum redire jussit: ita bis eâ die ignarus quid sibi mali pararetur, id Gastonis operâ effugit. Sed hæc Reginæ seu vera, seu falsa essent, nuntiata hanc impulêre denique, uti Belfortium in Vincennarum arcem altero ab Urbe lapide deduci, atque asservari juberet. 1643.

Cæsar Vindocinus pater eâ tempestate Aneto suo bidui ab Urbe itinere commorabatur, seu ut ne talium filio consiliorum conscius esse videretur, seu nihil horum scibat. Eo tamen in custodiam conjecto sicuti de filio æquum erat, rem eam ægerrimè tulit. Qui tantum facinus perpetrare unà cum Belfortio voluisse crediti, ii ad patrem confugerant, quò se fore in tuto sunt arbitrati: sed ea fuit rerum capitalium in Insulâ Franciæ Præfecti ars, atque industria, uti clàm Anetum profectus hos composito dolo Vindocini Castello excitos comprehenderit, abduxeritque: adversùm *a* Belputeum quem maximè comprehensum Mazarinus voluisset, parum processêre Præfecti doli: is postpaulò in Italiam profûgit, nusquam iis penes quos gratia, & potentia fuit, æquus, priùs Richelio, dein Mazarino infensus. Eò potissimùm metuendus videbatur, quòd regiorum levis armaturæ equitum turmæ vexillarius erat, atque ei circùm Regem domo egredientem armato esse jus erat, quibus equitibus fretus pessimum quid pro lubidine patrare poterat. At Vindocinus eo se moneri ratus, uti longiùs abscederet, Genevam primùm, dein Florentiam Etruscorum abiit, fato quodam & ipse iis qui gratiâ, & potentiâ pollerent adversus, & ab his malè habitus. *a* Beaupuy.

Belfortio in carcerem conjecto, atque Vindocino patre pulso haud difficile fuit Mazarino, & Bellovacensem pellere. Primùm quas Rex de Bellovacensi Cardinale creando ad Pontificem dederat litteras, ut ne iis ampliùs haberet fidem, cautio fuit: postremò III. Id. Septem. in suam Bellovacensem Diœcesim secedere jussus est: huic regendæ erat aptissimus, quæ res ei laudi esse debet: bonâ, fidelique ejus operâ Regina difficillimis suis temporibus usa erat, quò minùs dignus omnibus visus, qui postquam secunda fuêre, ex alienâ lubidine pelleretur, atque de Cardinalatu huic petendo sententia mutaretur, quem perpetuâ erga Reginam fide satis promeruerat: cæterùm ab omni republicâ facilè prohiberi

1643. poterat, si in hac administranda ejus opera Reginæ parùm placebat. In Mazarino, sicut humanæ se res habent, nemo reprehendere jure possit, quod Bellovacensem Aulâ pulsum voluerit, qui idem adversùm se fuerat molitus: sed in Reginâ non item, cui nulla hujus pellendi causa fuit. Sed Mazarinus profectò fortunatissimus est, cui inimici, atque æmuli abigendi sui, aut labefactandi tam brevì, ac propè vltrò copiam fecêre.

Eâ tempestate Avauxius, & Chavignius Monasterium Vestfalorum propediem ituri profectionem adornabant, nequedùm tamen hic satis certus erat, utrùm in rem suam magis foret, domi, an foris esse. Illud suadebat consueta vivendi ratio, prætereà tædebat alienâ magis, quàm suâ voluntate discedere. Multa in Aulâ quæ non expectes evenire, ab qua si procul fueris, nullam absentis rationem haberi, præsentibus omnia potiora. Id ubi sensit Mazarinus, seu quidquid hujus fecisset, Chavignii causâ fecisse videri vellet, seu sese tùm ita Reginæ probasset, uti nullius virtutem ampliùs, aut dolum domi metueret, hunc in Aulâ manere æquo animo ferre visus est. Fuêre qui ita existimarent Mazarinum de Chavignio Monasterium Vestfalorum legando tunc mutasse sententiam, veritum scilicet ut ne illic rempublicam satis ex suâ voluntate gereret, eò spem huic opportunè obtulisse Quatuorviratûs recuperandi, quâ tùm, atque posthàc sæpiùs hominis hujus rei cupidissimi animum lactasse ferunt, ut ne sibi planè adversaretur.

Sed necesse erat Mazarino uti placidè rempublicam tractaret, Gastonem qui Regis patruus est, æquum habere: huic Cancellarius erat Chavignius, sed in potestate Rivieræ tùm esse videbatur, quem Mazarinus sicuti suprà diximus tergiversante Belfortio ad suas partes adduxerat. Riviera primùm Ludimagister ad Urbem fuerat, stipem ab adolescentulis quos artem Grammaticam docebat, colligens, quò vitam toleraret, dein ad Petrum *a* Habertum Mommortium Cadurcensem Episcopum qui sacris apud Gastonem præerat, applicaverat sese, cujus studiis serviret, quod munus altero haud fermè dissimile, neque adeò nobilius fuit. Is dum Patronum ad Gastonem sacrorum causâ sæpiùs euntem comitatur, brevì huic notus, & ut erat solerti, audaci, vario, ac multiplici ingenio, quale aptissimum est iis, qui ab tenui fortunâ ad summam nituntur, nec quæ Principis tum adolescentis ætas ferebat, ab iis usquam alienus, ipsi etiam carus, acceptusque fuit, primùm levium, dein graviorum negotiorum quandoque conscius, ac particeps. Ex Ordine Ecclesiastico est, atque opima habet sacerdotia, at majora, ipsumque exoptabat Cardinalatum, ad quem capiundum tametsi omnia huic deesse videbantur, tamen una modò, quæ profectò in omni re dominatur fortuna defuit. Hunc hominem Mazarinus sibi opportunum ratus, uti Gastone ex voluntate uteretur, magis, ac magis sibi adjunctum voluit, atque uti sibi tantò majori usui foret, hujus gratiam, & fidem apud Gastonem auxit. Id ipsi pronum, atque facile fuit, cuncta quæ aut grata, aut utilia essent, per Rivieram Gastoni significando, aut quæ per illum ab se peteret, ea protinùs effecta reddendo, quibus rebus brevì perfecit, uti

a Habert de Montmor.

Gasto in dies magis in Rivieræ, atque adeò in suâ potestate esset, illi omnia consilia crederet, & cuncta sua sicuti antehàc aliis, permitteret. 1643.

Sed Rivieræ importunum erat, neque fortaßè minùs Mazarino, Chavignium sibi offensum Gastonis diutiùs Cancellarium, aut Procancellarium esse, ex quo illi nonnulla apud hunc autoritas, prætereà ex virtute, atque pristinâ dignitate porrò futura videbatur: ad hoc pudebat Rivieram, qui dicto audiens esse, & cuncta fermè Chavignio antehàc obsequi consueverat, sese huic tali viro deinceps anteferre, atque sicuti futurum fuisset, sæpiùs obniti, aut clàm hunc facere apud Gastonem omnia. Igitur dolum probus talium artifex componit, quo Chavignius ad abdicandum Procancellariatum adduceretur, quem post amotum Cogneuxium Gastonis Cancellarium de quo supra memoravimus, usque gesserat. Eo Riviera Cogneuxium impellit, ut ab Gastone sibi Cancellariatûs munia sicut antehàc obeundi copiam fieri postularet, quem videlicet nusquam abdicasset: sperabat enim hujus rei metu Chavignium facilè adductum iri uti Procancellariatum acceptâ in æstimationem pecuniâ abdicaret; nam si Cogneuxius Cancellariatum gereret, nullæ Procancellarii partes erant futuræ: Rivieræ tamen non fuit consilium, ut iterum apud Gastonem Cancellariatum Cogneuxius gereret, sed ut & ipse aliquantâ acceptâ pecuniâ hunc pariter deponeret. Intereà Riviera Joannem Choisium è Consilio regio hominem locupletem, atque amicum paraverat, qui Cogneuxio, simul & Chavignio pecuniam in Cancellariatûs, & Procancellariatûs æstimationem numeraret, quâ acceptâ lubentissimi suum quisque Munus abdicavêre. Sed hoc Procancellariatu Chavignius sicuti antehàc Quatuorviratu spoliatus nihil præter virtutem quo dignitatem sustentaret, reliquum habuit, quæ certè, ac cætera corporis, atque animi bona si nihil prætereà fuerit, quo benè, aut malè hominibus facere possis, parùm æstimantur. Quo magis adducor ut credam Chavignio satius fuisse obtrusam antehàc ab Mazarino de pace Legationem obire, quod unum ipse primùm cupiebat, ut illum aliquandiu ab Aulâ procul haberet, quàm in eâ manendo hujus technis, atque insidiis opportunum esse: nam & isthuc de Procancellariatu Riviera Mazarini voluntate machinatus fuerat.

Sed in illâ Legatione Chavignio suffectus est Abel Servianus, qui antehàc in Gratianopolitanâ Curiâ Cognitor regius, dein Magister Libellorum, ac postremò Quatuorvir fuerat. Is per Richelii tempora ab Aulâ secedere jussus procul ab negotiis tantisper agitaverat, cui nescio quo fato frequentes cum collegis lites fuêre, primùm cum Thoirasio Equitum Tribuno, ubi in Italiâ Legati ambo paci inter Ludovicum XIII. & Philippum Hispaniæ Regem operam dabant, dein ubi ab Italiâ redierat, & Quatuorviratum gerere cœperat, consimiles huic cum Chavignio lites intercesſêre, quin & cum ipso Quæstore summo Bullione, quibus apud Richelium annitentibus Aulâ pulsus fuerat. Sed ubi cum Thoirasio unà in Italiâ Legatus agitabat, eòdem fortè Mazarinus Pacificatoris Gallos inter, Hispanosque partes pro Pontifice sustine-

1643. bat, atque ex eo orta inter hunc, & Servianum amicitia, cujus Mazarinus in suis secundis memor hominem ab otio ad negotia revocavit. Primùm uti Servianus Romam ab Rege legaretur censuerat, dein Chavignio Legationem apud Monasterium Vestfalorum abnuenti sufficiundum. Is igitur cum Avauxio mense Octobri profectus, secundo Mosâ ad Batavorum Insulam navigavit, subitóque inter ambos exortæ simultates mox in graves contentiones erupêre.

Ubi apud Hamburgum Ludovici XIII. Galliarum Regis, Ferdinandi Imperatoris, ac Sueciæ Reginæ Legati quando, quove in loco de pace ageretur, & quorum Principum operâ in re tantâ uti vellent, convenerant, Sueci uti Christianus Daniæ Rex è Pacificatorum numero esset, singillatim postulaverant, quia Luteranorum sectam sicut illi profitetur: sed posteà sententiam mutavêre, nam hunc adversùm se facere sedulò quæ clàm posset omnia sibi persuasêre; ubi Ferdinando militum inopia esset, dimittere consultò, atque exautorare equites, peditesque, qui huic militarent; cum Moscovitis, atque Polonis agere de fœdere; dictitare sibi in manu esse Suevici maris aditum, quo prohibere quosvis posset; portoria contrà quàm fœdere cautum esset, ab Suecicis navibus Danicum transgredientibus fretum exigere, aut harum tardare cursum, donec moram pretio redimerent; inter sanciundam pacem prædicare se pro virili daturum operam, ut ne quid soli in Germaniâ Sueci retinerent, sed his partim præsenti, cæterùm certis pensionibus curandâ pecuniâ fieret satis. Hæc maximè Axelium Oxenstiernam Regni Sueciæ Cancellarium impulêre, uti bellum adversùm Christianum Daniæ Regem gerendum esse Christinæ Reginæ persuaderet. *Id facilè fieri posse, si Tortensonus ab Germania Holsatiam, Gustavus Hornius ab Sueciâ Scaniam cum singulis exercitibus invaderent: id hyeme incipiundum, quo anni tempore congelato mari, fluminibusque, Dania fretis concisa ubicumque pervia sit, proximâ hyeme debellari posse.*

Hujus consilii pleni Sueci si fortè diutiùs opinione bellum adversùm Danos duraret, ut ne intereà Ferdinandus Imperator in Germaniâ quæ illi occupaverant, recipere posset, decrevêre cum Racocio Transsylvaniæ Regulo fœdus, ac belli utrimque gerendi societatem sancire, ab Racocio videlicet in Pannoniâ finitimâ. Id ab Tortensono factum ex sententiâ: sed quoniam Racocius quæ Regis potentia, atque opes sunt, satis noverat, ut hic in illius fœderis societate cum Suecis esset, ab his postulavit, quod adeò suo, Regisque ipsius nomine pepigêre. Isthuc vero Regi, ac Reginæ matri scilicet injussu suo, neque satis ex suâ dignitate factum nequaquam placuit, nec tamen quid eâ de re sentirent, Suecis significandum existimavêre, sed quod offensum ab his fuerat, id misso ad Racocium qui cum eo de fœdere ex tanti Regis majestate ageret, mox correxêre. Postremò Tortensonus Holsatiam opimam, atque omni rerum copiâ refertam provinciam est ingressus, in quâ quid molitus fuerit, haud satis ad nos attinet, ut id singillatim persequi debeamus, neque quid Racocius & ipse

per hyemem Hungariæ fines armatâ manu ingressus eò gesserit. 1643.

Tum Nucerium quem Ludovicus XIII. nuper ab Aulâ secedere jusserat, aut volenti ut id faceret lubens concesserat, ruris, & otii satias cepit. Fortè accidit uti Regina Esiæpontem Joannam Monialem de quâ suprà memoravimus, visura peteret. In eodem quo Joanna Monasterio Nucerii filia virgo & ipsa Monialis agitabat: eò Joannæ præterea pietatis, & pristinæ dignitatis famâ notissimus ad eam miserat litteras, quas Reginæ redderet. Id ab eâ factum ex sententia, quæ præterea haud vulgarem litteris addidit commendationem. Earum litterarum sententia hæc erat. *Sese ab viris qui pietate, & doctrinâ præditi sint, monitum sedulò, ut ne diutiùs in otio ætatem ageret. Cùm ipse sibi conscius esset quàm pulchrè sua antehàc opera reipublicæ processisset, peccaturum graviter, si non hanc Reginæ exhiberet, quod uti faceret eò se modò, non ullâ ambitione adductum, quam procùl ab se esse anteacta vita satis ostendat.* Mirum omnibus fuit, novam hanc religionem hominem qui sapientem, ac sanctum audiret, incessisse: cæterùm nihil omnium posthàc omisit, quo rursùm aliquam reipublicæ partem attingere copia esset, eâ gratiâ frequens apud Mazarinum esse, opperiri in porticu, omnem ejus adeundi, atque conveniundi indignitatem, atque molestiam perferre, servilibus in ejus ornandis ædibus, aut re quâpiam faciundâ, aut reficiundâ officiis ex ingenio suo operam dare, quibus rebus quantum sibi esset otii tædium, quanta rerum gerendarum lubido, frustrà ostendit. Eò certè quorumdam opinionem confirmavit, qui hunc ab Aula tantisper modò, non in perpetuum secedere voluisse aiebant, ubi ab Rege Ludovico XIII. ut id sibi liceret, Mazarini operâ postulaverat, scilicet metuentem ut ne cum cæteris Administris in proximâ mutatione Principatûs offenderet, sed huic consilium fuisse mox integrâ suâ apud Reginam gratiâ quam promereri maturè studuerat, in Aulam redire, ubi Regni Procurationem esset adepta, in qua gerenda suâ operâ opus habituram credebat. Id eò sibi persuadebat faciliùs, quòd non abdicaverat Quatuorviratum, ignarus quàm subitò absentium memoria ex Principum animis effluat, in tantâ hominum qui horum oculis obversantur copia.

Exeunte anno creati ab Pontifice Cardinales duo Achilles *a* Valancæus Stampæus Gallus, & Joannes Lugo Hispanus è Jesuitarum Societate; ille genere, & bellicâ laude, hic pietate, & doctrinâ clarissimus, utriusque opera Ecclesiæ, aut Pontifici bona, utilisque fuerat, hanc enim Valancæus fortem nuper adversùm Venetos, Etruriæ, Parmæ, & Mutinæ Duces Pontifici navaverat, cui bellum intulerant, Lugo nonnulla Ecclesiæ profutura scripserat.

a Valencay d'Estampes.

Mortem hoc anno obiit Massiliæ Joannes Baptista *b* Gualtius, vir magnâ sanctitatis famâ, qui primùm ex Oratorianorum Collegio, dein hujus urbis, atque Diœcesis Episcopus fuit. Præterea Joannes *c* Vergerius Hauranius Sanciranus Abbas, pietate, & doctrinâ clarissimus, Episcoporum potentiæ defensor acerrimus, de quâ librum insignem sub Petri Aurelii nomine edidit, conscripsit præterea Epistolas, atque alia tanto homine dignissima.

b Guaulc.

c Du Verger de Hauranne Abbé de S. Cyran.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER SECUNDUS.
EPITOME.

1644. E *Antonio Arnaldo, & Barcosio jussis ire Romam ad causam dicendam. Robanæ Mombasonæ, atque Avaucuriæ cum Margaritâ Mommorantiâ, & Annâ Condæâ lites. Inter Guisium, & Colinium certamen. Avaucuria Rupefortium viri rus, Robana Mombasona Cæsarodunum abire jussæ. Avauxius, & Servianus Hagam Comitis adveniunt. Quæ cum fœderatis Ordinibus egêre. Almerici conatus ut ab locupletioribus in Urbe pecuniam cogeret. Gastoni Septimania, Angiano Campania Provinciæ decretæ. Gastoni cum exercitu Belgium, Angiano in finibus Campaniæ decretus exercitus. Philippus per Sylvam Ilerdam oppugnat, atque ad deditionem redigit. Gasto in Belgio Gravelingam item ad deditionem redigit. Angianus in Germaniam ducit, huic Turena conjungitur. Baioarorum castra loco edito sita oppugnat, hos abscedere cogit, prosequitur, atque oppugnat iterum. Philippiburgum oppugnat, atque ad deditionem redigit. Moguntia, ac Vormatia ad Rhenum huic deditæ. Thomas in Italiâ Aronam ad Verbanum lacum frustrà tentat, Iacobifanum oppugnat. Frustrà Finalem tentat, cum Brezæus nondùm cum classe advenisset. Mottæus Tarraconem oppugnat frustrà. In Galliam redire jussus. Elizabetha Hispaniæ Regina moritur. Henrica Britanniæ Regina in Galliam profugit. Mazarini apud Fontembellaqueum quò Aula agitabat morbus. Bicchii Cardinalis operâ pax inter Urbanum Pontificem, & Odoardum Parmæ Ducem conciliata. Mors Pontificis. In hujus locum suffectus Innocentius X. Pamphilius antehàc appellatus. Buillonius Regis injussu abiit in Italiam. Compressa plebeculæ ad Vrbem sedi-*

tio. Fine æstivorum Ellebovius cum Gassione unà exercitui in Picardiæ finibus præfuit. Inter ambos ortæ simultates. Thuillerius ab Rege extrà ordinem ad Christianum Daniæ Regem, & Christinam Sueciæ Reginam legatus, paci inter ambos conciliandæ. Roncallus ab Vladislao Poloniæ Rege ad Ludovicum missus de pace inter hunc atque Imperatorem. Vicissim missus ab Rege ad Vladislaum Bregius. 1644.

NIHIL magis ad rempublicam pertinet quàm Sacra, atque Divina, neque hanc præclariorem, atque fortunatiorem ulli habuêre populi, quàm qui hæc diligentiùs coluêre. Nam religione plenas mentes facilè recti studium tenet, quod Deo cordi esse sciunt, atque eo beatam immortalitatem parari. Quamobrem Principibus Sacra magnoperè curæ esse decet, scilicet uti rectè fiant, ac ne quis de his secùs sentiat, loquatur, aut scribat. Nulla autem divinæ Majestatis verior, atque dignior apud nos imago est, quàm ipsa Principis Majestas: neque quisquam omnium est, qui non hanc ab illâ profectam, ac derivatam sentiat, atque id nos credere & nobis, & ipsi Principi utile est. Hâc igitur permota de Sacris curâ Regina principio hujus anni de ablegandis Romam Antonio [a] Arnaldo & [b] Barcosio consilium cepit. Arnaldo singillatim crimini dabatur, quod homines ab Eucharistiæ Sacramento arcere velle videretur, multa quæ difficilia factu sunt, proponendo, ut ad id Sacramentum accedamus: utrique verò fraudi erat, quod cum Joanne Vergerio Hauranio cui Barcosius sororis filius erat, de Gratiâ Christi sentirent, seque id Augustino autore facere prædicarent. Ambo denique Romam abire jussi, quæ res utrique, ac plerisque aliis gravis visa. Nam præter morem, ac Regni leges est, homines Gallos ad causam dicendam Romam dimitti, quo eâ gratiâ ablegabantur: sed in rebus sacris sicubi de his causæ cognitio ad Pontificem attinet, Recuperatores Gallos in ipsâ Galliâ dare debet, apud quos nostrates aut agant, aut vocentur in jus, quod quidem Reginam edocere, ac monere Senatui visum, cujus haud dubiè partes sunt, ut ne quid contra leges Regni fiat providere. Postremò seu valuit apud Reginam Senatûs autoritas, seu ubi locorum Arnaldus, & Barcosius laterent, resciscere difficile fuit, ea de re agi desitum.

[a] Arnaud Docteur de Sorbonne.
[b] Barcos Abbé de S. Cyran.

Mariam Rohanam Mombasonam Reginæ carissimam antehàc fuisse diximus, atque illam Castronovano amicissimam esse. Utrique ægrè erat Reginam in Mazarini potestate, neque sibi apud eam gratiæ, ac potentiæ aut locum, aut omninò spem ullam reliquam esse. Id ipsis, ac maximè Rohanæ Mombasonæ eò iniquius videbatur, quòd per difficilia Reginæ tempora hanc diligentissimè coluerat, atque observaverat, atque eâ causâ & Ludovico XIII. & Richelio invisa, Aulâ pulsa, in custodiam conjecta, postremò fugâ sibi consulere, atque in Hispania, & Belgio exulare coacta fuerat, pro quibus meritis æquum censebat Reginam in suis secundis sibi gratiam referre, neque unum modò respicere Mazarinum, cujus arbitratu, judicioque diceret, faceretque omnia, cæteros omnes negligeret, atque nihili penderet. Quæ cum frustrà sentire se probè intelli-

1644. gereret, Aulam omnem conturbare constituit, si fortè quas excitaret turbas in eis quid proficere, aut pro se, aut pro amicis posset. Eadem sæpiùs moliri per Richelii tempora tentaverat, formâ tùm elegantissimâ, & quæ multorum animos pelliceret, quibus ex voluntate utebatur. Sed nunc florentem ætatem prætervecta, tamen ad solitas artes revoluta est: quæ quoniam parùm validæ in ipsa erant, alienâ operâ indigebat. Huic erat Noverca Maria *a* Avaucuria, quam Hercules Rohanus Mombasonus pater dudùm uxorem duxerat, eximiâ per adolescentiam pulchritudine, tantaque vis boni in ipsa erat forma, ut ne hanc quidem ætas extingueret: quò fiebat, uti multi domum ejus frequentarent, mulieris amore capti, atque inter hos Henricus *b* Guisius vir è Lotharingica gente Princeps. Prius Henricus Aurelius Longavilla apud hanc multus fuerat, frequensque: Sed is nuper *c* Annam Borboniam Condæam Henrici Borbonii Condæi filiam, atque Angiani sororem uxorem duxerat: hæc autem ætate florentissima erat, quod quidem ad pulchritudinem addebat plurimùm: rem Avaucuriæ molestam, pro more mulierum, inter quas perpetua formæ certamina sunt, eò huic gravius fuit Condæam nupsisse Longavillæ. Prætereà hæc, atque Rohana Mombasona iniquo ferebant animo Carolam Margaritam Mommorantiam Condæi uxorem, & Condæam filiam unas ab Regina magnificri, ac benignissimè haberi: quamobrem utrique ac maximè Condææ insigne aliquid facere decrevêre. Affingunt mulieri adolescenti amatorem, atque ut id verosimilius videretur Mauricium *d* Colinium esse aiunt, qui ob affinitatem frequens apud Condæum, Mommorantiam uxorem, Angianum filium, atque adeò Condæam jamdiù erat: datas præterea ab illo ad Condæam litteras confingunt, sparguntque in Aulâ, atque hanc fabulam scitè adornant. Continuò Mommorantia de illata filiæ ab Avaucuria tam insigni injuriâ, apud Reginam graviter queri, atque postulare, ut ne id illi impunè sit. Ea res ad Henricum Patrem, ad Ludovicum fratrem, atque ad ipsum Longavillam virum magnoperè pertinebat: sed hic nihili se isthuc pendere ostentavit, sicuti mulierum rixam haud satis dignam deputaret, cui admisceretur. Sed Mommorantia haud quietura erat, donec ulta esset injuriam, qua de causa omnis Aula in partes discessura videbatur. Propter Mariam Rohanam Mombasonam quæ Guisii Caprosi uxor erat, omnis Guisiorum gens Avaucuriæ favebat, ac maximè Henricus Guisius hujus amore captus: hi omnes negabant sese quidquam adversùm hanc fieri, quod eâ indignum esset, passuros. Contra Condæi è regia gente haud cessaturi videbantur, ni quod Avaucuria contumeliosè in Condæam fecerat, id pro rei gravitate corrigeret, sarciretve. Ita Borbonios inter, & Guisios ut ne simultates, & odia sicut olim fuerant, iterum forent, metuendum fuit: quò si res rediret, haud fermè dubium erat, quin Gasto Guisiis qui è Lotharingicâ gente sunt, fautor futurus esset, propter uxorem Margaritam, quæ ex eâdem gente est. Certè eâ tempestate Gastonem, & Condæum neque magnoperè concordes, neque magnoperè discordes esse usui erat: quorum alterum ad Reginam, & Mazarinum, & alterum ad

a d'Avaugour, Duchesse de Montbason.

b Le Duc de Guise.

c Mademoiselle de Bourbon.

d Coligny Chastillon.

ad rempublicam pertinebat: nam si inter se congruerent, his rerum summam ad se trahere haud difficile; si magna discordia intercederet, ex hac bellum civile futurum videbatur: Sed tùm alterum cum altero planè congruere vix suspicêre, prohibente utriusque ut ne alter plus æquo cresceret, studio: magnæ discordiæ causas procul habere visum. Eò Regina pervicit, uti Mommorantia quam Condææ filiæ ab Avaucuria illatam fuisse rebatur injuriam, de ea sibi satisfieri ab ipsa Avaucuria vellet, sicut illa ipsa ex amicorum sententia æquum censeret. Id ubi est ab Mommorantia impetratum, convenit ut apud Reginam Avaucuria Mommorantiæ diceret, *Quod esset adversùm Condæam dictum, factumve, id nusquam ab se ortum, neque dictum, factumve usquam voluisse, quod si dixisset, fecisset-ve, se quavis pœnâ dignam deputaturam fuisse, & quam Regina decrevisset, eam se lubentem fuisse subituram, ac maximè ut hujus culpæ veniam ab ipsâ peteret Mommorantiæ, cæterùm huic supplicare uti crederet nunquam se commissuram, ut ab ea quam habere debeat de Condææ virtute opinione discedat.* Isthuc factum ab Avaucuriâ ex sententiâ, respondit que Mommorantia: *Quæ illa diceret, iis se lubentissimè fidem adbibere, atque adeò quod in ea re fieri Regina voluisset, id huic se planè obsequi, ut ne illius rei posthàc meminerit.* Aula ubi hæc utrimque ex scripto ab utràque recitata sunt, frequens fuit: dein Avaucuria paucis cum Mommorantia commutatis quæ ad humanitatem pertinerent, verbis, ita discessit, uti gratiam inter ambas haud conciliatam facilè diceres: nam hæc fuerat in eo negotio omnis Avaucuriæ ratio, uti se magis Reginæ morem gerere voluisse ostentaret, quam Mommorantiæ de illata filiæ injuria satisfacere: eò Mommorantia sibi dandam operam esse constituit, ut ne in Avaucuriam incideret, aut ullo in loco cum illa esset. Postpaulò Rohana Mombasona Reginam in suburbanas Renardi ædes ad merendam invitaverat, quò & Avaucuria fuit: eò Reginam comitata est Mommorantia, quæ ubi Avaucuriam adesse rescivit, abeundi subitò consilium cepit, ni Regina attinuisset, atque hanc adduxisset unà secum in hortum propinquum ædibus, intereà dùm Avaucuriam suis verbis rogari jubet, ut honoris sui causâ aliò tantisper divertere vellet: quæ ubi id ægrè facere visa denique est, Regina & ipsa inde statim abiit, indignata tantam mulieri impudentiam fuisse, uti quod ipsa vellet, ac magis rogaret, quàm juberet, id facere propè recusasset. Igitur per Guenegualdum Quatuorvirum hanc Urbe facessere, atque Rupifortium rus viri nobile secedere jubet: sed hæc id ultrò, ac sponte suâ jam fecerat: quò factum est, uti quod reliquum erat, hanc eò manere Regina præciperet, ita finem Condææ negotio imposuisse videbatur. Sed Colinius quem Avaucuria huic affinxerat amatorem, ea de re Guisium ex mulieris quam deperibat lubidine locutum sæpiùs fuisse rescivit, quò sibi cum eo ferro decertandum existimavit, uti fæminæ Principis cui propinquus erat, injuriam ulcisceretur. Estrada vir fortis, ac strenuus missus ab Colinio Guisium adit, & quid illi consilii esset, aperit, simul postulat ut utroque decertante sibi cum quo Guisio videbitur idem facere de more liceat. Guisius latam ab 1644.

1644. Estrada conditionem accipit lubens, & qui cum eo depugnaret, Brideum delegit, haud secus strenuum, fortemque. In Regia Platea districtis gladiis res utrimque primò acriter geritur, sed vulneratus graviter est ab Guisio Colinius, atque adeò victus. Hic animo, quàm corpore validior fuit, nam id ob valetudinem infirmum erat, quâ integrâ certè is opus habet, cui depugnare consilium est. Estrada, atque Brideus qui unà cum his alter alteri socius decertabant, ambo vulnerati graviter, eorum qui his intervenêre, operâ quominùs alter alterum necaret, prohibiti sunt. Guisium summa laus ex hoc certamine secuta est, cujus virtutem, comitatemque omnis nobilitas celebravit, qui tametsi vir princeps esset cum illius Ordinis viro non abnuisset decertare. Sed Regina ut ne quid ampliùs Rohana Mombasona turbarum in Aulâ moveret, hanc *a* Cæsarodunum abire jussit.

a Tours.

Antehàc quotannis cum sociis Belgarum Civitatibus Rex Ludovicus XIII. agebat, quid utrimque per æstiva proxima gerendum videretur, quid copiarum ipse, atque sociæ Civitates, quid hæ navium in ora maritimâ habituræ essent, nam hæc pars belli ad eas maximè pertinebat, utri oppidum quoddam hostium oppugnarent, ad Oceanum, an ad Mosam? qui oppidum esset oppugnaturus, is tardiùs moveret ex hybernis, intereà dùm alter adversùm se propè omnes hostium copias avertisset: postremò ut ne isthæc quidquam fœderibus antehàc sancitis obstarent cavebatur, ac ne ab his usquam discederetur. Sed hæc inter Ludovicum XIII. & socias Civitates fuerant instituta, cujus adeò morte desiisse videbantur, quæ res sollicitum habuerat Mazarinum, jure dubitantem utrùm hæc sociæ Civitates sibi cum Ludovico XIV. filio etiamtùm intercedere sentirent, cujus ætas haud eamdem in re publica gerenda virtutem, quàm quæ in patre fuerat, ostentabat, sed omnia contra per hujus pueritiam infirma, atque incerta. Cùm tamen summâ vi bellum ab nobis anno proximo geri vidissent, ac Principem modò mutatum, fortunam verò eamdem esse, de fœderibus sicuti cum Ludovico XIII. unà interiissent, nihil dixerant, quò quidem Mazarino nonnulla spes fuit, ab his socias Civitates nequaquam discessuras. Sed isthîc animadvertendum videtur, eò nos in his fœderibus sanciundis offendisse, quòd cautum non fuerat hæc & inter Regis posteros, ac socias Civitates valitura, quod quidem in omnibus consimilibus fœderibus nusquàm omitti velim. Cæterùm quid iniquius excogitari potest, quàm si sociæ Civitates in medio belli cursu, quod unà cum Ludovico XIII. adversùm Hispaniæ Regem ex fœdere gerebant, illo mortuo Ludovicum XIV. filium deseruissent, atque hoc posthabito pacem cum Hispanis hostibus fecissent, causantes fœdus Ludovici XIII. morte desiisse? Id tamen sibi jus esse contendebant, quod certè summum, atque adeò summa injuria fuisset, quam denique Ludovico XIV. facere ipsis religio fuit.

Quæ fœdera inter Ludovicum XIII. & socias Civitates antehàc icta fuerant, iis cavebatur, uti bellum utrimque adversùm Hispaniæ Regem gereretur, usque dùm hic pelleretur omni Belgio: si tamen ut sunt huma-

na, rectiùs intereà videretur pacem fieri, de hac ab utrisque unà, atque conjunctim ageretur, neque alteri alteris in hoc negotio properantiùs quidquam facerent. Sed hæc ubi Avauxius, & Servianus Sociarum Civitatum Senatui, qui apud Hagam Comitis haberi, atque agitare solet (Fœderatos Ordines appellant) unà cum Gaspare Cogneto Thuillerio, qui apud hos Regis Legatus erat, redegêre ad memoriam, ut & ipsi Monasterium Vestfalorum quospiam de pace legarent, & quid eò utrimque ex fœdere faciundum esset, quove modo Regis, ac Sociarum Civitatum Legati sese alteri adversùm alteros gererent, convenire vellent: ibi verò quid Fœderatis Ordinibus sententiæ de fœderibus esset, palam fuit, hæc videlicet Ludovici morte soluta esse, neque se horum legibus porrò teneri. Delecti ab Fœderatis Ordinibus sunt, qui cum Legatis Gallicis agerent: hi aut fœdera nusquam renovanda censebant, aut si renovarentur, id in suas leges sese facturos arbitrabantur, ac multum de pristinis detracturos: Regi enim suam in bello porrò gerendo, aut in pace faciunda operam tantoperè necessariam esse sibi persuadebant, ut hunc ad quasvis conditiones adigere se posse confiderent, ut ne illâ careret. Quod uti corrigerent Legati, atque Delectos ab hac sententiâ dimoverent, his seriò edixêre, Regi perindè esse fœderibus Sociæ Civitates stare vellent, necne, id modò postulare, uti quid sibi sententiæ esset, expromere vellent, quo ex illâ sibi consilium caperet. Isthæc homines obstupefecêre, neque quidquam satis certi primùm respondebant, ac denique sibi fœdera porrò placere dixêre. 1644.

Hæc igitur Legatis renovari visum, quâ in re haud levis intercessit difficultas: nam Regi pacem cum Hispanis facere placebat, Fœderati verò Ordines Inducias modò pacisci voluissent: seu dubitabant Hispanos adduci posse, uti secum pacem facere vellent, seu ad rem suam publicam pertinere credebant, bellum modò interrumpi, quo hanc usque tam præclarè auxissent. Si pax utrimque cum Hispanis fieret, certa, & expedita erant omnia, quæ ab Rege, & ab Sociis Civitatibus faciunda forent, sicubi hanc Hispani violarent: sed si pax Regi, Induciæ autem Sociis Civitatibus essent, has quidem hunc iis præstare debere dubium non erat, ac denuò bellum sumere sicubi has item violarent, sed ubi dies earum exisset, Fœderati Ordines ibi Regem operam dare æquum censebant, uti prorogarentur, atque item adversùm Hispanos bellum sumere denuò, si id se facturos negarent. Legati hujusmodi quidquam fœderum legibus cautum negabant, sed eò rem redire aiebant, uti Rex Socias Civitates integrâ suâ quam cum Hispanis sanxisset pace, quantâ posset ope sustinendo adversùm hos bello juvaret, sicut ante fœdus, ac belli societatem cum Sociis Civitatibus initam Ludovicus XIII. pater, atque Henricus IV. avus liberalissimè, atque munificentissimè fecissent.

Sed cùm istuc Fœderatis Ordinibus haud satis placeret, visum denique renovare fœdus, sicuti utrisque pax, aut utrisque Induciæ futuræ essent, ita tamen ut si has modò cum Sociis Civitatibus pacisci Hispa-

1644. ni vellent, Regi nihilo seciùs cum his pacem sancire copia esset, quod si fieret, quæ sibi Regem Fœderati Ordines gratificari cuperent, de iis commentarium Legatis nostris tradidêre, quem ad hunc, & Reginam matrem mitterent, ab quibus intereà dum responsum veniret, postulavêre, utne in pacis negotio quidquam Legati apud Monasterium Vestfalorum se facturos reciperent.

Ita igitur tum renovatum fœdus est, uti quædam huic addere, aut detrahere secundùm Fœderatorum Ordinum commentarium copia esset, neque tamen irritum, sed contrà ratum, ac firmum foret, tametsi nihil in eo mutari Regi, ac Reginæ matri placeret. Præter hanc quam diximus de pace ab alteris sanciunda, ab alteris vero Induciis paciscendis, controversiam nihil fermè in Fœderatorum Ordinum commentario satis dignum erat, quo in fœdere renovato quidquam mutaretur. Sed horum omnis ratio Legatos nostros edocuit, quid ab illis Regi sperandum porrò foret, aut in bello gerendo, aut in pace faciundâ, aut post hanc confectam, quidquid videlicet ipsis usui esset, facturos, nullâ planè fœderis habitâ ratione. Induciis favebat Henricus Nassauvius Arausius, cui satis placuisset omne pacis negotium disturbari, quod nostrâ cum Sociis Civitatibus si nos pacem, ipsæ Inducias modò vellent, controversiâ fieri posse arbitrabatur: postremò bellum quo usquè claruerat, potestatem, atque imperium tenuerat, paci anteferebat. Fœderati Ordines multam impenderant operam, uti Legatis persuaderent, æquè Inducias Regi, ac sibi processuras, qui intereà adolesceret, & ad ætatem imperio maturam perveniret: neque id displicebat Mazarino, quo faciliùs adducti sunt Legati, ut ne Fœderatorum Ordinum commentarium respuerent: sed ad famam pertinebat omnibus pacis avidis ostentare hanc Regi, atque Reginæ matri cordi esse.

Præter fœdus renovatum ab Legatis, de proximis æstivis ab iis cum Fœderatis Ordinibus, sicuti quotannis fieri solebat, actum est. Sed Cognetus Thuillerius singillatim Regis, ac Reginæ Matris verbis cum Henrico Nassauvio de Dunkercâ ab ipso oppugnandâ egit, cui ex propinquis Galliæ finibus commeatus copia foret, ac prætereà huic quatuor peditum millia conjungerent: sin id ipsi haud satis placeret, eâdem conditione scilicet si Arausius quatuor peditum millia mittere ad Regem vellet, hunc Dunkercam oppugnaturum: sed neutrum se facere posse Arausius docuit, alterum quia si terrâ ad Dunkercam duceret, acie sibi cum hostibus decertandum foret, cujus rei necessitatem effugere sapientis sit, mari verò longiùs esse Dunkercam positam, quàm ut eò navibus devehi omnis Sociarum Civitatum exercitus posset, citrà pericula maris, ac varios, incertosque casus, postremò ubi longiùs abesset ab Sociarum Civitatum finibus, hos fortasse invadendi studium Germa-

nis fore, rem ipsis ubi nullæ copiæ prohibere possent, factu facilem: si verò quatuor millia peditum ab exercitu suo sejungeret, hunc tùm infirmiorem fore, quàm ut quidpiam quod rei publicæ prodesset, incipere posset. Cæterùm Cognetus quid de Gravelinga ab Rege oppugnanda sentiret, ab eo quæsivit, quod quidem ipsi maximè probatum est, ac se intereà quidpiam operæpretii facturum recepit, seu ad Oceanum versùs, seu ad Mosam amnem, quò Cognetus maluisset hunc ducere, diversissimâ scilicet ab Gravelingâ parte, quo longiùs hostem distineret: sed illius consilia ad Oceanum tendebant, quò factum est, ut & contra ipse diversissimâ parte hostem ab Rege distineri vellet, & Cogneto persuadere niteretur, nihil illum quod ad rempublicam magis pertineret, incipere posse, quàm Namurci, quod oppidum ad Mosam amnem positum est, oppugnationem, hoc enim si potiretur, Germanos Mosæ transitu prohiberi, quâ maximè Hispanis opitulatum in Belgium venire possint: sed Cognetus Carolimontem priùs ab Rege capiundum docuit, qui propiùs Galliæ fines sit, Hispanis opportunum, commeatibus prohibendis, qui ab Galliâ ad Gallorum Namurcum longiùs in hostico oppugnantium castra veherentur: Ita Gravelingæ inceptum cæteris omnibus antepositum. 1644.

Sed Avauxio unà cum Serviano, atque Cogneto de cæteris negotiis agenti, & cum Fœderatis Ordinibus colloquenti venit in mentem isthuc adjungere, scilicet uti quæ in Catholicos usque decrevissent, ea clementiùs, ac molliùs posthàc facta vellent, quæ oratio omnium animos ita offendit, uti qui Senatum habebat, is continuò Fœderatos Ordines id facturos Avauxio in os negaret, præntereà id ab Catholicis ortum arbitrati hos solito asperiùs tantisper habuêre.

Fuêre qui ita existimarent Avauxium magis pietatis ostentandæ, quàm rei impetrandæ aut studio, aut spe isthuc designasse: nam Cardinalatum dudùm affectabat, vir ingens animi, ac se dignum deputans, cui res omnis publica sicuti antehàc Richelio, ac tùm Mazarino quandoque permitteretur, neque ipsi fermè deerat quidquam præter hunc dignitatis gradum, quem ad id eâ tempestate necessarium homines arbitrabantur. Cæterùm Servianus seu injussu suo de Catholicis Avauxius Fœderatis Ordinibus locutus fuerat, seu ut apud hos, atque apud Regem, Reginam Matrem, & Mazarinum hujus rei offensionem ab se amotam vellet, illam omnem quia secùs cesserat, illi uni attribuit, atque ex eo inter utrumque auctæ simultates, dein lites, atque turbæ, quæ ambos in magnâ, diuturnaque contentione habuêre.

Intereà quos in bellum sumptus usque dùm pax sanciretur, facere necesse erat, eos suppeditare difficile videbatur: prædia regia, atque possessiones omnes dudùm divenditæ, eâ tamen lege sicuti moris est, uti restituto emptoribus pretio domino redderentur. Quæ Tributa à populo annua pendi solent, sectiones appellant, ea in annos aliquot Publicanis permissa: restabat modò pars aliquanta eorum Portoriorum, quæ subsidiaria vocant, intacta, atque integra; hæc ex divendendis in Urbe,

1644. atque in aliis oppidis cùm mercibus quibusvis, tùm rusticorum prædiorum quibusdam fructibus, exigi solent, & Publicanis locari annuis pensionibus. Sed majores erant in rempublicam sumptus faciundi, quàm ut his sustinendis hujuscemodi pensiones, cæterique annui fructus Regni sufficerent. Visum igitur Administris, qui locupletiores in Urbe essent, ab iis grandem pecuniam fœnore sumere, quod ex his pensionibus annuatim penderetur. Utrùm autem hanc sponte crediturı essent, meritò dubitabatur, nam Rege, aut ærario fœnus hujuscemodi ægrè exolvere solito, sed uti crederent, Reipublicæ cujus salus suprema lex sit, causâ, cogi posse censebant. Id fortè aliâ tempestate ab Regis Consilio nihil consulto Senatu factum fuisset, tunc verò Rege ob pueritiam per Matrem imperitante, Senatum consuli placuit, ut ne hoc inconsulto frustrà foret. Vocatur eâ gratiâ in Regiam Senatus, quò primarius Præses Molæus, aliique Præsides, atque delecti ex Classibus iêre: his Regina quid sibi consilii esset, per Cancellarium aperit: Molæus quidquid in rempublicam esset, id studiosè Senatum facturum respondet.

At quibus Ærarii rerum cura, quorum potissimus erat Almericus, nam Bailleulius Quæstor summus vir placidi ingenii de his haud magnoperè laborabat, iis consilium erat, ut ne Publicani quorum operâ ad Rempublicam sustentandam quotidiè utebantur, ad pecuniam Regi fœnore sicuti diximus dandam cogerentur: contrà Senatus hos modò cogi æquum censebat, quos difficillimis temporibus adjuvare Rempublicam deceret, ab qua tantæ divitiæ dum faciliora essent, ad eos pervenerant. Almericus uti quosdam Regina ex Patribus deligeret, qui ea de re cognoscerent, decernerentque, contendebat: Senatui ut ab sese deligerentur placebat. Itaque in majus conclave frequens convenit, aderant Gasto, & Condæus, Andreas Potierus Novio per Molæi absentiam Senatum habebat: ubi Cognitor regius per Actorem regium quid ageretur Senatum edocuerat, rogabanturque Patres quos deligi placeret, si fortè quos ex Aulæ sententiâ minus idoneos nominarent, ibi verò Condæus obturbare, interloqui, monere, prorsùs conturbare rem, neque per otium sententias dici sinere. Tum Senatum habere se, atque huic moderari Novio dixit graviter, nulli nisi sibi qui roget, aut huic qui sententiam dicat, loqui fas esse: Condæo verò sciscitanti nùm se è regiâ gente Principem virum esse ignoraret, quo nemo Regi propinquior esset, hujus fratre, & Gastone patruo exceptis? ita respondit uti pigeret hominem isthuc ab illo quæsivisse, ac magis tacito sibi opus fuisse sentiret. Bellovacensis Episcopi de quo suprà memoravimus Novio frater erat, cui tùm fratre Aulâ pulso haud magnum Reginæ morem gerendi studium fuit. Cæterùm ubi Senatum probiores viros deligere est animadversum, quàm qui ex Almerici lubidine, fœnoris de quo diximus specie, ab quibusvis ingentem pecuniam extorqueri sinerent, alia denique hujus rei conficiundæ inita ratio est.

Eâ tempestate viri Principes, quæ opimiores erant in Galliâ Provinciæ, eas obtinere studebant: quod per Regis pueritiam, quàm ubi hanc

egressus foret, facilius erat: nam his explere animum, ut ne initio Principatûs res novas molirentur, Regina necesse habebat: Regibus verò ubi per ætatem licet, cautio est, ut ne viri Principes aut in Aulâ, aut in Provinciis plus æquo potentes sint. Jam anno proximo Vindocinus de obtinenda Britannia consilium ceperat, sicuti suprà memoravimus, quod quidem ob ea quæ in Aulâ tùm accidêre, huic frustrà fuit. At Henricus Condæus pridem Septimaniam magnam, atque opimam Provinciam sibi expetebat: hæc Henrici Mommorantii fuerat, cujus sororem Carolam Margaritam Condæus uxorem habebat: Ubi de illo supplicium sumptum, atque hujus publicata fuerant bona, hæc fermè omnia Rex Condæo dono dederat, inter quæ *a* Piscena oppidum in Septimaniâ fuit, cum amœnis ædibus, agrisque compluribus. Quæ Mommorantii fuerant in Provinciâ avitæ, atque paternæ clientelæ, eæ ad Condæum transituræ videbantur: nam jam diu Septimania penes Mommorantios fuerat. Sed hanc tùm obtinebat Carolus *b* Schombergius Equitum Tribunus, cujus Patri Henrico ab Ludovico XIII. Rege data fuerat, opimum Mommorantii quem devicerat, ceperatque spolium. His proximis annis Condæus in Septimaniâ exercitum duxtaverat, bellum Ludovici XIII. jussu adversùm finitimos Hispanos gerens: quo exercitu fretus Schombergium satis illiberaliter habuerat, ægrè quantùm posset faciens homini, ut hunc sibi Provinciâ cedere, pecuniâ in æstimationem acceptâ cogeret: sed is nihil istis rebus permotus Provinciam per Richelii tempora porrò tenuit: nam neque hac Condæum, neque Mommorantii qui sibi inimicus fuerat, clientelis augeri Richelius volebat, coërcendæ virorum Principum ambitioni natus: sed in novo Principatu Condæus rem se ex sententiâ confecturum sperabat. Britanniam Richelii morte, dein Melleraii abdicatione vacuam Gasto sibi dari æquum censebat. Regina Septimaniam dare maluit: Campania, atque Bria Angiano Condæi filio datæ, ut ne de Septimaniâ patri ægrè esset: qui has priùs obtinebant Provincias, Schombergius videlicet, atque Halierus Hospitalius, sicuti suprà memoravimus, ii in his Legati Gastoni, atque Angiano posthàc fuêre: præterea Montipessulo oppido, atque Arci, & Brescovio in Septimaniâ Gastonem, Satenaio item oppido, atque Arci in Campaniæ finibus Angianum Regina præfecit. Id maximum viris Principibus studium est, ut oppida, atque Arces in iis quas obtinent Provinciis habeant, quò Regibus, ac popularibus formidolosiores sint, atque adeò pro lubidine agitent, & ab utrisque quod sibi bonum sit, atque commodum, id extorqueant: pro Montepessulo, cui Schombergius præfectus fuerat, dati huic Mediomatrices, cum Divioduro oppido, atque Arce, *c* Lamberto qui huic præerat, pecuniâ in æstimationem curatâ: *d* Theobaldus qui Satenaio Præfectus fuerat. Quintinifano in Veromanduis præesse jussus: cæterùm Campania Angiano opportunissima Provincia erat, scilicet quæ Æduis, quos pridem Henricus pater obtinet, finitima est. De Britannia nihil tùm Regina decrevit, quam sibi mox sumere consilium erat, ut ne tunc de Septimaniâ, atque Cam-

1644

a Pezenas.

b De Schomberg.

c De Lambert.

d De Thibaud.

1644. paniâ adversùm Gastonem, Condæum, & Angianum ingratum esset, sicuti & habendæ ipsa Provinciæ exemplum quæsisse videretur, eò res in posterum dilata.

Principiò hujus anni gravis in Urbe annona fuit, cùm proximi anni infœcunditate, tùm crebrâ ex Provinciis quæ in Regni finibus sunt, frumenti avectione: hanc ab Batavis factam aiebant, dùm vile hujus pretium esset, quo mox ob inopiam aucto, id omne, aut majorem partem revexêre: prætereà Regina Batavo cuidam Publicano negotium dedit, ut ab usque Gedano, quod ad Venedicum sinum, & Vistulæ ostia est, frumentum isthùc comportari curaret, quod plebi levi pretio venum datum est, atque hoc pacto sublevata præsens inopia.

Quanquam Regina ad Pacem animum adjecerat, atque eâ gratiâ Avauxium, & Servianum Monasterium Vestfalorum legaverat, nihilo segniùs per hyemem cuncta quæ ad bellum pertinerent, summâ curâ, atque diligentiâ apparabat. Quæ anno proximo gesta ea Ludovico XIII. magis, quàm Ludovico filio, aut Annæ Matri videbantur tribuenda, quoniam illius operâ tametsi per gravissimam valetudinem, quam mors erat consecuta, omnia quibus freti duces exercituum undequâque rem publicam benè, feliciterque gesserant, provisa fuerant: at in novo principatu quid nobis animi, aut consilii esset, hostes ex proximis æstivis existimaturos: quæ pro ut nobis secunda, aut adversa forent, ita hos ad pacem, aut ad bellum pronos fore: Igitur nihil omissum quo rempublicam perinde atque antehàc administrari sentirent. Gastoni in Belgio, Angiano ad Mosam decreti exercitus, Thomas ut in Italia, Turena in Germaniâ, Mottæus in Hispania iisdem quibus antehàc copiis bellum administrarent visum: Gastoni Carolus Portæus Melleraius, & Gassio Equitum Tribuni; Angiano *a* Gramontius, & ipse Equitum Tribunus; Thomæ Pralinoplessius Legati fuere: veteribus exercitibus supplementum, complures copiæ in Santonas missæ, uti per Petrocorios, Ruthenosque haud satis pacatos ab nupero tumultu populos iter haberent, metumque facerent belli, prædarum, atque cædis, si iterùm rebellarent: has ducere jussus est *b* Villaregius Neovilla, quæ per Foxensem agrum, & Pirenæos saltus Cataloniam ingrederentur, nam ipse ab Regni finibus in Aulam rediturus erat.

a Le Maréchal de Grammont.

b Le Marquis de Villeroy.

In Hispaniâ Philippus Rex apud Cæsaraugustam erat, atque eò complures coëgerat copias, nuper Monsonem receperat, atque in Cataloniam venienti Ilerda, & Balaguiera utrumque ad Sicorim oppidum obvia quæ in Gallorum essent potestate, loca erant: horum igitur alterum oppugnare velle videbatur: sed huic consilium fuit, totam si quà fieri posset, recipere Cataloniam, eò præteritorum gratiam Catalanis ostentabat, prætereà fidem dabat, si in viam redire vellent, Civitatem sicuti antehàc immunem justo, atque clementi imperio habitum iri, neque tamen id ad Josephum Margaritum, Fontanellam, atque alios tres pertinere significabat, qui Catalanis defectionis autores fuerant. Sed hi postquàm Ludovico XIII. dediderant sese, semper boni, fidelesque mansere.

mansêre. At ubi Philippus ſeſe eo pacto parùm proficere ſentit, neque flectuntur Catalanorum animi, vim ſicuti conſtituerat, adhibendam cenſuit. Exercitum habebat & numero hominum, & virtute egregium: huic Philippus Sylva Luſitanus præerat, cui Mortara Legatus fuit, caſtrorum Magiſtrum generalem appellabant, Joannes Viverus equitatui, Franciſcus Totavilla rei tormentariæ præfecti fuêre. Nonis Maiis, atque VIII. Id. Nogueram amnem traductæ copiæ ſunt, quæ res indicabat omiſsâ Ilerdâ Balaguieram peti, quo factum eſt, ut octingentos milites eò Mottæus mitteret: tres in oppido Cohortes fuêre, quibus hic numerus militum additus, ad propugnandum ſatis eſſe viſus. At poſtridiè hoſtes converſo itinere, ac traductis rursùm Nogueram copiis, ad Ilerdam ex improviſo acceſsêre, junctoque ratibus Sicori amne, oppidum circumvenire undique, caſtra vallo, foſsâ, turribus, caſtelliſque, quò adversùm exteriorem hoſtem tuti eſſent, munire properabant. Haud ſatis firmum in oppido præſidium, atque id augere ad ſuſtinendam hoſtium vim neceſſe fuit. Itaque priuſquàm munitiones caſtrorum perfeciſſent, Mottæus eò ſibi milites introducendos eſſe conſtituit. Igitur ad hoſtes propiùs accedere, & fortunam quâ ſæpè proſperè uſus fuerat, tentare decrevit. Per ſpeculatores erat cognitum Sicorim immensùm creviſſe, atque hoſtium interruptum fuiſſe pontem, quo ſibi maturandum ratus quingentos equites præmittit, qui tumulum hoſtium caſtris proximum occuparent: nam qui cis amnem erant, eos ab cætero exercitu interrupto ponte ſecluſos deprehendere ſe poſſe, atque adeò faciliùs militem in oppidum introducere confidebat. Sed ubi ipſe cum reliquis copiis advenit, & vis aquarum dilapſa, & pons hoſtium refectus erat: nam quibus tempeſtatibus Sicoris creſcere ſolet, eæ haud diuturnæ plerúmque ſunt, prout proximis in montibus exortæ momento temporis ſæviunt, deſæviuntque. Diei tunc medium erat, neque multò antè Philippus ab caſtris Fragam receperat ſe. Mottæus nihil territus hoſtium multitudine, quâ parte auxilium Ilerdam introducere decreverat, eò directis opportunè tormentis magnam ſtragem edere, atque illàc quos paraverat, eos ad oppidum pervadere jubet, intereà pluribus ſimul partibus hoſtem aggreditur, ac diſtinet. Magna in congreſſu facta cædes, commeatus, ac milites in oppidum introducti, ex quo noſtri eodem tempore eruptionem fecêre. Primùm ancipiti malo perculſi hoſtes noſtris utrimque inſtantibus, neque animo, neque conſilio ſatis competere: mox & numero freti, & paucitatis noſtrorum memores conglobati inter ſe, atque adhortati ultrò procurrêre: pedites noſtri tametſi multis partibus pauciores, tamen cum pluribus egregiè pugnare: Mottæus qui in ſiniſtro cornu cum Boiſſaco, & Baltaſare erat, in dextrum hoſtium cornu impetum facit, atque id propellit, ita ut effuſo curſu equitatus fugiens peditum qui ſubſequebantur ordines perturbaret, atque hi abjectis armis ſeſe victos faterentur, noſtri pro victoribus agerent, cùm his ſiniſtrum hoſtium cornu profligato noſtro dextero nec opinantibus intervenit: protinùs in fugam conjiciunt ſe, ne-

1644.

L

1642. quicquàm uti resisterent, ac propugnarent hortante Mottæo, qui cum paucis equitibus ægrè ad pedites recepit se. Hi etiamtùm strenuè rem gerebant, sed ab equitatu destituti, neque tanto hostium numero usquàm pares partim per medios hostes Ilerdam petunt, alii quà copia fuit dilapsi: ita multò plures quàm Mottæus decreverat, oppidum introiêre, is verò Cerveram contendit. Eò pudebat hominem vinci insolitum, ignaviâ equitum qui in dextro cornu fuissent, rem nostram usque florentem, tam fœdè labefactatam fuisse, atque ægrè sibi temperabat, quin tantam ignominiam eorum qui in noxâ essent, supplicio expiaret: sed exercitûs sui reliquias circumspiciens, has nequaquàm sibi minuendas esse constituit. Igitur graviter increpitis iis quorum vano terrore res ab se tam benè cœpta postremò corrupta fuerat, tantus his incessit pudor, uti de sarciundo incommodo ubi primùm Imperator pugnandi potestatem faceret, fidem darent, atque is tùm demùm ipsis se delicti gratiam facturum pronuntiavit. Quâ parte equites prælium abnuerant, eâ curabat Terralius, qui cùm hos in hostem procurrere jussisset, unicus filius ejus adolescentulus patri dicto audiens fuit, atque in hostes impetum fecit, quindecim omnino equitibus simul procurrentibus, neque plures adolescentis exemplum movit, uti decertare vellent: sed is multitudine hostium oppressus egregiè dimicans occidit: Patre, majoribusque quorum nomen per Petri [a] Terralii Baiardi bellicam virtutem celebre est, soboles dignissima. Duobus muralibus, octo campestribus tormentis hostes potiti sunt, ampliùs duo millia peditum nostrorum aut cæsa, aut capta, quingenti sparsi fugâ per agros ad Mottæum mox rediêre, quod reliquum fuit Ilerdam sese receperat: nec ea victoria hostibus parvò constitit, compluribus item ex eorum numero cæsis, captisque. Postridiè recensitis apud Ilerdam ducibus, militibusque, centum & quinquaginta fuêre Tribuni, Centuriones, Procenturiones, Vexillarii, tria militum millia quingenti septuaginta quinque, præter oppidanos, & agrestium qui eò ex agris confugerant duo millia, qui & ipsi bonam, fidelemque in propugnando navabant operam.

[a] Baiard du Terrail.

Ubi rescitum est in Aulâ, quantùm apud Ilerdam offensum esset, ibi verò Administri Mottæum accusare, quod ab hybernis seriùs movisset, nam huic consilium fuerat maturè Tarraconem oppugnatum ire, atque eâ causâ Classem eò mitti postulaverat, quæ jam in Balearico mari navigabat, intereadùm is apud Barcinonem morabatur: nam si ad Tarraconem movisset, Hispanorum planè de Ilerdâ, atque Balaguierâ consilia disturbasset, aut si nihilominùs alteram oppugnassent, hujus jacturam, ac damnum Tarracone captâ Mottæus compensasset: sed hoc incæpto posthabito ad Sicorim moverat, prohibendis ab Ilerda, aut Balaguiera hostibus, quod ipsi de Ilerdâ postremò secus cessit.

Intereà copiæ quas Villaregius ad Regni fines duxerat, in Cataloniam pergebant iter facere, quibus Mottæum fretum Rhodâ, aut Tarracone haud difficulter potiturum Rex, & Regina crediderant, atque ad eum scripserant id sibi magis probari, quam Ilerdæ, aut Balaguieræ

ferri suppetias, his quas diximus de causis. Sed Mottæum simul cum Nucerio Patrono fortuna deseruerat, nam sicuti hominis ad Ilerdam venientis mora pontis interrupti qui hostium exercitum separaverat, opportunitatem corruperat, quâ si usus fuisset, quæ pars citrà Sicorim erat, eam facilè fudisset, ac profligasset, ita ubi oppidum obsidebant, prohibendis commeatibus, aut quærendæ castrorum oppugnandorum opportunitati tempus frustrà consumpsit, neque priùs ad Tarraconem animum adjecit, quàm hostibus Ilerda dedita est, qui ab hoc negotio vacui ut ne illud Mottæo ex sententiâ procederet, operam dedêre. 1644.

Igitur postquàm apud Ilerdam nostri quoties hostes appropinquaverant mœnibus, toties egregiè propugnaverant, crebras eruptiones fecerant, multa loca procul ab mœnibus tenuerant, postremò tamen rerum omnium inopiâ compulsi Sextili demùm mense fecêre deditionem. Philippus cui ea res præter solitum prosperè evenerat, tantò magis lætari, in oppido recepto complures dies morari, festos dies, ludosque agitare, quàm diversa sibi aliò fortuna esset, nusquam sentire.

Ad Regni fines Belgium versùs Portæus Melleraius, & Gassio primùm, dein Gasto mense Maio profecti sunt: apud Ambianos Melleraius, apud Peronam Gassio habuêre castra, eò Gasto advenit, uti quod oppugnare decreverat oppidum, ab eo quàm maximè diversus consilium suum hostibus occultum haberet: Ramsavius cum cæteris copiis ad Abbatis-villam stativa habuit. Præmittere placuit Almontium Villequierum, is Boloniensi Civitati præerat, qui cùm pleraque hujus Civitatis nobilitate ad bellum exercitatissima, atque alio equitatu Gravelingam ad Aæ amnis ostia properaret. Haud insolitum erat Villequiero, atque huic nobilitati excurrere in hostium fines, prædas agere, loca vastare, atque alia hostilia facere: datum Villequiero negotium uti quibus locis opportunum judicaret, stationes, atque custodias collocaret, ut ne quid aut commeatûs, aut militum Gravelingam introduceretur, intereà dum Melleraius, dein cum Gassione ipse Gasto oppidum oppugnaturus adveniret. Is per Atrebates eò maximis itineribus contendebat, atque inter Audomarisanum, quod oppidum est in hostium ditione, & Arderam Gallicæ ditionis habebat castra, cùm ei redditæ ab Melleraio litteræ sunt, quibus significabat, pontem super Aâ amne faciundum, quo traduceretur exercitus, Baietam præstereà Castellum ab hostibus communitum capiundum, ut ne ab Audomarisano ad Gravelingam commeare possent, ad id sibi peditum millia quatuor, equites mille opus esse, quos si videretur, ad se mitteret, hi postridiè missi Gassione duce. Gasto castris apud Marcam haud procul a Icio portu positis illic ipse pernoctavit. Eò nuntiatum est & pontem perfectum, & Castellum captum esse, præstereà alia duo Castella ad Aam amnem: dein nostri castra circumquâque Gravelingam posuêre, atque munivêre. Priusquàm id omninò factum esset, Gastonem venire in castra tali loco virum haud satis dignum, aut tutum videbatur: sed is omnis moræ impatiens non modò advênit, sed ab finibus nostris diversissimâ parte a Calais.

1644. Dunkercam versùs, quâ hostium, si quid conari consilium foret, adventus erat, Prætorium tendi jussit. Triginta majores naves ex fœdere ab sociis Belgarum Civitatibus eò missæ in hac omni ora Belgica, ac tùm maximè ante Gravelingæ portum stationes habebant, atque omnibus navigiis quibus è Galliæ portubus commeatus, & alia quæ usui essent in castra supportabantur, præsidio erant. Batavis navibus præerat Martinus Herpers Tromp, vir magnâ rei navalis scientiâ, atque famâ multis hostium classibus fusis clarus. Præsidium in oppido haud satis amplum erat, quod hostes quadringentis militibus eò missis auxêre, qui navibus in oppidum introducti sunt: neque id ubi ventus ab Oceano secundus est, facilè prohiberi potest: nam ab oppido ad mare fossa pertinet, in eam altitudinem depressa, quâ & majora navigia ad oppidum decurrere possint: secundùm hanc paribus intervallis turres, atque æquo inter oppidum, & mare spatio Castellum probè munitum erat: hæ protegendæ fossæ munitiones extructæ, ut ne ab mari, & navigatione oppidum secluderetur. Castellum Gastoni oppugnare visum, quod Philippicum appellabant, atque intereà Melleraius ex his turribus, quæ ab Castello ad oppidum pertinebant, quinque deditionem facere coëgerat: quæ res metum fecit iis qui Castellum defensabant, ut ne omninò ab oppido interclusis ubi res moneret eò recipere sese copia esset. Itaque sibi maturè consulere decreverunt, nactique obscuram noctem quarto postquàm oppugnari cœperant die dilapsi sunt: miles unus in Castello restitit, qui ubi nostros ingressos videt, cuniculo ad id præparato ignem admovet, quo disjecta supernè humus, saxaque paucos qui propiùs erant, læsit, unus modò Primipilaris necatus est. In Castello tormenta septem, omnia præter unum corrupta, commeatus, atque armorum aliquantùm reperta: Gasto in eo Castello donec Gravelinga dedita est agitavit, reliquæ turres, quæ ab Castello ad mare pertinebant, & ipsæ deditæ sunt, ubi nostrorum vim, & Batavarum navium quæ tormentis instructissimæ fuêre fulmina sese diutiùs sustinere posse defensores diffidunt. Nocte unâ Tribunus, atque Centuriones aliquot, quos ab proxima Dunkerca hostes Gravelingam parvo navigio miserant, & Batavorum custodias in transgressu fefellerant, ab Oceano fossam ingressi secundo vento, atque æstu ad oppidum ferebantur, ni deprehensi ab nostris forent. Ibi verò Tribunus sese dejecit in fossam, atque nando ad turrim propinquam appulit, captusque est, captum item cum Centurionibus, vectoribusque omnibus navigium, in quo quinque nummûm millia reperta, captaque.

Trina circùm Urbem castra fuêre, una Gastonis ad Aam amnem, Galliam versùs, quod denique magis tutum, magisque ex hominis dignitate, quàm quà hostes advenirent, visum: nam Imperatoris partes non sunt, uti princeps prælium manu faciat, verùm uti quæ aguntur iis circumspectis, atque cognitis, quod optimum factu sit, id imperet, & summæ rerum per otium, quantum belli tumultus fert, ipse consulat. In his castris Ramsavius Vicelegatus (id ipsi novum Imperii nomen, quoniam

Equitum Tribuni Gastoni Legati erant, datum fuerat) *a* Potus Fargius, Magalottus vir Italicus, & *b* Foliadæus castrorum Præfecti curabant. Altera castra Melleraii fuere Dunkercam versùs, & mare, in quibus ipse, prætereà *c* Jacobus Stampæus Fertimbaltius, Lambertus, Russellus Gransæus, Hoquincurius castrorum Præfecti. Tertia demùm Gassionis Burburgum versùs, in quibus *d* Manicampus, Brichantæus Nangius, & ipsi castrorum Præfecti curabant.

1644.

a Pot du Fargis.
b La Feuillade.
c D'Estampe, Ferté - Imbaut, Lambert, de Roussel-Gransay, Hocquincourt.
d Maricamp, Nangis · Brichanteau.

Junio mense in ea regione scilicet quæ ad Oceanum est, fœdæ coortæ sunt tempestates, quæ hanc humilem, atque depressam aquis complevêre. Omnibus campis profundæ interjacent fossæ, aquarum receptacula: hæ ubi per vices Oceanus æstu crescit, & ipsæ crescunt, tunc & pluviis auctæ erant plurimùm, eò pontes passim totis castris struere, uti pervia essent, necesse fuit: prætereà perpetuis imbribus sublutus munitionum queis castra cingebantur agger pluribus locis erat dilapsus, cui reficiundo data est opera: dein duæ ad oppidi totidem propugnacula fossæ duci cæptæ, cujus rei cura penes Melleraium, & Gassionem fuit. Quâ parte hic, & quâ alter curabat, Præfecti castrorum cum singulis Cohortibus per vices ad opus excubabant, hoc illi promovêre, ac maturare, qui in opere essent milites, eos tutari, si hostes prohibituri accederent, propulsare, prorsùs omni rei suâ quisque die præesse, atque hanc sedulò administrare. Eadem apud Gravelingam munitionum ratio, atque series erat, quàm aliò diximus, præterquàm quòd circùm mœnia fossa duplex est, quam & Aæ fluminis aquæ, & Oceani æstus subeunt: quæ extrà mœnia munitiones erant, eas Italici, Oppidum Belgæ, Arcem Hispani milites defensabant, cuncti numero duo millia quingenti, præterea oppidani, & qui ex agris eò confugerant, ex quibus nonnulli ad propugnandum satis idonei fuêre, Oppido Ferdinandus Solis Hispanus Præfectus fuit.

Ubi aliquantùm fossæ ad oppidum versùs promotæ, inter utramque ducta alia fossa est, præterea vallum ponè quem viginti tormenta locata, queis hostium munitiones inter duo propugnacula disjicerentur. Apud Dunkercam, Burburgum, & Bergam Fani-Vinoci quæ Gravelingam propiora hostium oppida sunt, Picolominius copias distribuerat, si quâ parte ad hanc terrâ, aut mari pervadere copia esset, quin & castra nostra tentaturum fama erat: quò fiebat uti Gasto qui hanc sibi potissimùm sumpserat provinciam, uti castra ab omni externâ vi tuta præstaret, ad vallum, & munitiones frequens, multusque adesset, quâ parte hostes venturos sæpiùs nuntiabatur, cum equitatu obviam aut ipse procederet, aut alios mitteret: neque tamen omittebat quid ad oppidum versùs operis promoveretur, ipse coràm cognoscere, ut id maturarent milites hortari, atque his eâ gratiâ de suo largiri, postremò quasi nullo imposito omnia providere. Quâ tantâ Imperatoris sedulitate effectum, uti nostri brevi ad primam oppidi fossam opera promoverent. Eò hostibus frustrà prohibere conantibus captus, munitusque locus, & stationes locatæ, quà Melleraius, & quà Gassio cu-

1644. rabant. Sed hanc primam oppidi fossam pertransire operæpretium erat: nam ex adverso hostes munitionibus, atque vineis tecti propugnabant, pontesque fieri prohibebant: tres tamen ex utraque parte confecti ex virgultis, & cratibus inter se colligatis, atque ex alia levi materiâ, quæ ne igni corrumperetur, bubulis coriis recèns detractis integebatur: hostium vineæ, cæteræque in adversâ ripâ munitiones tormentis nostris diruebantur, neque cessabat intereà miles ex his locis quos captos, munitosque suprà diximus, sclopetis qui se in adversis munitionibus ostenderent, vel qui iis disjectis, aut labefactatis ad ictus paterent, eos infestare, quæ res & damno hostibus, & nostris qui pontes perficiebant, præsidio erat: ubi primùm unus confectus fuit, ita ut satis tutò superstare miles, atque ad hostem pergere posset, qui id primi tentavêre, eorum pars malè mulctati sunt: nam dùm cæteri cupidiùs subsequuntur, majori quàm ferre posset onere pons depressus, dein interruptus est, quo casu qui supersteterant in fossam præcipitavêre, ac miserè periêre: pauci ad hostem transgressi, quorum audaciâ qui declive defensabant inter utramque fossam spatium, perterriti id deserere velle videbantur, cùm casu pontis, & paucitate nostrorum animadversâ restitêre: at brevì refecto ponte, nostri ultrà primam fossam locum cepêre, atque munivêre, neque indè maximâ hostium vi depelli posthàc quivêre.

Inter hæc cognitum ex perfugis, de primâ vigiliâ milites trecentos ex oppido conscensis scaphis secundo amne profectos, atque ad dextram fluminis exscensione factâ, eò quàm occultissimè stationem humi jacentes habere, id jam triduum fieri, eà venturos subsidio hostes, quò hos exciperent, & ad oppidum iisdem scaphis perducerent: continuò Gasto mittit ad Ramsavium, qui hunc de hostium adventu moneret, nam quà venturi dicebantur, in eà Castrorum parte curabat. Ramsavius quadringentos è Pedemontanâ Legione pedites, equites ducentos è Magaloti alâ statim ducit, quò hostes ab oppido egressi stationem habebant, quos non modò, sed & eos qui subsidio ab Picolominio missi veniebant, reperit. Multorum stipendiorum viri erant, Centuriones, aut qui ordines duxerant trecenti sexaginta, cujusmodi hominum operâ Hispani si quid operæpretii faciundum sit, sæpiùs utuntur: hi aut dilapsis, aut dimissis quos ductare solebant, militibus, sub diversa signa distributi, aut sub eodem unà vexillo militum vicem fungi haud abnuunt, cæterùm idem qui priùs militiæ honos, eadem aut paulò minora stipendia sunt. Igitur ubi in nostros incidêre strenuè capessunt pugnam, neque his virtute cessêre, sed numero victi, atque undique circumventi postremò dedidêre sese, quadraginta modò in congressu cæsi. Eodem tempore quidam ex oppido egressi uti suis laborantibus auxilio essent, crebrâ glandium ab nostris emissione regredi coacti sunt. Porrò hostes furtim modò, & clàm auxilia ad oppidum mittere, neque omnibus copiis castra nostra oppugnare velle, Gasto, cæterique satis intellexêre: prætereà Picolominius sicuti jam de Gravelingâ conclamatum esset, ab Mardico, ad Bergam Fani-Vinoci fossam, vallumque du-

cebat, & per intervalla turres, atque castella struebat, nostros si Gravelingâ captâ Dunkercam peterent his munitionibus objectis facilè prohibiturus: neque tamen eò segniùs qui in oppido erant, propugnabant, opera quæ ab nostris fiebant igne, sed maximè aquâ corrumpendo, nam maris æstum bis in die fossam subeuntem apertis omnibus cataractis excipiebant, dein iisdem clausis quominùs recederet, impediebant: eò fiebat, uti pontes, locaque ab nostris inter utramque oppidi fossam munita magnoperè labefactarentur, dein nostris inter hæc mala versantibus armati, infestique interveniebant, quæ omnia Imperatoris, Legatorum, atque militum virtute superata, nam nullæ uspiam tantæ asperitates, tantaque pericula fuêre. 1644

Ubi ad secundam fossam ægrè perventum, alia tùm laboris facies obversabatur oculis, atque tùm primùm oppugnatio incipere visa, nam cætera oppida unâ modo fossâ munita sunt, at isthìc duplici fossâ conduplicatus labos, inter propugnacula duo, ad quorum latera nostri omne opus ex disciplina intenderant, semiluna erat ex aggere, cæspite vestita, prominente circùm summa palorum ordine; eâ potiri primùm erat necesse, ut ad propugnaculorum latera, & ad murum quem tegebat, aditus esset. Pons adeo factus suprà fossam est, applicitoque ad semilunam cuniculario brevi disjectus est effossò, atque accenso cuniculo agger, occupatusque, & munitus ab nostris in semiluna locus, postquàm semel ab hostibus pulsi, acriores, atque infestiores redierant; huic rei præfuit a Gesvræus frater hujus quem apud Theodonis-villam interemptum memoravimus, ille glande inter dimicandum leviter brachium ictus est: ei successit qui operi stationibusque die suâ præesset Potus Fargius cum Ramburica Cohorte, quæ occupata loca muniit accuratiùs, factoque altero cuniculo amplior est disjectus agger, & aliquantùm perrupta interior hostium in semiluna munitio, ad ejusdem semilunæ formam. In hanc interiorem munitionem impetum facere visum, quâ in re Guisius, fratresque ejus duo, & ex eâdem gente Harcurius adolescens Ellebovii filius, prætereà è primâ nobilitate plerique principes esse gestiebant, ni prohibuisset Gasto virorum principum saluti consulens. Qui jussi fuerant milites, ii impetum in munitionis ruinam fecêre, jamque in eam propè evaserant, cùm summâ vi subeuntes hostis dejecit, atque adeò in imâ modò ruinâ locum tenuêre, atque munivêre. Illic Gassio dùm hortando, pugnandoque, strenuè rem gerit, saxo brachium afflictus est. Quincæus castrorum Præfectus eâ quæ subsecuta est nocte cum Pedemontanâ Legione quæ in semiluna excubaret in Fargii locum successit. Tribunus Legioni erat Vassæus, qui unà cum Quincæo, & Gassione munitionem hostium expugnavit; hos cùm Gassio haud diù restituros intelligeret, mittit ad proximam fossæ munitionem, quò tormenta aliquot nostra locata erant, qui suis verbis juberet, hæc in pontem quò hostibus ab semiluna in murum oppidi receptus erat, dirigi, quibus brevì pons perfractus, atque interruptus est. Eò Præfectus oppido scapham ab muro demitti jussit, quò suos reciperet,

a François Potier, Marquis de Gêvres.

1644. hæc nimio simul, & incerto onere depressa est, quo casu plerique eorum qui conscenderant interiêre: tanta autem horum in abeundo properantia fuit, uti cuniculum in semiluna institutum, atque in nostrorum perniciem paratum incendere nequiverint.

Postquàm semilunâ nostri potiti, eò tormenta advexêre quatiundis ex propinquo propugnaculorum lateribus, atque humeris, ac maxime corrumpendis quæ in humeris erant tormentis, ut ne pontes quos ab semilunâ ad propugnaculorum latera ducere necesse erat, perfringerent: hi pontes facti properè, atque appliciti hinc, & illinc ad propugnaculorum latera, & ad murum qui medius est cunicularii sunt, qui dum saxis, atque aggeri subducendis operam dant, intereà loci Fertimbaltius quâ Melleraius, & Foliadæus quà Gassio curabant, utriusque jussu hostes ab stationibus, quas propiùs nostros habebant, in eo quod inter utramque oppidi fossam est spatio, pellere aggressi sunt, quæ res tametsi egregiè propugnarent, transversis quas objecerant munitionibus tecti, tamen ex sententiâ confecta est.

Ad unum ex Pontibus quos suprà ad propugnaculorum latera, murumque medium institutos esse demonstravimus, quò Gassio curabat, Brichantæus Nangius castrorum & ipse Præfectus excubabat, atque operi suâ die administrando, stationibusque præerat, qui dùm fidelem Regis, atque reipublicæ navat operam, glande ictus occubuit, Juvenis egregius, neque suâ minùs, quam majorum virtute clarus.

Ubi cunicularii & ad propugnaculorum latera, & ad murum appliciti cuniculos illìc egêre, atque quantùm loci necesse erat, pulvere tormentario complevêre, ibi verò certâ hostibus pernicies, nostris oppidi capiundi spes aderat: nam tùm cuniculis est admotus ignis, atque utrimque ruinâ editâ, nostri impetum faciunt: sed ab hostibus prohibiti in summa ruina locum capere, in ima postremò pulsi restitère, locumque munivêre, dein ulteriùs acti cuniculi sunt, neque dùm tamen oppido Præfectus adduci potuit, uti deditionem faceret. Igitur his est admotus ignis, tantaque edita ruina, uti nostri ad utriusque propugnaculi summa evaserint: hostes inter ruinas egregiè propugnavêre, postremò tamen pulsi sunt ab nostris, qui in utroque propugnaculo locum amplissimum tenuêre, atque munivêre. Tùm demum Ferdinandus Solis Gravelingæ Præfectus ad deditionem animum adjecit, misitque potestate factâ ad Gastonem, qui eâ de re cum eo ageret. Gasto huic quàm honestissimas deditionis conditiones tulit, quibus acceptis Ferdinandus VI. Calend. Sextiles decessit oppido. Ita Ludovicus XIV. Gravelingâ munitissimo oppido, atque Arce, prætereà commodissimo, atque tutissimo ad Oceanum portu Gastonis patrui operâ potitus est. Nullamdùm maritimam Urbem per hæc bella oppugnaveramus, cùm hujus rei difficultate, quoniam mari, quàm terrâ præsidia, & commeatus introducere facilius est, tùm vicinorum Britannorum qui tenui modò freto dirempti sunt, æmulatione deterriti, quos id iniquo animo laturos fuisse pro comperto habebatur; sed his tùm domestico bello implicitis, quid foris ageretur, nulla cura fuit. Non

Non isthic omittendum arbitror, quanta, quàmque exitialis multis, ac tandem propè omni exercitui Melleraii, & Gassionis æmulatio in hac urbis oppugnatione fuerit: nam dùm hic eâ parte belli sese Collegæ æquiparare studet, cuncta qua curabat, plus æquo adproperare, quæ spatio ut ex disciplina fierent, indigebant, ea maturiùs, vel cum multorum capitum pernicie conficere, postremò nihil pensi habere, modò ut collegam anteveniret, atque maturato opere hostes ad deditionem redigeret: ita Melleraium tot per Ludovici XIII. tempora captis urbibus clarum, & cum omnibus quos prior, aut nostra ætas tulit, Imperatoribus in urbium expugnationibus comparandum, in suâ ipsius arte adæquare, quin & superare gestiebat. Sed hic tantùm arrogare sibi novum hominem tolerare violenter, atque invitus item suâ ex parte festinare, neque hanc contumeliam pati posse, ut ab Gassione potiundi oppidi initium fieret: quò factum est, ut inter hanc Ducum properantiam multi temerè in hostem missi alienæ ambitionis pœnas darent. Deditione denique ab hostibus factâ Melleraius Prætorianos, atque Helvetios è Legione quæ ad Regiæ custodiam centuriatim adesse, sicut & Prætoria Gallorum solet, ducebat ad expugnata Propugnacula, Portamque vicinam, cùm in Navarricam Legionem, & in Gesvræi Cohortem incidit, quas Gassio ad expugnatum ab se propugnaculum præmiserat, ignarus in urbe captâ, aut deditâ Prætorianos, atque è Regia custodiâ Helvetios præsidium agitare solere, donec huic quispiam Præfectus sit, atque certum ab Rege decretum præsidium. Eò Melleraius Legionem Navarricam restare, neque ultrà progredi jubet: qui hanc ductabat, is enimverò se quod ab Gassione jussus fuerat, facturum respondet: Melleraius vi hominem uti pareret, cogere parabat, cùm Gassio qui haud procul aberat, districto gladio cum amicis, & clientibus advolat: Melleraius & ipse cum suis item districto gladio fiebat huic obviam, & uterque integras Cohortes appellabat, quæ sibi auxilio forent, cùm intervenit Lambertus Castrorum Præfectus, cui maxima ex virtute, ac multis stipendiis apud milites fides, & gratia est: is eos est hortatus, uti magis cessare, quàm ex utriusvis Tribunorum Equitum lubidine agere vellent, quando id sine gravi rei publicæ damno fieri nequiret, expectandum videri Gastonis, qui ea de re cognosceret, judicium: is verò ab Lamberto certior de hac Tribunorum Equitum contentione factus, hos ad se venire jussit, atque in gratiam statim redegit, monito benignè Gassione quod Melleraius fecisset, id rectè, atque ordine fecisse, neque ab se disturbatum oportuisse. 1644.

Ubi Nucerius res in Aulâ quæ ad bellum pertinebant, procurabat, Gassioni fautor fuerat, hunc omnibus modis ornare, augere, celebrare, atque ab eo vicissim coli, atque observari suetus, quem adeò Aulâ pulsum ægrè ferebat Gassio, paratus omni ope, ut in pristinæ dignitatis, & potentiæ locum restitueretur, hominem juvare. Itaque cùm ipsi ubi Gravelinga oppugnabatur, magna cum Gastone colloquendi copia esset, statuit ejus animum tentare, si fortè Nucerio favere vel-

1644. let. Igitur de eo crebram apud Gastonem facere mentionem, uti se in rebus bellicis procurandis antehàc gereret, quanta hominis sedulitas esset, demonstrare, virtutem, pietatem, atque alia bona commemorare: quod ubi sensit Riviera, in cujus potestate Gastonem esse suprà diximus, ipse uti Mazarino gratificaretur, Gassioni adversari sedulò, neque Gastonem huic sese admiscere rei sinere, cæterùm utrùm id suâ sponte, ac Nucerii injussu Gassio fecerit, parùm compertum habeo. Gravelingæ deditæ ad Aulam nuntio perlato ob eam rem ab Gastone benè, feliciterque gestam, decreta supplicatio est, atque in majori Urbis templo Deo immortali Rege, & Regina Matre coram, Senatu, atque aliis Curiis, Urbanisque Magistratibus honos habitus.

Angiano ad Mosam exercitum decretum fuisse suprà memoravimus, quem ut in Germaniam duceret, consilium erat. Jam eò ipse fine anni proximi ad Rhenum usque copias duxtaverat, atque Guebriano Equitum Tribuno qui hanc provinciam obtinebat, tradiderat, quo mortuo ea Turenæ cum exercitu permissa fuerat. At tùm majori conatu bellum in Germania gerere Regina decreverat, atque adeò Angianum cum majori copiarum numero eò mittere, qui imperii summam haberet. Quæ copiæ in Campaniâ Sequanam inter, & Mosam hyemaverant, eæ Angiano datæ circùm Virodunum convenerant, quò profectus ipse post paulò cum octo peditum, tribus equitum millibus Mesieram versùs descendit:

Id fiebat duabus de causis, primùm uti Gastoni tunc cùm maximè Gravelingam oppugnanti usui esset, aliquas in Lucemburgensi agro in cujus finibus erat, hostium copias attinendo: præctereà novæ apud Eburones copiæ quæ Ludovico mercede militarent, conscriptæ ab Marsino fuerant, quas sub Trajecti ad Mosam mœnibus in stativis habebat, pedites octingenti, equites mille ducenti fuêre: hos sæpiùs in proximos hostium fines miserat, qui plures captivos, magnamque interdum prædam in castra redeuntes adduxerant. Angianus has copias suis adjungere decreverat, quæ res haud facilis, atque expedita videbatur: nam ab Mosæ Trajecto, ad Galliæ fines multùm hostilis agri interest, saltuosi, & continentibus sylvis impeditissimi, tramites angusti, nec agmini satis pervii, loca omnia, atque itinera ab hostibus obsidebantur. Eò Angianus Mesieram usque processerat, quò propior Marsinum exciperet: sed ubi ne id quidem satis esse intelligit, omnes copias apud Mesieram Mosam amnem traducit. In propinquo est Lucemburgensis ager, cui Beccus cum exercitu præsidebat: hujus fines ingressus Angianus, quâ parte Beccum habere castra nuntiatum, eò ducere properat, sicuti prælio decertaturus, ratus scilicet quod res monebat, Beccum præsidia quæ habebat in sylvis deducturum, quò validior capesseret pugnam, aut si hanc abnueret, iis opus habiturum, quæ in oppida distribueret, atque adeò Marsino iter expeditum in Galliam fore, quæ res ex sententiâ cessit: nam Beccus deductis ab saltu præsidiis, pedites omnes in Montem-Medium, Arlonem, & Lucemburgum oppida distri-

buit, post hæc oppida equitatum agitare jubet, ut ne Angiano opportunus foret: quo factum est, uti Marsinus quietum ab hostibus iter haberet, quem Espenanus castrorum Præfectus cum copiis obviam missus excepit, atque unà Mesieram petiêre. Arlonem versùs moverat Angianus, atque haud procul oppido stativa habuit; eò cùm pergeret, castella duo Villamontem, & Mariæfanum ex itinere ceperat: mox ubi Marsinum advenisse nuntiatum, Mesieram reversus a Turnonum Comitem Præfectum castrorum cum copiis aliquot capiundis, diruendisque Mortavio, & Lavalle Castellis dimisit, quæ Castella in finibus Lucemburgensis agri posita hostibus qui in Galliæ fines prædatum ventitabant, receptaculo erant, quibus dirutis minor ipsis posthàc prædandi copia fuit. 1644.

a Le Comte de Tournon.

Eâ tempestate Friburgum in Brisgavia ab Baioaris hostibus acriter oppugnari Angiano nuntiatum: quò maturiùs in Germaniam jam omnibus quæ huic decretæ fuerant, copiis in unum collectis movit. Mense Januario Baioari Uberlingam ad Acronium Lacum, quâ nostri nuper potiti, obsidere cæperant, præsidiis circumquáque dispositis, ac mox oppidum arctiùs habuêre, atque oppugnavêre. At b Corvallius Vicecomes oppido Præfectus egregiè propugnare, hostium stationes perturbare, pellere, mox ubi propiùs accesserant, eò frequentiùs crumpere, quæ incipiebant opera prohibere, destruere, ubi cuniculos in murum, atque aggerem moliebantur, eos adversis cuniculis excipere, atque irritos reddere, denique magnâ muri, atque aggeris parte collapsâ, impetum hostium inter ruinas, ac rudera sustinere, ac populsare: prorsùs ab eo propugnatum suprà quàm dici potest egregiè, resque ad VI. Id. Maias producta, quâ die denique subveniente nullo deditionem facere coactus est. Ex hostibus complures eò cùm hyemis, tùm nostrorum sæpiùs erumpentium sævitiâ periêre. Uberlingâ receptâ Baioari frustrà Hoentuielem in Vitembergensi Agro tentavêre. Castellum est in prærupti montis vertice, cui Præfectus erat c Viderholtius, homo callidus, magnâque rei militaris scientiâ: hostes castella quatuor circùm exstruxerant, prohibendo commeatui, nam locum oppugnare difficile videbatur. Quod cùm Baioari satis intelligerent, varias Præfecto tulêre conditiones, uti Vitembergo Duci arcem permitteret, nam ante hæc bella Vitembergi Ducis fuerat, qui mox Austriacorum armis oppressus Fœderatorum Germaniæ Principum partes deserere coactus fuerat, atque tunc in Austriacorum erat potestate: at Viderholtius nihilo seciùs easdem partes sequi, quibus Ludovicus favebat, cujus opibus adjutus arcem porrò tenere, & si vis adesset, defensare decreverat.

b Le Vicomte de Courval.

c Viderholt.

Sed ubi primùm Baioari Castella circùm Hoentuielem muniverant, procul erant Ludovici copiæ, & auxiliorum spes longinqua videbatur: quò factum est, ut hostem arte tractare Viderholtius in rem suam esse duceret. Eò deditionem suadenti auscultare, quæ ferebantur conditiones, eas neque omninò probare, neque planè abnuere, induciæ

1644. eâ gratiâ uti fierent postulare, atque intereà tempus procedere. Post ubi aderant æstiva, atque Turenam cum copiis appropinquare, Angianum in Germaniam venire accepit, simul induciarum tempus exibat, tùm nihil simulationis indigens, si Imperator Vitembergum Ducem in integrum restituere, & in eodem quo ante bellum statu esse velit, sese ab Ludovico impetraturum confidere, uti per eum liceat qui Hoentuielem teneant, eos neutri parti studere, aut adversari, sin aliter Imperatoris sententia sit, sese Arcem adversùm quorumvis conatus defensurum declarat: dein tormentis castella hostium incessere, eruptionibus pugnare, excurrere longiùs, donec ii ubi vident frustrà inceptum, postremò abscessêre.

Sed neque Uberlingæ, neque Hoentuieli subsidio Turena venit, primùm quoniam anni tempestas prohibebat, dein copiis multò quàm quas Baioari habebant, paucioribus rem in discrimen adducere periculosum esse intelligebat. Nec tamen intereà quietus fuerat, nam per hybernorum tempus Balmium, Vesulium, atque alia oppida: castellaque Luxeulium, & Falconoium in Sequanis ceperat. At ubi hostes Friburgum contendere nuntiatum, IV. Non. Jun. ex hybernis profectus quatuor equitum, totidem peditum millia, eòdem properè ducit, Rhenum apud Brisiacum copias traducit, & celeriùs hostium spe Friburgum advênit. Haud procul duobus in vicis erant duæ Baioarorum equitum alæ, alteri Gazelquius, alteri Volfius præerant: has uti Rosa improvisò aggrederetur Turena jubet, qui cum duobus equitum millibus, & peditibus sclopetariis trecentis eò profectus hostem consilii sui gnarum, atque acie instructâ opperientem invênit. Tres gravioris armaturæ equitum alæ erant, duæ Illyricorum equitum, seu Croatarum, atque Draconum una: in has tametsi numerus spe amplior erat *a* Betsium Tribunum cum quatuor equitum alis impetum facere Rosa jubet: nec mora Gazelquii equites pellunt, quos ubi insequuntur, in Draconum alam incidêre, ab qua vicissim pulsi, suis Rosa Margravii equitum alam subsidio mittit, quæ rata omnem hostium equitatum ad se versùm tendere, nihil conata retrocessit, frustrà uti resisteret nitente Rosâ, qui ipse tunc pugnam excipere coactus duas equitum alas hostibus objecit, aliis duabus prælio abstinere jussis, quas ad incerta pugnæ integras, atque paratas esse ex disciplina erat: sed his opus non fuit, hostibus in fugam conjectis, quos nostri tria passuum millia subsecuti, postremò Friburgum rediêre: ducenti ex hostibus cæsi, quingenti capti, ipse Gazelquius Tribunus, duo Draconum duces, turmarum duces duo, Vicarii, vexillarii, atque alii, impedimenta omnia, vexilla septem, præterea octuaginta Galli milites, qui anno proximo apud Dutlingam capti fuerant, tùm forte recepti sunt. Captivi equites facilè in Germanorum qui Ludovico merebant, turmas sese adscribi sivêre, nam ubi Germani militiam ingressi, id modò iis curæ est, ut in eo vitæ genere ætatem agant, cui militent modò stipendium detur, parum solliciti.

a Betz.

Ab hâc expeditione Turena postquàm hostes stativa habere cognovit, nequedùm in eo esse, uti Friburgum oppugnare aggrederentur, cis Rhenum reducit copias, interim dùm iis ab Gallia supplementum, & novas præterea copias expectat. Hæ ubi advenére rursùm Baioaros Friburgum versùs tendere nuntiatum est, de quibus uti certiùs cognosceret, Rosam præmittit, ipse cum omnibus copiis subsequitur. Septem equitum, quatuor peditum millia sub signis habebat, præterea pedites mille è finitimorum oppidorum præsidiis deductos, cum quibus copiis ultrà Rhenum castra ponit. At hostes circùm Friburgum positis, munitisque probè castris, oppidum oppugnabant: nostri quod unum restabat, commeatus, & pabulationes prohibere sunt aggressi, atque eâ gratiâ Turena equites quoquò versùm dimittebat, itinera succisis, atque ex transverso positis arboribus impediebat: dein cùm haud procul ab hoste haberet castra, hujus quæ extrà vallum erant stationes invadere visum: qui illic fuêre, ii subitò pulsi in castra profugiunt, ea tumultu, & terrore complent, ad vallum concurritur, omnis equitatus protinùs in unum conductus erumpit. Iam nostri cujus rei gratiâ venerant, eâ confectâ recipiebant sese, *a* Almontius qui agmen cogeret, atque hostium impetum si usus foret, sustentaret, lentiùs abscedebat: is omnem hostium equitatum ducentis modò equitibus fretus eatenùs est moratus, uti cæteris in castra sese recipientibus tutum, & quietum iter præstaret: triginta è nostris equites in eâ expeditione cæsi, at ex hostibus multò plures. Dies viginti quatuor Turena haud longiùs ab hostibus stativa habuit, quàm tormentum adigi posset: dein pabuli inopiâ, & quia oppidi obsidione eximendi nulla spes erat, ad Gotfingam retrocessit: postremò *b* Canofschius qui Frigurgo Præfectus erat, ubi duobus locis mœnia diruta, atque ingentem ruinam editam videt, neque sibi militum satis esse, ut impetum hostium sustineret, V. Calend. Sext. deditionem facit: hujus conditiones ab Mercio qui Baioaris Imperator erat, latæ quàm honestissimæ, octingenti pedites, equites centum saucii, aut morbo impliciti, ducenti cum armis, impedimentis, & tormentis tribus Friburgo egressi Brisiacum petiére.

1644.

a Le Marquis, cy-devant Chevalier d'Aumont.

b Canofski.

Sed hujus rei nondùm gnarus Angianus ad Rhenum intereà loci properabat, quò ubi advenit de Friburgi deditione certior factus, tamen traducere amnem copias, & ad hostem versùm ducere constituit, si fortè pugnandi copiam faceret, & quæ facta erat Friburgi jactura, eam insigni aliquâ victoriâ farcire ipse posset, hâc aditum in Germaniam intimam, & ultrà Rhenum hyemandi, quod operæpretium videbatur, facultatem fore: si hostes prælium abnuant, oppugnanda castra esse, neque committendum uti frustrà eò se venisse fama ferat: ingens animi adolescens, neque dùm adversi quidquam expertus omnia virtuti suæ prona esse arbitrabatur. Sed priusquàm Rhenum traduceret copias, hostis quid capto Friburgo, aut quò agitaret, æquis, an editioribus locis haberet castra, ea uti munita essent, sibi cognoscendum esse decrevit. Eâ gratiâ Legatos, & castrorum Præfectos unà secum venire jubet,

1644. Brisiacum pergit, quò ipsi è castris Turena obviam profectus, hunc quæ ad hostes attinebant, omnia edocet. Tunc ab Angiano cum omnibus Ducibus quid optimum factu esset consultatum, de quâ re & Erlacum Brisiaco Præfectum in consilium adhibere placuit. Hic locorum sciens, atque omnis bellicæ Germanorum rationis prudentissimus, autor erat, ut ne veteranum horum exercitum, cui præessent duces præclarissimi, edito loco positum, fossâ, valloque munitum Angianus oppugnare tentaret, quod periculosissimum videbatur, sed S. Petri vallem occupandam censebat, intercipiundis qui eâ maximè ad Baioarorum castra vehebantur, commeatibus, quibus prohibiti brevì aut deditionem facere, aut æquis sese locis permittere, atque pugnare cogerentur. Hæc sententia Gramontio probabatur Equitum Tribuno: sed Turena contra suadebat, castra hostium oppugnanda, neque id tam difficile esse, quàm Erlaco videretur: satis scire se aliquâ parte haud ita munita esse, ut ne fossâ, ac vallum transcendi possent, si aliis partibus distineretur hostis. Id consultò hominem suasisse Angiano ferunt, feroci, atque præclaro adolescenti, quò per hujus virtutem, atque copias Baioarorum rebus sub æstivorum finem labefactatis, sibi proximorum initio per Angiani absentiam, omnia adversùm hos expeditiora forent, postquàm intereà hyberna in ipsâ quemadmodum sperabat, Germaniâ exegisset, quod & ad rem publicam ex sententiâ gerendam magni momenti futurum erat. Sed id subtiliùs, quàm veriùs de Turenâ excogitatum, atque indè ortum, existimo, quod nescio quo fato accidit, uti qui cum hoc unà, atque pari Imperio rem publicam gessère, ab iis sæpiùs sit offensum, salvis, atque integris quibus ipse præerat, copiis, quod hominis prudentiæ, quàm calliditati tribuere malim.

Postridiè Angianus ad Turenæ castra venit, atque ambo quò hostes stativa habebant progressi, quamproximè fieri potuit accessère: sed eo loco posita erant, uti vix quidquàm quod usui esset, animadvertere possent: nam montes duos propinquos inter se occupaverant, ex quorum altero in alterum erat despectus: ille verò propior Angianum, & Turenam erat, atque his adimebat prospectum: præruptus erat ad priorem hunc montem adscensus, prætereà arbores, vineæ, atque arbusta iter impediebant, utrumque montem munitionibus hostes complexi erant, turres, castellaque construxerant, vias arboribus cæsis præcluserant, atque ea materia pluribus locis, pro vallo objecta, pali quà necesse fuerat, affixi, nihil omnium quò sese munirent omissum, atque adeò castrorum oppugnationem tentare res ardua, atque aspera videbatur: qui hæc defensabant ii continentibus per Germaniam bellis inveteraverant, pedites, equitesque juxtà militiæ scientissimi, neque fermè usquàm victi, sæpiùs victores fuerant. Cum hujuscemodi hostibus res Angiano futura erat, qui nihil his difficultatibus ab incæpto deterritus, ubi in Turenæ castra rediit, hostium stativa postridiè oppugnatum iri pronuntiavit, neque aliud quidquam militum auribus jucundius accidere posse visum. Omnes Angiani copiæ ab Marsino quem in suis cis Rhenum castris pro

Prætore abiens reliquerat, amnem traductæ apud Brisiacum fuerant, atque in una castra cum Turenæ copiis collocatæ. 1644.

Hæ igitur III. Non. Sext. bipartitò ad hostium stativa ductæ, quorum quæ pars erat propior, eam sibi Angianus oppugnandam delegit, partem adversam Turena oppugnatum iit: de hac magis exploratum erat, quàm munita, quibus copiis deffenderetur, quoniam is haud ita excelsus mons, atque adeò facilior visu speculantibus fuerat. Quâ parte Angianus curabat, Persana, & Angiana Cohortes ab dextrâ Espenano: Contia, atque Mazarina ab sinistrâ Turnonio castrorum Præfectis attributæ: *a* Paliiavius & ipse castrorum Præfectus cum Angiani equitum alâ in subsidiis locatus: gravioris armaturæ equites arctissimæ vallis fauces ut ne hostes ab latere nostris aperto intervenirent, obsidebant: cum Angiano Gramontius Equitum Tribunus, Marsinus castrorum Præfectus, *b* Scalæus, & Mauvillius aciem instruere sueti, præterea pleraque nobilitas, & Sclopetariorum equitum turma quam custodiæ causâ habere solebat, ipsi aderant. Quas suprà diximus Cohortes quatuor, eæ ad hostium castra versùm alacres iêre, perruptisque qui objecti fuerant palis, propiùs vallum, turres, castellaque pervenêre: eò glandibus eminùs pugnatum est tantisper, ac tùm Angiano nuntiatum, quâ parte Contia, & Mazarina Cohortes impetum facere jussæ, eâ perrumpi posse munitiones. Ibi verò audaciæ, atque fiduciæ plenus adolescens omisso equo, districtoque gladio, cum omni quæ comitabatur nobilitate, ante duas has Cohortes constitit. Duæ positæ erant ex adverso turres, quæ à singulis Cohortibus oppugnari cœptæ: cùmque nostri in conspectu Imperatoris magnâ vi agerent, postremò expugnatæ sunt. Qui has defensaverant, ii in proximum castellum compulsi, quò hostes tormenta locaverant: sed obscurior solito nox ad quam turrium oppugnatio duraverat, simul imber effusus, continuusque hujus diei labos quominùs tùm castellum tentarent, prohibuêre, atque adeò in crastinum res dilata.

a Paliiau de Clerambaut.

b L'Eschelle. Mauvilly.

Ab aliâ parte Turena ex Montalsería, Meloduna, Mazarina altera, Turenia, Nettancuria, Albaterrea, & Chombecia Cohortibus Centurias aliquot, quæ ad hostes contenderent, delegerat, sclopetarios qui pugnæ initium facerent Rupe-Serverio duce præmiserat, Nettancurius cum Centuriis delectis est subsecútus. Quà iêre primùm saltus, dein sylva fuit, ex quâ evadere ad proximam planitiem consilium fuit: sed objectæ erant opportunis locis in sylvâ hostium stationes, multusque peditatus erat in planitie, ex quâ progressi complures arbores cædere, viamque occludere parabant, cùm in eo conatu oppressi sunt: egregiè tamen in sylvâ, atque in planitie propugnavêre: sed hanc ubi nostri ingressi, subitò substitêre, ut ne æquo loco hostium equitatui opportuni forent. Inter hos, atque hostes exigua modò sæpes erat, neque præter duas cum Rosâ turmas quidquam equitum aderat, qui multò majori hostium equitatui opponerentur: octo ampliùs horas utrobique pugnatum, usquedùm prælium nox diremit. At hostes tantâ Angiani Impe-

1644. ratoris, Legatorum, militumque virtute, atque audaciâ territi silentio noctis castris egrediuntur, atque editum haud procul montem occupant.

Hostes totâ eâ die, & quæ subsecuta est nocte arbores cædere, eâ sese materiâ munire, turres ex aggere fabricare, nihil satis firmum contra Angiani virtutem, atque fortunam arbitrari. Mons in quo consederant, haud procul Friburgo est, intercedit planities, in quâ equitatum prælio instruxêre, huic oppositus Angiani equitatus est, prætereà Germanorum equitum alæ quatuor, atque eò Gramontius curabat. Angianus verò, Turena, Espenanus, atque Turnonius aliquantùm processêre, uti de hostibus propiùs cognoscerent, decretumque uti pedites ab tribus partibus eorum castris succederent: sed Espenanus properantiùs quàm constitutum fuerat, Turrim quæ sub radicibus montis erat, oppugnare est aggressus, atque hâc nostri potiti. Tunc hostes ab superiore quem obtinebant loco, tantam glandium vim, tanto sclopetorum strepitu emisêre, uti qui ab dextra, lævâque collocati fuerant, eo strepitu excitati, ut ferè fit, atque commoti vix sibi temperarent, nequedùm satis quæ opus erant, iis constitutis, apud signa tumultuarentur, pars temerè progrederentur, alii subsisterent, quid sibi faciundum esset, atque pugnandi nec ne tempus adesset, incerti.

Intereà dùm ab his cessatur, eò acriùs qui prælium inceperant ab hostibus premebantur, quos uti sublevaret Scalæus, mille sclopetarios qui subsidio essent, adducit ex Albaterrea, & Totiâ Cohortibus, postremò eò strepitus Angianum, Turenam, & Turnonium accivit: ille perturbatos nostrorum ordines conspicatus, Turenam cum Flekensteini equitum alâ sustentare rem, atque copias alias accersere optimum factu judicavit. Intereà Turnonium Albaterreæ Cohortis partem adversùm hostes immittere jubet, ipse cum Rupeserverii Cohorte subsequitur, nam quæ accersitæ fuerant copiæ, eæ nondùm advenerant. Intereà Gramontius ubi videt hostium equitatum quietum esse, neque quidquam moturum, ibi verò sibi vacuum esse credidit ad Angianum properare, atque operam dare ut ne nimiâ adolescentis audaciâ quidpiam quod minimè opus esset eveniret: curriculo igitur ad hunc percurrit, neque procul ab eo erat, cum ipsi confossus equus est, cæterùm cùm Gramontius advênit, Angianus duobus sibi item confossis equis tantisper cessaverat, causatusque Espenani properantiâ rem labefactatam, addidit hunc sibi compertum esse dicere, aliâ parte iri ad hostes faciliùs, atque horum munitiones perrumpi posse. Gramontius Espenani consilium respuere, cujus temeritate & pridiè, & tunc graviter esset offensum, suadere uti receptui caneret, & quid porrò facto opus esset, consultaretur. In hoc temporis vestigio nuntiatum hostium equitatum sese ad pugnam accingere videri, quò Gramontius ad planitiem redire, ubi noster equitatus erat, coactus est. Intereà Angianus oppugnationem redintegrat, quâ nihil præter vulnera, ac cædes quæsitum est, hostibus è loco superiore, atque arboribus cæsis probè munito, egregiè

egregiè propugnantibus, donec Gramontius iterùm, præter opinionem, 1644
cessante etiamtùm hostium equitatu, venit ad Angianum, qui denique adduci se sivit, uti receptui caneret. Id sibi primùm difficile, atque damnosum fore crediderat, metuens ut hostes castris erumperent, aut equitatus in suos sese recipientes impetum faceret, atque hos perturbaret, quod quidem haud facturos Gramontius probè judicavit, nam qui in castris propugnaverant, eos haud minùs hujus diei perpetuo labore fatigatos, quàm nostros esse, equitatum verò, cui noster erat oppositus, porrò quieturum, atque id juxtà ac ratus erat evênit. Mauvillius aciem ex præcepto Imperatoris instruere solitus egregiè dimicans, atque alii ad quingentos usque, qui ordines ducerent, pridiè, atque eâ die cæsi, ac propè militum sex millia, Scalæus Mauvillii Collega, permultique alii vulnerati, atque hostibus par clades illata: Haslangius, ac Mirsia Tribuni, Gaspar Mercius Mercii qui Baioaris Imperator erat frater, atque complures alii Tribuni, Centuriones, quique ordines duxerant, cæsi, vulnerati, capti.

Postremò Angiano tantâ militum jacturâ edocto Erlaci consilium rectius, ac tutius fuisse visum, quàm quod adolescentia suaserat. Itaque placuit hostes commeatibus prohibere, atque eâ gratiâ ad S. Petri movere vallem: sed triduum manere in stativis necesse fuit, ut intereà qui saucios Brisiacum, atque alia ab castris devexerant carri, quique ad commeatus petendos, atque alia necessaria advehenda eòdem ierant, reverterentur. Tùm iter ad S. Petri vallem institutum est, quod ubi hostes sensêre, vasis militari more collectis & ipsi movêre castra, ut Angiani consiliis præverterent. Priùs ad Petrisanum advenêre quàm nostri, quibus aliquanto circuitu, ac per saltus, & montes asperos itinere facto opus fuerat, ita ut tertiâ demùm vigiliâ postremum agmen ad Angiani castra adveniret. Turena ad hostes versùm quid agerent, aut molirentur miserat exploratum, quos primâ luce ad profectionem accingere se nuntiatum est.

Vix satis ab nocturni itineris labore milites refecti erant, cùm datum profectionis signum est. Mercius qui prælium effugere celeritate studebat, tormentis in altissimas convalles ut ne his nostri potirentur, dejectis, duo modò, atque ea levia, ac mortaria totidem cum cæteris impedimentis, carrisque, ac rhedis vehebat, hæc omnia deserere certus, si nostri priúsquam Filingam adveniret, hunc assequi posse viderentur. Rosa primum nostrorum ductabat agmen, quem ad hostes properare Angianus jussit: hi verò paucitate nostrorum animadversâ Rosam, & quos ductabat equites, eos malè habuêre: dein advenientes nostros conspicati, tormenta, carros, rhedas, ac cætera quæ diximus, impedimenta deseruêre, & dùm nostri aciem instruunt, multùm itineris ad Filingam antecepêre, quò factum est, ut Angianus hos sequendi, quando assequi non poterat, finem faceret. Fame, ac labore confecti milites erant, nam triduum jam pane caruerant: visum igitur quò hostes carros, & impedimenta reliquerant, eò castra ponere, uti commeatu qui multus

N

1644. in carris fuit, reficerentur, dein direptis omnibus quæ facilè asportari poterant, quod reliquum fuit, igne corruptum est.

Quanquàm Angianus in his audaciæ magis, ac gloriæ, quàm Reipublicæ commodis serviisse videretur, ac propè par nostrorum, ac hostium clades in binâ castrorum oppugnatione fuisset, quia tamen detrectantes pugnam longiùs abscesserant, omnium opinione victor videbatur, neque in Aulâ diversa ab exercitu sententia fuit, atque adeò sicuti re benè gestâ decreta supplicatio est, atque pro more in majore urbis Templo gratiæ Deo immortali solemnes actæ. Sed quoniam Gravelingæ ab Gastone captæ, quàm rerum ab Angiano gestarum major in vulgus fama erat, fuêre eâ tempestate qui crederent, datum precibus Henrici Condæi, uti pro Angiani filii rebus supplicatio decerneretur, cæterùm sicuti Gasto ad Oceanum, ita & mox Angianus ad Rhenum munitissimo, atque validissimo oppido potitus est.

Friburgum erat in propinquo nuper ab Baioaris receptum, at id oppidum haud satis dignum Angiano visum, quod pulsis hostibus oppugnaret. Sed Philippiburgum ad Rhenum est, longè infrà Brisiacum, Udenheimum antehac appellavêre. Id oppidum & ab natura, & ab operibus munitum est: nam præter quàm quod palude undequaque cingitur, Philippus Soheternus Archiepiscopus Treverensis, atque Spirensis Episcopus antiquis mœnibus vallum obduxerat, cum propugnaculis septem, omne id opus factum ex aggere, ac cespite vestitum, cui propè in summo additus est palorum procumbentium, atque extrà vallum magnâ sui parte prominentium ordo, quò adscensus hosti prohibeatur: moles ab oppido ad Rhenum pertinet, atque in eâ extremâ Munitio est quadrata, cum quatuor propugnaculis. Bambergum Philippus Soheternus oppido præfecerat: sed hic ubi se antehàc Ludovico XIII. dederat in clientelam, & fidem, Bambergus ab eo defecerat neque eò minùs oppidum eodem præsidio tenuerat, Ferdinandi II. Imperatoris, dein Ferdinandi III. partes secutus, quibus Sacramento dicere milites coëgerat. Id oppidum Angianus oppugnare constituit.

Sed priusquàm longiùs ab Friburgo discederet, Erlaco qui Brisiaco haud procul sito Præfectus erat, negotium dat, uti Baioaris qui Friburgum tenebant, quantùm posset incommodi, atque detrimenti adferret, commeatus prohiberet, prædas circùm ageret, insidias egredientibus tenderet, atque alia hostilia faceret. Ipse copias quò faciliùs agerent, simul uti formido latiùs cresceret, Tubaltio, Rosæ, Almontio, Paluavio, qui diversi eas ducerent, attribuit, quarum partem & ipse duxit. Almontius traductis Rhenum peditibus mille, cum equitibus quingentis, & tormentis tribus, Germersenem nullo negotio cepit, Castellum oppugnavit quatriduùm, dein ab Centurione qui præerat, deditum est: ipse Centurio, Procenturiones duo, totidem vexillarii, atque alii, qui præsidio erant è Caroli Lotharingiæ quondam Ducis copiis, vitam modò pacti sese Almontio permisêre, qui hos captivorum loco habuit.

Tubaltius cum Germanorum equitum parte, & mille sclopetariis equitibus, qui & pedibus pugnare solent, Ettingam, Bretsingam, Rosa Badenam, Cupenem, atque alia in Badensi agro oppida duo deditionem facere coëgit, Lictenavium ab Paluavio triduò expugnatum, eò Renatus Josephus *a* Berardus Cruceus Paluavio castrorum adjutor egregiè dimicans est interfectus, postremò IX. Calend. Sept. cum omnibus quæ ultrà Rhenum erant, copiis, ad Philippiburgum Angianus accessit. 1644. *a* Berard de la Croix.

Bambergus qui scilicet nihil hujusmodi suspicatus fuerat, nostris procul cum Baioaris bellum gerentibus, haud satis firmum in oppido habebat præsidium: quò factum est, ut hujus paucitati diffisus molem, atque munitionem quæ ad Rhenum pertinet, omitteret, atque omni præsidio nudatam permitteret nostris. Angianus quatriduò fossâ, vallo, turribus, castellis circumquâque oppidum castra munit, ratibus jungit amnem, Spiram in propinquo per Almontium ad deditionem redigit, & V. Calend. Sept. fossas ad oppidum ducere cæpit. Propugnacula omninò duo, cum eo quod intercedit vallo, hostibus tuenda erant, nam cætera ab palude invia sunt, quò minori militum numero Bambergus propugnare poterat: sed eâ virtute ab nostris actum, eâ diligentiâ opera sunt confecta, uti VII. Id. Sept. disjectis qui pro oppidi fossâ positi erant, palis, hujusque perfosso latere, multo in fossam aggere conjecto, molem ad tertiam usque fossæ partem perduxerint: quâ celeritate permotus Bambergus, suorum paucitatem circumspiciens, qui continuò stationum, excubiarum, & vigiliarum labore fatigati, atque confecti erant, ad deditionem adjecit animum, cujus conditiones postulanti latæ ab Angiano quàm honestissimæ sunt, qui mox oppidum victor ingressus eò septuaginta tormenta ænea reperit, neque quidquam & ad speciem, & ad firmitudinem melius visum, quàm quæ circùm sunt, ex aggere modò, & cæspite munitiones. Id oppidum tam firmum, atque munitum, & ad Rhenum positum penes Ludovicum esse permagno usui est ad rempublicam in Germaniâ gerendam, scilicet quòd sicuti Brisiacum ad Rhenum positum est, ut amicis illîc præsidio, hostibus terrori sit. Vormatia, atque Moguntia infrà Philippiburgum ad Rhenum positæ, appropinquante cum copiis Turenâ Angiano dedidêre sese, ac præsidia, Præfectosque sibi dari postulavêre. Moguntiam Mercius qui Baioaris Imperator erat, Volfium miserat, qui urbi, cum quadringentis equitibus, & sclopetariis equitibus sexcentis præsidio esset: sed Archiepiscopus Moguntinus Imperii septemvir ubi Philippiburgum Angiano deditum resciverat, maturè diffugerat, ut ne tali dignitate vir Moguntiam, ac se ipsum victori dedere cogeretur: cæterùm Capitulum Moguntinum penes quod per Archiepiscopi absentiam res publica in urbe fuit, atque unà oppidani Volfium haud recipiendum mœnibus decrevêre, sed magis dedendam urbem Angiano, ab quo ipso conditiones accipere voluêre, quæ honestissimæ fuêre.

Cùm Turena Vormatiam peteret, per exploratores cognoscit, Beccum equites sexcentos, Frankendalium versùs misisse, queis Fle-

1644. kensteinum insidias tendere jussit: hi in eas imprudentes præcipitavêre, trecenti cæsi, quinquaginta cum equis quadringentis capti. Oppenheimum, Landavium, Binga, Baccara minoris ad rempublicam momenti sunt, quàm sicuti quæque in potestatem nostrorum venerint, fusiùs commemorem. Postremò tot tantisque rebus in Germaniâ gestis Angianus in Aulam rediit, quæ tùm demùm, magnificæ, atque amplissimæ visæ. Ubi Philippiburgum oppugnabatur, ictus glande Turnonius castrorum Præfectus occubuit, & genere, & bellicâ laude clarus adolescens, Turnoniæ gentis in Galliâ Narbonensi nobilissimæ postremus, gentilitium prædium opimum, atque nobilissimum ad dextram Rhodani ripam infrà Lugdunum positum est, is Vivariensem agrum obtinebat, atque in Allobrogibus Legatus erat: Idem ad Landavium Almontio fatum fuit, Equitem antehàc appellaverant, quoniam è Melitensi Militiâ fuerat: Id oppidum duplici fossâ munitum oppugnabat, Legati titulo nuper in exercitu Turenæ ornatus ab Rege, propter virtutem, quâ certè majoribus par, nondùm propter ætatem dignitate fuit.

Angiani discessu summa imperii in his regionibus ad Turenam rediit, cujus una tùm cura fuit, ut oppidis cis amnem captis præsidio esset: nam haud satis firma esse cognoverat, nuntiabaturque Beccum in finitimo Lucemburgensi agro, Carolum Lotharingiæ quondam Ducem, & Gleenem, qui in Vestfalia quibusdam Ferdinandi copiis præerat, varia moliri, prætereà Frankendalium munitissimum in agro Palatino oppidum Hispani firmissimo præsidio tenebant, Ferdinandi rebus favere soliti, atque suo ipsi nomine Galliæ hostes infensissimi.

At Baioari ubi cis Rhenum Turenam esse cognovêre, Manheimum vastum, disjectum, ac fugâ incolarum propè vacuum, pluribusque locis nudatum mœnibus oppidum occupavêre: eò leve præsidium ab nostris relictum fuerat, faciliùs agitandi magis, quàm oppidi tuendi causâ: id ad Rhenum quò hunc Nicer influit, positum est in agro Palatino. Sed eo oppido hostes freti Spiram uti dolo reciperent, cum quibusdam oppidanis consilium inierant, atque adverso Rheno navigantes oppidum petebant, ni Turena dispositis in amnis ripâ sclopetariis prohibuisset, navesque secundo flumini permittere coëgisset: dein omisso Manheimo, apud Ladenburgum ad Nicrum Baioari habuêre castra, atque ad Mænum contendêre, & eò Hocstâ quam Hasso-Cassellani præsidio tenebant captâ, ad Nicrum rediêre. At Gleen de quo suprà memoravimus, copias quibus præerat in Vestfalia Rhenum traducere jussus, atque has Caroli Lotharingiæ quondam Ducis copiis conjungere, ex itinere per Schnetterum Tribunum Baccaram oppidum ab nostris desertum nullo negotio cepit: dein Schnetterus ubi arcem oppugnat, quò nostri ab oppido discesserant, glande ictus occubuit, milites duce amisso oppugnationem omisêre. Reliquum anni Turena parte copiarum Rhenum denuò traductâ Baioaros attinuit, quominùs Ferdinando Imperatori adversùm Suecos socios nostros auxilium laturi proficiscerentur: dein cis Rhenum reductis copiis cum Carolo Gleenem equitatûs nostri hybernis immi-

nentem ad Mosellæ, & Rheni Confluentem sese recipere coëgit: postremò copiæ utrimque in hyberna deductæ, quæ Baioari in Vitembergensi agro, nostri de more cis Rhenum habuère. 1644.

Principiò hujus anni Thomas vir è Sabaudicâ gente Princeps de quo sæpiùs memoravimus, in Aulam venerat: huic primùm in Regia veteri, Luparam appellant, datus, ornatusque locus, decretus sumptus, delecti è familiâ regiâ qui viro Principi ministrarent: dein ut apud socrum divertere, atque agitare liceret postulavit: hæc fuit Anna Montafiera mulier pridem vidua, quæ Caroli Borbonii Suessionis uxor fuerat. Postquàm cum Regina, atque Administris de bello Italico uti gerendum videretur, consultaverat, in Italiam rediit. Eò Hispani Sandovalium Castellum munitissimum, quod in finibus suis exstruxerant, dùm Vercellensis ager in ditione Sabaudiæ Ducum erat, prætereà Arassipetram, & Annonem Castellum subvertère, quò præsidiis inde abductis exercitum augerent; ad hoc Vercellis, & Jacobisano metuentes, eò pedites mille, atque equites centum, Vercellas pedites quingentos, equites quadringentos, quò præsidium amplius esset, misère. Sed Thomas conductis in unum Gallicis, Sabaudicisque copiis, Ponsonem in Montis-Ferrati agro per Nestierum, & Passagium castrorum Præfectos ad deditionem redegit, post oppugnationem dierum decem, actumque sub muro cuniculum: dein Bremam oppugnare se velle simulavit, intereà dùm apud Aronam de hac Regi dedendâ consilia cum quibusdam inita maturescerent. Id oppidum Boromæorum est, in ipsis Verbani Laci faucibus, quà ab ipso Ticinus amnis effluit, haud procul Mediolano positum. Sed ubi eò Thomas Bremâ omissâ movit, sese denique delusum sensit, atque Hispanos de re omni certiores factos: fossas tamen ad oppidum duxit, tormenta idoneis locis collocavit, in mœnia missæ pilæ, ac ruina edita: Sed Hispani pro libito defensores in oppidum mittebant, nam lacum habebant in potestate, in quo naves arcendis auxiliis, & commeatibus sese habiturum Thomas speraverat, quæ ubi advênit, nullæ fuère. Ubi igitur videt haud magis apertâ vi, quàm priùs dolo rem procedere, aliò animum adjecit, atque Covongium Casalio Præfectum ad Jacobisanum properare jussit, ac circùm stationes, & custodias collocare, ut ne quid auxilii, aut commeatûs eò introduci posset, intereà dùm ipse cum omni exercitu eòdem adveniret, universâ belli mole oppidum oppugnaturus. Id in campo situm opere magis, quàm loco munitum est, nullius idoneæ rei ad propugnandum egens, propugnacula novem, semilunæ sex, fossa lata, atque altissima oppidum cingunt, circumquàque planities ad propugnantium glandes, tormentorumque pilas, aut farragines patens, atque obnoxia: nihilo seciùs Thomas XIV. Calend. Sept. fossas ad oppidum ducere cæpit, quæ posteà continenti labore promotæ, tormenta idoneis locis posita, cætera quæ ad oppugnationem pertinebant, sedulò, atque maturè administrata. Neque intereà hostes quieti erant, sed crebris eruptionibus peditum, equitumque nostros in opere adoriri, qui in statione erant,

1644. eos perturbare, prorsùs eminùs, & cominùs magnâ vi agere, & propugnare: nostros tamen oppido potituros denique Hispani judicavêre, quò factum est, uti cùm sese huic subsidio esse posse diffiderent, aliò animum adjicerent, atque damnum hoc sarcire studerent. Apud Astam quod est oppidum Sabaudicæ ditionis, Præfectus piscandi causâ aquam Arcis fossâ subduci jusserat, & qui præsidio erant, magnam piscium vim nacti, de apparando modò, celebrandoque convivio cogitabant, nihil de Hispanis solliciti, quorum omnes curas, cogitationesque ad auxilium Jacobisano ferendum conversas esse existimabant, cùm hi ad fossam clàm accedunt, quàm facilè aquâ vacuam transiêre, in munitiones, atque propugnacula evasêre, & eo pacto arce potiti sunt.

Id ubi rescivit Thomas, ab castris Astam advolat, quo tùm Hispanorum omnes copiæ properabant, nam paucis ad arcem capiundam opus fuerat, urbem præsidiis firmat, & adversùm Arcem communit, Santandream Mombrunum castrorum Præfectum oppido præficit, atque adeò re in tutum collocatâ in castra redit. Per ejus absentiam Pralinoplessius Legatus his præfuerat, neque omiserat opus maturare: postremò ubi arctiùs haberi cœpti hostes, neque ulla Auxilii spes erat, V. Id. Sept. deditionem fecêre, post paulò & arx apud Astam ab Thomâ recepta est. Ubi Jacobisanum oppugnabatur, Choiseulius Comes Pralinoplessii frater Protribunus omnium levis Armaturæ equitum dùm egregiam Regi ac reipublicæ operam dat, saxo ab vicinâ hostium munitione misso necatus est.

Posteà loci Thomas Finalem versùs duxit, Oppidum Philippi Hispaniæ Regis in Ligurum Genuensium finibus ad mare. Eò Hispanis in Italiam navigantibus prima statio est, quæ antehàc ad Monæci portum fuit: Sed hujus oppidi Regulus Honoratus Grimaldus ante triennium ab Philippi Hispaniæ Regis partibus sese in Ludovici XIII. Galliarum Regis clientelam, & fidem contulerat, pulsoque Hispanorum quod in oppido erat, præsidio Gallicum acceperat: Gallicæ autem ditionis portus attingere prohibet bellum, quod Hispanis nobiscum intercedit, quamobrem continenti navigatione ab Hispaniæ orâ, ad Finalem, aut Genuensium Ligurum portus contendere necesse habent: nam his perindè ac suis utuntur, quoniam Genuenses ex publicis, privatisque negotiis Hispanis obnoxii sunt, atque adeò integras eorum classes portubus suis præterquàm Genuensi accipiunt, copias per fines suos iter facere sinunt in Mediolanensem Agrum, quæ inde sicubi opus est, per Rhœtos in Germaniam, atque in Belgium pergunt ire. Sed hanc Hispanis in Italiam, Germaniam, ac Belgium commeandi facultatem aut adimere, aut imminuere nostris consilium fuit: nam si Finali oppido potirentur, neque eò excensuros Hispanos, neque ipsis hujus rei copiam tàm facilè posthàc facturos in suis portubus Genuenses, ob vicinitatem Gallorum, qui id correcturi forent.

Igitur Thomas ad Finalem accedere properavit, sed quoniam eò tendenti itinera equitatui importuna erant, Villam Marchionem cum par-

te equitum Sabaudicorum ad Bistanium reliquit, cæteros ad Carcheram Castellum, quæ duo loca ab his dirui jussit, Gallicum equitatum cui Santandreas Mombrunus præerat, ad Calizzanum misit, qui id occuparet, ac postremò Sabaudicam Alam ad Altare. Ita omnes ab terra ad Finalem aditus Hispanis clausi fuêre, cæterùm Thomas, ac Pralinoplessius cum omnibus peditum copiis Finalem propiores facti, quæ opportuniora ad oppugnandum loca circùm oppidum fuêre, ea continuo occupavêre: neque dubitavit quisquam, quin propediem Regi dederetur, cùm pauci defensores neque satis commeatûs in oppido esset. Sed Thomæ celeritas sua fraudi fuit, nondùm enim Brezæus cum classe advenerat, quâ ab mari auxilia, & commeatus prohiberentur: quò factum est uti Velada Marchio qui Mediolanensem obtinebat agrum, mille quadringentos pedites, atque commeatum in oppidum navibus introduceret: has in proximis Genuensium portubus conscenderant, summâ eorum voluntate, qui sibi vicinos Hispanos, quàm Gallos malebant: Ita horum spe de habendo Finale postremò corruptâ, Thomas vasis militari more collectis movit castra, ac vix discesserat, cùm classis advenit, quæ ob tempestates paulò tardiùs quàm convenerat, cursum fecerat, prætereà pleræque naves quas ad Tarraconem versùs miserat, seriùs redierant. Hæ Mottæo urbem oppugnanti magno usui fuerant, quæ res tamen huic haud ex sententiâ cessit, nam alieno tempore isthuc incœperat, & contrà quàm ab Rege præceptum fuerat: visum enim ad Tarraconem Mottæum ducere, atque oppidum oppugnare, intereà dùm Hispani Ilerdam propè otiosi obsidebant, opperientes usque dùm qui hanc defensabant, ii fame coacti deditionem facerent denique, quo spatio atque etiam breviori Tarraco expugnari, aut ad deditionem redigi posse videbatur, atque adeò Ilerdæ jactura compensari: Sed isthuc contra Mottæus sibi priùs tentandum esse decrevit, quò factum est, ut utrumque huic fœdè, atque asperè eveniret. Ubi igitur Ilerdâ deditâ hostes diuturnâ hujus obsidione fatigati variis circùm locis reficiunt se, Mottæus ad Tarraconem versùs movit. Terralius Castrorum Præfectus ad radices montis mare propiùs cum parte copiarum consedit, Ferraciera alter Castrorum Præfectus in ipso monte, ac denique Mottæus cum reliquis copiis advenit, atque cognitâ loci naturâ, quibus partibus ad oppidi mœnia fossas ducere, atque opera moliri oporteret, subitò decrevit. Postridiè tormenta ab Barcinone sunt advecta, ac Mottæo consilium fuit, mole primùm quæ Tarraconis portui objecta est, potiri, quo pacto auxilia ab mari prohiberet, quod & classis haud procul ab ipso portu jactis anchoris factura erat, atque omnem aliam operam huic incæpto necessariam datura. Non longè ab S. Antonii Portâ Munitio erat valida, cum idoneo præsidio, quam pedites quingenti ab Terralio missi acriter oppugnavêre, reliquæ quibus præerat Cohortes in subsidiis fuêre, quæ primis ubi opus foret subvenirent: utrimque acriter gesta res est, neque qui propugnabant hostes, ii virtute nostrorum, sed numero superati Munitione decessêre, quâ nostri poti- 1644

1644. ti aquæ ductum ad oppidum interrupêre. Intereà tormentis in Molem frequentes pilæ mittebantur, quibus magna strages edita. Franciscus Torraltus oppido Præfectus erat, qui suos erumpere, atque ad nostrorum opera properare jussit, frequens tùm imber cœlo decidebat, quo fermè tempore homines segniores, socordioresque sunt, quod quidem nostri de hostibus juxtà, ac de se falsò judicaverant: nam illi hastis modò, atque gladiis instructi nec opinantibus intervenêre, ac cæsis plerisque, cæteris pulsis tormenta corrupêre, quin & duo ad oppidum advehere conabantur, ni molientibus obstitisset Schombergii Equitum Tribuni turma, atque Campanica Legio, ab quibus hostes intrà munitiones suas compulsi denique sunt.

Nihilo seciùs Mottæus cuniculos duos ad Molis propugnaculum duci jussit, ac Campanicam Legionem ad dextram, Nerestanam Cohortem ab sinistrâ paratas, intentasque esse, ubi ignis cuniculo admotus ruinam in propugnaculo edidisset, eâ impetum facere, & in propugnaculum evadere, atque ultrà si copia foret pergere. Classis ab mari quæ Actuariarum navium quatuordecim quibus Balmius, majorum navium quæ velis modò agebantur viginti quinque quibus Garnerius præerat numero constabat, haud desinebat tormentis munitiones hostium in mole magnâ pilarum vi quatere, verberare, ab quâ & pedites exscendêre, ut & operam suam in oppugnando impenderent: omnes copiæ quæ in Mottæi exercitu fuêre, stabant in acie, Campanicæ Legionis, & Nerestanæ Cohortis impetum adjuturæ ac secuturæ. Igitur ubi ruina in propugnaculo edita, quà patuit iter nostri irrumpere, hostes aggredi, vallum, fossas, munitiones, quæ multiplices fuerant, transcendere, postremò omni Mole pulsis hostibus potiri: sed hi, ac maximè Jacobus Aquilera egregiè propugnaverant, neque incruenta nostris hujus diei victoria fuerat.

Posteà loci Mottæus Terralium, ac Ferracieram Præfectos Castrorum duabus partibus opera ad oppidum versùs incipere, ac promovere jubet, quæ Torraltus eruptionibus maximè nocturnis corrumpere, diruere, atque adeo tardare conabatur. Mottæus castra munire nihil opus esse crediderat, quæ undequâque aperta fuêre, satisque fore, si cum equitatu Boissacum in Urgellarum planitie relinqueret: sed & hunc denique accersiverat, quò pluribus copiis res publica ad Tarraconem gereretur.

Intereà Philippo curæ erat, ut ne quod apud Ilerdam præclarè gesserat, id Tarraconis jacturâ fœdaretur. Philippus Sylva post Ilerdam captam ex tantâ re invidiam Optimatum ut fere fit, in se concitaverat, qui ex ingenio gentis superbissimæ atque alienæ virtuti iniquissimæ, conditiones Ilerdensibus ab eo latas haud satis graves fuisse dictitabant: eâ causâ Sylva qui Lusitanus erat Hispanorum invidiæ cedendum, atque potestatem, & imperium sibi dimittenda esse censuit, atque vitam in otio agendam, quod ipsi perhonorificum foret, post tantum operæ pretium, quo satis ostentaverat nondùm Hispanos vincere dedidicisse.

Primùm

Primùm Philippus Rex ægrè adduci videbatur, ut hunc discedere sineret, postremò victus illius precibus, hunc Burgos abire jussit, atque eò mandata sua opperiri. Cæterùm Andreæ Cantelmo viro strenuo, sed austero, severoque exercitum permisit, quem Tarraconem versùs duceret, atque indè Gallos pelleret. Res ardua, atque aspera Cantelmo videbatur, quia paucæ Hispanorum copiæ erant, neque satis ex diuturnæ obsidionis apud Ilerdam labore refectæ, nulla, aut pauca, quæ Tormenta, atque impedimenta veherent jumenta, plerisque equitibus deerant equi, ac postremò cunctis magis necessaria quies, quàm itineris ac militiæ labos videbatur: ea tamen Philippo Regi cura, diligentia, atque reipublicæ studium fuit, uti brevì quæ deerant, ea exercitui suppeterent, carri, jumenta, equi, atque viginti dierum commeatus, quibus fretus Cantelmus Sicorim traducere copias decrevit, id factum apud Ilerdam: sed haud procul ab oppido Sicoris immensùm auctus altero præter solitum alveo decurrebat, quem ubi tormenta vado transvehuntur leviora quædam vi fluminis abrepta sunt, atque ægrè vadis quibus longiùs hæserant extracta. 1644.

Sed in castra Mottæi perlatâ de Hispanorum exercitu Sicorim traducto famâ illum impulit, uti statim abductis tormentis conclamatisque vasis Tarraconis incœptum omitteret, & ad hostes versùm duceret: hi verò ubi vident Tarraconis solutam obsidionem, nihil opus esse sunt arbitrati, uti cum hoste confligerent, sed Ilerdam, atque ultrà Sicorim recepêre sese, sicut & Mottæus ad Cerveram, quò stativa habuit, explorans quid hostibus consilii esset. Hi ad Balaguieram versùs movêre, quæ non pro numero defensorum, atque oppidanorum hostes attinuit, sed opinione celeriùs dedita est, sicut & Agramons: apud Agêrem oppidani ad ultimum propugnavêre, loco edito, atque ad omnes Machinationes importuno: nihilò plùs Mottæus Balaguieræ, Agramonti, atque Agêri ad hostium castra accedendo profecit, quàm apud Ilerdam profecerat: dein alia in proximis montibus loca Hispanis dedita, quò factum est, ut in Cataloniâ posthàc hyemare possent, quod anteà in Aragoniæ, atque Valentiæ finitimis Regnis fecerant, magno Incolarum incommodo.

At Mottæus rerum adversarum insolens, quæ prosperè usque in Catalonia evenissent, ea sibi uni arrogabat: quæ secùs cecidissent ea Administris tribuebat, ac singillatim Mazarino, qui se Nucerii amicum, & affinem porrò egregium, atque florentem esse nollet eadem de causâ sibi invidere, Tellierum, qui Nucerio in Quatuorviratu subrogatus fuisset: ambos parcè omnia quæ ad tuendam Cataloniam essent necessaria consultò præbuisse, neque his curæ fuisse eâ parte sicut aliò augere, ac ne sustentare quidem rem publicam: ne ipsi quidem Annæ Reginæ matri parcebat, quam Philippo fratri Cataloniæ recipiendæ copiam facere voluisse dictitabat, id ultimum affirmare non ausim, sed magis ab hujus obtrectatoribus inventum, ac fictum fuisse arbitrari lubet.

1644. Erat apud Barcinonem Petrus Marca vir & fide, & doctrinâ clarus, Visitatorem generalem appellabant, cujus munus erat explorare quæ fierent ab aliis omnia, atque operam dare, uti rectè, atque ordine fierent: Is ab Hispanis institutus fuerat in Catalonia Magistratus, cujus munia & nostris haud inutilia visa. Hic suâ sponte, judicioque maledictis Mottæi utne rei publicæ nocerent, pro virili fidem adimebat: sed prætereà Mazarino ad hunc scribere visum, ac mittere Commentarium copiarum omnium, quæ proximo biennio in Cataloniam dimissæ fuerant, ac prætereà pecuniæ in belli sumptus, simul quibus temporibus hæc eò advenerant, ut omnibus palàm esset, nihil accuratiùs fieri potuisse, neque Regi, Reginæ matri, atque Administris defuisse providentiam, sed Mottæo aut prudentiam, aut fortunam.

Duæ erant apud Barcinonem factiones, una quæ Mottæo Proregi favebat, altera quæ huic contraria erat, multa fuêre Mottæi in Cataloniam merita, cujus antehàc virtute Hispanorum adversùm hanc conatus contusi fuerant: sed hæc plurimùm adjuta ab Nucerio affine fuerat, qui nihil huic deesse patiebatur ad rempublicam gerendam, quin & ad familiarem superesse quidpiam voluisse fama vulgaverat: sed hoc Aulâ pulso nuper, Mottæus nihil posteà operæpretii fecit, seu hoc pacto factam sicuti rebatur homini affini injuriam sese in Mazarinum ulcisci arbitrabatur, seu fortuna sicuti Nucerium, ita & Mottæum simul deseruerat. Quomodocumque se res habeat, factio apud Barcinonem Mottæo adversa in urbis Consilio pervicit, uti mitterentur ad Regem, ac Reginam matrem, qui Barcinonenses illi autores fuisse negarent Tarraconis incœpti, sicuti prædicabat, omittendi, cæterùm docerent res Cataloniæ afflictissimas esse, quibus restituendis haud mediocri virtute opus esset, atque maximis adjumentis: hæc sperare se ab Regis, ac Reginæ matris benignitate, ac maximè si his placeret Principem è regiâ gente virum Cataloniam obtinere: planè certum esse non alio majorem Hispanis inferri perniciem posse, cujus metu aut ad pacem brevì animum adjecturi sint, aut omnem Hispaniam in Regis ditionem venturam, quò nihil ad Belgicarum urbium normam munitum, omnia propè nisi quà fluminibus, aut montibus clauduntur, aperta sint. Isthæc Legati Regi, atque Reginæ dixêre graviter, de Mottæo verò breviter, ac modicè locuti sunt. Regina his pro innatâ benignitate respondit, atque his item dari jussit Commentarium copiarum proximo biennio in Cataloniam missarum, ac prætereà pecuniæ, ut apud Barcinonem omnibus palàm esset, nihil quod ad Catalanorum præsidium pertineret, isthîc omissum, quin & ad labefactandos hostes plus satis præbitum Mottæo fuisse.

Postremò Condæus non quidem Principem è regiâ gente virum in Cataloniam mittendum, sed Harcurium è Lotharingicâ gente censuit summâ virtute virum, ac summâ gloriâ ex rebus præclarè gestis partâ: atque id ex Condæi sententiâ Rex, atque Regina mater decrevêre: cæterum *a* Barrium Santaunesium Equitatui in hac Provincia præfecêre,

a De Barri de S. Aunez.

hominem egregium, sed inquieto animo, ac partium nimiùm studioso, 1644.
cui adeò Leucata oppidum in Septimaniâ ad mare haud procul Cataloniæ finibus nuper ademptum fuerat, ac tùm demùm Condæi operâ redditum, uti Regi posthàc bonam fidelemque navaret operam: Mottæum Rex atque Regina mater jussêre quamprimùm in Galliam redire, qui discedens Terralio Legato exercitum permisit.

At Philippus Ilerdâ deditâ, ac Tarraconis obsidione solutâ postpaulò Mantuam Carpetanorum rediit, ob Elizabethæ uxoris morbum festinans, ac suprà modum de hujus salute sollicitus: sed hæc priusquàm vir adveniret, obierat diem suum, quò factum est uti Rure regio (Pardum appellant) tantisper commoraretur, Aulæ frequentiam fugiens, ac dolori indulgens, qui sicuti res monebat, ingens fuit. Elisabetha Regis Ludovici amita fuerat, atque adeò mors ejus, & ad eum, & ad Annam matrem ipsius Philippi sororem attinebat. Igitur tametsi bellum Regi, cum Philippo intercederet, tamen in majore urbis Templo Elisabethæ manibus parentatum, ipsa laudata publicè est. Rex, atque Anna mater veste lugubri induta publici luctus dedêre signa, neque enim bella quæ plerumque pro gloriâ fiunt, propinquitatem, aut si qua alia necessitudo est, apud Principes extingunt. Cæterùm Elisabetha Henrico magno Patre, Ludovico XIII. fratre dignissima fuit, omnibus quæ fœminam principem, atque Reginam decerent virtutibus ornata: per Olivaris tempora nihil reipúblicæ ab viro cum hac communicatum, posteà verò quàm eo Aulâ pulso omnis illius cura in Philippum reciderat, incredibile memoratu est, quam bonâ, atque utili uxoris operâ in illâ administrandâ usus fuerit: prorsùs ut ad bellum Catalonicum proficiscens hanc ipsi omnem per absentiam suam rectè permitti existimaverit, quæ res illi maximo usui fuit, nam Elisabethæ tanta apud omnes Hispanos virtutis fama erat, atque ex hac tanta collecta gratia, uti quidquid ab his in belli sumptus postularet, id facilè impetraret, neque ei de ullâ re, aut ab Proceribus, aut ab plebe negaretur.

In Britannia Henrica Regina Elisabethæ soror longè diversis plebis animis utebatur, quæ ipsi, & viro Carolo Regi infesta, hunc armis, illam maledictis persequebatur: multi prætereà proceres cum plebe sentiebant, pauci queis aliqua sanctitas regii nominis reliqua erat, Caroli partes sequebantur. Huic ubi omnia secus procedere cæperant, primùm uxorem in Batavos, sicuti suprà memoravimus, dimiserat, dein eâ in Britanniam regressâ, postquàm res suas nihilo secundiores esse videt, rursùm hanc plebis malevolentiæ, simul & belli periculis subducere visum. Hujus anni principio Anna Regina per Henricum Harcurium Comitem quem extra ordinem in Britanniam legaverat, inter Carolum Regem, & Regni Consilium, Parlamentum appellant, pacem conciliare tentaverat: nec Consilium sibi id ingratum esse simulabat, ut ne Galliarum Regem tantâ necessitudine cum Carolo conjunctum sibi infensum redderet: nam tametsi multiplici bello esset implicitus, postremò tamen ut ne pace cum omnibus factâ, de quâ apud Monasterium Vestfalorum pro-

1644. pediem actum iri fama erat, omnibus opibus bellum in Britanniam transferret, metuendum videbatur. Eò Harcurium arte tractare, pacem neque abnuere, neque polliceri, quod huic faciundæ Galliarum Rex, atque Regina mater operam darent, gratias agere, neque intereà quidquam omittere quod ad bellum pertineret, donec Harcurius omni pacis fanciundæ spe damnata in Galliam rediit.

Postpaulò ex fœdere inter Anglos, Scotosque nuper sancito, hi ab illis accersiti in Angliam venêre, quò factum est uti Carolus Rex rebus suis impensiùs diffidens, iterùm uxorem dimittendam censeret. Hæc igitur tametsi ab partu recens, ab Excetere quò agitabat, Falmutium ad Oceanum petit, quò Batavam navim firmissimam, & tormentis egregiè instructam conscendit: comitabantur minores Britannicæ duæ, ad pugnandum idoneæ, cæteræ erant onerariæ, queis jumenta, atque impedimenta vehebantur: hæ ubi cum regiâ naui altum tenuêre, in quatuor majores Consilii, aut Parlamenti Britannicas incidêre, quæ nihil sociarum Belgii Civitatum in Batava insigne, neque Reginam in eâ navigantem reveritæ, quoniam ejus cursum scilicet velocissimæ adæquare nequibant, hanc tormentis vulnerare, atque deprimere conabantur: sed ea nihilo seciùs cursum tenuit, cæteræ perterritæ quò solverant, eò properè rediêre. At Regina postridiè sub vesperam Mellonem Britanniæ nostræ portum tenuit, quò ubi hanc advenisse vulgatum est, omnis quæ in eâ regione agitat nobilitas, eò confluxit, subitóque Brestum in propinquo oppidum deducta ab Propræfecto, atque ab oppidanis lætissimis animis excepta est, reliquæ naves dilapsis quæ hostilia fecerant Britannicis, idoneam tempestatem nactæ, iterum Falmutio solvêre, atque post quatriduum Brestum appulêre. Cæterùm tali loco fœminæ fortunam eò rediisse mirari lubet, uti virum, gnatos, Regnum deserere coacta, mari profuga ab his qui ipsi parêre debebant, oppugnata, propè in eorum potestatem venerit, qui patrum nostrorum memoriâ Mariam Scotiæ Reginam supplicio affecêre. Documento Principibus ne suam quidem dignitatem ab humanis casibus immunem, neque tantùm in hac sibi quantùm in virtute, & æquitate præsidii esse.

Vergente in Autumnum æstate Rex, atque Regina mater Fontembellaqueum iêre. Rus regium est, unius diei itinere ab Urbe: eò ædes luculentæ, atque amœnissimæ, circumquâque Sylvæ, & saltus ferarum receptacula. His ædibus Nucerius, simul & regiis Ædificationibus Præfectus erat, quam utramque Præfecturam ad id quod agitabat animo, sibi maximo usui fore dudùm erat arbitratus. Pecuniæ in ædificiorum regiorum reficiundorum, aut ornandorum sumptum ipsi copia erat, quam in exornandâ apud Fontembellaqueum eâ ædium parte in quâ Regina agitare solebat, pleramque insumpserat: picta, atque inaurata laquearia, Galliæ conjuncta atque Hispaniæ insignia ubique sculpta, ipsa Reginæ effigies, præthereà compluribus locis regii nominis permixtæ litteræ, prorsus excogitata ab Nucerio, atque effica, quæ Reginæ grata essent omnia, quò & ipse gratus, acceptusque foret, neque du-

bitabat quamdiù eò Aula commoraretur, quin sibi cum Reginâ sæpiùs 1641.
colloquendi copia futura esset, multaque fortè eventura, quæ ad pristinum dignitatis, & gratiæ statum recuperandum conferrent, quod tamen frustrà fuit. Ædes sunt regiis conjunctæ, seu potiùs regiarum pars, harum Præfecto dudùm attributa, in quâ tamen quoniam multa conclavia sunt, locus quandóque datur, aut Principibus qui foris in Aulam adveniunt, aut Cardinalibus. Ipse Richelius in his pridem ædibus agitaverat, quod & Mazarinus cùm hujus exemplo, tùm uti Nucerium abigeret, facere decrevit. Ita Cardinalibus, aut Principibus locus dabatur in his ædibus, uti reliqua quædam essent pro ædium regiarum Præfecto conclavia, quod etiamtum futurum rebatur Nucerius. At ubi conclavia omnia Mazarino destinari ab eo qui eâ gratiâ præmissus fuerat, animadvertit, id non de industriâ, sed per inscitiam factum esse aut credidit, aut se credere simulavit, deditque operam uti quid fieri antehàc consuevisset, Mazarinus edoceretur. Sed huic neque hominem invisum simul, & offensum in eâdem secùm domo versari, neque exploratorem in sinu habere visum. Quamobrem quòd Nucerius eò loci moraretur diutiùs, nihil esse, atque huic abire per Reginam licere respondit, quibus verbis perculsus Nucerius tùm demùm ecquid porrò de recuperandâ dignitate spei esset, planè intelligere cœpit, atque Dangusium suum rediit. Neque tamen etiamtùm adductus est, uti Quatuorviratum abdicaret, tametsi pecuniam satis grandem in æstimationem sibi curatum iri minimè dubitaret, nam in eo homine plus gloriæ cupido, quàm avaritia valebat.

Apud Fontembellaqueum Regina cum Rege, & Andium Duce filiis, Gastone, atque omni Aulâ quæ frequens fuit, tantisper commorata est. Mimi, Comœdi, fidicines eo fuêre, Regis pueri oblectandi causâ, neque ea res præthereà cæteris displicebat. Post meridiem petebant sylvas, quò priùs apri in locum perpetuis circùm telis septum compulsi fuerant: ubi Rex, atque Regina mater eò advenerant, septum ingrediebantur adolescentes nobiles in equis, qui feras gladiis confoderent, quod & ipse Mazarinus factitabat, nihil se indignum ratus, quod Regi, atque Reginæ matri placeret.

Ubi se hoc venationis genere die quâdam oblectassent, atque advesperasceret, Rex, atque Regina domum rediêre. At Gasto Mazarinum invitat, ut in densiores abeant sylvas, visuri Cervarum quæ eâ tempestate amori deditæ sunt greges. Unicuique gregi grandior adest cervus, cujus juniores metuentes vim procul plerumque adstant: si quis alter grandior cervus intervenerit, de gregis Principatu cum altero sæpiùs decertat, cui prælio ubi cummaximè uterque intentus est, intereà loci cervi juniores sese in desertum immittunt gregem, furtimque lubidinem explent: id plerisque visu haud injucundum est. Mazarinus uti diei tempus erat, eò cum Gastone citato vadit equo, quò excitatus sudor id cujus gratiâ venerant, per otium, & quietem adspectanti posteà refrixit, dein domum seriùs rediens primæ noctis frigus perpessus, iis de cau-

O iij

1644. sis in febrim incidit. Fuêre eâ tempestate qui dicerent, ubi Gasto, & Mazarinus ad cervas properarent, illum uti singuli modò ex suis subsequerentur jussisse, ne feræ hominum multitudine perterritæ diffugerent, qui Gastonem comitabantur huic paruisse, at qui comitari Mazarinum solebant, porrò subsecutos: eò ab Gastone ubi feris appropinquaret, graviùs objurgatos tùm demùm restitisse, atque ibi Mazarinum desertum ab suis metum cepisse insidiarum; ex quo in febrim inciderit: sed hanc ex Aulæ ingenio fabulam ortam existimo, cui omnia quæ fortè accidêre, de industriâ facta fuisse sibi fingere mos est, cuique dudùm est persuasum nulli Italico homini animum ab suspicione, aut metu vacuum esse.

Mazarini febris satis diuturna fuit, per cujus tempus Regina de hominis salute cui rempublicam permiserat, sicuti par erat sollicita ad eum ventitabat, & mittebat crebrò: sed intereà si quid huic humani eveniret, Chavignium solito benigniùs, atque familiariùs habebat, ipsi verò ne id sibi apud Mazarinum fraudi esset, cautio erat, atque adeò nihil, aut parùm rei publicæ attingebat, apud Mazarinum quàm apud Reginam tùm frequentior, quo pacto rursùm metuebat, ne se hic morbi sui gravitatem explorare suspicaretur: tam difficilis in Aulâ unicuique, ut nihil offendat, agendi ratio est.

Inter Urbanum VIII. Pontificem, & Odoardum Farnesium Parmæ Ducem bellum esse suprà demonstravimus, ob publicatum ab illo Castrum prædium in agro Romano positum, Venetos præterea, Etruriæ, & Mutinæ Duces in hujus belli societatem cum Odoardo venisse, quæ res Barberinos sollicitos habebat, quos videlicet Urbani patrui ætas monebat, ut id bellum aut hoc vivente conficerent, aut conditionibus quod breviùs fore videbatur desinere vellent. Igitur summâ eorum voluntate Rex, atque Regina mater Bicchio Cardinali negotium dedêre, uti paci inter Urbanum, & Odoardum Parmæ Ducem, atque unà Venetos, Ferdinandum Etruriæ, Franciscum Atestinum Mutinæ Duces conciliandæ suo nomine operam daret. Id ab homine solertissimo factum denique ex sententia est. Odoardo Castrum, atque Monsaltus ab Urbano reddita sunt, cujus rei causâ bellum motum fuerat: præterea quæ loca Venetorum, Etruriæ, ac Mutinæ Ducum ab Pontificiis capta, atque occupata fuerant, ea his ab Pontifice restituta, dirutis primùm quæ in his exstructæ per id bellum fuerant munitionibus, atque adeò pax inter eos firma sancita est.

Id certè peropportunè accidit, nam postpaulò Urbanus mortem obiit, quem ubi in morbum incidisse, atque huic vitæ finem adesse rescitum, Cardinales omnes de more, ac singillatim Alphonsus Plessius Richelius Cardinalis Lugdunensis Archiepiscopus Romam ad Comitia Pontifici creando properavêre. Sed hæc ubi haberi cœpta. Franciscus atque Antonius Barberini id maximè studebant, uti quos Urbanus Patruus Cardinales creaverat, ex eorum numero quispiam huic subrogaretur: Sachettum maximè cupiebant, hominem antiquâ virtute, ac fide, quem

adeò omnes dignum deputabant, qui Pontifex fieret. Duæ in Cardinalium Collegio factiones fuere, una Galliæ, altera Hispaniæ: sed illa Antonii Barberini Cardinalis gratiâ nitebatur, quem Romæ Comprotectorem Regni Rex Ludovicus XIII. creaverat, quia tùm Mauricius Cardinalis Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis filius Protector erat, qui cùm plerumque ab Urbe abesset, visum Antonium scilicet qui eò agitaret deligere, qui quotidiana Regni negotia suâ apud Patruum gratiâ, atque fide sustentaret: sed privatim id fiebat, prohibente Francisco fratre, ut ne quid publicè hujus muneris, usurparet, causatus haud decere qui Pontifici fratris filius esset, eum partium studium præ se ferre: sed ille ipse Hispaniæ partes sequebatur, ac Lusitaniæ Protector fuerat, quod munus uti fratri exemplo esset abdicaverat, at id non est secutus Antonius, Munus sibi ab Rege mandatum retinens, quin & Protector posteà creatus est in Mauricii Principis locum, qui id Muneris unà cum Cardinalatu abdicaverat, ut uxorem duceret. Igitur Antonius nulla Galliæ Protectoris munia obiit, quamdiù Urbanus Patruus fuit in Pontificatu, at ubi id per hujus mortem ipsi facere licuit, ibi verò graviter offendit, sicuti posteà dicemus. 1644.

Franciscus Barberinus primùm unum, aut alterum ex Cardinalium numero quos Urbanus Patruus creaverat, proposuit huic subrogandum, uti quid spei ab clientibus, atque amicis, quid metûs ab Adverversariis habendum esset, periculum faceret: dein ubi id satis sibi compertum esse credidit, de Sacheto mentionem facere cœpit. Huic adversabatur altera factio, Hispaniæ videlicet, cujus Medicæus Cardinalis princeps erat Ferdinandi Etruriæ Ducis Patruus: nam privatæ Ferdinando cum Sacheto simultates erant, mirumque visum in tanto negotio Philippum Hispaniæ Regem alienæ lubidini serviisse, ac tam idoneum Pontificatui gerendo hominem respuisse. Ubi igitur Cardinales in suffragium de Sacheto iêre, ne ipsi quidem Barberinorum clientes, atque amici omnes Sacheto sunt suffragati, ita ut multa uti Pontifex crearetur suffragia deessent: rem tamen eamdem Franciscus sæpiùs tentavit, quæ toties secùs cessit. Igitur ad alium Francisco discedendum necesse fuit, qui esset hujusmodi, uti de hoc Pontifice creando adversa factio cum eo concordare posset. Is fuit Joannes Baptista Pamphilius, qui ni Pontifex crearetur, alium ex clientibus Francisci Barberini creari posse spes nulla reliqua erat. Sed illi privatæ cum Antonio simultates fuêre, qui adeò vix adduci posse videbatur, ut hunc Pontificem creari vellet. Gualtierus quidam Pamphilio propinquus in Antonii Barberini familiâ fuit, sicuti Romæ nobiles sese ad Cardinales, ac maximè qui gratiâ, & potentiâ valent, plerúmque applicant. Is ab Antonio malè habitus fuerat, neque tamen sine causâ, ac postremò facessere jussus, quæ res & ad Mazarinum pertinuerat, Antonio tunc cùm maximè familiarem: dein Gualtierum in Germaniam militatum abiisse aiebant, atque eò ita cæsum, uti non nihil suspicionis esset, isthuc haud ab hostibus factum fuisse. Eò Pamphilius Antonio, & Mazarino infensus videbatur, quam-

1644. obrem neuter hunc Pontificem creari volebat, atque hic dederat operam, uti Rex si eò res evasura videretur, huic intercedere Legatum suum juberet: sæpiùs Antonius palàm edicere voluerat, per Galliarum Regem Pamphilium Pontificem creari haud licere, qui ipsi suspectus esset: Franciscus tamen gratiâ, atque autoritate pervicerat, ut ne id facere vellet.

Postremò ubi Franciscus eo loco rem esse sensit, uti si Pamphilium creatum nollet, Pontificatus ad Cardinalem alienum, ex numero videlicet eorum qui ab Paulo V. creati fuissent, transiret, seriò Antonium fratrem docere cœpit utriusque fortunas, ac fortasse vitam ipsam in dubio futuram, si Pontificem ex sententiâ creare nequirent, tanta in utrumque, atque in omnem Barberinorum gentem omnium Ordinum Romæ invidia, ac malevolentia erat. *Sibi ipsis igitur cavendum videri, quòd aliter facere nequeant, quàm si Pamphilium Pontificem creari curent: nam hunc unum esse ex omnibus quibus Cardinalatus ab Urbano Patruo mandatus fuerit, cui Cardinales suffragari velint: obstare modò Galliam Antonii, ac Mazarini causâ, quoniam uterque Pamphilium sibi infensum putet: sed iniri rationem posse, quâ utrique, atque ipsi Galliæ caveatur. Certè si Pamphilius senserit utrumque nihil sibi mox obstare velle, quominùs Pontifex creetur, haud dubiè hunc tanti meriti gratiam utrique relaturum, nedùm in odio quod pertimescant permansurum, quâ de re fidem ejus accipiundam, ac præterea de omnibus quæ ad eam rem pertineant. Cæterùm dandam ab se, ab Antonio, atque Thadæo Legato Gallico fidem, sese omnes palàm Galliæ partes secuturos, cujus rei indicio hujus insignia ædium vestibulis appensuros: ab Pontifice de Britanniâ, de Provinciâ, atque Metensi, Tullensi, ac Virodunensi Diæcesibus impetraturos, uti Regi in his majora Sacerdotia perindè ac in cæteris Regni Provinciis posthàc cui videbitur donare copia sit, postremò uti Michaëlem Mazarinum Julii Cardinalis fratrem, ac Mancinum affinem Cardinales Pamphilius creet.* Melchior a Mites Sanchamondus Marchio Regis Romæ Legatus erat, vir genere, ac dignitate clarus, qui per Ludovici XIII. tempora tantisper Administer Regni fuerat, dein foris Legationis in Germaniam specie dimissus: hæ ipsi conditiones latæ, ac præterea demonstratum, *Si Pontifex ab Barberinis alienus crearetur, eorum gratiam, atque potentiam infringi, ac fortasse omnem familiam perditum iri, quæ adeò Galliæ nulli usui futura esset: præstare igitur Pamphilium habere Pontificem, qui his Pontificatus gratiam debeat, quam his perditis quemvis alium. Thadæo fratri, atque Pamphiliis liberos esse, quorum connubiis affinitas contrahi inter utramque familiam possit, quarum altera alteri mutuam operam traditura sit.* Sed Sanchamondus ægrè adducebatur, uti quæ sibi ab Rege mandata de Pamphilio fuerant, ab iis discederet, atque adeò huic explendus animus fuit, quod ab Sanuito Marchione Theodoli Cardinalis fratre factum denique est: hic Regis partes sequebatur, cæterùm Pamphilio amicus erat, quîcum & vetus amicitia Sanchamondo fuit, cæpta in Galliâ, quò Franciscum Barberinum Urbani Legatum Pamphilius comitatus fuerat, ita ut Sanchamondo haud ingratum esset, eò rem rediisse, uti Pamphilio favere sibi necesse esset: quin & hic in re tantâ haud sibi defuit,

a Mite Marquis de Saint Chamond.

defuit, promissis hominem per Sanuitum onerando. Convenit igitur inter utrumque, uti Sanchamondus ad Regem, Reginam matrem, atque ad Mazarinum scriberet, atque hos doceret, *Frustrà se Pamphilio obstare, quem nihilominùs Cardinales Pontificem creaturi sint, quamobrem præstare ut id Regis voluntate fieri videatur: sese intereà de Provincia, de Britannia, & de tribus Diœcesibus, uti Regi ab Pontifice mos gereretur cum Pamphilii Interprete egisse, cujus rei spes sibi facta sit, ac præterea Cardinalatûs pro Michaële Mazarino, atque Mancino, ac denique tres Barberinos fratres sese Regi daturos in clientelam, & fidem, atque Galliæ insignia ædium suarum vestibulis appensuros.* Intereà Cardinales quos omnes in unis ædibus conclusos esse moris est, usquedùm Pontificem creaverint, tædebat tamdiù eodem in loco sicuti in carcere commorari, jamque morbi inter hos grassari cæperant, ab quibus Bentivolius interierat nobilitate juxtà, ac virtute, dicendi, scribendique peritiâ insignis, neque adeò spatium erat opperiundi, quid ab Galliâ Sanchamondo rescriberetur: cùm jam de Pamphilii creandi conditionibus Sanuito Marchioni auscultasset, de his modò, non de Pamphilii personâ agi visum, quæ si Regi tàm invisa esset, hujus Legatum nullas ferri sibi passurum fuisse: postremò Franciscus Barberinus uti Mazarino autore Rex de Pamphilio sententiam mutare nollet metuere, quod ubi nuntiatum esset, hujus injussu Pamphilium Pontificem creare sibi non fore integrum, quamobrem properandum existimavit, atque Hispanicæ factioni quid sibi eâ de re consilii esset significandum. Continuò plerique ad Pamphilii cubiculum advolant, Pontificatum in crastinum, nam diei vesper erat, gratulantur, hujus rei fama primùm per Cardinalium cubicula, dein ad Urbem manat, res magna in expectatione est. Sed de hac Bicchius Cardinalis factus certior ad Antonium properat, orat, obsecrat, obtestatur ut ne id factum velit, quod ipso maximè autore, cæterùm aliis gravissimis de causis Rex vetuerit. Antonius dictitare id primùm sententiæ Regi fuisse, cæterùm hunc ab eâ denique discessisse sibi compertum esse: Bicchius postulare, uti se docere velit, quo pacto id resciverit: quod cùm facere Antonius nequiret, continuò per omnia Cardinalium cubicula Bicchius volitare, clamitare, *Rem fieri insolitam, Pamphilio Pontificatum invito, ac reclamante Rege mandari, ex quo in Republicâ Christianâ, atque in Ecclesiâ lites, ac turbæ exoriri possint: non deesse alios qui Urbano subrogentur.* Sed hæc tardiùs dicebantur, quibus Antonius demebat fidem, prædicando isthæc Bicchium dictitare prioribus Regis mandatis fretum, ab quibus posteriora ad se missa diversa essent, præterea Sanchamondus Legatus cessabat, quo factum est, uti postridiè Pamphilius Pontifex omnium propè suffragiis crearetur. Certè nemini dubium esse potest, Pamphilium Barberinorum fratrum operâ ad Pontificatum pervenisse, qui & ab Urbano horum patruo Cardinalis creatus fuerat. Sed hic nihilo minùs hos perdere funditùs omni ope conatus est, sicuti posteà videbimus. 1644.

In Aulâ ubi quid Antonius Romæ designaverat nuntiatum, immane quot, quantaque in eum maledicta congesta, quantus in Sanchamon-

1644. dum furor, ad quem subitò Rex scripsit, ut ab Antonio Rescriptum repeteret, quo Galliæ Protector creatus fuerat, juberetque Regis insignia quæ ad ædium ejus limen appensa erant, detrahere, quod & idem Cardinali Theodolo, ac Sanuito Marchioni fratri est ab Dunoseto imperatum. Sanchamondus triduò post acceptas ab Rege litteras Româ proficisci jussus, in Galliam redire, atque rure agitare. Sed hæc properantiùs decreta, ac facta fuisse quæ posteà dicemus, ea satis ostendent.

At Pamphilius assumpto sicuti Pontificibus moris est, novo nomine, Innocentius est vocari cœptus, perbellè simulans se Barberinis æquissimum fore. Primùm huic consilium fuit, omnes Italicos Principes quos Urbanus abalienaverat, secum in gratiam reducere, quod & cum Barberinis se factum velle simulabat: nam magno conatu de his cum Ferdinando Etruriæ Duce agere visus, quibus denique posthabitis, cum eo transegit, atque magna inter ambos amicitia conflata: subitò enim Carolum Ferdinandum hujus fratrem Cardinalem creavit, in quo hunc perinde, ac Camillum Phamphilium fratris filium habuit, quem & unà creavit Cardinalem. Cum cæteris Italicis Principibus haud secùs egit, transegitque, nullâ planè Barberinorum habitâ ratione. Urbanus Titulum Venetis gloriosissimum in Aulâ Vaticani regiâ parieti affixum detrahi jusserat, quia & hi adversùm se, ac fratris filios bellum sumpserant, quem statim Innocentius reponi jussit, rem suprà modum Venetis gratam, quorum animos ita sibi conciliavit, ut ultrò omnem Pamphiliorum gentem in Venetorum Nobilium Collegium cooptarent, qui honos hunc modò petentibus, atque optimè de Re eorum publicâ meritis haberi solet. Ubi primùm Pamphilius Pontifex renuntiatus fuerat, subitò ad Regem, Reginam matrem, ac Mazarinum scripserat, summam erga hos benevolentiam, ac benefaciundi studium ostentans, cui & ipsi perbenignè rescripsêre: id quidem ex Michaëlis Mazarini sententiâ factum, Cardinalatum ligurientis, atque haud satis gnari plura metu fieri, quàm gratiâ: nam hic tùm Innocentio ingens erat, uti sua creatio Regi minimè probaretur, atque ex eo lites, turbæ, ac partes in Ecclesiâ forent, quibus uti præverteret, nihil quod Regi animum explere posse videretur, infectum voluisset.

Tadæus Barberinus Urbi Præfectus erat, cujus Magistratûs potestas cùm maxima per veterum Imperatorum tempora fuisset, Urbanus quæ ad hunc pertinerent Jura, atque ornamenta ea sedulò ab vetustis, atque obsoletis rerum Romanarum monumentis repetierat, uti fratris filium antiquis Præfectis Urbis probè similem redderet, ac præterea decreverat, ut in Solio (locus est in quo Pontifex sacra faciens esse solet) ipsos Regum Legatos anteiret, qui eò honoris causâ Pontifici adesse solent, hi proptereà jamdiù isthuc intermiserant: sed Urbano mortuo sibi ad Solium redeundum constituêre, quò locum pristinum Innocentii voluntate recepêre, rem Barberinis suprà quàm dici potest molestam, ac gravem, sed alia posthàc his multò graviora, atque acerbiora fuêre.

Plerique tùm in Aulâ quoniam respublica in fœminæ peregrinæ, at-

quæ unà in hominis hoſpitis, & advenæ manu erat, ſi qua ratio rei familiaris per turbas, & bella civilia augendæ foret, circumſpectabant, pigebatque quietos eſſe: ſed præcisâ haud ita pridem omnium quæ antehàc in Galliâ fuerant, hujuſcemodi malorum radice, ubi Sectaños Ludovicus XIII. perdomuerat, jam vix quidquam ſatis firmi videbatur, quò novarum rerum ſtudioſi his moliendis niti poſſent. Ex horum numero Fridericus Mauricius Turrius Buillonius fuit, ob Sedanum ſibi nuper ademptum, cujus recuperandi ſpem fovebat animo, uſque modò quieturus dùm hæc eluceſceret. Intereà rectè ſe abfuturum ratus in Italiam cum conjuge, ac liberis profectus eſt, nihil de habendis quæ ab Rege danda erant in Sedani æſtimationem ſicuti convenerat prædiis ſollicitus: nam quamdiù hæc non accepiſſet, tamdiù ſibi oppidi recuperandi jus fore credebat, eò iſthùc rediturus ubi res moneret. Sed hic abiens ad Regem Reginamque Matrem ſcripſit, quæ profectionem horum injuſſu inſtitutam excuſarent, & quæ ſibi diſcedendi ratio fuiſſet, ſcripto in vulgus edidit. Rex atque Regina Mater litteras hujus reſpuêre, atque edixêre qui Sedanum, atque omnem circùm regionem incolunt, quibus finibus hanc Buillonius tenuerat, ii ut ne hunc poſthàc pro Principe habere vellent, ſed Regi jusjurandum polliceri, quod ab omnibus lubentiſſimè factum eſt. 1644.

In Urbe ſub anni finem quidpiam turbarum fuit: nam quæ in ſuburbiis ædes ab anno CIↃ. IↃ. LV. conſtructæ fuerant, ab earum dominis pro ſoli quod occuparent amplitudine, quidpiam pendi Rex edixerat: quò factum eſt ut omnes in ſuburbiis operæ ab ædificando ceſſarent, atque ad Almerici ædes aliquanto numero infeſtæ properarent: ſed Prætorianorum huic imperitæ multitudini objecta manus hujus impetum inhibuit, ac denique compreſſit: dein quæſitum in noxios, uti pœnarum metu plebes ab hujuſcemodi turbis, ac ſeditionibus deterreretur, quæ ſi neglectui Principibus, aut Magiſtratibus ſint, rei publicæ quandoque grave damnum adferunt.

Poſt captam in Belgio Gravelingam Gaſto, atque Melleraius ad Urbem redierant: Gaſſio qui nihil Urbem, aut Aulam curaret, is verò manſerat ad exercitum, quò ſumma imperii ad hunc redibat. Sed Ellebovius qui Belgio finitimam obtinebat Picardiam, poſtulavit ut & ſuâ unà operâ in eo exercitu per reliquum æſtivorum Rex uti vellet, quæ viro Principi data venia eſt. At hi parùm concordes (ut ferè fit) in imperio fuêre: cæterùm caſtella modò aliqua ad Aam flumen aut pugnando cepêre, aut redegêre ad deditionem: præcipuum fuit Vatta, Cœnobium celebre, atque munitum, quo poſthàc ut plurimum ſtativa habita, loco videlicet ad incurſiones in hoſticum faciendas peridoneo, dein copiæ in hyberna dimiſſæ. Sed ubi bellum cum hoſtibus tempore anni deſiit, id verò inter duces ex nuperâ ſimultate ortum eſt, utrique animus, atque virtus inerat, cæterum Ellebovio Principi viro æquum videbatur, Gaſſionem tametſi æquato ſecum imperio, ſibi tamen obſequi multa, ſeſe colere, atque obſervare, cujus rei inſolens vir militaris

1644. cum eo more suo superbiùs quàm par erat, atque ferociùs egerat: quâ re offensus Ellebovius talem sui contemptum in Gassionem manu vindicandum esse constituit, sibique eâ causâ cum eo decertandum. Igitur ad cum *a* Montejocum mittit Tribunum militum, & Spiritûsfano (Rutam aliter appellant) Præfectum, fortem virum, atque strenuum, qui suis verbis hominem ad certamen provocavit. Id quidem Gassio nusquàm abnuit: sed enim se negat pedibus, sicuti plerumque fieri solet, atque Ellebovio placebat, decertaturum, quoniam vulneribus pridem acceptis impediretur, verùm in equo brevioribus sclopetis instructum, sicuti equitibus moris est, de quâ re ubi agebatur inter eos qui utrique aderant, atque inter se decertaturi erant, intervenêre his ab vicinâ Ambianorum urbe plerique nobiles, qui ambos ad urbem diversos reduxêre, dein Regis, ac Reginæ jussu Lutetiam Parisiorum iére, quò Gastonis operâ in gratiam reducti sunt, Ellebovio Regis verbis Gassionem amare, Gassione Ellobovium colere, atque observare jusso.

a Montdejeu, Jean de Schulemberg.

Anno proximo Leonardum Tortensonum qui Suecis in Germaniâ Imperator erat, cum exercitu cui præerat in Holsatiam transgressum memoravimus, uti Daniæ Regi Christiano in cujus ditione pars hujus Provinciæ est, bellum inferret, his quibus diximus de causis. At intereà ex composito Racocius Transsylvaniæ Regulus Pannoniæ, seu Hungariæ fines cum copiis erat ingressus, ut ne Ferdinandus Imperator ubi ab Suecis otium habebat, oppida quæ in Germaniâ præsidiis tenebant, reciperet. Eâ gratiâ cum Racocio ictum fœdus ab Tortensono diximus, non modò Christinæ Sueciæ Reginæ nomine, cujus rei huic ab illâ potestatem factam credere possumus, sed & Ludovici Galliarum Regis, planè hujus injussu. Neque tamen isthuc Racocio Rex significatum voluit, aut planè fœdus abnuere: sed ad hunc mox Antonium *b* Fouquetum Croissium in Senatu Parisiensi Consiliarium ab Avauxio, & Serviano mitti jussit Monasterio Vestfalorum, uti quod Tortensonus & Regis injussu, & minùs ex hujus dignitate in eâ re fecerat, id ille corrigeret, ac præterea Catholicis in Pannoniâ, aut Hungariâ caveret, ac denique Regem omnia sedulò pro Racocio facturum reciperet, quæ citra Religionis Catholicæ damnum fieri possent, quod ipsi Racocio probatum, Catholicis verò in Pannonia probatissimum, atque acceptissimum, atque ita fœdus utrimque ratum, gratumque fuit.

b De Croissy Fouquet.

Sed ab Tortensono novum adversùm Daniæ Regem sumptum bellum Suecos ab Germanico de quo Ludovico Regi cum Sueciæ Reginâ fœdus, ac societas intercedebat, planè avertebat: quæ res utrisque fraudi futura videbatur, de Pace cum Ferdinando, atque hujus sociis agere apud Monasterium Vestfalorum, & Osnabrugam aggredientibus: nam Austriacis ab magnâ belli parte vacuis haud magnum pacis studium fore, ac præterea spem magnam sibi Christiani Daniæ Regis adjungendi, quo freti bellum majore quàm anteà conatu non sustinere modò, sed & inferre, Suecis possent: postremò haud æquum esse quos sumptus ex annuâ pecuniâ Gallicâ in bellum Germanicum usque fecissent, eos in

Daniam transferri, adversùm Principem qui nusquàm Galliæ hostis esset. Hæc Regem, ac Reginam Matrem impulêre, uti quempiam in Sueciam, & Daniam legare vellent, qui inter utrumque Regnum, Regemque pacem conciliaret, atque hanc Gasparo Cogneto Thuillerio qui apud socias Belgarum Civitates Legatus erat, provinciam dedêre. 1644

Hic postquàm Avauxius, & Servianus apud Monasterium Vestfalorum Regis Legati, Joannis Oxenstiernæ, atque Adleri Salvii Sueciæ Legatorum, atque item qui Daniæ Regis apud Osnabrugam negotia procurabat, ejus sententiam satis exploraverant, Hagâ Comitis profectus est, atque Osnabrugam venit, ut ab visendis Sueciæ Legatis suam de pace Legationem ordiretur, quia priùs Daniæ Regem, quàm Sueciæ Reginam Christinam adire decreverat: ille enim haud æquè procul, ac Regina aberat, atque adeò Thuillerium Copenhagâ, quo Christianus agitabat, iter habere necesse erat, ut ad Stocolmiam Christinæ Regiam proficisceretur: ità quod locorum situs facere prohibebat, Reginæ videlicet quîcum Regi fœdus, ac societas belli intercedebat, primas deferre, id cum hujus Legatis primùm agendo fieri visum: dein ad Tortensonum properavit, quem item ex itinere adire necesse erat, ac denique Copenhagam ad Christianum.

Hic per juventutem gloriæ avidus, eadem quæ posteà Gustavus Adolphus Sueciæ Rex in Germania egregiè gessit, haud pari fortunâ tentaverat. Ingens illi animus, virtusque, sed sicuti hæc nihil senectus, ita nec fortunam mutaverat, quæ ipsi semper adversa fuit: contra hanc tamen invictum animum gerebat, neque primùm quid sibi sententiæ esset, expromere Thuillerio volebat, nisi priùs id Sueci facerent, dein omnes pacis conditiones abnuebat, nisi item priùs omnes ab finibus suis copias abducerent: ab quibus denique consiliis hunc est Thuillerius dehortatus, dein Stocolmiam ad Christinam Sueciæ Reginam excurrit, perfecitque, ut ad Sueciæ fines mittere vellet, qui de pace cum Danis agerent, quod & Christiano Daniæ Regi postremò satis placuit.

Intereà terrâ, marique bellum acriter gerebatur, quod Christiano plerúmque secùs cedebat: nam cùm in Regia navi, adversùm Suecicam Classem, præclarus, ac ferox capesseret pugnam, graviter vulneratus est, neque eò minùs reliquo prælio adfuit, atque operam dedit, ita ut penes quos victoria esset, in incerto fuerit. At Tortensonus in Holsatia, ac Jutiâ prædas ingentes egit, oppida occupavit, ac præsidiis tenuit, atque adeò potior visus. Iterùm mari pugnatum est, perindè incerto, ac priùs eventu: sed qui Suecicæ Classi præerat, is necatus est: aderat ipse Christianus, qui ubicùmque per id bellum fuit, eò rem egregiè sustentavit, quæ hujus unius virtute stare visa.

Sed hic ad Ferdinandum Imperatorem miserat, qui ab eo auxilium peteret, neque eò magis fœdus ullum, aut belli adversùm Suecos societatem sibi cum illo sanciundam decrevit, quod tamen Ferdinandus futurum denique arbitratus est. Igitur Galassum copias cogere, atque in Holsatiam ducere jubet, ac denique eâ arte tractare rem, uti Christia-

1644. num ad fœdus, & belli societatem adversùm Suecos adduceret. Haud ità properè Galassus movit, pecuniæ ad belli hujus sumptus inopiâ, quæ tandem ab Hispanis curata est. Ita tum demùm Galassus in Holsatiam duxit, atque ubi est Tortensono appropinquatum, ut ne prælium manu faceret planè cavit, ac eò redegit hominem, ut huic commeatûs inopia esset, neque cum Galasso pugnam facere auderet, editis, aut munitis ab naturâ locis castra habente, ita ut Tortensonum undequâque clausum putaret, neque elabi posse, absque insigni aliquâ clade, quæ inclinatam Ferdinandi rem restitueret.

Intereà Tortensonus prædam, atque impedimenta pleraque aut vendi, aut igne corrumpi jussit, ac virgultorum, & hujuscemodi materiæ magnam vim cædi, atque in fasciculos colligi, quibus in paludem haud ità profundam conjectis, per hanc iter munire aggreditur, quo se ab Galassi custodiis, ac præsidiis circumquâque, præterquàm ad paludem, quâ satis ille clausus videbatur, positis expediret. Ita delusâ hominis vigilantiâ ab Holsatiâ in Germaniam intactus regreditur, ac solito gravius in ea redintegrat bellum, quod Racocius intereà in Hungariâ nusquàm intermiserat.

Tunc Christianus exoneratus alterâ belli parte in Scaniam plerasque traduxit copias, quas plures habuit, quàm Gustavus Hornius, qui eâ parte Suecicis præerat: sed Sueci classe potiores fuêre, cùm plerasque naves ab Batavis conduxissent, quibus aucti tertiò cum Danicis conflixêre atque expugnatâ, captâque Regiâ, in qua Christianum esse existimaverant, nave, & qui huic toti Classi præerat cæso, plerisque navibus incensis, aut captis, insignem de hostibus Danis victoriam reportavêre: neque tamen Christianus despondit animum, sed ampliùs muniendis insulis, quibus tota propè Dania constat, omnem impendit operam.

Præter Thuillerium, Fœderatorum Ordinum Legati conciliandæ inter Suecos, ac Danos paci, & ipsi operam daturi venerant, non tàm rei publicæ causâ, quàm ut inter agendum rationem aliquam inirent, quò portoria ab navibus suis Danicum transgredientibus fretum pendi solita Christianus imminuta vellet: nam hæc Gens omnia ad quæstûs sui normam dirigere solet: cæterùm Legati ut id ab Christiano angustis in rebus suis extorquerent magis, quàm impetrarent cum gratiâ, quinquaginta naves secum adduxerant instructissimas, quas tamen brevi dimisêre: seu puduit cui pacem ab Suecis datam vellent, ei bellum ostentare: seu Christiano ea muniendi Danici freti cura fuerat, uti vix hujus injussu in Suevicum mare pervadere ulla navis posset: cæterùm lubens eorum operâ in pace cum Suecis sanciundâ usus est.

Christanus non modò ad Ferdinandum Imperatorem miserat qui ab hoc auxilium afflictis in rebus suis peteret, sed & ad Uladislaum Poloniæ Regem, qui se & Sueciæ Regem appellat, quam Sigismondo uni ex majoribus suis Poloniæ Regi ab Carolo Patruo ereptam ait: hanc uti sese adjutore recipere vellet, Christianus hortabatur: prætereà fama erat, hunc ad Moscovitorum Principem item misisse, qui de fœde-

re secum unà, ac Poloniæ Rege sanciundo adversùm Suecos ageret, quibuscum illi haud leves controversiæ intercedebant. 1644.

Eâ tempestate in Aulâ erat Roncallus quidam, ab Uladislao Poloniæ Rege missus, Osolinsco Poloniæ Cancellario autore, qui sicuti priùs, Richelius, ac tùm Mazarinus in Gallia, rem omnem publicam tractabat, ita & ipse hanc omnem gerere in Polonia debere se arbitrabatur: neque id Uladislaus planè prohibebat, quia Osolinsco in Polonia multæ, magnæque clientelæ sunt, quas ab se Uladislaus alienas nolebat esse. Is Roncallus igitur ab Osolinsco idoneus habitus est, qui cum Mazarino ageret. Uladislaum magna cupido ceperat, pacis inter Regem, & Imperatorem conciliandæ, quod eò maximè fieri posse credebat, si Suecos ab Rege, Hispanos ab Imperatore sejungere posset. Præterea Uladislao nuper uxor mortua erat: hæc Imperatoris soror fuerat, cujus affinitatis causâ Austriacis faverat impensiùs. Sed ab his haud pro suis in eos meritis habitus, novas amicitias, atque affinitates meditabatur, quin & Roncallus fœdus inter Ludovicum, & Uladislaum fieri posse aiebat, libertatis in Germania constituendæ, & pacis conficiundæ, ac constabiliundæ gratiâ. Sed cùm id neque cum Pacificatione, quam Uladislaus inter Regem, & Imperatorem suscipere vellet, neque cum fœdere, quod Ludovico cum Suecis intercedit, satis congruere responsum esset, ob controversias quæ Uladislao cum Christinâ Sueciæ Reginâ de ipso Sueciæ Regno sunt, Roncallus has facilè desituras dixit, si Regi, ac Reginæ Matri placeret operam dare, uti Christina Sueciæ Regina Uladislao nuberet. Isthæc seriâ consultatione digna res visa, quâ habitâ Roncallo denique responsum. *Gratissimam esse Regi, atque Reginæ Matri Uladislai de pace inter hos, & Imperatorem conciliandâ voluntatem, cæterùm Gallos ab Suecis sejungi non posse: obstare enim fœderis religionem, quâ integrâ nihil esse quod non Rex atque Regina Mater Uladislai causâ facturi sint. Jam uti Pacificatoris cum Pontifice, atque Venetis partes sustineat, illis optatissimum esse, atque id ad pacem conficiundam magis profuturum existimare, atque ad libertatem in Germaniâ constituendam, ac constabiliundam, quàm fœdus inter ambos Reges, quod Suecis nunc suspectum foret: posse tamen id posthâc fieri, si nuptiæ inter Christinam Sueciæ Reginam, & Uladislaum procederent, quibus Rex, atque Regina operam seriò dare vellent; hæc eadem qui Uladislao nuntiaret quempiam brevì ad hunc missuros.*

Is fuit Nicolaus Flecellus Bregius, nam Rex, atque Regina metuebant, ut ne cum Ferdinando Imperatore, cum Christiano Daniæ Rege, & cum Moscovitis fœdus, ac belli societatem adversùm Suecos Uladislaus faceret, ab cujus fœderis consilio hunc deterrere magnoperè ad rempublicam pertinebat. Igitur Bregius Monasterium Vestfalorum properare jussus, quò ab Avauxio, & Serviano eò de Pace Legatis quid cum Uladislao his potissimum agendum videretur, rescisceret. Avauxius singillatim Polonicarum, ac Suecicarum rerum prudentissimus erat, diu multumque in Polonica, ac Suecica Aulis versatus. Cæterùm Bregio uti de Reginæ Poloniæ obitu, Regis ac Reginæ Matris verbis Uladis-

1644. laum consolaretur mandatum, dein uti summam utriusque in hunc significaret benevolentiam, studiumque. *His supra quàm dici possit jucundum esse quòd eadem de republicâ sentiat, de Pace videlicet sanciundâ, ac de Germaniæ libertate constituendâ & constabiliundâ. Ad hæc Imperatorem adigi non posse nisi summâ vi quæ ab Rege, ab Suecis, & ab Racocio adhibeatur, & quam nusquàm interpellari rei publicæ maximè intersit. Eò Regem, atque Reginam in gratiâ habituros, ut ne quid Uladislaus designare velit, quod aut Suecorum, aut Racocii incœpta in Germania, Austria, Pannonia disturbare possit. Regem verò, atque Reginam operam daturos sedulò, ut nequid hæc Uladislao vel minimùm nocere, aut fraudi esse possint. Eò missuros ad Racocium, qui hominem in officio erga Uladislaum contineat: nihil enim his esse, aut fore posthàc antiquius, quàm illius, sicuti suis ipsorum servire commodis. Id omni ope facturos in Christinæ nuptiarum negotio, quando ipsi cordi sint, quod hujus consilium jam Suecis cognitum sit: & quamvis ipsis haud ita probari videatur, non tamen id adeò respuisse, ubi de hoc ab nostris primùm mentio facta sit, ut ne sibi copiam esse credant, iterum eâ de re cum his agendi. Optatissimum quidem esse Regi, ac Reginæ Matri his nuptiis perpetuam inter Suecos, Polonosque pacem conciliari, quos ambos amicos habeat. At si Suecicæ nuptiæ haud satis ex sententiâ procedent, nihil Regi, atque Reginæ Matri jucundius futurum, quàm si Uladislaus ad aliquam in Gallia virginem animum adjiciat. Esse Gastoni Annam Ludovicam filiam unicam, quam illi nubere Rex, atque Regina Mater summoperè cuperent: sed præter quamquòd adolescentior sit, quàm Uladislai ætati conveniat, hanc patri longè cariorem esse quàm ut hanc procul ab se nubere patiatur: secundùm hanc principes virgines in Aula esse, Longavillam, Mariam Gonzagam, ac Mariam Lotharingam Guisiam maturâ ad tales nuptias ætate, quarum una si Uadislao nubet, eam Regi, ac Reginæ Matri haud secùs quàm ipsa Anna Ludovica carissimam fore, atque hujus dotem uti regiis nuptiis tanto dignior sit, aucturos.*

Isthæc quidem in Aula rectè consulta ac Bregio mandata fuêre. Ab Avauxio autem, & Serviano illi singillatim mandatum, ut Uladislaum in sua, de pace inter Regem, atque Imperatorem conciliandâ, sententiâ confirmaret, ita ut antiqua Principibus, ac populis Germaniæ libertas & redderetur, & conservaretur. *Eò nihil magis necessarium videri, quàm posthàc nullum Imperatori vivo destinari successorem, atque adeò Regis Romanorum nomen de medio tolli, cujus qui posthàc mentionem faceret, sanciundum eum contra rempublicam fecisse visum iri: Septemvirorum numerum augendum, ita ut posthàc Novemviri sint, qui Imperatorem creent; unum ex his Carolum Palatinum, alterum Salisburgensem Archiepiscopum creandos, ita & Bavariæ Duci quò Imperii Elector porrò sit cautum, atque uno Catholicos, sicuti Protestantes auctum iri; ac denique imparem sicuti necesse videatur, Electorum numerum porrò fore, ut ne ex suffragiorum pari numero quandoque Imperatoris creatio incerta sit. Isthæc ut ita ab Imperii Ordinibus in Monasteriensibus, atque Osnabrugensibus Comitiis, atque alia omnia quæ in rem publicam erunt sanciantur, Regi, atque Reginæ curæ futurum: cæterùm his gratissimum ac jucundissimum fore, Vladislaum tot, tantisque virtutibus regiis ornatum Pacificatoris cum Pontifice, atque Venetis partes sustinere apud Monasterium Vestfalorum, atque ut id Sociis, atque amicis*

amicis placeat, Regem atque Reginam omnem daturos operam. 1644

Mihi quidem videtur Avauxium, & Servianum de Romanorum Regis creandi abrogandâ consuetudine, Regis consilium properantiùs Poloniæ Regi patefecisse, priúsquam hunc è Pacificatorum numero futurum satis scirent. Nam Imperator, neque Hispani usquàm adduci potuêre, ut illius operâ in pacis negotio utendum censerent. Cæterùm posthàc Gallici apud Monasterium Legati hanc de Romanorum Rege creando consuetudinem abolendam censuêre, quantùm ad Imperatoris modò filios, ac propinquos: quod quidem haud satis æquum videtur: nam hi quandóque cæteris digniores erunt, qui Reges Romanorum creentur, quos adeò durum esset virtutis suæ præmio privari, atque his fraudi esse suam cum Imperatore propinquitatem: Sed posteà videbimus quid eâ de re magis Imperii Ordinibus placuerit.

Hoc anno fœmina Princeps Anna Montafiera mortem obiit. Huic ex primâ Nobilitate genus, nuptiæ supra genus fuerant: nam Carolum Borbonium Suessionem è regiâ gente virum habuerat, filiumque ex eo Ludovicum, ac filias duas: Altera Henrico Aurelio Longavillæ, altera Thomæ Principi è Sabaudicâ gente viro nupserat: Ludovicus priusquàm uxorem duceret mortem obiit. Anna antiquis moribus fœmina castitate, atque pietate insignis, cæterùm tanta huic gravitas, severitasque fuit; ut hanc superbam plerique esse dicerent, vitio humani ingenii virtutem alienam vix æquo animo ferentis.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER TERTIUS.

EPITOME.

1645. *OTTÆUS ab Cataloniâ rediens Lugduni in custodiam conjicitur. Bretellus Gremonvilla Romam proficiscitur, qui Venetias deindè peteret eò Legatus ab Rege. Innocentius Pontifex Galliæ iniquus Barberinos fratres insectatur. Hi se Regi dant in clientelam & fidem. Fiunt isthic turbæ in Senatu. Jubentur quidam ex hoc Ordine ab Urbe secedere. Barillonus Præses Pinarolum deducitur. Estrada Hagam Comitis de proximis æstivis mittitur, ac prætereà disturbando quod Sueci moliebantur cum Sociis Civitatibus adversùm Danos fœderi. Harcurius Cataloniam Mottæi loco obtinet provinciam. Hippolitæ Aragonæ cum Aquille, atque aliis de pellendis Barcinone Gallis conjuratio. Pralinoplessius Rhodam oppugnat. Intereà Harcurius ad Sicorim stativa habet. Rhodâ deditâ Harcurius Hispanorum exercitum Balaguieram compulit, fame urget, atque ad deditionem cogit. Magalottus Mottam oppugnat, quæ hoc mortuo Villaregio deditur. Mardicum Gastoni deditum. Ramsavius Tribunus Equitum ab Rege creatus. Tortensonus in Boiohemum movet. Racocius pacem cum Ferdinando sancit. Hic Leopoldum Austrium cum exercitu in Boiohemum mittit, cui Hasfeldium legat. Tortensoni, ac Suecorum cum Hasfeldio, Austriacis, Baioaris, & Saxonibus pugna, & victoria. Mercii, ac Baioarorum cum Turenâ, Gallis, Germanisque pugna. Pulsi nostri in Hassiam concessêre. Angianus in Germaniam Spirâ haud procùl traducit exercitum. Conismarcus cum Suecicis, Geisius cum Hassorum copiis huic conjunguntur. Angiani cum Austriacis, & Baioaris haud procùl Norlingâ pugna, ac victoria. Norlinga huic dedita. Tortensonus cum Suecis in Viadanæ conspectu habet castra, intercedente Danubio, ac prohibente expugnatio-*

rem Urbis: cui rei confisus Ferdinandus Leopoldum, ac Galassum cum parte copiarum mittit ad Maximilianum Baioariæ Ducem, cujus res in angusto tum fuêre. Angiano morbo laborante ad Gramontium, & Turenam summa Imperii rediit, qui Leopoldo ac Galasso appropinquantibus haud quaquam pares Nicrum, dein Rhenum copias traduxêre. Turena Augustam Treverorum recipit, ac Philippo Soëterno Archiepiscopo, atque Imperii Septemviro reddit. In Italia Velada Marchio, qui Mediolanensem obtinebat Agrum, redeunti ab Vigevano Thomæ Principi cum exercitu occurrit ad Moram amnem: eò pugnatur acriter, Hispani dilabuntur. Thomas pergit iter facere in Subalpinos. De pace apud Monasterium Vestfalorum agitur. Tancredi fabula ab Margaritâ Bethuniâ sicut hunc ab Robano viro filium habuisset scitè conficta. Hersenius quâ de causâ in carcerem conjectus. Rex cum Regina Matre promulgandis Edictis in Senatum venit. Pax inter Christinam Sueciæ Reginam, & Christianum Daniæ Regem Thuillerii Regis Legati operâ conciliata. Fœdus ab eodem Regem inter, & Christianum sancitum. Maria Gonzaga Uladislao Poloniæ Regi nupta ad virum deducitur. 1645.

ANNO proximo Mottæum Hodencurium qui Cataloniam obtinebat, in Galliam redire jussum memoravimus: plenus erat fiduciæ, nec quidquam hujus quod ipsi accidit, suspicabatur, homo imperio in provincia, quam jamdiù rexerat assuetus, nec sibi tùm Nucerii gratiam deesse memor. Invidiam augebat redeuntis cultus propè regius, sejuges rhedæ complures, carrorum quibus impedimenta vehebantur, magnus numerus, equi ad belli usum egregii plus centum, qui loris nullo sessore trahebantur. Qui inimici erant, Sociorum, qui amici, hostium spolia esse veriùs dicebant: prætereà familia ingens, prorsùs iter triumpho simile videbatur, neque indigna tanto honore in provincia gesserat. Sed ubi Lugdunum advenit, ibi verò non modò se in ordinem coactum, sed ne liberum quidem, quo nihil in vita durius, atque asperius, sensit esse: nam subitò in carcerem, cui Petræ Incisæ nomen, conjectus est: prætereà quorum indicio quæ deliquisse aiebant, palàm essent, ii & in vincula conjecti Lutetiæ Parisiorum fuêre: res enim in invidia erat apud eos, qui tùm gratiâ valebant. Hunc ad fratrem Rhedonensem Episcopum Principatûs hujus initio scripsisse aiebant, uti se certiorem faceret, si qui res novas moliri vellent, quibus se lubens adjungeret: prætereà negotiorum Curatori quem habebat in Aula, misisse folia ab scripturâ vacua, cum nomine suo, ac signo appositis, in quibus foliis quid videretur perscriberet, atque sic fidem suam obstringeret his, quibus belli civilis studium esset. Posteà de his, atque aliis hujuscemodi quæstio est in hunc exercita acriter, ex lubidine eorum quos Mottæus offenderat: cæterùm nulla quæ contra rempublicam essent, admisisse videtur: quæ verò de re familiari auctâ objectabantur, ea adversùm hunc tali loco, tali virtute virum, tantis rebus gestis, levia, atque jejuna videbantur: sed quid Mottæo factum sit, posteà memorabimus.

Intereà Mazarinus cùm se invito Pamphilius Pontifex esset creatus, nihil sibi reliquum esse constituit, quàm ut hunc beneficiis vincere ag-

1645. grederetur, uti non modò quam molitus erat adversùs hunc repulsam, ejus dolorem leniret, sed & ab eo Cardinalatum Michaeli fratri impetraret: nam quæ hominis eâ tempestate gratia, atque potentia erat, eam reputanti Pontifici in mentem nusquàm venire posse arbitrabatur, ut odium suum, quàm amicitiam mallet. Eâ gratiâ principio hujus anni Nicolaum a Bretellum Gremonvillam ad Venetos ab Rege legatum voluit, qui priùs Romam, quàm Venetias proficisceretur. Is quid facto opus esset apud Pontificem ab Mazarino probè edoctus, nihil tamen nisi ex voluntate Michaelis fratris qui Romæ erat, facere jussus est. Ubi Romam advênit, Innocentio Pontificatum Ludovici, & Annæ Matris verbis gratulari, ab his perscriptas eâ de re litteras reddere, Olympiam atque hujus filium Camillum nuper Cardinalem factum colere, postremò nihil omnium omittere, quò Pontificatum Pamphilio mandatum Regi, Reginæ Matri, atque Mazarino tùm jucundum esse significaretur. Eò Innocentius, & Olympia suprà quàm dici potest lætari, neque eò minùs utrique Mazarinum ludificari consilium fuit, atque homini gratiam aliquam pro hîs quæ erga eos commeruerat, referre decrevêre. Opimum Sacerdotium consultò Mazarinus abdicaverat, uti Rex id Camillo Cardinali, qui & Olympiæ filius, & Pontifici fratris filius erat, dono daret, atque eâ mercede utrumque ad Cardinalatum Michaeli fratri dandum impelleret. Sed nescio quo pacto accidit, uti priusquàm eâ de re facta satis, aut firmata ab Pontifice, aut Olympiâ fides esset, Gremonvilla Rescriptum quo Ludovicus Sacerdotium (Corbiæ Abbatia erat) Pamphilio dono dabat, Innocentio traderet, quò factum est ut ingratiis datum esset, Camillus Sacerdotio potiretur, Michaël Cardinalatum non haberet. Sunt qui Gremonvillam si quid in eâ re offenderit, eo purgatum velint, quod Rescriptum ex Michaëlis modò sententiâ tradiderit, neque enim mihi fit verisimile, hominem haud imperitum id temerè fecisse, sed magis Michaëlis autoritate adductum, & coactum, ut ne si secùs faceret, rem suâ culpâ corruptam ille diceret.

a De Bretel de Gremonville.

Innocentius Barberinos fratres non modò cum Italicis Principibus reducere in gratiam velle videbatur, sicuti suprà memoravimus, sed & cum ipso Galliarum Rege, atque adeò cum Mazarino, quibus si id satis placeret, eò se faciliùs adductum iri significaverat, uti Michaëlem Mazarinum Cardinalem crearet: præterea Nicolai Bagnii sui apud Ludovicum Nuntii operâ usus fuerat, quò Regi, Reginæ Matri, atque Mazarino persuaderet, ut Antonio Galliæ Patrocinium seu Protectionem redderent: sed id per simulationem faciebat, & causas quærebat, quamobrem & Michaëli Cardinalatum negaret, & Regi nihil benignè faceret: nam Regem, aut Mazarinum nunquam Antonio placatum iri arbitrabatur. Intereà Hispanis obsequebatur omnia; primùm enim Joannem Carolum Ferdinandi Etruriæ Ducis fratrem non modò hujus honoris causâ, sed & ut Hispanis rem gratam faceret, Cardinalem creaverat, probè sciens eò Romæ horum augeri Sectam, quam & pluribus statim posteà clientelis reddidit auctiorem, octo Cardinales qui ipsis amici usque fuerant,

prætereà creando: quæ res denique Regem impulit, uti Gremonvillam abire Româ, atque Venetias proficisci juberet, ac Pontifici priùs significare, se posthàc nihil ipsi gratiæ debere velle; si quæ justa, atque æqua essent negaret, ibi verò se quid sibi facto opus esset, uti statum dignitatis tueretur, visurum, ac decreturum. 1645.

Cùm Veneti, atque Ferdinandus Etruriæ Dux Barberinos malè odissent, indignè videlicet ab Urbano, atque ab his habiti, nihil prius tùm habuêre, quam ut id in eos ulciscerentur, cujus rei spem sibi ereptum iri providebant, si Regem inter, & Innocentium simultates intercederent: nam apud illum certum Barberinis perfugium, neque adeò sibi vindictæ in hos locum, aut copiam fore. Eò Pontifici suadebant, uti Mazarino de Michaëlis fratris Cardinalatu animum expleret, quod si faceret certam inter Pontificem, ac Regem gratiam fore, neque Mazarinum facilè cum Barberinis concordaturum. Sed Innocentius nusquàm adduci potuit, ut id faceret, fretus recenti in Antonium Regis irâ, majorem hanc arbitratus, quàm ut tàm citò sedari posset, simul Regi, atque Mazarino ob repulsam quam sibi frustrà moliti fuerant ægrè facere jucundum erat.

Præter Cardinalatum quem Mazarinus fratri petebat, Belputeum de quo suprà memoravimus Regi tradi postulabat, in quem lege ageretur: nam cædis in Mazarinum paratæ Belfortio conscius fuisse dicebatur, quâ de causâ ab Galliâ profugus dùm Romæ agitaret, in Molem Adriani Innocentii jussu conjectus antehàc fuerat, nam tùm incertus quid Regi, aut potiùs Mazarino consilii foret super Pontificatu sibi mandato, huic gratificari studebat: dein ubi ab hoc, atque ab Rege ipso, ac Reginâ Matre gratulationes adfuerant, omni metu denique solutus Belputeum emiserat custodiâ: nam Vindocinus quem ejusdem paratæ cædis Belfortio filio conscium fuisse aiebant, apud Florentiam Etruscorum erat, qui per Ferdinandum Etruriæ Ducem, ut ne quid Belputeo mali, damnive Romæ eveniret, sedulò caverat.

Sed Barberini ex injuriâ, quam Thadæo fratri factam arbitrabantur, ubi Legatis pristinus in Pontificis solio restitutus fuerat locus, quem illi huic ex Urbis Præfecturâ debitum aiebant, prætereà ex Cardinalatu Camillo Pamphilio mandato, quò spes nuptiarum Lucretiæ Thadæi filiæ cum illo interciderat, ac denique ex multis aliis quæ ab Pontifice quotidiè fiebant, aut dicebantur, se non pro merito in hunc suo haberi sentiebant: metuendumque videbatur, ut ne pro beneficio maleficium denique redderet, more hominum qui plerumque quibus plus debent, quàm præstare possint, eos perditos quàm salvos, & honestos malunt. Sed in Barberinis perdundis haud exigua merces futura erat: nam per diuturnum Patrui Pontificatum egregiè conlocupletati fuerant, atque adeò horum spolia amplissima fore videbantur. Postremò seu odio, seu avaritiâ, seu utroque impulsus Pontifex, ac prætereà quotidianis plebis Romanæ in Barberinos maledictis, atque omnium Italicorum Principum odio permotus, seu quæ suâ sponte judicioque in Barberinos facturus fuisset, ea summâ omnium voluntate se facturum tùm sentiebat, illos labefactare, ac pessumdare denique decrevit.

1645. Haud deerant quorum accusari possent multa, bellum adversùs Odoardum Farnesium Parmæ Ducem perperàm susceptum, pecunia ingens è sanctiore Sixti Pontificis ærario eâ gratiâ extracta, atque alia in tres fratres compluria: præthereà in Antonium singillatim nonnulla, quæ per adolescentiam designasse ferebatur. Nam penes quos aliquandiù respublica fuerit, vix in eos frustrà Quæstionem institueris. Quæ ubi Barberini adversùm se parari intellexêre, primùm Philippi Hispaniæ Regis animum tentavêre, si se in clientelam, & fidem accipere vellet: sed hic Italicorum Principum, ac maximè Ferdinandi Etruriæ Ducis lubidini in Barberinos, quàm horum commodis servire maluit, tametsi multa, magnaque illorum in hunc merita essent; sed Hispanis animum explere difficile est. Igitur ad Ludovicum Galliarum Regem necessariò confugiendum fuit, qui tametsi Barberinis jure iratus, atque adeò infensus erat, tamen eò placari posse videbatur, quòd quæ Hispanis ægrè sunt, ad ea suscipienda Galli facilè impelluntur: præthereà Mazarini naturam, atque rationem omnem pernoverant.

Pigebat quidem eò sibi rem rediisse, quò alienæ opis egerent, ac maximè hominis, qui hos diù multùmque sed frustrà coluerat, atque observaverat, nihil ab his, sed ab Galliâ modò ornatus, auctusque. Igitur Valancæum Cardinalem obsecrant, atque obtestantur pro amicitiâ, atque grato in Patruum de Cardinalatu animo, ut in Galliam proficisci, causamque suam apud Regem, Reginam Matrem, ac Mazarinum singillatim agere vellet, doceretque. *Nihil ab Francisco, nihil ab Antonio in Pontificatûs negotio dolo malo factum, sed Galliæ, atque Mazarino, juxtà ac sibi consultum voluisse, quibus suâ de Pontificatu, atque clientium suffragatione Innocentii gratiam quæsitam oportuerit: rem hujus perfidiâ, non culpâ suâ aliter cecidisse, qui sibi, atque aliis abundè cautum sint arbitrati.* Valancæus denique de hoc omni negotio probè ab Barberinis edoctus Româ clam egreditur, dein Pontificem de suâ in Galliam profectione per litteras edocet, quæ res huic molesta, quia præter morem, nec satis ex Pontificis, ac ne Valancæi quidem qui Cardinalis esset, dignitate fiebat: cæterùm quandò quò ipsi iniquus esset, aliud nihil erat, ità nec in eum quidquam graviùs consuluit.

Sed Valancæus linguâ procaci, valido ingenio, jocis, atque facetiis seria miscere solitus, prorsùm Aulæ quæ tunc cummaximè fœminis constabat, idoneus erat: huic vetus necessitudo, atque familiaritas intercedebat cum Castronovano, qui fœminarum operâ multa movere solitus fuerat, sicuti nuper uti sibi in Aulam redire liceret, per Rohanam Mombasonam tentaverat, atque ambo vix quieturi videbantur, quin turbas in Aulâ excitarent, quod quidem Valancæum Mazarino æmulum opponendo scitè fieri poterat, ille enim genere, virtute, ac rebus gestis clarus erat. Sed Mazarinus ab Bicchio Cardinale de Valancæi in Galliam profectione factus certior, huic obviam mitti ab Rege, atque Reginâ Matre curavit, qui hominem juberet Romam statim, regredi, ac si quid dicendum haberet, quod his scito opus esset, id aut

scriberet, aut mitteret ad eos hominem fidum, qui hoc officio vice suâ fungeretur. At ille suspicatus id futurum, hujusmodi occursum vitabundus iter fecerat, ac secundo Ligeri ab Roanâ ad Briaram diù, noctúque navigans devectus, ad Urbem denique improvisò advênit. Continuò ad hunc missus ab Rege, ac Reginâ matre est Carolus Crequius nobilium Regis Cubiculariorum Princeps, cujusmodi quatuor huic annuam per vices navant operam. Is hominem eâ ipsâ die Urbe facessere, ante viginti dies Regni finibus egredi jubet. 1645.

Sed Valancæus moram deprecatus haud abiturus videbatur: quamobrem Rex, atque Regina Bagnium Pontificis Nuntium accersunt, ac monent, *Sibi consilium esse Valancæi audaciam coërcere, hunc in custodiam si manere pergat ad Urbem, conjiciendo, quod sibi apud Pontificem fraudi esse nolint, neque apud Cardinalium Collegium, quos etiam in Galliâ sibi ab naturâ subjectos salvâ Majestate regiâ, atque republicâ, quàm honorificentissimè haberi velint, cæterùm sibi utraque hæc curæ esse, ut ne quid detrimenti capiant.* Bagnius ad Valancæum adit, & quæ sibi Rex, atque Regina dixerint, hominem edocet, qui denique paucorum dierum moram Bagnii operâ ab Rege impetrat, rei familiaris constituendæ specie, cæterùm quæ ipsi de republicâ dicenda haberet, eâ cui Regi videretur, homini fido dicturum. Missus est eâ gratiâ ad Valancæum Brienna Comes Quatuorvir, cum quo vix quidquam quod satis ad rempublicam pertineret, disseruit, seu spatium quærebat Aulam qualis tunc esset omnem pernoscendi, seu cum Mazarini cliente aliquo, quàm cum Regis Administro, cujusmodi Brienna est, agere malebat: nam ad eum mox Lionnus missus est, cui denique Barberinorum consilia patefecit, qui Regis patrocinium adversùm Pontificis injurias expeterent, & quò suum in Galliam studium certius foret, prædia in Regni finibus commercari, unum ex Thadæi filiis eódem posthàc agitare vellent, ac denique sese totos Regi dedere, quin & per connubia inter fratrum, ac sororum filios, filiasque sese cum Mazarino conjungere: dein quanto usui Barberini in Aulâ Romanâ, ac maximè in Pontificalibus Comitiis futuri essent, demonstravit: sed novissimorum memoria recens erat, nequedùm satis ira in Antonium deferbuerat: quò factum est uti Lionnus negaret Regem adduci posse, uti Barberinos in gratiam tùm reciperet, neque enim Mazarino spes adempta erat, omnem Pontifici ex repulsâ quam huic molitus fuerat dolorem abstergere, atque hujus benevolentiam promereri, malebatque sicuti cæperat hunc beneficiis vincere, ut ne quod in Camillum contulerat, id frustrà esset, quàm metu territare.

Sed ubi mox Innocentium verba dare Regi, sibique, Hispanis verò non modò in rebus suis, sed & in alienis planè obsequi Mazarinus animadvertit, postremò sententiam mutavit, ac Pontificem metu, ut æqua nosceret, adigendum denique constituit. Nam Innocentius gratiæ sibi apponi volebat ab Rege, quod Buillonio Duci Celsitudinis Titulum negasset; jure id quidem, quandò & injuriâ hunc eumdem Urbanus Carolo Borbonio Suessioni Principi è regiâ gente viro negavisset: prætereà

1645. quòd Vindocinum Ducem ab Galliâ profugum Agrum Romanum ingredi vetuiſſet; quod certè Pontificem facere decebat, adversùm hominem cædis in Cardinalem paratæ ſuſpectum: quòd Legatos adeſſe ſibi in ſolio poſthabito Thadæo Urbis Præfecto porrò voluiſſet; quòd per Galliæ Legati abſentiam fecerat, ut aliis Legatis gratificaretur: quòd Camillum fratris filium Cardinalem creaverat, uti ſpes Thadæi Barberini filiæ nuptiarum cum illo intercideret; ab quibus videlicet ipſe Pontifex abhorrebat, neque in eo Regem, aut Galliam reſpexerat: quòd Avenionis Cavarum Legationem Antonio abrogaverat; uti videlicet hanc propinquo traderet.

Pontificem igitur ſic Regem ludificari intolerandum viſum: quamobrem cum Valancæo qui Caroli Neovillæ Rus nobile, (Villaregium appellant) haud procul ab Urbe conceſſerat, de Barberinis in fidem Regis, & clientelam recipiundis ſeriò agere viſum, quod factum denique ſic ab Lionno eſt. *Primùm omnium quòd de Galliæ Patrocinio ſeu Protectione ut hæc Romæ Antonio redderetur, nihil eſſe quod porrò poſtularet, quia cùm huic abrogata fuerit eam continuò Rex Odoardi Farneſii Parmæ Ducis fratri, ubi Cardinalis foret, habendam promiſerit. Ab Antonio quò ſuum in Galliam ſtudium clarius ſit, quidpiam innato ſplendore dignum faciundum videri: de conſcribendis ſumptu ſuo copiis actum antehàc, quod jam fieri magnâ cum hujus gloriâ poſſit. Hujus in Aulam profectionem Regi, & gratam, & jucundam fore, ex quâ major, atque illuſtrior de reconciliatâ ſecum gratiâ fama futura ſit. Ubi de Pace inter Galliarum, & Hiſpaniæ Reges agetur, quæ Sacerdotia, bonave Barberini in hujus finibus habeant, iis atque horum fructibus uti poſthàc fruantur, ac de præteritis ſi qui intercepti fuerint, ipſis ſatisfiat, cautum iri. Regem Pontifici per litteras ſignificaturum Barberinos in ſua fide, atque clientelâ eſſe, quos in gratiam Pontificis hortatu receperit. Quas propoſuerat Valancæus conditiones, ad eas ſi hæ adderentur Barberinorum negotium facile confici poſſe, quamobrem Valancæum ſubitò Romam redire neceſſe videri, uti Barberinorum ſententiam exquirat.* Poſtremò Mazarinus ipſe Villaregium ad Valancæum iit, uti cum eo de hac omni re colloqueretur.

Sed intereà Barberini, ac maximè Franciſcus dubius, atque adhuc incertus hærebat, uti facilè crederes hunc nunquàm niſi omni ſpe ſalutis Romæ damnatâ Galliæ partes ſecuturum, ad quas invitiſſimus acceſſurus eſſet: eò primùm Antonio fratri, qui his jam antehàc addictus fuerat, uti Rex quod in Pontificalibus Comitiis offenderat, id condonare vellet, poſtulabat, atque ut huic Galliæ Patrocinium, ſeu Protectio redderetur, quod quidem Rex denique haud abnuit, per menſes modò tres, quibus elapſis hanc abdicaret, quam Odoardi Parmæ Ducis fratri promiſſam tradere poſſet. Sed id Franciſco, ac ne Antonio quidem haud ſatis placebat: prætereà ſibi perſuadebant Thadæo fratri qui Præfectus Urbi eſſet, præcipui honoris quidpiam in Galliâ deberi: poſtremò de affinitate cum Mazarino jungendâ tergiverſabantur, ætatem in fratrum, ſororumve liberis opperiundam dictitantes, quæ matrimonio idonea eſſet. Ita nihildùm ſatis certi firmive in Barberinorum

negotio

negotio erat: neque id Mazarino ingratum, nam & ipse haud satis expediebat, utrùm satiùs esset Pontificem, atque Pamphiliam Domum colere, an Barberinos tueri: illud æquius esse, si satis Innocentius intelligere vellet, quanto id sibi usui futurum esset, atque adeò sese regiâ benevolentiâ dignum ostendere. Intereà qui Barberinos oderant, atque perditos volebant, ii satis intelligebant Mazarino explendum de fratris Cardinalatu animum, ut ne hos regiâ potentiâ tegeret, ac tueretur, quod si fieret, omnis in eos ultionis spes intercidebat. Sed Innocentius tàm alienus ab Mazarino erat, ac tàm persuasus ab Sforzâ Cardinali neque Regem, neque Reginam Matrem, neque Mazarinum cujus consilio, judicioque cuncta in Galliâ fiebant, Antonio placari posse, uti Barberinos sese impunè pessùmdaturum arbitraretur. 1645.

Igitur adversùm Antonium jure agere parat, & qui ex hujus familiâ erant duos in vincula conjici jubet: qui ad hujus ædes commeabant, eos Ludovisii, atque Camilli Pamphilii operâ circùm dispositi lictores quid adferrent, auferrentve illiberaliter investigabant: postremò edictum ab Pontifice est, uti pecuniæ in Parmense bellum impensæ ante aliquot dies rationem Barberini redderent, qui ubi exissent, in singulos quibus posteà in morâ forent, satis gravis mulcta dicta.

Cuncta hæc Antonium coëgêre denique uti de suâ salute seriò cogitaret, de quâ re apud Grimaldum Cardinalem, Franciscum fratrem, Valancæum qui ab Galliâ redierat, ac Tiquetum in consilium adhibuit. Grimaldo singillatim Mazarinus suam de Barberinis sententiam crediderat, & quibus conditionibus denique agi, ac transigi cum his æquum censeret, atque hujus rei conficiundæ dederat facultatem. Inter has conditiones isthæc præcipua fuit, uti videlicet Barberina Domus omnis in Regis clientelam, & fidem conferret se palàm, ac publicè, quò cavillandi posthàc Francisco locus nullus esset. Grimaldus isthuc omne clàm omnes atque adeò Hispanos agere jussus erat, atque simulare rem Barberinorum Regi haud magnoperè curæ esse, ut ne Hispani hujus consiliis præverterent. Ubi Antonius qui consilio aderant, eos docuit, quantum sibi ab Pontifice periculum impenderet, quod unâ fugâ, atque eâ maturatâ posset evitare, Grimaldus illius fortunam misereri, qui apud Regem sibi haud satis placatum præsidium quærere cogeretur: cæterùm quid Regi, Reginæ Matri, atque Mazarino de Barberinis consilii esset, hos tùm celatos voluit, quia Franciscus usque intactus ab Pontifice, nondùm adduci posse videbatur, uti conditiones quas suprà diximus acciperet.

Intereà Antonius ab Urbe profectus haud procul conscendit navim, atque ad Ligurum oram cursum tenuit, quò ubi appulit, tantisper in villâ littori propinquâ restitit: eò litteras ab Francisco fratre accepit, timoris plenas, quem de Pontificis odio, atque irâ denique ceperat, ubi cum eo de Antonii fugâ fuerat collocutus, cujus autorem Franciscum fuisse haud dubitabat, ex hac perindè huic, quàm illi infensus: simul Franciscus scripserat ad Aulam litteras, quibus maturato opus esse, si

1645. se, ac fratres Rex in clientelam, & fidem recipere vellet, significabat. His permotus Mazarinus ad Grimaldum scribit, uti nihil cunctaretur cum Francisco negotium conficere, modò ut Barberini palàm, & publicè sese Regis partes sequi demonstrarent, appensis Galliæ ad ædium suarum limina Insignibus, simul Pontifici litteras Regis redderet, quibus certior fieret, hunc omnem Barberinorum Domum tueri decrevisse, quam Pontifici cùm ex Cardinalatu sibi mandato, tùm ex Pontificatu hujus operâ adepto, carissimam esse non dubitet, atque hanc non modò salvam, & honestam, sed & florentem velle, quod quidem satis intellexerit frequentibus per Bagnium Pontificis hortationibus, ac precibus, ut Antonium in gratiam recipere, & huic Galliæ Patrocinium, aut Protectionem Romæ reddere honoris sui causâ animum induceret.

Sed priusquàm hæ Regis litteræ Romam perlatæ fuissent, tantus de Pontificis odio metus Franciscum incesserat, ut haud satis æqui in Galliam usque animi, neque multùm in Mazarinum propensi planè immemor, quas Grimaldus ferebat conditiones, eas cupidissimè acceperit, ac de prædiis ab Thadæo in Galliâ coëmendis, atque eódem mittendo hujus filio fidem scriptò dederit: dein palàm ac publicè Insignia Galliæ liminibus Barberinorum ædium appensa sunt. Id quàm ægrè Pontifex tulerit, vel ex eo existimare facile est, quòd ubi Guefflerus cum eo de hac re collocutus est, hic Galliæ negotia Romæ tùm procurabat, negavit se credere id omne ab Rege profectum, sed ab Grimaldo, ac cæteris Barberinorum in Urbe amicis: sese hos sicuti par esset diligere, atque confidere sibi obedientes fore, quemadmodùm jus, & æquum postulet, adversùm quod Regem hos tueri velle nequaquàm existimet.

Barberinus & ipse Pontificem adiit, ac docuit, *Datam ab se in proximis Comitiis Sanchamondo fidem, fore ut ipse, fratresque Galliarum Regis Sectam posthàc sequerentur, quò hujus voluntate, atque Galliæ Clientium suffragationes aut certè nihil his obstantibus, Innocentius Pontifex crearetur, atque adeò hanc solvendam fuisse, appensis ad ædium suarum, ac fratrum limina Galliæ Insignibus, quod huic probari non dubitet, cum ex eâ re tantum fructum ceperit, ipsum videlicet Pontificatum.* Innocentius quod Barberini sibi bonum, atque commodum esse duxerint, id æqui se, bonique consulere respondit, quibus ex animo factum vellet, atque idem Grimaldo de eâdem re colloquenti dixit, ac multa de suâ in Regem benevolentiâ addidit, nihilominùs Barberinos persequi, ac pessumdare certus. Nam ubi Franciscus Antonium Urbani Bullâ fretum, sibi Magistratum (Camerlingi sanctæ Ecclesiæ Munus est) permisisse ait, quem per absentiam suam gereret: Ibi verò Innocentius ut ne id Franciscus facere vellet edixit, ac Procamerlingum Sforzam Cardinalem Barberinis inimicissimum creavit, fructusque omnes Camerlingatûs huic attribuit. Sed nihil Romæ Galli quod sibi illîc utilius foret, unquàm fecêre, quàm ubi Barberinos tueri adversùm Pontificis injurias decrevêre: nam his multæ clientelæ sunt, quibus Rex fretus, saltem qui sibi suspectus erit, eum Pontificatu prohibere poterit, atque alia intereà in Urbe moliri, quibus Pontificis in se malevolentiam infringat, aut coerceat.

Qui res novas in Aulâ, atque in Urbe cupiebant, earum semina jacere hoc anno cæpêre. Antehac per Ludovici XIII. Regis pueritiam, hujuscemodi hommes operam dederant, uti Senatus ab Aulâ rei publicæ specie dissentiret, quam ex omnium sententiâ gerere difficile est. In Senatu plerique adolescentes fuêre, bono, egregio, sed acriori, quàm par erat, sicuti ea fert ætas, ingenio: hi rerum humanarum nondùm satis gnari, dùm eas fortè ex Philosophorum præceptis administrari æquum censent, in fraudem incidêre, eorum dolis opportuni, quibus rempublicam perturbare consilium fuit: sed his majores natu pauci in Senatu conscii, atque fautores fuêre. Id primùm illis conandum fuit, ut ne Senatus in Matthæi Molæi Primarii Præsidis, atque aliorum Præsidum, prætereà majoris Classis, quæ Seniorum est, potestate esset, ex quorum sententiâ, judicioque frequens ubi opus erat in a majus Conclave & vocari, & haberi consueverat: Id & sui judicii cæteræ Classes quas Inquisitionum appellant, esse contendebant, pernegante cum Præsidibus majore Classe: postremò eò res rediit, uti cæteræ Classes ab Primario, dein ab uno quoque ex Præsidibus, prout quisque prior esset, uti Senatum frequentem convocaret, atque haberet ex formulâ postulandum esse constituerent, qui si abnuerent, omnes Classes in majorem ultrò conventuras, & si Præsides etiamtùm Senatum habere detrectarent, hunc Gaianum antiquiorem Inquisitionum Præsidem habiturum. 1645.

a La grande Chambre.

Igitur Inquisitionum Classes in majus Conclave, aut majorem Classem ex composito conveniunt, tametsi vocatæ non fuerant, atque illic agi cæptum, quo pacto Senatus rectè, atque ordine eò posthàc vocaretur, atque frequens haberetur, uti more majorum, sicuti Juniores aiebant, de republicâ consultaret, prætereà quis abnuentibus Primario, ac cæteris Præsidibus, item rectè, atque ordine Senatui præesse posset? Sed Primarius Præses, atque alii cum Inquisitionum Præsidibus, atque Senatoribus litigare, conturbare rem, & altercationibus tempus trahere, donec postremò hora quâ excedere Curiâ moris est, adesset, atque tùm re infectâ discessum. Continuò Reginæ nuntiatum est, quid in Senatu ageretur: *Coercendam juniorum licentiam, nec hanc ipsis impunè esse debere, acerrimos in eâ fuisse* b *Petrum Gaianum, & Ioannem Iacobum Barillonum Inquisitionum Præsides, prætereà Nicolaum Quelainum, & Carolum Comitem Montoglanum homines maturâ ætate, qui Juniorum facilitate abutantur: Senatum uti civibus jus dicat, institutum: omnis rei publicæ curam penes Regem modò esse, cujus ullam partem attingere Senatui nisi ab Rege consulatur fas non sit.* Digna res visa de quâ in Regis Consilio referretur: adfuêre de more Gasto, Condæus, Mazarinus, Seguierus Cancellarius, atque alii, ex quorum sententiâ Gaianum, Quelainum, & Montoglanum Regina secedere, Barillonum Pinarolum concedere jubet: in hunc quoniam Belfortii consiliorum particeps habebatur, graviùs consultum, missi satellites qui eum Pinarolum abducerent, uxori uti virum comitaretur postulanti negatum, cæteri uti cuique rus Urbi proximum fuit; eò abiêre.

b Gaian, Barillon, Quelain, le Comte de Montauglan.

1645. Ubi hæc Patres accepêre, tùm de Collegarum discessu solliciti in majus Conclave universi conveniunt, & quid facto opus sit, inter se consultant: dicuntur sententiæ graves, multi ab omnibus judiciis, atque negotiis abstinendum censent, usque dùm Collegis in Urbem, atque in Senatum redeundi potestas fiat: hæc fuit Petri Brussellі sententia, in quam Juniores frequentes iére: majoribus natu aliter visum, Reginam modò adeundam, atque uti Collegas redire juberet, commonefaciundam: qui ubi sententiam suam valere student, pluresque in eam discessisse contendunt, negantibus Junioribus, rursùs omnes ordine sententiam rogari placuit: sed ubi ad Brussellum ventum, quam priùs dixerat, eam mutavit, seu permotus eorum oratione, qui contra senserant, seu veritus ne quid ab Aulâ sibi graviùs accideret, nec post hunc quisquam omnium ejus ab qua ipse discesserat sententiæ prærogativam affectavit. Ibi verò se Juniores desertos clamitare. *Qui in Aula gratiâ polleant, iis proditam ab Præsidibus, & Senioribus Senatûs autoritatem, quâ per eorum socordiam, aut avaritiam imminutâ hos ipsos ludibrio habitum iri, atque Juniorum fidem nequicquàm imploraturos. Senatus consensu nihil Aulæ terribilius esse, in cujus corruptelâ, avaritiâ, aut prædandi lubidine id modò reliquum bonis perfugium, atque præsidium sit: eò qui hujus Ordinis dignitatem, atque potentiam minuant graviùs peccare.* Nihilo seciùs Senatûs decretum fit sicuti Præsides, ac majores natu censuerant: dein Patres Reginam de Collegarum in Urbem, atque in Senatum reditu adeunt: de Senatu negatum, de Urbe Gaiano, Quelaino, ac Montoglano potestas facta: Barrilloni causam ab aliis diversam esse responsum, neque quod de eo ex Consilii sententiâ decretum sit, id tunc minui posse.

Ubi hæc Senatui nuntiata, Juniores dictitare, *Hanc esse Seniorum ignaviæ, atque obsequelæ mercedem: Senatûs autoritatem in Aula nihili pendi, quoniam aliùs alio, nec omnes ad id quod ex usu sit, uno animo tendant. Antiquam experiri libertatem si cui bono lubeat, ipsi fraudi esse. Adesse exilium, carcerem, vincula si quid de republica more majorum referri velis: aut sicubi ab Rege Senatus consulatur, quod nunquàm nisi de Edictis ad corrogandam pecuniam fiat, rectè censueris. Regem inter, & Populum medium usque Senatum fuisse. Si ille imperium per lubidinem, hic libertatem per licentiam exerceret, adfuisse qui prohiberet Senatum, apud Regem monendo, precandoque, queis precibus sua tamen vis, atque autoritas inesset, apud populum decernendo, coercendoque. Hæc tunc imminuta, corruptaque, dùm Præsides si diis placet, & Seniores Aulæ, & rei familiari serviunt. Imperium adeò in lubidinem, libertatem in licentiam verti: quæ uti suâ ignaviâ contracta posteritas credat, nusquàm commissuros. Igitur tametsi judiciis pro more operam dari Senioribus placeat, nequid de solito decedat quæstu, aut quid adversùm Aulam offendant, nihil se tamen rerum facturos, donec Collegis omnibus in Senatum redire copia sit.*

Contrà Seniores. *Neque Regem, neque Senatum* aiebant *quidquid possit, experiri ex usu esse. Hoc tamen inter utriusque potentiam interesse, quod hanc Rex suo, Senatus alieno, atque ab Rege concesso jure teneat. Præclara igitur esse Juniorum de Senatûs potentia, atque autoritate verba, quæ dùm magnificè jactant,*

haud satis meminisse hanc se ab Rege non depositam, sed permissam habere. Ubi Senatui Reges morem gesserint, id suâ voluntate, & quia recta essent, quæ Senatus monebat, fecisse: ab invitis autem exsculptum quidpiam, perindè Senatu, ac Regibus indignum fuisse: Cæterùm in Regno unum Regem imperare, parere verò cæteros omnes, nihil medium videri. Ipsum Romæ Senatum, Consilium Orbis terrarum, ipsos Consules plebi Romanæ paruisse. Quod Senatui juris sit in cæteros cives, non tàm suum, quàm Regis esse, cujus in ea re ipsiùs voluntate vices agat. Senatum si cum Rege sentiat validum, si dissentiat, infirmum fore. At enim avaritiæ, atque ambitioni eorum qui apud Regem gratiâ valebunt, serviundum erit? Minime. Sed si quid ex eorum lubidine Rex edicat, jubeatque in acta Senatùs referri, aut si quid ea res more majorum ad amplissimum Ordinem pertineat; standum iis quæ ipsi majores nostri sapienter, & moderatè fecêre: scilicet commonefaciundum Regem, & quæ æqua sint, edocendum, cæterùm ampliùs quidquam facere fas non esse. Quæ Senatus ab Rege, aut Reginâ Matre de Collegis postulaverit, eorum partem maximam impetrasse, scilicet ut ad Urbem redeant, quod difficilius erat: eò magnam spem esse, ut & brevì in Senatum veniant (quod quidem facilius videtur) impetraturos. At de Barillono negatum? quem scilicet gravibus de causis amandatum, & in custodiam conjectum aiunt: hujus tamen rei curam Seniores neutiquam omittendam censere, sed ita suscipiundam, ut ne sibi Senatus subitò obtemperari velit, qui mos jubentis magis, quam supplicantis sit. Patres mox posse rursùm de Barillono Reginam adire: Intereà si ab judiciis se abstineant, nihil illi profuturos, & populo, sibique damno fore. Nihilo seciùs Inquisitionum Classes judiciis abstinuêre. Post paulò Patres rursùm Reginam de Barillono, ut & hunc ad Urbem, & in Senatum redire vellet, adiêre: quod ubi acriùs urgeri sensit, priùs edocta quid respondendum esset, Barillonum ait ex Gastonis, Condæi, totiusque Consilii regii sententiâ in custodiam conjectum, & quoties ex Senatu quis peccaverit, in eum ex delicti gravitate pariter animadversuram. Sed nec ea oratio Juniorum fregit, aux flexit animos, uti luberet magis judiciis operam dare, donec moræ, atque otii tædio, cùm nihil suâ pertinaciâ proficerent, ad consueta munia rediêre. 1645.

Per id tempus in Urbe hujusmodi incidit res, cujus gratiâ propè ad seditionem ventum. Templum B. Eustachii celebre est, cui plebis multitudo ingens, quæ in eo sacris operam det, dudùm est attributa: hujus Antistes erat Tonnelierus, Curionem appellant, aut Pastorem, ab curâ Gregis quem verbo Dei pascere debet, is in gravem incidit morbum, ex quo cùm se refici posse diffideret, complures è grege suo, scilicet ex eâ multitudine, quæ sibi sacrorum causâ attributa erat, quos non modò in his, sed & in angustis rebus suis & consilio, & re juverat, ad se vocari jubet: dein singulos appellando, percunctatur quam pecuniam his mutuò dedisset, num eam absque rei familiaris gravi incommodo reddere possent? qui bonâ fide se negarunt posse, eorum chirographa conscidit, cæterorum servavit: cujus rei fama ubi ad omnem pervasit multitudinem, incredibile memoratu est, quantam gratiam addiderit homini. Sororis filium habebat in eodem Templo sacris operantem, quem ubi ipse decef-

1645. ſiſſet, in locum ſuum Curionem fieri percupiebat: ſed priùs diem ſuum obiit, quam cuncta ad eam rem neceſſaria ab Româ venirent: quamobrem alius Curio eſt creatus. At ea quam ſuprà memoravimus multitudo attributa Templo negavit ſe quemquam in eo ſacris præeſſe paſſuram, præter Tonnelieri ſororis filium, quod quanquàm minùs æquum eſſet, neque dandum plebi exemplum erat, ſibi Templorum Antiſtites deligendi, mos tamen huic gerendus fuit, cùm certum eſſet non aliter quieturam.

Intereà quæ ad bellum proximis æſtivis porrò gerendum pertinebant ſummo ſtudio, atque diligentiâ parabantur; quod idem ut ab Sociis Belgarum Civitatibus fieret Regina Eſtradam Hagam Comitis miſit, ſimul uti quid hoc anno utrimque conandum eſſet potiſſimùm, cum his & cum Arauſio conſultaret, quantis copiis, quanto navium numero res communis gereretur: nam his Civitatibus ſcilicet ad Oceanum, atque Inſulas, quò Vahalis mare compluribus oſtiis ſubit, poſitis, major quàm cæteris omnibus gentibus navium copia eſt: hæ nobis in Belgii ora quidpiam molientibus magno uſui futuræ erant, atque adeò ut ne aliò abducerentur, cavendum fuit. Bellum nuper ab Chriſtina Sueciæ Regina adversùm Chriſtianum Daniæ Regem ſumptum fuerat, ſicuti ſuprà memoravimus, quod non modò terrâ, ſed & mari gerebatur: eò apparatæ utrimque claſſes, atque eâ parte belli Sueci fœderatos Belgii Ordines in ſocietatem vocabant. Sueci, atque Dani mare Suevicum accolunt, quo Batavi ac cæteri Sociarum Civitatum Populi navigare plurimùm, atque in hujus portubus commercari ſolent. Sed id ingredi niſi per ſubjectum Arci Danicę fretum nequeunt, quâ de causâ Danię Rex maxima ab his exigit portoria, quæ uti planè tolleret, aut imminuere cogeretur, proni ad fœdus, & ſocietatem cum Suecis faciundam omnium animi videbantur, quod ſi fieret neceſſe erat bellum ab Sociis Civitatibus in Belgio adversùm Hiſpanos ſegniùs geri, ac pleraſque naves in mare Suevicum duci. Præterea Suecis ad bellum Danicum intentis neceſſe item erat, hos Germanicum ſegniùs gerere, atque ita novum illud adversùm Danos bellum utrobique nobis fraudi futurum erat, quibus cum Suecis, & Sociis Civitatibus belli adversùm Auſtriacos, & Hiſpanos ſocietas intercedit. Eâ causâ Eſtrada juſſus erat Socias Civitates ab Danico bello avertere, uti Belgico quantam ex fœdere debebant, nobiſcum operam darent, ac maxime ut eorum naves nobis ad mare quidpiam molientibus uſui forent. Impetratum denique ab Sociis Civitatibus eſt, ut ne ſe Danico implicarent bello, ſed magis paci inter Suecos, Danoſque conciliandæ ſtuderent, quod denique naviter fecêre.

Sed ut æſtivorum tempus in Hiſpania maturum eſt, eò de more priuſquàm aliò bellum cœpit. Decreta hæc fuerat provincia Henrico Lotharingo Harcurio, qui hanc Prorex cum exercitu obtineret: nam ad rem adversa Mottæi fortunâ corruptam in Catalonia reſtituendam magis idoneus erat nemo, cujus rei patrandæ incredibili ſtudio flagrabat, non modo rei publicæ causâ, ſed & odio in Mottæum, qui cum Harcu-

rii inimicis, ac singillatim cum Longavillâ congruebat. Mottæo Margaritus cum omni factione suâ amicus fuerat, nam duæ apud Barcinonem sunt, hæc una, altera Josephi Dardennæ, quam adeò Harcurius prætulit, sibique adjunxit. Margaritus per Proregis absentiam apud Barcinonem, atque in omni Cataloniâ pro Prætore est (Gubernatorem appellant) cujus Magistratûs etiam Prorege provinciam obtinente, atque præsente quædam munia sunt. Priusquam Harcurius adveniret, ex adversâ apud Ilerdam Mottæi pugnâ, atque irrito apud Tarraconem incæpto Hispani spem nacti Barcinonis, atque omnis Cataloniæ recipiundæ, non tàm apertâ vi, quod plerúmque feliciùs Gallis cedebat, quàm arte, atque fraude quibus maximè valent, sibi agendum decrevêre. Erat apud Barcinonem mulier primaria formâ luculentâ, atque ingenio valido, quorum alterum ad pelliciundos animos; alterum ad ingentia quæque patranda usui fore videbatur. Hæc ex Aragonia claris majoribus orta, viro item in Catalonia clarissimo nupserat, Hippolitam Aragonam, virum Albi Baronem appellavêre. Sed his nihil simile præter genus, alia omnia dissimilia, atque contraria fuêre. Vir Gallis, uxor Hispanis studebat, quò facilè Toralto qui in propinquo Tarraconi Præfectus erat, venit in mentem, Hippolitæ operâ uti, ut apud Barcinonem grande quidpiam atque Hispaniæ Regi utilissimum moveret, neque ad id patrandum mulier quidquam abnuitura erat. Hanc Onufrius quidam Aquilles dives, ac nobilis in urbe amabat dudùm, nequedùm huic illa copiam sui fecerat, non quòd pudicitia obstaret, nam huic alia omnia cariora fuêre, sed quòd juvabat nobilitare scelus, ita ut non ad ambos modò, sed & ad rem ipsam publicam prodendam pertineret. Igitur ex Toralti sententia qui Aquillis amorem noverat, hunc Hippolita edocet, quid facto opus sit, si potiri velit: scilicet desertis, ac proditis Gallis ad Hispaniæ Regis partes transeundum, atque operam dandam, uti Barcino, atque omnis Catalonia in hujus ditionem, ac potestatem redeat. 1645.

Hic primùm aversatus, deprecatusque facinus, quod utrique ac fortassè Civitati omni perniciem allaturum videbatur, postremò ubi mulieris animum nec rationibus, nec precibus, obsecrationibusque flectere potest, hujus amore, atque blanditiis victus, non priùs tamen ex voluntate respondit, quàm illa rem nefariam grati Aquillis in Philippum Hispaniæ Regem animi specie cohonestavit, dictitando hujus beneficio, ita enim se res habebat, Aquillem nobilem antehàc factum, fortunamque ejus viris genere in provincia clarissimis æquatam, pro quo gratiam Philippo referendam, quem Principem ab natura sortitus esset: ita tùm demùm Aquilles in Hippolitæ, hæc autem in illius potestate fuit. Aquilli Toraltus satis grandem pecuniam curavit, quam ex Hippolitæ sententia largiretur iis, qui alicui ad rem quam moliebantur, usui esse possent. Ambo sibi Gallicansium Abbatem totius Cleri Catalanici facilè principem haud difficulter adjungunt, nunquàm ab Philippo, Hispanisque abalienatum, sed tempori sicuti complures ex ordine Ecclesiastico servientem: dein plerosque alios ad Philippi partes adducunt. At post-

1645. quàm Harcurius Barcinonem advenerat, tanti fama viri, copiæ, atque alia instaurando bello idonea maximam Catalanis de libertate porrò conservandâ spem fecêre, quam Harcurius his quæ posthàc dicturi sumus præclarè gestis confirmavit. Is profectionem ad exercitum adornabat, cum in rem suam conjuratis esse visum, Hippolitam inter & Chabotum amorem conciliari, ut illius operâ quid Harcurius per proxima æstiva moliretur, ac faceret, rescíscere possent. Hippolita haud difficulter Juvenis animum ad sui amorem pellicit, ita ut planè in hujus esset potestate: dein Aquilles qui Chaboto familiaris erat, atque homini plus nobilitatis, quàm pecuniæ esse satis sciebat, sese huic mutuam si ita videretur daturum inter colloquendum dixit, quod quidem gratum acceptumque Chaboto fuit. Sed ut hunc sibi magis, magisque adjungerent, simul ut hujus, atque Harcurii cui affinis est, operâ Josephum Margaritum ampliùs labefactarent, Chaboto persuadent ut huic Magistratum abrogatum, ac sibi ipsi mandatum velit: id illi & Harcurii Proregis affinitate, & suâ virtute freto haud difficile futurum, sese intereà apud populares operam daturos, uti Civitate donetur, quandò hic magistratus nulli nisi qui civis sit, mandari possit: ita bonæ spei plenum, atque Hippolitæ blanditiis, & consuetudine devinctum dimittunt, qui cum Harcurio proficisceretur.

Is jussùs erat ad Sicorim habere castra, ut Hispaniæ Regem quem apud Cæsaraugustam venturum ferebant, aut qui copias ejus ductaret, eum fluminis transitu prohiberet, intereà dùm Pralinoplessius cum altero exercitu Rhodam oppugnaret. Oppidum est ad mare opportuno loco situm, muro firmissimo, & quinque propugnaculis munitissimum: mare fossam subit, atque adeò cujusvis auxilii eâ parte copia est. Id modò oppidum, & Tarraco ab Iberi ostiis ad mare Gallicum adhùc in Philippi erant ditione, cætera Ludovicus tenebat. Tarraco sæpiùs frustrà tentata, Rhodæ quia propior Galliam est, facilior oppugnatio visa, majorque ex hac oppugnatâ fructus.

Igitur Pralinoplessius IV. Non. Apriles circumquàque oppidum castra ponit, munitque. Eò ab Barcinone, quæ Proregum sedes est, Harcurius venit, & quò quæque Cohors, aut equitum Ala tenderet, agitaretve, & quâ quisque Castrorum Præfectus curaret, ipse pro Imperio constituit: dein eâ nocte quæ profectionem ejus antecessit, fossæ ad oppidum duci cæptæ. Peditum millia novem, equites mille in castris erant: ante portum naves bellicæ majores quindecim, incendiariæ sex, actuariæ decem, aliæ prætereà eò venire jussæ nondùm aderant. Reliquum Aprilis ducendis ad oppidum fossis, turribus ædificandis, collocandis tormentis consumptum; nec intereà nostris quies ab hostibus fuit. Oppido Præfectus erat Jacobus Cavalierus propugnandi inter Hispanos peritissimus: is quotidie equites, peditesque qui nostros operibus intentos perturbarent, emittebat. Sed hos qui ad hujuscemodi impetus sustinendos in stationibus fuêre, tuebantur, atque hostes propulsati, quoties eruptionibus pugnavêre: nullum tamen intermittebant diem, quin semel, atque

que iterùm quid pugnando prodesse possent, periculum facerent. 1645.

Nihilo seciùs opera nostri promovêre, in quibus occupatissimi erant, cùm tempestas coorta, quæ usquè fecerant cuncta corrupit: nam ab imbre flumina quæ ab proximis Pirenæi jugis defluunt, atque Oceanus ab fluminibus immensùm auctus omnia repente castra necopinatò complevit: præterea vento militum tuguria, atque tabernacula prostrata, homines unà, jumentáque his involuta fœdiorem quàm pro periculo speciem hostibus è summo muro spectantibus præbuêre, omnes propè copiæ stationes, atque castra ipsa deserere coactæ in proximos vicos dilapsæ sunt, cùm vim tempestatis, atque frigoris nisi sub tectis perferre nequirent.

Helvetii tamen ad omnem duritiem assueta gens nusquàm se loco movêre editiore fortè constituti. Item Pralinoplessius quas circùm Prætorium habebat copias, eas haud dilabi passus est: hostes intereà omni circùm oppidum regione aquis completà incertis sese vadis committere non ausi, nihil priùs quàm paulùm dilapsæ fuissent tentavêre. Tùm verò eruptione factà ab ipso Pralinoplessio de more in oppidum compulsi sunt: dein copiæ in castra rediêre, atque opera refici cæpta. Triduùm ea tempestas sævüt, in mari, quàm in terrà multò ampliùs: hâc duæ ex classe nostrà naves actuariæ periêre, altera vadis impacta, altera fluctuum vi disrupta, qui huic præerat, is innixus tabulæ ad proximum littus ejectus est, paucis aliis eadem fortuna fuit, cæteros milites, remigesque mare hausit: reliquæ naves diù multúmque cum fluctibus conflictatæ, postremò tamen incolumes permansêre.

Sedatà denique tempestate nostri maturare, hostes tardare opera, crebrò erumpere, atque ipsi longiusculè ab oppidi fossâ contra munire, nulla uspiàm oppugnando, aut propugnando majora virtutis exempla edita: nihil soli ab nostris quàm quò hostis cominùs pugnando pulsus esset, occupatum, atque id ni properè muniretur hostis quandoque, & pugnando recipiebat, ac sic duplicabatur in abigendo rursùm labos, periculumque: quin & quædam jam munita loca ab hoste recepta sunt, fossæ completæ, turres excisæ, omnia opera corrupta, quæ refici magno militum labore necesse fuit: postremò tamen ad fossam oppidi perventum, cujus latere perfosso in hanc descensus patuit: sed eò aqua septem alta pedes erat, quam adeò Cavalierus haud ita facilè transiri posse credidit, seque aliquandiù prohibiturum, donec aut terrâ, aut mari quid auxilii adveniret, cujus ipse Philippus sæpiùs per litteras spem fecerat. Sed hæc Præfectum frustrata est, Harcurius enim cum exercitu ad Sicorim, classis nostra ab mari prohibebat, neque id ab Hispanis usquàm tentatum. Intereà nostri maturare rem, cunicularios ad propugnaculorum latera duo applicare, horum alter pellitur, alter opus incipit, ac promovet, pontes in fossà instituuntur, quos incendiariis navigiis hostes corrumpere tentant, sed hæc accedere prohibita longiùs quàm ut nocere possent, arsêre: rursùm quò pulsus erat alter cunicularius, eò mittitur: at ea saxorum queis murus constabat durities, atque hujusmodi colligatio fuit, uti perpetua rupes esse videretur, quod quidem ut ne perfringerentur,

1645. aut avellerentur magnoperè obstabat: summo tamen cunicularioram labore est effectum, uti VI. Calend. Junias ad Sangeorgiani propugnaculi latus cuniculus pulvere tormentario compleretur, atque igne admoto ingentem ruinam ederet: continuò nostri irrumpunt, locumque occupant, ac jam munire sicut erat imperatum incipiebant, cùm pleraque nobilitas laudis avida prætergreditur, atque ad propugnaculi summa contendit. Ibi vero hostes haud quaquàm sui dissimiles, præterea necessitate compulsi, quæ & fortissimis virtutem addit, postremò loco freti nostros inter muri rudera per acclive subeuntes excipiunt: prælium fit quàm pro numero hominum acrius: nostros si paulùm anniterentur oppidi expugnandi spes, atque gloria, hostes & fortunarum, & salutis cura quæ in eo temporis vestigio agebatur, stimulabat: primo tamen congressu pulsi aliquantùm, dein jussu Præfecti extrema metuentis eò omne præsidium oppidi accurrit, missiles ignes, malogranata, atque id genus alia quæ ab editiori loco magno usui sunt, affatim ingerunt, quibus atque alio omni telorum genere petiti nostri, prætereà cùm hostes per declive procurrentes eos inter muri ruinas acriùs urgerent, loco cessêre, pedemque pugnantes retulêre: sed hos cupidiùs hostes insecuti numero sexdecim cæsi sunt, cæteri regredi properantiùs quàm venerant coacti. In eo certamine Sampaulus Tribunus militum qui uni præerat Cohorti viginti vulneribus adverso corpore acceptis, altero modò genu subnixus, gladio usquè rem strenuè gessit, donec ab hostibus oppressus est, cui dùm spolia detrahere conantur, quidam è nostris subsidio venêre, atque hunc ab eorum manibus eripuêre: nihilo seciùs nostri locum priùs in propugnaculi ruina occupatum tenuêre, atque munivêre: dein eâ quæ subsecuta est nocte cùm dextrâ, lævâque ampliùs loci occupassent, Cavalierus deditionem fecit, & post quatriduum cum omni præsidio oppido discessit, navibus in ulteriorem Hispaniam devectus. Tanta res ab Pralinoplessio summa cum laude, & bellicæ virtutis famâ ab ineunte Aprili ad exitum Maii confecta est. In eo negotio a Aussonvilla Valbecurius, Uxellus, Sammegrinus, & Hardius Trussæus castrorum Præfecti egregiam Regi operam navavêre, multaque per oppugnationis tempus militaria facinora edidêre. Ubi hæc Reginæ nuntiata, continuò decreta supplicatio, atque Deo immortali in majore Urbis Templo honos habitus est. Trinitatis Arx altero ab Rhodâ lapide, & ipsa tormentis petita brevì in deditionem venit.

a Vaubecour-Aussonville, le Marquis d'Vxelles, le Marquis de Saint Mégrin, Hardy de la Trousse.

Dùm hæc apud Rhodam geruntur, Harcurius ad Belpuchium stativa habebat, id modò sollicitus, ut ne ab Philippo copiæ Sicorim traducerentur, quæ Rhodæ auxilio forent, sed eâ deditâ sibi & quidpiam conandum esse constituit. Ilerda, atque Balaguiera oppida duo ab Hispanis anno proximo recepta in adversâ Sicoris ripâ posita sunt, quorum altero si potiri posset, id magni ad rempublicam momenti fore intelligebat. Primùm igitur ut ne quid cis flumen in ditione Philippi esset, Agramontem Castellum in Urgellarum planitie positum per Chabotum castrorum Præfectum ad deditionem redigit, dein locum traducendis

Sicorim copiis circumſpicit. Hoſtes ab Camaris, quod oppidum paulùm ſupra Balaguieram ad Sicorim eſt, ad Iberum uſque cuncta ad amnem oppida, vicos, atque vada præſidiis tenebant, ſupra Camaras nulla ad Sicorim habebant præſidia. Igitur illàc copias equitum, peditumque, quot ſatis viſum eſt, ab Barrio Santaunefio, & Pleſſio Beſanſono amnem traduci jubet, quod nullo negotio factum: ſuperandus erat præterea Noguera amnis, qui propiùs Camaras Sicorim ſubit, ſed & hujus vada omnia ponteſque hoſtes tenebant, præterquàm Trempam versùs, quò per montes propè invios eundum erat, eò hoſtes nihil de noſtrorum in hanc regionem profectione ſuſpicati ſunt: præterea Harcurius quò magis falleret, cum majori copiarum parte, quæ ſpeciem univerſi exercitus præbebat, infrà Camaras locum quò tranſiret amnem, quærere videbatur. Ubi Santaunefius, & Pleſſius Beſanſonus eò pervenêre, quò Nogueram pedites traducere conſtituerant, ab Trempâ lintrem omninò unam habuêre, quâ freti funes quatuor validos ab alterâ ad alteram amnis ripam extendi juſsère, quibus vice pontis plerique, cæteri lintre ſæpiùs commeante traducti ſunt, ac ſubitò editiora ultrà flumen loca occupavêre. Poſtquàm Pleſſius Beſanſonus unâ cum peditibus Nogueram tranſierat, Santaunefius ad equites rediit. Vadum erat paulò infra eum locum quò pedites traducti fuerant cuſtoditum ab hoſtibus, quos pellere, ut illàc & equites amnem tranſirent, neceſſe fuit. Eâ gratiâ convenerat inter Santaunefium, & Pleſſium Beſanſonum, ut hic cum peditibus ultrà flumen adoriretur hoſtem, intereà dùm ille cum equitibus vadum tranſiret, quod cùm utrimque fieret, hoſtes dilapſi, noſtri ſuperato ab equitibus vado jam uno agmine ad Camaras contendêre. Eò pons ad Sicorim eſt, quem ut hoſtes tenerent huic, atque oppido ſatis firmas munitiones addiderant, nam rati penes quem pons eſſet, ei magnam ad alia patranda facultatem fore, ſibi quidem ad Cataloniam omnem recipiundam, nobis verò ad Ilerdam, aut Balaguieram potiundam. 1645.

Intereà Harcurius ſeſe Sicorim Balaguieram versùs tranſire velle porrò ſimulabat, quò factum eſt, ut eò hoſtes adeſſent, atque adeò apud Camaras pauciores fuêre, cùm Santaunefius, & Pleſſius Beſanſonus advenêre. Pugnatur utrimque acriter, noſtri ſtrenuè rem gerunt, neque ſegniùs hoſtes propugnant, poſtremò caſtello uno capto, cæteræ munitiones deduntur. In hac pugnâ centum & quadraginta ex hoſtibus centuriones, procenturiones, vexillarii, præterea nongenti ampliùs milites cæſi, captive, quadringenti è noſtris cæſi, aut vulnerati ſunt.

Pons eò ab hoſtibus antehàc interruptus fuerat, quem brevì reficere quia difficile videbatur, Harcurius amnem ratibus jungere maluit, quà traductæ quæ cis Sicorim erant, copiæ ſunt. Poſtridiè relicto apud Camaras idoneo præſidio, atque omnibus impedimentis, tormentis, carriſque, Baltaſarem cum equitibus quibus præerat, præmittit ad montes, dein pedites ſubſequi jubet, poſtremò ipſe cum reliquo equitatu movet. Iter erat difficile, aſperum, ac maximè equitibus, qui ſæpiùs equis exſcendere, atque hos loris trahere cogebantur. Poſtquàm in unum con-

1645. venit omnis exercitus, Harcurius bipartitò ad hostem ducit: ab dextrâ Merinvilla, ab sinistrâ Chabotus suum quisque præibat agmen: Santaunesio ut equitum, Sammegrino uti peditum curam singillatim haberent, præceptum: Plessius Besansonus Harcurium comitabatur, qui inter hæc agmina duo cum equitibus sclopetariis quos custodiæ causâ habebat, item suâ gravioris armaturæ equitum turmâ medius incedebat: agmen claudebant turmæ queis Alesius Baro præerat, atque Helvetiorum Cohors, cui Tribunus erat Rhonn, sed hi quiescere ubi prælium fieret, jussi, ad quos si quid durius accideret, cæteris receptus esset. Inter montes quà nostris descensus erat, & Balaguieram planities intercedebat, in quâ hostes instruxerant aciem, nostros itinere fessos, atque incompositos sicuti existimabant, aggressuri. Sed ea monte descendentium incitatio fuit, ut ne primum quidem eorum impetum hostes sustinuerint: primo congressu Harcurius cum equitibus cornu illorum dextrum fudit, fugavitque, cujus strage perterrita media acies, nostrosque ab montibus procurrentes conspicata fugam capessit, hæc ad notum Sicoris vadum ferebat, sed Harcurius id fore suspicatus eò præsidium collocaverat, quo fuga inhibita, hostes reliquam spem in virtute posuêre, atque adeò propugnavêre acriter: sed ab Harcurio cum equitibus, ab Catalanorum equitatu, ab Santaunesio cum Campanica Legione simul oppugnati, postremò cæsi omnes, captive. Sinistrum cornu, & quod reliquum hosti copiarum fuit, ad Balaguieram recepit se, atque pro mœnibus consedêre, ut ab tormentis oppidi protegerentur. Parvo ea victoria constitit, nam pauci duces, equites, peditesve trecenti omnino desiderati, a Charnius Comes qui Harcurii, Castelardus qui Armaniaci hujus filii turmis præfuerant, inter cæsos insigniores fuêre. Andreas Cantelmus qui Hispanis Imperator erat, ad Balaguieram retrocesserat, Mortara Legatus fusis quæ circùm se fuerant copiis, cum equitibus triginta secundùm amnem profugit, & mox ab sclopetariis Harcurii equitibus oppressus, captusque est. Trecenti cùm Legati, ac Tribuni, tùm Centuriones, procenturiones, turmarum duces, ac vexillarii, præterea duo peditum, equitumque millia capta, mille sexcenti cæsi, aut in amnem compulsi periêre.

a Le Comte de Charni, Chastelard.

Hisex sententia gestis Harcurius Hardium Trussæum castrorum Præfectum cum parte copiarum quæ ad Rhodam fuerant, ad se venire, & apud Termas, qui locus ad Sicorim est, stativa habere jubet, ipse Menargas in adversâ occupat ripâ, atque eò amnem ratibus jungit, uterque locus infrà Balaguieram positus est: Camaras jam suprà firmissimo præsidio tenebat, atque item eò Sicorim ratibus junxerat: Ita hostibus qui apud Balaguieram erant, clausum flumen suprà, atque infrà erat. Prætereà circùm oppidum cuncta loca peditum, equitumque præsidiis complet, ut hostem commeatu, atque pabulatione prohiberet: nam id oppugnare difficile videbatur, quoniam Cantelmus ad prælium quidem iterùm faciundum minùs quàm par erat copiarum, ad oppidum verò defendendum plus satis habebat. Loci natura Harcurii incœptum plurimum adjuvabat, nam ab Camaris ad Menargas Sicoris, suprà Camaras Noguie-

ra in hujus erat poteſtate: ab Noguierâ ex adverſo Sicoris montes ſunt, ab quibus amnis infrà, & propiùs Menargas Sicorim ſubit, ita tribus ex partibus flumina, cæterà montes parvam hanc in quâ Balaguiera poſita eſt, regionem claudebant, atque adeò neque foſſis, neque munitionibus, uti quaquà versùm venientem ſubſidio hoſtem arcerent, noſtri opus habuêre. 1645.

Ubi primùm Philippo nuntiatum eſt, profligatos ſuos ab Harcurio fuiſſe, atque in anguſtum copias Cantelmi apud Balaguieram coactas, per omnem Hiſpaniam delectum haberi jubet. Intereà Philippum Sylvam ab Tarracone cum tribus peditum millibus evocat, quos antehàc navibus ad Rhodam dùm ab noſtris oppugnabatur, auxilio mittere conſilium fuerat: his adjuncti mille quadringenti qui Rhodâ per deditionis conditiones exierant, atque Tarraconem advecti fuerant, præterea Valentiani mille: cum his copiis intereà dùm aliæ ex novis delectibus advenirent, juſtumque exercitum efficerent, Sylva ad Ilerdam ſtatiua habuit: huic Legatus fuit Toraltus, Totavilla rei tormentariæ præfuit. Hi nihil omnium omittere juſſi, quo ad Balaguieram commeatus duci poſſent, intereà dùm plures coguntur copiæ, quibus & pellatur hoſtis, & in Cataloniâ quidpiam operæpretii fiat: nam & in adverſis præclara, atque magnifica loqui Hiſpanis moris eſt: ſed omnes quos eò misêre commeatus, u noſtrorum, aut virtute, aut inſidiis interiêre, & quæ adversùm præſidia noſtra Cantelmus ab Balaguiera, Sylva ab Ilerdâ tentavêre, ea ipſis aſpera, fœdaque evenêre.

Eò factum eſt, uti Sylva quidpiam diverſiſſimâ ſibi ab Balaguiera parte conandum eſſe arbitraretur. Sæpiùs jam Hiſpani Flixium ultrà Iberum amnem fruſtrà tentaverant: ſed hujus expugnandi ſibi magnam opportunitatem dari credidêre, intereà dum noſtri ad Balaguieram planè intenti eſſent. Res erat in celeritate poſita, ſi antequàm noſtri ſentirent, Hiſpani proficiſcerentur, & Flixium advenirent: miſſi pedites, equiteſque ad hanc expeditionem quot ſatis viſum, tardiúſque id per exploratores Harcurius cognovit. Brevius iter erat Hiſpanis ab Ilerdâ, quàm noſtris qui circùm Balaguieram erant Flixium tendentibus: quo factum eſt, ut illi oppidum priùs expugnaverint, quàm noſtri appropinquarent: namque hos idoneo numero Harcurius Chaboto duce eò miſerat, ipſe aliquantùm ab ſtativis Iberum versùs proceſſerat cum equitatu, ſi fortè quid ab Chaboto eſſet offenſum, Pleſſio Beſanſono in ſtativis pro Prætore relicto. Apud Flixium trecenti è præſidio ab hoſtibus oppidum expugnantibus cæſi, cæteri in Arcem egregiè propugnantes receperant ſe, atque in eo erant hoſtes, inſtituto in murum cuniculo, ut hunc brevì disjicerent, cùm nuntiatum eſt Chabotum adeſſe. Tùm mutata utriuſque partis fortuna eſt, & qui Flixium oppidum tenebant hoſtes, arcis omiſsâ oppugnatione, quo pacto ipſi ſuæ ſaluti conſulerent, magnoperè laborabant: poſtremò eò res rediit, uti vitam modò pacti Chaboto dederent ſeſe, qui omnes numero mille captivos abduxit.

Poſtquàm nihil ex ſententiâ ſatis Hiſpanis procedebat, neque Har-

1645. curius de solitâ præsidiorum custodiâ remittebat quidquam, eò rerum omnium inopia apud Balaguieram crescere, graves in vulgus militum morbi grassari, ipse Cantelmus animo, & corpore juxtà æger oppido discessit, seu uti valetudini daret operam, seu Philippus ob rem corruptam infensus hominem objurgandi causâ accersiverat, qui ubi Balbastrum advênit, morbo suprà modum ingravescente mortem obiit. In oppido ad Simonem Mascarenam rei tormentariæ Præfectum summa imperii per Cantelmi absentiam redierat: is pro opibus sustentare rem, scrutari abdita, si quid fortè frumenti oppidani occultaverant, repertum est aliquantum, quo militi paucis diebus subveniretur: quæ in oppido erant copiæ, eæ veteranorum fuêre, quò magis eorum saluti Philippus sibi consulendum esse intelligebat: eò Philippum Sylvam perpetuis litteris urgebat, uti si quo modo fieri posset, commeatus ad Balaguieram mitteret: sed cùm id semel, atque iterùm Toraltus, & Totavilla frustrà tentassent, Mascarena sibi denique deditionem faciundam esse constituit. Hujus conditiones quantùm præsens rerum status monebat, æquissimæ ab Harcurio latæ: id modò durum, quòd hostium copiæ inediâ propè confectæ, & ad quietem magis, quam ad itineris laborem idoneæ longissimo circuitu per Cataloniam, Russinonensem agrum, Septimaniam, & Aquitaniam, alteram Hispaniæ ad Oceanum Cantabricum partem petere jubebantur, cùm ad suos redire per Aragoniam proximum esset. Sed Harcurius omnem partæ nuper victoriæ, atque diuturnæ obsidionis fructum in eo positum intelligebat, ut hæ veteranæ copiæ, sicuti post tanti itineris laborem futurum videbatur, Philippo quàm minimo posthàc, aut nulli usui essent. Ita Balaguiera quartum jam mensem ab Harcurio obsessa huic ab Mascarenâ X. Calend. Novemb. dedita est: nongenti Tribuni, Centuriones, Procenturiones, Vexillarii, præterea equitum, peditumque quatuor millia, exiguæ Hispanici exercitus reliquiæ Balaguierâ discessêre, quod ampliùs fuerat ad millia sexdecim, id inediâ, morbique consumpserant, aut apud nostros captivi fuêre. Per Cataloniam ibat languidum, & miserabile agmen, equi, virique macie confecti, ac tametsi lentissimè procederet, tamen itineris tædio, atque labore plerique fatiscentes interiêre, ipse Mascarena Martorelli mortem obiit. Harcurius his in Cataloniâ præclarè gestis Barcinonem caput gentis victor, atque triumphanti similis rediit.

Sed hinc ubi primùm æstivorum causâ abierat, conjurati de quibus anteà memoravimus, multâ moverant, plerosque largitione, alios religione, sicuti grande ab Philippo deficiundo facinus admisissent, atque id ipsis non modò impunè, sed & si in viam redirent, quæstui futurum fidem dando, atque firmando, sibi adjunxerant: postremò cæteros promissis onerando, factionis opes haud mediocriter auxerant.

Sed ubi hostes ab Harcurio profligatos acceperant, ibi verò ingens illos ceperat metus, ut ne frustrà essent, atque sua patefierent consilia. Hispanis vix quidquam ex tanto incæpto spei reliquum erat, tamen ab mari classem ostentare Toraltus decrevit, tametsi nihil ab terrâ copia-

rum ficuti convenerat, Urbi admovere poffet: nam ubi eâ parte Barcinonenfes diftinerentur, tùm navalia invadere confilium fuerat, quò multi Hifpani milites bello capti cuftodiebantur, qui fi liberarentur magno ufui fore videbantur, fed nihil ad confpectum claffis conjurati movere funt aufi. Apud Barcinonem tùm erat Pleffius Befanfonus miffus ab Harcurio, qui de conjuratione, fi quâ fieri poffet, incertis rumoribus vulgatâ certiùs cognofceret: fed cùm is quærendo, atque inveftigando nihil edifceret, poftquàm Hifpanica Claffis infectâ re abierat, & ipfe ad Harcurium rediit. Iterum Claffis ante Barcinonem vifa, nihilo plus profecit. 1645.

Sed conjuratis in dies augebatur metus, ut ne redeunte Harcurio quæ primùm inceflerat, dein Hifpanicæ Claffis adventu femel, atque iterùm confirmata fuerat de conjuratione fufpicio, ea diligentiùs quæreretur, ac tandem fieret palàm: quò fibi omnium conjuratorum confilium habendum cenfuere. In eo Aquilles vir clementis, ac placidi ingenii poftquàm nihil in Hifpanis eâ tempeftate auxilii, aut fpei effe oftendit, quorum res afflictæ, ac propè perditæ videbantur, tempori ferviundum effe ait, atque ab incæpto planè difcedendum. *Id quæ conjuratorum omnium fides, atque conftantia fit, fortaffe Gallos clam futurum: fin patefiat, quando fe refipuiffe refciverint, veniæ, atque gratiæ locum fore, neque commiffuros uti tot viros qui cæteros omnes Barcinonenfes propinquitate, affinitate, aut aliâ neceffitudine contingant, in fui modò invidiam, odiumque perditum eant, cùm ab refipifcentibus nihil tùm ipfis, aut huic quam conftituêre reipublicæ periculi fit.* Contra Gallicanfius Abbas, *Aut patrandum incæptum aut omnibus fœdè pereundum dixit. In hujufcemodi negotiis confultare perinde capitale effe, atque exequi, refipifcentiam fibi nequaquàm faluti fore, quam Galli coactam, neque aliundè quàm ab florentibus fuis, Hifpanorum autem perditis rebus ortam rectè exiftimaturi fint. Nullam igitur delicti gratiam ab his fperandam, fed crudeliffima omnibus fupplicia, quibus cæteros pofthàc ab fimilibus confiliis deterreant. Quamobrem fibi certam peftem adeffe fi palàm conjuratio fiat, cuncti fciant, neque effugere hanc nifi audendo, atque incæpta patrando copiam effe.* Hæc vicit fententia, accerfitaque tertiò Hifpanica claffis eft: fed huic defuêre commeatus, quibus petendis cùm naves plures in vicinos portus dimiffæ effent, ad eam quæ dicta fuerat diem non adfuit. Ibi verò fpes omnis ab conjuratis abjecta, atque eò res rediit, uti fidem fibi darent invicem, acciperentque nihil fe de conjuratione indicaturos, quod de more ubi tormenta adfuêre, fruftrà fuit: de Aquille more majorum fupplicium fumptum, Gallicanfius Abbas, atque alii Ecclefiaftici Rhodam, ac Salfas abducti. Hippolitæ forma, genus, cum Jofepho Dardennâ affinitas, cum Chaboto confuetudo ad falutem profuêre. Hæc fe Aragonenfem dictitabat effe, nihil fe eo jurejurando quod Ludovico Catalani polliciti fuerant, teneri, atque adeò fefe quidem ut hoftem, fed non ficuti civem quæ rebellaverit, ream habendam. Harcurius hanc Tarraconem abfcedere juffit, profecutufque eft abeuntem Chabotus, ut ne quid temporis utrique dùm copia effet, ab fcelere vacuum foret: ita mulieri pef-

1645. ſimæ, quod incæptaverat facinus impune fuit. Sed quæ dudùm Cæſar Choiſeulius Pralinopleſſius præclarè in Italiâ, Cataloniâ, atque aliò geſſerat, iis Rex, atque Regina mater honorificentiſſimam mercedem poſuêre, hunc Tribunum Equitum creando, Mareſcallos Franciæ vulgò appellant, qui & Rege coram, & per hujus abſentiam exercitus ductare ſolent, neque majus, aut dignius imperii nomen eſt, poſtquàm per Richelii tempora ut ne quis deinceps Magiſter equitum crearetur, Edicto cautum fuit, is unus modò erat, Tribuni Equitum, aut Mareſcalli Franciæ plures ſunt.

Nunquam aliàs ab noſtris tot tantaque uno anno incæpta, atque patrata : exeunte anno proximo Magalottus caſtrorum Præfectus vicinis Mottæ locis in Lotharingia cum aliquot equitum, peditumque copiis hyemabat. Motta haud procul Moſæ amnis fontibus oppidum erat in tumulo poſitum, naturâ, atque opere munitiſſimum, unus ad oppidum aditus difficilis, atque aſper, una porta quæ commeatibus pervia eſſet, altera diverſâ parte ad eruptiones ſicubi opus foret idonea, aut ad explorandum quid hoſtis in tumulo moliretur. Mottam Ludovicus XIII. jam antehàc bello ab ſe captam, ſicuti alia cum omni regione oppida, Carolo Lotharingiæ Duci per conditiones pacis reddiderat : ſed is ingenio mobili, atque infido rurſùs bellum ſumpſerat adverſùs Ludovicum, quod latrocinio magis ſimile, quoniam ad juſtum bellum opes deerant : oppido namque præerat Clicotus quidam, is in finitimis Æduis, atque Campanis itinera obſidere, qui commeabant, eos ex inſidiis aggredi, ſpoliare, capere, quandoque cædere, ex proximis collationes exigere, ex longiùs agitantibus agere prædas, prorſùs omnibus procul, juxtàque ſitis gravis, atque terribilis eſſe. Sed incredibile memoratu eſt, quantus ex hujuſcemodi latrocinis Carolo quæſtus acceſſerit : is tantus fuit, ut ne in ſecundis quidem, & florentiſſimis rebus uſquàm tantum auri, atque argenti habuerit. Quæ omnia rapto ex Galliâ quæſita fuiſſe Regi, atque Annæ Matri ægrè erat : eò ad Mottam verſùs miſſus fuerat Magalottus, qui Clicoti, atque eorum qui in præſidio erant, excurſiones, & populationes cohiberet, eoſdem pabulationibus, atque commeatibus quoad fieri poſſet, prohiberet, intereà dum ad oppidi obſidionem plures copiæ, atque alia primo vere mitterentur. At quoniam haud fermè minor in oppido, quàm foris equitum, peditumque numerus erat, Magalottus hyberna munire aggreſſus eſt. Tres erant vici haud longiùs ab Mottâ quàm quò tormentum adigi poſſet poſiti : in his pedites, equites paulò longiùs collocati, dein una cura fuit, ut horum præſidiorum metu hoſtes oppido ne egrederentur, quod ſi facerent, continuò noſtri hos aut egredientes, aut regredientes perſequebantur, prætereà ut ne commeatus ad oppidum ſupportarentur, quantùm poterant, prohibebant.

Inter hæc hyeme exactâ, cùm æſtivorum tempus appeteret, tùm verò eam rem agi ſeriò Clicotus ſenſit : nam eò miſſæ copiæ complures, atque ex agris vicinis multi qui in operibus faciundis adjutores eſſent.

Caſtra

Castra properè magna ex parte munita, cætera rivus claudebat: dein fossæ ad oppidum duci cœptæ, atque alia quæ ad urbium oppugnationes fieri solent, magno studio administrata, nusquàm aliò tantus labos, periculumque oppugnantibus fuit. Nam ab oppido despectus erat in castra, nec quidquam moveri in occulto poterat, quò facilius hostibus erat, omnibus locis occurrere, quò nostri tenderent, eò munire, & quæ idonea erant ad propugnandum maturè parare: dein ubi erumperent, quod fiebat quotidiè, majori incitatione, atque impetu per declive decurrebant, quàm ut eodem sustineri, aut propelli ab nostris per acclive nitentibus possent: prætereà omnis generis tela ab loco superiore emissa nostris eò graviùs accidebant, ac maximè saxa ingenti cum hominum, tabernaculorum, casarum, atque ipsorum operum strage per præceps devolvebantur: sed has omnes asperitates, & Imperatoris, & militum virtus superavit. Ad fossæ latus perventum est denique, quo perfosso cuniculi in propugnaculo, & mœnibus proximis instituti, postremò hostes postquàm egregiè propugnaverant deditionem fecêre. Hujus leges ab Neovillâ Villaregio latæ hostibus sunt, nam Magalottus editâ in propugnaculo, ac mœnibus ruinâ, dùm hanc propiùs inspicit, glande ictus occubuerat. Vir erat Italicus, claris majoribus, nec eâ fortunâ ad quam hunc Mazarinus destinabat indignus, nam inerat virtus, atque peritia rei militaris: ubi mortem obierat subitò missus ab Aulâ Villaregius, qui rem conficeret. Clicotus cum copiis quæ oppidum defensaverant, Nonis Iuliis abscessit, altero postquam oppugnari cœperat mense. Magnam per finitimas civitates de Mottâ captâ lætitiam agitavêre, quibus vicinitas hostium gravissima fuerat. 1645.

Anno proximo Gravelingam ad Oceanum positam ab Gastone captam in Belgio memoravimus. Haud procul & ad Oceanum posita est Dunkerca, portu, & civium multitudine celebre oppidum: his magna navigandi peritia, quâ freti damna Gallicis, Batavisque navibus ingentia attulerant. Gravelingam inter, & Dunkercam castellum est Mardicum, quod Albertus, & Elisabetha uxor condidêre, nam navibus ab Hispaniâ, atque Galliâ venientibus ad meridiem littus legendum est, quoniam eò mare altius quàm ad septemtrionem, quò multa vada cæca, atque ubi æstus decedit periculosa sunt: ut id littus esset in potestate, eò Mardicum Castellum conditum ex aggere, nec plura quàm quatuor habet propugnacula: in ipso mari Munitio alia est ex materiâ paulùm ab aquâ extans, arcendis hostium navibus. Castellum id expugnare Gastoni consilium fuit, uti sibi ad Dunkercam iter patefaceret: sed ea res aspera videbatur, quoniam Colmiam amnem traducendæ erant copiæ, cujus vada hostes partim corruperant, alia custodiis tenebant. Ultrà amnem omnis erat humilis, atque depressa ad Oceanum usque regio, atque adeò paludosa, aut crebris ad exhauriendas aquas fossis interrupta: Picolominius ad Bergam Fani-Vinoci, quod est oppidum ad Colmiam, Lamboïus ad Casseli-Montem æquo Colmiam inter, & Legiam spatio, uterque cum idoneo copiarum numero stativa habebat.

1645. Apud Dunkercam, Burburgum, & Mardicum, hæc ad lævam oppida sunt, & apud Audomarifanum quod ad dextram est, valida præsidia fuêre: ita quoquò se verteret Gasto, eò hostes aderant. Primùm ad Vattam duxit, sicuti aut ad Legiam amnem, aut ad Audomarisanum versùs iter intenderet, dein flexit ad lævam, atque ad Lobregam venit, is ad Colmiam locus est, hostes in adversâ ripâ vallo muniti, ac tormentis instructi, nostri se item in suâ ripâ munivêre, advectisque tormentis utrimque emissæ pilæ nihil, aut parum profecêre. Gasto eò se venisse præ se ferebat, ut hostes stativis eliceret, atque prælio si potestatem facerent decertaret: sed hi propugnare satis habebant, neque his rem in discrimen adducere consilium fuit.

Gasto ubi nihil satis ex sententiâ procedit, neque se Colmiam apertâ vi superare posse satis intelligit, iter ad Legiam sibi simulandum esse constituit. Tres apud Vattam Cohortes reliquerat, Villequierum Almontium quid sibi consilii sit, certiorem facit, is Boloniensi Urbi atque agro præest, qui & Castrorum Præfectus, & unius turmæ Custodum Regii Corporis Dux est. Hunc ex Boloniensi agro quàm plurimos poterit pedites cogere jubet, hos ad Vattam adducat, & quas Cohortes eò Gasto reliquerat, agmini suo conjungat, cum his omnibus, quo huic edixit loco, Colmiam transire conetur: ubi id factum fuerit significationem igne faciat, quâ conspectâ idem in editâ apud Vattam turri fiat, præterea tribus tormentis sonitus edatur: ipse ut hostes ab Colmiâ averteret, & in custodiendo negligentiores faceret, multa palàm imperat, quibus universus exercitus hunc consilium mutasse animum induceret, dein ad Peênem movit. Ubi nostri ab Lobregâ digressi, Fuënsaldanius, ac Cimaïus mouêre, ut ex nostris novissimos carperent. Claudebat agmen Gassio, qui converso gradu hostes Lobregam usque repulit: hi dùm in Templo quodam propugnant, nostrosque attinent, Fuënsaldanius, & Cimaïus in tutum recepêre sese: trecenti ex hostibus cæsi, ducenti qui in Templo erant, diffisi loco deditionem fecêre, captivique abducti sunt.

Intereà Gasto progressus in planitiem, quæ haud procul Peêne est, instructâ acie stetit, si fortè hosti pugnandi consilium foret: quo cessante pergit ad Peênem, atque eò castra habuit. Postridiè copias in aciem educit, nam hostes apud Casseli-Montem erant, tribus ab Peêne passuum millibus. Sed ubi hos suis se castris continere videt, cùm duobus Sclopetariorum millibus, & equitibus mille, ad Fossam-Novam contendit, eò Munitionem quam hostes Rubeam appellant, oppugnaturus, sed qui præsidio erant, ii loco diffisi maturè abscesserant. Ad hanc fossam Fertimbaltius Stampæus ab Arderâ copias, quæ eò relictæ ab Gastone fuerant, adduxit: quæ res fidem majorem hostibus fecit, Gastonem ad Legiam versùs ducere. In his rebus magnâ parte diei consumptâ, ad a Stapelem modò, quæ haud procul aberat, progressus est: postridiè eódem est commoratus, sed sub vesperam Ramsavium ad Haërbrucam, cum sclopetariis mille, & totidem equitibus ire jubet, sicuti omni exer-

a Estaple.

citui locum castris delecturus, atque succensis passim ignibus, & majori per milites, calonesque, quàm pro numero strepitu edito, totius exercitus ad Legiam properantis speciem præbere. 1645.

Inter hæc ab Villequiero significatio quam Gasto jusserat, facta, ignis suprà turrim apud Vattam visus, atque exauditus triplex tormentorum strepitus: nam vado Colmiam, prætereà passuum millia sex, quæ hostes perruptis undequàque molibus, aquis compleverant, copias traduxerat, prorsùs uti miles capite, aut pectore modò ab aquis extaret, atque ægrè ad siccum perveniret. Continuò Gasto Manicampum ad Colmiam præmittit, ut Abbatissæpontem refici properè curaret: subsequitur Fertimbaltius primum agmen ductans, dein ipse in secundo agmine Gasto, quem Gassio comitabatur: hunc ex itinere ad Abbatissæpontem properare jubet, uti Villequiero, quem ab hostibus premi non dubitabat, subsidio foret, quod ex sententiâ cessit: nam Gassio refecto ab Manicampo Abbatissæponte, eò traduxit quod ducebat agmen, atque Villequiero ægrè jam adversùm hostes numero potiores sustentanti rem in tempore adiuit. Intereà Gasto quantùm per locorum, quà iter habebat, iniquitatem licebat, ad Colmiam properabat, atque aliquo intervallo Ramsavius, quem longiùs ad Legiam versùs progressum memoravimus sequebatur. Gassio atque unà Villequierus hostes coëgerant ultrà amnem, qui ad Burburgum pertinet, recipere se, quò sese obducto vallo ac fossâ munivêre, atque tormenta Burburgo advexêre. Tres erant Cohortes, atque equites quingenti: sed ubi nihil sibi ab Picolominio auxilii veniebat, abductis noctu tormentis Burburgum abscessêre tanto cum silentio, uti nihil nostri nisi adventante luce senserint. Intereà Gasto plures ad Gassionem copias miserat, quibus fretus ad Lobregam quò Picolominius moverat, contendit, nam eò Ramsavius cum vltimo agmine, tormentis, atque impedimentis Colmiam transire constituerat; qui cùm ab unâ parte, ab alterâ Gassio, prætereà Gasto instarent, optimum factu Picolominio visum, ad stativa sua apud Bergam Fani-Vinoci regredi, neque tanto cum periculo suo Ramsavium transitu fluminis arcêre conari: nullo igitur prohibente Ramsavius super Colmiâ pontem instituit, quo traducta tormenta, impedimenta, atque cæteræ copiæ sunt, atque adeò ad Mardicum via patuit.

Eò properè duxit Gasto, ac circùm Castellum ita castra posita sunt. Ipse Gravelingam, Gassio Dunkercam versùs, Ramsavius in medio tendit: hæc vallo, fossâque, turribus, atque castellis munita, mare clausit Batava Classis, quæ haud procul portu in statione fuit, his rebus conficiundis dies decem consumpti. IV. Non. Quintiles fossas ad Castellum ducere nostri aggressi. Quà Gassio, atque Ramsavius curabant, brevì ad opera quæ hostes pro Castello objecerant, perventum: in hæc ubi nostri impetum facturi videbantur, hostes propugnare posse diffisi, & ea, & ligneam quæ in mari erat Munitionem, unà deseruêre, atque hanc incendêre. Sed ubi Castello est appropinquatum, primùm ordo palorum objectus adituni prohibebat, dein Glaciarium, & via tecta, præ-

1645. tereà loca munita cum firmissimis stationibus, atque in his locis tormenta duo collocata, queis in subeuntes nostros farraginem, aut glandium, aut ferramentorum propugnantes emitterent: ita fossæ latus probè munitum erat, quod uti magnâ vi oppugnaretur, Gasto jussit. Cum hujus Cohorte a Vetipontius eâ die, atque eâ parte stationem habebat, Foliadæus Aubussonus item ex ejus clientibus castrorum Præfectus stationi præerat, summa rei gerendæ penes Ramsavium fuit. Tres Centuriones cum suâ quisque centuriâ præire jussi, reliqua Cohors in subsidiis fuit. Ubi primùm procurrere cœpêre, hostes eminùs telis, atque tormentis egregiè propugnavêre: nostros objecta ad Glaciarii radices palorum series morabatur, quod ubi Foliadæus, & Vetipontius animadvertére, districtis gladiis cum aliquot sclopetariis eò advolant, atque detractis palis ad fossæ latus superato Glaciario evasére: eódem Ramsavius cum Cohortis antesignanis advênit, atque muniri locum jussit, tormenta duo quæ eò advexerant hostes in potestate nostrorum fuére.

a Vieuxpont.

Quà Gassio curabat, item occupatus, munitusque locus in fossæ latere, quò quia hostes haud æquè, atque aliâ parte propugnaverant, id minore negotio factum: utrobique nostri tormenta advexêre, quibus vallum humilius, quod ad altioris valli radices erat, disjicerent. Id munitionis genus seu ex aggere cæspite vestito, seu ex saxo factum paulùm ab fossæ solo extat, huic maximè defensandæ: inter hunc humiliorem murum, & murum altiorem aliquid loci est, quo miles tectus commeare, & propugnare possit. Ubi hanc humiliorem munitionem hostes tormentis corrumpi vident, metusque deditionem suadebat, hanc denique fecêre VI. Id. Quint. septingenti atque triginta milites Castello discessêre, tormenta in eo viginti quatuor, & quòd his tormentariæ rei ad plures annos satis esset, repertum: hostes dùm Mardicum oppugnaretur, parvâ manu semel, atque iterùm ad munitiones castrorum accesserant, toties ab equitibus, qui pro vallo in stationibus fuêre, pulsi. Ad amnem qui ab Bergâ Fani-Vinoci ad Dunkercam pertinet, stativa habebant, totumque muniverant amnem, id modò solliciti, ut ne hoc superato nostri Dunkercam oppugnarent. Ob hæc ab Gastone præclarè gesta, decreta supplicatio est, atque in majori Urbis Templo Deo immortali honos habitus.

Bonâ, fideliqueoperâ Josiæ Ramsavii Legati apud Mardicum, atque anno proximo apud Gravelingam Gasto usus fuerat: quo factum est, ut ab Rege huic Tribunatum equitum peteret: datum id & commendationi Gastonis, & virtuti, rebusque gestis hominis, qui jamdiu Ludovico XIII. Regi, & tùm Ludovico XIV. filio merebat, postquàm Gustavo Adolfo Sueciæ Regi militaverat, apud ambos Reges, atque adeò omnes magnâ bellicæ laudis famâ, nisi quòd largiùs vino, de more eorum qui septentrionibus subjacent, usus magnas sæpiùs opportunitates rei benè gerendæ prætermisit, patriâ Danus, domi nobilis, strenuus magis, quàm fælix: huic Scipionem Tribunatûs insigne Gasto vice Regis solemniter dedit. Lincum deinde Castellum per Gassionem ad

deditionem redegit: unus ad id aditus erat, per molem in media palude positam, quam pluribus locis interruperant hostes: sed eâ refectâ nostri ad usque fossam Castelli post crebra in mole edita certamina pervenêre, applicitisque ad mœnia cunicularis, hostes dedidêre sese, neque quidquam pacti Gastoni permisêre, qui omnes captivos Gravelingam abduci jussit: nam postulantibus uti cum armis, & rebus suis, instructis militariter abire liceret, nihil ex sententiâ responderat. Eadem fortuna Burburgo fuit, quadringenti apud Lincum milites, duo millia apud Burburgum fuêre, præterea oppidani qui centuriati essent quingenti, neque Hispani uti Linco, aut Burburgo subsidio essent quidquam movêre, tametsi nostri nusquàm muniverant castra: sed Gasto stativa adversùm hostes haud procul Burburgo habuit, intereà dum Legati cum parte aliquâ copiarum oppidum oppugnavêre. 1645.

His ad Oceanum gestis Gasto flexit ad Legiam, captoque ex itinere Casseli-Monte ad amnem pervenit: qui accolunt, ii nostros transitu arcere conati, fusi fugatique sunt: Eyterra, & Mervilla in deditionem acceptæ, atque eò traducto Legiam exercitu Bethuniam itum. Id parvum in Atrebatibus oppidum est, cæterùm omni operum genere, præterea majorem partem palude munitum, quo laboris minus in defensando, atque minore præsidio opus est. Sed quoniam nostri improvisò accesserant, tantaque belli moles tàm exiguo loco imminebat, triduò ad deditionem qui defensabant hostes, coacti sunt: acriter in suburbio propugnavêre, dein compulsi in oppidum, id Gastoni dedidêre, qui eâ re confectâ in Aulam rediit.

Posteà loci Gassio, atque Ramsavius diversi Ilersium, & Venantii-fanum cepêre, dein rursùm conjuncti Armentariam ad Legiam venêre. Hanc sex hominum millia incolunt lanificio dediti, quingenti milites præsidio erant, Legia oppidum interfluit, atque ab alterâ parte subit fossam, altera palude munita est. Postquàm castra circùm oppidum posita, atque locata tormenta sunt, nam anteà deditionem se facturos negaverant, diem unum inducias postulavêre, intrà quem si nihil auxilii ab Picolominio veniret, dederent se, atque armati agmine cum carris, atque impedimentis abirent, quod cessante Picolominio factum. Is post Gastonis ab Oceano discessum, in iisdem inter Bergam Fani-Vinoci, & Dunkercam stativis agitaverat, Lamboïum modò Bethuniam versùs ubi ab Gastone oppugnabatur, cum aliquibus copiis dimiserat, si fortè subsidio esse posset, dein paulò ante Armentariæ deditionem stativis relictis ad Ypras moverat, quò deducti sunt ii, qui Armentariæ præsidio fuerant.

Armentariâ deditâ Gassio, atque Ramsavius ad Insulam versùs Urbem movêre, certiores facti complures hostium copias in suburbiis esse, quibus per oppidanos oppidum ingredi non licebat: eò spem nacti si parùm concordantibus intervenirent, rei benè gerendæ, appropinquant Urbi: sed Insulani ubi ab hoste incessit metus, militem qui Urbem defensaret, mœnibus recepêre. Itum deinde ad Menenem infirmum, at opportunò loco positum ad Legiam oppidum: id facilè captum, atque

1645. impedimenta, & quod gravius erat, eò cum idoneo præsidio relictum, agmen ficuti necesse erat per media hostium præsidia expeditum Gandavum versùs processit. Inter Gandavum, & Oceanum Henricus Nassauvius Arausiorum Princeps cum Sociarum Civitatum cui præest exercitu magnam æstivorum partem triverat: seu regio fossis, atque æstuariis concisa, prætereà Beccus, atque Carolus quondam Lotharingiæ Dux quo minùs quidquam operæpretii faceret, impediverant: seu ficuti usque ab principio initæ ab Ludovico XIII. cum Sociis Civitatibus de bello adversùm Philippum gerendo societatis plerumque fecerat, nihil movere voluerat, contentus ducto in eam regionem exercitu aliquam hostium distinere manum, ut ne Gastoni magna Dunkercam versùs ficuti memoravimus molienti cuncti intervenirent, prætereà navibus Batavis quæ in hac orâ fuêre, ejus conatus adjuvare, quod certè haud exiguum fuerat. Sed re ab Gastone, dein ab ambobus post ejus discessum equitum Tribunis benè, feliciterque gestâ, hi mutuam Henrico, ficuti cum eo convenerat, operam dare jussi ad eum expediti properavêre. Nuntiatum fuerat Carolum Lotharingiæ quondam Ducem haud procul Gandavo habere castra, cui nostri de improviso intervenire conati frustrà fuêre, nam itineris duces ab viâ quæ eò ducebat aberravêre: quo factum est, ut ille de nostrorum adventu certior factus Brugas abscederet, impedimenta Gandavum quò brevius iter erat, raptim adveherentur, ex iis tamen quidpiam nostri carpsêre, ducentique in via morati milites capti.

Gassio, atque Ramsavius ubi ad fossam quæ ab Gandavo ad Brugas pertinet perventum, eò stativa habuêre, atque misêre ad Henricum, qui certiorem faceret eos adesse cum omni exercitu regio, ut hujus commodis servirent. Ad Ostekelôom tùm habebat castra, nostri intereà ad fossam quædam castella cepêre: dein ubi propiùs Henricus accesserat, Gassio, atque Ramsavius hominem tot rebus gestis clarum, atque veterem Imperatorem adiêre, concilioque habito decretum, ut Henricus fossam, dein Legiam, & utrumque Scaldim exercitum traduceret, atque in eo huic Gassio, atque Ramsavius cum exercitu regio adjutores essent. Ubi Henricus ad fossam venit, ibi exercitus cùm regius, tùm Sociarum Civitatum conjuncti iêre, Legiam primùm, dein minorem Scaldim, haud procul Gavère vico, Gandavum inter, & Aldenardam, postremò majorem Scaldim ad Vettêrem, & propinqua loca transiêre. Hîc major fuit labos, periculumque, nam hostes duce Becco aderant ex adverso, atque acriter pugnabant: sed vulnerato Becco, atque abscedere coacto cæteri pulsi, aut dilapsi: ubi Henricus ad Vaësem agrum quò intenderat, pervenit, ac nihil tùm nostrorum operâ egebat, hi ad Menenem rediêre. Henricus Hulstam oppidum oppugnare est aggressus, id & validum, & magnæ Henrico opportunitatis futurum erat, sicubi vicinas Antuerpas, Urbem totius Belgii longè celeberrimam, atque opulentissimam, & venientibus ab Oceano navibus aditu facilem oppugnare consilium foret. Ibi verò Hispani sensêre, quàm pulchrè Gallia, atque

Sociæ Civitates toto hoc bello processerant, quibus tùm id seorsim, aut conjunctim porrò gerere copia foret, nihil deinceps prohibente hostili qui inter utrosque jacebat agro. 1645.

Postquàm copiæ ad Menenem redierant, Gassio id oppidum, Comenam, & Armentariam munire instituit, ut hic Legiæ amnis tractus esset in potestate, atque nostris porrò Sociarum Civitatum copiis conjungi copia esset, quod utrisque maximo usui futurum erat. Intereà Ramsavius tametsi æstivorum tempus exierat, Lensium, Sclusiam, atque Arleuxium duxit, quæ loca huic haud difficulter dedita sunt: dein nihil deinceps moturos hostes, neque quidquam ut anni tempus erat sibi movendum ratus Regis voluntate ad Urbem rediit: Rex & Gassionem jusserat eòdem venire, uti de hybernis cum eo consultaret, quove pacto per eorum tempus copias aleret, quàm minimo suo, ac si fieri posset majore hostium sumptu.

Jam ab stativis quæ apud Varnetonem habebat, Gassio profectus Boloniam advenerat, cùm & ab Aulâ, & ab stativis nuntiatum est, hostes quidpiam moliri per ejus absentiam: hic ad stativa maturat redire, quò ubi advênit, hostes ad Curtracum copias omnes in unum conducturos per exploratores cognovit, ut indè quæ nostri ad Legiam amnem occupaverant oppida, ea tentarent, ac maximè Menenem. Carolus Lotharingiæ quondam Dux, atque Picolominius cum octo armatorum millibus ab unâ, Fuensaldanius cum decem millibus ab aliâ parte eò properabant accedere, uti nostros necopinantes in stativis opprimerent. De mediâ nocte Gassio Varnetone mouet, cum septem armatorum millibus, atque ad planitiem quæ inter Ypras, & Curtracum posita est, contendit, quà Fuensaldanio transitus erat: eòdem & properavit Quincæus maturè ab Gassione venire jussus, is castrorum Præfectus Ramsavii copiis per ejus absentiam præerat, & apud Marvillam atque Eyterram stativa habebat. Qui ubi post paulò Gassionem ad planitiem venit, ac speciem ingentis exercitus, neque certè exiguus fuit, Fuensaldanio præbuit: ibi verò hic qui ab Ypris aliquantùm processerat, subitò eòdem versùs convertit iter, ac sub ipsis Urbis mœnibus instruit aciem, ut ab ipsius tormentis tota protegeretur, suprà proximum collem Cohortes quinque, tormenta septem collocat: quod ubi cognitum Gassioni, non fuit consilium adversum hostem iniquo loco prælium facere, atque adeò in stativa ad Legiam rediit.

Pigebat Gassionem nullam fermè ob rem ad exercitum rediisse videri, nam hostes ab incæpto quod ad Legiam moliebantur, prohibuisse pro nihilo habebat. Itaque Bergeræum fratrem unius equitum Alæ Tribunum, & qui omni equitatui in eo exercitu præerat, Ypras versùs ire jubet cum equitibus quinquaginta, & Sclopetariis item equitibus quadraginta, is stationes equitum qui haud procul oppido fuere propellit, dein ultrà pergit, atque in alios hostium equites incidit: hi in insidiis collocati fuerant, atque uti res occultior esset, equos dimiserant, sed hi nihilo seciùs ab Bergeræo cæsi, capti, aut fugati. Jussus erat captivos

1645. adducere, uti Gassio de hostibus certiora percunctando cognosceret: quos ubi variis locis diversos agitare accepit, nihil admodùm quid ipse moliretur sollicitos, eò sibi rei benè gerendæ occasionem dari est arbitratus. Primùm non iis quibus apud Varnetonem præerat, copiis sibi initium rei faciundum esse constituit: nam si quid in suis castris moveri hostes sentirent, continuò sibi consilium capturos. Igitur quas copias Ramsavius ductare consueverat, eas Villequierum Almontium ad hostes versùm ducere jubet, huic viarum gnaros adhibet, ipse cum Bergeræo fratre, atque omni equitatu subsequitur: seriùs Potierus Gesvræus Varnetone cum cæteris copiis movit, consistere ante Ypras ubi eò advenisset, jussus, si quid indè subsidii hostibus submitteretur, prohibiturus, aut si quid nostris durius præter spem accideret, iis præstò adfuturus. Apud Alveringam, & alia circùm loca hostes agitabant, quibus quoniam nostri ex improviso intervenerant, magnum terrorem injecêre: sex Cohortes erant, quinque equitum alæ, atque aliæ Lamboii copiæ, quibus Terlonus Marchio, & Ramsavius Tribunus præerant: pedites propè omnes cæsi, pauci in sylvas, aut Ypras diffugêre, equites plerique ad Neoportum, & Hunscotam intendêre fugam, Terlonus ad Casseli-Montem receptum nuper ab hostibus profûgit, milites quingenti, equi mille ducenti, novemdecim peditum, octo equitum vexilla, atque omnia impedimenta capta: quæ quoniam advehere importunum erat, atque difficile, pleraque cum ipsis carris igne absumpta, cætera militibus prædæ fuêre, quâ bene multâ aucti ad reliqua militiæ munia alacriores fuêre. Qui è nostris ad Casseli-Montem capti nuper ab hostibus fuerant, ii dum cuncti ad pugnam intenti essent, maturè dilapsi, unus modo Præfectus *a* Arquiemus Comes diligentiùs asservatus haud eâdem fortunâ usus est. Ubi Menene ab nostris capta fuerat, continuò Gassio apprimè gnarus earum rerum, quæ homini militari quæstui esse solent, hanc permunire aggressus erat, quò factum est, uti brevì validissimum esset oppidum, quo fretus omnia circùm loca redimendis populationibus Curtracum, Brugas, Gandavum, Tornacum usquè sibi stipendiaria fecit.

a Le Comte d'Arquiem.

Sed hæc præclarè in Belgio gesta; gregarii unius militis proditione corrupta sunt: is erat in præsidio apud Mardicum, cui fortè cum hastato ejusdem centuriæ jurgium fuerat, in quo indignè habitus ab eo, id factum tàm violenter tulit, uti privatam injuriam vel cum rei publicæ damno sibi vindicandam decreverit. Nuper abierat per causam valetudinis *b* Clanlevius Mardico Præfectus, quò cuncta eo socordiùs agebantur: exiguum Castello præsidium, dilabentibus in dies ob stipendii inopiam, Præfectique absentiam militibus: quò fiebat ut interdiù raræ stationes essent in his quæ foris erant munitionibus, noctu vix in Castello ad excubiarum vices milites sufficerent: eò vigiliæ laxiùs, longiúsque inter se positæ locum dolo faciebant. Intereà gregarius quem diximus miles ad hostes Dunkercam transfugit, Præfectum quo loco apud Mardicum res esset, ordine edocet, nihil facilius esse, quàm Castello potiri. Hic primò rem incredibilem ratus, parvi pendere quæ ab perfugâ dicebantur,

b Le Marquis de Clanleu.

cebantur, dein ubi percunctando haud levem, & vanum esse videt, 1645.
proximâ nocte rem aggreditur, atque ex sententiâ conficit: tantisper ab his, qui Castellum defensabant, est propugnatum, mox per ea spatia quæ vacua defensoribus erant subeunte hoste, cæsi, captive omnes, qui quadringenti omninò fuêre. Ex Hispanis viginti modò milites desiderati: ita quod fuerat magno sumptu, ac labore per hæc æstiva Castellum captum ab Gastone, id ab Philippo facilè unius nebulonis proditione receptum est.

Dum hæc in Belgio quod propiùs fines nostros est, geruntur, Arausius quà ad Batavos pertinet, Hulstam de quâ suprà memoravimus, ad deditionem redegit. Hujus quas tulit conditiones acerbiores visæ, quàm ut Ludovico, atque Annæ matri probarentur: nam Sacra posthàc in oppido publicè Catholico-Romano ritu fieri vetuit, quò adhuc facta fuerant. Id igitur apud Arausium, & Socias Civitates expostulavêre graviter, atque docuêre id contra fœdus esse, quo cavebatur nihil in Belgio quod ad Sacra attineret, mutatum iri: prætereà id Sociis Civitatibus fraudi futurum, nam omnes Catholicos pertinaciùs posthàc propugnaturos, ubi se non minùs pro aris, quàm pro focis bellum adversùm eas sibi defendendum esse intelligerent. Sed neque fœderis religione, neque tanti Regis autoritate aut Arausius, aut Sociæ Civitates ab sententiâ deduci quivêre; rarò enim aut hæ, aut Succi quæ ad Sacra pertinent, in iis fidem nobis præstitêre, aut quod fœderibus cautum erat, eò stetêre.

In Germania initio hujus anni Turena varia sese moliri simulans, Baioaros adducit, item Carolum Lotharingum, ac Gleenem, qui in Vestfaliâ quibusdam, sicut antehàc diximus Imperatoris copiis præerat, ut ad Rhenum, & Mosellam propiùs accederent: hi duo qui cis Rhenum tùm fuêre, Baccaram in Agro Palatino oppugnare sunt aggressi, sed appropinquante Turenâ incœptum omisêre. Turena verò Creutsnacum oppugnavit, arcem scilicet, nam oppidum haud satis firmum qui foris plus potest, facilè occupat: arx edito loco sita, cui oppugnandæ decem dies consumpti, importuno ad Tormenta, cæterasque Machinationes moliendas loco; postremò cuniculo subtùs murum acto, qui in præsidio erant, deditionem fecêre: dein Arx & oppidum Philippo Ludovico Palatino Lautereno cujus dudùm fuerant, ab Rege reddita sunt.

Anno proximo exeunte Leonardus Tortensonus qui Suecis in Germania bellum gerentibus Imperator erat, Austriacorum copias quibus Ekenfordius præerat, ipso Duce, atque aliis compluribus captis, cæsisve fuderat: dein ipsum cum universo Imperatoris exercitu Galassum aggressus, atque acriter persecutus, hunc Magdeburgum ad Albim compulerat, uti castra sub ipsis mœnibus ponere cogeretur: nam qui oppido præerat, id ingredi prohibebat, neque commeatu juvabat, metuens videlicet utne sibi ipsi in Urbe deficeret. Tortensonus omnia circùm occupaverat loca, atque hostem omnium rerum inopiâ ad deditionem redigere parabat.

1645. Galassus sub Magdeburgi mœnibus communiverat castra, tempus trahere certus, quod intereà terere Tortensonus in segni obsidione cogebatur: sed huic persequendæ Conismarcum cum idoneo Suecorum numero, & Geisium cum Hassis auxiliaribus reliquit: ipse majora agitans animo in Boiohemum duxit, captisque per Legatos quos præmiserat cum expeditioribus copiis Præstnitzio, & Creusenheimo, omni Boiohemi Regno imminere videbatur. Quod ubi Ferdinandus videt, sibique in suo bellum defendendum, quod usquè in alieno gestum fuerat; ibi verò sibi maturè consulendum esse constituit. Eâ causâ ad Maximilianum Baioariæ Ducem mittit, qui auxilium peteret: datum est Joanne Vertio duce, qui cum tribus equitum millibus, paucioribus verò peditibus ad Ferdinandum contendit. Item ab Uladislao Poloniæ Rege uti sibi necessario maximè tempore subveniret, enixè postulaverat, ex nuperæ affinitatis memoriâ: sed ille ad secundas cum Gallicâ virgine primaria nuptias animum adjecerat, neque adeò consilium erat, adversùm nos, aut Suecos bellum sumere.

Racocium Transsylvaniæ Principem antehàc memoravimus adversùm Ferdinandum Imperatorem in Pannonia, seu Hungariâ bellum sumpsisse, seu prædandi, seu quidpiam in hac regione adipiscendi studio, quam multis, sed nusquàm satis instructis copiis fretus longè, latéque populabatur. Ei rei idoneus erat Racocii miles, nam plerique equites erant, leviter armati, pedites inermes, neque ulli ad Urbium oppugnationes usui: eò sibi arma his peditibus, quin & equitibus danda, atque his veteranos aliquot adhibendos, ac propterea propiùs Racocium accedendum esse Tortensonus constituerat, ut hominem in sententia confirmaret, atque beneficentiâ ad gerendum porrò bellum accenderet. Sed huic tardiùs isthuc in mentem venit: nam barbarus ingenio mobili, atque infido, de pace apud Ternavium in Pannonia regia cum Ferdinandi Legatis agebat, quâ denique sancitâ Ferdinandus ab eâ parte belli vacuus, eò attentiùs id in Boiohemo deffendere aggressus est. Igitur *a* Goeutsium ab Pannoniâ cum aliquanto copiarum numero accersit, ipse Pragam petit, Leopoldum omni exercitui præficit, huic *b* Hasfeldium legat Galassi loco, strenui magis, quàm felicis. Hunc ex adversarum rerum tædio, atque dolore apud Magdeburgum detinebat morbus, in stativis miles partim absumptus inediâ, alii dilapsi quà hostium custodias fallere copia fuit. Postremò ubi Albis per hyemem glaciem multam rapido impetu volvere cœperat, atque earum vi corruptis suprà, atque infrà Magdeburgum pontibus, Suecis amnem transire copia non erat, Galassus quod reliquum sibi copiarum fuit, Albim traduci jubet, iis qui apud Urbem sunt, pontibus. Trans Albim pauciores erant hostes, neque eà transituros Austriacos suspicabantur, atque adeò custodias agebant negligentiùs: prætereà primâ nocte Austriaci profecti erant, quo tempore blandiùs obrepit oculis somnus, aut si qui fortè vigilarent, eorum obstrepebat auribus flumen, quò factum est, uti nihil de hostium profectione, aut Sueci, aut Hassi sentirent, usque

a Goeuts.

b Hasfeld.

dùm lux nudata defensoribus castra patefecit. Continuò abeuntes sunt prosecuti, qui cùm multum itineris antecepissent, incolumes Vitembergam primùm, mox in Boiohemum pervenêre. *a* Hoensteinus ductabat agmen, simul duodecim Tormenta advehebantur, Galassus Magdeburgi cum sauciis, ægrisque, ipse corpore, atque animo æger restitit, major tamen Austriacis eâ castrorum obsidione, quàm prælio quantovis clades illata. 1645. *a* Hoensteia.

His eo modo dilapsis, ad alia quæ usui forent, Conismarcus atque *b* Geisius qui Suecis, & Hassis sicuti suprà diximus duces erant, animum adjecêre, atque alius aliò movêre. At Tortensonus in Boiohemo ad Moldam amnem magnis itineribus properabat, viginti hominum millia, majorem partem equites, Tormenta octoginta, commeatum affatim, jumentorum, atque carrorum ingentem numerum ductabat, atque id per hyemem fiebat, rem majoribus nostris insolitam, sed hâc tempestate ab Suecis factitatam, queis ad Septentriones agitantibus remissiora in Germania frigora videntur. Is apud Orlicum copias Moldam traducit, atque in Moraviam ducere velle visus est, cùm ut Olmutsii obsidionem solveret, tùm uti propior Racocium fieret, atque hunc posthabitâ pace ad bellum denuò adversùs Ferdinandum gerendum impelleret, doceretque facilè futurum Viadanâ ipsâ validissimâ atque munitissimâ, & ipsius Ferdinandi sede potiri, si ambo congruerent inter se, atque alter cis Danubium, alter trans flumen poneret castra, atque urbem ferro, ac fame urgerent. *b* Geis.

His uti præverterent Austriaci, ad Taborem oppidum castra habuêre, dein præmisso cum trecentis equitibus Sporkio, qui de hostibus cognosceret, ad Miltzinium vicum, dein Janovisium movêre. Eò Sporkius ab equitibus Suecis trecentis malè habitus rediit, atque hi vicissim cùm in omnem hostium equitatum incidissent, malè habiti, pulsique. Ad tumultum, & clamorem suorum Tortensonus cum omni exercitu accurrit, cumque eódem advenisset omnis Austriacorum exercitus, utrique instruxêre aciem, atque intenti signum expectabant pugnæ, quæ tamen in crastinum dilata est, nox curandis corporibus, atque quieti data.

Postridiè ubi illuxerat, Tortensonus collem qui utrique exercitui ab latere erat, occupare constituit, idem Goeutzio in mentem venerat, atque equites qui in cornu dextro hostium erant, eò ducebat: sed collem priùs occupavêre Sueci, dispositisque in eo Tormentis, tantam in advenientes Goeutzii equites edidere stragem, ut ipse maturiùs quàm decreverat, pugnæ initium facere cogeretur, ut ne sui inulti, ac nullo operæpretio facto fœdè perirent. Igitur signo dato procursum utrímque ab equitibus est, ita ut Austriaci magis impetum Succorum sustinerent, quàm ipsi facerent: conturbati tamen sunt Suecorum ordines, & si institisset hostis, vix restitui potuissent: verùm eo cessante, quoniam quod in animo habuerat, Suecos videlicet sustinere, id egregiè perfecerat, spatium his sese colligendi dedit. Hi tùm ferociores quàm an-

1645. tehàc, multo majore impetu in Austriacos decurrêre, qui tùm iis impares cæsi, fusi, fugatique sunt, ipse Goeutzius Tormento ictus interiit, cujus corpore, spoliisque Sueci potiti, præterea Tormentis novem, carrisque compluribus. Dein sinistrum hostium cornu procurrit, Baioari, Saxonesque auxiliares fuêre, illis *a* Mercius, *b* Vertiusque præerant, atque in hoc cornu Hasfeldius erat, penes quem summa imperii in eo exercitu fuit. Ab dextro Suecorum cornu contrà procursum, sed quo in loco congressæ acies, is adeò fuit angustus, ut Austriacis pedites sui nulli usui essent, implente omne spatium equite, quos si in aciem educere copia fuisset, haud dubium est, quin dextrum Suecorum cornu eamdem, quam dextrum Austriacorum, fortunam fuisset habiturum, ac par utrimque clades extitisset: nam Vertii, atque Caselsi alæ in duas Suecorum Cohortes invectæ, Tribunum unum, atque Centuriones aliquot ceciderant, & vexilla novem ceperant, Saxones item undecim, sclopetarii equites Baioari duo Suecorum equitum vexilla, neque aliâ re Austriaci quàm crebris Tormentorum ictibus tùm pessimè habiti magis, quàm victi recessêre. Medium diei erat, cùm utraque acies velut ex composito quievit: dein Hasfeldius ordines restituit, cornu quod reliquum erat sinistrum, in duas dividit partes, atque ex uno duo cornua facta: Sueci rursùm ab sylvâ quæ ipsis pro muniment., atque castrorum loco erat, rursùm hostibus imminent: primùm animo pari, atque æquis viribus res geritur, dein plerique Suecorum cæsi, Tormenta omnia, atque impedimenta capta, reliqui Sueci retrò concedebant, cùm Hasfeldius suos ab prædâ continuit, utne solutis ordinibus sese opportunos præberent hosti, ac propè partam victoriam corrumperent.

a Mercy.
b Iean de Vert.

At qui in sinistro Suecorum cornu pugnaverant, ubi aliquamdiù dextros hostes fuerant insecuti, neque assequendi ulla spes erat, ad prælii locum redière, quod ubi suis adversum vident, continuò ipsi pugnam excipiunt, datoque illis aciem restituendi spatio, postremò unà omnes tantâ vi in hostes illati, ut hos in fugam conjicerent, quæ in proxima oppida fuit. Præter Goeutzium in eo prælio *c* Broaius Comes, aliique cecidêre. Captivi insignes fuêre Hasfeldius ipse, *d* Valdecus Comes, Mercius, *e* Saradesquius, *f* Conigsecus Comes, Trautnisius, Meuter, equitum, atque gregariorum militum numerus ingens, Tormenta omnia, impedimenta, & commeatus capta, multa cæsorum spolia, multa militaris præda: nec parvo ea victoria Suecis constitit, *g* Mortanius, Vitembergus, *h* Golsteinus, *i* Duglasius, multi præterea milites in re tam variâ atque asperâ desiderati: neque enim usquàm tam anceps fortuna, aut quam in partem inclinaret, tamdiù incertum fuit.

c Le Comte de Broüay.
d Le Comte de Valdec.
e Saradesqui.
f Le Comte de Coniesec.
g Mortagne.
h Golstein.
i Duglas.

Ab hac pugnâ victor Tortensonus Danubium versùs ac denique Viadanam duxit, quò ab Pragâ Ferdinandus maturè redierat: haud procul mœnibus Sueci stativa habuêre, intercedebat Danubius nivibus, atque hyemalibus aquis præter solitam altitudinem immensùm auctus, quem adeò superare Tortensono nulla facultas erat, quæ res modò post tantam cladem Ferdinando saluti fuit. Sed quæ hoc anno Sueci in Ger-

maniâ præclarè gesſêre ea longiùs commemorare non eſt conſilium, id modò in tantâ copiâ viſum digniſſimum, quod ſcriberem, neque ab rebus noſtris alienum, quibus videlicet belli ſocietas, fœduſque cum illis dudùm intercedit. 1645.

Ubi Auſtriaci fuſi, fugatique apud Janoviſium ſunt, auxiliares Baioari duce Vertio in hyberna rediere: hæc in Vitembergenſi agro per vicos, & oppida habuêre, quibus hæc cura ſingularis fuit, ut ne Galli, & qui his conjuncti fuêre Germani quidquam ultrà Rhenum operæpretii facerent, aut quid ſibi agri, ſolive caperent, quò deinceps hybernare poſſent. Ita Baioari nequaquàm Auſtriacis in Boiohemum ſubſidio veniſſent, niſi Turenam nihil per hyemem moturum, neque Rhenum copias traducturum ſatis ſciviſſent: nam cis Rhenum hybernabat, neque noſtri ad hybernas expeditiones prompti, aut idonei ſunt. Sed exeunte Martio Turena Rhenum ratibus junctis Spirâ haud procul exercitum traduxit, dein per Badenſem in Vitembergenſem contendit agrum, uti Nicro amne ſuperato in Sueviam, & Franconiam veniret, quò Germanis auxiliaribus copias idoneo hominum, equorumque numero explere facultas eſſet. Intereà Mercius quem ab Suecis in nupero prælio captum diximus, pretio ab his dimiſſus ad Baioaros redierat. Qui ubi Turena Rhenum tranſierat, omnibus copiis in unum coactis itinera quà noſtris tranſitus erat, obſidere, dein metu deſerere, atque in montes abſcedere, poſtremò Nicri tranſitu prohibere conari: hunc ad Canſtatium Turena tentaverat, ſtabat ex adverſo Mercius acie inſtructâ, quâ re animadverſâ Turena haud ſatis tutum ratus in conſpectu hoſtis tranſire amnem, id paulò inferiùs apud Morbacum fecit, prohibente nullo, ſeu fefellerat hoſtem eà tranſituros noſtros, ſeu haud ita facilè fuit apud Morbacum, ac apud Canſtatium arcere noſtros amnis tranſitu: dein Turena Halam contendit, oppidum ſibi, atque hoſti juxtà opportunum: ſed eò Turena prior advenerat, quò factum eſt, uti primum hoſtium agmen, cùm jam oppidum in conſpectu eſſet, retrò iter flectere cogeretur.

Halâ prohibitus hoſtis ad Elvangam properat, quò & Turena Roſam Tribunum cum equitibus contendere jubet, ſi fortè antevertere poſſet. Sed hoſtis priùs advenerat, atque occupatâ Elvangâ communiebat caſtra, quæ res indicio erat, eò ſtativa habiturum, neque huic conſilium eſſe prælii fortunam tentare. Turena tamen relictis Halæ Tormentis, gravioribuſque impedimentis, levi, atque expedito agmine Roſam quem ad Elvangam verſùs præmiſerat, eſt ſubſecutus, ut hoſti pugnandi poteſtatem faceret, aut abnuentis exploraret ſi quo modo caſtra oppugnare poſſet. Sed ea res viſa difficilior quàm ut hanc aggrederetur, itaque aliò movit, quò & feſſis itineris labore copiis quies, & equis quæ circùm Elvangam deerat, pabuli copia foret: cùm haud procul hoſte iter fieret, equites multa, & levia prælia inter ſe fecêre, capti utrimque aliqui: poſt ubi Turena in Franconiam diverterat, atque alter ab altero exercitus longiùs abfuit, per exploratores, atque captivos

1645. Turena rescivit, Mercium reficiundo militi copias alias aliò dimisisse, atque tunc cùm maximè hostes sub tectis quietos agitare. Jam pridem auxiliares Germani ut idem sibi facere, atque explendis copiis operam dare liceret, Turenam fatigabant, qui denique iis quoniam tùm opportunum videbatur, morem gessit. Vnicuique igitur equitum alæ loca idonea, atque commoda decrevit, haud longè inter se dissita, uti si opus foret, properè conjungi possent: ipse cum peditibus, Tormentis, atque impedimentis, paucisque equitibus apud Mariendalium oppidum inter ea loca medium castra habuit, uti quoquò versùm adveniret hostis, æquè obvios haberet equites, ab quibus significatione factâ eò ab omnibus aliis locis concurreretur: sed ea probè consulta, atque constituta properantiùs quàm Turena ratus erat, adveniens hostis conturbavit. Is inter equitum præsidia nihil his sentientibus ad Mariendalium accedebat, cùm Rosa fortè quid ageretur edoctus, suam, atque Vitgeinstini equitum alam, simul & peditum manum Rotemburgo educit, Turenam quò hostis tendere videretur, certiorem facit, ad majorem equitum stationem adversùm hostes collocatam intereà procedit, illos paratos atque intentos esse, atque partem eorum se subsequi jubet: dein Creisheimum versùs progressus in colle quodam leniter in planitiem proximam declivi substitit: eò cunctos hinc inde adventantes ad hostis famam excipit, instruitque, donec Turena cum equitibus pedite subsequi jusso eódem advenit. Is ubi hostium cursores planitiem ingredi videt, optimum factu ratus sylvam quæ ab dextrâ erat, occupare, eò peditatum omnem collocat, cum tribus equitum alis, id cornu dextrum fuit, unam modò peditum manum sibi retinet cum cætero equitatu, quod cornu sinistrum fuit, & quoniam locus haud iniquus videbatur, nequedùm omnes copiæ convenerant, eò opperiri hostem, atque rem sustentare decrevit.

At Mercius ubi quos diversos sub tectis sese facilè oppressurum crediderat, eos convenisse, atque in acie stare instructos videt, paulisper substitit, atque aciem instruit: dein dato utrimque pugnæ signo Tormentis nostros colle pellere tentat: quod ubi parùm procedit, sensimque Turenæ copias aliis aliò ex præsidiis quò fuerant dimissæ advenientibus crescere animadvertit, veritus ut ne quo valebat majori numero, is denique æquaretur, adversùs collem aciem erigit: pedites, & quod firmissimum inter equites erat, in cornu sinistro uti nostros saltu dejicerent, collocat, cæteros equites in dextro, quod ubi propiùs nostros accessit, Rosa cum suis è superiori loco procurrens torrentis modo in eos præcipitavit, qui conturbatis ordinibus loco cessêre, & in eo congressu vexilla sexdecim amisêre, ex quibus duodecim posteà recepêre: nam in saltu longè diversa nostris fortuna fuit. Principio pedites rem egregiè gesserant, neque priùs sclopetis miserant glandes, quàm ex iis jam propinquo hosti certam perniciem adesse intelligerent: sed primis eâ peste absumptis, cæteri per eorum corpora vadere, acriter oppugnare saltum, atque vi tantâ agere, uti nostri loco cederent: qui in subsidiis erant

equites, ii saltum ut impetum hostium inhiberent ingressi, primùm eos arcere, atque pellere, rati intereà pedites ab omni aliâ curâ vacuos ordines restituturos, sibique vicissim fore subsidio: dein ubi in his nihil erat præsidii, pluresque numero hostes acriùs instant, ipsi perindè, atque pedites abscessêre. Præter cornua duo, quibus plerumque apud Germanos acies constat, tertiam aciem Mercius instituerat, ad quam his qui in cornibus erant, si fortè quid durius accideret, receptus foret: id iis qui in dextro fuerant locati, planè accidit, qui ubi ad tertiam aciem confugêre, nihilo segniùs Rosa & eos qui fugerant, & qui ab se integri etiam tùm erant, acriùs urgere, ac penè victos dare, cùm hostes qui nostros saltu dejecerant, atque fugaverant, ab latere, & ab tergo ipsi, atque his qui unà Mercium, & Baioaros eâ parte pessimè habebant, intervenêre. Ibi vero mutata rei facies est, ac nostri vicissim malè habiti: ipse Rosa dùm sustentare suos, & propè jam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus ab hostibus capitur, item Schmitbergus castrorum Præfectus, Lametus, atque Passagius, alii prætereà capti, cæsique. 1645.

Inter hæc Turena more, institutoque suo strenui militis, & boni imperatoris officia simul exequebatur, quæ ubi frustrà esse, res afflictas, seque cum paucis relictum videt, memor eorum qui tardiùs stativis egressi non adfuerant pugnæ, horum simul, & suæ saluti consulere optimum factu est arbitratus. Itaque per eum qui intercedebat saltum, ad Mariendalium contendit. At hostium equites id facturum suspicati iter insederant, quos per Mepasium, qui Oisonvillæ equitum alæ præerat, abigit: is cum centum modò equitibus hostes numero plures adortus, ad eum usque collem, in quo malè ab nostris pugnatum fuerat, pepulit, dein Turenæ aliquandiù ab hostibus quies fuit. Ubi Mariendalium advênit, omnibus copiis in unum conductis impedimenta præire, dein agmen subsequi jubet: tùm omnis hostium exercitus in proximis montibus visus, unde sibi periculum adesse ni provideret, probè sciens, qui pugnæ non adfuerant, atque adeò integri, neque labore fessi erant, eos in postremo agmine collocat, uti vim hostium sustentarent: id maximè necesse erat, propter viarum angustias, quas dùm primi evadunt, postremi instructi, paratique stetêre in acie, atque hostem subeuntem tantâ vi arcuêre, vti segniùs posthàc consequeretur: Turena eâ parte curabat, sibi res asperiores sumere solitus. In hoc postremo agmine Guidonis a Arbalesti Meloduni Vicecomitis cohors fuit, qui dùm crebrò ad hostes se suosque convertit, atque egregiè propugnat, ab illis cæsus occubuit. Tres horas Joannes Vertius haud cessavit carpere agmen, dein ubi magnâ vi nostri resistunt, finem denique sequendi fecit: quo factum est, uti nostri per otium Mænum amnem posteà transirent, atque in Hassiam pacatam Sociorum regionem pervenirent, nam eò usque in hostico iter fecerant. Cum Turena equitum duo millia fuerunt, pedites aliquot, cum magnâ impedimentorum parte, namque aliâ parte, ac sex Tormentis minoribus hostes potiti fuerant. Equites mille ducenti, &

a Arbalesste, Vicomte de Melun.

1645. quadringenti equites sclopetarii qui pugnæ non adfuerant, sese Turenæ conjunxère, ac denique pedites complures qui fortè longiùs aberant ab eo quo pugnatum fuerat loco, ubi rem nostris secùs cessisse nuntiatum, Philippiburgum versùs iêre, dein ad Turenam reversi sunt.

At Baioari hoc operæpretio facto tantisper quieverunt, dein Geinsheimum ignobile oppidum ad deditionem redegêre, præsidio quod in eo erat Oppenheimum dimisso. Posteà loci Hoxtam ad Mænum amnem movêre, id Moguntinæ ditionis oppidum est, positum infrà Francofurtum, atque eò traductis Mænum copiis, cum Archiepiscopo Moguntino Imperii Septemviro Mercius, atque alii duces de belli porrò gerendi summâ consilium habuére: decretum ut Hassos qui circùm Ameneburgum habebant castra, atque oppidum commeatu prohibebant, quam primùm inde pellerent.

Amelia Elizabetha Hassiæ Langravia quæ per filii pueritiam in Principatûs procuratione erat, ubi Turenæ, atque Gallorum cladem acceperat, neque in eorum reliquis, quæ apud se erant, copiis satis sibi præsidii esse videt, adversùm Mercium, & victores Baioaros, Conismarcum cum eo quem seorsim ab Tortensono Suecorum ductabat exercitu, maturè accersiverat. Hæc mulier ex Hannauvii Comitum gente est, omnibus quæ Principem fœminam deceant, virtutibus ornata, quæ sola ex multis Germaniæ Principibus in fœdere, & belli societate cum Gallis, Suecisque permansit, quam cæteri metu, aut fluxâ fide usi deseruêre.

Baioari primùm Turenæ equites qui turmatim in locis Hassiæ apertis alii aliò agitabant, improviso adoriri tentavêre. Sed hi maturè Cassellem, & Zigenhaimum sese receperant, dein pulsis qui circùm Ameneburgum erant Hassis Kirchaimum vetustis modò mœnibus, neque ex hodiernâ disciplinâ munitum oppidum triduùm oppugnavêre: mox veriti ut ne Galli, Succi, atque Hassi subsidio venirent, incæpto destitêre, & ad Asciburgum movêre: hic locus ad Mænum amnem est, quò stativa habuêre, pons flumini impositus traducendi copias, si hostis adveniret, facultatem dabat: dein hoc si opus foret interrupto flumen pro munimento habituri erant. Intereà quæ ab Magdeburgo elapsæ sicuti suprà diximus Austriacorum erant copiæ, eas cum Sparro qui his præerat, præterea alias aliò ex Franconiâ, Vitembergensi agro, Vestfaliâ, atque ex omnibus quæ haud procul aberant præsidiis, accersere visum: nam Angianum ab Galliâ cum novis copiis adventare fama erat, quo Imperatore nullus Germanis, atque Hispanis terribilior usquàm fuit. Is coactis haud longè ab Viroduno copiis, iisque centuriatim, atque turmatim recensitis, queis numerus peditum, aut equitum defuit, eas cæteris supplemento esse jussit, duces, & centuriones illarum exautorati, dein evocatos Nancio, atque aliis in Alsatia locis qui sine rei publicæ damno, aut periculo præsidiis abesse possent, dùm exercitus in propinquo foret, ad Rhenum versùs ducit: quo haud procul Spirâ ratibus junctis transmisso, circa Lademburgum ad Nicrum amnem habuit castra.

castra. Eò omnes copiæ Turenæ, Conismarci, & Geisii convenêre, atque Angiano conjunctæ sunt. Huic Hailbronâ ad Nicrum potiri consilium fuit, oppido satis firmo, ut aliqua nostris Rhenum inter, & Danubium tutò consistendi copia esset, neque cis Rhenum hybernare sicuti consueverant, porrò cogerentur. Id ex copiâ rerum eventurum arbitrabatur, uti si hostes Hailbronæ auxilio venirent, pugnandi copia foret; si cessarent, Hailbronâ sese potiturum. Igitur eò properè ducit, & jam advenerat equitatus, quærebatque in Nicro vadum, cùm ex adverso hostium equitatus transitum prohibiturus adfuit. Postridiè pedites utrimque advenêre, atque altera alteri acies fuit in conspectu: intercedebat Nicer amnis, quem qui transire tentaret, is iniquo se loco commissurus videbatur. 1645.

Duos haud procul amne propinquos inter se colles, totumque quod ex his ad ripam amnis pertinebat spatium hostes occupaverant; duobus in utroque colle, duobus item in ripâ locis disposuerant Tormenta, postremò nihil quò nostros transitu fluminis arcerent, omiserant: quo factum est, ut ne hunc sibi quidem tentandum Angianus probè intelligeret: sed adhibitis in consilium Ducibus, eos docuit id suprà Hailbronam clam hostes fieri posse, neque si fortè sentiant, perindè, atque in eo quo sint loco, prohibendi potestatem fore: præterea ab Vitembergensi agro commeatus, atque alia sibi opportuniora futura: super eâ re Conismarcus sententiam rogatus negavit sibi ab Bremensi, atque Brunzuicensi agris, quò sibi res publica gerenda sit, longiùs abire copiam esse, *Eò se ut Hassiam cui hostes imminebant tutaretur, ab Ameliâ Elizabethâ accersitum: id ampliùs fecisse, quòd ut Turena Angiano conjungeret copias, operam dederit, ita hanc alienis rebus pollicitus, ut ne suis deesset*, postulavitque ab Angiano, ut hujus voluntate sibi discedere liceret: ægrè denique impetratum ab eo, ut octiduum maneret, intereà Angianus se in Franconiam ducturum dixit, undè Conismarco in Bremensem agrum iter brevius foret: dein Geisius & ipse ut ne ab Hassiâ abiret longiùs, postulavit: sed Angianus de hujus mansione miserat, scripseratque ad Ameliam, pollicitusque erat, ubi ipsa vellet, hunc se cum præsidio si opus foret dimissurum, quæ ex ingenio suo comi, atque liberali, id est Angiano obsecuta. Sed hæc tùm Angiano conturbavêre rationes omnes, documentò Principibus nihil magnoperè sociorum opibus credendum, queis sæpiùs diversa ab nostris consilia, atque studia sunt. Prorsùs uti cui res sua omnis in manu sit, tametsi primùm viribus adversùm complures, qui ex fœdere, & societate contrà se bellum gerant, impar sit, si tamen invidiæ inter hos, atque discordiæ cunctando spatium dederit, is postremò potior evadat.

Igitur in Franconiam iter pronuntiatum, ut ad Danubium Angianus iter intendere videretur, atque hostes ab Hailbronâ quàm maximè averteret, eò ubi longiùs abessent, resque alias hunc agere arbitrarentur, necopinatò rediturus. Itaque ad Vinsem movit, quod oppidum ad Nicrum hostes exiguo præsidio tenebant; id Gramontius Equitum

1645. Tribunus ad deditionem redegit, quò pedites ponte traducti, equites, Tormenta, atque impedimenta duobus haud procul vadis transiêre: dein quartis castris Rotemburgum est perventum.

Ex itinere Conismarcus discessit, abduxitque Suecorum quibus præerat copias, frustrà nitente Angiano, uti quid sibi Tortensonus rescriberet, opperiretur, nam hunc per litteras rogaverat, uti Conismarcum aliquandiù secum porrò manere vellet. Rotemburgum modico præsidio tenebant hostes, qui quoniam antequàm murus Tormentis feriri cœpisset, deditionem non fecerant, iis denique dedentibus se hæc lata conditio est, uti captivi omnes essent, oppidanis sua omnia relicta, frumentum modò, vinumque exercitui imperatum, & quoniam eò aër salubris, & amœna circùm loca sunt, reficiundis ex longo, difficilique itinere militibus stativa habita. Dein Dunkespielem versùs ad Vernitzem amnem Angianus movit, ab quo unius modò horæ itinere cùm abesset, centum qui de hostibus cognoscerent equites præmisit: hi ex ejus alâ fuêre, queis a Turrium præfecit: is haud multùm processerat, cùm pabulatores hostium in conspectum venêre, quæ res indicabat hos haud procul abesse: cúmque id opus scito esse judicaret Angiano, mittit qui hunc properè faceret ea de re certiorem: ipse subitò aliquot alas equitum eódem ducit, jubetque equitum quos cum Turrio præmiserat, partem propiùs hostem accedere, uti quò eorum prima statio, quantaque, quæ loci natura, aditu facilis, an contrà esset, si qui in insidiis longiùs, aut propiùs locati, postremò quidquid de hostibus citrà certamen possent, sedulò cognoscerent, referrentque: hi juxtà saltum hostium equites, scilicet qui adventum nostrorum sensissent, instructos in planitie esse nuntiavêre. Tum Angianus Turrium cum suis equitibus præire agmen, aliquot equitum alas subsequi jubet: sed mox ab Turrio tanta vi in hostes procursum, ut hos ad saltum usque pepulerit, eò ducenti qui iter angustum obsederant equites paulisper fugâ suorum territi perturbantur, dein restitutis ordinibus acriter resistunt. b Granvalius qui Turrium erat subsecutus cum turmâ suâ, præthereà cum nobilium manu quæ more suo gloriæ militaris avida eò processerat, unà cum Turrio impetum in hostes facit, cui impares retrò cesſêre: nostri ulteriùs progressi hostium castra conspicantur, quæ ultrà saltum edito loco posita erant. Intercedebat planities limosa paludis in morem, quæ castra vallo tuta ampliùs muniebat, quò ab his oppugnandis deterritus Angianus receptui cani jussit.

a La Tour.

b Granval.

Postridiè Gramontius, qui primum nostrorum agmen ductabat, hostes altero ab Dunkespiele lapide munientes vidit: castra inter stagna duo, atque amnem posita haud secùs quàm pridiè tuta videbantur, tamen ad famam pertinere Angianus est arbitratus, iis pugnandi facere potestatem, quò si Mercius prælium abnueret, eò militibus ejus cresceret metus, nostris animus amplior esset. Itaque sub hostium castris aciem instruit: sed hi sese suis munitionibus continuêre, pilas modò Tormentis in nostros mittendo, atque omnem in morâ ponentes spem, quâ nostro-

rum animos infringere, atque virtutem frustrari consilium fuit. Angianus eò positis castris pernoctavit, & ubi primùm illuxit vasis militari more collectis Norlingam versùs movit, ut hostibus suæ ad Danubium profectionis opinionem confirmaret. Id ubi est ipsis per exploratores cognitum, Donaverdam contendunt, jamque longiùs eos processisse fama erat, & Angianus rem evenisse ex sententiâ, sibique Hailbronam versùs redire necopinantibus hostibus copiam esse lætabatur, cùm derepentè speculatores citi adveniunt, nuntiantes sex modò millia passuum hostes abesse, non pugnam abnuentium habitu, sed composito, atque instructo agmine: his copiam fuisse ultrà amnem iter facere, atque eò pro munimento uti, cum verò cis flumen sint, indicium esse eos pugnam magis poscere, quam effugere. Ibi verò Angianus rei benè gerendæ sibi occasionem dari arbitratus, suprà modum lætari, properare agmen, & milites addere gradum jubet. Jamque hostes erant in conspectu, cùm subitò aciem instruit. 1645.

Hi ubi nostros adventare senserant, idoneo loco posuerant castra, collis declivis erat, ab quo procurrere in hostem facile, & majore quàm in planitie impetu eques posset, quem adeò in eo colle locavêre: ab lævâ Castellum, ab dextrâ mons haud ita facilis adscensu, atque in valle vicus erat. In Castello, monte, atque vico pedites fuêre, atque inter hæc, quò opus erat, in conspectu nostrorum munire tunc cùm maximè properabant: prorsùs loci facies propugnantibus tutissima, subeuntibus iniquissima fore videbatur. Obviam nostris processerat equitum ala, quæ appropinquantes attineret: adversùm hanc *a* Castelusius qui primos nostrorum ductabat prælium incipit, atque egregiè dimicans Tormenti pilâ quæ jam terram contigerat oppressus est: hujus in eo exercitu munus erat aciem instruere ex Imperatoris præcepto, qui primus ad Imperia gradus est. Hoc modò acies nostra instructa fuerat, in dextro cornu Gramontius Equitum Tribunus curabat, secunda cura *b* Arnaldo Corbevillæ sclopetariorum Regis equitum Tribuno, castrorumque Præfecto attributa: in ea parte Gallorum equitatus, regiique sclopetarii equites erant. In sinistro cornu Turena curabat, in quo Germanorum equitatus: aciem mediam pedites obtinebant, queis *c* Belnavius, atque Marsinus Castrorum Præfecti præesse jussi, hic ex Eburonibus erat vir fortis aque egregius, *d* Castelnavius Malviciera item aciei instructor & in eâ parte fuit. In secundâ acie *e* Geisius cum equitibus Hassis auxiliaribus, præterea Ohemus cum equitibus Germanis: in subsidiis Chabotus castrorum Præfectus cum reliquis copiis: *f* Goïonum Mussaium & ipsum castrorum Præfectum circùm se Angianus esse, cùm præsidio sibi, tùm uti si quis fortè deficeret ad manum foret, quem continuò sufficeret, ipse nullo imposito omnia providere constituit.

a Chastelus.

b Armand de Corbevalle.

c Le Marquis de Belnave.

d Le Marquis de Castelnau-Mauvissiere.

e Le General Geis.

f Goïon, Marquis de la Moussaye.

Ad hostem subire per collem acclivem tametsi difficile videbatur, suorum tamen virtuti tantùm Angianus confidebat, uti majorem hostium ex edito decurrentium numerum non magnoperè pertimesceret:

1645. at qui in monte, Castello, vicoque erant hostes, ii ab latere subeuntibus nostris aperto incurrere poterant, aut glandibus eminùs adferre perniciem, atque adeò qui propiùs nostros erat vicus, eum primùm omnium oppugnare visum. Sed priusquàm id aggrederetur Angianus Deum immortalem cum omni exercitu precatus, ut ea res Regi, Galliæque feliciter eveniret, hoc fermè modo milites allocutus fertur.

Sat adhuc virtuti vestræ hostis illusit, cui quoniam sese imparem sensit, tantum itineris ab Mæno ad Danubium emensus, non castra, ne dùm aciem æquo uspiàm loco commisit. Non vallum ipsi, neque fossa satis firma munimenta visa, nam hæc, fortibus viris moram haud allatura suspicatus, amnes atque paludes objecit, montes propè invios insedit. Sed nihil tàm arduum, quò non virtus eniti possit. Tunc primùm pugnandi spem nacti sumus, neque tamen hæc ultrò ab hoste facta, quem prælium etiamtùm abnuere documentò sunt acies in edito constituta, mons adscensu difficilis, Castellum, vicus, quem occupant, atque his adjectæ munitiones, quas asperitates quis mediusfidius præter vos milites me duce vincere aggrediatur? Aliis ut ne Sol, aut ventus pugnantibus sit adversus cautio est, & si liceat mihi eadem sit. Nam ubi res publica agitur nihil nimiùm provideas. At nobis aut fœdè cessandum, aut ingloriè æstas exigenda, aut hæc, atque alia multò periculosiora posthabenda sunt. Itaque non vos ad facilem victoriam voco, sed eò ubi quantò majora virtutis exempla edere necesse erit, tantò major victores gloria sequatur. Hic primùm vicus vobis oppugnandus est, quem si expugnaveritis, cætera ad victoriam facilia fore videntur. Ite igitur atque hostes hinc benè juvante Deo pellite: simul pugnæ signum dedit, adactisque in vicum tormentis milites procurrunt. Inclinabat ad vesperam dies, cùm pugnari cœptum: ubi pedites ad vicum accessêre, simul dextrâ, lævâque equites processêre, præstò futuri si hostes ex colle, atque monte subsidio suis venirent: nostri in vicum evadunt, atque hostes propulsant: duæ modò cohortes altera in Templo, altera in ædibus satis firmis restitêre: in eo primo congressu Marsinus quem in mediâ acie curare diximus, item Belnavius vulnerati, atque abscedere coacti, his suffectus continuò est ab Angiano Mussaius, ille ipse ab dextra, Turena ab sinistrâ, ambo cum equitibus ut ne partum in vico ab nostris decus, locusque eriperentur, operam dabant.

Intereà hostes ab dextrâ equites, peditesque decurrêre, quorum impetum cum armaturæ gravioris ac cæteris equitibus excipit Angianus, qui dùm impigrè capessit pugnam, neque suæ magis, quàm aliorum vitæ parcit, glande femur afflictus, ac prætereà suffossus ipsi equus est: hostium tamen impetus contusus, atque ipsi propulsati. Gramontius ab dextro in quo curabat cornu, dùm eâ parte ab hostibus cessatur, ad Angianum quò acriùs pugnabatur venit, Imperatoris vicem sollicitus, atque inter dimicandum glandis ictum galeâ excepit. Tùm quies ab hoste tantisper fuit, decretumque ab Angiano, ut ab dextro, atque sinistro cornu, prætereà ab mediâ acie in hostem unà iretur: sed id utrùm ab dextrâ fieri posset, ambigebatur, nondùm comperto si quid in medio prohiberet: eò missi qui locum explorarent, intercedere fossam renuntiavêre,

quam superare difficile esset. Itaque Gramontio, atque Arnaldo eò stare jussis, Angianus ad lævum cornu tendit, quò dùm ire pergit, alter cui insidebat, priore sicuti suprà diximus suffosso, equus glande vulneratus est. Turena vicum inter, & montem equitatum in hostem ducebat, nam pedites partim in vico, alios ad munitionem quæ haud procul erat, etiamtùm hostes attinebant, Templo, atque iis quas suprà diximus ædibus nondùm expugnatis. Ubi propior hostes fuit, ibi Tormentis non singulas de more pilas, sed glandium, & ferramentorum farraginem in nostros emisêre: quibus leviter ictus Turena nihilo segniùs ad hostem properat, cum suâ, Flekensteini, atque Tracii equitum alis: in subsidiis Angianus cum suis adest, atque id necesse fuit, quia Turena profligatis iis quos adversùm ierat, in recentes qui subsidio venerant, incidit, atque eò res rediit, ut ipse vicissim subsidio egeret: sed id properè tulit cum suâ manu Angianus, neque etiamtùm nova defuêre hostibus subsidia: quo factum est, ut Angianus primò Geisium, atque Hassos, postremò Ohemum, atque Germanos equites quos utrosque in secunda acie esse diximus, accerleret. Ubi omnes utrimque copiæ congressæ, atque omnis spes in virtute posita erat: ibi verò quanta vi, quantisque animis alteri in alterorum perniciem ierint, incredibile memoratu est: prorsùs facies totius negotii varia, alius aliò instare, aliò cedere, neutrum omnes hinc, aut inde facere: quinquies ubi paulùm pugna remiserat, restituti utrimque ut in tanta rerum perturbatione ordines, ac redintegratum prælium, nusquàm alias tamdiù quam in partem victoria inclinaret, in incerto fuit: postremò tamen hostes cæsi, alii capti, qui reliqui fuêre, quánam effugere copia esset, circumspiciebant. 1645.

Intereà cornu eorum sinistrum quod usque cessaverat, quoniam idem ab nostrorum dextro fiebat, ubi suorum cladem, atque proximam fugam animadvertêre, veriti ut hinc ab Angiano mox victore, atque hujus sinistro cornu, indè ab nostro dextero quod nondùm pugnaverat, circumcluderentur, adversùm hoc unum decertare sibi facilius fore sunt arbitrati, cùm sui nondùm planè fusi essent, atque Angianum attinerent. Quamobrem in id cornu acriter procurrunt: nostri tametsi isthuc nusquam futurum rati fuerant, propter fossam quàm intercedere falsò nuntiatum fuerat, tamen ut erant instructi, paratique, obviam hosti procedunt, atque impigrè pugnam capessunt. Sed hostes loco declivi freti, qui principes in hoc cornu fuerant, eos perturbavêre, atque rupêre. Tùm adest cum his qui in subsidiis locati fuerant Gramontius, hostemque primo successu ferocem attinere conatur, intereà dùm qui primi dimicaverant, ii ex disciplinâ ordines restituere, ac denuò pugnare possent. Sed hostibus acriùs urgentibus, neque primi ordines restituere, neque ipsa subsidia resistere quivêre. Itaque cæsis qui circùm se fuerant Gramontius, a Castræus Nancæus, paucique alii ab omni hostium equitatu oppressi, captique sunt. b Livrius Angianæ Cohortis Tribunus, Eglinius Melianus, Languetotus, Rambolietus Angennas Pisanius Marchio, prætereà alii cæsi. Ubi eâ parte Chabotus quem ultimo subsidio ab Angia-

a Le Comte de Nancé la Chastre.
b De Livry. Melian d'Egligny. Languetot de

1645. Bretel. D'Angennes de Rambouïllet Marquis de Pisani.

no præfectum fuisse suprà memoravimus, res afflictas videt, atque adeò earum summam ad se rediisse, haud ampliùs cunctandum ratus quin hostem attingeret, & rem prolapsam restituere conaretur, in hunc magno impetu invehitur: sed eâdem quâ cæteri fortunâ usus funditur denique, & hostes longiùs procedunt, atque ad impedimenta perveniunt: his præsidio fuit cum Alâ suâ Margravius, sed nihil objectâ prædâ permoti pergunt quò intenderant ire: neque enim aut victoriæ, aut prædæ spes hos impulerat, uti tanta in cornu nostrorum dexterum patrarent, sed uti modò rebus suorum cæterà corruptis saluti suæ consulerent.

Angianus intereà fugientes hostes prosequebatur: sed id longiùs facere eò prohibitus est, quòd ut ne lævum hostium cornu, fuso nostro dextero, integrum ad pugnam rediret, metuendum videbatur: dein quòd in vico qui primùm restiterant hostes, ii indè pelli nequiverant, atque eò cæteri pedites queis haud perindè, ac equitibus expedita fuga erat, confugiebant, quò magis ut ne eódem lævum hostium cornu rediret, cautio erat. Sed integri juxta, atque victi de reliquâ modò fugâ solliciti fuêre: qui pedites in vico restiterant, simul qui eò equitatu fugiente receperant se, ii se Angiano dedidêre. Qui denique omnibus circùm exploratis, compertoque nihil amplius hostium esse, præter fugientes, & captivos, jam se haud dubiè victorem cognovit. Tormentis hostium quindecim, totidem signis militaribus, re omni tormentariâ, carrisque quibus vehebatur, potitus est. Gleen qui ab Mercio accersitus huic ab Vestfalia cum Ferdinandi quibus præerat copiis auxilio venerat, ex Holsteini Ducum gente quidam, Royerus, Colbus, Hiller equitum Tribuni inter captivorum duo millia insignes fuêre, Mercius penes quem summa Imperii in hostium exercitu fuerat, Peucer Tribunus equitum, atque alii turmarum Duces, Tribuni Cohortium, Centuriones, equites, peditesque ad tria millia cæsi: è nostris mille quingenti inter quos *a* Viggensteinus Comes, Burrius Marchio, atque alii præter eos quos suprà memoravimus captivi è nostris insignes fuêre. Gramontius, atque Castræus Nancæus; ille apud Monâcum ab Maximiliano Baioariæ Duce liberaliter habitus pro Gleene, hic cujus genus, atque dignitas ignota hostibus fuit, pro Centurione quodam postpaulò permutati, atque eodem pacto cæteri captivi, alius pro ejusdem Ordinis alio: qui superfuêre ex hostibus plures, ii pretio redempti. Ubi hæc in Aula nuntiata sunt, ingens subit animos lætitia, atque Deo Immortali pro republicâ tam benè, atque egregiè ab Angiano gestâ in majori Urbis Templo honos habitus.

a Le Comte de Viggenstein. Le Marquis de Bourry.

Ab eâ pugnâ Angianus Norlingam ad deditionem redegit, quo saucios, cæterosque tanto prælii labore fatigatos milites paulùm reficit, dein Dunkespielem ducit, quod & oppidum postquàm admota sunt Tormenta, deditum est: mox ad Hailbronam cui potiundæ tantùm laboris, periculique susceperat, iter convertit. Id oppidum ad Nicrum hostes probè muniverant: præsidio erant pedites octingenti, equites sclopetarii quadringenti, præter oppidanos, & agrestium qui eò confuge-

rant multitudinem. Ubi primùm circùm oppidum castra posita, Angianus in gravem incidit morbum, cui curando Philippiburgum abire coactus est. Intereà per Legatos Gramontium, & Turenam Equitum Tribunos res omnis ad Hailbronam administratur: qui ubi aliquandiù oppidum oppugnavêre, de hostium adventu facti certiores incœptum omisêre, cùm quia parùm procedebat, tùm quoniam in eo deprehendi ab hostibus periculosum videbatur. Igitur Baioaris eunt obviàm, qui nuperæ cladis memoriam abolere dùm Angianus morbo detinebatur, sese velle prædicabant, tamen ubi nostros appropinquare nuntiatum est, Hailbronæ oppugnationem inhibuisse contenti pro more pugnam effugêre. 1645.

At Gramontius, & Turena Hallam ad Coquenem amnem processêre, si eò fortè per hostem hybernandi copia foret, cujus rei metu perculsus Maximilianus Baioariæ Dux, nam Halla haud procul Danubio, & Baioariæ finibus est, ad Ferdinandum Imperatorem properè mittit, qui doceret; *Eò res suas rediisse, ut ni maturè subveniat, sibi ab hoste conditio sit accipiunda: hanc sibi quidem haud iniquam ferri, uti videlicet neutri parti studeat, seque omninò ab bello abstineat, quod si Ferdinando satis placeat, rem esse facilem, & expeditam: sin id ab republicâ alienum judicet, malitque Gallos abigi, atque pelli Germaniæ finibus, mittenda properè auxilia.* Ferdinandus tametsi Tortensonus cum Suecorum exercitu in conspectu Viadanæ esset, tamen quia Danubius intercedebat, neque is facilè transiri poterat, minoribus copiis ut eâ parte bellum deffenderet sese egere probè intellexit, quibus retentis majorem partem cum Leopoldo fratre, & Galasso qui huic Legatus esset, ad Maximilianum dimittit: nam satis sciebat quanto hic sibi usui porrò foret ad sustinendum contra Gallos, atque Suecos bellum, quamobrem ut ne ab armis discederet, cautio erat. Igitur Leopoldus, atque Galassus magnis itineribus ad Nicrum contendêre: passuum modò viginti millium spatio aberant, cùm id exploratores Gramontio, & Turenæ nuntiavêre, qui subitò præmissis Tormentis, atque impedimentis movêre castra, nam tantæ hostium multitudini longè impares erant, quoniam & Ferdinandi, & Maximiliani copiæ unà veniebant. Nostri duos amnes quâ ipsis ad Nicrum recedentibus transitus erat, facilè superavêre: tertius erat Nicer ipse, qui per eos dies imbrium vi immensùm auctus vado transiri nequibat. Itaque sex omninò scaphis Gramontii pedites repetitis subvectionibus traducti, Turena cum suis cis amnem erat, cum omnibus carris, impedimentis, Tormentisque, neque hostis procul aberat nostrorum insistens vestigiis, prorsùs ut ea pars agminis deprehensa, atque hosti opportuna videretur, ni fortè dilapsis per noctem aquis, postridiè vado transire copia fuisset, quæ res miraculo habita: nostri cùm nihil ampliùs moram faceret, Philippiburgum contendêre, quousquè hostis subsequi perseveravit, ita tamen ut nihil damni neque inferre, neque accipere velle videretur. Ubi ad conspectum Philippiburgi, quò nostri restiterant perventum, instruxêre aciem hostes, quæ millibus equitum tredecim, octo peditum

1645. millibus constabat, cui numero nostri longè impares sese munitionibus continuêre.

At Leopoldus, Galassiusque postquàm id cujus gratiâ venerant confectum erat ex sententiâ, Gallosque hybernis in Germania prohibuerant, quò res Ferdinandi monebat, eò properè rediêre. Quæ nostri ultrà Rhenum loca occupaverant, ea facilè ab hostibus recepta, illi cis Rhenum stativa habuêre, in quibus per octiduum refectis militibus Turena otii impatiens, & quid ex copiâ rerum optimum factu sit semper animo agitans, præter nostrorum juxtà, & hostium expectationem Augustam Treverorum ducit. Id oppidum ad Mosellam amnem Hispani ante hæc bella præsidio tenuêre, opportunum traducendis copiis, quas ex Hispaniâ in Italiam, indè per Rhætos in Germaniam, ac postremò in Belgium Philippus Hispaniæ Rex sæpiùs mittit, nam apud oppidum pontis copia est. Sed ubi Gustavus Suecorum Rex peragratâ cum exercitu omni ab Codano sinu ad Rhenum usquè Germaniâ Treverensis Archiepiscopi terris imminebat, is se Ludovico XIII. Regi dederat in clientelam, & fidem, cujus opibus, nam in Ferdinando II. Imperatore, aut in cæteris Germaniæ Principibus nihil tùm præsidii erat, adversùm Gustavi arma tutus esset. Eâ gratiâ factum Ludovicum inter & Archiepiscopum, is fuit Philippus Soëternus, fœdus est, quo cavebatur uti Rex Augustâ Treverorum, quæ est Archiepiscopi sedes, Hispanos pelleret, atque ipse Præfectum, & præsidium imponeret Urbi: quod ubi factum est Hispani post biennium Urbem dolo recepêre, quam Turena hoc anno oppugnare aggressus est. Eâ gratiâ monito qui in Angiani exercitu pro Prætore erat Arnaldo Corbevillâ, ut ab Mediomatricibus, quò & ipse stativa reficiundis militibus habebat, secundo Mosellâ ad Augustam Treverorum accederet, ambo eò ex improviso ac diversi advenêre. Positis circùm oppidum castris, atque ad oppugnationem paratis omnibus, qui Præfectus Urbi fuit, is diffisus oppidanis, pro ædibus publicis in quibus arma erant, stationem militum solitò firmiorem collocat: sed oppidanis curæ fuit, ut hâc statione pulsâ sibi res sua in manu esset: Præfecto tamen potestatem fecêre, ut Urbem si posset adversùm Gallos defenderet: sin deditionem facere mallet, operâ ad id suâ uteretur: biduum ad deliberandum Præfecto datum, cui denique postulanti dictæ deditionis leges sunt. Receptâ Urbe nihil prius, aut antiquius habuit Turena, quàm ut Philippum Soëternum Archiepiscopum eâ de re faceret certiorem, moneretque uti quàm primùm veniret, atque Urbe sibi per injuriam ab Hispanis ereptâ rursùm potiretur.

Sed hunc Philippum Soëternum postquàm Hispani apud Augustam Treverorum unà cum Urbe ceperant, atque in Belgium abduxerant, Ludovicus XIII. ægrè ferens amicum Principem, qui se in fidem suam contulerat, ab illis hostiliter habitum, atque asservari captivum, hunc dimitti continuò postulaverat, & abnuentibus Hispanis bellum denunciaverat, quod fieri cæptum antè decennium etiamtùm geritur. At

Hispani

Hiſpani Philippum Soëternum ad Ferdinandum II. Imperatorem miſerant,qui nihil neque ætatem, neque dignitatem, neque Pontificatum quem gerebat reveritus, hunc in cuſtodiam conjecerat, vitio vertens quòd non ſe perditum honoris illius causâ, quàm Ludovici operâ, cum non aliter poſſet, ſalvum maluiſſet. At ubi Ferdinandus III. Ludovicum XIII. fecerat certiorem ſibi conſilium eſſe de Pace agere, id ſe Ludovicus facturum negavit, niſi priùs Philippum Soëternum cuſtodiâ emitteret. Igitur hunc primùm Pontificis Nuntio qui apud Viadanam erat tradidit, apud quem tantiſper agitaret, ſicuti Pontificis juſſu adhuc in cuſtodiâ eſſet, dein dimiſſus, ad Confluentem oppidum quò Moſella Rhenum ſubit, profectus fuerat, unde Auguſtâ Treverorum receptâ eò ab Turena accerſitus poſt decennium rediit; huic Turena Urbem tradidit, dein copias in hyberna dimiſit, quæ cis Rhenum de more habuêre. 1645.

Nihil memorabile hoc anno in Italia geſtum,nam Pralinopleſſius cùm nondùm æſtivorum tempus adveniſſet, partem copiarum, quæ eò hybernaverant, oppugnandæ de quâ ſuprà memoravimus Rhodæ in Cataloniam abduxerat, quâ in deditionem acceptâ ad Urbem divertit, remiſſis in Italiam quas inde abduxerat copiis. Dein ipſe Equitum Tribunus virtutis ergò ab Rege creatus eódem & ipſe rediit, cùm jam æſtivorum tempus multùm proceſſiſſet. Sub ejus adventum Thomas vir Princeps, de quo ſæpiùs memoravimus, alteram copiarum partem, quæ in Italia hyemaverat, atque Sabaudicas copias ad Seſſitem amnem duxit, quo ſuperato pergit ad Ticinum iter facere: Vigevanum oppidum haud procul amne poſitum, poſtquàm Hiſpani ſemel eruperant, nullo negotio capit, arcem oppugnat, quæ & ipſa mox ab Hiſpanis dedita eſt, huic atque oppido a Neſtierum virum fortem ac ſtrenuum præfecit. a De Neſtier.

Intereà Velada Marchio qui Mediolanenſem cum exercitu obtinebat agrum apud Mortaram ſtativa habebat, neque moverat quidquam, ſed interdùm modò noſtris aut pabulantibus, aut commeatus ſubvehentibus moleſtus fuerat. Ubi verò Vigevanum Thomæ deditum eſt, atque hujus copias oppidi, atque arcis oppugnatione ſatis diuturnâ, prætereà eò relicto præſidio, imminutas intelligit, ab Mortarâ movet denique, uti redeunti, quò opportunum foret, occurreret. Huic ſuperandus erat Seſſites amnis, quo ex copiâ rerum Veladam ſibi interventurum judicabat: nam in tranſitu fluminum magnæ clades ſæpiùs acceptæ vel ab maximis Imperatoribus ſunt. Cui rei Thomas uti præverteret, Pralinopleſſium cum his quæ ab Cataloniâ redierant copiis, accerſit, quibus ab ſuo in Italiam reditu quies in priſtinis hybernis reficiundo militi data fuerat.

Igitur Pralinopleſſius ad Seſſitem movet, ſed id Valada ſuſpicatus,non ad Seſſitem, ſed ad Moram amnem ,qui propior Thomam erat, huic occurrit. Pugnatur utrimque acriter, dein neutrò inclinatâ re diſceſſum, eò tamen noſtri potiores viſi, quod Hiſpanorum diſceſſu patuit iis ad Seſſitem, quò intenderant, iter, atque eo nihil hoſte prohibente ſuperato, ſeſe Pralinopleſſio conjunxêre. Prælium ab ſecundâ poſt meridiem

1645. horâ, ad mediam propè noctem, non unâ ſerie, ſed diverſis hoſtium procurſationibus duraverat: his Thomas dimidiâ copiarum parte inferior, virtute modò, ac rei militaris ſcientiâ, atque peritiâ locorum, ſuperior fuit: quâ fretus antequàm ad amnis vadum perveniſſet, quò ſingulæ alæ, cohorteſque quas præmiſerat collocandæ eſſent, ſedulò præceperat: dein ubi adfuit, quò opus eſſet ſubſidia mittendo, rem uſquè ſuſtentavit, donec incolumi exercitu, atque omnibus Tormentis, impedimentiſque, non ante movit, quàm hoſtes abire nuntiatum eſt. Cæterùm tametſi ſignis collatis non eſt pugnatum, neque concurſum omnibus copiis, tamen nuſquàm alias acriùs eſt decertatum. a Bruvillierus Gobellinus Arvernæ Cohortis Tribunus in acie cecidit: Aquabonus adoleſcens, atque Meſpiuſius item Tribuni, Blancavilla qui alæ Sabaudicæ præerat, graviter vulnerati poſt paulò ab vulneribus interiêre. b Mauricius Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis ex concubinâ filius, vir fortis, eâ die tanta virtutis exempla edidit, ut huic rei benè geſtæ gloria ſecundùm Thomam jure tributa ſit. Villa Marchio, Caſtillonus Subalpini ambo, Navaillius Tribunus Gallus item vulnerati, Thomas ipſe glande ictus loricam eſt. Cùm in exitu annus eſſet nihil ampliùs in Italia factum, ſed poſtquàm noſtri ultrà Seſſitem fuêre, atque eò habuêre ſtativa, Velada Vigevanum oppidum haud difficulter recepit, concedente in arcem omni Gallorum præſidio, dein copiæ in hyberna dimiſſæ.

a Gobelin de Bruvilliers. Le Marquis d'Aiguebonne. De Meſpieu. De Blancheville.
b Dom Maurice.

Hæc quæ ad bellum pertinerent geſta ſunt hoc anno: neque intereà omiſſum quidquam, quò ad Pacem denique perveniri poſſet. Eâ gratiâ Avauxium, & Servianum Monaſterium Veſtfalorum miſſos ſuprà memoravimus, qui parùm concordes dùm ſimultates exercent, atque ſcriptis quandóque inter ſe decertant, minùs idonei habiti, qui pacem quam alter cum altero habere nequibat, inter alios conciliarent. Eò properantiùs Henricus Aurelius Longavilla Monaſterium proficiſci juſſus, cui ubi propior eſt factus, diverſi proceſsêre obviam Avauxius, & Servianus: nam hunc, ut unà irent, neque collega, neque Ludovicus Contarinus Venetorum apud Monaſterium Legatus orans ut hanc ſibi veniam daret, nec ſuam cum Avauxio diſcordiam eo pacto omnibus patefaceret, exorare uſquàm potuêre. Itaque Longavillæ prior occurrit Servianus, in rem ſuam eſſe ratus, ſi viri Principis gratiam antecaperet, atque hunc quo loco res eſſent edoceret: at is huic quàm illi haud æquior (ſeu ſuâ ſponte, ſeu quia ita præceptum fuerat) id modò curare, ut ne privata amborum odia rei publicæ obſtarent, quod facilè talis hujus viri verecundiâ factum, quâ uterque permotus, ubi in commune conſultabatur, ab altercationibus temperabat, quæ perpetuæ priùs inter eos fuerant, ita ut alteri quod alter ſentiret, id nuſquàm ſatis rectum videretur.

Poſtquàm Longavilla Monaſterium Veſtfalorum advenerat, tùm verò fides facta omnibus Gallos Paci faciundæ ſtudere, cùm id antehàc vix cuiquam credibile videretur, quibus videlicet res per bellum propè ſuprà votum fluere viderentur. Miſſus eódem eſt ab Ferdinando Imperatore Maximilianus Trautmanſtorfius, vir ſummâ apud eum gratiâ, nec minore pe-

ritiâ rerum, quas & per Ferdinandi II. patris tempora gesserat. Is ubi primùm Monasterium Vestfalorum advênit, Legatis Gallicis hanc tulit conditionem, uti Diviodurum Mediomatricum, Virodunum, atque Tullum cum omni circùm regione, atque uniuscujúsque Urbis Diœcesi, quibus finibus hæc jam indè ab Henrico II. Galliæ Reges possederant, porrò possiderent, ac prætereà Mediovicum nihil Imperio Germanico obnoxia, sed planè Galliæ Regno conjuncta. Ita suo jure Imperator, atque Imperii Ordines, quod majorum super his Urbibus, atque Diœcesibus fuerat, decedebant. Sed id propè nullum Gallis videbatur, jam diù cuncta hæc possidentibus, neque secùs quàm reliquam Galliam habentibus, atque adcò postulavêre, uti quæ armis cis, transque Rhenum occupaverant, ea Ferdinandi, atque Imperii Ordinum voluntate sibi retinere liceret. *Nullam in his Imperium Germanicum jacturam facturum, cui obnoxia porrò Rex esse velit: perinde esse Imperatori, atque Imperii Ordinibus, utrum Rex, an alius hæc possideat, modò ut eamdem quam cæteri Germaniæ Principes fidem utrique præstet, neque fortassè ex tanti Regis opibus parùm præsidii Imperio accessurum.* At Trautmanstorfio longè alia mens erat, scilicet metuenti, ut ne ea res Ferdinando, atque aliis Austriacis Principibus fraudi esset. *Hos in Germaniâ principatum jam diù obtinêre, neque alios dudùm Imperatores creatos: si quam Galliarum Reges posthàc Germaniæ partem possideant, atque in Principum Germanorum numero, atque Ordine sint, ipsis jus, atque facultatem fore adesse Imperii Conventibus, aut Comitiis, atque in his de omni re publicâ consultare, atque sententiam dicere, quorum autoritate cæteros permotos multa quæ Austriacis minùs placeant, designaturos.* Eo si quid Regi in Germaniâ permittendum foret, id ab Imperio planè sejunctum, atque Galliæ conjunctum volebat. 1645.

Sed ubi Gallici Legati quam de Divioduro Mediomatricum, Tullo, ac Viroduno cum Diœcesibus Trautmanstorfius tulerat conditionem, eam abnuerant, hic ab Monasterio Vestfalorum Osnabrugam ire decrevit, uti cum Legatis Suecicis colloqueretur, & cum his de pace ageret. Huic consilium erat Imperii Ordines, qui Protestantium Sectam sequuntur, ab Suecis si quà fieri posset, sejungere, ubi satis perspicerent hos nimia in belli quod Germanorum ipsorum sumptibus gessissent, mercedem postulare: sin id minùs procederet, Suecos ab Gallis sese haud difficulter sejuncturum sperabat. Sed priusquàm Monasterio Vestfalorum Osnabrugam proficisceretur, Gallici Legati postremò huic significavêre, Regem sibi Alsatiam, atque Suntgoviam, cum Brisiaco oppido, atque aliquantùm circùm agri petere, prætereà quatuor ad Rhenum suprà Basileam oppida, quæ sylvestria vulgò appellant, cum vicino item agro, ac postremò Philippiburgum, quæ omnia præsidiis tenebat, cætera verò per id bellum in Germaniâ capta Regem redditurum aiebant, modò ut aliquanta sibi pecunia curaretur in copiarum saltem extranearum, quæ sibi meruissent, stipendium, ac mercedem. Sed hæc ingentia, immoderata, nimis alta esse Trautmanstorfius dictitabat, cùm uti similia postulare Suecis pudor esset, tùm ut apud Imperii Ordines invidiam Gallis conflaret, ac simul ostenderet, si isthæc his, atque alia majora Suecis obsequi ne-

1645. cesse foret, magnum ex eo ad Imperium damnum perventurum.

Sed ubi Osnabrugam advênit, hæc fuit prima hujus ad Suecicos Legatos oratio. *Venisse Suecos in Germaniam, uti rem publicam in pristinum statum restituerent: ita Gustavum Regem, ita qui eo mortuo bellum porrò gesserint, prædicasse. Quod cùm ita sit, nihil cum his, nisi quod ad hanc pertineat agendum videri, quâ de causâ eò missus ab Imperatore sit. Suecos Germaniæ sumptibus aluisse in eâ bellum, quòd prætereà his maximo quæstui fuerit: si tamen ad hunc adjici quidpiam placeat, uti bellum facere desinant, id Imperatorem, atque Imperii Ordines, quantum per præsentem inopiam licebit, curaturos. De Pomeraniâ, quam jam indè ab belli principio ipsis Bogislaus permiserit, haud æquum videri hanc ab ipsis retineri, scilicet quæ per hujus mortem Septemviro Brandeburgico obvenerit, qui bellum adversùm Suecos nec gesserit, nec gestum usquàm voluerit, atque adeò ne ipsi quidem hunc eâ provinciâ mulctatum velint, qui nihil adversùm hos commeruerit.*

Ad hæc Sueci respondere: *Quoniam in Germaniam rei publicæ causâ venerint, ab ea conditiones pacis ordiundas: dein amicorum, ac Sociorum Principum, atque Ordinum qui bellum unà gesserint, sibi rationem habendam, quorum rem, atque fortunas in tuto collocare debeant: cùm hæc facta fuerint, quod ad se attineat, id denique, ac tamen satis maturè acturos.* Sensit Trautmanstorfius quæ dixerat, ea ab Suecorum sententiâ longè aliena esse: multa tamen inter illum, atque hos commutata verba sunt, magno utrimque quid alteri consilii esset, cognoscendi studio. Hæc exitu anni fiebant, quem priusquàm finiamus pauca quæ in Aulâ nostrâ accidêre, memorare lubet.

Isthîc erat virgo *a* Margarita Rohana, cujus nomen generis claritudinem satis indicat: forma, atque divitiæ consimiles generi fuêre, mores qui benè, atque liberaliter eductam decerent: quo fiebat, ut in Aulâ nemo quantîvis pretii esset, quin huic illa nubere posset. Jam paterna potiebatur bona, nam Henricus Rohanus pater pridem obierat mortem: Margarita Bethunia mater quo filia excelsiùs nuptum collocaretur, huic omnia bona sua etiamtùm vivens dono dederat. At illa non alieno, sed suo arbitrio virum delegit, atque matre, propinquisque præter morem inconsultis Henrico Chaboto nupsit, qui quanquam è primâ Regni nobilitate sit, huic tamen dispar ab Rohanâ genus est, quæ videlicet ab Navarræ Regibus originem ducit. Igitur hæ nuptiæ propinquis, ac maximè Bethuniæ matri ægrè fuêre, de quibus immane quantùm filiæ succensuerit, cui non modò bona quæ dono dederat, sed & paterna adimere conata est. Eâ gratiâ ante annos sexdecim sibi natum filium dixit; sese enim gravidam Venetiis quò ipsa, atque vir tùm agitabant, profectam ad Urbem venisse, uti partùs sui pauci, sed certi testes adessent: nam si peperisset filiam, id se, atque virum omnes celatos voluisse, ut ne Margaritæ filiæ nuptiis obstaret: sin verò filium, id & clam omnes esse Rohanum studuisse, ut ne sibi apud Ludovicum XIII. Regem, ac magis apud Richelium fraudi esset, cui ægrè futurum arbitrabatur, si ipsi qui Sectariis sæpiùs Imperator fuisset, filius foret, qui in ejusdem Imperii spem educeretur: cæterùm Rohano non fuisse consilium de filio, ut hunc desereret filiæ causâ, sed illi procul ab Galliâ quæsitas opes,

a Mademoiselle de Rohan.

imò & Regnum voluisse, Cyprum Insulam scilicet, quàm ab Turcorum Imperatore commercaretur. Rohani mortem cuncta hæc intervertisse, atque intereà latuisse filium, cui dùm pater nimium facere studet, eum absque ullis bonis, virtutis modò, atque indolis Principe viro dignæ hæredem reliquisse: simul filium ostentabat, cui Tancredi celebre vatum Italicorum carminibus dederat nomen, quod & fabulæ ornamento fuit, fabulam hanc appello quantùm ad Rohanum, ad quem hæc omnis res nullo modò pertinuit: dein Bethunia litem de paternis bonis filiæ movet. Fuêre in Aulâ, atque in Urbe multi, quibus sicuti fermè omnia nova, Bethuniæ commentum satis placeret: sed ubi sibi in hac causâ homines probos, atque peritos rerum Advocatos esse voluit, ibi verò turpe incæptum omnibus visum, atque uno ore autores fuêre ut id planè omitteret: quò factum est, ut ipsâ cessante Tancredus Rohani filius esse desierit. 1645.

Eâ tempestate ab Româ rediit ad Urbem *a* Carolus Hersentius quidam sacerdos, cui neque ingenium, neque doctrina, neque eloquentia defuêre: sed quæ hæc moderaretur prudentia, ea verò aut exigua, aut nulla fuit. Is quoniam quædam in Concionibus sacris temerè dixerat, his ab Joanne Paulo Francisco Gondio Archiepiscopi Parisiensis patrui gerente vices interdictus fuerat, quam rem ita tulerat violenter, ut obniti, & contrà scribere auderet, dein ubi resipuit, Gondius huic concionandi porrò potestatem fecit: priùs tamen Romam tantisper secedere Hersentius decrevit, nam pudebat tam citò post reprehensionem prodire in publicum, atque omnibus in conspectum venire. Ita Romam profectus, ut erat prompto, atque audaci ingenio, ubi primùm ad Pontificem adiit, plura quàm rogabatur, & quàm deceret dicendo cuivis se rei temerè incipiundæ idoneum satis ostendit. Eò ab Pontifice benignè, atque liberaliter habitus, postremò ut in Galliam continuò rediret persuasus est, quò hujus operâ ad rempublicam uti vellet: *Sibi dudùm curæ esse, ut inter Galliarum, atque Hispaniæ Reges pax sanciatur: cui rei obstare privatas cujusdam in Galliâ rationes, quibus alias opponere sibi consilium sit. Nam hanc insitam mortalium animis ab naturâ pravitatem, uti nihil res publicæ, cuncta privatæ causâ faciant. Igitur Lutetiam Parisiorum properè redeat, suisque verbis Rivieræ Cardinalatûs spem certam faciat, si per Gastonem qui in ejus potestate sit, Regem, atque Reginam matrem ad pacem cum Hispaniæ Rege Philippo faciundam impellat: præterea Rivieræ dicat Annæ Mariæ Ludovicæ Gastonis ex priori uxore filiæ nuptias cum Philippo Hispaniæ Rege factum iri, si pater uti pax inter ambos Reges sanciatur, effecerit: postremò ipsi Hersentio haud defuturam navatæ in tanto negotio operæ mercedem.*

a Charles Hersent, Predicateur.

His homo vanus lætari, atque gloriari quòd se Pontifex dignum deputavisset, quo interprete in re tantâ uteretur. Româ subitò profectus nihil moratur in itinere, atque ubi ad Urbem venit, Pontificis mandata Rivieræ exponit. Hunc certè Cardinalatûs ingens cupido exagitabat, cujus adipiscendi spem omnem in Gastonis gratiâ positam habebat, non adversùm Mazarinum tendendo, sicuti Pontifex suadebat, sed contrà

1645. Gaſtonem Mazarino æquum præſtando. Nam in Gaſtone non ea vis ingenii, atque animi erat, neque ea in re publicâ potentia, uti quidquam invito Mazarino incipere vellet, tanta huic apud Reginam gratia, atque fides eſt, quâ fretus facilè omnia Gaſtonis conſilia diſturbaſſet. Igitur quod ab Pontifice ſibi per Herſentium ſubjectum fuerat, id ſibi modò uſui futurum eſt arbitratus, uti ſuam Mazarino fidem oſtentaret: huic omnem rem enarrat ordine, docetque omnia ſe hujus amicitiæ poſthabere, neque aliundè dignitatem, atque fortunas quærere, quò haud minorem fidei ſuæ, quàm quæ perfidiæ proponatur, poſthàc mercedem futuram ſperet. Mazarinus collaudato viro, atque omnia ab ſe quæ utroque digna eſſent, ſperare juſſo, quæ de Herſentio acceperat, ea Reginam edocet, cujus juſſu hic in carcerem conjectus aliquandiù vanitatis, atque imprudentiæ pœnas dedit.

Menſe Septembri Rex atque Regina mater magno virorum Principum, atque Nobilium comitatu in Senatum venére, promulgandis undè pecunia corrogaretur, Edictis, rem ipſi Ludovico patri dùm viveret tanto Regi ſemper victori formidoloſam, nam Patribus ubi de tributis, vectigalibus novis, atque hujuſcemodi aliis cogendæ ab civibus pecuniæ agatur, liberiora quàm quæ Reges libenter audiant, dicere ſolitis: quò magis mirum viſum, qui rem publicam adminiſtrabant, eos Reginæ autores fuiſſe, uti Rex puer in Senatum eâ gratiâ veniret: at cum primoribus Patrum anteà collocuti, quæ eorum ſententia futura eſſet, periculum fecerant, qui ex voluntate Regis lecta, promulgata, atque in actâ Senatus relata, Edictis adſcribendum cenſuére.

Olim Reges ubi præſentis pecuniæ eguêre, primùm quod in promptu erat, regia prædia urbana, ruſticaque venum dedêre, eâ duntaxat lege, uti reſtituto emptoribus pretio, hæc ſibi redderentur: dein fœnore ab privatis pecuniam ſumpsêre, quod ex certorum vectigalium, tributorum, aut portoriorum fructibus, ab his qui illa conduxerant, annuatim penderetur: ſed vix homines adducebantur, uti grandem pecuniam hujuſcemodi fœnore, niſi ingens eſſet, occuparent, uti videlicet primorum annorum uſuræ ſortem quam credidiſſent, ſubitò æquarent, neque adeò de hac in dubium venirent, nam primis annis pecuniæ creditæ verſuram non ſolvere religio eſt, quæ poſteà exoleſcit. Eò viſum Regibus aliam corrogandæ ab privatis pecuniæ rationem inire, novos Magiſtratus ſubindè creando, quibus ex eorumdem vectigalium, Tributorum, ac Portoriorum fructibus annua ſtipendia attribuerentur, cum aliquâ unicuique vel leviſſimâ rei publicæ curâ, aut in Curiâ, aut in foro, aut in Ærarii rebus, quæ longè, latéque patent, prætereà ſuæ operæ ſeu mercedem, ſeu honorarium ut acciperent, permiſſum: quibus rebus cùm & quæſtus, & dignitas accederet iis, qui Magiſtratus gererent, hos magno pretio tametſi exigua ſtipendia eſſent, commercabantur, qui videlicet eò apud populares clariores fierent, atque his benè, aut malè facere ex Magiſtratu aliqua facultas foret. Hujus compendii causâ Reges, aut quibus rem publicam permiſêre, tantum

Magiſtratuum numerum creandum cenſuêre, quantum nec ipſamet res publica, nec privata civium diutiùs ſuſtinere poſſe videatur. 1645.

Sub id tempus pax inter Chriſtinam Virginem Sueciæ Reginam, & Chriſtianum IV. Daniæ Regem ab Ludovico per Gaſparem Cognetum Tuillerium ad ambos extrà ordinem Legatum conciliata eſt, rem factu difficilem, quia Sueci plus bello valuerant, ac multa oppida ceperant, eò pacem in leges ſuas factam volebant. Cum his Sociæ Civitates congruebant, ac maximè Batavi Daniæ Regi infenſi, quod Suevicum ingredientibus mare ingens portorium in freto Danicæ Arci ſubjecto perſolvendum erat: dein ab Tuillerio edocti ſi Dania penes Suecos foret, tot victoriis in Germaniâ, Daniâque præclaros, ac feroces, magis ab his portoria hujuſcemodi auctum, quàm imminutum iri, atque iſthuc potiùs ab Daniæ Rege eâ tempeſtate, quâ res hujus afflictæ eſſent, quàm ab Suecis ſi Daniâ potirentur impetrari poſſe, poſtremò in poteſtate Tuillerii fuêre, cujus operâ portoria in Danico freto Sociarum Civitatum navibus imminuta, quæ res harum Legatos Chriſtiano Daniæ Regi reddidit æquiores, atque adeò horum, ſed maximè Tuillerii operâ pax denique inter ambos Reges convênit, cujus conditionibus Scania quam Sueci occupaverant, iis eſt attributa: cæterùm Regis maximâ intererat, hanc pacem fieri, ut ne porrò Sueci ab Germanico bello, Sociæ Civitates poſthàc ab Belgico ad Danicum averterentur, quò utroſque privatæ ſuæ rationes ferebant, quæ publicis plerumque potiores ſunt.

Tuillerius præter hanc pacem, fœdus & ipſe Ludovicum inter, & Chriſtianum Daniæ Regem fecit, quo navigantibus ultrò, citróque ut id liberè, & ſine gravibus portoriis facere liceat, abundè cautum, ac maximè Gallicis navibus Danico freto Suevicum ingredientibus mare: prætereà Regi curæ fore de Bremenſi Archiepiſcopatu, quem Sueci Daniæ Regis filio ademerant, ut is ſi quâ fieri apud Monaſterium Veſtfalorum poſſit, huic reddatur: poſtremò ut ne alter alterius hoſtibus fautor ſit. Neque tamen de eo Archiepiſcopatu, ubi Sueci ut hunc ſibi per Pacis Germanicæ leges retinere liceret, poſtulavêre, vehementer ab Gallis reclamatum, aut data opera eſt, ut hæc ipſi, aut filio jactura ſarciretur: nam Sueci nobis bello Germanico maximo uſui fuerant, Dani neque bello, neque pace utiles: principio enim Daniæ Rex voluntate Suecorum Pacificatoris inter Imperatorem, atque eos partes ſibi ſumpſerat, dein ubi bellum inter hunc, atque Suecos ortum fuerat, hanc planè dimiſerat provinciam, neque pace inter ambos conciliatâ reſumpſerat.

Anno proximo Bregium ad Uladiſlaum Poloniæ Regem ab Ludovico Rege, atque Annâ matre miſſum diximus: hic haud diù Varſoviæ commoratus eſt, ſed in Galliam Uladiſlai voluntate rediit, qui primùm pertentatum ab Rege voluit, utrùm Chriſtinam Virginem Sueciæ Reginam uxorem ducere poſſet, quod cum (ſicuti futurum videbatur) fieri non poſſe pernovit, ad Ludovicam Mariam Gonzagam Caroli

1645. Mantuæ Ducis filiam postremò animum adjecit, quæ sub hujus anni finem in Poloniam deducta est. Nuptiæ priùs Lutetiæ Parisiorum regio planè apparatu celebratæ sunt, Sponsam in Poloniam euntem comitati sunt Poloniæ Regis Legati, qui isthìc nuptiis adfuerant: Rex autem, atque Regina mater *a* Renatam Dubecam Vardiam mulierem viduam, genere, atque probitate insignem, unà cum Sponsâ in Poloniam ire jussêre, quæ hanc vice suâ Uladislao Regi traderet, Dubecam eâ causâ novo ut opinor exemplo, atque apud omnes gentes inaudito Legati, seu si fas est dicere Legatæ Titulo ornavêre: hæc Joannem Budam Guebrianum Equitum Tribunum virum habuerat. Sed his nuptiis amicitia Uladislai Galliæ conciliata, cæterùm fœdus, ac belli societatem quam recipiundæ Silesiæ adversùm Imperatorem expetebat, Mazarino haud facere visum, ut ne hæc suspecta Suecis foret: eò Bregio datum negotium, ut Uladislaum doceret, nihil magis eo fœdere, ac belli societate contrarium esse paci, de quâ apud Monasterium Vestfalorum jam agebatur, cujus se cupidissimum ostenderet, dein cavendum videri ut ne dùm inter Principes Christianos bellum recrudesceret, atque id ipse adversùm Imperatorem gereret, Turci, atque Tartari suos ipsius fines invaderent: bellum sumi facilè, at non hujus qui id sumat arbitrio plerúmque desinere. Bregius ipse cum Ludovicâ Mariâ Gonzagâ in Poloniam rediit, ac Legati titulo ab Rege atque Reginâ matre tùm ornatus est.

a La Mareschale de Guebrian.

Initio hujus anni Pontificem difficulter adduci posse memoravimus ut Michaëlem Mazarinum Julii Cardinalis fratrem item & Cardinalem crearet, Julii magis odio, quàm quòd vix fratres duo Cardinales creantur, neque id ferè fit nisi in fratribus qui Pontifici fratris, aut sororis filii sint: sed hujus rei exemplum in Alphonso Richelio Armandi Joannis fratre recens erat, quò magis Mazarinus id ab Innocentio exsculpere nitebatur, uti nihilo Richelio Cardinale inferior videretur. Innocentius haud respuebat Michaëlem pro Galliâ creare Cardinalem, si id Rex postularet ex formulâ, sicuti Ludovicus pater pro Alphonso postulaverat: at Julius non sicuti Gallum, sed sicuti Italicum Regis, ac Reginæ matris qui hunc per litteras Pontifici commendaverant honoris causâ creari volebat, neque id iniquum erat, cùm octo Cardinales Italicos eò solùm quod Hispaniæ studerent, nuper creasset. Sed ut ne quid præter morem Pontifex faceret, postremò per Bregium ab Rege Poloniæ Mazarinus impetravit, ut ab Innocentio ex formulâ postularet Michaëlem Mazarinum pro Poloniâ Cardinalem creari: nam jamdiù nemo Polonus Cardinalis fieri studet, quamobrem Italicis hominibus Poloniæ Rex Cardinalatum petit, quod & ab cæteris Regibus fieri Pontifici summoperè placeret. Ita Mazarinus in Ludovicæ Mariæ cum Uladislao nuptiis rei publicæ serviundo fratris sui dignitati magnoperè studuit, quod huic laudi ducendum censeo.

Hujus anni principio Joannem Jacobum Barillonum Inquisitionum in Curia Parisiensi Præsidem Pinarolum deductum, atque eò in custodiam

diam conjectum memoravimus. Is hoc eodem anno obiit mortem, quem veneno sublatum quidam credidêre, quod quidem mihi non fit verisimile, nam id ab Mazarini naturâ longè alienum est. Porrò Barillono ingenium, eloquentia, atque omnis judiciariæ rei peritia fuit, cæterùm & publicæ attingendæ studium huic sicuti plerisque eâ tempestate aliis ex Senatu fraudi fuit. 1645.

Obiit & hoc anno Franciscus Subletus Nucerius de quo sæpiùs memoravimus: hunc nimio Aulæ desiderio peremptum aiebant. Lupara Regia hujus operâ ædificiis aucta, ædes ad Fontembellaqueum regium rus refectæ, atque ornatæ, Templum eleganti opere extra D. Germani portam exædificatum, quo adolescentes Jesuitarum Societati initiantur, cæterùm nihil quod ad ingenium attineat, in hoc homine laudaveris.

Eodem hoc anno Franciscus *a* Rupifocaldus Cardinalis natu grandior naturæ concessit: is diù sacris apud Regem Ludovicum XIII. præfuerat, vir sanctus, sed his quæ sanctitatis speciem haberent decipi facilis, dùm cæteros ex suo ingenio judicat, ignarus per ambitionem multos vitæ sanctitatem simulare: hunc Ludovicus Consilii regii principem priusquàm Richelium satis novisset, fecerat, atque id hominis generi, virtutibus, præterea vitæ sanctitati tribuerat, sed divina magis, quàm humana callere visus & id muneris, & sacrorum apud Regem Præfecturam simul abdicavit, atque reliquum ætatis Deo exegit.

a Le Cardinal de la Rochefoucault.

Mortuus item est *b* Henricus Escoblellus Surdius, Burdigalensis Archiepiscopus, qui quoniam multa ab Ecclesiasticorum Ordine aliena factitabat, interdùm offenderat, cæterùm huic ingenium, & quæ ad animum pertinerent alia tali genere, atque fortunâ haud indigna fuêre: cum Harcurio tantâ virtute viro in gloriæ societatem venit, ob receptas quæ Massiliæ objacent, insulas, præterea cum Carolo Schombergio, ob devictos in suis circùm Locatam quam oppugnabant, castris Hispanos, nam utrique datus ab Richelio adjutor fuerat, præfectusque classibus, quæ ad utramque gerendam rem adfuêre.

b Henry d'Escoubleau, de Sourdis.

Obiêre & Timoleon *c* Spinaius Sanlucius, & Joannes Galardus Benearnius Brassacus Comes: ille Equitum Tribunus, qui per adolescentiam nonnulla fortiter, ac præclarè terrâ, marique gesserat, cæterâ ætate per voluptatem, & socordiam exactâ: hic Romæ Legatus Ludovico XIII. Regi Administer, Nancio atque omni Lotharingiæ Præfectus, atque è regiâ sancti Spiritus militiâ fuit, vir antiquâ virtute, ac fide.

c D'Espinay de Saint Luc. Galard Bearn, Comte de Brassac.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER QUARTUS.
EPITOME.

1646. *AXIMILIANUS Baioariæ Dux per Bagnium Pontificis Nuntium de Pace Germanicâ cum Rege agit. Saavedra Hispanicus Legatus cum Rosenhamo Suecico Residente colloquitur apud Monasterium Vestfalorum. Belletia Sabaudico Legato datus adjutor, Galliæ adversus. De utrâque eâ re Mazarini solicitudo. Hispani dolo malo conditiones pacis Reginæ permittunt, ac de Mariæ Theresiæ nuptiis cum Rege mentionem faciunt. Estrada eâ causâ Hagam Comitis ad Arausium missus. Ingentes turbæ eâ de re apud Socias Civitates. Quæ Pacis conditiones Gallis, ac Suecis ab Austriacis ferebantur. Labardæus Regis ad Helvetios Legatus Osnabrugam missus ab Rege. Bagnius Pontificis Nuntius Reginam ab tuendis Barberinis fratribus deterrere frustra conatur. Hi in Galliam veniunt. Henricus Arnaldus Abbas Romam mittitur. Reginaldus Atestinus Cardinalis Galliæ Romæ Protector ab Rege creatus. Cabreræ Philippi Legati cum Atestino Cardinale controversia. Turcorum adversus Venetos bellum. Canæa in Creta seu Candia Insula ab Turcis capta. Missus ab Rege ad Ibraïmum Turcorum Regem de pace inter hunc & Venetos conciliandа Varenna. Villaregius Neovilla ab Regina delectus qui Regis filii pueritiam regeret. Classis Gallica ad Herculis Promontorium contendit. Thomas Princeps Orbitellum oppugnat. Gasto in Flandriam ducit. Angianus in Campaniæ finibus cum exercitu. Aula ad Ambianos proficiscitur. Brezæus Classi Gallicæ Prætor adversùm Hispanicam pugnat, atque hanc persequens tormenti pila ictus occubuit. Daugnionus Comes Brezæo Legatus Classem in Provinciam reducit, dein Broagium ad Oceanum properat. Gasto cum exercitu in Belgio Curtracum*

oppugnat. Angianus huic adjutor est. Oppidum Gastoni deditur. Arausius Antuerpas oppugnare velle visus. Gramontius Equitum Tribunus eâ gratiâ cum equitibus, peditibusque ad hunc missus. Thomas ad Orbitellum incæptum omittit, atque in Subalpinos redit. Henricus Condæus ab Aula secedit, dein brevi redit. Berga Fani-Vinoci Gastoni dedita, dein Mardicum item deditum. Gasto redit in Aulam. Summa Imperii ad Angianum redit. Hic Dunkercam oppugnat. Melleraius, & Pralinoplessius, Equitum Tribuni conscensâ classe ad Ilvam Insulam contendunt. Plumbinum ab Insula exiguo diremptum freto ad deditionem redigunt, dein Longonis portum in ipsa insula. Dunkerca Angiano deditur. In Catalonia Harcurius Ilerdam obsidet. Leganes cum Hispanico exercitu Harcurii Castra ad Villanovetam oppugnat. Intereà Hispani diversissima parte commeatum ac milites Ilerdam introducunt. Harcurius incæptum omittit. Turena cum Gallico exercitu, Vrangelius cum Suecico, ille apud Laugingam, hic apud Donaverdam Danubium transeunt. Augustæ Vindelicorum appropinquant, cui Austriaci, ac Baioari auxilio advenêre. 1646.

FINE anni proximi Trautmanstorfium Ferdinandi Imperatoris Legatum ab Monasterio Osnabrugam profectum diximus, uti cum Suecicis Legatis atque Imperii Ordinibus qui eò convenerant de Pace ageret, omissis sicuti videbatur, planè Gallis, nam diù multúmque apud Osnabrugam agitavit. Sed intereà Maximilianus Baioariæ Dux Imperii Septemvir pridem ab Ferdinando II. Imperatore creatus, aut Friderico Palatino cui Septemviratum abrogaverat, subrogatus, vir exactâ ætate, ac parvis liberis, jure metuebat, uti si infectâ pace diem suum obiret, Suecorum, atque Protestantium Principum, atque Ordinum operà Septemviratus Carolo Friderici filio redderetur: neque enim in Ferdinando III. Imperatore, neque in Philippo Hispaniæ Rege, qui sibi usque amici, ac fautores fuerant, & quorum Sectam secutus fuerat, satis sibi præsidii esse, aut liberis futurum intelligebat, uti statum dignitatis obtinerent: nam utrique res in angusto erant, ob Gallorum, Suecorum, atque Civitatum in Belgio Sociarum res præclarè per id bellum usque gestas, qui multa oppida, ac regiones in Germaniâ, Italiâ, Hispaniâ, ac Belgio armis ceperant, ita ut si hi bellum facere pergerent, id nusquàm nisi rebus Imperatoris, atque Hispaniæ Regis planè perditis desiturum videretur: quamobrem omnem sibi dandam operam ducebat, uti potiùs conditionibus quibusvis desineret.

Priusquàm bellum in Germaniâ ab Suecis gereretur, Maximiliano fœdus erat cum Ludovico XIII. Rege, quo hic adductus, ubi posteà cum Gustavo Suecorum Rege fœdus fecerat, de gerendo in Germaniâ adversùm Ferdinandum II. bello, Maximiliano ita cautum voluerat, ut hic planè, atque alii Catholici Principes, Ordinesque intacti forent, si ab hoc bello sese abstinere vellent: nam id neque his, neque Catholicæ quam profitebantur religioni fraudi, aut damno esse volebat. Sed Ferdinandi in se merita majora esse Maximilianus censuerat, quàm ut eo defendente gravissimum quod ipsi inferebatur bellum, ipse satis piè,

1646. atque honestè cessare posset : quò factum est, ut in idem ambo discrimen inciderent, quod in dies augebatur, neque enim post Ferdinandi II. obitum æquior Ferdinando III. filio fortuna fuit, ita ut pace quantocyùs factâ huic magnoperè opus esse videretur. Sed cùm in eo negotio nihil satis ex Maximiliani sententiâ festinaretur, ad Nicolaum Bagnium Pontificis Nuntium apud Ludovicum Galliarum Regem scripsit, quo hunc ad pacem quàm æquissimis conditionibus maturè faciundam magis, ac magis accenderet, simul paternum cum ipso Maximiliano fœdus ad memoriam revocaret, doceretque. *Illi se perdito nihil opus esse, cùm unà Catholicam religionem in Germaniâ interire propè necesse esset, quam contrà integram, & florentem Regem velle non dubitaret : sibi igitur consilium esse conficiundæ in Germaniâ paci dare operam, quibus Rex vellet conditionibus : confidere tamen has quantùm fieri poterit æquissimas laturum Regem, ut accipi ab Imperatore, atque ab Imperii Ordinibus possint : postulare vicissim, uti Rex sibi de Septemviratu, atque aliis rationibus suis cautum per hujus pacis conditiones velit.* Isthæc Regi atque Reginæ matri magnoperè placuêre, qui Maximilianum bono animo esse jussêre, atque ab se omnia quæ ad suam salutem, dignitatemque pertinerent, certò sperare.

Hic vehementer postulabat, ut intereà dùm ad pacem perveniri posset, induciæ in Germaniâ fierent, quod quidem Rex obstare paci brevì conficiundæ arbitrabatur, ad quam Imperatorem adigi posse uno excidii sui metu satis sciebat, qui per inducias adimebatur : eò de his Maximiliano morem haud gerendum intelligebat, qui & ipse eodem metu ad pacem denique apud Ferdinandum urgendam impellebatur.

Sed is ægrè adduci poterat, ut Alsatiam, atque alia quæ suprà memoravimus, Ludovico relinqui, ac permitti æquum censeret : præter quàm quod pleraque hæc omnia sua non essent, qui Regi quando huic visum fuisset adversùm se bellum sumere, justus hostis fuerit, sed Principum Oenipontanorum, qui nondum ætatem quæ militiæ patiens esset, attigissent, atque adeò nihil adversùm Galliarum Regem commeruissent, quo hos bonis suis spoliatos vellet. Isthæc eadem & prædicaverat apud Monasterium Trautmanstorfius, & tunc cum maximè apud Osnabrugam Suecicis Legatis, atque Protestantibus Imperii Ordinibus narrabat, neque ægrè ab his audiebantur. More hominum, qui quò minus aliis fiat, eò rem suam fore sperant auctiorem. Jam apud Monasterium Catholici nihil mercedis Galliarum Regi deberi pro navatâ Rei publicæ atque Germanicæ libertati recuperandæ operâ censebant, neque alia primùm apud Osnabrugam Protestantium sententia erat, ac ne ipsi quidem Suecici Legati ab his magnoperè dissentiebant, insitâ ab naturâ hominibus invidiâ, quæ illos usque obcæcabat, uti non animadverterent, quod in nos sentirent, id sibi planè fraudi esse, qui tametsi Protestantium studiis freti essent, tamen hos vix adduci posse verisimile erat, uti longè dissimiliter Suecos ab Gallis haberi vellent.

Inter hæc unus ex Hispaniæ Legatis qui apud Monasterium Vestfalorum erant, huic Didaco Saavedræ nomen fuit, ad Rosenhamum qui

eò res Suecorum procurabat, ſibi aditum patefacere aggreditur: eâ gratiâ Lucanicorum, atque aliarum hujuſcemodi rerum munuſcula hujus Uxori miſſitare, dein ipſe ad mulierem viſens ire, ut occaſionem cum viro colloquendi captaret. Ubi ingenium hominis ſatis novit, atque conſiliis ſuis opportunum eſt arbitratus, *Commune Hiſpanorum atque Suecorum ab Gothis genus eſſe* dixit, *neque quidquam inter utramque gentem controverſiæ, quominus altera alteri uſui ſit, tradantque operas mutuas. Gallorum potentiam Sociis propè æquè, ac hoſtibus formidoloſam videri, qui ubi per Suecorum fœdus, atque virtutem eò magnitudinis evaſerint, undè pelli nequeant, tùm & Sociis graves, atque intolerabiles futuri ſint. Huic malo non manu, neque vi, quoniam fœdus prohibeat, ſed arte atque conſiliis ab Suecis prævertendum. Id factu facile, ſi unà cum Hiſpanis eniti velint, uti per Pacis conditiones, quæ Galli in Germania, & Belgio, bello, atque armis occupavêre, ea aut cuncta, aut magnam partem dominis reſtituere cogantur, quo pacto eorum opes minui, neque poſthàc tantam nocendi cui voluerint, poteſtatem fore. Id ſi Philippo Sueci gratificari velint, certam ipſis hujus officii mercedem poſitam. In poteſtate Philippi Ferdinandum Imperatorem eſſe: ab hoc quæ voluerint omnia, ea facilè impetraturum, uti belli præmia penes hos opimiora ſint, ita ſuæ, ac rei publicæ juxtà conſulturos.* 1646.

Hæc haud inhoneſta oratio Roſenhamo viſa, quoniam quæ Saavedra ſuadebat, ea citrà fœderis quod Suecis cum Gallis intercedit, religionem fieri poſſe videbantur. Nam homini quæ in rem ſuam ſunt, ea facilè recta eſſe probaveris. Fortè accidit uti poſtpaulò Joannes Adler Salvius alter è Suecorum Legatis Oſnabrugâ Monaſterium veniret, quem Hiſpanici Legati (rem factam ab his antehàc nuſquàm) inviſêre, neque eidem adversùm hos ipſe officio defuit. Id verò Gallicis Legatis haud ſatis placebat: quia tamen de amicis ſecùs ſentire quidquam nefas eſſe ducebant, ne ſuam quidem ſuſpicionem ab iis quæſivêre. Sed mox venit ab Mazarino nuntius, qui Legatos de collatis Suecos inter, & Hiſpanos conſiliis certiores fecit. *Id ut ne Galliæ fraudi ſit maturè providendum, rem totam uti geſta ſit, ab Suecicis Legatis exquirendam: qui ſi etiamtùm amici erunt, hanc facturos palàm: ſin reticeant, parùm iis poſthàc fidei habendum. Quæ priùs ipſis dicta ſint, ea ad memoriam redigenda: omnes hoſtium curas, cogitationeſque eò tendere, ut invidiam, aut æmulationem inter utroſque ferant, & quos bello nequivêre, eos de pace agendo ſejungant, atque ex Sociis, & amicis, inimicos ſi quà fieri poſſit, reddant, quò faciliùs alteros inſtaurato ubi bonum ipſis, atque commodum erit bello devincant. Si Sueci nihil his moveantur, neque Hiſpanis derogent fidem, non eſſe tamen de re publicâ deſperandum. Nuper cum Daniæ Rege renovatum ab Ludovico fœdus, cui ſuadere facilè ſit, uti bellum adversùm Suecos ſumat denuò: præterea ſibi cum Maximiliano Baioariæ Duce conſulta quædam eſſe, queis hunc ad Galliæ partes adduci poſſe confidat: poſtremò Socias Civitates, & Brandeburgicum Septemvirum Suecorum opes iniquo animo ferre.*

Addebat alia Mazarinus tàm varia, atque diverſa, ut hunc conſilii incertum eſſe facilè cognoſceres. Nihil tamen in eo negotio erat, quod tantoperè laboraret: neque enim incerta pro certis captare Suecis conſilium

1646. fuit, aut pro Gallis, Hispanos sibi adjungere: ita ubi ab his quæsita res est, ex pristinâ amicitiâ, atque fide respondêre; *Nihil dolo malo ab Salvio factum, sed uti quid Austriacis de Suecorum rebus sententiæ esset, per Hispanos expiscaretur.* Cæterùm Joannes Oxenstierna seorsim ab Salvio, hunc omnibus novis delectari suprà modum ait, neque facilè sibi temperare, ubi quid hujusce modi occurrat animo: verùm se daturum operam, uti sibi, atque huic Regina Sueciæ vel minimam suspicionem fidei labefactatæ Gallis dare prohibeat, atque porrò intelligat, in utriusque Gentis conjunctione rei publicæ salutem esse positam. Oxenstiernæ cum Salvio haud fermè leviores intercedebant simultates, quàm quæ Avauxium inter, & Servianum fuêre: hic cum Oxenstiernâ, ille cum Salvio congruebat.

Mazarinum alia res haud minùs anxium, atque sollicitum habuit. Cum Sanmauricio Comite Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis Legato quidam erat apud Monasterium Vestfalorum Taurinensis Senator Joannes Franciscus Belletia, huic ab Piannezzâ Marchione adhibitus, qui si opus esset agere quidpiam, quod ab Galliæ rationibus alienum esset, id ipse faceret clàm Legato: nam hic homo erat antiquâ virtute, ac fide, qui diù multumque in Aula nostra versatus fuerat, item Caroli Emanuelis Legatus, & qui probè sciret hujus maximâ interesse, uti cum Ludovico congrueret, neque ab eò quidquam diversus ageret. Sed aliter Piannezzæ quandóque videbatur homini Italico, cui generi sæpiùs quæ dolo, quàm quæ rectè, atque ordine fiunt, magis placent. Ex hujus igitur hominis lubidine Belletia cum Ferdinandi Imperatoris, & Philippi Legatis quædam ab fœdere quod Carolo Emanueli cum Ludovico intercedit, aliena agitabat: neque hæc latuêre Mazarinum, qui Hispanorum, & qui cum his agebant consulta propè omnia noverat. Continuò Rex apud Christinam amitam Caroli Emanuelis matrem isthuc per Legatum qui Augustæ Taurinorum erat, graviter expostulat, flagitatque uti Belletia ab Monasterio Vestfalorum amoveatur. Sed hæc primùm muliebriter ex Piannezzæ sententiâ dictitare, in eo filii jus summum violari, cui necessitudo imponatur, non ex suâ, sed ex alienâ voluntate deligere, quorum operâ in rebus suis agendis utatur: quod certè futile fuit, nam Rex haud jubebat Carolum Emanuëlem, aut Christinam matrem alicujus quem ipse indicaret apud Monasterium Vestfalorum operâ uti, sed postulabat ut qui adversùm se, suasque rationes faceret, & cum hostibus suis congrueret, eum amovere pro fœdere, Christina vellet, quod postremò Regi est obsecuta, ac Belletiam in Poloniam aliarum rerum agendarum specie misit.

Non inter Gallos modò, Suecos, atque Germanos de pace agebatur, sed & inter Gallos, Hispanosque, qui quoniam ab ipsâ naturâ alteri alteris invisi sunt, auxeratque diuturnum inter ambos bellum odia, nusquàm colloquebantur. Iis interpretes fuêre Fabius Chigius Innocentii X. Pontificis Nuntius, & Ludovicus Contarinus Venetorum Legatus, ille perindè ingenio, rerum peritiâ, ac sanctitate vitæ clarus, Contarinus alias aliò obierat Legationes, in quibus summam prudentiæ, atque solertiæ

famam adeptus fuerat. Pontifex, atque Veneti inter Gallos, Hispanosque Pacificatorum sustinebant partes, quorum ille Galliæ adversus erat, cùm quòd hâc invitâ Pontifex creatus fuerat, tùm quia Barberini quibus erat infensissimus, sese Ludovico Regi dederant in clientelam & fidem. Ab Chigio igitur, & Contarino cum Gallicis, atque Hispanicis Legatis multùm, ac frequenter de conciliandâ Regem inter, & Philippum Hispaniæ Regem pace agebatur. Sed huic, atque adeò hujus apud Monasterium Legatis consilium fuit, Socias Belgii Civitates ab Gallis sejungere, uti cum illis aut Inducias, aut pacem seorsim sancirent, quoniam ut idem cum Gallis facerent antehàc frustrà tentaverant: nam Hispani ubi ab bello vacui cum Gallis essent, id faciliùs, ac magis ex sententiâ adversùm Socias Civitates porrò gesturi videbantur. 1646.

Sed Gallis major fuerat fœderis cum Civitatibus icti religio, quàm ut adduci potuerint, ut ab hac vel minimùm discederent. Gallici Legati hanc Hispanicis Pacificatorum operâ ferebant conditionem: cùm videlicet Hispaniæ Reges quæ bellis adversùm Galliarum Reges gestis paravissent, ea sibi retinuissent, Flandriam, Artesiam seu Atrebates, Regnum Neapolitanum, Mediolanensem Ducatum, Siciliam, atque alia, ac singillatim propè omne Navarræ Regnum, aut huic isthæc omnia redderent, aut quæ Rex hoc novissimo bello occupasset, ea penes hunc manere vellent, atque eâ conditione pacem conficere. Quæ conditio tametsi æquissima esset, tamen Hispanos pudebat, eò sibi rem rediisse, uti tantâ jacturâ pacem redimere cogerentur. Neque fermè minùs displicebat Pacificatoribus, Gallos tot, tantaque postulare, quibus modum lubentissimè fecissent.

Sed Gallici Legati in suâ perstabant sententiâ, neque ab hac se usquàm discessuros ostentabant. At nihil omisêre Hispani, quò hos in fraudem deducerent denique. Primùm enim Contarinus alias res agere se simulans, de nuptiis regiæ virginis Hispanicæ cum Rege mentionem injecit, cui Belgium omne doti diceretur. Dein Saavedra cum Avauxio colloquendo ait: *Quas conditiones Galli ferrent, eas ne profligatum quidem hostem, nedùm Philippum qui ab hoc infortunio longè absit, accipere posse: sed aliam rationem ineundam, atque hujusmodi amicitiæ vincula connectenda, quæ posthàc dissolvi nequeant.* Isthuc cum priori Contarini oratione collatum Gallos in hanc adduxit opinionem, Hispanis videlicet nihil quò rem suam prolapsam restituant honestius in mentem venisse, quàm quod Contarinus dixerat: nihil tamen Avauxius Saavedræ isthuc obscurè confirmanti responderat, quò sibi probari, aut contrà videretur.

Jamdiù Mazarinus magno conatu regiis apud Monasterium Vestfalorum Legatis persuadere nitebatur, *Maximo usui Regi fore, si omnem belli adversùm Philippum tam egregie gesti mercedem haberet in Belgio, quà fines nostri producendi viderentur, uti longius ab Lutetia Parisiorum quæ caput Regni est, abessent, simul Hispanis ex propinquo sicuti Belgium sit, nobis malè faciundi facultatem ereptum iri. Id fieri posse si redditis, ac restitutis omnibus quæ Rex in finibus Hispaniæ præsidiis teneat, in eorum æstimationem quod reliquum Hispanis*

1646. *in Belgio sit, id nobis traditum velint, eò simulandum Cataloniam, & Russinonensem Agrum Regem retinere vehementer velle, ac præterea Tarraconem, Dertosam, atque Ilerdam habere, tanti pretii oppida Philippo in Belgio reddendo.*

At his nihil opus erat, uti Legati Belgium quibus id finibus Philippus possidet, Cataloniæ etiam cum Russinonensi Agro anteponerent, atque adeò illud quàm hæc penes Regem esse mallent, neque aliud quidquam necesse videbatur, ut eò Hispanos deducerent, quàm uti porrò his ostentarent, nihil Regem ex omnibus quæ armis ceperat redditurum: nam eò modò permoti de regiæ Virginis Hispanicæ cum Rege nuptiis mentionem per Contarinum injecerant, cui Belgium doti dicerent, uti videlicet cætera ad Hispaniæ fines Ludovicus Philippo redderet. Harum igitur nuptiarum spe Legati Gallici gaudere, atque hanc Regi, & Reginæ Matri, ac singillatim Mazarino properè nuntiare: qui & ipse lætus quò animi lubido ferebat, eò pacis cum Hispanis negotium suâ sponte deduci: anxius tamen erat, atque solicitus, quæ de nuptiis, simul ac dote Sociarum Civitatum sententia foret, cum ex eâ re alia in his regionibus rei publicæ facies futura videretur.

Cæterùm his optatior nostra, quàm Hispanorum vicinitas esse debebat: nam illâ freti perpetuo otio frui, ac quæstui cujus ipsis summum studium est, indulgere poterant. Prætereà Mazarinus satis sciebat Arausium magnoperè cupere, ut Antuerpæ cum Agro vicino in potestate Sociarum Civitatum essent, quam quidem urbem, agrumque ubi hæc Rex cum cætero Belgio dotalia haberet, Sociis Civitatibus pro amicitiâ hunc tradere æquum censebat, si Trajectum ad Mosam ipsi in æstimationem dare vellent. Postremò Estradam Hagam Comitis mittere decrevit, qui pro more cum Arausio ageret de proximis æstivis, & quid utrimque optimum factu judicaret periclitaretur: simul hominem doceret. *Pacificatores quandoque cum Legatis Gallicis apud Monasterium Vestfalorum de oppidis quæ Rex in Hispaniæ finibus præsidiis teneat, atque Agris vicinis Philippo permittendis, modò ut illi tanta in Belgio permitteret, collocutos. Quandoque item de Regiæ virginis Hispanicæ cum Ludovico nuptiis, cui Belgium omne cum Lucemburgensi Agro, & Sequanis doti diceretur: quæ certè nuptiæ ad cohonestandas pacis conditiones pertineant, ut ne victis ab victore latæ videantur. Cæterùm si id fiat Hispanos nihil Regi daturos, nam quæ bello ceperit, ea jam hujus esse: quæ verò illis reliqua sint in Belgio, Lucemburgensi Agro, & Sequanis haud fermè pluris æstimanda esse, quàm quæ Rex in Hispaniæ finibus obtineat, ita nihilo his nuptiis Regem nisi uxore auctum iri, cui adeò si quid humani nullis editis liberis accideret, dos penes hunc manere debeat. Per fœdus ac belli societatem id maximè ab Sociis Civitatibus quæsitum videri, uti pro Hispanis perpetuis hostibus, Gallos perpetuos amicos sibi finitimos habeant, quod his nuptiis planè agatur, atque ipsis pax firma, ac perpetua constabiliatur. Nam Hispaniæ Regem quod jus in Socias Civitates se habere credat, ab eo aut in harum gratiam discessurum, aut in Ludovicum translaturum, qui isthuc idem in eas statim sit translaturus, ac denique fœdus æternum tuendis utriusque finibus cum his facturus. Hoc Mazarinum cum Arausio pro mutuâ inter ambos amicitiâ per Estradam communicata voluisse, ut hujus sententiam*

pernoscat

pernoſcat: quæ ſi huic ſatis placeant, ea ipſi planè permittere, de quibus ipſe cum Caſtelloroderico Marchione per fidum Interpretem agat. Sin hæc ab ipſo Mazarino apud Urbem, ſeu ab Legatis Gallicis apud Monaſterium Veſtfalorum rectiùs actum iri exiſtimet, nihil in his Regem factum velle, niſi conſciis utrobique Sociarum Civitatum Legatis ſicuti fœdere caveatur. 1646.

Ubi hæc dicta ab Eſtradâ Arauſio ſunt, hic verò de Antuerpis ait vix Socias Civitates adduci poſſe, ut hujus Urbis ac portûs opportunitate quemquàm præter ſe uti velint, quo ſuas opes minui arbitrarentur. Ibi Eſtrada Mazarinum ait hujus honoris causâ ſedulò facturum omnia, atque operam daturum ut in eo Rex, atque Regina mater Sociis Civitatibus morem gerant, modò ut Regi quidpiam in Antuerparum æſtimationem detur: dein Arauſio Trajectum ad Moſam obtrudenti haud ſatis dignum eſſe reſpondit, quod Antuerpis contra comparetur, neque tamen ſpem ademit aut hoc, aut alio pacto rem confici poſſe.

Ita de Regiæ virginis Hiſpanicæ cum Rege nuptiis Contarinus primùm, dein Saavedra locuti fuerant, ut id non ex communi Legatorum Hiſpanicorum, ſed privato utriuſque conſilio factum videretur. At poſt paulò Gallicis Legatis Hiſpanicorum verbis ab Pacificatoribus eſt nuntiatum, *Philippum Hiſpaniæ Regem Pacis conditiones Annæ Reginæ ſorori ſuæ permittere velle, quas ipſa ferret ſicuti Arbitra inter Reges filium, fratremque, atque has Hiſpanicos Legatos ſeſe accepturos polliceri: Philippum enim minimè dubitare quin Regina has ita latura ſit, uti regiæ ex quâ orta ſit Genti conveniant.* Ubi iſthuc Pacificatores Gallicis Legatis dixerant, hi ſubitò ad Sociarum Civitatum Legatos adiêre, ut ex fœdere, ac pro fide ſociali quid de Pace ſibi Pacificatores Hiſpanicorum Legatorum verbis nuntiaſſent, de eo certiores illos facerent. Sed tantæ rei novitas hominum animos ita perculit, ut vix ſatis expedirent quid ſibi ad hæc reſpondēdum eſſet. Nam Pacem Gallos inter, & Hiſpanos confectam credidère, & quòd illi ad ſe veniſſent id per fidei ſimulationem factum. Ibi ab Gallicis Legatis poſtulavêre uti ſibi in proximum Conclave tantiſper ſecedere per eos liceret, conſultaturis nimirùm quid ipſis reſpondendum cenſerent. Quod ubi factum eſt, atque ipſi rediêre, Gallicis Legatis egêre gratias, quod inter hos & Hiſpanos quid actum eſſet, id ſe ſubitò ſcire voluiſſent: orare ut ne ſuum de Pace negotium ad exitum perducerent, niſi ſecum unà, alteris videlicet alteros expectantibus, atque invicem ſuſtinentibus ſe, quemadmodùm fœdere caveatur: Hiſpanos perindè nunc cum Gallis agere, ac cum Sociis Civitatibus antehàc egerint, Pacis negotium Lutetiam Pariſiorum ad Reginam avertendo, quemadmodùm Hagam' Comitis ad Fœderatos Ordines avertere voluerint. Ad hæc Legati Gallici ſeſe Hiſpanicis ſignificaſſe dixêre nihil ab ſe, aut ab Reginâ ipsâ de Pace actum iri, niſi apud Monaſterium Veſtfalorum, atque unà cum Sociis Civitatibus, aut cum harum Legatis, quod & idem ipſis denuò confirment.

Hanc omnem rem ab Mazazino ortam plerique omnes credidêre, quam ſimul & regiæ Virginis Hiſpanicæ cum Rege nuptias, cui omne Belgium doti diceretur, ab Bagnio Pontificis apud Regem Nuntio ejuſdem

1646. Pontificis apud Philippum Nuntio subjectas voluerit, ut Hispani ad utramque rem si videretur, animum adjicerent. Sed his quæ ab nimiâ hominis solertiâ profecta essent in fraudem Mazarinus incidit denique, quam Arausius sibi apud Socias Civitates effugiendam sapienter est arbitratus. Is igitur qui harum, ac singillatim Batavorum ingenia pernosceret, & quid de nuptiis, ac de dotali omni Belgio animi ipsis futurum esset, satis provideret, nihil se huic admiscere negotio voluit, quin & ægerrimè tulit, Estradam ad Longavillam scripsisse de eo se cum illo collocutum. Cæterùm Estradæ respondit; *Quòd id secum Mazarinus communicatum voluisset sibi gratissimum esse, ac si in eo sua opera ipsi processura videretur, hanc lubentissimum adhibiturum, quo huic ex sententiâ eveniret: nihil enim in hoc negotio esse, quod non Sociis Civitatibus probari debeat, si id rectè perpenderent. Sed aliam Principibus, aliam Populis mentem esse, quibus ubi quid novi objicias, continuò incidit suspicio id sibi fraudi futurum.*

Secundùm hanc Arausii sententiam Pavius, atque Knutius Sociarum Civitatum Legati tùm ab Monasterio advenêre, qui Fœderatos Ordines docerent Gallicos Legatos ad se, atque ad Collegas venisse nuntiatum ea quæ diximus de Pacis Gallicæ conditionibus ab Philippo Annæ sorori permittendis, quod quidem magnam in omnium animis excitavit tempestatem. Nam Arausius se de hac re cùm ab Estradâ, tùm ab Brasseto qui Regis negotia Hagæ Comitis procurabat, consultò celatum credidit: Fœderati autem Ordines se item de nuptiis celatos querebantur, atque adeò desertos, ac propè proditos arbitrabantur. Sed Plebes, & qui ex primoribus Arausio invidebant, hunc Gallis de nuptiis, & confectâ cum Hispanis pace conscium esse dictitabant, de quâ re periculum facere decrevêre, atque eâ gratiâ sententiam ejus de virginis Hispanicæ nuptiis exquirere, & quæ pars Belgii fœdere inter Regem, & Socias Civitates icto his tribuebatur, eam utrùm hanc dotis quæ sponsæ diceretur nomine rectè Regem accipere, ac sibi retinere posse censeret. Sed Arausius ab amicis admonitus quid illis consilii esset, ubi de nuptiis rogatus sententiam est, has haud ita Sociis Civitatibus iniquas fore sibi videri dixit, si eadem ipsis belli egregiè gesti præmia forent, quæ icto cum Rege fœdere cavebantur. Sed ubi ad Brassetum eâ de re aditum est, si Hispani omni Belgio ab Rege, & ab Sociis Civitatibus unà pellerentur, ibi verò æquum fore dixit his suum quod fœdere cautum sit, præmium esse: at quod Regi unà cum Hispanicâ virgine dotis nomine dabitur, id verò, aut hujus partem aliquam Sociis Civitatibus dari planè præter fœdus, atque jus & æquum esse.

Sed Legati Gallici ubi sibi conditionem ab Hispanicis latam de Pacis legibus ab Philippo Annæ sorori permittendis accuratiùs perpendêre, magnificum id quidem in speciem, cæterùm vanum, ac futile esse cognovêre: neque enim eò minùs de his apud Monasterium porrò agendum videbatur, cùm non alias Regina quàm quas in mandatis haberent, latura esset: sin Hispaniæ Regi placeret filiam Ludovico nubere, atque illi Belgium doti dicere, rem expeditam fore, ac maximè si absque liberis

hac obeunte mortem penes Ludovicum dos mansura esset: postremò mittendum ad Regem, atque ad Reginam Matrem decrevêre qui de eâ omni re faceret certiores, atque adeò nihil admodùm usque dùm rediret, egêre. 1646.

Intereà Arausius Hispanorum fraudem pernovit, qui de nuptiis, atque de permittendis Reginæ conditionibus pacis mentionem fecerant, uti tantò majus hujus seorsim ab Gallis sanciundæ studium apud Socias Civitates accenderent: neque id difficile erat, quibus videlicet ac maximè Batavis ingens ab initio hujus rei lubido fuit. Arausius pacem Hispanis pernecessariam esse aiebat, adversùm quos si his æstivis eâdem vi quâ prioribus ageretur, planè perditi forent: sin Sociæ Civitates quemadmodum plerisque videretur segniùs gererent bellum, his magnam Hispanos gratiam debituros, quibus cùm adimere facilè possint omnia quæ ipsis in Belgio reliqua sint, id tamen facere negligerent. Antuerpas maximè oppugnaturus hoc anno videbatur, quarum habendarum huic ingens studium erat. Igitur Estradam de futuris æstivis bonæ spei plenum dimittit, & quæ per hæc gerenda viderentur, de iis Sociarum Civitatum Legatum in Aula acturum edixit.

Fœdere Ludovicum XIII. Regem inter, & Socias Civitates ićto de pace cautum fuerat, ut ab neutris cum Hispanis nisi unà, ac simul fieret: nihil autem si Hispani inducias modò cum Sociis Civitatibus habere vellent, uti Rex omissâ Pace Inducias modò & ipse sancire cogeretur. Ex fœdere igitur Sociis Civitatibus jus erat ab Rege ut ne Pacem cum Hispanis nisi secum unà faceret, postulare, non autem si Induciis contenti essent, ut has modò sanciret. Ita Rex sese Pacem Sociis Civitatibus præstiturum aiebat ex fœdere, sin verò Inducias mallent, sese bellum si has Hispani violarent, unà cum Sociis Civitatibus denuò adversùm hos sumpturum ex fœdere: posteà verò quàm Induciarum tempus exisset, nihil se uti bellum continuaret, fœderis legibus teneri: sese tamen Socias Civitates omni ope sicut ante fœdus ićtum Rex pater liberalissimè, atque munificentissimè fecisset, adjuturum. Cæterùm Regi haud damnosum futurum fuisset, sicut antehàc diximus, si & ipse Inducias cum Hispanis ad exemplum Sociarum Civitatum fecisset: nam intereà dum agitarentur, ad ætatem reipublicæ gerendæ maturam pervenisset, atque id non modò ipsis, sed & Lusitanis, & Catalanis gratissimum accidisset, quibus Pax ab Hispanis impetrari non poterat: postremò faciliùs fuisset per Induciarum, quàm per Pacis conditiones omnia quæ Rex bello ceperat, retinere, ac spes perpetuæ cum Rege Societatis in bello adversùm Hispanos gerendo Socias Civitates in fœderis religione, atque fide tenuisset. Sed habendæ Paci nullum magis idoneum tempus Regi, ac Reginæ matri visum, quia propè perditis Philippi rebus huic uti reliquas fortunas suas in tutum collocaret, necesse videbatur, quæ Rex bello ceperat, ea huic planè permittere, quod non per Inducias factum fuisset, quibus elapsis bellum denuò sumere recipiundis quæ priori bello ille perdidisset, copia fuisset.

1646. Intereà in Aula Mazarinus vanam Philippi in Reginam sororem de Pacis conditionibus obsequelam esse sentiens, Reginæ autor fuit, ut huic hoc modò responderet; *Quòd sibi Philippus frater Pacis conditiones permittere voluerit, honorificum videri, atque ad hujus erga se amicitiam pertinere, quæ eadem sibi adversùm hunc perpetuò futura sit. Hujus rei argumentum illustrius dare se nequire, quàm si qui sibi habitus sit ab fratre honos, eum vicissim ipsi deferat, uti videlicet ipse leges Pacis dicere velit, quas æquissimas fore confidat, si quo loco Regis filii res, & suæ sint, ac denique quò brevi futuræ videantur, Philippus satis respexerit. Si ad hanc normam Pacis leges dixerit, sese Legatis potestatem facere in has continuò Pacem sanciundi, quæ sibi ac Regi filio rata futura sit.* Id Responsum Regina ad Regis filii apud Monasterium Vestfalorum Legatos mitti jussit, quod Pacificatoribus, & Sociarum Civitatum Legatis significarent, atque hos facerent certiores, nihil in Pacis negotio Gallos facturos, nisi ex fœderis normâ, atque ex Sociorum sententiâ: cæterùm Mazarinus in suâ de reliquo Belgio vice Cataloniæ, ac Russinonensis Agri habendo sententiâ perstabat, haud satis perspiciens vicinitatem nostram Sociis Civitatibus formidolosam esse.

Trautmanstorfium Osnabrugam profectum antehàc memoravimus, qui ita eò se gessit, ut qui Suecis denique, atque Imperii Ordinibus bene ab Imperatore factum velle videretur, quò utrosque ad pacem seorsim ab Gallis faciundam impelleret, aut si & cum his hanc facere necesse esset, nihil aut quàm minimum Gallis in Germaniâ relinqui æquum censerent. Hæc belli præmia Sueci petivère, omnem Pomeraniam cum Rugiâ Insula, Vismariam oppidum portumque, cum Valfisco Castello, atque Præfecturis aliquot, Bremensem, Verdensem, Mindensem, Osnabrugensem, Alberstadiensem, Magdeburgensem, Caminensem, Severinensem, & Ratzemburgensem Diœceses, partim quæ sibi, alias quæ Friderico Guillelmo Septemviro Brandeburgico cujus Pomerania erat, & Severino Adolpho Friderico Magalopoleos Duci cujus erat Vismaria, in æstimationem darentur, nam rati Ferdinandum bona Ecclesiastica faciliùs, quàm sua dimissurum: neque huic aut Trautmanstorfio magna religio fuit denique tot opima, atque insignia Sacerdotia, aut Ecclesiæ prædia ab sacro in profanum statum transferre, quæ tametsi pleraque omnia jam tùm penes Protestantes erant, tamen antiquum statum obtinebant, atque Ecclesiastica censebantur, neque hæreditariò cuiquam, sed quorum jus erat suffragiis obveniebant, prorsùs ut hæc ad Catholicos quandoque reditura nonnulla spes esset, quàm ipsis adimere Ferdinandus nihil pensi habuit, uti bonis suis parceret. Nisi fortè hæc si tùm Suecis traderet, ab eorum manibus posthàc eripere perdifficile fore est arbitratus, Ecclesiastica verò faciliùs futurum, neque enim defutura ubi vellet Pontificum decreta, quibus dari Suecis neutiquàm potuisse edicturi essent.

Eâ tempestate Rex atque Regina Mater Joannem [a] Labardæum delegêre quem ad Helvetios Legatum mitterent. Sed cùm nihil quod ad rempublicam magis pertineret, tùm in Europâ ageretur, quàm pax

[a] De la Barde Marquis de Maiolles.

inter maximos Europæ Principes concilianda, illius opera in hoc negotio nonnihil profutura visa: eò intereà dùm ad Helvetios ire pergeret, tantisper Osnabrugæ commorari jussus est, nam paucorum porrò mensium ea res futura videbatur. Is apud Monasterium Vestfalorum quà huic iter habere necesse erat, ab Longavillâ Gallicæ Legationis Principe perhumaniter hospitio acceptus est, atque eodem honore, ac cultu quo cæteri Legati habitus, eadem in ædium quâ agitavit parte regii Legati insignia, eadem in sacris quibus unà cum Longavillâ aderat, eadem in hospitali mensâ fuère. Avauxius verò, ac Servianus hunc haud secùs ac seipsos invicem habuère, neque aliter poterant, cùm regio Diplomate, atque omnibus Regis, atque Mazarini ad se, atque ad alios litteris Legatus esset appellatus. Id eò accuratiùs mihi dicendum fuit, quòd homo quidam Italicus eâ de re secùs scripsit ex alienâ lubidine, atque invidiâ in Labardæum: nam id illi ipsi tribuere nolim, qui in hujuscemodi rebus etiam suprà verum aliis favit, hos cùm Residentes, aut ad minores Principes absque ullo Titulo missi essent, Legatos nihilo seciùs appellando. 1646.

Sed Gallici apud Monasterium Legati Labardæum Suecicis adesse apud Osnabrugam æquum censebant, ubi de Pacis suæ negotio cum Trautmanstorfio, atque aliis Ferdinandi Legatis agerent, sicuti Rosenhamus qui Sueciæ negotia apud Monasterium Vestfalorum curabat, adesse debebat Gallicis Legatis, ubi de Pacis suæ conditionibus cum Imperatoris Legatis, aut cum Pacificatoribus apud Monasterium agebant. Sed cùm sæpiùs cum his, quàm cum illis agerent, & Chigius alter ex Pacificatoribus hæretici hominis qualis Rosenhamus erat, conspectum, nedùm aditum, ac sermonem ex Romanorum disciplinâ defugeret, eò res redibat, uti Rosenhamus Legatis Gallicis adesset, ubi cum Contarino modò Venetorum Legato agebant, quod certè Suecicis nusquàm probabatur, atque adeò huic edixêre ut ne posthàc hujuscemodi colloquiis adesse vellet, quo fiebat ut item suis Labardæum non adesse æquum censerent, sed utrosque fide sociorum fretos nihil hos contra fœdus moliri credere. Id certè haud ab ratione alienum erat, ac prætereà si quid Sueci clàm Gallos facere voluissent, id illis facile fuisset, aut per Interpretes, aut singuli cum singulis Imperatoris Legatis in alienis ædibus colloquendo, postremò utrisque incommodum fuisset latinâ, aut aliâ quam Labardæus calleret linguâ loqui, uti quid inter hos ageretur intelligere posset, cùm usitatior his esset Germanica, ad quam denique si quid hunc celatum voluissent, sicuti naturâ duce dilabi facilè potuissent. Ea res tamen satis digna Legatis Gallicis apud Monasterium visa, cujus causâ ad Sueciæ Reginam mitterent Sanromanum, qui cum Chanuto Reginam doceret id contra fœdus esse, quod non ità pridem apud Hamburgum ictum fuerat, cujus fœderis legibus quid ab utrisque in negotio Pacis ubi de hâc ageretur, faciundum foret, cautum fuerat.

Prætereà ab Reginâ postulaturi erant, ut ne posthàc Rosenhamus, ac Salvius suspiciones de se cum Hispanis familiariter agendo Gallis movere vellent. *Nam tametsi Hispani Suecis justi hostes non sint, tamen Imperato-*

1646. *ris adversùm quem bellum gerant, propinquos, socios, & amicos esse, quem & re, & consilio juverint, cæterùm Galliarum Regis justos hostes, qui cum Suecis amicus, & Socius sit, iniquum foret hos Hispanus usquàm favere, aut iis quidquam obsequi, quod in Gallorum damnum verteret: Austriacos in Hispania, atque in Germania eosdem esse. Illos dudùm his subsidio futuros fuisse, ni Gallorum armis in Belgio, in Italia, atque in Hispania distinerentur: reliquum esse, uti quod bello facere nequeant, id de Pace agendo conficiant, simultates, ac discordiam inter Gallos, Suecosque serendo, ac dictitando alteris alteros nimia, atque immoderata postulare, quod Hispanos Suecis persuadere voluisse Gallis renuntiatum sit, sed nusquàm ab his creditum: providendum tamen videri, ut ne posthàc verè renuntiari possit: nam uno animo pace, belloque tendentibus omnia prona fore, sin verò alius aliò rempublicam trahet, utrosque pessùm ituros.* Sed ad Sueciæ Reginam nihil opus misso Sanromano fuerat, quæ fœdus, & amicitiam inter Regem, atque se ab utriusque parentibus ortam summâ religione cultam vellet, quod & Regni Proceres sentiebant, neque tamen adduci quivêre uti Labardæum Legatorum suorum de Pace colloquiis cum Imperatoris Legatis adesse æquum censerent, eâ quam supra diximus ratione freti.

Sed ubi Trautmanstorfius Monasterium Vestfalorum redierat, Legatos Gallicos edocuit, quot, quantasque Diœceses Sueci in belli ab se gesti præmium sibi expeterent, atque illos hortatus est, uti sibi in eo negotio adjutores esse vellent, neque paterentur tot, támque opima Sacerdotia ad Hæreticos devenire: ni intercederent Ferdinandum necessitate adductum hæc illis tametsi invitissimum permissurum. Itaque Legati ubi ab Suecis de belli quæ peterent præmiis cum ipsis est communicatum, adversari sedulò, ac deterrere, quo minùs talia affectarent, atque se negare commissuros, uti voluntate Regis tot, ac tanta bona adempta Ecclesiæ esse posteritas crederet. *Esse Ferdinando prædia Suecis, aut his quibus satisfieri velint, haud minùs commoda, atque opportuna, ea Suecos æquiùs petituros, quando hic ipsis justus hostis fuerit, quæ ut his permittantur, se omni ope enisuros, quod idem de bonis Ecclesiasticis facere sibi haud fas esse existiment: postremò Regis Christianissimi famæ consultum velle, quæ apud Catholicos adversa futura sit, si ex eo bello quod & re, & consilio, & armis juverit, atque unà cum Suecis gesserit, tanta ad Ecclesiam damna pervenerint.*

His, atque aliis hujuscemodi fatigatus Oxenstierna alter ex Suecicis Legatis, qui Monasterium Vestfalorum venerat, ita tùm ab Gallicis discessit, ut qui de his Diœcesibus non habendis acquiescere visus esset. Dein ab Legatis Imperatoris Sueci apud Osnabrugam rogati quid sibi vellent, ac peterent, illas denuò, ac præthereà Monasteriensis Diœcesis oppida duo Vectam scilicet, & Meppam sibi dari postulavêre. Id ab Legatis Imperatoris Gallis est renuntiatum, quos per communia sacra obsecravêre, ut ne Osnabrugensem, ac Mindensem Diœceses in quibus complures Catholici agitarent, atque duo Monasteriensis oppida penes Suecos esse vellent: id enimverò Galli negare sibi usquàm placere, sed magis uti Ferdinandus de suo Suecis faciat satis,

Cæterùm Labardæus cum Sueciæ Legatis graviter questus est, eos contra quàm cum Gallis apud Monasterium convenissent, bona Ecclesiastica sibi porrò petere : at hi negavère sedulò id se convenisse, de quo ubi multa utrimque dicta fuissent, Oxenstiernam quidem ut ne tempus altercationibus consumeret, ad alia transisse, eò fortè quæ ab Gallis in contrarium allata essent, iis acquievisse visum, quod ipsi nusquam in mentem venerit. Hæc fuit Suecicis Legatis disciplina, ut alter modò Monasterium iret, & cum nostris eò colloqueretur, qui ubi Osnabrugam rediret, si quid ab eo secùs dictum alteri videretur, id mox negando, aut interpretando corrigebat. In his maximè quæ ad Religionem, aut Ecclesiam pertinuêre, nulla habenda fuit ipsis fides, nam nimiùm Sectæ suæ studiosis, cujus gratiâ quibus fœderis legibus Religionis, atque Ecclesiæ, & Ecclesiasticorum rebus cautum fuerat, iis sese teneri nusquàm credebant. Eò sæpiùs inter Gallos, Suecosque ortæ lites, dùm ab his pleraque contra fœdus in hujusmodi rebus facta illi graviter expostulant, hi verò sibi injuriam fieri, neque fœdus ab Gallis, quàm ab se sanctiùs coli dictitant, eadem ab his adversùm Protestantes in Alsatiâ facta comminiscuntur, atque ita rem arte tractando eò deducebant, ut altercandi tædio ab Gallis denique omitteretur. Quæ quanquàm erant molesta, tamen quia ad rerum summam præstitere fidem, vix ullum fœdus usquàm sanctiùs inter Reges servatum est. Documentò Principibus quæ bella suis opibus, ac copiis gerere nequeant, ea scilicet omittenda : sin alterius auxilii egeant, socios plerumque graves esse. 1646.

Ubi Trautmanstorfius apud Osnabrugam cum Suecis de Pace agebat, intereà loci Maximilianus Baioariæ Dux apud Imperatorem pervicerat, ut Alsatiam, ac Suntgoviam cum Brisiaco Oppido Galliarum Regi datas vellet denique, atque eò lubentiùs, quod hic in illorum æstimationem Oenipontanis Principibus pupillis, quorum hæc erant prædia, grandiusculam pecuniæ summam certis pensionibus curaturum se, ac prætereà sicubi adversùm Turcos Imperator auxilii egeret, id se aliquantum præbiturum recipiebat. Postremò Imperii Ordines Galliarum Regi pro navatâ rei publicæ in Germaniâ operâ, gratiam, ac mercedem deberi decreverant, ac maximè qui apud Osnabrugam fuêre, apud quos Jacobus Lampadius quidam Jurisconsultus, homo frugi, ac libertatis apprimè studiosus, hanc Germanos Gallis, ac Suecis fretos recuperasse frequenti Conventu prædicavit. *Utrorumque in se meritum ingens esse, quod tùm quæ gravia, atque acerba jam diù adversùm hos cæpta, atque admissa sint, ea proloqui, & uti corrigantur postulare possint : haud æquum esse in alterutros suâ libertate abuti, quam sibi ademptam horum egregiâ operâ receperint : bellum in Germaniâ ab Suecis quidem, & qui his Socii fuerint Germanis maximè gestum, cæterùm Gallorum armis, & opibus sustentatum, qui & in Belgio, & in Italiâ, & in Hispaniâ, simul & in Germaniâ ipsâ adversùm Austriacos summâ vi & ipsi bellum gesserint, quod æque, atque etiam magis Germanis, ac ipsismet Gallis processerit.* Hic Lampadius ab duobus Brunſ-

1646. vicis Luneburgensibus Ducibus ad Osnabrugensem Conventum missus fuerat.

Sed Trautmanstorfius Brisiacum nudatum, atque spoliatum agro vicino Gallis relinqui æquum censebat, quod quidem hi abnuêre, hujus agri, sicut & oppidi possessione freti, quæ se reddituros omninò negavere: quò factum est, ut isthæc his planè permittere necesse fuerit. Cæterùm Trautmanstorfio cautio fuit, ut ne Rex Alsatiam, atque alia in Germaniâ prædia sicuti Imperio Germanico obnoxia possideret, nam metuenti, ut his fretus Imperii Comitiis posthàc adesset, & sicuti cæteri in Germaniâ Principes huic de Republicâ sententiam dicere jus foret, ac prætereà ipse, aut hujus filii nepotesve faciliùs Imperatores creari possent, Austriacorum loco, ac denique uti Catholici qui unos Austriacos jam colant, ac metuant, & Galliarum Reges posthàc diligentiùs observarent, sicuti Germanos factos, ac sicubi quidpiam ab Austriacis sibi graviùs accidisse crederent, illorum fidem fortasse implorarent, quâ adversùm jus, & injurias omnes tuti forent: cò Alsatiam, atque cætera in Germaniâ prædia Regi ita permittenda censuit, ut hæc eodem regio jure possideret, ac ipsum Galliarum Regnum, cui planè conjuncta essent. Sed id Imperii Ordinibus haud satis placebat, neque ipsi Regi primùm, dein pensitatis utrimque rationibus, amplius, atque honorificentius visum Galliarum Regem porrò nulli nisi Deo ipsi Opt. maximo obnoxium esse, neque in potestate Imperatorum fore calumniari in eâ re, ac cavillari, prædia quæ Regi permittantur publicando, atque in alios transferendo, sicut in pristinis Saxoniæ Ducibus, ac Palatinis Comitibus antehàc fecerint.

Ab Galliæ, & Sueciæ Legatis eo pacto cuncta fiebant, ut alteri alteris omnium rerum conscii essent: ubi igitur ab Labardæo cum his de Pacis quas Trautmanstorfius Gallis ferebat conditionibus est communicatum, dictumque hunc quæ Imperator Regi in Germaniâ relinqui, ac permitti æquum denique censeret, ea posthàc nihil Imperio Germanico obnoxia velle, sed ab Rege cum summo jure, judicioque possideri Galliarum Regno conjuncta, responderunt sese illa & obnoxia, & Imperio porrò conjuncta præoptasse, uti Gallis secum unà Imperii Comitiis adesse, atque in his cum cæteris Imperii Ordinibus de re publicâ consultare potestas foret, quod tamen Ludovicus in rem suam magis esse arbitraretur, id se æqui, bonique consulere. Haud displicebat Suecis Regem Germaniæ negotiis minùs admisceri, in quâ sibi tantò majorem apud Protestantes fidem, & gratiam fore sperabant: prætereà hunc Catholicis fautorem futurum fuisse non dubitabant, si propter Alsatiam Imperii Ordinum inter Principes formulæ adscriptus foret.

Sed sunt in Alsatiâ Oppida decem, quorum modò Præfecturam Oenipontani Principes unà cum hac Provinciâ antehàc habuére, cæterà Imperio Germanico obnoxia sunt, atque eâdem quâ cætera pleraque in Germaniâ oppida libertate fruuntur: hæc sunt Hagenoa, Colmaria,

Schlestadium, atque alia minora septem, quæ si in ditione Regis, sicuti 1646.
reliqua Alsatia forent, id verò non modò amplum fore videbatur, sed & litium, ac discordiarum semina amotum iri, quas sæpiùs enasci necesse esset, si hæc oppida hinc Regi, qui his Præfectus foret, indè Imperatori parere deberent: eò Legatis Gallicis venit in mentem Imperii Ordinum pertentare animos, utrùm ad id adduci se finerent: prætereà metuebant, ut ne obstarent quo minùs Rex sibi Philippiburgum ad Rhenum retineret, aut in hac Arce Præfectum porrò, ac præsidium haberet, quod unum Rex postulabat, nam neque Arcem, aut oppidum, aut quidquam agri Spirensi Episcopo, cujus hæc propria sunt, ademptum volebat. Igitur de utrâque re Legati ad Labardæum scripsêre, uti quid esset sententiæ Imperii Ordinibus qui apud Osnabrugam erant, perspiceret: sed is de neutrâ sententiam Ordinum exquirendam censuit, nam alterum in Philippi Soëterni Spirensis Episcopi, qui & Treverensis Archiepiscopus, ac Imperii Septemvir est, alterum in decem Oppidorum, seu qui hæc incolunt Civium voluntate positum, qui si adduci possent, ut hæc in ditione Regis esse vellent, nihil Imperii Ordines, aut frustrà contradicturos; sin aliter illorum sententia esset, item id frustrà ab Imperii Ordinibus quæsitum iri. De decem oppidis Legati desiêre: de præsidio, atque Præfecto regio apud Philippiburgum habendo, ubi cum Soëterno convênit, nihil moræ in Imperii Ordinibus fuit, quin ut id ex voluntate Soëterni fieret, consentirent, satisque haberent Spirensibus Episcopis caveri, ut ne id ipsis fraudi foret, atque ut oppidum, cæteraque in eorum porrò ditione forent.

Labardæus priusquàm Osnabrugâ discederet, nam paucos modò menses eò restitit, Ordinibus Imperii redegit ad memoriam, *Caroli IV. Imperatoris Bullâ, quam Auream appellant, caveri Imperatore mortuo, quid alteri creando, aut subrogando ab Imperii Septemviris faciundum sit: vivo autem Imperatore de altero creando ne sub titulo quidem Romanorum Regis, quidquam dici, quamobrem id neutiquam fieri debere vel ex eo clarissimum sit. Cùm tamen invaluerit consuetudo, isthuc Imperatoribus de re publicâ benè meritis in filiorum gratiam obsequi, hanc si Ordinibus videatur, haud omninò abrogandam. Sed quod præter legem sit, id ex omnium ad quos ea res pertinet, sententiâ faciundum, cui ubi nemo obstet, ibi demùm rectè factum videatur. Jure quidem hanc aboleri consuetudinem posse, quæ Imperatorum ambitionem alat, ac studium Imperii in eâdem familia continuandi, & quod ex Septemvirorum ab omni metu, atque gratiâ, liberâ, ac vacuâ suffragatione pendere debeat, id utrique, aut alteri subjiciat. Hujusmodi tamen Reipublicæ tempora incidere posse, quibus hanc ad Interregnum redire periculosissimum foret, sicubi videlicet Barbari adessent in finibus, cui periculo uti præverteretur, necesse foret Imperatori aut seni, aut morbis confecto designare, aut creare Successorem, sed hujusce modi necessitatis judicium ad omnes quorum interest, pertinere videri, ad Imperii videlicet Ordines in Comitiis suis, qui ubi id rempublicam postulare judicaverint, ibi verò Imperii Septemviros Imperatori vivo Successorem designaturos, seu Regem Romanorum rectè, atque ordine creaturos. Quòd id sui modò usque judicii fuisse di-*

1646. *cant, nihil esse: nam quod non jure factum sit, id nusquàm fieri debuisse. Ita non planè aboleri consuetudinem, sed ad justam, atque rei publicæ utilem normam reductum iri.* Isthuc Imperii Ordinibus tùm maximè probatum, cæterùm ut ne in Comitiis sanciretur Septemviri, atque Austriaci obstitêre.

Dùm hæc apud Monasterium Vestfalorum, atque Osnabrugam geruntur, uti pax inter tantos Principes concilietur, Romæ Innocentius Pontifex, atque Olympia adversùm Barberinos, fratres tunc cùm maximè grassabantur, ac singillatim in Antonium Cardinalem, adversùm quem, atque hujus clientes famosissima Quæstio porrò acriter exercebatur, atque intereà Bagnius Pontificis apud Regem Nuntius hunc hortabatur, ut ne Barberinos adversùm Pontificem contrà hos jure agentem tueri vellet: *Quò magis homines fortunati, ac potentes sint, eò magis æqua noscere oportere. Id maximè decere Reges, qui ni sibi ipsi modum faciant, nullos alios facturos. At quid æquum sit, id facilè ab his dijudicari posse: scilicet ut ne quid in alium faxint, quod ab alio in se factum graviter ferant. Ni ea saltem lege se Reges teneri putent, malè cæteris hominibus consultum esse, quibus adversùs illorum potentiam nihil satis tutum sit. Rex, atque Regina Mater secum ipsi reputent, quid sibi foret animi, si in se, aut in rem publicam quis in Galliâ peccasset, atque ut id ipsi impunè foret, hunc Pontifex tueretur. Sua cuique satis esse debere, in his uti cuncta rectè, atque ordine fiant si curaveris, officio fueris functus: aliena alienis relinquenda, in quibus si quid secùs egerint, id nihil ad te attinet. Si Principes alter alterius rebus sese admisceant, nunquàm inter eos pacem fore. Ludovico ingentes opes, omnia secunda foris, domi obedientia esse, quò magis æquitate ut hæc perpetua sint annitendum. De Barberinis quid Ludovico, atque Reginæ Matri tantopere curæ sit, haud satis capere neminem: scilicet qui nuper ob rem in Pontificis creatione corruptam maledictis onerati sint, & malo quovis digni in Galliâ habiti: quod tàm brevi mutatum, tantumque odium subitò in misericordiam versum monstri propè simile esse. Ab Urbano Pontifice, atque Barberinis in Galliam sese legatum, qui adeò ut extra noxam sint, summoperè cupiat: sed adversùm quem jure agatur, huic haud injuriam fieri. Cæterùm ad Principes omnes pertinere, uti quibus Pontifices rem publicam permittant, ii in metu sint, nec quæ cùm gratiâ, & potentiâ valuêre, deliquerint, ea sibi impunè fore sperent: isthuc planè nunc agi, quod Gallia disturbare velit.* Hæc atque alia hujuscemodi Bagnius in Barberinos parcè, atque modicè, de negotio ampliùs disseruit, cui mox Seguierus Cancellarius Regis, & Reginæ matris jussu ita respondit.

Quo pacto quâve ratione Pamphilius Pontifex contra Regis voluntatem creatus sit, nemo omnium ignorat: cui rei si intercessisset, complures hunc fortè perperam creatum censuissent: maluit Rex quod factum erat comprobare, quàm dissentiendo, & contrà tendendo serere in Ecclesiâ lites. Quin & beneficiis Pontificem vincere aggressus est, ut huic fides fieret, sibi consilium esse hunc haud secùs, quàm qui antehàc Pontifices fuerunt, colere, atque observare. At pro his beneficiis maleficia ab Pontifice reddita, de omni re Ludovico negatum, de Cataloniæ quæ ad se, de Lusitaniæ, & Indiarum Sacerdotiis quæ ad Lusitaniæ Regem Socium, atque amicum pertinent, deque aliis omnibus: prorsùs uti Pontifici operæpretium esse

videatur, Hispanis non modò ipsis benè, sed & Gallis malefaciundo gratificari. Ubi Cardinales facti, quos Hispani jusserant, eos renuntiavit, quem Rex, ac Regina Mater commendaverant, is repulsam passus est. Sed quibus hunc ornent, atque augeant omnia Regi, atque Reginæ Matri abundè sunt, ni Mazarini modestia regiæ munificentiæ erga fratrem obstet, atque erga cæteros propinquos, qui Romæ in eâdem quâ antehàc fortunâ agitant: tantaque hominis æquitas est, uti fratrem pro Galliâ Cardinalem fieri vetet, ut ne cui id Gallo noceat. Quòd in ornando Mazarini fratre Pontifex Regi, atque Reginæ Matri morem gerere noluerit, id quidem grave utrique: at multò gravius, qui negatus huic fuerat Cardinalatus, eum alteri obtrusum ab Pontifice, ut in Galliâ discordias, turbasque excitaret. Pudet dicere rem sacram proditionis mercedem positam, atque eâ gratiâ Hersentium dignum talis hujus negotii administrum reditum in Galliam maturare jussum. 1646.

Postremò longè gravissimum Regi, atque Reginæ, hominem nequam, qui ipsius Mazarini vitæ sit insidiatus, Romæ versari in tuto, neque Regi flagitanti tradi civem, qui tanti criminis reus agatur. Quis credat Pontificem cui Cardinales fratrum, atque filiorum loco sunt, cuique adeò eorum injurias, atque pericula curæ esse decet, cædem in unum ex hoc Ordine paratam sicario impune esse velle? Quis item credat, hunc eumdem Pontificem sibi Antonium Cardinalem ab Rege tradi velle, in quem si diis placet jure agat, atque hanc ipsi pro Cardinalatu ab Urbano ejus Patruo, & pro Pontificatu ab ipso nuper accepto referat gratiam? Hæccine est illa æquitas, quam Principibus pro lege esse debere censet? At enim ea res nihil ad Regem attinet? imò verò maximè: nam præter quàm quòd hunc æquius est Pontifici de Cardinali, quàm Pontificem Regi de sicario quod postulat negare, ea Urbani in Galliam merita sunt, uti Rex, atque Regina neque rectè, neque satis piè quæ ad Antonii hujus fratris filii caput, famam, dignitatem, fortunasque attineant, ea neglectui habere possint. Jure quidem Antonio succensuêre, quòd de Pontificatu Pamphilio mandando utrique gratum fore temere dixerit, ac receperit, atque eo pacto Pontificem fecerit: sed hominem eâ causâ perditum velle, procul ab regia clementia, & ab Gallorum moribus est: at id velle Pontificem tanto Antonii affectum beneficio, quo ad majus prope mortali fastigium adscendit, cui in mentem venire potest? Id enimverò plane monstri simile est. Rex atque Regina Antonio facile placati sunt, ubi hunc Pamphilii fidem in ea re secutum esse rescivêre, quæ ut ne illi fraudi esset, in ejus manu positum fuit.

Cæterùm, quid novi fecit, aut commeruit Antonius, quamobrem Pamphilius ejus maximè opera Pontifex creatus, cum eo fidem rectè mutare potuerit? Vetusta, & obsoleta quæruntur, atque pristinæ fortunæ invidiâ Antonium urgere Pontifex decrevit. Næ quæ hominum in odiis exercendis cæcitas est, haud satis prospicit, se hanc in suos adornare scenam, in qua perinde mox habeantur, ac cæteros habuerint. Hoc metu perculsus Antonius Româ clàm discedit, Francisco Cardinali fratri negotium dat, uti Pontificem de suo discessu, atque instituta in Galliam profectione faciat certiorem: ubi primùm cœpit esse in tuto, idem ipse per litteras facit: docet sibi Rege, atque Regina conventis opus esse, uti quod in Pontificatûs negotio se offendisse credant, id coram expurget, postulat ut id sibi per Pontificem liceat. Is vero Antonii litteras rejicere, neque ullam accipere excusationem, jure

1646. *in eum agere parat, posthabita Leonis Bulla, qua Cardinalibus sicubi justo metu adducti Româ discesserint, cautum voluit: Magistratus quos Antonius Romæ habet ab aliis geri jubet, fructus eorum, aut stipendia sibi, aut aliis attribuit, tametsi id Urbani Bulla vetet, atque Antonio sicubi absit, per quos velit, Magistratus gerendi potestatem faciat. Hæc eò Regi, atque Reginæ acerbiora videntur, quòd nihil hujuscemodi in Valancæo Cardinale factum est, qui nuper & ipse clàm Roma profectus in Galliam Pontificis injussu venerit. Quæ cùm ita sint, Rex, atque Regina Mater Pontificem orant impensiùs, atque huic autores sunt, ut ne ea causa graviùs in Antonium, quàm antehàc in Valancæum consulat: illum cujus, atque Patrui tanta in se merita sunt, salvum, & honestum, innoxium, atque florentem porrò esse velit: neu committat uti quæ res privatis usque consiliis est acta, ea mox publico geratur: se, atque sanctam in qua est sedem, Regem, atque Galliam respiciat, satisque perspiciat, quid utriusque rationes, fama, fidesque postulent, quam ad ultimum Antonio præstare, atque hunc, rem, famam, dignitatem, fortunas omni ope tueri, Regi certum, decretum, atque constitutum est.*

Intereà nihilominùs Romæ Pontifex, & qui eo freti Barberinorum bonis inhiabant, hos insectabantur: nam avaritia pessimum Principum adversùm insontes uti sontes videantur, telum ad ultionem accesserat. Uti major ex Barberinorum bonis præda esset, interdictum publicè est, ut ne Magistratus, atque Sacerdotia sua abdicare vellent, neu alia bona venum, aut dono dare, prætereà ut ne Cardinalium quisquam sese in cujusvis Principis clientelam, & fidem conferret: quæ privilegia de Barberinis tulerat Urbanus, ea abrogata, uti facilè appareret, non Antonium modò, sed & omnes Barberinos in prædam peti. His, atque aliis hujuscemodi qui esset erga se Pontificis animus, edocti Franciscus, atque Thadæus clàm sicuti priùs Antonius Româ profecti sunt, atque ad mare properavere. Eò navim exiguam Genuensem ad perferendam maris quæ tùm satis magna erat, tempestatem vix satis validam, conscendêre: cum Thadæo filia virgo, atque filii tres fuêre. Anna Colonna uxor Romæ restitit, quæ res eorum in Urbe, atque in Agro Romano quod posset, tutaretur, clarissima fœmina, cui præter superbiam Colonnorum insitam genti, ex secundis tamdiù Barberinorum rebus creverant animi, hæc tùm versari in solitudine, viro, atque liberis sicuti orbata agitare, omisso cultu, comitatu solito, atque deliciis jacere in luctu, intereà dùm vir, atque liberi per incerta maris profugi alienam opem quæsitum eunt, qui priùs hanc aliis ferre consueverant, quorumque gratiam ne ipsi quidem Reges aspernabantur. Documentô his quibus res secundæ sunt, ut æquitatem colant, quæ ipsis ubi in adversa mutaverint, præsidio sit. Barberini graviore incumbente vento, qui fortè quò intenderant ferebat, celeriùs opinione Cannas portum in Provinciâ tenuêre: dein Franciscus Cardinalis missis in Aulam, atque ab Aulâ remissis officii causâ nuntiis, eò profectus est, Thadæus cum Virgine filiâ, & filiis tardiùs eódem iter habuit.

Ubi Pontifex hos abiisse rescivit, continuò in eorum misit ædes, qui si fortè quis ex familiâ restitisset, eum comprehenderent, atque in vin-

cula conjicerent. Thadæi Scribæ maximè conquisiti qui in vicinas diffugerant ædes, ii comprehensi, & quidquid vestis, atque supellectilis in Thadæi ædibus obvium fuit conquirentibus, id raptum ab his, & asportatum. Apud Præneste Româ haud procul Thadæi oppidum, Arcemque idem factum: prætereà quæ illic erant tormenta, ea ad urbem advecta, fructus cùm hujus prædii, tùm cæterorum, atque aliorumcumque bonorum Thadæi simul, & Uxoris, Francisci, atque Antonii in publicam custodiam dati, frustrà Annâ, Colonnisque propinquis reclamantibus dotis ejus causâ, jus, æquum, & misericordiam erga tali loco, atque genere fœminam vincente odio, atque avaritiâ. 1646.

Postpaulò Bacchanaliorum dies advenêre, inter quorum lusus, atque lasciviam Olympia dedit in Scenam virum terrâ, mari ubique offendentem, titubantem, & cadenti propiorem: hunc prosequebatur alter Italo-gallico habitu, cultuque, qui hominem quoties opus erat, erigere conaretur: quæ muliebris audacia compluribus qui spectabant Cardinalibus haud satis placuit. At Pontifex seria in Barberinos moliebatur, quæ Pontifices in Cardinales qui injussu suo Româ discederent clementiùs decreverant, ea antiquat, acerba, atque aspera in eos lege, aut Bullâ sancit, bona publicat, sacris interdicit, Cardinalatum abrogat, postremò nihil omnium omittit, quo si Barberini saltem ante annum non redeant, & se mactandos huic præbeant, illorum bonis Olympiam, Sacerdotiis Pamphilium fratris filium conlocupletare possit: Cardinales se Româ discedere nolle aiebat, quòd ipsi secum unum idemque corpus efficiant, neque quidquam facere, aut decernere nisi ex eorum sententiâ velit: id præ se ferebat Bulla, quam tamen nihil consultis Cardinalibus promulgabat, quod mirum in re tantâ, quæ ad eos maximè attinebat. Sed ubi lubido dominatur, ibi animus cæcus, varius, incertus, atque sibi adversus est.

At Audomaro Talono Actori regio tùm venit in mentem postulare pro Cognitore Regio ab Senatu, uti Regi Decreto caveret, ne huic Pontificis Bulla, neque Ecclesiæ Gallicanæ, nec denique Cardinalibus fraudi foret: *Collegium Cardinalium ex omnium gentium, ac nationum egregiis viris conflatum esse, quorum nonnulli Regum suorum, aut qui Regum vices gerant, commendatione Cardinales facti sint: hos sicuti ab Pontificibus Cardinales creantur, ita & vicissim Pontifices creare solere, qui hoc pacto omnium gentium, nationumque suffragatione creari videantur, atque adeò quod ad Cardinalium Collegium pertinet, id ad omnes Reges, gentes, nationesque, quibus Respublica Christiana constat, item pertinere, quos curare deceat, ut ne quid his libertatis, ac dignitatis ab quoquam, ac ne ab ipsis quidem Pontificibus detrahatur. Certe id singillatim convenire Christianissimo Galliarum Regi, qui Ecclesiæ primogenitus habeatur, neque huic tolerandum esse quorum suffragiis Ecclesiæ caput eligatur, eos Pontificum si forte quem ira, aut alia studia, ut sunt humana, transversùm agant, injuriis opportunos esse, sed contrà tueri pro sua fide, atque eniti, ut inviolati sint. Innocentii Bullam hujusmodi esse, ut in hac Barberinorum pessum dandorum studium eluceat: hanc præter morem inconsultis Cardinalibus*

1646. *ab una Pontificis lubidine, atque acerbissimo juxtà, ac injustissimo in Barberinos odio profectam, Canonibus, & Constitutionibus Apostolicis, Conciliorumque Decretis contrariam, quæ adeò Ecclesiæ Gallicanæ perpetuo juri repugnet, nam id nihil aliud esse, quam his Canonibus, ac Constitutionibus Apostolicis, Conciliorumque tàm Generalium, quàm Provincialium Decretis ita stare, ut omnia nova nusquàm admittat. Rejiciundam igitur Innocentii Bullam videri, cùm eâ causâ, tùm quod Cardinalium qui Regi, atque aliis Principibus subjecti sint, libertati insidietur, vetando ut ne Româ injussu suo egredi velint, quod quidem Regi, atque Cardinalibus Gallis, aliisve exteris fraudi futurum sit, si forte quis rei suæ familiaris, aut publicæ causâ in patriam redire velit, atque id Pontifex pro lubidine impediat.* Senatûs decretum fit denique, quo neminem in Gallia Innocentii Bullâ teneri cautum: neu quis hanc penes se habere, aut huic parere velit, sed hujus exempla omnia ad Magistratus deferre. Præterea Rex Barberinis Cardinalibus, atque Thadæo fratri interdixit, ut ne finibus Regni decederent, qui Provincias cum imperio obtinent, eos jussit diligenter operam dare, ut ne illi digrederentur. Ita horum saluti Rex consultum voluit, ut haberent quod Pontifici opponerent, si hos Bullæ non paruisse criminaretur, nam quibus ut id ne facerent vis esset ostentata, atque adhibita.

Franciscus Barberinus Cardinalis nummûm millia viginti quinque annuatim pauperibus Romæ largiri solebat, dignissima viro Christiano, & Ecclesiastico munificentia, quæ non nisi ab locupletissimo fieri poterat. Sed hæc ubi hujuscemodi hominibus defuit, ibi verò clamitare publicè, qui sibi benè faciebant, eos Româ per injuriam pulsos, qui horum bonis inhient, sibi modò studere, ac benè velle, inopiam, atque egestatem aliorum sublevare nihil ipsis curæ esse: tantus denique miseræ hujusce plebis clamor exstitit, uti Pontifex huic eamdem largiri summam coactus fuerit, non de suo, nam procul ab tantâ munificentiâ hominis animus aberat, sed de iisdem Francisci bonis. Porrò tantum erat Pontifici Antonii insectandi studium, uti de hujus capite quæstionem in domesticos habuerit, atque hæc tàm acerbè, & crudeliter est exercita, ut unus ex his Bononiæ fortè ibi deprehensus inter cruciatus, qui uti quidpiam de hero indicaret, frustrà intendebantur, expiraverit.

Inter hæc Pontificii cùm in Barberinos Regis clientes, tùm in Galliam odii signa, Legatum de more ad Innocentium mittere haud decere visum: sed placuit Henricum Arnaldum Abbatem Romam proficisci, qui illum Barberinis placare conaretur, daretque operam, ut hos secum redire in gratiam vellet, sin id minùs procederet, Pontificem porrò faceret certiorem, nunquàm Regem Barberinos deserturum. Illius in hos odium fovebant Ferdinandus Etruriæ, atque Odoardus Farnesius Parmæ Duces, singillatim hic ex nupero ab Barberinis adversùm se gesto bello de quo nonnulla aliò diximus, ipsis infensissimus: ad ambos Arnaldus mandata habuit, atque Regis, ac Reginæ matris litteras, quibus hos hortabantur, ut honoris sui causâ Barberinis posthàc æquiores esse vellent. Odoardo fœdus cum Rege intercedebat, ictum pridem cum Lu-

dovico patre, cæterùm cum Mazarinò ſicut antehàc memoravimus, ſimultates erant, haud mediocriter auctæ, ex eo quòd hujus operâ Protectoris Galliæ rerum Romæ Munus Franciſco Mariæ Farneſio fratri, ubi Cardinalis foret deſtinatum, Reginaldo Ateſtino Cardinali Franciſci Ateſtini Mutinæ Ducis fratri ab Rege mox mandatum eſt: prætereà Odoardo ingenium quàm pro fortunâ, atque opibus ferocius fuit, qui videlicet ſibi omnia quæ huic in mentem venirent, ab Rege deberi crederet, ut ne ab ſuâ amicitiâ Sectâve diſcederet. 1646.

Lionnum antehàc diximus, cùm in Italia eſſet eò miſſus Mazarini operâ, cum Franciſco Ateſtino Mutinæ Duce diligenter egiſſe, ut ab Hiſpanorum partibus diſcedere, ac Regis Sectam ſequi vellet. Sed is non abſe ſtatim id faciundum exiſtimavit, verùm ab Reginaldo fratre, qui Cardinalis erat, ſicut ea res primùm ad hunc unum pertineret. Hiſpani nuper Romæ ubi Pontifici creando comitia habebantur, ſeſe Ateſtinos parvipendere oſtenderant, quod quidem ad Cardinalem maximè attinebat, quò æquiùs Franciſco fratri viſum ab illo hujus injuriæ ulciſcendæ initium fieri. Rex huic negotiorum Galliæ Protectoris Romæ Munus mandare volebat, neque ei rei quæ agebatur magis idoneum quidquam erat, uti quò Hiſpani Ateſtinos neglexerant, eòdem Reginaldus ſe horum gratiam nihili pendere oſtentaret. Igitur Franciſci fratris voluntate Protectoris Munus accepit, ac ſubitò Galliæ Inſignia ad ædium ſuarum Romæ limen appendit, quæ res indicavit ædium Domini adverſùm Galliam ſtudium: cæterùm tali genere, tali dignitate virum cujus frater ſatis amplam in Agri Romani finibus obtinet regionem, ab Regis partibus eſſe Galliæ utile, atque præclarum erat, atque id Pontifici tantò gravius fuit, quantò ipſe nobis erat iniquior. Malè urebat hominem, quòd contuſis ubique Hiſpanorum opibus, ne tantillum famæ quidem quod ipſis Romæ reliquum erat, ipſe ſuſtentare poſſet, cùm Gallorum contrà pollens, potenſque Secta & rerum geſtarum gloriâ, & magnis Cardinalium clientelis poſthàc futura videretur, eò ſibi multa magis alieno, quàm ſuo arbitrio agenda fore providebat, quo nihil imperantibus gravius eſt: prætereà veniebat in mentem Pontifices Ferraram, & Comachium Ateſtinis ademiſſe, atque fortè Mutinæ Duci hæc Gallorum operâ recipere conſilium eſſe.

Romam poſtpaulò advenit Joannes Alfonſus Henricus Cabrera, Philippi Regis Hiſpaniæ Legatus, qui hujus verbis de more Chriſtianorum Regum novo Pontifici, atque Patri quale filii pietatem decet, obſequium deferret, quod maximè ad gratulationem de Pontificatu adepto pertinet, dein ad faciundam fidem ſeſe, & qui ſibi ſubjecti ſint Populi, eos in his quæ ad ſacra, & Religiones ſpectant, huic ſicut Eccleſiæ Capiti obſequi velle. Hujuſcemodi Legatos Romani curatiſſimè accipiunt, ac rhedas ſejuges quàm plurimas poſſunt, obviàm honoris causâ mittunt. Id fieri ſolet ab Cardinalibus omnibus, poſtquàm Legati verbis quiſpiam ex ejus comitatu, eorum unicuique ſalutem dixit. Erga omnes hoc erat officio functus Cabrera, præterquàm erga Ateſtinum Cardinalem, cui ægrè

1646. facere consilium fuit, propterea quòd Philippi deseruerat partes. Id ubi rescivêre Valancæus Gallus, atque Grimaldus Italicus Galliæ cliens ambo Cardinales, nullas sicuti nec Atestinus Legato misêre obviam rhedas, quod quidem tàm violenter tulit, uti palàm prædicaret se si per Urbem commeans in Atestinum, Valancæum, & Grimaldum fortè incideret, neque salutaturum eos, neque rhedam (qui honos Romæ Cardinalibus habetur) sistere jussurum, nedùm eos domi de more invisurum. Atestino magna erat sicuti virum Principem decet familia, magnusque per Urbem eunti comitatus, nam anteibant rhedam homines plus centum, quibus fretus Cabreram si fortè obviam sibi fieret, quod voluntate facere nollet, ad id vi cogere constituit, scilicet uti rhedam de more sisteret, ac se sicuti par erat salutaret, atque intereà Valancæus, & Grimaldus cum eo unà per Urbem irent. At Cabrera uti prohiberet injuriam, seu quam his Cardinalibus facere decreverat, eam tutiùs inferret, è vicinis Colonni prædiis, dein ex ipsa Neapoli exules, capite damnatos, cædibus, atque omnibus flagitiis assuetos, manuque promptos, præterea multorum stipendiorum, & expertæ virtutis, atque audaciæ milites evocat: accersiti & ab Atestino milites sunt ab Mutinâ, vicinisque regionibus. Ita bellum mediâ Urbe parari, neque Pontifex satis ut id ne fieret prohibere, dùm Hispanis favet impensiùs, Gallosque injuriæ obnoxios putat, rem paternâ curâ, atque æquâ adversùm omnes qualis Pontificem decet caritate planè indignam: præsidia tamen variis locis posita, atque stationes locatæ. Nonnulli huic minuendæ, componendæque controversiæ operam dedêre, sed ad æquas conditiones adduci Cabrera nusquàm potuit, qui se Neapolitanis auxiliis fretum in mediâ Urbe Atestinum ipsum comprehensurum, ac Neapolim deducturum jactabat.

Intereà Pontifex ut ne prælium in ipsâ Urbe Gallos inter, & Hispanos fieret, rem cujus causâ Cabrera Romam venerat, prolatabat, ita ut controversiæ quæ inter hunc, & Cardinales Atestinum, Grimaldum, & Valancæum intercederet, nuntius in Galliam pervenerit, quò haud mediocriter perturbatus Mazarini animus fuit: non enim existimabat Atestini Cardinalis, Grimaldi, atque Valancæi opes Hispanorum opibus propter Agri Neapolitani vicinitatem Romæ pares fore, ex quo his magnam armatorum multitudinem evocare copia esset: eò Atestinum quavis arte, atque solertiâ hanc effugisse controversiam maluisset: hæc enim quæ consilia de bello in Italia, aliter, quàm antehàc gerendo ceperat, perturbatura videbatur, qui videlicet id ab mediterraneis regionibus, ad maris oram transferre decreverat, haud longè ab Agro Romano, quem tamen attingi nolebat, tametsi vicinitatem nostram Pontifici formidolosam esse satis placeret, quò æquior Regi, atque ipsimet Mazarino posthàc foret. Grimaldus qui Mazarini consilia de bello Italico satis noverat, jam
a Viterb:. equitatum si quà fieri posset, ad *a* Voltumnæ fanum mitti postulabat, atque de hoc oppido in quo nullum præsidium erat, occupando cogitabat. Mazarinus verò augendas magis quò ituræ erant Regis copias, quàm minuendas esse censebat, autorque erat Grimaldo, uti quantùm posset

equitum,

equitum, peditumque Romæ ſcriberet, quem unum ex his turbis fructum Gallia capere poſſe videretur, cùm earum ſpecie milites cogere, atque in ipſa Urbe habere liceret. 1646.

Tandem Cabrera cujus rei gratiâ venerat, hanc patraturus equo vectus, ac magno, atque egregio equitum numero comitatus ad Pontificis venit ædes, atque in Conſiſtorio Chriſtianum de quo memoravimus obſequium Hiſpaniæ Regis verbis Pontifici detulit, dein ad convivium deductus eſt, ipſi Pontifici, atque Legato in eodem Conclavi, cæterùm in ſua cuique menſâ de more apparatum. Cùm intereà Cardinales apud Lantium, is Cardinalium Collegii Princeps fuit (Decanum appellant) conſilium habuêre, utrùm Cabreræ ſui viſendi poteſtatem facerent, metuentes videlicet ut ne id Ateſtino fraudi foret, quem ſe viſurum negaverat: prætereà cùm Cardinalium ædes variis Urbis regionibus poſitæ eſſent, vix ad eas adire poterat, quin in Ateſtinum, ac cæteros qui unà cum eo per Urbem ire tùm ſolebant, incideret, quod ſine pugnâ fieri minimè poterat: eò Cabreræ ſignificandum duxêre, nihil eſſe quod iſthuc incommodi capere vellet, cùm id abſque turbarum, ac tumultûs periculo fieri non poſſet. Apud Pontificem etiamtùm erat, cùm id eſt ipſi ab Cappone Cardinali cæterorum verbis nuntiatum, neque tamen ab Cardinalium viſendorum conſilio deduci potuit. Igitur poſtridiè ad Lantium Decanum viſens iit, ab cujus ædibus ubi egrediebatur, nuntiatum eſt Ateſtinum ire per Urbem, atque unà Valancæum, Grimaldum, ac Theodolum Cardinales, magnam comitari armatorum manum, ac brevì prælium futurum videri. Bipartitò qui cum Cabrera fuêre procedebant, armaque expediebant: noviſſimum agmen rheda Legati ornatiſſima ſubſequebatur, dein aliæ longo ordine plenæ Nobilitate Hiſpanicâ, atque Neapolitanâ cum armis. Ubi ad proximam devenêre plateam, plebes quæ ad hujus rei famam ſicuti ad ſpectaculum ex adverſo concurrebat, Cabreræ ſatellitibus hoſtilem metum fecit. In hanc nihil ſatis exploratâ re glandem ſclopeto emiſit è Cabreræ ſatellitio quidam, ab cæteris ſicuti ſigno dato idem factum tàm temerè, atque inconſultè, ut emiſſis glandibus ſuos ferirent, necarentque, quorum caſu cæteri ſicuti ab hoſtibus qui nulli aderant, patrata ea cædes eſſet, perterriti diffugêre, ipſe Legati rhedarius omiſſis habenis, equiſque dilapſus eſt. Cabrera in eo tumultu deſertus ab iis, quorum virtute ſeſe munitum confidebat, neque progredi, neque regredi poſſe, donec qui in proximâ rhedâ erant Hiſpani, atque Neapolitani nobiles exſcendêre, atque hominem diſtrictis gladiis circumſtetêre: quæ ſecutæ primùm fuerant rhedæ cæteræ, ex inter tumultum quà copia fuerat, maturè diffugerant: ita Cabrera paucis comitantibus domum rediit, ac plebi ob inſolitam hanc diſtrictorum nequicquàm, ac micantium gladiorum faciem deridiculò fuit. Cùm ea res huic tàm fœdè eveniſſet, poſtremò fractus animo fuit in Pontificis poteſtate, qui hunc cum Ateſtino redegit in gratiam, eâ lege ut hunc, Valancæum, Theodolum, atque Grimaldum Cardinales inviſeret, & ubi in eos incideret, pro more ſiſteret rhedam, atque alia quæ ad humanitatem per-

Cc

1646. tinent, faceret. Ita ex eo negotio tantùm Gallis in Urbe accessit famæ, quantùm Hispanis decessit, qui Pontifice freti nobis Romæ ubique aliò victi injuriam se facere posse confidebant.

Ante biennium ab Bizantio navis ad Alexandriam tenebat cursum, quam una ex Ibraimi Turcorum Regis uxoribus, nam is plures habet, cum puero filio, cum Eunucho qui regio Gynecæo Præfectus fuerat, & cum aliis conscenderat: hæc in Melitensium Quinqueremes incidit, ab quibus est oppugnata, capta, atque Melitam abducta. Quod cum est Ibraimo nuntiatum, immane quantùm barbarus excanduit, Melitensibus crudeliter minitans, atque intereà Christianorum omnium qui in Imperii sui finibus agitarent, cædem meditabatur, dein omnium Principum Christianorum qui apud se essent, Legatos aut necare, aut in vincula conjicere decrevit, ni uxorem, filium, Eunuchum, ac cæteros captivos, prædamque ab Melitensibus factam sibi restuerent. At Purpurati, Bassas seu Vesires appellant, hominem docuêre isthæc planè fieri non posse: quamobrem eò res rediit, uti bellum adversùm Melitenses quantocyùs geri vellet, atque eâ gratiâ Classem adornari, copias scribi, atque alia necessaria fieri. Purpurati ubi Principis animum ad bellum tantoperè accensum vident, hunc ab illius gerendi consilio abducere se posse minimè sunt arbitrati.

Sed difficile videbatur Melitam urbem oppugnare, in sterili Insula, quò si exscensio fieret, nulla frumentandi copia, atque è longinquo navibus commeatus petendi, atque advehendi essent, cæterùm operibus, atque loci naturâ munitissimam, quam delecti ex omni Christianorum nobilitate viri fortissimi, atque strenuissimi defensuri essent. Id Ibraimum docere visum, atque Melitæ Insulæ loco Cretam hujus menti objicere, quam Veneti possiderent multò viciniorem Insulam, in Ægei maris faucibus positam. *Id causæ quamobrem adversùm hanc Insulam Ibraimus bellum gereret justissimum fore, quod Melitenses capta navi Turcicâ ad Cretam appulissent, atque eò prædam venum dedissent, quæ etiamtùm in Insula esset. Isthæc tamen omnia dissimulanda, atque apparandam Classem, & copias, sicuti Melitam oppugnare consilium esset, quò ab omni re imparatis Venetis Turci terribiliores Cretam advenirent.* Hi igitur festinare, parare, ac tandem ubi Classis adornata, atque copiæ paratæ erant, Ibraimus ab Venetis postulat, uti sibi Canæam oppidum, portumque apud Cretam tradant, quò Classis stationem habere possit. Ibi verò Veneti sensêre Regis barbari fraudem, qui tergiversantibus Canæam ipsi tradere, bellum cum eâ causâ, tùm quod Melitensibus & portuum suorum copiam fecerant, & eorum prædam commercati fuerant statim intulit, & Canæam oppugnatum iit.

Sed Venetorum apud Bizantium Legatus, Bailum appellant, negabat sedulò si Cretæ littora Melitenses attigissent, id ipsis per Magistratus licuisse, aut hos id omninò scivisse, ac multò minùs quidquam prædæ ab Melitensibus in Insula divenditum fuisse, atque adeo nihil adversùm fœdus fecisse, cujus violati specie bellum adversùm Venetos jure Ibraimus

gereret: si qui privatim adversùm fœdus quidquam admiserint, in eos pro rei gravitate animadversuros. Bailo suffragabatur *a* Hayus Vanteletus Regis apud Bizantium Legatus, docebatque Turcos. *Eorum maximè interesse, uti quibus Principibus fœdus cum his intercederet, ii ab illorum armis intacti, inviolatique essent, ut ne fœdus ex lubidine, non ex fide colere viderentur, neque id ipsis ex commodo violare ullam religionem esse. Tantine Cretam Insulam Ibraimo esse, ut hujus habendæ causâ fœderis cum Venetis violati famam nihili penderet? huic immensum Imperium, quod integrâ cum amicis fide sustentatum, quàm per ejus jacturam tantulâ Insula auctum præstaret. Quod Galliarum Regi cum Ibraimo intercedat fœdus, id eâdem fide, quam Venetis dederit, niti: quòd si eò solum, quòd illius fines ab Turcorum finibus longiùs absint, inviolatum sit, jam non hâc fide, sed quod huic nocere difficile sit, integrum esse. Nam quod Melitenses portubus suis Venetos recepisse, illorum prædam emisse, atque adeò contra fœdus fecisse Turci dictitent, cùm id si factum fuerit Veneti, publico consilio, aut consciis Magistratibus factum fuisse negent, nihil esse. Quod cum ita sit in hoc omni negotio nihil ab Venetis diversum Galliarum Regi esse, nisi quod Veneti Ibraimo viciniores, atque adeò hujus consiliis opportuniores sint. Eò Regem niti decere, quod Melitenses adversùm Ibraimum hostiliter fecerint, id ut ne innoxiis Venetis obsit, atque Ibraimus quid æquum sit dignoscere, neque eâ causâ amicos labefactatos, aut his quidquam detractum velit.* 1646.

a La Haye Vantelet.

Sed hæc Hayus Vanteletus, aut alia hujuscemodi barbaris frustrà narrabat: nihilo minùs enim anno proximo Canæam oppugnaverant, atque ad deditionem redegerant, & hoc anno Candiam caput Insulæ terrâ, marique oppugnabant. Quamobrem Venetorum rogatu Reginæ visum, Bizantium ad Ibraimum mittere, qui hortaretur uti bellum adversùm illos omittere vellet. Missus est eò Varenna ex Nobilium numero, quos in Regiâ Ordinarios appellant, quoniam adesse Regi solent, qui mandata domi, forisque perferant. Huic ingenium ei quod dabatur negotio haud impar fuit, in quo tametsi Hayus Vanteletus Legatus sedulò fecisset pro Venetis omnia, tamen si ab homine eâ modò causâ misso de hoc ageretur denuò, eò barbarum id magis, ac magis Regi cordi esse existimaturum, ac fortasse hujus honoris causâ facturum quidpiam, quod Venetis usui foret: prætereà Ibraimum qui antehàc segnis videbatur, vix diù ad belli curas, atque solicitudinem adjecturum animum credibile erat, sed magis si ab amico, & potentissimo Rege de hoc adversùm Venetos omittendo rogaretur, huic fortè morem gesturum.

At in Ibraimo omnia quæ in majoribus impotentissimi dominatûs vitia, nullæ quæ in quibusdam fuêre virtutes, aut potiùs virtutum imitamenta erant: simul otii, atque belli cupidus hujus laborem, & pericula Ducibus relinquebat, illius sibi sumebat voluptatem: si quid ab Ducibus foret offensum, his mortem minabatur, quibus adeò aut ab hostibus, aut ab Principe ni vincerent, certa pestis aderat, quâ necessitudine nihil ad victoriam efficacius est. Igitur nihilò plus apud Ibraimum Varenna, quàm antehàc Hayus Vanteletus valuit, neque profuit quidquam aut amicitiam, aut fœderis quod ipsi cum Venetis intercedebat, religionem

1646. narrare homini, cui neque fides, neque jus, cuncta in voluptate, & libidine posita erant. Postquàm id frustrà fuit, Rex Venetos & pecuniâ, tametsi ob continua bella nostra hujus penuria in ærario esset, benignè juvit, & ut milites, navesque in Galliâ conducerent, quanquàm nec solita nobis earum rerum esset copia, potestatem fecit, neque major aliorum quàm Gallorum numerus in eorum exercitibus fuit: hi sese objectare periculis, atque omnes fermè res asperas agere: duces habuêre & genere, & virtute clarissimos: sed iis plerique Veneti rem nullam, aut tenuem domi esse credidere, quæ si aliquanta esset, animum inducere nequibant eos longinquam militiam exiguâ mercede secuturos, ignari nova, inusitata, ac difficilia placere Gallis, neque his stipendium, sed gloriam pro mercede esse.

Quidquid Galli cùm publico consilio, tùm privato pro Venetis facerent, fuêre tamen qui dictitarent, nos tantam hanc tempestatem adversùm illos excitasse, ut hâc agitati sese Hispanis tuendæ Italiæ conjungere nequirent, in quâ bellum majori, quàm antehàc conatu gerere decrevissemus. Præthereà omnes Christianarum Gentium apud Bizantium Legati ab Gallis navim Turcicam captam vulgavêre, seu invidiâ, ac malevolentiâ in nos, seu Ibraimi iracundiam ab Venetis eò avertere studuêre, quò vix nocitura videbatur, ab quâ sententiâ ne ipsum quidem Venetorum Legatum alienum fuisse aiebant. Hûc accedebat quòd Ibraimi uxor se cum filio in manibus Gallorum captivam esse scripserat. Neque primùm juvabat docere barbarum, *Melitensem Militiam ex omnium Christianarum Gentium viris nobilibus conflatam esse, qui ubi huic nomen dedêre, ibi verò hujus Militiæ Principi, Magnum Magistrum appellant, planè obnoxios esse: nihil igitur hanc omnem rem de navi Turcica capta ad Galliarum Regem attinere.* Postremò tamen vi veri victus in unos Melitenses omnem iram converterat, quæ denique Purpuratorum arte in Venetos derivata fuerat. Sed non è re natâ Turci Cretæ potiundæ consilium ceperant, nam ante septennium *a* Harlaius Cesius Comes Ludovici XIII. Regis apud Bizantium Legatus id eos etiamtùm moliri ad nos scripserat, cui rescriptum fuerat, uti Turcos ab hoc incæpto pro virili deterrere conaretur, quando his fœdus cum Venetis intercederet, sin illis tanta belli adversùm Christianos gerendi lubido esset, æquiùs id adversùm eos quibuscum nullum sibi fœdus esset, gesturos.

a De Harlay Comte de Cesy.

Eâ tempestate Ludovicus octavum ætatis annum ingressus, eâ corporis valetudine, atque ingenii indole esse visus, uti semotis mulieribus, quæ hujus pueritiæ curam usque habuerant, hanc porrò viris committendi tempus adesse Regina mater decerneret. Digna res visa Mazarino, cujus sibi deposceret principatum, cùm ad rem publicam videlicet pertinere videretur, ut ab ejus peritissimo ad hanc rectè gerendam institueretur: sed intereà dum hujus ediscendæ disciplinæ capax pueri ætas foret, huic regendæ Regina Carolum *b* Neovillam Villaregium delegit, quem Regis Gubernatorem de more appellavêre. Is genere clarus adolescentiam in militiâ, juventutem in Imperiis exegit,

b De Neuville, Marquis de Villeroy.

exercitus ductare, atque his etiam ante mandatum Tribunatum Equitum, quod uni modò, atque huic singulari virtuti tribuitur, præesse solitus. Qui litteras docere incipiebat, jam habebat Rex *a* Harduinum Perefixum Belmontium Abbatem, cui par generi virtus, doctrina verò suprà quàm erudiendo puero opus esset: sed in eligendo prospicitur in futurum, uti Rex major ætate quem de omni doctrinâ humanâ, divinâve consulat, sicuti plerúmque respublica monet, fidum, & scientem habeat. Chavignii uxori tunc cùm maximè Quatuorviratûs quem vir abdicaverat, recuperandi Mazarinus spem objecit, atque id eo factum aiebant, ut ne quod Villaregio destinaverat Munus, id Chavignius peteret, pudorque foret negare amico, omnibus ornamentis triennium jam, atque ampliùs spoliato. 1646.

a Hardoüin de Perefix, Abbé de Beaumont.

In Italiâ per hyemem Velada Marchio qui Mediolanensem Agrum obtinebat, Vigevani Arcem, nam antehàc oppidum receperat, uno suprà trigesimum postquàm oppugnare cæperat, die ad deditionem redegit. Id operæpretium antequàm Provinciâ alteri ab Philippo decretâ decederet, facere visum: magno enim nobis usui Vigevanum erat, quod longiùs in hostico situm magnam circumquâque regionem infestandi copiam præbebat. Veladæ successit Bernardinus Fernandus Velascus Castiliæ Contestabilis, qui ubi primùm Mediolanum advênit, in belli apparatus omnis incubuit. Idem ab nostris fiebat, veneratque intereà in Aulam Thomas Princeps, uti de rebus per proxima æstiva gerendis cum Mazarino ageret, sicuti suprà memoravimus. Sed his totam belli Italici rationem hoc anno commutare visum, quod usque adhuc in Subalpini, Montisferrati, & Mediolanensis agrorum finibus gestum fuerat, atque interdum in his vallibus, quæ ad mare Liguisticum vergunt, Linguas appellant, & ad Finalem Castellum Hispanorum maritimum. Sed tùm ad Hetrusci maris oram, quò Hispani & aliqua habent oppida, arcesque, maximam partem belli transferre placebat: prætereà Regis maximâ interesse videbatur, haud procul Româ ostentare bellum, & quópiam figere pedem, undè Romanis hinc Neapoli, atque Siciliâ, indè Mediolanensi agro circumseptis, Hispanis quorum hæ terræ sunt, morem in omnibus gerere, ac maximè in Pontificibus creandis necessitudo tolleretur. Jam Barberini magno affecti Regis beneficio erant, quibus Romæ multi clientes, alii prætereà Cardinales Italici Galliæ studebant, quæ si paulùm anniteretur, Romæ sicuti aliò hostium potentiam infringeret.

Isthæc Mazarino subjecisse Grimaldum Cardinalem aiebant hominem frugi, qui cum summâ probitate summum ingenium, summamque rerum humanarum peritiam, ac scientiam habet. Is tùm Romæ agitabat, apud Pontificem multus, frequensque, ut hujus quantùm posset consilia, sensusque pernosceret: quos ubi ab Galliâ planè alienos, atque Hispanis æquiores videt, postremò haud procul Româ Gallica arma ostentanda esse decreverat, ac sæpiùs ea de re scripserat ad Mazarinum. Sed hic tametsi idem suadebat lubido animi, qui videli-

1646. cet Cardinalis Italicus est, cujusmodi homines perpetua Pontificatûs cupido tenet, tamen dissimulabat sedulò, atque Grimaldi consilia sibi haud satis placere dictitabat: intereà tamen hujus litteras Reginæ, Gastoni, Condæo, atque aliis quos Regina de re publicâ in Consilium adhibebat, recitandas curabat, ut ipsis probarentur, quod ex hujus sententiâ evênit denique, ita ut unus modò Condæus ab ea dissentiret.

Quæ Grimaldus suaderet, ea & nova, & factu difficilia esse dicebat, *bellum usque benè, feliciterque gestum, quoniam ab Pedemontio, & Montisferrati agro pacata utraque, & fertilis soli regione nostri in agrum Mediolanensem facile transierint, neque his difficiles ex propinquo fuerint commeatus, atque auxilia omnis generis, quæ ubi defuerint, aut ubi gravior inciderit res, ab tergo oppida valida receptum præbuisse. At nunc famam Galliæ, atque fortunam, ac si diis placet omnem rem publicam maris casibus permitti: longinquum sumi bellum, in quo cuncta plane incerta sint, scilicet quæ ab re omnium incertissima pendeant, ab mari videlicet, ventisque, qui si in eundo, aut redeundo, aut subvehendis commeatibus adversi fuerint, maximum sit accipiendum incommodum, ac fortasse omninò pereundum. Ad hoc duplicari sumptum in id bellum, quod terra, marique gerere necesse sit.* Nihilo seciùs bellum sicuti Grimaldus suadebat, faciundum decernitur: Classis diligenter adornatur: ab Oceano Massiliam complures accersitæ naves: Quinqueremes instruuntur: Thomas Princeps uti cum omni exercitu naves conscendat parat se: Armandus Maillæus Brezæus rei navali Præfectus postpaulò in Provinciam advênit, qui Classem duceret, prorsùs omnia magno apparantur studio. Mazarinum ferunt tunc Neapolitanum Regnum Thomæ Principi ostentasse, quod huic Rex armis quæsitum vellet, si hujus operâ quæ ad Etruscum littus faciunda erant, ea prosperè evenirent, ac deindè Regnum illud invadere, atque eo potiri copia foret, quod quidem volentibus propè omnibus qui id incolunt, fieri posse videbatur, nam Hispanorum Imperii jamdiù pertæsis.

Non minore studio, atque diligentiâ quæ ad bellum Belgicum pertinebant, ea parabantur, neque id minori curæ Mazarino fuit: nam Galliam propiùs, ac propè in Urbis conspectu gerebatur. Gassio hybernis in Belgio præfuerat, quæ non de more aliorum in otio vir impiger exegerat, sed Meneni, atque Armentariæ utriquè ad Legiam oppido muniendis, cæterùm ad hostium præsidia de improviso accedere solitus, qui obvii forent, partim cædere, alios fugare, prædas agere, implere omnia tumultu, atque terrore. Erant in propinquo ad Scaldim Caroli Lotharingiæ quondam Ducis copiæ, prætereà aliæ Brugas inter, & Dunkercam, quæ oppidis hostium maritimis præsidio essent: hæ utræque pessimè sæpiùs ab Gassione habitæ, neque profuit iis, quod Scaldis, aut alii hinc inde amnes, aut fossæ intercedebant, nam virtus omnia superabat. Is igitur quoniam de hoste plurimùm cognoverat, Liencurium unius diei itinere ab Urbe est accersitus, ut ne diù ab hybernis abesset: eódem Gasto, atque Mazarinus venêre, uti quid proximis æstivis optimum factu foret inter se consultarent. Ubi ad Urbem hi rediêre Flan-

dria Gastoni cum exercitu provincia hoc anno decreta, Angianus ad Campaniæ, & Picardiæ fines exercitum habere jussus, quò partem hostium ab Gastone ad se averteret, atque ubi res moneret, huic conjungeretur, ac sicuti Legatus foret: Rex, Regina mater, atque omnis Aula ad Ambianos usque procederent, atque eò magnam partem æstivorum agitarent, uti Gastoni cuncta magis ex propinquo suppeditari possent, & si quid Rege, atque Reginâ matre consultis opus esset, id maturiùs fieret. 1646.

Ubi se omnis Aula ad profectionem accingebat, Chavignius qui se Mazarino invisum existimaret, rationem iniit, quò se ab Aulâ sine offensâ subduceret: hominem adit, postulat ut hujus voluntate sibi in Provinciam tantisper abire copia sit: eò sibi prædia esse, quæ nondum inspexerit, prætereà Antipolim, cui ab Rege Præfectus fuerit: si usui Mazarino in Aulâ se esse sentiret, mansurum, ejusque commodis magis, quàm suis serviturum. Mazarinus gratias agere, neque velle uti suâ causâ rei familiaris curam omittat: optare ut hæc profectio huic benè, atque faciliter eveniat: prætereà Michaëlem fratrem monuit, qui apud Aquas Sextias agitabat urbis, atque Diœcesis Archiepiscopus, uti Chavignio eò advenienti obviam honoris causâ procederet, exciperet hospitio, atque accuratè haberet. Id ab Archiepiscopo ex Mazarini sententiâ factum, Chavignio Aquas Sextias adventanti venit obviam: at venit & a Ludovicus Valesius Aletzius Comes vir Princeps, cui dudùm Provincia Chavignii operâ data fuerat: huic igitur vetus cum Valesio intercedebat necessitudo, & familiaritas, multis de causis, ac tanto maximè beneficio constituta. Id in speciem Chavignio causæ fuit, ut apud Valesium potiùs diverteret, cæterùm hominis Mazarino tàm propinqui, quem sibi inimicum esse credebat, hospitium est aversatus: prætereà id vitii Chavignio est, uti si quis ipsi minùs probatur, ejus neque gratiâ, neque potentiâ ut hunc colere, aut id certè simulare velit, adduci possit.

a Loüis de Valois, Comte d'Aletz.

Ubi Rex ad Ambianos profectionem adornabat, seque haud procul ab exercitu futurum resciverat, jam ornari militariter, & equo vehi gestiebat: primùm Compendium ad Esiam amnem, dein Ambianum venit. Neque hostes fallebat regionem Flandriæ maritimam peti: quamobrem fossam aliquo intervallo alteri fossæ præduxerant, quæ dudùm facta ab Dunkercâ ad Bergam Fani-Vinoci pertinet, multaque ad utramque fossam præsidia disposuerant, & cæteras copias Neoportum, & Brugas versùs collocaverant, quæ omnis regio ad mare posita propter humilitatem amnibus crebris, rivis, fossis interrupta difficiles ab omni parte aditus habet.

Sed in Belgio dùm bellum adhuc apparatur magis, quàm geritur, intereà loci Brezæus in Provinciæ portubus adornatâ classe, cum triginta quinque majoribus quæ velis modo agebantur navibus, minoribus quas Tartanas appellant, & vectoriis navigiis probè armatis, instructisque septuaginta, quinqueremibus decem, ad usque Vada in mare Ligus-

1646. ticum processit: quinqueremes reliquæ nondùm erant instructæ, nequedùm aliæ ab Oceano accersitæ naves advenerant. Ubi apud Vada classem adesse Thomæ Principi est nuntiatum, subitò copias quæ circùm Cebam oppidum stativa habuerant, eò properare jubet. Bipartitò iêre: haud procul Cengio, quod Castellum hostes tenebant, illis iter erat, quod infestum tormentis facere conati, nihil tamen cædis edidêre: primum agmen ad Vada nihil in itinere moratum pervenit, novissimum ad Altare restitit, ne quid hostes impedimenta, commeatum, atque alia quæ usui sunt navigantibus compluria in naves inferentibus nostris, atque eas conscendentibus tumultûs facerent: novissimum agmen sine sarcinis, atque expeditum id minùs metuebat. Ubi Thomas adventabat, Brezæus Vada appulsus hunc eò invisit, dein comportatis in naves omnibus, ambo Prætoriam conscendêre: deinde in conspectu Genuæ classem tantisper attinuit tranquillitas, quam tempestas consecuta quatriduum jactavit naves, quæ postremò Stephani, Salinarum, & Telamonis portus tenuêre, atque eò copiæ sunt expositæ.

Hæc ad Herculis Promontorium loca posita sunt, quà ad Occidentem vergit: ad Orientem Herculis portus est. Promontorium ipsum editum, quod Argentarium novo nomine appellant: in summo planities frequentesque rivi sunt. Id ab Oriente maris sinus suprà Herculis-portum, ab Occidente lacus suprà Stephani-portum propè ab continenti disjungit, nam tenui modò isthmo lacum inter, & sinum aditur. In ipso lacu Orbitellum est oppidum, ad quod unicus ab terrà est aditus, cæterà lacu cingitur, is minorum modò navigiorum patiens, majora humilitas aquæ ab mari intrare prohibet: hæc omnis regio ab Telamone ad Consam Hispanorum est, eò dudùm ab his occupata, uti firma ab Hispaniâ ad Neapolim, aut in Siciliam navigantibus statio sit, quam ipsis adimere Mazarinus studebat, cùm ut hæc nobis eadem statio esset, sicubi Neapoli, aut Siciliæ bellum inferre consilium foret, tùm ut acerbissimam Pontifici, ac finitimis aliis Principibus demeremus necessitudinem Hispanis quæcunque velint obsequendi, quod quidem horum vicinitate facere coguntur.

Herculis Promontorium haud procul ab ipsâ urbe Româ positum est, sed Ferdinandi Etruriæ Principis fines propiùs, qui cùm Senensem Agrum Hispaniæ Regi clientarem habeat, æquior Hispanis, quàm nobis futurus videbatur, eo visum est ad eum mittere, qui doceret huic ex bello quod Rex in propinquo gesturus esset, magnum fructum capiundi copiam esse. Is fuit Joannes Bentivolius Abbas, qui primùm Ferdinando suadere conatus est, ut in hujus belli societatem cum Rege venire vellet, magnam ex eâ re mercedē ostentans: cæterùm si id ipsi minùs placeret Hispanorum verecundiâ, satis habiturū Regem si per Etrusci agri fines copiis suis transeundi copiam Ferdinandus faceret, populares suos ad castra Gallorum commeatus supportare sineret, ac denique his commercandi in oppidis suis agrisq; potestatem faceret. Præterea Bentivolius Ferdinandum Regis verbis hortatus est, ut honoris sui causâ Barberinos insectari Romæ desineret,

desineret, sed magis secum in gratiam reductos vellet, quod quidem huic atque Reginæ matri futurum esset gratissimum, ac fortè posthàc nonnulli usui ipsimet Ferdinando. Postremò Bentivolius graviter expostulare apud hunc jussus est, quòd nimis accuratè, ac liberaliter Vindocinum profugum, atque exulantem apud Florentiam Etruscorum habuisset, quem cædis in Mazarinum paratæ Belfortio filio conscium fuisse nemo propè dubitet, & quòd hujus rogatu, cùm ipse tùm Joannes Carolus Cardinalis frater apud Pontificem egerant, perfecerantque, uti Belputeus ejusdem cædis paratæ manifestus Romæ esset in tuto, nec Regi postulanti traderetur, in quem de tam atroci crimine jure agi posset. Isthæc si Ferdinandus, & Joannes Carolus Cardinalis frater corrigere, atque hoc pacto Regis benevolentiam promereri animum inducerent, id huic fore jucundissimum. Bentivolius saltem pervicit, ut amicè omnia Gallis circùm Orbitellum castra habentibus Ferdinandus præbita vellet, ac per fines suos Regis copias pedites, equitesve singulos pluresve commeare, & quæ ad cultum, victumque necessaria essent, commercari pateretur. 1646.

Ast ubi Romæ Gallos haud procul abesse nuntiatum, non minùs eâ re perculsus Pontificis animus est, quàm olim Romani, cùm his idem nuntius adferebatur. Pontifici tamen nonnihil spei fuisse aiunt in Principe Thomâ, qui nostris Imperator erat: seu hunc parùm felicem existimabat, seu Sanctæ Sedis, suique studiosum: seu denique hunc diversa ab Mazarino consilia habere posse judicaret. Cæterùm Pontifex festinare, parare, perindè agere denique, ac si res sua potissimùm in discrimen casura esset. Ubi primùm in Provinciâ Classem apparari resciverat, cum Ricardo Marchione Ferdinandi Etruriæ Ducis Legato perpetuò egerat, ut hic secum, & cum Venetis fœdus facere vellet, tuendis terrâ, marique adversùm Gallos Italiæ finibus: eòdem & tendebat Odoardus Parmæ Dux Mazarino, ac Barberinis infensissimus, tametsi Galliæ se amicissimum esse dictitaret. Sed Veneti bello Turcico implicati neque Gallis, neque Hispanis ægrè facere audebant, amborum, atque omnium Christianorum Principum auxiliis egentes. Solicitos tamen eos habebat Gallorum in Etrusco mari incæptum, nec ab fœdere si ab Turcis sibi otium esset, abhorrebant. Ferdinandus verò non se Gallorum armis peti satis intelligebat, & quamvis Senensis fœderis legibus Hispanos juvare teneretur tuendo Mediolanensi agro, ac fortè isthuc & ad Etrusci littoris oram pertinere vellent, cùm tamen hi cessarent, neque eò quidquam copiarum misissent, haud satis æquum ipsi videbatur, cujus in partem rei venire deberet, eam se unum suscipere adversùm tantas Regis opes, quibus longè impar futurus esset: eò facile ab Bentivolio adductus est, ut intactis finibus suis Regem quæ Hispanorum erant, ea oppugnare sineret, sicuti suprà diximus.

Sed ubi per Ricardum cum Pontifice Ferdinandus antehàc agebat, multò ante providens quid utrique ab Gallis periculi immineret, huic suadere conatus fuerat, uti cum Rege rediret in gratiam, ac Mazarino

1646. de Cardinalatu quem Michaëli fratri petebat, animum expleret: sed tanta Pontifici pertinacia fuit, ut ad hæc adduci nequiverit. Jam ante regiæ Classis adventum delectum in Urbe, atque in omni agro Pontificio habuerat: sed tùm quas coëgerat copias ad Voltumnæfanum convenire jubet, quibus Fridericum Sabellicum præficit. Apud Neapolim Prorex Rodericus Ponſeleonus Arcoſius Dux mari quinqueremes, terrâ copias parabat, quas partim in Insubres, seu Mediolanensem Agrum, alias ad Herculis portum adversùm Gallos mitteret. Sed Pontifex ob Gallorum vicinitatem dubius, atque anxius erat, quid Arcosio responderet, petenti ut ejus voluntate equitatum per Agrum Ecclesiasticum, in Mediolanensem mittere liceret, scilicet metuens ut ne id sibi apud Gallos tum vicinos fraudi foret. Itaque Arcosio neque concedere, neque negare audere, ac malle id sicuti se invito ab illo fieri.

Thomas exſcensione sicuti diximus factâ, primùm ad Salinas Castellum positum, dein Telamonem, atque aliud ad Stephani portum Castellum ad deditionem redegit. In hoc plus negotii fuit, quoniam qui id defensabant, egregiè propugnavêre: neque priùs fecêre deditionem, quàm admotis grandioribus navibus, quas remulco ab actuariis trahi necesse fuit, harum tormenta tantam in Castello edidère stragem, ut his quassatæ, ac disjectæ munitiones fuerint, labefactata, ac disrupta quæ in eo erant tormenta omnia, ac denique qui Castello Præfectus erat, is missâ ab illis pilâ ictus occubuerit.

Postquàm hæc loca in potestate nostrorum fuêre, tùm ad Orbitellum est itum. Sed Thomam hæsisse ferunt, utrum priùs Herculis portum oppugnaret, quò ab Neapoli Hispanorum auxilia advehi necesse erat: quæ si facultas ipsis adimeretur, ac præctereà Philippi Castellum ad Isthmum, quà Promontorium aditur, caperetur ab nostris, Orbitellum ex omni parte circumclusum, atque externis auxiliis prohibitum sponte suâ videbatur occasurum. Hujus consilii, ac spei plenus Thomas quod certè rectissimum erat, mittit ad Brezæum, qui rem cum eo communicaret, atque eò necesse esse diceret, naves haud procul Herculis portu in anchoris stare, quod utrùm fieri posset Brezæum periclitari posse: hic continuò cum navium ducibus, atque rei navalis peritis consilium habet, qui seu rei quæ quærebatur periculum fecerant, seu juvabat Thomæ consilia disturbare, naves propè Herculis portum stare in anchoris posse negavêre, cùm inopiâ aquæ, tùm quia ea illic fundi natura esset, ut hoc anchoræ retineri non possent, quod tamen falsum fuisse mox Hispanicæ naves docuêre, quæ in hoc fundo milites Portum Herculis advehentes jactis anchoris præclarè stetêre. Daugnionum Comitem qui in Re navali Brezæo Legatus fuit, cuique hic fidebat maximè, incertum quam ob causam, Thomam hoc commento ab Portu Herculis oppugnando deterruisse ferunt: cæterùm illi vastus suprà fortunam animus, varius, inquies, suæ magis, quam rei publicæ studiosus.

Igitur Thomas ad Orbitellum denique oppugnandum adjecit ani-

1646.

mum, ipse ex unâ parte, aliâ Brezæus curabat: ad propugnacula continuò fossæ ductæ, turres exstructæ: quâ parte ab Herculis portu commeatus supportari, aut milites introduci poterant, eâ Castellum ædificatum, & sex tormenta locata. Erant in hoc exercitu Castrorum Præfecti, Barrius Santaunesius, Ludovicus *a* Dubledus Vxellus Marchio, ac *b* Refugius: aciei Instructores Navaillius, Tillius, & Siron: prætereà Daugnionus cum aliquanto Classiariorum numero Orbitelli oppugnationi sicuti Castrorum Præfectus operam dedit. Sed Carolus *c* Gatta quem Arcosius ad Etrusci maris tuenda oppida miserat cum Legati titulo, vir magnâ rei militaris scientiâ, ac rerum gestarum famâ haud segniter propugnabat, crebris eruptionibus nostrorum opera morabatur, præterea & ipse fossas ad nostros versùm ducebat, sicut & hos ipse vicissim oppugnare vellet, neque quidquam omnium quod ad egregiam propugnationem pertineret, omittebat.

a Du Bled Marquis d'Vxelles.
b De Refuge.
Navaille.
Tilly.
c De la Garte.

Inter hæc Arcosius Dux quinqueremes septemdecim armaverat, partim Neapolitanas, alias Siculas, quæ quadraginta lembis præsidio essent: hos primùm ad Centumcellas stationem habere, dein ubi opportunum esset, Portum Herculis qui haud procul abest, petere jusserat: sed illam ad Centumcellas stationem quinqueremes, atque aliæ naves Gallicæ grandiores anteceperant: quod ubi Hispanicis compertum est, Caietam è medio cursu rediêre. Rursùm quod palàm secùs cesserat, id clam, & noctu tentavêre: eâ gratiâ triginta quinque lembi cum myoparone uno altum tenuêre, ne in Gallicas inciderent naves. Sed hæ ab speculatoriis monitæ ad Centumcellas obviam iêre hostibus, quos apud Alsium sub Arcis quæ portum tuetur, mœnibus invenêre: hi ubi Gallicas quinqueremes conspexêre, omissis lembis & omni quem vehebant commeatu, atque stipendio, ad terram confugêre, lembi omnes cum myoparone, & quæ his vehebantur, ea prædæ nostris fuêre. Post paulò tamen quinqueremes Neapolitanæ, & Siculæ septem commeatum, atque milites sexcentos Portum Herculis advexere, qui mox Orbitellum introducerentur. Tum quinqueremes Gallicæ Telamonem versùs fuêre, quæ Hispanicas redeuntes prosecutæ nullam earum assequi potuêre.

At Thomas, & Brezæus ad Orbitelli fossam opera promoverant, atque ut indè cunicularios ad murum traducerent rationem inibant: eò exstructus est musculus, quem hostes igne facilè corrupêre, quoniam ex levi materiâ erat: sed brevì ex firmiori materiâ refectus, atque longiùs productus est: quanto studio ea res ab nostris agebatur, tanto Hispani ut hæc illis frustrà esset, nitebantur. Intereà omnes undique naves Actuarias, atque alias omnis generis ex Italiâ, Hispaniâ, Siciliâ, Sardiniâ, in unum cogunt, quas ad Calarim fuisse per dimissas speculatorias postridiè nuntiatum est. Eò Brezæus ab castris discedere coactus est, cum omni qui cum eo erat classiariorum numero, rem haudquaquàm Orbitelli oppugnationi opportunam. Igitur ubi Thomæ vale dixit, conscensâ scaphâ ad Prætoriam contendit, quam ubi conscen-

1646. dit, summâ plurimorum hominum vi anchora quæ rupibus fortè inhæserat, indè extrahi nequivit, neque aliter moveri navis potuit, quàm præciso ad quem anchora religata erat fune, rem sicuti in Romanorum Signis, ubi ab terrâ quo fixa fuerant, refigi vix poterant, mali ominis visam: quò quidam adducti sunt, uti Brezæum ab prælio conferendo deterrere vellent, navium numero longè Hispanis inferiorem: sed mox advenit Montada, cum octo navibus: paulò ante quinqueremes duodecim ad cæteram classem accesserant quæ cum prioribus decem conjunctæ viginti duarum numerum efficiebant.

In Hispanica classe quinqueremes duodecim fuêre, queis Comes Linares præerat, naves grandiores viginti octo Hispanicæ, atque Dunkercicæ, omni Classi Prætor erat Dia Pimentellus: sed mox advenêre ab Neapoli quinqueremes octodecim, cum sexcentis militibus veteranis, ac Neapolitanis aliquot Nobilibus. Ab Sardiniâ ad Oglasam Insulam Classis Hispanica cursum fecerat, ac XVIII. Calend. Quintiles ad Telamonis oram propiùs terram visa est. Gallica ante Herculis stabat promontorium, quæ statim Brezæi jussu, atque exemplo sublatis anchoris longo ordine ab littore ad altum mare versùs explicata ad hostes ire properat: adjuvabat lenis ab terra ventus, qui subitò cecidit, magnaque incessit tranquillitas: at non eadem hostibus fuit, quibus ab Telamonis orâ, scilicet undequâque apertâ ventus, motusque decurrentium in mare fluminum usui fuit, ut ad nostros accederent. Brezæus ut ne deficiente vento cessare videretur, grandiores quæ velis modò aguntur, naves ab actuariis ad hostes versùm remulco trahi jubet, tanta pugnandi lubido erat. Ita grandioribus navibus singulæ quinqueremes, aut alia actuaria navigia præstò fuêre, præter lembos suos, scaphasque. Idem ab hostibus ordo servatus, sed quoniam plures habebant quinqueremes, quatuor Prætoriæ Navi aderant. Ab dextrâ Brezæi seu Prætoriæ Viceprætoria navis fuit, cui Daugnionus rei navalis Propræfectus præerat, ab sinistrâ Contraprætoria, cui præerat Montignius. Brezæus hostes cominùs pugnaturos existimabat, jusseratque ut ne tormentis nisi ex propinquo pilæ mitterentur. Sed ubi videt rem eminùs modò ab his geri, ipse summâ remorum vi properat ad eorum Prætoriam accedere, cúmque propiùs esset, huic latus præbet, ex quo emissæ subitò tormentis pilæ magnam apud hostes fecere stragem: his ictus eorum Prætoriæ Malus major corruit, cum regio Hispaniæ quod in summo erat, insigni: simul armamenta quæ ad Malum pertinebant, corruêre, ita ut nihil posteà satis commode administrari in hac navi posset, atque huic subvenire necesse esset, quod est ab quinqueremibus quæ huic aderant, factum, atque ab aliis proximis navibus.

In Prætoria vero nostra tormentum unum vi pulveris disruptum sub navis constrato hujus partem ita disiecit, uti Brezæus qui superstabat, vix consistere potuerit, quin præceps daretur in mare. Sed quantò propiùs periculum fuerat, tantò lætior fuit, nam defunctum se credens eò quòd anteà Chaldææ artis periti prædixerant, fore ut eâ die in magnum

vitæ diſcrimen veniret, quod denique advênit. Prætoria hoſtium ex Mali, atque Armamentorum caſu ad pugnandum inhabilis, ſimul alia haud minùs labefactata, cæteraque horum Claſſis abſcedebat, atque hanc Brezæus impigrè proſequebatur, cum ex hac emiſſa pila utrumque hujus femur ab cætero corpore divulſum miſerè laceravit, ita egregius adoleſcens haud dubiè victor occubuit. Ibi verò Daugnionus, conſcensâ Prætoriâ, hoſtium Claſſem porrò proſecutus eſt: ſed ex Brezæi morte dolor, ab cujus benevolentiâ, liberalitate, ac munificentiâ multa conſecutus erat ornamenta; prætereà rei ſuæ poſt hunc caſum conſtabiliendæ conſilium, ſtudiumque animum ad hanc ab re publicâ avertit. Ceſſantibus noſtris hoſtes ponè Lilium Inſulam tantiſper reficiundis navibus operam dedère: dein eumdem quem Gallica Claſſis tenuêre curſum, nullo operæpretio facto: poſtremò increbreſcente vento tanta tempeſtas eſt orta, uti naves omnes diſſipaverit. Intereà Gallica Claſſis in Provinciam rediit, cùm reficiundis navibus, tùm aquandi causâ, quod utrumque facere apud Liburnum facile fuiſſet. Sed Daugnioni conſilia, ſtudiaque hominem aliò vocabant, Broagium videlicet, Arcem ad Oceanum Aquitanicum validiſſimam, cui Brezæus Præfectus fuerat, ipſe verò Propræfectus, quam Arcem ſibi retinere Daugnionus vel ipſo invito Rege cogitabat. 1646.

Cæterùm Armandus Maillæus Brezæus ingens animi, corpore puſillus, atque ad omnia præterquàm ad laceſſendum hoſtem tardior fuit, quem ſcilicet ab anno C I Ↄ. I Ↄ C. X L I I. quò Præfecturam rei navalis gerere cœperat, princeps in Prætoria ſuâ perpetuò ubi primùm fuit in conſpectu eſt adortus, Prætoriam hoſtilem petens, nihil ſolicitus utrùm numero, aut robore navium hoſtes præſtarent: nam has eamdem quam Prætoria fortunam habituras confidebat, ſeu fugeret, ſeu expugnaretur. Ita quotannis aliquâ inſigni victoriâ clarus fuit. Huic inerat munificentia ſuprà fortunam privatam, in domeſticos, in amicos, in ipſam quæ Angiani uxor erat, ſororem. Poſtremò is erat Brezæus, quem ad tantam fortunam nunquàm ſuopte ingenio perventurum fuiſſe diceres, at qui ab Richelio avunculo velut hæreditate relictam ita tueretur, ut & majore dignus videretur.

Primùm ad Chavignium qui Antipoli erat, de Brezæi cæde nuntius eſt allatus: de quò ſubitò Henricum Valeſium Aletſium fecit per litteras certiorem: hæ ab Curſore perlatæ ſunt celeriter, qui & de re eadem ad Michaëlem Mazarinum Chavignii litteras habebat: uterque apud Aquas Sextias commorabatur, hic Archiepiſcopus, ille ſicuti memoravimus qui Provinciam obtinebat. Aletſius quas Chavignius ad Archiepiſcopum dederat litteras, eas ab Curſore ſibi tradi jubet, ſcilicet ut ne illi redderentur, atque ipſe ad Condæum alium Curſorem properè mittit, cum litteris, quæ Brezæi mortem nuntiabant. Aletſius Angiano Condæi filio conſobrinus erat, cui adeò rei Navalis Præfecturam opimam & cum magno imperio mandari cupiebat. Hæc pridem Henrici Mommorantii avunculi fuerat, noviſſimè Brezæi qui Angiani uxoris frater erat,

1646. quæ utraque res viro Principi virtute, gratiâ, atque potentiâ, magnisque in rempublicam meritis valido quidpiam ad hunc sibi Magistratum, aut Imperium expetendum juris dabat. Chavignius qui se ab Mazarino labefactatum, aut certè desertum credebat, clàm Angiani, atque Condæi Patris fidem sequi cœperat, neutrum tamen de Brezæi morte per litteras monere est ausus, maluitque ad Altesium eâ de re scribere, atque unà ad Michaëlem Mazarinum, ut ne hanc alterum celasse voluisse videretur.

Sensit tamen Mazarinus fraudem, neque dubitavit Chavignii voluntate factum, ut ne suas de Brezæi morte litteras aut Cursor, aut Aletsius Michaëli fratri redderet. Eò inter Mazarinum, & Chavignium crevêre simultates, nam quamdiù in Provincia fuerat, nihil ad illum dederat litterarum, Aquas Sextias adveniens Michaëlis fratris hospitium erat aversatus, ac postremò cùm è Provincia discessurus esset, atque uti sibi vale diceret, Michaëlem navi ad se Antipolim properare sciret, priùs indè profectus fuerat, quàm alter adveniret. Chavignius negabat se in scribendo cessasse, verùm hoc officio erga Michaëlem quamdiù in Provincia fuerat functum, quod ampliùs atque acceptius Mazarino futurum credidisset: Michaëlis hospitio sese usurum fuisse, ni sibi cum Aletsio vetus consuetudo, & familiaritas, præthereà in Urbe vicinitas intercessisset: postremò qui Provinciam obtineret, ei ab se Antipolis Præfecto morem gestum oportuisse: ad se denique discedentem Antipoli Michaëlem venire planè nescivisse: sed præter hæc, Daugnionum aiebant haud inconsulto Chavignio Broagium abiisse, ut id sibi retineret: quæ res cùm ad rempublicam pertineret, idonea Mazarino visa cujus specie Chavignium comprehensum, atque in custodiam conjectum vellet. Id huic magnoperè suadebant Henricus Sannectarius, atque Almericus, qui Chavignium secundis in rebus ejus diligentissimè coluerant, atque observaverant, eidem tunc quia adversæ erant, ex Aulæ ingenio iniquissimi. Obstitêre alii multi, atque Mazarinum ab hoc consilio deterruêre, a Claudius Auvrius Abbas singillatim, huic Cubiculi Magister, vir officii plenus in primis, qui patronum monuit plurima in eum Chavignii merita esse omnes arbitrari, quamobrem satius videri, si quam acceperat ab eo injuriam, ut eam dissimularet, quàm quid gravius in eum consulendo ingrati animi famam subiret, quæ homini rempublicam gerenti summoperè fugienda sit, huic Mazarinum auscultasse ferunt, atque tùm sibi temperasse.

a L'Abbé Auvry, depuis Evesque de Constance.

Mirum est quantùm in excitandis Sociis Civitatibus ad bellum hoc anno strenuè gerendum laboratum sit, tametsi Rex plus ipsis pecuniæ, quàm antehàc polliceretur. Missus eâ gratiâ ad Henricum Arausium Rohanetus est, qui cùm eò quid utrimque faciundum esset consultaret: sed in eo præter rerum usquè gestarum famam, vix reliquum quidquam fuit, corpus infirmum, neque mens sanior, quibus hominis ambitio ægrè sustentabatur. Rohanetus Regis verbis hortabatur, uti Gandavum oppugnare vellet, validum, atque opulentum ad Scaldim, Legiamque amnes oppidum, quòd quidem Henricus difficile esse aiebat, propter mœ-

nium amplitudinem, atque amnes, qui castra interfluituri essent, quò major copiarum numerus tanto, ac tam vasto incæpto necessarius foret. Rohanetus Gastonem cum regio exercitu, atque Angianum eò venturos dixit, atque his gratissimum fore Henrici virtutis spectatores, atque adjutores esse. Contrà hic Gandavi negotium unis Gallis utile futurum aiebat, sibi Civitatum Sociarum commodis serviundum, quæ magis suaderent Antuerpas, quàm Gandavum oppugnare. Ibi Rohanetus alteram rem alteri proficuam fore & utramque fieri posse respondit, neque Arausio defutura utrobique Gallorum auxilia: cæterùm neutrum horum factum est, Henrico in suâ sententiâ de oppugnandis posthabito Gandavo Antuerpis permanente, quod huic sicuti posteà videbimus frustrà fuit. 1646.

Sed apud nosmetipsos haud dissimilis de eo quod optimum æstivorum initio factu esset, controversia fuit, Gastone Cameracum Rivieræ impulsu oppugnare volente, aliis verò Duacum, Tornacum, Basilicam suadentibus, ac tandem autore Ramsavio ut ad Curtracum iretur decretum est. Rex ab Compendio ad Ambianos processerat, atque omnes copiæ circùm Atrebates convenerant, quo & Angianus exercitum cui Imperator erat, adduxerat: hic ubi cum Gastonis exercitu conjunctus est, numerum triginta trium millium peditum, equitumque confecit: nequedùm quibusdam Cohortibus advenerant supplementa: præterea frequens nobilitas Gastonem, & Angianum comitabatur, gloriæ ut ferè fit avida, ac tantorum virorum autoritatem famamque secuta, ad hoc apud Regem Reginamque matrem, tùm apud Mazarinum maximè cujus arbitratu cuncta fiebant, gratiam inire studens. Copiæ omnes V. Id. Junias ad Avendini pontem iêre, quò & hostes transmisso Scaldi contendere velle visi: nam in eo operæpretium erat, utri pontem antecaperent, quoniam hæc est loci natura uti si hunc hostes duûm millium præsidio tenuissent, nostros transitu facilè arcere potuissent. Sed hi ante illos venerant, neque Avendini pontem modò occupaverant, verùm & ad Spinoyum ultrà progressi omni studio deposcebant pugnam: quod ubi hostes sensêre, converso agmine subitò undè venerant rediêre, transmissoque iterum Scaldi, eò se amne adversùm nostrorum consilia munivêre.

Gasto ad Curtracum subitò flectit iter, & quartis castris cùm haud ita procul abesset oppido, equitatum præmittit, qui omnes insideret vias, ut ne quid auxilii, aut commeatûs introduceretur. Caracena apud Ypras, circúmque quinque millia peditum, equitum duo millia in stativis habebat. Is suspicatus Gastonem Curtracum oppugnare velle, tam opportunè Joannem Lipontium cum Cohorte unâ cui Tribunus ipse erat, & Germanos ducentos eò misit, uti simul hic oppidum ingrederetur, & equitatus ab Gastone præmissus circùm adventaret. Lipontio ab Caracenâ dati erant equites trecenti, uti peditibus quos ducebat tutius iter esset, sed illi cum peditibus in oppidum ab nostris compulsi sunt. At ea res Gastonem nihil ab incœpto deterruit, qui postridiè ante oppidum po-

1646. ſuit caſtra, atque noctu foſſam ad murum ducere aggreſſus eſt. Quâ nocte id fieri cœptum, ad opus excubabat Lermontius Caſtrorum Præfectus: ſed eò venêre Gaſſio, ac Ramſavius Equitum Tribuni, uti quà porrò foſſam duci oporteret perſpicerent: cum his unà fuit Lermontius, quos ubi hoſtes ſensêre venientes, crebras in eos misêre glandes, quarum unâ graviter ictus eſt Lermontius,magnâ virtute vir,& rei militaris ſcientiâ, Arderæ Præfectus eſt, atque item Meneni ad Legiam amnem. Una modò foſſa ad oppidum fuerat inſtituta, quæ ubi propiùs hujus foſſam foret, hanc in duas dividere conſilium fuit, quæ ad duas item ſemilunas ducerentur. At hoſtes ad portas oppidi priuſquàm luceſceret, atque in mœnibus ſtrepere, tumultuari, atque in noſtros operi intentos eruptionem parare videri, quæ primâ luce tentata ſecùs ceſſit: nam ab ſtatione quæ propiùs oppidum erat, frequentes emiſſæ ſclopetis glandes metum hoſtibus fecêre, & Gaſſio ſubitò, atque unà Terralius Caſtrorum Præfectus, aliique advolavêre, qui hoſtes intra mœnia compulêre.

Vix dùm receſſerant, cùm ab ruſtico monitus eſt Ramſavius, rursùm omnes hoſtium copias Scaldim tranſire, quæ Curtraco auxilio veniant: tùm Gaſto ad Angianum properè mittit, qui diceret optimum factu videri, ſi ad Bellegham caſtra poneret, is apud Turcaïmum ſex ab Curtraco paſſuum millibus ſtativa habebat: ſin id ſatis tutò ſe facere poſſe crederet, cum magnâ exercitûs parte ſeſe ad hunc iturum, qui ipſi præſidio ſit. Angianus nihil ſibi præſidio opus eſſe, & facturum quod imperaſſet, reſpondit. Continuò igitur movet caſtra, atque horâ poſt meridiem primâ ad Bellegham erat: eódem Gaſto venit, conſultatumque inter ambos, num obviam hoſtibus eumdum eſſet, necne. Omnis ea regio adeò impedita erat, ut agmine ire copiæ nequirent, nec quidquam operæpretii adversùm hoſtes fieri poterat, ni omiſſo oppido, cum omnibus copiis ad eos iretur, atque adeò quod hi unum cupiebant,obſidio ſolveretur, militemque, & commeatum introducendi Caracenæ poteſtas daretur. Igitur circùm oppidum manerè viſum, atque omnes copias, alias aliis quàm proximas agitare: Gaſtonem ultrà Legiam Ypras, & Caracenam versùs; Angianum, Gaſſionem, & Ramſavium cis amnem, quà adventus hoſtium erat, caſtra habere: ut ab alteris, ad altera caſtra commeari copia eſſet, pontes ſuper Legiâ facti tres, idoneis locis. Caſtra tùm aperta erant, neque ſpatium muniendi fuerat, ſeu priùs ſe oppidum oppugnaturum Gaſto crediderat, quàm hoſtes adventarent, ſeu impeditis ſuâpte naturâ locis labori militum in muniendo parcere voluerat.

Hoſtes X V I. Calend. Quintiles vergente in noctem die in conſpectum venêre, quibus Carolus quondam Lotharingiæ Dux, Picolominius, Beccus, atque Lamboïus præerant, triginta quinque tormenta moliebantur, nihil impedimentorum in omni exercitu fuit, quò expeditiores ad omnia eſſent. Eâ parte quâ adventabant, Gaſſio curabat, quò ſubitò Gaſto advenit, juſſitque Ramſavium cum idoneo equitum numero, quoad tutum judicaret, quàm propiùs hoſtem ire, uti quid ipſi animi, aut conſilii eſſet, periclitaretur: ab caſtris ſuis quæ ultrà Legiam erant, Terralium

ralium Castrorum Præfectum, quatuor equitum alas, & Cohortes tres evocat, uti Gassio qui quâ parte agitabat, hosti opportunior erat, ad primum hujus impetum excipiendum firmior, atque validior esset, si quid uti diei tempus erat, aut ante, aut per noctem incipere auderet. 1646.

Intereà Angianus, atque unà Gramontius Equitum Tribunus Ramsavium quem Gasto uti de hostibus cognosceret præmiserat, subsecuti sunt. Sed omni exploratâ re, hanc tùm quietam fore Ramsavius nuntiavit: nam hostibus acie decertare consilium non esse, qui planitiem ab dextrâ deseruissent, ut ad sinistram loco naturâ munito sese tenerent, quare clàm acturos, & auxilia in oppidum introducere conaturos videri. Gasto tamen sicut acie postridiè dimicandum foret, cuncta maturè providet, tormenta advehi jubet, atque in Angiani castris eam noctem milites crastinæ spe pugnæ læti agitavère: ut ne tamen ab oppugnatione nostri tantisper animum avertisse hostium adventu viderentur, totâ eâ nocte moliri, atque idoneis locis ante oppidum disponere tormenta, quæ primâ luce mœnia quatere cæpêre. Sed hostes quod nostros fecisse antehàc æquius erat, totâ nocte muniverant castra: quod ubi est animadversum, neque prælii, sed diuturnioris conatûs esse rem, continuò & nostri munire cæpêre. Castra hostium nostris propè collata erant, adeò ut non modò tormentis utrimque, sed & sclopetis agi posset, quod ab neutris est omissum, cominùs factum nihil est. Postridie hostes Haërlebecam vicum ad Legiam infrà Curtracum occupavêre, atque munivére: reliquum mensis quà opportunum visum mutavêre castra, tormentis nostra infestavêre, horum oppugnationem quandóque tentavêre, discessum simulavêre, dein ex improviso redeuntes fossas castrorum aggere, atque virgultis implere conati sunt; postremò sibi, atque nostris magnam attulere molestiam, neque tamen operæpretii quidquam fecêre: nam nihil intermisso oppugnandi labore, atque operibus, tametsi Lipontius eruptionibus, atque omni alio pacto egregiè propugnaret, nihilo seciùs tamen ubi ad oppidi fossam perventum, atque Semilunâ quæ objecta erat captâ cunicularius ad murum oppidi est applicitus, ab Lipontio denique IV. Calend. Quintiles facta deditio est.

Curtracum oppidum erat civium multitudine magis, quàm operibus, & situ celebre: nam eò multi opifices lanificio dantes operam commorabantur: quòd ubi deditum Regi est, complures dilapsi solitudinem loco fecêre: cæterùm ubi Armentaria, & Menene ad Legiam amnem penes Regem fuêre, Hispani Curtraco metuentes id egregiè ab ultimis æstivis muniverant. In media Flandria positum est, Legia oppidum in duas dividit partes, Gandavum, Ypræ, & Brugæ nobilia oppida haud procul sunt, neque jam difficile videtur cum Sociarum Belgii Civitatum copiis nostras sicubi opus erit conjungere, atque alteros alteris auxilio esse. Hoc maximè consilio Rex Curtracum, atque alia duo ad Legiam oppida ceperat, ratus scilicet nihil ad suam, & ad Sociarum Civitatum rem magis pertinere, quàm uti sui utrique fines quàm propiores essent. Sed longè alia Sociis Civitatibus mens fuit, queis eò maximè potentia Gallorum

1646. suspecta, vicinitas formidolosa esse cœpit, & quos procul sitos amicos habuerant, eos propiores factos penè hostium loco habere, Hispanos verò adversùm quos fœdus, & belli Societatem nobiscum fecerant, quod eorum modò excidio desinere debebat, sibi quàm Ludovicum vicinos esse malle; postremò multa indicio esse, fœdus antehàc factum, atque nos Belgico bello implicitos voluisse, non uti devictis Hispanis (sicuti convenerat) Belgium Rex, atque ipsæ ex fœdere possiderent, sed uti nostris viribus freti ad pacem secum sanciundam (sicuti supra diximus) Hispanos adigerent: quod certè per Regem licebat, modò ut idem nobiscum fieret, neque aliter Sociæ Civitates cum Hispanis sicuti fœdere cautum fuerat, pacem facerent.

Rohanetum antehàc ad Henricum Arausium de Gandavo oppugnando missum diximus, qui hunc eò adducere nequiverat, sed in suâ de oppugnandis Antuerpis sententiâ permanserat, si quid ipsi Rex auxilii præbere vellet. Sed eâdem de re ad hunc missus est Estrada, qui hominis ingenium jam diù noverat: cumque de Gandavo nihilo plus impetrare potuisset, postremò de Antuerpis huic Estrada morem gessit, convenitque uti Rex tria equitum millia ad Brugarum fossam mitteret, quò obviam missi ab Henrico equites nostros acciperent, & ad hujus castra deducerent. Hic præthereà tria peditum millia postulabat, quorum spem quidem faciebat Estrada, sed si fortè mitti non possent, nihilominùs Henricus se Antuerpas oppugnaturum recipiebat. Estrada eâ lege tria millia peditum pollicebatur, si apud Antuerpas Religionem Catholicam nostram in eodem statu quo tunc erat, permanere per Socias Civitates liceret, quod tametsi fœdere cautum antehàc fuerat ita futurum in omnibus locis quos ipsæ per id bellum occuparent in Belgio, tamen ab illis nusquàm fuerat observatum, præ nimio Sectæ suæ studio. Ita si Sociæ Civitates eâ de re fidem dare nollent, integrum Regi, aut Gastoni futurum erat, tria peditum millia ad Arausium nusquàm mittere, sin de hac fidem darent, haud exiguam talis hujus auxilii mercedem, ac regiâ pietate dignissimam Estrada pepigerat. Postremò ubi hæc Gastoni renuntiata, placuit morem Henrico gerere, atque huic equitum tria millia, ac totidem peditum duce Gramontio Equitum Tribuno tradere, quæ cum omni exercitu ipse Gasto deduxit ad Brugarum fossam. Eò Guillelmus Henrici filius cum tribus equitum millibus venit, qui Gastoni patris verbis salùtem dixit, gravem hominis & ætatem & valetudinem caussatus, quæ hunc eòdem venire prohibuissent. Guillelmum Gasto cum Angiano, cæterisque Ducibus de belli rebus in consilium adhibuit, quod adolescenti perhonorificum fuit, dein unà cum Gramontio, & auxiliaribus Gallis ad patrem rediit. Nihildùm Henricus per hæc æstiva inceperat, seu sponte, propter ætatem, & valetudinem, seu Sociæ Civitates ad pacem, aut inducias plus æquo propensæ quæ bello gerendo necessaria erant, eâ indiligentiùs huic suppeditabant. Certè Thuillerius Regis apud eas Legatus nihil in his auxilii futurum posthàc continuò monebat, tantùm iis pacis, aut induciarum studium erat. Id Æmilia

Solmia Henrici uxor magnoperè fovebat, seu ex ingenio mulierum viri consiliis adversa, seu muliebri indignatione, quòd hujus operâ Mazarinus apud virum huic quò vellet impellendo non uteretur, quem planè in suâ esse potestate credi volebat, atque ex eâ re sibi ingentem quæstum sperabat accessurum. 1656.

Sed eunti ad Brugarum fossam Gastoni hostes qui priores Legiam transierant, in Brugarum planitie obviam facti, sicuti acie decertare vellent: ast ubi nostri contra instruxère, illi Brugas maturè recessère, & sub ipsis mœnibus constitère: dein Carolus Lotharingiæ antehàc Dux quà nostris reditus erat, ad Tieltem vicum posuit castra: sed ubi hos adventare nuntiatum rursùm Brugas abscessit, nihilò tùm ad pugnandum firmior, aut audacior. Gasto priusquàm Curtracum rediens adveniret, omnes copias uti stativa proximis ad Legiam locis haberent dimittit: nam & oppugnatione oppidi, & expeditione ob immodicos calores molestissimâ fatigatis quiete opus erat, quæ tamen haud diuturna fuit.

Dum hæc in Belgio geruntur, Thomas in Italia apud Orbitellum quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, ea faciebat sedulò, neque tamen eveniebant ex sententiâ: nam & Carolus Gatta, & qui in oppido unà erant, acriter eminùs, & cominùs eruptionibus propugnabant. Ad hoc post Classis nostræ discessum, hostes maris potiti clàm, & plerúmque noctu auxilia, & commeatum scaphis per lacum introducebant, nihil interdiù, atque palàm ausi, scilicet prohibentibus undequâque nostris, sed id parùm erat, neque eo pacto satis oppidum adjutabant. Itaque XIV. Calend. Quintiles viginti quinqueremes ab cæterâ Hispanicâ Classe dimissæ milites quingentos Portum Herculis advexère, qui cum totidem Neapolitanis eódem antehàc advectis conjuncti quidpiam operæpretii facere decrevêre, quò suppetias oppido ita ferre possent, uti vix posthàc expugnari, aut ad deditionem redigi posset.

Paulùm suprà Herculis portum, ad Isthmum, quo ad Promontorium adiri memoravimus, Castellum Philippi de quo jam diximus positum est. Ex hoc Castello, atque ex Portu Herculis egressi hostes tripartitò ad proximos montes lacum versùs iêre: ædiculam quæ ad lacum posita erat occupare, & munire velle videbantur, ut indè scaphas, & lembos in lacum immitterent, atque deinceps ad oppidum commearent. Eâ parte Castellum ab nostris exstructum fuerat, atque opportunis circùm locis custodiæ habebantur: hæ ut ampliores atque firmiores essent, Navaillius eò cum ducentis militibus partim è suâ, aliis è quinqueremium Cohorte venire jussus fuerat: qui ubi hostes montibus digredientes, atque ad ædiculam descendentes conspicatur, centum & quinquaginta militibus omninò comitatus ipsis occurrit, quos haud procul ædiculâ adortus pedem referre cogit.

Biduò post animadversum hostes Philippi Castello egressos ad Isthmum iter intendere, qui mare inter, & lacum est, uti nostros ab ædiculâ secluderent, atque eâ gratiâ munire in proximo monte: tùm nostris montem alium ædiculæ propinquum occupare visum, in quo pernocta-

1646. vêre. Cohors una erat quinqueremium videlicet, præterea qui biduum custodias agitaverant milites ducenti, eò manere ab Sirone qui his præerat jussi: eodem venit, mansitque Tillius, cum pari militum numero, qui in Sironis vicem succedere debebat. Primâ luce hostes tormenta ad eâ quæ tenebant, ac muniebant loca advexisse est animadversum: de quâ re continuò Thomam nostri fecêre certiorem, quoniam pluribus, quàm quas habebant ad arcendum hostem, copiis indigebant. Thomas Barrium Santaunesium Castrorum Præfectum qui in eo exercitu equitatui præerat, eò properè mille pedites, & paucos equites ducere jubet: unà iêre Crequius, *a* Buada Frontenacus Normannicæ Legionis Tribunus, atque Vicetribunus Franciscus *b* Berardus Baro Crucæus. Ubi Santaunesius advenit, hostes quadripartitò montem insedisse videt: in radicibus montis munire, in medio castellum exstruere cœperant, quod maris oram prospectabat, duo tormenta idoneis locis collocaverant, alterum quò maris oram nostris infestam facerent, ut ne hâc ad se venire possent, alterum ut ædiculam defenderent: in orâ maris sclopetarios quinquaginta inter saxa, rupesque qui viarum angusta adversùm advenientes nostros defenderent, disposuerant.

a De Buade Comte de Frontenac.
b De Berard Baron de la Croix de Bleré.

Ubi hæc satis explorata fuêre, bipartitò nostri ad hostes iêre: Frontenacus è Normannicâ cujus Tribunus erat, Legione sclopetarios decem deligit, qui duce hastato initium pugnandi faciant, his Procenturionem cum triginta militibus, rursùm iis Centurionem cum quinquaginta, dein equites quindecim, præterea quod è Normannicâ Legione reliquum fuit, postremò Vxellanam Cohortem subsidio esse jubet: hi omnes adverso colle ad hostes evadere properant. Parte aliâ Santaunesius cum suâ, atque Vernateli Cohortibus, ac quindecim ex Crequii alâ equitibus, eodem ordine obliquo itinere subibat ad montem, sicuti prohibiturus hostium fugam: qui subitò ut ne Herculis, & Philippi Castellis intercluderentur omissis quas incœperant munitionibus, castelloque, tormentis, omnique ad muniendum quem advexerant apparatu, abscessêre: Siron, & Tillius qui cum militibus suis, atque aliis ex quinqueremium, Lugdunensi, & Provinciali Cohortibus, ad custodiam montis manserant, si quid fortè nostris durius accidisset, postquàm horum adventu perterritos hostes abscedere conspicantur, tùm denique per colles acriter hos persequi cœpêre: idem Crequius cum reliquâ alâ suâ facit: hostes conturbatis denique ordinibus capessùnt fugam, pauci cæsi, trecenti, & quinquaginta capti. Dum hæc terrâ gerebantur, ab mari quinqueremes, atque aliæ hostium naves, quæ ex adverso Telamonis, & Stephani portuum stabant, haud cessavêre nostros tormentis territare, atque exscensionis metum facere, uti Thomæ consilia, viresque distraherent.

At huic ad oppugnationem oppidi nihil satis procedebat: musculum quem in fossâ ex firmiori materiâ refectum suprà diximus, ultrà promoveri hostes prohibebant ex transversâ quam in eadem fossâ exstruxerant munitione: ad hanc irrumpere ab musculo milites jussi primò aquam minùs quidem altam nacti limo tamen in fundo tenaci impediebantur,

dein ubi munitioni appropinquabant, altiorem aquam invenêre, quàm ut vado transiri posset, atque adeò cæsis, ac vulneratis aliquot ea res denique omissa. 1646.

Iterùm hostes majori quàm antehàc conatu, nam ad quatuor millia cùm ab navibus, tùm ab Herculis, & Philippi Castellis exierant, ad oppidum perrumpere tentavêre. Primùm majora sexdecim quæ velis agebantur navigia Telamonis, & Stephani Castella, & quæ in utroque portu vectoriæ nostrorum naves fuêre, eas tormentis infestavêre, queis aliæ depressæ, aliæ vulneratæ, dein noctu quadraginta omnino milites exposuêre: hi in lacum vado progressi scaphis ab oppido missis excepti, atque adducti sunt. Sed id exiguum erat auxilium, majora introducere conati hostes, ad quatuor millia montes sicuti nuper haud procul lacu occupavêre, quibus perindè, atque antehàc ab nostris pulsi sunt: hi haud amplius mille fuêre, sed Thomas ipse, & cum eo Santaunesius, & Refugius Castrorum Præfecti, Frontenacus, Dubledus Vxellus, Crequius, atque alii Tribuni ducesque aderant, quorum exemplo, atque hortationibus milites permoti rem naviter gessêre. Intereà Stephani Portum versùs Navaillius curabat, ut ne quid eà hostes in oppidum introducerent, sicuti per lacum nuper fecerant: ex hostibus mille, pauci è nostris cæsi, inter quos a Amedæus Caraïlus, & Valdisera è Thomæ comitatu: nam quæ cum eo erat Sabaudica, & Subalpina Nobilitas, prætereà custodes corporis fortem Regi, atque illi operam in eo omni negotio navavêre. Refugius faciem, Frontenacus brachium, Crequius femur glandibus vulnerati: huic prætereà duo quibus insederat confossi equi: Centuriones, Procenturiones item vulnerati complures, nam hostes quos montes obsederant, iis non nisi maximâ vi depelli quivêre.

a Amedée Caraïle. Le Comte de Vald'Isere.

Nihilò segniùs apud Orbitellum Carolus Gatta rem sustentabat, iterùm igne musculum corruperat, aggerem qui pro muro propugnaculi ab aquâ paulùm exstabat aliquid aggeris superaddendo pedibus aliquot extulerat, adeò ut pro justa munitione ante propugnaculum esset, quâ milites tecti adversùm nostros musculum promoventes glandes emitterent, atque operi intentos perturbarent, quo fiebat, ut ab summo, & imo muri petiti vix consistere, atque administrare quidquam possent. Sed majora ex anni tempestate damna sensêre, nam ab Maio ad Julii finem, tantus incessit calor, ut adversùm hunc aut tabernaculis, aut tuguriis parùm protecti milites essent, is ab lacu, ab mari, & ab montibus, quò castra Thomas habebat, conduplicatus incredibile memoratu est, quàm graves nostris morbos attulerit. Ita compluribus eâ peste absumptis, & qui supererant languore confectis, una modò in Classis reditu quæ supplementum advehebat, reliqua spes erat, atque hanc adventare fuerat nuntiatum.

Sed maturiùs copiæ ab Neapoli profectæ per Agrum Romanum iter habuerant: has octingentorum modò equitum, ac paucorum peditum fuisse ubi Neapoli profectæ fuerant, rumor constans erat: sed ab Romà

1646. ad Herculis Promontorium bidui, aut paulò plus itinere ad equitum duo, ſex autem peditum millia creverant, quia his Pontifex benedixerat: nam haud ſpernendas copias tùm ad Voltumnæ-fanum habebat. Itaque illas demùm haud procul Thomæ caſtris abeſſe per ſpeculatores cognitum eſt. Is continuò peditum millia duo, trecentos equites ducit obviam, pedites trecenti qui operibus præſidio eſſent, in caſtris relicti: quod ubi eſt ab Carolo Gattâ animadverſum, hos eruptione factâ facilè propellit, atque opera omnia igne corrumpit. Eâ de re Thomas factus certior cùm ſe in nullam ampliùs ſpem cum hoſte decertaturum probè intelligeret multis partibus inferiorem, ad maris littus flexit iter, quò claſſis noſtra appulerat, atque tria militum millia in terram expoſuerat, opportunum ſi paulò ante adveniſſet auxilium, tantùm in bello temporum momenta valent. Pedites omnes navibus Thomas imponit, equites per Etruriam in Pedemontium dimittit, cujus rei ab Etruriæ Duce poteſtas facta, qui in eâ omni expeditione Gallis haud iniquus eſt viſus.

In Aulâ ubi rem apud Orbitellum ſecùs ceſſiſſe nuntiatum, & vulgus, & qui Mazarino adverſi erant, dictitare, *Nibil hanc ad Gallos attinuiſſe: ab Mazarino modò ſuſceptam, uti Pontifici quem oderit terrori eſſet, atque ut hunc ad Michaëlem fratrem Cardinalem creandum adigeret: tot ſumptibus in eam rem factis, tot hominum ferro, & cæli gravitate abſumptorum, ac maximè Brezæi jacturâ nihil præter dedecus quæſitum.* Quin & Mazarino conſilium fuiſſe aiebant, omnia ad Etruſcum littus, & ad Ilvam Inſulam Hiſpanorum oppida ſibi habere, quæ videlicet huic Rex poſtquàm capta forent, dono daret, atque adeò haud procul Româ novum conſtitueret Principatum, quo fretus aut ipſe Pontificatum adipiſceretur, aut quem vellet, eum Pontificem creare Cardinales adigeret. Augebat invidiam in Mazarinum Condæus, prædicando ſe ab hoc incœpto diſſenſiſſe, atque eo graviùs illi obtrectabat, quod hujus operâ Rei navalis Præfecturam Brezæi morte vacuam Angiano filio ab Reginâ negatam credebat, quæ hanc ſibi ipſi retinuerat, neque aliâ gratiâ Mazarinum id Reginæ autorem fuiſſe, quam ut ipſe ejus vices in re navali adminiſtrandâ, atque in opimis maximè hujus fructibus percipiundis gereret. Igitur Condæus eâ causâ offenſus Mazarino rus conceſſit, quod haud procul Fontebellaqueo habet, dein abſceſſit longiùs in Æduos, quam obtinebat Provinciam.

Sed hæc Condæi ſeceſſio ſolicitum habuit Mazarinum, non tàm illum, quàm Angianum filium metuentem. Is florenti ætate, ingens animi, ac rebus geſtis ferox, atque præclarus magis inferre injuriam, quàm pati poſſe videbatur: ad hunc & miſerat, & ſcripſerat Condæus, adoleſcentis animum adversùm Mazarinum exaſperans. *Hunc hoſpitem, atque advenam viris è regiâ gente Principibus illudere, rem publicam omnem invadere, & cum muliere alienigenâ regnare, ambos immemores quâ lege huic Procuratio Regni permiſſa ſit, ſcilicet ut in re omni publicâ gerendâ Gaſtonis, atque Condæi ipſius conſilio, judicioque uteretur, quo poſthabito ipſa, ac Mazarinus*

rei navalis Præfecturam sibi sumpserint, quæ dubio procul magis ad Angianum spectaret, cùm quia Brezæo qui hanc habuerit affinis esset, tùm quod hæc Mommorantii Avunculi fuerat. Potestates quidem, & Imperia haud hæreditaria esse, consuetudinem tamen invaluisse, ut in viris Principibus quæ propinquorum fuêre, ea ipsis facilè tribuantur, quod in Angiano fieri eò magis debeat, quòd in ipso præter genus regium, etiam quæ id deceat virtus, rerum gestarum gloria, atque in Regem, in Reginam matrem, atque in rem publicam summa merita sint. 1646.
Hic tamen nihil sibi eâ tempestate movendum existimavit, sed magis augenda sua in Regem, Reginam matrem, ac rem publicam merita, quibus ad summum gloriæ culmen adscenderet.

Ægrè tamen huic erat, tantùm adversùm se ausum Mazarinum, uti rem propè suam ipsi ablatam voluisset: eò quandóque maledicta in hominem jactabat, contemptûs magis, quàm odii plena. Intereà magnoperè studebat, uti Gastoni carus esset, huic obsequendo omnia, atque hujus gloriæ, & famæ serviundo. Jamque erat inter eos amicitia, ut inter tantos viros magna conflata, neque huic Riviera obstabat, quin & Angiani de repulsâ in Mazarinum odium fovebat, dictitans Reginam inconsulto Gastone haud sibi rei navalis Præfecturam sumere debuisse: prætereà Gastoni autor fuit, ut ad Reginam scriberet, sicuti res adhuc integra esset, ut hanc in suum ad Urbem reditum differre vellet: ita Reginam sentire æquum existimabat, se haud satis rectè, atque ordine de re tantâ nihil exquisitâ Gastonis sententiâ pro lubidine decrevisse. Nihilominùs ipse Riviera ad Mazarinum scripserat, collaudans omnem ejus in eo negotio adversùm Condæum rationem, atque illi perpetuam Gastonis amicitiam ostentans: cæterùm quam inter hunc, atque Angianum conflatam amicitiam diximus, eam fovebat impensiùs, atque de hac solicitum esse Mazarinum placebat, id enim sibi magnoperè profuturum judicabat, ubi hanc Mazarinus diremptam vellet, nam id hujus modò operâ fieri posse videbatur, atque adeò hanc sibi Mazarini gratiæ magis, ac magis promerendæ novam occasionem fore, quâ si rectè uteretur, ad Cardinalatum se perventurum denique sperabat.

Tametsi Mazarinus Rivieram sibi apud Gastonem magno usui porrò futurum credebat, tamen & per Margaritam hujus uxorem hunc sibi magis, simul & totam Lotharingicam Domum adjungere conatus est. Illa Caroli quondam Lotharingiæ Ducis soror est, sicuti suprà diximus, cui spem fecit pacem cum fratre conditionibus posse componi, de quibus agi cœptum. Prætereà per Franciscum Annibalem Estræum Equitum Tribunum, cum Cæsare Vindocino qui ipsi sororis filius est egit, ut in gratiam secum redire vellet. Sed hæc Condæi, & Angiani filii metu instituta postquàm is desierat, sicuti de conditionibus convenire difficile esset, Mazarinus omisit.

Nam Condæum in Aulam revocare planè fuit necesse, quoniam Publicani ex hujus secessione partes, & turbas, ac postremò bellum civile metuentes sese publici negotii quidquam facere posse negabant.

1646. Jamdiù horum opibus, atque fide respublica stat, seu ad quotidianos sumptus ærarium non sufficit, seu id Administris usui est, quæ fine anni, aut biennii è regiis fructibus percipienda sunt, ea anni principio quo lubet pretio locantibus, uti præsens, aut certè maturior adsit pecunia, præterea cum Publicanis novas corradendæ pecuniæ rationes ineuntibus, in qua utraque re liber ipsis quæstui locus est. Condæus neque suâ causâ rem publicam labefactatam volebat, ac ne is quidem Publicanis iniquus erat, ex quibus si secedere perseveraret, nullus ipsi quæstus posthàc erat futurus. Igitur cùm & Condæi, & Mazarini rationes postularent, ut ille in Aulam rediret, postremò & litteris, & missitationibus adductus est, uti Fontembellaqueum quò tùm Rex agitabat, veniret. Hunc Mazarinus & curatissimè, & benignissime accepit, Regina non item, scilicet quæ hunc sentire vellet ægrè sibi fuisse, expetitam porrò ab illo, aut ab Angiano filio rei navalis Præfecturam, postquàm hanc ipsa sibi retinuerat. Id autore Mazarino ab Reginâ factum aiebant, quò Condæo, atque omnibus fides fieret, nihil rei navalis Præfecturam ad se, sed ad Reginam modò attinere: cæterùm hæc postridiè cum Condæo benigniùs egit, atque bono animo esse jussum, præterea ingentibus pro se, atque Angiano filio promissis oneratum dimisit, nam absque comitatu solito, & familia venerat, festinans ex voluntate Reginæ, ut omnis partium, & belli civilis metus quantocyùs levaretur.

Gastonem supra diximus ad Legiam cum omnibus copiis rediisse, præter eas quas Gramontio Equitum Tribuno tradiderat Sociarum Civitatum exercitui conjungendas: hunc Arausius ad Scaldim ducebat, quò fiebat, ut Hispani omnibus ad hunc amnem locis metuerent impensiùs: Gallos Gramontio Duce Aldenardam, Arausium Dendermondam, utramque Gandavo haud procul oppugnaturos credebant, hæc Antuerpas propior est. Sed Antuerpæ magnum, atque valens oppidum armis, virisque opulentum, olim forum rerum venalium in omni hac regione maximè celebratum fuit, ubi incolere, & commercari consueverant omnium gentium multi mortales. At postquam Batavi, cæteræque Sociæ Civitates ab Hispanis defecerant, illis finitimum esse cœpit, atque adeò Arce, & præsidiis ab Hispanis egregiè munitum. Contrà Sociæ Civitates haud procul ad Scaldim Castella exstruxêre, ad pleraque hujus amnis ostia, quibus Oceanum subit, quò difficilior navibus aditus ad Antuerpas foret, eò mercatura paulatim minui: tanta nihilominus æstu secundo superandi pluribus locis amnis, & ad oppidum subeundi opportunitas navigantibus est, ut omninò prohiberi nequeat.

Magnam tamen partem mercatura ab Antuerpis Amsterodamum est translata, præcipuum Batavorum oppidum, quæ Civitas inter Socias longè potentissima, atque opulentissima est, atque adeò inter eas obtinet principatum. Huic haud temerè visum si Antuerpæ in Sociarum Civitatum venirent potestatem, eò ab Amsterodamoredituras cum mercaturâ

caturâ antiquas opes : quò factum est, uti sedulò quoties de his oppugnandis est consultatum, huic incæpto sit adversata. Præterea Batavorum Civitas quæstui maximè, atque navigationi dedita jamdiù pacis avida erat, atque in sententiam suam cæteras pertrahere nitebatur, nihil de fœdere quod Sociis Civitatibus cum Rege intercedit, sicuti plerúmque plebis inconsulta studia sunt, solicita, atque ut ex opulentiâ audacia crescit, sæpiùs Arausii consiliis, atque incæptis adversabatur, qui pridem ut huic ægrè faceret, ejusque potentiam minueret, Antuerpis potiri velle videbatur: quod certè ipsi gloriosum, & Civitatum Sociarum rei publicæ utile futurum erat, neque aliâ causâ anno proximo Hulstam oppugnasse, atque cepisse videbatur. 1646.

Sed tùm inter Arausium, & Batavos de oppugnandis Antuerpis conveniebat: seu id amplum, ac magnificum Sociis Civitatibus visum, seu in urbe si hac ipsæ potirentur, copiis quæ præsidio essent, plenâ, atque arci subjectâ haud ita commodè mercaturam exerceri posse, ut Amsterodamo damno esset, seu denique rem tantam si feliciter cederet, magnum ad cogendos uti pacem, aut inducias cum Sociis Civitatibus facerent, Hispanos momentum habituram sunt arbitrati. Igitur Arausius Bergâ ad Zoum quò tùm habebat castra, Antuerpas versùs movit, quibus metuens Picolominius eódem & ipse Hispanorum duxit exercitum, Carolus Lotharingus Gandavum inter, & Deinsem, Caracena ad Brugarum fossam stativa habuêre, quid Gastoni, atque Arausio consilii esset, magnoperè soliciti.

Quidquid Legiam inter, & Oceanum regionis est, id nostris patebat, nisi quia & amnibus, & rivis, & fossis frequentibus haud faciles aditus habet : sed hujuscemodi difficultates superare jam anteà satis nostri didicerant. Igitur Gasto, atque Angianus consilio habito, exquisitisque de eo quod optimum factu esset, omnium qui aderant sententiis, Oceanum versùs ducere decrevêre. Eò Gasto Gassionem cum equitibus ad Colmiam VIII. Calend. Sext. præmittit, difficile si sentirent, ac eò properarent hostes, transitu flumen. Sed Gassio incredibili celeritate adhibitâ, priùs ad Hundscotum traduxerat amnem, quàm id facturum Hispani satis intelligerent : dein Beentismullen Castellum inter Hundscotum, & Bergam Fani-Vinoci ad Colmiam item positum oppressis viginti qui præsidio erant, militibus cepit: postpaulò ad alteram amnis ripam Bugius cum centum modò militibus advenit, ducenti alii properantem sequi nequiverant cum trecentis profectum : eadem fermè cum Gassione ob similem properantiam equitum paucitas erat: quâ ab Bergæ Fani-Vinoci Præfecto animadversâ, ducentos ab oppido in Gassionem emittit, quo cum suis egregiè more suo propugnante, qui in adversa ripâ erant, Bugiani milites, tantam glandium vim in hostes misêre, uti pedem referre, atque in oppidum redire cogerentur: Bugiani in citeriori Colmiæ ripâ muniverant se, in ulteriori Gassio Beentismullen Castellum obtinebat, & continuò equites, peditesque adventabant, tùm fieri pons cœptus, brevíque confectus est, & copiæ quantùm necesse fuit traductæ.

1646. Intereà dùm Gasto, atque Angianus cum reliquis copiis advenirent, Gassio vir impiger aliquot castella cepit, ad utramque fossam, quæ ab Colmiâ, ad Dunkercam pertinet: posita Insula in medio est, in quâ Berga Fani-Vinoci ad Colmiam, Dunkerca ad Oceanum sita. Mox ubi Gasto, atque Angianus cum omni exercitu advenêre, paratis ad Bergæ oppugnationem omnibus, ille cum Ramsavio Lincum, hic Hundscotum versùs castra habuêre. Intereà Villequierus sicuti jussus fuerat, ex Icii portûs, Boloniæ, Gravelingæ, & Burburgi præsidiis copias accersiverat, quas cum aliis apud Lincum Colmiam traduxit, atque ad fossam quæ Galliam versùs ab Bergâ ad Dunkercam pertinet, castra ponit Bergam propiùs. Ubi oppido est appropinquatum, tantus ardor nostrorum extitit, uti trajectâ propè nando fossâ latissimâ, semilunam pro oppidi portâ pulsis hostibus qui propugnabant, primo impetu caperent, parúmque abfuit quin horum tergis insistentes unà oppidum ingrederentur: quâ tantâ audaciâ perterriti qui mœnia defensabant, ii postridiè deditionem fecêre: præsidium sicuti convenerat Ypras deductum cum fide, dein triduum reficiundis oppidi munitionibus, perrumpendisque molibus est absumptum: his antehàc hostes qui apud Bergam, atque etiamtùm qui apud Dunkercam erant, prætereà Cataractarum idoneis locis positarum operâ Oceani per æstum crescentis, atque Colmiæ aquas coërcebant, uti restagnantes planitiem Bergam inter, & Dunkercam positam complerent, quò in eâ nullus nostris consistendi locus esset, sed perruptis molibus dilapsæ sunt: prætereà triduo aliquot eò Castella capta. In semilunæ quæ pro Bergæ portâ erat oppugnatione a Belinus Comes, Tonquedecus, Arsoïnus, atque alii cæsi, complures vulnerati sunt.

a Le Comte de Belin. Le Comte de Tonquedec. Arsoin.

Postquàm ad Bergam cuncta retinendo, atque tuendo oppido ex sententiâ confecta, Villequierus quos è finitimis præsidiis evocaverat, eos dimittit: dein ad Mardicum cum Gassione præmissus in hostium quindecim equitum alas incidit: hæ ab Dunkercâ secundùm maris littus venerant: sed hostes acriter Gassio, atque unà Villequierus agressi fugavêre. Gasto, atque Angianus cum cætero exercitu Gassionem subsequebantur, qui omnes ad Mardicum trinis castris consedêre. Gasto Gravelingam, Gassio cum Ramsavio Dunkercam versùs, Angianus in medio. Biduo vallum quò biennio ante castra munita fuerant, refectum, dein VI. Id. Sext. fossæ quà Gasto, & quà Angianus curabant, ad Castellum duci cœptæ, tormenta idoneis locis collocata, mox de more munitionibus appropinquatum, quarum series in omnibus fermè Hispanorum oppidis eadem est.

Nullædum naves aut nostræ, aut Sociarum sicuti convenerat Civitatum ante Mardici portum advenerant, quæ commeatus atque auxilia ab vicinâ Dunkercâ Mardicum supportari prohiberent, quod ab hostibus factum quotidie est, atque ægri, sauciique abducti. Igitur diù, noctúque hostes erumpere, corrumpere opera nostra, conturbare omnia, ac propè Castelli potiundi spem eripere. Id minimè tùm oppug-

nandum Mazarinus censuerat, rem enim Gastone haud satis dignam esse, sed Dunkercam oppugnari malebat, de quâ posteà memorabimus. *Mardicum exiguum certè oppidum, cæterùm probè munitum, atque ad Oceanum positum esse, quò ab vicinâ Dunkercâ quidquid illîc copiarum sit, navibus traduci possit, neque id satis prohibituras aut nostras, aut Sociarum Civitatum cùm advenerint naves, ubi ventus hostilibus secundus erit. Igitur ad Mardici inceptum eâdem belli mole, ac ad Dunkercam ipsam oppugnandam opus esse, longè impari si illud expugnetur, aut dedatur, mercede. Quæ suprà Dunkercam ad mare, aut ab hoc haud procul loca posita sint, ea utiliùs oppugnari posse, Dixmudam, Furnas, Neoportum, si tùm ipsam Dunkercam oppugnare minùs placeat: nam ad hanc bis captis oppidis commeatus supportare difficilius futurum: vix autem ullos Mardicum, atque adeò indè Dunkercam tùm subvectum iri, cùm omnis circùm regio in potestate nostrorum sit: Dunkercâ autem expugnatâ, aut deditâ necessario & Mardicum deditum iri.* 1646.

Sed Gastoni aliter visum, qui properantiùs quàm par erat, Mardicum oppugnare aggressus est, nondum ab navibus nostris, aut Batavis clauso mari: quò factum est, uti nullo in loco ab hujus belli principio hostes acriùs propugnaverint, quotidianis sicuti diximus aucti subsidiis. Eò *a* Rupiguidonus, ac Flexius Comites, eò Teminius, eò Nemorosius, & ipse Angianus graviter vulnerati, atque alii tam multi, ut horum numerum inire longum esset. Postremò ubi naves nostræ, ac Sociarum Civitatum advenerant, atque ab mari, sicuti ab terrâ res ab nostris strenuè gerebatur, sibi denique faciundam deditionem hostes sensêre, quâ de re Hispanos qui apud Dunkercam erant fecêre certiores. Ibi verò Caracena, atque Lamboïus cum tribus equitum millibus alter secundùm littus maris, alter paulò diversus ad castra ex improviso venêre, seu ab perfugis moniti magnam equitum partem abesse, scilicet qui pabulatum ierant, seu id fortè accidit. Continuò per exploratores cognitum hostes adesse, adversùm quos Gassio equites qui reliqui erant in castris raptim educit, pedites aliquot ex Prætorianis, atque ex Picardiæ Legione subsequi jubet, Villequierus huic adest socius, atque adjutor, qui ambo hostem propulêre. Is & mari periculum fecit, si quid auxilii Castellum introducere posset, atque eâ gratiâ navibus & milite, & commeatu completis nostras quæ Dunkercam inter, & Mardicum in statione erant, adortus quasdam ex suis amisit, quarum aliæ captæ, aliæ depressæ: minora utrimque navigia fuêre plano alveo, uti faciliùs ad Castellum inter vada pervenirent. Navibus nostris Præfectus erat Clanlevius, de quo suprà memoravimus, vir fortis, qui egregiam in eâ re navavit Regi operam: Civitatum Sociarum naves & ipsæ interfuêre prælio, & quasdam hostium naves cepêre.

a Henry du Plessis, Comte de la Rocheguyon. Le Comte de Flex. Le Marquis de Temine. Le Duc de Nemours.

Postremò qui Castellum defensabant omni terrâ, marique spe auxilii damnatâ, atque cuniculi metu qui subter vallum (is Castello pro muro erat) actus fuerat, misêre ad Gastonem qui deditionem pollicerentur, si hujus honestas conditiones dicere placeret: hi ad Angianum quoniam eâ parte quâ ipse curabat Mardico egressi erant, primùm deducti, cúm-

Ff ij

1646. que hos ad Gastonem duci juberet, ipse Angiani tabernaculum rei quæ agebatur famâ excitus introiit: prætereà post acceptum ab Angiano vulnus ex quo decumbebat in lectulo, frequens apud eum fuerat. Igitur cum eo collocutus duriores conditiones hostibus tulit, se nihil ipsis præter vitam dare posse, cætera in potestate suâ futura, post tres horas ne vitam quidem daturum. Regressi in Castellum hæc suis renuntiant, qui continuò accipiunt conditiones, & VIII. Calend. Septemb. Ferdinandus Solis Mardico Præfectus cum omni præsidio Castello egressus est: cæteri traduntur in custodiam, Præfecto, atque aliis quinque uti Dunkercam proficiscerentur facta copia, uti de suâ, cæterorumque captivorum aut permutatione, aut redemptione cum ducibus suis agerent, singuli cum singulis sui ordinis permutarentur, qui plures captivos haberet, ei in singula capita pro dignitate, atque ordine, plus minúsve pretii daretur: tria millia captivorum Castello egressa penes nostros fuêre, Hispani, Germani, Sequani, Belgæ præsidium numero, & virtute validum. Ita Mardicum ab Hispanis dolo receptum, ab nostris iterùm vi, ac propè pugnando captum est: eò tormenta viginti quatuor, & quæ his usui essent permulta sicuti convenerat, ab hostibus relicta.

Postquàm id ab Gastone ex sententiâ confectum est, atque satis ad rem, famamque his æstivis gestum videbatur, Regina hunc in Aulam redire, atque ab tantis laboribus requiescere æquum censuit: eò dat ad hunc litteras grati ob rem publicam tam benè, feliciterque gestam animi plenissimas, neque erat ingratum Gastoni quod ab Reginâ postulaturus erat, ejus sibi ultrò potestatem factam. Prætereà Gastonem ab Angiano sejungere Mazarino haud displicebat, ut amicitia inter hos ex societate militiæ conflata desinente consuetudine ut ferè fit, dissolveretur. Neque illa fermè inter hujuscemodi homines, aut omninò in Aulâ firma esse solet, suis rebus alium aliò trahentibus.

Angiano ingentis suprà quàm cuiquam credibile est, animi adolescenti id erat solatio, quod Gastonis discessu ad se summa Imperii in eo exercitu redibat. Jamque aliquid operæpretii quod suprà omnia in Belgio anteacta foret, moliebatur. In propinquo erat Dunkerca oppidum & rei navalis famâ, & oppidanorum virtute, munitionibusque maximè celebre, atque in ea parte quâ situm est, totius arx Belgii: eò enim naves ab Hispaniâ venientes appellere, eò omnia quæ ab Hispaniâ tuendo Belgio necessaria sunt, advehere, eò deniquè agitare: indè armatæ, atque instructæ Classes adversùm hostes procedere: ipsi oppidani rei navalis scientissimi suis sumptibus naves ædificare, atque adornare, & in Gallos, Batavosque justo bello magis, quàm prædonum more decertare, tantæ huic oppido opes erant, eò apud Philippum immunes, & levi imperio sicuti fidelissimi habebantur. Sed hic, & qui Belgium obtinebant, ne quid huic oppido secùs eveniret planè intenti post Gravelingæ, Mardici, & Bergæ Vinoci-fani casum erant, atque adeò & oppidum in dies muniebant, & valido præsidio firmabant, quæ omnia tametsi vix tertia pars æstivorum re-

liqua erat, haud quaquàm Angianum ab Dunkercâ oppugnandâ deterruêre. At priusquàm rem tantam narrare incipio, pauca mihi dicenda sunt, quæ ad famam Gallorum nuper in Italia labefactatam magnâ cum gloriâ restituendam spectant. 1646.

Nihil gravius usquàm acciderat Mazarino, quàm rempublicam in Italia apud Orbitellum malè gestam fuisse, eò vel maximè quod illîc belli gerendi ipse potissimus Regi, ac Reginæ matri autor fuerat. Quamobrem optatissimum huic fuit, omnibus palàm facere, nihil in eo suâ, sed alienâ modò aut culpâ, aut infelicitate offensum, cæterùm rem benè consultam, neque quidquam ab Aulâ, aut ab se defuisse, quò feliciter eveniret, nam & copiarum, & pecuniæ ad necessarios sumptus affatim fuisse, fortunam neque se, neque quemquam omnium præstare potuisse. Igitur priusquàm hic elaberetur annus, quam famæ jacturam in Orbitelli incœpto feceramus, eam haud procul ab eo loco operæpretii quidpiam faciundo sarcire decrevit. Fortè Melleraius de quò sæpiùs memoravimus, tùm erat in Aula, quem Mazarinus ei quam moliebatur expeditioni idoneum ratus de hac cum eo colloquitur: hic verò lætus sibi ostentandæ porrò virtutis, atque Mazarini ipsius gloriæ, atque famæ serviundi locum dari, operam suam lubentissimus huic pollicetur. Mazarinus Melleraium ad Reginam deducit, hanc quid inter ambos convenerat edocet, atque id quidem Reginæ gratissimum fuit, & quod sibi, Regique filio, ac rei publicæ feliciter eveniret, quamprimùm paratis ad eam expeditionem omnibus proficisci jubet. Ubi Mazarinus unà cum Melleraio ab Reginâ domum redierat, hic de Re tormentariâ cui Præfectus erat mentionem injecit: honorificentissimum, atque fructuosissimum juxtà Munus est, in quo filium adolescentem sibi consociari postulat, ut utriusque posthâc id Munus foret, neque alteriùs morte vacuum censeretur, de quâ re Diploma regium fieri, sibique tradi æquum censebat.

Longinquam adeunti militiam, & pericula terrâ marique subituro id magno fore levamento, si sibi eo pacto cautum sit, ut ne vitam cum ornamentis simul amittat, sed hæc filii futura certò sciat. Ad hæc Mazarinus benignè, cæterùm non omninò ex Melleraii sententiâ respondit. *Rectiùs id eum postquàm ab Italia victor redierit, postulaturum: nam tùm citrà cujusvis invidiam, aut offensionem factum iri, in præsentia non item, quoniam multi quorum merita in rem publicam haud talia sint, neque futura videantur, idem tamen ejus exemplo pro filiis sint postulaturi. Ne dubitaret istbuc post reditum suum factum iri, de qua re fidem dare se, atque intereà si quid illi humani eveniat, fore uti quæcumque ab Regibus habeat ea haud secus, ac si Diplomate regio cautum esset, in filium recidant.* Ita certæ spei plenum dimittit, quâ unà adductum Melleraium suam in Italiam profectionem Mazarino obsecutum esse non dubito, atque illi nonnihil molestum fuisse, quod hanc rem in reditum suum dilatam voluerit. Secundùm hæc iterùm in Etrusci maris orâ bellum decernitur, daturque hæc Melleraio provincia: legionibus supplementum, aliæ prætereà mittuntur in Provinciam copiæ: quinqueremes reficiuntur properè: ab Lusitaniâ sex grandiores naves Tauroën-

1646. tum appulêre, una tormentis æneis septuaginta, cæteræ minore numero, singulæ quadringentis militibus erant instructæ: id auxilii ab Joanne IV. socio, atque amico Lusitaniæ Rege Ludovico opportunè missum est.

Ubi apud Mardicum munitiones refectæ, & Castello iterum Clanlevius cum idoneo præsidio præfectus est, Angianus probè curatis, sanatisque vulneribus de oppugnandâ Dunkercâ seriò cogitavit. Post Bergam Vinocisani, & Mardicum capta opportunum videbatur & Furnas habere in potestate, namque is locus haud procul Neoportu, Ypris, Brugis, atque Dunkercâ positus est, quo ab his oppidis singuli amnes, aut fossæ pertinent: eò illìc stativa hostibus opportuna fore videbantur, ab quibus & militem subsidio, & commeatus Dunkercam intromitterent, quam iis adimere facultatem Angianus optimum factu esse decrevit. Igitur ad Furnas movet, oppidanos ad deditionem pellicere conatur, quibus abnuentibus admota tormenta tantum terrorem strepitu, atque quassatione mœnium fecêre, ut ipsi, & qui præsidio erant milites deditionem fecerint: milites captivi fuêre, oppidanis sua reddita omnia, nec quidquam hostile factum in oppido, cui Bosquetus cum idoneo præsidio præfectus est.

Postquàm quæ circùm Dunkercam erant loca, ea omnia penes Angianum fuêre, neque in propinquo hostibus convenire, atque parare commeatus, & subsidia copia erat, neque advenientes fallere poterant, XIV. Calend. Octobres trinis Castris ante oppidum consedit. In unis Angianus ipse, atque una Gassio Furnas, & Neoportum versùs, in alteris Bergam Vinocisani versùs Ramsavius, in tertiis denique Mardicum versùs Villequierus curabant, hæc quinto die fossâ, vallo, turribus, castellisque planè munita: ante oppidi portum Civitatum Sociarum naves decem stationem habuêre, præthereà Gallicæ minores permultæ. His ita constitutis VII. Calend. Octobres fossæ duobus locis ad oppidum duci cæptæ.

Quæ, quantaque facinora nostri oppugnando, hostes propugnando fecerint, prorsùs incredibile memoratu est, postremò tamen deditionem fecêre, cujus leges Angianus hujuscemodi tulit. Uti Leidæ Marchio qui oppido Præfectus erat, Tribuni, Centuriones, atque milites armati, instructique cum omnibus impedimentis oppido discederent, atque Neoportum deducerentur, si ante V. Id. nostri ab Hispanis minimè ab castris pellerentur: præsidiarii intereà cessarent, pugnamque si hanc facere auderent hostes, otiosi spectarent. In hæc data fides, & accepta, cautumque obsidibus est, induciæ ad eam diem actæ, ac nihil operis utrimque factum: ut Hispani scirent quid rei ageretur, Leidæ Marchioni facta potestas est, uti Picolominium penes quem apud eos summa Imperii tùm erat, certiorem faceret: quo cessante deditum sicuti convenerat oppidum est, præthereà Leonis Castellum cum omni commeatu, tormentisque. In eo negotio Angianus Gassionis, atque Ramsavii, Stampii Fertimbaltii, atque Almontii Villequieri, qui ipsi Legati erant bonâ, fidelique operâ

ufus eft. Caftrorum Præfecti fuêre Quincæus, Nigromonafterius, Rohanetus, Clanlevius, Paliiavius, Colinius Caftillonus, *a* Mioffanus Pontius, Arnaldus, Marfinus, *b* Goïonus Muffaius, Chabotus, Caftelnavius *c* Lavallius Sablæus, qui omnes noctem diemque unam per vices operibus, atque ftationibus præfuêre, multaque facinora fæpiùs hoftes aut erumpentes, aut munientes, aut extrà oppidum propugnantes pellendo, atque abigendo edidere. Inter hæc Lavallius Sablæus, & Chabotus è Melitenfi Militiâ vulnerati graviter poftpaulò interiêre: præterea cæfi *d* Semurius, atque Vignaltius quorum aciem inftruere munus fuit, item *e* Ricardus, atque Tempæus quorum munus fuit opera ad propugnationem neceffaria inftituere, ac ducere, Ingeniofos appellant.

1646.
a De Pons de Mioffans.
b Le Marquis de la Mouffaye. Goïon.
c Le Marquis de Sablé de Laval.
d De Semur, Du Vignaut, Marefchaux de Bataille.
e Richard, Tempe, Ingenieurs.

Suprà diximus Gaftonem poft Curtracum captum tria equitum millia, ac tantumdem peditum ad Araufium mififfe duce Gramontio Equitum Tribuno: qui ubi Araufii caftris appropinquaverat, hic illi proceffit obviam, atque adventum eft gratulatus, Regi, atque Gaftoni gratias agens, quod tam egregias cum eo ad fe mififfet copias. Qui Araufium comitabatur equitatus, is ornatiffimus fuit, cæterùm ubi noftri intravêre caftra, horum feriem, atque ordinem, præterea omnium rerum copiam funt admirati. Tum omnis Hifpanorum exercitus ad Brugas versùm ierat, folicitis fuprámodum Ducibus, quid Gaftoni, atque Angiano confilii effet, atque adeò Araufio haud difficile fuiffet Dendermundam inter, & Antuerpas Scaldim traducere copias, ut ultrà amnem Urbem obfideret, quod & apud Illo Caftellum rei navali in Zelandia Præfectus infrà Antuerpas facere poterat, nemine utrimque prohibente, intereadùm cis amnem cum Guillelmo Gramontius, atque auxiliares Galli Urbi appropinquaffent, ac fub mœnibus caftra pofuiffent: ita Antuerpæ priùs circumvallatæ fuiffent, quàm fatis maturè ad rem difturbandam hoftes advenire potuiffent. Sed Araufius hujufmodi tùm morbo laborabat, qui mentem magis, quàm corpus afficeret: nam illum interdùm ufque opprimebat, uti fui compos non effet: ubi morbus remittebat, equum confcendebat ftatim, & per caftra vagabatur, obviis quibufque quidpiam dictitans, uti valetudinem fimularet: neque quidquam hominem magis folicitum habebat, quàm ut ne Guillelmus filius vice fuâ quidpiam in exercitu præciperet, aut faceret. Mirum certè, ac miferum homines ambitione occupatos naturam ipfam dedifcere, quæ filios patribus fufficit.

Inter hæc Gramontius tantâ opportunitate corruptâ, quantam oppugnandarum Antuerparum fuiffe diximus, id operam dabat, uti faltem Araufius varia fimulando Hifpanos ad fe versùm retineret, atque intereà Gafto, & Angianus quidpiam operæpretii ad Oceanum facerent. Hifpani ubi Araufium Antuerpis imminere nuntiatum fuerat, ab Brugis, ad Dendermundam redierant, relicto qui noftros fubfequeretur, & obfervaret cum decem armatorum millibus Caracenâ. Sed Araufius omiffo de Antuerpis oppugnandis confilio, ad Mofam duxit, ficuti Venloum tentare vellet: at immensùm autumnalibus aquis aucto amne caftra movere, atque abfcedere denique coactus eft. Ita nullo operæpre-

1646. tio facto Gramontium per Eburones, & Ardüennam Sylvam cum Gallico equitatu, pedites navibus in Galliam dimisit, quod secundo Mosâ dein mari facile fuit. Hæc æstiva profectò documentô fuêre, nos solos absque Sociorum ope ingentia facere posse: nam primùm his cessantibus Curtracum ab Gastone ad deditionem redactum fuerat, hostibus nihil contrà incipere ausis, tametsi cum omnibus copiis suis adessent: dein ubi Arausius moverat, atque ad Antuerpas versùm duxerat, ita distractis hostium copiis Mardicum Gasto, Angianus Dunkercam ceperant, tribus millibus equitum, ac totidem peditibus quos Arausio Gasto tradiderat, imminuto exercitu. Dunkercæ Ramsavius Equitum Tribunus præesse jussus est, atque ex ea in deditionem Regis redactâ magna laus Angianum est secuta.

Postilla datum Gassioni negotium, uti Curtracum subvehi commeatus curaret: hi apud Armentariam quod oppidum sicuti Curtracum ad Legiam est, jamdiù congesti, paratique erant, qui eò secundo flumine vehi potuissent, ni Menenem quod intercedebat oppidum, dùm alia majora gerebamus, hostes recepissent: eò fiebat uti carris ad hos devehendos utendum esset, rem satis ubi hostes urgent, difficilem, qui nostris interventuri videbantur, impeditum (ut ferè fit) inter carros Gassionis agmen aut profligandi, aut certè labefactandi consilio. Quod ubi rescivit Angianus, neque huic incœpto Gassionem cum his quas habebat copiis parem esse, ipse cum equitatu *a* Viroviacum advênit: eò aductus secundo amne commeatus carris quantùm copia fuit est impositus, quod fuit reliquum singulis equitibus ponè se portandum est distributum, rem si pugnandum foret, haud satis commodam. Procedebat agmen Menenem inter, & Ypras, quò Carolus Lotharingus, & Picolominius in unum conduxerant copias: hi sub vesperam quatuor equitum alas, & sclopetariorum manipulos aliquot mittunt, qui novissimum nostrorum agmen adorti ab Fertimbaltio qui eâ parte curabat, pelluntur: cæsi aliquot, captique, neque agminis, aut carrorum procedentium ordo usquàm est perturbatus, reliquum itineris pacatum fuit, commeatusque omnis Curtracum est introductus.

a Verbich.

Eò Angianus trajecto Legiâ, diversâ parte amnis ad Viroviacum redit: primum agmen ductabat Villequierus, is per exploratores certior factus hostes apud Viroviacum pontem interrupisse, neque procul abesse, sicuti rei benè gerendæ in transitu amnis casum expectarent, properè mittit qui id Angiano nuntiaret: hic pontem subitò refici jubet, atque Villequierum primum agmen traducere, ipse properè subsecutus cum reliquo exercitu ultrà amnem pergit, ibique uti quæque copiæ traductæ pontem erant, eas instruit, donec omnes stetêre in acie: neque hostis contrà quàm credibile erat quidquam movit, cùm id nostro damno facere posse videretur, priusquàm omnis traductus esset exercitus. Ubi castra posita, stationesque equitum locatæ pro castris, tùm demùm hostes has pellere conati, ipsi ab nostris propulsi sunt. Sub noctem Angianus sese postridiè primâ luce ad hostes iturum pronuntiavit

nuntiavit, qui id fore suspicati de tertiâ vigiliâ silentio abscessêre: dein 1646.
Angianus permisso Gassioni, atque Ramsavio Equitum Tribunis exercitu, qui hunc in hybernis collocarent, ipse in Aulam rediit, quò ex rerum gestarum gloriâ acceptus, celebratusque est.

Intereà Melleraius in Italiam properans conscensis ad Tauroëntum unà cum exercitu qui ipsi decretus fuerat, navibus, apud Oneliam Pralinoplessium cum cæteris quæ ab Pedemontio veniebant copiis, iisdem navibus quarum ad id numerus erat idoneus, excepit: partitoque cum Collega imperio, nam ambo Equitum Tribuni sunt, ad Planariam Insulam navigavêre, dein ad Ilvam. Haud procul Longonis oppido millia peditum duo, equites sexaginta in terram exposuêre, simul ipsi Equitum Tribuni, & qui Lusitanicis navibus Præfectus erat exscendunt: ab duabus partibus itum ad oppidum, pulsi qui in stationibus pro fossâ erant hostes, *a* Cursellus, atque Faber castrorum Præfecti circùm oppidum agitare jussi, cum his qui exscenderant peditibus, equitibusque, ut ne quid aut commeatûs, aut præsidii introduceretur: stabant ante portum naves, item ne quid mari subveheretur prohibituræ. Ex adverso positum est in continenti Plumbinum oppidum, ab quo Ilva Insula exiguo dirimitur freto, atque adeò ni Plumbino Hispani pellerentur, indè Longonis oppugnationem multum impedituri videbantur, facili ex propinquo in insulam commeatu: eò Plumbinum priusquàm Longonis oppidum oppugnare visum, ut ea facultas hostibus adimeretur. *a De Courselles. De Faber.*

Sed nondum advenerat Jacobus *b* Soveræus è Melitensi Militiâ cum quinqueremibus quindecim, & compluribus onerariis, quibus multa quæ ad oppugnationem usui erant vehebantur. Soveræus tametsi difficili ut anni tempus erat navigatione, magno tamen remigum conatu adversam tempestatem eluctatus ante Longonis portum ad cæteram denique se conjunxit Classem. Paulùm temporis ad quietem datum remigibus, nautisque, dein de tertiâ vigiliâ sublatis anchoris ad Plumbinum Classis cursum tenuit, actuariis navibus graviores remulco trahentibus, trajectoque quod interjacet freto III. Non. Octob. sub meridiem Plumbino haud procul nostri exscendêre, pulsisque centum, & quinquaginta equitibus Hispanis, qui longiùs ab oppido in statione fuêre, ambo Imperatores propiores facti, quâ parte oppidum oppugnare facilius esset, ipsimet exploravêre: dein proximâ nocte fossæ ad oppidi portam quæ ab mari diversa erat, duci cœptæ, & cunicularii ad murum applicìti. Sed his ab hoste cæsis admovere tormenta necesse fuit, quorum operâ cùm nihil hostibus in muro tutum esset, cunicularii nihil illis prohibentibus subtùs murum cuniculum fecêre, quibus rebus perterriti hostes oppidum se dedituros dixêre: abnuit Melleraius, ni unà Castellum, & Arcem dederent: negabat Præfectus id se facturum, donec Melleraii minis fœdissimum ni ex voluntate deditionem faceret, supplicium denuntiantis victa hominis pertinacia, pactusque postremò est sese arcem, Castellumque, atque munitionem quam *c* Rupellam appellant, dediturum, si per triduum Hispani cessarent, neque nos- *b Le Commandeur de Souvré.* *c La Roquette.*

G

1646. tros pellerent castris. Itaque exacto triduo ipse cum præsidio armato, & instructo, item cum impedimentis abscessit, deductusque Herculis portum est. Oppidanis cuncta salva, atque integra fuere, postquàm Ludovico se fideles fore juraverant, cujus jurisjurandi eadem iis qui belli metu abierant, facta ubi rediissent potestas est.

Plumbino dedito Pralinoplessius, & Soveræus cum quinqueremibus Longonis portum versùs iêre, dein hos Melleraius ipse subsecutus oppidum oppugnare cæpit. Præter spem hostium maturatum est opus, fossæ ductæ, advecta per aspera, atque invia loca tormenta magis hominum, quam jumentorum operâ, cuniculo factus ad fossam oppidi aditus, perrupto, dejectoque pulveris tormentarii vi hujus latere, atque cunicularii tum demùm ad propugnaculum appliciti vectibus dimovere saxa, humum egerere, & quæ opus erat cætera facere, dùm nostri semilunam proximam oppugnabant, ab qua pernicies cunicularis aderat, propugnaculi videlicet ultrà semilunam positi latus effodientibus, sed hac brevì nostri potiti. Intereà factus in propugnaculo cuniculus, atque impletus puluere tormentario fuerat, cui ubi admotus est ignis ingentem ruinam edidit: stabant nostri parati, intentique, qui impetu sicuti præceptum fuerat facto, per ruinas in propugnaculum evasêre, atque in medio adscensu locum occupavêre, ac munivêre, altiùs eniti prohibuit hostis, summâ vi eminùs sclopetis, omnique missilium genere, cominùs hastis brevibus, longisque propugnando: dein quatriduum fossis, atque musculis ulteriùs in propugnaculo perducendis est consumptum: quæ res ubi parùm procedebat, omnia opera corrumpente hoste, visum denique vi apertâ disturbare defensores: ad id delecti viginti ex singulis Cohortibus milites, atque his ducendis hastati, Procenturiones, ac Centuriones quorum erat Imperatoribus spectata virtus.

Hi ubi datum pugnæ signum, alacres subeunt, atque in summo nequicquam prohibente hoste locum capiunt: sed hunc munire perdifficile erat, collocatis ex adverso tormentis septem, quibus quidquid aggeris objiciebant nostri, haud difficulter disjiciebatur: prætereà sæpiùs erumpebant hostes, atque opus turbabant: nihilominùs tamen nostrorum studio, atque virtute victa hostium pertinacia est, ac illi denique locum munivêre, atque tenuêre. In eo negotio tam difficili, atque aspero Centuriones quatuor, complures milites cæsi, prætereà *a* Pileus Balmius quinqueremi Præfectus, qui quoniam in mari nobis tranquilla res erat, Regi in expugnando oppido navabat operam. Ubi hostes eò nostros progressos vidêre, neque quidquam ampliùs iis ad oppidum aditum tardabat, quàm recèns exstructa, atque objecta munitio, IV. denique Calend. Novemb. vitam, res salvas, atque ut armatis, instructisque cum tormentis duobus abscedere liceret, pacti deditionem fecêre, navibusque Herculis portum deducti sunt.

a Pile de Baume.

Longonis oppidum propugnaculis quinque munitum est è quadrato saxo, sicuti & qui intercedit murus: singulæ ex aggere semilunæ inter propugnacula murum protegunt: prorsùs firmissimus locus. Is

Plumbini Principum sicut & omnis Ilva Insula olim fuit, quam partim 1646.
Etruriæ Duci, partim Hispanis permisêre, huic adversùm Afrorum, atque Turcorum exscensiones, populationesque tuendæ: cæterùm plerosque omnes cùm Insulæ, tùm Plumbiniani Agri fructus cum summo jure, judicioque in omnes qui utrobique incolunt retinuêre, quibus etiamtùm Nicolaus Ludovisius Plumbini Princeps fruebatur.

Is Romæ agitabat, quò Pontificis fratris filiam cui Olympia de quâ suprà memoravimus, mater erat, uxorem dùxerat: eò Plumbini negotium ad Pontificem magnoperè pertinebat, cui ægrè factum gaudebat Mazarinus ex Michaëlis fratris repulsâ infensus. Hispanicæ naves Neapolim, aut Siciliam petentes eò quòd Plumbinum, & Longonem interjacet freto cursum antehàc tenebant, breviori, atque tutiori, quàm Planariam inter, & Corsicam viâ: prætereà si quæ tempestas imminebat, aut ubi si commeatus, aut aqua deficiebant, Longonis Portum recipiebant sese, commodam, firmamque ad omnia stationem, quæ ipsis facultas tunc adempta est, atque ita res apud Orbitellum labefactata, egregiâ Melleraii, atque Pralinoplessii operâ apud eamdem Etruriæ oram restituta: ac postremò palàm fuit, haud temerè Mazarinum ut eâ parte bellum adversùm Hispanos gereretur, Reginæ autorem fuisse. Ob hanc denique rem benè, feliciterque gestam, Rex, atque Regina mater, Senatus frequens, atque aliæ Curiæ, Urbanique Magistratus in maius Urbis Templum supplicatum iêre.

Ubi Pontifex Galliæ res secundas, & si quid offensum sit, id continuò corrigi videt, flexit denique animum suum, uti Ludovici rogatu Barberinos secùm reductos in gratiam vellet. Igitur postquàm diù, multúmque Regis, atque Reginæ matris verbis cum eo Romæ actum fuerat, postremò placuit, ut Avenionem Cavarum Pontificiæ ditionis Urbem Barberini peterent, atque eo pacto Pontifici sese permittere viderentur. Cæterùm Avenio Urbs opulenta magis, ac magna, quàm adversùm Regis potentiam, atque opes satis firma, prætereà inter medias Galliæ provincias posita est. Eò cùm adventarent præter morem his honoris nihil habitum, nam id convenerat: dein ubi allatæ ab Pontifice litteræ, quibus hos receptos in gratiam significabat, ibi verò facta omnia sedulò, ac propè conduplicata, quæ consultò omissa fuerant honoris indicia: quæ antehàc ablata fuerant prædia, Sacerdotia, annuæ pensiones, Magistratus, ea reddita, atque restituta, postremò quæ ab Urbano patruo per multos annos in hos congesta fuerant, dein malevolorum invidiâ detracta, ea omnia, prætereà patriam, atque penates per Regis clientelam recepêre.

Per hæc æstiva nihil magnoperè in Insubribus gestum, quo bellum fieri quotannis consueverat, nam hoc omni ad Etruriæ littora translato: quæ res magis ad Arcosium Ducem Neapoli Proregem pertinebat, quàm ad eum qui Mediolanum, atque Insubres provinciam obtinebat. Is erat sicuti diximus Bernardinus Fernandus Velascus Castiliæ Equitum Magister, Contestabilem appellant, qui seu parùm refectis

1646. ex nuperâ Vigevani oppugnatione copiis, seu quia haud satis amplæ fuêre, nihil operæpretii fecit: Ponsonem modò ignobile Castellum in Montisferrati Agro per Serram Marchionem rei tormentariæ Præfectum ad deditionem redegit: ipse intereà ad Aquas Statiellas stativa habebat, ut ne omnibus copiis rem tam exiguam incæpisse fama ferret. Castellum id ac præthereà alia duo apud Aquas Statiellas, & Cencium diruere visum, prætereà apud Bremam Casalio, atque Pado haud procul, Munitionem, penuriâ militum, qui præsidio forent, seu metu ut ne hæc nostri reciperent, idem Vigevani Castello factum. Intereà dùm bellum ad' Etruriæ oram gerebatur, quæ reliquæ fuerant in Subalpinorum, & Insubrium finibus regiæ, & Sabaudicæ copiæ, eæ Guidoni a Villæ per Pralinoplessii absentiam permissæ. Ille Italici generis homo, multorum stipendiorum, genere, atque virtute clarus, rem publicam per hæc æstiva quoniam ampliùs facere paucitas militum prohibebat egregiè sustentavit.

a Le Marquis Ville.

At Pralinoplessius re apud Longonem, & Plumbinum ex sententiâ confectâ, cum plerisque omnibus copiis, quæ eò egregiam Regi navaverant operam in Cataloniam navigavit, quam omnem penes Regem esse diximus, præter Dertosam ad Iberum, Tarraconem ad Oceanum, ac Ilerdam ad Sicorim, quam Henricus Lotharingus qui hanc Prorex obtinebat provinciam, hujus anni principio oppugnare decrevit. Oppidum est per antiqua, & recentia bella celebratum, quod hostes ante biennium receperant, frustrà obnitente Mottæo, quò majus Harcurio hujus recuperandi studium fuit. Eò atque omnibus circùm locis perpetua propè stativa habebant hostes, atque indè crebras in provinciam nostram quæ cis amnem est faciebant excursiones, scilicet quibus apud Ilerdam pontis copia erat. Paulò suprà ad Sicorim posita est sicut aliò diximus Balaguiera inter utrumque Nogueram amnes: quidquid inter hos jacet agri id nostris qui apud Balaguieram erant, patebat, ultrà amnes excurrere copia non erat. Harcurius primùm Sicorim apud Balaguieram quò pontis item copia est, dein alterum Nogueram partem copiarum traduxit, ac circùm Ilerdam aliqua castella cepit, ut ne quid propiùs castra in hostium potestate esset, hæc cis, transque amnem posita, munitaque sunt: quâ amnis munitiones interfluebat, ratibus suprà, atque infrà oppidum junctus est.

Cis amnem Villanoveta vicus haud procul ab Ilerdæ ponte positus est, quò Chabotus Comes cum parte copiarum habuit castra: hostes ad caput pontis firmas munitiones objecerant, quas dùm Chabotus acriùs oppugnat glande ictus occubuit, vir genere, & virtute juxtà clarus, Præfectus Castrorum in hoc exercitu fuit: huic qui eâ parte curaret suffectus est Franciscus Potierus Gesvræus & ipse Castrorum Præfectus. Is post paulò pulsâ nostrorum statione hostium impetum objectâ Baltasaris equitum alæ parte non sustinuit modò, sed & hos numero plures in munitiones suas compulit, quos dùm acriùs urget, eodem quo Chabotus cui successerat fato absumptus est: hæc alia super

aliam clades Renatum Potierum Tresmæum patrem perculit, nam altero majore natu filio apud Theodonis-villam similiter orbatus fuerat, sicuti antehàc memoravimus. Fragam versùs, & Cingam amnem *a* Covongius Harcurio in eo exercitu Legatus curabat, cui *b* Sancolumbus, & Chavagnacus ambo aciei instruendæ Præfecti attributi, Harcurius haud procul Sicori quà super oppidum ratibus junctus erat habuit castra, cui Boissacus castrorum Præfectus, qui & equitatui præerat *c* Campobonus, & Malgironus è Melitensi Militiâ ambo aciei instruendæ Præfecti adfuêre. Post ubi animadversum Covongii castra longiusculè ab Harcurii castris abesse, quarta denique inter utraque instituta, queis Campobonus præesse jussus. In Gesvræi demortui locum apud Villanovetam *d* Franciscus Monstierus Merinvilla Comes castrorum Præfectus qui nuper advenerat, suffectus est. 1646.

a De Couvonge.
b De Sainte Columbe.
Chavagnac.
c De Chambon.
Le Chevalier de Maugiron.
d François de Monstiers, Comte de Merinville.

Oppido quinque cùm equitum, tùm peditum millia præsidio erant, cujus adeò cùm difficilis esset oppugnatio, restabat uti diuturnâ obsidione, atque inopiâ rerum necessariarum ad deditionem adducerentur: quæ res multos uti fermè cuncta quæ tempore ad conficiundum egent, recipiebat casus, sicuti tùm accidit: nam consumptis in hac obsidione omnibus æstivis, postremò hostes opportunitatem nacti commeatum in oppidum supportavêre, atque adeò nostri frustrà tamdiù eò commorati sunt. Intereà enim hostes satis certi quam ad diem in oppido commeatus suppeteret, otiosi copias circùm Fragam in unum conducere, frumentum, atque alia necessaria conferre, neque quidquam omnium tentare, quò nostros ab incæpto deterrerent, id frustrà denique ipsis, atque cæteris rebus suis saluti fore arbitrati. Gregorius *e* Britus oppido præerat, qui eruptione factâ funes quibus rates in Sicori junctæ erant, præcidere conatus est, quæ res ipsi secùs evenit, propulsis qui id erant aggressi militibus.

e Brito.

Ita ab Maio, ad Novembrem continuata obsidio, atque intereà nihil utrimque operæpretii factum, donec exeunte Septembri *f* Jacobus Philippus Gusmanus Leganes Marchio Hispanorum copiis ab Philippo Rege datus Imperator, has apud Fragam convenire omnes jubet: tria militum millia nuper Hispanica classis Tarraconem advexerat, qui Fragam advenêre, haud exiguum ad rem quæ instabat gerendam incrementum, ac tum demùm Leganes Ilerdam versùs ducere decrevit. Peditum millia duodecim, equitum quatuor millia, tormenta viginti in eo exercitu fuêre, simul dierum octo cocta cibaria vehebantur: Sebacus Baro Germanus Legani Legatus erat, Infantadæ Dux præerat equitatui. Igitur pridiè Calend. Octob. castra movêre, eaque haud procul Alcarras posita: secundis castris ad Sicorim pervenêre, quem è regione turris cui ab amne nomen inditum est, ratibus junctis omnes copias traduxêre: quæ res indicabat hostibus consilium esse nostra apud Villanovetam castra oppugnare, atque adeò Harcurius eò firmiores ex cæteris castris copias, ducesque evocat, Covongium ipsum Legatum, Præfectosque castrorum, atque tormenta omnia eòdem advehi jubet:

f Jacque Philippe de Gusman, Marquis de Leganés.

1646. his castris præerat sicuti memoravimus Merinvilla, cujus operâ cuncta ad propugnandum probè instructa, atque comparata Harcurius invenit.

At Gregorius Britus Ilerdæ Præfectus tametsi initio commeatum in menses complures suppetere esset arbitratus, tamen eo per pauciores ut ferè fit consumpto, rem est orsus ab multis quidem in tali negotio usurpatam, cæterùm atrocem, atque crudelem: mille ducentos omnis generis, atque ætatis oppidanos abigit, qui ubi ad stationes nostras venêre, ad oppidum redire jussi sunt. Sed hos Britus arcere mœnibus, atque glandibus territare: ita triduum miseri inter oppidum, & castra herbas, atque radices mandendo vitam toleravêre. Intereà Harcurius per Tubicinem monere Præfectum, ut ne tam prava, nihilque profutura inciperet, nam quas deditionis conditiones tulerit, ut ubi ea fieret, viginti dierum commeatus oppido superesset, in eo se horum quos oppido ejecerit rationem habiturum, atque adeò seu hos porrò prohiberet, seu reciperet mœnibus, perindè ad deditionis conditiones futurum, cæterùm tot homines salvos velle æquius videri, quod ni faciat, nihil posthâc ab se in deditione nisi durum, atque acerbum expectet, cujus exemplum invito dederit. Ad hæc Britus quæ Harcurio tanto Principe, & quæ se ipso digna essent, ea se ab illo si res cogat, expectaturum respondit, cæterum ut ne opus sit operam daturum: quod sublevandæ inopiæ quosdam ejecerit oppido, id & more majorum, & rectè, atque ordine fecisse, neque aliter certo se scire Harcurio videri. Sed hic miseris Ilerdensibus priusquàm hos fames absumeret, abscedendi potestatem fecit, documentô omnibus Ludovicum Catalanos pro suis, Philippum pro alienis habuisse. Nam Arces, Castella, oppida munita non tam Principum gloriæ, atque magnitudini conservandæ, quàm tuendis, ac defensandis civibus instituta fuisse videntur, nisi si in eo maximè illam positam existimaverint.

Sed ubi Leganes ad Albatarem castra moverat, quo ab Harcurii castris tormentum adigi poterat, simul Britus pro munitionibus pontis copias eductas oppido ocyùs instruit, haud cessaturus ubi Leganes quidpiam inciperet. Adversùm Britum Harcurius quod satis militum visum est, collocat, cæteros adversùm Leganem paratos, intentosque esse jubet. Nec mora hic cum Legatis, Tribunisque, & mille ducentis equitibus haud procul Villanovetæ castris positos colles occupat, atque indè centum, & viginti equites cum Sebaco Legato, & Infantadâ Duce equitum Præfecto, Carolo Padillâ Propræfecto, atque aliis propiùs munitiones nostras ecquid eas perrumpere spei esset, exploratum mittit: hi paucis præmissis properè sequuntur: qui præmissi fuerant ii in equitum nostrorum quæ pro castris erat, stationem incidêre, ab quibus pulsi, dein suorum subsidio freti invicem nostros propulêre: hos omnis statio, Baltasaris, atque Merinvillæ equites erant, excipit, & cum ne id quidem ad sustentandam hostium vim sufficeret, Harcurius eò turmam equitum quos custodiæ causâ habebat, ipse ducit, atque suo more

egregius in medios, & confertissimos hostes incurrit. Ibi verò tanti viri 1646.
impetum haud sustinuêre, sed coacti referre pedem ad suos recepêre sese: triginta ex hostibus, quinque ex nostris omninò cæsi, capti hostes duodecim. Postridiè tormentis ab oppido, & utrisque castris certatum, dein post meridiem hostes ad munitiones propiùs accessêre, jamque ad teli jactum processerant, atque has oppugnaturi videbantur, cum seu res difficilis visa, seu id simulandi gratiâ fiebat, quò consilii sibi quid esset occultarent, continuò in castra rediêre, quin & ipsa movêre decem ab oppido passuum millia, Borgem inter, & Junedam: Britus copias suas omni sicuti videbatur, auxilii spe damnatâ in oppidum reduxit. Legani una modò cura in speciem erat reliqua, uti nostros commeatu intercluderet: sed cis Sicorim omnia huic iniqua, Harcurius æquissimis Catalanis utebatur, Josephi maximè Margariti operâ, de quo sæpiùs memoravimus: hic apud populares gratiâ, atque potentiâ pollebat Hispanis infensissimus, quoties opus erat populares armare, commeatus supportare, oppidis, castellisque quibus hostes imminebant, præsidia mittere, aut ipse ductare, locorum scientissimus hostes fallere, prorsùs ad omnia intentus, Harcurio nostrisque magno usui esse, collectitio quem habebat militi, cæterùm bono fidelique, quædam è nostris copiæ ducesque periti adhibebantur, omnes huic parere jussi.

Ubi Leganes nihil operæpretii cis Sicorim se facere posse intelligit, nostris commeatum superesse, sibi popularium odio propè deesse, copias ultrà amnem reducere se velle simulat, neque ullam sibi obsidionis solvendæ spem reliquam esse ostentat. Igitur præsidio, ad Agramontem Castellum in Urgellarum planitie relicto, sicuti cis amnem Hispaniam versùm redire sibi opus foret, Pontem, id oppido nomen est quod ad Sicorim occupaverat, incendit, ad Sicoris turrim quò traduxerat copias, tormenta, impedimenta, & quidquid in agmine gravius fuit, præmittit, rates quibus jungatur amnis expediri jubet, subsequitur agmen, neque quisquam omnium fuit, quin hostes abire ultrà Sicorim, spemque de Ilerdâ omnem abjecisse crederet. Ita remissis qui in stationibus erant, atque omissâ per noctem quæ præter solitum instituta fuerat, per hostis propinquitatem equitum custodiâ, cuncta hostibus dolum instruentibus opportuna fuêre.

Miserat tamen Harcurius sub noctem qui de his cognoscerent [a] Aletsii, atque Baltasaris equites, ex quibus Henricus unius turmæ dux Merinvillam qui castris sicuti suprà memoravimus, apud Villanovetam cis Sicorim præerat, monet sclopetarios quingentos, equitum turmas octo ad [b] Rebæi Castellum contendere. Id ad Sicorim fuit, præsidio ratibus, quibus nostri suprà Ilerdam junxerant amnem, quo Rebæus Tribunus cum eâ cui præerat cohorte custodias agebat: vix hæc Henricus dixerat, simul hostes aderant. Harcurius trium tormentorum strepitu, hostem adesse omnibus castris significat. Merinvilla ad Rebæi Castellum ocyùs advolat, quò hostes vallum trangressi qui in Castello

[a] Le Baron d'Alets. Baltasar.

[b] Le Marquis de Rebé.

1646. fuere, eos ab tergo quà versùs castra apertum erat, invaserant, necaverantque, atque eâ parte collatis, congestisque omnibus quæ obvia fuêre, Castellum properè adversùm castra muniverant. Præter Merinvillam, Harcurius ipse, atque ab aliis castris Covongius evocatus cum multo equitatu, peditibusque hostem castris pellere magnâ vi conantur: hostes Castello freti haud minore vi resistunt: sed eo ab omnibus castris concurrebatur, quod nostris denique fraudi fuit. Nam *a* Hardius Trussæus ubi quà ultrà Sicorim curabat, nihil videt quò hostem eâ quidquam tentaturum suspicio esset, relictâ illìc levi custodiâ, quò tumultus hostilis, & prælium erat, eò & ipse properat: sed postpaulò quàm discesserat, hostes hâc parte quod accidit id futurum suspicati, quoniam ab eâ in quâ res acriter gerebatur, diversissima erat, facilè ad oppidum perrumpunt: nam Britus ut auxilia, & commeatum exciperet, oppido instructus cum copiis eruperat: mille & quingenti pedites, octingenti equites oppidum introière, qui singuli aliquid farinæ ponè se equis vehebant.

a Le Hardy Marquis de la Trousse.

Harcurius intereà impigrè capescebat pugnam, cùm præsidium, & commeatum oppidum introiisse nuntiatum est. Ita res tanto tempore, atque labore cœpta momento temporis est corrupta. Ubi nihil spei superesse videt, id modò moratus, quod conducendis in unum copiis necesse fuit, omni commeatu, & parte impedimentorum igne corruptis, simul omissis præter unum tormentis, quoniam jumenta ad vehendum deerant, Balaguieram primùm, atque idoneo illìc præsidio relicto Ceryeram ducit, hostes ut ne quid cis Sicorim molirentur prohibiturus: at hi tanto operæpretio facto quievêre. In eo prælio *b* Vaillacus Campanicæ Legionis, & Orignius unius Cohortis Tribuni occubuêre, prætereà Hyeronimus Tamaritus item Catalanicæ Cohortis Tribunus, turmarum duces aliquot, Centuriones, Procenturionesque, atque alii quingenti numero: plus hostium, & plerique insignes cæsi. Nihil omnium jucundius usquàm Legani accidit, quàm quod ab Ilerdâ Harcurium abegerat, tantum virum, ab quo pridem Casalio ipse, quod similiter obsidebat, pulsus fuerat, nisi quod nihil tùm clam, aut per tenebras Harcurius, sed palàm, & interdiù Leganis castra circùm Casalium posita, atque egregiè munita expugnaverat, & intrà vallum longè paucioribus copiis ingenti fretum exercitu fuderat, fugaveratque, pro quo aliquam gratiam homini fortissimo, & usque felicissimo retulisse Legani gloriosissimum fuit.

b Le Comte de Vaillac. D'Origny.

At Harcurius vinci insolitus more humani ingenii rem adversam detrectare, Trussæum accusare graviùs, quòd eam castrorum partem quam uti defenderet acceperat, injussu suo deseruisset, eâ locum hostibus introëundi, sicuti ex composito dedisse, tametsi pauci essent, quos adeò propellere facilè fuerit, si ipse cum his quos frustrà ab suâ statione abduxerat, adfuisset. *Sese hujus operâ nihil egisse, qui intereà adversùm universum hostium exercitum egregiè rem gereret. Id verò militiæ flagitium ingens esse, cùm in bello ne rectè quidem, nisi & ordine, & ex disciplinâ facere quidquam*

quidquam liceat. Quod ad se attinuerit, vicisse, nam quâ parte pugnaverit pulsos, atque oppido prohibitos hostes, idem & quâ parte Trussæus curare jussus fuerit, futurum fuisse, si is locum non deseruisset. Contrà Trussæus multa quæ factum haud satis expurgarent, cæterùm fidem, atque virtutem hominis inviolatam ostenderent. Sed utrique tacito opus erat, nam disceptando nonnulla quæ in rem neutrius erant, dicta sunt. At res apud Ilerdam ab Legane benè gesta Philippo dolorem quem ex filii morte paulò ante ceperat, paulùm levavit: hunc unicum habebat, cui Baltasari nomen fuit: hoc anno & Maria Philippi soror Ferdinandi III. Imperatoris uxor mortem obiit. 1646.

In Germaniâ ab nostris nihil admodùm per hæc æstiva factum, neque enim eâ parte bellum sibi, sed magis Suecis amicis, sociisque gerebant: hi ultrà Rhenum cuncta sibi obnoxia esse æquum censebant, usu tamen edocti si nostri perpetuò cis amnem hybernarent, sibi in his partùm præsidii fore, ubi quid durius accideret, facilè adducti sunt, ut hos in ulteriori Germaniâ locum hybernis capere vellent: sed horum operâ tunc cùm maximè egebant, quoniam Baioari sese Austriacis conjunxerant, qui antehàc diversi gesserant bellum, aut sustinuerant. Maximilianum Baioariæ Ducem suprà diximus pacem vehementer velle, atque eâ causâ apud Imperatorem pervicisse, ut Alsatiam, cum Brisiaco Regi permissam vellet denique. Sed cùm illum Sueci bello porrò premerent acriter, hunc sibi & porrò tuendum Maximilianus duxit: nam antehàc inducias in Germaniâ fieri frustrà postulaverat, quæ uti de pace per otium ageretur, idoneæ videbantur. Is tamen sibi omnia cum Gallis integra esse studebat, atque eò rem adducere, ut citrà Regis offensionem sibi Austriacos armis adversùm Suecos juvare copia esset. Sed his pro virili opitulari Ludovicus fœderis quod ipsi cum Christinâ Suecia Reginâ intercedit, legibus tenebatur, quo cùm caveretur eosdem hostes Gallis, Suecisque in Germaniâ fore, Ludovico adversùm Maximilianum bello abstinere fas non fuit. Cùm itaque id acriter unà cum Austriacis contra Suecos gereret, atque hi ab Rege postularent, uti copias suas quibus Turena cis Rhenum præerat, amnem traduci, sibi conjungi, atque communi consilio, atque operâ rempublicam geri vellet, id verò ipsis est obsecutus, eò Maximiliano tùm infensior, quòd Austriacos æquissimas pacis conditiones quæ his apud Monasterium, & Osnabrugam ferebantur, abnuentes summâ ope juvaret, qui magis cessando ad has accipiundas cogere deberet. Rex igitur Suecos non ad defendendum modò bellum, sed & ad id Maximiliano inferendum copiis suis adjutos voluit, castigando videlicet homini, uti resipisceret, nam perditum Galli noluêre.

Apud Vesaliam quod oppidum Sociarum Civitatum est, Turena ratibus junctis Rhenum traduxit copias, suprà ad Confluentes usque navium copia non erat: si suprà Confluentes transiret, medius inter hunc, & Suecos fuisset hostis, qui conjungi prohibuisset. Postquàm Galli,& Sueci conjunxerant castra, ibi verò Austriaci, atque Baioari præter mo-

1646. rem castris vallum addere, speculari, explorare omnia, atque munito agmine sicubi moverent, incedere. Quia tamen amica circùm erant omnia, & æquis earum regionum Principibus, atque cultoribus utebantur, nihil properabant abscedere, ni Galli, atque Sueci ad Danubium versùs movissent. Apud hos summam imperii tùm obtinebat Helmus Vrangelius Legatus, per Leonardi Tortensoni absentiam, quem jam diù apud Lipsiam detinebat morbus. Conismarcus seorsim copiarum partem ductare solitus præmissus ad Danubium est, quæ res metum hostibus fecit, ut ne hoc flumine excluderentur, atque Baioaria quæ ultrà est, hostibus pateret. Turena ipse eódem properavit, Stinheimo, Selegenstadio, atque Asciburgo ad Mœnum ex itinere captis, quæ loca ab Baioaris brevì posteà recepta: dein Schnordorfium ad Remsium amnem in Vitembergensi agro cepit, tenuitque, undè Laugingam ad Danubium profectus est. Oppido decesserant hostes, pontemque abscedentes interruperant, quo refecto duo equitum millia amnem Turena traducit, qui Donaverdam infrà positam iêre, quò & Sueci Danubium transire decreverant. Sed nostri in præsidium quod hostes metu Donaverdâ deduxerant, fortè incidêre, quod quidem ad Rhainum Arcem, in propinquo recepit se, atque intereà Vrangelius, & Conismarcus apud Donaverdam traduxêre amnem copias.

Haud longè Augusta Vindelicorum ad Lincum flumen posita est, urbs & famâ vetustatis, & multitudine civium, & Imperii Comitiis, quæ eò sæpiùs habita sunt, maximè celebrata, quam multi ex Augustanâ Confessione (Luteranos appellant) pridem incolunt: hi antehàc Magistratus, atque honores obtinebant, dein ubi in Germaniâ Austriaci plus potuêre, finitimusque Augustæ Maximilianus Baioariæ Princeps Catholicis favebat, abrogati Luteranis Magistratus sunt, mandatique Catholicis, qui adeò tametsi pauciores, tamen Maximiliano freti cæteris imperitabant: his arma adempta, ut ne quid appropinquantibus Suecis moverent, prætereà Catholici Baioarorum præsidium in urbe acceperant, quò factum est, uti Galli, atque Sueci hanc sibi oppugnandam esse censerent.

Intereà Austriaci, atque Baioari partim apud Ratisbonam, alii suprà, atque infrà oppidum ratibus Danubium transierant, magnisque ut in suâ regione ab Maximiliano copiis aucti ad Lincum accessêre, quæ res Augustæ saluti fuit, nam acriter ab Gallis, Suecisque oppugnata deditionem post triduum parabat. Id postquàm his frustrà fuit, magnis in Baioariâ, atque ulteriore Sueviâ factis prædis, captisque infirmioribus locis in citeriorem rediêre hyemandi causâ, ac Turena singillatim apud Laugingam hyberna egregiè muniit, ut eò pontis sicubi in Baioariam transeundi rursùm consilium foret, copiam haberet.

Hoc anno mortem obiit Adrianus Monlucius [a] Carmainus Comes, vir & genere, & virtute, & ingenio clarus, quod elegantissimum, atque omni urbanitate, & humanitate plenissimum habuit, Blasio qui Equitum Tribunus fuerat, nepos dignissimus. Obiit & [b] Carola Ursina

[a] Le Comte de Carmain, dit de Cramail.

[b] Charlotte des Urfins,

Ulciæ Vicecomitis uxor, quæ & latinè sciebat, & nostra linguâ compositè scribebat: prætereà *a* Rogerius Sanlarius Dux Bellogardius octuagenario major: is elegantiam, & munditiem ad ultimum coluit, placido magis, quàm valido ingenio, primùm his qui gratiâ valebant obsequi, dein si id frustrà fecerat, adversari solitus, quod in *b* Concino Ancrio pridem impunè factum, idem homini in Richelio fraudi fuit, cujus operâ omnibus exutus ornamentis, ne larem quidem, quò se receptaret habuit, coactus clientis sui rure agitare: luculentas ædes Lutetiæ Parisiorum exædificaverat, quæ æri alieno dissolvendo divenditæ dudùm Petro Seguiero Cancellario fuerant: postremò Richelio mortuo in Aulam est revocatus, atque ab Annâ Reginâ tam liberaliter habitus, ut ejus beneficio huic abundè esset, quò reliquam vitam ex pristinâ fortunâ exigeret. Henricus Condæus vir è regiâ gente Princeps fine anni mortuus est, pace quàm bello clarior, nam id quoties attigit, toties secùs cessit, non animi, aut virtutis, sed fortunæ inopiâ: rei plus æquo, quàm tali loco virum deceat, studuit, quæ huic ampla, ac propè regia fuit. Richelium demissiùs quàm par esse videretur coluerat, atque observaverat, quod multi hominis prudentiæ tribuêre, qui per hanc obsequelam rem, famam, dignitatem difficillimis temporibus tenuit, quæ Mariæ ipsius Ludovici XIII. Regis matri, atque Gastoni fratri qui Richelium perdere studuerant, suprà quàm dici potest acerba, atque aspera fuère. Tunc Ludovicus filius Angianus est vocari desitus, Condæumque posthàc patris nomine appellavêre. Item hoc anno mortem obiit Gaspar Colinius Castillonus Equitum Tribunus, magnâ rei militaris famâ. Is primùm Gallis auxiliaribus apud Socias Civitates præfuit, dein per nostra adversùm Hispanos bella clarus horum oppida munitissima cepit, exercitus fudit, prorsùs majorum suorum similis: fuère qui properantiam in eo desideraverint, tarditatem objectantes, cui adversa quædam, secunda fortunæ tribuêre, ego virtuti malim.

1646.
Vicomtesse d'Auchy.
a Roger de Saint Lari, Duc de Bellegarde.
b Concini, Marquis d'Ancre.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER QUINTUS.
EPITOME.

1647. *OCIARUM Civitatum Legati de pacis suæ conditionibus cum Hispanicis clam Gallicos conveniunt. Servianus ed de re Hagam Comitis proficiscitur. Quid illic fecerit. Avauxius. Osnabrugam proficiscitur, Paci inter Imperatorem, Suecos, atque Imperii Ordines conciliandæ. Apud Monasterium Vestfalorum Longavilla cum Hispanicis Legatis de pace porrò agit. Angianus mortuo Condæo patre Condæus appellatus. Præfectus Palatio creatus, patris demortui loco in Consilium de re omni publicâ unà cum Gastone adhibitus. Induciæ inter Gallos, Suecosque, ac Baioariæ Ducem. Brigantium necopinatò ab Vrangelio, Suecisque captum ad Acronium lacum. Lindavia in eo lacu frustrà oppugnata. Tubinga ad Nicrum amnem in Vitembergensi Agro ab Hocquincurio capta. Schombergius Tribunus Helvetiorum mercede conductorum creatus. Iuxium Castellum in Sequanis Neocastello finitimum Longavillæ datum. Cadomum in Normanniâ quam obtinet Provinciâ cui Præfectus esset permissum. Leopoldo ab Philippo Hispaniæ Rege Belgium data Provincia. Fontenaïus Marchio iterùm Romam extrà ordinem Legatus. Olympia Aldobrandina quæ priùs Marco Antonio Burghesio Sulmonis Principi nupserat, hoc haud ita pridem mortuo, Camillo Pamphilio Pontifici fratris filio nubit. Camillus eâ causa Cardinalatum abdicat. Condæo data Catalonia cum exercitu provincia. Frustrà Ilerdam oppugnat. Polus è Melitensi Militia sex navibus fretus Neapolim versùs navigat, atque Hispanos perterrefacit. Rex ad Ambianos proficiscitur. Inquisitionis Romanæ decretis Gallos nihil teneri Senatus decernit. Britanniam Regina sibi sumit quam*

obtineat provinciam. Leopoldus in Belgio Armentariam ad deditionem redigit. Landrecium item ad deditionem redigit. Gassio Bassæam, Ramsavius Dixmudam similiter ad deditionem redigunt. Gassio Lentium oppugnat, quod deditum denique est. Ipse ex vulnere quod eò acceperat interiit. Summa Quæstura Bailleulio abrogata, atque Almerico mandata. Quid apud Neapolim gestum. Eò Guisii profectio. Franciscus Atestinus Mutinæ Dux adversùm Hispanos bellum sumit unà cum Rege, huic adest Estrada cum Gallicis copiis. Cremonam ducit. Fœdis tempestatibus regredi cogitur. Casalum majus, & Rivarolam in Cremonensi Agro cepit, quo Galli hybernavêre. Germani equites plerique ab exercitu Turenæ secedunt quia in Lucemburgensem Agrum abducebantur. Fine anni in Germaniam redit. Joannes Philippus Schombornius Herbipoleos Episcopus Moguntini Capituli suffragiis Moguntinus Archiepiscopus & Imperii Septemvir creatus ex voluntate Ludovici, qui Moguntiam præsidio tenebat. Garnerius Castellum ad Moguntiam, Bovicausen Vormatiam frustrà tentat. Sueci rem strenuè in Boiobemo gerunt adversùm Austriacos. Maximilianus Baioariæ Dux Joannem Vertium injussu suo ad Imperatorem cum equitibus profectum simulat. Ab induciis palàm denique discedit. Pace Philippum inter, & Socias Civitates constitutâ Trautmanstorfius Monasterio Vestfalorum discedit Hispanorum hortatu. Turbarum in Urbe semina. Longavilla primùm, dein Avauxius Monasterio Vestfalorum Trautmanstorfii exemplo discedunt. 1647.

TOT tantaque anno proximo ab nostris præclarè gesta magnam quidem nomini Gallico gloriam, famamque addiderant, cæterùm quotidianis sumptibus opes minuebantur, quò factum est, ut hoc anno non eadem quæ antehàc fortuna Regni futura videretur. Præterea ab Sociis Belgarum Civitatibus cessatum, cùm propter graviorem in dies Henrici Nassauvii Arausii valetudinem, tùm quia omnia quæ ad pacem inter has, & Philippum Hispaniæ Regem, faciundam erant necessaria, inter earum, & illius Legatos apud Monasterium Vestfalorum convenerant. Nam Pavium, atque Knutium quos Hagam Comitis venisse diximus, nuntiatum Philippum Hispaniæ Regem Pacis suæ cum Gallis conditiones Annæ sorori Reginæ permisisse, simul de regiæ virginis Hispanicæ cum Rege nuptiis agi, tantùm de utraque re metum sicuti propè confecta esset, Sociis Civitatibus injecerant, ut huic quovis modo prævertendum censerent, nam rati quæ ad se attinerent, ea Gallis quibus Philippus animum expleret, nihil curæ fore: plerúmque enim homines de aliis, perindè ac de se judicant. Cæterùm Pavium, atque Knutium Sociarum Civitatum Legationis facilè principes ab Hispanis multo auro corruptos fuisse aiebant, quò suis commodis servirent. Sed nihil apud utrumque largitione opus fuisse credo, nam iidem ante decennium Sociarum Civitatum nomine fœdus cum Ludovico XIII. Rege sanciverant, quò unà bellum adversùm Hispanos posthàc gererent, cujus fœderis leges hujusmodi fuêre, ut has propiùs intuenti haud difficile sit animadvertere, Pavio, atque Knutio consilium fuisse, uti postquàm Gallia Hispanico bello implicata foret

1647. Sociis Civitatibus ab hoc expedire se copia esset, cum Hispanis pacem faciundo, ad quam ut hi adigerentur, majore quàm Sociarum Civitatum opes ferrent, vi opus erat. Neque tùm fefellerat Richelium id Sociis Civitatibus consilii esse, neque illi magnoperè probabatur nos id bellum sumere, quod uti fieret, pervicerat Hercules Charnacæus Regis apud Socias Civitates Legatus, rei suæ studens, quam ipsi amplam per id bellum fore Arausius, atque hujus Uxor Æmilia Solmia receperant: adjuverat & Josephus Clericus Tremblaius Capucinus, qui se negotiis quæ foris agebantur, apud Richelium immiscuerat, & quò plus horum esset, eò suam huic operam magis necessariam fore arbitrabatur, quâ Cardinalatum promereri studebat. Ita res publica sicuti privata monet, sæpiùs ab hominibus geritur.

Igitur ubi Pavius, atque Knutius Monasterium redierant, eò pacis suæ cum Philippo negotium brevì deduxêre, uti propè confectum insciis Gallis esset. Codicillis tamen qui de hujus conditionibus perscripti fuerant, adscribere nomina ipsis religio fuit, priusquàm de re tantâ, & quæ tantoperè ad Regem pertinebat, cum hujus Legatis communicassent: ridiculum profectò fuit, hac communicatione videri voluisse fœderi satisfecisse, cùm id in stabiliundis pacis suæ conditionibus neglexissent: nam isthuc fœderis legibus nisi nobiscum unà, atque properantiùs facere vetabantur. Id verò Regis Legati expostulare graviter, & quæ Sociarum Civitatum Legati in eo negotio fecissent, negare se adduci posse, ut ea crederent ex illarum voluntate facta: quamobrem spatium petere, ut harum eâ de re sententiam exquirerent, quod uti facere possent, ægrè denique dies decem ab Sociarum Civitatum Legatis impetravêre, qui ubi exissent, illi sese Codicillis nomina adscripturos edixêre. Sed Gallicis Legatis subitò Hagam Comitis eâ de re Servianum mittere visum, qui Sociarum Civitatum Concilium, Fœderatos Ordines appellant, de Legatorum suorum properantiâ doceret, atque operam daret, uti quæ usquè fecerant, ea correcta, aut saltem tantummodò rata se habituros hostibus significatum vellent, ubi & his cum Gallis de pace conveniret, intereà usque Legatis suis præciperent, ut ne sua Codicillis de pacis conditionibus nomina adscriberent. Prætereà quando hi tantoperè ab fœderis legibus discessissent, ipse cum Fœderatis Ordinibus, quæ secundùm fœdus ad firmandam, ubi sancita cum utrisque foret pacem, providenda ac faciunda essent, de iis ita ageret, transigeretque, ut ab his discedendi neutris potestas, aut ullus in eâ re posthàc si quâ fieri posset, calumniandi locus foret. Isthuc ultimum & Administris in Aula venerat in mentem, probatumque his quidquid de Serviani profectione ad Hagam Comitis ipse cum Longavillâ Legationis principe, & Avauxio Collegâ decreverat, ac denique missæ ad eum Regis litteræ sunt, quas Fœderatis Ordinibus redderet, & quibus significabatur, hunc ad eos extrà ordinem legari, rogabatque Rex, uti de omni republicâ dicenti, agentique fidem habere vellent: prætereà huic missâ ab Rege, atque Regina matre man-

data sunt, quibus de mutuâ inter Regem, ac Socias Civitates Cautione, quò utrisque conditiones futuræ pacis ab hoste servarentur, seriò agere jubebatur, ex suâ ipsius, Collegarumque sicuti diximus sententia: sed hæc Regis mandata longè ampliora fuêre, quàm quæ ipsi apud Monasterium Vestfalorum unà decreverant. 1647.

Fabium Chigium Pontificis Nuntium, ac Ludovicum Contarinum Venetorum Legatum quos Pacificatorum partes apud Monasterium Vestfalorum sustinere diximus, haud satis nobis æquos esse Regis Legati suspicabantur, atque id experti fuerant, in quibusdam nostris cum Hispanis controversiis, quos simulaverant acriores in his fuisse, quàm reverà fuerant. Eò Legati Gallici omne pacis inter Ludovicum, & Philippum negotium Sociarum Civitatum Legatis rectiùs se permissùros existimaverant, quod nobis denique fraudi fuit. Nam Pavius, & Knutius eò ampliorem maturandæ pacis suæ copiam habuêre. Ille missus ab Batavorum Civitate hujus de pace studio naviter serviebat, namque hæc navigationi, & quæstui maximè dedita magis ad ea quibus singuli ditantur cives, quàm ad bellum, quo res Sociarum Civitatum publica usquè crevit, attendere solet: hic Zelandiæ publicè Legatus, privatim Arausii cliens erat, qui tum ob perditam valetudinem, sicuti fermè homines tali suo tempore, in uxoris Solmiæ fuit potestate: quæ quoniam ab Mazarino haud satis se cultam arbitrabatur, eò nobis infesta erat, atque omni ope nitebatur, uti pax Hispanos inter, & Socias Civitates posthabito fœdere nostro sanciretur, de quâ re Knutium continuò, sicuti & Batavorum Civitas Pavium, fatigabat. Sed hunc ipsum Civitatem suam in hac confirmasse sententiâ Legati nostri aiebant, & utrumque Hispanos docuisse, quid ipsis facto opus esse censerent, quid Legatorum Sociarum Civitatum, quid Gallicorum postulatis respondendum, ac denique si quos ex illis fœderis nostri religio teneret, eos metu territandos esse, ut Hispani posthabitis Sociis Civitatibus, cum Gallis pacem conficerent: facile certè fuit Sociarum Civitatum Legatis quam lubuit moram pacis nostræ, suæ autem negotio properantiam adferre, cùm Legati Gallici nihil nisi illorum operâ cum Hispanicis agerent.

Fuêre eâ tempestate qui ita existimarent, non tam eâ de causâ quam diximus, ab Fabio Chigio, & Ludovico Contarino res nostras ad Sociarum Civitatum Legatos transisse, quàm quòd illi cum Longavillâ colloquentes Celsitudinis titulo se abstinebant, nihil ampliùs huic tribuendum arbitrati, quàm cæteris Legatis, quibus Excellentiæ titulus proprius est. Longavilla verò alterum Principibus è regiâ Gente viris debitum sibi tribui æquum censebat, cujus majores jam indè ab Caroli VI. Regis temporibus tales habiti fuissent.

Sed ubi Servianus Hagam Comitis advenerat, datumque huic Sociarum Civitatum Concilium est, in hunc fermè modum disseruit. *Eò ad vos Amplissimi Ordines ab Rege legatus sum, uti vobis redigam ad memoriam, quàm pulchrè fœdus antehàc ictum utrisque processerit: ita ut si bel-*

1647. *lum continuare placeat, huic victoriâ integrâ, ac pulsis omni Belgio Hispanis finem facere copia sit. Quod tametsi amplum, atque magnificum utrisque futurum fuisse Rex judicaverit, tamen me, atque Avauxium, dein Longavillam de Pace Legatos Monasterium misit, quod certissimum illius de hac faciundâ studii argumentum est. Cùm eòdem Legati vestri nondum advenissent, Hispanici nusquàm desiêre nobis ferre conditiones, quas omnes constanter respuimus, atque his significavimus nullam Regi pacem nisi cum Sociis Civitatibus unà futuram.*

Ubi vero Legati vestri advenerant, his statim omne cum Hispanis pacis nostræ negotium permisimus, atque his interpretibus, & quasi arbitris usi sumus, quâ sociali fide nulla major usquàm fuit. At illi de pace nostrâ nihil solicisti in suâ tantùm adproperavêre, uti contra quàm fœdere cautum sit, de omnibus hujus conditionibus cum Hispanicis convenerint, & vix ab illis dierum decem mora sit impetrata, uti priusquàm Codicillis, qui de his conditionibus perscripti sunt, nomina sua adscriberent, quid de tantâ properantiâ sentiretis rescíscere possemus, & quantùm hæc rei publicæ noceat vos edoceremus. Id verò facturus ad vos veni, simul ostensurus postquàm Legati vestri Monasterium Vestfalorum advenêre, nihil nos in pacis nostræ negotio tergiversatos; sed ipsos Hispanicos Legatos, qui ubi vestri de hujus conditionibus cum illis collocuti sunt, aut ubi scripta nostra illis tradidêre, omnia in his difficilia, nec satis æqua invenire se simulavêre, quæ autem ad vos pertinuêre, in iis se faciles de industriâ præbuêre, uti vobiscum pacem Gallicâ infectâ sancirent.

Tantùm autem hujus studium Legatos vestros tenuit, uti nihil nos expectantes, aut quemadmodum fœdere cavetur, sustinentes se pacis vestræ negotium eò deduxerint, uti nihil propè ad hanc constabiliundam reliquum sit, quàm uti conditiones de quibus cum Hispanis convenêre, in Tabulas referantur, neque abest suspicio, quin & his spem fecerint, id propediem factum iri, nisi quæ vobis æquæ conditiones videbuntur, eas Galli acceperint. Nos vero vestrâ Amplissimi Ordines fide freti negavimus id nos arbitrari ex vestrâ sententiâ factum. Nam haud verisimile nobis fuit, vos fœderis nostri oblitos esse, quo præter bello parta, hunc fructum ingentem cepistis, uti vobiscum pacem Hispani factam vehementer velint, qui antehàc ad inducias ægre impelli potuêre; pacem videlicet per cujus conditiones Socias Civitates liberas, & sui ipsarum juris esse cognoscant.

Sed quemadmodum ubi induciarum quæ cum his sicuti cum liberis Civitatibus factæ fuerant, tempus exierat, rursùm has Hispaniæ Regi subjectas esse debere contenderunt, ita ubi illis bonum erit, atque commodum pacem quam nunc invitissimi faciunt, violare, nemini dubium est, quin iterùm illas liberas esse debere negent. Certè ut huic rei prævertatur, nihil utilius, ac magis necessarium Civitatibus est, quàm Regis Cautio, hunc videlicet quoties Hispanis isthuc facere consilium erit, toties adversùm hos arma unà cum Sociis Civitatibus denuò sumpturum, qui sic perpetuus vestræ libertatis vindex futurus est. Hæc certè Cautio fœdere nostro pridem sancita est, quo alteros quæ pace sancita forent, ea alteris præstituros convênit. Sed illâ confirmatâ, atque corroboratâ opus videtur, ut ne post hàc in ea re ullus calumniandi locus esse possit.

Scio

Scio enim nonnullos quibus haud magna fœderum religio est, hanc nostri conditionem coarctatam velle, atque eâ gratiâ Jurisperitos consuluisse, qui suo more pro eorum ab quibus consulebantur lubidine respondêre, fœdus Civitatibus Sociis cum Rege æquum intercedere, quo illæ non plus Regi, quàm hic illis præstare teneatur. Id quidem verum est, sed non sicuti Jurisperiti censent: hi enim fœderis æquitatem, atque adeò Cautionem mutuam quibusdam terrarum terminis finiunt, quos nobis intra Pyrenæum, & Alpes constituêre; quidquid pacis nostræ cum Hispaniæ Rege legibus cautum fuerit, id vos nobis intra hos fines modò præstare debere censent. Sed fœderis inter Reges, Populosve æquitatem, non ex regionum quas possident, magnitudine metiri mos est, sed ex omnibus utrorumque rationibus, ubi has alteri ut alteris præstent, illo fœdere cautum est. 1647.

Ex hac norma, quæ verissima, ac certissima est, ubicumque Hispaniæ Rex quam cum Rege sanciverit pacem eam violaverit, hanc vos Amplissimi Ordines huic præstare debebitis, non ultrà Pyrenæum, & Alpes bellum unà cum Rege adversùm Hispanos gerendo, sed in Belgio modò id sumendo denuò, sicuti fœdere cautum est: quemadmodum si vicissim Hispaniæ Rex pacem quam cum eo sanciveritis violabit ubicumque terrarum, etiam in India, Rex item adversùm hunc non eò bellum gerere tenebitur, sed hoc unà vobiscum sumere denuò in Belgio ex fœdere. Mirum profectò tantùm quibusdam apud vos inesse pacis studium, ut hanc vel posthabito fœdere nostro faciundam existiment, homines præproperi, neque satis perspicientes quantùm rei suæ publicæ intersit, pacem hostis, an amici, ac socii Regis fidei permittere, illius nullam, aut fluxam, hujus non modò usque inviolatam esse, sed & egregiâ liberalitate, ac perpetuâ erga Socias Civitates munificentiâ cumulatam: quæ si moram aliquam in pacis suæ negotio patientur hujus honoris causâ, officio modò fuerint functæ, nedum ullam tantorum Regis erga se meritorum partem assecutæ: nam illud fœdere cautum est, complura autem Rex Ludovicus XIII. ac Ludovicus filius eaque ingentia supra quàm fœdere caveatur, Sociis Civitatibus utilissima perpetuò fecêre.

Atenim hunc in pacis negotio tergiversari aiunt: sed id Hispanicorum Legatorum fraude, ac nimiâ vestrorum contra quàm fœdere cautum est, properantiâ factum suprà ostendi. Profectò vix adducor, uti credam tantam inesse præterea quorumdam animis inscitiam, aut pravitatem, uti pacem suam fore firmiorem existiment, si porrò inter Galliarum, & Hispaniæ Reges bellum erit, quàm si pace cum utrisque factâ hanc Rex Sociis Civitatibus præstare debeat ex fœdere, atque adeò ab hoc discedere nihil pensi habeant. Nam præterquàmquod ex alienis, ac maximè amicorum, & sociorum incommodis sua comparare commoda flagitiosissimum est, hoc certè pacto pax firma vobis foret, quamdiù bellum inter ambos Reges esset, quod alterius victoria denique esset desiturum: Si Regis Ludovici victoriâ, omne Belgium quod tunc in Regis Hispaniæ ditione est, in illius ditionem transibit, quod certè vobis haud æquè cordi futurum puto, quàm si hujus partem quæ vobis fœdere nostro destinata est, habueritis, cujus rei vobis tamdiù spes erit, quamdiù fœderi nostro steteritis: sin contrà Philippi Hispaniæ Regis victoriâ bellum desinat, hanc certè Ludovico Regi nostro feret conditionem, ut ne vos ulla re deinceps juvare velit, qui adeò Gallico au-

1647. *xilio destituti tantò infirmiores adversùm illum tàm insigni victoria praeclarum eritis.*

Quamobrem longè praestat utrimque colere, atque servare foedus, nam hoc pacto pacis violandae ubi facta fuerit, idem metus injicietur hosti, quo nunc adductus hanc sibi necessariò faciundam sentis, scilicet ut ne adversùm Regem, & Socias Civitates denuò bellum defendendum habeat. Id mutua Cautione quae foedere sancita est, planè fiet, ac maximè si hanc confirmatam, atque corroboratam hostes intellexerint, cujus rei gratiâ isthùc veni simul vos Amplissimi Ordines quibus conditionibus Rex suam cum Hispanis pacem factam velit, edocturus, ut earum aequitatem pernoscatis, neque per hunc stare, quin ab utrisque unà fiat. Intereà necesse videtur, uti quod ab Legatis vestris properantiùs cum Hispanicis factum est, id nullam vim habiturum edicatis, usque dùm & cum Gallicis convenerint: deim ut id hostes sentiant, bellum summâ vi sicut antehàc factum fuit, ita & porrò geri velitis, quâ re nihil validius est, ad pacem utrimque aequis conditionibus habendam. Postremò haec Regis erga vos benevolentia est, uti longè plura quàm foedere tenetur, sicut usquè fecit, vestrâ causâ porrò facturus sit, neque quidquam ab se quod praesidio, aut ornamento Reipublicae vestrae futurum sit, huic defieri passurus.

Priusquàm Serviano Sociarum Civitatum Concilium daretur, harum Legatos apud Monasterium Vestfalorum Codicillis de pacis suae conditionibus nomina sua adscripsisse, atque signa apposuisse rescîverat, ac vix exsculptum fuisse ab his, ut hanc conditionem Codicillis adscriptam vellent, foedere videlicet inter Regem, & Socias Civitates confirmato anno CIↃ. IↃC. XLIV. cautum esse, ut ne hic, aut Sociae Civitates pacem cum Philippo Hispaniae Rege sancirent, nisi unà, atque ex communi sententiâ, neque adeò quae cum Hispanicis Legatis convenissent, ea foederis vim habitura, nisi ubi & cum Gallis de pacis conditionibus convenissent. Unus modo Niderhostus Trajectensis Civitatis Legatus negavit se ne cum hac quidem de Gallicâ pace clausulâ nomen suum Codicillis adscripturum, aut fidem Civitatis tantâ adversùm Regem potentissimum, amicum, sociumque injuriâ labefactaturum, dignus certè cujus fama vel ob tantam integritatem, fidemque, ad posteros perveniat. Sed isthaec Servianus ubi primùm apud Foederatos Ordines de re publicâ disseruit, sibi dissimulanda esse arbitratus, ut ne graviùs in Pavium, & Knutium sicuti res monebat, dicere cogeretur, quod tamen posteà fecit.

Delecti deindè ex Foederatis Ordinibus quidam, cum quibus Servianus ageret: hic ipsis mutuae de pace ab Hispanis servandâ utrisque ubi sancita foret Cautionis conditiones tulit. *Uti videlicet Hispani omni Belgio facesserent, atque omnes provincias, Urbes, oppida, atque Arces Philippus Hispaniae Rex Belgis quibus videretur permitteret, ac Belgii quibus finibus id possidet Ordines pacem certam, ac firmam fore Gallis, ac Sociis Civitatibus caverent, ab qua tamen conditione Rex, si Sociis Civitatibus videretur, discedere non recusaret. Quae Sociarum Civitatum Legati cum Hispanicis usquè egissent, transegissentve, ea ut ne illis rata essent, donec Hispani & cum Gallis de*

omnibus Pacis conditionibus convenissent, & sicuti fœdere cautum sit, nulla pax nisi quæ unà ab utrisque facta fuerit, esse censeatur. Legati Civitatum ut ne ultra quidquam de pace cum Hispanicis faxint, & ab Gallicis admoniti uti cessent, id ipsis continuò obsequantur, quod & Gallici similiter admoniti facturi sint, sicuti fœdere caveatur. Intereà utrimque maximâ vi adversùm Hispanos bellum geratur, donec de pace convenerit, & utrisque ratam esse constet. Omnis spes Hispanis utrimque præcidatur, alteros seorsim ab alteris pacem facturos, atque id ipsis alteri quoties alteris visum fuerit, significent. Si post sancitam cum utrisque pacem, Imperator, Hispaniæ Rex, seu quis ex Austriaca Gente horum socius, cliensve, aut qui horum sequatur Sectam, provincias, oppida, arces, quas ubi pax fiet Rex, aut Sociæ Civitates obtinebunt, aut quæ per pacis conditiones penes alterutros manserint, aut his traditæ fuerint, oppugnabunt, ibi Rex, & Sociæ Civitates adversùm hos denuò bellum sumant, gerantque, neque pacem faciant, nisi ex præscripto legum V. IX. *&* X. *fœderis anno* CIↃ.IↃC. XXXV. *icti, id & Hispanis ubi pax fiet, significetur. Cùm Sociæ Civitates de induciis quas primùm habere decreverant sententiam mutaverint, ac pacem malint denique, ita & quas Regi ut harum commodis serviret inducias in Catalonia esse placuerat, earum vice uti pax in Catalonia sit, ipsæ per Legatos suos operam dent, ad quam si Hispani adduci non poterunt, triginta annorum illic induciæ sint, atque ubi harum tempus exierit, Sociæ Civitates unà cum Rege Hispanos armis adigant, ut has continuatas velint, & abnuentes bello persequantur, nullis conditionibus nisi quæ fœdere sancitæ sint, desituro. Hæc cæteris omnibus fœderum pristinorum conditionibus nihil obstent.* 1647.

Quamvis maturando pacis negotio ab Civitate suâ Pavius mandata habuisset, præceptumque huic fuisset, uti Codicillis de hujus conditionibus nomen suum adscriberet, quod & idem Solmia Knutio faciundum edixerat, ambo tamen ubi Servianus Fœderatos Ordines edoceret, quantùm in eâ re ab fœdere discessissent, metuebant ut id præproperè, neque ex sententiâ suâ factum fuisset, ac fortè quidpiam graviùs de se decernerent. Eò comparavêre inter se, uti Pavius Monasterii Vestfalorum maneret, qui Longavillam, & Avauxium Gallicos Legatos vanâ Gallicæ pacis spe deluderet, Knutius verò Hagam Comitis proficisceretur, cum tribus collegis, Pavii, ac cæterorum qui nomina Codicillis adscripserant, causam acturus adversùm Servianum, quem in hos graviùs dicturum, neque enim aliter poterat, non ambigebant.

Ex his tribus erat Niderhostus, qui se Codicillis nomen adscripturum negaverat: nam per ejus absentiam omnia sibi liberiora fore ad malefaciundum Pavius existimabat. Intereà hic atque unà Collegæ qui Monasterii Vestfalorum restitêre, ad Gallicos, & Hispanicos Legatos commeavêre, ut horum controversias minuere velle viderentur. De Longonis portu, atque Plumbino oppidis ad Etruscum mare positis tunc magna inter illos erat contentio: nam hæc Hispani ab Rege sibi reddi æquum censebant, eò freti, quòd convenerat ambos Reges quæ oppida in Italia præsidiis tenebant, ea dominis restituturos, Pinarolo,

1647. Casalio, ac Moneco exceptis: contra Galli dicebant isthuc de oppidis modò quæ ante hæc bella Italicorum Principum fuissent intelligi, at Longonis portum, ac Plumbinum Hispaniæ Regis fuisse, quæ Ludovicus bello ceperit, atque adeò cum cæteris eodem modo captis penes hunc manere debere.

Serviani ad Hagam Comitis profectio non Pavium modò, ac Knutium, sed & Hispanicos Legatos magnoperè solicitos habuit: nam si amborum fides apud Socias Civitates, aut Fœderatos Ordines minueretur, jure metuebant, uti sibi utriusque opera posthàc minùs procederet. Quamobrem Antonium Brunum eòdem mittere decrevêre, his patrocinaturum, ac simul de republicâ quàm egregiè utrimque gesta esset, Fœderatos Ordines edocturum, ut ne ab his quæ apud Monasterium Vestfalorum convenissent, usquàm recedere vellent. Hic fori rerum in quibus ætatem egit, prudens, neque aliarum ignarus est, cæterùm ingenio populari, aptissimoque fuco plebi faciundo. Eâ gratiâ libellos sæpiùs apud Monasterium Vestfalorum edebat, haud illepidos hos quidem, sed qui saperent Atellanum, & quibus plebeiâ planè lasciviâ ipsi ab naturâ insitâ maledicta in Legatos, cæterosque Gallos jaceret, omnemque eorum tàm in bello gerendo, quàm in pacis negotio rationem vituperaret. Gaspar Bracamontius Comes Pegneranda Hispanicæ Legationis princeps hunc se mittere Brussellas fingebat ad Castellorodericum Marchionem, ut hujus de Longonis portu, & Plumbino sententiam exquireret, quam ubi rescisceret, spem faciebat Gallicis Legatis, nihil opus fortè futurum Philippi mandata eâ de re opperiri: cæterùm Brunum ubi ab Brussellis rediret, Hagâ Comitis iter habere jusserat, atque eò obniti Serviano, & quidquid diceret, faceretve, quò fœderis nostri religio Sociarum Civitatum mentibus porrò inhæreret, id aut confutaret, aut eluderet, ac denique ex sententiâ Knutii quæ ad augendam hujus, atque Pavii fidem, & gratiam apud Socias Civitates pertinerent, ea sedulò diceret, ac faceret.

Sed ubi Brunum Hagam Comitis venturum fama vulgaverat, ibi Servianus si id hosti per Fœderatos Ordines liceret, continuò se abiturum edixit, de quâ re ubi Fœderati Ordines consultavêre, Solmia Arausii uxor pro Bruni adventu apud amicos egit, vir autem cujus sententiam de re tam gravi Ordines exquirendam censuerant, Bruno veniundi potestatem faciundam esse negavit, qui sicut ille censuerat, ita decrevêre. Id ubi Brunus rescivit, porrò iter facere perrexit, neque Hagam Comitis venit: sed Deventere ad Fœderatos Ordines litteras dedit, quarum hæc summa fuit.

Hispanis non esse consilium Gallorum, atque Civitatum Sociarum dirimere fœdus, sed sicut hæ pacis æquas conditiones acceperint, ita illi consimiles accipiant. Socias Civitates in eo negotio sua, Gallos & aliena curare velle. Sed quæ utrisque communia sint, de iis modò statuendum videri: at hæc non ultrà Pyrenæum, & Alpes quærenda: quæ his finibus continentur, ea certè ad Gallos, & ad Socias Civitates pertinere censeantur. Sed quid his cum Principibus Italicis? cum

Casalio? cum Rhætis commune esse? quorum controversiæ, bellaque ante Gallorum cum Sociis Civitatibus fœdus cœpta, dein conditionibus composita sint. Quid ad eos Joannis Bragantiæ Ducis sese Lusitaniæ Regem ferentis, quid Eduardi fratris merito in vincula conjecti res? Quid Episcopi, & Capituli Leodiensis? queis oppida quædam reddi, ac restitui Galli postulent? Non pro victoribus modò, sed & suprà victores agere, qui non ea solum quæ armis ceperint retinere, sed & de alienis pro lubidine decernere æquum censeant. 1647.

Sociis Civitatibus cum Gallis æquo jure fœdus constitutum intercedere, quod hujuscemodi non esset, si plura illæ his, quàm hi illis præstare deberent. Præterea tàm Sociis Civitatibus licere cum Hispanis clam Gallos, aut seorsim, quàm his cum Imperatore, Baioariæ Duce atque aliis clam Socias Civitates, aut seorsim de pace agere. Gallos ingentia, infinita, iniqua postulare, ut ne Sociis Civitatibus, aut ulli nisi ubi velint, atque ambitionem suam, ac dominandi lubidinem expleverint, pacem habere copia sit: quibus si rem, & sanguinem suum diutiùs gratificari Sociæ Civitates velint, inauspicatò Philippi Legatos Monasterium Vestfalorum venisse, ac tantùm laborem ferendis, accipiundisque conditionibus frustrà susceptum.

Sed hæ quandò Hispanis, ac Sociis Civitatibus placuerint, neque Galli quæ his æquissimæ vel ipso Sociarum Civitatum, aut Legatorum quos Monasterii habeant judicio latæ sint, eas accipere velint, posthabitis iis pacem omninò inter Philippum, atque eas sanciundam. Sin aliter Sociis Civitatibus videatur, id maturè, quàm seriùs significare tolerabilius fore: nam rem tantam diutiùs incertam esse, nec earum fidem, neque Philippi dignitatem pati: eò se Hagâ Comitis si per eas licuisset iter habiturum fuisse, uti quid ipsis sententiæ esset, bellum porrò an pacem mallent ab ipsismet coràm rescisceret: non ambigere se quin pax magis placeat, quâ iis jus parare, aut bello partum Philippi ad quem ea res plane pertineat voluntate tenere, copia sit, cujus rei occasionem sibi ostentatam si amitterent, eamdem fortè, posthàc frustrà expectaturos: nam quandò nulla cum Gallis pacis spes sit, hos si opperiri velint, sese cum cæteris Hispaniæ Legatis Monasterio abiturum, uti Philippo majori quàm antehàc conatu adversùm tantam hominum pertinaciam bellum apparanti adesse possint. Inter hæc non omiserat Brunus commemorare quid fidei Hispani Sociarum Civitatum Legatis habuissent, quos suarum cum Gallis controversiarum arbitros cepissent: *Idem se porrò, Collegasque facere, aut si placeret Civitatibus ipsis ea de re cognoscere, hanc ipsis plane permissuros.*

Amicitia, fœdus, belli Societas, quæ Sociis Civitatibus cum Rege intercedebat, Fœderatos Ordines monebat, impellebatque, uti Bruni litteras Serviano illius Legato haud occultas haberent, quibus ille sedulò perlectis, cognitisque omnibus quæ iis continebantur, ad hæc eo fermè modo respondit. *Quòd Bruni litteras Amplissimi Ordines mecum communicatas voluistis, id enimverò mihi indicio est, fœdus nostrum vobis magis curæ esse, quàm vestris apud Monasterium Vestfalorum Legatis fuit. Non omnes accuso, sed eos modò, quos cum Hispanicis Legatis congruere prope nemo nescit. Eorum consilio, judicioque Philippus quidam Rex isthuc venit, missus ab Castelloroderico Marchione, uti quæ vos docenda haberem, iis præverteret, atque nos in pa-*

1647. *cis negotio consultò tergiversari falsò demonstraret : iisdem autoribus Brunus Brussellas iit, Castelloroderici de Pacis conditionibus consulendi specie, reverà autem uti Monasterium Vestfalorum rediens isthàc haberet iter, & quæ Pavio, atque Knutio visa sunt, ea vobis narraret, ac pacem posthabito fœdere nostro sicut ab illis cœpta est, ita conficiundam esse persuaderet.*

Eâ de re habitâ ab Hispanicis Legatis cum utroque consilia sunt, atque illi primùm optimum factu censuerant, ut ambo Hagam Comitis proficiscerentur: sed tùm uterque Hispanos docuit, hâc amborum profectione palàm fore ea quæ occulta esse oporteret: eò rectius existimare alterum modò isthùc proficisci, dein Brunum Brussellis redeuntem hâc iter habere, ut ex composito inter hunc, ac Knutium quæ facto opus esset apud vos fierent.

Rectè certè, atque ordine Bruno isthùc veniundi potestatem facere noluistis, scilicet & Galliæ, & Sociarum Civitatum hosti, qui fœdus inter utrosque pridem sancitum non magis ex Hispanicorum Legatorum, quàm ex Pavii, & Knutii cum quibus planè congruit sententiâ disturbatum, ac profligatum veniebat. Falsò igitur hic litteris suis negat Hispanis id consilii esse, qui jamdiù isthuc in Gallia tentavêre, per Pontificis Nuntium, per Matthæum Marchionem, qui uti sibi Lutetiam Parisiorum venire liceret, sæpiùs per litteras postulavit, pacis conditiones quàm æquissimas sicut aiebat laturus: hic vero liquidò scripsit, frustrà Gallos hærere fœderi, quod sibi cum Sociis Civitatibus intercederet, cùm his non eadem religio esset: id se nobis demonstrare paratum Codicillis de conditionibus pacis Hispanos inter, & Socias Civitates sanciundæ perscriptis, quibus Knutius nomen adscripsisset. Sed Matthæo non est facta Lutetiam Parisiorum veniundi potestas, neque quidquam sibi de pace cum hostibus agendum Rex usquàm existimavit, nisi unà cum Sociis Civitatibus, & quo convenit loco. Sed & ne illìc quidem Hispani desière tentare nos, si quo pacto ad pacem seorsim faciundam adducere possent.

Certè si nobis pacatis uterentur, faciliùs sibi porrò fore bellum adversùm Socias Civitates judicabant, quàm si pacatis Civitatibus, id adversùm nos porrò gererent. Sed cùm nobis domi, forisque eamdem fœderis religionem, eamdem fidem esse sensêre, postremò ad Socias Civitates ab nobis sejungendas animum adjecêre, jam freti Knutii Codicillis, quos ubi de nobis spes erat, parvi penderant. Igitur hoc, atque Pavio sibi magis ac magis conciliatus, amborum operâ ita usi sunt, uti plus Philippo Hispaniæ Regi, quàm Sociis Civitatibus processerit, eòque negotium pacis deduxerint, uti jam pro confecto habeatur. Falsum igitur planè est, quod Brunus dicit se fœdus quod Sociis Civitatibus cum Rege intercedit, inviolatum velle: neque id ab eo exigere, aut expetere nobis in mentem venit, sed ab Pavio, & Knutio jure expectavimus. Contrà verò cum Hispanicis Legatis uterque congruit, contulitque cum his consilia, ut in eamdem de fœdere nostro in pace facundâ posthabendo sententiam vos Amplissimi Ordines adducerent, atque Collegas variis artibus ab hujus religione abducerent, quibus denique vix per hos licuit Codicillis de pacis conditionibus perscriptis clausulam quâ Galliæ utcumque cavetur, adscribere.

Ipsius Pavii, atque Knutii operâ anno CIↃ. IↃC. XXXIV. & XXXV. *fœdus Ludovicum* XIII. *Regem inter, & Socias Civitates ictum fuit: nihil illi cau-*

sæ tùm erat, quamobrem adversùm Hispanos suo nomine bellum sumeret, quod tuendis modò amicis antehàc gesserat. Id Sociis, Civitatibus gratificatus est, quò validiores adversùm Philippum Hispaniæ Regem essent, libertati suæ, ac juri ab majoribus parto tuendis. Sed mirum fuit postquàm Rex bellum in Belgio ex fœdere magnâ vi cœperat, id contrà ab his segniùs gestum, ac denique ubi tàm seriò, atque acriter in communes hostes egimus, uti si Sociæ Civitates pro virili anniti voluissent, omni Belgio brevì abigi posse viderentur, inventos esse Pavio, atque Knutio consimiles, quos res prosperæ magis, quàm si adversæ essent solicitos habuerint, & quod fœdere cautum fuerat, de abigendis omni Belgio Hispanis infectum vellent. 1647.

Id adeò palàm fuit, uti nullos propè, nedùm Gallos latuerit, quos cùm dominandi studium ad id bellum non impulerit, eò facile ad pacem faciundam adducti sunt. Sed hanc sibi juxtà, atque Sociis æquam cupiunt, neque committent, ut ullo metu adducti hanc sanxisse videantur. Hæ sunt Regi opes, quibus fretus quod sponte facere noluerit, id ab quoquam uti faciat cogi non possit. In Italiâ, in Hispaniâ, in Germania, in Sequanis, præterquàm in Belgio justos habuit, atque etiamtùm habet exercitus, quibus bellum adversùm quosvis hostes gerere, nedùm defendere potest. Qui igitur si Sociæ Civitates pacem cum Hispanis fecerint, ad hanc & Regem adigi necesse esse credunt, ii vehementer errant. Sed sicuti bellum adversùm Hispanos ultrò Ludovicus pater sumpsit, uti Sociis Civitatibus gratificaretur, ita & Ludovicus filius id uti commodis earum serviat, lubentissime omittet, pacemque faciet, at æquis conditionibus, & quæ rebus ab patre; dein ab se præclare gestis dignæ sint, quarum copiâ, atque magnitudine pacem Sociis Civitatibus juxtà, ac sibi peperisse magnificum existimabit. Sed hunc ab eâ pace, quam ipsis suâ virtute, suis opibus, suâ Societate confecit, prohiberi, sicuti Pavio, & Knutio videtur, ab æquitate procul abest.

Quæ de utroque suprà dicta sunt, ea certè ægrè adductus sum, ut dicerem, cùm satis sciam id horum propinquis, affinibus, atque amicis molestum fore, magnamque adversùm me concitaturum eorum invidiam. Sed quæ ad rempublicam pertinent, ea vos Amplissimi Ordines celare propiùs crimen esset, nec id patitur fœdus, quod Regi vobiscum intercedit. Piget me multa, infinita, quæ Pavii, atque Knutii prava consilia certò demonstrant, proloqui. Cùm nos de republicâ Legatos vestros quandòque adiissemus, ac de controversiis inter Gallos, & Hispanos colloqueremur, eò Pavius, ac Knutius evasêre, causam illorum agentes, uti Mathenessa fœderis, & amicitiæ memor, graviter utrique edicendum existimaverit, indignum videri tantâ contentione pro hostibus, adversùm Socios, ac Fœderatos agi.

Cùm quidpiam grande moliri Hispanos rescivissemus, quod & ad Socias Civitates pertineret, ac Legatos vestros pro fide sociali ea de re fecissemus certiores, continuò unus ex his ad Hispanos scilicet properavit, hanc rem ad eos deferens, ac simul monens, quæ domi dicerent, molirentur, ac facerent, ea foras efferri ac nobis renunciari.

Hispani nobis plerùmque dixêre, ubi in conditionibus pacis quidpiam nobis concedere vellent, id ut ne facerent Legatos vestros sæpiùs obstitisse, quod singillatim in Cataloniæ negotio clarum fuit, quò cum Hispanis satis placeret triginta an-

1647. *norum inducias esse, Pavius ut ne plus viginti quinque annorum essent nobiscum contendit: in Casalii item negotio, cùm id ipsi permissum ab Hispanis fuisset, hujusmodi conditiones nobis tulit, quas accipere non possemus, scilicet quæ duriores essent, quàm quæ ab Hispanis ipsis priùs latæ fuissent, quin & his ipse quas sponte suâ, judicioque Gallis tulerat, eas Collegarum injussu perscriptas tradidit, uti penes communes hostes esset, quò nos arguere possent, ne Sociorum quidem nostrorum sententiæ in hoc negotio stare voluisse.*

Quàm liberaliter, ac munificè Henricus IV. Ludovicus XIII. ac Ludovicus XIV. Reges Socias Civitates habuerint, omnibus notum est, neque his Regibus invidiam movisse quidquam, quod bello gesserint, sed eas semper florentes, atque auctas voluisse, atque id operam quantum ipsis copia fuit dedisse, uti verè dici possit rem harum publicam eorum quidem qui hanc gesserint virtute, cæterùm illorum Regum opibus crevisse. Cæterùm ubi Ludovicus XIII. bellum adversùm Hispanos sumpsit ex fœdere vobiscum icto, id hunc non suâ magis quàm vestrâ causâ fecisse argumento est, quòd Arausium Principem, ac vos ipsos perpetuò hortatus est, uti quæ vobis digna essent, ea incipere velletis. Si Dunkercam oppugnare placeret, haud procul ab finibus suis, auxilia Gallorum, atque alia huic incœpto idonea pollicitus est, urbem si expugnaretur penes vos fore, donec toto capto Belgio sicuti fœdere cautum esset, illud inter utrosque divideretur, ac Dunkerca Regi tùm demùm quibus tùm conveniret conditionibus redderetur.

Idem uti faceretis Rex filius vobis autor fuit, atque eadem est pollicitus: certè ambos in eâ re vestris commodis servire voluisse nemo negare potest, quibus utilissimum fuisset Dunkercam ad Oceanum habere, haud mediocre navali quam habetis potentiæ futurum incrementum: hanc urbem certè penes vos perpetuò mansuram fuisse clarum est, cùm jam Belgium quod Philippus obtinet, inter Regem, ac Socias Civitates ex fœdere dividi nequeat. Vicinitas vestra nobis tùm suspecta non fuit, sed magis exoptata, scilicet quam in propinquâ amicitiæ parte esse putavimus. Ita & vicinitatem suam vobis suspectam, aut formidolosam esse posse nusquàm Regi in mentem venit. Neque enim satis intelligi potest, cum quo fœdus fecistis, ut huic vicini essetis, ejus vicinitatem jam pertimescatis: certè nihil minus verisimile est, quam Ludovicum XIII. vos auctos voluisse mediâ parte Belgii, quod Philippus obtinet, ut non modò hâc, sed & ut cæteris quæ possidetis terris ipse vos posteà, aut hujus posteri spoliarent: nemo præter Pavium, & Knutium hujusmodi narrare potest fabulas, neque ambobus auscultare quisquam qui humani ingenii quidpiam habeat: potest modò imperita, ac omnis publicæ rei ignara multitudo, quæ pro lubidine eorum quorum est in potestate circumagitur. Inter Reges uter dignitate, gloriâ, magnitudine, famâ alterum antecellat plerúmque contentiones, ac bella sunt, inter Reges verò, & Populos non item: neque fermè illi horum damno crescere student.

Incredibile certè est Pavium, ac Knutium qui fœdus Sociarum Civitatum nomine cum Ludovico XIII. Rege pepigêre, spem Hispanis fecisse, ac magis spopondisse quæ ad Regem filium in Belgio, aut ad summum inter Pyrenæum & Alpes pertinerent, ea modò in pace Gallicâ Sociis Civitatibus curæ fore, in quibus si Gallis Hispani fecerint satis, cæterarum extra hos terminos rerum nullâ

habitâ

habitâ ratione pacem suam cum Hispanis facturas. Ubi fides, ubi utriusque religio? qui tametsi sibi conscii sint pepigisse, fore ubi Sociæ Civitates de Rhætorum, de Sabaudiæ, atque Mantuæ Ducum rebus Galliæ caverent, his tamen posthabitis illas pacem facturas receperint. Quæ mens, quod consilium amborum fuit? ubi isthæc, ubi societatem belli, ubi Hispanorum expulsionem ab omni Belgio, ubi dividundas Gallos inter, & Socias Civitates illorum terras, urbes, atque oppida sancivêre? scilicet uti nihil horum fieret. 1647.

Id certè vulgi sermonibus nunc isthîc celebratur, quod plerumque inconsultum omnia in pejorem accipit partem, & quod pravum est facilè credit, probatque: dictitant enim plerique, ubi fœdus ictum fuerit, Socias Civitates non arbitratas esse, tam facilè, ac promptum fore Hispanos pelli omni Belgio, ac Gallos sibi vicinos futuros. Præclaras has, atque ab fide sociali alienissimas opiniones complurium animis Pavius, atque Knutius insinuavêre, quos adeò haud dubium est ita sensisse, ac voluisse, ubi fœdus, ac societatem belli nobiscum pepigêre, atque in bello gerendo, sicut & in pace faciundâ omnem operam dedisse, ut hæc ita evenirent. Sed quæ vulgò persuaserint, ea apud sapientissimum Sociarum Civitatum Senatum, vos videlicet Amplissimi Ordines, penes quos totius reipublicæ cura, atque administratio est, parùm valuisse Rex arbitratur, ac vobis fœderis nostri quantam deceat religionem esse, ac porrò futuram, nec vos ab fide publicâ vel minimùm discessum velle. Eò magnoperè confidit quod contrà hanc factum ab Pavio, & Knutio apud Monasterium Vestfalorum est, id vos lubentissimè correcturos, atque in pace, belloque quorum Regi vobiscum Societas intercedit, ex fœdere rempublicam gesturos.

Haud inscitum Hispanis fuit, de nuptiis Ludovicum inter, & Hispanicam virginem regiam rumores jacere, cui Belgium omne doti diceretur: nam hæc violatæ fidei socialis merces ampla Ludovico Regi futura videbatur, neque fabula hæc multitudini modò, sed & sapientibus viris decipiundis idonea fuit. At nusquàm Regi, ac Reginæ matri venit in mentem isthuc sibi faciundum esse, quin Sociis Civitatibus ex harum ipsarum sententiâ caverent nihil ipsis fraudi futurum, verum eâ re magis jus ipsis ab majoribus quæsitum perpetuò confirmatum iri, atque omnes belli causas inter vos, ac Philippum Hispaniæ Regem sublatum iri. Sed jam hæc omnium animis excidit fabula, cùm ne ipsi quidem Hispani negent Hispanicam virginem Ferdinando Imperatori nupturam, Imperatoris verò sororem Philippo Hispaniæ Regi. Frustrà igitur hanc larvam Populorum vestrorum oculis quò hos perterrerent, atque ad pacem seorsìm faciundam impellerent Pavius, & Knutius objecêre. Sed vobis contrà seriò providendum est, quibus præsidiis adversùm Imperatorem totius Germaniæ opibus fretum, ac simul contrà Hispaniæ Regem muniti posthàc eritis, contrà quos unius Galliarum Regis opes satis validas esse per hæc bella usu, atque experimentis compertum est.

De Lotharingia modò, de Rhætis, de Casalio, de Sabaudiæ, & Mantuæ Ducibus mentio facta est in fœderum Tabulis, de quorum rationibus Regi cavere ubi pax fieret teneremini, quia nullæ tùm Gallis aliæ foris rationes fuère. Posteà verò Catalani Ludovico XIII. dedidère se, Lusitani cum eo fœdus fecère, Moneci Princeps Monecum huic tradidit, quod præsidio teneret, Russinonensis

1647. *Ager in Galliæ, atque Hispaniæ finibus, alia aliò loca bello capta, atque occupata, de quibus omnibus vos Regi cavere haud minùs æquum est, ac de illis quæ ante fœdus ictum possidebat: nam illa ad fœdus, & belli societatem Regem inter & Socias Civitates initam minùs pertinuêre, quàm quæ post fœdus, & belli societatem factam armis parta ab Rege sunt, scilicet quæ ad Civitatum propè æquè, ac ad Regis opes videntur accessisse. At Brunus ait Gallos non sua modò, sed & aliena curare, sicuti tria oppida Leodiensi Episcopo, atque Capitulo, Bozzolo Principi Italico Sabionetam, Scipioni Ajacetto Hadriæ Duci avita in Regno Neapolitano bona reddi. Sed quæ ad rempublicam pertinent, ea nec ab Rege, nec ab Sociis Civitatibus aliena sunt, qui illius maximè causâ, non autem uti suis modò commodis serviant, fœdus fecêre.*

Certè ad rempublicam magnopere pertinet, ut ne hostes Hispani ex alienis bonis crescant, & quibus Regis, aut Civitatum amicos spoliaverint, ea uti Dominis restituant: finitimi, atque amici earum æquè, ac Regis Leodienses sunt, & utrorumque juxtà interest, ut oppida illorum tria ad Mosam amnem, seu haud procul posita in Hispanorum manu diutiùs non sint: postremò nihil quod non æquissimum sit postulamus, nec quo Hispani ab pace faciundâ deterreri debeant. Sed has conditiones se negant accepturos? Imo & nullas alias quas Galli tulerint, accipient, freti videlicet Pavio, atque Knutio, qui his posthabitis Socias Civitates pacem facturas recepêre, quam contrà si negaveritis vos nisi ex fœderis legibus facturos, hanc continuò in nostras leges habebimus: haud enim dubium est, Hispanos metu adductos, quem de amborum armis cepêre, ad pacem adigi, ac ne vos quidem Amplissimi Ordines dubitatis, eò majorem hunc de Gallicis esse, quò Regi quàm vobis opes sunt ingentiores, quæ non modò huic ad res gerendas amplissimas, cis transque Rhenum, Alpes, & Pyrenæum suffecêre, sed & ad vos præterea copiis suis adjuvandos, quod quidem nihil interruptâ belli suo more adversùm communem hostem gerendi serie fecit. Isthuc certè eò majus regiæ erga vos benevolentiæ argumentum est, quod suprà fœdus fuit. Sed & aliud non modò suprà, verùm & contrà quàm fœdere caveatur, Rex fecit, ubi per omne hujus belli tempus grandem vobis pecuniam quotannis in hujus sumptus curavit: pro quibus suis ingentibus in vos meritis omninò non dubitat, quin saltem in pacis negotio officio vestro ex fœdere satisfaciatis.

Quod Brunus litteris suis dixit, vobis æquè licere cum Hispanis seorsim de pace agere, atque transigere, ac Regi cum Imperatore, cum Baioariæ Duce, cum cæteris in Germania Principibus, atque Ordinibus seorsim ab Sociis Civitatibus, nihil magnopere responsione eget, cùm alterum fœdus vetet, alterum nusquàm. Quod autem de Legatorum Hispanicorum ab Monasterio Vestfalorum discessu addidit, atque adeò finem de pace agendi facturos minatur: id enimverò autoribus Pavio, atque Knutio fecit, quod & sæpiùs antehàc iisdem autoribus Hispani fecêre, uti Legatis vestris persuaderent sese pacis negotium omissuros, ac deserturos, quò ubi id in horum Civitatibus multitudo resciscceret, eò studiosiùs pacem vel posthabito fœdere nostro fieri vellet.

Si qua vos res adigeret in pacis negotio properare, Rex haud dubiè hujuscemodi necessitatis excusationem acciperet: sed omnia vobis secunda sunt, ac porrò futura videntur: quamobrem nihil est quod contrà fœdus, plusquàm nos prope-

retis: quod si feceritis certissima vobis & in præsens, & in posterùm, juxtà ac nobis pax futura est, quam alteri alteris ex fœdere præstare debebimus: quod uti fiat utrimque accuratiùs de Cautione mutuâ vobiscum porrò acturus, atque ubi videbitur, transacturus sum. 1647.

Hæc atque alia hujuscemodi Servianus Fœderatis Ordinibus scripto tradidit, quæ Pavio, atque Knutio, simul & aliis qui cum his sentiebant, contra nitentibus parùm profuêre. De ambobus illis ita ad Mazarinum Servianus scripserat, ut qui censeret neutri quidquam quod ad Galliam pertineret, porrò permittendum, nedum his interpretibus in pacis negotio sicut usquè factum fuerat, utendum. Cæterùm quandoque dicendi studio cùm apud Fœderatos Ordines de republicâ dissereret, elatus eò evasit, ut ambos pudenda rei publicæ appellaret, quod est ab Bruno haud illepidè correctum, ubi Serviani Scripto postea respondit, eosdem rei Sociarum Civitatum publicæ virilia appellando, quæ Servianus excæcare vellet, ut huic minùs masculæ virtutis inesset, quò tutari se aut adversùm hostes possent, aut adversùm socios æquè propè damnosos, qui videlicet omnem societatis fructum sibi habere studerent, de sociorum commodis nihil soliciti. Servianum inter, & Brunum præter publica quæ inter hostes sunt odia, privatæ fuêre simultates, hunc illo spernente, quod in æquo Legationis jure cum Pignerandâ, sicut ipse cum Longavillâ non esset, atque id sæpiùs huic exprobraverat, haud satis animadvertens ubi se suprà Brunum tametsi jure extollit, huic secùm litigandi locum dare, quæ res maximè homines etiàm genere, atque fortunâ dissimiles, in omnium animis exæquat: ita ambos sicuti æmulos, atque adeò pares & Monasterii Vestfalorum, & Hagæ Comitis, & quocúmque aliò horum fama perlata fuerat, habuêre, rem Serviano suprà quàm dici potest molestam. Sed huic omnia nobilia, magnifica, excelsa fuêre, Bruno verò vulgaris ac popularis omnis ratio: eò factum uti quò similior his, cum quibus agebat, ita & apud ipsos validior fuerit: prætereà Servianus vero, ac ratione nitebatur, quâ nihil gravius hominibus est, ubi lubido contrà suadet, quæ Sociis Civitatibus de Pace cum Hispanis seorsim ab nobis faciundâ ingens fuit: postremò quod Serviani Scripto Brunus respondit, id leve, futile, tricis, ac calumniis plenum fuit, quibus homini Sociarum Civitatum de pace studio fretus plebeiâ planè oratione illudebat.

Post Serviani ab Monasterio Vestfalorum discessum nihil antiquius fuit Longavillæ, atque Avauxio, quàm omnia quæ ad pacem cum Hispanis, Germanisque sanciundam pertinerent, negotia maturare, ut hujus rei confectæ gloria, atque fama amborum maximè foret: quæ Serviano essent cum Avauxio simultates suprà diximus, cui Longavilla æquior quàm Serviano erat. Ex composito igitur Avauxius Osnabrugam petit, uti Suecorum cum Brandeburgico Septemviro de Pomeraniâ controversias minueret, nam illi hanc omnem quam dudùm præsidiis tenebant, sibi retinere cupiebant, belli per tot annos pro Germanorum Principum, atque Ordinum sicut aiebant libertate gesti merce-

1647. dem. Obstabat sedulò Brandeburgicus Septemvir, cui hæc Provincia per Bogislai ultimi Principis mortem obtigerat: convenerat enim inter utriusque majores, ut alteri alteris extinctâ alterutrâ gente succederent, quamobrem Bogislao qui unus ex Pomeraniæ Principum gente reliquus erat, extincto, Brandeburgicus Septemvir suam jure Pomeraniam esse contendebat.

At Sueci contrà cùm hanc tenerent, nequedùm Brandeburgicus in hujus possessionem venisset, eò sibi facilius esse credebant, Imperii Ordines, ipsumque Imperatorem Ferdinandum eò adducere, ut hanc penes se manere paterentur: postremò cùm Pomerania duplex sit, citerior, atque ulterior, Avauxii operâ factum, ut alteram modò, cum quibusdam extrà hanc oppidis, Sueci sibi retinere vellent, alterâ Brandeburgico Septemviro relictâ: alia præstereà Suecis in Germaniâ attributa, de quibus postquàm convenerant, rursùm tamen ipsam Pomeraniam integram postulavêre, atque alia perindè iniqua, pro sociis, amicisque, qui omnes aut Luterani, aut Calvinistæ fuère, illam enim Sectam ipsi profitentur. Isthuc de Pomeraniâ integrâ rursùm postulandâ ab Axelio Oxenstiernâ ortum aiebant, qui Legatis Suecicis tametsi alter ex his Joannes ejus filius erat, graviùs succensuit, quod de alterâ Pomeraniâ relinquendâ convenissent, coëgeratque Christinam Succiæ Reginam ad ambos scribere, ut id quovis modo corrigerent, significarentque omnibus, de Pomeraniâ se hanc sibi omnem, sicuti tùm præsidiis tenebat, retenturam.

Pudebat certè Reginam, quod Legati sui hujus antehàc mandatis freti receperant, ab eo discedere, sed pervicerat Oxenstierna, cujus ob ætatem, omnis rei publicæ peritiam, ac Cancellarii quem dudùm gerebat Magistratum, summa in Succiæ Consilio autoritas erat, ut non idem quam Reginam pudor cæteros teneret Senatores, qui Succiæ Regno amplum, ac magnificum esse sentiebant, omnem habere in Germaniâ Pomeraniam, quam cum reliquis, quæ sibi eòdem tribuebantur, novi Electoratûs titulo ornari cupiebant, uti sibi posthàc in creandis Imperatoribus suffragium esset, atque in eâ re tantâ Protestantes Catholicis propè pares forent: nam & Carolo Ludovico Palatino Friderici Septemviri filio inferiorem Palatinatum reddi, ac novum Electoratum qui paterni loco huic daretur, creari voluêre, in quo ab Gallicis Legatis haud mediocriter adjuti sunt, res enim æqua erat. Sed hi maximè in Ameliæ Elizabethæ Hannauviæ negotio laboravêre, quæ in Procuratione Hassiæ Cassellanæ fuit, ut huic, filioque pro tantâ quam in hoc bello impenderant operâ, satis digna merces tribueretur.

Inter hæc summa Avauxio contentio fuit, cum Suecis, atque eorum, nostrisque Sociis, de bonis Ecclesiasticis, quæ aut sibi, aut his quorum bona sibi retinere consilium erat, in horum æstimationem dari, aut relinqui postulabant: negabat enim æquum esse Regem pati eo bello quod unà cum Suecis gessisset, bona Ecclesiastica ad Protestantes transire, cùm fœderis legibus cautum fuisset, uti religio Catholica ubicum-

que Sueci bellum gererent, eodem quo antehàc fuisset loco maneret:hujus rei laborem, atque invidiam Trautmanstorfius Avauxium sustinere, & sinebat, & lætabatur, ex quâ simultates Gallos inter, & Suecos intercessuras sperabat, quæ tamen aut leves, aut nullæ fuère, ac denique rerum summæ nihil obstitêre: postremò Gallorum in omnibus quæ ad suam cum Ferdinando, atque Imperii Ordinibus pacem pertinebant, æquitas, ac moderatio cæteris ut hanc imitarentur, hortamento fuit, ac prætereà ut ex illorum sententiâ propè rés suas omnes componerent. In his certè tanta Avauxii peritia, virtus, atque industria fuit, ut omnium judicio summus pacis arbiter haberetur, & quod æquum censeret, ab eo nemo discedere vellet. Huic maximè curæ fuit, quod erat in Christina Sueciæ Reginâ pacis studium, id per Chanutum alere, quò factum est uti majorem Salvio alteri ex Legatis Suecicis, qui paci ex animo studebat, quàm Oxenstiernæ qui adversabatur, fidem haberet. Salvius magnam pridem cum Avauxio amicitiam conflaverat, quâ hic fretus pleraque cum Suecis, atque Germanis ad pacem pertinentia faciliùs confecit. *a* Chanutus Regis negotia apud Christinam Stocolmæ procurabat, qui posteà Legati Titulo ab Rege ornatus est. 1647.

a Chanut, depuis Ambassadeur en Suede.

Sicuti Avauxius apud Osnabrugam, cum Ferdinandi Imperatoris Legatis, cum Suecicis, aliisque de pace in Germania constituendâ agebat, ita Longavilla apud Monasterium Vestfalorum pacis cum Hispanis negotium per Serviani absentiam maturare gestiebat, atque eâ gratiâ contrà hujus sententiam, quas de pace conditiones Rex Hispanis ferri æquum censebat, eas omnes Sociarum Civitatum Legatis scripto tradidit, de quibus cum Hispanicis agerent, neque quidquam pensi habuit in ea re Pavii operâ porrò uti, tametsi hunc ab omni quod ad Galliam attineret negotio amovendum Aula censeret: adversùm Longavillam eâ causâ Servianus ad Mazarinum scripsit, graviùs accusans hominem, quod hoc pacto omnes sibi rationes apud Hagam Comitis conturbasset, quò omnium quas Rex Hispanis latas vellet conditionum Commentarium Fœderatis Ordinibus daturus erat, ni hunc Longavilla Sociarum Civitatum Legatis dare properasset, atque sibi hujus rei gratiam præripuisset, quâ fretus de mutuâ Cautione ab his se faciliùs impetraturum confidebat.

Ludovicum Contarinum aiunt Venetorum Legatum cui nihil sitis in pacis negotio festinabatur, propterea quod Venetis quietâ Christianâ omni Republicâ opus est, uti sibi adversùm Turcos Christiani Principes auxiliari possint, Longavillæ persuasisse, hujus maximâ interesse, qui Legationis Gallicæ princeps esset, uti suâ magis operâ pax inter Galliarum, & Hispaniæ Reges apud Monasterium Vestfalorum fieret, quàm Serviani apud Hagam Comitis, quò Brunum ubi Brussellis rediret, iturum fama tùm erat. Prætereà quidpiam & Fabii Chigii Pontificis Nuntii, sicut & Contarini interesse videbatur, uti non aliò hæc pax sanciretur, quàm quò omnium Europæ Principum, aut qui pro Prin-

1647. cipibus sunt, loco Conventus habebatur: nam tametsi Longavilla Sociarum Civitatum Legatis in eo negotio sicuti interpretibus, aut sequestris utebatur, tamen in tantâ rerum varietate, atque diversitate sententiarum, ac rationum, sæpiùs accidebat, ut & illorum amborum, aut alteriùs opera utilis, aut necessaria videretur: quò fiebat uti Pacificatorum hoc pacto titulum ipsis perhonorificum tuerentur: eò Contarinus Longavillam impulerat, uti Gallicorum omnium postulatorum Commentarium Sociarum Civitatum Legatis traderet, qui Hispanicis ab his daretur: & quò Longavilla id faceret, lubentiùs, conditionum quæ hoc Commentario continebantur, æquitatem laudabat impensiùs, & quid ex eo Hispani abnuere possent, se satis cognoscere negabat.

Longum esset narrare cuncta, quæ in hoc negotio utrimque dicta, scriptaque sunt, dicemus modò de Lusitaniæ Rege maximam intercessisse controversiam: nam huic Longavilla tantisper inducias esse postulabat, quò pacatâ omni Christianâ Republicâ utrique Regi, sicut & cæteris Principibus, Populisque Christianis bellum adversùm Turcos omnium hostes gerere vacuum esset. Hispanici verò Legati negabant se ullam Lusitanorum, ac minùs horum Regis mentionem in Pacis legibus fieri passuros, qui ab Philippo Rege suo defecissent, atque adversùm hunc hostilia facerent: contrà Longavilla negabat Regem illos planè deserturum. Ita ratio ineunda fuit, uti de Lusitaniæ Rege, ac Lusitanis tacendo, tamen Galliarum Regi his auxiliari liceret: eò cavendum videbatur utrique Regi integrâ inter ambos pace potestatem fore Sociis, aut amicis copias suppeditare, quibus se suaque tueri possent. Sed Hispanis cautio erat, ut ne auxiliares Galli Lusitaniæ finibus egrederentur, ac in suos transirent, hoc enim pacto tantum Gallorum immitti in Philippi fines posse, uti belli gerendi locus modò mutatus, non pax facta ipsi cum Ludovico esset. Sed cùm magnum æquoris spatium Galliæ, atque Lusitaniæ fines interjaceat, vix Regi copia est complures eò copias trajicere, quæ & finiri pacis legibus potuissent: cæterùm cùm auspicio ductuque Lusitaniæ Regis militaturæ fuissent, quocúmque ipse, aut hujus Legati movissent, eò rectè ituras haud dubium erat.

Vicissim Ferdinandus Imperator sibi integrum fore volebat, salvâ suâ cum Rege pace, Philippo Hispaniæ Regi adversùm ipsum Galliarum Regem opitulari, quod Legati Gallici negabant rectè huic licere posse: nihil enim hunc juvabat dicere, sese id non sicuti Imperatorem, sed sicuti Principem ex eâdem quâ Philippum Gente ortum pro consanguineo Principe facturum, quem satis piè deserere non posset, nam hoc, aut illud perindè futurum erat: sed isthuc firmius, ac validius fuit, nihil esse ampliùs, quò Regi copia esset Lusitaniæ Regem adversùm Philippum tueri, quàm sibi Imperatori Philippum adversùm Ludovicum, atque adeò res eò redire videbatur, ut utrimque auxiliarium copiarum numerus finiretur, ac sub signis Philippi, atque Joannis Lusitaniæ Regis in Hispaniam, ac Lusitaniam missæ mi-

litarent: sed alia denique ratio inita est, quò Ferdinandus Hispaniæ Regi opitulari salvâ suâ cum Rege pace posset, sicuti posteà memorabimus. 1647.

Postulabant prætereà Philippus juxtà, ac Ferdinandus, uti Carolo antehàc Lotharingiæ Duci redderentur omnia, quæ Ludovicus XIII. adversùm hunc bellum gerens manu ceperat, Lotharingiam videlicet omnem, ac Baris Ducatum. Philippus amico Principi, quîcum sibi fœdus intercederet, & qui secùm causam suam communicasset egregiis copiis fretus, quibus sibi utilissimam operam dedisset, sese consulere æquum censebat: Ferdinandus vetusta Imperatorum cum Lotharingiæ Ducibus fœdera commemorabat, quorum legibus Carolum tueri omni ope teneretur. Sed eò negabant Legati Gallici *Carolo licuisse adversùm vicinum Galliarum Regem plusquàm hostilia facere, fœdera violare, datam sæpiùs fidem deserere, etiam post huic redditam ultrò ab Ludovico XIII. omnem Lotharingiam, eâ lege, atque omine, uti si pro more suo ab conditionibus fœderis quò hæc illi reddebatur discederet, atque iterùm ab Rege armis reciperetur, nulla porrò ipsi bujus habendæ spes esset, quam conditionem Carolus cupidissimè acceperat, ac jurejurando sibi gratam, ratamque esse firmaverat: quod cùm ingenii mobilitate violaverit, nihil esse huic loci relictum repetundæ ab Rege Lotharingiæ, quam hujus voluntate tam sancto fœdere, ac jurejurando firmatâ possideat: adversùm quæ Carolo Imperatoris fidem ex vetustis fœderibus implorare fas non sit. Nam fidem alienam implorare uti suam impunè deserat nemini omnium licere: neque Imperatorem rectè, neque pro bono facturum, si hanc sibi suscipiundam causam existimet: cæterùm neque huic, neque Philipppo Hispaniæ Regi licere recipiundæ Lotharingiæ Carolo opitulari, cùm hæc jam Regis tàm benè prædium sit, quàm ipsa omnis Gallia. Postremò ubi Lotharingia Carolo primùm adempta, dein ob proditam ab eo fidem Ludovico XIII. ex fœdere ultimùm icto obtigerat, nullam illi cum Hispanis belli societatem, nullum intercessisse fœdus, quo jam operam dare teneantur, ut in integrum restituatur: quod si jure, ac merito spoliato posteà polliciti sint, id unum restare, quandò illud ipsi præstare nequeant, uti de suo si ita videatur, satis faciant.* Gallici tamen Legati hanc denique de Carolo tulêre Hispanicis conditionem, ut huic Rex, atque Francisco fratri aliquantùm pecuniæ annuatim curaret, modò ut ille in Italia, aut quo alio pacato, neque suspecto loco agitare vellet. Intereà si diem suum obiret, cui ex Gente Lotharingicâ antiqua Lotharingia tùm hæreditate obvenire deberet, hanc ei Regem redditurum, dirutis arcibus, atque oppidorum munitionibus, ac manentibus penes hunc omnibus, quæ Galliæ, Metensi, Tullensi, ac Virodunensi Diœcesibus obnoxia sunt.

De Rhœtis, ac de Valle Tellinâ quæ his subjecta est, has primùm Legati Gallici tulêre Hispanicis conditiones. Uti quæ ad illos, atque ad hanc pertinerent, ea in eumdem quo ante bellum inter Galliarum, & Hispaniæ Reges cœptum erant statum restituerentur, seu ad normam Musoniensis fœderis, Ludovicum XIII. inter, & Philippum IV. sanciti, anno CIↃ. IↃC. XXV. Quæ per nuperi belli tempora His-

1647. pani cum Rhætis pepigissent, ea abrogata, atque antiquata essent. Si quid durius in Musoniensis fœderis legibus Rhætis videretur, id amborum Regum voluntate corrigeretur. Postremò tamen eò Legati Gallici descendêre, uti de pristinis fœderibus sententia Rhætorum exquireretur, quâ rescitâ in alterutrius Regis Aulâ cum alterius Legato qui in hac agitaret, de utriusque in Rhætorum, ac Vallis Tellinæ negotio rationibus ageretur, ac transigeretur intrà sex ab Pace inter ambos Reges sancitâ menses.

Mirum est Gallicos Legatos tantos viros primis quæ tulerant conditionibus non stetisse, cùm æquissimæ essent, nixæ videlicet Musoniensis fœderis legibus, ac jure communi, quo quidem qui bello potior est fretus saltem ab invalidiori petere potest, uti quæ per bellum innovavit, ea in integrum restituat. Id eò pertinebat uti fœdus ab Philippo IV. Hispaniæ Rege cum Rhætis ictum anno CIƆ. IƆC. XXXIX. antiquaretur, quo hos ab vetustissimo nobiscum fœdere, quod perpetuum esse debuit, averterat, ac præthereà ab altero fœdere, quod ab singulis Regibus nostris cum his unà, atque Helvetiis renovatum usquè fuerat, cujus lege secundâ cautum, uti quidquid alterutri contrà id fœdus facerent, id irritum, infectum, ac nullum haberetur: quâ lege quod Rhæti cum Hispanis pepigerant, id certè irritum, ac nullum censeri debuit. Id autem fuit hujusmodi, Philippo Hispaniæ Regi ac posteris Regibus facultatem fore, copias apud Rhætos scribendi, ac suas per horum fines traducendi, non autem hujus hostibus: quæ eadem facultas cùm Regibus nostris usquè fuisset, atque horum hostibus item negata, necesse planè erat fœdus Rhætorum cum Hispaniæ Rege antiquari.

Fuit & alia de Carlomontio, Philippivillâ, ac Mariæ Burgo quæ Leodiensi Episcopo, ac Capitulo reddi Rex postulabat, gravis cum Hispanis controversia, scilicet qui hanc rem nihil ad Regem attinere contendebant, cui Leodiensis Episcopus, aut Leodiense Capitulum nullo fœdere conjuncti essent. Sed ad rem publicam pertinebat sua cuique reddi, ac maximè hæc tria haud ita procul Galliæ finibus oppida.

Intereà Servianus de mutuâ Cautione cum Fœderatis Ordinibus, aut cum his qui delecti fuerant, agebat sedulò: de quâ re variæ Civitatum sententiæ fuêre. Trajectensis, atque aliæ cum Serviano ita conveniundum censebant, uti Cautio mutua de omnibus esset, quæ ad Regem, & ad Socias Civitates in Pacis sanciundæ legibus ubicùmque pertinerent, ita ut si Hispani ab his discederent, bellum adversùm hos utrimque denuò sumeretur: Batavorum verò Civitas standum fœderi quod annis CIƆ. IƆC. XXXIV. & XXXV. ictum fuerat, ac XLIV. confirmatum, neque quidquam super eâ re ampliùs cum Serviano paciscendum: Cautionem autem mutuam tùm sancitam ad ea modò quæ Rex, atque Sociæ Civitates in Belgio, ac Germaniæ finibus, Rex verò singillatim in Gallia, in Belgio, in Sequanis possideret, atque ad

Russinonensem

Russinonensem Agrum pertinere debere contendebant, sicuti Jurisperiti ab his consulti censuerant. 1647.

Postremò Servianus, atque Thuillerius cum Sociis Civitatibus de mutuâ Cautione fœdus renovavêre, quo cautum denique est: Uti pace ab Rege cum Hispanis sancitâ si ab hac discederent, ita ut hi, Imperator, aut quis ex Austriacis Principibus Galliarum Regni fines invaderet, ibi bellum adversùm Hispanos Sociæ Civitates unà cum Rege sumerent denuò, ac gererent ex pristino fœdere. Idem ab Rege fieret, sicubi Hispani, Imperator, aut quis ex Austriacis Principibus contra pacis leges item harum fines invaderet. In Galliarum Regni finibus Pinarolum, Russinonensis Ager, Alsacia, & quod in Lotharingia, & Belgio Rex possidet, aut ubi pax fiet possidebit, esse censerentur. Idem de Cataloniæ finibus quamdiù induciæ in hac perdurarent, cautum. Alteri Socios, aut amicos adversùm alteros ne juvarent. Quæ priùs icta fœdera essent, ea integra forent, nisi quid in hoc ultimo illis contrarium sancitum fuisset. Ubi pax inter Regem, & Philippum convenerit, ac sancita fuerit, ibi modò hoc ultimum incipiat fœdus, atque hujus legibus utrique teneantur.

In hoc ultimo fœdere ab prioribus anno CIↃ. IↃC. XXXIV. XXXV. & XLIV. ictis quidpiam Servianus, & Thuillerius discesserant, nam his quæ Pacis futuræ legibus sancirentur, ea omnia Sociæ Civitates Regi, sicuti vicissim hic illis præstare debebat, quod ex Sociarum Civitatum lubidine hoc ultimo fœdere imminutum est: dein de amicis, ac Sociis adversùm has haud juvandis nihil usquè cautum fuerat, ac denique disertis verbis cavendum videbatur, ut ne Sociæ Civitates Pacem cum Hispanis nisi cum Rege unà sancirent, quod quidem Servianus factum satis se credere simulavit eâ lege quâ cavebatur priora fœdera integra fore. Sed hæc Sociarum Civitatum Legatos nihil attinuisse scibat, quo minùs de Pacis conditionibus cum Hispanicis Legatis convenirent, atque his adscriberent nomina, signaque apponerent, neque has brevì in Tabulas relatum iri dubitabat: præstare tamen existimavit aliquâ ex parte Socias Civitates Regi adhærere, quàm in perpetuum alienatas videri, uti resipiscentiæ locus foret. Sed Suecis minimè probabatur sicubi bellum adversùm Socias Civitates (ut sunt humana) fortè gererent, Regem nihil illos adjuturum hoc ultimo fœdere promisisse. Cæterùm id de mutuâ Cautione fœdus Servianum quovis modo factum voluisse aiebant, ut ne cujus rei gratiâ Hagam Comitis ierat, eâ infectâ Monasterium Vestfalorum rediret.

Præfectus Palatio qui maximus in Gallia Magistratus est, Henricus Condæus fuerat, quem Magistratum hujus morte vacuum Rex Ludovico filio mandavit: prætereà quas obtinebat Henricus Provincias Bituriges, Æduos, Segusianos, eæ & ipsi filio datæ, Campania verò quam is usque obtinuerat, Armando Contio fratri attributa. Ludovicus Condæus sicuti antehàc Henricus pater ab Reginâ in Consilium de re publicâ deinceps cum Gastone est adhibitus, atque cæteris Regis Con-

1647. filiis ab quibus hunc abesse consuetudine invaluit, uti per Gastonis absentiam ipse præesset, decretum.

Per hyemem saltationibus, & Comædiis Aula delectabatur, quæ Regi puero grata, neque aliis ingrata fuêre: aderant Comædorum ex Galliâ, atque ex Italiâ greges: sed hi quoniam nova, & externa magis placent, potiores fuêre, atque eorum scena magis frequentabatur, aut ipsi fabulis in Regiam agendis accersebantur, in jocis, atque facetiis de more gentis mirifici. Sed Mazarinus egregiam quandam, atque insignem fabulam sedulò apparabat, quæ more Italico cani, agi, saltari debebat. Quamobrem ab Italia qui musicam apprimè callerent, eos accersere, fabros machinamentis ad scenarum varietatem faciundis peritissimos, Pictores, Poëtas, prætereà qui saltare, & psallere, & qui fidibus scirent: postremò cujuscumque modi homines, mulieresque, qui in eam rem usui essent, planè sumptui nihil parcere. Bacchanaliorum dies qui gaudium, atque lætitiam ostentabant, huic agendæ fabulæ dicti fuerant, jamque hi advenerant, nequedùm ea apparata erat, ita ut in Quadragesimam dilata res videretur. At hoc quoniam Pœnitentiæ in Ecclesiâ tempus est, id hujuscemodi ludicris consumere Annæ Reginæ religio fuit, quæ adeò Mazarino post Quadragesimam agi posse fabulam dixit, cui ipse & post annum æquè agi posse respondit: nam huic ægrè erat, rem quam dudùm tanto conatu, sumptuque moliebatur, Reginæ, atque Regi filio oblectandis, ab illâ tàm parvi pendi, ut illi propè nullum hujus visendæ studium esset. Inde simultas orta inter eos, quæ quoniam utrique gravis erat, levi quorumdam operâ facilè desiit. Dein acta per quadragesimam fabula, quàm præstantissimi ex omni Italiâ psaltrii psaltriæque, fidicines fidicinæque, saltatores saltatricesque patrio more, atque linguâ cecinêre, atque saltavêre, varias Deorum, Dearumque, virorum, mulierumque personas sustinentes. Inter hæc machinatione multiplici moveri cælum, ac nubes, Deos, Deasque in terras dilabi, dein rapi rursùm, ipsum volare Cupidinem, avesque complures, scenam in hortos, Sylvas, Templa, antra, maria, inferos, præter oculorum fidem mutari: postremò nihil quod & ad horum, & ad aurium voluptatem pertineret, desideraveris: quod animum delectaret, planè nihil erat: fabula ter, quater, aut pluries tota instaurata, ac toties Regina spectavit, seu voluptati erat, seu quod in eo negotio ægrè Mazarino fecerat, id se hoc pacto corrigere est arbitrata.

In Germaniâ bellum hyeme, atque æstate juxtà geritur, quem Sueci morem sicuti antehàc diximus, introduxêre: cum his unà, atque Gallis adversùm Imperatorem, & Baioariæ Ducem plerique Germanorum jamdiù bellum sumpsêre: nam ab Ferdinando II. Imperatore graviùs, ac regio more contra quàm in Germaniâ fas est, habiti Suecorum, dein Gallorum imploravêre fidem, uti sibi auxilio essent, atque eâ gratiâ cum utrisque sancivêre fœdus. Sed qui Principes inter eos fuêre, ii partim exortâ adversùm Suecos invidiâ ex alienis malis commoda sua captantes, alii diuturni belli tædio, aut ab fœdere palàm discessê-

re, aut malis fatigati detrectavêre porrò bellum. Una modò Amelia Elizabetha Hannauvia, quæ Guillelmi Hassiæ Cassellanæ Langravii uxor fuerat, mulier tùm vidua, & quæ per Guillelmi filii pueritiam in hæreditatis procuratione erat, ad ultimum permansit in fœdere, fœmina mulierum virtutes prætergressâ, multisque viris firmior, atque constantior: cæteri Germani inter quos & quidam genere Principes, & permulti Nobiles fuére, quibus plerisque res domi exigua, aut nulla erat, prætereà vulgus militum ad Gallos, & Suecos concesŝere mercede militaturi: sed major hujus belli sumptus in Gallos recidebat, quos quia fama erat divites esse, eò Germani majora ab his, quàm ab Suecis stipendia poscebant, nam cum Suecis rapto vivere assueverant, cum Gallis haud segniùs prædabantur, stipendium fermè lucro erat: prætereà Ludovicus quoniam Suecis, atque Ameliæ pecunia in belli sumptus minùs suppetebat, hanc ipsis annuam satis grandem ex fœdere curabat. 1647.

Anno proximo diximus Maximilianum Baioariæ Ducem, atque Imperii Septemvirum, per Bagnium Pontificis apud Regem Nuntium hujus implorasse fidem, ut ne se Catholicum Principem ab Suecis planè perditum vellet, cum summo Religionis Catholicæ in Germaniâ periculo, quamobrem aut pacem, aut inducias fieri postulabat. Sed ut ad æquas pacis conditiones Ferdinandus Imperator adduci posset, nondùm satis hujus attritæ opes erant: quamobrem Rex, ac Sueci bellum solito acrius adversùm hunc per proxima æstiva gesserant: quod cùm Maximilianus unà cum Ferdinando defenderet, haud leve damnum & ille acceperat, atque adeò id ut ne majus in dies foret jure metuebat, nam in finibus ejus res agebatur. Igitur ejusdem Bagnii operâ Regem obsecravit, atque obtestatus est per communia sacra, ut ne se diutiùs acerbissimis Religionis Catholicæ hostibus Suecis permitteret, qui hujus labefactandæ, ac si possent planè evertendæ causâ se profligatum cuperent, quod ut ne ex horum sententiâ fieret, de induciis quas ante annum postulaverat Rex agi vellet: se operam daturum, ut & ad has Ferdinandus Imperator adduci se sinat, quod idem Ludovicus adversùm Suecos facere possit. Rex eâ tempestate, atque Regina mater de Sociarum Civitatum cum Hispanis Pacificatione valdè soliciti erant, neque dubitabant has per futura æstiva cessaturas, atque adeò optimum factu videbatur, Turenam cum exercitu cui in Germania præerat, in Lucemburgensem Agrum venire, quò aliquantam Hispanorum manum sicut Henricus Arausius cum Sociarum Civitatum exercitu solebat, distineret, nullo id negotio factum iri si induciæ in Germania forent.

Igitur ad Legatos apud Monasterium Vestfalorum scribunt, uti cum Baioaricis quid facto opus esset consultarent, ut ad inducias perveniretur, atque omnia ex eorum sententiâ sedulò agerent. Sed Suecis summa perdundi Maximiliani lubido erat, quem Ecclesiæ Catholicæ in Germania columen esse probè sciebant: prætereà apud Stokolmiam Axelius Oxenstierna Regni Cancellarius cum omnibus amicis, & clienti-

1647. bus ab ſanciundâ pace abhorrebat, quam contrà plerique alii, atque omnes Ordines Regni & Chriſtina ipſa Regina quamprimùm factam volebant, ut aliquis denique finis tàm diuturnæ militiæ, quæ tot hominum millia exhauſerat, ac ſuppeditandi ſumptûs eſſet: poſtremò Vrangelius qui Suecis in Germaniâ Imperator erat, ab Pace, atque Induciis alienus erat, ſicuti fermè homines militares. At Suecici Legati apud Oſnabrugam longè diverſa ſuper induciis ſentiebant: nam alter Axelii Oxenſtiernæ filius Joannes paci, atque induciis adverſabatur, alter verò cum Reginâ ſentiebat, ſed omnem eam rem Vrangelio permisêre. Hic ſe planè negabat de induciis agere velle, quæ belli fortunam omnem Suecis uſquè proſperam, & ex quâ poſthàc majora ſperabat, corrumperent: inſtandum debilitatis hoſtibus, quos omni Baioariâ pellere, ac fortè Boïohœmi Regno haud difficile foret.

Tametſi iſthæc Vrangelius cum Oxenſtiernâ altero ex Suecicis Legatis ſentiret, Salvius tamen qui res noſtras magis noverat, Collegam edocuit, Regi ubi ab Sociis Civitatibus deſertus foret, quod propediem futurum videretur, omne bellum adversùm Hiſpanos fore ſuſtinendum, quod vix facere poſſet, niſi & exercitum quem in Germania haberet, aliò traduceret, quò ſibi ad id bellum uſui foret: eò Suecis defutura Gallica auxilia, quibus freti adversùm Imperatorem juxtà, & Maximilianum Baioariæ Ducem validi, ac præclari uſquè fuiſſent. Cùm autem ſibi opes eò minutum iri certum ſit, rectè profectò facturos, ſi & hoſtes ſibi minuerint inducias cum Baioaris faciundo. Quamobrem cum Legatis Gallicis convenêre, fore uti Vrangelius Ulmam mitteret, qui de his agerent. Eò misêre noſtri Alexandrum [a] Provillæum Tracium qui in exercitu noſtro Quæſtor erat Longavillæ clientem, & Antonium Fouquetum [b] Croiſſium in Senatu Conſiliarium, qui Avauxium Monaſterium Veſtfalorum venientem comitatus fuerat. Vrangelius verò Mortanium, ac Duglaſium Tribunos eódem miſit, qui denique ſicuti Galli inducias cum Maximiliano Baioariæ Duce pepigêre, non autem cum Ferdinando Imperatore, cui ſicuti nec Suecis ut inter ambos fierent, nuſquàm placebat.

[a] De Prouville de Tracy.
[b] De Croiſſy Fouquet.

Præter Sueciæ Reginam Chriſtinam, atque hujus, Regnique Sueciæ loca omnia in Germania occupata, exercitus, copiaſque, hæ induciæ ad Haſſiæ Caſſellanæ Langravium pupillum pertinebant, in cujus bonorum, ſeu paternæ hæreditatis Procuratione Amelia Elizabetha Hannauvia mater erat, & ad omnia loca quæ Guillelmus pater, aut poſt hujus obitum mater armis occupaverat, atque ad omnes hujus copias. Maximilianus verò pro ſe, pro fratre Colonienſi Archiepiſcopo Imperii Septemviro, ac totâ Baioaricâ Domo, pro Maximiliano Henrico qui electus Colonienſi Archiepiſcopo Adjutor, ac Succeſſor fuerat, atque pro horum omnium hæredibus, aut ſucceſſoribus has inducias pepigit. Sueci qui conſimiles antehâc cum Joanne Georgio Saxoniæ Duce item Imperii Septemviro, inducias fecerant, ut & illæ ad eum pertinerent caveri voluêre. Ita Saxoniæ, & Baioariæ Du-

ces in quos summa Imperatorum Austriacorum merita fuêre, nam uterque Septemviratum horum beneficio habuerat, sibi denique quiescendum existimavêre, & Hispanorum lubidini servientem Ferdinandum Imperatorem deserendum, uti sibi consulerent. Per induciarum conditiones Maximilianus Hailbronam Regi, Memingam in Sueviâ, & Uberlingam ad Acronium Lacum Suecis tradidit, cui vicissim hi Raïnum, ac Donaverdam ad Danubium reddidêre. 1647.

Dùm hæc apud Ulmam gerebantur, apud Acronium Lacum Brigantium ab Vrangelio qui Suecis Imperator erat, necopinato captum est: nam oppidum modò tentare, atque prædas agere consilium fuerat. Sed hæ oppido capto factæ sunt multò ampliores, quoniam undequâque qui accolebant, ii quod carissimum domi habuerant, eò sicuti in tutum contulerant: pauci rebus suis in naves properè congestis Lindaviam profugêre, cæteri in ipso fugæ consilio, atque conatu oppressi, cum ipsis navibus præda hostium fuêre. Dein his navibus Vrangelius fretus, atque aliis sedulò conquisitis, Lindaviam contendit: milites pars navibus impositi, alii pedibus Lacum circumducti. Lindavia in ipso Lacu posita est, atque ab continenti tenui aditur isthmo, novum adeò oppugnationis genus, resque navibus, non uti solet, terrestri machinatione gerenda erat: lacus ipse Austriacis opportunus introducendis in oppidum commeatibus, atque auxiliis: nam præter Brigantium ab Suecis captum, omnia ad Lacum Austriacorum loca fuêre: neque ea fuit Suecis navium copia, ut his omne oppidum cingerent, atque adeò per positas laxiùs custodias, ad id noctu evadere haud magni negotii erat. Eò factum, uti multis diebus in eo negotio frustrà consumptis, postremò Vrangelius omitteret inceptum. Intereà tamen Meinaviâ in eodem lacu Insulâ haud procul Constantiâ potitus est: nostri Tubingam oppidum, atque Arcem ad Nicrum amnem in Vitembergensi Agro deditionem facere coëgêre: ea res ab Carolo [a] Moncio Hoquincurio egregiè gesta, qui in exercitu Germanico Turenæ Legatus fuit.

[a] De Monchy, Marquis d'Hoquincour.

Sed id anni tempus insidiis instruendis, componendoque dolo, quàm bello gerendo aptius erat: ei rei Caracena in Belgio dabat operam, ut Armentariam ad Legiam amnem proximis æstivis Gallis deditam per oppidanorum proditionem reciperet: complures tamen boni, fidelesque mansêre, quosdam Caracenæ promissa, tædiumque novi dominatûs transversos egêre. Sed ea res levitate unius ex popularibus conjurationis, ut ferè fit, palàm facta, nam pro more gentis largiùs in cauponâ vino cum cæteris indulgens rem incautiùs aperuit: pauci jam hostes oppidum clàm introierant, latebantque in conjuratorum ædibus, de quibus omnibus more majorum supplicium sumptum: sed mox ea res apertâ vi sicuti posteà memorabimus, quàm tùm dolo meliùs gesta.

Anno proximo ab Christinâ Succiæ Reginâ legatus in Galliam fuerat Magnus Lagardius, qui hujus verbis de pace inter hanc, & Christianum Daniæ Regem ab Ludovico, atque Annâ Matre conciliatâ gra-

1647. tias ageret, quæ eò ampliores fuêre, quòd per hujus pacis conditiones Dani provinciis duabus quæ suæ usquè fuerant, Suecis cesserant: hoc anno & ipse Christianus consimiles Ludovico, atque Annæ matri gratias egit per Corvitsium Alefeldium Legatum, qui hanc pacem tametsi cum eâ jacturâ Regi suo jucundissimam accidisse significavit.

Sub id tempus Carolus Schombergius Equitum Tribunus, Dux atque Franciæ Par, prætereà in Septimania quam Gasto provinciam obtinebat, ipsi Legatus id sponte Munus abdicavit, scilicet uti Reginæ, atque ipsi Gastoni morem gereret, cui & antehàc, ipsâmet cesserat provinciâ, quam patris morte vacuam priùs obtinuerat, datam ab Ludovico XIII. Majores hujus ab Germaniâ in Galliam migraverant, quorum splendore, & virtute, sed maximè fidei famâ clarus haud minora suæ ipsius fidei, atque virtutis documenta dederat: huic Regina Tribunatum militum Helvetiorum, qui Regi mercede militant, dedit, quod Munus antehàc Francisci Bassomperæi nuper demortui fuerât. Id sibi expetebat Henricus Aurelius Longavilla, Neocastelli Princeps, quod oppidum cum satis amplâ, atque opimâ regione Helvetiis finitimum obtinet, apud quos tametsi & vicinitate, & genere, atque autoritate plurimùm valeat, tamen beneficiis, quorum ipsi maxima per id Munus apud eos copia fuisset, gratiam augere consilium erat. Nam homines ferè ex benè, aut malè faciundi copiâ æstimantur.

Fuêre qui ita existimarent, Mazarinum Longavillæ hujus Muneris spem fecisse, sed Rivieræ operâ Gastonem obstitisse, incertum Mazarini voluntate, necne. Cæterùm Gastoni ut ne Condæi potentia plus æquo cresceret cautio erat, cujus sororem Longavilla uxorem duxerat, atque adeò hunc Helvetiis mercede conductis, quorum haud exiguus in Gallia plerúmque numerus est, præfici haud in rem suam esse ducebat: neque fortè in rem publicam, aut regiam fuit, tam vicinum Helvetiis Principem hujus sibi conciliandæ Gentis tantam habere facultatem, atque hunc Tribunatum in ejus familiam ingredi: nam hic mos, hæc disciplina hujuscemodi viris Principibus est, ut ubi quid ipsis ab Regibus semel est datum, id familiæ suæ perpetuum esse debere contendant, sicuti prædia hæreditaria essent. Mazarinus ut ne hæc repulsa Longavillæ ægrè esset, Cadomum oppidum huic, atque Arcem curatâ in æstimationem Præfecto pecuniâ ab Rege permitti, prætereà Juxium Castellum firmissimum donari curat, quorum alterum in Normannia, quam Longavilla obtinet, provinciâ, alterum in Sequanorum, & Neocastelli Comitatûs finibus positum est. Hæc atque atque alia hujuscemodi vitio temporum factitata, queis per Regis pueritiam virorum Principum vis leniunda, atque injuriæ occurrendum fuit: cæterùm ea erant Longavillæ in rempublicam merita, uti navatæ cùm in bello gerendo operæ, tùm paci faciundæ, hæc merces jure tributa videretur.

Hispani pace cum Sociis Civitatibus clàm sancitâ satis certi has hoc anno quieturas, tùm denique tempus advenisse credebant, quò & rem suam prolapsam restituere, & nostram labefactare sibi maxima facultas foret. Eò Leopoldum Guillelmum virum ex Austriacâ Gente Principem ab Germaniâ accersunt, experti videlicet Belgas sibi amplum, atque magnificum ducere, si ab tali dignitate, tali genere viris regantur, atque ad omnia quæ imperentur obedientiores, ac promptiores esse. Is igitur ubi advenit primum copias omnes quas antehàc in finibus Gallorum, atque Sociarum Civitatum cogere mos fuerat, in unum modò, atque adversùm nos, quandò is modò restabat hostis, maturè conducit: hæ haud procul Rupe regiâ visæ ad Picardiæ, & Campaniæ fines Aulam etiamtùm ludicris intentam aliò animum adjicere coëgere. Qui oppidis finitimis præfecti erant, ii properè eò proficisci, Quincæus maximè, qui Castelecto, is locus propiùs Cameracum est, præerat, prætereà Præfectus Castrorum omni circùm regioni prospicere, hostium explorare consilia, conatibus quoad posset obviam ire, & quæ opus esse intelligeret, ea providere, atque facere jussus, copiæ eâ gratiâ eòdem missæ, quibus præesset. Is homo per vaniloquentiam primùm, de se magnifica dictitando, prætereà ornatu militari sæpiùs inusitato, atque barbaro, & consimili cultu corporis effecerat, uti strenuus haberetur, dein ex eâ famâ ad hos ordines pervenerat, ubi quæ dixerat, ea facere necesse habuit, neque dictis facta fidem ademêre. 1647.

Inter hæc Duvallius Marchio Fontenaïus qui antehàc legatus Romam fuerat, sicuti suprà memoravimus, eòdem extra ordinem legatus est itèrùm. Hunc Michaël Mazarinus Julii Cardinalis frater idoneum ratus, qui sibi ab Pontifice Ludovici rogatu Cardinalatum impetraret, Romam mitti postulavit, neque magnoperè quidquam ei rei tùm obstare videbatur, nisi quod fratribus duobus is honos raròconferri solet. Cæterùm Barberini cum Pontifice Ludovici, atque adeò Mazarini operâ redierant in gratiam, Gallorum arma Româ haud ita procul apud Plumbinum, & Longonis Portum erant, quæ res ad metum conferebat, quo magis quàm gratiâ plerique mortalium moventur. Ad hoc Romæ omnia eâ tempestate venalia, scilicet apud mulierem quæ per Pontificis affinitatem rerum omnium potens erat.

Eâ tempestate Odoardum Farnesium Parmæ Ducem cupido cepit Romanis sese rebus plusquàm opus esset, admiscendi: eò hunc operam dedisse ferunt sedulò, ut Olympia Aldobrandina Rossani in Neapolitano, Meldolæ in Romano Agro Princeps, mulier adolescens, ac formâ præstantissimâ quæ sibi propinqua erat, Camillo Pamphilio de quo suprà memoravimus nuberet: hic Pontificatûs hujus initio Cardinalis creatus fuerat, sed vitam cælibem abnuebat, cupiebatque uxorem ducere. Aldobrandina Marcum Antonium Burghesium Sulmonis Principem virum antehàc habuerat, qui haud ita pridem obierat mortem: his nuptiis Odoardus spem nactus erat sese fretum Innocentio ex volun-

1647. tate usurum, cui Camillus fratris filius est, & cùm usque adhuc ille fuisset in Olympiæ potestate, quæ Camilli mater est mulier longè florentem ætatem prætervecta, facilè futurum existimavit hanc ab adolescentiore Olympiâ superari, quæ omni arte muliebri Pontificis gratiam huic præriperet. Sed istuc ipsum metuens senior Olympia primùm omni ope enisa est has disturbare nuptias, quod & hujus impulsu Pontifex fecit: sed uterque frustrà fuit, nam Camillus Aldobrandinæ amore perditus, utrumque exoravit, ut hanc sibi uxorem ducere denique liceret. Rure factæ sunt nuptiæ, neque his adfuêre Pontifex, & Olympia, atque huic cautio fuit, ut ne posthàc Romam nurus veniret. Cæterùm inter mulieres tametsi longè absit culpa, tamen formæ, atque earum rerum, quibus se dignas deputant quæ amentur, fermè certamen est, neque ulla usquàm aliam sese formosiorem æquo animo conspexit. Igitur cum Olympiâ Fontenaïo magis, quàm cum Pontifice de omnibus agendum fuit, quæ res multo maximè indigna erat, fœminam rebus propè divinis præesse, atque ex ejus lubidine pendere omnia. Tamen nonnihil hoc erat, pretio quod cuperes efficere, nam Olympia tanquàm senis Pontificatus sibi brevior futurus esset, omnibus modis ditari properabat. Camillus ubi uxorem ducturus fuit Corbiæ Abbatiam quam Rex ab Mazarino abdicatam illi antehàc dederat, & ipse abdicavit, ac Regi reddidit.

Sub id tempus Condæus cui decreta provincia Catalonia fuerat, eò mutatis ad celeritatem equis citus abiit, quò factum est, ut ubi Barcinonem advênit, hunc pauci comitarentur: præterea mediocriter vestitus veste lugubri, patris nuper demortui causâ, vix se Condæum esse fidem fecit. Documentô Principibus & per inania vulgo serviundum, quoniam id ad famam pertinet, quæ ad res gerendas plurimùm valet. Massiliam item tùm abiit Armandus Richelius, cui nondùm ætas militiæ patiens erat: neque Aquiloniæ Amitæ sub cujus erat tutelâ, hæc immatura profectio probabatur, seu id ipsa simulabat, uti sumptui parceret, qui magnus faciundus erat, pro dignitate, ac nomine adolescenti quæsito, si illius voluntate hæc instituta profectio crederetur. Navibus longis Præfectus erat, quas ipse ductare hoc anno decreverat, atque ex Consilii sententiâ, quoniam judicio suo per ætatem non poterat, cuncta facere. Postpaulò quàm Massiliam advenerat, adornatâ Classe Prætoriam conscendit, navesque longas cum grandioribus bellicis duodecim Tarraconem duxit, sicuti urbem hanc Condæus esset oppugnaturus: quod ubi hostibus satis persuasum, atque eò versùs duxerant copias, Classis in Provinciam rediit, Condæus verò ad Ilerdam contendit, quò primùm Juvenis usquè felicissimus offendit, sicuti posteà memorabimus.

Intereà quinque naves quæ in eo freto stationem habuerant, quod Ilvam Insulam ab continenti dirimit, Plumbinum inter, & Longonis portum, Neapolim cursum tenuêre: his præerat è Melitensi militiâ Polus,

Polus, cujus nomen virtus magis, quàm genus, aut majorum imagines nobilitavêre. Is rei navalis scientissimus improvisò adveniens naves aliquot ad ipsam Neapolitani portûs molem applicatas deprehendit, abduxitque, ac magnum Urbi terrorem injecit. Eò res primùm Proregi a Roderico Ponseleoni Arcosio Duci incredibilis visa, donec ipse ad portum venit, & Poli naves fuêre in conspectu. Ibi verò festinare, parare, atque tantam audaciam Gallis haud impunè esse velle. Ex omni navium quæ in portu erant copiâ grandiores bellicas sex, quinqueremes decem ornari, atque instrui jubet, cujus rei in Urbe armis, virisque opulentâ, atque è regiis navalibus summa facultas fuit. 1647.

a Roderic Ponse de Leon, Duc d'Arcos.

Id adeò eâ nocte confectum, atque postridiè cùm lucesceret, portu egrediebantur. Bellicas grandiores quæ velis modò aguntur remulco quinqueremes trahebant, neque tùm his, aut illis ulla venti copia, quod nostris grave, hostibus contrà erat, quorum naves remis pars suis, aliæ alienis agebantur: has pleraque nobilitas, atque delecti è Juventute urbanâ conscenderant, bonæ spei pleni, quoniam & numero, & genere navium præstabant: prætereà animos faciebat omnis effusa ad spectaculum multitudo, & suorum unicuique necessariorum conspectus, ut in tantâ quæ aderat frequentiâ, nullum benè, aut turpiter factum latere posset. Gallicarum immensa navium corpora quoniam venti inopia erat, immota manebant, neque duci, aut circumagi sicuti res moneret, facilè poterant. Nam ea fermè navalis rei ubi pugna instat, peritia est, uti quâ parte ventus ingruit, in eam naves cursu obliquo ferantur, undè in hostem quàm maximâ vi venti sicuti impetu facto præcipites ruant.

Hujus rei cùm hostium naves portu egrederentur, nulla nostris spes erat, atque in tranquillo hostium actuariis æqua omnia fore videbantur. Isciam Insulam tunc cùm maximè superare contendebant, cùm tenuis primùm ventus exortus momento temporis increbrescere cœpit: huic Neapolitanæ naves obnitebantur frustrà, atque remigum operâ parùm proficiebant. Igitur nostri tempestatem ex sententiâ nacti incendiarias quas habebant duas præmittunt, quæ duabus Neapolitanis applicarent sese, easque ac fortè plures incenderent, reliquæ subitò subsecutæ. Jam eò pervenerant, undè tormentum adigi posset, cùm hostes conversis navibus Neapolim versùs fugam intendêre: nostri acriter persequi, & cùm assequi nequirent velis, remisque capessentes fugam, tormentis quod unum eminùs fieri poterat infestare, donec hostium conspectum nox ademit. Iis Prorex cùm rem secùs cedere è portu animadvertisset, quò cum cæterâ multitudine steterat, quinqueremem subsidio misit, & qui Classi præerat, ei suis verbis nuntiari jubet, uti nusquàm nisi victor rediret. Eo metu ad pudorem qui ex fugâ haud exiguus incesserat, addito, totam noctem apparandis ad crastinam pugnam navibus agitavêre. Ubi verò illuxit, naves evexêre in altum, actuariis rursùm majora navigia remulco trahentibus, atque hæc ita constituêre, ut eorum latera nostrarum lateribus adversa,

1647. atque proxima essent, nihil in velis, armamentisque præsidii, quoniam nulla venti copia, omnis spes in virtute posita erat.

Tormentis igitur, atque sclopetis agere cœpêre: intereà quinqueremes Neapolitanæ circumagi, atque aliâ parte naves nostras tormentis oppugnare, nam hostibus expropinquo decertare, aut prælium manibus facere nusquàm in mentem venit. Dies quinque eo modo pugnatum, nisi ubi nox prohibebat: die sextâ navigia majora septem, atque quinqueremis una ab Prorege amplius subsidio Neapolitanæ Classi missa, quæ res denique Polum tanto navium numero imparem abscedere coëgit. Tredecim majora navigia, actuariæ duodecim hostium fuere, Polus sex omnino naves, atque incendiarias duas habebat, quas omnes incolumes reduxit in Provinciam, atque ad cæteram Richelii Classem adjunxit: hostium non pauci desiderati, complures vulnerati, item vulneratæ, atque pessimè habitæ aliquot eorum naves, postremò ex eâ expeditione Polum magna laus secuta est, quæ tamen sicuti pleraque alia quæ mari geruntur, nullius ad rempublicam momenti fuit.

Ineunte Maio Ludovicus Rex, atque Anna Regina mater, omnisque Aula profectionem ad Ambianos adornabat, ut eò in Regni finibus aliquandiù commorarentur: nam haud ita procul hostes multa moliri fama erat, ac de Armentariâ ad Legiam amnem quoniam dolus secùs cesserat, oppugnandâ cogitare. Igitur Matthæus Molæus primarius Senatus Præses cum aliis Præsidibus, atque Senatoribus uti sui Ordinis verbis vale dicerent Regi, atque Reginæ matri ad eos adiêre. Quod postquàm est factum Molæus hos edocendos existimavit, quantùm ad rem publicam pertineret Decretum quoddam Inquisitionis Romanæ, quod in vulgus Pontificis Nuntius nuper ediderat. Id in librum DE AUTORITATE PETRI, & PAULI fuit: præstereà in librum alterum DE ECCLESIÆ MAGNITUDINE SUPER PETRI, ET PAULI, AUTORITATE FUNDATA, quibus duobus libris hos æquales fuisse, in eadem Cathedrâ sedisse, Apostolorum, atque omnis Ecclesiæ principes fuisse ex Patrum, Pontificum ipsorum, atque Conciliorum sententiâ satis, superque probari plerisque videbatur, neque eò tamen duos in Ecclesia summos Pontifices post-hàc esse posse, sed amborum Apostolorum potentiam in unum Pontificem Romanum recidisse, ac porrò futuram. Romæ tamen visum ex eo posse quosdam adduci, uti crederent duos in Ecclesia Pontifices summos creari posse: quò factum est, ut his libris *si omnimoda inter Petrum, & Paulum æqualitas fuisse intelligeretur, sine subordinatione, & subjectione Pauli ad Petrum in potestate supremâ, & regimine universalis Ecclesiæ, id hæreticum esse* Inquisitionis Congregatio his omninò verbis decerneret, cæterùm hos libros ab Antonio Arnaldo de quo suprà memoravimus, scriptos, atque editos fuisse aiebant.

Super hoc Inquisitionis Romanæ decreto Talonus Actor regius Senatum edocuit. *Inquisitionis Consilium, seu Congregationem sese universalem prædicare, quod quidem ius quoddam, atque judicium huic esse ubicumque*

terrarum ostentaret, certè usquè adhuc ignotum in Gallia, nec de quo convenire usquàm possimus, multis gravibusque de causis, ac magnoperè ad rempublicam pertinentibus. Quæ ab ipso Pontifice de fide, ac fides ipsius doctrinâ proficiscantur ex formulâ (Bullas appellant) ea nobis summo in honore, ac pro legibus esse, modò ut in Senatu recitata sint, atque in Acta hujus relata : sed hujusmodi Consiliorum, aut Congregationum Decreta non eòdem modò haberi, quæ sicuti Doctorum Consulta modò esse videantur, quibus stare nequaquàm teneamur. Præterea quæ Nuntius huic Decreto adscripserit, sese videlicet Nuntium non modò apud Regem, sed & in universo Galliarum Regno esse, quem Pontifex jusserit Inquisitionis Decretum isthîc edere, atque ad Nuntiaturæ suæ Ordinarios hujus exempla mittere, sicut in Acta Nuntiaturæ suæ relatum sit, isthæc enimvero ad parandum sibi in Gallia jus, judiciumque, aut ut id jam antehàc paratum ostendat, pertinere, rem inauditam usque, atque insolitam. Non alias isthîc Nuntii Pontificii, quàm aliorum Legatorum partes esse, scilicet uti quæ ab Principibus suis jussi sint, ea apud Regem agant: cum cæteris nedùm cum universo Galliarum Regno nihil ipsis esse negotii. Nulli civi quidquam publicæ rei cum Pontificis Nuntiis, sicuti nec cum aliis Legatis aut consultare, aut agere fas esse. Nuntiaturam Magistratum Pontificium in Gallia non esse, & qui hanc gerat, eum nec imperii quidquam, nec juris, aut judicii in quemquam habere. Quæ igitur Nuntius hujuscemodi Inquisitionis Decreto in vulgus edito adscripsisset, ea conficta esse, sicut & Nuntiaturæ suæ Acta Tabulis consignata, quibus tamen rebus Senatum obviam ire necesse videatur, ut ne ille isthæc omnia sibi quoniam de his taceretur, concessa putet. Romanos perindè ac majores suos potentiæ avidos, cujus in consimilibus animis tametsi in rebus dissimilibus eadem lubido sit. Postremò Senatûs Decretum fit, ut ne qui Archiepiscopi, Episcopive, aut alii in Gallia Inquisitionis, alteriusve Congregationis Romanæ Consulta, Acta, Decreta, ac ne Bullas quidem, aut alia ab Roma profecta accipere, edere, aut exequi velint, prætorquàm ex Regis Edicto in Senatu promulgato, intereà Decreti Inquisitionis exempla omnia conquirerentur, & ne cui hæc penes se habere liceret. 1647.

Hoc anno demum Anna Regina Britanniam provinciam sibi sumpsit, sicuti Britannorum precibus fatigata, quod eam rem sibi saluti, atque ornamento fore probè intelligerent. Fuêre qui Mazarinum eo pacto hanc obtinere voluisse provinciam dicerent, quam tamen Melleraius sicuti Reginæ Legatus porrò administravit, neque quid lucri Mazarino fuisset huic provinciæ absentem præesse haud satis capio, cui omnis respublica ab Reginâ permissa sit. Sed illa modò ex omnibus Regni provinciis neque vectigal Regi pendere, neque quod cæteris provinciis gravius est, aut Quæstoribus, aut Publicanis, aut huic omni hominum generi, quod malo publico alitur, prædæ esse: id adeò eorum gratiâ, & potentiâ qui hanc obtinuêre, factum esse Britanni satis sciebant, quò magis Britanniam Reginæ provinciam esse studebant. Si quid in rempublicam Rex ab hac conferri vult, id dono datur, atque accipitur, eò Concilium provinciæ habetur, Eccle-

1647. siastici, Nobiles, atque Plebeii conveniunt, quid Regi donandum, quoque pacto id efficiatur inter se consultant, cujus rei gratiâ quæ sibi ipsis imposuêre antehàc portoria, atque vectigalia, ea augent, super vino ut plurimùm, quo advectitio quoniam humus præterquàm apud Nannetes viti infœcunda est, utuntur.

Intereà Ludovicus, atque Anna mater Compendium ad Esiam amnem advenerant, quò nuntiatum est hostes Armentariam oppugnare: ea res Aulam ad Ambianos pergere coëgit. Jam anteà quoniam copiarum haud satis esse hoc anno videbatur, ut ex pristinâ gloria, atque famâ res publica gereretur, Gasto nullam sibi belli partem attingendam esse decreverat, atque adeò ad Gassionem, & Ramsavium Equitum Tribunos, qui ipsi antehàc Legati fuerant, summa imperii redibat. Sed inter hos jamdiù simultates, atque odia fuêre, quæ res multas opportunitates corrupit. Gassio apud Curtracum hyemaverat, quò arcem properabat ædificare, cùm hostes circùm Armentariam esse nuntiatum. Igitur relicto in hybernis Bergeræo fratre, qui opus maturaret, ipse cum centum & quinquaginta modò equitibus Bethuniam per media hostium præsidia contendit. Eò jam copiarum quidpiam advenerat, quas ad Mervillam duxit, quò stativa habuit, intereà dùm cæteræ omnes copiæ convenirent: hæ undequâque accersitæ properabant accedere, quia tamen paucæ erant, id magnoperè solicitum habebat Mazarinum, metuentem ut eâ parte hostium conatus sustineri possent.

Ad hoc pudebat quos ultrò lacessere solebamus, eos ad oppugnanda quæ tenebamus oppida satis valere, ac varii eâ de re vulgi sermones erant. *Exhaustum anno proximo Ærarium, bello quod in Italia terrâ, marique gestum sit, atque incæpto duplici, quorum alterum fœde, alterum feliciter evenerit, quò fama quidem rei primùm corruptæ recuperata, cæterùm conduplicatus instaurando exercitui, & Classi sumptus, qui jam ad Belgicum bellum fieri vix possit. Italicum procul ab Urbe, atque orbis terrarum prope diversissimâ parte gestum. Belgicum in ipso Urbis conspectu, aut certe viciniâ geri, quod adeò ad hanc magnopere pertineat.* His atque aliis hujuscemodi Mazarinus impulsus, tantò studiosiùs providere, atque facere omnia, festinare, parare, cunctos qui circùm Regem, & Reginam erant nobiles, hortari uti necessario maximè tempore reipublicæ subvenirent, ad castra ire ne gravarentur, fortem patriæ, atque Regi navarent operam, qui ad Regis custodiam equites adesse solent, eos propè omnes ad castra mittere, postremò nihil omnium quæ usui essent omittere.

Intereà dùm hostes Armentariam oppugnabant, Gassioni, & Ramsavio Equitum Tribunis aliquid conandum Mazarinus censebat, seu oppido ferrent suppetias, seu aliud in Regis Hispaniæ ditione oppidum tentarent, atque hoc quidem magis placebat, & ut Ypras oppugnarent, autor erat, magnam, sed haud satis firmam, ac munitam Urbem. *In eo maxime per id bellum Hispanos offendisse, quòd Gallicæ ditionis oppida non oppugnaverint, quoties sua Galli oppugnabant: nam hanc certam prope*

esse damni vitandi aut farciundi rationem: vitandi si hostis inceptum suum omiserit, ut item tuum te omittere cogat: farciundi si illo non omittente, ita tu nec tuum omiseris, quod aut confectum eodem spatio erit, aut tuis intereà probe munitis castris vix hostes hæc expugnare, atque oppido ab te oppugnato ferre suppetias poterunt. 1647.

Armentaria ad amnem Legiam utrimque posita est, ingentis vici magis, quàm urbis instar: hanc satis magna incolit multitudo, cui ex lanificio quæstus: perindè ac majora oppida immunis est, Dominum habebat Egmondanum, qui per hæc bella ad Ludovicum ab Philippo defecerat: oppidum cingit fossâ, quam Legiæ aqua subit: hujus fossæ latus externum via tecta muniebat, quâ militi tutò commeare, & propugnare copia est, id modò firmi nostri habuère, quod si hostis expugnaret, fossam transgredi, & vallum qui pro muro erat, transcendere ne Equiti quidem difficile videbatur, nam recens congestus agger haud satis coaluerat: quatuor erant prætereà ex aggere semilunæ, prorsùs omnis spes in virtute militum, & Præfecti posita: is erat Jacobus *a* Rugæus Belieroplessius item Castrorum Præfectus. Oppidum nostri biennio ante fine æstivorum vix totum biduum oppugnatum ceperant, quod nunc duodeviginti hominum millia circumsidebant: his Picolominius, Lamboïus, Beccus *b* Bucoïus, atque Caracena Duces egregii, strenuique præerant: Stephanus Gamarra Hispanus rei tormentariæ in Belgio Præfectus, atque Lipontius Italicus VI. Id. Maias cum tribus hominum millibus, pars pedites, alii equites fuère, ad oppidum qui rem aggrederentur præmissi fuerant.

a De Rougé, Marquis du Plessis Belliere.
b Le Comte de Bucquoy.

Sed equitatus Eterræ portam versùs propior factus nostros excivit oppido, pedites vimineis doliis terrâ oppletis tecti, vinearum genus esse videtur, longiùs substiterant: at utrosque Belieroplessius centum & quinquaginta omninò equitibus fretus propulsavit, & ab vineis longiùs abegit: dein inter macerias, quæ circùm oppidum sunt velitationibus biduum absumptum, donec eâ nocte quæ XVII. Calend. Iun. antecessit, fossæ ad oppidum duci cœptæ. Id quatuor ab partibus factum, locataque viginti duo tormenta, hostes objectis vineis opus maturare, nostri sicut hos & ipsi oppugnaturi essent, ad eos versùm fossas consimiles ducere, qui propugnandi modus egregius non nisi ab fortissimis viris, & præsidio valido, atque adeò usurpari rarò solet: XV. Calend. Junias sclopetarii sexaginta, equites triginta amotis equis, sclopetis brevioribus de more instructi, prætereà falcibus inversis eruptionem fecère: qui eâ parte in statione fuère hostes, ii fusi, fugatique, capti Centuriones duo, quorum alter graviter vulneratus, vineæ disjectæ, fossæ, atque omne munitionum opus corruptum, cratium, viminum, virgultorum, atque hujuscemodi materiæ magna vis igne absumpta, ipsa tormenta in potestate nostrorum fuère, at defuère quæ hæc aveherent jumenta.

Triduò post quâ parte Helvetii qui Regi mercede militant, habebant stationem, facta iterum eruptio: octoginta fuère Lensburgero

1647. Vexillario duce, fuêre & Galli ſexaginta duce Surino è Breziacâ Cohorte, qui in hac eruptione graviter femur glande vulneratus eſt: poſtquàm hi glandes ſclopetis miſerant, hoſtes eos pulſum iri facilè arbitrati acriter inſtare, noſtri primùm reſiſtere, ac ſuſtinere, dein hoſtem pellere: jamque omnis erat ea ſtatio ab his deſerta, noſtrique eo locata tormenta moliri, atque avehere nitebantur, ſed id fruſtrà tentatum, fatiſcentibus qui rem ſuprà vires aggreſſi fuerant: ab externo intereà foſſæ latere, nam id modò noſtri in via tectâ locati fermè tutati ſunt, perpetuò glandes in hoſtium propiores ſtationes misêre, in quibus nihil tutum eſſe patiebantur.

At Leopoldus cui Belgium provinciam ab Philippo datam eſſe ſuprà memoravimus, rem apud Armentariam ſeſe per Legatos confecturum confidebat, neque hanc ſatis dignam operâ ſuâ deputabat. Ubi tamen lentiùs procedere intelligit, huic maturandæ poſtremò X. Calend. Jun. in caſtra venit: noſtris ob ejus adventum ſtrepitu in hoſtium caſtris facto ſpes oblata auxilii eſt, nam & eódem tempore ab Gaſſionis, & Ramſavii caſtris, qui propiùs acceſſerant, tormenta exaudita hos haud procul abeſſe ſignificaverant: dein noctu ex utriſque caſtris aliquo intervallo collucebant ignes, uti diverſa caſtra haud longè inter ſe diſtantia ſatis dijudicarent. Admoniti tamen noſtri ab quatuor militibus Gallis, qui antehàc capti ab hoſte in oppidum profugerant, nihildùm ipſis auxilii ſperandum IX. Calend. tertiò erupêre. Quinquaginta Helvetii fuêre, quos haſtati duo, triginta è Navarricâ Legione pedites, quos item duo haſtati ductavêre, præthereà equites triginta, qui pedibus ſicut antehàc falcibus inſtructi pugnavêre: ad hoc malogranatorum (miſſilis ignis genus eſt) jaculatores duodecim: poſtremò qui hoſtium opera diſjicerent triginta, idoneis ad eam rem inſtructi ferramentis: hæc eruptio perindè ceſſit, ac priores duæ: centum & quinquaginta hoſtes cæſi, opera eorum disjecta eâ parte, ac ſolo æquata.

Nihilo tamen ſegniùs Leopoldus agere, quæ disjecta, & corrupta fuerant, ea reſtituere, nihil noſtrorum impetu, atque virtute ab incœpto deterreri, quoniam omni ſpe auxilii ademptâ hos deditionem facere denique neceſſe erat: quod eò maturiùs factum iri intelligebat, quòd ab transfugâ certior factus fuerat, in oppido multa ad diuturniorem propugnationem deeſſe: hic pulveris tormentarii, cæterique ad rem tormentariam inſtrumenti inopiam eſſe indicaverat, pilas quæ tormentis mitterentur non ferreas de more, ſed lateritias eſſe, & plumbo oblitas, quo ſolita gravitas ineſſet. Igitur Leopoldus per Tubicinem de deditione Belieropleſſium compellavit, ſignificavitque hæc ſibi nota eſſe, ſed is nondùm ex ſententiâ reſpondit. Poſtridiè noſtri quartò erupêre, malogranatorum jaculatores quindecim fuêre, ſexaginta cum falcibus equites, è Prætorianis, Navarricâ Legione, & Breziacâ Cohorte ſclopetarii nonaginta, tantúmdem ex Prætorianis in ſubſidiis fuêre: hi omnes ſecundâ vigiliâ oppido egreſſi quàm proximè hoſtium

stationem tres horas delituêre: qui in subsidiis erant, paulò longiùs restitere: dein signo tormenti strepitu ex oppido dato subitò consurgunt, neque segniùs hostes eódem tormenti, præterea sclopetorum strepitu exciti extrà munitiones procedunt: nostri repetitâ multoties glandium ab sclopetis missione hostes abscedere cogunt, trecenti ex his desiderati, cæteri ad Munitionem in quâ tormenta locata erant, sese recepêre, quorum pilis subitò emissis impetum nostrorum inhibuère: quindecim omninò ex his cæsi, quinque vulnerati, inter quos *a* Lagebastonus Brevillius Procenturio, qui primos duxaverat. 1647.

a Du Breuil Lagebaston.

Sed hæc gloriosa profectò, cæterùm ad prohibendam oppidi expugnationem haud satis valebant, cui deditione modò antevertere copia erat: quoniam verò in bello fortuna plurimùm potest, hanc Belieroplessius opperiri decreverat, si fortè in Gassione, atque Ramsavio quid auxilii foret: eò tempus ducere, atque prolatare deditionem: præterea Regis opes hoc anno haud æquè ac proximis firmas, quamdiù apud Armentariam hostis attineretur, tamdiù id reipublicæ saluti fore probè intelligebat, eò tempus lucri faciundum, nam intereà & hostium copias minui, neque his per reliquum æstivorum aliud quidquam gerere copiam fore. Contrà Leopoldus maturare rem, pudore, atque irâ stimulari, quod ante oppidum unâ propè die antehac ab nostris captum tamdiù cum tanto exercitu sederet, nequedùm fieret deditio.

Itaque de tertiâ vigilia ante diem VII. Calend. Jun. ad semilunas quatuor admovet copias, in queis quoniam neque palorum ordo, qui succedentes, neque cervi qui subeuntes arcerent, usquàm erant, nam cuncta hæc hostium tormenta disjecerant, in summum evadere facile fuit: sex modò in una quâque milites fuere, ne omninò desertæ viderentur, cæterùm ubi hostis adventaret, ad oppidum sese recipere jussi. Igitur nullo negotio semilunas hostes ingressi sunt: at continuò ex oppido tanta vis glandium sclopetis in superstantes emissâ, uti loco cedere, & semilunas vicissim deserere cogerentur, tantaque his ex glandibus pernicies extitit, ut avehendis qui eâ peste perierant, diem unum inducias hostes petierint. Sed id propugnandi genus tantam pulveris tormentarii vim absumpserat, uti quò porrò propugnantes uterentur, nihil propè reliqui esset, quâ necessitudine adductus Belieroplessius, atque opportunè ab Leopoldo de deditione compellatus ex sententiâ denique respondit, atque oppidum pridiè Calend. Jun. dedidit.

Præfecto, Propræfecto, Quæstori, atque Centurionibus abeundi cum omnibus rebus facta potestas est, arma adempta præter gladios, quibus de more succincti abirent, cæteri retenti: hostes contrà pactorum fidem captivorum res retinuère, item Quæstorem, fratremque ejus, æris alieni specie, quod alendo præsidio in oppido conflaverant. Leopoldus sese captivos si Regi videretur, permutaturum edixit, mille, & septingenti fuêre. Cæterùm Belieroplessius eo damno accepto clarus factus, atque ab Reginâ collaudatus est, quod tam egregiè in

1647. loco infirmo propugnasset. Profectò haud aliàs cujusquam virtutem ni res prosperè evenisset, laudari memini: sed nobis res adversæ magis, quàm secundæ æquà noscere suadent, docentque virtutem ab fortunâ secernere. Trecenti in oppido, quatuor millia in hostium castris aut cæsi, aut ab vulneribus, morbisve interiêre. Id modò hostibus, atque ipsi maximè Leopoldo gloriosum, quod ubi provinciam administrare cœperat, loca ab nostris capta sese recipere posse ostendit, nam & Cominium Castellum ad Legiam, dein Lentsium ipsi sicuti Armentaria dedita sunt.

Intereà Condæus in Cataloniâ dùm sese Tarraconem oppugnare velle simulat, atque eâ causâ naves apud Barcinonem morari jubet, commeatum, atque cætera quæ usui forent Cerveram contulerat, quò edixerat uti copiæ convenirent. Cervera æquo ab Tarracone, atque ab Ilerdâ spatio posita est, neque eò copiarum profectio quidquam hostes ab eâ quam de Tarracone ceperant opinione avertebat: eòdem Condæus ipse profectus est, postquàm ad Montisferrati-Fanum rei divinæ faciundæ diverterat, ut ne quid inauspicatò inciperet. Fanum id totâ Hispaniâ celebre, quò confluere solent omnis generis multi mortales: B. Virgini Mariæ sacrum est, ab quâ propè neminem frustrà auxilium petiisse, quin id ab Deo Opt. Max. impetraverit, vulgò creditur. Sed quò id sæpiùs hoc in templo homines experti sunt, eò plura appensa illic, aut in sacrario reposita ingentis pretii dona videas. Ubi primùm Condæus Cerveram advenit, Marsinum Legatum cum aliquot equitibus, peditibusque ad Villanovetam præmittit, qui Sicorim iis ratibus quas secum plaustris vehebat, paulò suprà Ilerdam jungeret.

Præmissus item est Colinius Castillonus, qui equitatui præerat, uti Sicori apud Balaguieram ponte traiecto, dein vadato Noguerâ, cum parte equitatûs ultrà Sicorim hostes Ilerdâ prohiberet, intereà dùm Condæus cum cætero equitatu, peditibusque, & reliquo graviori agmine subsequeretur. Tùm coorta in vicinis montibus tempestas nives proluerat, queis auctus Noguera altior, atque citatior fluebat: quò factum est, uti qui primi amnem ingressi incerto vado, ii aquarum impetu, vorticibusque abriperentur: dein objecti equites vi fluminis, carrique placidiorem infrà alveum fecerunt: ita traducto primo, ac secundo agmine binis eâ parte castris Condæus Ilerdam circumsedit, unis ipse, alteris Gramontius Equitum Tribunus præfuit, hæc Fragam, illa Alguaïram versùs fuêre: dein quoniam longiusculè inter se aberant, tertia minora instituta, quartis cis Sicorim Marsinus præfuit. Biduo castra munita, neque id Regi sumptui fuit, milite operam in eo suam Imperatori gratificante, quod præter morem, atque disciplinam fuit, neque operis quidquam miles nisi mercede facere anteà solebat, tamen per hæc bella usu denique invaluit, uti castra sine pretio munirent, quoniam id ad singulorum salutem pertinet.

Munitis castris maturè ad arcem oppidi fossæ duci cœptæ: hæc est in edito sita, aditu difficilis, quoniam subjecta hostium oculis, telisque omnia

omnia circùm ſunt, neque clàm moliri quidquam, aut facere quod in bello plurimùm valet, copia erat: hi intereà ſæpiùs erumpere, noſtros operi intentos perturbare, multa conari, nonnulla efficere: nec eò ſeciùs Arci eſt appropinquatum, applicitique ad Glaciarium cunicularii. Eò frequentius hoſtes ſclopetis glandes mittere, queis caput ictus *a* Valiera è Melitenſi militiâ Caſtrorum Præfectus occubuit. Is rei militaris atque muniendi apprimè gnarus, præterea vir fortis, atque impiger egregiam dudùm Regi navabat operam, quò majus in eo damnum factum. 1647.

a Le Chevalier de la Valiere.

In oppido tria peditum millia, atque ampliùs ſexcenti equites fuêre, niſi quos ubi eruptionem fecêre noſtri ceciderant: ſemel improvisò advenientes ſtationem noſtrorum pepulerant, foſſas, munitioneſque tranſcenderant, atque loco potiebantur, ni Condæus properaſſet accedere, qui de more hoſtes fudit, fugavitque. Sed hi diutiùs quàm ratus erat propugnabant, nam pluſquàm menſem unum circùm Ilerdam conſederat, nequedùm aut deditionis, aut expugnationis ſpes ulla erat, cùm intereà milites in caſtris obſidionis tædium cepit, quos videlicet per æſtatem in his regionibus præfervidam æſtus immodicus conſumebat. Itaque dilabi in dies eò faciliùs, quòd hoſtis per fines ſuos hujus rei poteſtatem faciebat.

Quod ubi animadvertit Condæus, neque ſe Hiſpanis ſi caſtra oppugnatum veniant, ſimul & oppidi præſidio ſi erumpat, longè parem fore, ſibi abſcedendum eſſe conſtituit, ægrè quidem, quippe vincere ſolitus, & fortunam incuſans, quæ ſibi tùm primùm defuiſſet: nam quæ Imperatorem decuerat, ea ſatis proviſa, militum levitati, neque ſe, neque quemquam omnium mederi potuiſſe. Fuêre in caſtris qui ſeſe perditos arbitrarentur, neque Condæum etiam ſi certa peſtis adeſſet, uſquàm commiſſurum, uti ſe metu ceſſiſſe fama ferret: neque certè metu, ſed conſilio diſceſſit.

Nam qui exercitus ductant, eos non inani gloriæ ſervire, ſed rei publicæ conſulere decet, quam per vanam audaciam, æquè ac per metum labefactare flagitium eſt. Apud Fragam duodecim peditum, tria millia equitum fuêre, partim quos Philippus tuendis finibus ſcripſerat, alios ab Luſitaniæ finitimis regionibus nuper evocatos, alios denique quos Joannes Auſtrius Claſſe Tarraconem advexerat: tanta res Hiſpanis viſa Ilerdam retinere, nec injuriâ, nam eò ſtativa commoda, firmaque, atque ipſis ſuper Sicori pontis copia eſt, quò in Cataloniam exercitus traducere huic recipiundæ poſſint. Cæterùm Condæus advectis tormentis, impedimentis, atque omni qui multus in caſtris erat commeatu, ultrà Sicorim haud longè ab Ilerdâ reſtitit, ut ne pugnæ conſerendæ metu deceſſiſſe videretur, dein firmatis omnibus quæ ultrà Sicorim erant in poteſtate locis, amnem tranſit, atque ad Lesborges contendit: eò ſtativa habita, munitaque, in quibus pars copiarum præſidio adversùm hoſtes, qui apud Fragam erant, aliæ in Tarraconenſibus campis præſidio adversùm Joannem Auſtrium, qui cum Claſſe apud Tarraconem erat, agitavêre.

1647. At in Aulâ, atque in Urbe incredibile memoratu est, quantum gaudium fuit Condæum offendisse. Nam plerique quam virtutem imitari nequcunt, ei miserè invident, ac multi sunt qui rem publicam corruptam malint, quàm ex hac benè gestâ alteri gloriam accedere. Itaque continuò super eâ re carmina haud infaceta fieri, atque cantitari, his urbs, atque Aula personare, nihil pudor, atque viri Principis verecundia, nihil ex republicâ labefactatâ dolor valere, plus Aulicæ, atque Urbanæ juventutis, & vulgi lascivia, ac petulantia posse, donec hanc Edicto coërcere consilium fuit. Obstitêre Condæi clientes in Urbe, ex hujus sententiâ, sesèque ultrò ipse cantitabat, satis gnarus, ea ubi neglectui habeantur, citiùs desinere, ubi prohibeas cupidiùs fieri, eóque perdurare. Prorsùs id ætatis in eo & audacia, & consilium, atque alia Principe viro digna erant, nec usquè fortuna defuerat. Audaciæ multa, atque ingentia documenta dederat, tunc verò prudentiæ, cui audacia obstare videtur incredibile specimen edidit, uti consilio non impetu, aut casu, quæ antehàc gesserat facta nemo ampliùs dubitaverit. Sed vitio nostro evenit, uti virtutem hominum vix in adversis videamus, nam tùm obscura, in secundis illustris, & splendida est.

Intereà dùm Leopoldus apud Armentariam, circúmque ea loca stativa habuit, nostri apud Gorgum quod ad Legiam est, atque apud Bethuniam habuêre castra, parati, intentique si quò tenderet hostis, hunc antevenire, aut si minùs possent, eumdem subsequi, atque attinere, ut ne quid operæpretii faceret. At quoniam vix satis copiarum in Gassionis, & Ramsavii exercitu fuit, placuerat ex præsidiis eorum locorum, ab quibus longiùs abesse periculum videbatur, milites accersere, Helvetios quingentos ab Atrebatibus, Gallos sexcentos ab Landrecio, quos *a* Subletus Hudicurius oppido Præfectus invitus, nec nisi jussus iterùm dimisit, quæ res ei denique sicuti providerat, fraudi fuit: nam hostes facti certiores præsidium apud Landrecium imminutum, postquàm res alias agere se simulaverant, postremò eò contendêre.

a Sublet Marquis d'Heudicour.

Gassioni, atque Ramsavio satis placebat prælio decernere, atque ita Hispanorum consiliis occurrere: sed aliter Mazarino videbatur, qui nihil fortunæ permittendum rebatur, intereà dùm de pace agebatur, sed attinendos modò hostes, ut ne quid operæpretii facerent, hi V. Calend. Quintiles circùm Landrecium quinis castris consedêre. Id oppidum ad Sabim amnem est, naturâ loci, atque opere munitum: præ hujus amplitudine præsidium exiguum, quoniam pars militum abducta fuerat. Continuò castra probè ab hostibus munita, convectusque affatim commeatus. Nostri eódem post quatriduum profecti pulso apud Castillonem Becco Sabim transiêre, atque ad munitiones hostium accessêre. In eas, castraque viginti tormentis emissæ pilæ plus terroris quàm periculi fecêre, cæterùm cum è duabus partibus nostri auxilia in oppidum introducere tentassent, frustrà fuêre: nam neque fallere neque munitiones perrumpere copia fuit.

Ibi Mazarinus factus certior ab *a* Monteclaro Durlani Præfecto

a Monteclair Gouverneur de Dourlans.

paucos defensores apud Bassæam, atque apud Dixmudam esse, habito cum viris Principibus, atque Equitum Tribunis, qui tùm ad Aulam erant, consilio, præter omnium qui aderant sententiam Reginæ persuadet, scribendum ad Gassionem,& Ramsavium, uti relicto in Regni finibus Henrico Fertæo Sannectario, cum duobus peditum millibus, atque equitibus mille ducentis, ipsi ad Bassæam, atque ad Dixmudam cum cæteris abeant copiis: Gassio Bassæam, Ramsavius Dixmudam oppugnet, quas deditum iri non dubitet, priusquàm hostes Landrecio potiantur. Isthuc utrique fieri non posse visum, nam qui conjuncti ad alterum incœptum vix pares essent, eos diversos rem utramque aggredi Regina jubebat, parendum tamen fuit. Igitur movent castra, absceduntque: hostes agmen extremum carpere, nostri haud timidi resistere, ac propulsare, quod quidem noctu fiebat. Ast ubi illuxit, Picolominius cum quatuor equitum millibus, & sclopetariis mille instare acriùs, atque tormento uno quod fortè luto inhæserat, fatiscentibus quæ vehebant in tenaci humo jumentis, potiri velle: obstitit Gassio, & cum eo unà Robertus Palatinus vir Princeps, Quincæus, atque alii: accurrit eódem Ramsavius quò pugnatum acriter, & plerique hostium cæsi, cæteri pulsi. Dein Gassio, atque Ramsavius diversi abiêre, hic ad mare, ille ad Legiam versùs, quæ res hostes solicitos habuit. Nam quid nostri molirentur incerti misêre qui subsequerentur, & observarent, & si quò oppugnandi causa diverterent, eos antevenirent, atque oppida defensuri ingrederentur. Ubi Gassio per Atrebatium fines ducit, neque procul Bassæâ erat, miles gregarius quidam Gallus nuper oppido egressus ad eum venit, fecitque certiorem centum modò, & sexaginta milites in præsidio esse, prætereà ex agris propinquis trecentos armis instructos, haud satis firmâm ad propugnandum manum, quo denique pernovit Mazarinum haud temerè ad Bassææ incœptum animum adjecisse. Eò igitur properè ducit, & IV. Id. Quintiles circùm oppidum castra ponit, munitque, dein quæ oppugnantibus usui sunt fieri cœpta. At III. Id. hostes qui Gassionem erant subsecuti, ad vallum accessêre, quâ parte Stampæus Fertimbaltius in eo exercitu Legatus curabat: illi ubi castra munita, neque nostros animo omisso esse cognovêre, postquàm eminùs modò cum statione quæ pro castris fuit pugnaverant, abiêre denique. 1647.

Ramsavius intereà Clanlevium Castrorum Præfectum Dunkercam miserat, qui indè & tormenta, & commeatum, & materiam pontibus exstruendis Furnas, dein Dixmudam versùs adveheret. Ab Dunkercâ ad Furnas, atque ultrà navibus per fossas, atque amnes facilè cuncta subvehere copia est: adduxit & milites mille sexcentos, quibus fretus turrim apud Knocquiam cepit: tùm Ramsavius hunc properare Dixmudam versùs jubet, qui opportuna circùm oppidum loca prohibendis auxiliis antecaperet. Haud procul Neoportus est, quâ parte Bergeæus Gassionis frater ab Menene cum copiis quas ab hujus oppidi, atque Curtraci præsidiis eduxerat, agitare jussus, ne quid illàc

Nn ij

1647. subsidii Dixmudam intromitteretur, is equites octingentos, paulò minùs peditum habuit. V. Id. Quintiles Ramsavius circùm oppidum posuit castra, quæ quoniam sicuti res monebat in ea regione fossis ac rivis concisa plura fuêre: magis ut inter se pervia, quàm ut adversùm exteriorem hostem munita forent, est laboratum: nam rem ante confectam fore Ramsavius confidebat, quàm hostes idoneo ad subveniundum numero adventare possent.

Postridiè pernoscendis oppidi munitionibus Ramsavius, atque Clanlevius quàm proximè fossam iêre: hic regrediens glande leviter humerum ictus est: semiluna eâ parte triplex fuit ad quam ab urbis vallo pons pertinebat: dextrâ, lævâque semilunæ aliæ, quas omnes oppugnare nostri primâ nocte aggressi sunt. Igitur eò procedunt aggere ad complendas fossas, bipennibus ad perfringendam omnem ex materiâ munitionem, vimineisque ad muniendum ubi loco potiti essent doliis, cæterisque quæ usui erant, probè instructi. Itaque perruptis, excisisque omnibus quæ adscensum prohibebant, tametsi hostes glandibus, saxis, atque alio omni telorum genere propugnarent, in semilunas evasêre, ab quibus dùm hostes abscedunt, & properè per pontem recipiunt se, nostri cupidiùs insecuti, pluresque quàm pons & capere, & ferre posset superstantes, cum eo simul in fossam præcipitavêre.

Primi cum hostibus unà vallum erant ingressi, quæ res & præsidiariis, & oppidanis magno terrori fuit. Intereà in semilunâ locus ab nostris est munitus, atque comportatus quo fossa compleretur agger, quibus rebus hostes adducti deditionem fecêre. Quingenti milites erant, qui se, suaque Ramsavio permisêre: hi captivi facti, oppidani de more benignè habiti. Nigromonasterius, atque Clanlevius castrorum uterque Præfectus hic humerum, ille brachium vulneratus est, dum ambo complendæ inter semilunam, & vallum fossæ operam dant, opusque maturare jubent, item *a* Gravius, cujus aciem instruere munus fuit, *b* Lavallus verò Nigellæ Baro Marchionis filius unicus tormento ictus occubuit, ac denique *c* Labrossæus in Pedemontana Legione Centurio.

a De Grave.
b De Laval, Baron de Nesle.
c De la Brosse.

Eâ re bene gestâ Ramsavius ad Gassionem properè cum copiis rediit. Intereà Landrecium ab *d* Subleto Hudicurio deditum Leopoldo fuerat, qui vacuus ab ea curâ de Bassæâ quemadmodum huic præsidio foret, anxius erat. Eò Picolominium cum copiis præmittit, atque intereà hostes quos ad Gassionis munitiones accessisse suprà memoravimus, id fecêre iterùm, atque has prætergressi quæ longiùs ab oppido primùm cœptæ, dein omissæ fuerant, jam sibi rem ex sententiâ cessisse confidebant, cùm propiores facti in stationes nostrorum incidêre, ab quibus pessimè habiti, atque glandium emissâ grandine cæsi, aut vulnerati abscessêre. Id noctu fiebat, neque tùm ex oppido cessatum, quò & ab hostibus facta significatio, & strepitus ipse sclopetorum, atque hominum cunctos excitaverat, qui per muros frequentes

d Michel Sublet Marquis d'Heudicour.

& ipsi sclopetis eminùs agebant, non ausi noctu erumpere: tertiò hostes ad vallum venêre, ab quo repulsi Picolominium denique opperiri visi. Hunc appropinquare rumor constans erat, quò fiebat, uti nostri diù, noctúque parati, atque intenti essent: dein restitisse nuntiatum, postquàm Ramsavium Dixmudâ captâ cum copiis ad Gassionem rediisse acceperat. 1647.

Nihil exterioris hostis metu nostri ab promovendis ad oppidum operibus tardati fuerant: nam XIV. Calend. Sext. externo fossæ latere potiebantur, & ad proximum propugnaculum cunicularios admoverant, quâ tantâ eorum virtute, & properantiâ perculsi hostes eâ die deditionem fecêre, neque in conditionibus altercatum, latæ perhonorificæ sunt, quoniam ut ne Leopoldus adveniret, castraque oppugnaret, Gassio metuebat. Ita pro Landrecio, atque Armentariâ ab hoste receptis, Dixmuda, atque Bassæa in Regis potestatem venêre. Hanc jam satis munitam amplius munivêre posteà Præfecti, atque eò tam firmum, ac frequens peditum, equitumque habuêre præsidium, ut in hostico procul, juxtáque sitos ad collationes planè ingentes adegerint. Ob hæc oppida duo capta, tametsi duorum aliorum jactura facta fuerat, Deo Immortali honos est habitus, decretaque in majori Urbis Templo supplicatio, ut ne Plebes quidquam de felicitate solitâ mutatum sentiret.

At Leopoldus postquàm Landrecium venerat in potestatem, hoc successu præclarus eumdem se in Bassæa recipiundâ habiturum est arbitratus. Id eò sibi faciliùs persuasit, quòd hac Gassioni deditâ Ramsavius cum eo cui præerat exercitu abscesserat, nec cui præerat Gassio, is haud quaquàm par Leopoldi copiis futurus videbatur: ad hoc castra ab nostris circà oppidum munita sibi usui fore sperabat, nam disjiciundis munitionibus spatium non fuerat: postremò ubi de improviso Gassioni interventum foret, ipsum opprimi, atque oppidum recipi posse: huic quindecim modò dierum commeatum superesse certior factus fuerat, eò si Gassio sese oppidi mœnibus teneret, brevì ad inopiam redactum iri.

Igitur Leopoldus bonæ spei plenus ad Bassæam versùs ducit, tantamque itineri faciundo adhibuit celeritatem, uti priùs per exploratores advenire nuntiaretur, quàm Gassio ad propugnandum quidquam satis providere potuisset: sed queis ille castris ad oppugnandum usurum se confidebat, iis Gassio hunc prohibere constituit. Itaque præmissâ parte equitatûs, quem tùm forte cum cæteris copiis recensebat, ipse cum peditibus, & tormentis subsequitur, tàm opportunè, ut ni equites cujùs rei gratiâ præmissi fuerant, attinuissent hostem, huic munitiones castrorum ingredi, atque his ex sententiâ potiri facile fuerit. Intereà advenit Gassio, pedites que in vallo undique constituti, atque disposita idoneis locis tormenta glandibus, pilisque magnum terrorem hostibus fecêre, qui priùs properè venientes tunc lentiùs iêre: dein ubi cadere plerosque, alios sauciari, atque omnibus periculum adesse

1647. vident, in proximum vicum qui mille & quingentos aberat passus, recepêre sese, equites erant, quos nostri insecuti vico ipso expulêre, & ultrà fugientes persecuti nonnullos cecidêre, atque adeò ea res ab Leopoldo frustrà incœpta.

Is deindè Venantii-Fanum ducere velle visus, quo Gassio Villequierum qui sibi Legatus erat, properè misit. Is ut hostem anteveniret, equites raptim ducit, qui singulos pedites ponè se vehebant: his apud Venantii-Fanum relictis, atque unà Belieroplessio qui oppido præesset, ad castra cum equitibus rediit. Tria millia passuum ab Venantii-Fano tùm hostes aberant, quibus ubi est nuntiatum præsidium solito majus in oppido esse, ab incœpto destitêre.

Reliquum æstivorum varia prælia, sed ea levia, alia aliis locis ab Gassione, & Ramsavio facta, castella ignobilia capta, ac diruta, Lentsium ab Gassione frustrà tentatum, quoniam Leopoldus subsidio veniebat, dein Ypras oppugnare Gassio decreverat, sed defuêre commeatus, atque alia quæ usui forent, nam navibus advehebantur, quæ fossæ cujusdam vadis hæserant, atque intereà hostes validum Ypras præsidium introduxerant. Postremò iterùm Lentsium oppugnare Gassio est aggressus, præmisso qui loca prohibendis auxiliis opportuna occuparet Villequiero: Is a Lametium Castrorum Præfectum quà ab Duaco iter ad oppidum est stationem habere jubet, ipse ad Vendini pontem quà ab Insulâ Urbe Lentsium itur, consedit: postridiè reliquus cum Gassione exercitus, atque tormenta advenêre.

a De Lamet.

Sub vesperam hostes milites quingentos oppidum introducere conati sunt, cui rei lacus qui ad oppidum fermè pertinet, opportunus videbatur, hunc fluminis aquæ latiori alueo paulò infrà oppidum exceptæ satis amplum efficiunt, ubique fermè vadosum, quà parte nostros fallere copia erat. Sed fortè in Gassionem ipsum hostes incidêre, qui pedites propè omnes fudit, fugavitque, præter centum & viginti, qui ægrè oppidum introiêre, dein equites qui peditibus præsidio venerant aggressus plerosque cepit, cæteri fugâ sibi consuluêre. Posteà fossæ ad oppidum duci cœptæ, quæ ad externum oppidi fossæ latus perductæ sunt, atque in eo nostri locum occupavêre, & munivêre.

At Leopoldus comperto per exploratores ad Vendini pontem stationem nostrorum haud satis firmam esse, & custodias agere negligentiùs, eò Picolominium cum tribus equitum, duobus peditum millibus properè mittit. Is viginti equites nostros qui paulò longiùs ab cæterâ statione fuerunt, pepulit, jamque hostium equites centum paulò infrà pontem notis vadis transibant amnem, primique ad ripam evaserant, cùm more, institutoque suo Villequierus stationes quà parte curabat circuiens eò fortè advênit, atque hostes eódem quò venerant regredi coëgit: viginti modò cum eo erant nobiles, quos gloriæ cupido movet, uti suâ voluntate, sumptuque Regi plerúmque militent: hi cum quadraginta equitibus ex b Elmorubussii Alâ, qui in eâ statione fuêre, hunc primum hostium conatum retudêre: fuêre præterea

b De Bussi Elmoru.

in eâ statione Britanni, Anglos appellant, centum, & quinquaginta, qui pontem obsidebant, ad quos ubi pedites hostium cum tormentis accessêre, ibi verò locum deseruêre, neque Villequieri hortationibus, precibus, imperiis, minis denique adduci quivêre, ut eò resisterent, ac propugnarent. 1647.

Ipse intereà accersitis Regis, atque Annæ matris cataphractis, levisque armaturæ equitibus, item Gassionis, & Schombergii turmis sustentare rem, donec & accersiti pedites subsidio venirent. Hostes Vendini pontem Britannorum fugâ desertum occupaverant, atque eò frequentes adventabant: sed & pedites nostri advenêre cum tormentis duobus, qui ubi glandibus equites hostium progressos infestare cœpêre, hi ad pedites recipere sese, nostri insequi, & ponte ac munitionibus quas tumultuario opere eò struebant, hostes pellere. Picolominius haud procul aberat, quò denique omnes propè fugientes contendêre, atque is primâ vigiliâ cum omnibus quas habebat copiis, abscessit.

Eâ nocte Gassio dùm more suo ad opus excubat, unâ ex oppidi semilunis impetu ab nostris facto potitur, at postridiè hostes hanc eruptione factâ recepêre: sed Gassio accersitis recentibus, qui fessis succederent militibus eos arreptâ hastâ ab proximo hastato ipse ad semilunam ducit, qui Imperatoris tantâ virtute accensi hostes dejecêre, ac semilunâ iterùm potiti sunt. Post paulò homo impiger semilunam aliam alterâ ampliorem oppugnari jubet: palorum munitionem hostes objecerant, quam cùm disjicere quibusdam difficile videretur, ipse sicut in priori semilunâ præter Imperatoris morem, atque dignitatem eò properat, atque dùm palum molitur, glande caput ictus procubuit: eorum tamen qui comitabantur ope sublevatus in Prætorium relatus est, atque postridiè perductus Atrebates, quò vulnus commodius curaretur, ab quo post paulò interiit. Idem Foliadæo, & Roancto castrorum Præfectis quorum ille apud Lentsium, hic apud Bassæam vulnerati fuerant, fatum fuit.

Postremò pridiè Calend. Octob. Lentsium deditum, pediti uti sine armis, equiti ut equo vectus abire liceret potestas facta. Sed Gassionis in Aulâ leve desiderium fuit, propter hominis ferociam, quæ plerisque viris militaribus pro virtute est. Cæterùm Gassio patre, atque avo in Benearnensi Curiâ Præsidibus natus bonam, fidelemque Ludovico XIII. atque Ludovico filio Regibus navavit operam, ac per omnes militiæ gradus ad Tribunatum Equitum magnis rebus gestis adscenderat. Ad hunc per hæc æstiva summa rei publicæ in Belgio redierat: nam tametsi Ramsavius æquato cum eo imperio hanc illîc unà gereret, tamen ad Gassionem qui antiquior erat in Equitum Tribunatu id maximè pertinebat. Ad ambos Rex, & Mazarinus quid agendum videretur scribebant. Sed Gassio Mazarini litteras plerùmque ludibrio habebat, quod singillatim fecerat, ubi Cameracum, vel Audomarisanum oppugnari jusserat. Id enimverò ridiculum esse Gassio dixerat, negaveratque tantulis quas habebat copiis fieri posse, cùm tàm

1647. munitis, ac validis oppidis oppugnandis neque Gasto Regis patruus; neque Condæus propinquus omni Gallicarum virium mole antehàc freti, ac præterea Sociarum Civitatum quæ nunc cessarent, operâ, quâ pleræque hostium copiæ ad harum fines distinebantur, animum adjecissent.

Quâ tempestate deditum Lentsium est, hostes tunc cùm maximè Dixmudam, uti reciperent, operam dabant. Huic Præfectus Clanlevius, Pedemontana Legio præsidio erat, quæ eruptione factâ & multos ex hostibus cecîdit, & tormenta duo corrupit: die tamen decimâ quintâ postquàm oppugnari cœpta, Clanlevius uti sibi, militibusque sua omnia efferre, atque cum armis, tormentisque duobus agmine abire liceret pactus IX. Calend. Novemb. oppido excessit. Ramsavius qui auxilio veniebat, haud procul tùm aberat, cæterùm tardiùs quàm par erat advênit: dein apud Lôom Cœnobium habuit stativa, donec Leopoldus Curtracum versùs movit, sicuti oppidum oppugnare consilium foret, cæterùm prædas modò egit, atque circùm omnia vastavit, ac denique copiæ in hyberna dimissæ.

Inter hæc belli negotia in Aula quæ apud Ambianos erat, summa Regni Quæstura Bailleulio abrogata est, ac Michaëli Particello Almerico mandata, de quo suprà sæpiùs memoravimus: hujus pleraque munia dudùm obibat, Bailleulio sponte concedente seu hominis audaciæ, quæ sua non essent, ea libenter usurpantis, seu Mazarini voluntati, cui id satis placere noverat, seu denique famæ consulebat, quam de se integram fore credebat, si earum rerum quas populo ægrè, atque violenter corradendæ pecuniæ facere necesse est, invidia in Almericum recideret, nam has summæ Quæsturæ partes maximè usurpabat. In hac Avauxius Bailleulio Collega datus fuerat, per cujus absentiam Almericus summam Quæsturam solus gessit. Cæterùm hic quæstoriis artibus imbutus, quibus inveteraverat, asper in exigendo, parcus, ac malignus in omni sumptu faciundo, decernendove, in his quæ ad summam Quæsturam, ut hæc tempora ferebant, gerendam pertinent, Avauxio cui Collega futurus erat potior videbatur, qui omnem propè vitam in Legationibus exegerat, insolens malarum artium, quibus pecunia publicè quæritur, & impenditur.

Contrà Almericus omnis Publicanorum fraudis scientissimus erat, scilicet cum his à puero versatus: hos tamen graviùs æquo habuit, quæ res indicio esse videtur, hunc minùs quàm fama erat, rei suæ studuisse: nam qui id faciunt, iis disciplina est, Publicanis æquiores esse, ut eorum operâ ditentur: qui jam grandem super redemptionibus pecuniam dederant, eos majorem dare cogebat, nihil habitâ ratione dierum, quæ pensionibus solvendis dictæ fuerant, sed omnia multò antecapere, alia, atque alia exigere, aut ubi si cessarent, eos se funditùs perditurum minabatur, quo pacto respublica aliquamdiù tolerata: nam hujus anni vectigalia, tributa, portoria, atque alia hujuscemodi omnia dudùm permissa Publicanis fuerant. Sed Avauxio suprà quàm dici potest ægrè fuit,

fuit, sibi Collegam in summâ Quæsturâ datum Almericum, quem videlicet secùm antehàc de Pace Monasterium Vestfalorum legari æquum esse negaverat, perinde esse dictitans, ac si *a* Montoronem, is nobilis eâ tempestate Publicanus fuit, sibi consociarent. 1647. *a* Montoron.

Ubi Bassæa capta fuerat, Rex, atque Regina mater ad Urbem per Normanniam itinere habito rediêre. Diepam paulùm commorati sunt, quò Claudius *b* Falco Rothomagensis Curiæ Præses primarius, septuagenario major, postquàm Regi, atque Reginæ salutem dixerat, atque adventum sui Ordinis verbis erat gratulatus, nondùm regias egressus ædes, repentino morbo correptus interiit, seu dicendi conatus reliquam in homine sene naturæ vim absumpserat, vir probitate, & justitiâ clarus, Claudius pater, atque Alexander Patruus eumdem gesserant Magistratum: dein Aula ad Urbem contendit, & mox Fontembellaqueum Rus regium petiit, quò reliquum æstivorum agitaret. *b* Le Faucon.

Ab nostris in Italiâ nihil quod memoratu dignum sit, hoc anno gestum: ab Hispanis Nicia in Montisferrati Agro capta, satis amplum, at infirmum oppidum: summa rei publicæ quod ad Regem pertineret, in Italiâ penes Hieronymum Grimaldum Cardinalem fuit: Thomas Princeps Regis, ac Sabaudiæ Ducis copiis porrò Imperator erat, cui aderat de more Pralinoplessius Equitum Tribunus: Classi quæ in Provinciæ portubus, ac mari propinquo fuit, Richelius præerat, cui & aderat Henricus *c* Stampæus Valancæus vir belli quod mari geritur, scientissimus, qui videlicet in Melitensi Militiâ inveteraverat, ac Melitenses quinqueremes sæpiùs ductaverat. *c* D'Estempe de Valencé, Commandeur de l'Ordre de Malte.

Mazarinus more suo quid potissimum in Italiâ incipiundum esset, incertus hærebat: nam Herculis portum, & Orbitellum præter Plumbinum, ac Longonis portum, quæ oppida ad Etruscum mare Rex præsidiis tenebat, in hujus esse potestate voluisset, ob Romæ vicinitatem, quò pleraque Cardinalium consilia spectant: prætereà hæc loca haud procul Neapoli sunt, quò tunc cùm maximè Plebes tumultuabatur Hispanorum imperii pertæsa: postremò Mazarino consilium fuisse anno proximo aiebant, sicuti suprà memoravimus, illa omnia ad Etruscum mare oppida sibi ipsi habere, quæ tamen Galliæ clientelaria essent. Sed Thomas Princeps & ipse rerum suarum satagebat, ac multa cum quibusdam è primariâ Neapolitanorum nobilitate moliebatur, quò horum operâ Neapolis Rex crearetur: at inter nobiles, ac plebeios ingentia odia fuêre, quæ uti perpetua essent, Hispanis cautio fuerat, eò plebem per agros, quin & in ipsâ Urbe malè habendam nobilitati permittebant, quò ipsis hæc æquior esset, neque cum plebe his pellendis usquàm congrueret.

Intereà illam vectigalibus, tributis, portoriis immensis onerabant, premebantque, ac novissimè super fructibus, quibus egena multitudo ubi tempore anni maturuerunt, in hac uberrimâ frugum, ac fructuum regione maximè vescitur, ita & quæ miserorum vitæ tolerandæ reliqua erant, iis se privare Hispanos velle dictitabant, sicut huic, quemad-

1647. modùm & fortunis insidiarentur. Tantâ horum avaritiâ permotus quidam Thomas Aniellus ex infimâ plebe piscator, tùm quia uxor malè habita ab Publicano fuerat, ob farinam clàm domi insoluto tributo asportatam, primùm quingentos è miserrimâ plebeculâ propiores adolescentiam pueros, dein cessantibus ob metum Hispanis, cæteram omnem multitudinem in Urde concivit, quæ arreptis armis, quà ad Arces tres, & ad Proregis ædes aditus est, eò vallum, fossasque objecit, tanto in Thomam Aniellum obsequio, uti quidquid juberet, id subitò factum redderet: publicani continuò pessimè habiti, ac nonnulli cæsi, ipse Prorex Arcosius temerè domo egressus, uti multitudinis molliret animos, pulsatus, ac violatus ægrè se Plebis iræ subduxit: postremò eò res deducta, uti Cardinalis Filomarini Archiepiscopi Neapolitani cui magna apud Populum fides erat, sicuti fermè horum qui sacris ac religionibus præsunt, operâ uti cogeretur, ut hunc in viam reduceret: quod denique factum est, his maximè conditionibus, uti quod ab Nonis Quintilibus Populus Neapolitanus designasset, id ne ipsi, aut quibusvis è suo ordine fraudi, ac noxæ foret, sed pro republicâ factum censeretur: vectigalia, portoria, tributa abolerentur, nisi quæ Caroli V. Imperatoris legibus sancita fuerint. In hæc data fides, atque accepta, ac jusjurandum utrimque in majore Urbis Templo, manibus ad Evangelia appôsitis, Archiepiscopo coram, ac frequenti Sacerdotum Collegio editum: sed hæc per satyram ab Arcosio facta, quem hujus jurisjurandi religio nihil tenuit, sicuti posteà videbimus.

Intereà tanta Aniello de hoc negotio sicuti rebatur, confecto, ac Populi Neapolitani re in tolerabilem statum operâ suâ restitutâ, lætitia incessit, ut ad insaniam evaserit, quam alii epoto ab tanti gaudii impotente largiùs vino tribuêre, ac prætereà huic admixto pessimâ Hispanorum fraude veneno: postremò Aniellus ob insaniam spretus ab ipsâ quæ huic usquè obedientissima fuerat, multitudine, Arcosii voluntate trucidatus est, summo inconsultæ, atque ipso Aniello insanioris multitudinis gaudio, sicuti rebellionis ab se admissum crimen Anielli morte expiatum foret: neque eò seciùs quæ cum Arcosio Prorege de vectigalibus, tributis, ac portoriis convenerant, ea posthàc servanda forent. Sed hic pleraque fecit, quibus Plebes sese ludibrio haberi sensit, ac denuò arreptis armis de more tumultuata est. Franciscum Toraltum Massæ haud procul ab Urbe regulum sibi Ducem delegit, ac coëgit uxore in custodiam conjectâ, id imperii accipere, quod hunc non Arcosii injussu fecisse aiebant, sed cum eo clàm congruisse: namque Populi incæpta tardare, moram omnibus adferre rebus, postremò Hispanorum commodis omni ope servire, uti Plebes stationibus, excubiis, vigiliis, atque omni belli labore fatigata ad æquas pacis conditiones animum adjiceret, operam dare, quod denique factum iterùm, atque hæ in Tabulas relatæ, jusjurandum utrimque editum has inviolatas fore, ac postremò ab Hispanis sicuti priores ludibrio habitæ, Toraltus proditionis Populo suspectus capite pœnas pendit. Hujus morte summa re-

rum apud Neapolitanam Plebem ad Januarium Anesem rediit. Is armorum faber fuit, homo rudis, agrestis, truculentus, ad rem avidus, quam egregiè direptis multorum bonis auxit. 1647.

Magna Arcosio Proregi in adventu Hispanicæ Classis spes fuit, quâ Plebi commeatus ab mari prohibitum iri confidebat, atque intereà uti Nobilitas Neapolitana è colonis suis copias cogeret, atque in unum conduceret, pervicerat: hæ justi exercitus numero apud Aversam habebant castra, queis Vincentius Totavilla præfuit, atque Plebem item ab terrâ commeatu prohibiturus erat. Joannes Austrius Philippo IV. Hispaniæ Regi natus ex concubinâ Hispanicæ Classi præerat, quæ Neapolim advenit denique: hic ex Arcosii Proregis sententiâ Plebem hortabatur, ut arma huic omnia traderet, seque Philippo Regi planè permitteret, in cujus benignitate, atque clementiâ omnem spem sed certissimam de salute suâ, atque incolumitate poneret. At hæc frustrà fuêre, cùm Arcosium sibi infensissimum, atque ultionis avidissimum esse Populus satis intelligeret, quod quidem brevî palàm fuit: nam & ab Arcibus, & ab Classe missæ tormentis pilæ in Urbem sunt, atque hujus regiones diversæ ab Hispanis acriter oppugnatæ, quæ res tamen denique ipsis haud magnoperè processit, sed magis commeatus terrâ, marique prohibendo profecêre, quo paulatim inopia crevit, ac Plebes intelligere cœpit se alienæ opis indigere.

Romæ fortè tùm erat Henricus Lotharingus Guisius, de quo antehàc memoravimus: hic primùm ex Ordine Ecclesiastico fuit, qui tametsi nondùm sacerdos esset, Rhemorum tamen Archiepiscopatum, atque alia opima Sacerdotia possidebat, neque adeò Catharinæ Henricæ Joüsiæ matri, atque propinquis consilium fuit, ut uxorem duceret: sed hic amori deditus ab naturâ, huic ita obsecutus est, uti nuptiarum sanctitatem ludibrio habuerit, scilicet qui his ad expugnandam modò mulierum quæ aliter copiam sui facere nollent, pudicitiam abuteretur, atque has posteà brevî desereret. Id non in Gallia modò, sed & in Belgio fecit in muliere viduâ, quæ Bossuti Comitem priùs virum habuerat, haud ita pridem demortuum: nam ubi satietatem amoris copia fecerat, hanc deseruit, atque in Galliam rediit. Sed eo denique si diis placet virginem nactus nobilitate, atque formâ præstantem, hanc amare occœpit, neque opus fuit uxorem ducere, metuebat enim illa, si nubere vellet, uti se continuò sicuti cæteras desereret. At illa prior vidua hominem in jus vocavit, ut hunc sibi virum esse Ecclesiasticorum ad quos hujus causæ cognitio pertinebat, judicio decerneretur, atque ad se redire posthabitâ quam ductabat virgine cogeretur: abnuebat verò ille, atque illius viduæ secum nuptias infirmas esse contendebat: & cùm judiciis super eâ re in Belgio latis acquiescere nollet, postremò ad Pontificem ipsum delata res est, apud quem uti causam diceret, Guisius Romam profectus fuerat.

Eò ubi advenit, claritudo viri, ingenium come, fama majorum, qui sacra in Galliâ difficillimis temporibus tutati essent, atque eâ tempesta-

1647. te Pontifices impensiùs coluerant, Innocentii benevolentiam brevî Guisio conciliavêre: ad hanc accessit familiaritas, ita ut sæpiùs cum eo colloqueretur. Magnæ Innocentio cum Mazarino simultates intercedebant, sicuti antehàc memoravimus, atque adeò multa utrimque dicebantur, ac fiebant auditu gravia, atque acerba, ubi alteri renuntiabantur. Grimaldus Cardinalis, Fontenaïus Marchio Legatus, Henricus Arnaldus Sannicolaus Abbas dura, atque aspera Pontifici dictitabant, neque inter hunc, ac Mazarinum lites desinere velle videbantur: quamobrem omnis eorum ratio Pontifici displicebat, ita ut de Galliæ rebus lubentiùs cum Guisio ageret, tametsi nihil harum attingere ab Rege, aut ab Reginâ matre jussus esset. Sed nemo unquàm injussu suo quidpiam sibi benefactum esse iniquo animo tulit. Itaque Guisius Innocentium multa de Mazarino, multa de Grimaldo, Fontenaïo, Sannicolao expostulantem docuit, nihil huic esse facilius quàm sese hac omni molestiâ liberare.

Mazarinum eum esse, qui sibi benè, quàm ulli malè factum malit, cui adeò si animum de fratris Cardinalatu explere Pontifici placeat, nihil dubii esse, quin quantumvis in hunc illius odium, in æquè grande studium, atque amicitiam continuò vertat, neque quidquam graviùs accidere posse his quorum operâ in Galliæ negotiis Romæ utatur, quàm ubi Mazarinum de perpetuo in hunc Pontificis odio faciunt litteris suis certiorem, ille ipse quàm falsò isthuc scribant, tàm claro, atque illustri testimonio demonstret, quo sibi Mazarinum, atque adeò Galliam planè devinciat. Intereà si videatur, sese ad Mazarinum litteras daturum, quibus huic significet Pontifici consilium esse Michaëlem Mazarinum illius honoris causâ Cardinalem creare, ac deinceps cum eo de omni republicâ quæ ad Galliam Romæ pertineat agere, de quâ huic uni fidem habere posthàc velit: nihilo seciùs tamen Pontifex cum Grimaldo, Fontenaïo, ac Sannicolao de more agat, neque ullam de creandis brevî Cardinalibus, nedum de Michaële Mazarino spem objiciat.

Factâ ab Pontifice potestate Guisius isthæc ad Mazarinum Cardinalem scribit, atque eadem ad Michaëlem fratrem, monetque hunc uti subitò Romam veniat. Mazarino haud quaquàm placebat Michaëlem fratrem Romam proficisci, incertum, ac dubium quid Pontifex facturus esset: sed ille more hominum, quæ vehementer volunt, ea sibi feliciùs, quàm cæteri existiment, eventura facilè credentium, ad Urbem properavit: huic processit obviam Guisius Innocentii jussu, uti quam dederat de Cardinalatu fidem, eam firmaret, atque adeò hominem suis verbis bono animo esse juberet, nec quidquam aliorum sermonibus moveri. Id denique post paulò factum est, ac Michaël unicâ Guisii operâ Cardinalis creatus, quod ille Mazarino fratri sicuti par erat, misso cum litteris qui properè tàm lætam rem nuntiaret significavit: sed huic majus ex eâ re gaudium fuit, quod hæc quantùm gratiæ suæ, atque potentiæ Pontifex tribueret, ostentabat, quàm ex fratre aucto, atque ornato: nam haud magni faciebat hominem, levi, ac tenui contrà quàm ipse sentiebat, ingenio, atque adeò sese omni publicæ rei admiscere gestientem, quam inscitiâ, atque imperitiâ suâ plerúmque corrumpe-

bat. Eâ causâ tamen reconciliata inter Regem, ac Pontificem gratia est, & cùm eo deinceps clementiùs, atque benigniùs actum. Mazarinus ad Guisium scripsit sedulò, significavitque quantam huic ex fratris negotio tam feliciter confecto gratiam se debere sentiret, neque se ullam hujus vicissim ornandi, augendique occasionem quantùm gratiâ apud Regem, ac Reginam matrem valeret, prætermissurum, quod posteà haud quaquàm ab eò sibi præstitum Guisius existimavit: neque id unum exemplum fuit, qui Mazarini commodis serviissent, eos ipsi graviores esse, quàm quibus ipse benefecisset. 1647.

Sed Guisio dùm Romæ agitabat, consilium fuit Neapolitanorum in propinquo sese rebus admiscere: quamobrem multa primùm quò de se benè sperare his in mentem veniret frustrà tentavit: nam quos Neapolim miserat, ii omnes deprehensi in itinere, in vincula conjecti, ac plerique fœdè periêre; postremò Italicorum duorum operâ usus, ad Cicium Arpaïam qui Populi Neopolitani Caput erat, Electum appellant, litteras misit, quæ ad hunc pervenêre denique. His Populo Neapolitano Gallica auxilia pollicebatur, ac *Se sicut obsidem apud eos, ac fidei regiæ certissimum pignus futurum: se eo genere, eâ dignitate esse, cui omnes facilè in Republicâ quam instituendam haberent, principem locum concederent, qualem apud Socias Belgarum Civitates Henricus Nassauvius Arausius obtineret.* Reipublicæ nomen quod summam libertatem ostentabat, Populo suprà modum placuit: neque id Ecclesiastico Ordini, neque Nobilitati displicere debebat, qui suas in hac Republicâ partes haud posteriores fore, contrà verò quales decebat sperare debebant.

Isthæc igitur Arpaïæ, atque aliis grata, atque accepta fuêre. Sed apud Neapolim quieta tùm, atque tranquilla res erat, nam quæ cum Arcosio Prorege convenerant, ea uti Philippus sibi rata, atque grata esse ediceret, ac sanciret, expectabant, ac propediem eâ de re Edictum adfore Hispani prædicabant. Sed qui superbiam Gentis, atque perfidiam noverant, ii præsidia sustinendo quod rursùm ab his gestum iri non dubitabant bello aut quærenda, aut ab Guisio ultrò oblata accipiunda censebant: quod est factum denique, atque huic responsum, ubi primùm Neapolitanis bellum adforet, ad hunc missum iri qui de omni hoc negotio cum eo agerent, ac transigerent.

Continuò Guisius Mazarinum de hac omni re certiorem fecit, quæ opus tanto incœpto essent, ea postulando, ac maximè pecuniam in sumptum, cùm cætera omnia sibi affatim esse Neapolitani prædicarent: eadem propè ad eum scripsêre Michaël frater qui Sancecilianus Cardinalis posteà est appellatus, Fontenaïus Legatus, atque Sannicolaus, quibus omnibus maximè probabatur Regem ex Neapolitanorum ab Hispanis defectione quàm maximum fructum capere, neque enim quidquam Galliæ utilius futurum, quàm tantas opes, quantæ ex uberrimâ Neapolitanâ regione Hispanis accedunt, ipsis adimere, quibus maximè Hispanica res usquè steterit. Mazarinus ad Guisium rescripsit liberalissimè, nihil huic ab Rege, neque ab se defuturum.

1647. Intereà cùm apud Neapolitanos multarum rerum inopia esse inciperet, qui videlicet & annonam, & pulverem tormentarium, atque alia muniendis Hispanorum Arcibus, atque oppidis avehi per induciarum tempus siverant, & Classis Hispanica ab mari, ab terrâ nobilium copiæ commeatus prohiberent, postremò sese alienæ opis indigere sensêre, atque adeò qui hanc postularent, ad Fontenaïum Legatum, & ad Guisium misêre, Regis fidem implorantes, ac flagitantes, uti pellendæ Hispanicæ Classi Gallicam Classem quantocyus Neapolim properare, atque rem suam publicam Guisium capessere vellet. Subitò Fontenaïus, ac Guisius Mazarinum docuêre, nihil satis festinari posse in Neapolitanorum negotio, Classem properè mittendam, cum copiis, quæ non modò Hispanicam pellere Neapolis viciniâ possent, sed & si opus foret, exscendere navibus, atque Urbi adversùm Hispanos præsidio esse, Tormenta, pulveris tormentarii, atque commeatûs quamplurimùm, ac maximè pecuniam in belli sumptum.

Sed quò plura in Italiâ agenda erant, & æquè reipublicæ processura videbantur, eò Mazarinus incertior erat quàm dudum, ad quid potissimùm animum adjiceret: nam de Herculis portu, atque Orbitello nondùm consilium abjecerat, his quas diximus de causis: eò ad Plumbinum copiæ in stativis fuêre, queis Estrada præerat. Præterea in Urbe Mazarinus, dein Genuæ Grimaldus Cardinalis cum *a* Calcagnino ab Francisco Atestino Mutinæ Duce de fœdere, ac belli societate misso dudùm egerant, quod post multas hujus hæsitationes sancitum denique est, sub Semptembris finem, atque tùm stativis movere copiæ, quas Gallica Classis ad Etruscum littus adducta ab Plumbino, ad Marcallæ amnis ostium devexit: eò exscendêre navibus, atque in Rhegiensem agrum iter fecêre. Isthuc Mazarino potiùs visum incæpto Neapolitano, quod ex plebis ferocissimæ, atque inconsultissimæ lubidine pendebat, quin & Herculis portûs, aut Orbitelli oppugnatione, quanquàm eò animus propter Romæ vicinitatem, atque sibi constituendi Principatûs, sicuti antehàc memoravimus, studium ferebat: mirifica enim hinc Thomas Princeps ab Montisferrati agro cum exercitu regio Mediolanensi Agro imminens, illinc Atestinus cum altero exercitu portendebant, neque Hispani tantæ moli belli pares fore videbantur.

a Le Marquis Calcagnini.

Intereà Neapolitani cum Fontenaïo Legato egêre, uti constituta apud hos Respublica in Regis fide, ac clientelâ esset, & eâ causâ quidpiam huic pecuniæ penderet annuatim. Fœdus inter Regem, & Neapolitanam Rempublicam esset, pellendis Regno Hispanis. Id clàm Guisio factum, qui posteà in eo offensum credidit, quod hæc nova Neapolitanorum clientela, atque tributum Pontifici haud quaquàm probari possent, cui Neapolitanum Regnum clientelare est. Sed apud Neapolim omnium rerum inopia ita crescebat in dies, uti sibi Guisium quantocyùs opus esse Populus censeret, atque hunc ut ad se veniret magnoperè urgeret: ita classis expectandæ spatium non erat, nam hæc

ab traductis ad Marcallæ ostium copiis, ad Provinciæ littora redierat, 1647.
rursùm ad rem tantam instruenda.

Igitur Neapolitani qui ad Urbem fuêre, ac singillatim Nicolaus Maria Mannara Guisium, Fontenaïum Legatum, item & Cardinales Regis clientes, ac Sannicolaum Abbatem qui apud Fontenaïum convenerant docuit, *sibi scaphas esse tam leves, ut harum cursum nullæ actuariæ naves æquare possent: nullam ab tumultûs Neapolitani principio ab Hispanis hostibus captam, ac ne quidem post Hispanicæ Classis adventum, per quam mediam Guisius hujusmodi navigio vectus triduò Neapolim advenire possit: adfutura alia, quæ comitatum ejus, & impedimenta simul advehant.* Isthuc verò adeò periculosum omnibus visum, uti nemo id Guisio autor esse vellet: Fontenaius tamen cursum brevem esse, nautas peritissimos, navigia levissima, si temporis opportunitatem rectè captarent, rem feliciter evenire posse ait. Guisius verò nihil se magnitudine periculi ab profectione deterreri, si hanc Regi, ac rei publicæ utilem judicarent: dein ad Mannaram conversus hunc ad Neapolitanos scribere jubet, ut scaphas quantocyùs mitterent, sese brevì aut his adfuturum, aut in itinere periturum. Mannara tantam animi magnitudinem admiratus, hominis genua advolutus gratias agere Populi omnis Neapolitani verbis, ac singillatim Januarii Anesis, cui certissima cædes adesset, ni Guisii, aut Classis subitò adventu prohiberetur.

Cardinales autem, atque Fontenaïus Guisium laudibus in cœlum ferebant, nihil tam arduum ab ullis quorum terram calcarent Romanis factum usquàm, neque ab his quos fabulæ omnes celebrent heroïbus dictitantes: dein dimisso Mannarâ Guisius cum Cardinalibus, Fontenaïo, ac Sannicolao collocutus est, uti resciseeret quid Regi, ac Mazarino de Neapolitano Regno consilii esset: sed hi negavêre id Regem sibi, aut suorum cuiquam expetere, tantummodò ut Hispanis adimeretur, & quidquid eâ de re Nobilitas, ac Populus statuerent, id illi probatum iri, & quem Regem voluerint, ei Galliam planè & benevolam, & adjutricem fore. Falsum id tamen, neque Mazarino consilium fuit, uti Guisius Neapolitanum Regnum sibi sumeret, atque adeò hunc ab Cardinalibus, atque Fontenaïo Legato monitum voluit, ut ne quid suprà Henrici Nassauvii Arausii apud Socias Civitates potentiam ab Neapolitanis peteret, Condæum enim uti sibi Regem habere vellent, omnem operam Mazarinus daturus erat, non illius caritate ullâ, sed uti tantum virum cujus virtus, atque ambitio ipsi suspectissima erat, Regiæ dignitatis specie procul amandaret.

Eò ad Fontenaïum scripserat cum Nobilitate magis, quàm cum Plebe Neapolitanâ agendum videri, sicuti Thomas proximo anno fecerat: Rempublicam quàm constituere Plebes velit, ridiculam esse, neque constabiliri posse, nisi Nobilitas omnis de medio tollatur, sicuti ab Helvetiis factum sit, quod quidem nefas sit cogitare: dandam igitur omnem operam, ut inter Nobilitatem, ac Plebem gratia concilietur, pellendis Regno Hispanis, atque huic tradendo cuipiam, qui ipsis cor-

1647. di sit, cuique Galliam omnia huic conservando suppeditaturam judicent. Mannara singillatim pulveris tormentarii Populo inopiam esse dixit, atque hujus aliquantum maturè Neapolim mittendum. Guisius intereà Fontenaïum, ac Cardinales oravit impensius, ut ad Classem subitò mitterent, qui hujus ad Neapolim profectionem maturaret, ab quâ totius hujus negotii eventus penderet, fœdus Regi, atque Galliæ futurus, ac denique sibi exitiosus, si Classis moraretur, contrà autem felix, & secundus, si propediem adveniret.

Scribam deinde ad Regem, ac Mazarinum misit, qui certiores de profectione suâ faceret, ac prætereà qui auxilia postularet: hæc ab Mazarino publicè, atque ab Joüsiâ matre, cæterisque propinquis privatim promissa: neque quisquam omnium fuit, quin huic deesse quidquam tanta molienti, atque incipienti injustum, iniquum esse diceret, neque parcendum publicè, privatimque sumptui, quò feliciter evenirent. Sed quantùm res ab verbis, dicta ab factis plerùmque discrepent, Guisius plusquàm opus erat sensit: neque enim huic seu publicè, seu privatim curatum quidquam, præter duplicium nummorum Hispanicorum quatuor millia huic Fontenaii jussu, ac fide Romæ numerata, neque plus pecuniæ Regni Neapolitani candidato fuit.

Sed hic priusquàm proficisceretur, sibi Pontificem adeundum esse decrevit, uti quid de hoc tanto ab se suscepto negotio sentiret, rescisceret posset: nam ad eum magnoperè pertinere videbatur, cui Neapolitanum Regnum clientelare, atque obnoxium est. Mirum est ea de re Pontificem ita locutum esse Guisio, ut qui hanc ipsi feliciter evenire cuperet, multa monens hominem, quæ faciunda, aut cavenda censeret, ac maximè ut ne fidem ullam haberet iis, qui Regis negotia Romæ procurabant, ac sibi ipsi consuleret, ab quo Equum vectigalem lubentiùs, quàm ab ullo alio accepturus esset: postremò haud secùs quàm pater filio, Guisio vale dixit, ac ne lachrymas quidem tenuit. Guisius tamen uti magis, ac magis sententiam hominis noscere posset, huic operam suam si Regnum sibi, aut suis habere vellet, exhibuit: sed ille nihil hujusmodi sibi in mentem venisse respondit, neque consilium esse his sese turbis immiscere, aut ea incipere, quibus conficiundis reliquum vitæ suæ tempus sufficere nequiret.

Intereà scaphæ ab Neapoli missæ advenerant, studiumque ingens Fontenaii Legati, ac Cardinalium Regis clientium erat, uti Guisius denique proficisceretur: quo horum studio ipse fretus, nonnihil dubitare simulavit, utrum se procelloso eà tempestate plerùmque mari tam infirmis navigiis, tot hostium quæ undequàque speculabantur navibus, sese permittere denique deberet, ratus videlicet quò majus periculum esset, eò Cardinales, ac Legatum majorem sibi de maturis auxiliis fidem daturos, quod quidem fecere Theodolus, Ursinus, Michaël Mazarinus Cardinales, Fontenaïus Legatus, atque Sannicolaus Abbas, nam Grimaldus Cardinalis tùm aberat, Mutinam ad Franciscum Atestinum profectus. Guisio ut ab Urbe clàm proficisceretur autores

tores erant, ipse verò palàm id faciundum contendit, cùm Hispanos profectionem suam celare difficile esset, quam si palàm fieret, apertâ vi disturbare non auderent, at verò si clandestina foret, id magis sibi licere existimaturi essent. 1647.

Itaque Idib. Novemb. cùm Guisio nuntiatum esset ventum secundum esse, post meridiem unà cum Fontenaïo ad Pauli fanum rhedâ vectus profectus est, atque indè utrimque valedicto equum conscendit, & omni Gallorum qui tùm Romæ erant multitudine comitatus ad mare pergit, ac multâ jam nocte ad littus advênit. Eò octo fuêre scaphæ, cum speculatoriis navigiis tribus, viginti duo omninò qui his veherentur præter nautas fuêre, cum pulvere tormentario aliquanto, & eâ quam diximus pecuniâ, singulæ scaphæ vix trium vectorum capaces fuêre. Horâ post mediam noctem quartâ solv^re atque vento secundo usquè ad horam post meridiem quartam bellè navigavêre. Tum Guisius quinqueremes Hispanicas duas ab Pontiâ Insulâ venientes conspicatus omnem suam classem ad se versùm venire jubet, atque hanc sicut usquè fuerat conjunctam cursum tenere, neque quidquam moveri, ubi scapham suam ab cæteris decrrantem viderent: rectè enim judicaverat Hispanicas naves majorem scapharum numerum secuturas. Quinqueremes duæ Hispanicæ ab prorâ fumum ediderant, quæ adventûs Guisii aliis quæ ad Tarracinam, & ad Cajetam stabant significatio fuit. Scapha igitur Guisii sola subducto quo uno utebatur velo, remis ad terram versùm contendit, ut hujus umbra quando dies inclinabat, obscurata ab quinqueremibus difficiliùs cerneretur.

Ubi Cajetæ appropinquabat, nautæ alto mari sese committere tutius existimabant, at contrà Guisius quampropiùs Cajetam cursum teneri jussit, ratus scilicet hostes nihil solicitos fore, ubi scapham ad se venientem viderent: quæ ubi propior fuit, percunctanti ab Cajetâ vigili ecqui essent? responsum est, in scaphâ esse qui ab Ognato Comite ad Arcosium Proregem missus Neapolim properaret. Sed cùm scapha Cajetæ portum non attingeret, atque pergeret cursum tenere, quinqueremes egredi portu properabant, at prohibuit ventus, qui tùm vehemens, atque adversus flare cœpit, ita ut ubi velo uti Guisii Navarcho visum, quò scapha celeriùs cursum conficeret, hæc propiùs naufragium fuerit, maximâ vi venti disrupto malo, ac duobus effractis gubernaculis, quorum loco remum in puppi posuêre: postremò XVII. Cal. Decemb. ubi primùm lucescebat propiùs Ischiam Insulam scapha fuit, quò nautæ censebant in aliquâ occulta statione reliquum diem commorandum, uti de nocte Neapolim appellerent. Guisius contra hos hortari, ut ne cessarent remis contendere, atque maturè cursum conficerent: sed his abnuentibus, ac vincente imperium metu, quem de Hispanorum Classe haud temerè ceperant, major ac vicinior intentandus terror fuit, quod factum ab Guisio, districto, ac micante suprà detrectantium capita gladio, quo denique coacti ad Neapolim properavêre.

1647. Ubi in conſpectu Claſſis Hiſpanica fuit, nautas ad Prætoriam Guiſius dirigere curſum jubet, quæ regio inſigni ad puppim erecto facilè dignoſcebatur, eò perſuaſum omnibus eſt, ſcapham ad hanc properare, quò negligentiùs eſt obſervata: ſed ubi eò devenerat quò tormentum adigi poſſet, non rectà quidem ad Urbem, ſed infrà hanc flexit, atque tùm adventûs ſui ſignificationem ab nautis magno clamore Guiſius fieri juſſit, ipſe ſtans in puppi ſeſe Neapolitanis oſtentavit, uti complures armati quò exſcenſurus videbatur, properarent. Hoc tanto clamore, atque Guiſii oſtentatione certiores facti hoſtes hunc adeſſe, continuò ab Arcibus, ab navibus, atque ab omni Claſſe pilas in ſcapham mittere, intereà dùm undiquè quæ remis agi poſſent omnia Hiſpanorum navigia ad illam properabant accedere. Sed Guiſius littus infrà Urbem legens, ſclopetariis qui ab Urbe eò venerant fretus, ubi opus erat in hoſtium lembos, ac ſcaphas quæ propiùs accedebant, frequentes emitti glandes jubebat, donec ad Lauretanum ſuburbium in plateâ quam Cabaleriſſam appellant, in terram exiliit, omni in occurſum effusâ Plebe, quæ arreptum hominem inſigni equo impoſuit, atque ad B. Virginis Templum quod penes Carmelitanos eſt, deduxit. Eò Virginis ſimulacrum magno in honore habetur, neque aliundè magis libertati ſuæ præſidium Plebes Neapolitana ſperabat, cujuſmodi vulgi religionibus ſervire pleriſque uſui fuit: neque tùm primùm ab Guiſiis pietatis fama regnandi ſtudio quæſita.

Templum propiùs Januarius Aneſes habitabat in Turri quam Carmelitanorum appellant, loco tutiſſimo, & adversùm plebeiam vim munitiſſimo. Haud procul Aneſis ferraria fabrica fuerat, ab quâ facilè ad proximam Turrim per Plebis tumultum migraverat, quâ fretus cædes complures, ac prædas fecerat, atque ſe egregiè conlocupletaverat. In Templo ſub ſacrorum finem ſororius Aneſis hujus verbis ſalutem Guiſio dixit, hominem metu impeditum dictitans quo minùs ille ipſe hoc officio fungeretur, qui haud ſatis ſe tutum ab inimicorum inſidiis ſi Turri egrederetur, exiſtimaret. Ab Templo Guiſius ad Turrim iit, cui Aneſes in limine fit obviam, adventum gratulatur, qui ſibi ipſi ſaluti, atque omni Populo futurus eſſet: metuebat enim impenſiùs, ut ne ſe Plebes Hiſpanis ſicuti noxæ dederet. Pigebat Guiſium ubi hunc planè nihili hominem intuebatur, huic Fontenaii Regis Legati litteras reddere, ſcilicet multò quàm par eſſet honorificentiores, atque item ad Rempublicam Neapolitanam, ac denique ad Joannem Ferrum Regis ad hanc ſi diis placet Legatum tali Republicâ digniſſimum: nam hic poſt paulò advênit, diſtrictam tenens dexterâ machæram loco faſcium, ſicuti Aneſi Neapolitano Dictatori lictor eſſet: hic abſque pallio, pronoque ad Guiſii pedes procumbens, ei ſubmiſſiſſimâ, & quæ hujuſcemodi Legatum deceret oratione ſalutem dixit. Stupebat Guiſius harum rerum miraculo, quæ cùm tàm tenues, humiles, ac ſordidæ eſſent, tanta tamen earum fama Romæ Fontenaii, atque ipſorum Cardinalium Galliæ clientium mentibus, ac ſibi ipſi obverſata eſſet, mag-

niloquentiâ Neapolitanorum, qui centum & ſeptuaginta armatorum millia ſibi eſſe jactaverant, neque quidquam fermè deeſſe, præter Imperatorem qui ſuorum virtuti peritiam militarem, atque diſciplinam adderet. 1647.

Hac eâdem die Guiſius ad ſe vocavit omnes, in quorum manu res Neapolitana fuit, ſeu quorum conſilio Aneſes in hac gerenda utebatur, uti quo loco eſſet accuratiùs cognoſceret. Ibi verò vix duodecim dierum in Urbe annonam ſupereſſe reſcivit, neque multò ampliùs quatuor millium armatorum eſſe centuriatorum, cæteram multitudinem militiam detrectare, ni ſtipendium adeſſet, ſtationes infrequentes, excubias, ac vigilias negligentiùs agi: qui his in diverſis Urbis regionibus præeſſent, eos æquali imperio eſſe, ac nemini uni parere: ipſum Aneſem qui Mercatûs regioni cum Palumbo qui Conciariæ alteri regioni præerat, graves inimicitias exercere, ita ut altera alteri regio infenſa vallum, ac foſſam invicem objicerent, quos Guiſius redegit in gratiam: Aneſem Laſaris fretum, id infimæ plebi ſudibus lignorum faſciculos pice oblitos præferenti nomen indiderant, ædibus incendia, harum dominis cædem minitari, atque huic redimendæ pecuniam, atque alia corradere: viciſſim alios Aneſi ubi validiores eſſent, cædem minitari, prorsùs omnia perturbata furore, licentiâ, cædibus, rapinis, quæ omnia ſummâ cum prudentiâ Guiſius quandóque benignitate, quandóque ſeveritate opportunè uſus brevi correxit.

Qui alicujus rei erant in Urbe, eorum benevolentiam facilè promeruit fortunis eorum ut ne quis poſthàc inſidiaretur prohibendo. Nobilium autem amicitiam ſibi conciliavit omnem operam dans, ut qui in Urbe reſtiterant, eos ne Plebes exagitaret, ſicut ante adventum ſuum fecerat huic Ordini infenſiſſima, dein ubi foris res Neapolitana valida eſſe cœpit, Nobilium prædia ut ne militibus prædæ eſſent prohibendo: poſtremò ita ſe geſſit uti plerique omnes hunc digniſſimum judicarent qui Rex appellaretur, quod nomen ſæpiùs Populi acclamationibus ſibi datum reſpuit, ſeu nihildùm ſatis firmi in hoc omni Neapolitanorum negotio videret, quo tantam dignitatem ſibi delatam tueri poſſet, ſeu ut ne contrà Galliam peccaret, ab quâ ſibi præſidia miſſum iri ſperabat. Sed Aneſes vir agreſtis, truculentus atque ſtolidæ ſuperbiæ plenus non ante primas Guiſio conceſſit, quàm huic ab Filomarino Cardinale Urbis Archiepiſcopo poſt ſolemnia ſacra Gladius ſicuti Imperii teſſera traditus eſt, quem Imperatori per Urbis vicos Aulæis pretioſiſſimis ornatos ad Carmelitanorum Turrim redeunti prætulêre, acclamante Guiſio Plebe, mulieribus thura pro liminibus ædium accendentibus, flores, odores per feneſtras jactantibus, qui cultus adversùm hunc quamdiù apud Neapolim commoratus eſt, perpetuus fuit.

Quæ apud Plumbinum erant copiæ, eas in Mutinenſem, ac Rhegienſem Agrum deductas fuiſſe diximus: Padus hunc amnis ab Cremonenſi dividit, qui in Hiſpaniæ Regis ditione eſt. Eſtrada qui Gal-

Pp ij

1647. licis copiis præerat apud Gualtierum, quò omnis belli apparatus ab Francisco Ateſtino Mutinæ Duce collatus fuerat, hunc tanto quod ipſe animo volvebat incæpto nequaquàm parem invenit, vix enim ampliùs ſex armatorum millibus hujus exercitus conſtabat: ſed quos Ateſtinus Italicos milites conſcripſerat, ii ubi ad hoſtem iri reſcitum, plerique dilapſi, Helvetii verò quos mercede conduxerat mille ægrè adducebantur, ut adversùm Hiſpanos in Mediolanenſi, aut Cremonenſi Agris bellum gererent.

Traductæ tamen Padum copiæ ſunt, tametſi Serra Marchio in adversâ ripâ quò noſtri exſcendere vellent explorabat: ſed mille ſclopetarii navibus impoſiti primùm adverſo flumine Brixellum petere viſi cùm jam adveſperaſceret: dein ubi nox advênit, ſecundo amne delati haud procul Ollii amnis oſtio navibus exſcendêre, priuſquàm hoſtium equitatus adeſſet, qui exaudito remorum ſonitu ſenſerant noſtros ſecundo flumine eò properare, quò ad Cremonenſis Agri ripam appellere ſe poſſe nullo prohibente ſperarent, atque muniendi ſpatium habituros, quod quidem ex ſententiâ factum, loco ſepibus, ac virgultis impedito, atque equitatui hoſtium qui mox advênit, importuno. Præterquàm quod noſtri munire caſtra cœperant, tormentis minoribus tribus freti his, ac prætereà crebrâ glandium è ſclopetis miſſione hoſtem arcere cæpêre: intereà reliquæ copiæ, carri, impedimenta, tormenta leviora Padum traducta: quò factum eſt, ut hoſtes diffiſi rebus ſuis, prout noſtri progrederentur, ipſi Cremonam versùs retrocederent.

Sed eò mœnia pluribus locis collapſa erant, ad portas vetuſtate corruptæ fores, qui penſiles fuerant pontes, ii corruptis item quibus allevari ſolebant omnibus, jacebant immobiles, planè Urbs patebat hoſti, qui foris validior eſſet: eò ingens in hac trepidatio, ac ne Serra quidem Marchio hanc defenſari poſſe credebat: plerique Picoleonis Caſtrum muniendum, ultrà Aduam concedendum, atque hunc amnem objiciendum hoſti cenſebant: quæ omnia Serra Caſtiliæ Conteſtabilem qui Mediolanenſem obtinebat agrum, per litteras edocuit: hic verò ſicuti fermè qui ab diſcrimine procul abſunt, propugnandum apud Cremonam decrevit, neque id ſicuti futurum videbatur, ſeciùs ceſſit. Ateſtinus intereà cum exercitu ad Caſalium majus proceſſerat, quò ubi habebat caſtra, miſit ad Thomam Principem, qui rogaret verbis ſuis, ut ad Cremonam maturè vellet accedere, quò Urbem omni belli mole oppugnare unà poſſent. Id ſe Thomas facturum amiciſſimè recepit, atque intereà Navaillium Comitem cum ſeptingentis, ac quinquaginta equitibus, & Septimanicam Legionem cum Vallone ad Ateſtinum miſit, qui ſi maturè ad Cremonam moviſſet, haud fermè dubium fuit, quin huic brevì dedita foret: in expectandis gravioribus tormentis, ac omni tormentariâ re mora facta tantam opportunitatem corrupit.

Nam intereà quò mœnia apud Cremonam collapſa erant, eò ob-

jectum ab Hiſpanis vallum eſt, ac ſuburbia in quibus noſtri ſub tectis agitare, ſi maturè advenissent, nullo negotio poterant, ab illis vallo, foſſâque munita ſunt. His ſuburbiis potiri operæpretium fuiſſet, nam eò ab imbribus, qui propè perpetui hac anni tempeſtate fuêre, tectus miles, faciliùs munia ſua oppugnandæ Urbi obiiſſet. Tormenta graviora cum cætero bellico inſtrumento adverſo Pado navibus vehebantur, quo & commeatus advehi debebat: ſed Padus ab imbribus immensùm auctus rapidiùs ſolito longè extrà alveum decurrebat, quò fiebat uti jumenta vix contra vim fluminis tendere, & naves trahere poſſent, ac denique lentiſſimè per incertas ripas, vadis plerumque interruptas procederent. 1647.

Nihilò magis expeditum iter agmen habuit, viis omnibus ab imbre fœdè corruptis, præter quàm quod Ateſtinus conſultò morabatur, ut ne abſque tormentis, & commeatu circùm Cremonam adveniret: ſed hunc ut anni tempus erat ab meſſe fermè recens, ex villis, vicíſque in hoſtico petere copia erat, quod quidem factum neceſſario eſt, ſed rapto, & ab militibus eâ causâ deſerentibus ſigna, atque fœda, & indigna adversùm agreſtes deſignantibus, quò vetus adversùm Gallos odium renovatum: certè ſi id rectè, atque ordine factum fuiſſet ab equitibus, peditibuſve eâ gratiâ miſſis, haud ingratum agreſtibus fuiſſet, atque annona exercitui ſuperaſſet. Ubi Ateſtinus Cremonæ ſuburbiis appropinquavit, Hiſpanos in his foſſâ, valloque munitos invenit. Ita tanta Cremonæ hoc anno capiundæ opportunitas Ateſtini primùm in fœdere cum Rege conficiundo tergiverſatione, dein ubi confectum eſt, nimiâ ad Urbem accedendi morâ corrupta eſt.

Poſtremò caſtra movere, & ad Caſalium majus regredi viſum, atque eò, & apud Rivarolum hyberna munire, atque annonam, ac pabulum congerere: ſed his per nimiam conquiſitorum negligentiam, incuriam, atque licentiam factis, quæ eadem in utendo, ac potiùs abutendo fuit, brevì omnia quæ congeſta fuerant conſumpta, atque inopia milites, quin & ipſos Duces inceſſit, cùm nihil pecuniæ ab Aulâ curaretur: cæterùm hi haud ſatis inter ſe concordes fuêre, Eſtrada videlicet, ac Navaillius, de quibus ſuprà memoravimus. Ubi hæc Mazarino nuntiata, ibi Ducibus ambobus, quin & Grimaldo, Ateſtinoque maledicere, accuſare graviùs, quod non ad Cremonam properaſſent: ac nimiâ morâ rem publicam corrupiſſent: ſed qui procul abſunt, iis faciliora omnia videntur: quæ alii fecêre, ea otioſi reprehendunt: quæ autem ipſi peccavêre, ea ab omnibus tacita volunt, ac maximè ſi gratiâ, ac potentiâ valent. Certiſſimum enim eſt, non unum Ateſtinum in fœdere faciundo tergiverſatum, atque omnia quæ in Italiâ geri hoc anno proſperè potuêre, dubio, atque hæſitante quid potiſſimùm inciperet Mazarino, nec ſumptus neceſſarios ſuppeditante, aſpera fœdaque eveniſſe: quod huic tamen vitio non dederim, neque enim ſemper pecunia in promptu eſt, nec quid faciundum, aut omittendum ſit, ita facilè quandóque dijudicaveris, ut nihil offendas.

1647. Postquàm Guisius apud Neapolim propè omnia in tolerabilem restituerat statum, sicuti suprà memoravimus, ibi verò foris sibi dandam operam decrevit, uti commeatus deinceps ad Urbem tutò supportari possent. Id maximè prohibebat Nobilitas, quæ apud Aversam haud procul habebat castra: huic equitum copia, Guisio multò plus peditum, quàm equitum fuit. Sed cùm circùm Urbem campi crebris interrupti fossis, sepibus, atque arbustis sint, haud magnoperè equitatum hostium pertimescebat. Inter hunc, & Nobilitatem frequentes velitationes magis, ac subitaria prælia facta, quàm signis collatis est pugnatum, cæsi tamen complures, ac denique, placuit inducias per biduum esse, & ut intereà utrimque missi colloquerentur. Id eò fiebat, quod usquè Nobiles, ac Populus non justi more belli, sed plusquàm ferinâ rabie alteri in alteros sævierant, quod quidem corrigendum Guisius censebat.

Eò cum Andriæ Duce ex composito collocutus est, atque intereà dùm inter Nobiles, ac Populum conveniret, sicuti denique necesse foret, docuit bellum non internecinum esse debere, ita ut qui in potestatem hostium venirent non excarnificarentur, sicut usquè factum fuerat, sed pretio redimi, aut permutari cum ejusdem ordinis captivis possent. *Utrisque propè eamdem ab Hispanis impositam servitutem, quam ab cervicibus suis depellere æque studium esse debeat, neque eò tolerandam ab Nobilibus, quod contrà quàm Populus sentiat, sibi tendendum esse putet: hujus odio conciliandam magis esse inter utrosque gratiam, uti quæ partes Nobilitatis in Republicâ esse debeant, eæ ipsi tribuantur. Tali se genere ortum, uti se Nobilitati favere debere existimet, atque apud Neapolitanos pervicisse, ut id ipsis æquissimum videatur. Propediem adfuturam Gallicam Classem, quæ auxilia omnium libertati recuperandæ idonea advectura sit. Regem nusquàm sibi Regnum Neapolitanum expetere, sed uti modo Hispanis adimatur, atque ut illius Ordines quæ bis rei publicæ gerendæ ratio magis placuerit, eam deligant, seu uni, seu pluribus hanc permittere velint. Esse Regi Patruum, esse fratrem, quorum alterum si sibi Regem esse velint, id illi pergratum fore: cæterùm quidquid eâ in re sibi utilius esse duxerint, id æqui, bonique consulturum, ac lubentem operam daturum, ut ne res Neapolitana in Hispanorum manus recidat.*

Andriæ Dux sibi, atque sociis Regem suum satis placere, neque alio quæsito opus esse respondit, cæterùm vix quemquam qui Regem Christianissimum tantâ propinquitate attingant, sicuti frater, aut Patruus Nobilitati Neapolitanæ cordi futuros, præterquàm quod alter valetudine ob podagram impeditâ, alter adhuc puer sit, ac si Rex alius habendus esset, non longiùs abituros, & cujus virtus sibi perspecta esset, huic potiùs Regnum tradituros. Hæc haud ægrè audiit Guisius, tametsi se ab hujusmodi consilio alienum ostenderet. Constitutâ denique de captivis aut redimendis, aut permutandis lege Guisius Andriæ Ducem de suâ adversùm Nobilitatem Neapolitanam benevolentiâ certissimum dimisit.

Ubi verò in castra ab suo cum Andriæ Duce colloquio rediit, Clas-

ſem Gallicam adveniſſe accepit, miratuſque eſt Hiſpanicæ cladem ſimul non eſſe nuntiatam: nam hæc in anchoris erat, defenſoribus vacua, armamentis nudata, omnibus propè malis procumbentibus, ita ut aut incendi, aut capi ab noſtris ſecundo vento advenientibus potuerit, quod quamobrem factum non fuerit, vix quiſquam ſatis intelligere queat. Poſtridiè Baſquius Abbas ab Claſſe ad Guiſium venit, atque huic litteras quas Fontenaïus ab Aulâ acceperat, reddidit: hæ quàm jucundus, Regi, Reginæ matri, ac Mazarino Guiſii ad Neapolim profectionis nuntius adveniſſet, ſignificabant: eódem Claſſem properare, quæ illi opus eſſent omnia advehentem: dein ubi ab Baſquio quantùm adferret pecuniæ quæſivit, ea planè nulla fuit: nihil enim juvit dicere Claſſem Genuæ Portum non attigiſſe, quò pecunia curari debebat, quingenta librarum millia eò numeranda fuiſſe, quæ ſi quis Neapoli curare vellet, ſtatim apud Genuam repræſentanda fore: nam ridiculum erat iſthuc in Urbe numeratum iri credere, cui nullum cum aliis rerum venalium commercium jamdiù erat. 1647.

Rogatus dein Baſquius quid militum exſcendere navibus poſſet, negavit ampliùs quam mille atque octingentos poſſe, cum duabus equitum turmis: aliquem prætereà equitum numerum Guiſius ad ſe mitti poſtulaverat, cum ephippiis, brevioribus ſclopetis, atque aliis, quibus ſimul hos atque equos ornaret, quæ item nulla fuêre: ſclopetorum denique, atque prælongarum haſtarum aliquantum, ſed horum nihil in navibus fuit. Tormenta decem Baſquius promiſerat, ſed poſteà cauſatus pontones ad Poſilippi littus appoſitos infirmiores eſſe, quàm ut his traduci ad terram poſſent, hæc nequaquàm tradidit: pedites, atque equites quos Baſquius exſcenſuros navibus dixerat, ſine pecuniâ Guiſius ſibi oneri magis, quàm uſui fore judicavit: pulveris tormentarii millia octoginta poſtulaverat, ex quibus ſex doliola modò ipſi, triginta Aneſi ad defendendam Carmelitanorum Turrim tradita: cæterùm Baſquius ſeſe cum eo agere juſſum de re publicâ ait, penes quem hæc eſſet, atque adeò cum Januario Aneſe: huic, atque Populo Neapolitano cujus caput eſſet, miſſam Claſſem, neque alteri dicto audientem fore. Nihil profuit Guiſio Aneſis humilitatem, imperitiam, fatuitatem narrare homini, qui adversùm hunc facturus omnia ſedulò veniſſet, præterea omnem ſibi fidem de ſalute ſuâ Neapolitanos habere, imperium detuliſſe, Caput rei ſuæ publicæ conſtituiſſe, nihil credere Aneſi, qui & proditionis ſuſpectus eſſet. Poſtremò Baſquius *Ubi*, inquit, *cognovero te in Urbe potiorem, neque hanc alteri obedientem eſſe, ibi verò tecum ſingillatim agam, intereà uſque quod juſſus ſum, id facere mihi certum eſt:* ab hac oratione Baſquius ad Claſſem, Guiſius Neapolim rediit.

Baſquius Aneſem quid in mandatis haberet maturè monuerat, qui per amicos populum in Guiſium accendere cœperat, hunc Galliæ inviſum prædicando, atque adeò impedimento futurum, quo minùs auxilia quæ in Claſſe adſint, ad Urbem advehantur: nam Galliam Neapolitanorum libertati, non Guiſii ambitioni ſervire velle. Sed Guiſius ea

1647. usquè fecerat in Urbe adversùm Hispanos, foris in prœliis adversùs Nobilitatem, queis Populi gratiam sibi conciliaverat: quamobrem omnes eò adduxit, ut Anesi quidquid imperii reliquum erat, abrogatum vellet: quin & eò processit vulgi in Guisium studium, atque in Anesem odium, ut ab hujus cæde unâ illius hanc prohibentis verecundiâ temperaverint: satiùs tamen fuisset hunc furciferum plebis furori permittere, atque omnem hujus rem quæ ex civili prædâ ingens erat, publicare, quàm huic uti lubens imperium deponeret, centum, ac quinquaginta librarum millia annua promittere, ex fructibus nobilium prædiorum, quæ huic dono darentur, cum Principatûs, aut Ducatûs Titulo, ubi primùm pax sancita foret.

Inter Populi Guisio acclamantis voces exauditum sæpiùs Regis quod ipsi deferebant nomen, cúmque id constanter abnueret, huic denique Reipublicæ Ducis, ac Principis Titulus in quinquennium scripto tributus est, ex ipsius Anesis sententiâ. Certè Guisio ea dies fausta quidem, sed non sine molestiâ, ac labore fuit: sex enim hominum millia in foro armata stabant, qui homini hunc Gallum esse exprobravêre, atque pro Gallis uti Neapolitanum Regnum obtinerent enisurum, cujus rei periculum subire sibi consilium non esse clamitabant. Ipse fidem ab se Populo de hujus tuendâ libertate datam opponebat, quod quidem Regis Christianissimi voluntate fecisset, atque se ab hac discedere nequire: postremò uni dicenti patriam suam dediscere neminem posse, atque hunc in Galliâ natum, *Ego*, respondit, *in scaphâ natus sum, quæ me hùc advexit.* Id comiter, necopinatò dictum usque adeò placuit armatæ huic plebi, uti continuò neminem se alium usquàm qui sibi imperaret, toleraturam dictitaret.

Nihilò seciùs Basquius cum Anese agere, atque Guisio insidiari perrexit, primùm per Vincentium quemdam Andream hominem alicujus rei, sed pessimum, ac vaferrimum, dein per Tonnum Bassum, Saluatorem Gennarum, Petrum Damicum, atque alios: de tribus illis paratæ adversùm Guisium cædis convictis supplicium sumptum more majorum, cæteris Guisius delicti gratiam fecit. Basquium tanti hujus sceleris manifestum quoniam ab Rege, aut ab Mazarino, aut denique ab Fontenaïo Neapolim missus fuerat cum regiis mandatis, neque comprehendi, neque quidquam adversùm hunc fieri, aut moveri voluit. At Classis postquàm in otiosâ statione dies aliquot commorata esset, Castellum ad mare cursum tenuit, uti quinque naves Hispanicas incenderet, & hac saltem tantulâ re patratâ non frustrà venisse videretur: rediit denique in pristinam stationem, ac Basquius Guisio ut ad Classem veniret, persuadere nisus est, quod quidem hic dolo malo fieri suspicatus abnuit.

Hispani denique probè quantùm licuit instructâ suâ Classe cum Gallicâ pugnavêre, res acta tormentis est, quam neutris cominùs gerere visum: dein aquam sibi deesse causati qui Classi Gallicæ præerant Longonis portum rediêre. Ita hæc nulli usui Neapolitanis, neque Guisio

fuit

fuit, præterquàm quòd aliquot nobiles qui ab Provincia ad hunc venire voluerant, advexerat: hanc Guisii pater diù obtinuerat, in qua & filio nobilia prædia sunt, atque adeò nonnulli amici, ac clientes, ex quorum numero quidam Classem conscenderant, qui Guisio in hoc Neapolitano bello egregiam operam navavêre. Sed nihil Guisio ab Classe graviùs accidit, quàm quod hæc fortè naves duas onustas frumento deprehenderat, neque has Neapolim commeatûs loco, quem sibi advehi Guisius postulaverat, mittere voluerat, quò Urbis inopiam sublevaret. His omnibus Guisius adductus Mazarinum, atque hujus voluntate Fontenaïum, ac denique omnes qui in Classe fuêre, sibi iniquos esse credidit: ita quidem Gallos, uti nihil sibi benè facere vellent, quando non licebat, Italicos verò, ne vitæ quidem suæ parcere voluisse. 1647.

Dum hæc apud Neapolim geruntur, intereà loci quæ apud Casalium majus, & Rivarolum in Cremonensi Agro & regiæ, & Francisci Atestini Mutinæ Ducis agitàbant copiæ, eæ longè latéque populabantur, nisi quà prohibebant amnes, qui hac tempestate immensùm creverant. Sed hanc opportunitatem Atestinus haud omittendam est arbitratus, quò Sabionetam in propinquo commeatibus intercluderet: nam id oppidum tribus ab Pado passuum millibus Ollium amnem versùs positum est, in finibus Agri Mantuani, regione soli propter humilitatem paludosâ, atque aditu tùm difficiliori, quod restagnante ex propinquis fluminibus aquâ nulla in palude, aut præalta vada erant. Præter Casalium majus, & Rivarolum, Joannis in cruce-fanum, & Ponsonum Castellum quæ loca Atestinus in Cremonensi Agro præsidiis tenebat, Comesasium in Mantuano Agro vicum occupat, ut ne quà ad Sabionetam adire Hispanis copia foret, ita qui in oppido erant, ii commeatûs inopiâ ad deditionem adigi posse videbantur.

Mediolanum, atque Insubres Castiliæ Contestabilem obtinere diximus: sed hæc provincia Ludovico Benavidi Caracenæ Marchioni decreta fuerat, quæ intereà dùm ab Belgio adveniret, Jacobo Ferdinando Velasco Aro Comiti Contestabilis filio permissa est. Is Sabionetæ sicuti par erat ab Gallis, & Mutinensibus metuens eò copias duxit, ac primùm Joannis in cruce-fanum improvisò advênit, quod paucis defendentibus nullo negotio capit, atque eódem castra posuit, munivitque, ut ne quid ab Rivarolo quò validum Gallorum præsidium erat, in propinquo damni caperet. Eò Estrada ubi de hostium adventu percrebuerat fama, cum sclopetariis mille-ducentis, & sexcentis equitibus venerat. Navaillius Castrorum Præfectus præerat oppido, quò pars Gallorum hybernatura erat: postridiè Estrada, & Navaillius uti de hostibus cognoscerent, & quid ipsis esset consilii, atque animi propiùs explorarent, ad eorum iêre castra, cum duabus modò equitum turmis, stationem equitum quæ pro castris erat, propellunt, dein Rivarolum rediêre. Atestinus eódem cum reliquis copiis advênit, atque habito cum Præfectis castrorum, Tribunisque consilio in crastinum prælium

1647. facere constituit, si hostes egrederentur castris, & æquo loco pugnandi potestatem facerent, aut si se castris tenerent, vallum aggredi, & si quà fieri posset transcendere. At hostes relicto apud Joannis in crucefanum idoneo præsidio ponè vicum posuêre castra, loco & opere, & naturâ munito, ac postridiè Bozzolum movêre.

Id oppidum Camilli Gonzagæ est, quo freti Hispani rem ipsam quæ agebatur incœperant, nam is & Bozzolum quod est caput parvæ ad Ollium flumen regionis, & Martini-fanum propiùs flumen in Hispanorum potestate futura, seque eos commeatu juvaturum fidem dederat. Apud Bozzolum ab nostris pugnatum acriter, hostes sub mœnibus oppidi propugnavêre, vallum, fossamque objecerant, prætereà illìc loca cava, maceriæ, sepes, atque alia propugnantibus æqua fuêre, equitatus modò pro castris impetum nostrorum ægrè sustentabat. Estrada, & Navaillius dextrâ, lævâque, in mediâ acie Atestinus curabat: pro cornibus naviter gesta res est, compulsique in munimenta sua hostes, magis in lævo nostrorum cornu, quò tamen propè graviter est offensum, nam longiùs ab mediâ acie progressi vacuum eò locum reliquerant, quem Atestinus ab Germanorum manu quæ in subsidiis fuerat, insedi subitò jubet. Tantus erat in oppugnando equitum, peditumque ardor, uti quæ obstabant omnia, ea se superare posse confiderent: sed aliter censuit Atestinus, tantamque suorum virtutem ipsis fraudi esse non est passus, atque adeò receptui canere jussit. Neque tùm ab hostibus cessatum, qui ubi nostros abire vident, munimentis egressi in lævum cornu impetum faciunt: hunc nostri scilicet numero impares, atque prioris pugnæ labore fessi ægrè sustentabant, ni properè Navaillius Cataphractorum Mazarini equitum turmam eò duxisset, cujus virtute hostium vis inhibita, atque repressa est.

Sed hæc gloriosa modò Atestino, Gallisque, Hispani usui paruêre: nam in eo omni negotio id ipsis curæ fuit, ut ne quid Sabionetam versùs euntes in itinere offenderent, in tuto castra ponere, de improviso movere, munito agmine incedere, non nisi exploratò progredi, postremò quod Atestinus, & Galli pugnandi potestatem facerent, abnuentes objurgarent, stationes pellerent, castra tentarent, parvi pendere, modò ut Sabionetæ subvenirent, nihil tamen aut damni factum, aut dedecoris admissum. Igitur Martini-fanum quò initio profecti intenderant, pervenêre, atque eò stativa habuêre: dein jam otiosi uti commeatus, & milites Sabionetam introducerentur, operam dedêre: nam hujus rei per Agrum Mantuanum secundo Ollio, dein per fossam quæ ab hoc amne ad Sabionetam pertinet, seu per paludem, quæ auctis suprà fossæ altitudinem aquis compleverat omnia, magna copia fuit. Intereà loci Thomas, & Pralinoplessius ut ab Atestino partem hostium averterent, Alexandriam ad Tanarum amnem oppugnare se velle simulavêre. Id semel, atque iterùm factum, dein ad forum Julii Valentinum movêre, Castellimontem per Santandream Castrorum Præfectum triduò cepêre, atque destruxêre, item Ponsonum Castellum: pos-

tremò Thomas apud Casalium sancti Evasii Padum traduxit copias, 1647.
atque ad Sessitem movit, superatoque amne Laumellinum, & Novariensem Agros longè, latéque populatus est, Pralinoplessius intereà morbo impeditus Astam concesserat, ac denique copiæ in hyberna deductæ.

In Germaniâ nostri post deditam sibi ab Maximiliano Baioariæ Duce per induciarum conditiones Hailbronam, nihil admodùm gessêre: Asciburgum ad Mænum, Steineimum, Hosta, Germeseim, atque alia loca haud difficulter capta, præter Hostam, cui potiundæ magna vis adhibita. Armstadium ab quo alteri ex duabus Hassiæ Langraviorum familiis cognomen est, propè improvisò occupatum: duæ equitum Alæ primùm oppidi portam ceperant, quo terrore impulsi oppidani hos stativis apud se recepêre, prætereà promissæ in sumptum collationes, quamdiù eò agitarent, altera modo Germanici exercitûs pars penes Turenam tunc erat, altera Hocquincurio Legato permissa unâ cum Suecis adversùm Ferdidandum Imperatorem bellum gerebat.

Sed & hæc post paulò ad Turenam rediit, relictis modò qui cum Suecis porrò militarent peditibus mille, & quingentis equitibus. Omnis ab Turenâ exercitus in unum est conductus, ut in Lucemburgensem Agrum, Galliam, & Belgium versùs duceretur: nam per hæc æstiva Sociis Civitatibus cessantibus, opus erat qui eâ parte Hispanis metum faceret, cogeretque ex omnibus copiis, quas adversùm nos ductaverant, aliquas subducere: id tùm facere Turena jussus est, adversùm quem Hispani Beccum misêre cum copiis tuendo quem obtinebat Lucemburgensi Agro.

Cæterùm ubi inter Germanos qui in exercitu Turenæ Regi merebant, fama vulgavit hos extrà patriam ductum iri, ibi verò voces se id passuros negantium audiri cœptæ, circuli equitum haberi, turmæ, atque alæ consilia conferre, dein turbæ, ac postremò secessio, tamen pars major mansit in fide. Rosa Tribunus huic rei caput esse videbatur, quem Turena comprehendi, atque Philippiburgum abduci jubet. Atque intereà per Tribunos, Præfectos, ac duces, qui manserant in fide hortatur eos qui secesserant, uti redirent in viam, neu sacramenti religionem violarent: hos tot jam annos Regi meruisse, quorum mercedem ne desererent, neu committerent, uti Germanorum gentem virtute, ac fide inter cæteras præstantem, hanc prodidisse fama ferret. Quæ ubi apud obfirmatos in rebellione animos parùm proficiebant, postremò id ipsis impunè esse ne Germanis quidem cæteris probabatur. Itaque ex eorummet sententiâ, primò moventes castra rebelles prosequi, dein ubi commodum fuit, oppugnare visum. Id apud Conigshovem oppidum ad Tauberem amnem factum, trecenti ex rebellibus cæsi, cæteri fugâ sibi consuluêre, dein Hailbronam reditum, atque eò septingenti è rebellium numero fugâ sparsi, & quò sese reciperent incerti ubi proximum erat in castra reversi sunt, neque tamen

1647. hæ copiæ quibus Turena Imperator erat, tribus peditum, duobus equitum millibus ampliores fuêre, at omnis veteranus miles, & per Germaniæ bella ad duritiem, atque omnes aſperitates, quæ haud exigua bellicæ virtutis pars eſt, aſſuetus.

Turena Rhenum, atque Moſellam traductis copiis, Lucemburgenſem agrum, quâ ſuprà memoravimus gratiâ ingreditur, præmiſſiſque Moſam versùs quà Belgium ab Lucemburgenſi agro dividit, qui de hoſtibus cognoſcerent, hos apud Givacum tranſmiſſos amnem Lucemburgum oppidum petere comperit: hos ut in viâ deprehenderet, loco idoneo collocat copias, & complures exploratum mittit, ab quibus certior factus hoſtes Lucemburgum ingreſſos, ad Montemmedium flectit iter, vicum qui haud procul oppido eſt, atque Turrim pugnando capit, ac tentato modò oppido aliquamdiù eò ſtativa habuit: nihil ipſi aliud conſilii fuit, quàm hoſtem attinere, ut ne rediret in Belgium, itaque fine æſtivorum in Germaniam ipſe rediit. Fuit ipſi præterea quidpiam cauſæ, quamobrem id faceret, nam Anſelmus Caſimirus Wamboltius Umbſlatius Archiepiſcopus Moguntinus, atque Imperii Septemvir obierat mortem, in cujus locum Joannem Philippum Schombornium Herbipoleos Epiſcopum ſuffici Rex volebat. Moguntiam Archiepiſcopatûs Metropolim Rex præſidio tenebat, quò magis hunc, atque unà Imperii Septemviratum homini amico mandari cupiebat, quod omnibus Moguntinæ Eccleſiæ Canonicorum ſuffragiis more majorum factum, creatuſque Archiepiſcopus, atque Imperii Septemvir Schombornius eſt. Id ut ne impediret hoſtis, circùm Moguntiam Turena cum copiis agitabat, quæ deindè in hyberna deductæ.

Poſtquàm Suecis ab Maximiliano Baioariæ Duce per inducias quies erat, ipſi in Boïohemo rem egregiè gerebant, Ferdinando etiam ſine Gallorum auxiliis pares. Qui ubi hos ſi diutiùs Maximilianus ceſſaret brevî potiores futuros probè intelligit, nihil omnium omiſit, quò pacem ejus cum Suecis minueret, ac poſtremò ab induciis diſcedere perſuaderet. Id clàm primò ab Maximiliano factum, Joanne Vertio qui huic merebat ad Ferdinandum cum ſatis magnâ equitum manu miſſo, ſicuti injuſſu ſuo ad illum tranſirent, quos omnes ac maximè Vertium improbos, atque inteſtabiles videri Edicto ſanxit, quandò ſacramenti quod ſibi dixerant fidem violaſſent, qui Vertium, aut cæteros qui unà diſceſſerant Tribunos, Præfectos, equiteſve interfeciſſent, iis impunitatem ejus rei, præterea mercedem haud exiguam pollicebatur, ſuique purgandi gratiâ ad Turenam, & Vrangelium qui Gallis, atque Suecis Imperatores erant, Cutnerum, atque ejus filium mittit, nec quidquam ſe ab induciarum legibus declinaturum ſanctè adjurat.

His cùm ab utroque Imperatore, tùm ab pleriſque omnibus ipſis qui Vertium ſecuti erant, fides habita, queis deterriti hunc ad Ferdinandum abſcedentem deſeruêre, ſeptem equitum alæ, tres peditum cohortes fuêre, cum Tribunis, Ducibus, & Centurionibus. Contra hæc Ferdinandus, *Maximilianum injuſſu ſuo cum Gallis, & Suecis inducias pe-*

pigisse ait, *quod ei fas non fuerit. Se Caput Imperii esse, cujus modò voluntate cum hostibus quidquam agere liceat. Quod sacramentum Maximiliano Tribuni, Duces, Centuriones, ac milites dixerint, id Imperio, atque patriae tuendae dixisse, quam ubi is deserat, ac cessando veluti prodat, jam nihil erga hunc, sed erga se qui hanc omni ope tueatur, hujus sacramenti religione teneri. Quae ad patriam attineant, ea hos prima habere decere, neque privatis Maximiliani servire rationibus, aut commodis.* Quamobrem eos ad se & fidei specie & praemiorum spe, & paenarum metu quas graves minabatur, venire jubebat. 1647.

Intereà Maximilianus communire suos locos, arma, tela, tormenta, & quae ad rem tormentariam attinerent, parare, festinare, in Aula Regis animum pertentare, si Suecos integrâ suâ cum Gallis pace lacessere posset: nam in utrosque peccare, & prodere fidem periculosius videbatur: postremò paratis omnibus quae usui essent, ibi verò Ferdinando palàm auxilia mittere, Groënsfeldium Comitem videlicet cum aliquanto equitum, ac peditum numero, qui X. Calend. Novemb. copias quibus praeerat, cum Ferdinandi copiis conjunxit. Multa Maximilianus scripto in vulgus edidit, quibus se jure adductum contendebat, ut ab induciis discederet.

Has se accelerandae modò paci fecisse, ab quâ tamen Sueci sese magis, ac magis alienos in dies ostenderent, ingentia, immoderata postulando. Hos inducias singillatim cum Ferdinando pacisci voluisse, ut adversùm se omnem belli molem converterent. His aegrè esse quod in se Catholicae Religioni in Germania potissimùm praesidium sit, quam perditam velint. Coloniensem Archiepiscopum Septemvirum fratrem suum ab his malè habitum, contrà induciarum fidem, quod ut ne & ad se denique perveniret, rectè metuisset. Dolo malo sibi Christinae Sueciae Reginae Diploma quo inducias ratas habere se edixerit, seriùs ab his traditum, uti si intereà perdundi, aut labefactandi sui copia fuisset, hac uti potuissent. Addebat alia compluria hujuscemodi levia, futilia. Sed reverà ceperat hominem metus, uti Sueci Ferdinandum profligarent, quo successu elati quae his pacis conditiones satis placuerant, eas posthàc aspernarentur, atque omni Germaniâ potiri vellent, aut certè in hac cuncta ab nutu suo pendére. Caeterùm Maximiliano non fuit consilium, ita Ferdinando copias suas permittere, ut his ex voluntate uteretur, quod quidem ex omni Groënsfeldii ratione palàm fuit: nam hic multas de industriâ opportunitates corrupit, omnem operam dando, ut ne Austriaci Suecis, aut hi illis potiores essent, atque adeò pacem abnuerent.

Ubi Maximilianus ab induciis discesserat, tametsi has cum Gallis inviolatas fore polliceretur, tamen his per foedus pridem ictum cum Suecis haud licebat cessare, quandò & Ferdinandi, & Maximiliani copiis urgebantur, quibus ad Visurgim usquè amnem cedere coacti sunt. Ibi verò Mazarinum ab Germania Turenam evocasse poenituit, quod quidem foedè evenerat, cùm ob equitum Germanorum qui ab hujus exercitu discesserant defectionem, tùm ob labefactatos eâ causâ socios, & corruptam in Germaniâ rem publicam, quam uti restitueret

1647. hunc eò mittere denuò visum. Id vel adventûs hujus famâ eventurum Mazarinus sperabat, quamobrem hominem per litteras monuit, ut ne quid suprà vires incipere vellet, quæ Germanorum equitum discessu haud mediocriter imminutæ fuerant, cæterùm rem publicam modò in Germania sustentaret, neque Suecorum immensa animo agitantium ambitioni, ac lubidini sibi serviundum esse duceret, ac singillatim horum in Maximilianum odio, quem Rex in viam reductum quidem, sed nusquàm labefactatum, nedùm perditum vellet: hic intereà Memingam quam Suecis per induciarum conditiones tradiderat, oppugnavit, atque ad deditionem redegit.

Isthîc animadvertendum videtur, sicuti Maximiliano Baioariæ Duci ubi copias suas cum Ferdinandi Imperatoris exercitu conjunxerat, cautio fuit, ut ne his fretus Suecorum vires attereret, sed uti suas modò sustentare posset, ita & eamdem Regi seu Mazarino fuisse, ubi Turenam in Germaniam redire jusserat, ut ne videlicet Sueci Gallis iterum freti potentiores evaderent, ac Ferdinandi, Maximilianique profligandorum spe pacem quam in Germaniâ Rex factam volebat, detrectarent. Certè qui in belli societate sunt, eos uno animo, atque eódem tendere vix diversa studia, ac diversæ in republicâ rationes sinunt, quam tum summâ arte, & quæ suprà socialem fidem quandóque esse videatur, tractare necesse est.

In citeriore Hispaniâ cum parte copiarum Condæus cis amnem Sicorim apud Lesborges, dein apud Verdûum, copiæ reliquæ in Tarraconensibus campis stativa habuêre: eò aliqui loci communiti, atque præsidiis firmati, dein ultrà Sicorim itum. Condæus apud Farfaniæ Castellum habuit castra, intereà dùm Arnaldus Corbevilla Castrorum Præfectus cum idoneo copiarum numero Agêrem oppidum, atque Castellum oppugnat. Id inter utrumque Nogueram, Aragoniam versùs fermè medium est, magis ingenio loci, quàm arte munitum. In eo negotio octiduum absumptum, locus pugnando captus, tametsi eò tormenta moliri perdifficile fuerat, non jumentorum, sed hominum operâ: qui præsidio erant hostes ex iis cæsi centum, trecenti capti. Eâ re ex sententiâ tàm brevî confectâ, nam eumdem locum antehàc ab nostris captum hostes vix post unum, atque vigesimum oppugnationis diem receperant, Condæus copias quas alias aliò prohibendis commeatibus, atque auxiliis dimiserat, ad stativa redire jubet, dein impedimenta, atque omnem propè familiam in Galliam quò mox & ipse iter habiturus erat præmittit.

Hujus discessûs spe fretus Aïetona Marchio qui Hispanicis omnibus copiis Imperator erat, Franciscum Tuttavillam cum quatuor cohortibus Hispanicis, Italicâ unâ, & quadringentis equitibus Constantinum oppugnatum misit. Id Tarracone haud procul oppidum est, quod Condæus muniri antehàc jusserat. Sed nequedum Constantinum, aut alia in Tarraconensibus campis loca permunita erant, in queis Condæus Ilerdam versùs proficiscens præsidia reliquerat, nequedum ipse ab Agêre

oppido longiùs discedere poterat, cujus mænibus, atque munitionibus reficiundis tantisper morabatur. Cùm igitur omnem exercitum eò ducere nequiret, Mottæi modò equitum alam, Helvetiorum centurias duas, & qui Mirapiceæ cohorti supplemento veniebant milites, eos Constantinum versus ire jubet, præterea ipsam ab Flixio Mirapiceam cohortem, atque Marini equitum alam: ipse post paulò ut in Urgellarum planitiem descenderet movet castra, atque ubi Balaguieram advenit, hostes qui apud Fragam omnes coëgerant copias, Ilerdam contendere per speculatores cognoscit. 1647.

Hispani apud Ilerdam, Condæus apud Balaguieram, quoniam utrobique pontis copia est, Sicorim trajicere properabant: sed hic continuò sibi duo ex rerum copiâ faciundâ esse decrevit, scilicet suis apud Constantinum auxilio esse, atque hostes si amnem Sicorim transirent, aggredi, præliumque committere. Eo consilio apud Tarragam habuit castra, Gramontium Equitum Tribunum, atque Hardium Trussæum Castrorum Præfectum cum idoneo copiarum numero dimittit, qui unà cum Broglio, is apud Montem album haud procul Constantino copiis quæ eò præmissæ fuerant præerat, communicato consilio rem gererent, cui omni rei Gramontius sicuti par erat præesset. Sed is non auxilio modò esse nostris, verùm & hostes malè mulctare avidus, per avia, atque invia posthabito per montium fauces itinere, atque iis saltibus quos ab hoste insideri per speculatores cognoverat, ad Constantinum properat, sperans se hostes in ipso oppugnationis conatu nihil de se suspicantes oppressurum, sed nihil hos fefellit haud segniùs speculantes.

Qui ubi adventare Gramontium sensêre, subductis properè tormentis Tarraconem quæ urbs in propinquo est, abscesserê: agmen abeuntium equites nostri carpsêre, capti aliquot, centum ultrò ad Gramontium transiêre. Pulsis ab Constantino hostibus præsidium quàm antehàc ampliùs eò Gramontius reliquit, curatâque reficiundis, perficiundisque munitionibus pecuniâ ad Condæum properè redit: nam hostes Sicorim transituros, & ad eum venturos fama constans erat, qui si non cessassent, atque ubi Gramontius aberat, properassent ad Condæum accedere, hunc aut cum ingenti periculo pugnare, aut fugâ sibi consulere coëgissent: verùm hæc ejus fortuna fuit, aut industria, uti priùs Gramontius ad se redierit, quàm hunc omninò abiisse hostes sentirent: præterea Aïetonæ qui his præerat interdictum fuerat, ut ne cum Condæo prælium faceret, id modò satis haberet, tutari, atque sustentare rem: tanta de Condæo fama, atque virtutis opinio fuit, ut ne cum eo vel mediâ copiarum parte potiores Hispani manum conserere auderent.

Apud Tarragam Condæus stativa habebat, quò Gramontius ad eum redierat. Sed tum puduit Aïetonam Constantinum frustra oppugnatum, visumque homini si denique Sicorim transiret, ac Tuttavilla rem iterum tentaret, hanc ei feliciùs cessuram. Igitur copias omnes traducit amnem, atque ad Lesborges habuit castra ab nostris nuper muni-

1647. ta. Condæus Belpuigam ab Tarragâ movet postridiè inter Ilerdam, atque hostes castra positurus, ut hos urbe, atque commeatu prohiberet. Advesperascente jam die parva equitum agmina alia aliò dimittit, uti quid hostibus consilii esset, explorarent, ac si quà fieri posset ex his aliquos comprehendere, atque adducere jubet: tres ad Imperatorem adducti indicant suos postridiè ubi lucesceret, futuros in acie, ac prælium commissuros. Continuò Condæus cum Gramontio, atque Marsino Legato, & cum duabus equitum alis Josephi Dardennæ Catalani, atque Baltasaris uti de hostibus ampliùs ipse cognosceret, ad eos versùm properat, nostros esse in acie proficiscens jubet, paratos, intentosque ubi eos accersat.

Haud longè processerat, cùm ab Arbecâ tormentorum strepitu significatio facta est hostes Ilerdam abscedere: subitò omnem accersit exercitum, ac pergit ire ad hostes: hi præmissis anteà impedimentis iter expediti faciebant, ut ad montem qui haud procul Ilerdâ est, pervenirent, eò castra habituri. Condæus ubi exercitus adfuit, maximam equitatûs partem eódem ducit, Gramontius cum reliquis copiis subsequitur. Sed cùm hostes expediti maturarent iter facere, Condæo castra ponere visum, atque intereà quid hostes agerent exploratum mittere, quos & castra posuisse compertum est. Sed de tertiâ vigiliâ movêre, quod & Condæus fecit, ab exploratoribus factus certior hostes ad Ilerdam properare. Circùm oppidum locus est, Hortam incolæ appellant, credo ab hortis qui ut ferè fit pro Ilerdæ mœnibus sunt, hunc sepes, atque fossa aquâ oppleta satis muniunt, quò hostes sese in tutum recepêre, postquàm ab nostris ex ultimo illorum agmine cæsi, captive septingenti fuêre. Hæc certè Aïetonæ discessio huic probrosa fuisse videtur, postquàm Barcinonem usquè nostros sese abacturum prædicaverat, cùm vix diem unum in Urgellarum planitie agitare ausus fuerit.

Ubi hostes Ilerdam compulsi satis se victos fatebantur, Condæus Marsinum Legatum cum equitibus, peditibusque quot satis visum est, Constantinum properè mittit: nam Tuttavilla iterum oppidum magnâ vi oppugnabat Aïetonæ promissis fretus majoribus, quàm quæ præstare potuerat. Ille igitur seriùs de Marsini adventu certior factus Tarraconem properantiùs recepit se, quàm ut tormenta omnia secum advehere posset, ex quibus tria, atque alia quæ ad rem tormentariam pertinerent in castris relicta apud Constantinum posthàc nostris usui fuêre. Ita Cataloniæ rebus in tuto collocatis Condæus copias in hyberna dimisit, ipse in Galliam rediit.

Dum ubique eo quò suprà diximus pacto bellum gerebatur, intereà loci apud Monasterium Vestfalorum & Osnabrugam de pace inter Ludovicum, & Ferdinandum, ac Christinam Sueciæ Reginam, simul & Imperii Ordines qui horum partes sequebantur, porrò agebatur, ac prætereà Ludovicum ac Socias Civitates inter, & Philippum Hispaniæ Regem: sed id ab Philippi Legatis per simulationem fiebat,

quæ

quæ & ad Sociarum Civitatum Legatos pertinuit. Nam hi de pace suâ cum Hispanis certissimi de nostrâ cum his agebant, uti modò sese omnem operam quò fieret dedisse ostenderent, ac per nos stetisse quò minùs sanciretur. Ita fœdere sese pacem sine Gallis nusquàm facturos fidem dedisse aiebant, uti si hanc æquis conditionibus respuerent, sibi ipsis consulere possent, quod tametsi totidem verbis cautum non fuerit, tamen æquitatem omnium quæ homines paciscantur normam esse debere, ab quâ si alter ex paciscentibus discedat, alter huic fidem servare nusquàm teneatur: ita se conditionum quibus Pax nostra cum Hispanis fieri deberet, judices constituebant. 1647.

De quibusdam jam convenerat, de quibus autem ambigebatur, eæ fuêre: scilicet quæ Urbes, quæve oppida bello capta Rex retineret, ea quibus finibus possideret: Rex uti quibus finibus hæc Philippus possederat, ea & ipse possideret, Philippus uti si quid agri, solive in cujusque urbis, aut oppidi re publicâ fuisset, id modò penes Regem foret, æquum censebat: ita non quod suum sicuti cujusque Urbis, aut Oppidi Domini, sed quod urbis cujusque, aut Oppidi rei publicæ fuisset, eo Ludovico cedebat: at sicuti Ludovicus singulis oppidanis sua bona, ita & cujusque urbis, aut Oppidi reipublicæ adempta nolebat, sed Philippo modò quæ sua fuissent, seu prædia, seu agros, qui ab singulis penderent urbibus, ac oppidis: huic controversiæ minuendæ Sociarum Civitatum Legati ut utrimque disceptatores constituerentur, autores erant, qui si hanc litem dirimere non possent, hæc Sociarum Civitatum arbitrio permitteretur. Sed iniquum planè fuit quod cum his Hispani convenerant de urbibus, oppidisve, quibus per conditiones pacis ipsis cedebant cum agris videlicet, prædiis, castellis, vicis, villis, atque aliis velut appendicibus, de eo cum Rege dissimiliter agere velle.

De Carolo Lotharingiæ quondam Duce Hispani contendebant huic opitulari æquè Philippo copiam esse debere, ac Ludovicus sibi fas esse vellet opitulari Lusitaniæ Regi: sed hujus finibus tuendis Ludovicus id sibi fas esse aiebat, atque id integrâ suâ cum Philippo pace fieri posse; Carolo verò Lotharingiæ quondam Duci nullos fines esse, quos Philippus tueretur, nam his planè spoliatus ad hujus partes accesserat. De Casalio in Montisferrati agro id Rex penes Carolum Mantuæ Ducem esse æquum quidem censebat, sed eò Helvetiorum militum præsidium introduci, qui Carolo sacramento dicerent, stipendium verò ab Rege acciperent per annos triginta, dein utriusque Regis voluntate Casalio discederent: id uti neuter Casalio potiretur necesse videbatur, quod quidem Philippo haud ita difficile foret, si eò Mantuæ Dux popularium modò præsidium haberet. De Eduardo Bragantio Lusitaniæ Regis fratre æquum esse hunc emitti custodiâ, fide datâ se nihil adversùm Philippum moliturum. Isthæc restabant de quibus Gallos inter, & Hispanos convenire ad pacem sanciundam necesse erat, quæ certè hujusmodi fuêre, uti Sociæ Civitates horum se iniquitate permotas posthabito fœdere nostro pacem seorsim ab nobis cum Hispanis

Rr

1647. panis sancire se posse jure dicere non potuerint. Sed apud Socias Civitates plerique omnes tantâ in nos invidiâ laborabant, uti qui perditos antehàc voluerant Hispanos, eos jam salvos, & honestos vellent, nos verò qui illas omni operâ auxeramus, labefactatos, ac imminutos. Vitio Populorum, qui sibi jus, ac libertatem esse haud satis sentiunt, nisi his vel in ipsos utriusque autores, fautoresve abutantur.

Sed ubi Hispani pacem sibi cum Sociis Civitatibus fore Gallicâ infectâ non ampliùs dubitabant, ibi nec hanc Ludovicum inter, & Imperatorem fieri voluêre, neque item inter hunc, ac Suecos: namque hos Gallorum auxiliis destitutos, qui satis superque negotii tuendis finibus suis habituri essent Imperatori, nos verò ab Fœderatis Ordinibus desertos Hispaniæ Regi opportunos, & obnoxios fore sperabant. Eò Trautmanstorfium de quò antehàc memoravimus sibi Monasterio Vestfalorum abigendum decrevêre, qui egregiam usquè maturandæ Imperatorem inter, & Ludovicum, atque Sueciæ Reginam paci operam dederat. Trautmanstorfius Ferdinando carus, acceptusque erat, atque omnium domi consiliorum particeps, quâ tantâ gratiâ plures qui abessent, quàm qui Principibus adessent excidêre. Hic igitur Monasterio Vestfalorum profectùs est, atque ex itinere Joannem Georgium Saxoniæ Ducem, atque Imperii Septemvirum adiit, quem Maximiliani Baioariæ Ducis exemplo ad mutandam cum Suecis induciarum fidem hortaretur: sed eam hic è Protestantium sectâ Catholico Principe sanctiùs coluit, servavitque: quo magis adducor ut credam Hispanos, & Ferdinandum Imperatorem tunc bellum, quàm pacem maluisse.

Sed cùm hæc hostium in bello continuando pertinacia pacis habendæ spem Regi, atque Reginæ matri tum adimeret, providendum necessariò fuit, ut ne his pecunia in illius sustinendi sumptum deesset, cui corrogandæ nova vectigalia, tributa, portoria instituenda, aut vetera augenda fuêre, quod populis ægrè futurum erat jamdiu sub illorum onere fatiscentibus. Sed hæc est Senatui insita dudùm opinio uti sublevandæ plebis partes suas esse in re publicâ deputet, atque adeò ubi Edicta de vectigalibus, tributis, portoriis aut novis instituendis, aut veteribus augendis promulgandi causâ ad hunc mittuntur, id sæpiùs se haud satis rectè facere posse neget, aut his modum faciundum esse censeat. Hæc de sublevando Populo cura magnam huic Ordini apud hunc gratiam conciliavit, quam omni ope sibi tuendam arbitratur. Eò tùm decrevit uti quæ de vectigalibus, tributis, portoriis seu instituendis, seu augendis Rex ediceret, ea ut ne aliò quàm in Senatu promulgarentur more majorum: nam hæc & in aliis Curiis rectè, atque ordine promulgari posse Administri contendebant, quibus minùs firmitatis, quàm Senatui fore sperabant ad hujuscemodi promulgationes disturbandas. Haud ita pridem quoddam Edictum in Vectigalium Curiâ promulgatum fuerat, quod ut ad Senatum adferretur Patres decrevêre, quâ de re certiores Rex, atque Regina mater facti Senatum quos-

piam è suo Ordine ad se mittere jussêre. Aderant Regi, atque Reginæ matri Gasto, Mazarinus, Seguierus Cancellarius, Almericus Quæstor summus, atque unus aut alter ex Quatuorviris. 1647.

Ibi Seguierum inter, & Molæum nobilis controversia fuit: hic enim *Edictum de Portoriis prope totum ad rem regiam quam domanium appellant, pertinere* ait, *de quâ uni Senatui cognoscere, atque jus dicere copia sit. Quod de vectigalibus, tributis, portoriis quibusvis, atque de omni aliâ re edicatur ab Rege, id omne in Senatu promulgari debere more majorum, neque aliter vim legis habere posse. Ubi Edicta ad Vectigalium Curiam mittantur, id quidem non promulgandi causâ, quod priùs in Senatu factum oportuerit, sed ut ex his Edictis in Senatu promulgatis jus sibi posthàc inter litigantes dicendum esse sciat. Haud æquum esse Vectigalium Curiam Senatui in Edictorum promulgatione æquatam videri, qui sicuti Romæ Senatus Consilium Orbis terrarum fuerit, ita & universæ Galliæ Consilium ab Regibus institutum esse videatur, cujus rei testimonium sit, atque esse debeat perpetua hæc Edictorum Regis quibus quidpiam sancit, atque constituit, quod vim legis habere velit, promulgandorum facultas, priusquàm ad alias seu in Urbe, seu in provinciis Curias mittantur, quæ profectò non ut autoritas Senatui, sed uti labos minueretur, institutæ sunt. In hoc Ordine Regis jus Populis dicentis, ubi id facere lubet, atque Franciæ Parium, ex quorum, atque aliorum Senatorum sententiâ id facere solet, sedem esse, illic omnis juris, & æqui fontem, ab quo cæteræ Curiæ sicuti rivi derivatæ sint. Si igitur antehàc Edicta Regis ad Vectigalium Curiam priusquàm in Senatu promulgata essent, missa fuerint, id & temporum vitio, & Administrorum fraude factum, cui Curiam Vectigalium minus obstituram, quàm Senatum crediderint.*

Contra Seguierus Cancellarius: *Rectè, atque ordine Edictum regium de portoriis ad Vectigalium Curiam promulgandi causâ missum* respondit, *neque opus fuisse, ut ad Senatum priùs mitteretur. Id quidem factum antehàc ubi de vectigalibus, tributis, ac portoriis hic Ordo cognoscebat, sed Vectigalium Curiæ institutione desiisse. Regum Edicta leges esse, quæ ab his unis vim omnem suam habeant, neque ad hanc Latione ullâ ad Senatum, Populumve, nihil Rogatione, aut Promulgatione opus esse, quæ Promulgatio quandò hoc verbo uti lubet, nihil aliud sit, quàm Edicti recitatio, & in Acta Senatûs, aut alterius Curiæ relatio. Quandoque Senatum, aut alias Curias Edicta quædam haud promulganda sibi videri decrevisse, quod quidem Reges æqui bonique consuluerint: sed eò Senatum, aut alias Curias arbitrari fas non esse, Regis Edictis intercedere, nedùm hæc abrogare sibi licere: nam quidquid super his decernant, id quod ad hunc attinet, consilii modò vim habere, cui quantum lubet tribuit, neque necesse habet quidquam ex plurium in Senatu sententiâ decernere. Postremò rectè Molæum dixisse, Edicta ad Curiam Vectigalium mitti, ut in hujus Acta ubi Curiâ coràm recitata sint, referantur, atque ex his jus inter litigantes dicat, neque enim aliâ de causâ ad Senatum ipsum mitti, atque adèò nihil necesse esse uti Regis Edicta de his quorum causæ cognitio ad Curiam Vectigalium pertineat, ad Senatum priùs mittantur. Nam quod interesse Molæus velit inter Promulgationem Edictorum, & horum recitationem, atque in Acta*

1647. *alicujus Curiæ relationem, illam ad Senatum, hanc ad alias Curias pertinere, id planè fictitium esse: nam eamdem in cæteris Curiis quàm in Senatu de Edictorum Promulgatione decernendi formulam esse, scilicet bis adscribendum recitata, atque in acta relata fuisse.*

Seguieri orationem excepit Mazarinus, dixitque, *Mirari se hærere Senatum hujuscemodi nugis, quo enim alio nomine præclaram hanc de promulgando in Senatu, aut in Vectigalium Curiâ Edicto controversiam appellet, se haud satis scire. Hanc certè leviorem esse, quàm ut eâ causâ res omnis publica in discrimen adducatur, quod evenire necesse sit, dùm disceptatur ea de re, neque Edicta Regis quibus pecunia in belli sumptus quæratur, intereà promulgantur: hanc enim in stipendium quod militibus detur defuturam: neque ullos gratis operam Regi, ac rei publicæ navaturos: hostes verò neglectâ de qua dudùm agatur pace bellum majori quàm antehàc conatu gesturos. Quamobrem Regem, atque Reginam matrem vehementer velle, uti Senatus his desistat litibus, quibus omissis rei publicæ commodis servire velit. Nam hâc stante familiarem cujusque commodiorem in statum restitui posse, sin verò illa corruat, hanc simul interituram.*

Super nugarum verbo quo Mazarinus usus fuerat, Molæus hominem illiberaliùs habuit, quàm res monere videbatur, tametsi in eo nonnihil offenderat, nam Senatum nugas agere nemo ex hujus Ordinis dignitate dictum putet: cæterùm convênit Edicti Promulgationem ad Senatum pertinere, quia in eo de Regiâ re quam domanium appellant agebatur, ac præthereà uti de hoc negotio Molæus, atque alii ex Senatu cum Seguiero Cancellario, atque aliis ex Consilio regio colloquerentur. Sed cùm ex hoc colloquio nihil satis æqui ab hoc Ordine sibi sperandum esse Administri judicarent, futuro ejus Decreto prævertendum sunt arbitrati, Edictum abrogando, quod regio Diplomate ad Senatum misso factum.

Sed illius loco quinque alia Edicta ad hunc Ordinem promulgandi causâ missa, quorum uno Portitores novi complures creabantur, queis stipendium annuum super singulis mercibus quæ ad Urbem adveherentur, tantum tribuebatur, quantum super his Edicto quod abrogabatur exigi debebat. Eò factum est, uti Patres id Edictum haud abrogatum tùm maluerint, sed quæ ad victum pertinerent, nihil ex iis exactum iri decretum, ac cæteris modus impositus, eâ lege, ut hæc portoria per biennium modò si tamdiù bellum duraret penderentur. Decretum hoc Reginæ, atque Administris nequaquàm placuit, quod adeò Rex ex Consilii sententiâ antiquavit, neque eò seciùs ex hujus normâ porrò exigi portoria Patres iterùm decrevêre, non universi quidem, sed qui per solitos vacationum quotannis dies pauci cæteris cessantibus, atque in sua rura dilapsis jus dicere solent.

Hac Senatûs super Portoriorum Edicto constantiâ Administri permoti de hoc nullam posthàc fecêre mentionem, sed prioribus Edictis quæ antehàc in Senatu promulgata fuerant, standum dixêre, quò ex his Rex fructum aliquem sustinendis belli sumptibus caperet. In Urbe ædes permultæ Regi vectigales sunt, quarum videlicet in solo suo

ædificandarum ipse, aut majores ejus oppidanis facultatem dedêre 1647.
eâ lege ut annuatim perexiguum quidpiam pecuniæ, censum appellant, huic penderent, ac prætereà uti quoties venum darentur pars aliqua pretii item exigua Regi cederet. Illo censu, atque hac pretii quæ pars ad Regem pertineret solutione ædes liberare consilium fuit, modò ut quanti in annum conductæ fuerant, tantum Regi penderetur, pars media proximo, altera altero anno, de quâ re Edictum in Senatu promulgatum antehàc fuerat: id quidem tolerabile uti rei publicæ tempus erat, Senatui visum, & qui id rectè, atque ordine fieri curarent, ex Senatu delecti sunt.

Hi ut ædium domini quæ ad has, atque ad censum earum causâ pendi solitum, ac denique ad harum locationem pertinebant, ea ut ad se perferrent decrevêre, uti quid quisque proximo biennio Regi pendere deberet, edicerent. Sed isthuc ædium domini nequaquàm sibi faciundum constituêre, quò Patres ut ne his locationis pretium conductores persolverent vetuêre. Id quidem ædium dominos movit, ut in Curiam venirent frequentes, ac Patrum implorarent fidem, uti sibi locationis ædium pretium minui per biennium ne paterentur, quibus videlicet isthuc alendæ singulorum familiæ necesse esset. Fortè accidit ut in Michaëlem Particellum Almerici filium Inquisitionum Præsidem inciderent, cum quo asperiùs, quàm cum cæteris egére, quia pater omnium quæ in Populum emungendæ pecuniæ fiebant, Reginæ autor erat. Id factum maximè ab duobus, quos comprehendendos Senatus decrevit, prohibuitque ut ne conventus, aut circulos habere Populus vellet, qui secùs fecissent in eos animadversum iri.

Regina uti quod Senatus de illis duobus comprehendendis decreverat, id vel invito Populo fieri posset, Prætorianos, atque Helvetios mercede conductos è regiâ custodiâ in Urbem accersiverat. Hi ad sancti Dionysii vicum stationem habuêre, oppidani fremere, Templorum summa in hoc vico occupare, arma expedire, propulsandæ si qua fieret injuriæ cuncta parare: postremò Mercatorum Præfectus ad Reginam adire, docere quo in discrimine Urbs esse videatur. *Milites in hanc esse præter morem introductos, atque in stationes distributos inconsulto se, eò ignarum quid rei agatur Populum arma sumere, sibi, ac fortunis suis metuentem: quid porrò moturus, aut facturus sit in incerto esse. Quamobrem Reginæ supplicare, uti milites omnes urbe facessere protinus jubeat, si hanc pacatam velit.* Regina *Haud existimare se* respondit, *si quid Rex fieri vellet in Urbe, id ex hujus sententiâ factum oportere: cæterùm de nihilo Populum territari, milites enim in Urbe esse, uti Regi ad majus Templum eunti de more adsint, eò enim jamjam iturum Deo Immortali de recuperatâ valetudine gratias acturum.* Quos comprehendere consilium erat, ii maturè diffugerant, quamobrem postquàm Rex ab Templo redierat, Prætoriani, atque Helvetii ab Urbe dimissi, quin & hanc Regis ad Templum itionem eò factam aiebant, quò Populus ob hanc modò milites in Urbem introductos fuisse crederet.

1647. Poſt paulò quàm Trautmanſtorfius Monaſterio diſceſſerat, Henricus Aurelius Longavilla omni de pace Hiſpanicâ ſpe damnatâ, ac propè de Germanicâ poſt illius viri profectionem, de reditu in Galliam & ipſe cogitabat, ni Imperii Ordines ſummo oraſſent opere, ac denique exoraſſent uti maneret aliquamdiù, donec quid futurum eſſet ampliùs cognoſceret. In Aula de Carolo Albaſpinæo Caſtronovano Monaſterium in Longavillæ locum legando tùm facta mentio eſt, qui quanquàm diſpari dignitate tamen quia Procancellarius fuerat Regni idoneus habebatur, qui hujus Legationis princeps foret: huic cum Serviano qui erat in eâ Legatione magna intercedebat neceſſitudinis cauſa ex Quatuorviratu, quem Caſtronovani operâ antehàc adeptus fuerat, dein abdicare coactus: eò Servianus ſe Caſtronovani amicitiâ adversùm Avauxium Collegam cum quo ſimultates porrò exercebat, validiorem fore ſperabat, ſicubi Longavilla abſcederet: cæterùm eò denique deducta res eſt, uti Longavilla primùm, dein Avauxius Monaſterio Veſtfalorum diſceſſerint quò unus reſtitit Servianus. Id Mazarini voluntate factum vulgò exiſtimavêre, ut amotis arbitris cuncta deinceps licentiùs, ac pro lubidine in negotio pacis per hominem fidum ageret: ſed hæc ex invidia magis, quàm ex vero dictitata: nam pax cum Hiſpanis fieri nequiverat, tametſi Longavilla, atque Avauxiùs ſedulò omnia feciſſent, quò hæc ſanciretur, Germanica verò poſteà unius Serviani operâ ſancita eſt.

Per Autumnum Philippus Andium Dux Regis frater in gravem incidit morbum, ab quo ubi eſt recreatus Ludovicum ipſum ea lues quæ pueros ſolet, corripuit, periculoſa illa quidem, & quæ Medicos ſolicitos, atque anxios habuerit, tamen decimo octavo die meliuſculè habere cæpit, dein planè convaluit. Ubi major vis erat morbi, qui Gaſtoni ſtudebant, ii convivium celebravêre, multaque illìc dicta, factaque, ſicuti Gaſto de procuratione Regni ſi Ludovicus diem ſuum obiiſſet, atque de habendo in poteſtate Philippo fratre cogitaret: eò Schombergius apud Philippum qui tùm in D. Honorati Suburbio agitabat, cuſtodias ponere juſſus eſt, is regiæ levis armaturæ equitum turmæ Dux, atque Helvetiis mercede conductis Tribunus eſt Annæ fidus, atque amicus Mazarino: ſed ubi remiſit morbus, neque incipere quidquam illis, neque his cavere opus fuit.

Mottæum Hodencurium ab Cataloniâ quam obtinebat provinciâ redeuntem Lugduni in cuſtodiam conjectum ſuprà memoravimus, undè hoc anno Gratianopolim eſt deductus, uti quorum reus agebatur, de iis Curia Gratianopolitana quæſtionem haberet: at is ſe negare aliò quàm in Senatu capitis cujus arceſſebatur cauſam dicturum, id tali dignitate viris ab Regibus tributum, nam Equitum Tribunus eſt, neque quidquam hominem movit quod ſi in hac ſententiâ permaneret, de tacito, ſicuti de confeſſo ſupplicium ſumptum iri ſignificabatur, præterea libello ab Senatu poſtulavit uti de ſuâ causâ more majorum cognoſceret, quò factum eſt uti primùm ea res omiſſa, poſtremò ipſemet dimiſſus fuerit.

Hoc anno Henricus Nassauvius Arausiorum in Gallia Princeps naturæ concessit. Nassauviorum Gens in Germaniâ Comitum est, qui tertium dignitatis locum obtinent, nam primus Septemvirorum, secundus est virorum Principum: at virtute, atque rebus gestis Henricus perfecerat, uti Principibus facilè par esse censeretur, præterquàm quod ex Arausiorum Principatu in quo summum huic jus judiciumque erat, id dignitatis habebat, quæ postremò ab Adolpho Imperatore, huic Genti quodammodo in ipsâ Germaniâ quæsita videtur. Henrico regia ab Britannia nurus fuit: filia Brandeburgico Septemviro nupserat, ipse Sociarum Civitatum Imperator erat, Hispanos sæpiùs acie vicerat, plerasque horum in Belgio urbes pugnando, aut deditione ceperat: placidum huic ingenium, summa in animo, summa in corporis cultu æqualitas, prorsùs vir ingens fuit. Animadvertêre plerique hunc post fœdus Regem inter, & Socias Civitates ictum, initamque belli societatem haud tanta gessisse, quanta antehàc fecerat, seu ætas ad similia incipiunda segniorem reddiderat, seu Sociæ Civitates uti nimiùm Gallorum potentia cresceret metuêre, atque eâ causâ sibi temperandum esse duxêre, neque moliunda, faciundave quæ nobis plusquàm ipsis proficerent. 1647.

JOAN. LABARDÆI MATROLARUM AD SEQUANAM MARCHIONIS

DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM

LIBER SEXTUS.

EPITOME.

1648. *DE Annuâ pecuniâ ab Magistratibus Regi pendi solita. Rex in Senatum venit cum Reginâ matre promulgandis Edictis. Horum uno numerus Magistrorum Libellorum augebatur. Dura de Edictis Taloni Actoris regii oratio. Edicta in Acta Senatus referuntur. Postridiè de Edictis uti referretur Senatus censuit. Senatus ea de re Decretum ab Rege antiquatum. Joannes Labardæus ad Helvetios proficiscitur. De pace apud Monasterium Vestfalorum, & Osnabrugam porro agitur. Januarius Aneses rem publicam apud Neapolim Hispanis prodit. His Neapolis traditur. Guisius aufugit, capitur, & Caietam deducitur. Thomas Neapolim versùs cum Classe navigat, Prochytam Insulam occupat. Salernum tentat frustrà. Franciscus Atestinus Mutinæ Dux Victoriam Parmæ Ducis amitam uxorem ducit. Caracena ab Belgio in Italiam proficiscitur, qui Mediolanensem obtineat Agrum. Regis copiæ queis Pralsnoplessius Imperator erat, ab Tauroënto ad Ericis portum devehuntur, atque ad Mutinæ Ducis fines ducuntur. Joannes Paulus Balbus Genuensis de Genua Gallis tradenda cum Michaële Mazarino Cardinali agit. Franciscus Barberinus cum Thadæi fratris filiis Romam redit. Antonius frater in Montisferrati Agro restitit. Caracena propiùs Mutinæ Ducis fines copias ducit. Pelluntur Insula quam in ipso Pado occupaverant, dein ad Cremonam Caracena regreditur. Fossam ab Pado ad Ollium alterum amnem per medium Cremonensem Agrum ducit. Hanc transcendêre Galli. Hispani Cremonam, ac Picoleonis Castrum confugiunt. Atestinus Mutinæ Dux Cremonam frustrà oppugnat. Guidonem Villam ab Subalpinis cessantibus ea parte Hispanis accersit cum Gallicis,*

Gallicis, ac Sabaudicis quibus præerat copiis. Hic apud Cremonam tormenti pila necatur. Obsidio Cremonæ solvitur. Pralinoplessius in Montisferrati Agrum reducit copias. Michaël Mazarinus in Catalonia Prorex Provinciam Regis injussu deserit, ac Romam redit. Schombergius Dertosam ad Iberum oppugnat, ac pugnando capit. Gallorum Turena Duce, Suecorum Duce Vrangelio adversùm Austriacos, & Baioaros pugna haud procul Augusta Vindelicorum. Lambosi, & Austriacorum cum Hassis queis Geisius præerat, pugna apud Grevembroicum. Maximiliani Baioariæ Ducis ad Salisburgum fuga. Conismarcus altero Suecorum exercitu fretus Pragam novam improvisò capit, ac diripit. Omnes ad Urbem Curiæ Senatus conjunguntur. Delecti ex his in D. Ludovici Conclavi in commune consulunt. Eò cum Aula lites ac turbæ. His sedandis obtrusa Senatus Annuæ pecuniæ solvendæ, atque item aliis Curiis facultas. De non augendo Libellorum Magistrorum numero facta spes. Haud tamen Delecti ex Senatu, atque ex Curiis convenire desière. Summa Quæstura Almerico abrogata, ac Portæo Melleraio mandata. Quæ Delecti ex Senatu, ac cæteris Curiis in D. Ludovici Conclavi censuerant, ea Rex edixit, ut ne frustra antiquaret. Ypræ ab Condæo oppugnatæ, atque ad deditionem redactæ. Ostendæ inceptum Ramsavio fœdè evenit. Condæi de Hispanis victoria ad Lentsium oppidum. Brussellus, ac Blammenius ex Senatu comprehensi, atque abducti ab Urbe. Plebes arreptis armis tumultuatur. Postridiè Seguierus cùm iret in Senatum ab Plebe compulsus in Luinæi ædes vitæ discrimen adiit. Senatus in Regiam venit, quo loco res in Urbe essēt Reginam edocet, postremò impetrat uti Brussellus, & Blammenius ad Urbem reducerentur, quorum reditu Urbi sua quies reddita. Postpaulò Rex cum omni Aula Ruellium rus altero ab Urbe lapide abiit. Chavignius apud Vincennas in custodiam conjicitur, ea de re in Senatu Violæ oratio. Renovatur Senatûs Decretum de arcendis ab omni re publica peregrinis, sed ab Rege antiquatur. Germanisanum Molæus, atque alii ab Senatu missi cum Gastone, Condæo, ac Longavilla colloquuntur, semel, atque iterum tum Cancellarius adfuit. Convênit uti quæ in D. Ludovici Conclavi Delecti ab Senatu, atque ab aliis Curiis censuissent, de iis Edictum ipsi Patres perscriberent, cui Rex subscripsit, atque huic regium signum appositum, promulgatumque est in Senatu. Pax Monasterii Vestfalorum Regem inter, & Ferdinandum Imperatorem sancita: utrimque adscripti Fœderati. Belfortius Arce Vincennarum elabitur. 1648.

REm nostram anno proximo foris labefactari cœptam vidimus. Jam domi lites, turbæ, atque res novæ. In ipsâ Urbe tumultuatum, concursum ad arma, Regia imminuta Majestas, plus Plebis lubido, quàm recta ratio, aut Principis imperium posse. Senatus primùm movere, atque miscere cuncta, dein viri Principes, utrique rei publicæ speciē, quam ab Administris corrumpi, atque ab Publicanis miserè diripi aiebant. Quod cum Plebes maximè sentiret, eò facilè uti cum Senatu congrueret, adducta est. Is profectò non suâ magis, quàm rei publicæ causâ sibi Administrorum consiliis, atque conatibus obsistendum est arbitratus, sicuti posteà videbimus. At viri Principes, & quæ hos sectabatur Nobilium turba, ea verò more suo commodis suis studebat: erant

1648. præterea quos suæ virtuti, quam sibi magnam esse quisque facilè credit, negata præmia stimulabant.

Initio Reges, uti quisque vir bonus, probusque videbatur, atque divini, humanique juris sciens, ei Magistratus mandabant, dein ærarii inopiâ adducti venum dedêre. Id ab majoribus cœptum Ludovicus XII. eò frequentiùs, atque in omnibus propè Magistratibus fecit, quòd ultrò homines Magistratus commercabantur, quo modo pecuniam in rei publicæ sumptus, quàm per vectigalia, tributa, portoria nova conficere maluit, placidissimo ingenio Princeps, qui cùm multa, atque ingentia domi, forisque patraverit, tamen civium fortunis sedulò pepercit, neque has præterquàm quod priùs quotannis pendi solebat, usquàm attigit: eò pater, ac delitiæ populi appellatus, quem Titulum omnibus victorum, triumphatorum, invictissimorum Titulis antepofuerim. Qui huic succeſsêre Reges, ii in singulos Magistratus pretia satis exigua constituêre: & si quis Magistratu suo alteri cedere vellet, hujus rei si illius pretii quartam Regi persolveret partem, ei copia fuit: at ubi Magistratus emptoris morte vacuus erat, is ad Regem redibat, scilicet quem rursùm venum daret: postremò & est inita ratio, quò Magistratus hæredibus ejus qui hunc gerebat, obveniret, quem aut eorum uni retinerent, aut alteri venum darent alieno.

Eâ gratiâ Reges Annuam sibi pecuniam ab his qui Magistratum obtinebant, pendi voluêre, præterea quoties hunc ipsi, aut eorum hæredes in alium transferrent, octavam pretii in singulos sicuti diximus Magistratus constituti partem sibi item ab novo emptore persolvi: cæterùm nullus Magistratum ingreditur, quin ab Rege Diploma habeat. Sed hæc Annua pecunia in novennium modò constituta, quo elapso Regi integrum foret, aut hanc denuò constituere, aut planè tollere. At tantus ex eâ re utrimque fructus fuit, uti semel constituta postremò desinere nequiverit: nam & Regi magnus indè quæstus annuatim venit, & qui Magistratus possedêre, hos sicuti rem verè suam, suoque emptam ære aliis quæ item horum propria foret, quantùm lubuit venum dedêre. Primùm id bonis omnibus parùm probatum, quoniam Magistratus haud secùs, atque alia bona ex fructuum copiâ & æstimatum, & venum iri certum erat, qui uti quàm maximi forent, daturos operam eos qui Magistratus gererent, atque adeò jus, remque omnem publicam quæ ad hos pertineret venalem futuram. At ubi primo, dein secundo novennio nihilo seciùs jus dici, remque publicam ab Magistratibus administrari compertum, postremò ea res usu confirmata est.

Sed immane quantùm Magistratuum ubi hoc pacto hæreditarii facti, pretium creverit: nam ex venditorum, atque emptorum lubidine planè pendet, quæ illorum adipiscendorum ingens apud nos est, illis enim fermè quis ab Plebe secernitur. Genus, virtusque per se ipsa parùm æstimantur, ni benè aut malè cæteris faciundi copiam habeas, quæ Magistratibus quibusvis aliqua est. Isthæc omnes qui Magistratus habuerunt cupidissimos fecêre, uti sibi Annuæ pecuniæ eâ gratiâ Regi per-

solvendæ potestas porrò fieret: quod ubi semel, atque iterùm finito quo id ipsis facere licebat novennio est animadversum, spes oblata est iis qui rei regiæ præerant, hujus unius cujusque novennii fine haud mediocriter augendæ, si Regem Annuæ pecuniæ persolvendæ copiam Magistratibus haud ampliùs facturum simularent. Id in minoribus Magistratibus ex sententiâ cessit, qui ut hæc sibi copia per aliud novennium fieret, ejus initio satis grandem ærario pependêre summam, at in majoribus Magistratibus nihil usquè hujuscemodi tentatum. 1648.

Erat eâ tempestate Almericus sicuti suprà memoravimus summus Quæstor, cui hos majores Magistratus carpere consilium fuit, atque ab Rationum, ac Vectigalium Curiis, item ab Magno Consilio initium facere, ut ad Senatum gradum faceret: hunc primùm ejus rei expertem habere placebat, ut ne cum aliis ad propulsandam injuriam congrueret, ita enim quam Rex illis non dabat Annuæ pecuniæ porrò eâdem quàm antehàc conditione persolvendæ facultatem appellabant. Nam id fermè hominibus moris est, uti quod sibi semel indultum sit, id posteà sicuti debitum exigant. Neque Senatum fefellit alienam in præsentiâ injuriam suam posthac fore, quo faciliùs adductus est, ut aliarum Curiarum causam secum communicatam vellet, sicuti posteà videbimus.

Sed Administri ad rem publicam pertinere arbitrati, ut ne Senatus Edicta Regis pro lubidine promulgare, aut respuere sibi jus esse crederet, aut quæ Edictis caverentur, iis modum prout luberet facere, Reginæ persuadent, uti cum Rege filio in Senatum ire vellet, spem nacti Rege, ac Reginâ Matre coràm Patres Edictorum promulgationem disturbare nequaquàm tentaturos, neque ubi promulgata forent, ea retractare ausuros. Copias in viciniora Urbi oppida distribuerant, ut ne quid Plebes moliri, aut Senatui obsequi vellet, si illa quiesceret, hunc ex voluntate Regis omnia facturum: cæterùm quod de ædium annuâ locatione Regi pendendâ Senatus decreverat, ex eo Populus huic Ordini minùs quàm antehàc æquus videbatur.

Igitur Rex, atque Regina mater XVIII. Calend. Februarias in Senatum venêre, sex adferentes Edicta, quæ priùs cum Cognitore, atque Actoribus regiis præter morem communicata non fuerant, nam id triduò antequàm in Senatu recitentur, fieri solet, ita ut quid his Rex ediceret, id modò cognoverint, ubi recitata sunt. Primo edicto complures Portitores in Urbe creabantur, quod mense Septembri prioris anni Senatus respuerat. Secundo libellorum Magistri duodecim ad priorem horum Magistratuum numerum adjiciebantur. Tertio qui ex Ecclesiastico, atque ex Plebeio Ordine nobilia rura possidebant, ii quidpiam Regi pendere jubebantur, Ecclesiastici damno Regi sarciundo, ex eo quod hujusmodi quæ possideant rura, hæc nunquàm aliis venum dare possint, nam id ubi ab aliis fit, quo pretio Rus nobile venum datur, ejus pars aliqua Regi cedit, Plebeii quia his rura hujusmodi nobilia possidere nisi ex Regis voluntate copia non est. Quarto quidam Magistratus in Consilio regio creabantur. Quinto iterùm Edictum ex quo

1648. medium annuæ ædium locationis pretium per biennium Regi pendi debebat, promulgari jubebatur. Sexto Edictum quo ab locupletibus in Urbe quidpiam in belli sumptus Rex sibi pendi antehàc præceperat, abrogabatur.

Super his Edictis Seguierus Cancellarius ait, *Neque Ludovici XIII. Regis, neque Ludovici XIV. filii victoriis quas egregiâ Reginæ matris in procuranda re publica operâ, atque Imperatorum virtute reportaverit, ita fractam hostium pertinaciam, ut ad pacem animum adjicere velint. Huic conficiundæ frustrà usque missos Monasterium Vestfalorum Legatos, frustrà Reginam de æquissimis quas tulerat conditionibus remisisse. Quamobrem si pacem velimus, bellum summâ vi porrò gerendum. Id verò sine militibus fieri, milites absque stipendio haberi, aut ali non posse, cui persolvendo pecunia nulla in ærario sit. Hanc igitur Edictis quæ ad Senatum adferantur, quæri Regi, atque Reginæ visum, ex re videlicet civium familiari, quandò regia ad id minime sufficiat. Belli incommoda æquè ad alios, atque ad Regem pertinere, quò lubentiùs ad id ita gerendum, uti brevì desinat, omnes quidpiam conferre deceat. Republicâ salvâ quod ex fortunis civium huic tuendæ delibatum fuerit, ex eo haud exiguum fructum & singulos, & universos pacem videlicet capturos, quâ freti belli damna denique sarcituros. Certè hæc hujusmodi usquè fuisse, ut ea cives præterquàm quod ad belli sumptus pertinuerit, minime senserint: nam id ut in hostico, non in finibus Regni gereretur Reginam providisse. Id porrò factum iri, si quem Rex fructum ex Edictis quæ allata sunt speret, eum ceperit, cui rei operam Senatum daturum pro republicâ, ac pro fide suâ minimè dubitet, Edicta promulgando, atque in Acta sua referendo, idque satius fore ducturum, quàm inopiâ stipendii dilabi milites, ac bellum quod usquè gestum in hostico sit, in finibus nostris defendi, atque adeò civium fortunas, ex quibus ut illud foris porrò geratur, quidpiam in rempublicam conferendum sit, hostium fines nostros invadentium sævitiâ funditus perire.*

Molæus orsus ab Regis valetudine, hanc Reginæ matris curâ, atque solicitudine recuperatam ait, *Quem adeò rei publicæ incolumem post tàm gravem morbum repræsentando non minùs hujus mater iterùm esse videatur, quàm ubi hunc pariundo Galliæ dederit. Sed reipublicæ salutem Reginæ haud minùs curæ esse decere. Nam Reges huic natos, non hanc Regibus natam esse. Quemadmodùm igitur Regina rei publicæ Regem conservaverit, ita & hanc ipsi incolumem, atque integram conservare debere, quæ videlicet illi tantisper eâ gratiâ per ejus pueritiam permissa sit. Magnam profectò esse de Regis incolumitate, Senatûs, Populique lætitiam. Sed si de reipublicæ salute nulla simul cura erit, hanc certè quantamcúmque lætitiam in luctum acerbissimum, & quod magis metuendùm sit; in desperationem denique versuram, qua incitatus populus ad ea postremò descendat, quæ cogitare ut bis prævertatur, quàm dicere satius sit. Qui motus animorum sint probè scire Senatum, Reginam verò latere, quam de his celatam Administri velint. Ærarii inopiam quæ tot Edictis obtentui sit, nullam esse debere, sed magis ingentem copiam ex tot vectigalibus, tributis, portoriis, quæ si Quæstores integra fide, atque è republica administrarent, huic sustinendæ, tuendæ, ac porrò foris ex sententia gerendæ plus satis fo-*

rent, neque illis auctis, ac multiplicatis, aut novis pecuniæ ab Populo corradendæ technis opus esset, quæ conlocupletandis magis iis, qui harum artifices sint, quàm bello gerendo, aut militibus alendis consumatur. Sed pacem, & bellum omnibus Edictis præfari jamdiù morem esse, alterum quod hostes abnuant, alterum quod geri necesse sit, ut ad illam adigantur, neque id fieri sine pecunia posse. Sed contrà bellum ab nobis ali, pacem abnui verisimiliùs esse, ut ne causa prædandi, ac populum miseris fortunarum suarum reliquiis spoliandi usquàm desit. Hæc se pro eo quem gerit Magistratu, ac pro fide sua Reginam edocere debere, ac præterea tantam imminere tempestatem, ut ni huic summa prudentia, atque lenitate occurrat, vix res publica naufragium effugere posse videatur. 1648.

Haud absimilia Audomarus Talonus Actor regius disseruit, nisi quòd miseræ plebis egestatem pluribus Reginam edocuit, dixitque *Galliæ Regum imperium non in servos, quorum corpora, atque fortunæ omnes dominorum sint, sed in liberos homines esse, nam quod ex rectæ rationis normâ, non pro lubidine exerceri debeat, quorum alteri parere veram libertatem, alteri veram esse servitutem. Cæterùm Senatum antehàc Regum Edicta perpendere consuesse, atque de his & consultasse, & sententiam liberè dixisse. Quamobrem illudi jam amplissimum Ordinem, ubi cogatur Regis Edicta nihil his perpensis, aut satis consultatâ re, ac vix rogatis paucorum sententiis qualescúmque fuerint, promulgare. Postremò qui antehàc eumdem quem ipse gerat, Magistratum gesserint, iis Regum Edicta ipsis coràm perpendere, atque his contradicere, nedùm Senatui fas fuisse.* Id tamen ipse non est facere ausus denique, sed ut hæc sicuti Rex jubebat, promulgarentur postulavit: neque Senatus quo minùs id fieret quidquam obstitit, seu Regis qui aderat, atque Reginæ matris verecundiâ, seu jam certus erat quid posteà facturus esset. Sed illud contradicendi Regi videlicet verbum plus offensionis habere visum, quàm ut ab Talono usurpari debuerit, nam ubi Patres sententiam de quopiam Regis Edicto rogantur, si id minimè promulgandum censeant, in eo certè hos Regi contradicere haud rectè dixerimus, quandò quod jus, & æquum est, id modò edictum, ac promulgatum vult.

At libellorum Magistri omnes eò quò jus dicere solent loco convenêre, atque Edicto quo duodecim alii creabantur, sibi intercedendum esse decrevêre: dein pacto, & fide sancivêre, uti si quis sui Ordinis eâ gratiâ abscedere cogeretur, ei in sumptum quatuor millia nummûm annua curarent: si Annuæ pecuniæ persolvendæ conservandorum hæredibus Magistratuum causâ sibi copia negaretur, viduæ, atque hæredibus eorum qui intereà mortem obirent, mille nummos quotannis penderent: qui vacuos eorum morte Magistratus ab Rege coëmerent, eos ne in Ordinem suum admitterent, nisi si priùs demortui uxori viduæ, aut hæredibus facerent satis. De his rebus ab Seguiero Cancellario Rege, ac Reginâ matre coràm graviter objurgati sunt, atque jussi fœdus inter hos sancitum ad Cancellarium adferre, quod quidem fecêre, cæterùm nihilo seciùs fide inter se datâ porrò illi stetêre, quo fac-

1648. tum est, ut iis & Consilio regio, & omni jure dicundo interdiceretur: præterea quidam cæterorum omnium nomine Edicto ex formulâ frequenti Senatu convocatis videlicet cunctis Classibus intercessére, hæ legendo cuipiam in hunc Ordinem fuerant convocatæ. Ibi verò Joannes Perrotus in Inquisitionum Classibus Præses antiquior uti postridiè frequens Senatus haberetur, postulavit, quò de Edictis nuper in hujus Ordinis acta relatis consultaretur, quandò id neque ex formulâ, neque more majorum, neque ex Senatûs sententiâ factum fuerat. Postridiè igitur Senatus frequens est habitus, & singula Edicta singulis Senatoribus tradita, uti de his ad Senatum referrent.

Id ubi Regina, atque Administri rescivêre, illa Senatum ad se quosdam è suo Ordine mittere jubet. Venêre Molæus, atque alii: atque hic Reginæ percunctanti quorsùm frequens Senatus haberetur? respondit, uti de Edictis cognosceretur more majorum, atque ex Senatûs disciplinâ, quandò Rege, & ipsâ coràm de his cognoscere, ac sententiam dicere Patribus spatium non fuerit. Regina se quæcúmque tandem esset hujus Ordinis disciplina, confidere ait, Senatum nihil quod Regis Majestati, atque potentiæ obstet, designaturum, ac præsentem ærarii inopiam quam sublevare necesse sit, consideraturum, neque quidquam decreturum denique quod Regem ad ea descendere cogat, quæ à suâ adversùm Senatum optimâ voluntate aliena sint.

Hâc Reginæ oratione sicuti confirmata Senatûs de Edictis ex antiquâ disciplinâ promulgandis potestas esset, ita de his singulos quibus tradita essent Senatores referre jubet. Quod Edictum de Ecclesiasticis, & Plebeiis Rura nobilia possidentibus in Senatu Rege coràm recitatum fuerat, eò sanciebatur uti tantam pecuniæ summam huic penderent, quantam horum fructus per viginti quinque annos percipiundi conficere possent, de quo ubi est relatum in Senatu, hic illam summam ad octo modo annorum fructus redegit. Quod ubi Reginæ, atque Administris nuntiatum est, Senatum in promulgandis Edictis suo jure posthàc uti velle facilè cognovêre, seu id ab Regibus tributum fuerat, seu ab ipsâ rerum naturâ quæsitum, seu denique usu invaluerat. Ibi verò Cognitorem, atque Actores regios, simul & Senatûs Decreti exemplum ad se mitti Regina jussit, quò certiùs de hujus Ordinis sensu judicaret. Tum Præsides ut hujus Decreti lenirent asperitatem, autores Senatui fuêre, ut huic adscriptum vellet, quod hic Ordo decreverat, id non nisi Regis voluntate factum velle.

Sed isthuc cæteris haud satis placuit, dictitantibus haud decere amplissimum Ordinem ab jure suo, quod recuperatum velit, statim discedere, ac postremò visum, uti Cognitor, atque Actores regii Reginæ supplicarent, uti quod Senatus decreverat, id æqui, bonique consulere vellet. Frustrà dictitari hunc Ordinem regiæ potentiæ modum facere velle, cùm quæ de Edictis decernat, ea perindè ac ipsa Edicta ab eâdem potentiâ regiâ proficiscantur: si tamen Reginæ videatur æquiùs esse, atque ad regiam Majestatem, ac potentiam quidpiam at-

cinere, uti quod Senatus censuit, id potiùs Regis Edicto quàm hujus Ordinis Decreto ad Populum permânet, id quidem Senatui maximè probari, uti Populus uni Regi de imminutâ quam huic pendere Ecclesiastici, ac Plebeii debeant, pecuniâ ob nobilia quæ possideant rura, gratiam habeant. 1648.

Sed hæc ab Cognitore, atque Actoribus regiis Reginæ dicta nihil profuêre, quæ Patribus edici verbis suis jussit, ut ne quid de Regis filii Edictis ampliùs consultare vellent, nisi ubi se fecissent certiorem, utrùm regiæ potentiæ, ac voluntati quam in Senatu pro tribunali sedens palàm fecerit, modum facere sibi jus, fasque esse putent. Isthuc Senatui renuntiatum Patres obstupefecit, qui tametsi sibi jamdiù copiam fuisse satis scirent, de Edictis utrùm promulganda essent, necne, aut quid ex his servandum, aut omittendum esset decernere, tamen pigebat eò redactos esse, ut utrùm Regis potentiæ, ac voluntati ubi maximè hanc pro Tribunali sedens Senatui significasset, modum facere sibi jus, fasque esse crederet, necne, clarè dicere necesse esset. Id enimverò ipsis invidiosum, atque insidiosum videbatur, nam de Edictis etiam ubi Rex adest, Patrum sententias rogari solere, quod quidem clarissimè demonstret has ipsis liberè dicere jus, fasque esse, utrùm videlicet promulganda, necne, aut quibusnam conditionibus videantur, quod si fecerit Senatus, an regiæ potentiæ, ac voluntati modum facere velle dicendum, ac non potiùs hanc pro re publicâ, ac fide suâ interpretari? Atenim paucos modò qui propiùs Cancellarium sint, sententiam rogari, atque id in speciem fieri, & qualiscúmque fuerit, nihilo minùs Edicta promulgari? quò intentiùs Patres sese anniti debere contendebant, ut ne id ampliùs fieret, sed omnium sententiæ ex disciplinâ rogarentur.

Hæc atque alia hujuscemodi in Senatu dictitata, cæterùm variæ fuêre super eo negotio Patrum sententiæ, nonnulli uti posthabitâ hac Reginæ de jure Senatûs percunctatione Edicta porrò perpenderentur, ac de his referretur, decernereturque censebant: alii qui Administros pecuniæ publicæ interversæ arcessere vellent, iis potestatem faciundam: quidam ad prima Regni Comitia hanc de jure Senatûs Quæstionem rejiciundam: plures Acta Senatûs evolvenda, uti quid antehàc factum fuisset, sciri posset, intereà perniciosissima hæc Edicta omissum iri. Cùm nihil Senatus de eo quod Regina quæsierat responderet, Cognitorem, atque Actores regios iterùm accersi jubet, quibus edicit se responsum Senatûs habere velle, quod si non dabitur, non defuturas sibi opes, quibus freta quod Rex filius, atque ipsa velit, id quosvis facere cogat.

Postremò Senatus nihil sibi ad Reginæ Quæstionem respondendum esse porrò est arbitratus, ut ne ex eâ re lites, atque turbæ orirentur, quæ autem de Edictis decernerentur, ea uti Regis voluntate servarentur, decretis ubi fierent adscribendum, quod denique de ruribus nobilibus quæ penes Ecclesiasticos, atque plebeios essent jam decreverat,

1648. id uti Rex edicere vellet, Reginæ ſupplicandum cenſuit. Iſthæc Cognitor, atque Actores regii quemadmodùm in Senatu acta fuerant Reginæ renuntiavêre: aderant Gaſto, ac viri Principes, atque alii quos in Conſilium de omni re publicâ adhibere ſolet. Illi Reginæ prætereà ſupplicavêre, uti Populi egeſtatis miſereretur, & quæ Senatus de Edictis cenſeret, ea uti comprobare vellet.

Reginâ habito ſeorſim Conſilio Cognitori, atque Actoribus regiis per Seguierum Cancellarium reſpondit: *Sibi Senatûs obſequelam cujus cæteris exemplum dudùm præbuerit gratam eſſe. Quod de Eccleſiaſticis, & plebeiis, qui nobilia rura poſſideant ab Rege edici poſtulent, id ſatis maturè factum iri, ubi cætera Edicta perpenderint, de quibus quid ſe edocere voluerint, lubentem auſcultaturam, & quid Populo benignè facere poterit, id quantùm res publica patietur facturam, ac maximè quod ad hunc Ordinem pertinebit, id ſibi curæ futurum. Maturarent igitur iſthæc conficere, ut quid ſibi Rex benè factum vellet, citiùs ſentirent.*

De Annuâ pecuniâ Adminiſtri Senatui ſpem ita objectam voluêre, quod quidem ſingillatim ad eos pertinebat, rati videlicet ubi animum ipſis explevìſſent, nihil aliena, aut negligentiùs habituros. Nihilò minùs tamen omnia Edicta poſtquàm de ſingulis relatum, ac ſeriò conſultatum fuerat, rejiciunda cenſuêre, præterquàm illud de Eccleſiaſticis, & Plebeiis rura nobilia poſſidentibus, de quo Regem edicere ſicuti cenſuerant, poſtulabant. Id factum ab Molæo primario Præſide, quem eâ gratiâ Senatus cum aliis è ſuo Ordine ad Regem miſit, ſimul ut hunc, atque Reginam matrem edocerent, quibus rationibus adducti cætera Edicta rejeciſſent, atque iis ſupplicarent, ut id æqui bonique conſulere vellent. Poſt paulò Regina delectos ex Senatu ad ſe venire juſſit, quibus ſeriò ſignificavit, Regem omnia planè Edicta ſervari, neque quidquam ex his detractum, aut immutatum velle.

Principio hujus anni Joannes Labardæus de quo ſuprà memoravimus, Solodorum Helvetiorum advênit, eò ab Rege legatus. Continuò Civitates omnes, Pagique eódem miſêre, qui adventum gratularentur, atque eâ causâ Concilium gentis Solodori habitum. Ibi ab cæteris graviter increpiti, atque objurgati Tigurini, quod Jacobo [a] Fabro San-Portio proximo Legato diſcedenti litteras ad Regem omnium nomine dederant, contrà quàm cæteri ſentirent, conſcriptas. In his maximè reprehendebant, quod ſicubi Rex hunc ad eos redire vellet, id ſibi gratiſſimum fore in litteris erat perſcriptum: quod quidem ſentire ſe, aut ſibi probari negavêre, decretumque, ut ne quid poſthàc hujuſmodi Tigurini incipere, aut facere vellent. Has ut haberet litteras San-Portius miſerat è ſuâ familiâ quempiam Tigurum, quæ ex ejus voluntate ab Scribâ amico perſcriptæ fuerant.

[a] Le Fevre de S. Port.

San-Portio fœderis inter Regem, & Helvetios renovandi lubido ingens erat, cujus rei gratiâ iterùm eò legari extrà ordinem cupiebat: cùmque ſatis ſciret Reginam, atque Adminiſtros nuſquàm id ſponte ſuâ facturos, eò litteras ab Tigurinis quæ ſuum ad Helvetios reditum,

tum,

tum his gratum forè significaret, postulaverat. Nondùm fœderis inter Henricum IV. Regem, & Helvetios sanciti, quod & ad Ludovicum XIII. filium, & ad Ludovicum XIV. nepotem usquè ad octo postquàm regnare cæpisset, annos pertinebat, tempus exierat; & jam San-Portius eorum animos pertentaverat, utrùm id antevenire vellent: quod tametsi præproperè fecisset, tamen haud reprehendendum videtur: sed quod ipse alieno tempore facere nequiverat, id ut suo alius faceret, huic ægrè esse non debuit. Cæterùm Helvetiorum in San-Portium seu jure, seu injuriâ conceptum odium Labardæo usui fuit, qui eo lætioribus animis acceptus est, atque his minùs grave fuit iis carere largitionibus, quæ ab omnibus advenientibus Legatis usquè factæ fuerant, in quas ob penuriam ærarii haud satis pecuniæ ab Administris curatum fuerat. 1648.

Ita exiguâ hac quæ unicuique Civitati, Pagove ex fœdere pendi solet, summâ annuâ contenti fuère, ac vix posthàc dimidia pars illius pecuniæ, quæ annuatim prioribus Legatis curabatur, est in Helvetios missa, atque adeò consueta largitio quâ unâ apud hos cuncta conficiuntur, fieri non potuit, eò difficiliora Labardæo cuncta fuère. Tres tamen sicuti jussus fuerat Centurias conscripsit, in quibus singulis ducenti milites esse solent: dein de supplemento quod hujus Gentis copiis, quæ Regi militabant necesse erat, ab omnibus Civitatibus, ac Pagis Friburgo excepto impetravit, delectus eo trium militum millîum habitus, qui proximis æstivis Regi magno usui fuère.

Per hyemem Monasterii Vestfalorum, & Osnabrugæ de pace cum his qui aderant, ab Austriacis porrò agebatur: quæ autem inter Hispanos, & Socias Civitates seorsim ab Rege contra fœdus cum his ab Ludovico patre, dein ab ipso filio ictum sancita fuerat, ea tùm demùm planè confecta, ac jurejurando confirmata est: sed non omnibus cordi fuisse vel ex eo existimari potest, quod apud Zelandiam plebes Joannem Knutium fortè obvium maledictis primùm incessere cæpit, dein probra in hunc, ac denique saxa ingerere perrexit. Is sicuti suprà memoravimus Zelandiæ Legatus apud Monasterium fuerat, & cum Hispanis unà cum Pavio Collegâ maximè de hac sanciundâ pace congruerat. In quâ cùm fœderis nostri fides violata ab Sociis Civitatibus fuisset, illam his haud feliciter cessuram Tuillerius Regis apud has Legatus graviter Fœderatis Ordinibus edixit. Certè Regibus quàm Populis quibus & Imperium est, fœdera sanctiora sunt. Nam quæ fides ab uno datur, ejus servandæ religio hunc magis afficit, quàm singulos ex multitudine, ad quos fidei publicæ vel nulla, vel perexigua pars pertinet, quò fit ut ab hac facilè discedant. Quamobrem Principibus curæ esse debet, uti quidpiam ab Populis jurejurando firmius exigant, quo sibi de fœdere servando caveatur.

Ab Monasterio Vestfalorum nuper Longavilla discesserat Legationis Gallicæ Princeps, cujus tanti hominis verecundiâ Avauxius, & Servianus contentionibus sese abstinuerant, sed hoc amoto obice rursùm

1648. erupêre. At Servianus cùm suâ, tùm Lionni sororis filii qui unicus Mazarino negotiorum quæ ad rem publicam pertinerent Curator erat, gratiâ potior videbatur: Avauxius probitate modò quæ per sese quandóque parùm tuta est, atque insigni virtute nitebatur. Itaque tempori cedendum ratus, neque post pacem Hispanos inter, & Socias Civitates sancitam quidquam ampliùs apud Monasterium, & Osnabrugam factum iri, postulat uti sibi Regis voluntate in Galliam redire liceat: primùm id Mazarino parùm placuit, seu ægrè erat tantum hominem pacis negotium deserere, seu ut ne se hunc ab eo amovisse famâ ferret, idque sibi apud bonos invidiæ, ac fraudi foret.

Intereà Servianum celebrare, ornare, augere, nam tum Regni Administer Rescripto Regis creatus est, huic uni de Pacis negotio apud Monasterium scribere, sicuti jam alterum quoniam abscedere se velle scripserat, abiisse crederet. Quâ re Servianus suprà modum lætus, quæ sibi uni perscriptæ fuerant ab Aulâ litteræ, eas ad Avauxium legendas mittit: sed is qui fortè nihil se obligatum Serviano vellet respondit, quæ se Rex, aut Administri celata voluissent, ea aliundè rescisceere haud æquum esse, ac litteras nusquàm inspectas ad Collegam per eumdem qui attulerat, remisit, dein post paulò Monasterio profectus in Galliam est.

Ubi Lutetiam Parisiorum advênit, huic neque Reginæ, neque Mazarini visendi copia fuit. Avauxium dixisse ferebant Mazarinum pacem abnuere, aut Pontificis Nuntio, Venetorumque Legato dicentibus hanc abnuere Galliam, respondisse rectiùs Italiam dixeritis, quoniam Mazarinus Italicus est. Sed is haud in rem suam fore arbitratus, si eâ tempestate quâ plerique in Senatu sibi iniqui essent, & cum Plebe congruerent, unà cum Avauxio fratrem ejus Henricum Memmium abalienaret, eò Avauxium secum redire in gratiam facilè passus est. Memmius in Senatu Parisiensi secundus est Præses, vir & singulari virtute, & suæ genti innatâ animi magnitudine, accesserant eæ artes, eaque studia quibus in togâ summa claritudo paratur: hunc, atque hujuscemodi alios sibi Mazarinus adjungere studebat, quorum operâ adversùm cæteros, ac maximè Juvenes, qui plerique in Senatu huic infensi fuêre, uteretur. Igitur postquàm Avauxius sese satis expurgare visus, nullo negotio in gratiam cum Mazarino rediit, atque adeò in Concilium de republicâ cum cæteris Administris vocatus, atque adhibitus est.

Haud satis placuerat Regi, Reginæ matri, ac Mazarino Longavillam, & Avauxium ab Monasterio pace infectâ discedere voluisse, quod quidem tantisper obstiterat, ut ne ille in Concilium de re publicâ cum Gastone, Condæo, & Mazarino vocaretur, quò & cæteri Administri adesse solent. Cùm tamen Ludovicus XIII. post Edictum de Regni Procuratione, atque de his quorum consilio, judicioque Reginam in re publicâ gerendâ uti placeret, perscriptum, signatumque singulari Diplomate Longavillam in eo Concilio sessurum edixisset, ubi Monasterio quò tùm legabatur rediisset, visum istuc Longavillæ denegari non

posse, cujus cætera domi, militiæque opera semper reipublicæ processisset. Is Hispanos pacem abnuisse prædicabat, neque per nos usquàm stetisse, quò minùs fieret, quod magis credere lubet, quàm Mazarinum sicuti vulgus ex invidiâ dictitabat, paci huic adversatum. 1648.

Sed Mazarino disciplina fuit, uti reipublicæ tempora varia tùm erant, atque incerta, cum hostibus, atque inimicis non tam acerbè exercere odia, ut ne reconciliandæ gratiæ locus esset, promptus ingenium ubicumque opus esset, flectere, quâ re haud scio an ulla in Aula parandæ gratiæ, atque potentiæ, aut ubi parta, retinendæ magis idonea sit. Eò fiebat uti qui de ejusmodi re quâpiam secum agere vellent, eos haud quaquam aspernaretur, sibi conditiones ferri, aut ipse ferre nequaquam molestum haberet, intereà tempus procedere, atque sicuti rationes suæ postularent, hæc seriò, aut negligentiùs agere, raro planè omittere: ita cunctos spe eorum quæ optarent, attinere. Igitur eâ tempestate virum quemdam religiosum è Minimorum Ordine Mazarinus lubens audiebat, qui cum eo de pace Regem inter, & Carolum Lotharingiæ quondam Ducem componendâ agebat. Huic egregius erat equitatus ex Lotharingica Nobilitate collectus, quo fretus Philippo Hispaniæ Regi militabat, spem nactus perditas res suas cum corruptis illius rebus miscendo utrasque fortè ut sunt humana, restitutum iri, potentissimo Regi multas reliquas opes, defuisse modò usque fortunam, quæ fluxa, ac mobilis perpetuò nec æqua, nec iniqua est.

Carolum atque omnem hujus equitatum ab Hispanorum partibus avertere ad bellum adversùm hos porrò gerendum haud levis momenti futurum fuisset: cæterùm Carolus eò ad Mazarinum confugiebat, quòd apud Monasterium Vestfalorum Gallici Legati negabant Ludovicum illi quidquam de ablatis antehac bonis tùm redditurum, ac tandem post longas altercationes vix adducti fuerant, uti veterem Lotharingiam disjectis apud Nancium, & quocúmque aliò munitionibus huic post decennium reddi æquum censerent, cui intereà, atque Nicolaæ uxori, ac Francisco fratri aliquantam pecuniam in victum cultumque Rex annuatim curaret: si ante decennium Carolus diem suum obiret, qui huic hæres esse deberet, ei Rex veterem hanc Lotharingiam disjectis ubicúmque munitionibus item redderet: sed cùm ab his conditionibus Mazarinus nusquam discedere vellet, postremò vir religiosus re cujus gratiâ venerat infectâ ad Carolum rediit.

Anno proximo diximus Guisium ab stativis quæ in omnibus propè vicis circùm Aversam habebat, Neapolim venisse, cùm ut Anesem eò adduceret, uti quod huic erat imperii reliquum, id abdicaret, tùm uti quæ sibi advecta ab Classe Gallicâ rebatur auxilia, ea acciperet. Sed post Classis discessum ad stativa rediit, atque occupatis omnibus quà ad Aversam aditus erat vicis difficillimè ad oppidum commeatus supportabantur. Quamobrem Nobilitas Regni quæ eò habebat castra, inde sibi abscedendum esse constituit, ita ut hujus profectio haud absimilis fugæ videretur: nam ubi Guisii copiæ resciverant hostes Aver-

1648. sâ discessuros, continuò stativis movêre, quò factum est, uti properantiùs Nobilitatis copiæ facesserent, relictis signis, ac vexillis viginti, quæ Guisius sibi haud ostentanda apud Neapolim esse duxit, ut ne Nobilitati quàm ad suas partes allicere studebat, ægrè faceret.

In omnibus Regni provinciis quidam Guisii, ac Populi partes sequebantur, quæ haud mediocriter auctæ sunt, ubi feliciter huic omnia cedere cæpêre, ita ut pleraque oppida, atque Castella in provinciis ad illas ultrò accederent. Sed ab Aversâ ac vicinis oppidis, vicisque magna frumenti copia Neapolim est advecta, quod populo suprà quàm dici potest gratissimum fuit, nam hujus inopia esse cœperat, quam Guisii operâ sublevatam gaudebant, atque hunc laudibus ad cœlum ferebant. Certè tanto Populi in se studio sæpiùs huic opus fuit, nam incredibile memoratu est quoties Januarius Aneses fretus sicuti simulabat Administrorum in Galliâ, atque Romæ gratiâ, huic insidias instruxit, ac simul Antonius Macella nuper Populi Electus creatus, atque Vincentius Andreas, de quo suprà memoravimus: incredibile item quoties Hispani honorificentissimas huic conditiones tulêre, per Filomarinum Cardinalem Neapolis Archiepiscopum, ac per alios, Longonis-Portum, Plumbinum, atque omnia quæ ad Etruscum mare Hispani tenebant, oppida, atque alia in Neapolitano Regno, Mutinæ, atque Rhegii Principatum, atque his adipiscendis exercitus queis præesset, ac postremò Sardiniæ Regnum ostentantes, quæ omnia quoniam Neapolitanum cordi sine dubio erat, perpetuò respuit.

Sperabat propediem Classem, atque eâ vectum Rogerium Guisium fratrem adventurum cum copiis, is è Melitensi Militia est, quem adeò Equitem appellant, prætereà Neapolitanam Nobilitatem quæ huic haud iniqua erat, usquè adeò æquam fore denique, uti sibi Regnum deferret. Sed metuebat ut ne satis tutæ stationis inopiâ quinqueremes Gallicæ cum cæteris navibus grandioribus Neapolim versùs venire vellent, atque in aperto mari sicuti cæteras in anchoris stare, quod his periculosissimum fuisset. Eò Nisitam Insulam propiùs continentem positam traducere copias, atque hac hostes pellere decrevit, nam illic tuta statio quinqueremibus futura erat. Copiæ sunt ex sententiâ in insulam traductæ, pulsi qui exscensionem prohibebant hostes, acriter oppugnata turris, quod unum in Insula satis firmum propugnaculum hostes habuêre: hujus deditionem incrastinum polliciti fuerant, quam dùm Guisius opperitur, nuntiatum est Hispanos Neapoli Albæ portam sibi ab Landio Tribuno qui hanc defensare debuerat, traditam, dein cæteras Populi stationes fugâ defensorum subitò desertas occupasse, atque adeò Urbem totam in Hispaniæ Regis ditionem, ac potestatem rediisse.

Vix Hispanis unius diei annona in Arcibus apud Neapolim reliqua erat, atque has deserere decreverant, & ad Caïetam, Baias, Ischiam abscedere, ac commorari, donec ab Hispaniâ auxilia recuperando Regno, advenirent, cùm ipsis illud incæptum præter spem feliciter cessit. Subitò omissâ Nisitâ Neapolim Guisius advolat, omnes aditus explo-

rat, si quà Urbem ingredi copia esset: dein abjectâ omni hujus recipiundæ spe, ad Mariæ-fanum haud procul Capuâ positum iter intendit, quâ ad Regni fines deviis itineribus pervenire se posse sperabat. Sed receptæ ab Hispanis Neapolis, atque Guisii fugæ sparsâ undique famâ, Plebes armata omnia itinera obsederat, præstereà multi ab Capuâ equites abeuntem sunt prosecuti. Hunc primùm satis multi comitabantur, sed dilapsis sensim omnibus Neapolitanis, uni Galli denique restitêre, & quocúmque consistendi copia fuit, in angustiis viarum hostes attinuêre: postremò equis, virisque fatiscentibus, ac plerisque vulneratis capti cum Guisio propè omnes, atque Capuam deducti, quò ipse honorificentissimè, cæteri benignè habiti sunt, quamdiù in manibus Nobilium Neapolitanorum, quibus Ludovicus Podericus præerat, fuêre. 1648.

Ubi verò Guisius Hispanis traditus, atque Caïetam deductus est, ibi duriùs cum eo agi cæptum, neque mortem effugisset, ni Roderici consilio usus simulasset se graviter Galliæ Administris offensum, quod eum apud Neapolim deseruissent, neque ullâ re juvissent, atque adeò Hispanis spem fecisset, sese horum commodis serviturum, ac lubentem adversùm Mutinæ Ducem bellum gesturum, atque alia his profutura in ipsa si opus foret Galliâ facturum. Hunc exitum Guisii consilia de adipiscendo Neapolitano Regno habuêre, quæ haud dubiè huic feliciter cessissent, si paulùm auxilii ab Galliâ habuisset.

Tametsi in Hispanorum potestatem Neapolis redierat, Plebes tamen haud quaquam libertatis oblita ab Austrio, & Ognato qui tùm Prorex Arcosii loco apud Neapolim erat, adduci nequibat, ut his arma, atque tormenta traderet, qui id uti suâ sponte faceret hortabantur. *Hæc turbarum atque seditionis incitamenta si dimitterent, ac se Philippo, atque hujus Administris placidè posthàc, atque benignè tractandos permitterent, fore ut omnium quæ usquè deliquerant, ipsis gratiam faceret.* Sed nondùm fractus erat Plebis animus, quæ Ognatum tormenta quædam Urbis abducere conantem prohibuit. Ita cuncta apud Neapolim dubia, atque incerta erant, foris ab his qui Guisii, & Populi partes secuti fuerant, nihil cessatum, Aquila oppidum captum, arx tunc cùm maximè oppugnabatur, capite tamen amoto reliquum corpus frustrà movebatur. Igitur ex eò tempore Populi opes contusæ, atque intermortua Hispanorum res reviviscere cæpit.

Quæ tamen reliquiæ belli civilis in Neapolitano Regno fuêre, ex iis si quem fructum Gallia capere posset, experiri visum, eò Populo uti porrò Hispanorum imperium, & aversari, & abnuere vellet, animos facere, audaciam, & vires addere, nihil omnium omittere denique, quò minùs eâ parte Hispanis quietæ, atque tranquillæ res essent. Præmissus eâ gratiâ Neapolim versùs est Richelius actuariis navibus Præfectus, novemdecim fuêre, cum paucis incendiariis. In navibus erant Plessius Besansonus castrorum Præfectus, atque alii ab quibus omnibus nihil est factum memorabile: captæ modo naves ali-

1648. quæ commeatum Neapolim advehentes, cujus inopia in Urbe magna fuit. Aderat in hac Classe Grimaldus Cardinalis, cujus consilio, judicioque res publica gereretur, Thomas cum reliquâ majorum navium Classe sequebatur, penes quem summa Imperii terrâ, marique fuit. Prochyta huic primùm Insula dedita, cui præsidium impositum, relictusque Præfectus *a* Valernaldus, deinde Salernum versùs Classis cursum tenuit. Haud procul oppido exscensionem facere consilium erat, sicuti Politus Pastena suaserat, fretus sui similibus exulibus, quos Banditos appellant, genus hominum est cædibus, ac rapinis victum quærere solitum, capitis damnati plerique, ac supplicii effugiendi causâ profugi: hi quingenti ubi Classis fuit in conspectu, visi ab proximis collibus in planitiem descendere, ad quos scaphâ vecti Quincæus, Lambertus, & Launaïus properavêre: illi ab littore significavêre se illìc adesse, ut his operam darent, qui adeò subitò exscendêre, uti cum exulibus colloquerentur.

a De Valernaud.

Haud ita procul tùm visæ hostium turmæ duæ, quæ properabant ad maris littus: sed exules de quibus memoravimus nacti locum paulùm editum, atque ab naturâ munitum, inde glandes in advenientes hostes emisêre, qui & tormentis ab Classe nostrâ petiti Salernum retrocessêre. Ibi ab nostris est exscensio facta: Quincæus Castrorum Præfectus autor erat, ut omissâ Turri quæ Salernum euntibus erat in viâ posita, ad oppidum nostri accederent, quò mœnia infirma, neque ponè quidquam aggeris fuit, atque eò instituto properè cuniculo murus disjiceretur: nam ad oppugnationem ex disciplinâ faciundam neque spatium, neque satis copiarum nostris erat. Sed ad Turrim morati hanc tantam opportunitatem corrupère: nam in oppido leve præsidium, oppidani Gallis æquissimi, quos in libertatem se vindicaturos sperarent. Vietri vicus ab nostris est expugnatus, quò *b* Lusseraïus, & *c* Brossæus qui duabus navibus præerant, atque his & terrâ operam Regi navaturi exscenderant, cæsi sunt: dein oppido est appropinquatum quò dùm *d* Montadius in Classe nostrâ Thomæ Principi Legatus, egregiam Regi, atque rei publicæ navat operam, vulnus accepit, ex quo mox interiit. Tria tormenta ab navibus quatiundis oppidi mænibus fuerant advecta, sed hæc omnia frustrà fuêre denique; nam Hispanos ad quatuor peditum milliâ, ac sexcentos equites adventare nuntiatum, quâ re perculsi nostri tam properè, ac tam trepidè in naves regressi sunt, ut ne sibi tormentorum trium in naves revehendorum spatium sumpserint, atque id eò turpiùs fuit, quòd quos adventare hostes crediderant, ii nulli fuêre, nam id vulgatum modò ab Salerni Præfecto his territandis, & abigendis. Hic ultimus nostrorum Neapolim versùs conatus fuit, quem ab Thomâ factum Mazarinum voluisse ferunt, ut homini animum expleret nondùm Neapolitani Regni spe dejectum, si fortè Populus Neapolitanus ubi Classis, & copiæ ab Rege adessent, iterùm ut arma caperet, ac jugum Hispanicæ tyrannidis excuteret impelli posset.

b Lusseray.

c De la Brosse.

d De Montade.

Sed tantæ hujus rei opportunitas prætermiſſa fuerat, quia Mazarinus nuſquàm adduci potuerat, ut hanc ſeriò ſuſciperet; eò factum eſt, uti nihil quò feliciter evenire poſſet ſuppeditaverit, ſed hanc omnem ſicuti privato conſilio uni Guiſio ex Plebis Neapolitanæ lubidine gerendam reliquerit, ac denique hoc comprehenſo, atque in carcerem conjecto ubi Plebes ſine duce, ſine opibus in priſtinam reciderat ſervitutem, atque Hiſpanis dedere ſe, ac permittere coacta fuerat, ibi modò Mazarinus Thomam, atque Claſſem eò miſit, cum exiguo commeatu, ac paucis copiis, non enim ampliùs duobus millibus quingentiſque peditibus, ac ſeptingentis equitibus fuêre. Qui omnem hominis rationem carpere conſueverant, ii dictitabant hanc in illo negotio fraudis, ac nequitiæ pleniſſimam fuiſſe: qui videlicet Neapolitanum Regnum Hiſpanis ademptum noluerit, his palàm, ac publicè hoſtis, privatim ob varia quæ animo agitabat conſilia, haud iniquus. 1648.

Sed incredibile memoratu eſt quot, quantaque exempla in Neapolitanos Hiſpani ediderint, tametſi his & rebellionis, & omnium quæ per id bellum patraverant, gratiam feciſſent, fide datâ nihil eorum cuiquam fraudi fore: ampliùs viginti hominum millia per biennium trucidata, indemnati propè omnes, inter quos & Januarius Aneſes fuit, quovis ſupplicio digniſſimus furcifer, præterquàm quòd ex publicandis hujus bonis quæ per civile bellum rapto quæſierat, haud levis quæſtus erat futurus: quin & pueros ſeptuaginta quos fames nondùm ſatis pacatâ Urbe panem tumultuoſiùs flagitare coëgerat, laqueo necare nihil penſi habuêre, quia libertatem ſimul inclamaverant. Tantùm Hiſpani ſeveritati ſtudent, ut ne huic quidem ætati parcendum reipublicæ causâ cenſuerint. Sed in omnibus rebus fermè nimii homines ſunt, quod tamen in ulciſcendo, quàm in ignoſcendo minùs offenſionis habet, nam quos ultus fueris, ab iis nihil ampliùs mali metuas, quorum verò vitæ peperceris, iis tuæ inſidiari copia eſt.

Per hyemem Ateſtinus ab omni belli curâ vacuus Parmam petiit, & eò Victoriam quæ Parmæ Duci amita erat, uxorem duxit: hæc affinitas noſtris ipſiuſque rebus peropportuna videbatur, uti ſibi finitimum Principem adjungeret. Sed is dùm Ateſtino, Galliſque res ſecundæ fuêre, haud iniquus fuit, dein ubi minùs ex ſententiâ procedebant, quò animi lubido ſuadebat, eò ſe convertit: poſtremò tamen ipſi in Hiſpanorum amicitiâ parùm præſidii fuit, ſcilicet quibus hanc non ex fide, ſed ex uſu colere diſciplina eſt.

Inter hæc Ludovicus Benavides Caracena Marchio cui Mediolanum provincia ab Philippo decreta fuerat, ab Belgio per Æduos, Sequanos, atque Sedunos in Italiam iter faciens hos, atque alios qui Rhodanum ab ipſis fontibus ad Lacum Lemanum accolunt, ſi Regi ſuo amici eſſent, id ipſi uſui fore probè intellexit. Eò ubi illàc tranſibat hoſpitem nactus ut in eâ regione magnis opibus, Stokalperum appellant, hunc eſt adortus, docuitque quo pacto Philippus cum iis fœdus lubens iniret, cujus ſi copiam facerent, magnam ab illo ipſis annua-

1648. tim mercedem fore. Helvetios Philippo nulli posthàc usui, atque adeò nec sumptui futuros, cujus partem jam ad Rhætos contulisset, alteram Sedunis Sociisque Populis cessuram. Hujus fœderis fructus Hispaniæ Regi haud exiguus fore videbatur, si quemadmodum ejus copiis ab Germaniâ in Italiam, aut ab Italiâ in Germaniam euntibus per Rhætorum fines iter habere copia est, ita & per Sedunorum, Sociorumque Populorum fines ab Sequanis in Italiam, aut ab Italia in Sequanos euntibus eadem copia fuisset. Sed hæc dicta privatim, nusquàm res acta publicè est. Cæterùm Sedunis, Sociisque Populis quos uno nomine nunc Valesanos appellamus, cum Galliâ vetustum fœdus intercedit, utrimque cultum cum fide, quod deserere mutuæ horum, & Gallorum rationes prohibent.

Mediolani Caracenæ adventus magnâ erat in expectatione, cùm ob summam virtutis opinionem, tùm quia tædio præsentium ut ferè fit, nova Mediolanenses optabant. Hæc prima advenienti cura fuit, quo pacto Atestinum, Gallosque provinciæ suæ finibus dejiceret, eò cuncta quæ usui erant parare, festinare, uti multa huic incœpto opportuna antecaperet, neque Atestino ab Galliâ quæ decreta auxilia fuerant, ea dùm advenerant. Sed hic intereà ne quid acciperet damni, atque ex copiâ rerum existimans hostes Rivarolum tentaturos, quoniam longiusculè in hostico situm erat, dirutis quæ per causam hybernorum factæ illìc fuerant munitionibus, tormenta, commeatum, atque præsidium indè abducit, quæ res Caracenæ majorem de abigendis omni Cremonensi agro Gallis spem fecit. Sub id tempus valida quæ Rex ad Atestinum mittebat auxilia adventare cœpêre, queis Pralinoplessius Imperator fuit: hæ copiæ ab Tauroënto ad Ericis portum navibus devectæ, factâ ab Genuensibus potestate, eò tùm exscenderant, dein quà proximum fuit, ad Atestini fines iter intendêre.

Sed eâ tempestate Genuenses tametsi Philippo Hispaniæ Regi plerique ex privatis negotiis obnoxii, prætereà publicè amici, tamen Gallis haud iniqui fuêre, scilicet qui portuum suorum copiam his faciebant. Adversùm hos tamen quidpiam cum Joanne Paulo Balbo consultatum est, non ab Mazarino quidem quod noverim, sed ab Michaële fratre. Certè Balbus ubi re omni palàm factâ Genuâ profugerat, remque cum fide narrabat cuipiam, de Michaële modò locutus est, qui avidus rerum gerendarum, id fortè injussu fratris incœperat. Cæterùm Balbus Genuâ ortus apud Mediolanum publicanus fuit, tenui levique ingenio, qui se tantâ re etiam temerè, atque frustrà motâ clarum arbitrabatur, magnificéque sicuti operæpretium fecisset efferebat. Portæ apud Genuam biduùm clausæ, conquisiti cum curâ qui Balbo conscii fuerant, atque in vincula conjecti.

Principio æstivorum Franciscus Barberinus Cardinalis cum Thadæi fratris qui in Gallia mortem obierat liberis Romam rediit; Antonius Cardinalis alter ex fratribus apud Casalium sancti Evasii in Montisferrati agro, atque in eâ omni regione, quæ ab Alpibus ad Insubres

Insubres pertinet, rempublicam curare ab Rege jussus. Guido Villa 1648.
per Pralinoplessii absentiam copiis eâ parte præerat, a Santandreas, Sevignius, & Montius Castrorum Præfecti in eo exercitu fuêre: Antonio hæc data provincia, uti Româ aliquâ probabili de causâ abesset, quoniam ipsi, atque Francisco fratri tutiùs visum, si alter non esset in Pontificis potestate, donec ejus, atque Olympiæ animus ergà se ut esset, periculum fecissent.

a S. André. Sevigny. Monti.

Ad XIII. Calend. Jun. Caracena Cremonâ movit, millia peditum sex, equitum duo ductabat, tormenta decem, atque alia omnia quæ usui forent. Primùm ad Joannis in cruce-fanum iter intendit, quò hostem falleret, neque sibi consilii quidquam esse simularet, quàm uti commeatum Sabionetam introduceret: dein ad Ghisciolam flectit iter, qui locus ab Casalio majore duo millia modò passuum abest. Intereà Jacobus Quintana cum eâ cui præerat Cohorte, trecentis prætereà Italicis secundo Pado devectus, insulam quæ est è regione Casalii paucis defendentibus occupat: at nostri majore quàm ubi pulsi fuerant numero eódem brevì redeunt, pugnatur utrimque acriter, major Hispanorum cædes fuit, sed insulam tenuêre nostris abire coactis. Apud Casalium Navaillius erat cum Gallicis copiis, quò propter commeatuum difficultatem Atestinus metuens ut ne frumenti inopiâ laborarent, omnibus circùm ab hoste terrâ, atque amne infessis, moliti quantùm satis visum introduxit, quam rem hostes prohibere conati frustrà fuêre: nam ab Casalio Navaillius uti commeatum exciperet egressus, Hispanos ab tergo, dùm nostri ab fronte urgent, est aggressus, qui ancipiti malo perculsi satis habuêre omni aliâ omissâ curâ saluti consulere.

Inter hæc Pralinoplessius, ac reliquæ omnes quæ ad Ericis portum exscenderant copiæ advenêre, quibus subitò visum quidpiam operæpretii facere. Igitur adverso Pado nostri navigant, Rhegianum littus legentes, Mutinensis equitatus, paucique alii qui tardiùs venerant secundùm littus ipsum iêre, neque agmen antecedebat naves, pariter terrâ, atque amne procedebant. Ubi ventum ad Lenzam amnem, qui haud procul Brixello Padum subit, Rhegianumque ab Parmensi dividit agrum, ibi nostri insulam nacti propiùs Parmense littus, quæ tantùm in adversùm porrecta est flumen, ut ejus pars ultima ei insulæ quam hostes propiùs alterum littus occupaverant, adversa sit, eò exscendêre. In alterâ fluminis ripâ tùm adfuêre copiæ, quas ab Casalio Navaillius eò miserat, quò factum est, ut Hispani utrobique cernentes hostem imminentem sibi, ibi verò incerti quid potissimùm facerent, omitterentve fugæ denique consilium caperent, nihil fluminis latitudini, quæ satis magna inter utramque insulam est, nihil navium quas in statione probè instructas, armatasque habebant, nihil denique Castellis quæ construxerant duobus, aliisque munitionibus confisi, postremò nihil sibi spatii ad eas diruendas, & commeatus avehendos dedêre: tormenta modò duo ut ne his nostri potirentur, quod ingens militiæ dedecus est, in flumen dejecêre, tanta in fugâ capiundâ properantia fuit.

1648. Poſt id locorum Caracena qui tàm ferox, atque præclarus venerat, Gallos omni agro Cremonenſi pulſurus, haud ſuos ipſe locos tutari potuit. Primùm tamen ut ne Sabionetæ potirentur, intereà dùm Cremonam defenſurus abſcederet, illam majori præſidio, atque commeatu firmat, nam & propiùs Ateſtini fines, & longiùs ab Cremonâ poſita eſt: dein nihil adversùm hunc Gallis fretum ſatis firmum arbitratus, ubi Cremonam advenerat, ab hac quæ ad Padum eſt, ad Ollium uſquè amnem foſſam duxit, quæ Cremonenſem dividebat agrum, hanc ſcilicet agri partem unà cum Cremonâ defenſurus, quæ ab foſſâ ad Aduam amnem pertinet, reliqua haud minori parte cedens hoſti. Hic in eâ meſſem fecit, quia matura tùm in agris erant frumenta: Ateſtinus enim, & Pralinopleſſius paulùm morati dùm omnes copias in unum conducunt, atque perſequendo hoſti omnia apparantur, poſtremò foſſam versùs movêre, & ad Carpanelam, & Doſenum habuêre caſtra: dein comperto per exploratores Ollium versùs faciliorem ad foſſam, & hoſtium munitiones aditum, atque infrequentiores eſſe eâ parte cuſtodias, eò Boiſſacum Præfectum caſtrorum primùm mittunt, qui initium oppugnandi faceret: in medio Navaillius item caſtrorum Præfectus impetum facere juſſus, uterque Gallis præerat, poſtremò Guignardus Lalevius & ipſe Gallus cum Mutinenſibus quibus præerat copiis Cremonam propiùs.

Quâ parte Boiſſacus curabat *a* Chemeraldus Tribunus qui pedites ducebat princeps foſſam tranſcendit, atque in munitionem evaſit, Cæſar *b* Choiſeulius Pralinopleſſii filius ubi cum Boiſſaco, ſimul, & equitatu ſubſequitur, inter primores dimicans occumbit: eò Neapolitani qui propugnabant octingenti queis Cinarga Tribunus erat, fuſi fugatique, præterea omnis propè Mediolanenſis equitatus: ſed ex illis complures ſe in villam quæ ad ſiniſtram noſtris erat, ex fugâ recepêre: hanc Jacobus Quintana Tribunus, atque nongenti Hiſpani defendebant, foſsâ, atque palorum ordine munitam. At Navaillius, & Lalevius quâ parte juſſi erant munitionem ingreſſi in tempore advenêre, uti qui adversùm ſe propugnaverant, & qui ab Boiſſaco pellebantur, eos unà colligentes ſeſe iterùm frangerent, qui ubi acriùs noſtri urgebant, neque conſiſtere uſpiam facultas dabatur, Cremonam denique profugêre. Caracenam ferunt ubi contrà ac ratus erat rem perditam vidit, caput objectaſſe periculis, ſicuti huic cladi ſuperſtitem eſſe puderet, donec cum reliquo equitatu Stuzzius Germanus qui alæ popularium Tribunus Philippo merebat, hunc è mediis hoſtibus ægrè retractum Cremonam abduxit. Is tamen ipſe Stuzzius mox unà cum Cinargâ capitis ab Hiſpanis eſt arceſſitus, criminantibus utriuſque ignaviâ rem corruptam, tametſi illius modò virtute inter cæterorum terrorem, & fugam aliquamdiù ſuſtentata fuiſſet: ſed Hiſpani id more ſuo facere viſi, queis aliena virtus ſimul uſui ſæpè, & odio fuit.

a Le Marquis de Chemeraud.

b De Choiſeuil, Comte du Pleſſis-Praſlin.

Cæterùm tormenta, commeatus, impedimenta, atque alia omnia quæ hoſtium intrà munitiones fuerant, ab noſtris capta, cæſi complu-

res, tyro, & collectitius fermè miles, quem Caracena municipiis, vicisque imperaverat: captivorum aliquantum fuit, inter quos insignis a Galeassus Trottus Præfectus Equitum, præterea turmarum duces, & Centuriones: Serra Marchio in hostium exercitu Magister ut ipsi appellant, castrorum Generalis, atque alii graviter vulnerati: pauci è nostris desiderati, vulnerati permulti. Ubi id Atestino, & Pralinoplessio benè processerat, Cremonam hostem persequendo facti propiores sunt. 1648.

a Galeazzo Trotti.

Caracena quod res monebat Urbi metuens validum in eâ præsidium, & Vincentium Monsurim qui Præfectus esset relinquit, is Præfectus rei tormentariæ apud hostes erat. Ipse post paulò cum cæteris copiis ad Picoleonis Castrum abscedit, quò fugam ab nuperâ clade plerique intenderant: nam is locus probè munitus ad Aduam amnem est, qui ab Sorii amnis ostio ad Padum defluens Cremonensem ab Lodesano dividit Agrum. Ex adverso in altera amnis ripa est Ghierra vicus, quò Caracena traduxit copias, atque eò stativa habuit, utriusque ripæ fluminis potens, ut ab stativis ad Picoleonis Castrum facilè commearet, quò validum præsidium imposuerat, præterea frequentes in Lodesanâ ripâ custodias necubi hostis falleret. Primùm Atestinus, Gallique Cremonam oppugnare velle visi, qui si hac omissâ ad Picoleonis Castrum ab recenti victoriâ properassent, per absentiam Caracenæ dùm apud Cremonam cuncta ad propugnationem necessaria constituit, inter fugitivorum hostium metum, ac trepidationem quidpiam operæpretii facturi fuisse videbantur, quæ mora apud Cremonam facta, ea verò tantam opportunitatem corrupit: nam intereà Caracena quæ prohibendo nostrorum conatui necessaria fuerant sicuti diximus, anteceperat, ità ut mox quod optimum factu fuerat seriùs animadvertentes ad Aduam frustrà venerint.

Igitur ad Cremonam regredi visum, atque hujus oppugnationi dare operam: permulta fuêre, quamobrem id factu difficillimum videbatur, vastus murorum ambitus, atque adeò castra circùm immensa futura erant, quorum stationibus, ac custodiis, simul ac oppugnandæ Urbi haud satis copiarum Atestino, nec Pralinoplessio fuit: prætereà ab Urbe ad Padum instituendis munitionibus locus non erat, quò fiebat, uti porrigenda castra ultrà amnem essent, ut ne hac hostibus ad Urbem esset aditus: sed ultrà amnem Parmæ Ducis solum est, in quo per hunc nobis castra ponere non licebat, scilicet ut ne ex affine, atque amico planè adversus Atestino, ac nobis fieret. In Urbe militum, atque commeatûs affatim, mœnia refecta, pro mœnibus semilunæ, atque alia opera, quibus rebus fiebat, uti saltem diuturna oppugnatio futura videretur, cujusmodi incœpta multos recipiunt casus, atque haud fermè ex sententiâ eveniunt. Fuêre qui ità existimarent Pralinoplessium iis difficultatibus adductum ab eo conatu Atestinum deterrere voluisse, atque illum, & alios plerosque ubi consilium de summâ belli haberetur frequentes iisse in alia omnia, unum modò Atestinum cui id bellum gerebatur, potiundæ Cremonæ studio pervicisse, ut hujus oppugnationem aggrederentur.

1648. Primùm circùm Urbem castra fossâ, valloque, prætereà turribus, quas receptacula vocant, & castellis munita, unum quàm proximè amnem suprà Urbem exstructum, arcendo eâ parte si fortè navibus descenderet, hosti: in ipso flumine armatæ, tormentisque, ac defensoribus instructæ naves collocatæ, dein ad Urbis Arcem fossæ duci cœptæ, quâ si Atestinus potiretur, in Cremonensibus nihil moræ forè confidebat, quin se, suaque ipsi dederent, eò nihil his, atque Urbi noceri per oppugnationem studebat.

Sed eo pacto omnis belli Italici moles circùm Cremonam erat, quæ antehàc in Subalpinorum, Montisferrati, & Insubrium finibus fuerat. In ea regione Guido Villa Regis, atque Sabaudiæ Ducis copiis præerat, qui ubi hostes eâ parte cessabant, atque omnis horum cura in Cremonam versa erat, ipse & eódem rei publicæ usui esse decrevit. Igitur Santandream castrorum Præfectum ad Atestinum, & Pralinoplessium cum duabus equitum alis præmittendum est arbitratus, cui quoniam in hostico iter difficile, atque periculosum forè videbatur, huic ipse cum parte copiarum ad Placentinum usquè agrum præsidio esse constituit. Ex itinere Alexandriam tentare consilium fuerat, sed auctus crebris imbribus Bormia amnis transitum prohibuit: quamobrem Castellum novum ad Scriviam amnem pergit iter facere, quod huic Dertonâ haud procul habendum erat. Huic oppido Vincentius Gonzaga metuens Padum cum copiis trajicit, atque ad Salem habuit castra, undè Dertonam mittit qui præsidio essent: quâ re confectâ ultrà Padum regreditur, tametsi Gallos se transitu prohibiturum prædicaverat, delectus ab Caracenâ qui fines eâ parte tueretur.

Jacobus Villaurius [a] præsidium Dertonam ab Gonzagâ missus duxerat, qui ubi vicinæ regionis situm satis perspexerat, ibi verò ipse nostros transitu prohibere, aut quidpiam si ultrà pergerent his adferre damni decrevit. Eò in villâ quæ viæ imminebat, atque inter proximas vites pedites collocat, ipse æquiori loco cum equitibus in subsidiis fuit: qui Præfectus erat oppido, is pro mœnibus instruxit suos, si quid fortè duriùs accideret, rem sustentaturus, & receptui omnium consulturus. Ubi de hostibus Villa per exploratores cognovit, Montium qui cum equitibus in agmine princeps erat, hostes aggredi jubet: illi in Villaurii equites procurrêre, qui tametsi suo loco pugnarent, tamen primo impetu fusi, fugatique sunt. Ad Urbem ipse Guido Villa progressus erat: atque unà [b] Calusius Marchio, & pleraque Nobilitas, quæ Imperatorem comitabatur, prætereà equitum turmæ aliquot: hi quidquid extrà mœnia fuit peditum, postquàm glandes sclopetis emiserant, propulêre, quos fugientes prosecuti ad portam substitêre, neque quidquam prohibuit ingredi, quàm quod nihil de occupandâ Dertonâ consilii habuerant, neque id jusserat Villa, qui tantæ rei casum datum iri nusquam speraverat: duo modò equites inconsultiùs oppidum ingressi ab multitudine facilè oppressi, captique sunt: quinquaginta ex hostibus cæsi, vulnerati complures, octuaginta capti:

[a] Villauri.

[b] Le Marquis de Caluso.

è nostris cæsi quindecim, inter quos *a* Ascanius Marassanus, vulneratus Calusius. 1648.

a Ascanio Marazzano.

At sclopetarii qui in villâ erant viginti, confisi fossæ, ac munitionibus, ubi deditionem facere ab Guidone Villâ jussi sunt, respondêre id se demùm facturos ubi tormenta in conspectu forent: indignatus Guido sclopetarios centum villam expugnare jubet, qui admoto ad portam igne, atque hac incensâ protinùs ingressi nihil hostibus pepercêre. Dein Guido Castellum novum ad Scriviam quò initio iter intenderat, petit, atque eò relictis peditibus, tormentis, & impedimentis postridiè cum equitatu Vogueram, ac secundis castris ad Placentini agri fines pervenit, indè Santandream cum duabus equitum alis, per pacata omnia ad Atestinum, & Pralinoplessium dimittit, ipse Castellum novum ad Scriviam redit. In propinquo sclopetarii hostium equites apud Salem fuêre, qui locus haud procul Pado, quo hunc Scrivia influit, positus est: hos abscedens Vincentius Gonzaga eò reliquerat, uti quid nostri ubique agerent, explorarent. Sed locum Villa obsideri ab idoneo militum numero jubet, atque oppugnari, si deditionem facere hostes abnuant, quam subitò fecêre, dein apud Pioveram traductis Tanarum amnem copiis ad Bassignaram Guido stativa habuit, interea dùm plures ab Galliâ copias opperitur.

At Santandreas cum mille fermè equitibus castra circùm Cremonam est ingressus, atque eódem mox Ludovicus Dubledus Uxellarum Marchio mille, & quingentos pedites duxit. Sed ne his quidem copiis auctus Atestinus Cremonæ expugnandæ par esse videbatur, cùm vastæ, atque disjectæ Urbi, tùm quod in flumine haud satis erat præsidii, quo hostis arceretur.

Quod ab Urbe ad flumen intercedebat soli id hostes operibus compleverant. In flumine ab superiori, ad inferiorem castrorum munitionem naves omninò tres in statione nostri habebant, triremium in morem, defensoribus, atque tormentis instructas, alia navigia ad Portum Vitreum ex adverso Cremonæ stabant, vectoria pleraque, nec ad usum belli admodum idonea. Id hostibus cognitum spem fecit, si plures armarent, pelli nostras ab majori numero, aut capi posse. Eò Vincentius Monsuri naves decem noctu deducit, probè instruit, ac militibus complet, hæ remis incitatæ ab Cremonensi ripâ in nostras incidêre, quæ majus quàm pro numero edidêre certamen, postremò dilapsis in proximas scaphas, aut nando defensoribus, captæ ab hostibus, atque abductæ, cum omnibus quæ ad Portum Vitreum stabant, Cremonam sunt.

Ubi ad Urbem patuit ab flumine aditus, Caracena, atque alii Hispani Duces facilè ingredi, atque regredi, integros pro fessis militibus, commeatum, atque alia quæ usui essent introducere: quod ubi fit, ibi verò nihil est quod in oppugnatione, aut obsidione spei quidquam hostis habeat: eò mirum videtur, huic diutiùs Atestinum hæsisse, neque ab Pralinoplessio quò minùs id faceret deterritum, viro rei militaris scientissimo, nisi si præceptum erat, omnia Atestino obsequi, atque ho-

1648. minis lubidini servire, ut ne fidem mutaret. Qui Cremonam destinabant, jam non se mœnibus continere, sed ultro erumpere, ac nostros operi intentos aggredi, quibus ubi Lalevius Guignardus acriter resistit, pellitque ab munitionibus, egregiè dimicans occumbit: is castrorum Præfectus, atque Tribunus militum apud Mutinenses erat.

Cùm oppugnatio parùm procederet, visum Atestino, & Pralinoplessio, Guidonem Villam accersere, cum reliquis quas apud Bassignaram tàm Gallorum, quàm Sabaudiæ Ducis habebat copiis. Is transmisso Tanaro per Placentinum, & Parmensem agros, factâ ab Duce potestate, Brixellum, dein ad Atestini castra profectus, egregiam more suo huic bello navavit operam. Data huic provincia est, ut ad Picoleonis castrum versùs, & Aduam amnem, quod optimum factu existimaret, id exequeretur, auxilia, atque commeatus ad Urbem eâ parte prohiberet, Aduam ipsum, si quâ fieri posset, traduceret copias, tutaque omnia extrà castra præstaret. Sed nihil id prohibebat Hispanos per Parmensem agrum, ac Padum traducere ad Urbem quæ vellent omnia, quò fiebat, ut eò commeatûs affatim, & militum ad propugnandum, quin & ad erumpendum esset, atque adeò incœptum Atestino frustrà futurum videbatur. In eo rerum statu Guidonem Villam accersere placuit, consulique in medium, ecquid porrò spei de Cremonâ potiundâ esset. Cuniculum ad exteriorem, quæ pro Arce Cremonæ munitionem erat, nostri duxerant, quem pulvere tormentario de more oppletum incendere cunicularius parabat, haud procul stabant Atestinus, Pralinoplessius, & Villa, uti quid ruinæ cuniculus ederet, inspicerent, cùm ecce ab Arce emissâ tormento pila Villam prosternit, necatque. Is fuit Ferrariensis, genere, atque virtute juxtà clarus, qui Carolo Emanueli Sabaudiæ Duci, dein Victori Amedeo filio, ac demùm Carolo Emanueli nepoti merendo, omnia militiæ decora, atque imperia fuerat consecutus, ipsi Ludovico XIII. Regi propter multa, magnaque facinora carus adeò, acceptusque, ut hunc in sancti Spiritûs regiam militiam, qui honos vix ulli extraneo, præterquàm Principibus habetur, cooptandum rescripto deligeret, atque eâ gratiâ civitate donaret, postremò nobilibus, atque opimis in Galliâ prædiis donatus est, nam quoniam Victori Amedeo, & Carolo Emanueli filio, cum Ludovico XIII. & Ludovico filio belli societas dudùm intercedebat, Villa æquè de his Regibus, ac de Sabaudiæ Ducibus benè meritus erat, & quandóque Gallicis simul, & Sabaudicis copiis præfuerat.

Mense Octobri denique, Atestinus solutâ Cremonæ obsidione Casalium majus rediit. Id oppidum in Cremonensi Agro est, quò sicuti anno proximo, prætereà apud Pompanescum in finibus Agri Mantuani pars aliqua Gallicarum copiarum hyberna munivit. At Pralinoplessius per Parmensem Agrum eâ quâ Tarrus amnis alluit valle, & per Genuensium fines exercitum in Montisferrati Agrum, Taurinos, & pacatas alias regiones in hyberna deduxit. Caracena si fortè quo itinere Guido Villa in Cremonensem venerat Agrum, eódem Pralinoplessius

agmen reduceret, equitatum, atque expeditos pedites ultrà Padum miserat. At Pralinoplessius quàm longissimè ab Pado ad mare inferum versùs iter intenderat, qui incolumi exercitu ab tàm longinquo bello redire satis habebat. Id adeò difficile per Italiam fore primùm existimaverat, uti de reditu in Galliam per Rhætos, atque Helvetios, pacatos, atque amicos populos agitaverit, atque eâ gratiâ Centurionem Helvetium ad Labardæum Ludovici in his regionibus Legatum properè miserit, cum litteris quibus rogabat ut id Helvetiorum, atque Rhætorum voluntate facere liceret: cæterùm utrùm id ipsi venerit in mentem, an uti falleret hostem simulaverit, parùm compertum habeo. Ita apud Cremonam, & Neapolim cuncta ab nostris benè cœpta malos eventus habuêre, & utrobique Hispani cunctando, remque modò sustentando propè lapsam restituêre. Sed hujuscemodi procul incæpta vix usquàm nobis prosperè evenêre, nam ubi quid eò novi, ac præter expectationem accidat, ibi omnia priùs aut labefactata, aut perdita sunt, quàm satis maturè occurreris: qui milites frequentes mittuntur, ii exiguo numero adveniunt, plerisque ex itinere dilabentibus, ac longinquam abnuentibus militiam: postremò qui longè ab oculis, ii & longè ab animo sunt, neque his pecunia in stipendium, atque alia ad belli usum necessaria perindè, ac vicinioribus curantur. 1648.

In Hispaniâ res publica ab nostris, quàm in Italiâ meliùs hoc anno gesta. Catalonia Michaëli Mazarino Cardinali nuper decreta fuerat: sed eò ab Româ profectus postquàm tantisper agitaverat, subitò ad Urbem rediit, seu hujus desiderio tenebatur, seu Provinciam in quâ bellum gerendum erat, alterius cujus id operâ fieret magis, quàm suam fore rectè arbitrabatur, nam homini Ecclesiastico, ac Monacho bellum attingere fas non fuit: cæterùm Mazarino fratri consilium fuisse aiebant, hominem eò mittere, quò plurimùm dignitatis, rei publicæ autem gerendæ aut nihil, aut minimùm haberet: neque illi satis placebat fratrem Romæ agitare, quò multa injussu suo movebat. Hæc igitur Provincia Michaëlis discessu vacua Carolo Schombergio Equitum Tribuno continuò decreta, qui ne ipse quidem lubens priùs in eam discessit, quàm data huic fides est semestrem modò futuram: nam tametsi virtus, & audacia homini, atque alia optanda bonis superabant, tamen erat otii cupido, atque Aulæ deditus animus.

Hic ubi Barcinonem Provinciæ caput advênit, neque Tarraconem ad mare, neque Ilerdam ad Sicorim sicuti antehàc cæteri sibi oppugnandam esse constituit, quod illis tentatum antehàc secùs cesserat, sed ad Dertosam animum adjecit. Id oppidum ad Iberum amnem est, haud procul ab mari, cuncta ultrà Iberum in Hispanorum potestate, atque ditione sunt, præter Ampustæ Castellaniam, ita appellant parvam quamdam regionem, quæ pars Cataloniæ est: eò Miraves oppidum haud procul Dertosâ, suprà hanc Flixium ad Iberum est. Ampustæ Castellania Valentianis finitima est, Tarraco cis Iberum ad mare sicut antehàc diximus in Hispanorum ditione est, haud procul Dertosâ, quò

1648. fiebat, uti nostros hanc oppugnaturos nusquàm suspicarentur, cæterà probè munitam, ad quam & ab mari adverso flumine haud difficilis navibus cursus, atque aditus est. Oppidum in citeriore est ripâ, ab quâ rates junctæ ad ulteriorem pertinebant, has protegebat munitio ex aggere facta, atque valido defensata præsidio, rupes aspera, atque invia ad mœnia circumquâque fermè pertinet, præterquàm ad flumen, nam eò æquioris loci quidpiam est, quem hostes probè muniverant.

Incæptum suum hosti occultare summa cura Schombergio fuit, ita sicuti antehàc alii Imperatores itinere quod ad Tarraconem, aut ad Ilerdam ferre videretur, ducit agmen; ast ubi eò ventum, quò ad alterutrum divertere necesse erat, si alterum oppugnare vellet, neutrò flexit iter, sed medio itinere præmisit equites, atque expeditos pedites, qui cis transque Iberum circùm Dertosam stationes haberent, ut ne quid commeatûs, aut præsidii ampliùs introduceretur, intereà dùm omnis exercitus adveniret. Qui ultrà Iberum adversùm munitionem quæ rates in flumine junctas tegebat, stationem habituri erant, ii è regione Flixii transiêre: qui autem cis Iberum mansuri, ii quod æquioris loci rupes inter, & amnem esse diximus occupavêre. Illic Franciscanorum Cœnobium est, quò pedites centum locati, idque futurum erat Schombergio oppidum oppugnanti Prætorium. Sed hostes facti in tantâ vicinitate certiores, custodias eò ab nostris negligentiùs agi, eruptionem ab oppido fecêre: primùm quadringenti, dein omnis in subsidiis equitatus, postremò oppidanorum magnus numerus, qui improvisò ad Franciscanorum ædes advenientes oppresserê nostros: nam hi inter tumultum, & trepidationem neque arma capere, neque providere, aut administrare quidquam potuêre: prætereà deserti ab cæteris in quibus nihil auxilii fuit, deditionem fecêre, ac captivi omnes in oppidum abducti sunt.

Ita sese habebant principia, cum Schombergius, atque unà omnis exercitus advênit, quem hostes ex tantulâ re quoniam ex sententiâ evenerat, suprà modum feroces clamoribus quæ sui fiduciam, & nostri contemptum ostentarent, excepêre. Postpaulò cum Urbis situm contemplaturus propiùs mœnia Schombergius accessisset, pila tormento emissa *a* Boscum Roglium qui Imperatorem comitabatur, interemit, is vir fortis, multorumque stipendiorum fuit, cui ob rei militaris scientiam datum fuerat aciem instruendi munus. Primùm ultrà Iberum, quò propè omnia præter Flixium, & Miravesem sicuti suprà diximus, in hostium erant potestate, castra ab nostris properè munita, atque amnis ratibus aliquanto suprà oppidum intervallo junctus, ut hinc, indè pervia castra essent, Uldecona, atque Rosella quæ loca hostibus ultrà Iberum haud procul castris opportuna fore videbantur, capta, direpta, labefactata. Hispanis Franciscus Mello Imperator erat, is uti nostros averteret ab Dertosâ, Flixium tentavit, quò commeatus, atque alia ei rei quæ agebatur idonea congesserant: hæc advehere aut terrâ, aut secundo amne eò facilius erat, quod Flixium inter, & Dertosam medius est Miraves, opportuna

a Bosc de Rogle.

portuna hinc indè commeantibus statio, qui uterque locus, ut ne in potestatem hostium veniret, Schombergio cautio fuit. 1648.

Igitur Francisco Hannibale a Estræo Coveræo Marchione in castris pro Prætore relicto, ipse cum Marsino Legato, & Hardio Trussæo, duobus sclopetariorum millibus, & mille quingentis equitibus Flixium de secundâ vigiliâ contendit, atque ubi oppido appropinquabat, Marsinum cum Baltasaris equitibus præmittit, qui speciem omnis advenientis exercitûs Hispanis præberet: is stationes eorum pellit, ac ut ne quid ampliùs faceret, nocte prohibetur. Hispani vasis silentio collectis clàm abiêre, quod ubi dies aperuit, Schombergius introducto Flixium majore præsidio properè ad castra rediit. Triduum tormentis quassatæ munitiones Dertosæ sunt, ac nonnihil labefactatæ. Intereà Schombergius Hispanos ad Matthæi-Fanum diei unius itinere castra habere per exploratores cognovit, atque auctos aliquanto copiarum numero de castris quæ ultrà Iberum erant oppugnandis consilia inire, prætereà Classem ad Iberi ostia propediem venturam, quæ ad Dertosam accedere conaretur, ad hoc milites in terram cis Iberum exponeret, quà parte neque vallum, neque fossa castra muniebant, ita undique cis, transque Iberum, terrâ, ac mari pericula instabant, ni maturè Schombergius hostium consiliis præverteret.

a D'Estrée, Marquis de Cœuvre.

Igitur IV. Id. Quintiles quæ dies Eulaliæ virgini sacra est, Divæ Barcinonensium tutelari, & quæ ab cæteris Catalanis piè, sanctéque celebratur, Schombergius per Tubicinem signum deditionis si hanc facere Dertosani æquis conditionibus velint, cani jubet, qui si cessarent, nullam hujusce rei posthàc copiam essent habituri, sed omnia quæ sors belli ferret passuri. Quod ubi sunt aspernati stolidè feroces homines, Marsinum Legatum robora virorum ex omni exercitu ad tria millia peditum deligere Schombergius imperat, atque in munitiones hostium impetum facere, cujus rei gerendæ seriem huic præscribit, nisi si quid aliud agentem, molientemque res moneat, ipsi castrorum Præfecti cum Legato unà adfuêre: ab hastato qui prælium inituri erant, ab singulis vexillariis prima subsidia, ab Procenturionibus secunda, ab Centurionibus postrema acies ducebatur, Tribuni cum reliquis cohortibus, Castrorum Præfectis Estræo, & b Lafario, atque ipso Marsino Legato sequebantur: primi per ruinas evadere, securibus palos, atque alia quæ objecta erant perfringere, malogranata, atque alios missiles ignes jaculari. Sed qui oppidum defensabant, ii haud timidi resistunt, continenti tormentorum, atque sclopetorum flammâ, ac strepitu munitiones collucent, ac personant, multi utrimque pilis, aut glandibus icti cadunt: qui è nostris in fossam descenderant cuniculo ab hostibus accenso labefactati tantisper sustinuêre impetum, dein dilapso periculo in semilunam quæ ultrà fossam erat transcendunt: sed in eam ab oppido tanta pilarum vis tormentis mittebatur, ut eò consistere nequirent, atque adeò retulêre pedem. Id ubi Marsinus est conspicatus, qui in subsidiis erant, eos evocari jubet: aderat Trussæus & ipse castrorum Præfectus,

b Le Marquis de la Fare.

1648. si cui usui Legato in re tantâ esse posset, ab quo uti sibi liceret quos evocabat adducere enixè postulat, atque factâ potestate dum quod imperatum erat facit sedulò, adproperatque, glande ictus occubuit, vir genere, atque virtute clarus, pater Præfectus Prætorio fuerat, cujus rerum capitalium in Aulâ, atque venalium cognitio, ac judicium est.

Sed nostri & qui evocati ab Marsino, & qui ab semilunâ pulsi fuerant, ubi & animam, & animum receperant, undique simul omnes in eam irrumpunt, pelluntque indè hostes, qui abeuntes cuniculo in semilunâ præparato admovent ignem: hac peste quidam fortè superstantes, aut vicini absumpti, at disjecta humus complevit fossam, facilioremque ad semilunam cæteris aditum præbuit: nostri perculsos, atque in propugnaculum fugientes hostes persecuti, sicuti continenti agmine unà cum his oppidum ingrediuntur, ita momento temporis urbs capitur. Hostes cum urbis Præfecto, is erat Jacobus Brisuëla Salcedus Hispanus, pars in arcem, alii in Templa confugiunt, Episcopus cum telo repertus capitur, abduciturque, discurritur ad prædam, pleraque avaritiæ, & lubidinis exempla eduntur, nam crudelitatem genti nostræ nemo verè objectaverit, ubi per duas horas direpta urbs, sedatusque tumultus fuerat, nostri ad arcem pergunt ire, quò Brisuëla cum aliquot militibus receperat sese.

Is ex ingenio gentis sibi, & profugo, & omnium rerum egenti conditiones sicuti aliquamdiù propugnare posset ferri æquum censebat: sed quas Schombergius voluit latæ, acceptæque: ut ipse, Centuriones, Procenturiones, Vexillarii succincti gladiis egrederentur arce, milites verò gregarii, captivi omnes in Galliam abducerentur: convênit præterea quod suâ sponte facturus erat Schombergius, ut Ecclesiasticis in oppido sua omnia relinquerentur, oppidanis ubi Ludovico jusjurandum essent polliciti, manendi in Urbe copia esset, atque aliò ne migrare cogerentur. Reliquum æstivorum refectæ Dertosæ munitiones, ac muri qui haud mediocriter inter oppugnandum tormentis labefactati fuerant, præterea prælia levia alia aliis locis facta. Tarracone haud procul, atque in eâ regione Salonem ad mare positum oppidum, quod Hispani classe venientes oppugnaturi videbantur, nostri tutati sunt: postremò missi qui ab Fragâ ad Ilerdam commeatus prohiberent, nonnullos intercepêre, dein copiæ in hyberna deductæ, Schombergius sicut initio pepigerat, æstivis confectis in Aulam rediit.

Vulgatum eâ tempestate est Philippum domesticis simultatibus impeditum segniùs bellum hoc anno defendisse: nam optimates Hispaniæ Grandes appellant, Regi quò minùs hujus filia unica Maria Theresa regni hæres Ferdinando Imperatoris filio nuberet, obstare voluisse, rectiùs nupturam Joannis Lusitaniæ Regis filio dictitantes. Philippus Gentis suæ Austriacæ decus illis nuptiis auctum iri existimabat, si Germanorum, Hispanorumque Imperium in filiam, atque generum caderet: Grandes autem Hispaniæ paci consultum iri censebant, si Lusitaniæ Regnum per Philippi filiæ, cum Lusitaniæ Regis filio nuptias

denuò cæteris Hispaniæ Regnis conjungeretur, ac tota Hispania Hispanis, non Germanis Principibus parêret, quorum eos tædium jam indè ab Carolo V. cepit: satiùs esse pacem per has nuptias patriæ parare, quàm alteris civile bellum alere, quod perpetuum, aut diuturnum fore videatur. 1648.

In Germaniâ Maximilianus Baioariæ Dux pactarum cum Suecis induciarum fidem violaverat, sicuti suprà memoravimus. Sed & hæ unà cum Gallis pactæ fuerant, adversùm quos tamen Maximilianus remittebat bellum gerere, si fortè eo pacto Ludovicum pacatum habere posset: at hunc fœderis quod ipsi cum Suecis intercedebat religio cessare prohibebat, cùm ipsi bello lacesserentur. Igitur Turenam copias Rhenum traducere, & cum Suecis conjungere jubet, equitum tria millia & quingenti, ac totidem pedites fuêre, qui propè omnes Germanicis bellis inveteraverant Galli, Germanique. Vrangelius qui Suecis Imperator erat, apud Gailhausem, Conismarcus qui seorsim exercitum ductabat, in quo Hassorum auxilia fuêre, apud Salismonasterium habebant castra, quæ omnes Suecorum copiæ in unum conductæ sub armis, signisque sicuti ad pugnam instructæ Turenam accepêre, utrimque tormenta perstrepuêre, atque hæc exercituum inter se coëuntium consalutatio fuit, dein inter tubarum, ac tympanorum sonum epulæ per omnia castra, atque contubernia celebratæ.

Triginta quatuor cùm equitum, tùm peditum millia in his exercitibus fuêre, equorum, atque jumentorum centum amplius millia vehendis commeatibus, tormentis, impedimentis, quin & ipsis calonibus, lixis, pabulatoribus: nam quacúmque procedit agmen, Germani, Suecique omnia abducunt jumenta, atque his quamdiù idonea sunt utuntur, clauda, atque invalida passim relinquunt. Austriaci, atque Baioari viginti octo millia fuêre, par equitum, & peditum numerus: at illi quoniam per hyemem gesserant bellum, ipsis, atque equis eorum fatigatis aliquâ quiete opus erat. Præter has copias Maximilianus alias ad Danubium cogebat, quod idem Ferdinandus faciebat in Boïohemo, atque apud Viadanam ipsam per Bochaïmum, & Vertium. Ab Mænó ad Danubium plena militibus erant omnia, sed ut anni tempus erat, plerúmque in stativis agitabant, nihil properantes ob pabuli per agros inopiam æstivorum tempus antecapere. At hæc ubi incæpta, continuò nostri, atque Sueci Danubium versùs movêre, Castella aliquot, atque alia loca minùs firma ex itinere illi cepêre, Sueci verò Dunkelspielem.

Nondum tamen visum Danubium trajicere, donec Conismarcus Ægram in Boïohemo commeatum introduxisset, quam Austriaci positis haud procul circumquàque præsidiis prohibere commeatu, & rerum necessariarum inopiâ ad deditionem cogere nitebantur. Conismarcus convecto Ægram frumento, atque aliis quibus egebat rebus, ad castra redit, frustrà tentatâ ex itinere Ambergâ, quæ in superiore Palatinatu posita est. Inter has moras hostes copias novis quos confecerant delectibus haud mediocriter auxerant, quæ res ipsis animos addi-

1648. dit, uti nostris ad Danubium moventibus, idem & ipsi facerent. Igitur ad Guntsburgum habuêre castra, quod oppidum ad Danubium est, æquo Ulmam inter, & Laugingam spatio, eódem est pontis copia. Galli, Suecique ad Langenavium, quod ab Guntsburgo horæ unius itinere abest, processerant, decreverantque apud Laugingam quæ jam annum Gallorum præsidio tenebatur, Danubium ponte cujus & eò copia est trajicere, castrisque Guntsburgum inter, & Augustam Vindelicorum positis hac Urbe hostes quibus tùm caput belli, & rerum erat, intercludere : quod ubi sensêre, Guntsburgo rescisso priùs ponte properè movent.

Turena, atque Vrangelius apud Laugingam habuêre castra, undè equitum alas decem præmittere visum, quæ hostem attinerent: hæ Danubium eò traducuntur, pars è Turenæ exercitu, quos ipse ducebat, alii Sueci duce Conismarco. Cornu sinistrum hostium, nam in cornua duo fermè Germani omnes dividunt copias, apud Zusmarhausen restiterat, pedites (duo propè millia fuêre) in fronte locati, equitatus in subsidiis erat, prætereà tormenta sex: natura loci receptui hostium idonea, passim saltus, atque paludes erant. Cornu hoc Gallis, Suecisque objectum erat, quò cæterorum hostium discessum pugnando tegeret. Turenam, & Conismarcum subsecutus erat Vrangelius, cum reliquis copiis. Turena cum equitibus suis primus ad hostes pervênit, trecentos emittit, qui initium pugnandi faciant : hi primò pulsi, donec omnis advênit equitatus. Ibi verò hostes retulêre pedem, & ad proximas contulêre se sylvas, in quibus freti loco suâpte naturâ impedito, semel, atque iterùm haud impigrè converso gradu propugnavêre, cæterùm turbatis ordinibus, ac complunbus cæsis postremò nihil satis in armis, atque virtute præsidii porrò esse sensêre, itaque receptui consuluêre.

Planities post saltum erat, in quâ quindecim Imperatoris equitum alæ stabant in acie, quarum intervallis recepti qui ab nostris pulsi fuerant, ipsi fessi integris illis delegavêre pugnam: sed hæc haud æqua nostris item fessis, & paucioribus adversum plures, recentesque fuisset, ni Vrangelius cum Suecis in tempore advenisset. Ibi verò prælium atrocius quàm antea fuit, aderat ipse Milander, penes quem summa rerum in Austriacorum erat exercitu : sed nec Imperatoris, ac nonnullorum virtus, & exemplum prohibuêre, quin & hi referrent pedem, atque ad saltum alterum quò ferebat recipientium sese iter, citato gradu se conferrent. Eò octingenti fuêre pedites, cum tormentis aliquot, qui pilis, glandibusque nostros perterrefacere conati paulisper rem sustentavêre, atque ipsi equites instaurare prælium velle visi, diffidentes tamen rebus suis abscedere pergunt, spem nacti id se satis tutò facturos, intereà dùm pedites in saltu hostem morarentur.

At Galli, Suecique hi ab sinistrâ, illi ab dextrâ pedites aggressi facilè pellunt saltu, dein equites qui receperant sese properè assecuti cunctos nisi qui in propinquas diffugêre sylvas, cecidêre. Turena vexilla septem ubi primùm cum hostibus prælium incæperat, iis detraxerat,

ac tunc cum Vrangelio unà pugnans ſex alia capit, ipſe Milander, at- 1648.
que alii Auſtriacorum duces egregiè pugnantes occubuêre. Galli, Suecicique porrò hoſtes perſequuntur, atque in eos incidunt, qui impedimentis præſidio erant, quibus fuſis, fugatiſque eâ prædâ potiti ſunt. Baioari omnes, atque Auſtriacorum pars magna Schmutſerem amnem qui haud procul Auguſtâ eſt, trajecerant, quò noſtri perſequendi hoſtes finem fecêre: nam & reſciderant pontem, & quam tenebant ripam, eàm egregiè muniverant. Eò Baioari pedites præſidium agitabant, equitum alæ quinque in ſubſidiis locatæ, quibus Ulricus Vitembergus vir Princeps præerat, cæteri Auſtriaci, atque Baioari in propinquo monte munitiſſima habebant caſtra.

Turena, atque Vrangelius cum ſolo qui aderat equitatu, eóque haud mediocriter ab tantâ re uſquè geſtâ fatigato, nihil ſibi ultrà conandum decrevêre, intereà dùm pedites, atque tormenta, quæ aliquo intervallo ſequebantur, advenirent. Quæ ubi adfuêre ſubitò adversùm hoſtes locata magnam eorum edidêre ſtragem: poſtridiè noſtri haud ceſſaturi erant, & quâ amnem trajicerent perveſtigaturi, atque adeò proxima hoſtibus imminebat pugna, cujus metu ſilentio noctis vaſis collectis Auguſtam versùs abſcedunt, atque caſtra ſub ipſis mœnibus, tormentiſque Urbis ponunt. Ita Auſtriaci, atque Baioari ſeſe victos, aut certè maximè labefactatos eſſe demonſtrabant: cæſi namque fuerant, captive ad quatuor millia, tormenta decem, impedimenta omnia adempta, ipſe Milander qui illis præerat, cæſus. Is per hæc bella Guillelmo Haſſiæ Langravio meruerat, ubi ipſe aberat exercitum ductare ſolitus: qui poſtquàm obierat mortem remque filii Amelia Elizabetha Hannauvia mater per illius pueritiam procurabat, tùm belli gerendi ſumma ad Milandrum redierat, quod Guillelmus adversùm Auſtriacos Gallis, Sueciſque ſocius uſquè geſſerat. Sed id conditionibus componere, ac neutri parti ſtudere Milander Ameliæ autor fuerat, ſalubri in ſpeciem mulieri viduæ conſilio, cæterùm jam tùm Auſtriacis hoſtibus favebat, quibus poſteà meruit, conſilio, quàm manu melior habitus.

Sed intereà Amelia Elizabetha ex fœdere, & ſocietate quæ ipſi cum Gallis, Sueciſque intercedebat, pro parte ſuâ capeſſebat bellum, per Geiſium hominem impigrum, quem filii copiis præfecerat. Is Lamboïum unum ex Auſtriacis ducibus, qui jamdiù Bredebendum Caſtellum oppugnabat, aggredi, atque indè pellere decrevit. Sed Lamboïus priuſquàm Geiſius adveniret, caſtello per deditionem potitus reficiundis ex oppugnationis labore militibus abſceſſit, quos feſſos Geiſio, atque Haſſis recentibus, & integris objectare haud ſatis conſultum exiſtimabat, ſimul optimum factu viſum copias augere, ut æquis, aut pluribus cum hoſte decertaret. Igitur Antonacum versùs movit, nam id belli haud procul Coloniâ Agrippinâ gerebatur. Eò *a* Arckii, & Fuſtembergi Comitum copias conjunxit ſuis, dein pedites navibus impoſitos ſecundo Rheno *b* Aleſum ire jubet, ipſe cum equitatu eó-

a Les Comte d'Arck, & d Fu[n]temberg
b Zons.

1648. dem contendit. Apud Grevembroïcum Haſſi habebant ſtativa, quos de adventu ſuo quàm maximè celatos Lamboïus volebat, atque adeò ſuos ſedulò continuerat caſtris, quos poſtridiè in aciem eduxit.

Nihil tamen Geiſium feſellerat hoſtem eſſe in propinquo, ſeque, & milites ad craſtinam apparaverat pugnam, nullaque adeo fuit mora, quin & ipſe hos educeret caſtris, aciemque inſtrueret: utrimque primò pugnatum acriter, & quò rem fortuna inclinaret, aliquamdiù in incerto fuit. In cornu dextro Haſſorum perturbati ordines, neque reſtituendi, aut conſiſtendi ſpatium Auſtriaci dedêre, qui mox planè pulſo eo cornu ſicuti partâ victoriâ effusè prædari, nihil quid aliò gereretur ſoliciti. In eo primo conflictu Wied Comes Haſſus, & ducenti alii capti, pauci cæſi, cæteri ad cornu ſiniſtrum refugerant. Eâ parte Haſſi rem egregiè gerebant, qui ubi cornu ſui dextri reliquiis aucti ſunt, ibi verò dextrum hoſtium cornu profligavêre, dein prædantibus qui in ſiniſtro cornu ſeſe planè victores arbitrabantur, intervenientes & hos facilè fudêre. Haſſi ad quatuor millia pedites, ad duo millia equites, & præterea quingenti fuêre: Lamboïus octo millia peditum, equitumque ſub ſignis habuit, ex eo numero cæſi millia duo, capti duo millia quadringenti, vexilla triginta, tormenta undecim, equi ſexcenti, Lamboïus cum reliquiis profligati exercitûs, & Sparro Legato Coloniam profugit.

Poſtquàm Turena, atque Vrangelius Auſtriacos cum Milandro ipſo ceciderant, coëgerantque eorum reliquias cum Baioaris ſub Auguſtæ mænibus ponere caſtra, ipſi de traducendis Licum amnem qui Urbem præterfluit copiis conſilium iniêre. Turena quò longius ab Auguſtâ diſcederet, eò pauciores, ac negligentiores hoſtium ad amnem cuſtodias inventurum ſe ratus, ad Oberdorfium movit, Danubium versùs. Raïnum eſt ex adverſo, munitiſſima Baioarorum arx, Licus amnis æquo inter utrumque locum ſpatio Danubium ſubire properans fluit, pons ſuperſtratus eſt, quem ab utraque parte Caſtella, præterea ab Raïno tormenta protegebant: eò & deſcenderant ab Auguſtâ hoſtes, quò noſtros tranſitu fluminis arcerent. Sed hos Turena tormentis adeò territavit, ut & Caſtella, & pontem ſilentio noctis abſcedentes dcſererent: ponti injecerant ignem, ſed is ſubitò reſtinctus ab Turenâ, qui brevi copias eò traduxit, relictoque in Caſtellis quæ in utrâque ripâ ad pontem erant præſidio, ulteriùs pergit ire: idem Vrangelius facit, qui aliò Suecorum copias amnem traduxerat. Ambo igitur Baioariæ fines ingreſſi ad Iſarem amnem alium contendunt, Fruxinum, Friſingam tùm appellant, atque Landshutum haud difficulter capiunt, Moſburgum quod interjacet ad Ambri amnis oſtium ultrò hoſtes deſeruêre, quò pecoris magna inventa copia noſtris uſui fuit, levavitque commeatûs inopiam, quæ in regione ab incolis vaſtatâ, ut ne quid hoſti relinquerent, nonnulla erat. Hoſtes ponte interrupto qui ab Fruxino ad alteram pertinebat ripam, in hac conſtiterant, munitionibus quas exſtruxerant defenſuri ſe, ac noſtros tranſitu prohibituri: poſtridiè tamen

ubi tormenta apparari, atque disponi adversùm se conspexêre, nequid ampliori morâ offenderent, maturè discesŝêre. Apud Fruxinum subitario opere constructis pontibus traductæ Isarem copiæ sunt, dein his destructis, apud Landshutum is quem hostes interruperant est refectus, relictumque eò præsidium. 1648.

Ad Oenum porrò amnem concedente hoste, eòdem Turena, & Vrangelius properavêre: sed hic amnis cæteris altior, rapidiorque Austriacis, atque Baioaris, qui hunc maturè trajecerant, munimento, ac saluti fuit: neque enim aut vado, quod nullum erat, aut ponte quem construere natura fluminis, atque hostes ex adversâ ripâ prohibebant, transiri poterat. Ad Vasserburgum dies aliquot frustrà consumpti, id oppidum ad Oenum positum est, egregiè qui præsidio erant propugnantibus: Muldorfium ad eumdem inferius amnem captum, præsidiumque oppido impositum. Ita ab Lico ad Oenum omnis Baioaria Gallis, ac Suecis obnoxia fuit, Maximilianus Salisburgum profugus abiit, rem tanto, atque id ætatis Principe, nam septuagenario major erat, haud satis dignam: prætereà ad hæc mala persese gravia morbus qui cumulum faceret, accessit.

Dùm hæc in Baioariâ geruntur, Conismarcus quem ab Vrangelio diversum sæpiùs exercitum ductare suprà memoravimus, ab Brixio quò impedimenta omnia locaverat, in Boïohemum citato agmine profectus est, nam pedites jumenta carris omnibus suis, & alienis detracta conscendere jusserat, tantaque celeritas maturando itineri est adhibita, uti priùs ad Pragæ portas adesset, quàm de eò hostes quidquam sensissent. Noctu de industriâ advenerat, & quàm propiùs copia fuerat, occultus constiterat, dein apertis ubi illuxerat portis intulit sese, ac cæsis custodibus, ad interiora pergit: quò visum, eò præsidia locata, ac maximè apud Regiam, in quâ omnis regia vestis, atque ornamenta regni fuêre, biduum direpta Urbs est, Haracus Cardinalis Pragæ Archiepiscopus, cæterique proceres capti, atque abducti, Coloredus inter tumultum, ac trepidationem omnium nando in veterem Pragam profugit, quam atque novam Pragam Molda amnis ab parvâ quam Conismarcus ceperat, dividit. Huic studium ingens erat omnis Pragæ cis, transque Moldam potiundæ, atque eâ gratiâ Vitembergum, qui & ipse Sueciæ Reginæ merebat, ab Marcomannis accersiverat, quò seorsim gerebat bellum.

Sed res major erat quàm ut ab utroque confici posset: nam Sueci campestri bello magis, quòd se ipsum fermè alit, quàm urbium oppugnationibus idonei sunt, quæ cum ingenti sumptu fiunt, itaque frustrà Conismarcus tantàm rem aggressus erat. Id modò tantisper reipublicæ usui fuit, quod Ferdinandus Imperator primùm Pragæ veteri, atque novæ metuens, quas habebat in Boïohemo copias, eas aliò mittere non est ausus. Sed ubi ea formido dilapsa, ac validum veteri, atque novæ Pragæ ultrà Moldam impositum præsidium est, omni aliâ re posthabitâ omnes copias quæ in Boïohemo, atque in aliis Imperatoris

1648. terris fuêre, Boïodurum, Passavium nunc appellant, convenire jussit. Eò Austriaci, atque Baioari stativa habebant, quò ubi omnes Ferdinandi copiæ advenêre, iis Picolominium præficit, simul Maximilianus novis delectibus suas auxerat copias. Ubi utrique sese satis validos sensêre, secundùm ulteriorem Oeni ripam Scerdingam movêre: pons illic suprà amnem est, quò Picolominius traduxit exercitum, castraque sylvestri, ac paludoso habuit loco, præctereà vallum fossamque addidit, ut omnem pugnandi spem Gallis, Suecisque adimeret.

Hi & eò contendêre, biduumque castra castris collata habuêre: dein consumpto omni commeatu, pabuloque, ad Vilsium movêre amnem. Is valle amœnâ fluens, ad Vilshovenem Danubium subit. Octiduum in hac valle Galli, Suecique agitavêre, intereà dùm Austriaci, atque Baioari quàm longissimè ab his poterant Danubii legentes littus ad Vilshovenem iêre. Consumpto in Vilsii amnis valle omni pabulo, nostri ad Isarem habuêre castra, apud Dingelfingam, circúmque, quò pontes duos construxêre, uti cis, transque amnem pabulari copia esset, simul uti Landshuto quod præsidio tenebant, si res postularet, auxilio essent. Duvallius apud Lici pontem, atque Castella quibus Turenam potitum Oberdorfium inter, & Raïnum suprà memoravimus, aliquantum copiarum numerum habebat, quos Neoburgum ad Danubium ducere jussus est, relicto ad Lici pontem, Castellaque idoneo præsidio.

Id eò fiebat, ut apud Neoburgum Danubium trajicere Gallis, atque Suecis copia esset, si idem facere apud Ratisbonam, aut Ingolstadium Austriacis, atque Baioaris consilium foret: sed hi quoque ad Isarem movêre, refectoque quem nuper profugientes resciderant apud Landavium ponte, eò habuêre castra. Haud procul Sueci Castellum sclopetariorum equitum præsidio tenebant, quos in tantâ vicinitate sedulò speculantes nihil in hostium castris fallebat. Illi conspicati equites cum Trucmullero, & Ulrico Vitembergo egredientes Vrangelium subitò faciunt eâ de re certiorem, equitum numerum, quóve tenderent, indicant. Gallos, Suecosve pabulatores excipere consilium erat, quos ex consuetudine, & licentiâ incautiores futuros suspicabantur. Vrangelius è Gallicis Suecicisque copiis duo millia equitum deligit, progressusque obviam hosti hunc primùm intercludit castris, dein prælium incipit. Id per horam planè atrox fuit, hostibus haud timidè resistentibus, postremò tamen Trucmullerus ubi complures è suis cæsos captosve, seque cum paucis relictum videt, Straubingam quæ in propinquo ad Danubium erat, profugit, Ulricus Vitembergus fugæ consilium aspernatus ad extremum sustentatâ re, inter primores dimicans capitur denique.

Hujus maximè virtuti, post malam apud Zusmarhausen pugnam, Ferdinandi, atque Maximiliani res steterat, neque posteà uspiàm per Baioariam abscedentem hostem nostri fuerant assecuti, quin eò Ulricus summâ vi horum impetum sustentaverit, intereà dùm sui in tuto

locarent

locarent munirentque castra, aut ab hoste victore longiùs abirent. Turena nihil apud hostes tutum, aut quietum patiebatur, quin per expeditas equitum turmas, alasque aut pabulantes, aut quid aliud agentes, conantesve interciperet: eo pacto capta jumentorum millia duo, capti & ampliùs sexcenti ex hostibus. Viginti tùm, & quatuor millia fuêre, equites plerique: par nostrorum propè numerus fuit. Reliquum æstivorum apud Isarem utrique stativa habuêre, dein ad Licum Galli, Suecique regressi: hi apud Donaverdam Danubium trajecêre, atque circùm Norimbergam agitavêre: illi idem apud Laugingam fecêre, atque eò sicuti & ad Lici pontem, castellaque validis relictis præsidiis in Vitembergensi agro commorati sunt, donec rebus omnibus apud Monasterium Vestfalorum compositis, pax denique sancita est. 1648.

Nihil certè opportunius accidere potuit, quàm ista pax in Germaniâ sancita, uti bello quod eò gerebatur Gallia levata, faciliùs posthàc civile quod imminebat toleraret. Id cùm brevî futurum Mazarinus satis provideret, atque adeò se Condæi virtute opus habiturum, quâ unâ sustentari posse res publica videbatur, partim sponte suâ, partim amicorum hortatu hunc sibi aliquâ singulari necessitudine adjungere constituit. Ludovico Valesio Aletzio Comiti virgo filia erat unica Francisca Maria, cujus avia Carolæ Margaritæ Mommorantiæ Condæi matris soror, atque adeò ipsi Condæo amita fuerat, quo propinquitas huic cum Valesiâ virgine magna intercedebat: ipsa virgo proavum Carolum IX. Regem habebat, cui scilicet avus Carolus Valesius Inculismus Dux ex concubinâ natus fuerat: hanc virginem uti Mancinus sororis filius duceret, Mazarinus cupiebat, spem nactus gratiâ, & potentiâ suâ quod in sororis filio virginis generi impar erat, id æquari posse. Sed Condæo isthuc haud satis placuit, tametsi Mazarinus omnia ex hujus voluntate sese deinceps facturum in re publica, atque in familiari demonstraret: aliter visum Longavillæ Condæi sororis viro, qui utrùm hæ nuptiæ satis dignæ Valesiâ virgine essent, parùm solicitus, earum spe Mazarinum adducere conatus est, uti sibi Gratiæportum, cui suprà Vignerotium Richelium Præfectum esse diximus, huic ablatum ab Rege, & sibi permissum vellet.

Sed ea res Mazarino iniqua planè visa, cùm quia vix quidquam alicui adimi solet, ut alteri tradatur, tùm quia Valesiæ virginis cum Mancino nuptiæ non ex Longavillæ, sed magis ex Condæi voluntate fieri poterant, quem Mazarinus sibi adjungere hac affinitate studebat. Quia tamen ex ingenio suo clementi, ac benigno dixerat, sese Longavillæ omnia ex animo factum velle, hic continuò etiam infectis Valesiæ cum Mancino nuptiis Portum Gratiæ promissum sibi ab Mazarino esse dictitavit, qui isthuc ipsi præstare teneretur: sed in eâdem sententiâ haud fuere Gasto, atque Condæus, ubi his disceptatoribus Mazarinus, ac Longavilla usi sunt. Mirum fuit Mazarino venisse in mentem harum Valesiæ virginis cum Mancino nuptiarum, quibus hæc in ordinem viri redacta fuisset, atque dignitate quæ ipsi principis fœminæ ab na-

1648. talibus est, excidisset: præterea Ludovico Guisio Joüsio è Lotharingicâ gente principi adolescenti hanc nuptum dare parentibus consilium erat, sicuti suprà memoravimus.

Aulam inter, & Senatum quantæ de Edictis regiis lites essent suprà memoravimus, ac postremò Reginam hæc planè integra, atque observata velle Patribus edixisse. Nam hæc rectè, atque ordine in Senatu Rege coràm promulgata fuisse censebat, sed & firmiora futura, si & apud Rationum, & Vectigalium Curias promulgata forent. Eò missi ad illam Gasto, ad hanc autem Contius fuêre, uti tantis viris de Edictorum Promulgatione negare religio esset, cùm super eò negotio Regis Majestatem in hac utrâque Curiâ repræsentaturi essent. Sed in his haud æquiora ab Primariis Præsidibus Nicolaïo, & Ameloto audiêre, quàm quæ Rex ipse, atque Regina mater in Senatu ab Molæo audierant: neque tamen eò minùs Edicta utrobique promulgata sunt, negante utroque Præside id ex sententiâ Curiarum fieri, nam idem quod Senatus fecerat, & ipsis facere consilium fuit, scilicet singula Edicta perpendere, ac de his liberè sententiam dicere.

Eò Rationum Curia in qua Magistratus semestrem rei publicæ per vices navant operam, altero quod vacabat Semestri accersito, de Edictis consultabat, quibusnam traderentur, uti de his quamprimùm referrent, cùm est nuntiatum adesse ex Vectigalium Curiâ, qui sibi adeundi, atque colloquendi copiam fieri postularent. Hi ubi assedêre. *Rempublicam jamdiù pessum ire* dixêre, *ac planè perditum iri, nisi quid auxilii in Curiis sit: non in singulis, quæ frustrà Administrorum lubidini usque obstiterint, sed universis quas adeò conjunctas oporteret. Id sentire Vectigalium Curiam, id Magnum Consilium, & si idem Rationum Curiæ videatur, harum trium Curiarum conjunctionem statim fieri posse.* Quod cùm satis Rationum Curiæ placuisset, facta Conjunctio est, neque obstitit quidquam pristina inter Rationum Curiam, & Magnum Consilium utriùs primæ partes esse deberent, controversia.

Convenêre igitur delecti ex tribus his Curiis, quibus visum aperire Senatui consilia sua, ut ipse huic Conjunctioni caput esse vellet. Eò ad hunc iêre, & quid rei ageretur Patres edocuêre. Id in majori Classe factum, quò aderant & qui ex eâ jus extrà ordinem in Edicti, & rerum capitalium Classibus dicere solent. Duo ex hac majori Classe mitti visum, qui cum delectis ex tribus Curiis in B. Ludovici Conclavi colloquerentur, & quæ harum consilia essent ampliùs cognoscerent. Quod ubi factum est, visum denique omnes Classes in Majorem quò frequens Senatus haberi solet, convocari, quò Senatu frequenti decretum est, hunc Ordinem sibi Magnum Consilium, Rationum, ac Vectigalium Curias conjunctas velle: eò duos ex singulis Classibus in B. Ludovici Conclave ituros, quò & hæ Curiæ delectos è suo quæque Ordine missuræ essent, uti quod in rempublicam esse videretur, id inter se consultarent: de re omni referretur ad Senatum, atque is quod optimum factu sentiret, id decerneret: intereà ex Senatûs Consulto an-

ni CIↃ.IↃC.XV. si quis ex Magistratibus mortem obiret, in ejus locum admitteretur nemo, nisi priùs illius uxori, atque hæredibus faceret satis. 1648.

Ibi verò Administri sensêre quantùm offendissent, ubi Rationum, & Vectigalium Curiis, atque ipsi Magno Consilio novam Annuæ pecuniæ solvendæ conditionem tulerant: nam ut his hujus rei facultas in proximum novennium foret, uniuscujusque Magistratûs stipendia, aut partem horum Rex sibi retinere decreverat, quâ re maximè exasperati harum Curiarum animi quæ diximus, ea designaverant. Sed isthuc corrigere visum: quamobrem Rex edixit sese nullam Curiam, nullum Magistratum coactum voluisse, ut Annuam Magistratuum hæredibus conservandorum causâ pecuniam persolveret, sed eâ gratiâ haud quaquàm his grave futurum existimasse, si sibi stipendia minuerentur, atque horum partem sustinendis belli sumptibus retineret: quod quandò ipsis molestum esse sentiat, sese eas in eumdem quo erant statum ante datam priori Edicto Annuæ pecuniæ persolvendæ facultatem restituere. Ita redditis unicuique Curiæ stipendiis nihil satis causæ esse videbatur, quamobrem in suâ de Conjunctione sententiâ permanerent, eò vel maximè quòd posterius illud Edictum, spem injiciebat fore ut Annuæ pecuniæ persolvendæ facultas his daretur denique, eâdem quàm antehàc conditione.

At hæ Curiæ non eâ se gratiâ, conjunctas prædicabant, sed uti quàm fœdè, quàm impudenter pecunia publica intervertatur palàm fit, neque tantâ opus esse ad rem publicam gerendam, quanta ab Populo pessimis, ac perniciosissimis Edictis corradatur. Isthæc Administros impulêre, ut è Magno Consilio duos, ac post paulò ex vectigalium Curiâ alios comprehendi, procul ab Urbe abduci, ac velut exulare juberent. Sed hæc territandis cæteris facta, contrà horum magis, ac magis animos accendêre: nam qui nutabant, hærebantque utrùm Conjunctionis Decreto standum esset, quandò Aula de stipendiis trium Curiarum auferendis sententiam mutasset, ii non ampliùs tergiversandum censuêre, sed rei publicæ, & familiari, ac simul libertati cujusque ut ne Administrorum lubidini, atque avaritiæ obnoxia esset, consulendum. Molæus tamen priùsquam de re tantâ sententias rogaret, pervestigandum arbitrabatur in Senatûs Actis, utrùm hujusmodi Curiarum Conjunctionis exempla extarent, quod quidem factum est diligenter ab Nicolao [a] Potiero Novione Præside, ac Renato [b] Potiero Blammenio in unâ ex Inquisitionum Classibus item Præside, qui Curias quandóque in B. Ludovici Conclavi unâ de rebus diversis consultasse Senatum fecêre certiorem, cujus rei exempla in ipsis Actis ostendêre.

[a] Potier President de Novion.
[b] Potier President de Blancmesnil.

Igitur sententiæ rogari cæptæ, quod non unâ die confectum est. Intereà Decretum Senatûs de Conjunctione Curiarum Rex abrogavit, jussitque Abrogationem hanc Senatûs Decreti loco in hujus Actis perscribi: hanc autem attulit, Guenegaldus Quatuorvir, atque Cogni-

1648. tori, Actoribusque regiis tradidit, qui & hanc ipsi ad Senatum attulêre: super eâ re Molæus quid dicendum haberent de more sciscitatus est, qui spatium ad rem tantam perpendendam petiêre, atque ad Reginam eundi, ut exempla Conjunctionis Curiarum in Senatûs Actis esse eam docerent. Ubi id factum ab se, Collegisque Talonus renuntiavit, ibi gravem ad hunc Ordinem habuit orationem. *Quæ Regis potentia esset, quæ Civium obedientia deberet esse, cujus exemplum cæteris præbere Senatum deceret: sese denique jussos edicere huic Ordini, postquàm Rex, atque Regina mater tertiò prohibuissent, ut ne Senatus frequens haberetur, & ne quid de Conjunctionis Decreto posthàc consultaret, quod videlicet ex Consilii sententiâ abrogassent, si pergerent contrà tendere, nihil omissuros, quò Regiam Majestatem, ac potentiam eam esse cuncti sentiant, cui obniti nemini impunè esse possit. Quamobrem de Conjunctione Curiarum nullam posthàc mentionem videri faciendam, sed apud Regem, atque Reginam expostulandum, quod de Annuâ pecuniâ Senatui concessissent, id post triduum antiquatum fuisse: cætera quandò tantoperè reipublicæ nocere, atque hostibus usui esse Regina dictitet, ita ut in his rei suæ prolapsæ brevi restituendæ spem omnem positam habeant, ea scilicet planè omittenda. Postremò Regi modò, atque Reginæ matri supplicandum videri, uti Senatui, ac cæteris Curiis Annuæ pecuniæ persolvendæ potestatem facere velint: huic Ordini quemadmodum antehàc edictum fuerit, cæteris verò Curiis integris quæ usquè habuêre stipendiis, neque ullâ ob id dandâ ab his pecuniâ.*

Hæc Taloni oratio mira pluribus visa, atque Aulæ servitium, quàm Senatûs libertatem, ac dignitatem propior: nam minas adferre huic Ordini vix quemquam sibi mandatum velle, quod ipse lubens suscepisse videatur. Sed Senatum nec sui de Conjunctione Decreti abrogatio, nec Taloni oratio ab incæpto deterruit. Contrà verò omnes ex Reginæ minis tanta indignatio cepit, uti subitò Senatus frequens decerneret, ut ex nupero Decreto suo III. Id. Maias dato tribus Curiis ab hujus Ordinis Scribâ nuntiaretur adfuturos postridiè in Conclavi B. Ludovici Delectos ex singulis Senatûs Classibus, quò & ipsæ suos missuras non dubitet, qui unà colloquantur, ac consultent, atque intereà Senatum continuò frequentem fore. Id ab Senatûs Scribâ subitò factum ex Senatûs Decreto est.

Continuò Rex scribit ad Senatum, hunc ad se venire postridiè frequentem, atque hesternum Decretum suum adferre jubet: quorum alterum facere visum, Decretum verò non modò nusquàm adferre, sed ut ex eo Delecti ex Senatu, & Curiis nihilò seciùs post meridiem in B. Ludovici Conclave convenirent. Patres igitur numero propè centum postridiè Palatio egressi multitudinem rei novitate excivêre, iis benedicentem, precantemque uti quod de republicâ restituendâ consilii cepissent, id Regi, ipsismet, Populoque feliciter eveniret. Ubi in Regiam advenêre, Tellierus Quatuorvir Molæum Reginæ verbis percunctatus est, num Decretum adferret? cui se illud non adferre liquidò respondit. Tellierus ad Reginam redit isthuc nuntiatum, dein ad

Molæum venit iterùm, ac secreto cum eo colloqui velle visus. Ibi Molæus graviter hunc ita proloqui jubet, ut universus qui aderat Senatus exaudire, & quid rei ageretur scire posset. 1648.

Igitur se iterùm venisse jussum ab Reginâ ait, uti ab primario Præside Molæo resciseeret, cur Decretum ad Regem non adferretur, quemadmodùm litteris ad Senatum scriptis jusserat. Ibi Molæus, *Dic inquit, Reginæ, Senatui non ita visum, cujus rei rationem huic si placeat, redditurus sim.* His Reginæ ab Telliero renuntiatis, variæ in Regis Consilio sententiæ fuère: alii Senatui Regis, ac Reginæ adeundorum potestatem faciundam negavère, atque subitò dimittendum: alii retinendos in Regia Patres, atque inediâ cogendos, uti Decretum Regi traderent: alii qui pertinaciores essent eos comprehendendos censebant: postremò in conspectum Regis uti venirent visum, & ab Cancellario hujus verbis graviter objurgarentur. Ubi igitur adfuère, Seguierus hos ingratos appellavit, qui ab Rege, atque Reginâ matre tàm liberaliter de Annuâ pecuniâ habiti huic tamen ægrè facere nihil pensi haberent.

Annuæ pecuniæ Magistratuum hæredibus conservandorum causâ persolvendæ facultatem nequaquàm ab Rege Senatui, aut cuiquam debitam esse, atque adeò si hanc dare nolit, neminem sibi injuriam, aut damnum fieri dicere verè posse: si igitur hanc se daturum neget, nisi si qua pecunia sibi in necessarios reipublicæ sumptus pendatur, id iniquum Senatus censebit? & qui id sentient, iis se fautorem esse æquum judicabit? Non ipsi satis erit sese in eâ re liberaliter habitum, nisi & idem cæteris Curiis fiat? Certè societatem, ac fœdus cum his Decreto fecisse quàm grave sit, ipsum æquè, ac se, probè scire Senatum. At contra Regis imperium isthuc Decretum, atque adeò fœdus, ac societatem antiquantis, abrogantisque, tamen ut id ratum, firmumque esset, atque ex eo Delecti ex Senatu, & Curiis convenirent, Senatum decrevisse, id enimverò intolerabile esse: quod ni corrigatur, atque ab hujusmodi Majestatis contemptu Senatus discedat, & in viam redeat, multa ex eâ re mala his eventura, quorum pervicaciâ isthæc incœpta sint, in quos jure agere, & quidquid legum severitas exigit, facere necesse sit.

Postquàm Seguierus dicendi finem fecerat, Regis in Consilio sedentis Decretum alterum recitari jussit, quod Senatûs Scribæ traditum qui id loco ultimi Senatûs Decreti in hujus Actis perscribere jussus est: hoc altero Regis in Consilio sedentis Decreto alterum item Senatûs Decretum antiquabatur, atque edicebatur uti ne frequens esse pergeret, si secùs fecisset, pro rebelli habitum iri. Quod in eos factum iri Seguierus dixerat, quorum pervicaciâ Senatus adductus tàm insolita incœperat, Molæum impulit, ut si quæ noxa admissâ videretur, eam ad universùm Ordinem attinere diceret, atque adeò nihil esse, quod Seguierus in aliquos modò Regem animadversurum minaretur, nam ubi Senatûs Decretum sit, id ab omnibus factum censeri, sed ultrà dicendi non est facta potestas, quamobrem Senatus ab Regiâ in Palatium rediit.

1648. Nihilo feciùs poſt meridiem delecti ex Senatu, & Curiis in B. Ludovici Conclave convenêre: ſed nihil eâ die conſultavêre, ſatis magnum operæpretium ſe feciſſe fortaſsè arbitrati, quòd nihili Conſilii Regii decreta pendiſſent, & contrà quàm vetuiſſent, eò omnes convenire, & conloqui cœpiſſent. In Senatu autem qui frequens erat, de Regis in Conſilio Decreto altero actum eſt tantiſper, ſed quia Cognitor, atque Actores regii aberant, res in craſtinum eſt dilata. Eâ die Talonus graviorem priori ad Senatum habuit orationem, quâ multorum animi uſquè adeò accenſi ſunt, ut hominem obturbarent, atque & hic ipſe indignatus ſibi dicendi facultatem eripi, quid ipſe ac Collegæ ſentirent perſcriptum Senatui dederit, id fuit ab eò quòd dixerat diverſiſſimum. Nam Regi ſupplicandum cenſebat ut ne ſuis in Conſilio Decretis Senatum teneri vellet, ſed magis hunc ſuis ſtare, & ut ne Senatum quidquam quod Regiæ Majeſtati, atque potentiæ obſtaret facturum, aut fieri ab aliis paſſurum crederet. Hæc Cognitoris regii, atque Collegarum ſententia non eò Taloni orationem pertinuiſſe demonſtravit, quò plerique putaverant, atque adeò haud obturbandum fuiſſe.

Poſteà loci de Regis in Conſilio Decreto quod Senatu coram in Regia recitatum fuerat, eſt ſeriò conſultatum, ac dictæ ſententiæ graves maximè ab Junioribus. Sed priuſquàm Senatus eâ de re decerneret quidquam, viſum Adminiſtris aliquam inire rationem, quò Aulæ ac Senatus lites cum bonâ utrimque gratiâ componerentur. Eò apud Gaſtonem convenêre Mazarinus, Seguierus Cancellarius, atque è Senatu Præſides, & è Conſiliariis qui antiquior erat, Decanum appellant. Illic Gaſto de optimâ Regis, atque Reginæ matris ſuâque ergà Senatum voluntate paucis præfatus has huic Ordini conditiones tulit. Uti videlicet Senatui, ac cæteris Curiis Annuæ pecuniæ perſolvendæ ſicut antehàc poteſtatem Rex faceret. Uti Libellorum Magiſtri in Conſilium regium reſtituerentur, ut autem horum numerus ne augeretur ab Reginæ benignitate expectandum. Qui è Magno Conſilio, & Curiâ Vectigalium foris abducti eſſent, ii reducerentur. De Pace quidpiam additum, hanc quamprimùm conficiundam, atque plebem tùm ſublevandam. Præſides gratias egêre Gaſtoni, quod operam his componendis rebus dare voluiſſet, cæterùm quas conditiones tuliſſet, de iis ſibi ex diſciplinâ ad Senatum referendum eſſe. Id ubi factum eſt uno ore cenſuêre omnes, agendas Gaſtoni gratias, quod Senatui, Curiiſque ſatisfactum voluiſſet, cæterùm *Quæ ad ſe attineant, ea non æquè Senatui, ac rem publicam curæ eſſe, huic, plebique ob tributorum magnitudinem egentiſſimæ, atque miſerrimæ ſubveniundum, atque adeò quod eâ gratiâ Senatus decreverit, uti Curiæ in B. Ludovici Conclave conveniant, id faciundum naviter.*

Fuêre præterea qui ita cenſerent, Reginam edocendam pecuniam publicam fœdè diripi, ac diſſipari, multam pecuniam contrà jus, faſque per Regii Conſilii Decreta ſine Principis Edictis quæ in Curiis

promulgari necesse sit, pro Publicanorum, aut Administrorum lubidine ab plebe cogi: postremò Senatûs decretum fit, uti Delecti ab hoc Ordine ad Reginam adeant, atque hanc edoceant, quod antehàc decreverint, id rectè atque ordine fecisse: ubi Delecti ex Curiis convenient, nihil planè ab his nisi quod in rem regiam, & publicam sit, consultum iri: Regi, ac Reginæ matri supplicarent, uti Consilii regii Decretum antiquatum vellent: prætereà alii ex hoc Ordine ad Gastonem mitterentur, qui quam impenderat ad componendas res operam, de eâ huic gratias Senatûs verbis agerent, rogarentque uti sibi porrò ubi opus foret favere vellet: intereà Senatus continuò frequens haberetur, cæteræ Curiæ per Scribam de hoc Senatûs consulto fierent certiores. Hæc Patres ubi labare Aulam ex iis quæ apud Gastonem dicta fuerant, senserunt, acriter decrevêre: quæ si triduum quò Senatus sibi Reginam adeundam statuerat, opperta esset, ratio omnis cum Senatu componendæ rei iniri poterat, cujus rei conficiundæ opportunitas obviam per Gastonem eundo, atque ultrò Senatui conditiones ferendo corrupta est. Postridiè Molæus primarius Præses, quinque alii Præsides, & triginta è Patribus ad Reginam iêre, cui Molæus hujuscemodi verba fecit. 1648.

Justitiâ, atque æquitate, Regina, nihil apud homines præstabilius est. Sed hæc eò magis Principes decet, quod per summam potentiam, summasque opes, majorem benè, aut malè faciundi copiam habent. Ab eâ virtute si quid alienum fecerint, edixerintve, Magistratuum partes sunt, ut id illos edoceant, caveantque ne ex eâ re populus quid mali, dumnive capiat. Nam inter Principem, ac Populum medii Magistratus sunt. Inter illius potentiam, & hujus parendi necessitudinem hunc velut obicem Deus immortalis, & Principes ipsi posuêre, ne aut Princeps iniqua edicendo, aut populus æqua imperia detrectando rempublicam perditum eant, quæ scilicet imperandi, atque parendi æquitate planè stat. In utrovis offensum fuerit, aut nutat, aut collabitur, quem quidem casum quis unquàm propiùs fuisse neget Galliam quàm nunc est? Plebes omnibus fortunis publicanorum, & Quæstorum acerbitate spoliata: Magistratus sine stipendiis, & quod multo gravius est, sine decore, plerique munia sua exequi prohibiti, quæ omnia Consilium Regium, aut ex eo in Provincias undequàque dimissi occupavêre: Senatus ipse nuper malè habitus, objurgatusque, acta ejus rescissa, decreta antiquata, atque eâ gratiâ ad Regem venire jussus, ut hæc ipsi contumelia coràm omni Aulâ fieret.

Quidquid hujus factum est id non abs te ortum satis scimus: tanta tibi prudentia, probitas, atque reipublicæ amor, prætereà mens ab omni injuriâ, atque sævitiâ aliena. Sed quorsum factum sit, nemo omnium ignorat, scilicet uti Patribus deterritis, & pessum dato Senatu, quorum hæc consilio Regina gessisti, eorum lubido in omnium fortunas, & si obstiterint, in ipsa capita licentius grassetur, nihil in Senatu, atque Magistratibus auxilii sit, cuncta per summam Principis potentiam quâ ipsis porrò abuti consilium est planè fiant. Sed huic quandòque obstare Senatum haud flagitium esse, sicut illi volunt, res ipsa indicat. Nam primùm omnium quod obstare possit, ac debeat, id non ab se, sed ab Regibus ip-

1648. *sis habet, qui quæ edicunt, æqua an contra sint, Senatûs judicium esse voluere: præterea in eo non modò potentiâ sibi traditâ quæ omnis in Gallia aut Regis, aut ab Rege est, sed & magis recta ratione Senatus nititur, ab qua si quis æquo animo se vinci minimè patiatur, eum ne hominem quidem, nedum Principem esse quisquam credat. Nam non quod lubet, sed quod rectum, atque æquum est edicere, & factum velle, id est Principem esse.*

Desinant igitur obstrepere auribus tuis, Regina, atque dictitare Senatum adversam Regi potentiam affectare, insolita, atque inaudita moliri, Curiarum Conjunctionem haud procul crimine Majestatis abesse, sicuti dissidium, & partes ostentet. Sciant idem nostra ante triginta annos, idem patrum nostrorum memoria factum, cujus rei Senatûs acta fidem faciunt. Quod cùm ita sit, te Regina oramus, atque obtestamur, uti quod in eo negotio Senatus decrevit, id æqui, bonique consulas, atque adeò, in ejus actis tua voluntate permaneat: contrà verò quod Regium Consilium censuit, hujus ne ulla memoria, aut vestigium uspiàm extet. Cæterùm ubi Curiæ ex Senatûs autoritate convenient, ibi omnia sicuti res regia, atque publica, ac Regni quies postulabit, consultum iri certò credas, postremò clementi te, atque benigna, hic Ordo utatur, quod uti merito sua fiat, omni ope nitetur. Regina quid sibi visum fuerit, id postridiè facturam uti Senatus sciat, breviter respondit, dimissisque Patribus Consilium habet.

Omnes coercendam Senatûs audaciam dictitabant, sed quo pacto id fieret, parùm expediebant: nam eò res processerat, uti sine vi tantum sicut his videbatur malum sanari non posset. Plebes cum Senatu sentiebat, quidam è viris Principibus cum utrisque congruebant, neque aliter Senatum tanta movere ausum Regina satis scibat, ab finibus Regni accersere copias, quibus nudati hostibus paterent, periculosum erat: postremò eò res rediit, uti dandam modò operam censerent, quod prohiberi nequibat, id ut Regis jussu fieri videretur. Itaque postridiè per Cognitorem, atque Actores regios Senatui nuntiatum, Regem velle, atque jubere uti Delecti ex Senatu, atque ex aliis Curiis in B. Ludovici Conclavi diligenter, atque continuò conveniant, omnia negotia quod sibi, atque reipublicæ benè vertat, maturent, ac primùm omnium unde pecunia in belli sumptus haberi possit, seriò consultent. Ibi verò Senatus sicuti ab Administris sibi de omni republicâ concessum esset, ita planè se gessit: sed ita rei publicæ tempus esse aiebant, ut hæc aliter sanari nequiret, salutem autem ejus supremam legem semper habitam.

Jamdiù res publica privatâ pecuniâ sustentabatur, non tam regiæ inopiâ, quàm hujus exigendæ morâ: seu id ad diem fieri non poterat, seu ad quos eâ res pertinebat, ii segnes, aut quæstûs causâ cessabant, seu denique id voluntate Administrorum fiebat, uti cùm præsens pecunia deesset, Publicanorum opera uterentur, acceptâ in rem publicam ab his pecuniâ, quam uti recuperarent iis aut portoria, aut vectigalia, aut tributa denique fruenda in quot annos lubebat, permittebant, ex quo utrisque quæstus ingens erat. Posteà loci ut ne bonos quidem,

honef-

honestosque puderet hujuscemodi facere quæstum, huic Mutui nomen inditum est, sicuti pecuniam Regi mutuam commodarent, rem turpem eo nomine cohonestando, ita ut nonnulli ex ipso Senatu ab eo quæstu non alieni essent, nedùm alii cujuscúmque generis, atque ordinis, sed maximè qui vectigalium redemptoribus, aut tributorum, & portoriorum conductoribus amici erant, ii in fœnoris partem cum illis veniebant, qui adeò fautores ex Senatu, ex aliis Curiis, & cujuscúmque generis homines habebant. 1648.

Sed publicani qui omnes pecuniæ vias norunt, ut ad eam pervenirent, excogitabant multa. Singuli aut provinciam aliquam, aut certos Magistratus, aut Ordinem denique sibi deprædandos, despoliandosque sumpserant, neque his ab Administris de ullo negotio negabatur: quantulamcúmque pecuniam in ærarium conferrent, ea satis placebat, cujus recuperandæ cum usuris gratiâ nova in provinciis imponere tributa, novos creare magistratus, veterum intercipere stipendia, aut eorum partem aliquam copia fiebat. Quæstores è Consilio regio in provincias dimittebantur, qui & extrà ordinem jus dicerent, & his cogendis pecuniis darent operam, quas uti quisque acerbissimè imperabat, ita ab publicanis sicuti vir ingens celebrabatur, huic magna stipendia, honoraria, alimenta, nam id quò nomine appellem haud satis scio, præbebant, qui adeò ipsis obnoxius propè cuncta ex eorum lubidine decernebat: iis equites erant attributi, qui ab detrectantibus imperata per vim exigerent. Ita civibus asperius ab hujuscemodi hominibus bellum erat, quàm foret ab ipsis si adessent hostibus. Hanc igitur ab republicâ pestem Delecti ex Curiis qui in B. Ludovici Conclave Regis voluntate convenerant, amovendam censuêre, multaque alia ab his benè consulta sunt. De quibus ubi ad Senatum relatum est, is per quatriduum consultavit, perrogatisque eo spatio sententiis frequens decrevit, ut ne quis ex Regis Edicto, nisi priùs more majorum, & instituto Regum in Senatu promulgatum sit, aut jus in Provinciis dicere, aut quidquam publicæ rei attingere velit, qui secùs faxit id per vim, contra jus, fasque facturum videri: *a* Quæstores provinciales, atque ii quos *b* Electos vocant, de omni pecuniâ regiâ in provinciis cogendâ, more majorum decernant: Quod esset ab his peccatum qui in provincias è Consilio regio dimissi fuissent, de eo quæstio instituatur, Senatûs Decretum Cognitor regius per Municipia promulgandum curet. *a* Les Tresoriers de France. *b* Les Eleus.

Intereà Magistri libellorum Gastonis operâ in Regium Consilium sunt restituti, postquàm Seguierus Cancellarius iis per Fouquetum persuadere frustrà conatus fuerat, uti se deprecatore in ea re uterentur: sed hi se negaverant aliter restitui velle, quàm ex Senatûs autoritate, cujus fidem imploraverant. Quidam tamen ex illorum numero Trimestris initio, quo quarta pars eorum per vices regio adesse Consilio solet, ad Gastonem Consilii principem sicuti salutatum de more iêre, injectâque sui restituendi mentione id facilè impetravêre, nam

1648. Adminiſtris operæpretium ſe facere arbitrantibus, ſi hos ab Senatu, ac cæteris Curiis ſejungerent: mox & Edictum de aliis libellorum Magiſtris creandis eſt abrogatum.

Sed inter Adminiſtros, Senatumque propè certatum, percunctantibus illis, num quæ è re publicâ eſſe viderentur, ea Edictis Regis ſanciri, an ab Senatu decerni debeant? Sed hic uti tempora rei publicæ erant, nihil attinere ratus ab quibus, modò ut rectè gereretur, omnia ex ejus commodo, & ex fide ſuâ decernebat, atque eò res rediit, uti Gaſto in Senatu multus, frequenſque eſſet, & Patrum ſententiam de unaquâque re expiſcaretur, uti quæ decreturi videbantur, iis Adminiſtri Edicto Regis præverterent. Fortè quandóque accidebat, uti Senatus maturiùs de re quâpiam decerneret, quod cùm Adminiſtri antiquare non auderent, iſthuc idem Edicto Regis ſanciebant, quod ſi tantiſper ab Senatûs decreto diſcrepabat, continuò turbæ, atque lites fiebant, tanta erat animorum, atque rerum perturbatio.

Id factum eſt ſcilicet ſuper decreto Senatûs, quo cavebatur ut ne qui è Conſilio regio in provincias dimitterentur, juri extrà ordinem dicundo, aut rei regiæ adminiſtrandæ, & uti quæreretur in eos qui id ſecùs, aut avarè feciſſent. Nam in Regis Edicto quo idem caveri debebat, Rex apud Lugdunum, Pictonas, & Picardiam è Conſilio regio Quæſtores porrò mittendos, cæterùm nihil de Quæſtione ab Senatu ſicuti diximus decretâ ſimul edicebat. Ubi Edictum ad Senatum eſt allatum, adfuit Gaſto, qui ſi quid aſperius Senatus decernere vellet, animos mitigaret, ac doceret quâ ratione adducta Regina Lugduni, apud Pictonas, & in Picardiâ qui è Conſilio regio eò miſſi fuiſſent, illîc manere, atque eódem alios porrò mitti vellet, quia videlicet eò copiæ iter habere conſueviſſent, quibus opus eſſet ſæpiùs aliqua ſuppeditare, quæ ſuprà Magiſtratuum provincialium poteſtatem eſſent, præterquàm quòd providendum eſſet, ut ne milites popularibus, hi verò illis ut ferè fit acerbiores eſſent. Iſthuc quidem Senatui denique probatum, ſed de omiſsâ in Edicto Quæſtione adversùm eos qui ſecùs rem regiam geſſiſſent, Patres queri graviter, neque id neglecturos certum erat, tametſi Gaſto eò fidem publicanorum quâ res publica tunc cùm maximè ſtaret, interituram doceret, nam Quæſtionem hanc in eos recidere denique debere.

Poſtremò cùm perrogatæ de hoc negotio Patrum ſententiæ nondùm eſſent, Adminiſtri Regis Edictum ad Senatum miſêre, quo ſeparatim ab altero priore Edicto Quæſtio inſtituebatur, non in Quæſtores ſingillatim, ac nominatim qui è Conſilio regio in provincias dimiſſi fuiſſent, ſed in omnes qui rem regiam ſecùs adminiſtraſſent. Eò negotium prolatabant, nam ſi in Quæſtores ex Senatûs Decreto quæſitum oportuiſſet, id ſtatim faciundum erat ab duobus Senatoribus quos in provincias eâ causâ ituros Senatus decreverat: ſin autem ex Edicto, priùs de eo ad hunc Ordinem referendum erat, dein rogandæ ſententiæ, poſtremò decernendum, ac denique non ab Senatu Quæſito-

res, sed ab ipso Rege deligendi, ac Diplomate instituendi, & nominandi erant, de hoc Diplomate referendum rursùs ad Senatum, rogandæ sententiæ, ac denique decernendum, ita tempus lucri faciebant, quod plerúmque in hujuscemodi negotiis usui est. 1648.

Patres hanc Administrorum fraudem satis intelligebant, atque adeò Edictum rejiciundum, atque ex Senatûs Decreto agendum censebant: postremò tamen quam Administri quæsiverant moram, eam huic negotio haud magnoperè nocituram credidêre. Igitur Edictum promulgandum censuêre, sed eâ lege uti quæ bona damnatorum publicarentur, ea Rex neque horum hæredibus, neque cuiquam omnium dono dare vellet, quidam addebant ac ne his vitam quidem condonare, quod nimium pluribus visum, Senatum enim Administrorum, atque publicanorum licentiæ, atque acerbitati, non regiæ clementiæ modum impositum velle. Major de Quæsitoribus fuit controversia, utrùm ab Rege, an ab Senatu deligendi forent: verebatur enim hic Ordo, ut ne Rex Aulæ planè obnoxios ex Administrorum lubidine, neque rei publicæ studiosos deligeret, visum tamen id ab Rege modò fieri posse, quoniam ex hujus Edicto deligendi Quæsitores erant, quam in sententiam eò faciliùs plerique Patrum discelsêre, quòd Gasto Reginam hos maximè Quæsitores, ac judices instituturam recepit, quos Senatus huic indicare vellet, ita nihil in Edicto mutandum Senatus censuit.

Postquàm id Administris ex sententiâ evenerat, nam Quæsitores, aut judices sese quos luberet delecturos non dubitabant, neque quod de his ab Senatu Reginæ indicandis Gasto receperat, pendebant quidquam, aliud quidpiam sibi incipiundum sunt arbitrati, uti videlicet quod Senatus decreverat nihil ab civibus exigendum nisi ex Edictis regiis in Senatu promulgatis, id ut in futurum modò fieri debere intelligeretur, neque adeò quæ sine Edictis exigi cæpissent, ad ea pertinere. De his, Edictum ad Senatum misêre, quæ tamen Senatus id promulgando exigi vetuit, item & quæ ex Edictis in utrâque Rationum, & Vectigalium Curiâ promulgatis pendebantur, præterquàm hoc reliquo, ac proximo anno, si tandiù bellum duraret, quod & antehàc de portoriis decretum fuisse diximus.

Quod Senatus decreverat de Edictis omnibus in hoc Ordine promulgandis, id Administri Rationum, ac Vectigalum Curiis, atque Magno Consilio fraudi esse dictitabant, atque si id fieret has Curias Senatu longè inferiores posthàc futuras: prætereà in his quæ de re publica consultabantur in B. Ludovici Conclavi Senatum tribus his Curiis longè potiorem esse, cùm de omnibus ad hunc Ordinem referatur, qui de his, sicut ipsi videatur decernat: postremò nullos Quæsitores, aut judices è Magno Consilio in institutâ de re regiâ secùs administratâ Quæstione futuros ex Senatûs, & utriusque Rationum, & Vectigalium Curiæ sententiâ, quæ omnia ad serendas Rationum, & Vectigalium Curias, simul & Magnum Consilium inter, & Senatum discordias, atque lites pertinebant. Sed tanta in Adminis-

1648. tros horum omnium Ordinum invidia fuit, uti quæ controversiæ inter hos essent, eas facilè superaret, ita ut his neglectis ad illos modò pessum dandos omnia sua consilia, omnes conatus conferrent.

De creditâ ab multis Regi pecuniâ actum deindè est, quod si mutuò factum rei publicæ causâ, nihil profectò rectiùs fuisset. Mutuum enim humanæ societatis operæpretium est, neque quidquam sanctius, quàm rem nostram alteri commodare, uti suæ consulat. Sed quod ab plerisque rem suam Regi commodantibus fiebat longè alienum ab hujuscemodi sanctitate fuit, nam id illius magis augendæ quàm publicæ sustinendæ faciebant. Id igitur non Mutuum, sed ingens, atque intolerabile fœnus fuit. Quod cùm ad plerosque Administros, atque horum propinquos, necessariosque attineret, ea res summâ in invidiâ fuit. Quamobrem Senatus uti de hoc negotio referretur acriter decrevit: plerique è Senioribus ut ne quid per difficilia reipublicæ tempora, alii ut ne unquàm quidquam creditoribus solveretur censebant. Sed ubi Potierus Blammenius in unâ ex Inquisitionum Classibus Præses sententiam rogatus est, hanc se dicturum negavit, nisi si priùs ad quos ex hoc Ordine negotium de quo agebatur pertineret, ii de more facessérent. *Pudet dicere*, inquit, *publicanos, ac publicanorum filios, aut qui in publicanorum societatibus sint, sedere in Senatu, quos, & prætereà qui pecuniæ Regi creditæ negotio implicati sint, in eo judices esse leges vetent*: eò admoniti qui priùs sententiam dixerant, in hanc quod Blammenius autor erat, id se addere dixêre.

Hoc Blammenii veluti fulmine icti publicani, publicanorum filii, & qui in horum societatibus erant, ac denique pecuniæ Regi creditæ negotio implicati sensêre quàm inhonesta, quàm pudenda rei suæ augendæ ratio per publica damna esset. Neque tamen primùm despondere animum, nam id seriùs admoneri dixêre, cùm de omnibus quæ consultatæ fuissent in B. Ludovici Conclavi rebus Senatus universus consuli cœpisset, quod porrò ex hujus disciplinâ fieri deberet, neque unius modò rei causâ quæ minima pars universarum esset, quemquam abesse æquum videri. Blammenius idem in re consimili factum olim post solutam Ambianorum urbis obsidionem ex Senatûs actis docuit: nam & tunc Henrico Regi mutuo, aut potiùs fœnore ab quibusdam pecuniam in rempublicam creditam, de cujus solutione sicuti tum differendâ ubi in Senatu agebatur, ibi qui huic negotio ex hoc Ordine implicati fuissent, eos secedere jussos.

Tùm Molæus primarius Præses, hortatus est eos ad quos Blammenii, atque aliorum consimilis sententia pertinebat, ut abesse vellent, quandiù eâ de re consultaretur. Postridiè ampliùs quadraginta absuêre, ac Molæus sententias rogare perrexit: quidam sicuti suprà producendam creditæ Regi pecuniæ solutionem censebant, plures hoc ære alieno planè liberandam rem publicam, ac denique quærendum in eos qui id neque rectè, neque ordine credidissent, acta enim Senatûs docere isthuc fieri prohibitum, præterquàm ex Edictis in Senatu promulgatis, ac gravissimis de causis.

Ubi Administri quid plerique Patrum de creditæ Regi pecuniæ solutione sentirent, rescivêre, ibi metus hos incessit, ut ne sibi fides ad rempublicam porrò sustentandam, amicis res interiret. Qui ipsis infensi erant, hos quam Regis interverterant, sibique sumpserant pecuniam, eam rursùm huic quo fœnore libuisset, posteà credidisse aiebant, ac posteà in consimilis prædæ societatem propinquos, atque necessarios vocasse: quamobrem horum omnium maximâ intererat, Senatûs decreto de republicâ hujusmodi ære alieno liberandâ prævertere. Eò his Edictum Regis fabricare visum, quo cuncta in Conclavi B. Ludovici consultata, atque ab Senatu decreta sancire videretur, ita tamen ut isthæc omnia ab Administrorum posteà penderent arbitrio, tanta erat in Edicto perscribendo ars adhibita. Id eò fiebat maximè, uti quæ Senatus duriùs decreverat, ea in hoc Ordine retractarentur, quod fieri necesse erat, ubi de Edicto referretur, ac tùm æquiora Patres decreturos Administri sperabant: his singillatim studium ingens erat, uti quæ portoria sine Edictis in Senatu promulgatis exigi cæpta erant, eâ porrò exigi finerent, ac satis haberent ut ne alia nova sine Edictis exigerentur. Postremò in hoc ultimo Regis Edicto nihil doli ab Administris omissum aiebant, quem certè malum appellare religio est, cum his omnis opera perindè danda fuerit, ut aliquas ad pecuniam habendam vias sibi apertas conservarent, ac ab aliis impendebatur, ut omnes ipsis præcluderent: nam sine illâ res publica domi, bellique geri nequaquam poterat.

Quod Senatus incœperat, id profecto pace domi, forisque constitutâ rei publicæ pulchrè processisset, sed huic adversùm hostes validissimos bello multiplici, vario, ac multarum rerum egenti terrâ, marique implicatæ quorsùm eveniret, dubium, atque incertissimum videbatur. Edicto promulgando uti Rex in Senatum veniret, consilium fuit: intereà ad se quosdam ex hoc Ordine mitti jussit, uti quid hunc de quartâ Sectionum parte plebi minuendâ edocendum haberent, id expromerent. Eò Rex ad Senatum litteras scripserat, quæ postquàm in majori Classe recitatæ fuerant, ad Inquisitionum Classes missæ sunt, nequedùm enim Senatus frequens convenerat. Continuò hæ in majus Conclave venêre uti de litteris referretur, atque consultaretur: sed nulli Præsides reperti, primarius domum discesserat meditandæ quam ad Regem, ac Reginam matrem habiturus erat orationi, cæteri qui haud longè aberant, in majorem rediêre Classem, primarius autem ab Senatu vocatus & ipse rediit: eò quidpiam altercationis fuit, quod subitò sedatum est, frementibus plerisque de Administrorum in discordiis inter ipsos Patres serendis fraude, atque nequitiâ. Dein ubi de litteris regiis relatum, visum est denique ad Regem, atque Reginam matrem ire. Id ab Molæo, atque aliis ex Senatu factum, Regina ad Molæi orationem paucis respondit, Regem filium postridiè iturum in Senatum, atque eò quid vellet, juberetque edicturum.

Postridiè igitur Rex, atque Regina mater venêre in Senatum, reci-

1648. tatur edictum, ac de hoc Seguierus Cancellarius clementem, atque humanissimam habet orationem. *Quæ hic Ordo censuisset, ea Regem edicere voluisse, quia recta visa fuerint: cæterum in rem publicam magnopere esse, uti sancitis omnibus, quorum ex Delectorum ab Senatu, atque ab aliis Curiis sententia Senatus Regi autor fuisset, hic frequens haberi desineret, quando hostes in discordiarum, ac turbarum apud nos opinione restituendæ rei suæ labefactatæ spem omnem positam haberent.* Rex Edicto Senatui, ac Curiis, ut ne Delectos in Conclave B. Ludovici posthàc mittere, Senatui singillatim ut ne frequens convenire vellet, interdicebat, intereà se quamprimum de omni re publicâ Consilium habiturum aiebat, atque hanc ex virorum Principum, Franciæ Parium, atque aliorum tam ex Consilio regio, quàm ex Senatu, atque aliis in Urbe Curiis sententiâ ita constituturum, uti singuli suæ familiari simul consultum sentirent, nam re publicâ familiarem cujusque contineri.

Quæ subsecutæ sunt Molæi, atque Taloni orationes, eò pertinuêre, ut ostentarent Regi, quàm jucundum esset Senatui, quæ censuisset, eadem illum edicendo comprobasse: dein ubi sententiæ ab Cancellario rogatæ, Edictum ut in acta Senatûs referretur decretum est. Cancellarium ferunt ad Senatores ex Inquisitionum Classibus iisse horum sententiam rogantem, quod pridem omissum fuerat: sed eos isthuc aspernatos dictitasse postridiè se hanc per Regis absentiam liberè dicturos, nec dicto fides abfuit: nam postridiè in majorem Classem venêre, flagitantes uti de Edicto referretur, nihil enim esse quod pridiè Rege coràm in Acta Senatûs relatum esset, quando liberè unicuique sententiam dicere copia non fuisset. Ibi quidam negavêre Senatum ex pristino Decreto tum frequentem esse posse, atque adeò de integro Inquisitionum Classes postulare debere ex formulâ, uti jam frequens de Edicto haberetur, quod tamen quando pridiè promulgatum fuisset, utrùm retractari deberet, ambigi posse, eo enim pleraque in B. Ludovici Conclavi consulta edici, quamobrem quod Senatui, ac Curiis consilii fuisset, id confectum, atque hoc omni negotio defunctas præclarè Curias videri.

Hæc eorum erat sententia, qui haud semper æquam cum Principe Senatûs concertationem fore judicabant, faciundum denique turbarum finem, satisque fuisse terrorem Administris injecisse, quo posthàc moderatiores forent. Administri verò sibi pulchrè rem in Senatu processisse credebant, ubi Curiarum consultationibus, atque Senatûs decretis Edicto modum fecissent: id autem & in Rationum, ac Vectigalium Curiis promulgatum voluère, quò adfuêre, in illâ videlicet Gasto, atque in alterâ Contius: utrique ab Nicolaïo, & Ameloto primariis Præsidibus orationes graves habitæ, quibus haud quaquam satis rei publicæ Edicto consultum sentire videbantur: si tamen eo starent Administri, ac sincerâ fide quæ hoc Edicto sanciebantur, ea exequerentur, Curias posthàc quieturas verisimile erat. Idem in multis ex Senatu animorum habitus erat, pergebantque dicere ex pristino Senatûs Decreto nec Delec-

tos ex Curiis in B. Ludovici Conclavi convenire, neque Senatum frequentem esse posse: plures verò posthabito Edicto quo id Rex vetuerat, & Delectos convenire, & Senatum ex illo decreto porrò frequentem esse debere contendebant. 1648.

Hâc inter Patres contentione Regina adducta Gastonis operam in Senatu Regi filio, atque rei publicæ utilem fore judicavit, quâ freti qui rectè sentiebant, ii cæteris potiores futuri videbantur. Gasto igitur venit in Senatum, dixitque magnoperè Patribus curæ esse debere, ut ne contra Regis voluntatem tendere, atque obfirmare animum velle viderentur, quod huic Ordini, aut certè his qui talia moverent, fraudi foret denique. Isthæc tamen, atque alia ab Gastone dicta nihil obstitêre, quominùs utrùm Delecti ex Curiis convenire, & Senatus frequens porrò esse deberet, consultaretur: de quibus rogatus sententiam Brussellus ut ab quatuor ex Senatu singula Edicti capita perpenderentur censuit, qui de his ad Senatum referrent, atque hic intereà frequens esset, & quæ in B. Ludovici Conclavi porrò Delecti consultarent, de iis & porrò decerneret, postremò ex Senatûs Decreto IV. Non. Sextiles quæreretur in eos, qui pecuniam publicam intervertissent, aut secùs habuissent, atque id negotii Cognitori regio daretur.

Id enimverò Gasto negare salvâ Majestate fieri posse, cùm Rex Delectos ex Curiis convenire, ac Senatum frequentem esse vetuisset: quod verò Brussellus in Quæstione de his qui pecuniam publicam secùs habuissent Senatum properare, ac Regem antevenire æquum censeat, id certè ab nimio regiæ potentiæ adversandi studio ortum videri, cùm in eo Regina sit, uti Quæsitorum, aut judicum nomina edat. Brussellus se nihil potentiæ regiæ adversatum usquàm respondit, sed hanc integram, ac vigentem voluisse, ita tamen ut ne hac nemo in perniciem rei aut publicæ, aut cujusquàm familiaris abutatur: si Quæstio in publicanos, atque in hos qui horum culpæ affines sint exerceri Regi serið placeat, huic nihil nocituram Cognitoris regii, aut aliorum quibus id negotii ab Senatu mandetur operam, imò hanc utilissimam fore, ut ne fraude publicanorum multa intereant, quibus horum latrocinia notescere possint, si spatium isthæc avertendi detur: sin lentiùs in eo negotio ab Administris agetur, haud æquum esse quæ eâ de re Senatus decreverit, ea frustrà esse, cùm tantoperè ad rem publicam pertineat, qui hujus vires exhauserint, iis ut ne id impunè sit.

Pergit Molæus Patres ordine sententiam rogare, quorum plerique in hanc quam Brussellus dixerat, discedebant. Ad Inquisitionum Classes Molæus devenerat, cùm Senatus horâ quâ solet dimissus est, & cùm certum esset has haud ab Brusselli sententiâ dissensuras, Gasto sibi ad Senatum haud redeundum censebat, cùm id frustrà se facturum judicaret: tamen victus Reginæ precibus, postquàm multi Patrum quod diei reliquum fuerat, & in multam noctem ab Administrorum propinquis, necessariis, atque amicis, quin ab Reginæ ipsius clientibus prensati fuerant, postridiè adfuit. Prius hunc cum Brussello collocutum se-

1648. runt, atque promissis hominem onerasse. Ibi Molæus sententias Patrum rogare perrexit, & ubi quis Senatum frequentem esse debere censebat, continuò obturbabat Gasto, docebatque id rei publicæ perniciem allaturum.

Tumultuari passim plebem vectigalia, tributa, portoria pendere detrectantem, dùm sibi Senatum fautorem esse putat: id majorum malorum initium esse, quàm ut his Senatus posthac mederi possit: postremò placere Regi, atque Reginæ matri Senatum per Classes jus de more dicere, neque frequentem esse, sicuti nuper edixerint. Id se renuntiare Senatus jussum, prætereà Socios qui partem belli capessant, propè defectionem esse, quoniam quæ ipsis ex fœdere pecunia debeatur, ea ipsis curari nequeat: hostes spem belli civilis in Galliâ nactos sua damna nihili pendere, quæ brevî non modò se sarcituros, sed eadem, atque majora nobis illaturos confidant. Hæc Senatui curæ esse debere: nihil eâ causâ consulto, aut facto, quod quandóque difficile sit, sed magis cessato quo nihil facilius sit, opus esse, orare, atque obtestari, ut id Regi, atque Reginæ matri obsequantur, neu committant, uti quam salvam velint rem publicam, quamque cessando servare possint, eam obstinatis animis consulendo, atque contra quam tempus moneat, agendo perditum eant. Nihil Reginam obstare quo minùs Edictum ab quibusdam ex Senatu perpendatur, & si quæ sint de quibus edocenda, admonendave videatur, id sicut e republica, & fide sua esse existimaverint, sedulò faciant, modò ut Senatus ante dies quindecim minime ab Classibus suis in majus Conclave conveniat, tantulam moram rei publicæ saluti fore.

Molæus perpetuam Gastonis de Regno, atque de republicâ, prætereà de honore Senatûs curam, atque solicitudinem huic Ordini magnificam, atque adeò pergratam esse respondit, neque dubitare se, quin ei quæ æqua sint obsequendo lubens referat gratiam: dein ad Patres conversus, ipsis propè spondere posse ait, quæ Reginam super Edicto edocuerint, admonuerintve, ea æqui bonique consulturam: plura jam quàm Senatus speraverit, ipsi benignè tribuisse, quod & si hanc edocendi, atque admonendi insistant viam, porrò factura sit: postremò quæ Gasto dixerit, ea hujuscemodi esse, uti de iis Senatum consuli è republicâ videatur. Succlamant Patres percensendas, perlegendasque hesternas sententias, ab quibus si quis Gastonis oratione adductus decedere velit, id facere licere: nemo omnium decessit, neque ut aliter sentirent, aut eâ oratione, aut hortationibus, aut crebra Gastonis compellatione qui sententiam dixerant, aut qui posteà dixêre, impelli potuere.

Ubi ad Gastonem deventum est. *Frustra se sententiam dicturum* ait, *quando Senatus prope omnis contra quàm Regi, ac Reginæ placeat, pertinaciter censuerit: nihili pendere quod ipse dixerit, periculum ingens imminere Regno, ex eo quod Senatus perpetuo frequens esse velit, neque sibi tantulam quam postulaverit moram condonare voluisse. Qui moderatè censuerint, eorum Regem, atque Reginam meminisse decere, se ea dignitate, atque genere esse, uti regiam potentiam nusquàm infractam velit, neque commissurum uti quæ adversùm hanc plerique censuerint, ea præsentiâ sua, nedùm sententia comprobasse videatur.*

Simul

Simul consurgit abiturus, ni qui proximi erant attinuissent, orantes, 1648.
atque obsecrantes uti sedere, atque sententiam dicere vellet, hanc majoris apud Patres, quàm speret autoritatis, ac ponderis fore. Postremò exoratus assedit, increpitâque totius propè Senatûs pertinaciâ, qui neque oratione suâ, neque quod erat æquius Majestatis verecundiâ, cùm sciat quid Rex, & Regina sentiant, neque rei publicæ imminentibus periculis adduci potuerit, uti flecteret animum suum, ac de suâ duritie aliquantum remitteret, eadem de singulis Edicti capitibus, Reginâque si quid contra quàm Senatus sentiat edictum sit, edocendâ, admonendâve censuit: cæterùm uti post quindecim modò dies Senatus conveniret, de hoc negotio, de suâ disciplinâ, ac de his quæ in Conclavi B. Ludovici agantur consulturus, intereà in suis quisque Classibus Patres jus de more dicere vellent. Molæus denique post brevem altercationem Edictum, & quæ in Conclavi B. Ludovici consultata essent, ea expendenda ab quatuor Senatoribus censuit, qui de his post XVIII. Calendas Septemb. ad Senatum frequentem referrent, atque is continuò super unâ quâque re quid Regina edocenda videretur decerneret: plerique omnes qui aut propè eadem, aut paulò diversa censuerant, in hanc unam coaluêre sententiam, Brussellus, paucique alii in suâ permansêre, neque eò minùs factum est in illam Senatûs decretum, additumque gratias Regi, atque Reginæ de pecuniæ Annuæ persolvendæ quam his dederant facultate agendas.

Quâ decretum fuerat die Senatus frequens haberi cœptus, & qui Edictum regium expenderant de eo retulêre. Super cæteris Capitibus nihil Senatus decrevit, quod Aulæ magnoperè ægrè esset: sed ubi eò deventum, quò vetabatur quidquam posthàc ab Populo exigi, præterquàm ex Edictis ritè promulgatis, ac tamen quæ sine Edictis exigi cœpissent, ea porro exigi Rex volebat, ibi Senatus quod antehàc eâ de re decreverat, id ratum, firmumque debere esse censuit: de portoriis, quanta, ac de quibus mercibus pendi deberent, Brussellus, ac Ferrandus Commentarium facere jussi, quem Administri ab se fieri æquum censebant: his sibi omnem sustinendorum qui ad bellum porrò gerendum necessarii essent, sumptuum facultatem adimi dictitabant, sed id ad eorum rem familiarem magis pertinere cæteri censebant, quam posthàc augere difficilius foret.

Inter hæc summa Quæstura Almerico abrogata, ipse Tanlaïum suum secedere jussus, quod quidam Italico more ab Mazarino factum aiebant, sicuti ab hoc uno homine Populus omnia mala in se orta censeret, atque hujus discessu desitura, quo magis Regi, atque Reginæ quæ in rem publicam essent necessaria, ea lubentiùs esset obsecuturus. Summa Quæstura Melleraïo Equitum Tribuno de quo sæpiùs memoravimus, ab Rege mandata est, cui dati adjutores Stephanus *a* Aligrius, & Antonius Barillonus Morangius, uterque è Consilio regio, homines frugi ambo, ac famâ integrâ. Omnis Reginæ spes quod ad Senatum pertinebat, in Gastone posita erat, cujus magnam apud hunc Ordinem gra-

a Aligre.
Barillon de Morangis.

1648. tiam esse scibat: eò hunc obsecravit, ut adhuc in Senatum ire ne gravaretur, Regi filio, sibi, atque rei publicæ, more, institutoque suo opitulaturus. Id ipse lubens Reginæ est obsecutus, rogavitque Patres, uti postremo Decreto suo id modò adscriptum vellent, *Quod voluntate Regis fiat*: sed isthuc planè abnuêre: postulanti verò uti Commentarius portoriorum, ac mercium ex quibus hæc penderentur, in Consilio regio fieret, sicuti Rex edixerat, id modò sunt gratificati uti Brussellus, ac Ferrandus quibus Senatus id negotii dederat, huic apud Gastonem operam darent, neque tamen conficerent nisi priùs consulto Senatu quidquam.

Dum hæc, atque alia hujuscemodi inter Aulam, & Senatum disceptantur, atque domi res publica pessùm ibat, foris tamen incredibili eorum qui hanc gerebant virtute sustentabatur. In Hispaniâ quid præclarè gestum fuerit suprà diximus, sed procul id ab Aulæ, atque Urbis conspectu: Belgium est in propinquo, ubi quæ prospera, vel adversa forent, ea magis ad rem publicam pertinere videbantur. Hæc Condæo provincia erat in quam Carolus Portæus Melleraïus Equitum Tribunus ac rei tormentariæ Præfectus cum copiis præmissus Atrebates advênit, atque eò in gravem incidit morbum: Armandus Carolus filius adolescens cùm de salute Patris conclamatum videretur, ab Rege in rei tormentariæ Præfecturâ, cæterisque patris muneribus huic suffectus est, mansitque ad exercitum, operam Regi navaturus, pater tamen paulùm ab morbo recreatus domum saluti consulturus abiit. Brevî & ipse Condæus in Belgium est profectus: comitabatur Gramontius item Equitum Tribunus, qui huic magno usui fuit. Ypras oppugnare consilium Condæo erat, quod uti clàm hostes esset, primùm Atrebates usque processerat, dein subitò Peronam regressus in Veromanduis, atque aliis circùm regionibus copias collocat, quæ res magis Cameraco, quod in propinquo est, cæterisque ad superiorem Scaldim, aut in Hannoniâ locis, quàm his quæ ad Legiam amnem, aut Oceanum posita sunt, bellum ostentabat.

Intereà loci commeatus, atque alia quæ incœpto usui forent, Atrebates supportabantur: quæ ad Bassæam, Bethuniam, atque alia loca in hybernis, aut præsidiis fuerant copiæ, majori quàm ut ea defenderent numero, eòdem convenire jussæ: Ramsavius E. T. qui Dunkercæ, *a* Paliiavius Clerembaltius qui Curtraco Præfectus erat, ille quà Ypræ ad Oceanum, hic quà ad Legiam Urbs spectat, eam dictâ die circumsidere jussi, Ramsavius præterea commeatum, tormenta, atque alia graviora ab Dunkercâ, Icio portu, atque aliis vicinis locis, quò convecta fuerant, per fossas quæ ab Oceano ad Ypras pertinent, navigiis advehere: dein ipse Condæus Ypras versùs per Atrebates contendit, & postquàm alias res agere se simulaverat ludificando hosti, postremò circùm urbem consedit.

a Le Marquis de Paluau de Clerembaut.

Quà ab Comene, & Menene ad Ypras iter est Condæus, quà ab Armentariâ, & Varnetone Gramontius, quà ab Audomari-fano, & Ariâ Ramsavius, quà ab Dixmudâ, & Brugis Paliiavius habuêre caf-

tra, quæ subitò vallo, fossâque munita sunt. Condæus Galliæ fines prætergrediens eò *a* Valbecurium Nettancurium cum idoneo copiarum numero reliquerat, qui finitimis oppidis præsidio esset, prætereà apud Atrebates, Bethuniam, Bassæam, Venantii-fanum Cohortes quatuor, atque Helvetiorum Centurias tres collocaverat, quare omnia in tuto esse videbantur. Apud Curtracum modò quod propiùs castra erat, graviter est offensum, nam magna pars præsidii uti tanto Condæi exercitus auctior esset, oppido abducta fuerat. 1648.

a Nettancour Marquis de Vaubecour.

Id ubi Leopoldo compertum, primùm apud Comenem, & Viroviacum traducto Legiam exercitu ad Condæi castra propiùs accessit, sicuti ea tentare consilium esset: dein ad Curtracum flexit iter, oppidum nullo negotio expugnat, dein Castellum, atque Arx dedita, quâ in re plus mali, damnique, quàm in Ypris posteà captis boni nobis evênit: nam Curtracum procul in hostico ad Legiam est, castello, atque Arce quæ ab Gassione magnis sumptibus exædificata fuerat, firmissimum, quod adeò facilè erat defendere, si solitum eò fuisset præsidium, Ypræ verò vasta Urbs, atque disjecta, eóque magis obnoxia hosti. Hæc per sexdecim dies oppugnata, dein Condæo dedita: *b* Motterius qui Urbi Præfectus erat, cum trecentis, & quinquaginta equitibus, mille & ducentis peditibus abscessit: subsecutum est oppidanorum agmen ad sex armatorum millia, qui urbem haud impigrè defensaverant, quosque in hac tùm captâ porrò agitare pigebat, tædebatque. Inter oppugnandum *c* Fresnelius in Condæi Cohorte Centurio, Vetipontius, & Grisæus in Prætoriana Legione Procenturio, ac pauci alii interempti. Sed apud hostes plus ex recepto Curtraco lætitiæ, quàm ex perditis Ypris doloris inerat, quibus Paliiavium Rex præfecit.

b Le Comte de la Motterie.

c De Fresnel, De Vieupont. De la Grise.

Leopoldus ubi Ypras deditas esse nuntiatum est, interim dùm Condæus mœnibus, ac munitionibus reficiundis operam dat, vallumque, & castrorum fossas ut ne posthàc hostibus usui forent, demolitur, veritus uti mox quidpiam mare versùs inciperet, eò Sfondratum dimisit, ipse apud Varnetonem habuit castra. Non omninò fallebat hostem aliquid Condæum Oceanum versùs moliri: nam forte Ramsavius infirmum apud Ostendam quod oppidum ad Oceanum positum est, præsidium esse resciverat, quò adductus est, ut hoc potiri se posse speraret, si improvisus accederet. Id uti faceret Dunkercam ab exercitu redit, atque expedita navigia cum copiis subitò conscendit. Intereà Condæus Dixmudam versùs movit, sicuti tentaturus oppidum, reverà uti Sfondratum ab Ostendâ averteret, quod ex sententiâ factum.

At Ramsavius quoniam tardiùs solverat portu, expositis modò in terram quadringentis militibus, subitò recedente maris æstu, atque vento ab terrâ increbrescente, missoque imbre, his denique in littore fœdè desertis, cum omnibus navigiis retrocedere ad Dunkercam undè solverat, coactus est. Qui relicti in nudo littore fuerant, ii cùm ab Ostendæ præsidio, tùm ab equitibus, peditibusque quos Sfondratus

1648. hâc de re factus denique certior eò miserat, oppressi sunt. Fuêre qui ita existimarent, Ramsavium ex ingenio gentis, nam is Germanus est, plus satis vino deditum dùm poculis immoratur, hanc sicuti complures alias opportunitatem corrupisse, virum cæterà egregium, scientiâ, atque usu rei militaris clarissimum.

Hostes ubi Condæum captis Ypris Oceanum versùs, & Legiam diutiùs morari vident, nequedum æstivis facere finem, diversissimâ parte ad Scaldim, & Sabim amnes bellum transferre parant, uti Condæus ad *a* Phrudis fontes tuendis Galliæ finibus redire cogeretur. Eâ gratiâ *b* Bucoïus Comes, Cimaïus Princeps, & Garcia Comes Cameraco Præfectus duodecim armatorum millia cùm ex vicinis præsidiis, tùm ex iis copiis quibus Beccus Lucemburgensem obtinebat agrum, prætereà ex Lotharingicis coëgere, quibus Casteletum, Quintini-fanum, Guisium, aut Rupem regiam oppugnaturi videbantur.

a La Somme. *b* Le Comte de Bucoy. Le Prince de Cimay. Le Comte Garcia.

Horum consiliis ut occurreret Condæus, Legiam inter, & Oceanum quatuor equitum, peditumque millia Ramsavio, quibus hanc obtineret regionem, reliquit, jussitque Castellum apud Knocquiam, Furnas inter, Dixmudam, & Ypras cœptum, ad eam fossàm, quà commeatus ab Furnis Ypras advehebantur, permunire: ipse ab Ypris Casteletum ad Scaldis fontem magnis itineribus per Atrebates contendit. Sed hunc Leopoldus breviori itinere anteveneràt, properans uti quod Garciam incœpisse in finibus nostris arbitrabatur, id perficeret: verùm is progressus ad ea quæ suprà memoravimus oppida, nullum horum oppugnare ausus fuerat, atque adeò abscesserat Landrecium: quò factum est, uti Leopoldus apud Matrolas Cœnobium loco naturâ munito restiterit, atque stativa habuerit. Landrecium, atque Avennæ oppida hostium munitissima in propinquo sunt, prætereà hanc regionem interfluunt amnes ad commeatus subvehendos, atque ad loci munitionem opportuni: sed eò segnis Leopoldi mora fuit, prohibente Condæo ut ne quid operæpretii faceret. Igitur ad Legiam regressus est, atque ad Varnetonem stativa habuit, ac permunivit.

At Condæus ab Reginâ accersitus properè ad Urbem venit, dein ad Castra rediit, atque ipse ad Legiam sicuti Leopoldus movit. Cum Condæo in Aula consultatum aiebant, quo pacto insigne quidpiam adversùm hostes faceret, cujus rei famâ Senatus, Populusque in viam reduci possent, aut si opus ad id copiis foret, quæ in Belgio erant, eas contusis hostium opibus deducere sine rei publicæ damno ad Urbem copia foret. Condæus nihil magis quàm acie cum hoste decertare cupiebat juvenis gloriæ avidissimus, sed æstivorum perpetuo labore fessas copias Hispanis inter præsidia sua agitantibus, ex quibus exercitum augere ubi vellent, facilè poterant, objectare haud satis tutum existimabat, censebatque Erlacum Brisiaco Præfectum evocandum ab Alsatiâ cum Germanorum quibus præerat copiis, quæ ubi advenissent, ibi verò nihil in se moræ futurum, quin cum hoste collatis signis dimicaret, pugnamque ederet memorabilem. Secundùm hæc Erlacus properè

ad Condæum in Belgium venire cum omnibus quas habebat copiis jussus est. 1648.

Intereà Condæus ad Souchias Lentsio haud procul consederat, quò Bernontium Ariæ Præfectum coacto ex vicinis præsidiis idoneo militum numero Venantii-fanum obsidere nuntiatum est. Eò subitò Condæus movet, cujus advenientis famâ territus Bernontius ab incœpto destitit, seu id simulaverat, uti nostri ad se versùm venirent: nam intereà loci Sfondratus cui inter Legiam, & Oceanum datam ab Leopoldo provinciam suprà memoravimus, cum copiis quibus præerat, hæ quatuor millium armatorum fuêre, ac præterea tribus quos ad eum Leopoldus ab Varnetone miserat millibus ad Furnas accesserat, oppidum oppugnaturus, quod cessante Condæo, atque Ramsavio, postremò ab Præfecto *a* Bosqueto viro forti, postquàm egregiè pro naturâ loci propugnaverat, hosti deditum est. Condæus existimaverat Sfondratum non priùs opera admoturum oppido, quàm castra vallo, fossâque munisset, quod se facturum simulaverat, verùm ab opere castrorum brevi militem ad oppugnationem oppidi deduxerat, quò factum est uti subveniundi spatium Condæo non fuerit: Ramsavius permuniendo apud Knocquiam Castello intentus erat, neque satis militum ad hostem pellendum habebat.

a Du Bosquet.

Receptis Furnis Leopoldus stativis quæ apud Varnetonem ad Legiam habebat movit: cætera ad hunc amnem loca in ejus erant potestate, præter Eyterram, quam nostri præsidio tenebant, traducendo militi, atque commeatui ubi opus esset; hanc ipsis facultatem adimere Leopoldo consilium fuit, atque eâ gratiâ Eyterrâ potiri. Eò igitur duplici agmine contendit, alterum ipse, atque Beccus cis Legiam, alterum trans amnem duxavit Fuensaldanius, neque Condæo copia fuit subvenire oppido, tanta in eâ re celeritas est ab hostibus adhibita, quamobrem deditum iis est ab Præfecto præsidioque. Dein hostes cis Legiam progredi cæpêre: primùm agmen Bucoïus ductabat, qui ab Eyterrâ movens nostris ab Mervillâ quod item oppidum ad Legiam est trans amnem, atque ab aliis vicinis cis amnem locis Atrebates versùs moventibus ad sinistram fuit. Ad lacessendos hostes Condæus Colinium Castillionum cum parte primi agminis dimittit, ipse cum Gramontio subsequitur. Tanto impetu Colinius in hostes invectus est, ut qui ultimi essent, postquàm tantisper restiterant, perturbatis denique ordinibus abscederent, cæsi quidam, captique, vulnerati complures, inter quos *b* Belvisæus Tribunus: è nostris *c* Persanus glande brachium est ictus, præterea è Legione prætoriâ, atque è Corbevillii Arnaldi sclopetariorum equitum alâ quidam dùm egregiè rem gerunt.

b Le Colonel Beauvisé.
c Le Marquis de Persan.

Sed ea res facta ex sententiâ virtutem quidem nostrorum hostibus porrò ostentabat, cæterùm ad belli summam parùm conferebat: hostes validi, nam numero militum potiores, aut in fines nostros transire, aut retrò ad Oceanum versùs flectere iter poterant, neutrum propter pauciores copias satis prohibente Condæo. Is tamen apud Mervillam

1648. Villequierum cùm idoneo copiarum numero subsistere jusserat, si fortè Leopoldus itinere converso Legiam exercitum traducere, atque ad Oceanum tendere vellet. Sed præcipua Condæo cura erat sustentare rem, usquè dùm Erlacus cum Germanorum copiis advenisset, nam tum non modo tantula quæ fecerat in Furnis, atque Eyterrâ ab hoste receptis damna sarcire, sed & cum eo acie decertare copiam fore sperabat. Jam Erlacus ad Atrebates processerat, cui Condæus Valbecurium cum aliquanto militum numero obviam mittit, ad Souchias haud procul Lentsio, qui & dux itineris, & præsidio foret, ac denique Erlacus Bethuniam, quò Condæus castra habebat advenit. Ibi verò ipse quid hostis consilü cepisset anxius, cis, transque Legiam diligenter exploratum mittebat, uti quò flecteret iter, certior fieret, nam si ad Oceanum, aut in Galliæ fines tendere vellet in incerto erat. Intereà ad famam pertinere visum Eyterram hostibus nuper deditam recipere, quod ab Villequiero qui apud Mervillam usquè restiterat, factum est: capti in oppido Centuriones tres, milites ducenti: è nostris *a* Guerchius eò cæsus, qui uti fermè adolescentes nobiles in Gallia voluntate, suisque sumptibus militabat, prætereà Bar in prætoriâ Legione Centurio leviter est vulneratus.

a De Guerchy.

Intereà hostes aliquantùm itineris præceperant, & ad Vendini pontem Leopoldus traduxerat copias, sicuti Belieroplessius Bassææ Præfectus, quæ in propinquo est, ad Condæum scribebat, viderique hosti consilium esse Lentsium oppugnare. Continuò Condæus Bassæam contendit, Erlacum, atque Villequierum omisso Legiâ subsequi jubet, ac postridiè uti de hostibus cognosceret anteiit agmen, paulúmque progressus unde in planitiem despectus erat, hostes magno numero ante Lentsium stare in acie conspicatur, quorum vicinitate perterrefacti nostri qui in oppido erant, neque suam, neque alienam virtutem experti, neque tormento ullo hinc, aut illinc adacto dedidére sese. Eò sibi Condæus magis, ac magis properandum constituit, uti tantùm ab his militiæ dedecus admissum, atque incommodum rei publicæ illatum insigni aliquâ hostium clade compensaret, simul hos Galliam sicuti constituisse videbantur, ingredi prohiberet.

Sub vesperam quo modo acies instrueretur inter duces consultatum. In cornu dextro novem equitum alæ fuère, quibus Beljocus præfuit, Condæus eò ipse sibi locum delegit: unà fuère Villequierus Legatus, *b* Nigro-monasterius, atque Goyonus Mussäius Castrorum Præfecti ambo, *c* Forsius Vigeanus aciei Instructor. In cornu sinistro tantumdem equitum fuit, quibus *d* Islabonus adolescens Ellebovii viri è Lotharingicâ Gente principis filius præfuit, eò curabat Gramontius E. T. atque unà erant Fertæus Sannectarius Legatus, Sammegrinus Castrorum Præfectus, Leinvilla acieii Instructor. In mediâ acie pedites, Prætorianorum manus duæ, Helvetiorum una, Scotorum una, Picardiæ Legio ac Gastonis Cohors propter militum paucitatem manum unam modò faciebant, Persani, & Erlaci Cohortes, quarum hæc

b Loüis de la Tremoüille, Marquis de Noirmonstier.
c Le Marquis de Fors du Vigean.
d Le Comte de l'Islebonne.

erat Germanorum, locatæ eò fuêre. In fronte tormenta disposita, queis 1648.
a Cossæus Brissacus præerat. In subsidiis erant gravioris armaturæ a De Cossé, de Brissac.
equitum alæ quinque, atque levioris armaturæ una. Peditibus qui in mediâ erant acie, atque his subsidiariis equitibus Colinius Castillionus præesse jussus. Cornui dextro in subsidiis fuêre equitum alæ octo, atque eò curabat Arnaldus Corbevilla castrorum Præfectus, cornui verò sinistro septem, queis Belieroplessius præfuit. Inter hæc equitum subsidia peditum aliæ manus quinque permixtæ fuêre, atque ea secunda fuit acies: postremum si quid duriùs accidisset subsidium in tertiâ locatum est acie, Erlacus videlicet cum equitum alis quinque, monitus ab Condæo ut nisi magnoperè res moneret, in prælium ne descenderet, huic aderat b Rasillius Castrorum Præfectus. In eo postremò b De Rasilly.
subsidio magnam fiduciam sæpiùs Imperatores habuêre, seu ut in re perditâ suis eò perfugium esset, seu in dubiâ, atque asperâ prælium restituerent, & victoriam reportarent.

Ita instructus ex hesterni consilii sententiâ exercitus XIV. Calend. Sept. ubi primùm lucescere cœpit, in eam quæ vicina erat Lentsio planitiem descendit. Tria præceperat Imperator, primùm uti sese procedentes sedulò intuerentur alii alios: irent æquâ fronte media acies cum cornibus, idem in subsidiis fieret, intervalla cùm inter principia, & subsidia, tùm inter se equitum alæ peditumque manus servarent: secundò ut ad pugnam irent lento gradu, virtute magis, quàm impetu rem benè geri: postremò priùs hostem quàm sese glandes sclopetis mittere finerent, neque id ipsi nisi ex propinquo facerent. Ubi est in planitiem descensum, nulli eò visi hostes, nam ad Lentsium paulò longiùs abscesserant, quò cùm Condæus processisset, hos in acie oppidum propiùs conspicatur: huic applicaverant cornu dextrum, in quo Hispani, ac Belgæ equites, ante eos voragines, ac viæ cavæ fuêre: media peditum acies loco saltuoso, & naturâ munito: in edito sinistrum cornu erat, ad quod calles angusti, & singulorum modò hominum capaces ferebant.

Ubi hostes eo pacto pugnam detrectare Condæus videt, in propinquo ponit castra, editiori quàm cætera loco: sed eò neque aquæ, neque pabuli copia erat, quò factum est, uti postridiè castra movere necesse fuerit. Intereà eminùs res gesta sclopetis, tormentisque, dein conclamatis vasis multâ jam luce, ut ne quid ea profectio fugæ simile haberet, Condæus movit. Tunc qui cum Erlaco equites erant, ii in agmine principes facti, dein qui in subsidiis fuerant processêre, postremò qui in primâ acie steterant clausêre agmen, uti si decertandum foret, converso ad hostes gradu id eodem quo pridie decretum fuerat ordine fieret. At hostis nostros abire conspicatus, seu metu id facere crederet, seu spem nactus in abscedentes, ut ferè fit, benè gerendæ rei, Lotharingicum equitatum, qui in sinistro cornu erat, emittit, hi tanto impetu in dextrum nostrorum cornu illati, uti cedere cogeretur loco: Castillionus qui erat in propinquo cum his equitibus quos subsidiarios mediæ aciei futuros fuisse diximus, tantam Lotharingicorum equitum vim

1648. Villequiero, & Nigromonasterio adjuvantibus sustinere conatur: sed & quæ cum eo erat Gastonis equitum ala loco cessit, captusque est *a* Brancacius Villarsius Tribunus, dein gravioris armaturæ equites excipiunt pugnam: hi sustentavêre rem, impetumque hostium inhibuêre. Intereà Condæus qui in dextro cornu fuerant equites, locoque cesserant, eos in unum conductos ad pugnam reducit, qui ubi conferti redeunt, gravioris armaturæ equitum ordines perturbavêre, ipsique invicem conturbati sunt: quò factum est, uti Condæum ad hostes euntem pauci sequerentur, compluribus in secundam quæ in subsidiis erat aciem dilapsis. Qui in hac acie integri erant equites, eos in horum qui pulsi, aut perturbatis ordinibus abscesserant, locum Condæus subducit, atque redintegrat adversus Lotharingicos Equites pugnam, qui denique loco cessêre, & ad suos rediêre. Tum in dextro nostrorum cornu, atque in mediâ acie, & in utriusque subsidiis omnia in integrum restituta, spatiumque fuit Condæo, atque Gramontio, qui ab sinistro cornu ad eum accurrit, colloquendi, ac consultandi, ab quibus decretum denuò est rem universam prælii fortunæ committere.

a Brancas, Marquis de Villars.

Intereà hostes delibatâ, ac satis ex Lotharingicorum equitum successu exploratâ, sicuti rebantur, victoriâ præclari accesserant, & quem locum pridiè Condæus castris habuerat, paulùm quàm cætera sicuti memoravimus editiorem, cum acie instructâ tenuêre. In dextro cornu *b* Linæus, & Bucoïus: in sinistro Salmius, & Lignevilla: in mediâ acie Beccus curabant: in subsidiis erant Leopoldus, & Fuensaldanius. Octava ab mediâ nocte hora erat, cùm acies nostra ad hostem tametsi edito loco positum procedere cœpit. Sexaginta ab eo passus aberat, atque tormentis dudùm agebatur, cùm Condæo visum subsistere, atque aciem paulisper constituere, dein lento sicuti præceptum fuerat gradu ire perrexit. Paulò plus quàm quatuor passus inter utramque intercedebant aciem, cùm hostes sclopetis emisêre glandes, rati scilicet id sibi magno usui futurum si in nostros tam propinquos occuparent glandes mittere, quibus icti plerique caderent. Sed in prælio qui ultimus hosti perniciem adferre potest, is haud dubiè victor evadit. Igitur nostri ex præcepto Imperatoris ultimi sclopetis suis usi sunt, simul Condæus unà cum equitibus procurrit, atque hostes perturbatis ordinibus in secundam suorum aciem compellit, quos Villequierus, & Mussaïus cupidiùs insecuti ab his postquàm egregiè pugnaverant, capti sunt. Sed alii vicissim in dextro nostrorum cornu equites pulsi ab hostibus usquè ad subsidia fuêre, tam variâ fortunâ pugnabatur; eò utrimque ab ipsis subsidiis prælium exceptum est, diúque varium, incertum, atque anceps cùm in cornibus, tùm in ipsa mediâ acie fuit: donec tantam omnium rerum perturbationem conspicatus Erlacus, ibi verò cum postremò suo subsidio in aciem descendit, quo fretus maximè Condæus eâ parte hostes cædit, fugatque, & quatuor equitum alas qui persequantur dimittit, ipse ad id quod reliquum erat adjicit animum.

b Le Prince de Ligne. Le Comte de Bucoy. Le Comte de Salme. De Ligneville.

Gramontio in sinistro cornu postquàm primi in tumulum ab hostibus

bus incessum evaserant, secutaque erant subsidia, eadem propè quæ Condæo fortuna fuit, aspera, dubia, incerta: aderant Sammegrinus, & Islabonus, prætereà Fertæus Sannectarius, ac postremò Belieroplessius cum subsidiis, quibus in eo cornu præesse jussus erat. Hujus adventu nostri qui multitudine hostium coacti tantisper loco cesserant confirmati postremò hostes fudêre, atque fugavêre. In mediâ acie Castillionus impigrè rem gerebat, Prætorianorum manus duæ unam Hispanicam, & Germanicas duas fregerant: Heluetii manus una, Picardiæ, & Gastonis Cohortes in unam coactæ manum, Scotica, Persana, & Erlacia quos adversùm ierant, eos profligaverant: sed qui in subsidiis erant hostium equites, peditibus nostris nequicquàm prælio uno perfunctis intervenêre, Prætorianosque, & Helvetios disjecerant, cùm Castillionus gravioris armaturæ equites in medios induxit hostes, quorum operâ ad restituendos Prætorianorum, atque Helvetiorum ordines spatium fuit, dein capessunt de integro pugnam, resque acriùs quàm anteà geritur. 1648.

Intereà alii hostium equites ad nostra peditum subsidia pervenerant, qui ab Condæi, & Contii Cohortibus excepti, sclopetis petiti, ac prælongis hastis disjecti sunt. Jam omnes pedites, equitesque alius aliò pugnabant, urgebantque hostem, nequedùm tamen fugiebat, tametsi eò inclinata res erat: cùm ab dextrâ Condæus, ab lævâ Gramontius profligatis hostium cornibus mediæ eorum aciei tunc cùm maximè nostris ab fronte urgentibus intentæ ab latere utrimque aperto, atque ab tergo intervenêre: ita miseri undequâque circumventi ad unum cæsi, captive. In propinquo Lentsium erat, quò plerosque fuga tulit: eódem Condæus cum omnibus copiis præeunte equitatu qui hostes prosequebatur contendit. Oppidum subitò deditum victori est Villequieri operâ, qui pugnæ initio captus, ac Lentsium abductus fuerat. Qui minùs fessi ex equitibus nostris visi, eos Condæus Duacum versùs hostem persequi jubet, nam eò ab Lentsio intenderat fugam.

Tormenta hostium triginta octo, commeatus omnis, rates quæ plaustris sternendo ubi opus foret ponti vehebantur, impedimenta propè omnia, vexilla peditum equitumque CXX. capta, ampliùs quingenti turmarum duces, Tribuni, Centuriones, Procenturiones, Vexillarii, quos inter insignes fuêre Beccus qui in mediâ hostium curaverat acie, Lucemburgensemque obtinebat Agrum, filius ejus *a* Belfortius Baro, Lineus vir Princeps, qui omni hostium equitatui, *b* Santamorius Comes qui rei tormentariæ præfuerat, *c* Crepacorius Baro Avennis Præfectus, atque alii complures, omninò captivorum numerus quinque millia, cæsorum tria millia fuêre. Nec incruenta nobis victoria fuit, *d* Sanvallius Porcheusius, & Matarellus, Denmarius, Noncurius, Hericurius, Cavoysius Centuriones, & Vicecenturiones è Prætorianis: ex Helvetiis *e* Hessius Glaronensis, Gebelius Solodorensis Centuriones, prætereà Surius Solodorensis Vicecenturio: *f* Loïgnius è Picardiæ Legione, è Gastonicâ Turrius, ex equitatu Beljocus Angianæ turmæ pro Angiano Condæi

a Le Baron de Beaufort.
b Le Comte de S. Amour.
c Le Baron de Crevecœur.
d Porcheux de S. Val. Matarel. Danemarle. Noneour. Hericour. Cavoys.
e Hessy. Guebeli. Sury.
f Loigny. de la Tour. D'Oisy. La Motte D'Escars. Fraiseliere. Roisy. Cambour, le Colonel Salbric. La Sale. Comblé.

1648. filio Dux, Oysius in Marsillaci Rupifocaldi Turmâ vicarius, è Gastonis alâ Mottæus Descarsius, è Chappæi alâ Fraisilierus, è Fertæi Sannectarii alâ Valbecurius, & Roisius, è Mazarini alâ Camburius Tribunus, è Salbrici alâ ipse Salbricus Tribunus, præterea Lasalius, è Ravanelli alâ Joconius, è Nigriloci alâ Comblæus cecidêre: præterea vulnerati complures quorum aliqui mox interiêre, a Bellebrunus inter Prætorianos Centurio, Nevillanus Niortio oppido apud Pictonas Præfectus in Melleraii equitum alâ turmæ unius dux, Normanvilla Marchio, Salinsius Fayus inter Prætorianos Vicecenturio.

a Bellebrune. Neuillan. Le Marquis de Normanville. Faye de Salins.

Ab hac victoriâ Condæus Furnas quas hostis nuper receperat, oppugnandas esse decrevit, quod negotium dat Ramsavio, qui proximam regionem ab Legiâ ad Oceanum, Galliæque fines sicuti suprà diximus obtinebat. Quæ regio autem ab Furnis ad Sociarum Civitatum fines in Hispanorum ditione est, eam obtinebat Sfondratus cum idoneo copiarum numero. Ramsavius & ipse copias habebat quibus provinciam tueretur, has Condæus auxit, mittendo ad eum Castrorum Præfectos duos Valbecurium, & Castelnavium Malvicieram cum quatuor armatorum millibus. His fretus Ramsavius Furnas versùm movet. Sfondratus haud procul oppido apud Stenkercam stativa muniverat, quæ partim amnis, cætera tegebant fossæ in hac humili regione aquis ex agris subducendis frequentes: hæc stativa magno militum labore, atque periculo expugnata, Poloni pedites nando amnem intereà dùm ratibus jungitur superavêre, atque alia militaria navi fecêre, Galli continuò subsecuti, atque hostes magnâ vi adorti postremò fugavêre: hi Dixmudam, & Neoportum abscessêre, dein Ramsavius circùm Furnas castra ponit. Sed Condæus ex copiâ rerum veritus ut ne hostium ab nuperâ clade reliquiæ omnes quæ haud exiguæ erant, Sfondrato conjungerentur, ac Ramsavium Furnarum obsidioni intentum, impeditumque adorirentur, eò ipse cum Erlaci copiis properat. Ubi advenit avidus omnia visundi, faciundique, dùm opera conspicatur ad oppidi fossam instituta, glande femur ictus est: nihilo seciùs tamen perductis sicuti Condæus præceperat, ad propius fossæ latus operibus indè pulsi hostes sunt, munitusque nostrorum super fossâ stationi locus, quâ re illi perculsi deditionem fecêre: hujus hæc una conditio dicta ab Condæo est, uti videlicet in potestate Ramsavii essent, quò permutarentur cum iis qui in Ostendæ littore nuper expositi, relictique, capti ab hostibus fuerant: postpaulò copiæ in hyberna dimissæ.

In Urbe ubi de Condæi victoriâ nuntiatum est, continuò ab Rege decreta in majori Templo supplicatio, ob rem ab illo benè gestam. Rex ipse & Anna Regina mater cum Aulâ frequenti, præterea Senatus, Rationum, & Vectigalium Curiæ, Urbanique Magistratus supplicatum iêre. Omnes Ordines Condæum in cœlum ferre, egregia ejus commemorare, urbium expugnationes, victorias, virtutem, & fortunam in eo æquabiles. Sed finis æstivorum prohibuerat, quominùs ex hac victoriâ tantum fructum res publica caperet, quantus initio fuisset:

ſatis tamen magnus Adminiſtris videbatur, qui hanc magis uti domi res publica comprehenſis quibuſdam ex Senatu quieta, quàm uti foris amplior eſſet, animis præceperant: neque aliâ gratiâ cum hoſte dimicandum, remque fortunæ permittendam cenſuerant: quo fiebat uti plerique dictitarent, hos ſuam hanc magis de Senatu, Populoque quàm Condæi de Hiſpanis hoſtibus victoriam arbitrari. 1648.

Aulam inter, & Senatum magnas eſſe lites ſuprà demonſtravimus, eo Hiſpani lætari, atque exiſtimare tempus adeſſe, quo rem ſuam propè lapſam reſtituerent: nam mirifica gentis hujus in adverſis conſtantia eſt, dùm fortunam opperitur. Id jam decimum tertium annum faciebat, nihil tot cladibus acceptis, provinciiſque, atque urbibus amiſſis mota, aut deterrita quin fortunæ viciſſitudinem patienter expectaret: præterea ubi virtute parùm procedit, more ſuo dolis, atque fallaciis contendit. Foris Socias Civitates ab fœdere noſtro averterat, tunc autem inter nos lites, atque turbas aut ſerebat, aut fovebat ſedulò, cui malo dùm obviam itur ab Aulâ, & qui ſeditionis duces fore videbantur, eos Adminiſtri conantur amovere, fœdè ab his offenſum eſt.

Ab Templo quò de Condæi victoriâ honos Deo immortali habitus fuerat, Ludovicus, atque Anna mater redibant in Regiam, Prætoriani de more, atque Helvetii per vicos quà Regi tranſitus erat, ſtabant in armis, cùm intereà Comingius Vicecenturio Cuſtodum Reginæ corporis cum decem ex hac Centuriâ militibus ad Bruſſelli Senatoris ædes properat, hunc ſtatim comprehendit, atque abducit. In viciniâ primò tumultuatum, clamitare omnes indigniſſimè factum, dein & abducto Potiero Blammenio crevit rumor, ſinguli pro ſe quiſque arma capere, per vicos, plateas, atque fora fremere. Prætoriani ſicuti juſſi erant, atque Helvetii pontes obſident, ut ne plebes quæ cis, tranſque Sequanam incolit, coïre vellet, dein multitudini impares circùm Regiam ſtetêre, ſi qua ab plebe ingrueret vis, eam prohibituri.

Joannes Paulus Franciſcus Gondius patruo Archiepiſcopo Pariſienſi datus Adjutor, Coadjutorem appellant, per Urbem pedibus iit ſacro ſicuti Supplicationi adfuerat habitu, quo plebi venerabilior eſſet, hanc obſecrans, ut ab armis diſcederet, atque in poteſtate Magiſtratuum eſſet: hæc enimverò ſe negare uſque ceſſaturam, donec Bruſſellus, atque Blammenius ad Urbem reducerentur. Id ſe Gondius ab Reginâ poſtulaturum recipit, atque eâ gratiâ ad Regiam pergit ire, plebem quâ tranſibat benignè appellando, ſicuti mollire animos, atque iram multitudinis ſedare vellet: cæterùm longè aliter ſentiebat, homo potentiæ avidus, cui adipiſcendæ perturbatam, quàm pacatam rem publicam malebat. Is nuper ab Reginâ Inſulam Franciæ ſibi dari provinciam flagitaverat, quam a Hercules Rohanus Mombaſonus ſimul & Præfecti Urbis Munus abdicare dato pretio, ut hæc Gondius obtineret, paratus erat. Sed homini ambitioſo qui rebus divinis in Urbe præfuturus eſſet, eam & ipſi regendam permittere haud ſatis tutum Reginæ viſum. a Le Duc de Mombaſon.

1648. Lutetia Parisiorum Insulæ Franciæ caput est, quo nomine agrum appellant, qui ab Urbe circumquâque satis patet: sed Gondius & Pontificatu, & hac fretus provinciâ sperabat se Reginam adducturum, uti sibi mox ab Pontifice Cardinalatum impetraret, nam cujus in potestate divina, humanaque in Urbe forent, id ei hanc minimè negaturam: postremò ubi Cardinalatum esset adeptus, se parem fore Mazarino, atque de gratiâ, & potentiâ ex æquo cum eo certaturum. Hæc ampla, atque magnifica juventus prona ad ea quæ facilè sibi fingit credenda subjiciebat animo, cæterùm ipse suas spes nimiùm festinando corrupit. Sed & hæc per mediam Urbem inter armatos cives in sacro habitu, ac propè concionabundi in Regiam profectio eò pertinebat, uti Senatui, Populoque suum de Brusselli, & Blammenii reditu studium ostentaret, ac si fortè Regina ab se posset adduci, ut hos dimissos vellet, hujusce rei gratiam occuparet, atque adeò clarior, & utrisque carior evaderet. Ubi in Regiam advenit, quid in Urbe ageretur Reginam edocet, atque eò rem rediisse, ut ni plebes Brussellum, ac Blammenium reductos videat, maximo in periculo futura sit: talem Gondii orationem Regina est aspernata, scilicet quem satis sciret novis rebus studere, ac de his moliundis cum plerisque ex Senatu congruere.

Intereà increbrescebat rumor plebem ad Regiam venire armatam, atque infestam, cui Melleraius, & Hospitalius Equitum Tribuni cum pleràque Nobilitate occurrere, ac moram injicere jussi, blandè alloquendo, ac benignè pollicendo. In equis omnes Regiâ egressi ubi ad plebem devenêre, hæc enimverò nihil æqua, aut dicto audiens fuit: sed continuò ortus est ab multitudine clamor, ac subsecuta lapidum grando Melleraium, atque alios receptui consulere coëgit. Inter hæc fortè sclopeto breviori emissa glans quempiam ex plebe attigit, interemitque; quæ res multitudinem magis, magisque accendit. Catenæ ferreæ validæ quæ in finibus vicorum sunt, prohibendis ubi res monet, ut ne commeent equis, carrisque, & rhedis, statim prætenduntur: additæ prætereà ex omni materiâ quæ ad manum fuit, subitariæ munitiones, uti singulis modò pervii vici essent; per Urbem stationes quò Populo lubuit dispositæ, atque ita quod diei reliquum fuit, exactum. Quæ subsecuta est nox, ea quietem animis, perindè ac corporibus adferre visa, neque postridiè manè plebes movebat quidquam, uti crederes tumultuandi finem fecisse, cùm Seguierus Cancellarius objectus oculis hesternam excitavit iram.

Is per pontem novum rhedâ vectus ibat in Curiam, cumque ad diverticulum quo ab medio ponte ad eam itur, pervenisset, progredi ultrà coactus est, propter objectam eò loci pridiè ab oppidanis munitionem, quæ rhedæ transitum prohibebat. Igitur majori circuitu, per Augustinianorum vicum pergit ire, quo plebes grege facto primùm maledicta in hominem, dein saxa in rhedam ingerit. Illic Ludovici Caroli Alberti *a* Luinæi ædes sunt, qui Seguiero affinis est: has ingreditur, atque obseratis foribus plebem attinet, quas dùm molitur, nihil ip-

a Le Duc de Luyne.

ſe tanto quod imminebat periculo perturbatus, qui occultiſſimus, atque adeò tutiſſimus in ædibus locus viſus, eò recipit ſe, atque mortem ſi hæc obeunda reipublicæ causâ foret, conſtanter opperitur. Effractis denique foribus multitudo in ædes irrumpit, hominem primùm quæritat, dein objecta Luinæi veſtis, ac cætera ſupellex in medio poſita plebis animum ab eâ quam meditabatur cæde, ad prædam avertit, ſinguli ubi quod ſatis placebat id diripuerant, dilabebantur. Intereà quanto in periculo Seguierus eſſet, in Regiam eſt allatum: Melleraius ſtatim eò cum Prætorianorum manu, ac nobilibus aliquot venit, nihil heſterno periculo ſuo deterritus, quo minùs hanc Reginæ navaret operam: Seguierum ab Luinæi ædibus in Regiam reducit, neque plebes tùm quieta fuit, ſed Seguierum, & Melleraium ſecuta reſtitantem quemdam Picotum, ac multitudinem arcere conantem cecîdit: è Præfecti prætorio Centuriâ duos Cancellarius habet ſicuti viatores, ac cuſtodes corporis, queis tertius unus præeſt, is fuit Picotus ab multitudine cæſus. 1648.

Senatus tùm frequens habebatur, ac Patres tunc cùm maximè conſultabant, quid facto opus eſſet, uti Bruſſellum, & Blammenium in Urbem reductos Regina vellet, ac prætereà *a* Laiſnæo, & Antonio *b* Loiſelio quos abire juſſerat, ac denique Ludovico *c* Carretonio in altera Libellorum Claſſe Præſidi, qui diffugerat, eódem redeundi copia eſſet. Senatûs decretum fit, ut eâ gratiâ frequens ad Reginam eat, quem plebes faciat tumultum, eum ad impetranda quæ velint opportuniſſimum eſſe. Matthæus igitur Molæus primarius Præſes cum univerſo propè Senatu per media civium præſidia jubentium uti Patres bono, fortique animo eſſent, darentque operam uti Bruſſellus reduceretur, in Regiam iit, atque ab Reginâ Senatûs verbis poſtulavit, uti Bruſſellum, ac cæteros Urbi, atque Senatui reſtituere vellet: ſupplicanti ſimilis videbatur, quo tamen loco res in Urbe eſſent, commemorando quod Senatus flagitabat, id facere neceſſe omninò eſſe ſatis oſtentabat.

a Laiſné. *b* Loiſel. *c* Le Preſident Charreton.

At Regina ſe negavit quod rectè, atque ordine, & ex Conſilii ſententiâ fecerat, id uſquàm mutaturam. *Mariæ ſocrûs juſſu cùm in Regni procuratione quondam eſſet, Henricum Condæum in cuſtodiam conjectum, nihil obſtante, aut reclamante Senatu, Populoque: ſibi verò idem in uno, aut altero ex hoc Ordine minimè licere, quin plebes arma capiat, non autoribus quidem, ſed approbantibus Patribus, quandò nihil contra decreverint, id quidem facinus indignum eſſe, quod expiare tamen Senatus poſſit, plebem aut coërcendo, aut ſedando, ex cujus tumultu ſi quid detrimenti reſpublica ceperit, id omne in eos collatum iri, neque ipſis impune ubi Rex filius adoleverit futurum.* Molæus purgare Senatum, neque ſedandæ ſeditioni parem eſſe dicere, tametſi operam ſuam cum Regis potentiâ conjungat. *Non in hunc Ordinem hujus rei culpam cadere, ſed in eos qui id Reginæ autores fuerint, quò plebes commoveretur, nihil antè proviſò quo in officio contineretur. Hos eò rem deduxiſſe, uti ſi omnes omnia ſua conſilia conferant, huic malo nihil niſi in Bruſſelli, &*

1648. *Blammenii, ac cæterorum reditu remedii inveniant. Hos igitur Senatûs precibus, hos imminenti reipublicæ periculo, hos denique hominibus centum millibus, qui id postulent, atque ea causa in armis sint, condonare velit.* Pernegavit Regina hujus se quidquam facturam, ac simul cum Rege filio consurrexit, abiitque.

Ita Patres suâ de Brussello, & Blammenio spe dejecti abscedebant, quid futurum denique esset, anxii: nam quem ipsi metum incussuri venerant, eum Anna tanta animi firmitudine in ipsosmet verterat: sed Molæus cum animo reputans Senatûs famam, atque salutem, ac fortasse rei omnis publicæ in eo vestigio temporis agi, haud ita discedendum esse constituit, atque cum his qui proximi aderant collocutus in id ex quo abierant Conclave rediit, & quia Regina in interius aliud abscesserat, per interpretes agi cœptum, quibus ultrò, citróque commeantibus Regina denique Gastone, atque Mazarino autoribus flexit animum suum, uti Senatui si modò Classes convenire ad festum usque B. Martini diem desinerent, de Brussello, atque Blammenio, aliisque in Urbem, & in Senatum restituendis gratificaretur. Hæc Patribus lata conditio Molæo satis placebat. Sed hanc priusquàm acciperent, de eâ ad Senatum referendum, consultandumque erat, atque adeò redeundum in Curiam. Mazarinus id in Regia fieri posse existimabat, cùm Senatus eò propè omnis adesset, assentiebatur Memmius, atque alii qui proximi Molæum erant, nam uti rei publicæ tempus erat, paulo momento aut fore salvam, aut in magnum discrimen casuram, quibus adductus Molæus jam in propinquum ibat Conclave, cùm ægrè sequi cæteros animadvertit. Igitur ut ne offenderet, redeundum ait in Curiam, aliò consultari minimè posse videri, Mazarinus uti luberet agerent inquit, atque ita discessum est.

Haud ita multùm processerant Patres, perveneruntque ad propiorem plebis stationem: ibi voces tumultuosæ exortæ percunctantium ubi Brussellus esset? hanc tamen stationem, atque alteram prætereiêre. Sed ubi ad tertiam perventum, eò arma Patribus intentantes occurrêre, quâ re perterriti Præsides quinque, ac viginti Consiliarii inter tumultum dilapsi sunt, plebis iram quæ magis exarsura videbatur, metuentes: resedit tamen, jussis in Regiam redire qui aderant Patribus, atque Brussellum, ac Blammenium reducere. Id ipsi obedienter fecêre, reversique sunt in Regiam, & quò primùm abnuerant, eò de conditionibus, quæ Senatui Regina tulerat, consultavêre. Seguierus Cancellarius qui ubi in Curiam ire lubet, Senatui præesse solet, huic tùm præfuit, vir sanè fortis, qui vix tanto quod jam jam diximus periculo ereptus diem reliquum egregiam Regi, ac rei publicæ nihilò segniùs operam navavit.

Primùm rogati sententiam Patres, numnam eo loco deliberandum censerent? quinquaginta aliò quàm in Curia deliberandum negavêre, iidem de conditione ab Reginâ latâ ubi mox rogati sententiam sunt, ut ne Classes convenire desinerent, censuêre, uti facilè cerneres, ibi

factionem esse, neque ut è republicâ videretur, sed ex lubidine sententias dicere, cæteri & in Regiâ deliberandum, & supersedendum ad festum usquè B. Martini diem de novi Edicti capitibus, deque consultis in B. Ludovici Conclavi ad Senatum referre, nullum tamen eâ de re Senatûs Decretum faciundum: de portoriis verò, atque usuris quæ in publicis Urbis Ædibus solvi solent, perpetuò consultandum. Unus ex Senatu cui nomen *a* Petro Martinello fuit, sententiam rogatus plebi quod flagitaret, id tribuendum videri dixit, quoniam tam probè instructa peteret: Molæus hominem juvenem uti sibi ipse temperaret, admonuit, Seguierus Cancellarius id non opus dicto fuisse, Gasto idem paulò graviùs ait: at juvenis nihil ut in tali tempore territus, quo unicuique omnia impunè licebant, C. Cæsarem eo pacto Consulatum, & petiisse, & cepisse respondit. 1648.

a Martineau Conseiller aux Requestes.

Sed quæ consulta ab Senatu fuerant, ea Reginæ nuntiata hujuscemodi visa sunt, uti Patribus denique de Collegarum reditu morem gerere posset. Missi continuò qui Brussellum, & Blammenium ad Urbem reducerent, Laisnæo, Loiselio, & Carretonio in Senatum redeundi facta potestas est: sed postquàm Brussellus, & Blammenius advenêre tùm demùm plebes positis armis ad consueta munia rediit. Senatus non item, nam Brussellus ex recenti injuriâ Aulæ quàm antehàc infensior, atque omnis ejus factio quæ maximè Juniorum ex Inquisitionum Classibus fuit, operam dabat, ut ne sicuti quotannis solet, Senatus vacaret, cujus rei tempus appetebat. Eò in majus Conclave conferunt se, ac strepitu magis, confusisque vocibus, quàm ex formulâ postulant, uti referatur eâ de re. Molæus obstabat sedulò, donec perpulit, ac pervicit denique ut id fieret *b* Petrus Viola in unâ ex Inquisitionum Classibus Præses, juvenis acer, quem repulsæ dolor exagitabat: nam Bailleulius Cancellariatum Reginæ abdicare voluerat, quem datâ in æstimationem pecuniâ Viola sibi haberet, sed ea res utrique frustrà fuerat, quoniam Violam animo inquieto, & qui multa moveret, hunc apud Reginam habere Magistratum haud satis placebat Mazarino.

b Le President Viole.

Molæus igitur ubi videt Violæ resisti non posse, ad Crispinum sententiam rogans convertit se, hic uti Senatus de more vacaret censuit, obstrepentibus autem plerisque, ac dictitantibus quæ in Senatores facta nuper violenter sint, ea porrò pertimescenda esse, respondit de his si cui apud Senatum expostulandum videatur, id quidem facere licere: Brussellus ad quem ea res maximè pertinebat, sese verò ait privatas injurias reipublicæ condonare, sed neque his, neque aliis usquàm rebus deterritum iri, quo minùs suam Regi, atque amplissimo Ordini operam navet, ad cujus præsidium magnoperè pertineat, ut ne sicuti quotannis per certos dies vacare soleat, ita hoc anno vacet: dein tantisper inter hunc, & Molæum est altercatum, postremò rogatus an id inconsultâ Reginâ faciundum censeret, ægrè ab homine pervicaci exsculptum est, uti Reginæ supplicandum diceret, quo id ejus voluntate facere liceret. In hanc sententiam frequens Senatus discessit, addito de-

1648. quibus modò Regina nuper consensisset, Senatum consultaturum, nihil tamen hoc prolato in Regia opus esse. Datum ab Molæo Cognitori, atque Actoribus regiis negotium, uti Senatûs verbis ab Reginâ postularent Regium Diploma, quo Senatui per solitos vacationum dies convenire tamen liceret: perscriptum Diploma, factaque Senatui ad X. usque Calend. Octob. potestas est, quam si opus foret Rex prorogaret. Id Brussellus, atque hujus factio exoptaverant, ut Aulam perpetuò territarent, præterea metuentes ut ne plerisque dilapsis in rura quisque sua Senatoribus, parùm sibi præsidii in paucis iis esset, qui per vacationum dies in unam modo Classem convenire solent, & in aliis qui fortè ad Urbem manerent, si quid sibi mali ab Aulâ merito suo impenderet.

Postpaulò Ruellium rus nobile altero ab Urbe lapide Rex, atque Regina mater concessêre, summo manè profecti, nequedùm re divinâ de more factâ: pauci comitabantur, neque aderat equitum quos Rex custodiæ causâ habere solet numerus. Fuère qui ita existimarent Regem abductum, ut ne diutiùs Senatui, Populoque in Urbe obnoxius esset, tametsi Regina simularet sese Regis saluti servire, quem rure quàm in Urbe ut anni tempus erat, agitare præstaret, idque Aulam jamdiù facere consuesse, nam mensis tum September agebatur.

At Regina ubi abscedebat Urbe, [a] Drueto in Prætorianorum Legione Centurioni imperaverat, uti cum idoneâ militum manu ad Vincennarum Arcem cui Chavignius Præfectus erat, se conferret, hominem comprehenderet, atque in Arcem interiorem conjiceret, quæ res facta ex sententiâ: præterea Castronovanus de quo sæpiùs memoravimus [b] Vetusvilla Marchio, atque Goulasius facessere ab Urbe jussi. Chavignium Mazarinus simul invisum, & offensum habere in custodiâ optimum factu existimaverat, ut ne homo ingenio, atque ætate validus, ad hoc magnis opibus, ac clientelis, qui ipsi in Aula, & Senatu inimici essent, eos foveret, atque consilio, & operâ juvaret. Castronovanum item, & Vetusvillam metuebat, quorum alter Procancellariatum, alter summam Quæsturam quos gesserant antehàc Magistratus jamdiù iterùm sibi expetebant, neque hos sese recuperaturos credebant, nisi quæ mutatio in Aula fieret: Goulasius autem in adversis Chavignio sicuti antehàc secundis in rebus amicus alienâ invidiâ conflagrabat, vir antiquâ virtute ac fide: præterea Riviera cujus in potestate Gastonem esse diximus, hominem ex Aulæ ingenio oderat, cujus scilicet operâ creverat, atque ad id ubi erat locorum pervenerat, quæ res eâ tempestate plerisque apud eos de quibus ita meriti erant, fraudi fuit, quamobrem Rivieram ab Mazarino haud difficulter impetrasse aiebant, uti Goulasium amandatum vellet: sed mirum, ac monstri simile visum, Gastonem de quo ita meritus erat Goulasius, ut illius causâ famæ, fortunarum, capitis periculum antehàc adisset, eum Rivieræ odio permisisse.

[a] De Droüet Capitaine aux Gardes.

[b] Le Marquis de la Vieuville.

Goulas Secretaire des Commendemens de Monsieur le Duc d'Orleans.

Chavignium aiebant cùm suâ sponte, scilicet qui multas, magnasque

que inimicitiæ cum Mazarino exercendæ causas haberet, tùm ab Petro *a* Longolio Senatore adductum, sese cum eâ factione, quæ illi in Senatu adversa erat, conjunxisse, neque ipsum ab hac alienum fuisse Condæum: eò Chavignium Castilliono Colinio qui Condæo familiaris, gratus, acceptusque erat, veneratque tùm ad Urbem victoriæ quam ad Lentsium reportaverat nuntius, aperuisse consilia sua, atque suasisse uti Condæum magis, ac magis in suâ de oppugnando Mazarino sententiâ confirmaret: sed in eo offendisse Chavignium quod rem tantam item alteri Condæi clienti aperuerit: nam hunc veritum uti posthàc Patronus in unius Chavignii tanti viri potestate foret, Mazarinum certiorem fecisse, quid ille moliretur, atque eo Chavignium ab Mazarino in carcerem conjectum. 1648.

a De Longueil.

De Longolio Senatore fama erat hunc adversùm Mazarinum non modò Brussellum, sed & plerosque alios ex Senatu impulisse, neque id fuerat difficile, propter Curias omnes pessumdatas, plebemque malè habitam: præterea cum Contio, Longavillâ, atque aliis, ac maximè cum Gondio consilia contulisse, seu privatim sibi quidpiam, seu *b* Longolio Maisonio fratri summam Quæsturam expetebat, nam hic jamdiù hunc exoptabat Magistratum, quem amandato Almerico nuper Melleraio potiùs, quàm sibi mandatum fortè graviùs æquo habuerat: Castillionus autem Mazarino infensus erat, ex eo quod Tribunatum Equitum ipsi jamdiù promissum nondùm dederat.

b De Longueil, Present de Maisons.

At Senatui incredibile memoratu est, quàm Chavignio facta ab Mazarino injuria curæ fuerit: de re publicâ agebat tunc cùm maximè, & Molæus de Urbis portoriis utrùm Brussellus brevì ad Senatum relaturus esset, hunc rogabat, cum Viola *Longe* inquit *majora alia vobis consultanda sunt P. C. neque tunc id agitur qua vectigalium, tributorum, aut portoriorum parte plebes salva re publica sublevari possit, sed hanc an nobiscum unà, fortunas, dignitatem, vitam, atque libertatem adversùm Aulæ vim, atque ultionis lubidinem tueri possimus. Nam ut ne quid hujus ignoretis, quæ Senatus usque decrevit, ea non conservandæ (quod certè hujus Ordinis consilium fuit) sed perdundæ rei publicæ fuisse aiunt, armatam Regis injussu plebem, obsessam propè Regiam, imminutam Majestatem, ac propè violatam, ab his quos hæc prohibere magis decebat. Id manu vindicandum in vos, Populumque Aula non occultè fert.*

Eo Rex ab Urbe clàm deductus, paucis comitantibus contra decus regium, & contra majorum morem re divina infecta: eo accersitæ ab Regni finibus copiæ, uti dùm ab hostibus nuper devictis otium est, funestum adversùm cives geratur bellum. Cui in Aula hæc probari nequivêre, is nuper in carcerem conjectus est, pridem exutus gratia, dignitate, atque omnibus ornamentis, ut ne quid in tanto viro rei publicæ, quam fœde porrò diripere consilium est, præsidii sit, atque id contra fidem ab Regina datam nihil hujusmodi se quamdiù in Regni procuratione esset facturam. Quam quidem fidem quanti Administri faciant, ipse Chavignius in carcerem conjectus, Castronovanus, Vetusvilla, & Goulasius Urbe pulsi documentò sunt. An hanc in vobis sanctiorem fore arbitramini ubi

1648. *aderunt copiæ, atque hanc impunè violare licebit? quid vobis futurum creditis P. C? an vos vestra Decreta satis tegent? Sed nihil vos pericula vestra moveant, rem publicam pessùm ire otiosi patiemini, qui hanc propè lapsam, at certe fœdissime labefactatam restituere etiam tùm magno conatu nitimini? Horum quis Reginæ autor sit, neminem omnium latet: is peregrinus, atque advena, omnis moris nostri ac legum ignarus, hùc, atque illùc pro lubidine circumfertur: ab qua neque patriæ quæ ipsi nulla est, caritas, nam suam ejuravit nostra plane indignus, neque civium quos hostium loco habet amor animum retinet, quò minùs cuncta modò ut ipse abunde pollens, potensque sit, perdita velit.*

Adversùs hunc hominem in legibus, atque in Senatûs Decretis vobis, atque rei publicæ præsidium est P.C. si quæ nostra memoria, consimilibus plane temporibus fecistis, ea nunc eodem animo egeritis. Itaque ad Reginam mittendos de reducendo ad Urbem Rege aliquos ex Senatu censeo, qui prætereà doceant, ab illius clementia, atque fide alienum fuisse, Chavignium comprehendi, atque in carcerem conjici, quam si posthàc haberi sibi velit, hunc statim dimittendum, atque cæteris cavendum esse: postremò viros Principes, ac Franciæ Pares, in Senatum vocandos, qui de re publica cum hoc amplissimo Ordine, ac potissimùm de renovando Senatus Decreto, quod anno CIↃ. IↃC. XVII. *factum accepimus, seriò consultent, quo ut ne cui peregrino rem publicam in Gallia administrare copia sit, cautum est.*

Hanc orationem excepêre Blammenius primùm, dein Novio, in Mazarinum graviùs invecti, cæteri in eorum sententiam frequentes iêre, Senatûs Decretum fit, sicuti Viola censuerat. Postridiè Molæus, atque alii ex Senatu Ruellium iêre, & quæ hic Ordo decreverat, ea Reginam edocuêre. At hæc mirari se dixit Senatûs de suâ, Regisque filii profectione suspicionem. *Vulgò ab Urbe ea anni tempestate discedi, atque id Aulam jamdiù facere consuesse, neque sibi mutandum in eo quidquam fuisse, uti vanæ plebis formidini serviret: quæ iniquitate temporum contracta, atque facta sint, eorum se nihil memorem esse, atque uti nulla usquàm memoria extet, magnopere cupere.* Aderant Gasto, Condæus, Contius, & Longavilla, qui anteà rogati ut in Senatum venirent de re publicâ consultatum, se Reginâ coràm responsuros dixerant, atque tunc se in Senatum ituros negavêre: sed Longavilla molliùs, atque remissiùs, scilicet qui jam indè ab harum turbarum initio cum Gondio quem Coadjutorem appellabant, & cum aliis qui in Senatu Aulæ infensi erant, congruebat, dissimulans tamen sedulò ut Aulæ consilia pernosceret, ac ne alieno tempore sua nudaret.

Gondium eâ tempestate ferunt, ex perturbatione rei publicæ quæ tum futura videbatur, sua commoda captare decrevisse, atque omni ope enisum, ut ad Senatûs partes Condæum pertraheret, qui fretus hujus Ordinis autoritate per reliquos Regis pueritiæ annos, ac fortasse diutiùs rem omnem publicam ex voluntate tractaret, magnamque sibi, ac quibus vellet benefaciundi (quod maxime regium est) copiam habiturus esset. Hæc ingentem animum non nihil movere videbantur, quem cum Brussello jam, ac Longolio Senatoribus collo-

cutum, atque ea dixisse aiebant, quibus fidem suam utrique de tuendo Senatu, atque de republica ex hujus Ordinis sententiâ gerendâ dedisse videretur: alii negavêre id ab Condæo factum, sed eâ modò causâ factiosis ex Senatu, atque Gondio auscultasse dicebant, ut ne sese omisso ad Gastonem confugerent, atque hic ex eo negotio id arte tractando, ac Reginæ, & Mazarino sui metum faciundo potentior in Aulâ evaderet, cæterùm nullam ipsis de re ullâ publicâ fidem dedisse. 1648

Sed Regina ubi factiosos ambire Condæum rescivit, omnem dedit operam, ut hunc ipsa Regi filio, sibique adjungeret, neque eâ causâ precibus, aut lachrymis pepercit, hunc tertium sibi filium esse dictitans, in cujus virtute spes omnes sibi sitæ essent: ipse Rex puer matris, ac Mazarini monitu hominem amplecti, obsecrare, atque obtestari ut ne Majestatem sibi ab iisdem Regibus quibus ille ortus sit, traditam labefactari sineret, Mazarinus omnia se posthàc ex hujus voluntate facturum recipiebat. Sed Gramontius Equitum Tribunus, ac Tellierus Quatuorvir, multa alia singillatim Condæo dixêre, quibus hunc docebant de factiosorum in Senatu audaciâ, atque adversis regiæ potentiæ consiliis, contra quam Populum accenderent, propter tributa, vectigalia, atque alia, quæ Rex ab illo exigere solet, quô fiat ut non difficile sit Senatui populum concitare, atque hoc pacto sibi tantam potentiam sumere, ut hac impunè non in unum modò Administrum, sed & in quosvis alios pro lubidine abuti possit. *Jamdiù hunc Ordinem sibi tantùm arrogare, ut ipsis Regibus modum facere sibi jus, fasque esse credat: quod si verum esset, vix quidquam discriminis Senatorem inter, & Regem, nedum Principem è regia gente virum foret, quò ut ne res denique recidat, providendum videri.*

Hæc atque alia dicta Condæo hunc impulêre, uti Reginam, Regemque filium sibi tuendos esse censeret. Id certè rectum, & honestum erat, cæterùm haud minores quàm qui ab factiosis proponebantur fructus ostentabat: nam quo magis Condæi operæ Regina, atque Mazarinus indigebant, eò ille omnia ab his quæ ad rem suam, famam, & gloriam pertinerent, atque ad ornandos, augendosque quos vellet, impetraturus videbatur, atque eò denique potentiæ evasurus, unde vix pelli posset. Hæc hominum natura est, ut & qui nihil mali facere student, hujus tamen sibi copiam esse velint, nec absque eò sese liberos esse putent. At Gondius suâ spe de Condæo dejectus hanc omnem in Contio fratre posuerat, uti si majorem natu Aula, factio saltem minorem haberet: hic in Condææ sororis potestate fuit, quæ, simul & Gondius haud difficulter eum ad Senatûs partes adduxêre. Franciscus Rupifocaldus Marsillacus Condæam colebat, atque observabat, qui quoniam hujus Principatûs initio Reginæ commodis serviundo, simul hanc, ac Mazarinum ambiundo parùm profecerat, aliò animum sibi adjiciendum esse decreverat, atque adeò factioni studebat, inter cujus principes huic locum facilè dederimus, nam & ingenio, & industriâ valido.

1648. Postquàm Molæus, atque alii ex Senatu Ruellio, quò ierant Regem, atque Reginam matrem de Senatûs Decreto certiores facturi, rediêre, Molæus quid hæc sibi respondisset, Patres edocuit: sed ubi legationem renuntiabat, Cognitor, atque Actores regii, Regis ad se missum Edictum attulêre, quo Senatûs Decretum antiquabatur: super eo Patres uti scripto Rex de optimâ Senatûs voluntate certior fieret, censuêre, atque intereà de re publicâ, sicuti decretum fuerat, nihilo seciùs consultaretur: Urbani Magistratus providerent, ut ne commeatus in Urbe deficeret, præthereà darent operam, uti de more supportantibus nihil impedimento esset. Sed hæc decreta, atque consulta disturbavêre opportunè allatæ ab Gastone, & Condæo litteræ, quibus orabant Senatum, uti quosdam è suo Ordine Germanifanum quò Rex, & Regina mater ituri erant, mittere vellent, qui secum de his quæ agebantur consulerent, sperare se omnia, quod Regi, atque rei publicæ benè vertat, conventura.

Iam ab Aulâ bellum adversùm Urbem parari videbatur, & ut id defenderet, ipsa parabat se, pertinaciâ magis, quàm consilio, atque prudentiâ, scilicet ab omnibus rebus, quæ tanto sustinendo bello necessariæ erant, imparata: animos modò faciebat oppidanorum multitudo, quæ militiæ rudis ad hanc parvo usui, eadem ut omnis aleretur oneri futura erat. Quas ab finibus Rex accersiverat copias, eæ haud ita procul ab Urbe tùm fuêre, quod eò factum existimabant Patres, uti quod sponte nolebant, id metu denique facere cogerentur, atque de re publicâ consultare, & eâ gratiâ convenire desinerent, & in Classes quisque suas regressi jus civibus de more dicerent. Sed id ubi parùm procedebat, nequedùm Aulæ consilium erat, detrectantes vi adigere, si quo alio pacto adduci possent, ut in viam redirent, placuerat cum iis per Gastonem, atque alios viros principes agere, ac illos eâ gratiâ Germanifanum accersere, quod quidem æquius visum, quàm Gastonem, Condæum, aliosque Rege, atque Reginâ relictis, ad Urbem, atque in Senatum ire, de re publicâ, sicuti hæc ab Rege ad Senatum translata esset, consultatum.

Grata, atque accepta ut in tali tempore Patribus hæc conditio fuit, atque omnes uno ore censuêre, cum Principibus viris colloquendum, atque adeò quibus id mandaretur, eos esse deligendos: sed isthuc fieri in Urbe placebat, nec eò seciùs viros Principes, ac Franciæ Pares in Senatum vocandos: hæc erat sententia eorum scilicet, qui omnis rei publicæ gerendæ avidi, hanc ad se trahere studebant: vicit tamen illorum sententia, qui Germanifanum eundem, quò Rex, atque Regina mater agitabant, censuêre denique, atque rem sicuti in utriusque conspectu agendam.

Igitur postridiè Molæus cum Præsidibus, atque aliis ex Senatu Germanifanum profecti ad Regem primùm, & Reginam adiêre, cui Molæus ait ejus se voluntate accersitos venisse, cum Principibus viris collocutum: dein post breve Reginæ responsum dimissi ad Gastonem se contulêre. Eò Condæus, Contius, & Longavilla adfuêre, neque præ-

tereâ aut ex Consilio regio, aut ex Aulâ quisquam: id postulaverant Patres, neque Regina, aut Administri obstiterant, præclarum rati qui viros Principes in Senatum vocaverant de re publicâ unà secum consulturos, eos ab ipsis modò Principibus accersitos ad hos longiusculè ab Urbe venisse. 1648.

Gasto primus, *Quid de re publicâ, & sublevandâ plebe sentiret, Senatum probè scire, aut, quid Regi, atque Reginæ autor fuerit, quæ ipsi se autore edixerint: sed eo loco rem publicam esse, ut huic consultum oporteat, si quid in eâ erit offensum, id omnibus perindè ac Regi fraudi, atque damno fore. Quod hæc foris usquè benè gesta sit, eo hostes ad pacem propè compulsos: si quid turbatum domi, aut ubi si cessatum adversùm illos fuerit, sententiam mutaturos, bellumque quod jam conditionibus finire haud difficile videatur, aut sempiternum, aut certè diuturnum fore, quâ re nihil minùs sublevandæ plebi, aut rei publicæ restituendæ idoneum sit: cum iis se colloqui voluisse, ut aliqua ratio ineatur denique, quò domi, bellique res publica bene geratur, donec perveniatur ad pacem: hâc sancitâ quæ temporum iniquitate labefactata sint, ea tùm nullo negotio restitutum iri.*

Gastonis orationem Molæus excepit. *Illius egregiam adversùm rem publicam voluntatem Senatui, atque adeò omnibus planè cognitam, cujus tot tantaque documenta extent, uti nemini dubium sit, ex hac quam postulaverit collocutione magnum Regi, Regnoque fructum eventurum. Cuncta in summo discrimine esse, si vera prædicent ii qui copias ab Regni finibus evocatas aiunt, quo suprà, infràque Urbem obsesso amne, atque omnibus circumquâque viis clausis, Senatus, Populusque aut fame miserrimâ omnium morte conficiatur, aut pro Aulæ lubidine quos jubeat eos ad vincula, aut ad exilium, aut ad supplicium denique dedat: eâ gratiâ, Regem abductum, atque Aulam Urbe decessisse. Quem ex omnibus tutum esse cùm Chavignio neque sua in rem publicam merita, neque Administri dignitas, neque alia multa præsidio fuerint? Si Regina Urbem pacatam velit, Senatum, Populumque metu liberandum, redeundum ad Urbem esse, Chavignium emittendum custodiâ, cavendum cæteris, ut ne indictâ causâ conjiciantur in vincula, plebi quartam tributorum quæ Sectiones appellent, partem remittendam, pendenda minoribus magistratibus stipendia, Annuæ sicuti Curiis pecuniæ solvendæ atque eadem conditione copiam faciundam, quæ ad Senatum attineant, de iis cognoscere ab Consilio regio desinendum, Usuras pecuniæ Regibus ab privatis publicâ Urbis fide creditæ persolvendas. De his omnibus Consilio habito Regem quod videbitur id edicere necesse esse, atque Edictum in acta Senatus si Patres censeant, more majorum referri, quæ cœpta sit collocutio, eam in Urbe continuari, Senatum per solitos Vacationum dies porrò tamen haberi.*

Ad hæc Gasto. *Vana esse*, respondit, *quæ de prohibendis ad Urbem commeatibus plebes sibi fingat, Regem ab Urbe eâ tempestate discedere solitum, atque rure agitare, nequedum huic consilium esse redire ad Urbem, sibi, atque aliis viris Principibus ubi Rex sit, ibi manendum, operamque huic navandam. De Chavignio quod Senatus postulet, id mirum esse, qui non sit ex hoc Ordine, tantamque Patribus de uno Administro curam esse, cùm cæteris maledicant, qui si quid perperam fecerint, eos ab Rege certè coercendos, cujus rei ratio iniri nulla possit lenior, quàm hæc in quam Chavignius missus sit custodia, quâ scilicet nihil præter ma-*

1648. *lefaciundi copiam eripiatur. Ubi Reges juris dicundi partes Senatui, atque alias aliis Curiis delegaverint, iis sese spoliatos noluisse, sed id levandi sibi laboris causâ fecisse. Quod Rex plebi, Magistratibus, & creditoribus urbanis benignè, ac liberaliter facere possit, Senatui magnam existimandi copiam fore si quid illi annui reditûs, quid sumptûs faciundum sit, intelliget, eâ gratiâ utriusque rei commentarios Patribus exhiberi Reginam velle.* Addidit Condæus. *Maturanda hæc esse, nam intereà loci stipendium, atque frumentum exercitibus deesse, qui si dilabentur planè interituram rem publicam.*

Molæus contra. *Chavignium fuisse antehàc ex Senatu* dixit, *Patribus curæ esse, ut ne quid injuriæ cuiquam fiat: quo frequentiùs injurias suas rei publicæ specie ulciscantur ii qui gratiâ, & potentiâ valent, eo diligentiùs id ut ne posthàc fiat, cavendum videri. Cæterum longum esse regii reditûs, atque sumptûs rationes expendere: qui rem regiam procurent, eos quâ tributorum parte Plebes sublevari possit, satis scire.* His altercationibus dies absumpta, Patres ad Urbem rediêre, ac postridiè adfuêre denuò. Magna tùm inter hos, & viros Principes contentio extitit de Chavignio dimittendo, & quo modo cæteris caveretur. Patribus placebat, ut id lege fieret: Viri Principes negabant Reginam quamdiù in Regni Procuratione foret, novam hanc legem laturam, neque id ipsi se autores futuros. Seguierus Cancellarius qui huic colloquio Patrum voluntate aderat, *Ea re minui Regis potentiam* ait, *neque Reginam commissuram, uti quam ab majoribus Ludovicus filius acceperit, eam ut ne posteris Regibus tradat: Gastonem, atque Condæum Reginæ, suamque ipsos fidem obligaturos, si quos Regina in custodiam mitti jusserit, de eorum causa cognituros modò hos judices, ad quos ea res more, atque instituto majorum attineat, ita satis unicuique cautum fore.* Molæus de Chavignio, & lege porrò instare, donec Gasto postremam se Reginæ sententiam exquisiturum respondit, quoniam de utrâque re tantoperè Senatus laboraret.

Post varia denique colloquia eò deventum, uti Rex quæ in B. Ludovici Conclavi consulta, dein ab Senatu partim decreta fuerant, alia decernenda videbantur, ea Rex ediceret, neque Edictum modò ex Senatûs sententiâ fieri placuit, sed id ipsi suo modo perscribendum permitti. Quod ubi mox ab Molæo Germanifanum allatum est, multa super quibusdam Edicti capitibus huic cum Cancellario altercatio intercessit: postridiè tamen nihil ex eo quod perscriptum fuerat mutato, Edictum ab Rege subscriptum, atque ab Cancellario signatum remittitur, & in Curiâ promulgatur. Multa in eo fuêre rei publicæ salutaria, tum id maximè, quod quæ publicani bona filiabus doti dixerint, aut filiis donaverint, ea nihilò seciùs aut Regi, aut eorum creditoribus hypotecæ, aut pignori opposita forent, neque eorum uxoribus seorsùm ab his possidere quidquam copia esset: hæc uti publicanorum dolis occurreretur, necessaria visa, qui postquàm æs alienum ingens conflaverant, sese solvendo non esse simulabant, cùm intereà uxores, filii, filiæque regio victu, cultuque ætatem agerent, ipsi suâ fraude tecti, quæ bona suorum fidei commisissent, iis uterentur, fruerenturque, innoxii,

atque florentes, Regi, ac cæteris eorum creditoribus res, ac nomina perirent, ex quo magna cùm in rem publicam, tùm in rem multorum familiarem damna erant. 1648.

Præterea omnium securitati cautum Edicto, ita tamen ut ne quid novum sanciretur, sed quod lege comparatum erat, id planè servaretur. Chavignius dimissus ab Arce Portûs Gratiæ, quò ab Vincennis deductus fuerat, jussusque est Chavignium rus nobile Buthillerii patris apud Turonas secedere, quâ in re incredibile memoratu est, quantum Senatus studium fuerit, tantum herclè, uti propè Gastonis animum offenderit, qui Patribus dixerit, neque suas nuper, cùm Richelii operâ Galliâ pelleretur, neque pridem Henrici Condæi Ludovici qui aderat patris injurias, cum consimili Concinii operâ in carcerem conjectus fuisset, Senatui æquè fuisse curæ. Id profectò Chavignio amplum, atque magnificum est. Sed hæc de eo Senatûs solicitudo plerosque adduxit, uti crederent haud falsò Mazarinum suspicatum Chavignium de hoc abigendo cum quibusdam ex illo Ordine, præterea cum Longavillâ, atque Gondio Coadjutore consilia contulisse, ut illi de summâ Quæsturâ Buthillerio patri, ac sibi Quatuorviratu abrogatis gratiam referret.

Edicto Regis quod ex sententiâ Senatûs perscriptum fuerat, concordia inter hunc Ordinem, & Aulam constabilita videbatur, cui rei summam haud dubiè Gasto dederat operam, nam jam indè ab harum turbarum principio quæ in Mazarinum singillatim exortæ fuerant, huic Gasto fautor fuerat, annitente Rivierâ, in cujus potestate huncesse diximus. Eo Riviera se Cardinalatum cujus ipsi Mazarinus jamdiù spem fecerat, benè promeruisse credebat: sed hic ei rei moram adferre, ac tunc cùm maximè ut ne fieret fraudem adhibere videbatur. Contius Condæi frater ex Ordine Ecclesiastico erat, qui nihil de Cardinalatu, ut hunc Rex sibi ab Pontifice peteret, usque dixerat: sed eâ tempestate Condæus ab Rege postulavit, ut hac de re ad Pontificem scribere vellet, quod quidem tam opportunè ad disturbandam Rivieræ petitionem factum huic suspicionem movit, id ab Mazarino magis, quàm ab Condæo profectum: quamobrem Gastonis odium in illum usque accendit, uti vix hominis adspectum, nedùm colloquium ferre posset: ægrè propterea Gasto veniebat in Regiam, neque adeò consilia de re publicâ habebantur, alia, dein alia causante Gastone, ut ne his habendis adesset.

Jam factiosi ex Aulâ, & Senatu illius domum frequentabant, atque in partes Aula discessura videbatur, ni Franciscus Hannibal *a* Estræus Equitum Tribunus, atque Henricus Sannectarius viri graves, & grandiores natu suâ autoritate Rivieram ab perturbandæ sui modò ornandi, atque augendi causâ rei publicæ consilio deterruissent, docentes hominem si in illo pertenderet, multas Gastoni confecturum solicitudines, atque adversùm se Condæi tanti viri odium concitaturum, ita ut publicè, privatimque graviter esset offensurus, atque tantum excitaturus incendium, ut unâ hujus ruinâ denique restingui posse videretur. His

a Le Marechal d'Estrée.

1648. permotus Riviera mitiùs posthàc sibi agendum esse decrevit, fidemque habendam Mazarino pollicenti unum se Contium illi antelaturum in Cardinalatu, qui si extrà ordinem Cardinalis creari posset, haud dubiè Rivieram Regis rogatu de more creatum iri. Sed huic tanta Cardinalatûs cupido fuit, uti cum Condæo per a Vinolium Hardierum egerit, atque omnem Gastonis operam pollicitus fuerit huic ornando, & quantùm fieri posset augendo, si Contium fratrem ab Cardinalatûs petendi consilio dimovere vellet, quem præstaret uxorem ducere, ac genus regium propagare: at Condæus ita Vinolio respondit, ut qui nequaquàm opes suas, sed gloriam, atque famam rei publicæ benefaciundo perpetuò auctas vellet.

a Hardier de Vincuil.

Pridiè Calend. Novemb. Rex, atque Regina mater cum Aulâ omni ad Urbem redierant, rem ab Senatu, Populoque dudùm petitam: sed Aula suâ sponte appetente demùm hyeme in Urbem concesserat, ut ne de industriâ antehac discessisse, ac tùm coacta rediisse videretur. Nihilò feciùs tamen ab Regni finibus accersitæ copiæ haud ita procul ab Urbe erant, atque uti mos militibus, maximè ubi stipendium deest, circumquàque populabantur agros: præterea quæ Rex nuper edixerat, ea haud satis observabantur, Administrorum fraude, sicuti Senatui videbatur, queis videlicet tàm arcta rei publicæ administrandæ ratio parùm placeret. Horum animos offendit maximè, quod ubi Edictum in Curiâ vectigalium promulgatum fuerat, hæc ut ne Sectiones (tributi genus est) quis redimere, aut conducere vellet capite sanciverat, quas Administris pro lubidine locare copia priùs fuerat, ac fortè ex eo quæstum facere, seu in conductorum societate clàm essent, seu ab his honorarium acciperent. Quomodocúmque Sectiones locarentur, eò certè fiebat, ut ex his minorem Rex caperet fructum, præterea in his ab plebe exigendis acerbiores erant publicani, quàm qui id facere solent Magistratus: nam illi nihil pauperibus parcebant, quo uberiorem facerent quæstum, ad hoc nihil soliciti utrùm plebes in posterùm solvendo foret, necne, cuncta in præsentiâ auferebant: postremò quæcúmque dici, aut fingi queunt fraudis, nequitiæ, atque avaritiæ probra, ea ab publicanis in miseram plebem exercebantur, queis hanc sublevare Vectigalium Curiæ consilium fuit.

Sed hanc Regina accersi jussit, docuitque per Cancellarium, *Regem plebi quintam Sectionum partem remisisse, atque credidisse Curias operam daturas, uti reliquæ quatuor eò faciliùs exigerentur: præsenti pecuniâ Regi opus esse, quam ut habeat, locatas Sectiones necessariò oportere iis qui præsenti pecunia conducant: nam novem modò postquàm imperatæ sint menses eas ad ærarium venire posse: illud si per Vectigalium Curiam non liceat, neque Regem exercitus alere, multo minùs quæ in Germania pace facta dimittentur copiæ, eas mercede conducere posse, quæ ad Hispanos transituræ, atque unà cum his Regni fines ingressuræ sint. Ita quæ remedia rei publicæ malis Curiæ adhibere velint, ea in ejus perniciem versura, cujus scilicet statum haud satis noverint.* Hac Cancellarii oratione adducta Vectigalium Curia decrevit, qui intra sex proximos menses

menses Sectionum tributa conducerent, aut ab quibus pecunia Regi super his tributis rescribenda crederetur, iis ut ne fraudi foret. Quod ubi Senatui nuntiatum, prætereà ad Rationum Curiam missum promulgandi gratiâ Edictum, quo eadem super aliis omnibus tributis, vectigalibus, portoriis copia fiebat, Patres Rationum Curiam rogavêre, ut ad se quempiam ex suo Ordine mittere vellet: missus est Robertus a Albericus Præses, ab quo ubi quæsitum de Edicto, is se satis scire negavit, quid eo sanciretur, de quo postridiè Senatum facturus esset certiorem. Sed inter ea Tubovius in eâdem Curiâ Præses, idemque unus è minoribus Quæstoribus, qui Regis Consilio ubi de regiâ re habetur, adesse solent, Edictum quod ad Rationum Curiam ipse attulerat, ad Consilium retulit, veritum ut ne quid ampliùs ea res turbarum faceret. 1648.

a Le Président Aubry.

At in eo negotio Gondius Coadjutor de quo suprà memoravimus, quantùm Aulæ, ac Mazarino adversus esset, ubi nihil opus erat, neque huic quidquam noceret, demonstravit, *Rem quæ agebatur ad Ecclesiam pertinere* dictitans, *fœnus omne divinis legibus vetitum: humanis vero prædiorum venditionis quod per pignus, & hypotecam fiat specie tolerari: at istbîc purum putumque fœnus esse, scilicet in eâ pecuniâ quæ Regi Mutui specie credatur, ac multo amplior super vectigalibus, tributis, aut portoriis post certum tempus exolvenda rescribatur. Eo se Theologos, & Curiones in consilium eâ de re adhibiturum, atque hanc Ecclesiasticâ Censura notaturum.* Ita ad perdundam rem publicam divina, atque humana miscere nulla religio erat: nam omnes pecuniæ vias claudendo, quâ belli sumptus tolerarentur, illam interire omninò necesse erat: neque tamen id aut Gondius, aut plerique alii rei publicæ perdundæ, aut Mazarini quod prætendebatur, ac cæterorum Administrorum odio faciebant, nisi si cui se suffectum vellent, sed pro lubidine quisque quò privatæ rationes impellebant, eò ferebatur, plerique uti malèfaciundo, sibi ut ferè fit, benè facere Reginam cogerent.

Pridiè Id. Novemb. Senatus sicuti per solitos dies vacasset, ita habitis de more ab Molæo primario Præside, atque ab Talono Actore regio orationibus quasi de integro haberi cœpit: dein post paulò Classes unà in majus Conclave, quod eâ tempestate turbarum initium erat, convenêre. Ea fuit ipsis conveniundi causa, quod & Edictum novissimum parùm observari aiebant, & copiæ minùs longè, quam Regina receperat, ab Urbe aberant. Continuò Gasto, atque Condæus in Senatum venêre, quorum ille *Reginæ parùm probari* ait, *quod porrò Classes omnes convenirent. Si id Edicti causa fiat, nihil frequenti Senatu opus esse: deligant è suo Ordine qui Edicti capita percenseant, & si in aliquo sit offensum, id Reginam edoceant, hanc daturam operam quod contra fuerit factum, id uti corrigatur, aut ut ne porrò fiat.* Hæc Gastonis verba Patrum murmur excepit, exauditæque voces rogantium, *Quid quinquagesies centenis nummûm millibus factum esset, quæ ab ea die qua Melleraius summam Quæsturam erat ingressus, coacta fuerant, cum neque militibus stipendium, neque item Magistratibus; neque usuræ annuæ creditæ Regibus pecuniæ apud urbis Ædes solverentur? ap-*

1648. *propinquare Urbi copias, quaque ipsis transitus sit, pervastare omnia, & sicuti in hostico habere se.*

Inter hæc sententiæ rogari cœptæ, quæ ab plerisque acriter dictæ sunt, nam mala compluria quibus res publica laboraret, graviter enarrabant, quæ omnia ab uno profecta homine viderentur peregrino, atque hospite, neque hæc sanari posse nisi ipse procul haberetur. Sed Viola ab Gastonis, & Condæi prudentiâ idoneum, ac necessarium his malis remedium expectandum ait: cùm autem Violam Condæo amicum Aula sciret esse, huic venit in mentem sese eâ causâ Reginæ, ac Mazarino suspectum fore, sicuti Viola hæc suâ voluntate, atque ex composito dixisset: eo isthæc dicentem obturbat, neque Senatûs partes esse ait, de hujusцemodi rebus consultare. Ibi verò obstrepere Juniores, atque ægrè ferre amplissimo Ordini Condæum modum facere, ac sententiam dicentem obturbare voluisse, quod fieri nusquàm soleat: Condæus verò Juniorum in Senatu licentiæ insolens & voce, & gestu minanti similis ita omnium offendit animos, ut huic vix placati posthàc fuerint.

Sed eâ die haud perrogari sententiæ potuêre, quod factum postridiè est, decretumque uti delecti ex Senatu sicuti Reginæ placebat, apud Molæum convenirent, viderentque si quid contra aliqua Edicti capita factum esset, ac de eo ad Senatum referrent. Eâ ipsâ die Blasius *a* Melianus Cognitor regius apud Senatum questus est, *Qui copias ducent, item milites multis circum Urbem locis compluria in agrestes facere, bona eorum, fortunasque diripere, cùm stipendii inopia, quæ bonos etiam transversos agat, tùm malefaciundi consuetudine, uti periculum sit vicos, villasque ab incolis, agros ab cultoribus deseri, ni huic malo Senatus occurrat.* Eò Senatus cavit ut ne talia duces, militesve in agrestes facere vellent, in sua quisque præsidia discederent, neve ampliùs unâ nocte uspiàm eò redeuntes morarentur: Reginæ supplicandum, uti quibus ex locis commeatus ad Urbem supportentur, ea ne præsidiis teneantur. Hæc de militibus quò abire, & quò agitare deberent, parùm ad Senatum attinere visa: sed eâ tempestate omnia huic Ordini licebant, qui videlicet Administros haud satis rectè rem publicam gerere, atque adeò ut ne quid detrimenti per Regis pueritiam caperet, providere sibi jus, fasque esse crederet.

a Melian Procureur General.

Dum hæc apud nos geruntur, atque civile bellum videntur portendere, intereà loci Pax in Germaniâ Monasterii Vestfalorum, atque Osnabrugæ sancita est: Monasterii Ludovicum inter Galliamque, & Ferdinandum Imperatorem, ac Germaniam: Osnabrugæ verò Ferdinandum inter Germaniamque, & Christinam Reginam, ejusque Sueciæ Regnum. Ludovico, Ferdinando, atque Christinæ curæ fuit, uti qui ipsis Socii per hæc bella fuerant, iis ut id lucro, aut saltem ne fraudi, damnove esset.

Pacis legibus cautum, uti Brisiacum, & quod ad id oppidum ultrà Rhenum pertinet agri, quibus finibus Austriaci Principes possederant,

prætereà Alsatia, Suntgovia, decem oppidorum Imperialium Præfectura cis Rhenum penes Regem, Galliamque in belli per tot annos gesti mercedem porrò essent, nam hæc Rex haud ita pridem per id bellum parta præsidiis tenebat. Prætereà convênit, uti Virodunensis, Tullensis, Metensisque Urbes, atque Diœceses, quæ ab usquè Henrici II. Regis temporibus penes Galliam sunt, ad hoc Mediovicum Castellum ab Ludovico XIII. Rege bello captum Regis filii, atque Galliæ porrò forent, neque quidquam cuncta hæc Imperatori, aut Imperio Germanico posthac obnoxia essent, sed in his summum Ludovico jus, judiciumque esset, atque Galliarum Regno perpetuò conjuncta forent: apud Philippiburgum ultrà Rhenum Rex præsidium porrò haberet, neque tamen hujus id oppidum, ac regio vicina, sed Spirensis Episcopi sicut antehàc foret. 1648.

Quando pax cum Hispaniæ Rege perindè, ac cum Ferdinando Imperatore ab Ludovico non fiebat, illo de industriâ tergiversante, cavendum Regi fuit, ut ne Ferdinandus, aut ulli Imperii Ordines illi quamdiù bellum adversùm Gallos porrò gereret, opitulari vellent, ac ne horum quidem prædiorum specie, quæ in Sequanis, in Belgio, in Italia, aut ubicúmque aliò Imperio Germanico obnoxia possidet. Sed nihil eo necesse fuit lege cavere, Circulum Burgundicum Imperii Germanici partem futurum, ubi pax inter Galliarum, & Hispaniæ Reges facta foret: nam hoc pacto quidpiam de Belgio, Lucemburgensi Agro, & Sequanis, quas provincias hoc Circuli Burgundici nomine Austriaci complecti voluêre, de novo sancitum videtur: quod Regi oppida, atque vicinos agros in his regionibus possidenti fraudi esse nusquàm volumus, nec eo hæc Imperio Germanico subjecta, aut obnoxia esse. Prætereà hac lege, & iis quæ sequuntur verbis de aliis quæ extra Circulum si diis placet Burgundicum Philippus Hispaniæ Rex Imperio Germanico obnoxia, aut nusquàm obnoxia possidet, prædiis minimè cautum est, ut ne Hispanis in his opitulari Imperator, atque Imperii Ordines velint, quod certè fieri debuit.

Cæterùm lege de Circulo Burgundico ab Imperatore, atque Imperii Ordinibus in Pacis sancitæ Tabulis latâ nihilò plus Rex tenetur, quàm Ferdinando Imperatori Burgundiæ Ducatu cedere, quia se Burgundiæ Ducem in iisdem Tabulis appellavit: nam iis modò Rex tenetur, de quibus hunc, aut hujus Legatos convenisse in his Tabulis perscriptum est, quod de Circulo Burgundico, ac Ducis Burgundiæ usurpatâ ab Imperatore appellatione dici nequit, Burgundiæ enim Ducatum ad Imperium, aut ad Imperatorem quidquam attinere negamus, tametsi Burgundiæ Ducis nomen Monasteriensi fœdere Imperatori imponere hujus Legatis placuerit. Rectè quidem pacis Regem inter, & Imperatorem legibus cautum videtur, ut ne alteri alterius hostes juvare liceat: sed hi modò alterius hostes censendi sunt, qui hujus fines invadent, non qui suos adversùm hunc tuebuntur, cujus rei causâ si alter quempiam juverit, nihil ab Pacis legibus discesserit.

1648. Ita Imperatori licuisset, si fortè inter Galliarum, & Hispaniæ Reges post pacem inter ambos denique sanciundam bellum denuò oriretur, huic tuendis finibus suis adversùm illum opitulari, nihil violato Monasteriensi fœdere, cujus rei sibi copiam esse Imperator vehementer volebat. Sed aliam Legati Gallici super eâ re rationem iniêre, quæ mihi haud satis recta videtur: scilicet uti manente Regem inter, & Imperatorem, universumque Imperium de alterius hostibus ab altero non juvandis lege, singulis tamen Imperii Ordinibus fas foret, ubi post pacem inter Galliarum, & Hispaniæ Reges sancitam bellum denuò inter ambos nasceretur, huic aut illi Regno suppetias ferre. Repugnat enim, quod universis vetitum sit, id singulis licere, non uni modò Ordini, sed singulis omnibus Ordinibus. Prætereà quas suppetias alterutri Regno ferre his Ordinibus copia est, eæ non ad tuendos modò alterutrius Regni fines, sed & ad alia quævis agenda, moliendave videntur esse, cùm caveatur id modò extra Imperii limites factum iri: quod quidem argumento est has suppetias non in alterutrius modò Regni finibus, his tuendis videlicet, sed ubicúmque aliò ab Imperii Ordinibus quorum primus Ordo ipse Imperator est, ferri posse.

Postremò ubi hujuscemodi suppetias Imperator, aut alii Imperii Ordines Hispaniæ Regno seu potiùs Regi ferent, Galliarum Regis hostem juvabunt, atque adeò ab Pacis lege quæ isthuc vetat, planè discedent, non autem ubi Galliarum Regno, seu potius Regi, cùm hic Imperatoris hostis esse desierit. Ita lex de singulis Imperii Ordinibus quibus suppetias huic, aut illi Regno ferre licet, priori de hostibus alterius ab altero non juvandis planè contraria, neque in hac ulla Regem inter, & Imperatorem æquitas est: quis enim non videt Regi nusquàm licere Imperatoris hostem ullum juvare, licere autem Imperatori sicuti singulari Imperii Ordini Hispaniæ Regem ubi Regi hostis erit, omni ope juvare vel in ipsâ si diis placet Galliâ? quandò illi omnia licere videntur, modò ut extra Imperii limites fiant. Scio Gallicis Legatis visum æquè Regi opitulaturos quosdam Imperii Ordines, ac alios Hispaniæ Regi: sed simpliciter standum fuit ei legi quâ cavebatur, ut ne alter alterius hostes juvaret, hæc enim recta, & utrisque æqua erat, neque prohibebat Imperatorem Hispaniæ Regi tuendis finibus suis, sicuti nec Regem eâdem de causâ cuiquam opitulari: cavendum modò fuit, ut ne alter ab juvandi amici Principis, aut Populi finibus alterius copias avertendi specie hujus ipsius fines invadere sibi licere crederet, neque ampliùs quemquam adversùm alterum juvaret, quàm auxiliares ad illum copias mittendo, quarum etiam numerus Pacis legibus finiri potuit.

Fuêre præterea qui Carolo Emanueli Sabaudiæ Duci, atque Francisco Atestino item Mutinæ Duci haud satis Monasteriensi fœdere cautum existimaverint, quantùm ad Imperatorem, & Imperium, quibus obnoxia prædia possident: nam haud satis fuisse cavere quod bellum unà cum Galliarum Rege usquè gesserant, ac tùm gererent, id ipsis nus-

quàm fraudi fore, sed adscribendum fuisse, & quod porrò gesturi essent usquè ad pacem inter ambos Reges confectam. 1648.

Monasteriensis Pacis legibus de Carolo Ludovico Palatino, Regi, atque item Christinæ Sueciæ Reginæ curæ fuit, ut illi hæreditatis paternæ pars redderetur, institueretur que ejus gratiâ Octoviratus paterni Septemviratûs loco, qui jamdiù Maximiliano Baioariæ Duci ab Ferdinando II. Imperatore donatus penes hunc mansurus est cum Palatinatu Superiore, & Chamo Comitatu, eâ lege ut ubi si Maximiliani filii nepotesve deficient, hæc ad Carolum Ludovicum, aut hujus posteros cum Septemviratu redeant.

Monasteriensi fœderi intercessit Philippus Hispaniæ Rex, quod huic adscriptus non esset, sicuti æquum censebat, postquàm unà cum Ferdinando II. Imperatore adversùm Fridericum Palatinum bellum gesserat, & Ferdinandum III. milite, ac pecuniâ juverat: prætereà quod per pacis leges prædia, atque oppida ipsius Friderici bello capta Carolo Ludovico hujus filio restituere cogebatur, quod non idem in Maximiliano Baioariæ Duce factum esset. Intercessit & Innocentius X. Pontifex per Fabium Chigium Nuntium, ex eo quòd pleraque Ecclesiastica bona Protestantibus anno CIↃ.IↃC. XXIV. ablata, iis per pacis conditiones reddebantur: tùm quia Episcopatus aliquot quos Protestantes antehàc nihil mutatâ horum, aut habendorum, aut fruendorum ratione possederant, nunc Suecis, atque aliis dabantur, quos sicuti alia bona profana possiderent: postremò quod Pacis legibus Protestantes sibi cautum voluerant, ut omnibus his bonis Ecclesiasticis sibi in perpetuum cederetur, neque Catholicis horum repetendorum aut vindicandorum, sacrorum specie, aut aliâ de causâ jus demùm foret, rem divino, humanoque juri usquè contrariam: sed vicissim cautum erat, ut ne Protestantes posthàc alia Ecclesiastica bona quocúmque modò habere, aut possidere vellent, cujus rei ipsis magna usquè lubido fuerat. Nihil in hac Pontificis intercessione visum, quod reprehenderetur, nisi si compositò inter hunc, Austriacos, atque alios Catholicos facta fuerat, quæsitusque titulus, quo ab Pace Monasteriensi ubi vellent, commodumque esset discederent.

Mazarinum antehàc ubi Henricus Condæus Ludovici pater ab Aulâ secesserat, Francisco Hannibali Estræo de Cæsaris Vindocini sororis filii in Aulam reditu agenti auscultasse suprà memoravimus. Is in Italiam abierat, ubi Belfortius filius missus in custodiam fuerat, veritus ut ne ea res ad se attineret. Mercurius filius alter natu major & ipse ab Aulâ haud tamen extrà Galliam abierat, nihil fraternæ culpæ affinis, aut particeps esse Mazarino, aut cuiquam omnium suspectus, sed parùm decere arbitratus absente patre, ac fratre in custodiam conjecto in Aulâ agitare. At mense Julio Belfortius è Vincennarum arce profugerat, rem sicuti aiebant Franciscæ Lotharingicæ Mercuriæ matri, atque ipsi item Mazarino, quin & Vindocino patri Venetiis quò tùm commorabatur ab artis Chaldæorum peritis prædictam. Certè

1648. ubi eſt Mazarino nuntiata, nihil ſicuti ad rem novam territus, aut commotus eſſe viſus, eò facta ex compoſito pleriſque viſa, præterea quod hanc & Mercurii fratris, & Vindocini patris reditus poſt paulò conſecutus eſt.

Eâ tempeſtate Nobilitas quæ in Aula erat, aut Gaſtonem, aut Condæum ſectabatur, quidam Regem, atque Reginam matrem ſicuti par erat, præterea Mazarinum colebant, obſervabantque, in quem videlicet omnis rei publicæ incumbebat cura, ex quo illi gratia, atque potentia, adeóque magna quibus vellet benè faciundi copia erat, hi nihilo ſeciùs ad Gaſtonem, & Condæum ire ſalutatum, atque adversùm hos alia Aulæ officia fungi. Mazarinus per Rivieram cujus in poteſtate Gaſtonem eſſe diximus, hunc ſibi æquum, ac propè fautorem habebat, Rivieram autem multa beneficia, ac maximè ſpes Cardinalatûs Mazarino devinxerant.

At Condæo animus ſuprà metum, virtus ſuprà beneficia erat, neque huic quidquam præter gloriam cordi eſſe videbatur, præterea nemini uni conſilia ſua credebat, cujus operâ huc, aut illuc flecti poſſet, multi clientes, ac familiares erant: modò ut iis, ſibique ex animo Mazarinus faceret, haud pigebat hunc adminiſtrare rempublicam; at ubi ſi ceſſaret, continuò paratæ lites, excidebantque verba indicia iræ, ac ni Gaſtonem metueret, ut ne ſibi omnimò Mazarinum, ac per hunc Reginam, Regemque ipſum cum omni propè Aulâ adjungeret, atque adeò longè potentior eſſet, vix ſatis Mazarino æquus fore videbatur, is metus in officio hominem retinebat. Condæus fratrem habebat Contium, & Longavillam ſororis virum, multaſque ſuas, atque eorum clientelas, Gaſto ſolus erat, unâ Regis propinquitate clarus, pollenſque. Alia igitur præterea munimenta Mazarinus egebat, qui adeò Vindocinum ſibi parabat adjungere, hunc ex inimico, filioſque ejus amicos ſibi faciundo, cujus rei copia erat, Victoriam Mancinam ſororis filiam Belfortio cum dote ſummâ nuptum dando, quæ tamen Mercurio fratri data eſt denique.

Andium Duci Ludovici Regis fratri hoc anno prænomen Chriſtianorum more datum eſt, Henrica Britanniæ Regina amita, patruuſque Gaſto pro eò fidejuſsêre, atque illa Philippi prænomen dedit. Mariam Gonzagam Caroli Nivernenſis Mantuæ quondam Ducis filiam Uladiſlao IV. Poloniæ Regi ante biennium nupſiſſe ſuprà memoravimus: is hoc anno mortem obiit, ad hunc Ludovicus Arpajonus ab Ludovico Rege, & Annâ matre Legatus extrà ordinem fuerat, cujus, ſed magis Mariæ operâ Caſimirus Uladiſlai frater Poloniæ Rex creatus eſt. Carolus item frater natu minor ſibi expetebat Regnum, & quò inclinatura res erat in incerto habebatur, donec naturam ducem ſecuti plerique omnes quæ Carolo Caſimirum prætulerat, hunc Regem frequentibus Comitiis denique creavére.

Obiit eodem hoc anno Michaël Mazarinus apud Aquas Sextias in Provinciâ Archiepiſcopus, atque Romanæ Eccleſiæ Cardinalis, è Do-

minicanorum Ordine, de cujus ingenio suprà diximus. Petrum Seguinum Medicum nobilissimum senectus magis, quàm morbus absumpsit, quòd quidem ejus in hac arte peritiæ vel maximum fuit argumentum: accesserat vitæ sanctitas, atque erga Deum pietas singularis: hujus bona fideli que operâ Anna Regina diù, multúmque usa erat, neque hæc usquàm pauperibus ab sancto viro negata, quin & hanc aliis ubi ab Reginâ stipendium fuit, gratificatus est, donec per summam senectutem captus oculis divinis modò studuit, atque in his vitam finiit vir doctrinâ, & pietate juxta inclytus. 1648.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
PARS ALTERA.

Ab Anno 1649. *ad Annum* 1652.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER SEPTIMUS.
EPITOME.

EGIS, atque Aulæ ab Urbe clandestina profectio. Senatus Montargirium abire jussus. Bellum in Urbe apparatur. Contius, ac Longavilla ab Germani-fano ad Urbem redeunt. Ille ad Urbem Imperator factus: huic Legati Ellebovius, ac Mottæus. Longavilla in Normanniam proficiscitur. Gondius Coadjutor, ac Mottæus E. T. in Senatum leguntur. Bastilia oppugnatur, ac deditur. Corbolium ad Sequanam, Lagnium ad Matronam, Clodoaldi, ac Dionisii fana, Herimons ab regis præsidiis tenentur. Ab Factiosis Carentonium ad Matronam, ac Bria commeatuum causâ præsidiis tenentur. Belfortius ad Urbem venit. Buillonius item Senatûs, Populique partes sequitur. Medo Castellum altero ab Urbe lapide oppugnatur ab Regiis, ac Condæo deditur. Harcurius adversùs Longavillam in Normanniam mittitur. Mazarinus frustrà tentat cum Hispanis pacem facere. Regiorum, ac Factiosorum ad Vitrium prælium. Alterum ad Briam. Bria dedita regiis. Fecialis ab Rege ad Urbem missus haud recipitur mœnibus. Cognitor, atque Actores regii ad Regem missi, qui digniùs quàm ab Feciali mandata illius cognoscerent. Leopoldi Austrii Belgium obtinentis Legatus ad Senatum. Eâ de re missi ad Regem ab Senatu. De pace apud Ruellium rus agitur. Quillebovio, ac Pontellomario Harcurius in Normanniâ potitur. Longavilla Rotomagum compulsus. Ramsavius Dunkercæ Præfectus Germani-fanum adductus, atque eò in carcerem conjectus. Estrada Mazarini cliens huic suffectus. Pax domi apud Ruellium sancita. Carolus Britanniæ Rex securi percussus apud Londinum. Leopoldus compositò cum Contio, ac cæteris Factiosis Regni fines ingreditur. Pralinoplessius ob- 1649.

1649. *viam procedit cum exercitu. Turenæ in Germaniâ ad Buillonii fratris exemplum defectio, deseritur ab omnibus copiis, atque in Batavos concedit. Conditiones pacis domi sancitæ. Franciscus Atestinus Mutinæ Dux ad pacem cogitur ab Hispanis. Ypræ Hispanis deditæ. Mercurius Mancinam uxorem expetit. Rivieræ Rex ab Pontifice Cardinalatum petit. Contio Leodienses Canonici Episcopatum Leodiensem obtrudunt, quem Mazarinus ab eo accipiundum negat. Cameracum Harcurius obsidet, dein omittit. Carolus Britanniæ Rex Caroli securi percussi filius in Galliam venit. De Frankendalio uti Carolo Palatino ab Hispanis restituatur, ratio initur. Quæ in Provinciâ ab Aletsio, atque ab Senatu apud Aquas Sextias gesta sint. Quid apud, circùmque Burdigalam ab Spernonio, & Burdigalensibus. Battevilla Burdigalam ab Philippo Hispaniæ Rege missus. Imperatoris filia per Italiam in Hispaniam ad Philippum virum ire pergit. Ferdinandus frater eòdem ire ab Hispanis prohibitus, is de Maria Theresa Philippi filia uxore ducenda cogitabat. Bellum inter Pontificem, & Ranucium Parmæ Ducem de Castro oppido in Agro Romano. Quid ab Marsino Proprætore, & Gallis in Catalonia, quid ab Guraïo, & Hispanis gestum. Chavignius Condæi operâ in Aulam redit. Almerico summa Quæstura redditur. De Syndicis Creditorum Urbis. Mazarinus cum Condæo redit in gratiam. Ex ea re Factiosi huic succensent, atque insidias parasse crediti. Quæstio eâ de re instituta in Senatu.*

MENSE Octobri anni proximi Edictum regium ab ipso Senatu perscriptum, ab Cancellario signatum, atque in hoc Ordine promulgatum fuisse diximus: quod cùm regiæ potentiæ magnoperè contrarium esse Administri censerent, atque temporum iniquitate expressum fuisset, nihil erat quod non movendum, conandumque existimarent, ut id vanum, atque irritum redderent. Eâ causâ Regina undequâque copias ad Urbem versùs evocaverat, quæ haud ita procùl omnia loca præsidiis tenerent: sed quo pacto in Senatum, & qui huic favebat Populum ageretur, uti tandem æqua noscerent, & in viam redirent, jure ambigebatur. Nam Urbem numero civium longè validissimam, atque opulentissimam bello premere, oppugnare, ac denique expugnare, aut ad deditionem ita cogere, uti quas conditiones Rex ferret, ipsa acciperet, longum, laboriosum, ac periculosum futurum erat. Sed sicuti civium multitudo in Urbe Administros ab hac oppugnandâ deterrebat, ita hanc brevî deditum iri spem faciebat, si commeatus prohiberentur: id enim si fieret suprà, atque infrà clauso amne, ac cæteris viis obsessis, statim omnium rerum eò futuram inopiam, quam tolerare Parisini diù nequirent.

Isthuc singillatim Michaël *a* Tellierus Quatuorvir sentiebat, cui citrà cujusquam damnum id fieri posse videbatur, cùm huic prævertere in Senatûs, Populique manu futurum esset: eo Regem educendum Urbe, atque Germani-fanum, aut aliò deducendum censebat. Isthuc & *b* Villaregio, atque aliis placebat, qui foris quàm domi, atque intrà Urbis mœnia bellum minus periculosum, atque incommodum fore judicabant: præter quàm quod ab hujus aleâ Regem, atque Reginam ma-

a Le Tellier, Secretaire d'Estat.

b Le Maréchal de Villeroy.

trem subducere magnoperè ad rem publicam pertinere arbitrabantur. 1649.
Hanc eò deductam Mazarinus sentiebat, quò permanere nequiret, cum Edicto de quo suprà memoravimus, omnis hujus rectè administrandæ ratio Regi, Reginæ matri, atque adeò sibi conturbata esset, imminutis vectigalibus, atque ereptâ omni corrogandæ pecuniæ facultate. Sed huic malo quàm levissimum, ac brevissimum remedium adhibere placebat, ita ut metu magis, quàm ullâ clade Senatus, Populusque in viam redire cogerentur, quod cùm secundum Villaregii, & Tellieri sententiam fieri posse videretur, in hanc lubens discessit.

Contrà Condæus, ac *a* Melleraïus rem breviùs confectum iri censebant, si Rex, atque Regina in Armamentarium ab Regiâ migrarent: *Vicinam esse Bastiliam arcem, cui subjecta sint B. Antonii Porta, & vicina Propugnacula. Haud procul abesse Vincennas Arcem alteram: haud difficulter in hac omni Urbis, ac suburbiorum, vicorumque proximorum regione equites, peditesque, quos Rex custodiæ causâ habere soleat, cogi posse, ac præterea alias quæ accersitæ sint copias. Hac virium ostentatione Senatum, Populumque adduci posse, ut ab deficiendi consiliis discedant, ac Regi obedientes sint: quod ni fecerint, haud difficile fore vicinam Armamentario insulam, ac deindè alteram in qua majus Templum, & Curia sint, occupare, ac præsidiis tenere, ita ut altera pars Urbis, ab altera sejuncta foret, nec Senatus, neque civium Consilia haberi possent, futurum in potestate Sequanam, atque omnem suprà Urbem regionem.* Sed vix satis maturè quæ accersitæ fuerant copiæ venturæ videbantur, neque res tantam patiebatur moram: quo factum est, ut in Villaregii, ac Tellieri sententiâ manere necesse esset.

a Le Maréchal de la Milleraye.

At Mazarinus qui multò ante providerat Condæi se operâ, ac singulari virtute difficillimis quæ imminebant temporibus opus habiturum, ab Rege, atque ab Reginâ matre uti liberaliter haberetur, effecerat: namque huic Claromontium, & Jamasium dono dedêre. Duæ sunt arces firmissimæ in Campaniæ finibus positæ, quæ Caroli Lotharingiæ Ducis antehàc fuêre, & quas Ludovico XIII. Regi ante annos tredecim tradiderat, uti bellum quod ab eo impendebat, redimeret: tradiderat simul & Satenaïum ad Mosam amnem, validum cum arce oppidum, quod & pridem penes Condæum est, scilicet huic permissum, cui Præfectus esset, ubi Campania provincia data fuerat, quam tametsi nuper in Contium fratrem Regis voluntate transtulerat, non minorem in hac tamen potentiam, atque autoritatem, quam priùs habet, quæ Jamasii, & Claromontii accessione haud mediocriter crevit, nam utrumque huic non modò ut his sicuti Satenaïo Præfectus esset, sed planè cum vicinis agris dono data sunt.

Multa alia quæ Condæus ingentia volvebat animo, hunc impulêre, uti Regis partes sequeretur, aut potius his præesset. Sed Claromontium, ac Jamasium ipsi Mazarini operâ ab Rege donata *b* Longavillæ spem fecêre, quidpiam simile ab Mazarino exprimendi, si metum huic injiceret Senatûs se, Populique partes secuturum. Id Condæa uxor pridem suaserat, atque ipse apud Noisium, quò primùm factionis prin-

b Le Duc de Longueville.

1649. cipes convenerant, fidem dederat, si Aula adversùm Urbem gereret bellum, atque eâ causâ Senatus Mazarinum hostem judicaret, tùm fore, ut huic, atque Populo se bello gerendo conjungeret: hæc Longavillæ ad Senatûs, Populique partes accessio haud mediocris futura videbatur, qui videlicet Normanniam finitimam Parisiensi Agro provinciam obtinet, ac magnas habet in eâ clientelas. Sed nihil hunc fides apud Noisium data prohibebat, quò minùs cum Aulâ concordaturus esset, si Mazarinus homini animum explere vellet. Nam qui hanc dare contra jus, fasque nihil pensi habet, ei ab hac discedere multo minor religio est.

Longavilla in Normanniâ Gratiæ-portum porrò sibi expetebat, non Juxii Castelli in Sequanis dono, non Cadomo Oppido, atque arce, quibus præfectus nuper fuerat contentus, quorum alterum in Neocastelli nobilissimi apud Helvetios quod habet Prædii finibus, alterum in Normanniâ quam obtinet provinciâ haud procul Oceano opportunè positum est, uterque munitissimus locus. Sed Gratiæ-portus ad ipsum Oceanum est, oppidum validissimum, cum arce longè munitissimâ, ita ut qui sit utrique Præfectus, is terrâ, marique pollens, potensque sit: hunc ni per Regis pueritiam extorqueret, omnem hujus habendi spem interituram, eo tantam opportunitatem haud quaquàm dimittendam. *Hac mercede sese fidum Mazarino, sin aliter hujus sententiâ sit, Senatui, Populoque fautorem futurum: parùm referre quìcum Regi, & rei publicæ det operam, cùm utrobique & prava, & recta quædam sint, eo privatis commodis aut hìc, aut illìc servire unicuique copiam esse.* Sed intereà dùm opperitur quid Mazarinus sibi benè factum velit, ab Aulæ partibus haud sibi discedendum decrevit. Is tùm in Campaniâ fuit, quo visum ierat filiam Monialem quam ex concubinâ pridem habuerat.

Constitutâ igitur Regis ab Urbe profectione, huic uti secretò fieret, dicta nox est, quæ festum in Ecclesia Regum diem antecedit: nam hujus principio per singulas familias apparatur convivium, in quo Regem convivæ sortiuntur, dein se cibo, vinoque læti invitant, quos huic uni rei intentos de Regis, atque Aulæ profectione cogitare, aut suspicari quidquam difficile erat. Gramontio Equitum Tribuno data provincia fuerat, uti Regem, ac Reginam matrem cum altero filio Andium Duce deduceret ad Conferentiæ Portam, quæ inter regios hortos, & flumen posita est, quod ex sententiâ factum, postquàm ædium postico clàm egressi fuerant, comitantibus Corporis Custodibus. Gasto, ac Mazarinus eódem paulò ante venerant, undè Germanisanum iter fecère: cæteri, ex Aulâ dimissis hinc indè per Urbem qui de Regis profectione certiores facerent, subsequi jussi. Omnes propter hesternas epulas, epotumque largiùs vinum altus in Urbe habebat sopor, quo factum est uti multâ modò luce quid ageretur plebes nosceret: postremò Regem, atque Reginam matrem abiisse vulgatum, quique propiùs B. Honorati portam incolunt, quâ Germanisanum euntibus egressus erat, hanc obsedêre, & qui tardiùs profecti sunt, eos egredi prohibuêre. Convênit in Curiam Senatus, uti quid opus facto esset, consul-

tarct. Ab Rege, Reginâ matre, & ab viris Principibus missas ad Urbem litteras est nuntiatum, has Urbani Magistratus ad Senatum adferre jussi, quarum sententia hæc erat. 1649.

Regem Urbe decedere coactum, ut ne perniciosis quorumdam ex Senatu consiliis opportunus foret, quæ cum hostibus conferant. Adversùm regiam potentiam multa molitos, abusos clementiâ suâ, atque eò audaciæ processisse, uti se in suâ ipsorum potestate esse vellent. Confidere Urbem, atque cives permansuros in fide, operam daturos Urbanos Magistratus, ut ne quid turbarum, aut tumultûs fiat, ac tuta, tranquillaque sint omnia. Ita quæ ab clementissimo, atque amantissimo Principe æquum sit, ea ab se expectent: quid sibi porrò consilii sit, propediem eos facturum certiores. Regina verò, atque viri Principes sese Regi ut ab Urbe decederet, autores fuisse scribebant.

His litteris recitatis, Patres numero centum tametsi dies festus erat, quo neque haberi, neque decernere quidquam Senatus solet, tamen dandam operam ut Urbs ab insidiis tuta esset, decrevêre, stationes ad portas disponerentur, Urbani Magistratus commeatus tutò supportari curarent, quæ in vicis, aut oppidis copiæ ad sexaginta circùm Urbem passuum millia essent, eas longiùs abscedere juberent, de Regis, ac Reginæ, atque virorum Principum litteris uti postridiè referretur, ubi Senatus frequens foret. Gondium Coadjutorem Germanisanum venire jussum Urbe egredi tentasse ferunt, sed ab portarum custodibus prohibitum, quod hunc simulasse propiùs verum est, seu cum Contio redire consilium fuit.

Hic Germanisanum proficiscente fratre Condæo, atque ipsâ Carolâ Margaritâ Mommorantiâ utriusque matre, eòdem ex Condææ sororis sententiâ ierat: ipsa autem quia prægnans erat, atque haud ita procul aberat partus, hanc justam ad Urbem manendi causam nacta eo restiterat, uti quæ apud Noisium antehàc constituta fuerant, ea tùm fierent, sicuti res monebat. Continuò mittit ad virum Longavillam, qui hunc ad Urbem accerseret: sed is memor se apud Noisium fidem dedisse, fore uti Senatui, Populoque conjungeret se, ubi hos Aula lacesseret, nondùm advenisse tempus existimabat, quo fidem exolvere deberet, atque ita & ipse Germanisanum iit. Præterea priusquàm sese Mazarino adversum ostenderet, hunc hostem ab Senatu judicatum volebat, quod quidem Condæa uxor per *a* Rupifocaldum Marsillacum, atque hic postea Germanisanum proficiscens per Gourvillam clientem apud factiosos ex Senatu uti fieret, summo contendit opere: sed nondùm matura res erat, nam ubi de hac in Senatu consultatum, pauci modò in eam ière sententiam, cæteri autem frequentes in alia omnia.

a Le Prince de Marsillac, de la Rochefoucaud.

Intereà *b* Sordiera Vicecenturio Custodum Regis Corporis hujus ad Cognitorem, atque Actores regios litteras attulit, simul & ad Molæum primarium Senatûs Præsidem, atque ad ipsum Senatum, quas omnes Cognitori, atque Actoribus regiis pro more reddidit. Hi perlectis quæ ad se scribebantur, de iis Patres fecère certiores, scilicet Regem velle, uti Montargirium bidui ab Urbe itinere discederent, ac Regis litteras

b De la Sourdiere.

1649. eâ de re ad hunc Ordinem ſcriptas reddidêre. Sordiera uti ſibi Regis mandata Patribus exponere copia eſſet, poſtulaverat: ſed cum hæc de ſuo ab Urbe diſceſſu eſſe ſatis ſcirent, huic nuſquàm Senatum dare viſum, quin & Regis litteras ſicut has acceperant obſignatas huic reddendas curavêre, neque eò ſeciùs ad Urbem mansêre. Fuêre qui ita exiſtimarent, tolerabilius futurum fuiſſe, ſi Regis litteræ in Senatu recitatæ fuiſſent, atque is reſcripſiſſet quod Rex juberet, id hujuſmodi viſum, ut hoc ſibi convento opus eſſe Senatus judicaret, quo ipſum multa, eaque gravia ſuper re tantâ edoceret.

Profectò res ardua erat, non quoſdam ex Senatu, ſed univerſum Ordinem adigere velle, ut ab Urbe in quâ huic ſedes ab Regibus eſt inſtituta, aliò migraret, idque per Regis pueritiam incipere, quo tempore quid Senatus poſſit, vidimus in Procurationis Regni negotio. Nam quod de hac Ludovicus XIII. edixerat, in eo nihil niſi unius Senatûs autoritate mutari poſſe viſum fuerat, quâ Rex pupillus hujus filius fretus in Curiâ pro Tribunali ſedens Patris Edictum ex hujus Ordinis ſententiâ correxerat, qui videlicet in eo tanto negotio regiâ potentiâ aliis autoribus per ætatem uti nequiret. Jam verò hac Regem qui etiamtùm pupillus eſſet, adversùm univerſum Senatum quibuſvis autoribus uti non poſſe Patres cenſere ſe ad Urbem manendo ſatis oſtendebant. Poſteà loci quæ ab Rege, Reginâ matre, atque ab viris Principibus ad Urbanos Magiſtratus datæ litteræ fuerant, de iis ad Senatum referri placuit: hæ quoniam quoſdam ex hoc Ordine proditionis inſimulabant, ſicuti cum Hiſpanis hoſtibus conſilia conferrent, Senatus decrevit, uti Cognitor, atque Actores regii ad Regem, ac Reginam matrem adirent, rogarentque ut illorum ſimul, & eorum qui illos criminarentur nomina edere vellent, quò in utroſque lege ageretur in Senatu, ita ut ne alteris proditio, aut alteris falſa criminatio impunè eſſent.

Rationum, & Vectigalium Curiis haud ſecùs, ac Senatui præceptum fuerat ut ab Urbe diſcederent, atque item Magno Conſilio, cui iſthuc non ita novum viſum, nam ſæpiùs ubi Rex longiuſculè proficiſcitur, Aulam ſequi, & ab hac haud procul commorari ſolet: ſed his nuſquàm grave fuit, ab portarum Urbis cuſtodibus quò minùs abirent, prohiberi. Intereà Cognitor regius [a] Melianus, atque Actores regii Talonus & Bignonus Germaniſanum iêre, quò uti ſibi Cancellarii viſundi, atque de more hujus operâ ad Regem, atque Reginam matrem adeundi copia eſſet poſtulavêre: de quâ re ubi conſultatum eſt, haud ſatis ex Regis dignitate viſum, huic quemquam ex Senatu venire in conſpectum, niſi ſi hunc Ordinem Montargirium abiturum ſicuti juſſus erat, adferret. Cognitor verò, atque Actores regii nihil ſe eâ de re habere in mandatis dixêre, ſed eâ modò causâ ſe ad Regem, Reginamque matrem miſſos, quam ſuprà diximus: ita Cognitor, atque Actores regii dimiſſi, qui ubi hæc Patribus renuntiavêre, ibi verò cuncti excandeſcere, Mazarinum accuſare graviùs, nihil pendi Senatum, ne huic quidem

[a] Melian, Procureur General. Talon, Bignon, Advocats Generaux.

quidem cui maximè deceat, ad Regem, & ad Reginam aditum esse: quidquid mali in republicâ sit, id omne ab eo ortum dictitare, postremò tùm ab Senatu hostis judicatur, decretumque ut eâ ipsâ die Aulâ, ante octiduum Regni finibus decederet, abnuentem omnes sicuti hostem, ac perduellem persequantur, nemini omnium hunc, aut in tectum recipere, aut ullâ re juvare liceat. In Aulâ cuncti, ac nonnulli in Urbe id Senatûs Decretum præceps, neque ex hujus disciplinâ factum existimavêre, Mazarinum neque citatum, neque causâ cognitâ, neque institutâ de eo quæstione, ex rumoribus vulgi, atque famâ damnatum, postremò Senatum quam in Administris judiciorum fraudem reprehendat, in eamdem, quin & multò graviorem incidisse. 1649.

Fuêre qui ita existimarent, ab Administris offensum graviter, ubi Cognitorem, atque Actores regios Regi, atque Reginæ matri in conspectum venire noluerant, qui si clementiùs egissent, Senatum vix, ac ne vix quidem adduci potuisse, uti Mazarinum hostem judicaret: sed hujus clientes eum hac culpâ liberant, quam in Condæum rejiciunt, omnia dura, atque aspera hac tempestate sentientem, uti bellum quantocyùs adversùm Urbem gereretur, in quo operam suam planè necessariam fore intelligebat, quod verè, an falsò dixerint, haud satis compertum habeo: nam eadem de Chavignio antehàc dictitabant, hunc scilicet Brusselli, atque aliorum ex Senatu comprehendendorum Reginæ autorem fuisse ex duriori Richelii disciplinâ, quâ imbutus fuisset: sed hæc, atque alia hujusmodi quia secùs cesserant, aliis assignata ab Mazarini amicis facilè crediderim. Cæterùm fortiter consulta tùm recta sunt, ubi & fortiter geruntur, si paulùm hæseris plerúmque autori fraudi sunt, quod in Richelio, & Mazarino experti sumus, quorum diversa natura, diversus animus fuêre. Postremò qui ex Senatu factionis principes erant, si eos modò Rex, & Regina mater abire jussissent, omnibus verisimile fit, eâ causâ neque Senatum universum, neque Populum bellum usquàm adversùm Regem sumpturum fuisse: sed nullum ab Aulâ factum inter hos, aliósque discrimen cunctos denique transversos egit.

Ab Rationum, & Vectigalium Curiis, item ab Urbe missi quidam Germanisanum iêre, qui Reginam uti Regem filium ad Urbem reduceret hortati sunt: omnibus ita responsum, ubi Senatus quò jussus fuerit, eò migrarit, tùm Aulam ad Urbem redituram, cæterùm Senatum qui Regi dicto audiens esse nolit, rebellem esse: id Regina ipsa, id Cancellarius dixêre. Postridiè qui ex Urbanis Magistratibus Germanisano redierant, ii quid sibi ab Reginâ de Regis in Urbem reditu responsum esset, Patres edocuêre. Aderat Hercules Rohanus Mombasonus Urbi Præfectus, qui, atque unà iidem Magistratus Urbani sese Regi, & Senatui obedientes fore dixêre, neque alia quàm hujus Ordinis imperia executuros.

At ubi apud Germanisanum nuntiatum est, quid Senatus de Mazarino decrevisset, Consilio ab Reginâ advocato Mazarinus ipse de Se-

1649. natus Decreto retulit, nihil eâ de re ficuti videbatur folicitus. *Patres fummoperè cupere ait, ut ipfe abfcedat, verùm fe aliter fentire, qui nullius rei fibi confcius fit, quamobrem iis morem gerere debeat: fuam in republicâ operam Regi, Reginæ matri, Gaftoni, Condæo, atque omnibus qui de re publicâ rectè fentiant, probari, eo Patribus parùm placere, qui fæpiùs aliter, quàm Aula fentiant, regiæ potentiæ quâ Adminiftros abuti dictitent adverfi: hanc æquo majorem eos prædicare, nifi fi legibus quarum fefe interpretes ferunt, atque adeo decretis fuis circumfcripta, aut potius fubjecta fit: quod ut ne eveniat, omnes qui Regi, ac reipublicæ ftudeant, omni ope anniti decere, neque committere, uti per hujus pueritiam de regiâ Majeftate, atque potentiâ detractum, aut debilitatum quidquam videatur.*

Quo Edicto Rex Senatum Montargirium migrare jubebat, eo quæ Patres contra majorum morem, contra jus, fafque incæpiffe, ac feciffe dicebantur commemorabat. *Injuffu fuo conveniffe cunctos ex omnibus Claffibus, unà cum cæteris ad Urbem Curiis conjuraffe palàm, atque publicè. In Conclavi B. Ludovici ex omnibus Curiis commune veluti Concilium inftituiffe. In eo quæ collibuerit, de republicâ confultaffe, fruftrà id ut ne fieret prohibente Rege: neque puduiffe Patres eorum pertinaciâ victum quæ impedire fine rei publicæ periculo nequibat, cogere ut ea voluntate fuâ fieri ediceret: poftremò ficuti ipfi cenfuiffent multa edixiffe, poftquàm fidem per Cognitorem, atque Actores regios dederant, fefe finem conveniundi facturos: nihilo feciùs tamen poftea conveniffe, feu dulce erat porrò de republicâ regio more confultare, atque decernere, feu delicti confcientiâ in eo præfidium putaverint, fi perpetuò convenirent. Igitur ubi neque pudor, neque modeftia faciebat modum: ubi in bonis videlicet paucioribus, ac majori pravorum numero, prætereà plebis metu prohibitis, ut ne quæ rectè fentirent expromere auderent, nihil auxilii erat: ubi Plebes alienata cùm pœnæ ob noxam quam feditione contraxerat, metu, tùm fpe injectâ fore uti Senatûs operâ vectigalibus, tributis, ac portoriis levaretur: ubi ad falutem publicam pertinere dictitant uti Rex in Senatûs, Populique poteftate fit: ubi omnis fuftentandæ reipublicæ facultas erepta prohibente Senatu, ut ne quis pofthàc Regi pecuniam fuper Sectionibus, aut aliis vectigalibus refcribendam fœnori daret: ubi hanc Senatûs rationem non modò perdundæ, fed & hofti, cum quo confilia quidam ex hoc Ordine conferant, prodendæ reipublicæ Rex effe judicet, videatque quam Hifpani antehàc pacem cupidiffimè facturi erant, eam in præfentiâ detrectare. His omnibus adductum denique, ac maxime ut ne Senatui, Populoque diutiùs obnoxius foret, atque in eâ neceffitudine Principi longè miferrimâ conftitutus, uti parere iis, quibus imperare debeat cogeretur, Urbe deceffiffe, nihil utrifque infenfum, fi refipifcere velint, atque his contenti effe, quæ legibus comparata fint. Populum factioforum fraude non fuâ fponte lapfum fatis fcire, quò æquior ipfi fit. De Senatu uti Montargirium ante dies quindecim migret, ante horas viginti quatuor urbe decedat ex Reginæ matris, Gaftonis patrui, Condæi confanguinei fententiâ edicere: confidere Populum ubi fui arbitrii fuerit, rectiùs fibi confulturum: fi Senatus parere detrectet, hunc Majeftatis, ac perduellionis reum fore, bona perduellium publicanda, de ipfis fi comprehenfi fuerint fupplicium more majorum fumendum.*

Simul datæ ad Urbanos Magistratus, Populumque litteræ sunt, quibus Rex hortabatur, uti permanerent in fide, Senatum si opus foret abscedere cogerent, in eo salutem ipsorum positam, si causam suam cum hujus Ordinis factiosis minime communicent: qui ubi apud Montargirium fuerint, multitudinis concitandæ spe dejecti, prætereà bonorum exemplo adducti, tum demùm fore uti resipiscant, paxque Regno constet. Has litteras Urbani Magistratus ad Senatum attulêre, quæ ubi recitatæ sunt, continuò factiosi clamitare, *cuncta hæc ab Mazarino fieri, uti perculso, atque prostrato Senatu, quod unum miseris civibus adversùm Administrorum injurias perfugium, atque præsidium sit, in eorum fortunas licentiùs invadat.* Dein ubi eâ de re consultatum, Molæus primarius Præses dixisse fertur, rem permagnam videri, dignamque de quâ ut Urbani Magistratus seriò agerent, iis spatium daretur, gnarus scilicet qui prava incipiant, iis omnem moram gravem, recta tempore valère. Ibi verò Cogneuxius Præses exclamat. *Tantam enimverò esse rem, ut hanc Urbani Magistratus ad Senatum ultrò detulerint, quæ videlicet ad hunc Ordinem maximè pertineat. Sed nihil jam consultò, at maturè facto opus esse. Infestas altero ab Urbe lapide circumquâque copias adesse, tantùm hanc non obsideri, nec oppugnari mœnia: quid esse reliquum, nisi uti Senatus, Populusque ad arma, quandò in his modò præsidium sit, confugiat?* 1649.

Hac oratione permoti Patres delectum habendum, rationemque ineundam decernunt, quî pecunia in belli imminentis sumptus corrogetur. Auctus nuper ab Rege Ludovico XIII. Patrum fuerat numerus: qui tùm hos magistratus coëmerant, ii invitis aliis in Senatum jussu Regis introducti fuerant, neque eadem obibant munia, neque eòdem quo cæteri honore habebantur, sed propè contempti, neglectique agitabant, collegis graves, cum quibus uti posthàc æquo jure agerent, centum millia nummûm in rei publicæ sumptus sese collaturos recepère, Senatus universus ducenta millia, prætereà quantum singuli anno CIↃ. IↃC. XXXVI. ubi hostis in finibus Regni apud Corbiam aderat, conscribendis ad bellum defendendum copiis dederant, eâ summâ duplo majorem dedère.

Eâdem die in B. Ludovici Conclavi habitum commune Curiarum Consilium est. Aderant Mombasonus Præfectus Urbi, atque Urbani Magistratus, Præfectum mercatorum, atque Scabinos vocant, prætereà ex mercatorum sex Collegiis delecti, atque Urbis regionum Tribuni: hi inter se conjuravêre denuò, dataque conscribendo militi Diplomata sunt. Sed angebat factiosos ex Senatu quod nondùm ex Principibus viris quisquam ad suas partes accesserat, quod magnoperè movendo, gerendoque civili bello necessarium erat: neque enim id fieri sine Imperatore, Legatis, Tribunis, cæterisque Administris poterat.

Sub finem anni proximi Gondius primò per Radesianum fratrem, dein ipse per sese cum Annâ Condæâ Longavillæ uxore, & cum Longavillâ ipso apud Noisium egerat, transegeratque, ut hic cum Contio adolescente, Condæi, atque Condææ fratre Senatui, Populoque fau-

1649. tores essent, si ab Aulâ malè haberentur, nequedùm tamen ambo Germanisano ad Urbem venerant, sed hos ipsa expectabat in Urbe, atque ut eorum adventum accelleraret Gourvillam de quo suprà memoravimus Germanisanum ire jubet, ac dicere Marsillaco patrono omninò opus esse, uti Contius, & Longavilla ad Urbem venirent, operam se dedisse uti nocte proximâ B. Honorati portæ claves essent in potestate, ut his ubi advenirent fores apertæ essent. Jam tùm *a* Uxellus Marchio cum copiis ab Æduis veniens Corbolium ex itinere ceperat, passuum millia XXII. ab Urbe positum ad Sequanam amnem, quo factum est, uti cessantibus Contio, & Longavillâ factiosi ex Senatu Carolum Lotharingum Ellebovium Ducem hortarentur, uti rempublicam unà cum Senatu, Populoque capessere vellet. Ea res maximè Condæam impulerat, uti fratrem, virumque ad Urbem subitò accerseret, ut ne Imperium Ellebovius, aut certè susceptæ reipublicæ famam antecaperet.

a Louïs du Bled Marquis d'Vxelles.

Is cùm neuter dùm advenisset, ad Urbanos Magistratus in Ædes publicas adiit, ut operam suam Urbi polliceretur, quod ut apud Senatum faceret, huic autores fuêre. Sed noctu Contius, Longavilla, *b* Nigromonasterius, atque Marsillacus Rupifocaldus Germanisano ad B. Honorati portam venêre, postulantes uti sibi Urbem ingredi liceret. Portæ claves ex composito apud Brussellum erant, dudùm viris Principibus futuræ defectionis conscium, sicuti & Gondius Coadjutor erat, qui eò rhedâ vectus hos ad Longavillæ ædes deduxit. Paulum tumultûs in Urbe is virorum Principum adventus tali horâ, ac tempore fecit, qui satis comperto, vulgatoque quidnam esset continuò sedatus est, magnaque incessit lætitia, ubi plebes postridiè tantis viris salutem suam curæ esse rescivit, ignara se ab optimatibus quò res eorum moneat impelli, & quocúmque fortuna inclinet prædæ esse.

b Louïs de la Trimouïlle Marquis de Noirmonstier.

Postridiè Ellebovius in Senatum venit, atque unà *c* Rieuxius filius, & Ludovicus Cossæus Brissacus. Ubi assedêre, Ellebovius operam suam Senatui liberalissimè pollicitus est adversùm eorum vim, qui Regi, atque Reginæ consulere simulantes rem publicam perditum eant. Ea res Patribus suprà quàm dici potest grata, acceptaque fuit: itaque omnium sententiis Ellebovius delectus est, qui Regis exercitibus præesset, & Senatûs imperia exequeretur, cui, atque Urbi, ac maximè in speciem Regi sacramento dixit.

c Le Comte de Rieux. De Cossé Duc de Brissac.

Mirum Aulæ visum, non puduisse Virum Principem, factiosis ex Senatu, atque Populo obedientem esse. Sed non tunc primùm Ellebovius alias, quàm Regias partes secutus est, cùm his qui gratiâ valebant servire pigeret ingratiis, aut quia sibi non omninò ex animo factum vellent. Nam hæc viris principibus, ac primoribus in Aula disciplina est, uti qui gratiâ pollent quamdiù eorum operâ conlocupletandi se aliqua spes est, tamdiù eos diligenter colere, atque observare; ubi hæc est adempta, continuò infensi, infestique sunt, quod in Richelio primùm, deinde in Mazarino ab Ellebovio factum, cæterùm huic

neque virtus principe viro digna, neque ingenium defuêre. 1649.

Post meridiem Contius in Curiam venit, fidemque fecit Patribus, neque se, neque Longavillam cuiquam autores, aut conscios fuisse, uti Rex abduceretur, aut in Urbem vis pararetur, pro cujus, atque Regni, ac maximè Senatûs salute neque operæ usquàm suæ, aut vitæ parcere consilium sit. Hujus orationem excepit Ellebovius, atque ita locutus est, ut qui sibi mandatum priùs imperium usquàm depositurum negaret, exortumque est assentientium inter Patres murmur; dein decretum uti quæ ex præsidiis accersitæ regiæ copiæ Urbi appropinquaverant, eæ properè ad sexaginta passuum millia recederent, detrectantes omnis armata multitudo ex oppidis, vicisque abire cogeret, quod idem fermè anteà Senatus decreverat.

Postridiè Longavilla cum Contio, Fridericus Mauricius *a* Turrius Buillonius, Mottæus Hodencurius, de quo suprà memoravimus, in Curiam venêre. Longavilla fermè eadem quæ pridiè Contius, Buillonius nihil se de recuperando Sedano consilii habere, Mottæus satis graves cum Mazarino inimicitiæ causas habere se dixit, quò facilè ipsi qui se perditum voluerit, atque pessimis hujus in Senatum consiliis, adversus habeatur. Longavilla uxorem, & filiam, Buillonius uxorem, & filios quatuor fidei causâ Senatui, atque Urbi se tradere dixêre, qui continuò utriusque jussu in Ædes Urbis publicas deducti sunt.

a De la Tour Duc de Bouillon. Le Marêchal de la Motte-Houdencour.

Inter hæc Ellebovius qui magnam in eo quod sibi biduò ante mandatum fuerat imperio rei benè gerendæ spem positam habebat, anxius trahere cum animo suo, quid se denique post Contii adventum futurum esset. Illum è regiâ Gente sibi anteferri neutiquam grave futurum, at id ut in speciem magis, quàm re ipsâ fieret cupiebat: cæterùm eum esse se, qui præterea concederet nemini. Sed quoniam tot, tantique viri operam suam Senatui fuerant polliciti, in rem esse visum, uti quæ cujusque sors foret, consultaretur. Molæus uti compararent inter se autor erat, metuens ut ne quid alterum alteri anteferendo Senatus offenderet. Memmius difficile esse aiebat, sed per amicos, atque interpretes id faciliùs fore. Ita diversi in varia cum quibusdam Patrum Conclavia abeunt, & eò res rediit denique, uti summa Imperii penes Contium foret, qui ab Urbe nusquàm discederet, Longavilla nullum certum Imperii nomen sibi petiit, sed Contium, & rempublicam sese consilio, & operâ adjuturum pollicitus est, controversias cum Ellebovio fugiens: Ellebovium, Buillonium, & Mottæum Contio Legatos esse placuit, quibus per vices suâ cuique die imperium foret, Ellebovii primæ partes essent. Ita Contius si diis placet factiosorum ad Urbem ex Condææ sororis voluntate Imperator factus, adolescens è regiâ gente, deditque fidem id se muneris ex Senatûs voluntate planè facturum.

Præter Senatum, Rationum, & Vectigalium Curiæ, Magnum Consilium, Quæstores, Medici, atque alia in Urbe Collegia ultrò pecuniam in belli sumptus contulêre: de oppidanis decretum, uti quidam

1649. è Patribus per Urbis regiones irent, Decuriones domos in suâ quisque Decuriâ adire juberent, & quid unumquemque conferre posse videretur, referrent: ita cuncti quandò præierat Senatus haud inviti partem oneris subière. Sed aliæ præthereà habendæ pecuniæ rationes initæ: nam qui rei quidpiam regiæ è vectigalibus., tributis, portoriisve administraverant in Urbe, aut in provinciis, & quidpiam ex eâ penes se haberent, id adferre jussi. Missi duo ex Senatu in trium publicanorum ædes, quorum operâ Mazarinus antehàc in re publicâ utebatur, quod & ad familiarem ejus attinere prona ad malè sentiundum, dicendumque Civitas dictitabat, qui pecunias, & rationes eorum conquirerent: sed cuncta hæc homines callidi maturè in tutùm collocaverant, ut ne sibi fraudi forent, quin & bona Mazarini Senatus publicanda censuit.

Intereà Aula haud satis commodè Germanisano commorabatur, nam tanta hujus in abscedendo properantia fuerat, ut ne Rex quidem, atque Regina mater, Andium Dux frater, Gasto, Margarita uxor, ac Anna Maria Ludovica filia, nedùm cæteri quæ ad usus quotidianos necessaria essent, ea haberent, impedimentis ubi oppidani ad portarum custodias dispositi fuerant, egredi Urbe prohibitis, cujus rei sextâ demùm postquàm abierant die, facta potestas est, quæ mora longior, duriorque visa, quàm quâ in regiis personis uti satis æquum, honestumque fuisset.

Gondius Coadjutor sibi amplum, ac magnificum fore censebat, atque consiliis suis opportunissimum, si ipse non modò cum singulis Patribus agere, sed cum universo Senatu quæ sentiret, ea palàm, & publicè dicere, ac persuadere posset. *Magnam habere vim hominis eloquentis orationem, qui ubi quò inclinent animi, satis perspicit, aut eos magis si res postulet accendat, aut aliò apta ad tempus dicendo flectat.* Eò uti sibi in Senatum venire, atque sententiam dicere jus esset, magnoperè studebat. Id Parisiensibus Episcopis pridem tributum, atque adeò de Joanne Francisco Gondio patruo tùm Archiepiscopo nihil ambigebatur: de Coadjutore id perindè expeditum non erat, magisque videbatur opperiundum, usque dùm aut morte, aut voluntate patrui ipse verè Archiepiscopus Parisiensis foret. Ubi igitur eâ de re ad Senatum est relatum, Memmius Præses consulendum patruum censuit, quo factum est, ut eâ die nihil Senatus decerneret. Qui ex factiosorum grege in Senatu erant, ii summâ ope nitebantur, uti Gondium, in eòdem haberent Ordine, quo spes, opesque suas haud mediocriter auctum iri putabant: cæteri Juvenem acrem, ambitiosum, neque minora Mazarino agitantem animo in Senatum nusquàm admitti maluissent, cujus operâ, uti quem sibi æmulum proposuerat, eum loco pelleret, miscere omnia properabat.

Ubi Rex ab Urbe discesserat, Senatus sibi bellum adesse satis prospiciens, Armamentarium regium occupaverat: vicina est Bastilia, arx exigua illa quidem, sed mœnibus è saxo quadrato firmissima: Præfec-

ctus huic erat Carolus *a* Clericus Tremblaïus cum præsidio quod ad custodiam eorum qui illìc in carcerem conjiciebantur, non autem ad propugnandum, si qua vis ab Urbe fieret, satis esset, atque adeò ubi admota tormenta, murusque quati cæptus, post triduum dedita est. Tum Contius autore Molæo primario Præside ut huic quempiam ex Senatu præficeret, Brussellum præfecit, qui quoniam ei rei parùm idoneus erat, vir militiæ rudis, *b* Lovieram filium sibi vicarium esse postulavit, quod est Contius homini factiosorum in Senatu facilè principi obsecutus. 1649. *a* Le Clerc du Tremblay. *b* Broussel de la Louviere.

Intereà loci ad Clodoaldi, & Dionysii fana, præterea apud Herimontem, valida regiorum præsidia fuêre, ad hoc Carentonium occupaverant, quod posteà Condæo omittere visum, Lagnium præterea ad Matronam, Corbolium ad Sequanam amnes, suprà Urbem tenuêre. Quod inter utrumque flumen regionis est eà commeatus ad Urbem carris advehi haud difficile Urbanis Ducibus visum, si Carentonium esset in potestate: Eo vicum hunc ab Condæo omissum occupavêre. Bria oppidum infirmum duodecim ab Urbe passuum millibus, atque amplius in ea quam diximus inter Matronam, Sequanamque regione, æquo inter utrumque amnem spatio positum est, quod & oppidum Urbanis Ducibus habere in potestate visum, commeatuum causâ.

Franciscum *c* Belfortium Cæsaris Vindocini filium ab Arce Vincennarum, quò in carcerem conjectus fuerat, elapsum esse antehàc diximus: is intereà usquè ab Aulâ, atque Urbe procul agitaverat, nihil moliente, ut iterùm comprehenderetur Mazarino: quin & secum agi passus fuerat, uti Vindocinum patrem, qui in Italiam abierat, & Ludovicum *d* Mercurium filium natu majorem, atque ipsum Belfortium secum redire vellet in gratiam, atque ita totam hanc Domum adjungeret: quod quidem sibi præsidio futurum existimaverat adversùm Henricum Condæum, qui tùm ab Aulâ Mazarino infensus secesserat, & adversùm Ludovicum filium: sed ea res reditu Henrici, atque aliis quæ tum acciderant, ut ferè fit in Aula, rebus interpellata. Postillà Mercurius pari cum fratre animi magnitudine, sed temperatissimis moribus perpetuò ab Mazarino per amicos flagitaverat, uti sibi hujus voluntate in Aulam redire, atque eò de more agitare liceret, quod se ita facturum recipiebat, ut omnis sua ratio Mazarino probaretur, cognosceretque se huic quàm maximo usui esse velle. *c* Le Duc de Beaufort. *d* Le Duc de Mercœur.

Id Mazarino quidem satis placebat, cui de Vindocinis adjungendis instituta pridem erant consilia: sed tantisper obstitit Ludovicus Condæus memor cum Henrico patre Belfortium nobilem Principatûs hujus initio controversiam habuisse, atque Mazarinum in hac domo adversùm illum, atque adversùm se præsidia quæsivisse: pervicit tamen *e* Vetusvilla Marchio, quo interprete Mercurius apud Condæum usus erat, ut obstare denique desineret. Ita ille in Aulam rediit, ac brevî convenit cum Mazarino, uti Victoriam Mancinam sororis filiam Belfortio nuptam vellet, ipse Mariam *f* Guisiam Henrici Lotharingi Gui- *e* Le Marquis de la Vieuville. *f* Mademoiselle de Guise. Le Duc de Guise.

1649. ſii, & Ludovici Guiſii *a* Joüſii ſororem, hic verò Franciſcam Mariam Valeſiam Aletſii Comitis filiam de quâ ſuprà memoravimus, uxores ducerent: his ſe affinitatibus Mazarinus adversùm tot, ac tantas quæ ſibi hoſpiti, atque advenæ imminebant tempeſtates aliquantùm fore munitum arbitrabatur.

a Le Duc de Joyeuſe. Mademoiſelle d'Angouleſme. Le Comte d'Alets.

Belfortio hæ nuptiæ primùm cordi fuêre, quibus ſe Mazarini gratiâ fretum præclarè fortunas ſuas aucturum, gloriam, atque famam adepturum ſperabat. Sed ubi factiones adversùm hunc inſtitutæ, ac bellum ab Senatu, Populoque parabatur, quò lubido animi ferebat, ad ultionem, quàm ad gratiam cum Mazarino conciliandam pronioris abſtractus eſt. Lutetiam igitur Pariſiorum venit, & priúſquam Senatui operam ſuam ſicuti cæteri polliceretur, rogat uti de causâ ſuâ cognoſcere velit, ſeſe reum actum antehàc, ſicuti Mazarini vitæ eſſet inſidiatus, eâ de re Quæſtionem non ab Patribus, uti factum oportuerit, ſed ab quibus Mazarino viſum judicibus habitam, de qua omni ut Patres cognoſcere velint, poſtulare ſe, atque de hac judicium ferre: id facilè Belfortius impetravit, ac brevî omnium ſententiis eſt abſolutus. Adventus ejus magnâ Senatui, Populoque in expectatione fuerat, cùm ob viri dignitatem, ac virtutis opinionem, tùm quod magnam nobilium copiam ſecum adducturus ferebatur, quæ tamen nulla fuit. Una ipſi poſtillâ cura, colere plebem infimam, ſi quæ militariter, ac præclarè fecerat, ea uti ſcriptis in vulgus editis, aut cantilenis quæ in foro, & plateis audiente plebe cani ſolent, celebrarentur, operam dabat: quò fiebat ut apud multitudinem ingens de eo fama eſſet, apud cæteros non item, quibus huic virtus vix ſuprà militem eſſe videbatur, cæterùm nihil Annæ Mariæ Avaucuriæ Mombaſoni uxori quam amabat, occultum habuit, atque ita Aulæ pleraque factioſorum conſilia cognita fuêre, quibus adeò faciliùs occurrit.

Poſtpaulò Ludovicus Carolus *b* Albertus Luinæus Caroli Luinæi cujus apud Regem Ludovicum XIII. magna fuerat gratia, filius, & Franciſcus Maria Hoſpitalius Vitrius Nicolai Equitum dum viveret Tribuni filius ad Senatûs Populique partes acceſſêre, quod mirum de Luinæo viſum, qui pietatem coleret, atque eâ causâ haud ita multus, frequenſque in Aulâ fuiſſet. Buillonius de quo ſuprà memoravimus, ſeſe pridem Condæo dederat in clientelam, quem ſcilicet præclarum, atque ferocem propediem res novas moliturum arbitrabatur: ſed eo ceſſante ſeu vis boni, ſeu merces quàm ſuprà diximus accepta hominem in officio continebat, ad Senatûs, Populique partes applicaverat ſeſe. Quæ cum adhuc incerta viderentur, Condæus ad Buillonium dederat litteras, quibus monebat; *Ut ne hunc Contii fratris, ac Longavillæ ab Germaniſano diſceſſus falleret, neu ſe cum his ſentire crederet: ubi Rex, & Regina mater ſint, eò ſibi manendum, eò rem publicam, in Urbe factionem eſſe: hanc properè fugiat, atque ad ſe veniat, quod utriuſque rationes poſtulent: id ſi fecerit, magno ipſi uſui futurum, nam quæ ad hunc attineant, ea in quo maximè velit ſtatu, apud Germaniſanum eſſe.* Hæ Condæi litteræ ab Violâ in Se-

b D'Albert Duc de Luyne. De l'Hoſpital, Duc de Vitry.

in Senatu Buillonii voluntate recitatæ sunt, quo fidem hujus ampliùs perspectam haberent Patres. 1649.

Secundùm hæc missi ab Aquensi Curiâ Consiliarii Senatum ingressi miserabiliter enarravêre casum suum. *Primùm uti Libellorum Classem ipsis obtrudere Administri voluerint: dein uti quadraginta quinque Consiliariis, qui Regem quanti ea res hujus Curiæ interesset edocendum censuerant, interdictum Curiâ esset: postremò uti propè duplicato Consiliariorum, & Præsidum numero hos per vices semestrem operam Curiæ dare placuerat: cui rei iniquissimæ ubi plures intercessissent, sexdecim cum conjugibus, & liberis in exilium actos, jam decimum tertium annum domo abesse: ubi vident denique injuriam hanc pretio redimendam, trecenta nummûm millia sese in ærarium laturos recepisse, quanti ea res publicanis permissa fuerat, quod quidem Administri sibi gratum, acceptumque dixerint: sed crescente ex suâ facilitate avaritiâ, centum prætereà nummûm millia postulasse, quæ cum ipsi quando aliter injuriam avertere nequibant, se daturos essent polliciti, iterum frustrà fuisse, proditamque ab Administris fidem, si qua in ipsis reliqua sit. Postremò se rescivisse Senatûs operâ factum Edictum, atque promulgatum, quo caveatur uti qui Magistratus obire munia sua prohibiti sint, id ut iis nihil posthàc obstare queat. In eo sibi præsidium esse arbitrari, & dudùm sibi fuisse consilium Patrum implorare fidem, sed usquè adhuc cessasse, ab quibusdam deterritos, qui his religionem fore dixerint, quidquam de aliarum Curiarum rebus decernendi: sed nihil eo Patres moveri debêre, cujus decretis Aquensis Curia stare constituerit.* Molæus omnia quæ in Senatûs potestate essent benignè Aquensibus pollicitus bonæ spei plenos dimisit.

Erat in Urbe Claudius *a* Lotharingus Guisius Caprosus Dux, atque Franciæ Par, surdus, atque jam senex, cui tametsi ab adolescentiâ vires procero in corpore, atque virtus, & animus essent, tamen otium, & voluptatem prima semper habuerat, neque post Ambianum ab Henrico IV. Rege receptum, quò huic præclaram navaverat operam, quidquam fermè attigerat belli: huic uxor est Maria Rohana Mombasona, de cujus fœminæ ingenio suprà memoravimus. Sed is Caprosus ubi otio carendum videt, si Urbe decedat, pudetque Principem virum, Ducem, & Franciæ Parem, cui in Senatum venire, & sententiam dicere jus sit, eâ tempestate latêre, postremò in Senatum venit, atque huic Ordini, Populoque operam suam, aut certè studium, sicuti cæteri pollicitus est, cui Molæus gratias Senatûs verbis egit: nihilò seciùs tamen quod tantoperè amabat otium, id porrò more suo coluit. Ipsi erat negotiorum Curator quidam, *b* Launum appellabant, è numero Judicum qui Prætori Urbano assidere solent, Castelletti Consiliarios vocant: is sicuti fermè hi qui Aulæ expertes sunt, eò nosci gestiebat, cujus rei copiam habuit, quæ de Senatûs, atque Urbis rebus opus scito esse Mazarino existimabat, de iis amicos ejus qui ad Urbem erant, certiores faciundo, sicuti posthàc memorabimus, neque id Caprosi injussu fecisse fama fuit, qui neque Aulam, neque Senatum sibi infensos vellet.

a De Lorraine de Guise Duc de Chevreuse.

b De Laune Conseiller au Chastelet.

1649. Quanquam Patres Contio, atque aliis viris Principibus, prætereà Populo freti, atque Urbe quæ Regni caput est, suas opes quàm maximas esse credebant, tamen optimum factu sunt arbitrati, cæteras sibi Curias, & Urbes in provinciis adjungere, atque eâ gratiâ ad has scribere. Factum id est acerbissimis in Mazarinum litteris, quibus in hunc omnia reipublicæ mala rejiciebant, atque hortabantur, ut hujus restituendæ curam secum suscipere vellent. *Si communi studio, atque conatu anniti vellent, brevì Mazarinum amandaturos, quam plurimas ad urbem mitterent copias, aut si minùs in præsentiâ commodum esset, commeatus quàm amplissimos subvehi curarent, sese daturos operam ut his qui adducerent quæstui forent.*

Hujuscemodi litteræ ad Curias, & Urbes primarias missæ, dein Belfortius sicuti Franciæ Par in Senatum ab Patribus est admissus, atque jusjurandum de more edidit: prætereà Gondio Coadjutori patrui Archiepiscopi voluntate in Senatum veniundi, atque sententiam dicendi potestas facta: idem Mottæo Hodencurio honoris habitum, adscriptumque decreto est, ut intra sex menses ab Rege eâ de re Diploma impetraret, quod priùs facere debuerat, nam in Senatum venire, atque sententiam dicere nemini licet, præterquàm Principibus è regia Gente viris, aut quibus id ab Rege Diplomate tributum est, quo tamen nihil opus habet Parisiensis Episcopus, aut Archiepiscopus, nam ubi Pontificatum hunc est ingressus, pro Senatore, aut Consiliario in Curiâ Parisiensi habetur: sed de Gondio fratris filio, qui designatus modò Archiepiscopus, datusque patruo Adjutor erat, utrùm & id honoris in Senatu rectè, atque ordine tribueretur, meritò ambigebatur, nam si rectè, quid non factum antehàc? ut id magis temporum iniquitate, quàm satis jure factum videatur.

Erat in urbe Henrica Caroli Britanniæ Regis uxor, Ludovici amita, quæ Regno pulsa in Galliam profugerat, sicuti suprà memoravimus: hæc uti par erat, tam propinqua Regi mulier hujus sumptibus alebatur, omnibus viri, suisque ipsa fortunis spoliata: sed ob inopiam ærarii, rerumque perturbationem, nihil ipsi Aula curaverat, quæ ipsamet eâdem de causâ vix agitabat. Sed Henricæ per Regis absentiam Patres subvenêre, seu ex collatis sicuti suprà diximus ab omnibus Urbis Ordinibus in rem publicam pecuniis, seu ex regiis, quas ubi promptum fuerat coëgerant, cujus adversùm se beneficii Henrica Senatui per Cancellarium suum ad Molæum eâ causâ missum gratias egit. Sed ea res tametsi bona, atque honesta, tamen per ambitionem, ac regio more facta videbatur. De regiis pecuniis ubicumque copia esset cogendis autor fuit Senatui Brussellus, omnia acerba, atrocia sentire solitus, sicuti factionis principem decebat. Intereà decretæ in singulos qui non alicujus in Urbe collegii essent pecuniarum pro cujusque fortunis collationes fuêre, quæ si res ab Rege edicta fuisset, immane quantum turbarum, ac tumultus fecisset, eamdem ab Senatu decretam omnes patienter toleravêre.

Nihildùm aut ab Aula, aut ab Urbe hostiliter factum fuerat, quod quidem incæpêre Regii. Medonem Castellum quod Guisii est, Parisini tenebant modico militum, cæterâ agrestium præsidio, qui eò cum omnibus fortunis confugerant. Haud procul est Clodoaldifanum, quò Regii stativa habuêre: inde Condæus quingentos milites eduxit, atque ad Medonem iit. Ubi Castello est appropinquatum, qui mœnia defensabant, ab iis frequentes emissæ sclopetis glandes, ab quarum unâ quispiam in Prætoriâ legione Centurio peremptus est: cecidêre item nonnulli alii, quod quidem adeò violenter tulit Condæus, uti Castellum pugnando capere instituerit, atque omnes qui in eo erant extra unum Præfectum cædi vellet. Sed hujus uxor Castello egressa advoluta Condæi genibus pervicit uti deditione factâ incolumes cuncti dimitterentur, præsidium regium Castello impositum. 1649.

Ea prima Patribus cura erat, ut ne annona in Urbe deesset, cujus caritate res quandòque propiùs tumultum fuit: nam satis intelligebant, plebem jejunam nusquàm pacatam, nedùm æquam fore. Eo Ellebovius, Belfortius, Mottæus, omnem dabant operam, uti commeatus ad Urbem tutò supportarentur. [a] Boulaïus Marchio in primis vir impiger longiùs quà commeatus adventabant, cum equitatu procedebat, ut iis esset præsidio, atque eâ causâ sæpiùs levia cum Regiis prælia alia aliis locis facta, minùs quidem secunda Parisinis, tametsi intereà dùm pugnabatur, plerúmque commeatus, saltem pro magna parte ad Urbem deducti, pauci planè interierint.

[a] Le Marquis de la Boulaye.

Decretum VI. Id. Jan. fuerat, quoniam Cognitori, atque Actoribus regiis Germanifanum ab Senatu missis Regem, atque Reginam adeundi non fuerat copia, uti quid de re publicâ hic Ordo sentiret, Scripto edocerentur, atque id ad eos mitteretur. Meliano Cognitori regio datum negotium, uti Scriptum id ad Regem, & Reginam perferret, cui uti sibi utriusque conveniundi, atque eâ causâ Germanifanum eundi potestas fieret postulanti responsum est, eo loco res esse, ut ab Senatu manente ad Urbem nihil sibi litterarum accipiundum, aut audiendum censerent.

Plenum erat Scriptum convitiorum, & contumeliarum in Mazarinum. *Penes hunc ad Richelii exemplum potentiam omnem regiam, ac rempublicam esse: hunc pacis, ac belli, fortunarum, vitæ, necisque civium arbitrum: quæ ad pacem cum Hispaniæ Rege attineant, ea tantâ arte tractare, ut infecta usque sit: bellum consulto prolatare, uti sumptuum ad exercitus alendos specie immensam porrò pecuniam cogat, ac diripiat. Proditam apud Landrecium, apud Curtracum rempublicam, deductis ab utroque oppido præsidiis, ut hosti obnoxia essent: proditam item apud Neapolim planissimè, quò desertus Guisius, Classis sine pecuniâ, sine commeatu, sine auxilio ullo missa. Quò rempublicam Mazarinus corurptam voluerit, eò infirmos exercitus, infrequentes copias habuisse, præbuisse exiguè, aut nullum sumptum, uti milites stipendii inopiâ dilaberentur, atque ita hostibus inserviisse: prorsùs huic tantum dolum, tantam inesse nequitiam, ut ubi quid agat, aut ubi si cesset perniciosior sit, in incerto habeatur. Proscriptos ab eo*

1649. *Magistratus, in custodiam procul conjectos, nec ab unius morte abesse veneni suspicionem: Belfortium quia modò ab hoc sibi metueret, in carcerem conjecisse: Mottæum judiciis terruisse, ac penè oppressisse.* Multa alia sicuti perperam ab Mazarino facta congesta in hoc Scripto fuêre, quo & mentio de Regni Procuratione sicuti hanc Senatus haud fermè minùs quàm Ludovicus XIII. Rex Reginæ tradidisset, fiebat: si quid denique de Regum successione contra leges, & morem majorum tentatum anteà sit, ei rei Senatum omni ope semper obstitisse. Ita Patres nihil tam altum, atque excelsum esse, de quo judicium quodammodò ferre sibi jus non sit, satis ostentasse visi: hoc Scripto denique Mazarinum quandò Senatûs Decreto non paruisset, sibi dedi postulabant, in quem exempla ederent, ut ne quis demùm Regum potentiâ abuti vellet. Id Scriptum ut ad Guenegaldum Quatuorvirum perferretur, Senatus operam dedit, quò Rex, atque Regina mater cum ipso Mazarino illud videre, ac legere possent.

Contra Rex quoniam Senatus non paruisset Edicto, quo Urbe decedere, & Montargirium migrare jubebatur, singulis ex Senatu Magistratum posteriori Edicto abrogavit, nisi si qui Germanifanum ad se venirent, neque eo bonorum publicatio, atque aliæ sicuti in reos Majestatis priori Edicto constitutæ pœnæ minuebantur: prætereà quæ posteà in Urbe Senatus decreverat, ea antiquabantur, quoniam ab die prioris Edicti Patribus aut conveniundi, aut jus in Urbe dicundi nulla facultas fuerat. Posteriori hoc Edicto quædam de Mazarino magnifica, neque ampliora vero dicebantur. Illius consiliis, atque operâ factum, uti nullus ab hujus Principatûs initio elabatur annus, quin aliquo adversùm hostes operæpretio edito insignis esset. Tot victorias, urbium expugnationes, atque alia militaria Imperatorum certè, ac militum virtuti deberi, verum compluria esse, quibus & talia incipiantur, & ubi incæpta sint, prosperè eveniant, quæ omnia ab Mazarini industriâ, curâ, atque studio profecta sint, cætera propiùs adulationem fuêre: postremò quod ad id locorum talem virum, tamque de Rege, atque de omni republicâ meritum Senatus hostem judicasset, hunc graviùs Rex objurgabat, dein quod arma cepisset, delectum habuisset, vectigalia, tributa, portoria intervertisset, cuncta denique hostilia, atque regio more faceret. Majoribus suis perpetuò curæ fuisse, quoties Parisiensis Curia de republicâ consultare, aut omninò cognoscere ausa esset, toties eam coercere, neque eos fines egredi sinere, qui huic ab Regibus circumscripti sint, gnaris videlicet per ambitionem facilè insolescere animum humanum, quàmque periculosum foret, si quam huic Curiæ in omnium rem familiarem, vitamque ipsam, potentiam permisêre, eâ in rempublicam sicuti tunc faciat, abuteretur.

De Gastone, atque Condæo multa in Edicto præclara dicebantur, item de sacro, aut Ecclesiastico, atque Equestri Ordinibus, ut ne se ab Togatis anteiri sinerent, quorum audaciam eò evasisse, ut non se utrique huic Ordini modò, sed & Regibus ipsis anteferant, quos ex suâ

libidine regnare, neque quidquam nisi suâ voluntate facere æquum censeant. Rex denique Parisiensi Populo benè, atque ex animo factum velle, seque ubi primùm Senatus abiisset, ad Urbem rediturum significabat, simul ante triduum licere Principibus viris, aliisque qui Senatûs, Populique partes sequerentur, sine fraude ab armis discedere, atque Germanifanum ad Regem venire: sin quod pravè incæperint, in eo pertendant, Majestatis reos esse, quos habeant Magistratus, potestates, atque imperia, ea his abrogari, bona publicari. Hæc in Contium, Longavillam, Ellebovium, ejusque filios, Belfortium, Buillonium, Brissacum, Mottæum, Marsillacum, Nigromonasterium, Vitrium, Boulaïum aliosque edicebantur. In utroque Edicto non est prætermissum civile quod moveatur bellum Paci cum Hispanis sanciundæ obstare, spem videlicet certissimam nactis, quæ cum tanto nostro labore, periculis, atque simptu sibi erepta fuerint, ea se facilè recepturos. 1649.

Inter hæc autores quidam Mazarino fuêre, uti Regni Comitia indicerentur, atque eâ de re datæ ab Rege litteræ sunt, in sacro, atque Equestri Ordinibus præsidium adversùs Togatos fore: dein subiit metus, uti si Ordines Regni unà forent, ut est nostra Gens novarum rerum cupidissima, plura, ac majora quàm hac tempestate Senatus movere aggrederentur: eò id consilium frustrà fuit. Ad hoc plebis onera propè intolerabilia erant, quæ res & ad sacrum, & ad Equestrem Ordines pertinebat, nam ob id necesse habebant plebi prædia sua viliùs, atque in incertum locare, quia Regi tributum pendere, quàm cuiquam debitum exolvere priùs est. Ita quo pluris cuique res sua, quàm publica est, eò ne illi magis, quàm huic Comitia studerent, atque ob tributorum gravitatem iniqua essent, jure metuebatur.

Ægrè erat Parisinis Corbolium ad Sequanam Regis præsidio teneri, quò commeatus secundo flumine ad Urbem advehi prohibebantur. Eò Belfortium, atque Mottæum cupido incessit tentare, utrùm id oppidum recipere copia foret. Equites igitur, peditesque è novis delectibus Urbe eduxêre, prætereà eos qui ex Parisinis venire secùm voluêre, quatuor propè millia armatorum fuêre, qui agmine Juvisium usquè progressi sunt, ac simul tormenta vehebantur. Sed Belfortius, atque Mottæus mutato de Corbolio oppugnando consilio Urbanos milites postridiè dimisêre, atque ad dextram cum copiis Lonjumellum versùs flexêre iter, ut eò advenienti commeatui præsidio essent.

Sed quæ conscriptæ fuerant in Urbe copiæ, eæ ut adversùm Regem defenderetur bellum, exiguæ erant, quo fiebat ut omnes circumquâque vicos Regii impunè diriperent. Id apud Reginæ-burgum, atque aliò factum trepidi in Urbem nuntii attulêre: tùm fortè Senatus habebatur, censebantque Patres educendum continuò equitatum, & qui talia auderent latrones insolentissimi, eos malè mulctandos: tàm propera decernentes inhibuêre qui aderant scientes belli, & Patres edocuêre, *Quos malè mulctari vellent, eos intereà dùm nuntii ad Urbem venerint, & ipsi consultent, certò dilapsos: qui copiarum numero præstent, eos foris po-*

1649. *tiores: nihil igitur esse, quod in præsentiâ hos latrones persequi maturent, quoniam id frustrà foret, sed magis dandam operam, uti pecunia conscribendo militi curetur, quod ut ad decem hominum millia fiat, centum millia nummûm opus esse.*. Mottæus se satis scire ait, quò aliquanta summa inveniri queat, cæterùm sibi Regem octuaginta librarum millia debere, quæ exolvi è pecuniâ regiâ, quam indicaturus sit ab Senatu postulet. Id quidem facilè ab Senatu decretum ex Sententiâ, atque hujus indicio ducenta & septuaginta librarum millia apud salis vectigalium redemptores sub lignorum ingenti strue reperta sunt: eo id à me commemorandum putavi, uti demonstrarem, qui Senatus partes sequebantur, eos non minùs suæ quod in Mazarino criminabantur, quàm reipublicæ studuisse.

Ab eâ regione maximè quæ inter Sequanam, & Matronam posita est, commeatus ad Urbem supportabantur: eo ut hæc maneret in potestate, Parisinis cautio erat, atque ut ne Regii eâ parte excursiones facerent, ac prædas agerent: Ellebovius eâ gratiâ Urbe cum copiis egressus apud Gornaïum, & Maurisanum pontes resciderat. Sed in eâ regione duodecim ab Urbe passuum millibus Grobosium est, Rus nobile Caroli [a] Valesii Inculismi, qui eò tùm agitabat turbarum, ac belli civilis expers, sicuti septuagenario majorem decebat: huic ingenium callidum, ac versipelle, cæterùm ubi ætas militiæ patiens, in ea clarus fuit: non erat huic consilium Senatûs partes sequi, sed offensionem apud eum effugere. Eo ad amicum quemdam ex Senatu, is Joannes Jacobus [b] Godardus fuit, qui & ipse nobile prædium Grobosio vicinum possidet, litteras dederat, quibus se Germanisanum iturum significabat, atque apud Reginam omnem operam daturum, uti cuncta cum bonâ utrimque gratiâ componerentur, quod quidem magnoperè Patres cupere non dubitaret, uti res publica salva foret: præterea ostendere nitebatur quanto hæc in periculo futura esset, si bellum civile diutiùs obstinatis utrimque animis gereretur: hæ litteræ gratæ, acceptæque Senatui, ac præterea Inculismo præsidio fuêre adversùm quempiam ex hoc Ordine, qui hunc vetasse aiebat, ut ad Urbem è viciniâ suâ commeatus supportarentur, neque id verisimile visum de homine, qui tàm æqua de republicâ sentiret, sicuti ex ejus litteris palàm erat.

[a] De Valois, Duc d'Angoulesme.

[b] Godard Conseiller au Parlemét.

Hæc regio Matronam inter, & Sequanam commeatibus ad urbem subvehendis tam opportuna videbatur, ut in Senatu referretur de præsidio quod apud Carentonium erat, longiùs in illam regionem deducendo, atque in hujus præsidii locum sufficiundis apud Carentonium Urbanis militibus: cùm is locus tàm propinquus esset urbi, posse his si quid graviùs impendeat, facilè subveniri. Continuò [c] Carretonius ducendos eò Urbanos milites, locumque tuendum sibi deposcit, non modò tùm apud Senatum, sed & eo dimisso apud Urbis publicas Ædes, uti perinde Populo, ac Senatui studium suum ostentaret, quo tamen neutri utendum censuêre, nam rati hujus operam domi, quàm militiæ magis reipublicæ processuram.

[c] Le President Charreton.

Post paulò Gasto, atque Condæus ad Vincennarum Arcem regiarum copiarum partem duxêre, tria millia equitum fuêre, par numerus peditum, cum minoribus tormentis sex: hos Carentonium oppugnatum ire fama in Urbe vulgaverat, neque fermè quidquam quod alteri inciperent, alteros fallebat, multis ut inter cives hinc indè commeantibus. Igitur milites Carentonium quod satis visum, missi ab Urbe sunt, mille primùm eo fuêre, duo millia prætereà missa, cui omni præsidio, atque vico Clanlevius præfuit. Secundo Matronâ navigantibus Carentonium ad dextram est, haud procul eo quo Sequanam influit loco: porrectus in longum secundum amnem est vicus ab flumine acclivis in latum, superiora occupant horti cincti muris, qui vico pro mœnibus sunt, pauca munimenta Clanlevius addiderat ex aggere, murosque hortorum per intervalla perfoderat, inserendis ad propugnandum sclopetis: quibus viis ad vicum aditur, iis obduxerat claustra, ut hostem aliquandiù moraretur, confisus ab Urbe quæ in propinquo est, adfutura in tempore subsidia: neque tùm ab Ellebovio, Belfortio, atque Mottæo cessatum: eduxêre enim ab Urbe copias è novis delectibus, præterea Urbanorum militum quadraginta millia. 1649.

At Gasto, & Condæus id quod futurum erat suspicati, maturè totum hunc qui Fecampiæ valli imminet collem obsederant omnibus copiis, præter equitum peditumque millia duo, qui Carentonium oppugnatum iêre. Hi tripartitò vicum aggressi, primùm ab pilis quas hostes tormentis emiserant infestati sunt: ast ubi contrà regia tormenta intonuêre, magna muri, atque militum in vico strages edita est. Ita regii pars per strata muri ruinis, alii aliò muros ipsos, dein munitiones in viis objectas transcendunt: acriter hinc indè pugnatur, vique majore quàm ab milite aut tyrone, aut temerè collecto hostes resistunt. Via una in vico primaria, eaque ab Parisinâ portâ ad pontem qui huic ad dextram est, dein ad Sectariorum Templum fert, cæteræ angustæ, atque ab colle ad amnem declives sunt. Ab omni parte hostes ad pontem compulsi jam pauci erant, compluribus cæsis, captis, fugatisque eò Clanlevius cum octuaginta modò egregiè dimicans cæditur, oblatam ab *a* Valterneusio Centurione de salute suâ si sese dederet, fidem aspernatus. *b* Clanlevius è Morinorum agro vir nobilis, antehàc Gastoni, atque Mariæ matri, ubi ab Rege Ludovico XIII. defecerant, aliquandiù meruerat, dein ipsi Regi, ac denique Regi filio Ludovico XIV. dignus ob virtutem habitus, qui Mardico, dein Dixmudæ, quæ loca hostium fuerant, alterum ad Oceanum Gravelingam inter, & Dunkercam, alterum haud procul, præficeretur, idem Castrorum Præfectus fuit, egregiamque operam Regi, atque reipublicæ dederat, sed animus varius, inquies, in res novas præceps ad defectionem iterùm abstraxerat. *a* De Vautourneux. *b* Le Marquis de Clanleu.

Regiis Carentonium oppugnantibus præerat Ludovicus Gaspar *c* Colinius Castillionus, qui ubi hostes in vico persequitur, emissâ ab vicina domo glande ictus postridiè mortem obiit: homo erat adoles- *c* Coligny Duc de Chastillon.

1649. cens, qui nihil ab majorum virtute defecerat, sectam modò, & rebellionem quibus clari facti aversatus: pater Equitum Tribunus fuerat, de quo antehàc memoravimus, Castillionus filius Condæo in omnibus præliis, urbium expugnationibus, ac in nuperâ denique apud Lentsium pugnâ, & victoriâ comes, atque adjutor fuerat, quo nescio an ad laudem, & gloriam quidquam ampliùs dici possit. Ita Carentonium pugnando captum ab minori quàm qui propugnabat oppugnantium numero, in hostium conspectu, qui tot, tantique sicuti prælium facturi Urbe egressi erant: haud ita visum Ducibus, consilio apud Piquepucium vicum eâ de re habito, Gastonis scilicet, & Condæi, prætereà regiorum militum qui veterani omnes erant, virtutem, tyrone, aut collectitio tametsi tantus numerus erat, milite lacessere veritis. Præter Colinium Castillionum cæsi è regiis & *a* Colinius Salinius Comes ex eâdem gente, Centuriones sex, & gregarii milites sexaginta: hostium complures cecidêre, dein resciffo super Matronam ponte Condæus Carentonio abiit, nullo eò relicto præsidio, seu locus parùm firmus videbatur, seu suprà obsessis ad Lagnium, & Corbolium amnibus, id parùm utile visum, neque tam multæ erant copiæ, ut ubique præsidia imponi facilè possent.

a Coligny Comte de Saligny.

Hujus tumultûs initio quoniam Longavilla qui Normanniam pridem obtinebat provinciam, Senatûs, Populique Parisiensis, partes sicuti diximus, sequebatur, eò mittere Regi, atque Reginæ visum Henricum *b* Lotharingum Harcurium, de quo sæpiùs memoravimus, qui regiis copiis fretus hanc Provinciam in officio, ac fide contineret. Is Rothomagum caput provinciæ petit, cúmque haud procul abesset, Regis litteras ad Rothomagensem Curiam mittit, veritus ut ne mœnibus reciperetur. Rex Rothomagensi Curiæ abrogatam Longavillæ, ac datam Harcurio provinciam significabat: sed Rothomagensis Curia parùm æqua Aulæ, atque Administris erat, qui nuper Judicum in hac numerum propè conduplicaverant, ut alternis per menses sex jus dicerent, quod antehàc universi continuò dicere soliti erant. Eo regiis litteris secùs ab Curiâ responsum, neque Harcurio Urbem ingredi copia fuit. Quas Curia rescripsit ad Regem litteras, eæ lenes, & sicuti par erat summissæ fuêre, cæterùm quod de Harcurio juberet, huic se rei gravibus de causis eâ tempestate supersedendum censuisse aiebat, rogabatque ut id æqui, bonique consulere vellet.

b De Lorraine Comte d'Harcour.

Post paulò Longavilla cum *c* Beuvronio Rothomagum advênit, hos scaphis transvectos Sequanam amnem, è regione Palatii veteris, quod urbi instar est arcis, humilem eâ parte murum scalis transcendisse, atque improvisò *d* Egtoto Marchioni Beuvronii filio intervenisse aiunt, quem tamen totius hujus rei ipsis conscium fuisse probabilius est, sed ex composito id ita fieri maluisse, qui videlicet *e* Sanlucio Marchioni avunculo quem Mazarinus ad eum antehàc miserat, sese Regi in arce tuendâ fidem servaturum receperat, quo hanc sponte ab se desertam, aut proditam hosti jure dicere nemo posset. Ubi Palatium vetus in potestate

c Le Marquis de Beuvron.

d Le Marquis d'Egtot.

e Le Marquis de S. Luc.

testate Longavillæ fuit, ipse, atque Beuvronius qui huic, in Normanniâ legatus est, postridiè in Curiam venêre, in qua ille de republicâ dixit pluribus, dein Curiæ suam, atque amicorum operam antiquandis quæ huic damnosa erant, Edictis pollicitus est. Id verò gratum, acceptumque Curiæ fuit, atque adeò extemplò decrevit, quæ de augendo Judicum in ea numero, ac per menses sex alternis jure dicundo in actis, aut monimentis suis perscriptum anteà fuerat, id neque rectè, neque ordine factum videri, quoniam contra leges Regni edictum fuerit, atque eâ de re Regem edocendum: præterea cautum, ut ne quis delectum habere, aut quidquam rei militaris in provinciâ, Longavillæ qui hanc jure obtineat injussu attingere velit: postremò ut ab omni Normanniâ pecunia regia Rothomagum, & Cadomum, quod & oppidum in Longavillæ potestate erat, adveheretur. Hujuscemodi Rothomagensis Curiæ decreta Lutetiam Parisiorum ad Senatum cum illius litteris ab Mirone Consiliario sunt allata, postulatumque ab hoc Ordine uti Rothomagensem Curiam sibi conjunctam vellet. 1649.

Primarius Præses in Rothomagensi Curiâ est Joannes Ludovicus *a* Falco Risius, homo Regi fidus, qui triduum modò post adventum Longavillæ apud Rothomagum moratus, ubi eò se nihil Regi, ac rei publicæ proficere posse sentit, Germani-fanum venit: pauci alii Vernonem venêre, quò Rex Rothomagensem Curiam Edicto transtulit. *b* Baremius Aquensis Curiæ Consiliarius de quo suprà memoravimus, postulavit & ipse, ut inter hanc, & Senatum Parisiensem conjunctio item, atque societas esset. Mirone, atque Baremio Curiâ egressis, Senatus consulitur. In utrâque Curiâ, Judices semestres neque rectè, neque ordine factos videri decretum, de eâ re Regem edocendum, ac denique cum utrâque conjunctionem, & societatem esse placuit, quod quidem Administri Conjurationem esse dixêre.

a De Faulcon de Ris.

b Barême, Conseiller au Parlement d'Aix.

Inter has turbas, ac belli civilis initia Mazarinus haud immemor Gasparem Bracamontem Gusmanum Pennerandæ Comitem, qui tùm Brussellis commorabatur, sibi tantum sanciundæ Galliarum inter, & Hispaniæ Reges pacis studium ostentasse, ut eâ gratiâ se vel in Galliam ipsam, atque Aulam venturum dixisset, & cum eo ipso collocuturum, quid ipsi tùm animi, aut consilii esset periculum facere decrevit: nam eo factiosis se pacis externæ metum injecturum sperabat, quâ sancitâ facilè Regi foret omnibus Regni copiis eos coërcere. Igitur ad Pennerandam mittit, qui certiorem faceret, nullam in se moram esse, quin inter ambos de pace ageretur. Penneranda Friquetum quemdam remittit ad Mazarinum, ipse contra Franciscum *c* Casettam Valtortium è Consilio regio singulari virtute, ac prudentiâ virum, qui homini faciliùs quàm antehàc omnia conventura spem faceret, ut hunc in Galliam ad colloquium pertraheret. Sed Hispanis longè alia mens erat, nam quæ per bellum amiserant, ea se facilè inter discordias nostras, atque arma civilia recepturos, atque alia quibus sua damna præclarè sarcirent, capturos confidebant: quo factum est, uti Valtortius ab Pen-

c Casette de Vautorte.

1649. nerandâ ita dimiſſus redierit, ut ne quid reliqui eſſet, quo Mazarinus ſe porrò de pace cum eo agere poſſe ſimularet.

Sed quæ pax foris fieri nequibat, ea uti domi ſanciretur, volentibus omnibus bonis Cognitor, atque Actores regii operam ſibi dandam exiſtimavère, cujus rei in Senatu ultrò fecère mentionem, de quâ ubi ſententiæ rogari cœptæ. a Criſpinus quoſdam ab Senatu ad Reginam de pace mittendos eſſe cenſuit, *Qui ſi hanc impetrent, præclarum id Senatui, atque reipublicæ utile futurum: ſin Aula pacem abnuat, æquiùs ab Senatu, Populoque bellum porrò aut defenſum, aut factum iri.* Continuò obſtrepere complures *compoſitò factum* dictitare, *ut eâ de re Senatus conſuleretur, diſturbandis omnium qui rectè de republicâ ſentiant conſiliis, ac debilitandis de bello acriter defendendo ſtudiis: poſtremò rem tantam per virorum Principum abſentiam agi haud æquum eſſe.* Vicit tùm hæc ſententia, reſque in aliud tempus dilata.

a Creſpin.

Ubi nuper Patribus Magiſtratus Rex abrogaverat, ſimul edixerat, uti tantiſper ab Curiis Præſidialibus ad Senatum, ſicuti antehàc provocatio ne eſſet: item & Rothomagenſis Curiæ Præſidibus, atque Conſiliariis quod hæc cum Pariſienſi fœdus feciſſet, abrogati Magiſtratus ſunt. Inter hæc Adminiſtris curæ erat belli civilis culpam in Curias conferre, plebemque ut ab his diſſentiret, atque has in viam redire cogeret, hortari: id ſi faceret & omnium quæ uſquè ſecùs feciſſet impunitatem, & ampla alia polliceri: quæ omnia fruſtrà fuère, quia plebi tumultus, & res novæ plerúmque cordi ſunt, præthereà tributorum onus tàm grave erat, ut ne civile quidem bellum ſibi gravius fore arbitraretur.

Haud tantùm copiarum erat in Urbe, neque hæ tam firmæ videbantur, ut earum virtuti Duces ſummam rerum credere ſe poſſe exiſtimarent: ita dolo magis, atque hoſtem fallendo rem gerebant, ſatiſque habebant commeatibus, qui ad Urbem ſupportabantur, præſidio eſſe. Ab Carentonio nonnullos advenire nuntiatum eſt, quibus obviam Vitrius iit cum quingentis equitibus, qui in regiorum equitum Alam incidêre. Secuti Vitrium erant plerique nobiles adoleſcentes, gloriæ avidi, inter quos Tancredus de quo antehàc memoravimus: hic ubi inter primores dimicat, atque hoſtes urget acriùs, ab his cæſus occubuit, atque ita quæ lis hujus causâ Margaritæ Bethuniæ matri cum Margarita Rohanâ filiâ intercedebat planè deſiit, & hunc Tancredo non ingloriosum tàm nobilis fabula exitum habuit.

Sed ab Stampis quod oppidum unius diei itinere ab Urbe abeſt, commeatus ad eam ampliſſimus, atque omnis generis rerum advehebatur, cui Belfortius maturè cum equitatu egreſſus obviam procul ierat. Per Reginæ-burgum, & Antonaci-pontem rectâ ab Stampis ad Urbem fert via: ſed uti longiùs ab ſtativis regiorum commeatus deduceretur, ad dextram Belfortius rediens flexit iter, interrupto Antonaci ponte, uti ſi hoſtem fallere nequiret, ſaltem tantiſper moraretur. At ea res Gramontio videlicet ſpeculanti quid hoſtis ubique ageret, haud occulta

fuit: igitur cum equitibus mille trecentis, & aliquot Italicis, Polonisque peditibus ab stativis progressus apud Cachanum, quoniam apud Antonaci rescissum pontem copia non erat, superato Bievrâ amniculo in eâ quæ Juvisium inter, & Julitæ-villam est planitie suos instruit, pulsis per Palüavium Clerembaltium Legatum aliquot hostium equitibus, qui editiora loca insederant. Apud Julitæ-villam præsidium hostium fuit, ac propiùs vicum statio turmarum trium: totidem equitum turmas, ducentosque sclopetarios *a* Castelnavium Malvicieram eò Gramontius ducere jubet, & quid copiarum in vico esset, quantùm tutò fieri posset, cognoscere. Is Castrorum Præfectus erat, vir fortissimus, qui ubi vico est appropinquatum, hostes pro portâ objecisse claustra conspicatur, quæ oppugnare aggreditur, magis quid hosti animi, aut quid in vico præsidii esset, sicuti jussus erat, exploraturus, quàm paucitati suorum huic expugnando confisus. Sed id ubi satis cognoverat, ad Gramontium properè mittit, qui nuntiet hostes in vico aliquanto numero esse, si tamen hunc expugnatum velit, Polonos pedites properè ad se venire jubeat. 1649.

a Le Marquis de Castelnau-Mauvicière.

Intereà Gramontio nuntiatum pulveris vim magnam, procul conspici, dein hostium equitatum advenire: continuò Castelnavium omisso Julitæ vico ad se redire jubet, *b* Mommegium verò eâ parte cum peditibus, & equitibus aliquot præsidium agitare, ut ne quid ab tergo sibi indè periculi foret, prætereà progredi sensim, ubi sibi subsidio, si res moneret, esse posset, ipse quà hostes adventabant ire properat. Sed hi ubi primùm regii fuêre in conspectu, propiùs Sequanam inter vites,& declivia, ac propè præcipitia loca fugientibus similes divertêre. Gramontius ægrè ferens sibi hostium, aut celeritate in progrediendo, aut fugâ rei benè gerendæ occasionem eripi, aliquot equitum turmas effuso cursu ad illos attinendos ire jubet, intereà dùm ipse tantùm acceleraret iter, quantùm sine ordinum perturbatione fieri posset.

b Le Marquis de Mommege.

Hostes ubi admissis equis venientes regios vident, eo properantiùs fugere ad Vitrium, quò via ferebat vicum, atque eò statione suorum freti restitêre. Præter hanc quæ apud Vitrium erat hostium stationem, eò ab Urbe adveniebant continuò copiæ, magna pars urbanorum militum, qui incompositi ad viginti millia portis egressi omnem compleverant ad Vitrium usquè viam, nam Belfortium, & quæ cum eo erant copiæ, eas ab regiis urgeri fama ad Urbem tulerat, in quâ tanta Belfortii gratia apud multitudinem fuit, ut ni hunc in tuto esse rescitum post paulò foret, omnis ad subveniundum erupisset. Id ubi compertum Gramontio est, receptui canere jubet, ut ne sui cupidiùs hostem insequendo offenderent. Vitrio tamen pepulêre hostem, & pecoris quod deducebat parte potiti ad Gramontium rediêre, qui cum eâ prædâ, ac prætereà equis centum, & quinquaginta, atque aliis jumentis ad stativa reversus est. Apud Vitrium acriter pugnatum, ita ut Belfortius ipse manum cum *c* Nigroloco viro fortissimo conserere coactus fuerit: nam is ubi cum equitum alâ cui Tribunus erat hostes urget, Belfortius in-

c Noirlieu.

1649. gens animi in hunc procurrit, atque hominem fortunâ non minus quàm virtute fretus cecīdit: cæsus prætereà est è Regiis ſclopetariorum Polonorum Vicetribunus: ex hoſtibus centum & viginti cæſi, capti quadraginta: quidam Nigrumlocum ab ſuis inconſultè, non ab Belfortio cæſum fuiſſe aiunt, ſed hunc Regios acriter impugnaſſe, atque tunc magna virtutis exempla edidiſſe.

Haud diſſimile prælium poſt paulò factum haud procul Briâ oppido eſt. Eò advenerat Nigromonaſterius cum aliquanto commeatu, nam eâ modò causâ ſæpiùs pugnatum eſt. Commeatui præſidio erant turmæ ſex, quod ubi *a* Ruſſello Grancæo Equitum Tribuno qui ſtativis regiis apud Lagnium præerat, nuntiatum eſt, continuò quatuor equitum alas, prætereà ſclopetarios quadringentos, eódem ducit, & quà Nigromonaſterio Carentonium petenti tranſitus erat, editiori loco conſedit. Poſtridiè pariter cum ortu ſolis Nigromonaſterius oppido excedit, pars equitum præmiſſa, carri cum reliquo agmine aliquo intervallo ſequebantur: qui præceſſerant, ii nihil ſuſpicantes in Grancæum, & Regios incidunt, nam rati ſuos eſſe, qui ab Urbe obviam proceſſiſſent, ſeque capi, ac malè haberi ab amicis querebantur, quos haud longè abeſſe certiores facti fuerant, ubi ab Briâ moverant: nec morati diù ſunt, nam ubi illi pulſi, hi ſubitò fuêre in conſpectu, undecim videlicet equitum turmæ quas Marſillacus Rupifocaldi filius, & *b* Mata ductabant.

a Le Mareſchal de Grancey.

b Le Comte de Mata.

Grancæus ſubitò ab ſiniſtrâ ſclopetariorum partem loco edito manere jubet, & ſi qui ab Briâ veniant, eos attinere: ab dextrâ loco item idoneo cæteros collocat ſclopetarios, qui ſibi ſi res moneat ſubſidio ſint: dein in Marſillacum, & Matam, atque in eorum procurrit agmen. Primo congreſſu ducenti hoſtium equites fuſi, hæc una fuit ala, cæteræ quas Regii attigerant, malè habitæ: quæ autem ab equitatu regio intactæ, nam plures hoſtium, quàm Regiorum fuêre, eæ adversùm ſclopetarios regios, qui Grancæo in ſubſidiis erant, iêre. Sed hi ubi hoſtes propiores facti, emiſſis glandibus duodecim ex his equites necavêre, quæ res adeò cæteros perculit, ut & eâ parte capeſſerent fugam: nam intereà equites regii reliquos hoſtes fuderant, fugaverantque. At hos Grancæus haud longiùs paſſuum duobus millibus ſibi perſequendos eſt arbitratus, ut ne dùm abeſſet, ſclopetarios ſuos, qui in ſtatione adversùs Briam oppidum erant, Nigromonaſterius ab equitatu deſtitutos opprimeret.

Igitur ad eos regreditur, atque hoſtes inſtructos pro oppidi mœnibus conſpicatur: cum equitibus erant pedites educti Briæ præſidio, hos omnes tegebant foſſæ duæ, quos ſi adoriri Grancæus vellet, iniquo planè loco huic pugnandum erat. Jam intercipiundi commeatûs ſpes adempta erat, cum eſſet in tuto apud Briam, neque indè moturus erat Nigromonaſterius, quamdiù Grancæus eò loci foret: nulla impedimenta, nihil inſtrumenti caſtrenſis adduxerat, quo & caſtra eò habere, aut tendere poſſet: deerat quoque commeatus, atque alia omnia: prætereà moranti periculum erat, ut ne ab Urbe plures Nigromonaſte-

rio obviam, & præsidio venirent, quamobrem ad stativa Lagnium rediit. Ex hostibus Marsillacus ipse qui ductabat agmen, præterea *a* Dyrrachii Marchionis filius glandibus ab equitibus regiis vulnerati discessère. *b* Brulardus Marchio Sillerius captus ab Regiis, præterea ducenti equites, cæsi trecenti, equi quingenti capti, & aliquanta ex cæsorum spoliis præda facta. Posteà loci Grancæus Villamenonem, & Lezignium Castella duo in eâ regione, Briam ipsam oppidum, atque Arcem sibi ab *c* Burgundione Præfecto postquàm tantisper, & in oppido, & in ipsâ arce propugnaverat, dedita recepit: admota fuerant oppidi mœnibus tormenta, & cuniculi subtus acti, rem in oppidis firmissimis fieri solitam. 1649.

a Le Marquis de Duras.

b Brulard, Marquis de Sillery.

c Bourguignon.

Sed in dies ob hæc tametsi haud ingentia Regiorum facinora annona gravior in Urbe erat, ac propè tumultuabatur plebes, minasque in Mercatorum Præfectum jactabat. Adversùm has Ædiles duo, Scabinos vocant, Senatûs fidem III. Id. Feb. imploratum venère, plebem indignari aiebant, ex eo quod nudiustertius Belfortius maturè militem urbanum ad se mitti postulasset, qui post meridiem modò fuisset missus, id dolo malo ab Mercatorum Præfecto factum, atque eodem pacto multas opportunitates corrumpi, quò fiat uti major annonæ difficultas sit: isthæc sibi fingere plebem, magis, ac magis tumultuaturam si annonæ crescat inopia, neque satis tutum quemquam ex Magistratibus urbanis fore.

Hæc, atque alia hujuscemodi multa Patribus molesta erant: quamobrem Petrus *d* Brilliacus Senator id opportunum tempus esse ratus, uti de pace mentionem injiceret, hanc factu facilem esse ait, si paulùm modò Patres anniterentur, atque hanc sicuti sese, & Rege dignum esset peterent: id se scire ab iis quibus haberi fides possit: continuò Carretonius hos edere Brilliacum jubet: hic enimverò se negare facturum, ni Senatui ubi de eâ re consultaverit videatur, cæterùm palàm esse pecuniæ inopiam, plebem collationum tædere, omnia in Senatum casura: non expectandum ubi res in extremo sitæ sint, dum honestè pacem facere copia sit, hanc detrectare haud æquum esse. *e* Carolus Sevinus cum Brilliaco se sentire dixit, quos ambos Carretonius graviùs objurgat, hanc pacis mentionem quotidie renovari, tametsi ab Senatu toties rejectam: ad hoc alia acerbiora cùm adderet, magna inter hunc, & Sevinum est orta contentio: sed hanc rem in crastinum Senatus distulit, de quâ Patres sententiam dicerent.

d De Brillac.

e S. vin.

Postridiè Senatui nuntiatum est, ad B. Honorati Portam adesse ab Rege Fecialem, comitari Tubicines duos, qui postquàm cecinerint more, institutoque suo colloquii signum, Fecialem postulasse uti sibi Urbem ingredi liceat, habere ad Contium, Senatum, & Mercatorum Præfectum ab Rege litteras, & mandata: continuò Cognitor, atque Actores regii accersiti, quos Molæus rogat numquid super eo negotio dicendum habeant. Blasius Melianus Cognitor regius rem magnam videri respondet, Fecialem cum regiis quæ præferat insignibus neque re-

1649. cipi mœnibus, neque huic si postulet Senatum dari grave esse, cæterùm ne quid ex eâ re incommodi Senatui, Populoque eveniat Patribus quæ eorum prudentia sit, providendum, dein templo excessit. Hæc verò tanta res visa, uti de eâ per virorum principum absentiam consultare haud satis æquum Patres censerent, placuit igitur eos vocari: venêre Contius, atque Belfortius, dein Senatus consuli cœptus. Qui primi sententiam dixêre *a* Crispinus, & Cavalierus, ii Feciali potestatem quam postulabat faciundam censuêre, eò Regem cogniturum Patres sibi sicuti par sit obedientes esse. Contrà Brussellus more suo id planè faciundum negat: *Feciales ad Principes, atque alios qui hostes sint, mitti solere, non ad cives qui nihil hostile faciant, aut factum velint. Hos arma quidem cepisse, non adversùm Regem, neque quò periculum aliis facerent, sed ut ne fame miserrimâ omnium morte conficerentur, adversùm eos scilicet, qui commeatus ad Urbem advehi prohibeant. Id Regem, Reginamque edocendos, atque ea causa Cognitorem, atque Actores regios Germanisanum mittendos censere: prætereà uti quid Senatum velint, id rectiùs, atque honestiùs ab ipsismet, quam ab Feciali Patres intelligant.*

a Crespin. Chevalier.

Id satis scitè ab Brussello cogitatum, dictumque visum. Nam Fecialibus disciplina est dura, atque acerba de quibus fermè ad hostes mittuntur, illiberaliter dicere: quod auditu grave Patribus fuisset, eo cuncti in Brusselli sententiam discesêre: addiderunt modò quidam Regem, atque Reginam singillatim edocendos Majestatis verecundiâ non admissum Fecialem, ut ne Senatus sicuti Principes, aut alii hostes solent, cum Rege æquo jure agere videatur. Secundùm hæc Cognitor, atque Actores regii ad profectionem accinguntur, ex quâ futuræ pacis omnes bonos spes tenuit. Neque hæc vana fuit, nam eâ gratiâ modò ad Urbem ire jussus fuerat Fecialis, quia Regem ab his qui ipsi subjecti essent pacem postulare indignum hujus Majestate videbatur, atque adeò placuerat acerbæ qualis Fecialium esse solet orationis specie, ea Senatui, atque Principibus viris, qui ad Urbem erant, insinuare, quibus facilè ad pacem perveniri posse satis intelligerent. Sed Patres Cognitorem, atque Actores regios Germanisanum mittendo eamdem Regi facultatem dedêre, imo & honestiorem hujus agendæ rei rationem, quàm quæ ab Administris excogitata fuerat.

Erat in Urbe *b* Nogaretus Valetta, qui quoniam è Melitensi Militiâ antehac fuerat, eum Equitem Valettam appellabant, Joannis Ludovici Nogareti Spernonii ex concubinâ filius. Is Germanisano rediens rem haud sese satis dignam incæperat, noctu Scripta aliqua per vicos, & fora disseminando, quæ plebem edocebant quid ageretur, & *Quam pravè viri Principes, Senatusque per illius incommoda, pericula, famem, & perniciem denique, si diutiùs id patiatur, spes, opesque suas augere studeant, nulla rei publicæ cura, cujus nomen factionibus, partibus, armis civilibus prætendatur: Patres affectare Principatum, & se suprà Reges esse velle.* Cum hujuscemodi scriptis, quæ hinc indè spargebat, deprehensus Valetta, comprehensusque est; de quâ re quæstio ab Mercatorum Præfecto haberi

b Nogaret, Chevalier de la Valette.

cæpta ad Senatum defertur. Is Quæsitores duos è suo ordine instituit, 1649.
qui ampliùs anquirant, videbanturque reo capitis judicaturi, ni Condæus ad Buillonium litteras dedisset, quibus significabat, *Vitio partium, belliquc civilis evenisse, uti Valetta reus apud Senatum ageretur, qui ni eximatur noxæ, quam Regi operam navando contraxerit, aut secùs habeatur, quàm justus hostis haberi solcat, qui ex Urbe, atque ex hujus partibus in Regiorum manus incident, eos perinde se habiturum.* Eo Patribus visum quæstionem hanc in Valettam omittere, ut ne graviùs in suos, quàm in illum consulerent: quidquid tamen in Valettæ ædibus argenti facti, signative repertum, id in belli sumptus publicatum est.

Idem de argento facto, quod Mazarini erat, ac de omni ejus veste, atque suppellectili, quæ ad Urbem fuit decretum. Sed is contra rem publicam fecisse visus ab Senatu hostis judicatus fuerat: aliorum verò sicuti Almerici, qui harum partium expers ruri agitabat, argentum factum haud rectè publicatum plerique aiebant, prætereà alia conquirendæ, ac corradendæ pecuniæ parùm ex Senatûs dignitate, atque gravitate facta: nam eâ causâ scrutari abdita, clausa effringere, sepulchrorum sanctitatem violare nihil pensi habitum: nisi si hæc rei publicæ sustentandæ gratiâ, atque alia graviora licent: metuebatur tamen uti collationum denique Populum tædium caperet, quo fiebat uti plerique ad pacem maturè faciundam inclinarent.

Ei rei operam daturus Carolus *a* Monchalius Tholosatum Archiepiscopus nuper Germani-fanum volentibus omnibus bonis ierat: de quâ ubi nuntii ultrò citróque commeant, Antimus Dionysius *b* Cohon cuidam ex iis ad Mazarinum dat litteras, is *c* Diavlitarum in Britannia nostra Episcopus erat, cujus ordinis permulti ad Urbem erant, impediti ne in Diœceses suas abirent, quoniam Administris favére videbantur, atque ut ne ad horum partes, Regis, aut reipublicæ specie nobilitatem, in provinciis, plebemque perducerent, Senatus metuebat. Quas Cohon ad Mazarinum dederat litteras, iis hunc monebat, *Quæ pacis ab Rege leges dicerentur, eas Senatum cupidissimè accepturum, id se ab primoribus rescrivisse, quod Mazarinum haud celatum velint. Se id quidem summo cum gaudio nuntiare, quod majus multo futurum sit, ubi qui ipsi hostes sint, eos ad hujus pedes supplices, clementiam, atque animi hujus magnitudinem expertos, & utramque prædicantes viderit: imponendum huic forensi hominum generi modum, constituendosque, quos non egredi fas sit fines: eo pacem conficiundam, Regis, atque Annæ Reginæ matris hujus optimæ, ac supra omnes retro Reginas egregiæ potentiam in integrum restituendam, ex quo Mazarino gloria ingens, atque Regno sua quies constet.* Hæ Cohonis litteræ fortè interceptæ, atque in Senatu recitatæ sunt, in quibus alia de Caprosio, de Luinæo, prætereà de Ægidio *d* Butaltio Atturensium Episcopo erant perscripta, quem Cohon propediem Germani-fanum ad Mazarinum iturum aiebat.

a De Monchal.
b Cohon Evesque de Dol.
c Dol.
d Boutaut Evesque d'Aire.

His Cohonis litteris clarum erat, hunc, & Butaltium cum Aula congruere, & Mazarini commodis servire, quamobrem utrique custodes

1649. adhibiti sunt, decretumque uti de illius litteris quæstio ab duobus ex Senatu haberetur: hi ad utrumque eâ gratiâ mox iêre. Cohon vir fortis negare liquidò, se usquàm his Quæsitoribus responsurum, aut hos pro Judicibus habiturum. Idem & primò dixit Butaltius, dein postquàm sibi, atque Episcoporum Ordini cautum velle ait, ut ne ea res ipsis fraudi esset, ab Quæsitoribus interrogatus de litteris, de futurâ suâ ad Germani-fanum profectione, quid facturus eò, dicturusve foret? ecquid cum Cohone, aut cum Mazarino consilii de republicâ haberet? negavit sibi quidquam quod ad hanc attineret negotii cum iis esse. Sed is Cohon nullâ aliâ re magis, quàm dicendi copiâ in sacris concionibus pollet, cujusmodi homines iis qui rem publicam tractant, magno usui sunt, eo primùm Richelio, dein tunc Mazarino carus: neque deerat ipse sibi, per obsequelam orationis assentando, atque blandiundo rem, & gratiam quærere, quod aut huic, aut cuiquam cur vitio vertam non video: nam benè cum potentibus esse, sine reipublicæ, aut cujusquam damno, ea verò summa prudentia est.

Intereà Melianus Cognitor regius, Talonus, atque Bignonus Actores regii Germani-fanum ierant, docuerantque Reginam per Talonum quâ de causâ Fecialem Urbem ingredi, Patres neque Regi, neque sibi convenire censuissent. *Ad Principes, aut qui pro Principibus, aut justi hostes sint, mitti solere Feciales, quorum neutrum Senatus se esse sentiat: sed neminem esse in hoc Ordine, qui non Regi obediens sit, aut esse velit, atque in eo cæteris civibus exemplo esse: cujus rei Patres se fidem facturos existimasse, si quæ se Rex, & Regina vellent, ea sibi eodem quo Principibus, justisque hostibus modo significanda minimè censerent, neque committere voluisse, uti se cum Rege æquo jure egisse fama ferret: postremò quidquid hujus factum sit, Patres Reginæ supplicare, ut id æqui bonique consulere, ac sibi vel ex eo quàm sancta regia Majestas sit, existimare velit. Eo se maximè ad Reginam venisse, ut huic Senatûs verbis perpetuam hujus Ordinis fidem, atque parendi studium confirment, quibus fretos Patres magnam tenere spem, fore uti Regina flecti, atque molliri sinat animum suum, & quid benignè, quàm quid acerbè porrò facere possit, periculum facere malit.*

Ad hæc Regina per Seguierum Cancellarium respondit, *Sibi grata esse quæ dicerent, sed gratiora fore ubi facta dictis consentirent, ac tùm demùm experturos quam habeant de benignitate suâ spem, eam haud vanam esse: neminem se unum non salvum, tutum, & honestum velle, modò ut salva & res publica, & regia Majestas sit. Quanquàm quæ Senatus decreverit ab eâ die quâ judicia exercere prohibitus sit, ea rectè, atque ordine decreta neget, atque in eo sit ab hoc Ordine graviter offensum, non minuturam tamen consilium suum, aut eò minùs si quod bonos par sit facere, id faxint, se facilem, benevolamque adversùm eos præbituram.*

Hæc ubi Cognitor, atque Actores regii Patribus nuntiaturi ad Urbem rediêre, Contius, Belfortius, Brissacus, Mottæus, & Gondius Coadjutor ex composito venêre in Senatum. Ibi Contius, *In Curiæ vestibulo adesse* ait, *qui Leopoldi Austrii litteras ad Senatum adferret, certioremque faceret*

faceret, ab eo pacem Mazarinum nuper petiisse, quæ bello parta sint, ea uti Philippo reddantur consensisse, uti Senatum bello persequi, & funditùs evertere copia sit. Id verò Leopoldum se negasse facturum, neque firmam hanc pacem futuram arbitratum, cujus Mazarinus hostis ab Senatu judicatus conditiones aut ferret, aut acciperet. Sed cùm rem tantam maximè per Regis pueritiam fieri non posse, nisi ex Senatûs autoritate satis sciat, hanc ultrò ad eum deferre, atque hujus judicio permittere velle. Ubi Contius loqui desiit, Cognitor, atque Actores regii Curiam ingressi quæ apud Germanifanum gesserant, ea Patres edocuêre, quos Molæus collaudatos vicissim de Leopoldi Legato quid Contius dixerit edocet, de quâ re si quid dicendum habeant, id maturent expromere. Hi Curiâ egressi tantisper inter se consultavêre, rursúmque ingressi Patribus redegêre ad memoriam, *Quàm cupidè sese de Feciali purgatos apud Reginam voluerint, quod ex sententiâ factum sit, uti non modò se ipsis placatam, sed & benignam, benevolamque ostenderit, quos omnes & salvos, & honestos esse velit. Si ad eam adeatur cuncta videri conventura, atque Urbi, & Senatui omnem rem in tranquillo fore: quæ tanta, & tàm propinqua pacis spes ut ne corrumpatur si Senatus operam dederit, optime sibi, & rei publicæ consuluisse videatur: eo Reginam de Legati adventu certiorem faciundam arbitrari, opperiundumque quid ipsa respondeat:* dein his Curiâ egressis rogantur sententiæ. Septuaginta duo sicuti Cognitor, atque Actores regii autores fuerant, censuêre, plures dandum Legato Senatum, atque ubi hujus mandata cognoverit, Regem, atque Reginam certiores faciundos: nihil in ea re Senatum offensurum, modò ut de Legati mandatis non consultet: mittendos Germanifanum, qui id Majestatis verecundiâ factum Reginæ ostendant, simul ab eâ postulent, uti quæ copiæ circùm Urbem sint, eas abduci jubeat, ut ne quid commeatibus impedimento sit: hæc Longavillæ, Rothomagensi, atque Aquensi Curiis per litteras significanda esse, sicuti earum cum Senatu inita societas postulet. 1649.

Secundùm hæc Legatus in Senatum est introductus, cui ab Leopoldo litteras reddidit: his modò rogabat, ut huic Patres fidem habere vellent; dein eamdem fermè quam priùs Contius habuit orationem: addidit modò, *Leopoldum exercitum in finibus habere, cujus operâ Senatus uti possit: fidem dare se hunc nihil plus, minusve quàm Senatus jusserit, facturum, neque rei publicæ, aut cujusquam privatæ gravem, aut damnosum fore, nec denique quidquam adversùm Regis oppida, provinciasve facturum, aut moliturum, intereà dùm de pace agetur, sed in finibus si Senatui videbitur, stativa habiturum. Id maxime Senatum orare, uti satin hæc ipsi placeant, quàm primùm dicere velit, ut ne quod Leopoldus hujus honoris causâ faciat, id sibi ipsi fraudi, aut damno sit, quod ab Patrum æquitate alienum foret.*

Rohana Mombasona Caprosi uxor de quâ sæpiùs memoravimus, Brussellis erat: ab hâc *a* Santibarius homo inquies, factiosus ad Longavillam missus fuerat, qui huic, atque cæteræ perduellium factioni sicuti antehàc Ludovico Borbonio Suessioni ubi ab Rege Ludovico XIII. defecerat, operam navaret, pronus ad omnia quæ sine fraude,

a Saint Ibar.

1649. & nequitiâ fieri nequeunt: viciſſim miſſi remiſſique Bruſſellas ab Factioſis alii, inter quos Salvetatus, qui in itinere ab regiis deprehenſus Germaniſanum abductus, atque in vincula conjectus eſt: poſtremò miſſus eſt *a* Leca, cui magna ingenii ſolertia eſt: hujus maximè operâ, atque induſtriâ hæc præclara Legatio adornata fuerat, quo factioſi Senatum ab conſiliis faciundæ cum Aulâ pacis averterent, ingentium auxiliorum ab Hiſpanis ſpe oblatâ, ſimul publicæ pacis ſanciundæ gloriâ, quæ omnia vana, ac conficta fuêre.

a Le Marquis de Legue.

Sed hic Legatus primùm Leopoldi verbis ab Contio poſtulaverat, ut huic munitum in finibus Regni oppidum permitteretur tantiſper fidei causâ nihil ipſi ſuum in Galliam cum copiis ingreſſum fraudi futurum, quod eſt mox omiſſum Leopoldi ipſius voluntate, cui ſatis ſuperque & utilitatis, & gloriæ futurum erat, Regni fines armato ingredi, & Senatûs, Populique partes fovendo bellum civile alere, quod nobis perniciem, Hiſpanis omnia bona portendebat.

Quæ Legatus Senatui Leopoldi, ac magis Factioſorum verbis dixerat, ea ſcripto dare juſſus eſt. Cum hoc Scripto Molæus, atque unà Memmius Præſes, & ex ſingulis claſſibus Conſiliarii duo ad Regem, & Reginam matrem poſt paulò Germaniſanum ituri erant. Qui Legato dandum Senatum negaverant, iidem autores erant, uti quod de eo in Senatûs actis perſcriptum fuerat, id ad Regem perferretur, ut ne hujus rei memoria, quantùm fieri poſſet, ulla extaret, nam haud ſatis digna perpetuâ hujus Ordinis in Reges fide ipſis videbatur: contradixêre alii, qui Adminiſtris ægrè facere ſtudebant, prætereà qui amplum, atque magnificum Senatui rebantur, ad hunc ab Hiſpanis Legatum de pace miſſum, tametſi hominem nihili, prætereà dolo malo, ac per nequitiam juxtà, ac ſatyram Legationem hanc inſtitutam probè intelligerent. Tantùm quæ Majeſtatis imaginem habent, ea hominum animis blandiuntur.

Intereà venêre ab Rege Diplomata, quibus poteſtatem faciebat iis quos delegerat Senatus, Germaniſanum veniundi: perſcripta quidem in Diplomate erant horum nomina, cæterùm neque Magiſtratuum quos gerebant, neque Senatûs mentio facta: tamen id ab Patribus pacis ſtudio diſſimulatum, autore Molæo, qui non nihil eſſe dixit, quod ſingulis Patrum nominibus, non erat adſcriptum antehac Præſidi, aut antehàc Conſiliario, ſed illam eſſe initam ab Aulâ rationem, uti dubium relinqueret, utrùm Senatum eſſe, aut non eſſe ſentiret. Hic certè vir magnus, atque eo quem gerit ſummo in Senatu Magiſtratu digniſſimus eſt, qui tantâ temperantiâ, atque ſolertiâ Aulam inter, & Senatum rei publicæ operam dedit, ut utrimque ipſi fides haberetur, quâ fretus Senatum cum Aulâ poſtremò in gratiam redegit, pacemque inter tàm diverſas hominum rationes, atque contraria ſtudia, omnium voluntate confecit: ita multis quæ ſibi minimè probabantur in Senatu, fruſtrà obſtandum non eſt arbitratus, ac quandóque acres dixit ſententias, ut ubi opus eſſet hunc Ordinem in manu haberet. Etiam-

tùm ubi de se, atque aliis Germanifanum ad Regem, Reginamque matrem mittendis consultabatur, si sua, Collegarumque profectio nihil ad pacem proficeret, ab quibusvis oblata auxilia haud recusanda esse censuerat, scilicet ut ne plerisque idem sentientibus ipse frustrà, ac cum famæ, fideique inani jacturâ dissentiret. Quæ res bellorum civilium conditionem multò maximè miserabilem esse satis, superque ostendit, quæ ne rectè quidem, quod bonum est probos, sanctosque viros dicere, nedùm agere plerumque sinit. 1649.

Igitur Molæus, Memmius, atque alii ex Senatu Germanifanum iêre, atque ibi Reginæ Molæus Senatus verbis dixit, *Pessimè Regno consultum fuisse, ubi Rex clàm abductus sit Urbe. Qui Regis amor in populum esse solet, eum immutatum, ac pro hoc odium, atque arma in Urbem parata, & continuò bellum illatum. Adversùm id quæ Senatus, Populusque sui modò tuendi causâ fecerint, ea quis secùs fecisse jure dicat, quando ipsa necessitudine quæ suprà non modò leges, sed & Reges sit, excusentur? Sed in eo tanto, tamque atroci negotio Patres nusquàm Regiæ Majestatis oblitos accepisse quidem ab Leopoldo litteras, qui has attulerit, ei Senatum dedisse, præterea quæ in mandatis habebat, ea & expromere, & perscribere jussisse: verùm nihil eâ de re consultasse, quam integram ad Regem rejecerint, uti quid velit, jubeatque Senatum certiorem, si ita videatur, faciat. Cæterùm nuper Cognitorem, atque Actores regios optimam Senatûs voluntatem, atque parendi studium Reginæ significasse, quod ipse Molæus, atque alii qui ex eo Ordine ad Regem, Reginamque venerint, bonâ fide confirment, magnamque Patres tenêre spem, quoniam omnium vitam, fortunas, dignitatem sese velle in tuto esse Regina dixerit, fore uti quæ copiæ circùm Urbem sint, eas amoveri jubeat: nam si id ipsi de cunctis consilium sit, frustrà has diutiùs circùm Urbem commorari, quas si Regina abductas velit, neque commeatus ad Urbem prohiberi, maximam omnium Ordinum erga se, Regemque filium fidem experturam, quam & is ipse, & qui secum ex suo Ordine adsint, perpetuam fore polliceantur.*

Ad hæc Regina pro tempore, atque negotio satis benignè respondit. *Rectiùs Patres facturos fuisse, si qui ab Leopoldo missus fuerat, eum recipi mœnibus vetuissent, neque huic Senatum dedissent, sicuti quidam censuerant. Sed quoniam id mali, sicuti pleraque alia temporum iniquitate contractum sit, id se malle nocentium resipiscentiâ, atque suâ lenitate, quàm aut legum severitate, aut armorum vi corrigi: satis superque mali in re publicâ ab externo bello esse, quô & sibi, & omnibus bonis ab civili abstinendum esse persuasum sit. Cancellarium qui Regis verbis respondere soleat, minùs belle habere, atque adeò sese scripto quid velit, jubeatque, eos facturam brevi certiores.*

Dein Molæus, & Memmius Gastonem, & Condæum convenêre, & cum utroque de Pacis conditionibus collocuti summo flagitaverunt opere, ut ne copiæ regiæ ad Urbem commeatus advehi prohiberent: Sed in eo positam esse rei publicæ salutem Gasto, & Condæus censebant, neque ad pacem Senatum, Populumque adigi posse, quàm inediæ metu: quamobrem illud de commeatibus negabant necesse videri, quoniam in Urbe triginta dierum annonam esse satis se scire aie-

1649. bant, intereà pacem confici posse, neque æquum esse, uti Rex Urbi quidquam, quo ad pacem faciundam segnior esse possit, indulgeat. Postremò eatenus contendêre Molæus, & Memmius, ut eorum oratione viri Principes fatigati de commeatibus terrâ, atque amne ad Urbem advehendis annuisse viderentur, ubi primùm Patres quò Regina juberet, eò quosdam è suo Ordine misissent, queis agendarum rerum, & belli quibus videretur conditionibus componendi licentiam permitterent.

Post paulò datum iis scripto Regis, ex Reginæ matris sententiâ responsum: id quædam acerba, dein alia quæ pacis spem ostentarent continebat. Primùm omnium grave fuit, quod Delectis, missisque non ab Senatu, sed ab eo Ordine qui se in Urbe pro Senatu gereret factum, datumque dicebatur, dein quæ cum hostibus ab hominibus pessimis consulta, atque agitata fuissent commemorabat, nihil tamen hunc Ordinem eâ de re accusando. *Iisdem apud Patres tantam fuisse fidem, ut illorum hortatu ad insolita pleraque, & inaudita post Regis ab Urbe discessum proruperint, incredibili bonorum dolore, atque adeò minùs mirum videri Patres iisdem autoribus postremùm id regio more fecisse, uti non modo ab externo Principe, sed & ab eodem hoste missum hominem & receperint mœnibus, & postulanti Senatum dederint, atque hostis mandata cupidissimè cognoverint: Vicecenturioni autem Custodum regii corporis, qui ad eos missus anteà fuerit, neque Senatum adeundi, neque huic Ordini Regis mandata expromendi factam copiam fuisse.*

Missum nuper ab Rege Fecialem etiam pejùs habitum, qui ne mœnibus quidem receptus sit. Monstri profectò simile esse, qui ab Rege venerint, eos tam illiberaliter, qui verò ab hoste egregius si diis placet Legatus, eum tam benigne, tam liberaliter habitum. Sed quas hic homo narravit Patribus fabulas? confictas scilicet ab factiosis in urbe: latas nimirum ab Aulâ Hispanis alias, quàm antehàc pacis conditiones, ut hac confectâ Senatûs, Populique Parisiensis opprimendi major Regi copia foret, has abnuisse Leopoldum, ac Pennerandam, qui satis sciant pacem quæ injussu Senatûs fieret, infirmam futuram, neque huic Ordini, atque Urbi tam malè consultum voluisse, ut ex utriusque pernicie Hispani suum compararent commodum.

Hæc planè falsa esse, atque ridicula, nam venisse nuper Germanisanum Pennerandæ Scribam, speculatum haud dubiè quid Regi animi, aut consilii in rerum nostrarum perturbatione esset, & si de pristinis conditionibus remittere quidpiam Aula vellet: sed nihil hujusmodi Administris in mentem venisse, quo factum sit, uti Penneranda per litteras conquestus sit, remissum sibi Scribam absque ullo de Philippi Regis sui, ac de Caroli quondam Lotharingiæ Ducis rebus quod satis placeret, responso: postulare itaque, uti quemadmodum ipse prior misisset, qui Regis de pace sententiam exquireret, ad se vicissim quispiam mitteretur, ex quo id resciscere posset. Ostensæ fidei causâ Molæo, atque Memmio ipsius Pennerandæ litteræ, quibus præterea cognovêre hunc in Galliam profectionem adornasse, spem fortè nactum sibi ad pacem in leges suas conficiundam bellum civile opportunum fore, seu quid aliud consilii habuerit.

Certè profectionem impeditam factiosorum operâ, qui Leopoldo uti potius

ad Senatum mitteret, suasère. Sed cùm hic Ordo in eo negotio tantopere egressus officio sit, item ob alia multa, qui ab eo missi ad Regem, & Reginam sint, ii profectò haud satis digni videbantur, qui illis in conspectum venirent, ni studium rei publicæ omnia superasset, prætereà bonorum qui in Senatu sint, misericordia, quos tot, ac tantorum quæ illîc quotidie secùs fieri videant, pudeat, pigeatque: postremò igitur Regem, atque Reginam sibi gloriosum ducere, si patrum in filios exemplo, suprà horum delicta clementiam suam esse ostendant. At si id frustrà fecerint, neque eò magis is Ordo in viam redeat, parcatque & Urbem, & Regnum onerare miseriis, quas non has ipsi acceptas referat, & quæ impendeant domi forisque mala, eorum hunc causam esse neget? Porrò Reginæ curæ semper fuisse, atque etiamtùm esse pacem foris, sicuti domi facere: hanc cum Ferdinando Imperatore nuper sancitam, utilem quidem, & gloriosam: nam productos Regni fines, duo validissima ad Rhenum oppida, aliquantùm ultrà amnem agri, opimam cis amnem provinciam finibus adjectam, ope nostrâ Socios consimilia, aut majora consecutos: prætereà moderationis famam apud Germanos quæsitam pleraque alia loca armis occupata restituendo: cum Hispanis mox & futuram nobis pacem fuisse, ni domi factio, ac bellum civile prohibuissent. Nam quod pacem Hispani permittere Senatui se velle dictitent, quis non dolo malo factum videat? nempe uti Senatus regium id suprà cætera faciundo magis, ac magis offendat: sin sibi Patres Administris æquiores fore censent, magnam profectò huic Ordini injuriam facere. Itaque non illos pacem, sed bellum nobis domi, forisque esse tunc cum maximè studere, quorum alterum ut ne fiat in manu nostrâ sit, alterum si concordes inter nos erimus, brevì desiturum. 1649.

At si quos tanta belli civilis lubido tenet, uti neque patriæ caritas, neque Majestatis verecundia commoveat, neque commoneat ut ab armis discedant, pacem certe quæ domi negabitur, foris quærendam videri: neque tamen Reginæ consilium esse, quæ tantis sumptibus, tot civium sanguine, Ludovici viri labore, atque Victoriis, dein post hujus obitum ipsâ procurante Regnum Ludovici filii auspiciis, Gastonis, & Condæi virtute parta sint, iis sponte, atque ultrò hosti Philippo, tametsi frater sit, cedere: at quidquid hujus factura sit, ex Comitiorum Regni sententiâ facturam, quæ nuper indixerit, nam id legitimum Regi pupillo in tanto negotio, quod ad universam rem publicam pertineat, Concilium fore.

Cæterùm quod Senatum ab Urbe aliò migrare nuper jusserit, nihil id cuiquam omnium fraudi futurum fuisse, at factiosorum infringere vim, convocationem Classium in Senatu malorum omnium fontem impedire, bonis libere sententiam dicendi facultatem pravorum minis in Urbe scissâ factionibus ereptam reddere voluisse. Dein missum ad Urbem Fecialem, qui fidem daret omnes ex eo Ordine qui ante dies sex ad Regem accederent innoxios, salvos, atque honestos fore. Eamdem tunc ipsis copiam Regem facere, eamdem fidem dare. De Leopoldi Legato rectiùs facturos fuisse, si in eorum sententiam discessissent, qui hunc ad Regem omninò rejiciundum censuêre: quod reliquum sit, id corrigendum, neque huic quidquam ab Senatu respondendum, ut hostis intelligat, nihil sibi in hoc Ordine spei, opisque reliquum esse. Quod copias ab Urbe longiùs ab-

1649. *duci, commeatus liberos esse postulent, hujus rei ipsissimet esse facultatem, si ad Regem quamprimùm venerint: ita pacem statim domi fore, quam si firmam esse hostis senserit, haud dubium videri, quin & ad hanc ipse sese adduci denique facile sinat.*

Ubi hæc ab Molæo Senatui renuntiata, recitatumque Regis responsum est, quibusdam injuriosum huic Ordini videbatur, scilicet qui pacem aversabantur, cùm ab viris Principibus impulsi, tùm suâ ipsi sponte ad belli consilia præcipites, prætereà læti & ab ipsis viris Principibus, & ab plebe coli, sicuti jus, atque Majestas quam nemo lubens dimisit, ad ipsos tantisper sicut in scena recidissent, postremò quos præmiorum quæ rebellioni suæ proposuerant spes eâ pace frustrabatur: iisdem Molæi, ac Memmii cum Gastone, & Condæo apud Germanifanum seorsùm ab Collegis collocutio minùs probabatur. Aderant in Senatu Contius, Ellebovius, Belfortius, Luinæus, Brissacus, Mottæus, & Gondius pacificationi huic, ni sedulò dissimularent, iniquissimi: sed quoniam multum temporis Legationis renuntiatio ab Molæo facta, & regii responsi recitatio consumpserat, de hoc negotio Senatus tùm consuli non potuit, atque adeò post meridiem est dilatum, neque etiamtùm consultus est, per absentiam Contii, qui uti procrastinaretur rogatum misit. Id eo factum plerique existimavêre, uti disturbandæ paci spatium quæreretur, eo reliquum diei prensatos multitudinum duces, qui postridiè in vestibulo Curiæ adfuêre.

At Patres per Urbem, ac potissimum circùm Curiam stationes habere cives armatos jusserant, uti bonis præsidio forent, neque metus rem impediret. Postridiè Molæus postquàm pro se, & Memmio breviter, de collocutione ab utroque cum Gastone, & Condæo habitâ dixerat, docueratque quanto usui futura esset, si quæ agitata inter illos fuissent, ea Patres æqui, bonique consulere vellent, & quàm pravè hæc ab nonnullis reprehenderentur, singulos denique sententiam rogat, si ad colloquium de Pace sicuti Regina jubeat eundum? si quibus placebit conditionibus pacem conficiundi potestas danda sit iis, qui eò mittentur, inconsulto postquàm profecti fuerint Senatu, an priùs de his consulendus videatur? Viri Principes, Ducesque iidem qui pridiè aderant, & Gondius verbo assensi, ut ad Colloquium ex Reginæ voluntate veniretur; Belfortius in sententiam addidit, si pax sanciri non posset, rectiùs quàm antehàc bellum gerendum, quæ res indicium fuit animi magis ad id, quàm ad pacem inclinantis: quidam dolo malo pacem ab regiis ostentari aiebant, scilicet qui satis scirent complures in eo esse, uti Senatûs sequerentur partes, qui hos ab eo consilio deterrerent, atque ardorem omnium, qui plurimùm in bello valet, infringerent: alii autores fuêre, uti qui mitterentur, ii hanc primùm omnium conditionem ferrent, ut ne Rex ab eo quod mense Octobri edixerat, Senatusque VIII. Id. Jan. decreverat, usquàm discedere vellet: nonnulli iis quibus conditionibus placeret belli componendi licentiam permittendam negabant, qui tametsi boni, fortesque futuri sint, tamen fa-

ciliùs ad ea quæ regii voluerint cogi, aut adduci posse singulos, quàm Senatum universum, quem in propinquo consulere magna copia futura sit. 1649.

Postremò Senatûs decretum sit, uti quo loco Rex, atque Regina mater jusserint, in colloquium de pace veniatur: qui eò mittentur ab Senatu, iis quibus conditionibus videbitur pacis faciundæ potestas sit: eâ de re faciundum certiorem Longavillam, præterea cæteras in Urbe Curias, & eos qui ab Rothomagensi, & Aquensi Curiis missi ad Senatum sint: quatuor qui de pace agant mittendos Præsides, è majori Classe Consiliarios duos, ex aliis Classibus singulos, ex duabus libellorum Classibus unum, duos ex singulis in Urbe Curiis, postremò Mercatorum Præfectum, aut alium ex Urbanis Magistratibus, ituros præterea duos ex Ducibus, Cognitor, atque Actores regii ad Regem, & Reginam adirent, nuntiaturi quid Senatus decreverit, & quid velint, jubeantque resciturí, præterea supplicaturi, ut interea loci commeatibus ad Urbem, sicuti data fides fuerat, viæ paterent.

Dum hæc ab Patribus geruntur, multitudo in Vestibulo Curiæ strepere, dictitare se proditam, secreta colloquia Germanifano habita, queis ipsum adfuisse Mazarinum, contrà qui è Patribus plebi studeant, eos quorumdam fraude abfuisse, Pacem sese nolle, sed magis uti Germanifanum Regem ad Urbem reducturi ducantur, ad hoc quosdam ex Senatu onerare maledictis, ac iisdem crudeliter minari. Interea quidam è Præsidibus seu uti multitudinem leniret, seu fortè Curiâ egressus, ubi hæc, atque alia hujusmodi audivit, vultusque indices animi satis iram significabant, huic sese haud satis rectè permissurum ratus redit in Curiam, cumque hæc Patribus nuntiasset, ubi Senatum dimittere tempus erat, Belfortium, & Gondium eâ tempestate multitudini caros præmittunt, dein ipsi subsequuntur, nihil tum seu aliquâ morâ defævierat furor, seu quid facto opus esset haud satis convenerat, commotâ plebe.

Longavillam in Normanniam, quam obtinebat provinciam, profectum suprà memoravimus, ut illic belli civilis capesseret partem. Is aliquas coëgerat copias, at non eo numero, quo Harcurii conatus, qui hujus tumultûs initio missus eò ab Reginâ fuerat, prohibere posset, nedùm uti Parisinis, sicuti spem fecerat, auxilio veniret. Nam Harcurius primùm Quillebovium cum equitatu solo, quoniam nullos adhuc habebat pedites, pugnando cepit. Oppidum id ab Oceano Rothomagum navigantibus ad dextram est, quò naves æstu delatæ anchoras jacere necesse habent, ita qui potitur oppido, ejus in potestate navigia, & quæ his vehuntur adverso Sequanâ merces sunt, quo fit uti Rothomagus Urbs magna, atque Lutetia Parisiorum caput Regni huic oppidulo quodammodo obnoxiæ sint: ea res impulit nonnullos qui gratiâ apud Reges valuêre, uti Quillebovio Præfecti esse cuperent: ab his munitiones interdum additæ mœnibus, dein dirutæ. At eas tunc cum maximè reficiebat Longavilla, Cohortemque unam, &

1649. equitum turmas duas eò conſcribebat: quæ res, ſimul uti Rothomagum Oceano intercluderet, Harcurio hortamento fuêre, ut oppidum conſiliis ſuis tam opportunum oppugnatum iret.

Nulla hujus rei apud hoſtes erat ſuſpicio, nam ſine peditibus quidpiam hujuſcemodi incœpturum non erat veriſimile, præterea longiuſculè ab Quillebovio aberat, & quo magis occultaret incœptum, ab Pontellomario altero oppido ad ſe mitti quoſdam ex Magiſtratibus juſſerat, qui fide publicâ venêre: hos ubi percunctatus eſt, num ſibi oppidum ingredi copia foret, ita tum reſpondêre, ut qui id ipſi licere quàm honeſtiſſimâ negarent oratione: dein his agmen ſequi juſſis, Pontellomarium versùs iter intendit diverſiſſimum ab Quillebovio, nam hoc ad dextram, illud ad ſiniſtram erat. Ubi tria modò paſſuum millia ab Pontellomario aberat, inopinatò flexit iter, & de tertiâ vigiliâ propiùs Quillebovium advênit. Eò pars equitum omiſſis equis munia peditum obiit, Harcurius oppidum tripartitò aggreditur, hoſtes haud timidi reſiſtunt, poſtremò tamen his pulſis noſtri munitiones tranſgreſſi oppido potiuntur: qui huic ab Longavillâ præfectus fuerat *a* Campignius, dum munitiones quæ extrà oppidum erant pertinaciùs defendit, eo interclusus in Templum propinquum profugit, quò poſtquàm tantiſper propugnaverat, *b* Bugii Caſtrorum Præfecti qui oppugnabat fidem ſecutus huic denique ſeſe dedidit: dein præda omnis equitibus conceſſa, quam illuſtravêre hujus quæ ſcribebatur Cohortis vexilla tria, equi inſtrati, cum ſclopetis equeſtribus, quibus binis de more ſinguli inſtructi erant, quadraginta, oppidum, atque ædificia extra muros igni corrupta.

a De Champigny.

b Le Marquis de Bougy.

Tum demùm unus ex iis qui ab Pontellomario venerant, atque agmen ſequi juſſi fuerant, dimiſſus eſt hæc ſuis nuntiatum, quibus adducti continuò eumdem ad Harcurium remisêre, qui renuntiaret, *Seſe imperata facturos, quam ex morâ commeruerint culpam, eam deprecari, poſtulare uti præſidium, & Præfectum ſibi mittat, ac maxime ſi videatur* c *Follevillam, ubi velit patere oppidum, rogare uti ſibi placatus veniat.* Cuncta facilè impetrata, Harcurius oppidum ingreſſus ab civibus jusjurandum poſtulat ſe in fide manſuros, quod quidem alacres polliciti ſanctè præſtitêre, nam ab Longavillâ per *d* Chamboïum mox oppugnati haud ſegniùs quàm milites qui in præſidio erant mœnia defendêre, coactuſque re infectâ diſcedere Chamboïus eſt.

c De Folleville.

d De Chamboy.

Intereà pedites cum tormentis, & idoneo commeatu ad Harcurium miſſi, quibus fretus nihil ſibi cunctandum ſtatuit, atque compertò Longavillam Rothomago egreſſum munitis naturâ locis ſeſe, copiaſque tenere (tria peditum millia, octingentos equites habuit) ſtativis quæ apud Hagam habebat ſubitò movet, atque ad hoſtem ducit. Neoburgum in propinquo Caſtellum per Carolum *e* Martellum Claram Comitem Caſtrorum Præfectum capit, & ad Yvillam (infrà Rothomagum ad Sequanam locus eſt) caſtra ponit. Is opportunus erat prohibendo Longavillæ incœpto, cui Pontellomarium recipere conſilium erat,

e De Martel Comte de Claire.

erat, quoniam ea res per Chamboïum tentata secùs cesserat, præterea eòdem ab superiori, & inferiori Normanniâ copias opperiri. Sed majus quidpiam Harcurius agitabat animo, neque loci quem Longavillæ copiæ tenebant iniquitas, aut adeundi difficultas hominem deterrebat, quo minùs has oppugnatum ire postridiè vellet. 1649.

At de tertiâ vigiliâ Longavilla id quod erat ex copiâ rerum suspicatus, cum equitibus Rotomagum redierat, pedites, atque tormenta quæ ad Bulliam stativa habebant, secundo æstu eòdem advehi jusserat. Eò Harcurius *a* Bugium Castrorum Præfectum cum Bambaci equitum alâ properè mittit, si fortè quidam nondùm conscenderant naves; sexaginta deprehensi in littore, captique sunt. Id modò belli in Normanniâ gestum, & qui tanta Parisinis auxilia pollicitus fuerat Longavilla, is ægrè modò sese adversùs Harcurium tutatus est. Documentô populis sicubi ab Rege imprudentes deficiant, parùm sibi in hujusmodi viris Principibus præsidii esse, in plebe verò spes, opesque ipsis sitas, quæ quo magis insaniat, eo majorem hos ut illam deserant, sicuti vulgò faciunt, manere mercedem, cui soli, non plebis commodis serviunt; hæc autem quodcumque accidit & ludibrio, & prædæ est, uti satius sit per pacem vectigalium, ac tributorum gravitatem perferre, quàm per bellum civile Imperatorum, atque militum vim, & avaritiam tolerare.

a Le Marquis de Bougy.

Intereà Medulanum ad Sequanam, haud procul Germani-fano, tormenta àdvecta vulgatum est, ut Aulæ si qua vis ingrueret, ac singillatim Mazarino esset, quò se in tutum reciperet. Sed post paulò Rex ad *b* Ramsavium Equitum Tribunum litteras dedit, quibus jubebat hunc ad se venire quam primùm. Is Dunkercæ in Belgio Præfectus erat, vicinamque obtinebat regionem: qui Regem, Reginam matrem, ac Mazarinum operâ suâ, aut consilio egere ratus Germanifanum ocyùs venit, quò subitò in vincula conjectus est, sicuti de tradendâ Dunkercâ, Burburgo, ac Bergâ fani-Vinoci cum Hispanis egisset. Apud Dunkercam Helvetiorum mercede conductorum Legio una erat, cujus Tribunum qui tum fortè in Aulâ fuit, tametsi Regi, atque adeò sibi fidum Mazarinus existimabat, tamen promissis oneratum cum *c* Paluavio Clerembaltio cliente suo Dunkercam mittit, ut hic illius, ac cæterorum Helvetiorum qui eò præsidium agitabant, operâ urbem haberet in potestate, quod ex sententiâ factum: eòdem missus deinde *d* Estrada cliens & ipse Mazarini, qui Dunkercæ Præfectus esset.

b Le Mareschal de Ramsau.

c De Clerembault Marquis de Paluau.

d Le Comte d'Estrade.

At ubi Ramsavius in vincula conjectus fuerat, hujus uxor singulari virtute matrona haud cessavit pro viro niti, uti cujus proditionis insimulabatur, ejus aut reus perageretur, aut hunc extra noxam esse Rex ediceret: alterum erat difficile, nam quo pacto ea res Regi, Reginæ matri, atque Mazarino cognita fuerat, Judicibus demonstrari non poterat, ut ne quâ talia rescìscerent, vulgaretur, quod magnopere ad Rempublicam pertinere aiebant: alterum ubi Ramsavius in gravem morbum inciderat denique, ex quo huic vitæ finis adesse intelligebatur, factum ex sententia; cæterùm utrum per Ramsavii injuriam cui vir peregrinus, atque advena cive opportunior fuit, Mazarinus Dunkercam habere voluerit,

1649. quò se in tutum si usus veniret, recipere posset, nobis haud satis compertum est.

Per id tempus Abel Servianus Regem per litteras fecit certiorem, sicuti ab eo, ita & ab Ferdinando Imperatore pacem Monasterii Vestfalorum inter utrumque antehàc Legatorum operâ sancitam, ratam, firmamque haberi, atque eâ de re utriusque Diplomata hinc indè tradita, atque accepta. Eò supplicatio apud Germani-fanum decreta, adfuêre Rex, Regina mater, & qui in Aulâ erant Principum Legati, præter Pontificis Nuntium, cui hanc pacem parùm probari suprà memoravimus, propter aliqua in Germaniâ Ecclesiastica bona, quæ Protestantibus relicta fuerant. Cæterùm hæc pax in Aulâ magnoperè celebrabatur: sed in Urbe Mazarini obtrectatores haud ingens operæpretium esse aiebant, negabantque id eum sponte fecisse, sed coactum ab Suecis, qui fessi diuturno bello pacem facere voluissent, neque ausum esse Mazarinum qui pacem cum Hispaniæ Rege abnuisset, idem cum Imperatore facere, ut ne utrumque unà hostem haberemus, Suecorum simul, & Sociarum Civitatum auxilio destituti, sed satis superesse cum Hispanis belli, ut hujus specie rem publicam diriperet. Ita optimè consulta, factaque in pravum malevolorum invidiâ trahebantur. Fuêre alii, qui ita existimarent, si quâ ratione adduci Sueci potuissent, uti bellum continuarent, eam ineundam fuisse, atque id gratiâ, pretio, aut alio quovis pacto efficiundum: nam pacem nobis cum Imperatore frustrà futuram, manente cum Hispanis bello, quos omni ope adjuturus videretur, sed Suecis in eo negotio obsequi necesse fuit. Quo magis magisque durum videtur, eos in bello Socios habere, quorum arbitratu gerendum, aut desinendum sit..

Sed & domi pacem eâ tempestate facere Aulæ, atque Senatui æquè studium fuit. Eò apud Ruellium quò Regina jusserat, ut in colloquium de pace veniretur, Gasto, Condæus, Mazarinus, Seguierus Cancellarius, atque alii ab Aulâ: ab Senatu Molæus, Memmius, Nesmondus Præsides, atque alii; item alii ab Rationum, & Vectigalium Curiis, atque ab Urbe missi convenêre. Primùm omnium de Mazarino difficultas intercessit, abnuentibus Molæo, atque aliis, qui hostis ab Senatu judicatus esset, cum eo de re publicâ agere. Id Gastoni durum, atque iniquum visum, atque eò res redierat, ut hâc infectâ, ac ne incœptâ quidem utrimque discederetur, postremò tamen hæc inita ratio est, uti Gasto in uno conclavi cum iis quos Regina Ruellium miserat; qui ab Urbe venerant, ii in altero conclavi essent: utrimque duo in tertio conclavi convenirent, & colloquerentur, & quæ ultrò, citróque dicta forent, ea ad suos referrent: Seguierus Cancellarius, ac Tellierus ex Aulâ, Cogneuxius, & Viola ex Senatu in tertio conclavi collocuti sunt. Postquam diù, multumque est altercatum, & quæ conditiones ab Gastone latæ sunt, eæ satis placuêre, in eas denique pax convénit, hæ hujusmodi fuêre.

Uti nihil demùm hostile utrimque fieret; amne, atque terrâ commeâtus in Urbem undique de more comportarentur; Senatus Germa-

nisanum veniret, atque eo haberetur promulgando hujus pacis Edicto, dein ad Urbem rediret. Quod anni reliquum esset, eò ne frequens Senatus convocatis Classibus haberetur, nisi admittendis in hunc Ordinem de more Consiliariis, aut Mercurialium causâ. Quæ Edicta sint Maio, Julio, atque Octobri mensibus, atque in Senatu promulgata, ea novissimo quod de pace fieret Edicto rata, firmaque esse velle Rex ediceret, præterquàm quod iis de Mutuo statutum sit. Quæ post VIII. Id. Jan. Senatus decrevisset, ea pro non decretis haberentur, nisi quæ cum Cognitore regio, aut de iis qui in Urbe tùm fuissent, bonisque eorum decreta facta essent, & de admissionibus Magistratuum. Ita antiquabatur de Mazarino hoste judicato, atque abigendo, ac prætereà de extraneis ab re omni publicâ amovendis Senatûs decretum. Idem de Edictis regiis, Consilii regii decretis, litteris ad Urbem, atque ad alios de hoc tumultu post eamdem diem datis censeretur. Quæ hujus tumultûs causâ Regis injussu scriptæ copiæ fuerant, eæ continuò dimitterentur. Rex suas ad Regni fines abduci juberet. Cives ab armis planè discederent, nec ea nisi ubi Rex juberet usquàm sumerent. Leopoldi Legatus qui etiamtùm morabatur ad Urbem, sine responso continuò dimitteretur. Quæ ex uniuscujusque rebus ablata essent, ea si extarent, dominis restituerentur. Bastilia, atque Armamentarium cum tormentis omnibus, atque omni tormentariâ re item Regi restituerentur. Nihil Senatus, atque aliæ Curiæ obstent, quò minus Regi pecuniam in rei publicæ sumptus duodecimis in annum usuris capere copia sit. Viris Principibus, atque aliis, item Urbibus, oppidis, quæ per hunc tumultum arma cepissent, id ne iis fraudi, vel noxæ esset, modò ut Longavilla antè dies decem, cæteri ante quatriduum hac se Pace frui velle significarent, id ni facerent, neque Urbs, nec ex eâ quisquam ipsis aut consilii, aut auxilii quidquam daret. Rex ubi commodo suo, ac rei publicæ facere posset, ad Urbem rediret. De cognitione vectigalium, tributorum, ac portoriorum apud Santonas, Cuniacum, & Engeriaci-fanum nuper ademptâ Vectigalium ad Urbem Curiæ, item de Semestribus in Rothomagensi, & Aquensi Curiis nuper institutis, præthereà de libellorum novâ Classe in Aquensi Curiâ cautum uti cuncta hæc abrogarentur. Quid mali damnive ex copiarum circùm Urbem commoratione agrestibus evenerit, post earum exautorationem Regem jussurum uti quæratur, & quantâ par esse videbitur vectigalium parte plebem levaturum. Quo loco de pace cum Hispanis agetur, eo aliquem ex Senatu Regem lubentissimum cum cæteris legaturum. Utrimque captivi dimitterentur. 1649.

Hæc ubi convenêre, iterum in subscribendo de Mazarino difficultas intercessit, utrum cum Gastone, cæterisque ab Reginâ Ruellium missis nomen suum adscriberet: postremò tamen pervicit Gasto, ut obstare Molæus, atque alii ab Urbe missi desinerent. Inter alia Senatûs postulata id singulare fuerat, ut ne cujus peregrini sicuti Senatus anno CIↃ. IↃC. XVII. decreverat, atque Rex Ludovicus XIII. ante-

1649. hàc edixerat, consilio, aut operâ in re publicâ gerendâ Reges postillà uterentur, atque de eo rursùs Edictum fieret, & in Senatu promulgaretur, nisi si cujuspiam tanta virtus, tantaque in Reges, & in rem publicam merita forent, ut huic rectè permitti posset: quæ profectò ultima clausula Mazarino gloriosa meo quidem judicio fuit, cum in hujus abigendi consilio Molæus, atque alii non pertenderint.

Postulante inter cætera Gastone, uti quod Senatus de Leopoldi Legato decreverat, id antiquaretur, perscriptumque eâ de re Decretum ab hujus actis avelleretur, ut ne qua ejus rei extaret memoria; Molæus, atque alii contra postulavêre, uti Patribus liceret huic respondere Regem quempiam ex Senatu eò legaturum quò de pace inter se, atque Hispaniæ Regem ageretur, qui huic omni rei cum Legatis aliis interfuturus esset: nihil offendisse Patres, qui Leopoldi Legato modò audito rem ad Regem rejecerint: sed aliter senserant qui ex hoc Ordine Senatum huic Legato dandum negaverant, & postquàm datum fuerat, Senatûs de eâ re Decretum ad Regem ferendum censuerant, ut ne in Senatûs monimentis maneret, sicuti suprà memoravimus.

Cæterùm Gasto quod Gondius, atque Mottæus Equitum Tribunus in Senatum lecti absque regiis Diplomatibus fuissent, id corrigendum aiebat: at Molæus de Gondio more majorum ab Senatu factum respondit, qui id honoris Parisiensibus Episcopis habuissent, hunc patruo qui ex Episcopo factus sit primùm Archiepiscopus, Adjutorem datum ab Rege, cujus prærogativam secuti Patres, sibi hunc fas esse in Senatum admittere putaverint: de Mottæo decretum ut ab Rege ante diem Senatûs Decreto dictam Diploma impetraret, quod si Rex huic datum velit, omnem qui in eâ re scrupulus sit, sublatum iri: Gasto satiùs fortasse futurum ait, ut Equitum Tribuni omnes absque Diplomate in Senatum posthàc admittantur: abnuit Molæus, atque id fieri posse absque Diplomate regio negavit, de quo Senatus judicium ferret: sed hæc ultima verba ambitiosè dicta quibusdam visa, sicuti Senatui jus esset, Diplomata regia, aut Edicta abrogare, quod certè hunc Ordinem suprà ipsum Regem esse ostentaret: nam decernere uti quis ex regio Diplomate in Senatum admittatur, aut aliquâ justâ de causâ non admittatur, non est profectò de regio Diplomate judicium ferre, sed de eo qui Diploma impetravit, ac de quo privilegium Diplomate latum est.

Fuêre item alia, quæ ab Molæo dicta fortiter fuisse collegæ censuêre, atque ob ea collaudatus ab iis est, nempe ubi Gasto Patribus abrogatos ab Rege Magistratus fuisse dixerat, atque adeò necesse videri, ut ab ipso in integrum restituerentur; Molæus abrogationem hanc infirmam esse responderat, quæ non esset in Senatu promulgata, Regum potentiam Regni legibus circumscriptam, quæ hujusmodi quidpiam absque eâ promulgatione ratum esse vetent. Sed hanccine abrogationem Molæus in Senatu promulgandam ex plurium sententiâ sensit? quam cer-

tè nemo adversùm se dixisset, an verò satis futurum fuisse uti recitaretur in Senatu? Quæ autem Regni leges sunt, nisi quas ipsi Reges tulêre? ab quibus sicubi res publica postulat, discedere, atque has abrogare ipsis æquè jus est, præter hanc unam, quam ab majoribus de Regum successione accepimus. 1649.

Profectò magna semper Gallis regii nominis sanctitas fuit, ac porrò futura est: sed haud tantam usquàm Angli tametsi nobis vicini habuêre, qui brevi ab Galliâ dirempti freto tamen ab nobis summoperè moribus diversi sunt. Carolus illis Rex erat, vir placidi, ac clementis ingenii, quod ipsi apud populares fraudi fuit: nulla enim Majestatis verecundia prohibuit, quo minùs hunc summæ ut aiunt proditionis arcesserent, atque de eâ re contra jus, fasque constitutâ Quæstione reum agerent, peragerentque, capitis damnarent, ac securi percuterent: de cujus atrocitate sceleris quoniam dici, sicuti dignum est, non potest, prætereundum puto. Sed ea res multùm ad Ludovicum qui Henricæ Caroli uxoris fratris filius est, exemplum ad omnes Reges attinet, qui cùm adversùm multitudinem solâ Majestate tuti sint, hæc ubicúmque violetur, id eorum periculo fit.

In Urbe ubi de pace percrebuit rumor, nequedùm qui missi Ruellium fuerant, ii redierant, viri Principes, & qui eorum sequebantur sectam, eos pœnituit non & unà Ruellium misisse, qui res suas procurassent. Id eâ gratiâ evenerat, quod neque pax ipsis erat cordi, neque tam subitò Aulam inter, & Senatum omnia conventura crediderant. Itaque è suo numero quempiam, sicuti res adhuc integra esset, sese Ruellium missuros dixère, *Intereà confidere qui eò ab Senatu ierant, iis omnium rationes curæ fore qui sese huic Ordini conjunxerint, ac pro re publicâ sumpserint bellum, postulare ab Patribus, ut ab Rege sibi Diploma impetrent, quo tutò quempiam Ruellium mittere sibi copia sit.* Hæc Contius, atque Ellebovius; addidit Mottæus, *Quod de pace in morâ fuerint, id eo evenisse, quod rem tantam ab se cum Longavilla priùs communicatam oportuerit, ab quo tum primùm acceperint litteras, quibus postulet & ipse Diploma regium cuipiam mittendo, quo de pace agatur.*

Nihilo segniùs tamen viri Principes pacem disturbare conabantur, quod & obnixè faciebat Gondius, suæ inter has turbas de adipiscendo Cardinalatu, & de omni re publicâ si Mazarinus pelleretur, gerendâ spei serviens. Igitur per homines fidos exagitare plebem, suadere hanc proditam, *Mazarinum qui hostis ab Senatu judicatus sit, Aulâ, & Regno facessere jussus, non innoxium modò, atque florentem mansurum in illâ, sed & ipsum dixisse leges pacis, atque his unà cum Gastone, & Condæo subscripsisse: hujus arbitratu sicuti antehac, ita porrò vivendum, agitandumque, qui plebem per publicanos fortunis omnibus spoliet, Principes viros, Patresque queis plebis injuriæ curæ sint, perdat funditùs, omnium bonis, dignitati, vitæ denique ipsi regia gratia, atque potentia fretus insidietur.* Eadem Patribus uti quemque consiliis suis opportunum, aut Mazarino infensum noverat, dictitabat: dein allegavêre quempiam multitudinis ducem, qui postridiè in vesti-

1649. bulo Curiæ ſuccinctus gladio cum multitudine perinde armatâ tumultuaretur.

Igitur ubi Patres Curiam ingreſſi, Senatuſque frequens erat, Ellebovius qui eò cum Contio, Belfortio, Luinæo, Mottæo, & Gondio aderat, Molæum atque alios, qui Ruellio redierant percunctatus eſt, ecquid de virorum Principum rationibus egiſſent? Tum Molæus parare ſe, ut hunc, atque Senatum omnem, quid ab ſe, collegiſque Ruellii actum eſſet, edoceret, atque adeò jubere, ut id omne, ſicuti perſcriptum erat, recitaretur; cùm ingens Patrum murmur eſt exortum, negantium Pacem factam eſſe, neque de eâ re ad Senatum referendum, aut omninò recitandas Pacis, quæ nulla ſit, leges. *Aulam in eo quod convenerat, annonam ſcilicet ad Urbem advectum iri, non ſervaſſe fidem, quo Senatus cenſuerit Pacis negotio ſuperſedendum: eo videri neque Molæo, neque collegis hujus ſanciundæ facultatem fuiſſe: neque fas item fuiſſe huic ſubſcribere Mazarinum, qui ab Senatu hoſtis judicatus ſit: poſtremò quæ Pax injuſſu Principum virorum, Ducumque, qui ſe Senatui conjunxerint, ſancita ſit, eam planè nullam eſſe.* Molæus paulùm ſedato tumultu, *Non ex dignitate, aut diſciplina hujus Ordinis eſſe* ait, *quod nec viderit, nec audierit, id temerè, atque ex vulgi rumore damnare, aut ſibi quod Ruellii ex decreto Senatus eſſet actum, hujus recitandi facultatem eripere.* Iterùm obſtrepere Molæo Patres, dein Ellebovius ait *Seſe, atque cæteros Principes viros, Duceſque Senatui conjunxiſſe, uti res publica ſalva foret, cui ipſorum operam uſui fore Patres judicaverint, atque adeò ſe non dubitare, ampliſſimum Ordinem, quæ ejus prudentia, atque æquitas ſit, ipſis cautum, atque conſultum velle*: quibus paucis verbis eſt aſſenſus Contius, & quo utriuſque oratio magis honeſta videretur, *Nihil ſe privatim expetere, & quibus Senatus contentus eſſet, ſeſe item contentos fore ait.*

Ad hæc Molæus nihil aut Patrum ſtrepitu, aut virorum Principum expoſtulatione territus *Fruſtrà hos queri* reſpondit, *qui nullas ab Senatu ſejunctas rationes habere ſe dicant: huic adeò ſi per conditiones Pacis factum ſatis ſit, quid ipſis ultrà petendum? rogatos tamen ante ſuum, collegarumque diſceſſum, ſi quem Ruellium mittere vellent, ita reſpondiſſe, uti quibus id facere haud ſatis placeret, de his tamen, ac ſingillatim de Buillonio ſibi, collegiſque curæ fuiſſe.* At Buillonius continuò ſe de rebus ſuis quidquam niſi unà cum Principibus viris, ac Ducibus, qui ſe cum Senatu conjunxerint actum voluiſſe negavit: cæterùm ſi Mazarinus manſurus ſit in Aulâ, nemini omnium aut tuto, aut honeſto eſſe licere, itaque rogare Patres uti ſibi, uxori, filiiſque Diploma ab Rege impetrent, quò aliò migrare ſine fraude copia ſit.

Memmius qui ſecundus Præſes erat, *Mirari ſe* dixit, *quæ eſſet iſta confuſio, atque perturbatio: quid Molæus dicere velit, id primùm audiendum videri, ſi quid Patres in eo reprehendendum cenſebunt, adeſſe omnes qui ex Senatu Ruellium ierint, futuroſque in Patrum poteſtate: ubi Pacis legibus ſubſcripſerint, id more majorum ex plurium ſententia feciſſe, hanc cujuſcúmque modi eſſe videatur, bello civili anteponere viſum, annonæ difficultatem, atque ex ea plebis in-*

commoda, pretereà quàm non ex animo belli sumptus, qui majores in dies futuri sint, quisquam toleret, atque alia graviora ab se, collegisque considerata. Obstrepentibus porrò, atque objurgantibus viris Principibus, neque finem facientibus, postremò Molæus sicuti tanto viro dignum erat respondit. 1649.

Intereà dum de Pace apud Ruellium agebatur, missos in Belgium qui Hispanos hostes accerserent. Id sibi collegisque regios exprobrasse, a Bretinium *è Contii familia nobilem deprehensum in itinere, cum litteris, quibus Leopoldum, & Carolum Lotharingum hortabatur, uti properarent cum copiis accedere, iis Nigromonasterium cum equitatu obviam, simul qui itineris dux esset, missum, quæ ab viris Principibus, aliisque clàm Patres facta multò magis suæ quàm prædicent cum hoc Ordine conjunctioni obstare, quàm quod Ruellii ab se, collegisque factum sit. Quatriduum Pacis legibus constitutum, quo ipsis Germanifanum mittere copia sit, qui de eorum rebus agant, intereà inducias esse: postremò compertum de Leopoldi Legato, hunc ab iisdem ipsis allegatum, atque ubi opportunum fuerit post viginti, atque amplius quàm venerat dies Senatui ostentatum, cum his quæ pro lubidine fabricaverint mandatis.*

a De Bretigny.

Hæc ab tanto viro dicta graviter, viros Principes, Ducesque obstupefecère, scilicet eorum quæ dicebantur sibi conscios: Patres verò multùm de suâ adversùm pacem pertinaciâ remisère. Mottæus tamen ubi de Pace ageretur, si fortè frustrà foret, ibi verò bellum acriùs posthàc gerendum sibi, atque cæteris Ducibus visum ait, neque flagitium fuisse, quando ad id domi opes deessent, eas foris quæsiisse. Contra Belfortius, *Neque se Hispanos in Galliam venire voluisse, & qui id prohibeat, obviamque eâ gratiâ armatus procedat, eum se esse profiteri, nihil se præter rem publicam salvam, ac quietam cupere, cæterùm si Mazarinus in Galliâ manebit, isthinc facessere sibi certum esse.* Molæus qui hominem eâ tempestate & multitudini, & plerisque Patrum carum esse probè nosset, nihil id opus esse ait, sed magis operam dandam, uti tutò, & sicuti ad id locorum tali viro dignum sit, ipse maneat.

Inter hæc *b* Cogneuxius Præses acris, & præsentis animi vir sententiam dixit, ut in tali tempore salutarem. *Nihil in virorum Principum negotio offensum videri, quo tantæ turbæ fiant: quatriduum huic agendo quæsitum esse, posse ad Regem, Reginamque mitti ab Senatu, qui eos doceant ad rem publicam pertinere, uti pax cum omnibus firma, ac rata sit: hos ea gratiâ viris Principibus, Ducibusque patrocinaturos, ut ipsis sicuti cæteris uno, atque eodem Edicto cautum, atque consultum sit.* Dein *c* Bellevræus & ipse Præses orsus est sententiam dicere, collaudabatque Cogneuxium, cùm in vestibulo Curiæ multitudinis clamor est auditus, flagitantis uti Belfortius veniret ad se. Is egressus hunc tantisper quidem sedavit tumultum, quo post paulò iterum exorto *d* Novio Præses Curiâ egreditur, ab quo Rabula quidam præter morem succinctus gladio, atque pugione, cùm ad eumdem morem armatâ multitudine Pacis leges ab Mazarino subscriptas postulat uti sibi traderentur, quo nomen ejus ab vindice rerum capitalium, quem adesse aiebat, concremaretur.

b Le President le Cogneux.

c Le President de Bellievre.

d Le President de Novion.

Hâc Rabulæ oratione, prætereà multitudinis quæ aderat infesto vul-

1649. tu, ac truculentis vocibus, nonnihil territus Novio, nec quid iis ex sententiâ, ficuti necesse videbatur, responderet, satis certus, postremò callidè, atque prudenter *Mazarini subscriptionem haud cremari posse* docet, *quin & Gastonis, atque Condæi subscriptiones unà crementur, quod certè flagitium ingens foret, neque id ipsis consilium esse satis scire se, sed è Patrum numero quosdam Germanifanum ituros, qui Mazarini subscriptionem tollendam curent.* Ita multitudini tumultuanti per Novionis solertiam factum satis. Bellevræus post sedatum hunc denuò tumultum in Cogneuxii sententiam discessit, quam & rogati quid sentirent viri Principes approbavêre. Senatûs Decretum fit, uti qui Ruellium antehàc ierant, Germanifanum proficiscantur, de virorum Principum, aliorumque qui easdem secuti partes essent, rebus acturi, eò & viri Principes si videretur mitterent: additum maximè multitudinis quæ tumultuata erat gratiâ, enisuros uti demùm Pacis leges perscriberentur, neque his Mazarinus subscriberet.

Nihilò minus plebem ad fores Curiæ, & per vicos porrò tumultuari nuntiatum est, quo Patres incessit metus, uti Curiâ egredientibus quid injuriæ multitudo faceret, cui sedandæ missi Belfortius, & Gondius ampliora vero renuntiavêre, scilicet qui Patres in metu esse, & pacem disturbatam vellent, maximè Gondius quoniam hujus legibus non pellebatur Mazarinus, itaque ut ne solitâ portâ Patres Curiâ egrederentur magnoperè suadebat. Sed negavit Molæus *Se multitudinem usquàm pertimescere, ubi se timeri sentiat, atrocem, si contemnatur ignavam. Quæ si tantoperè commota sit, neque in nobis animum qui fortes decet animadvertet, continuò aderit infesta ædium nostrarum foribus, quibus nequaquàm satis tecti, ac muniti erimus. Itaque & consueta Senatus gravitas, & animi fortitudo pro muro sint, via solita per multitudinem ire certum est, morique potiùs, quàm committere, uti nostra formidine plebi crescat audacia, atque eo periculum reipublicæ impendeat.* Simul Viatores præire, atque summovere de more turbam jubet, ipse cum cæteris Præsidibus subsequitur. Profectò Regi sua Majestas, & Magistratui dignitas sua præsidio sint oportet, quam virtute, & fortitudine tutari necesse est, nam plebes viribus, & multitudine plus potest. Sed hæc ab viris Principibus, Ducibusque adversùm Molæum, quo perterrefacerent hominem, parata fuerant, qui tamen in Aulâ, in Senatu, apud Principes viros, apud plebem denique fortis ad ultimum fuit, neque cessavit usquàm, donec pacem ab se, collegisque fieri cœptam, ratam, firmamque efficeret.

Post paulò allatæ sunt ab Rege ad Senatum litteræ, item ab Gastone, & Condæo, quibus significabant, in pacis negotio non eo hærendum videri, quod nihil hujus legibus de Principum virorum rationibus cautum esset, de quibus mittere Germanifanum possint, qui de his agant. Sed has Ellebovius Senatui permitti ait, quæ videlicet ab Senatûs, Populique rationibus nusquàm diversæ sint, eo quidquid amplissimo Ordini videbitur, id se facturos. Collaudat hunc Molæus, agitque gratias Senatûs verbis, & quæ ad Principes viros, Ducesque attineant, ea huic Ordini curæ futura spondet. *Tædium collationum, & populum, & alios cepisse,*

cepisse, commeatûs, & militum inopiam esse, pacis conditiones in cæteris Curiis recitatas satis omnibus placuisse, item Senatui si in eo recitentur placituras, neque se, atque collegas temerè sicuti fiat, accusatum iri, cum se contrà de hoc Ordine, atque de re publicâ optimè meritos in pacis negotio esse credant. At Carretonius de quo memoravimus antehàc, in alterâ libellorum Classe Præses ab se perlectas pacis leges esse ait, *Easque Patribus, & rei publicæ iniquissimas videri: qui sese Senatui conjunxerint, eorum posthabitas rationes fuisse, quod contrà Senatûs sententiam factum sit, qui hanc conjunctionem utrimque studiosè observatam voluerit: cæterùm pridiè decretum uti qui Ruellium ierant, ii Germanifanum proficiscerentur: nibil obstare Regis, Gastonis, atque Condæi litteras, quo minùs id fiat.* Isthæc nihil Molæum deterruêre quo minùs singulos ex Patribus ex disciplina sententiam rogaret, ac primùm Hieronymum Crispinum, dein Nicolaum Cavalierum: hi censuêre recitandas in Senatu pacis leges, & quidquid Ruellii actum esset: Brussellus quæ pridiè per tumultum ab Patribus jactata fuerant, eadem in sententiam dixit denuò, negavitque quod actum Ruellii esset, id cuiquam in cæteris Curiis placuisse, quin & documento fuisse nihil arbitratu suo qui eò missi fuerant fecisse, sed coactos, sed invitos. Obturbat dicentem Molæus, pertenditque pacis conditiones usquè adeò cæteris Curiis probatas, ut iis qui Ruellium ierant gratiæ eo nomine ab permultis domi actæ sint: pernegat Brussellus, plures tamen in Crispini, & Cavalieri sententiam discedunt. Quæ pridiè in Curiæ vestibulo aderat armata multitudo, ea & tùm adfuit, sed clausæ fores erant, stationesque bonorum civium ad portas dispositæ, quæ vim malorum arcerent. 1649.

Postridiè Molæus iis quæ Ruellii acta fuerant recitatis, Cavalierum per Crispini absentiam primum sententiam rogat, qui Reginæ supplicandum censuit, uti de pace Edictum ad Senatum mitteret, de cujus singulis capitibus Patres consultarent: Brussellus in hesternâ sententiâ manere velle videbatur, postremò tamen ubi videt aliò inclinare omnium animos, saltem Reginæ supplicandum censuit, *Ut ne Senatum promulgando pacis Edicto Germanifanum venire vellet: præterea ut bujus cogendi ubi usus esset porrò copia foret: de Mutuo nibil Rex ediceret, quoniam id honesto sub nomine fœdissimi fœnoris genus bonorum offendat animos: quæ ad Principes viros, Ducesque pertinerent, ea cum cæteris de quibus convenerit rebus uno, eodemque Edicto complecti vellet, liceretque omnibus qui se Senatui conjunxissent Germanifanum mittere, qui de rebus suis agerent.* In hanc sententiam Senatûs Decretum fit, atque continuò Molæus, & alii Germanifanum iêre: fuêre qui ita existimarent Brussellum de consuetâ suâ duritie in sententiâ dicendâ remisisse, quod huic de habendâ porrò ab Lovierâ filio Bastiliâ fides data Reginæ verbis fuerat.

Tametsi pax incertissima esset, commeatus tamen liberè ad Urbem Regis voluntate advehebantur, neque quisquam publicè prohibebat: at privatim qui oppidis ad Sequanam, Matronamque Præfecti erant, ii compendii sui causâ ab vectoribus exigebant pecunias, induciæ cum viris Principibus, Ducibusque agitabantur. Sed ubi Populus sese inopiâ

1649. levatum sensit, ibi verò minor pacis cupido, & quò animi ferebat lubido cum viris Principibus, Ducibusque qui hanc abnuebant, facilè congruit, atque ita regii nimiâ se facilitate lapsos sensêre. Ab Rege tamen ultrò prorogabantur induciæ, invito propè Contio, qui Leopoldum ab se accersitum propediem cum exercitu Regni fines ingressurum sperabat, neque tum sibi cessandum esse intelligebat.

Intereà Regii apud Germanifanum viris Principibus, Ducibusque qui ad Urbem erant, & cavere, & consulere haud recusabant, sed eâ lege uti quod in colloquio apud Ruellium convenerat, eo si stare ipsi nollent, hos Senatus desereret; quod quamvis haud iniquum videbatur, eò tamen planè adduci Senatus nequibat. Miles intereà stipendii inopiâ utrimque prædas agebat, & de regiis, suisque juxtà in Urbe permulti querebantur. Plebes tamen infima excitata scilicet ab iis, quos viri Principes mercede paraverant, bellum quàm pacem malebat, nihil jam de inopiâ, quæ anteà premebat, solicita, cæterùm bonos tædebat, pigebatque porrò servire plebi, quæ ubi Patrum jussu armata erat, iisdem inconsulta minabatur: nam ubi nuper ad Palatii portas stationes dispositæ, plebes sclopetos in quosdam Patrum, qui unà veniebant in Curiam, intentare, atque ferociter dicere, si quem ex iis Mazarino favere satis scirent, eum ab se continuò trucidandum: dein ubi Senatus egrediebatur, plerique ab multitudine pulsati, quin & ipsæ per vicos mulierculæ ubi in quemque inciderant, percunctabantur pacem, an bellum decrevissent? Inter hæc Particellus Almerici filius in unâ Inquisitionum Classe Præses ita affectæ multitudini factus obviam, paternæ invidiæ propè mercedem tulit, tractus ab plebeculâ ad amnem, & ægrè ab cliente qui fortè in tabernâ suâ aderat, quâ multitudini hominem deducenti iter fuit, periculo ereptus. Ita Patres ne minimùm quidem Principis Majestatem labefactari posse sentiebant, quin & id ad Magistratuum quos constituit autoritatem, ac dignitatem pertineat.

Per Molæi, atque aliorum Præsidum qui Germanifanum ierant absentiam Nicolaus Potierus Novio Senatum habebat, neque de aliis rebus fermè agebatur, quàm de pecuniarum in militum stipendium collationibus, quas plerique ex Senatu, atque ex cæteris Curiis ægrè, atque tardiùs faciebant: seu pacis spe, seu quod nemo lubens de suo in rem publicam sumptum facit. Per id tempus Carolus Lannoïus è regiâ sancti Spiritus militiâ Montrolio ad Oceanum Præfectus obierat mortem, cujus filiam unicam Carolus Lotharingus Harcurius Ellebovii Ducis filius uxorem duxerat, quo factum est, ut hunc & præsidiarii, & oppidani in oppidum facilè reciperent, qui huic sicuti socer antehàc Præfectus foret. Id Regis injussu, atque adeò neque rectè, neque ordine fiebat, nam Regis modò est oppidis Regni quos lubet præficere. Ellebovius quoniam filio ex sententiâ evenerat, ut in oppidum reciperetur, de eâ re Senatum per Islabonum minorem filium certiorem fecit, uti sicuti se, ac filios, ita & Montrolium Patres scirent in hujus Ordinis potestate esse: collaudatus Ellebovius est, atque huic gratiæ ab Senatu

ctæ, vitio partium, quarum ſtudio ingentia flagitia pro rectè factis laudantur : nam aliâ tempeſtate qui oppidum Regis injuſſu occupaſſet, in eum Senatus more majorum animadvertendum decreviſſet. 1649.

Ubi Contio nuntiatum eſt Leopoldum cum exercitu in finibus Regni eſſe, ipſe, & qui cum eo, & Gondio ex Senatu congruebant, magnam diſturbandæ denique pacis ſpem cepêre : cujus rei gratiâ Germaniſanum miſere a Maurum Comitem Ludovicum Rupechoartium, qui poſtularet Mazarinum Aulâ, & Regno, quemadmodùm Senatus decreviſſet, pelli, atque hanc unam, quæ ſibi omnium aliarum loco ſit, pacis conditionem ferret, tantum in eâ momentum ad rei publicæ ſalutem eſſe Contius, Gondius, ac cæteri ſe credere ſimulabant. Contius apud Senatum & hâc unâ conditione ſe contentum eſſe profeſſus eſt, ſcriptumque eâ de re commentarium Senatûs actis ut inſeri Patres vellent, rogavit, *Neque ſe, neque alios Duces aliâ causâ arma cepiſſe, ac ſe conjunxiſſe Senatui, ex quâ videlicet huic Ordini, atque Urbi pacem, plebi vectigalium levationem futuram certò ſciant. Ubi viderint tantam in pacis negotio adhibitam ab iis qui Ruellium miſſi fuerant, properantiam, coactos ſe quidem poſtulare quædam, quibus ſibi quodammodò cautum iri crediderint, ſed & ſe, & omnes bonos fruſtrà ſperare quemquam omnium ſatis tutum, aut honeſtum, aut rem publicam quietam fore, ſi penes Mazarinum porrò futura ſit. Id tamen ſuum cæterorumque de Mazarino conſilium, ſicuti quæ ad ſe attineant omnia, ea Senatûs judicio, arbitrioque permittere.* Patribus hæc Contii oratio magnoperè probata, ac facilè impetratum, ut in acta Senatûs referretur : decretum prætereà uti de hac qui ab Senatu miſſi Germaniſanum fuerant, certiores fierent : addidit Potierus Blammenius eos commonefaciundos hanc eamdem eſſe Patrum, ac virorum Principum ſententiam.

a Le Comte de Maure-Roche-choüart.

Ita hi nova poſtulando tempus producere, ut intereà loci Leopoldus Regni fines ingrederetur. Quorum conſiliis uti Molæus anteverteret, certum eſt hunc antehâc cum collegis nonnihil in pacis negotio apud Ruellium properaſſe, ſcilicet execratum civium perfidiam, qui aut fortunarum augendarum, aut dignitatis, ac potentiæ amplificandæ lubidine rem publicam hoſti nefariè prodebant. Puduit Contium ipſum Leopoldi adventum nuntiare Patribus, ac rei tam nefariæ invidiam coràm ſuſtinere : ſed ſimulans ſe valetudine impeditum tradidit hanc Gondio provinciam. Is ubi in Senatum venit, *Sibi ab Contio mandatum* ait, *uti Patres faceret certiores Leopoldum ingreſſum Regni fines, non bello gerendo, ſed quærendæ paci, de quâ ſi Reginæ placeat ad eum mittere Legatos, inhibiturum iter, neque longiùs progreſſurum : hæc Leopoldum ad Contium ſcripſiſſe, qui tantam opportunitatem haud dimittendam ratus hæc eadem Reginæ nuntianda curaverit : rogare Patres uti quantùm ea res ad ſalutem publicam pertineat, perpendere velint, Molæoque, & collegis negotium dent, ut hæc ipſis curæ ſit. At ſi facta Leopoldi cum dictis minimè conſenſerint, Contium Regi, atque rei publicæ qualem Principem è regiâ gente virum deceat, operam navaturum.*

Tanta res Senatui viſa, uti Contio ipſo conſulto ſibi opus eſſe crederet, qui valetudinem cauſatus etiam tùm non venit in Senatum : Pa-

1649. tres quod Gondius Contii verbis Senatui significaverat, id in hujus acta referendum censuêre, Molæumque, & collegas certiores faciundos, uti Regem, atque Reginam eâ de re monerent, de quâ sicuti in rem publicam videretur ipsa constitueret. Sed quis non judicet pacis cum Hispanis mentionem ostentui fuisse, quo Senatus, Populusque collata cum hoste ab viris Principibus consilia, non uti par erat execrarentur? Neque Regina tametsi hæc vana de pace, & ficta esse satis intelligebat, tamen rejiciunda existimavit: nam aut hostem uti de pace saltem per simulationem agat restiturum, quod in rem publicam foret, aut si progrederetur, palam factum se non paci faciundæ, sed bello gerendo venisse, ac fortè Senatui, Populoque religionem fore, tam claram, atque apertam virorum Principum proditionem fovêre. Igitur, *pacis mentionem undecumque sibi fieret gratam accidere* respondit, *& quò convenerit, eò subitò missuram Legatos, intereà Pontificis Nuntium, ac Venetorum Legatum, qui Pacificatorum inter utrumque Regem dudùm partes sustineant, rogaturam, uti de loco, & tempore, quid Leopoldo sententiæ sit, exquirant.*

Nihilo seciùs tamen omnia quæ ad bellum defendendum necessaria erant parari, atque adeò præsidia quæ circùm Urbem erant deduci, omnesque copias ad hostem versùs duci Regina jubet: eo pacem cum Urbe apud Ruellium factam se credere simulabat, atque eâ gratiâ deducta præsidia, ac commeatuum ad Urbem advehendorum facultatem omnibus esse, omnium rerum copiâ delinitam plebem, hanc nuperæ inopiæ antelaturam, neque ex virorum Principum lubidine bellum de integro sumpturam: quod contrà erat, nam dempto inopiæ metu, rursùm belli cupida videbatur, in Mazarinum ab viris Principibus exagitata, qui hoc rem publicam gerente nullum vectigalibus modum usquàm fore dictitabant. Ita Regem, Reginam, atque Administros anceps malum, ab civibus, atque ab hostibus, cum quibus illi congruebant, & utrimque pericula juxtà urgebant. Sed adversùm hostes armis, adversùm cives æquitate sese tueri decrevêre, in eo negotio ab Molæo, & collegis, cæterisque qui in Senatu boni, fidelesque manserant, naviter adjuti, nam absque eo fuisset, res publica in summum discrimen adducta erat.

Iterùm Contius in Senatu quàm utile Regi, Galliæ, huic Ordini, atque omnibus bonis foret, si Mazarinus Aulâ, ac Regno pelleretur, ostendere conatus, atque adeò Patres hortatus est, uti sibi, cæterisque Ducibus, id ab Rege, atque ab Reginâ flagitantibus, sicuti sua cum Senatu conjunctio monebat, assentirentur, Molæumque, & collegas juberent, ut ne quas de pace conditiones acciperent, quin hæc de pellendo Mazarino prima omnium foret, idem Belfortius, & Ellebovius qui aderant ab Senatu postulavêre: dein rogati sententiam Patres, plerique ex Contii voluntate censuêre.

Contrà Sevinus *Constantia, atque gravitate Senatûs indignum videri* ait, *quæ decreta fuerint, ea ex aliorum lubidine mutare. Quæ pacis conditiones in Senatu recitatæ sint, in iis tria modò corrigenda Patres censuisse, nihil autem*

de Mazarino abigendo porrò postulandum decrevisse. Standum igitur iis quæ decreta fuerint videri, neque decere amplissimum Ordinem aut virorum Principum voluntate, aut allegatæ multitudinis metu circumagi, & quotidiè diversa sentire. Nihilò minùs decretum uti Molæus, atque Collegæ apud Germanifanum unà cum his qui virorum Principum res procurabant, de abigendo Mazarino Reginæ supplicarent, ferrentque hanc constanter pacis conditionem: sed ea constantiùs ab Gastone, Condæo, Seguiero, atque aliis Administris rejecta est, negantibus eas virorum Principum, aut Senatûs, aut cujusquam omnium partes esse, uti Regibus quorum consilio, judicio, operà in re publicà gerendà utantur, præscribant, finiantve. 1649.

Buillonius de quo suprà memoravimus Mazarino infensissimus erat, quoniàm per Richelii tempora Majestatis postulatus tradito Regi Sedano capitis supplicium effugerat, suaseratque Mazarinus, ut id hoc pacto redimeret, quo se hujus hominis fraude circumventum prædicabat. Sed Buillonius suo magis metu, quàm Mazarini industrià in hanc inciderat fraudem, si aut hæc fraus fuit, uti vitam conservaret Sedanum amittere, aut hæc industria suadere homini, uti se salvum quàm perditum mallet. At postquàm mortis, quæ tùm Buillonio in vincula conjecto certissima erat, formido decesserat, tum demùm pœnitebat Sedanum oppidum magnum, atque valens, cum agro vicino amissum, oderatque Mazarinum quo interprete Richelius ut id ipsi primùm, dein uxori persuaderet, usus fuerat; quæ cùm apud Sedanum esset, posthabito viri periculo id filiis retinere poterat, aut cunctando quid res, aut tempus novi adferrent opperiri. Quædam Buillonio in Sedani æstimationem promissa fuerant, sed aut ea tradere haud satis curæ Mazarino, aut Buillonio haud ita studium fuerat hæc accipere, sed magis Sedani recipiundi perpetuam fovere spem, quâ solâ adductus Senatûs, Populique partes sequebatur, bellumque diuturnum exoptabat, ut hujus damni sarciundi spatium, atque opportunitatem haberet: eo ubi in Senatu pacis mentio fiebat, de eâ re Molæum, aut alios dicentes obturbabat. Hujus frater Turena ab eo usquè dissenserat, Ludovico XIII. Regi primùm, dein Ludovico filio fidus, nec iniquus Mazarino: ast ubi recipiundo Sedano, familiæque in integrum restituendæ spes oblata, nutavit hominis fides, atque rei publicæ caritatem, ut ferè fit, privatæ studium vicit.

Is in Germaniâ Regis exercitui Imperator erat, pleræque in eo Germanorum copiæ, pauciores Galli fuére: illos spe prædæ, hos præterea novarum ad quas suâpte naturâ proni sunt, rerum studio ad Senatûs, Populique, quorum causam æquissimam esse suadebat, partes abducere conatur. Omnes trans Rhenum erant, qui ubi amnem transire cœpêre, Erlacus Brisiaco Præfectus Mazarini monitu misit ad eos, qui hortarentur uti memores sacramenti Imperatorem res novas molientem desererent, ad hæc, quod rei caput erat, addidit pecuniam in stipendium: tantaque vis recti, simul & pecuniæ apud eos fuit, ut om-

1649. nes relicto Turenâ ad Erlacum transirent, ille cum paucis equitibus in Civitates Socias Belgarum abscessit. Hagam Comitis venire copia non fuit, tametsi id enixè per Scribam eò missum ab Fœderatis Ordinibus petiisset, falsa dictitantem ea quæ de Turenâ fama vulgaverat, sed hunc dissimulantem coarguêre interceptæ litteræ, quæ ad eum scribebantur, & quibus fiebat certior de his quæ de se sicuti de fautore partium suarum Senatus decreverat. Itaque apud Amersfortium privato cultu, ac sicut in exilio commoratus est, donec pax ab Rege Senatui Populoque, ac Ducibus partium data.

In pacis legibus apud Ruellium sancitæ quædam mutanda, præterea viris Principibus cavendum, consulendumque Senatus censuerat, atque eâ causâ Molæus, & alii Germanifanum ierant, qui de utroque ab Reginâ impetravêre. Igitur Contio Campania provincia, quâ ipsi Condæus frater nuper cesserat, planè permissa, ut hanc ipse per sese administraret, quod usquè Condæus fecerat, præterea Damvillarium haud procul Campaniæ finibus in Lucemburgensi agro eidem permissum, qui huic oppido munitissimo Præfectus esset. Longavillæ Gratiæ-portum postulanti negatum id quidem, cæterùm filio post obitum patris Normannia provincia decreta, & ut iisdem oppidis in hac provincia Præfectus esset, atque etiamtùm unà cum patre hæc obtineret, addita præterea Pons-arcuus, & Pontellomarium in eadem provinciâ oppida opportunis locis posita, alterum ad Sequanam, æquo inter Lutetiam Parisiorum, & Rothomagum spatio, alterum Oceano haud procul. De Montrolio quod Carolus Ellebovii filius Harcurius occupaverat, sicuti suprà diximus, nihil mutatum, decretaque huic Picardia provincia, quam post mortem patris, atque intereà unà cum eo obtineret, cæteris Ducibus aut præsenti, aut paulò post curandâ pecuniâ factum satis. Buillonio quod cum eo in Sedani æstimationem convenerat, id factum iri cautum. Ita more hominum evênit, uti qui contrà rem publicam fecerant, iis præmium esset. Quamobrem quæ Ducibus partium Rex concesserat, ea pacis Edicto commemorari, aut omninò in Senatu recitari puduit ipsos viros Principes, ut ne eâ causâ sumpsisse bellum vulgus diceret, puduit & Regem quoniam ab invito, nec sine Majestatis jacturâ expressa fuerant: in acta tamen Senatûs secretò relata sunt fidei causâ: cæteræ conditiones pacis Edicto sancitæ, atque in Senatu recitatæ sunt, decretumque ut in acta referrentur: hæc promulgatio more majorum celeberrima est.

Ita bellum civile desiit, quod summam rei publicæ portendebat perniciem: nam viri Principes, Ducesque partium Leopoldum sicuti suprà memoravimus cum Hispanorum, Belgarumque exercitu accersiverant, cui agendæ, ac maturandæ rei missus antehàc Leca Bruxellas fuerat, & Nigromonasterius hostibus ierat obviam, qui dux itineris foret. Hi per Regni fines ad Axonam usquè pacati venerant, quod uti plebi, bonisque omnibus fucum facerent, inter viros Principes, hostesque convenerat. Sed tamen ea res maximè qui in Senatu boni, fi-

delesque manserant, eos permovit uti properarent pacem facere, perdoctos denique per fas, & nefas viros Principes res suas constabilire velle, neque quidquam iis modò ut id facerent, pensi, aut sancti esse. At hostibus postquàm è primo agmine quidam Axonam transierant amnem, intervenit Arnaldus Corbevilla Præfectus castrorum, unà cum iis qui præmissi fuerant equitibus: hi acriter hostes aggressi fugavêre, dein adveniente Pralinoplessio Equitum Tribuno qui regio omni exercitui Imperator erat, hostes planè inhibiti. & mox compertô pacem in Galliâ factam, ad Regni, dein ad suos ipsi fines regressi de Ypris recipiundis consilium cepêre. Intereà in Urbe gratiæ Deo sicuti par erat, dein Regi, atque Reginæ matri de pace ab omnibus Ordinibus actæ, magnaque incessit lætitia, ubi se quotidianis & sumptibus, & molestiis, & periculis levatos sensêre. 1649.

Pace domi factâ, sicut & in Germania confecta fuerat, ibi verò Mazarinus haud tantoperè de hac cum Hispanis sanciundâ solicitus videbatur: quas tamen conditiones his Gallici Legati apud Monasterium Vestfalorum tulerant, ab iis si satis illis placerent, haud erat discessurus: sed id fermè consilii utrisque fuit, ut ne alterutrum pacem abnuere fama ferret. Eo Philippus adhortantibus Pontificis Nuntio Tarsensi Episcopo, & Petro Basadonnâ Venetorum Legato uti de hâc porro agi vellet, nihil per se stare respondit, modò ut æquis conditionibus fieri posset. Sed ubi mox actum cum Pennerandâ est, qui cum liberis de eâ re mandatis etiamtùm apud Brussellas erat: is enimverò persuadere velle nobis, res in Galliâ non eo loco esse, quo ubi primùm de pace apud Monasterium Vestfalorum agebatur, atque adeò omnia de integro, & non eodem modo tractanda: spem tamen fecit se cum Mazarino, quemadmodum hic sese cupere significaverat, collocuturum in finibus regni: nam eò hunc pertrahere Penneranda operæpretium esse ducebat, uti si infectâ re discederet, in fraudem apud Senatum, Populumque haud satis ipsi placatos incideret: seu si secundùm pacis nuperæ conditiones, ei agendæ rei quidam ab Principibus viris, atque ab Senatu adessent, sibi hos haud iniquos fore sperabat, neque Mazarinum quæ ipsis placerent, ea abnuere ausurum.

Sed hic Pennerandæ consilii haud ignarus postulavit uti priùs homines fidos invicem mitterent, qui utrum pax brevî inter ambos confici posset, ex utriusque oratione pernoscerent: nam absque eo esset, neutri convenire, ut inter se colloquerentnr, ac rei inanis famâ hominum aures implerent. Penneranda tamen uti Mazarinum si quà fieri posset ad colloquium alliceret Cameracum venit, quo Lionnus Annæ Reginæ matris Scriba, cliens Mazarini ab eo missus est, qui periclitaretur, quid illi consilii, atque animi esset: sed nihil ab sententiâ discessit, cuncta videlicet de integro esse tractanda: quin & eò more gentis evasit, ut ni Ludovicus quæ ad Lusitanos, & Catalanos pertinerent, ab iis planè discederet, Carolo quondam Lotharingiæ Duci hanc redderet, atque Philippo cuncta per bellum occupata, nihil esse quod de pace tum ageretur.

1649. Lionnus dicere contrà : *Nihil Galliam de pristinâ potentiâ per bellum civile perdidisse, easdem huic opes, quàm antehàc esse, quibus bellum cum Philippo porrò gerere possit, neque nobis eamdem defore fortunam. Pacem tamen Ludovicum malle, si hæc satis Philippo placeat, iisdem quas apud Monasterium Vestfalorum Legati Gallici tulerint, conditionibus, de quibus sicuti primùm, ita etiamtùm agendum sit, ut ad utriusque sententiam quoad fieri poterit, accommodentur. Eò Fabium Chigium Pontificis Nuntium, & Ludovicum Contarinum Venetorum Legatum qui antehàc Pacificatorum partes egerint, porrò ei rei operam lubentes daturos.* Abnuit Penneranda, dixitque prius opus esse, uti Regis sui sententiam exquireret. Ita Lionnus dimissus, ac Penneranda, ut omnem & nobis, & Pacificatoribus spem pacis præcideret, eos quid esset cum Lionno locutus certiores fecit, rogavitque, ut ab Ludovico Diploma impetrarent, quo sibi in Hispaniam redeunti per Galliarum fines transeundi copia fieret. Ita tùm de pace Ludovicum inter, & Philippum conclamatum est, Hispanis ob quidpiam in Italiâ prosperè hoc anno gestum cætera eo modo sibi porrò cessura falsò sperantibus.

Inter hæc Abel Servianus de quo sæpiùs memoravimus, Monasterio Vestfalorum rediit, incertum factâ cum Germanis pace Aulæ acceptior, an hâc cum Hispanis sicuti fama erat, detrectatâ odiosior plebi, quam diuturni cum finitimo hoste belli tametsi feliciter usque gesti magnoperè tædebat. Tum Melleraius summam Quæsturam Regni abdicavit, quam Serviano mandatum iri plerique sunt arbitrati, quoniam Mazarino fidus, recensque ejus in rem publicam meritum erat: sed hanc Particello Almerico reddere Mazarinus decreverat, quod tamen ob magnam in illum Senatûs, Populique invidiam tantisper dilatum, atque intereà in *a* Haligrium, & Barillonum Morangium, Tuboviumque regiæ rei cura recidit.

a Haligre, Barillon de Morangis, Thubeuf.

Anno superiore Franciscum Atestinum Mutinæ in Italia Ducem Cremonam Gallis fretum oppugnasse diximus, atque id ipsi secùs evenisse, non nostrorum, sed ipsiusmet culpâ, qui imparibus copiis tantam rem vanâ deditionis spe incœperat. Sed mense Februario hujus anni Caracena quem Mediolanensem Agrum obtinere diximus, ubi bellum civile in Galliâ esse resciverat, spem nactus pellendi denique hostis finibus, ac fortassè quid ampliùs operæpretii adversùm Atestinum faciundi, copias ex hybernis educit, ac per Serram Marchionem Castrorum Præfectum Generalem Casalium majus, Viadanam, atque alia in quibus Gallorum, & Mutinensium haud procul Pado in Cremonensi Agro præsidia fuere loca recipit, dein Pompanescum in finibus agri Mantuani, quem locum Galli quadringenti hybernis muniverant.

Intereà Atestinus Gualtierum ex adverso Pompanesci venerat, intercedèbat Padus æquo propè ab utroque spatio, quatuor eò adduxerat peditum millia, cum paucis equitibus: sed hæ copiæ finibus modò præsidio fuêre, nam eò Rhegiensis ager qui Atestini est, ad Padum pertinet, qui Cremonensem, & Mantuanum ab eo dividit, Castellis

tellis præterea aliis ultrà Padum hostes potiti. At postquàm ipse advenerat Caracena, amnem hostes transiêre, Brixellum oppidum satis firmum tentavit modò, dein ad Gualtierum flexit iter, quod facilè occupavit. Patebat tum Rhegiensis ager hosti, quo faciliùs Atestinus adductus est, uti cum Hispanis pacem faceret: factum id Ranuccii Farnesii Parmæ, & Placentiæ Ducis qui ipsi affinis est operâ, & quas ipsi tulêre conditiones, eas lubens accepit, in angustis tum rebus suis, ac longinquâ ex Galliâ, ac propè nullâ ob civile bellum auxiliorum spe. Pacis legibus cautum erat, uti Reginaldus Atestinus Cardinalis Francisci frater, qui Galliæ negotiorum Romæ Patrocinium habebat, id deponeret, quod ipse omninò negavit se facturum, adversùs Hispanorum minas, precesque juxtà invictus animi. Sed hæc Atestini coacta certè defectio prima nobis civilis belli foris merces fuit, quam alia longè damnosiora sunt consecuta, nam quæ domi sancita pax fuerat, ea haud diù stetit. 1549.

Leopoldum suprà ab Axonâ amne ad Regni, dein ad Belgii fines deduximus, quò Ypras oppugnare denique decrevit, priùs quàm Gallorum animi ab partium studiis ad reipublicæ curam satis essent conversi, neque fefellit ad prohibendum incœptum nondùm satis concordiæ nobis, aut copiarum esse. Igitur suas finibus nostris egressas Ypras duci jubet: illis præerat Sfondratus, præmissi equites haud procul urbe stationes habuêre, dein hanc pedites quinis castris circumsedêre. Qui Urbi per Paliiavii Præfecti absentiam Propræfectus erat, *a* Beljocus complures oppidanos sibi parùm fidos ratus statim dimittit. *a* Le Marquis de Beaujeu. Dies undecim hostes seu muniundis castris operam dabant, seu segniùs primùm oppugnabant urbem, nihil ne adversùs eas quidem quæ foris erant munitiones operæpretii fecêre, IX. denique Calend. Maias fossas ad urbem versùs ducere cœpêre, neque intereà nostri cessavêre: nam eruptionibus crebris morari hostes, partim cædere, alios sauciare, nihil ipsis tutum, aut quietum pati, procul, juxtáque sitos manu, sclopetis, tormentis petere.

Neque id unum Leopoldus incœpit, sed & per Fuensaldanium Venantii-fanum ad Legiam amnem oppidulum, neque opere, neque præsidio satis firmum oppugnavit, quod quinto denique die ab Præfecto deditum est, dein Fuensaldanius ad castra circùm Ypras venit. Lambotius intereà ad Mosam cum Germanorum copiis, Carolus Lotharingus Oceanum versùs, Leopoldus apud Comenam ad Legiam haud procul Ypris erant, intenti omnes, ut ne quà nostri in Belgium irrumperent. Apud Ypras hostes cuncta expugnandis quæ foris erant munitionibus parabant sedulò: contrà rei conturbandæ nostri ab Urbe pergebant crebrò erumpere, ultrò, citróque cædes, sed multò plures hostium fiebant: postremò Leopoldus ab Fuensaldanio certior factus eo loco rem esse, ut in munitiones quæ extrà mœnia erant, evadere copia esset, ipse in castra venit: IV. Non. Maias, dato tormenti strepitu signo hostes in eas munitiones evasêre, dein noctu exteriore fossæ la-

1649. bro potiti sunt, postridie nostri id labrum recepêre, dein & eo, & omnibus extrà murum munitionibus, præterquàm ab semilunâ ante Busingenam portam, pulsi sunt.

Postremò Beljocus qui per Paliiavii Præfecti absentiam præerat urbi, vir fortis, qui multa, ac præclara propugnando facinora fecerat, sibi conscius satis, superque ad rem publicam, & ad gloriam, hostium vim sustinuisse, quæ ampliùs faceret, ea sibi modò, suisque perniciem allatura, ad deditionem adjecit animum. Hujus leges honorificæ ab Leopoldo dictæ, sicut & hominis, & præsidii virtute dignum erat. Mille sexcenti urbe egressi, ornati militariter, cum duobus tormentis, Furnas agmine iêre: datum de more ab Leopoldo præsidium, quod ab injuriâ discedentes prohiberet, prætereà jumenta, carrique vehendis tormentis, impedimentis, sauciis, ægrisque: nongenti è nostris, ex hostibus millia propè sex desiderati, neque tamen viginti sex ampliùs dies Yprarum oppugnatio duraverat, sed acriter utrimque gesta res: cæteræ Leopoldi copiæ reficiundi sui causâ, quoniam tot nostrorum eruptionibus pessimè habitæ ad reliqua belli per hæc æstiva parùm idoneæ videbantur, sub tectis per vicos Ypris vicinos agitavêre.

Rex, atque Regina mater dum Ypræ oppugnabantur, Compendium ad Esiam amnem processerant, cogebaturque apud Peronam exercitus, quod oppidum procul ab mari ad [a] Phrudim amnem est: alter & exercitus haud procul Dunkercâ cogebatur, qui huic oppido, atque aliis ad Oceanum per hæc bella ab Rege occupatis præsidio esset. Armamentario regio apud Urbem magna instrumenti bellici copia evehebatur, navigiis quæ ad portus Sequanæ stabant imponenda, ut ad exercitus deduceretur: ea res plebem nondum satis tranquillam commovit, ut hæc sicuti adversùm se parata avehi prohiberet: sed hanc decreto coërcuit Senatus, simul de famosis libellis, ut ne ab quoquam fierent, aut vulgarentur, severè cautum, nam in Urbe malefaciundi quodammodò, nondùm maledicendi finem fecerant.

[a] La Somme.

Itaque nihil in Aulâ tam arduum, quò non hujus rei licentia per bellum civile impunè cœpta adscenderet, quotidiè novi quidpiam hujuscemodi in vulgus edebatur, quæ res plebem mirificè delectabat, atque adeò qui talia per Urbem venalia circumferebant, ii ubi prehendi cœpti, duoque ad supplicium trahebantur, ibi multitudo cogi, fremere, indignari, postremò è lictorum manibus eripere noxios, neque quidquam pensi ampliùs, aut sancti habere, uti cunctis qui multitudinis implorarent fidem omnia impunè futura viderentur, donec novissimi tumultûs memoria mentibus paulatim decessit, ac tum demùm plebes in Magistratuum potestate fuit.

Exercitum cui Turena antehàc præerat ab Erlaco Brisiaci Præfecto retentum in fide suprà memoravimus, quem ipse in Galliam adducere jussus est. Germanis equitibus, peditibusque conflatus erat, qui ab finibus suis abduci se ægrè ferebant: eo primùm duæ equitum alæ secessêre, quæ Erlaci ipsius erant, per Alsatiam, & vicina loca copio-

sé, atque liberaliter haberi solitæ, quo asperiorem quæ futura videbatur, militiam abnuebant, stipendiumque procaciter flagitabant, quod fraudatum ab ducibus, aversasque domum per hyberna collationes querebantur: dein ubi pecunia in stipendium deerat, dilaceratis fœdè vexillis, in vicinos Helvetiorum fines dilapsi, nusquam uti redirent adduci quivêre; cæteri inopiâ stipendii quacúmque iter erat populari omnia, haud secùs ac si in hostico essent agere, nova, atque inaudita crudelitatis exempla edere, quarum rerum famâ Senatus permotus decrevit uti significatione per vicos Campanæ pulsu, ut in tumultu solet, factâ, cuncti Germanos sicuti latrones invaderent, cæderentque, quod rectè, atque ordine factum fuerit, necne, aliorum judicium esto. 1649.

Imminuto duarum alarum discessu, & fugâ aliorum equitum, pe-ditumque Germanico exercitu, placuit alias equitum copias conscribere, datum id Rosæ Tribuno negotium, qui Germanicis inveteraverat bellis. Is ubi aliquot scripserat in Alsatiâ equites, eos in vicinum Basileensis Episcopi agrum mittere constituit, præmisitque quatuor qui loca ei rei idonea deligerent, frumentum, cæterumque commeatum iis alendis imperarent. Erat tum fortè cum Basileensi Episcopo quidam è Senatu Solodorensi, cui Civitati, sicut & cæteris Civitatibus, pagisque Helvetiorum Catholicis cum Episcopo fœdus intercedit, & quotannis per vices quempiam ex Senatu quæque suo deligunt, qui hunc consilio, & operâ adjuvet, sicuti hoc anno Solodorenses fecerant. Hunc Episcopo autorem fuisse mihi fit verisimile, ut hos quatuor præmissos ab Rosâ equites finibus suis pelli ab plebe juberet, quæ grege facto restitantes, ac propugnantes necavit.

Continuò Senator Solodorensis ut id Episcopo impunè esset, Solodorenses per litteras monet, ut ad Labardæum Regis apud eos Legatum adeant, factum excusent. *Contrà pacem Monasterii Vestfalorum nuper sancitam venisse* dicant, *hos quatuor equites, eadem atque antehàc per bellum in Basileensis Episcopi terris usurpantes, quæ plebes in vicis suis tolerare nequiverit, tam diuturnis malis exasperata, quæ ne per pacem quidem desinant. Quod injuriam probibuerit id suo jure fecisse: prætereà Quæstorem quem Erlacus apud Delmontem*(id oppidum Basileensis Episcopi est)*dudum habeat exigendis collationibus, aut sponte revocandum ab Erlaco, aut eo cunctante abigendum videri, quando & hyberna, & collationes per pacem desierint.* Hæc Solodorenses Labardæo dixêre, atque addidêre. *Si quid ob equitum cædem adversùm Basileensem Episcopum illius ulciscendi causâ fiat, se amico, ac socio Principi non defuturos, & quo id fortiùs faciant, quas Rex è Civitate suâ mercede conduxerit Centurias, eas se accersituros, ut Episcopo præsidio sint.*

Labardæus hujus omnis rei quemadmodum gesta esset ignarus, tamen Solodorenses docet, *Nondum exisse diem, quâ & Gallis, & Germanis copia sit & imperare ubicúmque per bellum solebant, collationes, & militibus hyberna, aut stativa deligere, atque adeò neque rectè, neque ordine fecisse*

1645. *Basileensem Episcopum, aut quemquam omnium, qui isthæc aut prohibuerit, aut prohibere velit. Si eâ modò causâ cæsi fuerint equites, injuriâ cæsos fuisse, animadvertendumque in eos qui hanc patraverint cædem: quod si faciat Episcopus, nihil ipsi ab Rege, aut ab his qui Alsatiam vicinam obtineant, periculi esse. Quæstorem qui apud Delmontem agitet, si minùs acceptus Episcopo sit, posse ab Erlaco amoveri, in cujus locum alium sufficiat. Solodorenses neque alias Helvetiorum Civitates, Pagosve Catholicos, ullo fœdere illigatos Episcopo, quo Regem ab jure prohibere teneantur: cæterùm in eo negotio si quid ipsis gratificari possit, id lubentem facturum.*

Solodorensibus ita dimissis Labardæus continuò ad *a* Carlevosium Brisiaco Propræfectum scribit, hortaturque hominem, uti quantocyùs Episcopi fines invadat, & ulciscatur injuriam, priusquàm Solodorenses, aliique Helvetii Catholici de tuendo Episcopo Concilium habeant, quod jam indictum sit: sin ad id conandum sese imparem sentiat, faciat hunc certiorem, ut Helvetiis persuadeat, illum eorum honoris causâ cessâsse. Sed eâ hortatione Carlevosius nihil indigebat, homo militaris, neque injuriæ patiens, qui tamen plurimùm confirmatus, lætusque Labardæo probari consilium suum protinùs movet, atque ad Episcopi fines ducit. Is post equitum cædem Quæstorem abegerat, clàm accersitis Delmontem agrestibus, qui hunc ad cædem deposcerent, quem ipse periculo se velle eripere simulans autor fuit, uti per aversam ædium partem profugeret, quod certè compositò ab Episcopo, & ab Solodorensi Senatore factum nemo dubitare potest. Is prædia apud, circúmque Delmontem habebat, quorum fructus viliores, & collationes fieri per bellum solitæ, & hyberna reddebant, quo magis studebat his exonerare omnem hanc quæ in Episcopi ditione erat regionem.

a Charlevois.

Sed ubi Carlevosius cum sexcentis modò peditibus, & minùs centum equitibus Episcopi fines erat ingressus, tantus incolas qui armati editiora loca insederant, metus cepit, ut ne conspectum quidem nostrorum tulerint. Missi continuò obviam ab Episcopo qui imperata factùrum dicerent, hyberna, collationes, cæteraque in promptu esse, agrestes qui equitum patravissent cædem profugisse, in eorum capita quæstionem habitum iri, bona publicanda, sicubi redeant sumendum de his supplicium, de quibus ubi Episcopus fidem dedit, tum ab ejus finibus abductæ copiæ sunt, satisque habuit Carlevosius hunc edocuisse, nihil ipsi adversùm Regis arma præsidii uspiam fore. De his Carlevosius subitò Labardæum fecit certiorem, atque hic Solodorenses quid actum esset edocuit, qui adeò frustrà cæteras Civitates Pagosve Catholicos ad consultandum de re confectâ accersiverant, simul monuit quod cum Rege haberent fœdus, id ut cæteris anteponendum esse apud se statuerent, scirentque ab tanto Principe nihil nisi grande sperandum, metuendumve.

Mercurium Cæsaris Vindocini filium suprà memoravimus, cum Mazarino sedulò egisse, uti pater, fraterque Belfortius cum ipso redirent

in gratiam, atque hic Mancinam, quæ Mazarini sororis filia est, uxorem duceret; id satis placuisse primùm Belfortio, victo tantâ viri gratiâ, atque potentiâ, ut injuriam sibi ab eo pridem illatam ulcisci se posse desperaret, dein mutasse sententiam, ubi hujus rei per Senatûs, Populique in Mazarinum odia facultatem sibi fore speraverat. Sed Vindocinus sibi usui fore credidit, si Mercurius ipse Mancinam duceret uxorem, neque enim Mazarinum de rei navalis Præfecturâ quam dudùm sibi mandari cupiebat, negaturum, atque alia ultrò sibi, atque filiis obventura. Mazarinus eo hanc affinitatem pluris æstimabat, quod præter Senatûs, Populique iniquam adversùm se voluntatem, Condæi animum varium, atque potentiæ avidum metuebat, cui augendæ nihil prætermissurus videbatur, quo magis eâ tempestate sibi comparanda subsidia satis intelligebat: neque desperabat ipsum Belfortium ad suas partes adducere, aut certè gratiam ejus, fidemque apud Senatum, Populumque minuere, ubi patrem, fratremque sibi devinctos viderent. 1649.

Mazarinus homo prudens sicuti priùs in Mercurii reditu, ita & in his cum eo Mancinæ nuptiis nihil nisi Condæi voluntate factum se velle simulabat: quâ illius obsequelâ permotus nihil his primùm obstitit, quin & has sibi probari ipsi Mercurio unà cum Gastone dixit, præcatus ut illi feliciter evenirent. Postremò Mazarinus Reginæ, Gastonis, atque Condæi voluntate de Mancinæ nuptiis per Rivieram cum Vindocinis patre, & filio ita egit, ut harum pacta apud Compendium, quò tum Aula agitabat, posteà perscripta sint.

Sed de his post paulò Condæus sententiam mutavit, persuasus ab Buillonio huic metuendum videri, uti Mazarinus per Vindocinorum affinitatem sibi factiosorum in Senatu, atque Populi studia conciliaret, cujus in se odium Condæus adversùm Urbem bellum nuper gerendo accenderat: idem *a* Peraltus sensit, ac denique *b* Chavignius, ubi in Aulam Condæi operâ redierat, sicuti posteà dicemus. Buillonius huic se pridem dederat in clientelam, & fidem, sicuti memoravimus antehàc, quæ necessitudo haud dirempta fuerat, tametsi tantisper Buillonius diversas ab Condæo partes erat secutus, nequedùm enim spem abjecerat recuperandi Sedani, cujus rei causâ perturbatam, quàm quietam rempublicam malebat, quod quidem Condæi operâ eventurum denique providebat.

a Perault, President des Comptes.
b Le Comte de Chavigny.

Sed cùm in dies incertior Condæi adversùm Mazarinum voluntas videretur, eo hic sibi majora quærenda præsidia sentiebat: nullum autem secundùm Reginæ gratiam, validius esse poterat, quam Gastonis benevolentia, atque adeò hanc sibi per Rivieram sedulò conservandam probè intelligebat, quo magis huic de Cardinalatu animum explere se velle simulavit, qua de re ad Pontificem Rex de more scripserat, neque tamen de Contio Mazarinus mutaverat quidquam, sed spem modo Rivieræ secerat illum extra ordinem Cardinalem creatum iri. At Riviera haud satis confisus Mazarini fidei quod cum Condæo

1649. agere cœperat, ſcilicet uti fratrem uxorem ducere propagandæ genti regiæ, quàm in Ordine Eccleſiaſtico manere mallet, id ſibi porrò faciundum decrevit.

Contius per civile bellum Pariſinis Imperator fuerat, atque aliqua belli munia obierat, quæ ut ipſi cordi porrò eſſent Riviera percupiebat: eo pacis conditionibus quam Rex Edicto Pariſinis dederat, per Gaſtonem perfecerat, uti Contio Campania provincia quam obtineret, atque Danvillarium validum in finitimo Lucemburgenſi Agro oppidum cui Præfectus eſſet, traderentur, quibus rebus effici poſſe ſperabat, uti quæ ad bellum pertinerent huic magis quàm Eccleſiaſtica placerent, quæ planè poſthaberet, ac denique deponeret. Condæo multa, ac varia tum agitanti haud minùs curæ, quàm Mazarino fuit Rivieram ſibi adjungere, cui adeò ſpem fecit Contii fratris ab Cardinalatûs petitione avertendi, ſi ille ſibi amicus eſſe vellet, hujus tamen habendi ſtudium porrò ſimulaturum, ut ne cui alii Mazarinus hunc petere auſit. Ita Riviera Condæo, atque Mazarino uti Cardinalatum haberet denique, obſequi cogebatur, quod inter utriuſque diverſiſſima ſtudia difficillimum, ac ipſi denique fraudi fuit. Poſtquàm Condæus Rivieram ſibi obnoxium habere eſt arbitratus, atque hujus operâ Gaſtonem æquum fore, Contium fratrem, atque Condæam ſororem ſibi quàm maximè conjunctos habere ſtuduit, quorum operâ factioſorum, ſeu Funditorum Sectam ad ſuas partes adducere, aut hujus opes minuere conſilium erat.

Fortè accidit eâ tempeſtate, uti Ferdinandus Archiepiſcopus Colonienſis, atque Epiſcopus Leodienſis, Imperii Septemvir Maximiliani Baioariæ Ducis frater Alberti alterius fratris filium Maximilianum Henricum Leodienſibus Canonicis obtruderet, quem huic adjutorem, ac futurum ſucceſſorem deligerent. Id quidem præter morem eſt, cæterùm virorum Principum honoris causâ quandoque fit. Pigebat tamen Leodienſes Canonicos ut id facerent propè cogi gratiâ, atque potentiâ Baioarorum Principum, quæ ſi Ferdinandus hac re infectâ diem ſuum obiret, haud tanta apud ſe futura eſſet, ut ex horum voluntate ſibi Epiſcopum deligerent. Sed Ferdinando vivo, atque Epiſcopatum obtinenti quod poſtulabat id denegare, atque horum Principum obſtare potentiæ difficile erat, niſi ſi huic aut æqualem, aut majorem opponerent. Eâ gratiâ cum Condæo agunt, ac ſe Contium delectùros pollicentur, qui ſibi Epiſcopus foret, ſi ſe ab Baioarorum Principum vi tutos Condæus præſtare vellet. Hic omnem eam rem ad Regem, atque ad Reginam matrem ſicuti par erat, defert, atque adeò ad Mazarinum, qui cuncta quidem ſibi ſedulò uti Condæo morem gereret faciunda ſentiebat, cujus tanta in rem publicam, atque in ſe recentiſſima merita eſſent. Sed *Quod Canonici Leodienſes offerebant Condæo, atque Contio, id in futurum eſſe, nam in eorum non eſſe poteſtate Contium Leodienſem Epiſcopum deligere vivente, atque invito Septemviro Epiſcopo: nihil igitur in eâ re Condæo, atque Contio præſentis utilitatis eſſe, ſed ſpem meram*

multa intereà dum è vivis Septemvir decedat, intervenire posse, quæ hanc vanam, atque inanem reddant. Jamjam autem Baioaricam ex quâ Septemvir oriundus sit, lædi Domum, duos videlicet Imperii Septemviros Baioariæ Ducem, atque ipsum Coloniensem Archiepiscopum ab Galliâ prorsùm alienari, quibus potius Regem favere deceat, sicuti Ludovicus pater, & ipse filius usque fecerint. Ita se credere Condæum quæ ejus prudentia, atque in Regem, ac rem publicam studium sit, nusquam æquum existimaturum, ut hic pro re incertissimâ Septemviros duos quibus usque æquis usus sit, abalienatos velit. Hæc tametsi vera erant, tamen Condæo nusquam placuêre, ac propterea hunc ab Mazarini amicitiâ tum discedere cœpisse fama fuit. 1649.

Intereà Condæus Mancinæ cum Mercurio nuptiis magis adversari videbatur, de quibus contemptim sicuti longè imparibus loquebatur, ac de his cum Belfortio, & Nemorosio egerat, quo has disturbare vellent. At in Aula quid per reliquum æstivorum faciundum adversùm hostes in Belgio esset, consultatum est. Cameracum haud procul Peronâ positum est, oppidum magnum, atque valens, simul arx munitissima, atque diversissimâ parte Castellum, quorum oppugnationi cùm nos longè impares esse Hispani crederent, nequaquàm rem tantam aggressuros suspicabantur, quo fiebat ut in hac leve præsidium haberent, ita ut si de improviso urbi appropinquaretur, & castra circùm ponerentur, brevî ad deditionem redigi posse videretur. Isthuc sicuti Condæi virtute dignissimum huic ostentare placuit, quo magis sibi Belgium cum exercitu provinciam decerni studeret. Sed id abnuit, rei difficultatem causatus, cui haud quaquàm pares tum Regis opes existimabat: cæterùm tædebat Mazarini servire consiliis, & hujus gloriæ, atque fortunæ operam suam, quam sibi uni præterquàm Regi, ac rei publicæ proficere æquum censebat, commodare. Detrectante igitur Condæo hæc data Harcurio Comiti de quo sæpiùs memoravimus, provincia est, viro principi rerum terrâ, marique gestarum famâ clarissimo.

Ibi verò Condæus sibi in Æduos discedendum esse constituit, ut ne si maneret ad Aulam, quæ feliciter Harcurio de Cameraco evenirent, ea iniquo, quæ verò secùs, ea æquo animo accipere videretur. Tum ad hunc venêre ex Senatu Præsides, atque Consiliarii officii, atque valedicendi causâ, quibus sese Mazarino offensum ostendisse fertur, atque dixisse. *Hunc omnem ad se trahere rem publicam, quam unum se gerere videri velit. Quæ feliciter eveniant, eorum gloriam in se transferre, tametsi alienâ longè validiori operâ rei publicæ quæsitam: hunc non modò alienæ virtutis fructus intercipere, sed & hanc quâ unâ salvus, atque hônestus usque permanserit, Reginæ suspectam reddere: postquam populum fortunis spoliaverit, Senatûs autoritatem oppugnaverit, reliquum esse uti viros è regia gente Principes ea quam ex genere regio habeant gratia, atque potentia plane pellat, quo omnem, atque ipsam Majestatem per Regis pueritiam porrò usurpet. Certè peregrinum, atque advenam nihil isthic nisi per civium damnum habere posse.*

Dein profectus in Æduos non magis foris, quàm ad Urbem ani-

1649. mum inducere quivit, uti rei Navalis Præfecturam si hanc Regina deponeret, alteri quàm sibi dari pateretur: eo Mazerolum ad Regem, ac Reginam matrem misit, qui illam denuò suis verbis peteret, neque enim æquum censebat, quæ avunculi Mommorantii, dein Brezæi cujus sororem uxorem duxerat, antehàc fuisset, eam Vindocino futuræ suæ cum Mazarino affinitatis mercedem dari: postremò ægrè erat ejus opes hac affinitate crescere, nam tametsi Mercurius nihil factione implicatus erat, quia tamen Belfortius frater princeps hujus habebatur, metuebat ut hanc denique sibi Mazarinus adjungeret: eò vel maximè aut Mancinæ cum Mercurio nuptias sibi disturbandas esse, aut Belfortium ab fratre sejungendum, sibique cum omni factiosorum grege adjungendum, aut si id minùs procederet, serendas inter eos discordias, atque alios aliis opponendos esse decrevit.

Marsillacus cùm Contio, & cum Condæâ sorore congruebat, Gondius verò cum aliquandiù frustrà utriusque animos tentasset, neque perfecerat, ut in sua essent potestate, Belfortio conjunxerat se, quo videlicet ad suas artes haud ita perspicaci facilè ex voluntate utebatur, persuadebatque homini, ut ne cum Mazarino redire in gratiam, ac vulgi studia amittere vellet, in quo ipsi spes, opesque omnes sitæ essent, nihil patris, fratrisque exemplo moveretur, quorum aliæ, atque ab suis diversæ rationes essent.

Sed inter hæc Mazarinus tametsi in tam variis, ac dissimilibus hominum studiis, quæ in ejus modò perniciem congruebant, de rebus suis sicuti par erat solicitus esset, nihil tamen quod ad rem publicam pertineret omisit: nam post paulò quàm Ypræ receptæ ab hostibus fuerant, quæ diversim primùm coactæ fuerant copiæ, eæ in unum conductæ sunt, atque Harcurio traditæ, quo Imperatore rem publicam benè, feliciterque gestum iri in Belgio rectè Mazarinus judicaverat. Huic Legati fuêre Villequierus Almontius, Fertimbaltius, Grancæus: Castrorum Præfecti a Broglius, Quincæus, Roncerollus, & Besiero-Plessius. Germani qui cum Erlaco per Campaniæ fines ad Phrudim amnem venerant, cæteris copiis conjuncti sunt.

a Le Comte de Broglio.

Harcurius VIII. Calend. Sextiles ab Regni finibus primâ vigiliâ movit, & progressus aliquantùm equitum Germanorum millia duo, præterea quingentos Scaldim amnem apud Vaucellas Cœnobium transire jubet, & ab eâ parte appropinquare Cameraco, atque eò ubi primùm lucesceret adesse: cis amnem quatuor Gallorum equitum millia, duo millia sclopetariorum, præterea tormenta quatuor præmittit, ipse tripartitò agmine subsequitur cum reliquis peditibus, equitibus, ac tormentis. Inter equitum agmina duo medius procedebat, quorum alterum Villequierus, alterum Fertimbaltius ductabant, & simul cum ortu solis sicuti constitutum fuerat, ante urbem advenêre. Ultra amnem Germani nondùm aderant, hunc transire apud Vaucellas prohibiti ab agrestibus, qui eò custodias agitabant, atque aliò transire coacti, quæ res itineri haud mediocrem, at summæ rerum damnosissimam

attulit

attulit moram. Nam intereà loci cohortes duæ, altera Belgarum, altera Hibernorum Urbem intravêre: has Buchaïno haud procul esse Villequierus per exploratores cognoverat, incertus eóne pergerent, quò magis Galli ituri videbantur, an Cameracum peterent. Villequierus quo de Buchaïno augeret suspicionem, eò per simulationem processerat, usquedùm Germani ultrà amnem adforent. 1649.

Belgarum, atque Hibernorum cohortes & hæ ultrà amnem erant, cujus transeundi nulla Villequiero præterquàm apud Pistrinum quoddam copia erat, tam probè ab hostibus munitum, ut huic expugnando tormenta opus essent: sed hæc dùm advehuntur hostes facti certiores non Buchaïnum, at Cameracum ipsum ab nostris peti, ipsi eò properavêre. Germani equites denique horâ post meridiem secundâ, qui luce primâ jussi erant, advenêre: reliquum diei castra locata, & postridiè muniri cæpta. Hostes apud Duacum habebant castra, quos ampliora auxilia in Urbem introducere conaturos satis intelligebat Harcurius, priùs quàm munitiones nostræ confectæ forent. Sed has facere properabat agrestium quos secum adduxerat multitudo, præterea peditum pars qui in eo exercitu viginti millia fuêre. Igitur Leopoldus maturandum ratus ab Duaco Buchaïnum movet, quod oppidum passuum millia duodecim infrà Cameracum ad Scaldim positum est, auxiliis eò mittendis opportunum. III. Non. Sext. Leopoldus cum equitatu, Carolus Lotharingus cum peditibus Buchaïno profecti primâ luce haud procùl Harcurii castris consêdere. Indè dimissis qui pluribus locis in ea impetum simularent, quâ parte minùs tumultuatum fuerat, eâ duo millia peditum ad Urbem evasêre, quæ res continuò Harcurium incœptum omittere coëgit.

Cameraco Præfectus erat Garsia Comes, qui ubi nostri eò advenêre, fortè aberat: sed continuò ubi acceperat hostes adesse, rationem inierat, quâ per eorum præsidia incolumis ad Urbem venerat: dein scripserat ad Fuensaldanium Comitem maturè mittenda duo millia militum esse, qui per intervalla munitionum, quæ ab nostris nondùm erant confectæ, transire facilè posse videbantur, & qua id fieri posse putaret, ipse docebat. Sed interceptis Garsiæ litteris, quâ parte hostes ad urbem venturi essent, Harcurio notuit, nam plures uno exemplo Garsiam ad Fuensaldanium scripsisse non dubitabat. Stationes igitur eâ parte quàm proximè inter se locatæ fuerant: sed eâ die densa nebula fuit, quæ conspectum etiam in propinquo ademerat, quâ freti hostes nihil in itinere ad usquè Urbis portas offendêre, ita ut quà transissent, ne ipsi quidem satis scirent. Insimulati Germani sunt negligentiùs egisse custodias, seu quia verum fuit, seu hujus rei culpam Gallis in illos rejicere visum, qui videlicet externi, dein quod in itinere morati fuerant, huic calumniæ opportuni videbantur.

Eâ tempestate Carolus Caroli Britanniæ Regis nuper securi percussi filius in Galliam venit, ab Ludovico cui consobrinus est, & ab Annâ matre perhumaniter acceptus, prætereà regio cultu habitus, ta-

1649. metsi ab popularibus paternam hæreditatem adire, & Regnum capessere prohiberetur. Compendio quò Regem, atque Reginam matrem viserat, Germanifanum quò Henrica mater commorabatur, profectus est.

At Harcurius omisso sicuti diximus Cameraco, apud Castellum in Cameracensi agro stativa habuit. Tria modò passuum millia hostes aberant, atque ea vicinitas spem proximam faciebat pugnæ: sed hæc vana fuit, nam Leopoldus post receptas æstivorum initio Ypras, nihil antiquius habuit, quàm uti prælio abstineret, provideretque ut ne hanc jacturam aliquo operæpretio Harcurius sarciret.

Pacis quam in Germania sancitam fuisse diximus, legibus cautum fuerat, uti quædam oppida, aut arces ab Ludovico, Ferdinando, & Christinâ Sueciæ Reginâ in alieno solo per bellum capta, aut occupata dominis restituerentur. Ferdinandus item ab Philippo Hispaniæ Rege Frankendalium Carolo Ludovico Palatino restitutum iri receperat, tametsi neutri id facere consilium esset, Philippo quia Hispanis disciplina est nihil eorum quæ vi, aut dolo occupaverint, usquàm reddere, Ferdinando quoniam nihil nisi ex Hispaniæ Regis voluntate facit. Sed Imperii Ordines ex composito cum Gallis rationem iniêre, quâ utrumque adducerent, uti cupidissimè Frankendalium redderent: postulant eâ gratiâ aut ut Erenbresteïni-Petra (arx est Trevirensis Septemviri ad Rhenum posita) Septemviro Moguntino ab Ferdinando permittatur, dies dicatur antequàm Hispani Frankendalio abscedant, quæ ubi exierit, si nondùm abscesserint, ibi Erenbresteïni-Petra Gallis tradatur, quam reddere Trevirensi Septemviro debeant, ubi Hispani Frankendalium Carolo Ludovico Palatino reddiderint: aut uti Belfelda statim Gallis permittatur, quam item Frankendalio ab Hispanis reddito & ipsi reddant.

Erenbresteïni-Petram præsidio Ferdinandus tenebat, ereptam Gallis, quibus hanc Trevirensis Septemvir antehàc permiserat, neque quidquam Ferdinando in manu erat magis idoneum, quò suam de Frankendalio exolvere velle fidem ostenderet, ac nihil sibi de hoc ab Philippo retinendo cum eo consilii esse. Sed cùm alter vix Erenbresteïni-Petram, dimittere vellet, alter Frankendalium reddere planè nollet, res omnes inter Gallos, Suecos, & Imperii Ordines miscere studuêrunt. Carolo Palatino qui Legatus ab Christinâ Sueciæ Reginâ Nurimbergam venerat, per homines fidos persuadent, quoniam Frankendalii negotium ad Carolum Ludovicum Palatinum ejus propinquum, quàm ad Gallos magis attineret, æquius esse pignore huic caveri, quàm Gallis, seu Erenbresteïni-Petrâ, seu Benfeldâ traditâ. Id oppidum Argentorato haud procul egregiè munitum per hæc bella in potestate Suecorum fuit, cujus munitiones uti destruerentur, pacis legibus cautum fuerat, annitentibus Gallis, quoniam ab finibus suis in Alsatiam euntibus illàc futurum iter erat, quod interrumpi ab his qui tam firmum oppidum possiderent, nolebant: neque item Argentoratensibus

placebat hujus oppidi munitiones ſtare, contrà fœderis Monaſterienſis leges, ab quibus nuſquàm diſcedendum cuncti cenſebant. 1649.

Sed Carolus Palatinus Legatus Suecicus nihil ſe Gallorum operâ egere credebat, ut id negotium conficeret: hujus tanta apud Chriſtinam Sueciæ Reginam gratia fuit, ut hanc ipſi brevî nupturam fama eſſet. Pace confectâ in Germaniam venerat, qui omnibus Suecorum copiis Imperator eſſet, quò adducti plerique ſunt, uti crederent hanc irritam fore: nemini enim fiebat veriſimile hunc Imperatorem eſſe voluiſſe, uti pacem agitaret, ſed potiùs uti ſe per ingentia belli facinora, victorias, ac triumphos dignum Guſtavo Rege invictiſſimo generum, & Chriſtinâ Reginâ virum oſtentaret. Sed omiſſo bello ad pacis negotia porrò animum adjecit, neque tamen in his quidquam operæpretii fecit, quàm uti quod de Erenbreſteïni-Petrâ, aut Benfeldâ inter Gallos, & Imperii Ordines convenerat, id diſturbaret.

Namque Auſtriacorum, atque Hiſpanorum fraudis parùm gnarus haud ſatis intelligebat Erenbreſteïni-Petrâ, aut Benfeldâ Carolo Ludovico Palatino pignori oppoſitâ, nihil de Frankendalio poſthàc mutaturos: nam illa Septemviri Trevirenſis eſt, per cujus damnum ſibi Frankendalium retinere nihil penſi habituri fuiſſent, de Benfeldâ multò minùs ſoliciti futuri, quia in hac nihil damni facturi erant, cujus munitiones ubi ab Suecis Epiſcopo Argentoratenſi Auſtriaco reſtitueretur, dirutum iri cautum fuerat: at maximâ Auſtriacorum intererat neutram penes Gallos eſſe, quorum potentiam in Germaniâ creſcere nolebant, atque adeò nemini dubium erat, quin hujus rei metu ad Frankendalium Carolo Ludovico Palatino reſtituendum adducerentur: ſed hæc fruſtrà & Galli, & Imperii Ordines Carolo Palatino Suecico Imperatori, atque Legato narravêre.

Creſcebat in dies ſuper eâ re inter hunc, & Galliæ Legatos contentio, quæ uti deſineret *a* Valtortius denique Legationis Gallicæ apud Nurimbergam facilè princeps Imperii Ordinibus edixit, Regem ab Erenbreſteïni, aut Benfeldæ petitione diſcedere, & quod eâ de re cum iis convenerat, id ipſis concordiæ, & rei publicæ causâ remittere, tantummodò hortari, uti Pacis leges de diruendis Benfeldæ munitionibus haud irritas eſſe vellent, quod ad libertatem Ordinum pertinere cuncti judicaverint. Id Imperii Ordines haud in levi gratiâ habuêre, quo fides ipſis ampliùs facta, magis rei publicæ, quàm ſuâ causâ Regem in pacis negotio omnia facta velle. *a* De Vautorte.

Sed ea vix ſatis ſancita erat, cùm jam hanc Ferdinandus Imperator ludibrio habebat: huic Ulricus Vitembergus vir in Germaniâ Princeps dudum merebat cum unâ equitum alâ, item alii Tribuni duo cum his quibus præerant equitibus, peditibuſque, quos in ſpeciem exautoratos, atque ab Ferdinando dimiſſos ſtatim Lumiares Philippi apud Viadanam Legatus mercede conduxit, qui militaturi adverſùm nos in Belgio ſacramentum Philippo dixêre, neque in Germaniâ quiſquam in Belgium abeuntes attinuit, tametſi in eâ re pacem violari ſatis ſcirent, cujus le-

1649. gibus cautum fuerat, ut ne quibus copiis adversùm hujus pacis participes militatum euntibus transitus daretur, atque hæc ab Germanis referenda saltem Gallis gratia videbatur, quorum simul, & Suecorum operâ pacem cum pristinâ libertate adepti fuerant. Sed id more hominum evenit, qui ubi sibi benè est, aliena parùm curant, magisque memores injuriæ, quàm beneficii sunt.

Dum Harcurius apud Castellum in Cameracensi agro, Leopoldus haud procul stativa habebant, hic Sfondratum ad Legiam amnem, & Oceanum versùs dimisit, sicuti quidpiam operæpretii eò Hispani molirentur: commeatus omnibus qui in eâ regione sunt locis imperati, prætereà agrestium magnus ad opera faciunda numerus, apud Neoportum scaphæ complures conquisitæ. Sed illîc Palüavius Clerembaltius, cum equitibus mille ducentis, ac duobus peditum millibus apud Ouvinkercam stativa habebat, paratus, intentusque quocúmque hostes flecterent, eò præsidium validum introducere. Fuêre qui existimarent Sfondratum ab Leopoldo dimissum uti Sylva-Mottæum Castellum, quod nostri præsidio tenebant, reciperet: verùm ubi Harcurium castra moturum fama vulgavit, subitò Sfondratus est ab Leopoldo revocatus.

Mazarinus ægrè tulerat obsidionem apud Cameracum solutam fuisse, ac tametsi introducta auxilia fuissent, tamen Harcurium & numero, & virtute militum fretum oppugnare oppidum, ac denique expugnare potuisse credebat. Contrà factiosi ad Urbem lætari id ipsi secùs evenisse, nullâ rei publicæ curâ, quam per Mazarini damna perditam, aut saltem labefactatam velle nihil pensi habebant. Sed Belfortius, & Gondius singillatim, *Malè consultum Cameraci inceptum* dictitabant *dignum temerariis autoris consiliis exitum habuisse: neque id Mazarinum rei publicæ, sed suæ causâ designasse, qui ad exemplum Balagnii, sibi Cameracum ab Rege dono dari voluisset, cum agro vicino, quibus finibus Balagnius quondam obtinuisset possidendum: hæc hospitem, atque advenam moliri, quo munitus adversùm leges, has impunè violare, rem ipsam publicam, & privatas cujusvis invadendo possit. Ipsum eâ gratiâ Picardiam provinciam, Ambianum Urbem, atque Arcem, Peronam quæ sit in finibus agri Cameracensis affectare. Regem ut ne ad Urbem veniat prohibere, quoniam eò cuncta pro lubidine facere pudor sit Senatu coram, atque omnibus bonis.* Ea res plebis animos afficiebat maximè, cui ex Regis ad Urbem commoratione ingens compendium est, atque adeò facilè erat hujus odia in Mazarinum fovere, qui Regem foris attineret. Ipse tamen nihil his permotus de re publicâ benè, ac fortiter per reliquum æstivorum gerendâ cogitabat.

Hunc inimicos, æmulos, hostes de gratiâ reconciliandâ, aut de pace sanciundâ secum agere lubentem sinere diximus, uti pro temporum varietate isthæc aut porrò faceret, aut omitteret. Nicolaus Bagnius Pontificis Nuntius, atque Michaël Morosinus Venetorum apud Regem Legatus perpetuò cum eo de pace Ludovicum inter, & Philippum agebant, quibus hujus studium de more ostentabat. Penneranda tametsi

in Hispaniam se per Galliæ fines redire subitò velle simulaverat, cujus rei gratiâ ab Rege Diploma postulaverat, quo id tutò sibi facere liceret, restiterat tamen usque in Belgio, neque detrectabat cum Mazarino de pace colloqui: nam illi eadem quæ huic cautio erat, simulare videlicet Philippum nequaquàm pacem abnuere: præterea rebus nostris haud sicut antehàc ex voto fluentibus æquiores se quàm apud Monasterium Vestfalorum pacis conditiones habiturum sperabat. 1649.

Igitur hujus colloquii specie Mazarinus in Agrum Cameracensem proficiscitur, qui non longè ab Valentianis abest, quò Penneranda venturus erat. Apud Castellum in hoc Agro Harcurius stativa habebat, quò consilium Mazarinus cum eo, Villaregio, ac Pralinoplessio Equitum Tribunis, (uterque cum Mazarino venerat,) atque cum cæteris Ducibus habuit. Nihil operæpretii per reliquum æstivorum fieri posse visum: sed una cura fuit sublevare finitimæ Picardiæ plebem, longiùs in hosticum progrediendo, uti Belgarum copiis exercitus aleretur. Igitur placuit Harcurium si quà fieri posset, Scaldim traducere copias, atque insulam ingredi, quæ ab Amandi-fano nomen habet, intactum usquè hostium agrum, opimumque. Mazarinus quamdiù in stativis fuit, cum omnibus, & cum Ducibus maximè colloqui familiariter, uniuscujusque patienter seu querelas, seu sententias audire, habere liberaliter, colere donis, ac munusculis, in convivium adhibere, prorsùs cuncta alia facere, queis & primorum, & vulgi gratia colligitur.

Germanos potissimum benignè Mazarinus appellavit, habuitque, & quia aut negligentiæ in custodiis, aut proditionis ubi auxilia ad Cameracum transierant, insimulati fuerant, eos hac culpâ liberavit: nam Regis litteras ad Oëmum Tribunum attulerat, quibus Rex Germanorum fidem, æquè ac virtutem collaudabat, ostendebatque procul ab his proditionis abesse suspicionem. Id ipsis necesse fuit, quos majores non ab omni culpâ modò, probrove, sed & ab ipsâ culpæ opinione vacuos esse voluêre: eo hunc ab quo in se vulgata sit in jus vocare tenentur, atque ita expurgare se, uti Judex hanc falsò vulgatam videri decernat, quod ni quis fecerit, aut ubi si cesset, improbus, intestabilisque habetur, huic decedunt omnes, aditum, sermonemque defugiunt, ut ne ipsi consimiles habeantur.

Dudùm Leopoldus ex copiâ rerum suspicabatur Harcurium Scaldim copias traducere tentaturum: quod uti prohiberet, per omnes ripas, ac vada valida disposuerat præsidia, atque munitiones ubi opus esse existimaverat maturè objecerat. Apud Neovillam tamen posse amnem trajici spem nactus Harcurius, eò cum sclopetariorum equitum suâ, atque Condæi alis, præterea his quibus Arnaldus Corbevilla Tribunus est, properat, agmen gravioris armaturæ equites clausêre. Neovilla vicus est paulò infrà Buchaïnum ad Scaldim: ex adverso loca sunt paludosa castris habendis importuna, quò minùs Harcurium eò conaturum Leopoldus existimaverat trajicere amnem. Ipse apud Denaïnum Cœnobium paulò inferiùs ad eumdem Scaldim castra habebat, qui ubi nun-

1649. tiatum est ad Neovillam Gallos adventare, idoneum eò qui ripam adversam defensarent, militum numerum mittit: hi sclopetis nostros vicum ingredientes primùm infestavêre, qui vicissim perforatis ædibus, quæ propiores amnem erant, & ipsi adversùm hostes crebras emisêre glandes: sclopetarii equites sicuti diximus fuêre, quibus disciplina est equos sicubi opus est omittere, & pedibus pugnare: gravioris armaturæ equites intereà instructi in subsidiis fuêre, opperientes peditum quæ subsequebantur copias, cum impedimentis, tormentisque.

Harcurius vir impiger subitò Broglium, & Belieroplessium cum idoneo quemque equitum numero dimittit, qui suprà, atque infrà Neovillam explorarent, si quà fluminis trajiciundi major aliò facultas foret: ipse circonspectans apud Neovillam omnia, dum obversatur amnis ripæ, fortè glans ab hostibus qui stabant ex adverso emissa hominem ita afflixit, uti quod non fecerat vulnus, prohibente bubalico tegumento, id ab medicis subitò fieri necesse fuerit, ex quo gravissimo dolore affectus est: tamen equo se statim imponi jussit, factusque obviam agmini peditum advenienti, hos ad amnem imperat descendere, pars ante se aggerem jacere, alii sclopetis infestare hostem, donec levi perfectâ munitione omnes eminùs quantùm intercedente fluvio licebat, acriter rem gessêre: simul nando Poloni, atque alii aliâ parte in adversam evadunt ripam, funes queis scaphæ, atque alia navigia faciliùs traducerentur, dein pontem ex arundinibus confectum religant: plures ita transvecti amnem muniunt sese, arcentque hostem, cæteri subsequuntur.

Leopoldus quem cum omni exercitu adventurum, pugnaturumque eâ die plerique arbitrabantur, & nostris in fluminis transitu occupatis, atque ut ferè fit perturbatis interventurum, non cessavit modò, verùm etiam quæ habebat apud Denaïnum castra munitissima, iis continuò movit, Valentianasque urbem in propinquo item ad Scaldim validissimam concessit. Perfecto intereà qui ab nostris institutus fuerat super amnem ponte, omnia tormenta, atque impedimenta traducta, castraque Harcurius eadem apud Denaïnum, quæ anteà Leopoldus, habuit.

At is seu virtuti suorum diffidens, seu re apud Cameracum in tuto collocatâ satis habebat Harcurium prohibere, ut ne quid simile aliò tentaret, apud Valentianas Scaldim exercitum traduxit, ut amnis sicut antehàc mutatâ modò ab utrisque ripâ intercederet: sed nondùm omnes Leopoldus traduxerat copias, cùm equites Galli, Germanique ab Harcurio præmissi advenêre. Novissimum hostium agmen in Valentianarum suburbio restiterat, sexcenti equites, mille ducenti pedites fuêre, Lotharingi veterani omnes: hos nostri acriter adorti parùm initio profecere, nam in viis cavis, inter hortos, ac macerias haud timidi resistebant, ac tametsi equites pulsi, pedites tamen nihil territi glandibus propugnabant. Tormenta ab Urbe, atque sclopetarii ab mœnibus haud quaquàm intereà cessabant, quod etsi Lotharingis addebat animos, tamen nostris tanta virtus, atque audaciâ fuit, ut hostem propulerint: his Villequierus, & Belieroplessius cum Harcurii sclope-

tariis equitibus subsidio venerant, qui persequentes hostem in suburbium ipsum unà introiêre, compluresque inspectante qui intrà portas Valentianarum erat Leopoldo ab nostris cæsi, quanquàm deterrendis iis ab suburbii ingressu primæ hujus ædes incensæ fuerant. 1649.

[a] Steinvilla qui peditibus Lotharingicis præerat ab nostris captus, abductusque est, unus modò Helvetius Vicecenturio desideratus ex nostris, [b] Entraguæus dùm hostes propiùs urbem persequitur, ab his vicissim captus est, atque abductus: omninò & apud Neovillam, & apud suburbium ab Harcurio præclarè, ac more institutoque suo gesta res est. Sed hæc ad summam belli haud magnoperè pertinebat, nam oppidis in hostico potiri, is demùm belli fructus est, quem nostri quotannis ante civilem tumultum capiebant: contrà hostes hoc anno Ypras, prioribus æstivis Landrecium, atque Armentariam, & Curtracum receperant, ita primùm Sociarum Civitatum ubi ab fœdere discesêre, deinnostrâmet culpâ, & partium lubidine Galliæ fortuna mutata.

[a] Steinville.
[b] Entrague.

Sed Harcurius traductis Scaldim copiis opimo hostium agro potiebatur, qui sicuti insula Scaldi, Scarpâ, atque Sanceto amnibus continetur. Is frugum fertilissimus ex Amandi-fano sicuti diximus nomen habet, quod oppidum ad Scarpam, Condæum è regione ad Scaldim positum est, item Duacum ad Scarpam è Valentianarum regione. Apud Duacum validum Leopoldus equitum, peditumque collocaverat præsidium, urbi, simul & agro tuendis: haud procul ab urbe statio erat equitum, neque longè ab eo loco Harcurius posuerat castra, qui & ipse pro castris stationem equitum habebat: hæc vicinitas hortabatur, ut hostium custodiam pelli juberet, qui id ipsum sicuti res monebat, suspicati ab Duaco venêre subsidio suis.

Harcurius tunc cùm maximè quæ huic incœpto usui erant parabat, quatuorque equitum qui in statione erant turmis totidem turmas alias adjunxit, quas omnes ad hostem duxit. Comitati sunt Imperatorem Villequierus Legatus, Quincæus, & Roncerollus castrorum Præfecti, multi prætereà nobiles, adolescentesque primarii, qui virtutem, famamque Harcurii secuti voluntate, atque sumptibus suis in eo exercitu militabant. Inter hæc nuntiatum adventare hostes, qui tametsi majore quàm nostri numero erant, tamen ab Harcurio ultrà fossam quæ viæ militari ab latere fuit, pulsi sunt. Eò Croatarum equitum manus (septingenti fuêre) catervatim sicuti advenerant, redintegrant pugnam, quos Villequierus, Quincæus, & Roncerollus præclarâ Nobilitatis quæ voluntate militabat operâ usi fudêre, atque fugavêre: tantum hostis persequendi studium plerisque fuit, ut ad urbis portas modò cessarent, ægrè ab Præfectis, Tribunisque, atque ab ipso Imperatore denique retracti, tametsi ab mœnibus, turribusque sclopetis, ac tormentis peterentur.

Dum hæc foris geruntur, intereà domi plerique omnes Mazarino invidere miserè: sed huic singillatim Condæus ex negatâ rei navalis Præfecturâ, ac multis aliis de causis in dies infensior erat, neque huic ægrè fuerat Cameraci incæptum sicuti prædixerat, secùs cessisse. Hic

1649. tùm ad Aulam redierat, quæ dudùm apud Compendium morabatur: cumque Senatus, Populusque Regem ad Urbem redire magnoperè cuperet, Condæus ut id fieret palàm, ac publicè autor erat, jubenti magis, quàm consulenti similis, atque Gastonem ut idem sentiret, diceretque compulerat, nihil admodùm obstante Rivierâ, quo magis operâ suâ Mazarinus apud Gastonem egeret, atque ita Cardinalatum adipisceretur denique, ad quem habendum hujuscemodi opportunitatibus, ac magis necessitatibus egere se satis intelligebat. Mazarinus tametsi verisimile erat hunc daturum operam, ut Aula foris agitaret, usquedùm omnem adversùm se Senatûs Populique invidiam tempore dilapsam judicaret, tamen cùm omnis ei rei interjecta mora augendæ magis, quàm minuendæ invidiæ esset, nihil obstitit quò minùs fine æstivorum Aula de more rediret ad Urbem, quæ res ab omnibus jamdiù exoptata cunctis in Urbe Ordinibus lætissima accidit. Regi igitur, atque Reginæ matri advenientibus Mombasonus Præfectus Urbi, Mercatorum Præfectus a Feronius Præses cum aliis Urbanis Magistratibus obviam processère, dein frequens effusa portis multitudo festivis clamoribus hanc celebrantes diem, & feliciter Regi, atque Reginæ matri precantes, Mazarinus in rhedâ unà cum his erat, sicut eos ipse reduceret, nec tùm ob eam rem invisus plebi.

a Le President le Feron.

Intereà Harcurius ad Arleuxium habebat castra, quid faceret incertus, quando ab hoste nulla fiebat pugnandi potestas, qui & ipse apud Amandi-fanum stativa habebat, quod oppidum ad Scarpam positum esse diximus. Nam Leopoldo cautio erat, uti perpetuò castra ad amnem locaret, uti quà parte amnis nostri adventarent, eâ relictâ trans amnem esset in tuto. Valentianas, atque Duacum quæ oppida in eâ regione validissima sunt, atque tùm præsidiis instructissima, oppugnare tam vicino hoste temerarium videbatur, atque etiam Buchaïnum: reliquum erat, ut ad Condæum Harcurius adjiceret animum, haud ita firmum, magnumque, sed in hosticum procedere volenti opportunum: nam ubi Scaldim eò trajeceris, nulla Brussellas usque flumina transitu difficilia intercedunt. Igitur Arleuxio movit, idem & Amandi-fano fecit Leopoldus, ut ne hosti opportunus foret, atque ad Mortaïnum concessit, quò impedimenta præmiserat, ut expedito agmine ab Amandi-fano, si eò duceret hostis, abscedere copia esset. Harcurius Valentianas versùm iit, atque haud procul urbe posuit castra, statimque equites quingentos, & millia peditum duo Gallos, Germanosque qui Condæum obsidere inciperent præmittit, ipse de secundâ vigiliâ eodem ducit, suburbium per Broglium castrorum Præfectum occupat, ac perforatis ædium muris oppidi fossæ est appropinquatum, atque continuò admota tormenta.

Qui oppidum defensabant, ii eminùs, & cominùs propugnabant acriter, tantâque agebant vi, ut Harcurio veniret in mentem hunc esse primum, eumdemque ultimum eorum conatum, atque egregiè tum sustentatâ re deditionis conditiones si honestæ ferrentur, accepturos.

Sed

Sed hunc ea ſpes fruſtrata eſt, quamobrem acriùs ab noſtris geſta res eſt, tantumque tormentis labefactata ſunt circà oppidi portam omnia, ut ad hanc brevî aditum fore nemo dubitaret. Iterùm igitur mitti ad Præfectum placuit, qui atrocia minaretur, ni protinùs deditionem faceret. Sed ubi tergiverſatur, porrò tormentis mœnia quatiuntur, quo factum eſt, uti ſubitò obſides mitteret, ac ſibi viciſſim mitti poſtularet, & quas Harcurius ferebat conditiones, eas lubens acciperet. Secundùm has deditum Harcurio cum Arce oppidum eſt, quo Præfectus cum quingentis peditibus, & equitibus quinquaginta eſt egreſſus, atque hi omnes ſicuti convenerat, Valentianas cum idoneo præſidio deducti ſunt. Miſſi intereà fuerant ab Harcurio Grancæus Legatus, & *a* Igbius Anglus Caſtrorum Præfectus, cum equitibus mille ducentis Gallis, Germaniſque, qui vicos, & Caſtella ad Haïſnam amnem propinquum aut metu, aut vi redigerent in poteſtatem, ut ex his locis exercitui, Condæique præſidio frumenti, cæterique commeatûs copia eſſet, quod ab his factum eſt ſedulò, atque in caſtra prædâ onuſti cum aliquanto captivorum numero rediêre. 1649. *a* D'Igby.

Finem æſtivorum hoſtes opperiebantur, quo Harcurium, atque omnem exercitum longiùs in hyberna intrà regni fines abire neceſſe erat, atque tum recipiundi Condæi copiam fore ſatis ſcibant, quod damni intereà uſque facerent, parùm ad ſummam rerum pertinere: Una igitur Leopoldo cura erat, necubi noſtris opportunus foret. Ita in aliquâ re occupatis haud procul aderat, ne latè vagarentur, ubi vacui erant, longiùs, neque tamen unius diei itinere abſcedebat. Igitur ubi Condæum captum videt, ab Mortanio quò acceſſerat, Tornacum Urbem magnam, atque opulentam diſceſſit. Difficiles noſtris tum erant commeatus, tametſi omnis ager obnoxius, atque omnia præter urbes loca in poteſtate eſſent: ſed in illas convecta fuerant pleraque omnia, quo fiebat, ut ex Galliâ frumentum advehere neceſſe eſſet. Apud Guiſium fuerant horrea inſtituta, quod ab Condæo bidui carros ducentibus itinere abeſt, intercedunt hoſtium oppida, atque in his valida erant equitum præſidia, quæ commeatus prohiberent, Landrecium, Cameracum, Queſnoïum, Valentianæ, prætereà viarum anguſtiæ, quæ paucos unà capiant, atque adeò inſidiis opportunæ: ut ab his tuti eſſent commeatus, magno equitum numero qui præſidio eſſent opus erat.

Conſumpto propè omni quem Grancæus, atque Igbius adduxerant commeatu, præterquàm quod ex eo in horrea apud Condæum collocatum fuerat, annonæ inopia in exercitu ſubitò futura videbatur: cui ut Harcurius præverteret, Villequierum Legatum cum tribus equitum millibus, ac trecentis ſclopetariis peditibus Guiſium dimittit, qui commeatus advehi juberet, atque his præſidio eſſet, dati qui adjutarent Quincæus, & Beliero-pleſſius Caſtrorum Præfecti. Hi Guiſio redeuntes apud Romirium cum carris quibus annona vehebatur pernoctavêre: Queſnoïum in propinquo eſt, quò hoſtes equitum duo millia, ſclopetarios pedites mille habuêre: hi noctu oppido egreſſi lo-

1649. cum insidiis opportunum insederant, apud rivum quemdam altero ab oppido lapide, Vilersio vico haud procul: eò nostris longiori, atque adeò tenui agmine transeundum erat, propter viarum angustias, neque primi ultimis, neque hi illis subsidio esse poterant.

Primum quod Quincæus ducebat agmen, id quidem rivum, atque angustias intactum ab hostibus superavit, commeatusque unà erat: sed ubi novissimum quod Beliero-plessius ducebat, angustias ingredi cœpit, ibi verò equites hostium mille, cum manipulis sclopetariorum è latebris consurgunt, prodeuntque, & nostros acriter aggressi magnoperè urgent. Beliero-Plessius nihil hostium impetu territus, hunc cum duabus modò turmis inhibet, intereà dum sex aliæ rivum, atque angustias & ipsæ superant, dein propulsis tantisper hostibus postremò ipse cum suis duabus turmis ultrà rivum, & angustias evasit. Sed & eò hostes ab viarum gnaris aliquo circuitu deducti brevî advenêre, quos numero trecentos Beliero-plessius cum aliis recentibus equitum duabus turmis excepit, propulsavitque. Ex hostibus cæsi ampliùs centum, atque aliquot vulnerati, captique, octo modò è nostris desiderati, turmæ unius dux *a* Sasseyus dum cupidiùs hostes persequitur, ipse ab his captus, abductusque est. Aderat Villequierus qui ab primo agmine ad novissimum ubi suos premi senserat subito venerat, & cum eo Quincæus, atque alii, intervenit & pugnantibus Roncerollus ab Harcurio missus obviam Villequiero, ac commeatui, cum millibus equitum duobus & sclopetariis mille, quo faciliùs hostis pulsus ad Quesnoïum usque est, dein reliquum itineris nostri pacatum habuêre.

a De Saffey.

Cùm sub æstivorum finem difficiliores in dies commeatus essent, Harcurius ab Condæo Brussellas usque equites dimisit, qui vastarent agros, vicos, villas, castellaque expugnarent, atque inde frumenta aveherent: id & factum ad usque amnem Sabim, quò Grancæus Malbugium oppidum, Esderam Castellum, atque alia loca cepit, diripuitque: postremò vastatis circùm Condæum undequâque, aut direptis omnibus, ita ut cùm frumenti, tùm pabuli inopiâ eò agitare exercitus porrò nequiret, Harcurius oppido præsidium eduxit, videlicet haud satis firmo ad propugnandum, usquedùm ab finibus Regni succurreretur, nam longiùs in hostico positum est. Dein exercitum quamdiù frumenti, atque pabuli copia fuit, in hostium agro circumduxit, alias aliò stativa habens, maximè Legiam versùs, quo Sfondratus quidpiam moliri videbatur. Sed is opportunitatem nactus cum Harcurius longiusculè abesset, Sylvamotæum Castellum quintâ die postquàm oppugnare cœperat, coëgit ad deditionem: post paulò Harcurius plerasque omnes copias in hyberna dimisit, ipse verò ad Aulam rediit. At Beliero-plessius cum aliquanto equitum numero post Harcurii discessum in hostium finibus porrò commorari jussus est, & quid reliqui ipsis consilii foret, explorare: nam tametsi annus in exitu erat mense Decembri, nondum tamen quiescebant, sed quidpiam Legiam versùs

moliri velle videbantur, aut si quò aliò spes rei benè gerendæ foret. 1649.

Eo Beliero-plessius equites Pernas ducit, quò stativa per octiduum habuit. Illinc discedere parabat, atque ad id copiæ instructæ erant, cùm per exploratores certior factus est, ad se hostes venire. Igitur quà adventabant educit agmen, struebatque ipsis insidias, cùm advenientium excitus strepitu cum paucis equitibus obviam procedit, atque prælium incipit: at qui in insidiis erant, ii vano metu adducti profugêre, ita ipse qui primùm relaturus pedem pugnaverat, ut hostem ad locum insidiarum pertraheret, tum resistere coactus est, ac statim misit, qui suos bono animo esse juberet, atque ordines restituere, dum ipse rem sustentat: tanta intereà ejus, atque horum qui unà erant virtus fuit, ut hostem propulsarent. Sed is paucitate nostrorum cognitâ procurrit iterùm, ac ni equitum turmæ duæ subsidio venissent, Beliero-plessius, cæterique summo in periculo versabantur: propulit tamen hostem denuò, dein agmine paulisper constituto iter ad Regni fines sicuti constituerat ingreditur: locum apud novissimos ipse deligit, ratus sicuti res monebat, hostes crebris præliis iter nostrorum morari conaturos: sed quoties id incœpêre, toties ab eo, atque ab aliis qui claudebant agmen, inhibiti, pulsique sunt, donec nostri incolumes Auxium Castellum ad Autiam amnem pervenêre.

In Italiâ, atque in Hispaniâ citeriori nihil admodum aut ab nostris, aut ab Hispanis est hoc anno gestum, tametsi his magna copia fuit: nam in Provinciâ Italiæ finitimâ, item in Aquitaniâ, quæ ad Pyrenæum pertinet, tumultuatum ab popularibus, atque adeò quæ in Italiam, & in Hispaniam decretæ fuerant copiæ, eæ pleræque in provinciâ utrâque manere jussæ sunt. Provinciam obtinebat Ludovicus Valesius Aletsius Comes, sicuti antehàc memoravimus, cui cum Aquensi Curiâ intercedebant simultates. Curiis juris dicundi, qui provincias obtinent, iis bellicæ rei cura est: his Nobilitas quæ arma tractare solet, illis plebes quæ se Curiarum judiciis adversùm Nobilitatis potentiam, atque injurias munitam vult, favere solet: cæterùm in instituendis Curiis, qui provincias cum Imperio obtinent, eorum moderandæ potentiæ Reges studuisse aiunt, huic alteram opponendo. Nam sicuti natura, ita & res publica contrariis sustentatur.

Vidimus suprà Baremium ex Aquensi Curiâ fidem Senatûs implorantem, atque postulantem, ut illi adjumento esset, quo regium Edictum de augendo in hac Curiâ Præsidum, & Consiliariorum numero, ut alteris modò per vices Jurisdictio semestris esset, dum alteri quiescerent, ac præctereà de unâ Libellorum Classe instituendâ abrogaretur. Contrà tum Aletsius Comes summâ ope nitebatur, ut Aquensis Curia de jurisdictione semestri, ac de Libellorum Classe Regi morem gereret, quod nî sponte faceret, hanc vi adigere parabat, atque eâ causâ Richelium navibus longis Præfectum, ac multos nobiles, & milites secùm Aquas Sextias adduxerat: præterea adduxerat quempiam, qui unum ex novis Consiliariorum in Aquensi Curiâ institutis Magistra-

1649. tibus ab publicanis coëmerat, operam daturus, ut in hanc Curiam admitteretur: hanc Aletſii haud gratuitam operam eſſe dictitabant, ſed venditatam publicanis, quibus horum Magiſtratuum venditio certâ pecuniâ in ærarium collatâ permiſſa fuerat: eo in Aletſium Curiæ Aquenſis invidia ingens, & in emptorem novi Magiſtratus tantum odium fuit, ut hunc inter Centuriones, Vicecenturiones, atque alia militiæ munia obire ſolitos complures ex Aletſii comitatu unà cibum capientem ſex homines perſonati, ut ne cognoſci poſſent, interfecerint. Aletſius hanc cædem vindicare in noxios parat, pergitque ſummâ ope niti, ut Edictum de Semeſtri Juriſdictione, & Libellorum Claſſe in Aquenſi Curiâ promulgetur. Aquenſes Præſidum, atque Conſiliariorum hortatu arma capiunt, *a* Carſius Comes Legatus in Provinciâ, & per Aletſii abſentiam pro Prætore eſſe ſolitus cum imperio, Curiæ, & Aquenſibus favebat, cui multitudine freto cùm Aletſius ſe imparem ſentiret, ei fidem dedit, ſeſe nihil prohibiturum quò minùs Aquenſis Curia poſt biduum ſicuti antehàc jus diceret, quod quidem facere prohibita fuerat, donec Edictum de quo memoravimus promulgaret.

a Le Comte de Carſe.

Intereà Aletſius clàm milites in urbem introducebat, quo factum eſt, uti plebes fraudem ſentiens arma caperet denuò, & Carſio, atque *b* Braſio Barone, aliiſque ex Curiâ ducibus in Aletſii milites qui ſe in Prædicatorum plateâ pro loco, & tempore muniverant, impetum facerent: cæſi pauci, arma cæteris adempta, atque urbe omnes emiſſi ſunt: Senatus verò contrà quàm Rex juſſerat, habitus, decretumque uti poſthabito de Juriſdictione Semeſtri, & Libellorum Claſſe Edicto porrò haberetur, Carſius in Provinciâ pro Prætore eſſet cum imperio (ita Aletſium in ordinem redigebant) qui tum apud Aquas ſextias Conſules erant, facti videlicet ex Regis, aut Aletſii voluntate, & qui negotia provinciæ procurabant, ii conjicerentur in carcerem, Braſius, atque Segueranus qui antehàc Conſules fuiſſent, in hoc etiamtùm Magiſtratu eſſent, uſque dùm alii ſubrogarentur.

b Le Baron de Bras.

Iterum hoc anno in Provinciâ motum quidpiam eſt: apud Draguignanum oppidum Judex quidam necatus fuerat, de cujus cæde uti quæſtio haberetur, quoſdam è ſuo Ordine Aquenſis Curia eò miſerat, quos armati equites, pediteſque ſecuti fuerant præſidii causâ: poſt paulò Carſius trecentos equites, ſclopetarios ſexcentos eódem miſit, quod quidem ſibi injurioſum ratus Aletſius, neque injuſſu ſuo cuiquam in Provinciâ quam obtinebat, milites cogere licere, continuò cogit ipſe copias, nobiles ſibi fidos evocat, quibus Aquenſes occurrêre: ſed ab Santandreâ, Villafranco, Adretſio, Francamonte, Sanfronſio, atque aliis fuſi fugatique ſunt: dein eò miſſus ab Reginâ Joannes *c* Stampæus Valancæus è Conſilio regio pacem Aletſium inter, & Curiam Aquenſem, Carſiumque conciliavit, pacataque demum Provincia eſt.

c D'Eſtempe de Valençay, Conſeiller d'Eſtat.

In Aquitaniâ Curia, Populuſque Burdigalenſis adversùm Bernardum *d* Nogaretum Spernonium rem acriùs, atque pertinaciùs geſſêre. Is provinciam ſicuti Spernonius pater antehàc, tùm obtinebat, ab

d Le Duc d'Eſpernon de Nogaret.

quibus se dudùm graviùs habitos Burdigalenses querebantur. *Superba patris, filiique fuisse imperia, nepotem a Candalium adolescentem cui eadem provincia destinetur, probè similem avo, patrique esse, atque adeò nullum superbè in se imperitandi finem fore. Tubæ-Castellum quod Urbi instar arcis sit, Spernonio animos facere, uti quodcumque lubitum sit, id adversùm se incipiat audaciùs, quo sublato minorem homini malefaciundi facultatem fore.* Intereà misêre ad Regem, Reginamque matrem qui expostularent injurias, Spernonio provinciam adimi, atque alteri decerni flagitarent. Sed ea res Aulæ parùm probabatur, cùm quia præter morem erat, provinciam cuipiam datam adimere, pro lubidine plebis plerumque inconsultissimæ, tùm quòd Mazarinus sibi Spernonium adjunctum volebat, consiliumque erat homini uti *b* Martinossia sororis filia Candalio Spernonii filio nuberet. 1649. *a* Le Duc de Candale. *b* Martinossi.

Primùm Regina Burdigalam misit *c* Vayerum Argensonum virum gravem è Consilio regio, qui omni ope niteretur Burdigalensem Curiam, Populumque cum Spernonio reducere in gratiam: quæ res tam difficilis fuit, atque aspera, uti sæpiùs inter plebis tumultuantis turbas ipse, filiusque dum has sedare student, vitæ discrimen adierint. Sed qui Burdigalâ missi ad Aulam fuerant, ubi in Mazarino nihil auxilii esse vident, Condæum adiêre, quem ipsi iniquum esse sciebant. Is nusquam hos sibi rejiciundos, sed magis accuratè, ac liberaliter habendos censuit, si forte posthàc sibi, (ut sunt humana) usui esse possent. In Aquitaniâ Burdigalenses domi, forisque bellum adversùm Spernonium sumpserant, quod variâ fortunâ gerebatur: nam extra mœnia oppidani plerúmque minùs valebant, *d* Chambaretus è vicinâ Nobilitate his Dux erat, homo senex, neque satis belli sicut hodie geritur sciens. *c* Le Vayer d'Argenson. *d* De Chambaret.

Is Liburnum versùs eos duxerat, haud procul Urbe, quò Isla Duranium amnem influit, sex armatorum, ad septem millia fuêre, quibus ex improviso intervenêre *e* Marinus Comes, atque *f* Serra item Comes Castrorum Præfecti ambo, ille cum maritimâ, atque Aquitanicâ Legionibus, hic cum Crequii equitum alâ: ipse Spernonius aderat cum pleràque quam evocaverat nobilitate, & sclopetariis equitibus, quos custodiæ causâ habere solent ii, qui provincias obtinent, ac denique Candalii filii equitum levis amaturæ turmâ, veteranus omnis miles adversùm urbanum, tyronem, & collectitium, qui continuò diffûgit: Chambaretus modò cum paucis nobilibus generis, & pristinæ virtutis memor restitit, & gloriosam mortem fugæ consilio prætulit. *e* Le Comte de Marin. *f* Le Comte de la Serre.

Cùm id Burdigalensibus secùs cessisset, haud difficulter cum Spernonio in gratiam redière, quod idem tamen Senatus nihil Populi exemplo permotus abnuit. Sed Spernonius hujus Ordinis audaciæ ulciscendæ studio, ab Reginâ ut ab Jure de more dicundo interdiceretur postulavit, id decretum quidem in Consilio regio, atque huic rei per duos Consilii regii Apparitores conficiundæ Regina Gastonem Joannem Baptistam *g* Comingium Custodum corporis Ducem delegit: sed hæc tentata co- *g* Le Comte de Cominge.

1649. ram ipso apud Burdigalam Spernonio Populum ad pristinam revocavit insaniam, ita ut Spernonius, atque unà Comingius incœptum omittere, ac statim abire coacti sint. Comingius tamen haud despondit animum, atque Portas oppidum ad Garumnam venit, eò & ab Senatu Burdigalensi venêre quidam, sed nihilo magis tùm profecit, quàm antehàc profecerat Argensonus.

a Le Marquis de Sauvebœuf. At Chambareto mortuo Burdigalenses a Salbovium Marchionem sibi Ducem delegerant: hic apud Petrocorios clarus genere novis rebus, atque factionibus perpetuò studuit, Gastonis Sectam ubi ab Rege Ludovico fratre desciverat secutus, atque tùm ex veteri disciplinâ adversùm Regem filium arma sumere nihil pensi habuit: idem fecit mox b Lusignanus Marchio, ac postremò c Theobonus. Sed d Guionetum aiunt suadere Buillonio voluisse, uti Burdigalensibus Imperator esset: ille specie pacis ab his missus ad Aulam, contrà quæ ad bellum gerendum pertinebant, ea pro virili apud Urbem agebat, cum factiosis in Aulâ, & in Senatu consilia conferens, ac maximè cum Belfortio, & Gondio.

b Le Marquis de Lusignan. c De Theobon. d Guionnet.

Postquàm neque Argensonus primùm, neque posteà Comingius quidquam de pace ab Burdigalensibus impetrare potuerant, pertendebantque ipsi postulare, uti Spernonio adimeretur Aquitania, atque alteri traderetur, Mazarinus quid facto opus esset haud satis expediebat: nam si his morem gereret, metuebat uti Condæus hanc sibi provinciam dari vellet, ex quo majus rei publicæ periculum fore arbitrabatur, quàm ex Burdigalensium in Spernonium odio, belloque. Sed visum ad eos virum & virtute, & dignitate conspicuum mittere, ac prætereà moderatissimo ingenio, atque adeò conciliandæ inter diffidentes paci aptissimo. Is fuit Pralinoplessius Equitum Tribunus, qui rectà Blaïam contendit: arx munitissima est ad Garumnam amnem, paulò infrà Burdegalam. Ubi eò advênit Burdigalenses Tubæ-Castellum oppugnabant, ab quo incœpto nequicquàm eos deterrere conatus est: cùm verò Spernonius nihil eò auxilii potuisset introducere, postremò deditum est, ac subitò ab Burdigalensibus dirutum, qui tanto operæpretio facto nullis conditionibus adduci ad pacem poterant, nisi si Reginæ placeret Spernonium amoveri.

e Le Comte du Daugnion. Louis Foucaut. Intereà e Daugnionus Comes cum Classe Garumnam erat ingressus, multaque in propinquo Burdigalensibus inferebat damna, quibus denique permoti Pralinoplessio auscultare decrevêre. Is in has conditiones pacem dedit, Ut ne Tubæ-Castellum donec Rex legitimam ad imperandum ætatem attigisset, reficeretur: oppidani portorio quodam super vino in urbe, qui accolunt aliquâ sectionum parte levarentur: quæ dicta, factave per hunc tumultum essent, ea ne cui fraudi, vel noxæ forent. Sed qui sibi maximè, non Senatui, Populoque Burdigalensi bellum gerendum sumpserant Lusignanus, & Salbovius, & qui cum his congruebant alii nihilò seciùs in Hispaniam misêre, qui pecuniam ad belli sumptus peteret. Hic ad Aro Comitem cujus maximè

operâ ad omnem rem publicam administrandam Philippus Rex utitur, deductus est, atque ab eo comiter, & liberaliter habitus: nihil tamen priùs in eo negotio sibi faciundum Aro est arbitratus, quàm satis sciret, quæ Factionis opes apud Burdigalam essent, & quem ex eâ fructum Philippus capere posset. 1649.

Eò a Battevillam qui finitimam Aquitaniæ Guipiscoam provinciam obtinet, hominem Sequanum Burdigalam ire jubet, qui ubi advênit cum multis ex Curiâ, & cum aliis sæpiùs consultavit palàm, ac publicè, sicuti Burdigalenses sui juris facti sibi amplum, atque magnificum esse ducerent, ab duobus potentissimis orbis terrarum Regibus coli, atque amborum habere Legatos, alterum in Urbe, alterum in propinquo, consultarentque utrius amicitiam mallent.

a Le Baron de Batteville.

In Italiâ postquàm Caracena Franciscum Atestinum Mutinæ Ducem ad pacis conditiones adegerat, nostrosque dedito Pompanesco, atque aliis hybernis Cremonensi omni agro abscedere coëgerat, omnem porrò belli gerendi cogitationem omisisse videbatur, totus in apparandis iis quæ advenienti ab Germaniâ Mariæ-Annæ Hispaniæ Reginæ accipiundæ perhonorifica visa. Hæc apud Tridentum cum Ferdinando fratre Pannoniæ, seu Ungariæ Rege erat, Ferdinandi III. Imperatoris liberi ambo, ac Philippo IV. Hispaniæ Regi sororis filii, cui absenti nuper apud Viadanam illa nupserat, datâ utrimque, atque acceptâ conjugali fide, quod Philippi nomine ab hujus qui aderat Legato factum. Tunc verò nova nupta ad virum deducebatur, quam Ferdinandus frater in Hispaniam usque prosequi decreverat, sed Hispanos nolle aiebant, uti Mediolanum prætergrederetur.

Hunc rumor erat Mariam Theresiam unicam Philippi filiam sibi uxorem expetere, atque unâ Hispaniæ Regnum quod virgini dotale futurum est, ni Philippo patri filii ex hac secundâ uxore nascantur. Regina apud Mediolanum tantisper commorata Finalem petiit, eò navim conscensura. At intereà dùm adventaret, Pimientus qui Hispanicæ Classi Prætor erat, Reginamque in Ligustico mari opperiebatur, apud Oneliam Sabaudiæ Ducis oppidum, agrumque exscensionem fecerat, ac regionem hanc ad mare positam occupaverat, quæ posteà ab Sabaudiæ Duce haud difficulter recepta est. Reginam Finalem petentem Caracena comitabatur, qui tametsi ab Sabaudiæ Duce per Pontificis Nuntium Reginæ verbis postulaverat, ut huic tutò per vicina illius finibus, atque præsidiis loca iter habere liceret, idque facilè impetraverat, copias tamen iisdem admovit finibus, atque alias in eam quam Linguas appellant regionem secum duxit, quæ Reginæ præsidio forent: hæc regio ab Subalpinis, Montisferrati, & Mediolanensi Agris ad Ligures pertinet.

Ubi navim Regina conscendit, Caracena primùm Oneliam quantùm fieri posset muniri jussit, quam Finalis Præfecto attribuit, dein Cebam, atque Albam Pompeiam Sabaudiæ Ducis oppida tentavit, ab illâ quam magno apparatu oppugnare aggressus erat, infectâ re, nec

1649. ſine damno diſcedere coactus. Reliquum æſtivorum utrimque factæ prædæ, ac Mediolanenſium rogatu Caracena operam dedit, uti copiæ quàm diutiſſimè in hoſtico morarentur, quo breviora, atque adeò minus gravia popularibus hyberna forent. Eâ gratiâ in Biellenſem Sabaudiæ Ducis Agrum copias immiſit, Biellam ipſam occupavit, infirmum oppidum, atque eò quamdiù commeatûs, & pabuli copia fuit, commoratus eſt, dein disjectis oppidi munitionibus Novembri denique menſe abiit, exercitumque in hyberna dimiſit.

a De Barry Marquis de S. Aunés. b Le Comte de Verrüe.

Gallicis in Italia copiis *a* Barius Santauneſius Marchio præerat, de quo ſæpiùs memoravimus, Villa Guidonis Villæ filius Subalpinis, & Sabaudicis, *b* Verrüæ Comes equitatui, qui omnes bonam rei publicæ operam hoc anno navavêre. Sed quia hanc Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis magis, quàm noſtris opibus in Italia ſuſtentatam oportebat, Rex principio anni huic Trinum, Suſam, Civaſium reddiderat, quæ Ludovicus pater, dein ipſe ſicuti fidei illius pignora præſidiis tenebat: ſed tempus monebat, ut alter alteri ſine pignore fidem haberet, quæ certè Sabaudiæ Duci ad ultimum integra fuit, atque ita ſe per hæc æſtiva geſſit, uti ſine ullo in Italia damno noſtro exacta ſint.

c Le Duc de Nevers.

Sed in Italia pridem Sabaudiæ Duces qui cis, tranſque Alpes, atque in ipſis montibus regionem ſatis amplam obtinent, ſibi Reges noſtri adjunxêre, ita ut plerúmque fœdera, atque affinitates intercesſerint. Poſteà verò quam Ludovicus XIII. Rex Carolum Gonſagam *b* Novioduni ad Ligerim in Galliâ Ducem cui Mantuæ, atque Montisferrati Principatus hæreditate obvenerant ita tutatus fuerat adversùm Auſtriacorum, & Hiſpanorum arma, ut in utriuſque Principatûs poſſeſſione permanſerit, hunc primùm Ludovicus, dein hujus nepotem Carolum Mantuæ Ducem (nam filius ante patrem mortem obierat) benignè habere, fovere, rem eorum, atque dignitatem tueri. Hoc & Ludovicus XIV. atque Anna mater porrò faciebant, quin & Caſalium ad Padum totius Italiæ munitiſſimum oppidum, Arcemque Ludovico XIII. ab Carolo Noviodunenſi permiſſa Ludovicus filius etiàm tùm præſidio tenet, adversùm Philippi, atque Hiſpanorum vires, doloſque tuenda, quod antehàc ſæpiùs ingenti ſumptu, ac magnis exercitibus trans Alpes miſſis Ludovicus pater fecerat. Sed neſcio quo pacto accidit, uti Carolo nepoti maturâ ad uxorem ducendam ætate nemo cogitaverit gallicam dare, atque in eâ re Hiſpanos antevenire, qui Elizabetham Claram Eugeniam Auſtriacam Alberti Oenipontani Archiducis filiam dedêre: quo factum eſt, uti proximo anno Ferdinandus III. Imperator Eleonoram Caroli ſororem viciſſim uxorem duxerit, atque adeò hic totus Auſtriacus factus fuerit. Anna Maria Ludovica Aurelia Gaſtonis filia Ferdinandi Imperatoris conjugio ob genus regium, & ingentes divitias, prætereà ob alia quæ mulieres deceant ornamenta longè dignior erat, ſed ea res tentata ſeriùs eſt, atque ab Hiſpanis quorum in poteſtate Ferdinandus eſt, diſturbata.

Præter Sabaudiæ, & Mantuæ Duces, Odoardus Farneſius Parmæ, & Fla-

& Placentiæ Dux ultrò ad Ludovici XIII. Regis partes pridem acceſſerat: de cujus hominis adversùm Mazarinum ſimultatibus, aut aperto potiùs odio diximus, quoniam ſe ab illo deſertum, ac Barberinis quem ſpoliarent, permiſſum credebat. Suprà diximus hunc Olympiam Aldobrandinam Camillo Pamphilio Pontificis fratris filio nuptam voluiſſe, quod ex ſententiâ factum fuerat. Sed quod Odoardus ex his ſperaverat nuptiis, Innocentium videlicet futurum in Aldobrandinæ mulieris adoleſcentis, ac pulchellulæ poteſtate, id verò prohibente ut ne illa in Pontificis conſpectum aut omninò, aut rarò veniret Olympiâ ſocru ſecùs ceſſit: quin & hæc ultionis in Odoardum avida quoniam ſuam apud Pontificem gratiam ab nuru præreptam voluiſſet, quæ antehàc Urbanus in illum de Caſtro oppido, atque Ducatu deſignaverat, ea ut ab Innocentio inſtaurarentur, operam dedit. Sed quod Olympia adversùm Odoardum incæperat, id hoc intereà mortuo Ranucio qui ipſi ſucceſſit filio fraudi fuit. Ranucius Ludovicum Regem demortui patris exemplo colebat, obſervabatque, qui tamen in Philippum, atque Hiſpanos propenſior erat. Adversùm hunc igitur Innocentius Pontifex eadem quæ antehàc Urbanus in Odoardum patrem eſt aggreſſus, Caſtrum videlicet nobile, atque opimum prædium in Agro Romano Pontificibus obnoxium publicando, aut Cameræ (ſicut aiunt) Apoſtolicæ addicendo. Id æris alieni ſpecie faciebat, quod Ranucio Romæ ingens erat, conflatum ab majoribus, cui ſolvendo oppoſitum fuerat pignori prædium. Sed hic, quemadmodùm antehàc Odoardus pater, ſecum ab Pontifice ſicuti cum privatis hominibus agi haud æquum cenſebat, neque tamen ullam æris alieni diſſolvendi quæ honeſta, & commoda eſſet, conditionem abnuebat: at nihilò ſeciùs Pontificii rem urgere, prædii fructus auferre velle, atque alia propè hoſtilia ſpecie juris facere. 1649.

Inter hæc Caſtri Epiſcopo mortuo, huic alium Pontifex ſuffecerat, nihil conſulto Ranucio præter majorum morem: nam tametſi Pontifices ſibi jus eſſe credant, ubicúmque Epiſcopos creandi, ac maximè in Italiâ, id tamen vix facere ſolent in regionibus alieno imperio ſubjectis, inconſulto earum Principe, quò gravius Ranucio fuit, id in ſe Pontificem comitatis omiſiſſe, atque eò res evaſit denique, uti qui Epiſcopus Caſtri ab Pontifice creatus fuerat, is Caſtrum iter faciens necaretur. Cædes hæc atrox omnibus viſa, quam Pontificii Ranucio tribuêre, neque indè id profectum facinus dubitabat quiſquam, atque adeò Caſtrum tùm ex formulâ ab Pontifice publicatum, & Cameræ Apoſtolicæ addictum, conjunctumque. Sed oppidum Ranucius præſidio tenebat, quod Pontificii oppugnare ſunt aggreſſi: ipſe Gaufridum quemdam habebat Scribam Odoardo patri antehàc carum, acceptumque, & cujus conſilio maximè, judicioque in omnibus quæ agenda, aut adminiſtranda erant, patris demortui exemplo utebatur. Hunc Ranucio autorem fuiſſe aiebant interficiundi ubi ad Caſtrum proficiſceretur, Epiſcopi: prætereà ubi Pontificii oppidum oppugnabant, Gaufridus

1649. ducem se Ranucii quas auxilio mittebat copiis voluit esse, homo militiæ insolens, qui facilè ab Pontificiis fusus, fugatusque est, atque adeò hujus auxilii spe destitutus qui Castro Præfectus erat, hoc denique Pontificiis dedidit.

Cùm igitur Gaufridi de Castro consulta, factaque aspera omnia, fœdaque evenissent, horum culpam, atque invidiam si in hunc Ranucius rejiceret, hanc ab se quodammodò amoturum est arbitratus: quamobrem de illo more majorum supplicium sumpsit, sicut hic unus tanti facinoris, atque belli autor fuisset, ita miser, & temeritatis, & ambitionis capite pœnas pendit. Hic honesto in Provinciâ loco natus erat, primam carminibus condendis dederat operam, quæ Odoardo linguam nostram ediscere aggredienti haud inepta visa fuerant: cæterùm neque eâ re, neque aliâ ullâ clarus fuit. Sed omnibus Italiæ Principibus ægrè erat Pontificem ex alieno crescere, quod ne huic, aut cuiquam alteri in Italiâ eveniat summa unicuique illorum cautio est. Eo Philippus Hispaniæ Rex Italiæ Principum ipse facilè, ac longè princeps, & Ferdinandus Etruriæ Dux operam dedêre, uti pax inter Innocentium Pontificem, & Ranucium sanciretur, atque hujus legibus caveretur Castrum modò penes Pontificem fore, usquedùm ille æs alienum propter quod oppositum pignori fuerat, dissolveret. Id eo breviter commemorandum existimavi, ut ostenderem bellum civile nobis non domi modò, sed ubique fraudi fuisse: nam ubi Italiæ Principes nihil in nobis præsidii esse sensêre, ad Hispanos sese applicavêre, atque hos nobis omissis coluêre.

In Hispaniâ Barcinone, atque omni Cataloniâ nostros pellere Hispanis hoc anno maximè consilium fuit, atque eâ gratiâ copias ab Germaniâ accersiverant: prætereà Classem probè instruxerant, Reginæ suæ primùm ab Italiâ in Hispaniam advehendæ, dein quæ, ubi hæc advenisset, ante Barcinonis portum stationem haberet. Classi Pimientus sicuti suprà memoravimus, Prætor erat: quinqueremes viginti duas, bellicas grandes (Galiones appellant) habebat triginta, milites erant in navibus permulti, qui exscensionem facerent. Apud Ilerdam, circúmque ea loca Joannes Garayus peditum octo, equitum tribus millibus præerat, inter quos Galli antehàc ab Hispanis capti, contrà sacramenti religionem, & captivorum morem, militare coacti sunt. Garayo Imperatori Franciscus Tuttavilla Legatus, Albukercus equitatui Præfectus fuit, tormenta quindecim omnis generis in eo exercitu habuêre.

Maturè movere decreverant, sed moram attulit tardior Classis quæ Reginam vehebat adventus: neque priùs quàm sub Septembris finem Garayus ab Ilerdâ profectus est. Primis ad Junedam, secundis castris ad Spugam-calvam venit, biduumque viis muniendis moratus propiùs Montem-album habuit castra, oppidumque noctu oppugnare aggressus postridiè capit, simulque octoginta milites ex Fabregi Cohorte, cum uno qui his præerat Centurione. Marsinus in Catalonia nullo in Schombergii, qui provinciam obtineret, locum suffecto, pro Prætore

erat: qui tametsi hoste multis partibus inferior, tamen haud despondit animum, evocatisque mille quingentis ab Balaguierâ, Cerverâ, atque Arbecâ peditibus ad Sarcalem cum omni equitatu consedit: quingentos pedites Barcinonem miserat, qui navalibus præsidio essent, quâ parte Barcinonenses verebantur uti Pimientus cum Classe quidpiam adversùs urbem moliretur. Ubi Garayum apud Montem-album esse Marsinus factus per exploratores certior est, ipse ad Piram passibus ab hostibus vix mille quingentis est progressus, cum equitum alis quinque, & sclopetariis ducentis, ut hostem ab incœpto aut averteret, aut retineret. Garayus in Tarraconenses campos descendere constituerat, quod non est facere ausus, donec ab Tarracone duo millia peditum obviam missa, ac equites quingenti, cujus præsidii fiduciâ movit denique, & quò intenderat duxit. Hunc apud Montem-album quatriduum hærentem equites nostri, qui in stationibus custodiæ causâ erant, crebrò lacessivêre: sed ubi tantas hosti subsidio copias venisse Marsinus videt, Pirâ, dein Sarcale discessit, ut ne invitus pugnare cogeretur. 1649.

Hostes apud ea loca, nostri apud *a* Rupefortium in propinquo habuère castra, dein Garayus Tarraconem contendit: eò quæ navibus advectæ fuerant copiæ Garayo conjunctæ sunt, qui continuò omnem exercitum ad Constantinum oppidum duxit. Id quatriduum ab quadraginta modò militibus quibus præerat Gasto Centurio è Vaillaci Cohorte defensum, postremò deditum est: Salo ad mare oppidulum item ab duobus Hispanorum millibus eò missis haud difficulter est expugnatum, Classis ab mari tormentis murum petebat, sexaginta qui propugnaverant, pars cæsi, alii capti cum ipso Præfecto Beniamino, sex acceptis strenuè rem gerendo vulneribus. Ita hostes Barcinoni appropinquabant, quò adeò Marsino visum Cohortes Gallicas quinque, cum Helvetiis mercede conductis, & octingentis equitibus mittere, his omnibus Nestierus Castrorum Præfectus præesse jussus. Intereà hostes Sitiem ad mare duodecim ab Urbe passuum millibus occupaverant, locum infirmum, & ab paucis popularibus, additis qui præessent Gallis tantisper defensum.

a Rocafort.

Eò Garayus rescivit Barcinonem copias Gallorum ingressas, quæ præsidio essent, quod quidem præter ejus spem evênit, qui Barcinonenses libertatis apprimè studiosos haud quaquàm commissuros existimaverat, ut hanc Gallorum fidei crederent, atque adeò sibi cum unis oppidanis rem fore, qui belli rudes haud satis ad propugnandum idonei videbantur. Paulò antè Petrus *b* Marca Coserantii Episcopus qui pleraque Regis negotia in Cataloniâ procurabat, Visitatorem appellabant, atque Josephus Margaritus Catalanus magnæ apud populares autoritatis, præthereà per Proregis absentiam pleraque facere, aut statuere solitus, complures proditionis suspectos expulerant Urbe, atque hanc *c* Jovisque Montem proximum, qui instar Arcis est, ampliùs muniverant, populares armaverant, atque in varia præsidia distribuerant.

b Marca Evêque de Coserans.

c Monjuic.

1649. Ibi verò Garayus animadvertit quæ animo agitaverat, ea difficilia, atque aspera si pertenderet, fore.

Marsinus verò uti quid hostis moveret, quantùm fieri posset, exploratum haberet, *a* Lafarium cum alis equitum quatuor apud Villafrancam Panadis stativa habere, atque hostem qui apud Sitiem erat, observare jubet, & si ad sese veniat, abscedere, quæ res facta ex sententiâ est. Nam cum omni equitatu Albukercus Villafrancam contendit, sequebatur agmen peditum, qui si opus foret subsidio essent. Lafarius de hostium adventu per speculatores certior factus, suos in equis armatos, instructosque oppido educit, atque Martorellum versùs iter instituit: hostes ut qui multò plures essent, acriter insequuntur, nostri haud timidi resistunt, remque primò sustentant, ac suæ virtuti confisi consistunt denique, dein pars procurrit in hostem, & gladiis rem cominùs gerit, restitantibus aliis, si quid duriùs accidat: id factum quinquies donec Martorellum nostri pervenêre: septem turmarum Duces ex hostibus cæsi, præterea equites quadraginta, Albukerco equus confossus, Gaspar Cüeva frater ejus satis cum periculo vulneratus est: tres è nostris omninò desiderati, *b* Chaussius qui turmam Brisonis fratris Vicarius ductabat, Garanciera, & Roqueselus Vexillarii. Hæc nostrorum tametsi recedentium virtus Garayum edocuit, eos vix posse vinci: præterea è suis castris complures diffugiebant militiæ pertæsi, quia nullum dabatur stipendium, hi Barcinonem veniebant, quò & viaticum, & per Galliæ fines transeundi copia dabatur, uti sese domum aut aliò reciperent: id ut ne & nostri facerent, Barcinonenses *c* Bezonsio Quæstori nostro mutuam pecuniam in militum stipendium dedêre, tantus erat in Hispanorum potestatem recidendi metus.

a Le Marquis de la Fare.

b De Chaussy. De Garanciere. De Roquesel.

c De Besons Intendant de l'Armée.

Posteà loci Marsinus ad Andreæ-fanum habuit castra, veritusque ut hostis diutiùs in Panadese agro moraretur, atque Barcinonensibus, cæterisque Catalanis diuturna militia ægrè esset, hostem sibi ad sua tutanda avertendum, revocandumque censuit, quoniam numero longè superiorem vi pellere nequibat. Itaque *d* Josephum Dardennam Illæ Comitem è Catalanâ nobilitate, qui in nostro exercitu Castrorum Præfectus erat, cum suâ equitum alâ ad Iberum amnem dimittit. Apud Dertosam, Flixium, aut circùm ea loca tres equitum alæ erant, quæ Dardennam sequi jussæ, præterea Monpuillianus cum peditibus mille sexcentis. His fretus copiis ac duobus tormentis Dardenna Valentianum agrum ultrà Iberum ingressus est, vicos complures, atque oppida, Castellaque parùm firma multa cepit. Ea res Valentianos adeò perculit, uti Mantuam Carpetanorum ad Philippum Regem, atque in castra ad Garayum mitterent, qui utrumque docerent de fortunis suis. *Pecuniam ab se uti Dertosa, atque Barcino expugnarentur exactam, quorum neutrum factum, ac ne tentatum quidem sit, sed agros suos, atque vicos, oppida, atque castella vastata, hostem in patriæ sinu esse, qui ni properè arceatur, sibi consilium capturos.*

d Joseph Dardenne, Comte d'Ille.

Hæc Garayum impulêre, ut omisso planè incœpto militum tra-

millia naves conscendere juberet, qui Valentianis auxilio essent: ipse 1649.
ut expedito agmine facilius digrederetur, impedimenta omnia, atque tormenta apud Tarraconem reliquit, Monte-albo, atque aliis, præter quàm Sitie locis præsidia deduxit, atque Ilerdam unde primùm venerat contendit. Neque Marsinus omisit hostium insistere vestigiis, donec Ilerdam sese recepissent, quidpiam in itinere per equites factum, sed nihil ad belli summam. Marsinus antequàm ab his discederet locis, Balaguieram, Arbecam, atque Cerveram idoneum copiarum numerum quæ præsidio essent, dimittit: nam hæc loca haud procul Ilerdâ posita sunt, ipse cum Balthazaris equitum Alâ, equitibusque aliis ad Iberum contendit, ut Illæ Comiti auxilio foret: nam præter tria militum millia navibus ab Tarracone ad Valentianos dimissa, Garayus Michenensem versùs pedites mille, atque equites mille ducentos miserat, qui nostros in medio deprehenderent, ac cæderent.

Sed Illæ Comes maturè sese Dertosam receperat, cujus rei nuntio ad Marsinum allato hunc Flixium versùs ire, atque eò agitare jubet, qui omnem ultrà Iberum regionem tutaretur, item alios aliò, qui provinciam tegerent, dimittit: simul Nestierum Sitiem versùs ire jubet cum duabus equitum alis, qui locum obsidere inciperet, ipse subsequi certus, ut hostes inde pelleret, nam horum vicinitas Barcinonensibus molesta fore videbatur: at illi diffisi sese locum tenere posse ante Nestieri adventum munitiones disjecêre, atque abscessêre: quo factùm est, ut Hispanis tanti conatus, sumptusque potiundæ Cataloniæ hoc anno facti frustrà fuerint, magnaque è provinciâ conservatâ laus Marsinum secuta sit: sed hujus partem maximam Barcinonenses habuêre, qui nihil sumptui, aut labori pepercerant. Igitur ubi Barcinonem rediit, lætissimis omnium animis accipitur, mutuæque gratulationes factæ, dein popularium copiæ ab Marsino dimissæ, gratiæque pro navatâ sedulò, atque fideliter operâ actæ.

Postquàm Aula ad Urbem sicuti antehàc memoravimus, redierat, qui Mazarinum oderant, ii Condæum satis jam suâ sponte huic infensum ampliùs stimulabant, uti cum eo palàm inimicitias exerceret. Complures Mazarino ex repulsis offensi, alii qui ab eo se quidquam impetrare posse diffidebant, Condæum sectari cæpêre, cæteri Gastonem, pauci Mazarino fideles mansêre. Qui in Aulâ sunt, ii serere inter optimates odia, ex quibus partes enascantur, magnoperè student: nam tunc hi sibi non bonos modò, atque eos qui alicujus rei sint, sed & cujuscumque generis homines adjungere nituntur, iis favent, atque patrocinantur. At Mazarinus adversùs Condæum, atque aliorum invidiam munimenta quærere, Picardiam provinciam quæ haud procul ab Urbe est affectare, simul Ambianum oppidum magnum, atque Arcem, prætereà Peronam, utrumque in eâdem provinciâ, quibus uti Præfecti, atque omni provinciâ Ellebovius ipse, qui hanc obtinebat, sibi cederent, pretio efficere studebat. Sed hi seu majus ab eo pretium speravêre, seu id huic obsequi parùm placebat, se negavêre provin-

1649. ciam, aut oppida ab Ludovico XIII. suæ fidei credita, dùm Ludovicus filius per ætatem alieni juris esset, deponere, ac id se satis piè, aut fideliter facere posse.

a Le Duc de Chaulne.

b Le Vidame d'Amiens.

Eâ tempestate Honoratus a Chalnius Dux mortem obiit, in Picardiâ Legatus Ellebovio, prætereà Ambiano oppido, atque Arci Præfectus: utrumque Munus Ludovicus XIII. Chalnii filio b Ambianorum Vicedomino quod post mortem patris gereret, pridem mandaverat. Igitur eo mortuo filius properè Ambianum petit, Arcemque ingreditur, ut hujus habendæ Mazarino spem adimeret, atque eò frumentum, & omnis generis commeatum convexit, prætereà ut adversùm hunc abundè munitus foret, sese Condæo dedit in clientelam, & fidem. Honoratus Chalnius præter Ambianum, atque in Picardiâ Legati Munus, Arvernos diversissimâ parte provinciam obtinebat, quam nulli ab Reginâ decerni curæ Mazarino fuit, non hujus habendæ consilio, sed ut cum Chalnii filio rationem iniret, quâ Ambianum sibi tradere animum induceret. At ferox juvenis sibi paternam provinciam eripi violentiùs ferens ad Mazarinum scripsit procaciùs, quàm par erat, nihil se amicitiæ ejus indigere, aut quidquam huic obsequi velle: cæterùm ubi quod velis invito alio facias, adversùm hunc maledictis quæ nihil juvant, parcere satiùs videtur.

c Le Duc de Nemours.

Sed jam omnes Condæi in Mazarinum odio freti licentiùs multa in eum dicebant, faciebantve, & quod lubebat ab eo postulabant audaciùs. Amedeo Sabaudico c Nemorosio Duci quæ provincia primùm vacua foret, ejus habendæ spes facta fuerat, eò Arvernos sibi tribui postulabat, neque ipsi magnoperè curæ erat, quid de his Mazarinus haberet consilii, eum se esse deputans, cui hanc ultrò tradere deberet provinciam, indignabaturque hunc in eo negotio tergiversari. Sed qui Mazarino tantoperè adversari cœperat Condæus, is huic in eâ re æquus fuit, quo factum est uti Nemorosius Arvernos petere desineret, quæ diù vacua provincia fuit, ex disciplinâ Mazarini, ut hujus habendæ spe nonnullos in officio contineret.

Chavignium antehàc emissum custodiâ, sed rure agitare jussum memoravimus. Is ubi Condæum Mazarino palàm infensum videt, illius præsidio sibi adversùm hunc utendum esse constituit: Condæi igitur fidem implorat, quo ad Urbem redire sibi copia esset: hic negotium suscipit lubens, cùm uti Mazarino ægrè faceret, tùm uti talem hunc virum sibi hoc beneficio magis, ac magis adjungeret. Igitur Condæus ab Reginâ impetrat, uti Rex ad Chavignium scriberet, significaretque licere per se, ut ad Urbem veniret: hunc iis litteris Administrum Regni sicuti dudùm erat, Rex appellavit, prætereà Mazarino curæ fuit, uti Rex id se ex ejus sententiâ fecisse per litteras diceret, neque tamen eâ causâ magis Chavignius ut eâ de re ad eum scriberet, aut posteà gratias ageret, adduci potuit, sed totam Condæo acceptam retulit.

d Le Marquis de Jarzé.

Eâ tempestate quidpiam de d Jarzæo Marchione Ixionis Fabulæ haud absimile narravêre, quod huic per Condæi clientelam impunè

fuit:ita hic qui alicujus rei essent, eorum suscepto patrocinio, opes suas augere studebat. Anxius intereà Mazarinus erat, quo pacto tantam hominis vim, atque audaciam leniret, aut ita deluderet, ut ne sibi damno foret: huic igitur multa quæ ingentia, atque hominis virtute digna viderentur, per interpretes proposuit rei navalis Præfecturæ loco, atque inter alia uti Sequanorum fines exercitu regio fretus ingredi, urbes oppugnare, capere, atque omnem provinciam subigere vellet, quam huic Rex traderet, prætereà a Montempelicardum oppidum Sequanis finitimum, cum vicino omni Agro, quem Rex eâ gratiâ commercaretur: eâ de re missus ad Montispelicardi Principem est b Eruardus, qui Condæum ipsemet monuit hanc rem per simulationem ab Mazarino agi. Sed huic curæ fuit, ut isthæc, atque ejusdem modi alia Condæo oblata vulgus sciret, atque crederet hunc ingentia, nimia, nimis alta postulare, quæ huic salvâ Regis Majestate, atque republicâ tribui nequirent. Isthuc eò similiùs vero videbatur, quod ea in Regem, ac rem publicam Condæi merita essent, ut his quantavis præmia vix satis digna esse viderentur: postremò cum eo continuò agere, huic animum explendi studium ingens simulare, atque ita tempus trahere visum, intereà dùm Rex adolesceret.

1649.

a Montbeliard.

b Eruard.

In Urbe quidpiam adhuc pravi, atque nuperi moris erat, conventus, atque circuli habebantur, libelli famosi vulgabantur, ubi potissimùm de Almerico auditum huic iterum summam Quæsturam mandatam: sed eam rem Condæi, non Mazarini voluntate factam plerique dixêre: nam illius gratiâ fretum Almericum Reginam, ac Mazarinum coëgisse, uti sibi summa Quæstura antehàc abrogata redderetur, cùm frustrà antehàc ut ne abrogaretur Gastonis fidem implorasset, cæterùm Condæus sibi usui futurum existimabat, si summum Quæstorem haberet in potestate. Seu igitur Condæi, seu Mazarini voluntate iterum Almerico mandata summa Quæstura est, Mazarinus ut hujus rei leniret invidiam, Avauxium qui pridem alter ex summis Quæstoribus creatus fuerat, neque hunc fermè gesserat Magistratum, ejus tunc obire munia, atque huic Almericum collegam esse optimum factu est arbitratus, nam famam Avauxii integram Almerici adversæ præsidio fore: neque tamen Avauxius multa summæ Quæsturæ munia gessit, Almerico omnia ad se trahente, quoniam huic & audacia, & rei Quæstoriæ magna peritia, & cum publicanis, ac cæteris qui hanc tractare solent, vetus consuetudo inerat: illi autem ad alia altiora, atque excellentiora idoneum ingenium est.

Sed ubi nihil ex summâ Quæsturâ iterum Almerico mandatâ turbarum, aut tumultûs in Urbe fuit, aliæ quæsitæ causæ ad discordiam sunt: tædebat enim factiosos, tamdiù rem publicam quietam esse, atque in rem suam esse ducebant, Mazarinum sentire, nondùm adversùm se Senatûs, Populique odia desiisse. Pigebat complures ex Senatu hunc jamdiù frequentem habitum non esse: eo quidpiam factiosi sibi moliendum decrevêre, quo Classibus convocatis opus esset, rati

1649. videlicet id ubi semel factum foret, alia ex aliis eventura, quibus porrò fieri necesse foret, inter Aulam, & Senatum futuras ex eo lites, atque alia consiliis suis opportuna.

Usuræ annuæ creditæ Regibus ab civibus pecuniæ Urbanorum Magistratuum, seu Urbis fide malignè solvebantur, partim eorum ad quos ea res pertinebat fraude, atque avaritiâ, partim quod pecunia ad id quanta opus erat deesset, tametsi harum usurarum jamdiù vix paulò plus quàm pars dimidia solveretur: isthuc sæpiùs creditores commovebat, uti frequentes ad Urbis ædes vaderent, clamitarent, minarentur seu Urbanis Magistratibus, seu his quorum munus erat isthæc solvere, dictitando utrosque aut indiligentiùs operam dare, ut ex provinciis destinata ei rei pecunia corrogaretur, aut hujus partem sibi ipsis per varias artes sumere. Eo primùm his movere lites in eâ Senatus Classe, quæ cæteris sub anni finem cessantibus juri dicundo tamen operam dat: hæc vetuerat ut ne earum usurarum creditores posthàc coïre vellent, turbarum initium metuens. Hi autem è suo numero quatuor deligunt, qui suo omnium nomine providerent, atque agerent quidquid ad usurarum solutionem suis quamque temporibus exigendam pertineret, Syndicos appellavère, a Carretonium videlicet in alterâ libellorum Classe Præsidem, Jolium apud Prætoris Urbani Tribunal Consiliarium, Portalium Advocatum, & Costuram civem Parisiensem.

a Le President Charreton. Jolly, Conseiller au Chastelet. Portail. Des Coustures.

Sed hos Senatus, aut quæ pars hujus in majori Classe jus dicebat, perperàm delectos videri decrevit, vetuitque iterùm ut ne creditores aut ad urbis ædes, aut aliò coïre vellent. Syndici ad Inquisitionum confugiunt Classes, quæ sæpiùs majori Classi adversæ negavère Syndicos tolli posse nisi ab universo Senatu, quem eâ causâ frequentem haberi necesse sit. Id primario Præsidi Molæo quidam dixère, qui Mercatorum Præfectum, atque Urbanos alios Magistratus accersit, eò & venère delecti ex Senatûs Classibus, ac frequentes usurarum creditores. Molæus eâ de re se in majori Classe mox acturum recipit, daturumque operam uti rectè, atque ordine fiat: clamant creditores sese in Urbis Ædibus frequentes conventuros, uti quid sit opus facto consultent, neque se ab jure, & æquo prohibitos censere. Cùm id turbas, atque seditionem portenderet, lictores jussi sunt autores turbarum comprehendere, ac maximè Costuram cæterorum facilè principem: hunc lictores conquirunt diligenter, nec multùm abfuit, quin ab his comprehenderetur.

Belfortius sicuti res sua ageretur, ita injuriam Costuræ paratam apud Gastonem graviter expostulavit: conveniunt in Urbis Ædibus posthabito Senatûs decreto Creditores, statuuntque sibi ab Senatu libello postulandum, uti quæreretur in eos qui Costuram comprehendere voluissent, atque hic interea unà cum omnibus usurarum creditoribus in Senatûs fide, atque tutelâ foret: Senatus in majori Classe libellum cum Actore regio ex formulâ communicandum decernit, atque

omnia

omnia mitigandis creditorum animis porrò facturus videbatur. Sed qui exacerbatos malebant, ii quam ad id aptam credidêre fabulam, eam, exorsi sunt. Jolius unus ex Syndicis ad Carretonium ibat, rhedâ per vicum in quo hic agitabat vectus, cùm quidam insidens equo propior rhedam factus sclopetum breviorem in ejus brachium dirigit, quo hunc leviter ictum dixêre, atque continuò profûgit eques. 1649.

In vico concurrunt ad sclopeti strepitum, & Jolii clamorem omnes, atque inter alios Carretonius, clamant indignissimè factum, Carretonius properat in Curiam, sese, non Jolium cædere equiti consilium fuisse ait, in majorem Classem cæteræ conveniunt, & tametsi illa primùm decreverat, ut in equitem ab rerum capitalium Judice quæreretur, tamen frequens Senatus, ut id Cognitoris regii operâ fieret, ac prætereà Quæsitores duos ex Senatu Joannem *a* Camporotundum, & Joannem Doujatium decernit, Carretonius in Senatûs fide, tutelâque esset: addiderat in sententiam Brussellus uti stationes ad Urbis portas haberentur, armandæ plebi iterùm, cujus operâ factiosi pro lubidine uterentur. Ubi Senatus frequens eâ de re habebatur, Boulaïus, de quo antehàc memoravimus, in aulâ erat, quæ proxima majorem Classem est. Illîc prostant multa quæ ad quotidianum cultum idonea sunt, in frequentibus mercatorum tabernis, quas ipse claudendas subitò esse clamat. *Arripienda protinùs arma, quando in his modò præsidium sit: quæri ad vincula qui usuras ab Urbe annuas sibi persolvi postulent: quos elegerint Syndicos, iis paratam fuisse necem in mediâ Urbe: id Carretonium Præsidem, id Jolium tunc cùm maximè apud Senatum expostulare. Prætorianos armatos, instructosque ad Belfortii, atque eorum qui Senatui Populoque faveant cædem: Senatum fortem quidem, sed Populo armato opus esse, ut adversùm Aulæ armatæ lubidinem rem publicam, atque omnes bonos tueri queat:* eadem aliis Urbis frequentibus locis narravit: dein Gondium adiit, quem de omni eâ re faceret certiorem. Huic consilium fuisse aiunt prodire in publicum, atque multitudinem si Boulaii oratione permota fuisset, magis, ac magis accendere: sed hunc ubi nihil plebem Boulaii oratio moverat, sibi cessandum existimasse, atque hunc denique Jolii fabula exitum habuit.

a Champrond, & Doujat, Conseillers de la grand'Chambre.

Boulaïus *b* Buillonii Lamarki gener est, cujus majores Sedanum cum vicino agro possedêre, quod postremò obtigit horum filiæ unicæ quæ Henrico Turrio Turenæ Vicecomiti nupserat. Is adeò Buillonii cognomen assumpsit, & dotale uxoris prædium, tametsi ex eâ nullos susceperat liberos, sibi per Henrici IV. Regis gratiam retinuit, Lamarkis id in se recidere debere contendentibus. Lamarkus Helvetiorum regiæ custodiæ Dux erat, quod Munus sibi ubi mortem obiret, Regis Rescripto destinari Boulaïus postulaverat, quod quia fuerat negatum, eò Mazarino, atque Aulæ infensus erat.

b De Bouillon, la Mark.

Huic tamen, ac præterea *c* Nigromonasterio, Matignoni, Marsillaco, & Beuvronio data Regis fuerant Rescripta, quibus se hos ubi ætatem Imperio legitimam attigisset Duces, ac Pares Franciæ creaturum

c Noirmonstier. Matignon. Marsillac. Beuvron.

1649. recipiebat, atque intereà loci quæ ad tantam attinerent dignitatem ea omnia cùm his, tùm eorum uxoribus tribuebat, prætereà uxori Cæsaris Phœbi *a* Albreti Ponsii Mioſſani, cujus majoribus aliqua cum regiâ gente affinitas interceſſit. Sed pudebat cæteros in Aulâ qui illis genere pares eſſent, dignitate impares fore, ac maximè eorum uxores, cui generi ſumma vanitas, atque ambitio eſt: nam Principes fœminæ, Reginæ aſſident, quod & idem Ducum, & Parium Franciæ uxoribus indultum eſt, cæteris aut ſtandum, aut humi laſſis requieſcendum, quod iis moleſtum, neque tantum inter ſe, atque alias diſcrimen æquo animo patiuntur. Igitur qui tùm in Aulâ nobiles erant, ii ſæpiùs convenire, & conloqui, indignari ſibi paucos anteferri, neque id horum generi, aut meritis in Regem, & rem publicam, ſed magis malefactis ſicuti mercedem tribui, poſtremò ab Reginâ flagitare, ut ne quid hujus facere vellet, quæ his ex ſententiâ reſpondit, atque ipſi gratiæ ab omni eâ nobilitate ingentes actæ, cujus princeps fuit *b* Hoſpitalius Halierus Equitum Tribunus, de quo antehàc memoravimus. Hæc omnia Reginæ voluntate ab eo, & ab cæterâ nobilitate facta fuêre, ut ne quod temporum iniquitate coacta receperat, id præſtare cogeretur.

a D'Albret de Pons Mioſſan.

b Du Hallier de l'Hôpital, Maréchal de France.

Sed creſcebant in dies Condæi in Mazarinum ſimultates, quæ in apertum odium erupêre denique. Condæus poſt pacem domi factam, Condæam ſororem, ac virum ejus Longavillam ſibi conjunctiùs adſtrinxerat, ut ne poſthàc ab ſe diſſentirent, ſed per reliquos Regis pueritiæ annos tantas opes unà quærerent, ut ubi ad ætatem Imperio legitimam perveniſſet, adversùm jus, & injurias omnes, quorum alterum ſub alterius ſpecie latere ſolet, æquè muniti forent. Eo Pontem Arcuum Longavillæ permitti cui Præfectus eſſet, Condæus volebat, idque ubi apud Ruellium de pace agebatur, Mazarinum ſibi pollicitum fuiſſe, atque eâ de re Longavillæ ſe fidem dediſſe aiebat: ſed illud Mazarinus negabat ſedulò, ſeu verè, ſeu talibus promiſſis quæ neque ſcripto, neque ſolemnibus, atque legitimis verbis facta fuerant, Regem, aut Reginam matrem, aut ſeſe nuſquàm teneri exiſtimabat, cæterùm in pollicendo, quàm in præſtando facilior. Sed Condæo vel minima data ſpes ſicuti res tabulis conſignata repræſentanda erat, cui videlicet ad cogendum vis, atque audacia fuit.

His igitur fretus ſuccenſere Mazarino, nihil parcere maledictis, atque conviciis, poſtremò negare ſe iturum in Conſilium regium, quandiù ille in Aulâ, aut Regni finibus foret. Ubi palàm id, & publicè dictitaverat, plerique ad eum venêre, hujuſcemodi conſilium collaudantes, ac pollicentes operam, ut id ipſi, atque rei publicæ feliciter eveniret, qui hujus, atque omnium bonorum hoſtem, poſtremò peſtem publicam averruncare, atque amandare vellet. Belfortius tamen, ac Gondius, & qui ex eorum grege fuêre factioſi, ii ceſſabant, neque veniebant ad Condæum, pridem huic infenſi, quod hos per bellum civile acriter oppugnaverat: poſtremò tamen Condeæ ſororis operâ huic placati, non modò viſentes ad eum venêre, ſed & pellendo Mazarino

omnem se unà cum ipso operam daturos item polliciti sunt. Ibi verò Gondius cum eo planè rediit in gratiam, certissimam spem nactus, si Condæus perstaret in sententiâ, fore uti Mazarinus Aulâ, atque Regni finibus facessere cogeretur, quo amoto rei publicæ curam in Castronovanum tantisper, qui senio gravis hanc diù gerere nequeat, ac in se denique casuram. 1649.

At Mazarinus homo callidus in primis, ubi quis ad se veniebat operam huic tuendo pollicens, *Gratum id quidem sibi hujus amicitiæ testimonium esse* dicebat, *cæterùm nihil se adversùm Condæum præsidii quærere, qui si se vellet amandatum, huic potiùs gesturum morem, quàm turbarum in Gallia causam fore, ac ne quidem si Regina jubeat, restiturum, cujus, atque rei publicæ commodis se magis serviturum abeundo, quàm restitando arbitretur. Intereà per homines fidos Condæo subjicit, uti factiosorum animos periclitetur, utrùm se huic ita velint adjungere, uti Mazarino pulso, aut in hunc ipsum Condæum, aut in quem ipse voluerit rei publicæ cura recidat, ibi verò cogniturum nihil illis consilii esse, quàm ut hanc pulso ipsius operâ Condæi Mazarino invadant suo arbitrio gerendam. Castronovanum, aut Gondium ad quos id muneris pertinere ex factiosorum sententia videatur, naturæ ferocioris esse, quàm ut facilè quæ Condæus voluerit, ea huic obsequantur, Belfortio, atque opibus factionis freti, Chavignium Reginam nusquam toleraturam: at Mazarinum jam Condæi potentiâ, atque audaciâ perterritum ex hujus voluntate omnia facturum, neque dubium esse quin uti Pons Arcuum Longavilllæ permittatur, adduci facilè queat.*

Gasto, atque Riviera Mazarinum Aulâ pulsum nolebant, nec amotum ab republicâ, aut in eâ Condæum fieri potentiorem: eo gratiam inter ambos reconciliare studebant, quod factum denique est iis conditionibus, de quibus posteà memorabimus, quas in tabulas relatas huic Mazarinum tradidisse fama fuit. In his octiduum consumptum, admirantibus cunctis tam brevî Condæi animum erga Mazarinum mutatum. Sed qui adversùm hunc illi operam fuerant polliciti, eos indignatio cepit, quod Condæus omnem eam rem nihil consultis ipsis egerat, transegeratque, quibus se satis facturum existimasset, dicendo ubi quid ipsis controversiæ cum Mazarino intercederet, vicissim his adjumento fore.

Sed factiosi ubi se ab Condæo delusos credidêre, ac spem exploratam pellendi Aulâ Mazarini hujus sicuti aiebant inconstantiâ interiisse, ibi verò hominem lacerare maledictis, Senatum, Populumque graviùs in eum accendere, qui rem publicam, amicos, ac se ipsum denique communi omnium ac sui ipsius hosti prodere nihil pensi haberet. Isthæc Belfortius, isthæc Gondius ubique prædicabant, magnamque Condæo conflabant apud omnes invidiam.

Fuêre qui ita existimarent, factiosorum in Condæum odium eò processisse, ut hunc de medio sublatum vellent, aut tantum homini metum injectum, ut ne posthàc sibi licere crederet hos fallere, aut impunè ab fide quam hunc sibi dedisse aiebant, discedere. In plateâ Urbis,

1649. (Delphinam appellant) quæ proxima Pontem novum ad Sequanam eſt, convenerant equites aliquo numeró. Qui plateam accolunt cives, ii ecquid iſthic agerent? cum jam nox adeſſet, percunctati nihil reſponſi tulerunt, niſi id nihil ad eos attinere. Ubi diutiùs in eódem permanent loco, iterùm quæſitum ab iis quid agerent, quive eſſent? cúmque jactandis hinc indè ſermonibus quidpiam graviùs ab equitibus dictum eſſet, ſclopeto miſſa glans omnem excivit cum armis viciniam, quâ multitudine perterriti equites in pontem proximum decedunt, quò cives non ſunt abeuntes proſecuti: cúmque nulla iſthic ædificia ſint, nemo fuit, qui reſtitantes ulteriùs abire cogeret.

Sed eâ de re Servianus per codicillos Reginam, Mazarinum, atque Condæum ipſum facit certiores, & cùm Condæus in eo eſſet, ut ab Regiâ domum abiret, Regina, atque Mazarinus perbellè ſimulantes quàm ſibi curæ hujus ſalus eſſet, ipſum attinuêre, ſeſe enim ſuſpicari aiebant, huic paratas inſidias eſſe. Ipſe primùm iſthuc habere ludibrio, neque cuiquam tantam ineſſe audaciam arbitrari, qui hujuſcemodi quidpiam adversùm ſe cogitare, nedùm incœptare vellet. Poſt paulò tamen ab familiaribus eſt admonitus, uti ſibi caveret, eo viſum periculum facere, utrùm hæc vera eſſent, nec ne: rhedam quæ in Regiâ erat vacuam cum pediſequis dimittit: præferebantur ſicuti per noctem ſolet, funalia: ubi rheda in medium venit pontem, equites duo huic facti propiores ſpeculari viſi utrùm in eâ eſſet: dein rati eſſe in aliâ quæ ſequebatur [a] Dirrachii Comitis rhedâ, ſicuti quandoque conſueverat, in hanc ſclopetis emittunt glandes, quarum unâ ictus Comitis pediſequus qui in heri rhedâ fuit, poſt paulò ex vulnere interiit.

[a] Le Comte de Duras.

Ubi hæc in Regiâ nuntiata, Condæus ſibi oblatam occaſionem exiſtimavit profligandæ factionis, ut ne poſthàc conſiliis ſuis obſtare, aut ſola, aut cum Aulâ conjuncta poſſet: eo in hujus principes Belfortium, & Gondium, atque alios jure agendum, atque hos capitis arceſſendos decrevit, ſicuti cædis in ſe paratæ reos. Id Reginæ, ac Mazarino magnoperè placebat, quibus uſui erat, ut inter factioſos, atque Condæum tantæ lites, ac tantum odium eſſet, ut ne congruere adversùm ſe uſquàm poſſent. Ab Regiâ Condæus ad Gramontii Equitum Tribuni ædes cœnatum iit, quò Belfortius ad eum adiit, atque unà Boulaïus, ſpeculaturi ſcilicet, quid de inſidiis adversùm ſe in Ponte novo paratis ſentiret. Sed hic ſedulò diſſimulans de his quos ſuſpicari poſſet, planè neſcire præ ſe tulit, cæterùm Boulaïum dixit qui populum adversùm Aulam concitare voluiſſet, atque adeò eſſet in noxâ, ſeſe videre non poſſe. Belfortius ſpondere ſe ait, Boulaïum nihil adversùm Condæum aut cogitaſſe, aut deſignaſſe, qui ſi quid cogitaſſet, deſignaſſetve, eum ſe eſſe, qui id ſuâ ipſius manu vindicare vellet, cæterùm ab Gramontio invitatus ad cœnam, dimiſſo Boulaïo reſtitit.

Poſtridiè Gaſto venit in Senatum, comitabantur Condæus, Vindocinus, Mercurius, Ellebovius, Buillonius, Sanſimonus: ubi cuncti aſſedêre, redditæque Senatui Regis litteræ ſunt de heſterno Jolii, & Bou-

laii negotio, paucis Gasto Senatum edocuit, quantum ad rem publicam pertineret, animadvertere in eos, qui ad hanc perturbandam cùm dolis niterentur, tum apertè Populum ad arma capiunda concitarent: dein ubi Senatus quæ visum est, in eos qui rei agebantur, decreverat, Condæus de insidiis, & cæde adversùm se paratâ questus est graviter, postulavitque uti quæreretur in noxios, atque ea res Senatui curæ esset. Intereà Regina Tribunos Urbanæ militiæ accersi jussit, quibus significavit, quàm gratus Regi filio, sibique esset Populi in utrumque animus, qui nihil commotus nuper factiosorum seditiosis vocibus mansisset in officio, & fide, cujus rei hunc quandoque, atque intereà se memorem fore. 1649.

Post octiduum, quod peragendæ Quæstioni consumptum est, frequens est Senatus habitus: adfuit Gasto, Condæus, & Contius, ac prætereà Belfortius, Radesianus, Brissacus, Luinæus Duces, ac Franciæ Pares, postremò Gondius, atque alii honorarii Consiliarii. Ibi Belfortius, & Gondius sese rescivisse dixêre, *Quibusdam Consilium esse, utrumque in suspicionem paratæ in Condæum cædis vocare, non quod id verum esse sentiant, sed ut hanc nomini suo labem inferant, & quâcumque de causâ id inceptum sit, ei serviant: sed ut omnibus existimandi copia sit, quàm falsò id in ambos jactetur, sese in Curiam venisse.* At factiosis consilium fuit Jolii causam, ab Boulaii, atque Condæi negotio sejungere, alteram ad illum modò, alteram ad rem publicam pertinere dictitantibus.

Id magnoperè contendebat Carretonius, sibi conscius plusquàm facto opus fuisset, fecisse, ubi se magis, quàm Jolium petitum in Senatu dixerat, ubi hic ab equite sicuti memoravimus leviter vulneratus fuerat, quo quidem unà cum Jolio in eadem causâ esse visus, tùm quod & ut in Senatûs tutelâ esset, postulaverat, aut Senatus ultrò decreverat. Id opportunum Molæo primario Præsidi visum, quo Carretonium, ei rei quæ agebatur haud satis commodum, ab hujus cognitione arceret, quod quidem ex sententiâ cessit, neque juvit Carretonium ab pristinâ de Jolii pro se ad necem petiti querimoniâ discedere. Post biduum ubi recitata sunt super utrâque re testimonia, ac de utrâque ad Senatum relatum est, dicendæque sententiæ fuêre, negavit Molæus Belfortium, Gondium, & Brussellum quos videlicet ea quæstio exagitabat, inter judices sedere debere, sed de more secedere.

Ibi Belfortius, & Gondius consurrexêre, jamque abibant, ni Joannes *a* Colon ambos monuisset, nihil properato opus esse, atque ipsis opperiundum quid de se Senatus decerneret. Brussellus verò se nusquam discessurum ait, ni Molæus & ipse discederet, qui nuperos multitudinis concitatores hujus interficiundi consilium habuisse dixerit: sed non id questus erat apud Senatum, aut uti de eo quæreretur in noxios postulaverat: postremò Senatûs Decretum fit, uti Belfortius, Gondius, & Brussellus secederent: hic posteà vicissim Molæum è numero judicum unà cum filio, atque propinquis rejicere conatus est, quem sibi

a Coulon Conseiller.

1649. inimicum esse dictitabat, Condæumque in causâ suâ sedere velle judicem sese negavit credere, qui continuò discedere velle visus, ni ab Memmio fuisset admonitus, necesse esse ut id Brussellus ab Senatu libello postularet. Veniebant in Curiam unà cum Condæo, & Belfortio, Gondioque multi nobiles de more succincti gladiis, qui ne in mutuam perniciem ruerent, metuendum videbatur.

Sed Condæus nusquam ab ulciscendæ quam in se paratam aiebat cædis consilio discedebat, quo pacto Belfortium, Gondiumque factionis principes sese amandaturum sperabat, atque in eo huic Aula planè favere videbatur. At illi ubi se tantopere ab Condæo urgeri vident, haud ignari Condæi audaciæ tædere Mazarinum, Reginamque ipsam, cum illo redire in gratiam, ac vicissim unà Condæum insectari decrevêre. Cæterùm de omni insidiarum quas adversùm Condæum instructas aiebant, negotio vix quisquam rectè judicare possit: nam harum indicium ab Serviano Mazarini cliente ortum diximus: testes in hoc, ac Jolii negotio fuêre homines nihili, speculari jussi quid ubique in Urbe diceretur, ac fieret, hanc miseram Aulæ venditantes operam, ex cujus voluntate testimoniis suis utrumque negotium miscuerant: sese in ædibus Urbis publicis quò creditores usurarum urbanarum convenerant, audisse Belfortium, & Gondium velle Condæum de medio tollere, sese apud Brussellum, dein apud Gondium Boulaium vidisse eâ die quâ plebem ad seditionem concitare voluerat, Jolium in Molæi ædibus dixisse cuipiam non ita secreto, ut ipse testis non audiverit, oportere Condæum, magnamque necare barbam, qualem habebat Molæus, Carretonium in viciniâ suâ plebem concitaturum, consiliumque fuisse Condæum, Seguierum Cancellarium, ac Molæum interficere, atque alium cujus nominis haud satis meminissent, Cogneuxium tamen fuisse existimare. Postremò quid Cognitor regius in eo negotio facere deberet, apud Cancellarium perscriptum fuisse aiebant, nihil consultis præter morem Actoribus regiis Talono, atque Bignono. Inter hæc abiit annus & qui secutus est is nihilo Galliæ felicior fuit.

a Le Marquis de S. Chamond. Le Duc de Chaulne. De Leon Brulard, Doyen du Conseil.

Hoc anno mortem obiêre Melchior Mites a Sanchamondus Marchio de quo passim memoravimus, item Honoratus Albertus Chalnius Dux, qui Arvernos provinciam, Ambianum urbem, atque Arcem in Picardiâ provinciâ obtinebat, ac postremò Carolus Brulardus Leonus Abbas, qui primum in regio Consilio locum obtinebat, in hoc dudùm, atque ante omnes alios lectus, Legatus ad Venetos, ad Helvetios extra ordinem, ac denique in Germaniam ad Imperii Comitia quæ apud Ratisbonam habebantur, missus fuerat.

JOAN· LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER OCTAVUS.
EPITOME.

ONDÆA Richelii cum Caprosá Virgine nuptias disturbat, cum Vigeani filiâ conficit. Aquilonia Richelii amita, Rohana Mombasona Caprosæ mater hanc in Condæam, & Condæum injuriam ulcisci decrevêre. Mazarino suadent, uti Condæum in custodiam conjectum velit, item & Gastoni. Comprehenditur Condæus, Contius frater, & Longavilla Condææ vir. Mommorantia Condæi mater cum Brezæâ nuru, & Angiano nepote Cantilium rus secedit. Condæa in Normanniam viri provinciam abit, ac Diepam concedit. Harcurius Pontem Arcuum ad deditionem redigit. Rex cum Reginâ matre Rothomagum petit. Belieroplessium qui Diepæ Arcem oppugnet præmittit. Condæa aufugit. Regi Arx ab Montignio Præfecto deditur. Croisetta Cadomum item dedit, ac Richelius Gratiæ-portum. Danvillarium in Lucemburgensi Agro nuper Contio permissum item deditur, dein Claromontium. Turena apud Satenaium ad Mosam copias cogit. Ædui abrogata Condæo provincia Vindocino datur. Huic Castellum apud Divionem deditur. Rex in Æduos proficiscitur. Huic Seura seu Bellogardia item deditur. Turris quæ apud Avaricum Biturigum instar Arcis erat, oppugnatur, ac Santaniano deditur. Bellevræi in Senatu Præsidis convivium apud Bernium, atque eò factiosorum consilium habitum. Regium signum Seguiero ablatum Castronovano traditur Mazarini voluntate. Erlacus Brisiaco ad Rhenum Præfectus moritur. Carlevosius Propræfectus ægrè adducitur, uti Tilladetum missum ab Rege Præfectum reciperet mœnibus. Helvetiorum Legati ad Regem ubi ad Urbem redierat. Dumontius item uti Salmuriæ Arcem dederet post Brezæi Præfecti mortem egrè adducitur. 1650.

1650. *Condæa ab Roterodamo quò profugerat, Satenaïum ad Mosam venit. Hæc, atque Turena eò cum Hispanis fœdus faciunt. Condæi clientes ad Urbem de hoc custodiâ eximendo cum Gondio, cum Belfortio, cum Gastone fœdus faciunt. Brezæa cum Angiano filio Turenam Buillonii Arcem in Aquitaniâ positam venit. Venit eòdem ex vicinis Pictonibus Marsillacus. Buillonius virorum Principum causam cum Burdigalensibus rebellibus communicat. Burdigalam Brezæam cum Angiano filio Buillonius, & Rupifocaldus deducunt. Almericus summus Quæstor moritur. Longolius Maisonius Præses huic sufficitur. Avauxius cui Almericus collega in summâ Quæsturâ fuerat hanc abdicat, quæ adeò omnis ad Maisonium redit. Fuensaldanius Casteletum ad Scaldim amnem capit. Guisium ab Hispanis frustrà oppugnatum. De Principibus viris eximendis custodiâ, atque amovendo ab Aquitaniâ Spernonio fit ab Brezæâ, Buillonio, Rupifocaldo, & Burdigalensibus cum Hispanis fœdus. Rex in Aquitaniam proficiscitur, relicto ad Urbem cum Imperio Gastone. Rex per Melleraium Burdigalam oppugnat. Strenuè Buillonius, Rupifocaldus, ac Burdigalenses propugnant. Pax denique convenit. Brezæa Muronem cum Angiano filio concedit. Capella in Tieracensi Agro ab Hispanis capta. Viri Principes ab Vincennis ad Marcussium Castellum traducti. Rex, cum Reginâ matre, atque omni Aula Fontembellaqueum petit. Eò Gasto de viris Principibus Gratiæ-portum deducendis Reginæ morem gerit. Longonis-portus in Ilva Insula, ac Plumbinum in continenti proximo Hispanis deduntur. Mazarinus se negat uti Cardinalatum Gondio mandari patiatur, adduci posse. Hic Gastonem eò adducit, uti cum Senatu operam det eximendis custodia Condæo, Contio, ac Longavilla. Brezæa ab Senatu uti de viri causa cognoscat, Longavilla virgo idem de patris causa postulat, atque ut ad Urbem ea gratia adducantur. Rex ad Senatum scribit, atque ad se mitti ex hoc Ordine delectos jubet. Pralinoplessius Rhetelium oppugnat. Turenam cum Hispanis, ac rebellibus pellit finibus, insigni de his reportata victoria. Hac præclarus Mazarinus ex cujus sententia tantæ res gestæ fuerant, redit ad Urbem, atque Aulam. Nihilò segniùs Senatus de viris Principibus custodia eximendis, deque pessima Mazarini in re publica administranda ratione ad Regem mittendum decernit. Quid Innocentius Pontifex adversùm Valancæum Regis apud se Legatum designaverit.*

CONDÆUS Mazarini potentiæ porrò adversus hanc evertere omni ope properabat, & quandò metu adductus secum redierat in gratiam, eo nutare hominem, neque satis contrà se, ac consilia sua, conatusque firmum fore judicabat: cæterùm hujus artes, ac fraudem Italicam quibus modò valere videbatur, planè spernebat: Gastonem in suâ potestate credebat esse Rivieræ operâ, ex cujus voluntate omnia usque dixerat, feceratve: ipsam Reginam nihil plusquàm Mazarinum posse, cujus unius motu ageretur, eo sibi omnia licere: sed huic Belfortio, atque Gondio pessumdatis opus erat, cui rei omnem eâ tempestate dabat operam.

Sed tum accidit uti Maria a Vignerotia Aquilonia fratris filio Armando Vignerotio Richelio uxorem dare vellet, Claudii Guisii Caprosi Ducis, ac Mariæ Rohanæ Mombasonæ de quâ sæpiùs memoravimus, filiam.

a La Duchesse d'Aiguillon. Marie de Vignerot.

liam. Hæ nuptiæ patri, ac matri cordi fuêre: nam Richelio Richelii 1650.
Cardinalis hæredi magnæ divitiæ sunt, ad hoc fama, cognomenque Richelii avunculi adolescentem haud mediocriter illustrabant. Sed *a* Caprosa virgo haud facilè adducebatur, ut hunc sibi virum vellet, neque quidquam causæ videbatur esse, quamobrem hás fastidiret nuptias, nisi si haberet animum aliò deditum: eo nectere moras, quæ adolescenti molestissimæ fuêre. Summa *b* Annæ Neoburgæ, Francisci Pussardi Vigeani Marchionis uxori cum Aquiloniâ familiaritas, atque consuetudo intercedebat, neque alterâ alteri quidquam carius fuit. Illi filia erat Anna Pussarda antehàc *c* Ponsii Miossani uxor, tùm vidua, quæ multa, frequensque unà cum matre apud Aquiloniam fuit: cum hac Richelius colloquebatur sæpiùs, querebaturque de Caprosæ virginis tergiversatione, atque hujus rei tædium ingens ostendebat.

a Mademoiselle de Chevreuse.

b La Marquise du Vigean.

c La Marquise de Miossan, de Pons.

Fortè accidit uti Pussarda isthuc Condææ quam sæpiùs invisebat, principem fœminam colere, atque observare solita, diceret: hæc verò cui illa cara erat, atque accepta, ut sunt mulierum ingenia ad excogitanda quævis promptissima, subitò ait, eam rem hujuscemodi videri, uti Pussarda sibi magis quam alteri Richelii nuptias expetere debeat: hortatur uti conciliando sibi adolescentis amori det operam, cujus rei pro familiaritate, quæ huic cum illo jam intercedebat, magna copia esset. Illa verò nihil cunctandum rata continuò omnes artes adhibet, quibus facilè adolescentis animus caperetur. Sed hæ nuptiæ Aquiloniæ voluntate fieri non poterant, certumque erat, ubi ipsi notescerent, enisuram ut infirmas esse Senatus decerneret.

Quamobrem & clàm hanc faciundæ, & quærenda præsidia erant, quibus ubi factæ essent, infirmari, ac dissolvi non possent. Id se Condæa præstituram recepit, fretam Condæi potentiâ, cujus voluntate tantam rem est aggressa, quâ videlicet ipsi Richelium cum Gratiæ-Portu oppido, atque arce validissimis adjungebat, ac nonnulla spes erat, aut pretio, aut alio pacto efficere, ut hæc in Condæum fratrem, aut in Longavillam virum reciderent, qui tantam usquè ut id fieret operam dederat. Apud Triam Rus nobile Longavillæ, haud procul ab Urbe, Condæo, Contio, & Condæâ coram fiunt nuptiæ, nova nupta unà cum viro Portum-Gratiæ deducitur, *d* Santimaurus qui eò Propræfectus erat, utrumque recipit mœnibus, tametsi & Regi, & Aquiloniæ fidissimus esset.

d De Sainte-Maure.

Richelius seu milites qui in præsidio erant, sese huic qui Præfectus erat, dicto audientes esse debere sunt arbitrati, sive hic pecuniâ ab Condæo præbitâ eorum animos sibi devinxerat, his quàm æquissimis usus est, ac *e* Barem qui Richelii avunculi custodum corporis dux fuerat, ab Reginâ missum oppidum ingredi vetuit, metuens uti quid eò turbarum adversùm se faceret. Condæo lites cum Aquiloniâ intercedebant de Armandi Maillæi Brezæi hæreditate, quam ille uxori Claræ Clementiæ Mailleæ Armandi Sorori, Aquilonia Richelio ipsi obvenisse contendebat, quantùm ad bona, quæ Richelii Cardinalis fuerant: nam

e De Bar.

Rrr

1650. hæc ex hujus testamento in Vignerotium Richelium sororis nepotem, si Brezæo filii deessent, recidere debebant: eo Condæus Aquiloniæ lubens in his nuptiis ægrè faciebat, præter ea quæ de Gratiæ-Portu habebat consilia.

Sed in eo negotio, sicut & in aliis Regina, atque Mazarinus præclarè intellexêre, quàm nihili se, atque Gastonem Condæus penderet: si isthuc, atque alia neglexerint, aut ubi si cessent, hunc per reliquos pueritiæ Regis annos regnaturum, neque facilè posthàc potentiam, cui assueverit dimissurum, sedulò tamen in præsentiâ dissimulandum decrevêre. Igitur ubi Condæa misit ad Mazarinum qui doceret quemadmodùm ea res acta esset, hanc tametsi maximè seria, atque ad rem publicam magnoperè pertinere videbatur, in jocularem vertit, nec sibi curæ esse ostendit, quod & Regina fecit.

Sed Aquilonia, & Rohana Mombasona quarum consilia de nuptiis Caprosæ virginis cum Richelio Condæus, atque Condæa soror disturbaverant, ad ulciscendam hanc injuriam animum adjecêre: illa Condæo eâ quam diximus de causâ, hæc unà cum Avaucuria sicuti memoravimus antehàc, Condææ, atque Mommorantiæ matri pridem infensæ. Erat Rohanæ summa cum Gondio amicitia, nam par ingenium nacti ambo miscendis in Aulâ rebus facilè congruebant: cumque ille tunc cum maximè ab Condæo paratæ in se cædis Quæstione exagitaretur, haud difficile fuit hominem adversùm Condæum impellere. Priùs tamen ipse, atque Belfortius Condæi animum pertentavêre, utrùm sibi placatus esse vellet, huic factionis suæ principatum deferentes, cui omnia obsequi vellent: nam tanti viri operâ haud difficile videbatur pessumdare Mazarinum, dein illum ipsum Condæum, cui mox Regina ex amoto Mazarino infensissima fore videbatur.

Sed Condæus, seu id ipsis consilii esse suspicabatur, seu Belfortii fidem, & gratiam apud plebem, atque virtutis opinionem tolerare diutiùs non posset, & utriusque cum omni eorum factione profligandi spem nactus erat, quos jam atrocissimi facinoris reos ageret, omnem cum iis reconciliandæ gratiæ conditionem abnuit. Ita nihil ambobus reliquum esse videbatur, quo salvi, honestique porrò forent, quàm uti Reginæ, ac Mazarino se adversùm Condæum conjungerent. Igitur Rohana Mombasona cum Mazarino agit, uti Gondium secum in gratiam reductum vellet, quò & Belfortium esset adducturus. Id Mazarino satis placuit, neque abnuit tali suo tempore Belfortius: cæterùm seu ingenii mobilitate, seu nimio gratiæ popularis studio uti cum illo omninò, aut diù congrueret, nunquàm animum inducere quivit.

Rohana Mombasona Mazarino uti Condæum in carcerem conjiceret, autor erat, quòd quidem hic aiebat haud necesse videri, sed conjunctis factionis opibus cum Aulâ facilè fore homini modum facere, atque hunc cogere, uti quæ ferociùs adversùm rem publicam, atque adversùm Belfortium, & Gondium agat, ea sibi sentiat omittenda. Sed Gondio ad Mazarini artes perspicacissimo, qui inter Condæi, ac factio-

forum diversa studia, ex animi lubidine gerere omnia vellet, haud ita visum, sed planè sibi, atque factioni adversùm Condæi potentiam, & audaciam caveri oportere, quod quidem aliter, quàm hoc in carcerem conjecto fieri posse negabat, sin aliter Mazarinus sentiret, se suosque sibi consilium capturos. 1650.

Sed adducendus erat Gasto in hanc de Condæo in carcerem conjiciundo sententiam: qui tametsi cum eo simultates exercebat, illi tamen in viro è regiâ gente Principe quo nullus sibi propinquior esset, id exemplum haud satis placiturum videbatur. Prætereà Mazarinus Rivieram Condæo obnoxium esse sciebat ex Cardinalatu, sicuti suprà demonstravimus, Gastonem autem rem tantam Rivieræ cujus in potestate usquè fuerat, haud occultam habiturum credebat, neque hunc Condæo, ex quo Mazarino pernicies, rei publicæ bellum adfore dubium non erat. At Rohana Mombasona satis scibat Gastoni Condæi virtutem, & audaciam æquè molestam esse, cui videlicet metueret, ut ne plusquàm suæ ipsius dignitati, & cum Rege propinquitati homines tribuerent.

Hanc auxerat Condæus molestiam, ubi nuper apud Gastonem quædam fabula aut agebatur, aut saltabatur: nam qui ad fores aderat seu Vicecenturio, seu Vexillarius Custodum Corporis, is turbam abigendo quæ occasione advenientis Condæi freta simul ingredi nitebatur aulam in quâ fabula agi debebat, scipione quem de more imperii tesseram præ manibus habebat, Condæum imprudens attigerat, qui hunc subitò è Vicecenturionis manibus ereptum præ iracundiâ perfregerat, rem Gastoni graviusculam, quam tamen tùm dissimulaverat: sed oblatâ occasione huic ægrè aliquid fieri æquo animo passurus videbatur. Quantùm ad Rivieram hujus gratiam, & fidem apud Gastonem immutatam ex *a* Salgeonæ negotio Rohana satis scibat. *a* Mademoiselle de Saugeon.

Illa virgo nobilis in Margaritæ Lotharingæ Gastonis uxoris gynæceo erat, utrique æquè grata, acceptaque, quia virtus huic amborum benevolentiam conciliaverat. Id Rivieræ molestum, metuenti videlicet, ut ne in cujus alterius potestate Gastonis animus esset. Tanta pietas in Deùm erat virgini, ut huic in mentem veniret, reliquam inter Sanctimoniales vitam agendi. Quâ re admodùm lætus Riviera Carolam Margaritam Mommorantiam Condæi matrem impulerat, uti Salgeonam in hac sententiâ confirmaret, ac ei operam ad rem conficiundam polliceretur: igitur ab Gastonis, & Margaritæ ædibus clàm egressam deducit ad Carmelitanas Virgines, quò aliquamdiu agitavit.

Intereà Gastonem, & Margaritam uxorem Salgeonæ desiderium tenebat, atque his ægrè erat huic se rei Mommorantiam admiscuisse. Dein Gasto percunctando, anquirendoque id ab Rivierà ortum rescivit, quo incidit suspicio hunc cum Condæo plus æquo congruere, ac majorem in eo quàm in se ipso adipiscendi Cardinalatus spem posuisse. Sed uti Salgeonam Carmelitanæ Virgines dimitterent, Gasto operam dedit, quam Maria Ludovica Aurelia hujus ex priore uxore filia ad Margaritam novercam reduxit. His Rohana Mombasona freta Gastoni se persuasuram

Rrr ij

1650. confidit, magnoperè ad hunc pertinere, uti Condæus comprehenderetur, & in custodiam mitteretur, atque id planè celandum esse Rivieram.

Quod postquàm est ab muliere solertissimâ factum, Mazarinus ipse de hoc omni negotio cum Gastone collocutus est, quod & Regina ipsa fecit. Ubi igitur ille in hujus sententiam discesserat, ibi ambo perbellè majorem cum Condæo amicitiam simulant, atque item Mazarinus, sed maximè sibi curæ esse, uti de paratâ in hunc cæde vindicetur in noxios: cùm intereà Gasto nectere in eâ re moras, aliis, atque aliis de causis non ire in Curiam, ut ne quid decerni posset. Gondius verò, ac Nigromonasterius jam inde ab hujus agendæ rei principio noctu ad Mazarinum ventitabant, & cum eo frequenter agebant. Gondius mutabat vestem, ac versicolore sagulo militariter ornatus erat, ut ne quis suas ad Mazarinum itiones posset advertere.

Contium cum Condæo comprehendere consilium erat, qui tametsi vix per sese quidquam movere, aut facere posset, tamen cum Condæâ sorore, & Longavillâ hunc valere quidpiam Aula nuper senserat: eo Principem è regiâ gente adolescentem subducere Condæi clientibus visum, si quid postquàm in custodiam conjectus foret, moliri vellent, atque idem de Longavillâ decretum, quamvis ab Condæo se, atque ab uxore Condæâ dissentire simularet, atque utrique ex Pussardæ cum Richelio nuptiis graviter offensum: sed alia graviora fuêre, quamobrem ab uxore discordaret, atque adeò ab ipso Condæo, qui huic sicuti sorori decebat, fautor erat. Cum Reginâ itaque, & Mazarino redierat in gratiam, postquàm ambobus ut ne præteritorum meminissent demississimè, atque subjectissimè supplicaverat, fidemque dederat se in eorum potestate futurum. Vocatus tamen postridiè ab socru Carolâ Margaritâ Mommorantiâ reconciliandæ inter Condæum, & Contium filios, Condæam filiam, ac generum gratiæ, quæ posthàc firma foret, his eamdem quam pridiè Reginæ, ac Mazarino, fidem obligavit, incertam videlicet, neque diuturniorem futuram: prætereà Rivieræ animum implevit suspicione de Mazarini ergà hunc voluntate, quod ubi rescivit Mazarinus Longavillam item sicuti Condæum, & Contium in custodiam mittendum esse rectè censuit.

Regina, Gasto, & Mazarinus quo magis rei patrandæ tempus instabat, eo ad simulationem intentiores fuêre: de variis rebus Regina Condæi sententiam exquirebat, atque hujus sibi magnoperè probari consilia præ se ferebat: Gasto ubi in Senatum ibat, se vehementer cupere demonstrabat, uti qui cædis in Condæum patrandæ autores fuissent, sciretur denique, & in noxios jure ageretur: Mazarinus spem magnam ostentabat sese hujus maximè operâ salvum, & honestum porrò fore, sicuti per nuperum civile bellum fuisset. His, atque aliis hujuscemodi delusus Condæus, sed magis potentiæ suæ, atque virtutis opinione, quam tantam apud omnes esse rebatur, uti nemo adversùm se cogitare quidquam, nedùm facere auderet, rei quę parabatur indicia multa contempsit.

Intereà componebatur ab Mazarino dolus, quo ipse caperetur, parúmque absuit, quin hunc rescisceret; namque præeunti verba Commentarii quem eâ de re Lionnus perscribebat fortè intervênit, sed animus longè alia omnia cogitans ab omni suspicione procul aberat. Indè ad Reginam iit, Consilium post meridiem haberi debebat, vulgatumque fuerat in eo agendum de Costurâ, quem Syndicum fuisse diximus creditorum usurarum urbanarum: hunc seditiosissimum Regina, ac Mazarinus dicebant esse, *atque cædis in Condæum paratæ autoribus conscium, si comprehendatur, haud dubium videri, quin hujus indicio, & testimonio resciri possit, quidquid ad tantum facinus pertineat: hunc latere in ædibus Montis Martyrum portæ vicinis, dandam igitur operam, ut id quantocyùs fiat: obstare modò quod factiosi plebem commoturi videantur, ut hunc è lictorum manibus eripiat, quod uti prohiberi possit, cataphractorum Regis equitum turmam in stationibus quibus locis videbitur, disponendam.* 1650.

Condæus nihil suspicans quæ dicerentur, ac pararentur, ea ad se attinere, Carolum Schombergium Equitum Tribunum hujus turmæ ducem per Lionnum monet, ut hanc paratam, atque instructam quibus opus esse dixerit locis per stationes disponendam properè mittat: ita composito dolo digreditur, qui posteà in illum ipsum vertit. Mazarinus operam dederat, uti Longavilla sciret post meridiem de more Consilium habitum iri, in quo de pace cum Hispaniæ Rege faciundâ ageretur, ac præterea Egtotum Beuvronii filium jusjurandum Regi editurum ob Legati in Normanniâ Provinciâ, & Præfecti veteri Palatio apud Rothomagum Munera, quæ utraque res ad Longavillam singillatim pertinebat, scilicet qui de hac pace sicuti de Germanicâ Monasterium Vestfalorum antehàc Legatus fuerat, & qui Normanniam obtinebat provinciam, quo factum est ut huic Consilio adesse vehementer vellet.

Advesperascente die Condæus, dein Contius, ac denique Longavilla in Regiam veniunt: Regina minùs bellè habere se simulabat, cùm ut ne Consilio adesset, tùm ut aliqua causa esse videretur, quamobrem qui viros Principes comitabantur, eos corporis Custodes unà ingredi ne sinerent proxima hujus Cubiculo conclavia, unde strepitus adeam sic affectam permanaret. Ad hanc iêre primùm viri Principes, dein ad Porticum quo haberi Consilium solet. Aderant Mazarino, & Rivierâ exceptis Administri omnes, quorum ille alterum accersiverat, ut ne quid vir callidus, & omnis Aulicæ fraudis scientissimus persentisceret, remque disturbaret.

Tum [a] Guitaldus Reginæ Custodum Corporis Centurio, Comingius frater & ipse Centurio, atque Croisius vexillarius singuli singulos Condæum, Contium, & Longavillam comprehendunt, ac sibi deducendos esse aiunt, quò Regina jusserit. Condæus Cancellarium orat, uti sibi hanc alloqui liceat, qui continuò ad Reginam iit, sicuti Servianus item ab eo rogatus ad Mazarinum eâdem de causâ: sed id postulaverat frustrà, cum uterque ut id ne fieret consilio adesse noluisset.

[a] De Guitauld, Capitaine des Gardes du Corps de la Reyne. De Cominge, aussi Capitaine. De Croisy, Enseigne.

1650. Deducuntur per Regiæ posticum viri principes ad apparatam rhedam, dein eâ conscensâ ad Vincennarum arcem: eo circumeunda suburbia, & per vias cavas, transversas, luto impeditas iter habendum, quod eo tantisper, & quod in his rheda corruerat, tardatum est: postremò tamen ventum ad Vincennas est, quò in arcem interiorem viri Principes conjecti sunt.

a Le President Perrault.

Eódem & a Peraltus in Rationum Curiâ Præses qui negotia Condæi curabat, deductus post paulò est, conquisitaque in ejus domo scripta quæ ad Condæum pertinerent omnia. Primùm in Urbe vulgatum est Belfortium comprehensum: sed ubi hic per vicos, & plateas sese plebi ex ante composito ostentaverat, nihil est tumultuatum, sed propè omnes ex alienâ calamitate lætari, dictitare hâc esse Condæum dignissimum, ab quo per nuperum quod adversùm Urbem gesserit bellum, compluria orta sint mala, quin & eò multitudinis petulantia evasit, uti sicut in publico gaudio per compita & plateas frequentes ignes hujus indices accenderit.

b De Lomenie, Comte de Brienne. c La Princesse de Condé, Doüairiere. Phelippeaux de la Vrilliere. La Duchesse de Longueville. d La Princesse Palatine. e La Princesse de Condé. Le Duc d'Anguien. Chantilly.

b Lomenius Brienna ad Carolam Margaritam c Mommorantiam Condæi matrem, Phelipæus Vriliera ad Annam Condæam sororem Longavillæ uxorem nuntiatum venêre Reginæ verbis, illi uti postridiè rus secederet, huic ut in Regiam veniret protinùs, quæ statim ab ædibus matris in quibus erat, unà cùm Annâ d Gonzagâ Palatini Principis uxore discessit, & in quibusdam hujus clientis ædibus abdidit se, atque proximâ nocte in Normanniam, quam vir obtinebat, sicuti sæpiùs diximus, provinciam abiit. Mommorantia cum e Maillæâ Brezeâ nuru, atque Angiano nepote Cantilium Rus haud procul Urbe secessit. Condæi amici, atque clientes alii aliò discessêre, Buillonius in Lemovices, quò firmissimam arcem, atque oppidum habet, Turenam appellant: Turena frater unà cum Goyone Mussaïo Satenaïum contendit, cui oppido, atque Arci ad Mosam in Campaniæ finibus Condæum Præfectum esse diximus antehàc. Eò copias subitò Turena conscripsit. Philippus Hispaniæ Rex in propinquo Lucemburgensem habet agrum, atque omnem Belgii usque ad Oceanum, ad Rhenum, atque ultrà regionem, unde & pecuniam in belli civilis sumptus, atque alia subsidia sese habiturum Turena confidebat: Marsillacus in Pictonas quam obtinet provinciam discessit.

Intereà Mazarinus ab omnibus collaudabatur, qui rem tantam sine tumultu confecisset, quo nomine apud hunc omnes ex Aulâ, atque ex Urbe, qui aliquo numero essent, homini gratulatum venêre. Sed visum de more ubi quid hujuscemodi quod ad rem publicam pertineat, Rex fieri jussit, de eo Senatum facere certiorem. Eo ad hunc Ordinem litteras dedit, significavitque omnia, quibus adductus Condæum, Contium, & Longavillam in custodiam conjectos voluerit. His litteris permulta in Condæum jactabantur, quæ fermè cuncta memoravimus suprà: sed in narrando tanta ars erat adhibita, ut ampliora vero, multóque graviora viderentur: cæterum factum nullum,

consilia modò, quæque virtuti suæ, & navatæ Regi, atque reipublicæ operæ ingentia præmia postulabat, ea crimini dabantur. Eodem exemplo datæ ad cæteras Curias, & ad eos qui provincias obtinebant litteræ: sed hæ primùm in Regiâ Rege, atque Reginâ matre coràm, accersitis ab Senatu quibusdam, ac frequenti Procerum cœtu recitatæ sunt, quod idem mox factum in Senatu: aderat Gasto qui plerisque Patrum fidem fecit, quæ recitata essent, ea vera, atque comperta esse, haud satis æquus Condæi virtuti, atque gloriæ, quam subduci hominum oculis haud ægrè ferebat, eâ re magis uti suâ voluntate comprehenderetur adductus, quàm quòd ab eo tùm quidquam publicè metuendum existimaret. 1650.

Rex suis ad Senatum litteris Patres hortabatur, uti nupera plebis ad seditionem vocatæ, & paratæ in Condæum cædis crimina impunita ne dimitterent, quem tametsi reipublicæ causâ in custodiam mitti jusserit, nihilò minùs quæ ad ejus salutem, & dignitatem attineant, ea sibi curæ esse, eadem Regina pridiè dixerat, ubi recitatæ in Regia litteræ fuerant. Sed hæc per simulationem dicta, scriptaque Senatus satis intelligebat, majoraque erant complurium ex hoc ordine in Belfortium, & Gondium studia, prætereà in Brussellum, quàm ut hos utriusvis criminis peragi reos vellent, quin potiùs exemptos noxæ, & ipsum de quo memoravimis Carretonium, nam ad hos omnes hanc quæstionem pertinere aiebant.

Igitur vbi de hoc negotio ad Senatum relatum est, nihil videri decrevit, quo hæc quæstio ad eos attineret, atque adeò in Senatum ubi vellent de more venire posse. Secundùm hæc Belfortius, & Gondius ad Reginam, postridiè ad Mazarinum adiêre, utrobique perbenignè, atque liberaliter habiti: neque dubium cuiquam fuit, quin ex Reginæ, & Mazarini voluntate Senatûs Decretum de iis factum fuerit: nam Mazarinus ambos ab Condæo alienissimos volebat, ac Belfortium maximè, cujus fratri Mercurio sororis filiam nuptum dare properabat, uti totam sibi fidam haberet domum. Vindocino patri Æduì data provincia est, Condæi spolium, Mercurio filio Catalonia, quam Prorex obtineret. Mazarinus qui maximè Belfortium sibi adjungere studebat, diligenter hunc in mediâ quò agitabat urbe invisit, cum maximo comitatu, uti plebes omnis cui sicuti diximus carissimus erat, sciret sibi cum eo convenire.

In Catalonia quibus finibus hanc Rex obtinet, pro Prætore erat Marsinus hospes, atque advena Leodiensis, qui dudùm Regi merebat, vir fortis, & qui per æstiva proxima rem illic publicam egregiè sustentaverat. Sed quia Condæo addictus erat, visum hominem tantisper habere in custodiâ, ut ne quid plus minusve quàm opus foret, faceret: eo Perpinianum deductus, & in Arcem conjectus est, ita Mazarino cuncta procedebant. At Gasto in Rohanæ Mombasonæ, ac magis Gondii potestate erat, nam hic Margaritâ Gastonis uxore, Annâ Mariâ Ludovicâ hujus ex priori uxore filiâ, sed Rohanâ singillatim, atque aliis,

1650. Rivieræ inimicis fretus hunc rus amandaverat, hominem novum, cui spes, opesque omnes in se uno positæ erant: Gondio verò genus, virtus, propinqui, affines, amici, ac denique factio in Aulâ, in Senatu, atque in Urbe valida, quæ omnis Mazarino adversa erat, animos faciebant.

Condæam diximus in Normanniam abscessisse, quæ primùm Rothomagum petiit: eò Beuvronius veteri Palatio quod est instar arcis, Præfectus est: sed is Longavillâ in custodiam conjecto nihil se posse movere scibat, quod alicujus ad virorum Principum liberationem momenti foret, neque Curiam, neque populum Rothomagensem ausurum pro Longavillâ arma capere adversùm Regem, quem mox adfuturum providebant. Non ipsi, non Curiæ, non plebi studium erga Longavillam, atque erga Condæam deerat, sed quod his nulli usui futurum facilè judicabant, sibi autem si quid moverent, in certissimam versurum perniciem. Pervicit tamen Beuvronius, uti Rothomagensis Curia ad Regem scriberet, si ipsi videretur, nihil opus esse, ut in Normanniam veniret, quò omnia obedientia essent, ac porrò forent.

Dein ubi Condæa in Curiâ, populoque Rothomagensi nihil auxilii esse videt, Richelium cujus tam egregias cum Pussardâ Vigeanâ confecerat nuptias, tentat, utrum se ad Gratiæ-portum venire vellet: sed occupaverat Mazarinus per a Ternæum navibus longis Propræfectum, cui Richelius Præfectus erat, monere adolescentem uti Gratiæ-portum sibi uni habere vellet. *Si hunc obtinere Aquiloniam amitam sub cujus videlicet tutela esset, ipsi grave fuerit, multò graviùs futurum, si penes Condæam sit. Id planè hanc moliri, si recipiatur mœnibus: nihil enim ipsi fore antiquius, quàm uti Centuriones, ac milites qui in præsidio sint, sibi adjungat, muliebri arte, atque largitione. Longavillam virum sibi Gratiæ-portum expetisse, neque omisisse quidquam, atque omni studio contendisse, ut id sibi permitteretur. Condæam uxorem fortassè non alia causa Pussardæ cum ipso Richelio confecisse nuptias, quàm uti quæsita opportunitate, quod usquè vir nequiverit, id ipsa efficiat. Si se huic, atque Condæo obligatum sentiat, uberiorem utrique referre gratiam posse, si Gratiæ-portum porrò obtineat, quàm si hunc sibi adimi sinat: nam hoc pacto Gratiæ-portum, non autem ipsum Richelium Condæo, atque Condææ usui futurum.*

a Le Marquis de Terne.

His, atque aliis hujuscemodi Ternæus adolescenti persuasit, ut ne Condæam Gratiæ-portum venire sineret, sed quàm honestissimâ oratione ex eo nihil ipsi auxilii, sibi periculum ingens adesse ostenderet. Ternæus pridem Richelii Cardinalis cliens fuerat, quo major illi apud sororis ejus nepotem fides fuit. Ita Condæam cùm sua spes de Rothomago, & Portu-gratiæ frustrata esset, postremò Diepam confugit. Id oppidum ad Oceanum positum dudùm penes Longavillam est. Propræfectus b Montignius, ac præsidium magis in ejus, quàm in Regis fide fuêre, vitio nostratium, qui se iis ab quibus aliqua augendæ rei spes est, facilè devovent, nullâ Regis, aut reipublicæ curâ: id ea Nobilitas maximè facere solet, cui exiguæ fortunæ sunt, dein milites, Populum haud

b De Montigny.

haud facilè nisi reipublicæ specie commoveas. Hic adeò bonus fidelisque apud Diepam fuit, nihil aut precibus, aut minis Condææ ab officio deductus: præsidii tamen quod in arce erat metu dissimulare cogebatur, ut ne suum in Regem studium priusquàm subveniri posset, in perniciem verteret. 1650.

Arx erat munitissima, prætereà alia Munitio, quæ valido præsidio ab Condæâ tenebantur, rumorque incesserat accersi undequâque Longavillæ clientes, & copias, augendo præsidio, ut & oppidum esset in potestate, ac prætereà qui subest oppido portus. Is magnam Condææ dabat opportunitatem ad auxilia foris petenda, advehendaque, quorum ab Belgio propinquo copia erat, Hispanis qui id obtinent ad fovendas in Gallia turbas intentis: his ut ne Diepa ipsa ab Condæâ traderetur, quo viri, fratrumque causam susciperent, Regina metuebat. Jam Turenam apud Satenaium, quò hunc abiisse diximus, copias coëgisse, & cum Hispanis consilia conferre fama erat: quibus rebus uti præverteret Regina profectionem in Normanniam adornat, atque eò præmittit Harcurium cum copiis.

In hac provinciâ Longavilla præter Diepâm, cui jamdiù Præfectus fuerat, Cadomum, & Pontem-arcuum ab Rege nuper sibi permissa oppida habebat: huic oppido, atque arci Chamboïum præfecerat virum fortem, ac strenuum, atque eò validum præsidium esse aiebant, difficilemque arcis oppugnationem fore: sed in eâ pauci fuêre qui hanc defensarent, neque satis ad augendum præsidium spatii fuerat, tam maturè Rex post comprehensos Principes viros Urbe moverat. Chamboïus tamen, ut arx sibi relinqueretur postulabat, de quâ Regi conservandâ fidem daret: quod postquàm est negatum, atque Harcurius circùm oppidum posuerat castra, postremò vitam, & res salvas, prætereà alia sibi, militibusque honesta pactus arcem dedidit, sexaginta omninò fuêre, cæterùm multus commeatus, tormenta sex, sclopeti quadringenti. Fuêre qui ita existimarent deditioni maturandæ curatam Chamboïo pecuniam, quæ oppugnandarum arcium ratio vi, atque armis longè potior est. Sed ubi Rex Rothomagum advenit, suprà quàm dici potest lætissimis omnium animis accipitur, ex veteri Castello, aut Palatio pulsi qui in præsidio erant, in quorum locum suffecti ex regiæ custodiæ Legione octoginta Helvetii: Urbis portæ, atque aliæ munitiones Urbanis Magistratibus permissæ, unam ex portis cæteris firmiorem, atque novam ad Sequanæ pontem munitionem Longavilla clientibus suis attribuerat, quæ ipsis ademptæ sunt.

Inter hæc ab Diepâ missi advenêre, qui oppidanorum verbis postulavêre ab Rege quempiam militiæ peritum, cujus ductu non modò sese adversùm id quod in arce sit præsidium, oppidum deffensuros, sed & arcem ipsam oppugnaturos aiebant: nihil ad eam rem copiis opus esse, hanc oppidanorum fidem, atque virtutem, hunc ad omnia pericula reipublicæ causâ subeunda animum, uti si accedat ab Duce disciplina, atque militaris ratio, qui in arce sint, eos ad deditionem addu-

1650. cere se posse confidant. Datus Beliero-plessius Castrorum Præfectus, qui continuò Diepam unà cum iis profectus est: comitabantur *a* Burnonvilla Marchio, Gandavus Vicecomes, Santanianus, & Quesnæus rei maritimæ peritus, præterea septem è Mazarini custodiâ sclopetarii equites.

a Le Marquis de Bournonville. Le Vicomte de Gand. Le Comte de S. Agnian. Du Quesne.

Ubi Beliero-plessius advenit, oppidanos quadringentos arcem inter, & oppidum collocat, atque eâ parte Burnonvillam, & Gandavum curare jubet, ac maturè vallum hosti objicere, è regione portûs trecentos item oppidanos ab Santaniano circumduci: trecenti præterea apud oppidi portas, plateasque dispositi sunt. Quod ubi sensêre qui in arce erant, incredibilis eos regii nominis terror invasit, ita ut supplicii metu plerique è muris præcipites sese darent, diffugerentque. Non tamen ita stationibus, ac vigiliis obsepta erant omnia, ut non aliqua fallendi copia esset: præmissis igitur qui iter explorarent, Condæa certior facta ad mare se posse tutò evadere, intempestâ nocte eò progreditur, scapham conscendit, & ad navim quæ haud ita procul ab littore in anchoris erat, jam anteà ad similem apparata casum, magnâ remorum vi contendit: sed adversi flabant venti, tantaque tempestas Oceano incesserat, ut hanc superare nautæ nequirent, quo factum est uti littus repetere cogeretur, neque multùm abesset ab naufragio: postremò equo imposita cum equitibus quinque capessit fugam, & cum lucesceret jam multùm itineris anteceperat: sed nemo fugientem sequebatur, nullâ Beliero-plessii præterquàm de potiundâ arce curâ.

Antequàm profugeret ad Reginam miserat, qui nihil ab se hostiliter factum diceret, *Diepam venisse uti sibi in arce tutò esse liceret, neque consilium fuisse quidquam adversùm Regem facere. Quando Reginæ ita placeat, sese Montignio mandasse, uti cui ipsa jubeat, arcem tradat, saluti quoniam aliter copia non sit, longiùs abscedendo consulturam.* Regina *Nibil Condææ aut arce, aut fuga ut in tuto foret, opus fuisse* respondit, *cui per se licuerit Rure aliquo suo agitare, dum vir in custodia esset: ea de re se per* b *Varennam huic dedisse fidem: quod arcem Regi dedi jusserit, in nulla gratia habere, quoniam hanc deffendere nequiverit.* Cæterùm continuò arx dedita, neque Montignio consilium, hanc adversùm Regis copias defensare, sed magis Condeæ autor fuerat, ut hanc subitò dederet, quod ipsâ invitâ faciundum foret denique: similiter *c* Croisetta Cadomum dedidit, nihil expectato quo oppugnaretur belli apparatu.

b De Varenne.

c La Croisette.

His ex sententiâ gestis visum ad Richelium mittere, qui Regis verbis juberet adolescentem Gratiæ-portum oppidum, atque arcem huic tradere: sed ille quid faceret incertus colloquium cum eo qui missus fuerat, effugit: dein datâ ab Mazarino fide Pussardam Richelii uxorem tutò Rothomagum venturam, atque ubi luberet ad virum redituram, hæc eò venit, atque impetrato uti nuptiæ suæ cum Richelio firmæ haberentur, & sicuti Ducum, ac Parium Franciæ uxoribus copia est, & ipsi Reginâ coràm sedere liceret, convênit uti Richelius Gratiæ-portu decederet, qui ab Rege, aut Reginâ matre sicut antehàc Aquiloniæ per-

missus est, atque hæc eò *a* Santimaurum qui sicut antehàc præesset, remisit. Ita omnis pacata Normannia est, quam Rex Harcurio tantùm de se, atque de re publicâ per bellum civile nuper, dudúmque per externa merito provinciam permisit. 1650.

a De Sainte Maure.

Danvillarium oppidum probè munitum in Lucemburgensi agro haud procul Campaniæ finibus Contio qui hanc obtinet provinciam, permissum nuper diximus: id anteà penes *b* Anevoxium fuerat, virum fortem, ac Regi fidum, cum Cohortis unius præsidio, cui Tribunus erat. *c* Becerellus eódem tùm Propræfectus fuit, atque hujus Cohortis non centuriones modò, sed & procenturiones, vexillarios, ac gregarios milites benignè, atque liberaliter habuerat, quæ res seu benè, seu malè facere consilium est, magno usui esse solet. Postquàm oppidum Contio traditum fuerat, huic Rupifocaldum Marsillacum præfecerat, cum eâdem Cohorte, mutatis modò centurionibus, paucisque aliis. Sed hanc memorem sacramenti, & suæ erga unum quemque benignitatis fore Becerellus existimavit, spemque nactus est, si cum militibus colloqui copia foret, hos in officio retinendi. Hæc Administris aperit, Danvillarium versùs mittitur, *d* Vandius, atque Fouquetus Abbas qui consilio juvent, huic adhibentur.

b Le Baron d'Annevoux.

c De la Becherelle.

d Le Marquis de Vandy. l'Abbé Fouquet.

Ubi propius Danvillarium ventum, accersit è præsidio quosdam, hos benignè appellat, & quid rei agatur edocet. *Adversùm Regem bellum ab Condæi, & Contii clientibus parari, Turenam esse in propinquo, qui cum Hispanis hostibus consilia conferat, contrà sacramenti religionem facturos, si diutiùs aut Contio, aut Marsillaco, aut qui eorum vices in oppido gerat dicto audientes sint:* prætereà præmia militiæ pro cujusque captu, atque ordine ostentat, ita homini militari, atque iis antehàc quos alloquebatur propè contubernali fides apud eos fuit. Jam erumpebant indicia aspernantium, & Propræfecti (is *e* Rupifocaldus erat è Melitensi militiâ Marsillaci frater) & centurionum imperia, quibus Propræfectus sicuti par erat permotus, Turenam qui apud Satenaïum haud procul erat, accersit. Hic cum copiis eò contendit, quod ubi sensêre qui Becerello rei quæ parabatur, conscii erant, ii, atque omnis gregarius miles arreptis armis centuriones, atque alios qui Contii partes sequebantur, in vincula conjiciunt: adversùm Rupifocaldum Propræfectum nihil contrà militiæ decus admissum, sed hunc cum honore custodiunt, dein Turenæ appropinquanti emissæ tormentis pilæ oppidum in Regis potestate esse significavêre. Ita sine cæde, & sanguine Danvillarium validissimum oppidum unius Becerelli operâ Condæi clientibus ereptum est, quæ unicuique eâ gratiâ promiserat, cuncta cum fide præstita.

e Le Chevalier de la Rochefoucaud.

Haud dissimiliter *f* Fertæus Sannectarius qui Lotharingiam obtinet provinciam, Claromontium arcem in propinquo, nuper Condæo ab Rege dono datam, recepit, cui ipse Præfectus antehàc fuerat. *g* Dutotius castrorum Præfectus huic eâ de re mandata Regis attulerat, qui jussus ab Fertæo pedites apud Barem cogere, & Claromontium versùs ducere, dum id exequitur, ille intereà loci cum suâ equitum

f De la Ferté Sennecterre.

g Du Tot.

1650. alâ celeriùs eò advenit. Quò factus per exploratores certior Angiani levis armaturæ, & Contii cataphractorum, atque levis armaturæ turmas Claromontio discessisse eâ ipsâ die, ac Satenaïum petere, has persequi instituit: pernoctavêre in vico qui passibus modò millibus novem ab Satenaïo aberat, quem vicum propius postridiè primâ luce Fertæus advênit. Satenaii vicinitas, quò, circúmque oppidum Turena omnes habebat copias, prætereà nulla hostium qui propè essent fama *a* Beljocum qui has ductabat turmas, negligentem fecerat. Itaque sine excubiis, sine vigiliis exactâ nocte, nondùm satis experrecti equites erant, cùm hos ex improviso Fertæus adoritur: pauci grege facto regiorum impetum sustinêre conantur, intereà dùm cæteri equos conscendunt: sed illi fusi fugatique, cæteri propè omnes capti, inter quos ipse Beljocus: *b* Govilla cum octo equitibus in proximam agrestium munitionem, quales tuendis fortunis suis levi opere exstruere solent, confûgit.

a De Beau-jeu.

b De Gouville.

Sed hanc omittere & Turenæ vicinitas, qui ab Satenaïo auxilio venire poterat, & Claromontii recipiundi consilium Fertæo suasit: quod quidem negotium Laplantæi cujusdam operâ ex sententiâ evenit. Hunc Fertæus pridem Claromontii portæ præfecerat, cujus beneficii, præterea fidei memorem haud difficulter ad hanc Regi, sibique præstandam impulit: is alios uti secum sentirent, & sacramenti religione, & præmiorum spe adduxit, quorum voluntate Fertæum introduxit in arcem, ad cujus conspectum clamore sublato benè Regi precati, cæteros qui Condæo favebant comprehendunt. Quâ re nuntiatâ Reginæ duplex præsidio stipendium curat, Laplantæo, atque aliis, prout quisque promeritus erat, præmia decernit, aut promissa exoluit.

Musonium haud procul Satenaïo est item ad Mosam amnem positum, quod adeò alicujus rei, atque usûs est, cæterà loco ad muniendum importunissimo: quo factum est, uti quoties oppugnatum sit, virtute magis hominum, quàm loci naturâ, aut operibus defensaretur, oppidani sicuti necesse est boni, strenuique sunt. Præfectus erat oppido Carolus Franciscus *c* Joüsius Magnipratæus, qui hujus nominis prædium opimum, ac nobilissimum habet in propinquo. Hic juvenis ingens animi, magis quo pacto audaciam ostentaret, quàm utri parti studeret consultabat: pro Condæo suasit hominis virtus, atque adversa fortuna, cujus miseratio facilè Joüsium cepit, eâdem propè ætate, haud dissimili animo, atque gloriæ pro fortunâ cupidine. Musonium oppidum ad easdem partes adducere conabatur, quo suum erga Condæum studium clarius esset, at oppidani ubi sensêre fraudem, maturè Præfecti imperium exuêre, sibique cepêre consilium, ut in Regis fide manerent, neque in oppidum redeundi Præfecto facultas esset.

c De Joyeuse, Comte de Grand-Pré.

Receptis eo quo diximus pacto Danvillario, ac Claromontio, Satenaïum adhuc in eâ regione penes Condæum erat: sed cùm eò Turena copias haberet aliquanto numero, res aspera videbatur id oppidum cum

arce munitissimâ eâ tempestate oppugnatum ire. At in Æduis adempptâ Condæo provinciâ, ac Vindocino nuper datâ, Divionis Castellum haud ita validum Condæi præsidio tenebatur, quod adeò ubi Vindocinus eò advenit, ipsi haud difficulter deditum est, curatâ Præfecto pro commeatu quem plurimum eò congesserat, pecuniâ. Præter Divionis Castellum, Condæus in Æduis Securam oppidum præsidio tenebat ad Ararim amnem Sequanis finitimum, quod oppidum probè muniverat, nec eâ causâ sumptui pepercerat, quæ res indicabat eum magna, atque insolita moliri, neque enim quisquam est, qui suo sumptu Regis oppida muniri æquum censeat. *a* Sanmicaldus quidam vir fortis Securæ Præfectus erat, prætereà *b* Salxius Comes Tavanius oppidum est ingressus, cum aliis nobilibus Condæi clientibus, atque amicis: ad hunc Turena scripsit, hominem confirmans, uti Securam cum Sanmicaldo naviter defenderet. *Anni tempus oppugnantibus importunum, eo loco positum oppidum, ubi ab se auxilii copia sit, cui res si usus veniat, non defuturum: si id fecerint, fore ut iis Condæus plurimùm debeat, nam & eorum, & sua, atque cæterorum Condæi cluntium opera eò rem redituram denique, ut hunc custodia emitti necesse sit.* Simul ad Divionensem Curiam dederat litteras, uti convocatis Classibus de re publicâ consultare vellet, ac mittere ad Regem, qui docerent ad hanc maximè pertinere, ut ne diutiùs Condæus in custodiâ sit: eâ causâ civile bellum imminere Regno, quod quanto hujus periculo, atque damno geratur, palàm esse: parceret Æduos fidam gentem onerare miseriis, quæ ex Securæ oppugnatione si hanc incipere velit, impendeant: sed hæc deprehenso nuntio, interceptisque litteris frustrà fuêre, solumque profecêre, uti Turenæ consilia magis in aperto essent.

Præter Æduos Condæo altera Bituriges provincia erat, cujus caput Avaricum: eò Turris fuit amplissima, arcis instar, è quadrato saxo, cujus murus tam latus, uti tormentis impenetrabilis videretur. Provincia adempta Condæo *c* Santaniano uni è regiorum Cubiculariorum principibus permissa est. Is subitò Nobilitate vicinâ fretus, atque oppidanis Turrim oppugnat: sed qui defensabant in malâ causâ ut ferè fit, despondent animos, terrore regii nominis, ac supplicii metu objecto, quo factum est, uti Præfectus *d* Grassetus Turrim dederet. Ubi conjecti viri Principes in custodiam fuerant, ad hos miserat Regina Servianum, qui suis verbis postularet, uti scriberent ad clientes, quos oppidis, & arcibus sibi permissis præfecerant, significarentque velle sese eos Regi obedientes esse, & quæ imperaret, ea facere: Condæus id frustrà fore responderat, quoniam per vim expressum fuisse crediturì essent, cæterùm non commissuros, ut adversùm Regem quidquam facerent, nemo tamen eorum quæ oppida sibi Condæus permiserat, ab iis sponte discessit, sed his pellendis ubique vis fuit adhibendâ. Inter Condæi amicos, clientesque Buillonius, atque Turena fratres de quibus sæpiùs memoravimus, Rupifocaldus Marsillacus, & Urbanus *e* Maillæus Brezæus principes fuêre: hic Condæi socer est qui nihil

1650.

a Saint Micau.

b De Saux Comte de Tavane.

c Le Comte de S.Agnan.

d Grasset.

e De Maillé, Maréchal de Brezé.

1650. tamen usquè molitus fuerat, dudùm quieti, atque otio deditus, ficut aliò diximus. His est Edicto ab Rege dicta dies, ante quam in Aulam venire sine fraude liceret, qui ni paruissent rei Majestatis forent: promulgatum id in Senatu, neque eo magis venêre, aut pro Condæo præter Brezæum niti desiêre, Turena maximè, qui copias apud Satenaïum cogebat.

Cùm hæc omnia civile bellum in Galliâ ostentarent, Hispani spem nacti sese quidpiam intereà operæpretii facturos, prætereà certiores facti Helvetios qui Regi mercede militabant, munia militiæ apud Dunkercam inopiâ stipendii abnuere, hanc improvisò adoriri constituunt, eâ celeritate rem confici posse, uti subveniundi spatium futurum non sit, dum nostros discordiæ, atque turbæ distineant. *a* Fuensaldanius ab vicinis præsidiis hybernisque educit copias, ab Ostendâ instructa properè ad eam rem navigia accersit, terrâ, marique ad urbem properat. Sed qui Bergæ Fani-Vinoci Dunkercâ haud procul præerat, is arbitratus ad se hostes venire Cataractas quæ eo sunt omnes deprimi, atque adeò claudi jubet, quo factum est, uti Colmia amnis plurimùm cresceret, atque effusâ in omnem longè, latèque planitiem aquâ paludem efficeret, quæ res prohibuit *b* Lipontium quem Fuensaldanius ab Audomari-fano cum copiis præmiserat, Dunkercam pergere, atque adeò inceptum omittere coactus est. Hostes & Bassæam frustrà tentavêre, quorum tam varia consilia Reginam impulêre, uti *c* Villequierum in Atrebates mitteret, qui Hispanorum conatibus pro virtute, ac diligentiâ suâ occurreret.

a Le Comte de Fuensaldagne.

b Liponti.

c De Villequier.

Ita domi, forisque Mazarino cuncta procedebant: sed huic quæ Gastoni, & Condæo erat cura, atque solicitudo, ut ne alter plus altero gratiâ, & potentiâ in Aulâ valeret, ea saluti usquè fuerat, dum uterque Mazarinum sibi æquum habere studet, neque ambos quæ utriusque animum æmulatio incesserat, ea congruere sinebat in illius perniciem: nam ita ab naturâ sumus omnes, uti cuncta perdita, quàm æmulum auctum, aut ornatum malimus. At Condæo tunc amoto Gasto in Mazarinum faciliùs impelli posse videbatur: obstabat una res modò, quod Mazarinus ubi vellet, Condæum emittere posset custodiâ, cujus operâ adversùm Gastonis injurias munitus foret. Huic Rohana Mombasona, atque Gondius persuaserant, ad ipsum magnoperè pertinere, uti Condæus amoveretur Aulâ, atque hujus animum magnis de hominis consiliis, & audaciâ suspicionibus impleverant, quibus adductus Gasto lubentissimè consenserat, ut in custodiam conjiceretur, quo fiebat ut emitti sibi offensum, atque adeò ultionis avidum nollet, omniaque facturus ex Mazarini voluntate videretur, ut istuc prohiberet.

Contrà Gondius non Mazarino, sed sibi Gastonem obnoxium volebat, quem in illum ubi usus veniret, impelleret: nam sicuti Condæum amoverat per Gastonem, & Mazarinum, ita & hunc abigere per illum decreverat. Sed eâ causâ adimendus erat Gastoni metus, ut ne Condæus ab Mazarino custodiâ mitteretur, quod uti perficeret Gondius,

omnes ingenii sui nervos intendit. Habendus eâ gratiâ Condæus erat 1650.
in potestate, sed id quo pacto fieret, haud satis expediebat. Apud Vincennarum arcem quod id speraret nihil erat, neque enim inde per multitudinis tumultum eripi poterat, cujus vis intrà mœnia est, altero ab Urbe lapide Vincennæ sunt: sed si in Bastiliam Urbis arcem adduceretur, tum denique in Gastonis, Senatûs, Populique, atque adeò in suâ quodammodò potestate futurum, qui plurimum apud eos autoritate polleat. Igitur per Regis, & Reginæ matris absentiam qui tum in Normanniâ erant, rumores jacere cœpit, longiusculè ab Urbe Condæum, Contium, & Longavillam haud satis tutò asservari: complures esse qui eos eripere custodiâ velint, qui si vi, aut dolo grassentur, difficiliùs apud Vincennas id caveri posse, quàm si in Urbe essent, eam rem ad Gastonem magnoperè pertinere, quamobrem hanc sibi curæ esse aiebat.

Eâ tempestate quidam è præsidio interioris Vincennarum Arcis hastati milites, qui perferre, & exequi Centurionum imperia, & cogere in suos ordines cæteros milites solent, triginta ex his sibi devinxerant, qui ad viros Principes custodiâ emittendos operam suam erant polliciti, dein omne propè præsidium consiliis suis opportunum habuêre. Primùm illi sponte suâ rem totam excogitaverant, quam ad Roquettum Abbatem Contii clientem detulêre, uti sibi præmium tanto facinore dignum constitueret, & quæ huic patrando opus essent, ea ab amicis, & clientibus Principum foris pararentur. Ille Gourvillæ de quò suprà memoravimus rem omnem aperit, quam eò denique adduxerat, uti parùm abfuerit, quin confecta foret: obstitit cujusdam ex conjuratis religio, qui codicillos hujus rei indices in majore Urbis Templo consultò reliquit: hi in manus cujusdam sacerdotis incidêre, ab quo perlati sunt ad Gondium, ab ipso vero ad Gastonem: cumque id tam opportunè accidisset, ut huic traducendorum ad Urbem virorum Principum necessitatem Gondius confirmaret, plerique hujus commentum fuisse sunt arbitrati: sed quidam è præsidio interioris Vincennarum Arcis comprehensi, & in vincula conjecti sunt, mutatumque præsidium est.

Multa simul Gondius eâ tempestate, atque Rohana Mombasona movebant, ambo tamen cum Mazarino amicitiam simulabant, quo faciliùs hominem opprimerent: sed ipsi ad cavendum dolus, atque astutia superabant. Pomponius Belevræus in Senatu Præses apud Bernium Rus suum nobile, atque amœnum tum convivium instituit: hic Aulæ percupidus erat, fortè per avi memoriam qui Cancellarius fuerat, eumdem sibi Magistratum expetens. Extrà ordinem in Italiam Legatus fuerat adolescens, magis Legatione liberâ per Bullionis soceri summi tum Quæstoris gratiam, quàm quod quidquam magnoperè eò agendum haberet, dein legatus in Britanniam est, postremò iterùm eódem extrà ordinem, & nuper ad Socias Belgii Civitates, quibus in Legationibus nihil operæpretii usquàm fecit: seu alienis temporibus hæ suf-

1650. ceptæ fuêre, seu aliud alii natura iter ostendit, ab quo si aberraveris, continuò offendas, sed vitio humani ingenii evenit, uti nemini sua satis placeant, aliena potiora videantur. Nam Belevræus in Senatu clarus, magnâ prudentiæ, peritiæ, atque probitatis famâ erat, qui dùm præsentium tædio nova exoptat, cum Rohanâ, Belfortio, Castronovano, atque Gondio amicitiam instituerat, spem nactus horum se operâ Cancellarium, aut Procancellarium denique futurum, nam hi Magistratus penes Castronovanum primùm futuri erant, dein penes Belevræum, seu illius morte vacui forent, seu hos habendo Cardinalatui abdicaturus esset, uti regii Consilii Princeps fieret.

Hos omnes ad convivium Belevræus vocaverat, uti de rebus communibus consultarent, nam prætereà singulis consilium suum in occulto fuit. De Castronovano quem antehàc tanto Aulæ desiderio teneri diximus, placuit cunctis hunc iterum Procancellarium fieri, quo minui Mazarini gratiam, & potentiam posse arbitrabantur, quia ille jamdiù Reginæ, cognitus, & virtute probatus erat, quem majoribus Regni negotiis haud secùs parem satis sciret: hac opinione distractum iri ejus animum, & abstrahi denique ab Mazarino posse. Jamdiù [a] Rohana isthuc moliebatur, neque cessaverat, postquàm Brussellis redeunti Reginam adire copia fuerat, pro Castronovano niti, ut ipsi cum pristinâ dignitate in Aulam redire liceret, quóque id Mazarini voluntate fieret, inter hunc, & Castronovanum amicitiam conciliare studuerat, quam & ipsa cum Mazarino instituerat, ab hac ubi res moneret discessura. Nam in Aulâ vix ulla amicitia nisi ex commodo est.

[a] Madame de Chevreuse.

Pacatis in Normanniâ rebus Rex, atque Regina mater ad Urbem rediêre. Plebes lætis clamoribus, dein omnes Ordines singillatim adventum, & quod iis omnia prosperè evenissent, sunt gratulati, neque alias magis populus in Regis potestate fuit, scilicet qui omnia eventu potiùs, quàm officio metitur. At Mazarinus Rohanam, Belfortium, & Gondium sibi magis, magisque adjungere cupiens, iis ex ærario grandem pecuniam decernit, quam haud difficulter Rohana accepit, parùm solicita quid eâ de re Senatus, Populusque sentiret. Sed accidit fortè, uti qui ab Urbe annuos reditus, aut usuras hujus fide pecuniæ Regibus creditæ accipere solent, eas sicuti par erat, flagitarent. E regiâ pecuniâ urbanis Magistratibus traditâ penduntur, quæ cum ab Almerico summo Quæstore curata non esset, ad eum frequentes adeunt, queruntur, clamitant, maledicunt homini, qui seu nihil aliud tùm occurrit, seu de industriâ Rohanæ, Belfortio, atque Gondio invidiam conflare voluit, quidquid præsentis pecuniæ in ærario esset, id iis decretum esse respondit, neque superesse quidquam. Quod ubi rescivêre Belfortius, & Gondius, ingens eos adversùm Almericum indignatio cepit, tamen ut ne vulgi quibus maximè nitebantur, studia amitterent, negavêre sibi quidquam è regiâ pecuniâ decretum voluisse, sed magis uti plebes immenso vectigalium onere levaretur.

Nihilò minus tamen ex eorum voluntate Castronovanus est Procancellarius

cancellarius factus, missus enim est ad Cancellarium Seguierum Phelipæus Vrilliera unus ex Quatuorviris, qui regium reposceret signum, 1650.
quod sibi traditum attulit Regi, dein accersitus est ex suburbano rure suo Castronovanus, cui idem ab Rege traditum signum est. Seguierus Rosnium Suillii generi Rus nobile secessit, de cujus hominis naturâ, & moribus antehàc diximus. Addendum modò videtur, quod in otio, sicut in negotio idem fuit, ingenio quod perrarum est in utràque fortunâ æquabili. At de Castronovano mirum visum, hominem septuagenario majorem in Aulam redire voluisse, cùm plerúmque id ætatis homines ab negotiis ad otium sese conferant, contrà ab illo tantum uti redire liceret, studium adhibitum, uti per septennium ex quo Regina in procuratione regni sit, nusquàm cessaverit, usquè dùm quod animo agitaverat, id perficeret.

Isthuc primum factiosorum operæpretium fuit, post Condæum Aulâ pulsum, quod quidem Mazarino fraudi fuisse multi existimavêre, nam sublato Gastonis æmulo, hujus potentia crevit, atque adeò ex hujus sententiâ, aut quorum erat in potestate omnia posthàc faciunda fuêre, qui Mazarino tametsi cum eo amicitiam simulabant, erant infensissimi, uti satiùs fuerit omnes ab Condæo molestias, atque indignitates perferre, modò ut Gastonis sicut usquè fecerat, potentiæ adferret modum, non quo is suâ sponte Mazarino adversus esset, sed quod ab ejus inimicis quò vellent, impelleretur. At nondùm contra hunc palàm incipiebant quidquam, scilicet qui priùs res suas ejus voluntate, quin & per ejus gratiam constabilire vellent, nusquàm consilia sua nisi ubi res moneret, nudaturi.

Per id tempus mortem obiêre Urbanus Maillæus Brezæus, & Franciscus Rupifocaldus: hic Pictonas, ille Andès Provinciam obtinebat, uterque è regiâ sancti Spiritus Militiâ, Rupifocaldus Dux & par Franciæ, Brezæus primùm Custodibus regii Corporis Dux, dein Tribunus equitum creatus, Ludovici Condæi socer, genere, ac rebus gestis haud tantâ indignus affinitate: cæterùm Henricus Condæus hujus filiam Ludovico filio uxorem expetiverat, Richelii Cardinalis causâ, qui huic avunculus fuit, per cujus florentissima tempora Brezæus ab Aulâ discesserat, ruris, atque otii cupidus, ab quo postillâ nusquàm avocari potuit. Sed quia Regina metuebat, ut ne quid generi causâ moveret, huic, sicut & Marsillaco diem dixerat, ante quam utrique in Aulam venire sine fraude potestas facta fuerat. Sed ille suâ, hic Rupifocaldi patris morte quo minùs Reginæ dicto audiens esset, prohibitus est, quæ Marsillaci excusatio sicuti tali tempore accepta, postquàm per litteras se in fide mansurum receperat.

Vindocinum in Æduos præmissum diximus, qui provinciam obtineret, atque huic deditum Castellum apud Divionem. Tavanius Comes qui apud Seuram erat, excursiones circumquàque fecerat, prædas egerat, villas incenderat, atque alia hostilia fecerat, neque hunc Tavanius Marchio in eâ Provinciâ Legatus satis coërcere potuerat, inq-

1650. piâ copiarum, quas paucas habebat, quo factum est, ut equites, peditesque qui ab Rege defecerant, per Æduos Satenaïum ad Turenam propè intacti contenderent. At postquàm Vindocinus advenerat cum copiis pluribus, ibi verò Tavanius Comes finem populandi fecit. Fama erat Regem cum exercitu propediem venturum, cujus rei metu visum periculum facere, utrum Sanmicaldus quem Seuræ Præfectum esse diximus, animum ad deditionem adjicere vellet: missus est eâ gratiâ Tubicen, qui de hâc re virum more majorum compellaret: is oppidum sese cuiquam nisi Condæo, qui id suæ fidei credidisset, redditurum negavit, quod ubi in Aulâ rescitum, continuò in Æduos est decreta profectio.

a Le General d'Erlac.

Eâ tempestate mortem obiit a Erlacus Brisiaco Præfectus, vir nobili apud Helvetios genere, cujusmodi quatuor apud Bernenses familiæ plebis voluntate conservatæ sunt, ubi apud Bernam parandi juris, & libertatis constituendæ gratiâ, nobilitatem omnem, aut cecidêre, aut abegêre. Erlaco res familiaris perexigua, aut nulla, uxori quæ ex eâdem familiâ erat, ut in ea regione, satis ampla fuit. Is ad Bernardum Saxonem Veimariensem Principem in Germaniâ virum qui fortè in propinquo bellum gerebat, applicaverat sese, ac Brisiacum oppugnanti suggesserat sumptum, nihil in eâ re uxoris bonis, nihil suæ amicorumque fidei pepercerat, donec deditum Veimario oppidum est, quod post paulò moriens ipse dedit operam uti penes ipsum Erlacum foret, quod certè eo pacto magis quàm Ludovici XIII. Regis judicio, aut sponte factum est, qui quoniam aliter fieri nequibat, illum Diplomate regio Brisiaco Præfectum constituit, atque ab eo accepit jusjurandum.

Dein Erlacus & apud Brisiacum, & in Alsatiâ vicinâ, prætereà in Galliâ, ac Belgio bonam fidelemque Ludovico, & Regi filio navavit operam: nam eò semel, atque iterum Germanorum copias justi exercitûs instar adduxit. Condæum aiebant ex clientibus suis quempiam huic generum antehàc destinasse, nam tres modò habebat filias, quo per has nuptias hominem sibi fidum Brisiacum introduceret, oppidumque validissimum haberet in potestate, quod & nuperis Regis litteris in Senatu recitatis Condæo objectabatur. Ubi Erlacus obierat mortem b Carlevosius eâ de re & Regem, & Reginam matrem certiores fecit, sibique sicuti Propræfectum decebat curæ fore, ut ne quid illic contrà rem publicam accideret.

b De Charlevoy.

c De Tilladet.

Intereà qui eò Præfectus esset ab Rege c Tilladetus deligitur, primùm in Prætorianorum legione centurio, dein Castrorum Præfectus, atque item Bapalmæ in Belgio Præfectus. Quod ubi rescivit Carlevosius, cum Erlaco qui demortui Erlaci fratris filius erat, atque Germanorum Cohorti apud Brisiacum Tribunus, ac prætereà Castrorum Præfectus, fœdus init, quo cavebatur, ut ne quem Præfectum apud Brisiacum admitterent, sed oppidum æquato imperio obtinerent: dein ambo mittunt ad Tellierum Quatuorvirum, qui hunc moneret, frus-

trà Brisiacum Tilladetum venturum, neque mœnibus receptum iri. 1650.
Tellierus rem defert ad Mazarinum, atque hic statim ab Æduis quò tùm Aula erat, a Baussanum, Heruartum, ac Miletum ad Carlevosium, atque Erlacum mittit, qui ambos in viam reducerent. Erlacus haud difficulter cùm ab his, tùm ab Carlevosio persuasus acceptâ decem millium librarum summâ Brisiaco in patriam discedit.

a Baussan, Eruard, Milet.

Mazarinus præter hos tres quos diximus Renatæ b Dubecæ operâ apud Carlevosium usus est, quæ per litteras hominem hortata est, uti maneret in officio, neque incerta pro certis captaret: hanc diximus Joannis Budæ Guebriani Equitum Tribuni uxorem fuisse, per cujus clientelam Carlevosius multa militiæ decora, atque ornamenta consecutus fuerat, ac postremò Propræfectus Brisiaco creatus, quo Dubeca magnam apud eum autoritatem, fidemque habitura videbatur: sed hujus litteris, nihil plus est profectum, quàm Baussani, & collegarum oratione, neque his Carlevosius tùm adduci potuit, uti quemquam Brisiaco Præfectum esse pateretur.

b La Marêchale de Guebriant, Renée du Bec.

Baussanus, atque collegæ huic de Cohorte cui Tribunus erat apud Brisiacum, ac Proræfecti Munere nihil mutatum iri fidem dedêre, quæ posteà Regis ad eum litteris firmata est. Eo fiebat uti dubius, atque incertus hæreret, quid sibi faciundum esset denique, ac postremò Labardæum apud Helvetios Regis Legatum in propinquo adiit, quid de Mazarino sentiret curiosiùs rogans, utrùm hunc in Aulâ, aut omninò in Galliâ porrò agitare posse crederet, ex quo dicebat sibi consilium de admittendo Tilladeto esse capiundum: Labardæus verò qui neque Tilladetum, neque Carlevosium, neque ipsum respiciebat Mazarinum, sed rempublicam, sed fidem, sed officium, quibus cætera omnia posthabenda sunt, salubre homini de recipiundo apud Brisiacum Tilladeto, quem huic Rex Præfectum esse vellet, consilium dedit, cum præsertim ipsi de Cohorte cui Tribunus erat in oppido nihil mutatum iri cautum fuisset.

Sed Ludovicus Rex, atque Anna mater sicuti priùs Normanniam, ita tunc Æduos pacavêre: eo Divionem quæ caput provinciæ est venêre quò tametsi, atque in omni provinciâ Condæo plerique ex Ordine Ecclesiastico, ex Nobilitate, atque ex Senatu, Populoque studerent, tamen ingenitâ quâdam apud nos regii nominis sanctitate, cuncti Ludovico, atque Reginæ matri quæ voluêre omnia, ea facilè sunt obsecuti, Consilio eâ gratiâ provinciæ habito: quin & ipsi perduelles eâ sanctitate permoti postremò Seuram dedidêre. Priùs tamen cis, transque Ararim castra ponenda fuêre, circumvallandum oppidum prohibendis eruptionibus, nam quingenti in præsidio erant equites, tantùmdem & peditum fuit. Rex denique venit in castra, ad cujus conspectum perduelles flexêre animum suum, atque deditionem facere decrevêre. Qui oppido excessêre equites, peditesque datâ fide se adversùm Regem nusquàm militaturos exautorati sunt, quidam Regis voluntate in supplementum copiarum ejus nomina dedêre, veterani omnes, ac militiæ as-

1650. fueti, Tavanius, Passagius Castrorum Præfectus, qui & ipse apud Seuram erat, & Sanmicaldus ex deditionis legibus domos suas discessêre, postquàm jusjurandum polliciti fuerant se in officio mansuros, Vindocinus qui exercitui regio Imperator erat, oppidum est ingressus, cui Rex Roncerollum Castrorum Præfectum præesse cum Villæ Marchionis Subalpini Cohorte jussit.

Apud Divionem quo Rex tùm commorabatur, venêre ab Sequanis, & Genevensibus Legati, utrique Galliæ eâ parte finitimi: hi liberi, illi propius libertatem sunt, nam tametsi in Philippi Hispaniæ Regis sint ditione, tamen quia longiùs ab cæteris hujus terris incolunt, eo apud hunc immunes, atque levi imperio habentur, prætereà his salvâ Regis Majestate sibi consulere plerúmque licet, quoniam ipsi procul sitos tueri quandóque difficile est. De Sequanis Philippo sicuti Caroli V. Imperatoris atque Sequanorum Principis (Comitem appellant) hæredi fœdus cum Helvetiis perpetuum est, inchoatum ab Maximiliano Caroli patruo Germanorum Imperatore, sub cujus hiç tutelâ erat, quo fœdere cavetur curæ alteri futurum, ut ne alteri quidquam molestiæ contrà jus, fasque fiat. Eâ causâ sed magis vicinitatis, (namque Sequani sicuti Æduis, ita & Helvetiis finitimi sunt) hi ab Regibus nostris sæpiùs aliquot annorum inducias Sequanis impetravêre, uti tametsi Gallis cum Hispaniæ Rege, qui & Sequanorum Princeps est, intercederet bellum, pax tamen inter Sequanos, & finitimos Galliæ populos esset.

Consimiles inducias pro Sequanis per hæc bella Helvetii ab Rege sæpiùs postulaverant, sed huic rectiùs visum id Sequanis ipsis petentibus indulgere, ut ne hujus rei gratiam magis Helvetiis, quàm ipsi Regi se debere, atque illorum autoritate id ab nobis expressum crederent, neu adversùm nos posthàc apud Helvetios sibi præsidium quærerent, scirentque nullum nisi in Regis clementiâ, atque benignitate satis firmum esse. Datæ igitur in annum fuerant induciæ, spesque facta in singulos annos renovatum iri: ut id impetrarent, summam annuam centum milliûm librarum sese pensuros convenêre, haud ineptam rei firmandæ rationem, nam prætereà privatim quorum gratiâ opus habuêre, iis & nonnullam pecuniam curasse aiunt. Igitur Sequani cùm Regis beneficio pacem circumquâque omnibus bello ardentibus haberent, legavêre ad eum qui verbis suis salutem dicerent, & coram tanti Principis majestatem colerent, ac venerarentur.

Non nihil ægrè fuerat Helvetiis ubi postulassent Sequanis inducias, eas ab Rege negatas, dein postpaulò absque operâ suâ datas: sed fuêre alia longè graviora, quæ expostularent: nam ipsis neque creditarum Regibus nostris pecuniarum usuræ annuæ, neque publicè ex fœdere, neque privatim ex Regis consuetâ munificentiâ, neque popularibus qui Regi merebant quidquam, aut perexiguum curabatur, quo factum est, ut aliqui primùm quibus in præsidiis erant, eò arma deponerent, atque omnia militiæ munia abnuerent, dein Civitatum, Pago-

rumque quibus Helvetiorum Respublica constat, implorârent fidem. 1650.
Sed hæc utrobique integra in Regem fuit, nam neque Tribuni, Centurionesque Helvetii ab eâ discessère usquàm, tametsi ab Hispanis sollicitati, & ingentibus promissis onerati, neque Civitates, Pagique quidquam nisi mittendos ad Regem Legatos decrevêre. Primò de reducendis suis qui Regi mercede militabant, mittendos censuerant: at mox ab Labardæo edocti id his per fœderis leges non licere, nisi ubi bellum ipsis in patriâ sit, sententiam mutavêre, atque hujus negotii quod Regis commodò fieret, conficiundi licentiam Legatis permisêre, quâ in re Gentem hanc non modò pecuniâ, cujus certè studium ingens habet, sed & consilio, atque amicitiâ duci compertum est.

Centuriones Helvetii sæpiùs popularium vice Germanos milites in suis habent Centuriis, quoniam minori quàm Helvetii mercede operam suam locant: in illis si qua virtus est, eos & Vexillarios, & Vicecenturiones faciunt. Homo quidam hujuscemodi qui apud Dunkercam antea in unâ Helvetiorum Centuriâ meruerat, dein ad Hispanorum transierat partes, eòdem ab Leopoldo qui Belgium obtinet, missus redit, ac Centurionem Helvetium adoritur: huic ingentem mercedem pro se, ac cæteris Helvetiis qui in præsidio erant, ostentat, si oppidum Hispanis tradere velint. Is haud aspernari visus conditionem est, si quid haberet Germanus quo dictis suis faceret fidem: ipse verò se dixit habere ab Leopoldo codicillos, quos Centurioni imprudens tradit. Hic subitò ad Estradam oppido Præfectum vadit, narratque huic rem ordine omnem, profert codicillos, quibus Estrada perlectis Germanum comprehendi jubet, de quo more majorum supplicium sumptum.

Rex nuper ab Æduis ad Urbem redierat, cùm Legati Helvetiorum advenêre, hi ab Ludovico atque ab Annâ matre benignè habiti, postremò convenêre uti Tribunis, ac Centurionibus suæ Gentis quadringenta librarum millia statim, quod ampliùs debebatur, id in singulos annos certis pensionibus curaretur, neque enim tantam præsenti pecuniâ summam pendere Ærarii inopia patiebatur. At omnem initio rem ferus, atque illiberalis Legatorum animus propè corrupit, quam ubi nec quâ celeritate, nec quâ ratione æquum censebant, procedere vident, quæ pro Regiâ de more in statione Centuriâ gentis erat, eam ab Centurione deduci jubent; neque tamen is locus diù vacuus est relictus, occupavêre Rhœti Helvetiis corporum, atque armorum specie consimiles, finitimi, fœderati, & sub iisdem signis militare soliti, sed qui non eâdem procacitate stipendia flagitaverant, quibusque haud injucundum fuisset Helvetios abscedere, uti sua gens in eorum succederet locum, atque Regi militando ditaretur.

Eâ causâ Rhœtorum Pagi tres, quibus eorum Res publica constat, Centurionibus suæ gentis, qui Regi militabant potestatem fecerant, in eâ militiâ tametsi Helvetii discederent, permanendi. Sunt qui Helvetiorum Legatos eò processisse suâ sponte negent, uti videlicet Centuriam

1650. ab Regiâ deduci juberent, sed magis nostratium quorumdam autoritate, qui Tribunorum, atque Centurionum Helvetiorum negotiis immixti suo potiùs, quàm eorum compendio student. Tanta vis avaritiæ invasit, uti nemo huic servire, ne per Regis quidem dedecus, & rei publicæ damnum quidquam pensi habeat.

Quatuor erant Helvetiorum Legati, qui ex ingenio gentis suâ magis, quàm Rei suæ publicæ, aut Tribunorum, atque Centurionum causâ id muneris susceperant. Nullus his ex publico decretus fuerat ab Civitatibus suis sumptus, qui omnis quod ipsi malebant, ab Tribunis, ac Centurionibus, qui Regi merebant, atque adeò pro illorum lubidine præbendus erat. Igitur uti quamplurimùm iis facerent, primùm sicuti diximus, ferociùs agere, de reducendis minari, ingentia postulare, quo major sibi sumptus ab Tribunis, & Centurionibus sponte curaretur: dein ubi nihil proficiebant, neque ampliùs quadringentis librarum millibus quidquam auferre possunt, ut hæc sibi non Tribunis, atque Centurionibus summa tradatur, deposcunt; factum id ex sententiâ, atque hi sibi suos sumptus, quantùm lubuit, retinuêre, cæteram summam illis distribuêre, id eò molestius ferentibus, quod ante adventum Legatorum, eamdem ipsis summam Administri decreverant, de quâ decedere quod Legati in sumptum decerpserant, id verò suprà quàm dici potest, ægrè fuit, atque eò sibi posthàc tam damnosâ hujuscemodi Legatorum operâ nusquàm utendum statuêre.

Sed hi denique torquibus aureis ab Rege donati, tres in patriam rediêre, unus restitit ad Urbem, nomine Vagnerus Bernensis, qui hujus Legationis instituendæ Helvetiorum Civitatibus, Pagisque autor maximè fuerat, rei publicæ specie. Is familiarem dudùm corruperat, cui restituendæ unà cum duobus Centurionibus Solodorensibus animum induxerat, Salinas quæ apud Sequanos sunt, conducere, ex quibus sal ad proximas tres Helvetiorum Civitates Bernenses videlicet, Friburgenses, & Solodorenses advehi solet: atque ut illas quàm minimo conducerent pretio, Sequanis ostentare decreverant sibi copiam esse salis ab Galliâ eódem advehendi, ex quo omnis propè quem ex Salinis suis usquè fructum ceperant, interiturus esset.

Eo Vagnerus postulabat, uti Rex salem ab Septimaniâ in Bernensium fines advehi juberet, quem certo pretio coëmerent, mediam ejus partem præsenti pecuniâ, quantum autem alterius partis pretium esset, tanto ære alieno Regem, quo majores ejus Bernensibus obstricti essent, liberarent: id si Regi satis placeret, cum eo Bernenses vel solos, vel unà cum cæteris Helvetiis fœdus renovaturos nullâ aliâ mercede, atque militum millia sex ubi Rex vellet præbituros, quibus solita penderet stipendia. Hanc conditionem Serviano Vagnerus tulit: sed hanc accipiundam, tametsi ferretur seriò, Labardæus Regis apud Helvetios Legatus multis de causis negabat, quas commemorare longum esset: contrà Servianus & id factu optimum, & in Urbe conficiundum aiebat, seu Labardæi odio, quoniam Chavignio propinquus

erat, cum quo simultates pridem exercebat, seu rei per sese agendæ studio, postremò tamen Vagnerus eâ infectâ discessit. 1650.

Sed hæc de Helvetiis uno tenore diximus, quo factum est, uti quidpiam ubi necdùm ab Æduis Rex ad Urbem rediisset, in eâ gestum usquè differremus. Id hujusmodi est, Regina facta certior fuerat, Carolam Margaritam Mommorantiam quæ Cantilio rure suo haud procul Urbe agitabat, multa movere: hæc Condæi, atque Contii mater est, ac socrus Longavillæ: cum hac unà erat Brezæa nurus, uxor Condæi, nepósque Angianus, dabatque vicinitas Urbis magnam nova molientibus opportunitatem. Eo Regina scripserat ad Gastonem, qui cum imperio ad Urbem restiterat, ut has aut Avaricum Biturigum, aut Muronem, aut Castrorufum abire juberet. Id ab Gastone factum sedulò; sed Mommorantia triduum poscit adornandæ profectioni, biduò autem nurus cum Angiano filio noctu profugit: Mommorantia clàm ad Urbem venit, mansitque, opperiens eam diem quâ Senatus frequens de Patrum moribus bis quotannis haberi solet, Mercurialem appellant, quoniam id Mercurii die fit.

Primâ luce stetit in vestibulo Curiæ, Patrum advenientium fidem, uti more majorum de filiorum, atque generi causâ cognoscere velint, implorans, atque intereà uti sibi tutò in Urbe esse liceret, quod & per libellum ab Senatu postulat, de quò a Petrus Paganus Deslandius ad Senatum retulit, simulque de Peralti qui unà cum Condæo in carcerem conjectus fuerat, libello consimili. Patres ut ne quid præterquàm cujus rei gratiâ de more convenissent, ageretur, decernunt: visum tamen ad Gastonem mittere, qui Senatûs verbis rogarent, uti Mommorantiæ in Urbe per hunc manere liceret, intereà dùm Rex eò rediret. Gasto respondit: *Quod sibi mandatum ab Rege, ac Reginâ matre sit, id uti fiat curæ esse debere, condonare tamen Patribus, uti Mommorantiæ haud ita procul ab Urbe quòpiam quâ iter sit ad Avaricum Biturigum commorari, & Regis adventum opperiri liceat, cæterùm abscedendum Urbe, atque in eo Regi parendum.*

a Deslandes Payen, Conseiller.

Id ubi Mommorantiæ Gastonis verbis renuntiatum est, hæc verò se quod Senatus de libello suo decerneret, id se facturam respondit. Itaque Gasto postridiè in Senatum venit, docuitque Patres, quanto cum rei publicæ periculo Mommorantia tamdiù apud Cantilium agitavisset. *Eò conscriptos, eo coactos equites, & quò libuerit dimissos, prætereà missos qui cum Hispanis hostibus agerent, qui apud Seuram rebelles auxilii spe confirmarent, idem apud Salmuriæ arcem factum, quibus nisi occurratur, rei publicæ damno futurum: quò Rex Mommorantiam abire jusserit, eò licere esse in tuto, cui an hæc parere debeat, necne, in controversiam adduci fas non esse, in eo lædi jus, atque Majestatem regiam, quod ut ne fiat, omni se ope enisurum: satis se scire idem sentire Senatum, atque adeò pluribus ut hunc in suam adducat sententiam nihil opus esse.* Gastonis oratio Patribus probata, atque accepta fuit, Senatûs tamen rogatu Mommorantiæ ut haud ita procul ab Urbe intereà dùm Rex adveniret, commoraretur, potestatem

1650. facit: sed post triduum hanc Regina ad Urbem reversa longiùs abire jussit. Inter hæc Buillonii uxor quæ prægnans domi suæ custodiebatur, postquàm pepererat, clàm aufugit, sed hæc post paulò in B. Germani suburbio deprehensa in Bastiliæ arcem deducta est, atque eódem mox Catharina Turria ejusdem Buillonii soror.

Urbanum Maillæum Brezæum mortem obiisse suprà memoravimus, qui Andes provinciam obtinebat: hic & Salmuriæ in eâdem provinciâ Præfectus fuit, quod oppidum ad sinistram Ligeris ripam secundo amne navigantibus est, pons ad dextram pertinet, in quâ suburbium quondam ab Sectariis dùm id oppidum præsidio tenebant, probè munitum fuit, nunc dirutæ munitiones sunt. Suprà oppidum arx est edito loco ad eumdem Ligerim, ex quâ in oppidum, & amnem, & in omnem circùm planitiem despectus est, quæ omnia arcis tormentis, atque telis opportuna sunt. In eâ quidam Dumontius Brezæi cliens fuit, qui fretus iniquitate illorum temporum quod Patronus isto loco vir obtinebat, id sibi retinere animum induxit, seu Mommorantia Condæi mater, atque uxor Brezæa Urbani Brezæi filia ut id faceret, suaserant.

Igitur ubi primùm post Brezæi mortem eò missus est ab Rege qui oppidum, arcemque sibi tradi juberet, Dumontius dicto audiens non fuit. Post paulò Joannes Baptista Comingius Custodum Reginæ corporis unà cum fratre Guitaldo Dux eódem advenit, qui & unà cum Guitaldo Salmuriæ oppido, atque Arci Præfectus esset, sed nihilo huic, quàm alteri Dumontius obedientior fuit: nihil Regi copiarum in eâ regione esse sciebat, prætereà qui virorum Principum partibus favebant, ii hominem ut ne arcem dederet hortabantur. Contrà Comingius patrem ejus adhibet, prætereà amicos, qui admoneant officii, edoceantque quantùm ipsi periculum impendeat, si diutiùs Regis imperium contemnat. Postquàm hæc parùm proficiebant, neque flectitur animus ferox, Comingius Salmuriensium, atque Lodunensium qui ipsis finitimi sunt operâ adversùm Dumontium uti parat, utrique hanc bonam, fidelemque pollicebantur.

Quingenti ab Loduno venturi erant, jamque ducenti, & quinquaginta aderant, cùm Marsillacum Rupifocaldum qui Pictonas paternam antehàc provinciam obtinet, Lodunum venire est nuntiatum: comitabatur pleraque Nobilitas ad Patris nuper demortui funus evocata, atque ignara fortè quò duceretur: quindecim passuum millia ab Loduno aberat, cum eò præmittit qui oppidanis significaret se ad eos venire. Id ut eorum pertentaret animos fiebat, liceretne armato oppidum ingredi: hi verò se negant hujus rei copiam facturos, qui fidem ad ultimum Regi servare decreverint, prohibitique sint Rupifocaldum recipere mœnibus. Intereà dùm apud Lodunum eâ de re disceptatur, è Rupifocaldi copiis equites aliquot quàm proximè oppidum, quoad satis tutò possent, excurrere jussi sunt, quo periculum facerent quid consilii, atque animi Lodunensibus denique esset, saltem eo attineri hos posse, quos ad Comingium missuri erant. Sed Lodunenses nihil

territi

territi sese ad propugnandum parant, quod ubi Rupifocaldus videt, neque se Pictonum Nobilitas satis adduci sinit, uti quid adversùm Regem faciat, incœptum omisit. Ad Comingium intereà loci venêre equitum turmæ tres, una equitum ala, Cohortes duæ, prætereà a Gonnorius Guffierius, qui in ea agitabat regione, summo loco vir, cum equitibus sexaginta clientibus suis, haud quaquàm satis pares ad arcem oppugnandam copiæ. Quod tamen ubi Dumontius videt, neque ulla ampliùs auxilii ab Rupifocaldo spes erat, despondit animum, arcemque dedidit. 1650.

a Gouffier Comte de Gonnor.

Condæam Longavillæ uxorem Diepâ profugisse diximus, paucis comitantibus, quæ in maritimâ Normanniæ orâ navim Batavam nacta Roterodamum, quod est oppidum Batavorum, contendit: eò Guillelmus Nassauvius Arausiorum in Galliâ Princeps, hujus mater, atque uxor Condæam venêre salutatum, atque rogatum ut Hagam Comitis venire vellet. Hic vicus multis Urbibus major, nobiliorque Sociarum Civitatum sicuti caput est, quia illic harum commune Consilium habetur ab delectis ex singulis Civitatibus, Ordines seu Status appellant. Sed Condæa Satenaïum propediem erat profectura, quò quidem eunti per Hispanorum in Belgio fines iter habendum erat, ab quibus ut id sibi facere liceret Diploma expectabat, quod ubi accepit, Trajectum ad Mosam petiit.

Venit eò missus ab Leopoldo Gabriel Toletanus, qui hujus verbis fœminæ principi adventum gratularetur, ac prætereà de fœdere, si huic videretur, ageret: sed id Condæa sibi non esse nisi unà cum Turenâ faciundum statuit, atque adeò Gabriel Toletanus cum illâ Satenaïum versùs iit. Obviam Condææ processit Turena cum omnibus copiis, cùm honoris causâ, tùm ut has ostentaret Toletano. Actum dein de fœdere, quod in has ictum est leges. *Utrimque conjungito arma, bellumque Philippi auspiciis gerito, usquè dùm Pax inter ambos Reges sanciatur, ac viri Principes emittantur custodiâ. Id si priùs fiat, quàm Pax sanciatur, hi nihilò minùs copiis suis Philippum adjuvanto, & Mazarinum qui hanc detrectet, uti fiat adiguntò. Ducenta nummûm millia Philippus Condææ, atque Turenæ curato, conscribendis, armandisque militibus, præsentia centum, post mensem alia centum: singulis vero mensibus in stipendium, cæterumque belli sumptum millia nummûm quadraginta: pro alimentis, cultuque Condææ, & Turenæ millia nummûm sexaginta annuatim tribus pensionibus. Philippus tria peditum, duo equitûm millia cum Præfecto Hispano Turenæ copiis conjungito, qui huic dicto audiens sit. Satenaium, & Seuram in Æduis Condæa, & Turena, item omnia oppida quæ in Galliæ finibus vi, atque armis Turena ceperit, Philippo permittito, usquè dùm pax sanciatur, quæ tùm restituat.*

Id fœdus antequàm Seura oppugnaretur, factum fuerat: apud Satenaïum arx penes Condæam porrò futura erat: sed ubi Seuram Regi deditam fuisse auditum est, ibi verò Hispani contendêre, ut in hujus oppidi æstimationem sibi & arx apud Satenaïum traderetur, atque Brussellis Condæa agitare vellet: neutrum hæc se facturam liqui-

1650. dò dixit, cujus voluntati Hispani acquievêre denique, eo lubentiùs, quod hujus mulieris ingenium, nec absimilis fraternæ virtus haud leve momentum alliciundis nobilium Gallorum animis, movendisque, ac perturbandis magis, magisque in Gallia rebus allatura videbatur.

Intereà qui Condæi ad Urbem clientes, atque amici fuêre, ii continuò quid facto ad hunc, Contium, & Longavillam custodiâ eximendos opus esset, consultabant, quod quidem fieri non posse intellexêre, nisi si factiosos sibi adjungerent. Sed cùm hi Condæo usquè adeò infensi fuissent, uti de eo in carcerem conjiciundo cum Mazarino congruissent, atque de illius calamitate gaudium ingens ostentassent, vix tantum odium in misericordiam verti posse videbatur, uti quem perditum voluissent, ejus commodis servire tàm subitò animum inducerent. Veniebat tamen in mentem illos omni ope enisos, uti Condæum ad suas adducerent partes, neque ullâ de causâ huic factos inimicos, quàm quod cum his sentire noluisset, quod si nunc se velle illis fidem facere possit, verisimile esse tanti viri amicitiam, atque operam non abnuituros: hunc enim ultionis in Mazarinum avidum futurum, ad cujus perniciem omnia factionis consilia planè tendant, dubitari non posse. Rohana Mombasona infensissima Condæo, ex nuptiis filiæ cum Richelio disturbatis, placanda in primis, & adjungenda videbatur, nam & Castronovanus, & Gondius, ac denique Belfortius propter Avaucuriam in illius erant potestate.

a Madame de Rhode. Eo a Rhodii uxori venit in mentem longè nobiliores Richelianis quas Condæa disturbaverat, Rohanæ Mombasonæ pro virgine filia nuptias ostentare, cum Contio videlicet adolescente, quarum cupidine illa nihil quod ad Condæi, Contii, & Longavillæ commoda pertineret, prætermissura videretur. Apud b Annam Gonzagam clientes, atque amici Condæi convenerant, cui maximè, atque omnibus aliis probatum de Caprosæ virginis cum Contio nuptiis consilium. Gonzaga continuò ad Condæam scribit, & quid consultatum esset, de eo certiorem facit, atque tùm ratio inita scribendi ad Condæum variis quæ custodes fallerent, artibus: placuit & Condæo, & Condææ de Caprosæ Virginis cum Contio nuptiis sententia: quod ubi Rohana Mombasona resciverat, nihil antiquius habuit, quàm uti fierent ocyùs, atque adeò viri Principes quàm primùm emitterentur custodiâ. De eâ re sæpiùs conveniebant apud Gonzagam Belfortius, Nemorosius, Gondius, Viola, & Petrus Longolius, atque alii factionis principes. Nemorosius Belfortii sororem Elizabetham habebat uxorem, atque privatim simultates cum Mazarino exercebat, ex negatâ Arvernorum provinciâ, ac postremò erat in Elizabethæ Angelicæ c Buttavillæ Mommorantiæ potestate, hæc Carolæ Margaritæ Mommorantiæ Condæi matris propinqua est, atque Ludovici Gasparis Colinii Castilloni Ducis haud ita pridem demortui uxor fuerat, quæ res Nemorosium ad Condæi partes trahebant.

b La Princesse Palatine.

c La Duchesse de Chastillon.

Post Regis reditum ab Æduis, Belfortius tempus opportunum est

arbitratus, uti de rei navalis Præfectura, & patri, & sibi quàm post hujus obitum gereret, tradendâ ab Reginâ, aut Mazarino impetraret. Præterea considerans navatæ huic ab factione in Condæi negotio operæ mercedem Castronovano Procancellariatum quem iterùm gerat, mandatum fuisse, per Bellevræum, Mazarino significat, ni patri ex pacis antehàc sancitæ legibus rei navalis Præfectura tradatur, ac sibi concedatur, ut hanc unà obtineat, & post ejus obitum gerat, ac denique quidpiam annuatim ex Anchorario tributo pendatur, sicut antehàc promissum fuerit, sese cum omni factione daturum operam, uti viri Principes emittantur custodiâ, & in integrum restituantur. 1650.

Bellevræo Mazarinus respondit, quod Belfortius sibi expeteret, id Mercurio illius fratri majori promissum, cui rei nihil se obstiturum Belfortius Mercurio fidem dederit: si hic tamen illi de Præfecturâ concedere animum inducat, rem factu facilem, & expeditam esse. Belfortius contrà fratrem qui Mazarini sororis filiam ducturus uxorem sit, omnia ex illius gratiâ, & potentiâ in promptu habiturum, quæ ad dignitatem, gloriam, atque rem suam pertinebunt, sibi unam spem in rei navalis Præfecturâ sitam, quam post patris obitum gerat: postremò explendus homini animus fuit, datumque de eâ re Diploma Vindocino, quo & Belfortio dabatur rei Navalis Præfectura post patris obitum gerenda, atque intereà super Anchorario tributo quod opimum est, annuum stipendium. Mercurius id suprà quàm dici potest violenter tulit, atque acres eâ de re ad Belfortium litteras scripsit: desertam ab eo, atque violatam fidem dictitans, quod is nihili pendebat, scilicet qui fratris placidam, clementemque naturam nosset, neque hunc commissurum satis scibat, quo discordia inter fratres in publicum erumperet. Ita recti studium plerisque fraudi esse videtur, quod contrà est, nam Mercurium ex virtute suâ perpetua laus, Belfortium ex cupiditate, & violatâ erga fratrem fide adversa sequetur fama.

Buillonium post comprehensum Condæum Turenam Rus suum nobile in Aquitania positum concessisse suprà memoravimus, quò nusquam cessavit sedulò facere omnia, quæ illi usui fore credidit: his de rebus cum Rupifocaldo per litteras, & per homines quos missitabat ad eum, continuò egerat, neque haud ita procul alter ab altero agitabant, nam Aquitanis Pictones finitimi sunt. Utrique consilium fuit sicuti Condæa, & Turena bellum in Campaniæ finibus unà cum Hispanis adversùm Regem, aut quemadmodùm aiebant, adversùm Mazarinum gerere cœperant, ita ipsi in Aquitaniâ iisdem adjutoribus Hispanis gererent. Eo Buillonius Condæi causam cum Burdigalensium causâ communicatam voluit, quibus ægrè erat Spernonium esse etiamtùm in Aquitaniâ, ab quâ discedere per conditiones nuperæ pacis Pralinoplessii Equitum Tribuni operâ sancitæ, ac tantisper procul commorari debebat. Contrà hic non modò non discedebat, sed & adversùm hos non desinebat hostilia facere, sicuti pax dolo malo, & quo Burdigalenses ad sustinendum bellum negligentiores forent, facta fuisset.

1650. Ita Buillonius, & quibus interpretibus apud Burdigalenses utebatur, ii suâpte naturâ pronos ad rebellandum homines haud difficulter impulêre, ut id facerent iterùm, neque se pacis legibus magis, quàm Spernonium qui has violare nihil pensi haberet, teneri arbitrarentur. Plerique ex Curiâ Burdigalensi plebem in hac sententiâ confirmabant, rati videlicet nihil utrisque opportunius esse, quàm Condæi clientium operâ ultrò sibi oblatâ uti, quò Mazarinum ad provinciam Spernonio abrogandam cogerent: neque ulla religio erat illis vicissim operam dare, uti Condæus, Contius, & Longavilla custodiâ emitterentur, quæ res posthâc Burdigalensibus præsidio futura videbatur, qui ob tantum in Condæum meritum hujus benevolentiam, atque adeò patrocinium promerituri essent.

Buillonius unà cum amicis apud Burdigalam Armandum Nonparem Caumontium Forcæum Ducem[a], atque Claudium Sansimonum item Ducem, ac Franciæ Parem ad suas partes adducere studebat: hic Blaiæ oppido, atque arci validissimæ ad Garumnam amnem infra Burdigalam Præfectus est, Ludovico XIII. Regi antehàc carus, acceptusque. Rupifocaldus venerat in Lemovices ad Buillonium, atque eò adduxerat aliquantùm equitum, peditumque, quorum paulò majorem numerum Buillonius coëgerat, nam ad ambos summa belli eâ parte gerendi reciderat, Forcæo denique, & Sansimono tergiversantibus. Sed ex composito Brezæa cum Angiano filio ab Cantilio Rure Muronem contenderat, munitissimam in Biturigibus Condæi arcem, quò & pecuniam quæ haud magna fuit, & alia ei quæ parabatur rei idonea compararet, dein Turenam versùs profecta est, comitabatur Chavagnacus cum aliquot equitibus missus ab Buillonio præsidii causâ.

[a] De Caumont, Duc de la Force. Le Duc de S. Simon.

Per Arvernos iter habuit, quò Buillonius ipse, qui & in hac provinciâ ampla, atque opima prædia, castellaque possidet, & Rupifocaldus illi venêre obviam, cum aliquanto equitatu, atque hanc Turenam deduxêre. Eò tantisper commorata est, dùm apud Burdigalam Buillonius per Scribam, quem eò miserat, suadet, agit, molitur, uti Burdigalenses Brezæam, atque Angianum filium ad se deductos velint: hos opibus virorum Principum, quæ haud exiguæ domi forisque sint, auctos, ab Aulâ facilè quæ velint, impetraturos, ut ab impotentissimo Spernonii, Candaliique filii dominatu liberentur. Isthæc compluribus satis placebant, sed alios multa ex nupero civili bello accepta incommoda, ab hoc de integro sumendo deterrebant.

Intereà Buillonius hostilia facere cœpit: apud Brivam, quod oppidum est in Lemovicibus, gravioris armaturæ equitum turma erat, cui Thomas vir Princeps è Sabaudicâ gente Dux fuit, id isto loco viris haud indignum videtur, cæterùm ipsimet non ducunt hujusmodi turmas, sed has Vicariis permittunt: huic igitur præerat Lensius Comes, qui ab Brivianis cum omni turmâ Buillonio per proditionem propè traditus est. Ad Brivam cum aliquanto equitum, peditumque numero accesserat, jubebatque sibi tradi turmam, crudeliter oppidanis ni face-

rent, minitans: quo metu adducti, seu lubidó secundùm Buillonium suadebat, Lensium monent, uti cum turmâ per aversam portam discedat, atque intereà huic, ac cæteris equitibus vitam pacti alteram Buillonio aperiunt portam, qui properè Lensium assecutus hunc cum omni turmâ cepit, omnibus equi, arma, cæteraque adempta, nisi si qui Buillonio sacramento dicere voluêre, Lensius cum paucis aliis est dimissus. 1650.

Idem apud Tullas oppidum item in Lemovicibus Buillonius facere tentavit, quò una Cohors erat, cui Tribunus Cuniacus: hanc & sibi tradi ab Tullensibus jubebat, sed hi se negavêre tam indignum facinus admissuros, consilioque cum hujus Cohortis Centurionibus habito, nam Tribunus aberat, quæ ad propugnandum idonea essent, ea naviter parant, quo factum est, uti Buillonius incœptum omitteret. Hic Angiano puero, qui regio exercitui Imperator esset se Legatum ferebat: cæterùm is exercitus paucis equitibus, ac peditibus constabat: hunc regium dixêre, quia rebelles sese Regi, atque rei publicæ operam navare falsò prædicare solent: neque enim cuiquam tanta impudentia est, uti se adversùm Regem, & rem publicam bellum gerere profiteatur.

Sed adversùm Buillonium, cæterosque qui in Aquitaniâ virorum Principum partes sequebantur, copiæ Melleraïo E. T. ac rei tormentariæ Præfecto traditæ ab Rege sunt, qui in Pictonibus, in Santonibus, & in Aquitaniâ illorum conatus pro virili frangeret, daretque operam, ut ne quid in his regionibus detrimenti res publica caperet. Intereà Rex Buillonium, Turenam fratrem, Rupifocaldum, Condæam Longavillæ uxorem, & qui eorum consiliis, aut incœptis favebant, edicit hostes esse, dicta tamen dies est, ante quam his liceret sine fraude ab armis discedere: edictum prætereà uti quod in Urbe mense Decembri proximo tumultuatum fuerat, id ne cui fraudi esset, quo quidem Boulaïum designari nemo ambigebat: sed ita tum Mazarino tempus erat, ut omnibus placatis uti vellet adversùm tantas Condæi, aut clientium ejus opes.

Eâ tempestate mortem obiit Michaël Particellus Almericus, summus Regni Quæstor, de cujus hominis moribus suprà diximus: rem haud tantam reliquit, quanta solet esse iis qui regiam administrant, cæterùm quod ab tenui, ad ampliorem pervenerit, nec ei, nec cuiquam omnium vitio dare ausim, cùm & rectè, & pravè id fieri possit. In hujus locum suffectus est Renatus Longolius Maisonius in Senatu Præses, vir genere, ingenio atque industriâ clarus, quæ conciliandis sibi eorum qui gratiâ valerent, animis planè magna fuit. Unà cum eo summam Quæsturam petivit Carolus a Vetusvilla Marchio è regiâ sancti Spiritus militiâ, qui eundem per Ludovici XIII. tempora gesserat Magistratum, hujus iterùm habendi cupidior quàm hominem exactâ ætate deceret: sed ætas cæteris omnibus, quæstus verò cupidini nusquam modum facit, quem ingentem facere per summam Regni Quæsturam copia est.

a Le Marquis de la Vieuville.

1650. Maisonius Claudio Memmio Avauxio qui & dudùm Quæstor summus erat, collega esse debebat: sed Avauxio major hujus Magistratûs abdicandi, quàm Maisonio, ac Vetusvillæ adipiscendi cupido fuit: nam is erat ille, cui omnis pecuniæ regiæ & cogendæ, & curandæ ratio parùm placebat, quorum alterum eâ tempestate per vim, atque atrocitatem, utrumque per summam omnium ad quos ea res plus, minùsve pertinebat, avaritiam fiebat: prætereà pigebat hominem totius publicanorum nequitiæ expertem, ab aliis qui hanc callebant, vinci, ita ut cum his illi agere, quàm secum mallent, nam jamdiù res publica absque publicanorum operâ geri nequit. Obtrectatores Avauxii quos magna virtus semper habet, hunc parùm ad summam Quæsturam idoneum esse aiebant, sed magis ad litteras, atque ad eas artes, quæ ingenio exercentur, quo certè porrò juvare rem publicam non destitit, multus, frequensque ubi dehac consilia habebantur apud Regem, Reginamque, postquàm summam Quæsturam abdicaverat. Fama erat, Avauxium pietate in Deum adductum sese in solitudinem abdere decrevisse, quod certè nescio an rectè faciant summi, atque eâ probitate viri, quibus curæ esse decet, ut ne rem publicam deserendo, hanc pravis hominibus gerendam permittant.

Inter tanta quæ in Galliâ erant dissidia, Hispani hostes festinare, parare omnia, quo maturè æstiva inciperent. Primùm Fuensaldanius cum aliquanto copiarum numero ad Casteletum movet, exiguum ad Scaldim amnem oppidum, quò nondùm navium patiens est: quatuor propugnacula id muniunt, murus est lateritius: quò ad Cameracum itur, suburbium est, cujus ædificia ultima tegit munitio, quam ab similitudine Cornua appellamus. Vandius Præfectus erat vir fortis, cum idoneo præsidio, paucis ut in angusto loco oppidanis, sed satis magno agrestium numero, qui eò se, fortunasque suas cum fœminarum, & puerorum grege contulerant. Hæ ubi suburbio expugnato hostem ad portas, & mœnia oppidi conspicatæ, clamoribus, atque lamentationibus viros compellunt, uti deditionem faciant, qui ad Præfectum adeunt, atque abnuentem cogunt venire ad mœnia. Fuensaldanius de omni re certior factus accedit, conditiones Præfecto, præsidio, oppidanis, agrestibus fert quàm honestissimas, quibus res suæ integræ cunctis relinquebantur, quo magis Vandium universi ut eas acciperet, adegêre.

Dedito Casteleto hostes omnibus copiis ad Quintini-Fanum venêre, oppidum magnum atque valens, & præsidio militum aliquanto, prætereà multitudine oppidanorum defensum. Ubi hostes fuêre in conspectu, continuò tormentis ab Urbe emissæ in eos pilæ sunt: sed hi simulandi gratiâ eò venerant, ut aliò improvisi graviores acciderent, nam subitò Guisium properavêre. Oppidum est ad Esiam amnem, neque naturâ, neque operibus satis firmum: collis circùm propè perpetuus, ex quo in oppidum despectus est: arx edito loco sita imminet oppido, nec ea satis firma adversùm tantum hostium numerum, nam viginti quinque millia erant. Sed viro forti audacia pro muro est. Op-

pido namque, & Arci Præfectus Ludovicus *a* Bridæus erat, Juvenis acer, qui nihil hostium numero territus, suæque virtuti magis, quam alienæ confisus, nam paucæ erant copiæ Regis, quæ auxilio venire possent, statuit ad ultimum oppidum, arcemque defendere, & fortunam opperiri, quâ sæpè magnæ, ac subitæ rerum commutationes fiunt. 1650.

a De Bridieu.

In oppido Guisia, & Persana cohortes fuêre, Helvetii trecenti, Poloni quadringenti, oppidani propè octingenti centuriati. Hostes castris circùm oppidum, arcemque positis, ac permunitis, tormenta omnis generis idoneis locis collocavêre, oblonga verberando muro, brevia, latoque ore jaculandis in excelsum globis æneis pulvere tormentario oppletis, qui in tecta recidentes cùm pondere ipso, tùm igne concepto, ac longè latéque sparso ædificia labefactare, atque homines suis maximè fragmentis, ubi saxis incidunt, necare solent. Sed hæc mulierum fermè, & puerorum terricula sunt, aut eorum qui talium insueti strepitu magis, quàm malo pavent, nam huic idonea remedia sunt. Id eò commemorandum duxi, quòd Guisiani primùm tametsi bono animo, fortique essent, tamen his sicuti fulminibus territi propè animo deficiebant, ni Bridæus inania esse docuisset, ac perturbatos confirmasset, dein horum operâ haud minùs egregiâ in propugnando, quàm militum usus est.

Oppidum ipsi haud secùs ac cæteri milites qui in præsidio erant, defensavêre, maximâ sui parte imminutum, quam cum suburbiis duobus autore Bridæo propter defensorum paucitatem incenderant. Claromontius Comes in oppido curabat, neque in mœnibus, aut stationibus oppidani manebant, sed & cum equitibus ipsi in equis erumpebant in hostes, & foris cominùs pugnabant. Post undecimum denique diem comportatâ priùs in arcem omni annonâ, in eam se pulsi omnibus munitionibus, mœnibusque recepêre. Noctu Hispani locum ad fossam arcis occupavêre, ac munivêre, dein in ipsâ fossâ musculum ad proximum Carbonariæ propugnaculum ducere incipiunt, cùm Bridæus ex omni propugnatorum numero ducentos eò misit, qui Hispanos plerisque cæsis propulêre.

Intereà Rex, atque Regina ab Urbe profecti Compendium venerant: eò traditus exercitus Pralinoplessio Equitum Tribuno, cui Legati fuêre Hoquincurius, Villequierus, Sannectarius certis quisque copiis præfecti. Is primùm ad Feram in Tardenensi agro stativa habuit, dùm copiæ conveniunt undique, & quæ ad bellum idonea sunt, ea comportantur. Dein Guisium versùs movet, nullo pugnandi consilio, longè enim hosti copiarum numero impar erat, sed uti quàm proximè, & quàm tutò posset castra poneret. Id est factum ex sententiâ, & quoniam hostes longiusculè ab finibus suis aberant, intercedebantque sylvæ frequentes, primùm agrestes, quâ cuique proximum, aut commodum fuit, has insedêre prædandi cupidine, atque eorum operâ difficiles hostibus commeatus fuêre. Hoc exemplo edoctus Pralinoplessius

1650. Legatos, Præfectosque alium aliò cum equitibus maximè dimittit, qui commeatûs hostium deprehenderent: quo factum est denique, ut inopiâ adducti incoeptum omitterent.

Priùs tamen cuniculos duos subtus murum egêre, quorum alter pulvere tormentario de more oppletus, dein accensus nihil in muro ruinæ edidit, properantiùs, neque satis ex disciplinâ institutus, alter omni ex pulveris tormentarii vi concussâ arce, nam perexigua est, rupem modò quâ fundamenta muri continentur, disrupit, & quæ paulùm declivis ad oppidum erat, eam præcipitem, ac præruptam reddidit. Igitur hostes ubi quæ incoeperant omnia, ea aspera, fœdaque evenisse vident, noctu more militari vasa collegêre, & antequàm lucesceret, iter ingressi postremò abiêre. Bridæus ut id nostris significaret, simul lætitiâ, sicuti par erat, elatus ter suos sclopetis strepitum facere, atque idem omnibus tormentis semel fieri jubet. Sed Pralinoplessius hostes tunc cum maximè impetum in arcem facere ratus mittit qui rem explorarent, certiorque factus est eos abiisse. Quinque millia hostium, atque ampliùs ab ferro, atque ab fame circùm Guisium interiêre, magnaque ex eo defensolaus Bridæum est secuta: nam adeò contusæ Hispanorum opes visæ, ut his reliquum æstivorum coërcendis modicâ manu opus esset, quod est ab Pralino-plessio sedulò factum, cæteræ copiæ in Aquitaniam adversùm rebelles abductæ.

Eò sicuti memoravimus Brezæa cum filio Angiano profugerat, & apud Turenam commorabatur. Indè Buillonius, & Rupifocaldus hanc Burdigalam deduxêre, frustrà obnitente Valettâ, dein Spernonio ipso. Ubi Burdigalæ est appropinquatum, Urbanorum Magistratuum, Juratos appellant, jussu clausæ fuêre portæ: sed exorto in Urbe tumultu, atque contentione inter eos qui juberent has aperiri, & qui vetarent, postremò eò res rediit, uti Brezæa cum Angiano filio, atque omni familiâ mœnibus reciperetur, Buillonius, atque Rupifocaldus cum his quas habebant copiis, foris manerent, nequedùm enim omnes de bello iterùm sumendo satis inter se congruebant, cùm pluribus pax ab Rege nuper data satis placeret.

Sed Brezæa paulatim primarias fœminas, quæ ad eam ventitabant, benignè appellando, & habendo comiter, ac prætereà Lesnæus Condæi cliens qui cum eâ erat, homo callidus, ac disertus agendo, moliendoque pervicit denique, uti Burdigalensis Curia negotium virorum Principum susciperet, cujus exemplum cæteri in urbe postea secuti sunt. Buillonius, & Rupifocaldus tametsi primùm exclusi, tamen ubi posteà sine copiis Burdigalam venêre, privato cultu, atque comitatu nihil quisquam obstitit aut eorum ingressui, aut commorationi. Primùm omnium quoniam in belli quod moliebantur sumptus pecunia deerat, neque hanc aliundè, quam ab Philippo Hispaniæ Rege sperare poterant, visum ad hunc mittere qui postularent, uti Brezææ, atque Angiano filio, Buillonio, atque Rupifocaldo perindè ac Condææ, & Turenæ auxiliari vellet, qui huic haud minori usui ad habendam æquis conditionibus

nibus pacem futuri essent: sibi & pecuniam, & naves armatas opus esse, uti terrâ, marique in Urbe, ac provinciâ ad Oceanum positis strenuè rem communem gererent. 1650.

Eâ gratiâ Mantuam Carpetanorum primùm iêre *a* Mazerollus Condæi, & Bazus Buillonii clientes, dein ipse *b* Brulardus Sillerius Marchio Rupifocaldo affinis, cujus videlicet sororem uxorem duxerat. Philippus sicuti par erat lætus apud Burdigalam civile renovari bellum, quod facilè alere posset ex propinquo, continuò ad Brezæam, & Angianum filium Josephum Osorium mittit, qui suis verbis omnia benignè polliceretur, quibus Aula adduci posset ad viros principes custodiâ emittendos, quos vicissim hujus beneficii memores operam daturos confidat paci inter ambos Reges sanciundæ, cujus rei apud utramque Gentem sicuti meritum, ita & gratia ingens viris Principibus futura videatur, dein pecuniam tradit haud multam hanc quidem, sed quæ ad rem quæ parabatur, incipiundam alicui usui fuit.

a De Mazerolle.
b Le Marquis de Sillery-Brulard.

Ubi primùm Brezæa Burdigalam advenerat, ab Curiâ Burdigalensi libello postulaverat, ut in urbe sibi esse tutò liceret, orans, obsecransque ut ne se cum unico filio Aulâ pulsam, & quò se in tuto fore speraverit, appulsam rejicere vellent: Curia libellum asservandum in monimentis, hujus exemplum ad Regem mittendum decreverat: intereà si Brezæa fidem daret nihil se quod Regi damno foret, molituram, huic, & filio, atque omni familiæ, quod Regis voluntate Curia factum vellet, in Urbe tutò esse licere. Sed Rex id fieri anteà per litteras vetuerat, quæ frustrà fuêre: prætereà Rex ad Curiam Burdigalensem miserat Diploma, quo Condæam Longavillæ uxorem, Buillonium, Rupifocaldum, atque Turenam edixerat hostes esse: sed hujus promulgationi Buillonius, & Rupifocaldus libello intercesserant, atque postulaverant, ut & sibi, suisque Burdigalæ tutò esse liceret, de quibus Curia sicuti de Brezæâ, & Angiano filio fermè decrevit, atque eo pacto quæ Rex edixerat, ea ludibrio habita, ab his quos minùs decebat. Burdigalensem Curiam ferunt ubi Brezææ libelli exemplum ad Regem miserat, simul per litteras postulasse uti de causâ virorum Principum Senatus cognosceret, ex Edicto quod anno CIↃ. IↃC. XLVIII. promulgatum fuerat, jamdiù legitimos exisse dies, quibus nondùm causâ cognitâ in carcere detineantur: postulabat & ab Senatu Curia Burdigalensis, ut hanc ad suas rationes adjunctam vellet, de quâ re tametsi nihil tùm ab Senatu decretum fuerit, omnia tamen pro Burdigalensi Curiâ sedulò facta sunt.

Valetta primùm in Aquitaniâ bellum sustentabat, ac multa Buillonio, & Rupifocaldo Brezæam, & Angianum filium deducentibus incommoda tulerat, dein priùs prælium facere cupientes, quàm omnis ab his coacta nobilitas dilaberetur, cunctando frustratus fuerat, postremò sancti Georgii insulam ad Garumnam suprà Burdigalam ceperat, pulsis qui hanc defensabant rebellibus, atque eò Canolum Vicetribunum Navailliæ Cohortis cum idoneo præsidio reliquerat. Sed Re-

1650. gi, atque Reginæ matri visum in Aquitaniâ majori conatu rem publicam gerere: eò Spernonium quantas posset cogere copias jubent, ac Melleraïum qui in Pictonibus, & ipse exercitum parare jussus fuerat, in Aquitaniam proficisci: at hunc negabat Spernonius æquato secum imperio in provinciâ suâ esse passurum, postmodùm tamen bellum communi consilio administravêre.

a Le Comte de Marin, Le Marquis de Fiemarcon.

Sed Spernonius ubi res in Aquitaniâ superiori commodiorem in statam constituerat, atque eò a Marinum Castrorum Præfectum, & Fimarconem Marchionem cum Cohortibus duabus, & turmâ unâ, prætereà cum Aginnensium, & Condomensium nobilitate reliquerat, ad Valettam qui in inferiori Aquitaniâ erat, descendit, atque tum Castellum novum, & Blancafortem recepit, & Burdigalenses in paludes Burdigalam propiùs compulit. Ad urbem accedere haud satis tutum Spernonio visum, magnam, validam, opulentam, atque ut id fieret Regis adventum opperiundum statuit. Sed quæ adversùm Burdigalenses gesserat, ea Curiæ Burdigalensis, Populique odia in eum auxerant, quibus tantò graviùs erat, nondùm ab Provinciâ sicuti convenerat, revocatum. Burdigalenses tamen sancti Georgii insulam recepêre, omnibus qui huic præsidio erant, captis abductisque, inter quos fuit & Canolus qui his præerat.

Ubi Josephus Osorius Hispanus ad Brezæam, & Angianum filium missus ab Philippo cum hac, cum Buillonio, & cum Rupifocaldo, cæterisque apud Burdigalam factiosis egerat, transegeratque, nihil ab quoquam isthuc facere prohibitus: postremò tamen ex composito Curia Burdigalensis decernit omnes qui in urbe essent Hispanos comprehendi debêre, sed hi nihilò minùs sicuti cum bonâ Burdigalensium gratiâ venerant, ita & abiêre: verùm Curia Burdigalensis sibi conscia quantùm alienum esset ab eâ quam Regi inviolatam servare debebat fide, Hispanos hostes recepisse mœnibus, & cum civibus consilia conferre sivisse, id omne Brezææ assignandum putavit, sicut hujus consilio factum esset: quamobrem ad hanc misit qui Hispanorum adventum, & quod cum his egisset, expostularent, atque huic objectarent desertam quam Curiæ dederat fidem, se nihil hujuscemodi facturam.

Isthùc per simulationem ab Curiâ Burdigalensi agebatur, neque obstabat quo minùs Brezæa, Buillonius, Rupifocaldus, Lesnæus multitudinis animos quantùm possent, ad causam virorum Principum tuendam accenderent, cui rei tam naviter operam dedêre, uti plebem planè suam fecerint, ita ut ne in Magistratuum quidem potestate ampliùs esset. Quæ non licent si lubido suadeat, ea nos invitos facere videri volumus: ita Curiæ Burdigalensi satis placebat tumultuari plebem, atque videri se huic invitam gerere morem. Sed nescit multitudo simulare, aut dissimulare quidquam, quæ ne id quidem quod bonum est, rectè facit, nam impetu ad bonum, pravumque juxtà fertur. Hæc igitur ab Buillonio, Rupifocaldo, Lesnæo, atque aliis, qui Principum vi-

rorum sequebantur sectam, concitata Curiam circumsedit, uti Senatum cogeret cum Brezæâ, atque amicis fœdus facere, quo alteri alteris quod æquum videretur, caverent. 1650.

Eâ die in causis audiendis Senatus tempus omne, quo haberi solet, consumpserat: at ubi Patres abire voluêre, obstitit quæ ad fores erat armata multitudo: aderant & ex Buillonii clientibus pauci, quorum id operâ fiebat. Plebes Regi, atque viris Principibus acclamavit, objurgavitque Patres, quod tamdiù in decernendâ cum iis societate morarentur, quod quidem extemplò his aut faciundum, aut moriundum esset, simul in Curiam regredi jussêre. At Patres ubi quid optimum factu esset consultavêre, neque id satis expediebat quisquam, censuêre denique qui magis gratiâ, atque autoritate apud plebem valerent, eos ad hanc mittendos, qui mollirent animos, eóque adducerent, ut ab Curiæ foribus discederet: sed plebes more suo ubi se metui sentit, insolentior magis quàm anteà tumultuari, districtis gladiis minitari Patribus, postremò in Curiam denuò ingredi coacti.

Sed quamvis periculi facies ingens erat, nihil tamen de suâ gravitate, & constantiâ remisêre, omnibusque sententiis, atque uno ore nihil de fœdere, aut societate cum viris Principibus decernendum porrò censuêre. Quod ubi est multitudini nuntiatum, ibi verò vehementiùs fremere, & qui tumultus circà Curiam modò fuerat, is per totam urbem spargi, atque augescere, neque sibi temperatura multitudo videbatur. Ibi Brezæa cùm officii causâ, tùm quod hujus tumultûs suspicionem ab se amotam vellet, mittit ad Patres, qui in eo tam aspero negotio operam illis suam polliceretur, si hanc sibi usui esse existimarent, præterea faceret certiores nihil ad se attinere hanc omnem rem, neque hujus quidquam ab se ortum, aut voluntate suâ factum. Patres gratias egêre quidem, cæterùm palàm esse dixêre rationem Brezææ omnem nunc alienam esse ab eâ fide, quam ipsa Senatui, Senatus verò Regi dederat.

Postremò Brezæa ipsa cum Angiano filio, Buillonio, & Rupifocaldo in Curiam venit, uti se coràm expurgaret, polliceretur operam Patribus, atque hos denique si quo modo fieri posset, ad societatem decernendam adduceret, ita sese tanto tumultu impeditos facilè expedituros, atque omni periculo excempturos, quod hujusmodi videatur, ut hujus effugiendi causâ quod decreverint, id neque Rex, aut Regina mater, neque quisquam omnium ipsis vitio dare possit. Sed obfirmatis animis mansêre in sententiâ, dictitantes spem omnem, opemque sibi in semetipsis, atque in eâ quam & hi, & Urbani Magistratus ab Rege habeant autoritate sitas: simul urbanos Magistratus ad sese venire armatos jubent.

Hi urbanam vigilum custodiam accersunt, civium præterea armatorum quantùm satis visum, opportunis locis disponunt stationes: dein unus ex his Magistratibus cum vigilibus, & civibus armatis ad Curiam vadit, multitudini imperat, ut illius fores quæ clausæ erant, aperiat,

1650. & continuò abſcedat, ni pareat cædem minatur. Sed malè conſulta plebes expediebat arma, adversùm quam glandes ſclopetis ab vigilibus civibuſque miſſæ quoſdam attigêre, quâ re perterriti cæteri diffugêre. Ibi verò Patres tanto metu liberati edicunt, ut ne quis è ſuo Ordine, aut Brezæam, aut Buillonium, aut Rupifocaldum poſthàc viſere, neu conſiliis eorum intereſſe velit. Præclarè id quidem ab Burdigalenſi Curiâ, atque Urbanis Magiſtratibus factum, decretumque, neque quidquam priùs, aut fortiùs ſi naviter pertendiſſent. Sed naturâ proni ad malum ſumus omnes, neque fermè quiſquam diù rectè ſenſit, aut fecit. Utrique igitur ſeu Spernonium ulciſci, & provinciâ pellere ſe poſſe diffiderent, niſi ſi Brezææ, Buillonio, Rupifocaldo, cæteriſque Condæi clientibus conjungerent ſe, ſeu plebes eò tantis ſtudiis trahebat rem, ut huic obſequi neceſſe eſſet, id ex ejus ſententiâ denique fecêre.

Ubi Rex, atque Regina mater quæ in Aquitaniâ gerebantur, ea acceperant, his maturè occurrendum cenſuêre, venitque primùm in mentem Mazarino, mittendum eò Gaſtonem, qui aut autoritate Burdigalenſes in viam redigeret, aut armis cogeret, huic enim cum exercitu Aquitaniam provinciam, & ſi quò aliò ultrà Ligerim opus eſſet, Rex decreturus erat, ut ubique ſicuti Patruum decebat, cum imperio foret. Sed non juvabat factioſos hunc ab Urbe decedere, cujus operâ multa moliri decreverant, qui cùm in eorum propè jam poteſtate eſſet, id oneris deprecatus eſt. Reliquum erat, uti Rex ipſe, atque Regina mater cum omni Aulâ in Aquitaniam proficiſcerentur, ac ne id quidem factioſis ſatis placebat, qui hanc pacatam nolebant, ſed Brezææ, Buillonii, atque Rupifocaldi machinationibus magis, ac magis perturbatam, eo Mazarinum impeditum minùs ad prohibendam injuriam validum, ſeſe verò ad inferendam potentiores fore.

Vulgabant putereà *Mazarinum non rei publicæ causâ hanc inſtituere profectionem, ſed uti profligatis, ac peſſumdatis Senatu, populoque Burdigalenſi, conſtitutoque ſuper illorum cervicibus Spernonio Martinoſſiam ſororis filiam Candalio hujus filio uxorem det, dein tranſeat in Provinciam, atque eò alterius ſororis filiæ cum Mercurio nuptias conficiat, quæ rationes homini diſturbandæ videantur. Nam intereà Picardiæ, atque Campaniæ fines abductis in Aquitaniam compluribus copiis hoſtibus Hiſpanis planè permitti, quos vix ab Urbe infirmus Pralinopleſſii exercitus prohibere poſſit*: his atque aliis hujuſcemodi profectionem Regis in Aquitaniam impedire conabantur.

Sed id ubi fruſtrà eſſe vident, ad augendas in Urbe factionis opes animum adjiciunt. Id fieri maximè poſſe credebant, ſi in ſua poteſtate viri Principes eſſent, atque adeò hos haud ſatis in tuto eſſe aiebant extrà Urbem apud Vincennarum Arcem, ſeu clientes horum qui in Galliâ reliqui ſint, ſeu qui conjuncti Hiſpanis eſſent in Campaniæ finibus vi, aut dolo animum inducerent illos indè per Regis abſentiam educere, quod certè foris, quàm in Urbe multò facilius foret. Sed Gaſtoni ſingillatim hujus maximâ intereſſe ſuadebant, ut ne copia Mazarino

esset viros Principes emittere custodiâ, quibus luberet conditionibus, 1650.
nam sibi æquissimas laturum esse, daturumque omnem operam, uti sibi viri principes posthàc conjunctissimi forent.

Cùm igitur Gasto his auctoribus instaret, ut in Bastiliam deducerentur, Regina denique per Castronovanum Procancellarium, & Rohanam Mombasonam pervicit, uti Gasto ad se Compendium veniret: eò cum homine sine arbitris agit, docetque nihil esse quod de viris Principibus tantoperè laboret, nam præter fidem quæ ipsi data sit, de his haud ipsius injussu custodiâ emittendis, penes ipsum fore qui cum imperio mansurus ad Urbem sit, providere ut ne id fiat, cùm Vincennæ in suburbio propè positæ sint: de Bastiliâ quod postulet, id neutri conducere, nam utriusque maximâ interesse, ut ne viri Principes multitudinis voluntati, atque lubidini permittantur: quâ oratione Reginæ adductus Gasto, postremò in illius sententiam de viris Principibus apud Vincennas relinquendis discessit: simul & ex hujus sententiâ tum in Aquitaniam Regis, Reginæ matris, Philippi fratris, atque omnis Aulæ decreta profectio est, edictumque uti Gasto maneret ad Urbem cum imperio, Castronovanus Procancellarius, Hospitalius Equitum Tribunus, atque Urbi Præfectus, ac Tellierus Quatuorvir huic adessent, quorum consilio, judicioque rem publicam in omnibus cis Ligerim amnem provinciis administraret.

Sed factiosi virorum Principum in potestate habendorum spe dejecti rem aliam haud ita magni ad consilia sua momenti, cæterùm his opportunam sunt aggressi. Tempus aderat Mercatorum Præfecti creandi, qui Urbanorum Magistratuum princeps magnam in Urbe autoritatem habet: hunc ipsi antehàc in Urbis Ædibus deligere solebant, sed jamdiù consuetudo invaluit, uti Regis illum non autem suo creent arbitrio: quod tametsi præter legem, & majorum morem factum usque fuerat, neque ex eo quidquam mali, damnive rei publicæ evenerat, tamen eâ tempestate huic propè fraudi fuit: nam illâ consuetudine freti factiosi æquum censebant, uti quem volebant, eum Rex, aut Mazarinus Mercatorum Præfectum crearet. Certè si Regibus, ac Populis æquè legum studium esset, in his alteri imperium, alteri libertatem sibi sita esse præclarè intelligerent: quia secundùm has regnare, & parere sicuti Regibus justum imperium, ita & Populis justa libertas est. Velle enim quæ licent, & facere quæ velis, hoc est liberum esse. Sed vitio humani ingenii evenit, uti licentiam rerum omnium Populi libertatem, Reges secundùm leges imperare servitutem esse falsò arbitrentur, nam ubi id faciunt sibi ipsis serviunt, cùm hi uni apud nos legum conditores sint, quas ferre, & abrogare his juxtà copia est, atque ab his discedere, aut declinare, quod tamen haud temerè, sed ex rei publicæ modo salute, aut commodo faciundum esse probè sciunt. Igitur Rohana Mombasona, Avaucuria, Belfortius, atque alii factiosi in Urbe Mazarinum adegêre, ut Antonium [a] Fabrum in Senatu Consiliarum Mercatorum Præfectum creari vellet. Hoc homine se ex voluntate usuros

[a] Le Févre, Conseiller au Parlement.

1650. ſperabant, atque hujus operâ quæ luberet, ea in Urbe deſignaturos: ſed hic ubi Magiſtratum eſt ingreſſus, quæ ad ſe rei publicæ pars pertinuit, eam ſummâ cum induſtriâ, prudentiâque tractavit, uti nec erga eos quorum operâ hunc adeptus erat, ingratus, nec Aulæ adverſus eſſet, donec pax denique ſancita eſt, ſicuti poſteà memorabimus.

Id ubi Rex Compendio ad Urbem redierat, de Fabro Mazarinus factioſis eſt obſecutus, qui nihilo minùs hunc dictitavêre, *Paci inter ambos Reges porrò adverſari, quia bellum conſiliis ſuis opportunum ducat, cujus ſpecie populum fortunis ſuis pro lubidine ſpoliet, ex quibus ſuas augeat: ſicuti jamdiù Regis vicem fungatur, ita & regio cultu ætatem agere, ſororum filias cum ingenti dote principibus viris nuptum dare velle, hoc pacto peregrinum hominem, atque advenam, quem neque genus, neque virtus commendet, ſed fraus Italica modò ſuſtentet, omnibus cujuſcumque generis, atque ordinis civibus illudere*; quod ſe ampliùs paſſuros negabant. Hæc Belfortius maximè prædicabat, uti famam apud multitudinem quæſitam retineret, aliquantùm labefactatam, ubi plebes Mazarinum ad eum viſentem veniſſe reſciverat.

Inter hæc Rex, atque Regina mater, & omnis Aula ab Urbe profecta eſt, & in Aquitaniam contendit, eòdem uti venire vellet Michaëlem Moroſinum Venetorum apud Regem Legatum Mazarinus rogavit, quo hujus operâ uteretur, ſi fortè Hiſpani ubi Aula in Aquitaniâ ipſis finitimâ foret, animum inducerent agere de pace, atque hanc æquis ſancire conditionibus, ſeu id ſibi cordi eſſe ſimulabat, fuco plebi faciundo, cui factioſi hujus animum ab hac pace alienum eſſe ſuadere conabantur: cæterùm Mazarinus nullum uſquàm ſicuti ſæpiùs memoravimus, cum hoſtibus, atque inimicis agendi finem fecit, ſeriò ubi neceſſe eſſe ſenſit, per ſimulationem ubi id ſibi uſui eſſe exiſtimavit.

Sed neque tum omiſit cum Burdigalenſibus agere, cujus rei gratiâ *a* Laviam præmiſerat, qui ad *b* Miratum in Burdigalenſi Curiâ Conſiliarium ſcripſit, ut ad Roquedetavium ſi videretur, colloqui poſſent, habere ſe pacis conditiones, quas cum eo communicandas cenſeret, & ad Curiam ferendas, *Regem non eſſe alienum ab audiendis Burdigalenſis Curiæ admonitionibus, precibuſque, ac ne quidem Brezææ poſtulatus de viris Principibus cuſtodia emittendis, de quibus ante dies quindecim æqua ſe Regis reſponſa relaturum, modò uti Curia Buillonium, atque Rupifocaldum Burdigalâ decedere velit, atque oppidanos ab armis diſcedere: iniquum enim eſſe, armatos ab Rege quæ placeant conditiones, eas exprimere velle videri.* Miratus Buillonium, & Rupifocaldum, non modò Burdigalâ, ſed & Regno abituros recepit, ſi viri Principes emitterentur cuſtodiâ, quorum neutrum eâ tempeſtate factum eſt.

a De la Vie.
b Mirat, Conſeiller du Parlement Bourdeaux.

Sed ubi Burdigalæ nuntiatum Regem eò venire, pleroſque omnes metus cepit eorum quæ ab irato Principe pertimeſcenda videbantur, qui tametſi non expugnaret urbem, tamen omnem agrum circumquâque vaſtatum, villas incenſum, vites, arbores, ſata corruptum iri, quæ

quantàvis Spernonii superbiâ, atque injuriis multò intolerabiliora sint. 1650.
Longè præstare Regis benignitatem, atque clementiam experiri, qui spem faciat hujuscemodi malis levari posse provinciam, neque Brezææ ipsius preces de Principibus viris carcere emittendis rejecturum. Hanc maximè ferre conditionem uti Buillonius, ac Rupifocaldus Urbe decedant, quos dimittere satius sit, quàm rem publicam in discrimen adducere: mittendos igitur ad Regem, qui de his polliceantur imperata facturos, ac discessuros ab armis hujus clementia, & æquitate fretos, quæ hunc permotum haud passurum diutius sperent, se pristinæ Spernoniorum impotentiæ, & novo ultionis studio obnoxios esse: Si quid prætereà de Brezææ postulatis impetrari possit, quis non præclarè secum actum esse plane judicet? alii ubi Rex propior urbem esset, satis maturum fore, censebant, ut ad hæc denique descenderetur.

Sed qui in perturbatione rerum omnium spem positam habebant, ii Spernonii injurias dicendo amplificavêre, atque æternam quæ ab eo patiunda sit, servitutem commemoravêre, *Ad hanc confirmandam nihil pudere hominem cætera superbissimum degenerem cum Mazarino jungere affinitatem: quos ambos si Burdigalenses labefactaverint, Hispanorum simul, & virorum Principum opibus adjuti, quantam gloriam, atque famam consecuturos? quantam apud Condæum, qui omnes retrò Imperatores virtute, ac rebus gestis longè antecellat, gratiam inituros? qui si opera sua custodia emittatur, sub tanti viri clientela tutos, florentesque ætatem acturos. Mazarino qui Regis clementiam ostentet, nihil fidei habendum, quam ex commodo mutare solitus sit. Quæ de Regis venientis clementia narret, ea ostentui modò esse, uti repleta peditibus, equitibusque specie regii comitatûs urbe, Castella diruta reficiat, atque his frænis coërcitam Spernonii lubidini, atque ultioni permittat. Omnem Galliam adversùm Mazarinum odio incensam, quæ videlicet sentiat hunc abnuere pacem, uti specie belli quod sempiternum esse velit, in ejus sumptus immensam ab omnibus Regni ordinibus pecuniam cogat, ac diripiat. Senatum, Populumque Parisiensem nuper Principibus viris fretos huic malo, mederi voluisse, atque ea causa sibi jus esse credidisse sumere arma, quandò adversùs Mazarini potentiam parùm leges valerent: manere illis idem hujus coërcendæ studium, neque quod ipsis placuerit, id in aliis displicêre. Agendum igitur porrò, conandumque, muniendam urbem, copias augendas, atque intereà quid sibi in Parisiensi Senatu præsidii futurum sit, experiundum: mittendum ea gratia Lutetiam Parisiorum quempiam è suo Ordine, qui unà cum Guioneto qui pridem ad Urbem sit, Senatum doceat de rebus suis, atque hujus, imploret fidem.*

Hæc vicit in Senatu Burdigalensi sententia, quæ gentis ingenio feroci magis congruebat: prætereà consultantibus intervenit Brezæa, Buillonius, & Rupifocaldus, qui pronos ad rebellionem animos magis, magisque inflammarunt. Missus Lutetiam ad Senatum *a* Vicinus Consiliarius cum mandatis, quorum hæc summa erat. Ut operam Senatus dare vellet abigendo ab Aquitaniâ Spernonio, atque adducendo Regi, uti cum viris Principibus ex Edicto anno CIↃ. IↃC. XLVIII. agi, & de eorum causâ Senatum more majorum cognoscere, vellet, item de his quæ avarè, atque crudeliter *b* Fullæum libellorum Magistrum apud

a Voisin, Conseiller au Parlement de Bourdeaux.
b Foulé Maistre des Requestes.

1650. Lemovices, fecisse aiebant: postremò uti Rex aut profectionem ad eos omittere, aut pacatus venire vellet, atque omnia quæ Spernonius peccaverat, clementiâ suâ, atque benignitate corrigere. Ubi Vicinus Lutetiam Parisiorum advenit, Senatum sibi dari postulat, in quo nonnihil est hæsitatum, sed annitentibus factiosis postremò datus est: aderat Gasto, Belfortius, Hospitalius, & Gondius: sed ubi Vicinus Curiæ Burdigalensis mandata exposuit, acriter, ac pluribus in Spernonium, & Fullæum est invectus, ita ut sententias rogandi spatium non fuerit, cùm adesset hora quâ Senatus dimitti solet.

Postridiè ubi Molæus quidpiam præfatus esset, atque docuisset rectè, atque opportunè Gastone coram de Burdigalensi negotio agi, quod ad rem publicam magnoperè pertineret, cui omni gerendæ ad Urbem mansisset, sermonem excepit ipse Gasto, atque ait. *Quod Burdigalensis Curia de viris Principibus postulet, id enimverò magnoperè ad rem publicam pertinere, cùm idem hostes Hispani postulent, & cum Condæi clientibus, atque amicis congruant, atque adeo periculosum videri, tantam rem Regis injussu Senatum attingere: de Fullæo nihil obstare, quo minùs quæ secùs fecisse dicatur apud Lemovices, de iis Senatus cognoscat: cæterùm Regem in Aquitaniam sedandis motibus, omnique rei publicæ quantâ per Burdigalenses licebit clementiâ constituendæ ire paratissimum.* Secundùm hæc rogati sententiam Patres pleraque gravia, atque acerba in Mazarinum dixêre, scilicet uti Regno quemadmodùm antehàc decretum fuerat, facesseret, plerique Principes viros emitti volebant custodiâ, ac maximè Contium adolescentem tenui valetudine, postremò visum ad Regem ex eo ordine mittere, qui pacem cum Burdigalensibus suaderent, eâ gratiâ Spernonium decedere provinciâ, atque alia quæ eòdem pertinerent. Hujus Legationis *a* Bailleulius Præses princeps fuit, comitati sunt duo ex majori Classe, *b* Clemens Musnierus, & Stephanus Saintotus, singuli ex aliis Classibus, Joannes Canayus, Joannes Camusius, Franciscus Bitaltius, Carolus Comes Montoglanus, Jacobus Maugisius, & Petrus Martinellus.

a Le President le Bailleul.
b Le Meusnier, & Saintot, Conseillers de la grande Chambre.
Canaye.
Le Camus.
Bitault.
Le Comte de Montoglan.
Maugis.
Martineau.

Intereà Rex, atque Regina mater Burdigalam versùs maturabant iter pergere, de quâ re visum Curiam Burdigalensem, atque Urbanos Magistratus apud Burdigalam facere certiores: Rex eò scripsit ad eos, nihil se quóquam moraturum, sed rectà ad hos versùm iturum, uti Buillonii, & Rupifocaldi consiliis occurrat. *c* Phelipæus Vriliera Quatuorvir simul ad Cognitorem regium scribebat, monens Regem in Aquitaniam properare, uti Curia Burdigalensis more majorum obviam quosdam è suo Ordine mitteret, adventum gratulatum, & quæ videretur Regi nuntiatum. Ubi de his litteris relatum est in Curiâ, Regem scripto admonere placuit, *Mazarini in provinciam adventum commovere plebis, atque omnium animos posse, quem Spernonio favere satis sciant, atque sibi inimicissimum putent, eò metum, & desperationem, & quæ ex his nascantur in multitudine imperitâ mala pertimescenda: cæterùm inviolatam erga Regem Curiæ Burdigalensis fidem & esse, & perpetuò fore, cui adeò curæ futurum, ut ne quid damni, malive aut illi, aut rei publicæ ex quorumcúmque consiliis eveniat:*

c Phelippeaux de la Vriliere, Secretaire d'Estat.

niat : ab Cognitore regio Phelipæo Vrilieræ rescriptum. *Quem habeat Curia Burdigalensis ex Mazarini inimicitiâ metum, eo adduci uti dubitet, utrum satis rectè hujus fides committere possit eos, quos è suo Ordine obviam Regi mittere se debere sciat.* 1650.

Sansimonus ubi Regem Aquitaniæ fines attigisse rescivit, ad hunc venit ocyùs, fidem, operam, & quidquid Rex imperaret, id se naviter facturum pollicens: Daugnionus verò Comes quem rei navâli Propræfectum esse diximus, atque Broagio Præfectum, simulatione podagræ eò restitit, ex conscientiâ digna metuens, si ad Regem venisset. Is cùm Broagio Ream, atque Oleronam vicinas insulas occupaverat, conabaturque tunc cùm maximè Regem, aut Mazarinum malefaciundo adducere, uti se Tribunum Equitum, aut Ducem, ac Parem Franciæ crearent. Hæc, atque alia hujusmodi venire huic, atque aliis in mentem aiebant, ex Mazarini disciplinâ qui malefacerent, iis benefaciundi: sed magis iniquitati temporum tribuenda videntur, quibus regia potentia in pupillo Rege infirmior erat, quàm ut hâc fretus Mazarinus eadem, ac si matura ætate esset, designare posset.

Pridiè Calend. Sextiles Rex Liburnum advênit, quò demùm ab Senatu Burdigalensi missi venêre, qui adventum huic, & Annæ Reginæ matri gratularentur, atque Ordinem suum in officio mansurum dicerent: clementiam ex omnibus virtutibus regiis maximè celebravêre, in quâ spem omnem Burdigalenses positam haberent, confiderentque Regem malorum omnium, quæ jam diù Aquitania patiatur, causam, lubentem amoturum: dein Regina pauca præsente Aulâ locuta Burdigalenses in proximum conclave seducit.

Eò Phelipæus Vriliera unus ex Quatuorviris scriptum quod præ manibus habebat, recitando Reginæ verbis dixit, *Regem in Aquitaniam venisse pacandæ Burdigalæ, atque omni provinciæ: quæ Burdigalenses cujuscúmque sint ordinis, usque deliquerint, ea rei publicæ condonaturum: cæterùm fieri velle certiorem, utrùm Buillonium cum iis quas Burdigalæ habeat copiis, apud se manere malint, quàm Regem ipsum, cum omni Aulâ, equitibus, peditibusque, quos secum custodiæ causa habere soleat, recipere mœnibus.* Burdigalenses, *se verò Regem cum omni comitatu lætissimis animis accepturos* respondent: *sed quo liquidius de toto Curiæ, populique sensu Reginæ existimandi copia sit, quæ sibi sint recitata, ea renuntiaturos, neque enim quod responderint, id singillatim in mandatis habuisse.* Ita qui ab Senatu, & qui ex urbanis magistratibus ad Regem venerant, ac jussi utrique sunt biduò redire, uti quid Senatui populoque sententiæ foret, Rex resciscerct.

Sed corrupti erant omnium animi, nam Senatus decreto pulsi ab Urbe fuerant ii, quibus placebat cum Rege æquis conditionibus redire in gratiam, Builloniumque, & Rupifocaldum dimitti, spem nactis videlicet, si quæ ad Urbis modò, & provinciæ pacem pertinerent, ab Regepostularent, ea hunc haud denegaturum, sed magis supplicantibus condonaturum. His ab Urbe pulsis cæteri omnes cum Brezæâ, cum Buillonio, cum Rupifocaldo, cum Hispanis hostibus, cum Belfortio, cum

1650. Gondio, cum factiosis apud Lutetiam Parisiorum, ab quibus crebras accipiebant litteras, planè sentiebant: neque ipsi omittebant undequâque scribere, Curias omnes uti sibi adjutrices essent, hortari, si minùs exemplum sequi vellent: isthuc verò Tholosana quæ vicinior erat, abnuit, alterum autem lubentissima fecit, orans, atque obsecrans per litteras Regem, uti causam belli, Spernonium videlicet procul ab Aquitaniâ vellet esse.

Melleraïus qui circà Fronsacum ad Duranium amnem habuerat castra, apud Branam navibus junctis copias traduxit, atque hanc ingressus est regionem, quæ inter Duranium, & Garumnam posita est: tanta illîc utriusque fluminis est latitudo, subeunte maximè per vices maris æstu, ut ab incolis instar duorum marium habeantur, ita ut hanc Interduo-maria regionem appellent. Eò Melleraïus Vayrem castellum oppugnat Liburno haud procul, Pichonus Burdigalensis cum trecentis militibus missus ab Buillonio castellum defensabat, haud satis validum adversùm exercitum regium: quo factum est, ut hoc brevî Melleraïus potiretur, atque Pichonum ipsum caperet.

Bironum Marchionem aiunt in regio exercitu castrorum Præfectum cum centurione, qui in castello erat, egisse uti milites Pichonum noxæ dederent, quo operæpretio mortem quæ impendebat redimerent: cæterùm Pichonus laqueo vitam finiit, scilicet qui loco infirmo regium exercitum attinuerat, monitus uti priusquàm tormentis ageretur, deditionem faceret, atque id sine fraude licere, Rege huic rebellionis gratiam faciente. Sed in eo graviter est ab regiis offensum, nam & id pacem cujus nonnulla spes erat, disturbavit, insaniente, ex tam fœdo Pichoni supplicio apud Burdigalam multitudine, & *a* Canolo qui eo captivus erat, fraudi fuit: nam Buillonius hunc vicissim nihil hujuscemodi cogitantem, neque commeritum, virum nobilem, Vicetribunum quem contra comparare Pichono iniquissimum fuit, pari supplicio affecit. At ne id quidem regios satis docuit, qui bellum vel adversùm ipsum Principem gerat, eum justi hostis loco habendum, usque dùm victus fuerit: nam Vayrem Castellum, nuper captum evertere cœperant, cum nuntiatum est Burdigalenses vicissim Lermontium castellum Henrici Bethunii Archiepiscopi Regi fidissimi evertere aggressos, quo factum est, ut utrimque cessaretur. Dum hæc in Aquitaniâ geruntur, Lutetiæ Parisiorum Senatus de Burdigalensis Curiæ periculo magnoperè laborabat, quod certè ingens futurum videbatur, si Burdigala oppugnaretur, atque eò res rediret, uti tandem ab Rege victore conditiones accipiundæ forent. Cui rei uti præverterent Patres, Bailleulium Præsidem, atque alios maturare ad Regem iter jubent: hi tametsi Reginæ ægrè erat Parisiensem Senatum his se rebus admiscere, tamen curatissimè accepti sunt: dein ubi ad Regem deducti, hic Senatûs mandata frequenti Consilio unà cùm Regina matre cognoscit, atque eâdem die benignè appellatos, habitosque dimisit: datum iis scripto responsum, exemplumque hujus quod recitatum Burdiga-

a Le Baron de Canole.

lensibus anteà fuerat, uti Senatus intelligeret, nihil vi si clementià satis proficeret, Regem usurum: ad Burdigalam non adière, seu à Senatu præceptum non erat, seu ab Rege copia non fuit, seu denique Burdigalenses sese nullam Parisiensibus gratiam ex hac Legatione debere ostenderant. 1650.

Vayre Castello capto Melleraïus ad Creonem movit castra, ex quibus Valetta copias queis dudùm præerat eduxit, duxitque ad sancti Georgii nuper receptam ab Burdigalensibus insulam: eò Buillonius munitionem novam instituerat, præsidioque miserat milites octingentos: hanc *a* Mottæus Delasius tantisper defensavit, quia nondum advenerant tormenta: sed ubi hæc in colle propinquo locata, fossamque ad se versùm duci videt, deditionem fecit: milites ad Regem posthabito priore sacramento facilè transiêre, centuriones fide datâ se nihil posthàc belli adversùm Regem gesturos, dimissi sunt: sed eò graviter est vulneratus Valettà de quo supra memoravimus.

a La Motte de Las.

Hæc cum Regi ex sententiâ evenirent, & in dies ejus copiæ augerentur, qui è Burdigalensi Curiâ Lutetiæ Parisiorum erant *b* Gourguius Præses, Guionetus, & Vicinus Consiliarii, ii & Gastonem, & Senatum uti sibi necessario maximè tempore subvenirent, orabant, satis gnari Patribus metum esse, uti Mazarinus Burdigalenses armis subigeret. At Gastoni pacis modò studium erat, nequedùm hunc ullum in Mazarinum odium ceperat, quem administrandæ rei publicæ eâ tempestate necessarium judicabat; præterea haud ingratum erat hujus operâ Condæum æmulum Aulâ pulsum, & in custodiam conjectum: illi adeò ægrè fuit Burdigalenses adversùm Mazarinum omnia facere, suadere voluisse Regi, ut ne hunc in Aquitaniam adduceret, sicut hunc omnes æquè, ac Spernonium cui fautor esset, odissent, & cujus adventus perturbandæ, quàm pacandæ provinciæ magis futurus videretur.

b Le President de Gourgues. Guionet, Voisin, Conseillers.

Isthæc igitur objectavit Gourguio, quem graviter, atque collegas objurgavit, monuitque uti Burdigalensibus magis curæ esset, sibi ipsis consulere, quàm aliis maledicere, aut facere. Isthæc Gasto Burdigalensibus ex Annæ Mariæ Ludovicæ filiæ sententiâ dicebat, quæ in Aulâ cum Annâ Reginâ erat, eâ tempestate æquissima Mazarino, de quo ad patrem, ut huic item quàm æquissimus esse vellet, sæpiùs scribebat, ac præterea ad Salgeonam virginem de quâ suprà memoravimus, cujus gratiam, atque fidem apud Gastonem noverat, quâ unâ hunc attineri posse credebat, ut ne se planè Gondio, ac Belfortio permitteret.

Sed hi, atque alii in Urbe factiosi Burdigalensium si victi forent, cladem haud secùs quàm suam considerabant, qui in eâdem, ac fortè graviori noxâ essent, & quos ulcisci tum demùm Mazarino faciliùs foret: eo ipsis cautio erat, uti conditionibus potiùs, quàm Regis victoriâ bellum adversùm hos desineret. Quamobrem Gondius Gastoni persuadet, ut illas perscribi velit, atque de his ad Senatum referri: quæ si huic probentur ad Regem, ab hujus Ordinis legatis perferantur, simulque mittat Gasto, qui Burdigalenses hortetur, ut has accipiant, quod &

1650. Gourguii Præſidis, Guioneti, & Vicini, qui ſimul eódem proficiſci debeant, operâ fieri poſſit.

Id ſcitè Gondio in mentem venit, uti ſi Burdigalenſibus ab Hiſpaniâ auxilia advenirent, ſeque ſatis ad bellum defendendum validos ſentirent, id facere pergerent: ſin rebus ſuis diffiderent, tùm verò acciperent conditiones, ac periculum quod impenderet, effugerent. Gaſtoni verò haud ſe indignum viſum, inter Regem, & Burdigalenſes ita arbitrum eſſe, ut ille non minùs, quàm hi ſibi gratiam de pace debere ſentirent. In Senatu conditiones recitatæ ſunt, quas ab Gaſtone mittendas ad Regem cenſuit, atque earum exemplum intereà mitti ad Burdigalenſem Curiam ab Gourguio, & collegis: poſtremò ubi quid ſententiæ Regi, & Burdigalenſibus foret Senatus reſciſceret, tùm profecturos eos, quos hic Ordo, iterum ad illum de pace legaturus eſſet.

a Le Coudray. Gaſto a Codrayum miſit, cum conditionibus, quæ poſtquàm Regi probatæ ſunt, Burdigalenſes de adventu ſuo Tubicine ad hos miſſo, ſicuti per bellum fieri ſolet, certiores facit, poſtulatque ut ſibi ad eos tutò ire liceat: dein alium, poſt alium eódem mittit, ac tandem uti Burdigalam venire copia ſit, ægrè impetrat. Jam quid adferret ſatis ſcibant, & quamdiù hujus adventum morarentur, tantùm temporis ad deliberandum ſibi accedere, intereà ab Hiſpaniâ & pecuniam, & auxilia quæ expectent, ventura. Id his Brezæa, & Buillonius pollicebantur, & bono animo, atque optimâ ſpe eſſe jubebant. Brezæa ſpeculatoriam navim in Hiſpaniam miſerat, addideratque præſidio navim longam, quæ ſpeculatoriam ad uſque oſtium Garumnæ proſequeretur: nam eò advenerant regiæ naves ab Normanniâ quinque eximiæ magnitudinis, totidem ab Baïonâ cum levioribus navigiis octodecim plano alveo ſicuti ſolent eſſe in fluminibus, quæ tamen in ipſo Oceano uſui ſunt: hæc navigia adverſo Garumnâ venientia in longas Burdigalenſium naves undecim incidêre, quarum unam cepêre, cæteras remorum vi abreptas conſequi nequivêre.

Poſtquàm Codrayus advenerat, Burdigalenſes nihil aut Gaſtonis, aut Senatûs autoritate permoti ſunt, uti quas ille ferebat conditiones, eas acciperent, eo feroces quod nihildum quo ſe vinci poſſe crederent, belli ſenſerant: Spernonium Aquitaniâ, Mazarinum Aulâ, Galliâque pelli, Principes viros cuſtodiâ emitti poſtulabant: tantum autem erga hos plebis ſtudium fuit, uti Codrayum ipſum Regi, ac viris Principibus acclamare, Mazarino verò ſi ſe ſalvum vellet, malè precari cogeret. Qui ubi ad Regem redierat, quæ Burdigalæ acta eſſent, ea renuntiavit, ſimul pertinaciam plebis, atque ipſius Curiæ Burdigalenſis oſtendit, quos neque Regis clementia, neque conditionum quæ ferebantur, æquitas, neque Gaſtonis, atque Senatûs autoritas commoverent, uti pacem quàm bellum mallent: quibus rebus Rex adductus eſt denique, ut omni ope adverſùm hos bellum gerendum eſſe decerneret.

Igitur Melleraïum propius urbem accedere cum exercitu jubet; Pa-

lüavio copiæ quibus Valetta præerat attributæ ſunt, nam hic ab vulneribus quæ in S. Georgii inſulâ acceperat, nuper interierat, vir fortis, qui vitæ conſimilem obiit mortem: nam illam domi, foriſque ſtipendiis faciundis exegerat, ſecundas ab Imperatoribus partes ſæpiùs ſuſtinendo, Valetta Spernonii filius nothus, non hujus qui tum Aquitaniam obtinet, ſed patris ejus: per adoleſcentiam è Melitenſi Militiâ fuerat, quem adeò Equitem etiam tùm appellabant, nam qui huic nomen dedêre, eos equites vocant, credo quod ab Hieroſolimâ quò primùm agitavêre, omnem uſque ad mare regionem ab latronibus quos Arabes vocant, infeſtam, contra horum inſidias, furta, ac cædes tutam præſtare debebant, his videlicet qui Urbis ſanctæ viſundæ ſtudio eò ab Europâ veniebant, quibus iter facientibus præſidio fuêre, atque ut hac omni operâ fungi poſſent, perpetuò in equis verſabantur, quo factum eſt, ut equites rectè appellarentur: ſed hæc omnis ratio poſtquàm Rhodam, dein Melitam migraverant, mutata eſt: nam ab his inſulis excurrere maria, ac Turcicas naves oppugnare deinceps conſuevêre, ut ne Chriſtianas deprehendere, capere, ac vectores in duriſſimam ſervitutem abducere more, inſtitutoque ſuo poſſint. 1650.

Intereà Hiſpani hoſtes qui ſicuti ſuprà memoravimus, ab Guiſio re infectâ diſceſſerant, neque procul ab finibus noſtris abierant, circumſpectabant ſi quò per Regis, atque copiarum quas ſecum in Aquitaniam abduxerat, abſentiam rem meliùs gerere poſſent. Igitur ubi militem in ſtativis refecêre, atque auxêre ſupplemento copias, improvisò ad Capellam movêre, dignaque res viſa, cui gerendæ Leopoldus adeſſet, non loci nobilitate, nam exiguum oppidum eſt, ſed quoniam erat Hiſpanis magnificum expugnare oppida noſtra, qui antehàc ſua defendere minimè potuerant, atque ægrè bellum in finibus ſuis ſuſtentaverant. Caſtra circùm Capellam XII. Calend. Sext. poſuêre, triduum iis muniundis conſumptum, ut ne quà oppidum auxilia ingredi poſſent: duobus locis diſpoſita tormenta, & foſſæ ad murum duci cœptæ: quæ pars caſtrorum Avennas verſus erat, in ea Sfondratus curabat, Verbinum versùs Fuenſaldanius. Ubi munita fuêre caſtra, ad hæc Leopoldus acceſſit, & apud Lerſium vicum Prætorium habuit, quò & Fuenſaldanius agitabat.

[a] Roccaſpinæus oppido Præfectus erat, vir fortis, & ſtrenuus, cujus operâ multi qui ad oppugnantes antehàc Guiſium hoſtes vehebantur, commeatus interierant, quæ res maximè Guiſianis ſaluti fuerat: at huic Capellam defendenti, qui parem gratiam referret, inventus eſt nemo: neque id facile fuit, cùm hoſtes ab Landrecio, & Avennis propinquis locis ſuis peterent commeatus, quorum adeò brevis ſubvectio horum intercipiundorum minorem dabat facultatem. Pralino-pleſſius cum exercitu apud Riblemontem, dein apud Marlas ſtativa habuit, quorum alterum ad Eſiam, alterum ad Serram amnem eſt, neque omiſit quæ per paucitatem copiarum licebat, ea tentare, ſi fortè aut hoſti commeatus prohibere, aut auxilia in oppidum introducere poſſet. Roccaſpinæus eruptione ſæpiùs adversùm hoſtes pugnavit, tormentis

[a] De Rocqueſpine.

1650. opportunè usus est, ab quibus Geraldinus vir magnâ apud eos opinione virtutis interiit, præterea Sfondratum glande ictum aiebant: postremò Roccaspinæus cum omnis instrumenti bellici in oppido finis adesset, deditionem facere coactus est, cujus ab victore leges perhonorificæ dictæ.

Ubi Pralino-plessius Capellam deditam videt, & quò hostes moturi sint, in incerto esse, Villequierum, & Hoquincurium Legatos, cum equitibus, peditibusque, quantum est visum, in Atrebates, & ad Quintinianum dimittit, atque alios aliò per omnes Picardiæ, & Campaniæ secundùm Mosam amnem fines, ipse ab Marlis ad Barnetonem recesserat, citrà Serram amnem, ut ne tot dimissis copiis hosti opportunus foret. Sed hunc ex copiâ rerum in Campaniam ducturum existimavit, quò Fertæum Sannectarium præmiserat, cum iis quibus præesse solet copiis, atque aliis. Is in Campaniam adveniens Varennam equitum quos Turena custodiæ causâ habebat, ducem Villafrancæ ad Mosam dirutas munitiones reficere accepit, quò ipse cum equitatu advolat, jubetque Varennam facessere oppido, qui ubi se negavit id facturum, Fertæus partem equitatus Mosam traducit, ac dùm pedites cum tormentis oppugnando oppido opperitur, Varenna noctu secundo amne Satenaïum profugit.

At Leopoldus Marlas, Verbinum infirma haud procul Capellâ oppida, dein Portiani-castellum, & Rethelium in Campaniâ item parùm valida occupat. Hæc regio plana, atque campestris equitatui opportuna est, qui multus Leopoldo erat, peditum habebat multò minùs, septem modò millia in ejus exercitu fuêre, equitum propè duplex numerus. Adversùm tantas copias Pralino-plessius consilio magis, saltuosis, aut paludosis, aut amne munitis locis castra ponendo, quàm manu tuebatur se, atque provinciam. Sed Durocortoro Rhemorum metuens, ab quo haud longè hostes aberant, castra primùm apud Fimas, dein propiùs urbem ad Campignium vicum habuit, quæ loca ad Veslam amnem sunt, cæterùm Legatos, atque alios, quos undequâque dimiserat, ad se redire jusserat. Fortè Hoquincurius ad eum veniens apud Fimas posuerat castra, quò & hostem advenire per exploratores nuntiatum est: puduit hominem ingentem animi, nec ab hoste pelli solitum, huic cedere loco, atque adeò tametsi haud magnum equitum numerum haberet, eò hostes opperiri constituit: Veslam amnem iis aliquam objecturum moram, quem si transire tentarent eos facilè cædi posse, haud procul esse Augustam Suessionum, quò si res moneat, equitatui receptus haud difficilis sit.

At Turena quo freti hostes Campaniæ fines erant ingressi, duobus vadis magnum equitum numerum Veslam traducit, neque Hoquincurium modò pellere, sed & hunc Durocortoro Rhemorum, & Augustâ Suessionum simul intercludere conatur. Sensit hostis consilium Hoquincurius paulò seriùs quàm par erat, tamen in eo tam aspero negotio nihil territus, hostium qui obstabant agmen perrumpit, & Augus-

tam Suessionum cum suis equitibus pervênit, quadraginta modò ex his desiderati, quâ tantulâ jacturâ salus cæteris quæsita, & Ducis nimia audacia expiata est: nam eâ tempestate rem publicam sustentare modò, neque fortunæ committere quidquam, satius fuit, Rege remoto procul, perculsis hostium in Galliam ingressu omnibus, & exiguis ad defendendam copiis. Id præclarè Pralino-plessius intelligebat: quamobrem ubi hostes ad Fimas habuêre castra, ipse in Durocortori Rhemorum suburbium concessit, dein urbem ipsam est ingressus, relictis in suburbio hostem versùs Rosâ Tribuno, ac Germanis quibus præerat equitibus, nihil enim Fimas inter, & Campignium quò nostros habuisse castra diximus, ac ne ipsam quidem urbem intercedebat satis firmum ab naturâ, aut loco munitum, quo freti adversùm tantùm hostium numerum propugnare possent. Germani equites quotidie hinc inde mittebantur, qui de hoste cognoscerent, quidam capti, alii quosdam ex hostibus cepêre, secundùm fortunæ quæ summa in bello esse solet, vicissitudinem. 1650.

Ab Satenaïo quod oppidum penes Hispanos sicuti suprà diximus, arx penes Turenam erat, hostes Mesieram versùs, & Musonium, aliaque circùm loca vagabantur, quibus coërcendis Pralinoplessius *a* Lametum Vicecomitem cum ducentis equitibus eò dimiserat. Is fortè in quadringentos hostium equites incidit, certamen effugere tametsi animus ferret, hostium propinquitas prohibebat, majusque in fugâ, quàm in prælio periculum fore videbatur. Igitur Lametus equitum suorum alas quinque constituit, quoniam totidem hostium erant: procurritur utrimque, pugnatur per horam, postremò virtus numero potior fuit, ac tametsi Lametus equo suffosso ab hostibus captus, abductusque fuerat, tamen nostri quo pugnatum est loco mansêre, quod quidem victoriæ certissimum argumentum est: hostes Protribunis duobus, ducibus turmarum septem, sexaginta equitibus amissis, ex quibus quadraginta cæsi, cæteri capti, discessêre: è nostris *b* Buscodelphinus è Melitensi Militiâ turmæ unius Dux, atque *c* Ambervalius item unius turmæ Dux, ac pauci alii desiderati, qui egregiè pugnantes occubuêre.

a Le Vicomte de Lamet.
b Le Chevalier de Bois-Dauphin.
b D'Amberval.

Ubi hostes ad Fimas, & Bazochium vicum propinquum cis Vesłam amnem habuêre castra, neque inde flumen ullum prohibebat ad Lutetiam Parisiorum venire, ibi verò qui in urbe erant factiosi, dictitare, *Patriam ab Mazarino proditam hosti, abductas aliò regni copias, adversùm cives bellum geri, dum hostis suprà caput est, hunc auctum, illos perditos Mazarinum velle*, cui hujuscemodi sermonibus magnam conflabant invidiam. Sed major alia singillatim Gondio cura erat, hic enim animum induxerat omni ope efficere, uti Condæus, duoque alii viri Principes in suâ potestate essent, quos ubi luberet emitteret custodiâ, atque hanc ab Condæo gratiam iniret, quæ tanta ipsi futura videbatur, uti non modò sibi placatus foret, sed & de se augendo, ornandoque cum Gastone congrueret, quibus duobus viris fretus nihil tam arduum erat, quò non evadere se posse confideret.

1650. Igitur per *a* Lecam de quo suprà memoravimus Gastonis animum implet metu. *Hostes haud procul Urbe esse: in eâ complures Condæi clientes tempus, atque opportunitatem hujus eripiundi circumspicere, Turenam cum equitatu ea gratia adventurum, ad id probibendum in plebe nihil esse auxilii, quæ extra mœnia egredi non audeat, eò ex Vincennarum arce hunc, atque Contium, & Longavillam aliò deducendos.* Consilium super eâ re habitum: Belfortius Principes viros ad Urbem adducendos censebat, & in Bastiliâ custodiendos, aliò se passurum negabat, quò in Mazarini magis, quàm in Gastonis forent potestate. Gondius nihildùm esse aiebat, quo ab Vincennarum arce abducerentur, sin id faciundum esset, Belfortio de Bastiliâ assentiebatur. Rohana Mombasona, & Castronovanus abducendos modò aliò censebant, neque de loco dicebant quidquam. Tellierus unus ex Quatuorviris, qui cum Castronovano, uti Gastoni præsto esset in omnibus quæ ad rempublicam pertinerent, ad Urbem relictus fuerat, simul ut ne hujus animus usque Mazarino æquus ab Gondio, aut ab aliis subverteretur, nihildùm videri esse aiebat, quo necesse esset viros principes abducere Vincennarum arce, & quid Rex juberet, opperiundum censebat.

a Le Marquis de Legue.

At Gasto qui neque Reginam, aut Mazarinum, neque Belfortium, Gondium, atque ex eo grege alios offensos vellet, decrevit uti Principes viri Marcussium deducerentur, atque Bar cum eodem quod apud Vincennas erat præsidio, eorum porrò haberet custodiam. Marcussium castellum est ad eam rem satis firmum, quod cis Sequanam haud procul Urbe positum est: eò Condæus, Contius, & Longavilla ab Vincennis deducti sunt, atque ita Gondius, & qui hos in Bastiliam adductos volebant, iterum frustrà fuêre.

Inter hæc ab Leopoldo advenit Tubicen, cum litteris ad Gastonem, quibus significabat, Philippo, sibique pacem cordi esse: neque se dubitare idem Gastonem de pace sentire, alterum ad Urbem esse, alterum in exercitu cum imperio, ac rerum componendarum potestate, cujus rei sibi majus studium futurum, si de eâ cum Gastone agere liceat. Hic tam præclaram occasionem sibi ab hoste ostentatam haud dimittendam ratus *a* Albaspinæum Verderonam ad Leopoldum mittit, rescribitque non minus Regi, atque Reginæ matri, sibique, quàm Philippo, & Leopoldo pacis studium esse: quo loco, quâ die, & ab quibus de hac agi placeat, sententiam ejus exquirere, quam ubi resciverit, in se nihil moræ futurum.

a De l'Aubespine, Marquis de Verderonne.

Leopoldus per *b* Gabrielem Toletanum diem, locumque colloquio constituit: id inter se, & Gastonem fieri in rem publicam esse: ubi complures ad id negotii antehàc adhibiti sint, frustrà fuisse: cæterùm id se de loco, & tempore colloquii Gastonis jussu fecisse aiebat, ut ne quid moræ tanto, tamque utili negotio interveniret. Gasto ut inter ambos pax per colloquium sanciretur, sibi itidem, uti Leopoldo placere respondit: *Sed cùm Pontifex, atque Veneti Pacificatorum inter duos Reges usque partes sustinuerint, cum illius Nuntio, atque cum horum Procuratore qui ad Urbem*

a Gabriel de Tolede.

Urbem sint, omnia quæ sibi ab Leopoldo fuerint nuntiata, communicasse: ambos rogatu suo ad Leopoldum proficisci, prætereà Avauxium, qui antehàc Monasterium Vestfalorum de eadem pace ab Rege legatus fuerit: hos si placeat, de omnibus quæ colloquium antecedere debeant, cum eo conventuros. 1650.

Sed iter facientibus advenêre ab Leopoldo litteræ, quarum sententia hæc fuit. *Sibi cum Gastone colloqui consilium fuisse, & cum eo brevissimo tempore pacem conficere: ubi spatium erit de ea prolixiùs agendi, ibi pacificatorum operam Philippo gratam, atque acceptam fore: cæterùm ubi properandum videbatur, nihil ea opus fuisse: eadem ad Gastonem scripsit, præ se ferens optatissimum sibi fuisse hunc videre, & cum eo colloqui, atque id facturum lubentissime quoties res monebit: se enim satis scire Gastonem nullam pacis inter ambos Reges conciliandæ occasionem prætermissam velle, quod idem sibi studium sit.* Ita tùm demùm Hispanorum simulatio palàm fuit, quæ quorsùm tenderet haud satis intelligo, nisi si ad gloriam, & famam pertinere sunt arbitrati, ubi primùm fines nostros per diuturnum bellum intactos attigerant, ostentare nobis rerum commutationem esse factam, moxque pacem suo tempore, suo loco, atque etiam suis legibus factum iri, quod tamen quis eorum virtuti, ac non potiùs vitio nostro tribuat, quos victoriæ satias, & novarum rerum lubido cepit?

Sed illius Gentis ut in secundis rebus superbiam, & insolentiam reprehendere, sic in adversis constantiam, & animi magnitudinem mirari lubet, qui cùm per tot annos fortunæ violentiam toleraverint, pacem tamen petiêre nusquàm, & ultrò oblatam abnuêre, indignum rati ab hoste, qui in finibus suis victor, & tot urbium, ac regionum potens esset, accipere conditionem. Leopoldo fortè consilium fuit, plebis odium in Mazarinum magis, ac magis accendere, cui nusquàm placiturum judicabat se absente agi de pace, atque hujus arbitrum Gastonem, aut Gondium esse. Sed ille uti seu Leopoldi, seu Gondii fraudi, ac iniquis utriusque adversùm se consiliis occurreret, tametsi Gastonem plus æquo adproperasse sentiret, ne id quidem tamen reprehendit, quin & se haud minus quàm illos omnes pacis cupidum ostentavit: sed Nuntium Pontificis, simul qui per absentiam Michaëlis Morosini Venetorum Legati hujus ad Urbem vices in omnibus negotiis subire debebat, eum huic negotio adhibendum censuit, uti rectè, atque ordine si ad id seriò Hispani animum adjecissent, fieri posset: cæterùm hos ab pacis consiliis longè alienos esse eâ tempestate non dubitabat.

Inter hæc *a* Codrayus ab Aulâ, & Burdigalâ redierat, productusque ab Gastone in Senatum, quæ apud Regem, Reginamque matrem, & apud Burdigalensem Curiam egerat, ea enarrat ordine. *Hanc nihil ad pacis conditiones quæ ferebantur, respondisse, quo eas accipere velle videretur, sed magis ad bellum defendendum parare se, quod Rex summa ope gerere quoniam pacem Burdigalenses abnuant, per Melleraium aggrediatur: terra, marique clausos ad urbem aditus, majorem civium pertinaciam, quam opes esse.* Secundùm hæc ubi Codrayus Curiâ excesserat, Gasto, *Sese*, ait, *& sua sponte, judicioque, & ex sententia Senatus uti Burdigalensibus ab Rege pacem*

a Le Codray-Montpensier.

1650. *impetraret, omnia fecisse: quo minùs hanc habeant, per eos stare, quos tamen modò ut regia Majestas salva, atque integra sit, perditos nolit: placere igitur ad Regem, & ad Burdigalenses Codrayum iterùm mitti, qui pacem suadeat: hos ubi opes suas infirmas esse senserint, quod jam abnuant, id cupidissimè accepturos: tempus adesse quo si videatur, Senatus ad Regem, & Burdigalenses mittere possit, qui utrimque de pace agant, quæ res magnum ad hanc conficiundam pondus habitura sit.*

Senatûs decretum fit, sicuti Gasto autor erat, atque id ipsum de Gastone adscriptum decreto est: prætereà eodem decreto cautum, ubi eâ de re ad Senatum quidpiam porrò referretur, id ut illo præsente fieret. Ita Codrayus ad Regem, & ad Burdigalenses iterùm de pace missus: iêre prætereà iterùm duo ab Senatu Clemens *a* Musnierus, & Franciscus Bitaltius, acres viri ambo, & ei quæ dabatur provinciæ pares. Hi in Aquitaniam properant, ut integris adhuc Burdigalensium rebus advenirent, Gourguius, Guionetus, & Vicinus è Curiâ Burdigalensi qui ad Urbem erant, Gastonis, & Senatûs rogatu eodem tempore profecti sunt, uti Burdigalenses ad conditiones quæ ferebantur, accipiundas hortarentur.

a Le Meusnier. Bitault, Conseiller.

Jam Melleraïus cum exercitu propiùs Burdigalam erat, & S. Surini suburbium per Sammegrinum, & *b* Rupilaurium Legatos oppugnaverat. Eò magna utrimque facta cædes, Buillonius, & Rupifocaldus aderant, qui strenuè rem sustentavêre: sed superatis omnibus quas objecerant munitionibus, postremò advectis tormentis regii in urbem, aut proximas fossæ munitiones compulêre hostem. Atrox planè certamen fuit, uti facilè inter Gallos factum crederes: neque virtute, sed causâ, & numero qui vicêre, eos potiores fuisse. Urbi erat appropinquatum, magnusque plebem Burdigalensem ceperat metus: sed qui oppugnabant, & qui propugnabant experti invicem, atque adeò satis gnari quàm utrumque periculosum esset, prætereà quidquid his, aut illis accidisset damni, id ad Regem maximè, & ad rem publicam pertinere, ad pacem animum adjecêre denique, quo factum est, uti Codrayus ab Gastone, Musnierus, & Bitaltius ab Senatu opportunè advenerint.

b Le Marquis de Rocquelaure.

Mazarinus haud difficulter ad pacem adducebatur, quia post suburbii oppugnationem quæ Melleraïus incœperat adversùm urbem, ea haud ex sententiâ cesserant, Buillonio, ac Rupifocaldo, ac prætereà Burdigalensibus ad propugnationem intentissimis, quin & illi semel, atque iterùm erupêre. Sed Burdigalenses angebat Hispanorum cessatio, ab quibus nihil adveniebat auxilii: quamobrem de pace cœptum est agi, seriò quidem ab Mazarino, sed non sine dolo ab Burdigalensibus factiosis, quibus rem ducere quamdiù possent, consilium fuit, ut intereà loci ab Hispaniâ adessent auxilia, quibus ne ipsâ quidem pace factâ uti quidquam pensi habuissent, tam grave erat ab Mazarino, & Spernonio ad quas hi vellent, conditiones adigi.

Ad Burgum propiùs Burdigalam Rex accesserat, quò Curia popu-

lusque Burdigalensis misêre, qui de pace agerent, neque aderat primùm quisquam ab Brezæâ, Buillonio, & Rupifocaldo, cæterisque Condæi clientibus, qui intereà finxêre sæpiùs advenire nuntios, ac litteras ab Hispaniâ, quæ præsto adfutura auxilia pollicerentur, quo pacis negotio moram adferrent. Sed cùm hæc vana esse Burdigalenses viderent, ac milites vigiliis, & continuo stationum, atque excubiarum labore fatiscerent, seriò tum demùm de pace egêre, atque rogavêre Condæam, Buillonium, & Rupifocaldum, uti secum ad Regem mittere vellent, qui de suis rebus agerent: sed sibi quidquam postulandum negavêre, præter quàm uti viri Principes emitterentur custodiâ, quod cùm fieri hâc tempestate non posse satis perspicerent, nihil esse quod ad Regem mitterent, easdem quas Curia, populusque Burdigalensis conditiones sibi accipiundas esse, quibuscum causam suam communicassent, atque adeò quæ sibi paciscerentur, iis sese usuros. 1650.

Posteà tamen Gourvillam Rupifocaldi clientem Burgum Regis voluntate misêre qui de virorum Principum, Brezææ, Buillonii, Rupifocaldi, ac cæterorum qui in eâdem causâ essent, rebus ageret: ab hoc latæ Mazarino sunt de Principibus viris emittendis custodiâ conditiones, quibus & reipublicæ, & ipsi singillatim abundè cautum videbatur, Buillonius, ac Rupifocaldus fidei causâ sese quo Rex juberet, in custodiâ futuros recipiebant per menses sex, quin & de nuptiis alicujus è sororum Mazarini filiabus cum ipso Contio tùm primùm facta mentio est. Burdigalenses tametsi flagitarent Spernonium amoveri ab Aquitaniâ, si tamen Rex Principes viros custodiâ emissos vellet, hâc unâ de causâ se pati posse dixêre hunc porrò provinciam obtinere: nihil denique omissum, quo flecti Mazarini animus posset. Sed obstitit fides data Gastoni, nihil in eâ re hujus injussu factum iri: postremò apud Burgum de pace transactum, horum quos de eâ Senatus legaverat operâ, haud dissimiliter ab conditionibus quas Gasto ad Regem miserat, quæque in Senatu recitatæ fuerant.

Convenit igitur uti Rex ediceret (nam hæc est formula pacis quæ inter Regem, & eos qui ipsi subjecti sunt sancitur) quæ dicta, factave hostiliter fuerint ab Burdigalensibus, atque ab Ducibus, militibusve, qui Burdigalæ fuerint, ac militaverint, eorum se oblivisci. Brezæam, cum filio Angiano rus apud Andes secessuram, & in quo voluerit prædio suo agitaturam, atque omnia sua, virique bona possessuram. Ab omni fœdere ac societate domi, forisque discederet, atque Regi eâ de re scripto fidem daret. Hostilia in Biturigibus, atque aliò cis Ligerim, quò Condæus, atque hujus clientes castella habeant, fieri desinerent. Quæ armis occupaverint loca, iis præsidia deducerent, atque hæc Regi redderent, quibus vicissim occupata loca redderentur: si Brezæa apud Muronem, quàm apud Andes agitare mallet, illò ne plus ducentis peditibus, ac sexaginta equitibus præsidium esset. Hoc oblivionis Edicto cuncti fruerentur. Captivi utrimque sine pretio dimitterentur. Qui conscripti ab Burdigalensibus, ac Sociis milites essent, ii exau-

1650. torarentur, ac sine fraude discederent. Quæ Curia Burdigalensis adversùm Spernonium dixerit, fecerit, decreverit, & vicissim Spernonius in Burdigalensem Curiam, ea pro dictis, factis, decretisve ne haberentur, & quando vix quieti apud Burdigalam, atque in Aquitaniâ animi esse posse videantur, ob nuperas, pristinasque cum Spernonio contentiones, hanc se alteri Rex traditurum recipiebat.

Dum hæc apud Burgum aguntur, Brezæa, eò Figeanum misit, qui rei conficiundæ adesset. Quod ubi factum, atque Edictum Regis promulgatum est, Brezæa cum filio Angiano, Buillonius, Rupifocaldus, ac plerique unà cum his nobiles conscensis navibus Burdigalâ profecti sunt, atque in Melleraïum fortè incidêre, quem pleræque è Classe regiâ naves comitabantur: hæ Brezæam, & Angianum, sicuti navigantibus moris est, omnibus tormentis salutavêre: dein factus propior Melleraïus cum eâ colloquitur, ac percunctatur num sub oculis Regis, atque Reginæ matris Burgo, quò adverso Duranio iter habitura erat, transire his insalutatis consilium esset? illa verò autoribus Buillonio, & Rupifocaldo se lubentissimam ad utrumque diversuram respondit, ac supplicaturam uti virum emissum custodiâ velint, modò ut ne his importunum foret.

Melleraïus continuò mittit, qui Regem, ac Reginam monerent, Brezæam ad eos properare: hi *a* Danvillam Vantadurium misêre obviam cum rhedis, qui hanc navi exscendentem, omnemque comitatum exciperent. Quæ ubi Regi, atque Reginæ in conspectum venit, salute dictâ invicem, ac paucis quæ ad humanitatem, comitatemque pertinerent, verbis commutatis, ad utriusque genua procumbens, os totum lacrymis oppleta de viro custodiâ mittendo iis supplicat, tam enixè, ac lamentabiliter, ut ambos, & qui aderant omnes, eos misericordia caperet, ita ut ni res publica, & data Gastoni fides attinuisset, id mulieri Rex, atque Regina obsecuturi viderentur, sed bono animo, atque optimâ spe esse jussam dimisêre.

a Vantadour, Duc Danville.

De re eâdem Buillonius, & Rupifocaldus cum Mazarino egêre diligenter, atque ingenti studio. *Hujus meritum eo majus futurum apud Condæum demonstrando, quo minùs jam ut id ille faciat, vi, atque armis cogi possit: omnia movere factiosos ad Urbem, uti Condæum habeant in potestate, cujus opibus ipsum Mazarinum oppugnent: finem quidem bello Aquitanico impositum, sed nullum hujus gerendi studio factum iri, quamdiù viri Principes in custodia fuerint, neque cessaturos omnes Regni Ordines, usque dùm hac emissi sint: se quidem ut id fiat omni ope enisuros, sed malle hujus, quàm aliorum opera fieri, atque huic ab Condæo tantæ rei gratiam deberi, quo æterna inter ambos amicitia concilietur.* Isthæc commovêre hominem, uti magis ad viros Principes emittendos custodiâ propenderet, atque eâ de re secùm agi posthàc facilè pateretur. Cæterùm Brezææ ad Regem, atque ad Reginam matrem supplicatio, dein consecuta Buillonii, ac Rupifocaldi cum Mazarino colloquia Aureliæ virginis animum implevêre suspicione, ita ut ad Patrem scriberet se de Condæo custodiâ emittêdo confectum esse arbitrari.

Mazarino consilium erat ab Aquitaniâ in vicinam transire Septimaniam, atque inde in Provinciam, corrogandæ ad necessarios Aulæ, atque belli sumptus pecuniæ, cujus rei gratiâ indicta utrobique fuerant comitia : ac singillatim in Provinciâ concilianda erat inter Aletsium Comitem, & Curiam Aquensem gratia, aut hic sicuti Spernonius erat amovendus. Sed factiosi quibus ægrè erat pacatam esse Aquitaniam, aliò durare lites cupiebant : quo factum est, uti per Gastonem adigerent Regem, atque Reginam ut ad Urbem omissâ Septimaniâ, atque Provinciâ redirent. Id urgebat Gasto maximè, quia supra quàm dici potest, solicitus erat de virorum Principum custodiâ, quos neque ad Urbem deductos volebat, ut ne in alienâ magis, quàm in suâ essent potestate, neque satis in tuto esse apud Marcussium Castellum arbitrabatur. Igitur Rex postquàm dies decem Burdigalæ commoratus fuerat, ad Urbem versùs iter intendit. 1650.

Intereà dùm Rex in Aquitaniâ erat, bellumque adversùm Burdigalenses gerebatur, a Santanianus unus è Principibus regiorum Cubiculariorum, cui Bituriges provinciam permissam suprà diximus, in hac cum paucis copiis Condæi clientes apud Muronem, quò validum erat præsidium, atque apud alia circumquâque Castella, & ipse bello sicuti jussus erat, persequebatur. Hic propè omnia per se administrare, ac gerere, cum paucis plures adoriri, ac vincere, princeps prælium manu facere, ac tametsi quandoque vulneratus hostes pellere, ac profligare, oppida, atque Castella pugnando capere, postremò clarissima virtutis exempla edere, ac planè ampliori scenâ dignissima : sed qui sibi mandatam rei publicæ partem strenuè gerit, is mihi vir summus, & quantovis honore dignus videtur.

a Le Comte de Saint Aignan.

Ubi ab Aquitaniâ Rex Fontembellaqueum advênit, eò tantisper Aula restitit, rure regio nobilissimo, atque amœnissimo. Venit eódem Gasto Regi, atque Reginæ ab Urbe obviam : sed mansit domi Gondius, sibi conscius multa per Regis absentiam designasse, quæ Mazarino gravia fuerant, indignanti illum abuti Gastonis gratiâ, & facilitate, quibus fretus hunc quò res publica minimè postulet, impelleret, atque in eâ gerendâ sibi rationes omnes conturbaret, ac denique æmulus videri vellet. Cùm hæc sæpiùs palàm Mazarinus expostularet, dum adhuc Aula in Aquitaniâ esset, multi Gondio renuntiaverant huic illum iis de rebus offensum, infensumque esse.

Sed Gondius ad Rohanam Mombasonam adit, quæ utrique mutuæ inter ambos nuper initæ amicitiæ conscia, & sicuti testis erat. Ibi sese Mazarini expostulationibus pulsum ait ab amicitiâ, cui adeò rursùm integra omnia de eo sint, sibique consilium capturum. Rohana nihil temerè faciundum censebat, sed magis explorandum Mazarini animum erga Gondium ut esset : eâ gratiâ petendum ab eo quidpiam, quod si denegaret, Gondium tum demùm rectiùs ab amicitiâ discessurum. Is verò se negare quidquam ab Mazarino postulaturum : uti Cardinalatum peteret Rohana suadebat, quem se haud impetraturum Gondius

1650. non ambigebat, neque commissurum aiebat, ut eâ causâ sese cum eo Mazarino amicitiam instituisse, aut de Condæo in carcerem conjiciundo concordasse fama ferret: si tamen Rohanæ videretur Cardinalatum petendum esse, haud abnuere quin ipsa hanc sibi daret operam, quo si de eo impetraret, tantæ rei huic maximè gratiam deberet. Ita Gondius quid Mazarinum aut amaret, aut odisset, & quâ gratiâ tot, tantaque moveret, palàm faciebat.

Rohana provinciam accipit lubens, talium avida, & quæ pro Mazarino, & Gondio haud æquam amicitiæ partem habebat, sed huic favebat impensiùs. Igitur cum Telliero agit, qui ad Urbem Aulâ in Aquitaniam proficiscente eâ quâ diximus de causâ manserat: hunc Gondii de Mazarino suspicionem edocet. *Quanti Condæi clientium conatus sint, ut hunc pertrahant ad suas partes, quæ ejus gratia, & fides apud Gastonem, postremò hoc homine quovis pacto cum Mazarino porrò conjuncto opus esse: sed quæ levia amicitiæ vincula sint, ea facile dissolvi: hunc tanto beneficio adjungendum, quanto circumclusus elabi nequeat: hujusmodi esse Cardinalatum, quem si placeat Gondio dare, sicuti nihil ipsi suprà hanc dignitatem sit, ita nihil suprà ejus adversùm Mazarinum amicitiam fore, id ad eum scribere velit, atque docere quanto usui futurum ipsi sit.* Tellierus commotus insolitâ re, & quid esset Mazarino sententiæ satis gnarus, deprecari isthæc ad Mazarinum scribendi onus, quod ipsa suscipere facilè posset, cujus litteræ magnum apud hunc habituræ pondus essent: postquàm ipsa acriùs instat, atque in denegando pudor erat, ita se scripturum Tellierus recipit, si & ipsa idem scribat, fidemque Mazarino faciat, id rogatu, ac magis jussu suo Tellierum fecisse. Mazarinus utrique rescribit, rem omnem in adventum suum ad Urbem rejiciens, de quâ tum ampliùs ageretur.

Intereà Condæi clientes ambire, fatigare Gondium, uti Principum virorum apud Gastonem, & Senatum negotium susciperet: magnam in ipso viro tanto si diutiùs falli se Mazarini artibus non sinat, spem sibi sitam: si præter Gastonem, & Senatum, Condæum adjungat, omnia & virtuti ejus, & gratiæ prona fore. Arnaldus Corbevilla noctu ad eum ventitabat, & hæc, atque alia hujuscemodi prædicabat homini potentiæ avido, cuique videlicet Cardinalatûs cupientissimo nihil ut ferè fit, satis festinabatur. Quia tamen non omnis ab Mazarino quod brevius erat, hujusce habendi spes intercideràt, nondùm Condæi clientibus satis certa respondebat, atque intereà Mazarinus Fontembellaqueum unà cum Rege advênit. Eò Rohana Mombasona ab Urbe Reginæ præsto fuit, huic perpetuò cara, acceptaque. Illa cum Mazarino colloquitur, causamque agit Gondii, neque tamen persuadet, ut huic Cardinalatum datum velit.

Rohana, re sicuti videbatur infectâ Fontebellaqueo proficiscitur: sed continuo metus cepit Mazarinum, ut ne hanc, atque Gondium repulsæ dolor transversos ageret, atque adversùm se quidpiam incæptarent, cui rei uti præverteret, Lecam utrique fidum accersit, cui sibi consilium esse ait, Rohanæ de Gondio morem gerere, si postquàm ite-

rum collocuti fuerint, id sibi faciundum esse existimet: ubi primùm ad Urbem advenerit, eâ de re acturos, ipse properè eò redeat, atque isthæc Rohanæ nuntiet. Leca Mazarinum monet, id ut ne more suo dictum, aut omninò Gondium produci posse putet, biduò ubi ad Urbem redierit, rem conficiundam. Sed si eâ parùm procederet, jam Gondio instituta erant in animo consilia omnia, uti de Principibus viris custodiâ eximendis Gastoni persuaderet cum Senatu sentire, atque congruere, tanto beneficio sibi devinctum Condæum de ornamentis suis facilè cum Gastone concordaturum, & utroque se fretum, ac præterea Senatu, populoque Mazarinum jam publicâ invidiâ laborantem, nutantemque de summâ rei publicæ quæ ipsi ab Reginâ credita sit, haud difficulter deturbaturum. 1650.

Ita animus varius, ac potentiæ avidus ambitioni suæ servire, modò Mazarino, modò Condæo sicut hæc monebat, favere, modò ut hunc in carcerem conjectum, modò ut emissum vellet, Gastonem impellere, intereà tamen de Cardinalatu quid Mazarinus facere vellet, opperiri, nihil ipsi quamvis hunc adipiscatur, amicior, aut in eo labefactando, pellendove si qua facultas dabitur, segnior futurus. Quæ Gondii consilia, atque studia cùm Mazarinus probè nosset, nequaquàm hunc sibi per Cardinalatum adæquari, aut societatis in re publicâ gerendâ homini ambitioso spem injici volebat: eo per Reginam dabat operam, uti Gasto hunc, atque Belfortium ab se amitteret, homines factiosos, qui neque ipsi quiescere, neque alios sinere possent, sed id Mazarino frustrà fuit. Uti tamen omnem Gondio virorum Principum custodiâ eximendorum spem præcideret, eos ad Gratiæ-portum deducendos constituerat: sed quoniam id Gastonis voluntate fieri necesse erat, hunc apud Fontembellaqueum per Gondii, & Belfortii absentiam aggreditur.

Res in Regis Consilio agitur, Regina Gastoni permittit, uti viros Principes in aliquâ cui aut ipse, aut sui præsint, arce asservari velit, quando tantoperè ea res ad hunc attineat, & apud Marcussium hos haud satis esse in tuto meritò arbitretur: sed is se negat hujus rei invidiam subire velle: dein alia de industriâ loca nominantur, quæ parùm idonea erant: postremò de Gratiæ-portu mentio facta. Ibi verò Gasto memor quanto studio Gondius, atque Belfortius ei rei antehàc obstitissent, huic & sese acriter obstare debere est arbitratus. Id planè faciebat, ni Regina urgeret, aut ut ipse custodiam eorum sibi sumeret, aut hos quò in tuto esse Rex existimaret, deduci pateretur: locum, non custodiam mutari, Barem qui huic præsit fidem dedisse, sese Principes viros nisi Reginæ simul, & Gastonis jussu usquàm dimissurum, eo ipsi abundè cautum videri.

Inter hæc Mazarini ore excidisse ferunt, Reginam rectè quidem Gastonis ad id locorum talis viri de re tantâ, & quæ tantoperè ad rempublicam pertineat, sententiam exquirere, cæterùm huic stare nihil ipsi necesse esse: quæ verba tametsi vera erant, Gastonis tamen animum exacerbavêre, quo per Reginam lenito, postremò hujus & ra-

1650. tionibus, & precibus victus huic de Gratiæ-portu assentitur. Sed ingenium varium, & qui postremus ipsi loquebatur, ad ejus voluntatem mobile, brevi sententiam mutavit, scilicet persuasus denuò ab quodam qui Gondio consiliorum particeps, & conscius erat, suâ multùm interesse, ut ne viri Principes ad Gratiæ-portum deducerentur: pudebat tamen levitatis, & inconstantiæ, si Reginæ quod semel consenserat, in eo se tum ab eâ dissentire in os diceret: tolerabiliùs visum Tellierum accersere, atque huic edicere, ut ne quid de abducendis viris Principibus cuiquam perscribere vellet, usque dùm eâ de re rursùm in Regis Consilio ageretur: sed scriptis subitò de hoc negotio litteris, & cui Regina jusserat traditis Tellierus foris abierat, scilicet veritus id ipsum quod tunc agebatur.

Ubi sub vesperam domum rediit, subitò ad Gastonem adit, qui sicuti constituerat, hunc de Principibus viris Gratiæ-portum deducendis quidquam scribere vetat: Tellierus respondet tardiùs id Gastonem facere, factum enim esse quod prohibeat, viros Principes Marcussio profectos credere, & qui eos Gratiæ-portum deducant, eos tunc cum maximè maturare iter pergere. Ad hæc Gasto excandescere, Tellierum dimittere, accersere Castronovanum Procancellarium, ac dictitare, *Sese ludibrio habitum, de re multò ante decretâ, atque parata consultum, precibus, muliebri arte, & Reginæ verecundia victum magis non dissensisse, quàm rationibus sicuti par erat, adductum de Gratiæ-portu consensisse: properatum in eo negotio de industria, ut ne esset spatium resipiscendi, seu potiùs quod jamdiù antehàc decretum, atque nihilò minùs uti dissentiret futurum fuerat, properantiùs quàm par erat factum fuisse.*

Intereà viri Principes Gratiæ-Portum deducebantur, & quò id tutiùs fieret, ubi Normanniam attigêre, præsto fuit ad fines Harcurius, cui hæc provincia Longavillæ abrogata permissa fuerat, Principesque viros ad Gratiæ-portum est prosecutus, quæ ejus opera quàm Reginæ, & Mazarino est obsecutus, plerisque tanto viro indigna visa, sed Harcurio intercedebant cum Condæo simultates. Raro enim quisquam alium sibi virtute, aut parem, aut superiorem æquo animo tulit. Cæterùm viri Principes ad Gratiæ-portum pervenêre, atque in arcem conjecti sunt, sub eâdem quâ antehàc fuerant, Baris custodiâ.

Dum viri Principes apud Vincennarum arcem, dein apud Marcussium Castellum fuêre haud procul ab Urbe, spesque nonnulla erat hos in Bastiliam ad Urbem ipsam adduci posse, Condæi clientes magis sponte suâ, judicioque, quàm Mommorantiæ, atque Brezææ voluntate de his custodiâ eximendis cum Belfortio, & Gondio, cæterisque factiosis egerant: nam ambas pigebat hanc ipsis gratiam debere, atque idem sentire Condæum facilè judicabant, ab naturâ Belfortio, & Gondio infensum. Eo & ipsæ, & Anna Gonzaga solertissima fœmina Mazarini animum pertentandum existimavêre, qui si flecti posset, nihil sibi prensatis factiosis opus esse, qui conditiones duras laturi videbantur, sed ubi Mazarinus dubia, atque incerta respondebat, dedêre manus denique, uti

uti cum factiosis ageretur. Isthuc profectò de Principibus viris custodiâ mittendis multos recipiebat casus, neque satis tutum Mazarino videbatur hominis quem & genus, & virtus audacissimum, injuria facta infensissimum reddiderant, fidei sese committere, quam ab ipso in carcere accipere necesse erat, & quâ adeò se teneri mox negare facilè poterat: prætereà res ejusmodi erat, quæ semel facta corrigi non posset, & in quâ omnis ejus, ac fortassè rei publicæ salus agebatur. 1650.

Nam saltem per reliquum Regis pueritiæ tempus Condæus ab fide discedendo summam rerum invadere posse videbatur, quæ ad Reginam matrem pertinebat, cujus rei periculum si porrò in custodiâ foret, nullum erat: Reginam verò cogi posse, ut hunc emitteret, quis credidisset, aut adduci posse Gastonem, ut id vellet, qui tanto studio in Reginæ sententiam de eo in custodiam mittendo discessisset? sed eâ tempestate Gasto planè fuit in potestate Gondii, qui & Cardinalis esse, Mazarinum Aulâ pellere, & sibi rem omnem publicam permissam volebat. Diximus suprà Aureliam virginem Annam-Mariam-Ludovicam in Aquitaniam unà cum Reginâ venisse, atque illâ quàm æquissimâ usum esse Mazarinum: hæc, atque Salgeona virgo de quâ item memoravimus, dabant operam, ut & Gasto porrò illi æquus esset: Aureliæ enim spem de Regis nuptiis tametsi multò majuscula esset, Mazarinus fovebat, Salgeonæ verò amplum videbatur, operam suam uti Gasto cum Reginâ, & Mazarino concordaret, utilem esse, ex quo utrimque gratiam inibat. Sed Aurelia denique se deludi ab Mazarino suspicata ab hujus amicitiâ discessit: Salgeona autem desiit pro eo niti, quia fama erat Mazarinum cum Gastone Rivieram in gratiam reductum velle, in cujus illum, quàm in Gondii potestate esse mallet: neque enim Gastonem Salgeonæ consilio, judiciove in re publicâ usurum, atque adeò necesse erat uti quæ ad hanc pertinerent, de iis Gondio haberet fidem, ita cessante Salgeonâ quæ omissâ omni Aulæ rerum curâ pietatem posthàc impensiùs coluit, facilè Gastone Gondius ex voluntate usus est.

Dum hæc in Galliâ geruntur Gallis indignissima, qui per ambitionem, & vana ingenia rem publicam perditum ibant, Hispani suam restituere conabantur. Jamdiù Ognatus Comes Prorex apud Neapolim Classem adornabat, conscribebat copias, atque alia quæ usui essent, parabat: Joannes Austrius in Siciliâ, quam obtinebat, & ipse faciebat sedulò quæ opus erant omnia. Quæ quanquàm magna essent, tamen hæc augebat fama, uti crederes ei Classi patere maria, ac terras, atque ad hujus conspectum dedenda cuncta quæ ad Oceanum posita sunt oppida, tanta virtus in dictis Hispanorum est, ab quibus plerumque facta dissentiunt. Neque tum tamen dictis planè abfuit fides, nam ubi Classis instructa, navesque copiæ conscendêre, Austrius, atque Ognatus ad Longonis-portum, Conversanus ad Plumbinum tenuêre cursum, quorum alterum in Ilvâ Insulâ, alterum in Etrusco littore positum est, exiguo freto dirempta oppida sicuti jam aliò diximus. Conversanus excensione factâ Plumbinum oppugnat, pauci fuêre defensores, ne-

1650. que plures oppido infirmo committere visum, qui tamen opinione omnium diutiùs hostem attinuêre, eruptiones fecêre, in quarum unâ Præfectus, filiusque ejus oppido ab hostibus interclusi, captique sunt: dein hostes quà stratus ruinis erat murus, in oppidum irrupêre, nostri in arcem concessêre, & ipsam haud satis firmam: tanta strages hostium in propugnando facta est, uti Conversanus sibi ab Ognato mitti auxilia posceret, ut ne omitteret incœptum, quibus acceptis postremò & arce potitus est.

Apud Longonis-Portum multa virtutis exempla utrimque edita, hostes trinis castris oppidum circumsederant, quæ Hispanorum, Germanorum, atque Italicorum fuêre, naves ante portum constitutæ ab mari aditum prohibebant. Menses duos nostri oppidum defendêre, multi ex hostibus cæsi, plures vulnerati, quos Neapolim navibus revehebant, atque adeò ab Mediolano, Siciliâ, atque aliò sæpiùs ut auxilia venirent, opus fuit, imminutis per quotidiana quæ fiebant certamina Austrii, atque Ognati quæ primùm venerant copiis. Ubi quæ pro oppidi muro, portûque fuêre munitiones, iis hostes potiti sunt, paucique erant, qui porrò propugnarent, ac mœnia defenderent, a Neuilliacus Præfectus deditionem fecit, quam honestissimis conditionibus, ac Tauroëntum cum cætero præsidio devectus est.

a De Neuillac.

Instructa fuerat ad auxilium nostrorum actuaria navis, conduplicato remigum numero, uti per mediam hostium Classem ad Longonem evaderet: prohibuit adversa tempestas, quæ hanc in Corsicam dejecit. In eo negotio Hispani enixè adjuti sunt ab Nicolao Ludovisio, atque ab ipso Pontifice Innocentio, cui ille affinis est, vir Romæ Princeps, quoniam Gregorius ex Ludovisiorum familiâ Pontifex hujus nominis XV. fuit, Nicolaus Pamphilii qui Innocentii frater fuit, atque Olympiæ filiam uxorem duxerat. Longonis oppidum, Plumbinum, atque omnis circùm regio Ludovisii fuerat, antequàm ab nostris caperetur, ex quibus annuatim magnos percipiebat fructus, cæterùm hæc oppida pridem ab Hispanis occupata fuerant, quæ præsidio tenerent ab Hispaniâ Neapolim navigantibus opportuna. Ubi ab nostris recepta fuerant eosdem fructûs percipiundi Ludovisio ab Rege potestas facta fuerat, quam ipse abnuit, tantum homini pro Hispanis studium fuit, quo incitatus iis & milites in supplementum, & pecuniam in sumptum, & annonam in commeatum Longonem, & Plumbinum oppugnantibus præbuit. Plures hoc anno qui apud Catholicos sanctus propter Jubilæum vocabatur, Romam profecti fuerant: qui ubi eò advenêre, pars ab Ludovisio, alii ab Hispaniæ Regis Legato comprehensi, atque ad castra Hispanorum circùm Longonem qui Philippo inviti militarent, navibus deducti sunt, quæ res Pontificis erga nos animus ut esset, vel maximè indicabat, scilicet ab eâ æquitate, quæ Patrem in omnes filios decuit, alienissimus.

In Subalpinorum, Montisferrati, atque Mediolanensis agri finibus nihil magnoperè factum hoc anno, quoniam bellum aliò gerebatur, cui

& Caracena qui Mediolanensem obtinebat agrum intentus fuit, eò crebra mittendo sicuti opus fuit, auxilia. Igitur cùm apertâ vi nihil agere posset, ad dolum adjecit animum. Quosdam qui in Casalii castello fuere, illexerat ad proditionem, atque omnia parata intus erant ad accipiundos hostes, cùm *a* Aquæbonno Præfecto nuntiatum hos haud procul abesse. Is simul milites arma capere, in statione quemque suâ esse, & ab plerisque tormentis quà hostes adventabant, pilas emitti jubet, quorum strepitu territi, suspicatique palàm factam esse proditionem, continuò abscesßere: aufugère & idem suspicati qui hanc in castello instituerant, neque aliud indicium fuit hos in noxâ esse. 1650.

a Le Marquis d'Aiguebonne.

Post paulò similis proditio patefacta pariter est ab eo qui hostium litteras ad proditores duos perferebat: *b* Santangelus Proprofectus apud Casalium per Aquæbonni Præfecti absentiam tunc curabat, proditorum alter oppidanus, alter in præsidio vexillarius fuit: ille ædes haud procul muro, qui ad Padum est, habebat, ab quibus cuniculum ducere ad infimum decreverat murum, quo locus erat ab aggere vacuus, septus parietibus, ac fornice vinctus, cum cavo quantum ad os tormenti necesse erat patente, quo extrinsecus pars muri, defenderetur, id cavum augere, atque eâ hostem introducere, deducere in ædes suas, ac deinde in oppidum se posse sperabat, quæ res proditione patefactâ comprehensisque proditoribus frustrà fuit.

b De Saint Ange.

Hoc anno *c* Uxellus Marchio Legatus Thomæ Sabaudico fuit in Italiâ, exercitumque ipse duxit, per absentiam Imperatoris, quoniam exiguus in eo copiarum numerus fuit, neque satis dignus cui vir Princeps præesset: Gabriel Sabaudicus Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis copias ductabat, quæ & ipsæ haud amplæ fuère: singillatim equitatui *d* Verrüa Comes præerat, cui Legatus fuit Villa Marchio. Jam multum æstivorum abierat, cum nostri movère, quo tardiùs perventum ad hostes est, qui & ipsi mittendis Longonem versùs auxiliis intenti suis se hybernis etiamtùm continebant: prætereà in belli sumptum pecunia deerat, quam ex Pontremolii venditione uti corrogarent, operam dabant. Id oppidum ante quadriennium Genuensibus venumdederant, nequedùm tamen ab his planè persolutum erat pretium, quantum convenerat, cùm inter has moras majus aliud est Hispanis ultrò datum præsenti pecuniâ ab Ferdinando Etruriæ Duce, quo factum est ut huic mutatâ cum Genuensibus fide Pontremolium traderetur. Id ipsis utique grave, sed ab potentiori toleranda, ac mussitanda injuria fuit.

c Le Marquis d'Uxelles.

d Le Comte de Verrue.

Ubi curata ab Etruriæ Duce Hispanis pecunia fuit, tum demùm movère ex hybernis: nostri jam in Alexandrinum venerant agrum, dein Padum traductis apud Casalium copiis ad Sessitem amnem habuère castra: ex adverso Hispani in agro Laumellino consederant. At *e* Galeassus Trotus qui hostium præerat equitatui, Pado transmisso, diversissimâ parte maturat per agrum Alexandrinum ad Astam ducere: hæc urbs vasta est, atque disjecta ad Tanarum amnem cum castello, & arce,

e Galeazzo Trotti.

1650. ac præterea suburbio, ad cujus aditum porta est cum castellis exiguis duobus: pauci erant qui hæc omnia defensarent, eo in hujus Urbis improvisò capiundæ spem Galeassus Trotus adductus est, ad quam properavit accedere. Huic Præfectus fuit Hieronymus a Comes Moretta, qui per speculatores certior factus hostem ad se versum venire, continuò Augustam Taurinorum, & ad castra mittit, qui properè auxilia accerserent, nuntiarentque ni maturè advenirent, summo in periculo rem apud Astam fore.

a Le Comte de Morette.

Intereà è viciniâ nobilitatem, atque agrestes armatos evocat, undequâque stationes, ac maximè quâ hostium adventus erat, disponit, equites qui de his cognoscerent in eam partem dimittit. At hostes captis undecim ex iis qui speculandi causâ processerant equitibus, ad semilunam quæ pro suburbii portâ erat, perveniunt, percunctantem ecqui essent? vigilem obtruncant, cæteros pellunt, atque semilunâ potiuntur: dein applicato ad suburbii portam tormento, hæc facilè perfringitur: hostes eâ irrupêre, neque in eâ quæ ad portam erat statione quidquam auxilii fuit, diffugêre cuncti, atque item qui in altero ex castellis duobus fuêre, quæ ex aggere modò constructa haud quaquàm satis firma erant. Moretta ad hostium irrumpentium, suorumque diffugientium clamorem accurrit, atque in medio suburbio illorum impetum inhibet, ac ne longiùs procederent, subitariam objicit munitionem.

Intereà & ab Augustâ Taurinorum, & ab castris veniebant auxilia: Villa cum quadringentis equitibus eò contendit, subsequi jussus est cum cætero equitatu Verrüa, atque ipse denique Uxellus eòdem movit: nam Caracenam ad Astam omnes copias ducere fama erat, præmissum modò Trotum, qui si de improviso urbem capere nequiret, hanc cum omni exercitu Caracena oppugnaret: neque ea res temerè instituta, incœptaque, sed adventu Villæ frustrà fuit, pulsique Hispani suburbio, dein qui in altero ex castellis duobus relicti fuerant, ii deditionem fecêre. Intereà Caracena cum omnibus copiis, atque omni oppugnandarum urbium apparatu haud procul Astâ castra posuerat, qui accensus irâ, nec cui ex re cujus gratiâ venerat, corruptâ succenseret, satis certus itineris duces duos necari jubet, sicuti longiori circuitu consultò duxissent Troti agmen: præterea qui alteri ex duobus castellis præfectus fuerat, de eo more militari supplicium sumit, sicuti properantiùs deditionem fecisset, ita Imperatoris ira ignobilium capitum supplicio sedata, cæterùm ad infectæ rei dedecus flagitium additum. Reliquum æstivorum Caracena id modò operam dedit, uti quàm diutissimè in hostico agitaret, primùm in Canavese, deinde in Bielensi agro, atque in ipso Bielâ oppido, unde postremò pabulo, atque commeatu deficientibus magis, quàm ullâ nostrorum operâ decedere, & copias in fines suos reducere coactus est: quibus in hyberna dimissis, idem est ab nostris multâ jam hyeme factum.

Cataloniam provinciam Mercurio decretam suprà diximus, quam justitiâ potiùs, & æquitate adversùm Hispanorum arma, dolosque,

quàm copiis tutatus est, nam hæ exiguæ hoc anno fuêre. Cùm bellum civile in Galliâ gereretur, Hispanis magna copia erat, & vi, & dolo in Cataloniâ grassari, popularium ab Rege animos avertere, allicere ad proditionem, dempto ab Gallis metu, eódemque injecto ab se, qui ex propinquo imminerent. His quantùm consilio provideri poterat Mercurius occurrebat, ingenio in omnes benigno, & comi esse, urbanos apud Barcinonem Magistratus in consilium de re publicâ adhibere, iis magnam habere fidem, quæ res incredibile memoratu est quàm grata ipsis, jucundaque fuerit, & quàm multos in officio continuerit. Nonnulli tamen commutationem fortunæ factam rati, atque hanc penes Hispanos porrò futuram, ab nostris ad eorum partes descivêre, de quâ re inita consilia, conjurationesque quotidiè fiebant, quæ anxium, solicitumque habebant Mercurium, cùm suâpte naturâ mitem, atque clementem, tùm metuentem ut ne si de his sumeret supplicium, id universæ provinciæ defectionem maturaret: nihilò seciùs tamen volentibus omnibus bonis de Arnaldo Moyo supplicium sumptum more majorum, abductique in carcerem Perpinianum sunt qui huic fuêre conscii, atque conjurationis participes, prætereà quæsitores instituti, qui eâ de re cognoscerent. 1650.

Principio anni ubique in Hispaniâ conscribebantur copiæ, conquirebantur, atque apparabantur naves, quo magis Mercurius intentus erat, sicuti bellum in provinciâ terrâ, marique esset habiturus. Sed ubi Classis omissis Cataloniæ portubus, in Italiam tenuit cursum, eò majores Hispanorum conatus spectare palàm fuit. Restabat Mercurio, uti Balaguieræ ultrà Sicorim, Dertosæ ad Iberum, Miravesi, atque Flixio ultrà eumdem amnem caveret, nam ab Barcinone procul, ac prope in hostico hæc oppida, præter Dertosam, quæ ci, Iberum est, posita sunt. Apud Balaguieram validum erat præsidium, spatiumque subveniundi futurum videbatur, si hanc hostes oppugnare aggrederentur: major de Dertosâ, Miravese, & Flixio erat Mercurio solicitudo, quoniam eò commeatus ab Barcinone subvehere difficile futurum videbatur, si hostes qui intercedebant saltus, eos occuparent.

Ilerdam ad Sicorim, Tarraconem ad Oceanum penes Hispanos ex omni Cataloniâ esse suprà diximus: Ilerdam versùs Urgellarum planities, versùs Tarraconem campi Tarraconenses sunt: intercedunt loca saltuosa, quibus nostri freti satis tutò commeatus Dertosam, dein Miravesem, & Flixium deducebant, nam per loca plana hostibus opportuni fuissent. In hoc rerum statu primùm hostes de oppugnandâ Balaguierâ consilium inierant, atque paratas huic incœpto habebant copias, quod exorta apud Valentianos rebellio disturbavit, nam eò has ducere pacandæ provinciæ necesse fuit. Eâ re brevî ex sententiâ confectâ, Hispani de Dertosâ, Flixio, atque Miravese recipiundis cogitavêre: quod fieri posse videbatur, si qui saltum Tarraconenses campos inter, & Urgellarum planitiem medium incolunt, eos ad suas partes adducere possent, quorum operâ auxilia, & commeatus, qui ab nostris Dertosam deducerentur, facile prohiberent.

1650. Ex his quidam promissis onerati, tùm etiam præmiis illecti Hispanis favebant, perditas res nostras apud populares prædicando. *Gallus in militum stipendium nihil esse pecuniæ, eo constituisse Catalanorum fortunas diripere, uti bellum in ea regione alere possint; qui si has integras, & se salvos velint, maturè sibi consulant, & cum Philippo redeant in gratiam: si tergiversentur ipsis unà cum Gallis pereundum, quos adeò properè deserere præstet, atque se Hispanis adjungere.* His sermonibus continuò fatigati qui saltum incolunt, in eorum qui Hispanis favebant, fuêre potestate.

Ultrà Iberum amnem Cataloniæ regionem esse diximus, quam Ampustæ Castellaniam appellant, hæc ipso Ibero, Algâ, atque Ceniâ amnibus, præterea Oceano continetur: quæ ad Algam, & Ceniam loca sunt Aragoniæ, & Valentiæ finitima, ea dubiæ adversùm nos fidei fuêre: quæ autem ad Iberum ea cum cæterâ Cataloniâ sentiebant, parebantque Ludovico, neque aliter facere per Flixii, Miravesis, ac Dertosæ præsidia licuisset, sed eò sicuti aliò Hispani non popularium modò, sed & Gallorum fidem tentavère. *a* Laurierus erat Miravesi Præfectus, cui decem nummûm millia, præterea cum stipendio perpetuo turmam equitum polliciti sunt, quâ Lusitaniæ fines versùm Philippo mereret, ne qua religio adversùm cives hostilia faciundi hominem teneret: eâ mercede Miravesem sibi ab ipso tradi postulabant. Is conditionem neque accipere, neque abnuere, sed rem omnem ad *b* Sancolumbum Marinum Flixio Præfectum, hic ad Mercurium defert.

a Du Laurier.

b De sainte Colombe-Marin.

Mercurius Laurierum hostium spem de Miravese alere jubet, *eo rem arte tractare, atque intereà consilia eorum quàm maxime manifesta habere, ut ubi tempus foret, capiundo Miravesi venientibus insidias tenderet, atque sua ipsos caperet fraude, id vel maximo in posterum usui futurum, ut ne hi quidem qui verè proditionem facere posthac velint, hostes fidem habere audeant, ita Laurieri operam non in præsens modò, sed & in futurum Regi, ac rei publicæ processuram.* Omnes ejus regionis homines Hispani perpulerant, uti secum sentirent, neque quidquam porrò sibi in Gallis præsidii futurum crederent, atque adeò nihil aliud nudandis quæ inierant consiliis, quàm opportunitatem expectabant. Ab Cæsaraugustâ, quæ caput Aragoniæ est, Franciscus Tuttavilla, arma, atque alia quibus adversùm nos hostilia facere possent, affatim miserat, pollicitusque erat in tempore affuturos qui unà cum his agendæ rei operam darent.

Quibus hostium consiliis Mercurius uti maturè præverteret, Balthasarem Castrorum Præfectum, cum equitum alis quinque in Ampustæ Castellaniam dimittit, qui transmisso Ibero, (nam ultrà hunc amnem posita est) apud Moram, & Banizanetum, Flixio, ac Miravese haud procul consedit. Sed Sancolumbus Marinus apud Flixium, Balthazar apud Moram, Laurierus apud Miravesem inopiâ stipendii popularium sumptibus copias alere coacti sunt, atque hos adeò ad collationes Sancolumbus, & Laurierus adegêre, Balthazar Moram diripuit, atque alii aliò idem fecêre: quod quidem Hispanorum dictis de omnibus Catalanorum fortunis ab Gallis diripiundis fidem faciebat, cujus rei metus ho-

mines benè, atque liberaliter usquè ab Ludovico, & Gallis habitos transversos agebat: nam pecunia ingens in belli apud Cataloniam sumptus antehàc curabatur, ita ut popularibus magis quæstui, quàm oneri usquè fuisset, quod tum desinere Catalanis suprà quàm dici potest ægrè erat: neque animum inducebant, ex quibus tanta ad se commoda publicè, privatimque pervenerant, ex iis vicissim quidpiam incommodi tolerandum esse, intereà dùm res publica in Galliâ commodiorem in statum restitueretur: hanc enim fermè unusquisque sicuti familiari convenit, gestam vult, quod ubi non fit, continuò ægrè est. 1650.

Balthazar Roïas Pantojas Ilerdæ Præfectus erat, maximus omnium quæ in Cataloniâ movebantur artifex: is ubi Balthazarem nostrum ultrà Iberum progressum accepit, ibi spem rei benè gerendæ nactus ad Burum Marchionem, qui hostium equitatui in finibus Aragoniæ præerat, scribit, ut equites mille, peditum duo millia, atque quingentos è præsidiis deducat, *Tantum sufficere ad pellendos qui ultrà Iberum progressi sint Gallos: hos cis amnem si regredi cogat, quod facilè factu videatur, se cætera uti res postulabit, instructurum.* Simul ad factionis principes, in omnibus apud saltum, quem medium inter Urgellarum planitiem, & Tarraconenses campos esse diximus, oppidis, vicisque litteras dat, uti populares arma caperent, montes omnes, saltusque obsiderent, *Eo pacto facilè fore Balthazaris equitatum, ubi sit ingressus saltum, omnem delere: cominùs agere nihil opus futurum, glandibus ab editioribus locis per inferiora tendentes equites, impeditos viarum angustiis, atque asperitate, nullo negotio cæsum iri. Si is cæsus fuerit equitatus, mille quingentos modò in omni provinciâ reliquos Gallos fore, qui & Hispanorum copiis, & omni popularium multitudini longe impares futuri sint: si hæc fecerint magnam ipsis Philippum gratiam debiturum, atque adeò posthàc in pace Regi suo gratissimos, atque acceptissimos, & hos, & cæteros Catalanos, quo nihil ipsis optabilius esse debeat, ætatem acturos. Mortaram ab Mantua Carpetanorum brevì cum magna venturum manu, qui si populares æquos habebit, nullum Gallis in Catalonia consistendi locum sit relicturus. Non esse tantam opportunitatem dimittendam, cùm ea Gens suæ juxtà, ac alienæ paci adversa, domi, sicuti foris bellum agitet, imparibus ad utrumque simul opibus, quas potissimum ad civile bellum conferat.*

Hæc, atque alia factiosi multitudini sæpè dicundo, hanc ad arma capiunda, atque editiora, ac saltuosa loca occupanda permovent denique, quam adeò locorum asperitate munitam adoriri, ac vi ad æquiora cogere arduum videbatur: placuit adeò hujus mollire animos, & factiosorum dicta vana, falsaque, contrariâ oratione refellere. Ei rei Josephus Margaritus Aquilaris Marchio, de quo antehàc memoravimus, homo & Galliæ, & patriæ juxtà studiosus maximè idoneus visus, cui videlicet apud populares summa fides, summa autoritas est. Quamobrem Mercurius hunc Pradem, Falsetum, quæ loca in saltu posita sunt, atque aliò, quò maximè opus esse cognosceret, præterea ultrà Iberum ire jubet. Is negotium suscipit lubens, tametsi haud satis rectè multitudini sese commissurum satis intelligeret, scilicet cui dudum Hispani insidia-

1650. bantur, sed in eo homine patriæ caritas omnia superabat. Hanc eamdem simulabat vehementer quidam Vimbodi Magistratus, Baïlum appellant, qui se Margarito comitem adhibet Pobletum usquè, quà ad montes aditur.

Eò ubique multitudinem in armis esse Margaritus certior fit, ab quâ ne quid ipsi gravius accideret Vimbodi Baïlus ante iturum se, & quinquaginta armatos adducturum ait, qui huic præsidio sint. Sed priusquàm Baïlus rediret, Margaritus ingreditur saltum, atque adeò quam ille parabat proditionem, eam celeritate vitavit. Nam huic homini consilium fuerat Margaritum ubi introiret saltum, idoneo ad insidias loco comprehendere, atque hostibus tradere, aut si id parùm procederet, necare. Sed is Pradem incolumis advenit, oppidanos edocet, *Nihil ab Gallis de eorum fortunis diripiundis initum consilii, quas contrà, & integras, & si qua fieri possit auctas velint: quamdiù ad patriam defendendam opus erit ut apud eos agitent, his neque oneri, neque sumptui futuros, sed sicut antehàc suis sumptibus victuros: si quid apud Flixium Moram, Miravesem, aut aliò factum contrà sit, id magis pro libertate tantisper tolerandum videri ab Gallis qui hujus vindices sint, quàm pristinam ab Hispanis servitutem: illud non sponte, sed necessitate adductos fecisse, quæ brevì desitura sit, hanc ab Hispanis, si potiantur, æternam fore. Cataloniæ Legatos nuper ab Aula rediisse, qui retulerint provinciæ res Regi, atque Reginæ matri curæ esse, neque commissuros uti negligentia sua pessum eant. Hispanos quòd Catalani ab se defecerint, perpetuò infensos fore, neque ipsis tametsi hujus rei impunitatem, atque alia polliceantur, fidei quidquam habendum, sicuti Neapolitanorum exempla satis ostendant.*

His, atque hujuscemodi aliis adducti Pradenses, & qui eò convenerant è proximis vicis complures ab armis discedunt, idem apud Falsetum fit, postquàm eò Margaritus advenerat, tametsi factiosi semel, atque iterùm ad hunc pellendum multitudinem incitaverint, quæ res hominis prudentiâ discussa. Ab Falseto Moram ultrà Iberum, dein Flixium petiit, & cum Balthazare, ac Sancolumbo, quod ad hanc regionem pacandam attineret, collocutus præsentiâ suâ, atque autoritate effecit, uti quæ populares adversùm nos ceperant arma, ea cuncti deponerent. Burus Marchio sicuti Roïas Ilerdæ Præfectus autor fuerat, ad Bateam venerat, in Ampustæ Castellaniæ finibus oppidum haud procul Morâ, quò Balthazar cum equitatûs quem eò adduxerat parte agitabat. Sed is ubi hostem in propinquo esse sentit, continuò ad Bateam ducit, atque acie instructâ stetit in conspectu oppidi, si fortè hostes mœnibus egredi, & prælium facere vellent. Burus pro oppidi mœnibus suos instruit, nec longiùs procedendo pugnandi copiam facit. At postquàm Margaritus in eam venerat regionem, & hujus hortatu populares ab armis discesserant, præterea Laurierus Miravesi Præfectus defectionis spem omnem hostibus præciderat, Burus in Aragoniæ fines copias reduxit, item Margaritus, & Balthazar pacatâ omni ultrà Iberum regione, equitatum cis amnem & ipsi reduxêre.

Dum hæc ad Iberum ex sententiâ gerebantur, Mercurius ad Sicorum

rim versùs Aletſium Baronem cum ſuâ equitum alâ dimiſerat. Is in Urgellarum planitie agitabat, cujus & incolas ab Roïâ Ilerdæ Præfecto corruptos, atque ab noſtris partibus alienatos aiebant: præterea in rem publicam erat prohibere, ut ab Ilerdâ ad ſaltum de quo ſuprà memoravimus, atque inde Tarraconem hoſtes commearent. Aletſius equites trans Sicorim excurrere, in hoſtico prædas agere, captivos abducere juſſerat. Sed illi fortè cepêre quemdam, qui litteras Roïæ Mantuam Carpetanorum ferebat: hæ ad Mercurium allatæ indicio fuêre, nondùm factionem in Cataloniâ extinctam, verùm hoſtes ut hæc ſibi quàm maximo uſui eſſet tempus opperiri, & ne fruſtrà erumperet ipſis cautionem eſſe, Granadellæ caſtello potiri velle, quà noſtri ad Flixium commeatus facilè ſupportabant, præterea loco hoſtibus opportuno, ſi de Flixio (ſicuti futurum videbatur) oppugnando conſilium caperent: cui rei uti præverteret Mercurius, Granadellæ præſidium auget: quæ erant in Tarraconenſibus campis copiæ, eas ad Cerveram duci jubet, iis quæ ad Sicorim ſunt regionibus metuens, quoniam factioſi cum Roïâ Ilerdæ Præfecto potiſſimùm homine impigro, atque multa ſimul movente congruebant: equitatum autem apud Montem-album collocat, haud ita procul ab Tarracone, ſi quid eâ parte Palavicinus huic oppido Præfectus cum factioſis haberet conſilii, ut id conturbaret. 1650.

Intereà Margaritus, & Balthazar ab Ampuſtæ regione redierant, neque minor illius fuit apud populares cis Iberum fides, atque autoritas, ita ut equitibus noſtris quæ ad victum eſſent iter facientibus neceſſaria, ea lubentes præberent. Sed ubi ventum ad montes, ſaltûſque, de quibus ſæpiùs memoravimus, primùm factioſi nihil movêre, & noſtris quieta res erat, donec ad viarum anguſta pervenêre. Primùm agmen Balthazar, noviſſimum Margaritus ductabat, ſed utrumque ſimul adorti rebelles ab editioribus quæ obſederant locis, glandes ſclopetis in ſubjectos noſtros misêre: hi tametſi iniquo loco deprehenſi, tamen veterani adversùm agreſtes, ac ſubitarios milites plus virtute valuêre: ducenti quinquaginta omninò erant, qui loco freti rem tantam auſi erant, qui ubi noſtros ad ſeſe venire vident, continuò locorum gnari capeſſunt fugam, cæſi pauci, captus modò unus qui Vimbodi Baïlum iis caput eſſe, atque huic de necando, aut capiundo Margarito conſilium fuiſſe ſicuti ſuprà diximus, indicavit: quod ubi parùm adversùm euntem in Ampuſtæ regionem proceſſerat, redeunti has ſtruxiſſe inſidias, queis tantúmdem profecerit: cæterùm incredibilem hominis ad concitandos adversùm Margaritum popularium animos fraudem eſſe, queis perſuaſerit hunc Ludovico autorem fuiſſe, ut ne quid pecuniæ ad belli ſumptus in Cataloniam mitteret, ſeſe effecturum uti ſumptum omnem populares ſuſtineant, hos eâ re ſuprà quàm dici poſſit exacerbatos, atque Margarito infenſos eſſe.

Mercurius inter hæc Columbæ-fanum venerat, de rebellium, atque unà Roïæ, ac Palavicini conſiliis ſolicitus, incertuſque quâ parte ma-

1650. ximè iis esset occurrendum, nam id undequàque facere copiarum paucitas prohibebat: tamen quando Vimbodi Baïlus propiùs Tarraconem erat, suspicatus eâ parte rebelles, hostesque potiùs, quàm ab Ilerdâ quidpiam molituros, in campos Tarraconenses Merinvillam Castrorum Præfectum, cum iis quæ eò hyemaverant copiis ire jubet: opportunè id quidem, nam Palavicinus hanc regionem ab copiis nostris aliò dimissis vacuam rebellium præsidio tenere constituerat, atque eâ gratiâ Vimbodi Baïlum delectum habere totâ regione, militesque septingentos conscribere, ac centuriare jusserat, atque ut id celeriùs tutiúsque fieret, ad Reum oppidulum, altero ab Tarracone lapide, cum centum & viginti equitibus, peditibus centum processerat, quò & rebelles convenerant. Id ubi Merinvilla rescivit, tametsi copiæ per horas viginti quatuor iter fecissent, neque intereà cepissent cibum, tamen ad Reum ducit, spem nactus & Palavicinum, & rebelles eò deprehendi posse, ac maximè Vimbodi Baïlum.

Sed Palavicinus ubi per speculatores factus certior fuerat, adventare cum copiis Merinvillam, de primâ vigiliâ cum suis Tarraconem rediit, cujus exemplo plerique è rebellibus diffugêre. At Vimbodi Baïlus, nescio quo fato, cum aliquibus è grege suo eò restitit, qui oppressi Merinvillæ adventu, & ob proditionem supplicii metu perculsi latebras quæsiêre, ab quibus extracti, & ad supplicium reservati sunt: capti, abductique è Tarraconensi præsidio quinque, quibus pretio sui redimendi, quoniam justi hostes erant, copia facta. Merinvilla dum hæc in oppido gerebantur, foris circumquàque costodias equitum disposuerat, ne quis dilabi posset, studebatque maximè, uti Vimbodi Baïlus vivus in manus veniret, cùm interim ipse invenitur in Cœnobio quodam oppidi, unde veste indutus clericali evadere properabat: sed ab milite Gallo agnitus, ac propè comprehensus haud quaquàm sibi defuit, nam impigrè stricto gladio militem obtruncat, maturabatque ab eâ cæde fugam facere, ni assecuti alii fuissent, qui egregiè defendentem sese confodêre denique tali vitæ exitu indignissimum proditorem. Ubi mortuo milites spolia more suo detrahunt, invenêre & Palavicini de habendo delectu, & Hispanicæ Aulæ de capiundo, aut necando Margarito, & prætereà de commovendâ in Cataloniâ plebe mandata.

Qui tamen ex eâdem erant factione, ii porrò dedêre operam, uti populares rebellarent, apud Falsetum maximè, quod oppidum est ad exitum montium, saltûsque, Iberum versùs, muro, atque castello satis firmum, quod si hostes tenerent, commeatus nostros ad Dertosam, Miravesem, ac Flixium facilè prohibituri videbantur. Eo plerique oppidanorum ab factiosis corrupti cùm de rebus nostris fama tum adversa esset, facilè adducti sunt, uti nobiscum mutarent fidem. Simulandi tamen gratiâ misêre ad Merinvillam, qui hanc integram porrò fore dicerent: at ex aliâ parte misêre ad Palavicinum Tarraconi Præfectum, oratum uti præsidium, Præfectumque ad se, quamprimùm venire juberet. Is quoniam Tarraconenses campi intercedebant, in quibus Me-

rinvilla cum copiis agitabat, suos navibus circumduci, & quò propius 1650.
ad Falsetum iter esset appulsos, eò properè duci imperat: trecenti, atque triginta fuêre, queis præerat Gabriel Sespedes. Is ubi appropinquavit oppido ingressurum se cum præsidio negavit, ni oppidani consilio habito hunc recipiundum mœnibus, & se, suaque ipsi rectè credituros censerent, quod ut apud eos majorem iniret gratiam, & in posterum consulens, ut ne invitis præsidium, Præfectumque obtrusum dicerent, faciebat.

Consilium extemplò habetur, atque omnibus propè suffragiis Sespedes cum præsidio acceptus est, pauci fidei, & libertatis memores haud ab Gallis deficiundum dixêre, sed multo plures ad Hispanos traxêre rem, quæ multò ante ab rebellibus constituta fuerat. Intereà Mercurius ad Montem-album venerat, commeatusque qui Dertosam, & Flixium veherentur apparabat. Sed ubi Falsetum in potestate hostium esse nuntiatum, haud sibi cunctandum arbitratus est, quin priùs quàm ad propugnandum omnia necessaria comparassent, ipse oppidum oppugnatum ire properaret. Igitur Merinvillam, qui in campis Tarraconensibus erat, Dertosam cum quingentis equitibus properè commeatum ducere jubet, atque redeuntem ad Falsetum venire, circùm oppidum collocare stationes, & custodias, ut ne quid introduci posset, intereà dum ipse cum cæteris copiis eòdem adveniret. Merinvilla celeriter mandata efficit, ac fortè incidit in hostium agmen, quod mulis quindecim præsidio erat: hi omnibus quæ Falsetanis ad propugnandum deerant onusti ad eos deducebantur, quæ ab nostris fuso præsidio capta ipsis posteà usui fuêre, nam eorum inopia Falsetanos ad deditionem compulit, qui quinto denique die, postquam Mercurius circùm oppidum posuerat castra, ac fossas tribus locis, atque alia opera ad murum promoverat, latas ab eo conditiones accepêre: diruta oppidi, atque castelli mœnia sunt, ut ne esset Falsetanis, quo ad rebellionem proni sese satis munitos posthàc fore crederent.

Dum hæc Mercurius gerebat, Mortara in Aragoniâ Hispanorum cogebat exercitum, quem Falsetum hunc ducturum aiebant, oppidanis subsidio, quo ipsis æquiores conditiones Mercurius tulerat, uti deditionem maturarent facere. Sed Mortara postquàm Falsetum deditum accepit, continuò Flixium duxit. Oppidum est, sicuti suprà diximus, ultrà Iberum amnem, nequaquàm satis firmum, atque adeò haud difficulter ab Hispanis receptum, postquàm nostri in oppido, ac postremò in castello egregiè propugnaverant, sed hæc eorum virtus cessante ob copiarum paucitatem Mercurio, frustrà fuit denique, ac deditio ab Sancolumbo Præfecto facta est: deditum prætereà est Mortaræ Miravez oppidum, cæso priùs qui Præfectus erat Lauriero, viro forti, dum acriter propugnat, ac postremò Dertosa post duorum propè mensium obsidionem, quâ nostri fatigati, atque ad rerum omnium inopiam redacti sunt. Hæc æstivorum fine gesta, quibus exactis, Mercurius Sammegrino Proprætore in Cataloniâ relicto, qui præesset hybernis,

1650. in Aulam Regis voluntate rediit, re publicâ propter omnium sine quibus sustentari nequibat, inopiam in Cataloniâ haud satis ex sententiâ gestâ.

At in Campaniâ postquàm Leopoldus diù ad Fimas, & Bazochium stativa habuerat, neque ipsi satis procedebat quidquam, cùm oppida circumquâque firmissimis præsidiis tenerentur, nec faciles procul ab finibus suis in hostico agitanti commeatus essent, ad Axonam amnem versùs movit castra, atque ad Vandium Rhetelio haud procul alia stativa habuit: ab his stativis Molingenem cum equitibus mille, totidemque peditibus Musonium versùs dimisit, qui oppidum circumsedere inciperet. At Pralino-plessius movit & ipse ab Rhemis, atque apud Favergæ-pontem, qui locus ad Suipam amnem est, habuit castra, metuensque omnibus ad Mosam oppidis Villequierum, qui apud Laodunum Clavatum erat, Duncherium venire jubet, ut his oppidis præsidio esset. Is Cohortes tres, item equitum alas quinque habebat secum, quinque alias Pralino-plessius quo validior foret, ab Rhemis mittebat, sed hæ nondùm advenerant, cùm Villequierus ab Laoduno profectus est: nam ut hostium consilia, & conatus anteveniret, maturato opus erat.

Ab Aubentone tria millia passuum aberat, cùm equitatum ad se versùm tendere conspicatur: duæ erant hostium alæ, altera Ariæ Gonsalis Hispani, altera Estreïni Baronis Belgæ, præterea turmæ aliæ, cui omni equitatui Gonsales præerat. Hic in Belgium ab Leopoldo missus ibat, ut equitatum omnem è Landrecii, Quesnoii, Montium, Avennarum, Cameraci, atque Duaci præsidiis, præterea qui apud Legiam amnem erat equitatum cogeret, atque eo fretus circum Avennas, & Capellam in Thieracensi agro haberet castra, prohiberetque ut ne eâ parte subsidia, aut commeatus ad Mosæ oppida venirent. At hic Gonsales non ex Hispanorum ingenio, qui tuta omnia, quàm gloriosa malunt, ubi nostrorum agmen procedere, & ad Mosam tendere videt, cui rei prohibendæ mittebatur, nihil sibi cunctandum est arbitratus, *fortunam præclari facinoris casum dare, neque tantam pugnandi opportunitatem dimittendam: si nostri ad Mosam tum pervenirent, frustrà tantum equitatum ab se posthàc coactum iri, conandum igitur, tentandamque prælii fortunam:* simul calones, atque impedimenta post agmen collocat, dein cum quatuor equitum alis procedit.

Villequierus hæc agitantem hostem ex editiore loco conspiciebat, dein subitò cum totidem equitum alis huic vadit obviam, unam in subsidiis esse, atque pedites accersi jubet: concurritur utrimque, & prælium fit quàm pro numero pugnantium acrius: ex hostibus cæduntur complures, alii sauciantur, inter quos Gonsales ipse, qui ab nostris circumventus, cùm omnes, queis dederet se, indignos deputat, Villequierum appellat, cui se modò deditum voluit: is captivum accipit in fidem, atque consolatur, impositumque rhedæ sedulò curari jubet, sed ab vulneribus, quæ in prælio gravia acceperat duobus, post paulò interiit. Huic genus in Hispaniâ clarum, virtus quantùm ex eo prælio existi-

mare licet, haud indigna genere fuit. Estreïnus Baro Tribunus, Protribuni duo, Major unus, turmarum Duces Hispani sex, Vicarii Ducum novem, totidem Vexillarii, Quæstor, ducenti prætereà ex vulgo equitum capti, uno modò vexillo nostri potiti, cætera in castris Leopoldi relicta: ex nostris *a* Monteclarus è Melitensi militiâ, Durlano ad Autiam amnem in Picardiâ Præfectus graviter est vulneratus, dum adversùm hostes acriùs rem gerit, atque ex vulnere post paulò interiit: is Castrorum Præfectus erat, ad hunc militiæ gradum per virtutem genere suo dignam, atque res ab pueritiâ terrâ, marique præclarè gestas pervenerat: Villequierus fusis, fugatisque hostibus, tametsi diei vesper erat, adhuc millia passuum sex processit, dein secundis castris Duncherium pervênit. 1650.

a Le Chevalier de Monteclair.

Hoc oppido ut ne potirentur hostes magnoperè cavendum videbatur, nam haud multò infrà Sedanum ad Mosam positum est. Musonium suprà situm jam ab his oppugnabatur, quorum in potestate si utrumque oppidum foret, ea res ad Sedanum, quod in medio est, oppugnandum facultatem datura erat. Sedanum sicuti memoravimus antehàc Buillonii Turrii fuit, cujus frater Turena in Hispanico exercitu erat, certisque cùm suis, tùm hostium copiis circùm Musonium præerat. Postquàm Leopoldus cum omni Hispanorum exercitu eò consederat, Pralinoplessius ad Neovillæ-pontem, qui locus ad Axonam haud procul Meneculphi-fano est, movit, atque eò stativa habuit. Inde Virodunum cum equitatu contendit, si fortè Musoniensibus subveniundi eâ parte copia foret. Virodunum suprà Musonium ad Mosam est, sed intercedit Satenaïum, quod erat in hostium potestate, atque adeò vix quidquam eà Musoniensibus auxilii submitti poterat.

Ab Duncherio quod infrà est, Villequierus milites quadringentos eò introducere tentavit: his præfuit *b* Rupifortius Bonna in Salxii cohorte Vice-Tribunus, qui apud Sedanum conscendit cum eâ manu naviculas, nam earum modò levissimarum suprà Mezieram amnis patiens est: dux itineris, incœptique autor fuit Boda quidam, qui equitum antehàc duxerat turmam. Is nocte profectus quoniam Mosa creverat, omisso alveo amnis, quo adverso navigare difficilius erat, per restagnantes extrà solitam ripam aquas naves Musonium usquè sese ante lucem ducturum confidebat: neque multùm ab oppido aberat, cum dies exorta adventum hostibus prodidit: hi tormentis arcere nostros aggressi Rupifortium, ac milites aliquot cecidêre, cæteri secundo flumini permittunt naves, ac Sedanum regrediuntur.

b Rochefort de Bonne.

Vigesimum secundum diem Musonienses obsidebantur, post dies tredecim oppugnari cœpti, nam tantum temporis hostes constituendis cis, transque amnem castris, consumpserant: novem reliquis diebus oppidum tam acriter oppugnatum, defensumque, uti multi utrimque interierint. Sed isthæc jactura major erat in eorum qui oppidum defensabant paucitate, quâ adductus Moncius turmæ unius equitum dux, unà cum Vascone quodam, (Bascos appellant, quod gentis in Hispa-

1650. niæ finibus nomen est, miræ ad iter pedibus faciundum velocitatis conscensâ naviculâ oppido exiit, exscenditque paulò infrà hostium castra, & omissâ naviculâ equum quem advexerat conscendit, properavitque Duncherium, quò brevius terrâ, quàm amne iter est, propter hujus circuitum. Vasco secundo amne Sedanum naviculâ delatus, quo loco apud Musonium res esset, nuntiavit, quod fuerat ab eo factum multoties, neque usquàm aut amne, aut terrâ offenderat.

Villequierus ab Moncio, admonitus Musonienses subsidio magnoperè indigere, postridie Duncherio proficiscitur, cum eo equitum, peditumque numero, qui satis esse visus est: partem eorum haud procul Sedano in statione collocat, quò receptus re factâ, infestâve suis foret: ab ipso Sedano trans amnem idoneam manum ad Dousium, quod ad Chierum amnem est, paulò suprà ambos confluentes amnes, procedere jubet, atque simulare eò sese pontem, quem hostes interruperant, reficere velle, factoque per noctem grandi strepitu, eò copias eorum avertere, quò cis amnem subsidia Musonium introducere copia foret. Cuncta hæc facta ex sententiâ, trecentique milites oppidum introiêre, accepti naviculis, quas Masonius Præfectus significatione ab Villequiero de adventu suo factâ paraverat, neque priùs hostes sensêre, scilicet in diversissimam partem intenti, quàm Villequierus confectâ re aliquantùm itineris antecеperat: conati sunt tamen immisso equitatu abscedentem labefactare, sed ab speculatoribus edocti pedites, equitesque Sedanum versùs in statione esse, qui Villequiero si opus foret subsidio essent, hunc longiùs persequi desiêre.

Apud Musonium oppidani haud segniorem Regi, ac rei publicæ, quàm præsidiarii dabant operam, neque labori ipsæ parcebant mulieres, aggerem portantes humeris, atque alia quæ usui ad propugnandum essent facientes, donec disjectis ad Burgundiæ portam circúmque eam omnibus, quibus defensores tegebantur, cuniculisque sub ipsum murum actis, ut amplior ruina fieret, quæ jam satis superque magna erat, Masonius Præfectus de Rege, atque de re publicâ benè meritis cùm militibus, tùm oppidanis consulendum est arbitratus: quod deditione factum est, cujus conditiones honestissimæ latæ ab hostibus sunt. Ex his tria peditum millia, tantúmdem equitum in eâ obsidione, atque oppugnatione, aut ab ferro, aut ab morbis interiêre, Autumni gravitate affectis hominum corporibus, qui loco paludoso, atque insalubri, quoniam Mosa plurimùm creverat, castra diutiùs habuerant: nam post quadragesimum modò, quàm obsideri cæperant diem, Musonienses deditionem fecêre, quod spatium ad firmissima oppida capiunda satis supráque est: Musonium verò ex omnibus quæ in finibus nostris sunt, infirmissimum semper habitum, neque uspiàm verius id esse constitit, quod vulgò dicitur, hominum virtute magis quàm mœnium firmitudine oppida defendi. Trina castra circùm oppidum hostes habuêre, quorum una Gallorum rebellium fuêre, in quibus Turena curabat: *a* Joüsius Magnipratæus ex rebellium erat grege, Musonio

a De Joyeuse, Comte de Grandpré.

Præfectus antehàc, cui & tùm ab Hispanis præfectus est: sed huic datus Proprœfectus Reinclingius, quoniam rectiùs Magnipratæum foris, atque in exercitu futurum censebant, Stephanus Gamarra omnem circùm Musonium in Campaniâ regionem cum imperio obtinere jussus. 1650.

In hostium castris fuêre & Lotharingi Faugio Duce, quorum operam Carolus quondam Lotharingiæ Dux Hispanis quotannis aliquâ locabat mercede, prætereà hunc prædarum cum ducibus, militibusque participem esse aiunt: cæteras copias queis præest Lignevilla, Carolus sibi ipsi militare per hæc æstiva voluit, atque has in Lotharingiam dimiserat. Fertæi Sannectarii discessu vacua erat ab defensoribus provincia, abductis quibus hanc obtinebat copiis, quæ Pralinoplessii exercitum augerent, Campaniæ adversùm Leopoldi conatus tuendæ. Barensis ager Lotharingiæ confinis est, quo & Carolus ab Rege Ludovico XIII. spoliatus fuerat. In eo Lignevilla Voïdium, Ligniumque oppida parùm firma cepit, ac Barem caput regionis oppugnabat, cum Fertæus in provinciam rediit.

Is primùm constitutis apud Nancium, ac Claromontium rebus, subvectoque in ea loca commeatu, ac missis undequâque militibus, ad augenda adversùm hostem qui in finibus erat præsidia, ad Sommeillas habuit castra, quò nuntiatum est Perigalium Bari Præfectum deditionem fecisse. Reliquum erat uti Lignevillam cum copiis ab Bare discedentem, si qua fieri posset, deprehenderet, quo consilio longiusculè castra habuit, uti major hostibus ab Bare discedendi, & quò vellent abeundi fiducia esset. Id planè fecêre, quos Fertæus aliquanto circuitu consecutus, quoniam pontem quà brevius iter futurum fuerat, interruperant, noctu assecutus est. Tribus vicis haud longè inter se positis consederant: in quo Lignevilla posuerat castra, eum oppugnare Fertæus postridiè aggreditur. Trecenti Lotharingi in Templo erant, quod imminebat viæ: Lignevilla cum equitum alis quinque, peditum manibus tribus, & tormentis quatuor vico proximum insederat collem, nostrosque instructâ acie opperiebatur. Fertæus nihil moratus in vico pergit ad collem, & quanquam locus subeuntibus nostris iniquus fore videbatur, tamen virtuti nihil arduum ratus, hos adverso colle evadere jubet.

In primâ acie Galli equites fuêre, queis præfectus fuit *a* Maipasius: in dextro cornu *b* Linvilla: in sinistro *c* Villarsius, ambo castrorum Præfecti: Flekensteinus cum Germanis equitibus in subsidiis fuit, pedites adversùm Templum quod hostes in vico tenebant collocati: simul & ad Templum, & ad collem pugnatum est, utrobique hostes fusi, fugatique: Equitum Tribuni tres, Protribunus unus, Procenturiones octo, è vulgo equitum, peditumque quadringenti capti, cæsi sexcenti, tormentis quæ suprà diximus quatuor, vexillis duobus, atque omnibus impedimentis nostri potiti: Lignevilla cum paucis equitibus Michaëlisfanum profugit, eòdem ex fugâ trecenti equites, peditesque aliquot,

a De Maipas.
b De Linville.
c De Villars.

1650. qui sylvarum noctisque præsidio tecti evaserant, advenêre: postridiè longiùs abiêre, Tullum, dein Lingonas versùs, ubique ab vicinis præsidus, sicuti fermè victis accedere solet, malè habiti. Ab eâ pugnâ Fertæus Lignium ducit, quod statim deditum est: arci tormenta admovere necesse fuit, cui rei ubi incautiùs operam dat, glande graviter est ictus, quo vulnere impeditus Linvillam, & Villarsium castrorum Præfectos alternis oppugnationi præesse jussit, quibus Lotharingi vitam modò pacti arcem dedidêre. Qui apud Voïdium fuêre, ii se, suaque Flekensteïno oppugnanti permittere coacti sunt, quoniam loco infirmo tormentorum verberationem opperti fuerant.

Regem, atque Reginam matrem Fontembellaqueum advenisse suprà diximus: sed post paulò ad Urbem iêre, quò summâ civium, ut ferè fit, lætitiâ accepti sunt. Mazarinum ut ne Aula ad Urbem rediret, sensisse ferunt, providentem illam fore in factiosorum potestate, quos pridem ut id fieret, omni ope niti diximus, Gasto ipse horum hortatu Reginam de reditu fatigaverat, prætereà Rohana Mombasona ex sententiâ Gondii: sed pristino more magis hyemandi ad Urbem, quàm aliis de causis Regina adducta est, ut eò rediret, parùm de factiosorum consiliis solicita, quæ vana, & inania fore sperabat, quamdiù Condæus in custodiâ esset, quem apud Gratiæ-portum ita credebat esse in tuto, ut hinc injussu suo educi non posset. Ubi primùm Aula ad Urbem advenit, atque Rohanæ cum Mazarino colloquendi copia fuit, hunc quid sibi de Gondio pollicitus esset, id ut effectum redderet, seriò admonuit: sed is primùm nectere moras, dictitare in re tantâ spatium opus esse, nihil eâdem de re urgenti Lecæ ex sententiâ respondere, objicere multa, conditiones quæ accipi nequirent ferre, atque inter hæc quid sibi sententiæ esset satis ostendere.

Post paulò Rohana, & Leca usquè adeò hominem de Gondio fatigavêre, uti nudare consilia sua coactus fuerit, cujus tanta in se, atque in rem publicam malè facta essent, eum se nequaquam Cardinalem creari velle. Id ubi Gondio est nuntiatum, neque quidquam ampliùs erat, quod animum jamdiù Mazarino infensum ab pristino odio exercendo retineret, ibi verò quæ de Condæo antehàc decreverat, ad ea patranda sibi & apud Gastonem, & apud Senatum dandam omnem operam constituit. Sed cùm ipse, atque Rohana Mombasona Gastoni autores fuissent, uti de Condæo in carcerem conjiciundo Reginæ, atque Mazarino assentiretur, pudebat nunc contrà suadere, ut hunc custodiâ emissum vellet, quamobrem non per se primùm, sed per alium hujus rei mentionem Gastoni injiciundam existimavêre.

Intereà amicos, & clientes Condæi quid sibi eâ de re sententiæ esset, certiores facit: nam Arnaldus Corbevilla noctu ad eum ventitabat, & quid actum cum eo esset, mox ad Violam referebat. Is ex Senatu Condæi clientium tùm princeps fuit, in unâ sicuti antehàc diximus Inquisitionum Classe Præses: priùsquam tamen eam rem omninò Gondius aggrederetur, sibi ab Condæo non modò de oblivione injuriæ, quam

huic

huic ut in carcerem conjiceretur, suæ tùm, ac Mazarini lubidini serviundo, fecerat, sed & de ornamentis suis, cautum voluit. Quod ubi ex sententiâ factum, Rohanam Mombasonam, ab Mazarini amicitiâ per Lecam abducere conatus est, id primùm difficile fuit, quoniam omnia de Condæo satis incerta videbantur, & cum Aulâ stare Rohanæ haud sine quæstu erat, non ita pridem ingenti summâ donatæ, eo pudorem, religionemque simulabat, si cum Mazarino fidem sine causâ mutaret, quam tamen uti quæreret, hunc se de Gondii Cardinalatu fatigaturam denuò pollicebatur, ac si denegare pertenderet, non injustam hanc ab amicitiâ discedendi causam fore. 1650.

Inter hæc Gondius ab Condæi clientibus exemplum accipit Tabularum fœderis, quas ab Mazarino huic datas aiebant, menses duos antequàm in carcerem conjiceretur, quâ tempestate lites inter ambos erant maximæ, quibus componendis id fœdus factum fuisset, cujus hæ conditiones fuère. Mazarinum fidem Condæo dare, nihil sibi, aut sororis filio Mancino, quem in magnæ fortunæ spem apud Aulam educabat, Condæi injussu expetiturum. Sororum filias tres, quæ & in Aulâ erant, quibus modò Condæo placeret, nuptum daturum. Uti Sacerdotia, potestates, & imperia quibus ipse vellet ab Rege darentur effecturum. Nihil omninò se nisi Condæi voluntate facturum, aut moliturum. Hujus Fœderis Tabulas postquàm Condæus in carcerem conjectus fuerat, Genevam missas, ut intereà in tuto essent, Condæi amici dicebant: quarum exemplo fretus Gondius Lecam qui id Gastoni ostenderet allegat. Fortè is ubi primùm Lecam vidit, huic in aurem dixit factionem virorum Principum in Senatu augeri, cavendumque magnoperè, ut ne quid novarum rerum moliatur: Leca nihil se quod de eo negotio palàm respondeat, habere ait, verùm peropus esse, uti cum eo secretò colloquatur.

Cum Gastone erat Belfortius, quo dimisso seducit Lecam in proximam porticum: eò cùm venissent Leca Gastonem rogat, ut hujus voluntate sibi quædam ab eo sciscitari liceat: factâ potestate quærit, numnam sæpiùs in Aulâ ipsi minitentur Condæum sese custodiâ emissuros? verùmne sit Mazarinum in plerisque quibus obstaret negotiis ipsi dixisse Condæum in his Reginæ morem gesturum fuisse, quem denique liberare cogeretur? Annuente Gastone prosequitur, *Hanccine Mazarini insolentiam æquo animo ferre tibi consilium est? me certè Principibus viris studere nemo omnium dicere ausit: sed pessima omnis in re publicâ gerendâ Mazarini ratio, atque singillatim ea quâ in te tali dignitate virum utitur impudentia, omnes bonos commovet, atque commonet, ut hanc non esse diutiùs tolerandam tibi dicendum putent:* dein Fœderis Mazarinum inter, & Condæum icti exemplum Gastoni porrigit, quo perlecto hic obstupuit. Magna tamen vis boni, quæ in Gastone est, hunc ab perdundo Mazarino retinebat, quod id sine rei publicæ periculo fieri non posse arbitrabatur: postremò urgenti ut id faceret Lecæ respondet, nihil se in tanto negotio nisi ex amicorum sententiâ facturum, qui si id sibi autores fuerint, tum fore uti rem aggrediatur.

1650. Ab hoc colloquio Leca ad Gondium redit, legationem renuntiat cujus successu hic lætissimus unà cum Lecâ ad Rohanam Mombasonam properat, rem huic enarrat ordine, urgentque ambo, uti denique ab Mazarini amicitiâ planè discedat, Condæi negotium apud Gastonem suscipiat, in utriusque ubi conjuncti fuerint, benevolentiâ majorem, ac certiorem ipsi, quàm in Mazarini amicitiâ spem fore. Rohana primùm hærere, neque quid sibi faciundùm esset satis expedire, nam incerta pro certis captare haud satis placebat, lubido pro Gondio, quæstus pro Mazarino suadebat: postremò animus suâpte naturâ inquies, ac varia movere solitus facilè quò Gondius volebat adductus: unicuique quid provinciæ foret, constituunt: Rohana Mombasona Gastonem, & Castronovanum Procancellarium uti Principes viros emissos custodiâ velint, se effecturam recipit: Gondius cum horum clientibus ageret, & quid in unius cujusque rem foret, de eo ab his, atque ab ipsis viris Principibus fidem acciperet: horum, atque suos in Senatu amicos confirmaret, ipse, atque Rohana frequentes apud Gastonem essent, huic quod res monebat ambo sedulò, ac continuò dicerent, qui eadem dictitarent, quàm plurimos allegarent: hæc celarent Belfortium, itidem ut ipse quæ cum Principibus viris egerat, ea ipsos celatos voluisset: nam ab *a* Avaucuriâ persuasus cum Condæi clientibus nuper clàm fœdus fecerat.

a La Duchesse de Mombason.

Intereà multi apud Gastonem de Mazarino multa secùs dicere, injicere suspicionem, huic consilium esse Principes viros emittere custodiâ, aut ipsius injussu, aut ita ut sibi uni tanti beneficii gratiam debeant, atque his fretus Gastonis potentiam imminuat. *Eo Gratiæ-portum abductos, usquè dùm hujus rei patrandæ tempus opportunum sit: anteeundum hominis consiliis, atque huic conturbandas rationes, qui simultates Gastonem inter, & Condæum alendo, & suis ipsos viribus atterendo, utroque potior usquè fuerit. Idadeò in promptu esse, si Gastonis operâ carcere Condæus emittatur, qui tanto illius beneficio devinctus omnia Gastoni posthàc sit obsecuturus: esse utrique liberos, per quorum connubia perpetuam inter se amicitiam, & gratiam confirment: eâ causâ Gastonem cum Senatu congruere opus esse, quo fretum facilè Principes viros custodia educturum.*

Hæc, atque hujuscemodi alia Gasto sæpiùs audiendo victus est, jamque angebant hominem quædam ab Mazarino temerè dicta, factaque: scilicet quod cum Buillonio, ac Rupifocaldo unà cum Brezæâ Condæi uxore Burdigalâ abeuntibus esset collocutus, id de Principibus viris emittendis custodiâ factum haud falsò existimans: præterea quod *b* Vardio Dubeco, qui Gastoni cliens erat, petenti uti Præfectus Durlano in Monteclari nuper demortui locum esset, responderat, non aliâ causâ Condæum, & Longavillam in carcerem conjectos, quàm quod arces, atque oppida munita quibus Præfecti forent, affectaverant, quæ res Gastoni magis ad se, quàm ad Vardium pertinere visa.

b Du Bec, Marquis de Vardes.

Posteà loci apud Annam Gonzagam *c* Palatini viri Principis uxorem Condæi clientes, & apud Avaucuriam Gondius, & Belfortius, cum

c La Princesse Palatine.

aliis qui Principes viros custodiâ emissos volebant, sæpiùs convenêre, 1650.
nam Condæi clientes facilè pervicerant, ut ambo de ejus rebus in commune consultarent, tametsi Belfortius occupaverat cum eo fœdus facere. Inter omnes hæc inita ratio est, uti rem in Senatu inciperent, atque eò ubi opus foret, Gasto veniret. Sed in Senatu res erat agenda ex disciplinâ hujus Ordinis, quod est ab Brezæâ Condæi uxore, & ab Annâ Mariâ Longavillâ virgine Longavillæ filiâ factum: nam singulæ libello ab Senatu postulavêre, illa ut in virum, hæc ut in patrem jure ageretur, ex formulâ quam Rex anno CIↃ. IↃC. XLVIII. edixerat, eo ad Urbem deducerentur, custodirenturque ab his quibus Senatui videretur, seu in arce Luparæ, seu aliò. Longavilla virgo præterea postulabat uti sibi ad Urbem tutò commorari liceret, intereà dùm Senatus de Patris causâ cognosceret, ut huic tali suo tempore debitam ab filiâ pietatem præstaret. Libellus Condææ traditus Petro *a* Pagano Deslandio est, de quo ad Senatum referret, quod cùm Paganus facere vellet, Molæus primarius Præses satis gnarus ægrè Aulæ futurum, si Senatus rem tantam Regis, aut Annæ Reginæ matris injussu aggrederetur, hanc disturbare nitebatur, atque efficere, ut ne libellus recitaretur: at Juvenes ex Inquisitionum Classibus strepere suo more, tumultuari, usquè adeò donec perpulêre uti libellum cum Cognitore regio communicatum Molæus vellet, de quo proximâ Mercurii die ad Senatum referretur.

a Des Landes-Payen.

Mazarinus ab Urbe aberat, in Campaniam profectus, uti Rhetelium reciperet: nam si eò hyemarent hostes, magnum provinciæ damnum allaturi videbantur, in quâ excursiones facere, & prædas pro lubidine agere, quin & haud procul Urbe quandóque vagari copia foret, eo de hac benè mereri hostem abigendo studebat, quod & sibi gloriæ, & adversùm inimicos munimento fore sperabat. Igitur hujus spei plenus maturabat iter pergere, atque ubi Catalaunum advenit, eódem copias quæ per hæc æstiva in Campaniâ fuerant, & quæ ab Aquitaniâ redierant, cogit, cæteraque oppugnando Rethelio idonea parat, quod mox ab Pralino-plessio E. T. acriter est oppugnatum.

Nihil intereà cessatum in Senatu, nam quæ dicta dies erat, eâ die frequens convênit, aderant ex composito Belfortius, Gondius, atque alii ex factione. Ibi Talonus alter ex Actoribus regiis pro Cognitore regio verba faciens, *Negat tempus quod finitum lege sit, de interrogandis iis qui in carcerem conjecti sint, & quod ea de re ante biennium Rex edixerit, quidquam ad Principes viros attinere, quos de consiliis adversùm rem publicam initis comprehensos, atque in custodiam missos ad Senatum scripseris. Cætera maleficia tùm modò persequare, ubi facta sunt: quæ verò perdundæ rei publicæ quis moliatur, ea ut ne fiant providendum, quod vix rectiùs fieri possit, quàm horum autores in custodia habendo, qua ubi educi re publica salva viri Principes possint, unius Reginæ judicium esse, neque id præter hanc quemquam dijudicare posse. Quamobrem Brezææ libellum ad Reginam mittendum videri, atque huic supplicandum, uti quidquid è republica, & ex fide sua, quo*

1650. *viri Principes custodiâ emittantur, fieri posse judicaverit, id pro clementia sua, atque benignitate factum velit. Postremò si Brezææ causa ex juris formula agenda sit, omninò libellum ejus rejiciundum, sicuti videlicet absque viri cujus in manu sit, autoritate factum, aut hujusce rei huic, quoniam vir non possit, ab Senatu potestatem faciundam*: dein Hieronymus Crispinus de libello Longavillæ virginis ad Senatum refert.

a La Roche. Opportunè tùm ad Curiæ fores advênit *a* Rupæus Dux Condæi custodum corporis, adferens ab eo, Contio, & Longavillâ litteras Condæi ipsius manu scriptas, quas uti Senatui redderet, introduci postulabat. De eo rogatus sententiam Paganus Deslandius introducendum censuit: at Memmius Præses redegit ad memoriam Patribus, cuidam haud ita pridem ab Rege ipso cum litteris misso idem negatum, Molæus adulterinas fortè esse has litteras ait, quas Cognitori, atque Actoribus regiis priùs reddi opus sit, de quibus Senatum faciant certiorem, complures litteras per novissimum tumultum, quæ aut Leopoldi, aut Curiæ Burdigalensis esse dicerentur, confictas in Urbe fuisse, atque Senatum ludibrio habitum.

Ibi Juniores ex Inquisitionum Classibus exclamare introducendum Rupæum, ac recitandas extemplò litteras: complures dictitare Cognitori, atque Actoribus regiis per novissimum tumultum redditas fuisse litteras, quas Patres celaverint: pervicit tamen Molæus uti tradendas Cognitori, atque Actoribus regiis decerneretur: sed ubi accipiundis adfuêre, ibi verò Rupæus se negavit has cuiquam, nisi ipsi Senatui redditurum, edoctus scilicet ab factiosis, quibus res Condæi curæ erant: postremò de virorum Principum litteris visum, ut has Rupæus uni ex Accensis qui ad fores Curiæ esse solent, traderet Patribus reddendas. Hæ continuò in Senatu recitatæ: sed de his, & de Longavillæ virginis libello cùm advenisset hora, quâ Senatus dimitti consuevit, non est eâ die deliberatum. Cùm verò post biduum id facere Patres pararent, Regis litteris inhibiti sunt, quibus in Regiam accersebantur, non universi, sed pauci ex Classibus, quoniam Regina morbo implicita, vel levis strepitûs vix patiens esset.

Eò cùm venissent, atque Regina pauca modò cùm more regio, tùm ob morbum esset præfata, Castronovanus Procancellarius Regis, & Reginæ verbis, *Placere utrique* ait, *uti Senatus frequens haberi desineret, atque de virorum Principum negotio agere, de quo sibi consultis iis quos in consilium adhibere soleant, ac maximè Gastone opus esse: id per morbum quo Regina laboret tùm non licere, sed brevi ubi meliusculè habuerit, factum iri.*

Postridiè quàm ad Reginam itum est, ubi hujus mandata Patres cognovêre, Juniores ex Inquisitionum Classibus clamitare, *De industria Senatûs deliberationibus adferri moram, ad eam de qua agatur rem Reginæ morbum nihil attinere, cujus sicuti par sit salutem Senatui curæ esse: secundùm hanc verò nihil virorum Principum, qui è regio sanguine sint, salute Patribus carius esse debere: hanc cælo gravi, atque insalubritate loci quo abducti sint, in dubio esse: eo maturè opus consulto, ut iis subveniatur*: pervicêre tamen majores

natu, uti post diem quintum modò de eo negotio ageretur. Ubi ea dies 1650.
advênit, redditæ sunt Senatui ab Rege litteræ, quibus de virorum Principum negotio hunc frequentem haberi denuò vetabat, dicebatque se brevî huic operam daturum: sed his posthabitis postquàm Cognitor, atque Actores regii de Brezææ, & Longavillæ virginis libellis, simul & de virorum Principum litteris eadem quæ suprà censuerant, sententiæ rogari cœptæ, quam princeps dixit Paganus, quia de Brezææ libello ad Senatum retulerat, atque ab eo initium hujus in Senatu agendæ rei factum fuerat.

Is de præsenti rei publicæ statu Reginam censuit edocendam: intereà Condæus, Contius, & Longavilla in Luparæ deducerentur arcem, ac cæteræ Curiæ rogarentur ab Senatu, ut huic se rei publicæ causâ conjunctas vellent, in hanc sententiam tres alii discessêre. Joannes *a* Naïnus rem magnam dixit agi, atque adeò dignam, quæ coram Gastone consultetur, eò hunc rogandum censere, ut in Senatum venire velit: datum continuò negotium *b* Doujato, ac Menardello ut ad Gastonem eâ de re adirent, quæ adeò dilata est in crastinum. At Regina ubi id nuntiatum est, succensere Patribus, horum audaciam apud Gastonem accusare graviùs, dein ad lacrymas, & preces delapsa obsecrare, atque obtestari, uti se negaret in Senatum iturum, quod quidem tùm impetravit.

a Le Nain.

b Doujat. Menardeau.

Dùm hæc ad Urbem agebantur, intereà loci apud Vitrium in Partensi agro Pralino-plessius coëgerat copias, Villequierum, & Hoquincurium eódem accersiverat, qui certis ipsi copiis per hæc æstiva præfuerant: prætereà ab Lotharingiâ missæ aliæ Desiderii-fanum venerant, Villequierus, Hoquincurius, & *c* Manicampus Legati Pralino-plessio in eo exercitu fuêre: Valon, *d* Bugius, Linvilla, & Aluimarius Castrorum Præfecti. Pralino-plessius inceptum suum hostibus occultare studebat, atque adeò propius Barem, quàm Rethelium, quod utrumque oppidum in eorum erat potestate, exercitum cogebat, commeatum, atque alia quæ usui forent parabat. Fine æstivorum Leopoldus Fuensaldanio, dein hic post paulò Turenæ exercitum permiserat, quem in finibus nostris hujus operâ hyematurum confidebant: nam id se facturum receperat Rethelio, Portiani-Castello, atque aliis Mosam inter, & Veslam amnes locis fretus, quibus eâ tempestate pellere hostem operæpretium nostris erat.

c De Manicamp.

d Le Marquis de Bougy.

Id uti prohiberet Turena, nec absque certamine factum iri Pralinoplessio ostentaret, ab Lucemburgensi qui ultrà Mosam est agro, ad Falconis qui cis amnem est montem movit, apud Dunum pontibus factis duobus. Id eâ gratiâ faciebat, uti Pralino-plessium eò advocaret, dein ubi appropinquasset, reducto ultrà Mosam exercitu ludificaretur, atque adeò hic quod reliquum erat idoneæ ad inceptum tempestatis præteriret. At Pralino-plessius hujus Turenæ consilii satis gnarus, & quas tùm habebat copias earum paucitatem aspernatus eo sibi properantiùs agendum statuit, dùm hæ ad suppetias Rhetelio ferendas vix satis pares videbantur. Igitur eò Villequierum, atque Hocquincurium

1650. Legatos præmittit, hunc ut improvisò ad Tugnii pontem qui ad Axonam suprà Rhetelium est, adveniat, sedulò monet, rem in celeritate positam, ut ne hunc priùs hostes rescindant, quod quidem magnam ad reficiundum adferret moram.

At is pontem interrumpere conantibus intervenit, quibus celeriter pulsis, eâ nocte ultrà amnem haud procul oppido habuit castra. Villequierus postridiè Hocquincurium secutus, unà cum eo ultrà Axonam oppidum circumsedit. Pralino-plessius, atque unà Manicampus Legatus, cum cæteris copiis ad sinistram habuêre iter, & rectà ad Rhetelium iêre. Cis Axonam suburbium est, in quo hostes paulùm nostros morati postremò in oppidum concessêre, tantaque in his insequendis celeritas est ab nostris adhibita, uti qui pons intercedit, eum rescindere copia non fuerit. In eo conservando omnis rei patrandæ ratio consistere videbatur: nam si interruptus foret, quo pacto refici posset, prohibente ex alterâ ripâ hoste, nemo satis capiebat: cæterùm amne superato portam, ac mœnia quæ ex adverso sita erant, infirma esse Manicampus asserebat, oppidi eâ parte oppugnandi Pralino-plessio autor.

Ille igitur ad caput pontis transversam instituit munitionem, quâ tecti milites glandibus ut ne pontem rescinderet, prohiberent hostem: tormentum prætereà adduci jubet, quo & pontem tutaretur, portamque, ac turrim in quâ posita erat quateret: illa properè effracta, ruinaque eâ die in turri edita est: quæ subsecuta est nox, ea reficiundo ponti consumpta, qui etsi non interruptus, tamen haud mediocriter ab hostibus labefactatus fuerat. Postridiè *a* Guadanius qui ad munitionem cum Legione quam maris appellant in statione erat, per pontem ad portam irrumpit, quâ potitus aliquandiù est, sed coactus denique ab omni hostium præsidio inde discedere. Hæc tamen tanta nostrorum audacia usquè adeò perterrefecit hostem, uti *b* Lipontius oppido Præfectus diffidens sese eorum impetum sustinere iterùm posse, deditionis conditiones confestim tulerit, quibus hæc post aliquot fieret dies, si intereà ab Turenâ quem de oppidi statu certiorem faceret, nihil auxilii adveniret. Quod cùm esset ab Pralino-plessio negatum, convênit denique, uti postridiè cum præsidio abscederet, cæteræ conditiones Lipontio honestæ fuêre, neque in eo tergiversandum Pralino-plessio visum, quia de Turenæ adventu audiebatur.

a Le Marquis de Gadagne.

b Li Ponti.

Sed is ubi deditum ab Lipontio Rhetelium accepit, retrò convertit agmen, dabatque operam, ut ne prælium facere cogeretur. Editis eâ gratiâ, munitisque naturâ locis & ducebat agmen, & habebat castra. At Pralino-plessius recepto Rhetelio æquioribus locis hostem sequebatur, monitus ab Mazarino cum illo esse pugnandum, qui aliter hybernis in Galliâ habendis prohiberi non posset. Ita quamvis unius propè diei intervallo hostes abessent, ubi Pralino-plessius Rhetelio moverat, hos tamen post biduum est assecutus, cùm aliquantum noctis itineri faciundo consumpsisset. Dein propè æquo gradu Turena per colles, Pralino-plessius per subjectos campos progressus: sed hic uti viâ faciliori, ita

celeriùs aliquanto pergebat iter facere, paratus, intentuſque adoriri hoſtem, ubi in planitiem deſcenderet. 1650.

Eo conſilio agmen itineri, & prælio jam ante inſtructum paulisper conſtituit. In dextro cornu equitum alæ quindecim fuêre, certis de more intervallis conſtitutæ, eò Villequierus, ac Manicampus Legati, prætereà Pralino-pleſſii filius Caſtrorum Præfectus curabant. In ſubſidiis fuêre Germani equites, queis Flekenſteinus Caſtrorum Præfectus præerat in octo alas diſtributi. In ſiniſtro cornu equitum alæ decem, eò Hocquincurius, & Rhoſa Germanus Legati, *a* Navaillius, ac *b* Sangeneſius frater, & *c* Corvalius Caſtrorum Præfecti curabant. In ſubſidiis equitum alæ novem, quibus *d* Coſſæus Caſtrorum Præfectus præfuit. *e* In mediâ acie pedites fuêre, ſex in fronte cohortes quibus Valon, & Pradella Caſtrorum Præfecti præeſſe juſſi, dein aliquo intervallo quinque collocatæ in ſubſidiis, prætereà equitum turmæ quatuor, quarum una gravioris armaturæ fuit. In utroque cornu quoniam hoſtes equitum numero præſtabant, ſclopetarii equitibus admixti quingenti: Pralino-pleſſius inter cornu dextrum, & mediam aciem ſibi delegit locum, utrique ſicuti res moneret conſulturus. Ponè mediam aciem *f* Linvilla fuit Caſtrorum Præfectus, cum duabus Montaterii, & Corvallii cohortibus, Nigromonaſterii, & Fertæi, ac Maipaſii equitum alis, ultimum laborantibus, ſi ita fors ferret, noſtris ſubſidium.

a Le Comte de Navaille.
b Le Marquis de S. Geniez.
c Le Vicomte de Courval.
d Le Comte de Coſſé.
Vallon.
e De Pradelle.
f De Linville.
De Montatére.

Ita inſtructâ acie, Pralino-pleſſius ipſe cum equitibus aliquot, an vallis quæ inter utramque jacebat aciem, ſatis prælio faciundo commoda eſſet, exploratum iit, cui Turena colle deſcendens, quâ de causâ incertum, quoniam is ipſi locus firmiſſimus erat, obviam venit: proceſſêre & noſtri Imperatoris juſſu: ſimul ab ſiniſtro cornu Hocquincurius homo impiger adoritur hoſtem acriter, pellitque equites Hiſpanos, qui ſeu metu, ſeu de induſtriâ loco ceſſêre: continuò monitus eſt Hocquincurius ab Guayo aciem inſtruere ſolito, quem in editiorem quemdam locum ab lævâ miſerat, quinque equitum alas in valle proximâ, haud procul ab eâ viâ, quâ equites Hiſpani fugam intenderant, in inſidiis latere. Eò continuò ipſe cum duabus equitum alis properat: hoſtes ne primum quidem hominis impetum ſuſtinuêre, ſed primo congreſſu fuſi, fugatique: dein ad dextram rediit, quò Hiſpani equites è primâ ſeſe colligebant fugâ colle freti, atque ordines reſtituere conabantur, eos Hocquincurius vix dùm instructos oppreſſit. Sed alii Germanis equitibus noſtris, quibus præerat Roſa, hoſtes imminebant, majori numero, quàm ut ab illis ſuſtineri poſſent, ni ſubſidio veniſſet Coſſæus, cum duabus equitum alis, quæ unà cum Germanis hoſtes fudêre, atque fugavêre, ita ut nulli eâ parte reliqui eſſent.

In cornu dextro longè diverſa noſtrorum fortuna erat, quoniam Turena cum hoſtium cornu ſiniſtro, in quo rebelles Galli fuêre, noſtros urgebat: virtus utriſque par, fortuna noſtris primùm iniquior fuit. Igitur propiores facti inter ſe, ut equorum capitibus arietarent, tamen brevioribus ſclopetis glandes emittere ſuperſedebant, nam rati qui poſte-

1650. riùs id facerent, id ipsis magno usui futurum: quamobrem minantes invicem id ut hostis prior faceret hunc adducere conabantur: factum denique priùs est ab hostibus, ex quo a Augustus Choiseulius Pralino-plessius Comes qui inter primos ordines versabatur, glande ictus occubuit: quæ res tametsi in Castrorum Præfecto, atque Imperatoris filio periculum cæteris, metumque ostentabat, nihilo tamen est segniùs ab omnibus dimicatum. Sed quò Pralino-plessius pater in acie delegerat locum, eò major impetus, conatusque hostium fuit, atque adeò nostri postquàm diù, multúmque pugnaverant, loco cessêre, victi numero, quoniam qui ex hostibus in subsidiis fuerant, ii ubi æquo marte suos cum nostris decertare vident, ac metuunt ut ne pellantur, ipsis auxilio venerant: nostris autem non eadem auxilii copia fuit, cessante, incertum quâ de causâ, Flekensteïno, ac Germanis equitibus, quos in dextro cornu subsidiarios esse diximus.

a Auguste de Choiseuil, Comte du Plessis-Praslin.

Sed in eo tam aspero negotio Pralino-plessius haud quaquàm territus, nam in hoc homine mira est animi tranquillitas, firmitudoque, gravioris armaturæ turmam, tresque alias levioris armaturæ, quæ ponè mediam peditum aciem erant, turmas accersi jubet, atque hanc hostibus recentem, firmamque opponit manum. Lussingius qui gravioris equitum turmæ præerat (hæc Thomæ Sabaudici viri Principis fuit) uno, & altero confosso equo tamen egregiè porrò dimicans hostium impetum sustinuit, cùm intereà Pralino-plessius equitum qui loco cesserant, restituit ordines, in eo Manicampi Legati, & Romaneti Castrorum adjutoris usus operâ: postremò Flekensteïnus cum equitibus Germanis movit se, acie jam absque ejus ope restitutâ.

Hostes & ipsi perturbatis tametsi rem benè eâ parte usquè gesserant, ordinibus, iis restituendis operam dederant, dùm idem ab Pralino-plessio fiebat. Sed ubi Flekensteïnus cum recenti Germanorum equitatu in eos jam ex primo certamine fatigatos procurrit, hujus impetu coacti & ipsi vicissim loco cessêre, donec equitum alæ duæ venêre subsidio. Ibi nostris iterùm perturbatis equitibus, pulsisque, hostes in peditum manus, quibus media constabat acies, incidêre: sed his planè equitum præsidio dextrâ, lævâque nudatis, quos diversim secundæ, atque adversæ res longiùs amoverant, audacia pro muro fuit: nam quacúmque hostes aderant, conversâ fronte, atque prælongis objectis hastis, sclopetariisque qui ab lateribus de more hastatis fuêre, glandes non nisi ex propinquo in hostes mittentibus, tantum iis sui metum fecêre, ut intereà ponè pedites iterum Pralino-plessius, ac Manicampus Legatus, tametsi jamdiù saucius equitum ordines restituerint. Tùm opportunè advênit Villequierus, cum his qui in ultimo cornu dextro fuerant equitibus, quibus fretus adversum pepulerat hostem, ipsumque Turenam longiusculè prosecutus fuerat, donec Imperatorem, mediamque aciem pulsis equitibus nostris, qui propiores eam fuerant, laborare accepit.

Ea res revocaverat ab persequendo hoste hominem, qui collectis cæteris qui passim, ac sine ordine, ut ferè fit, fugiente hoste equitibus subsidio

subsidio venit Pralino-plessio. Is tùm cum omni equitatu, peditibusque ultimùm in hostes procurrit: hi partim inordinati, sparsique toto campo, qui videlicet equites nostros pepulerant, dein pedites acriter oppugnaverant, alii, equitum scilicet alæ duæ, peditum item manus duæ stabant ex adverso intacti, atque integri: ante hos erant tormenta, quibus tametsi aliquam stragem nostrorum tùm fecère, eorum tamen impetum haud inhibuère: cui ubi se impares sentiunt, equites capessunt fugam, pedites ab suis deserti postquàm emisère sclopetis glandes, in potestate victorum fuère. 1650.

Tùm Pralino-plessius collecto omni equitatu, præter eos qui ex cornu sinistro cum Hocquincurio hostem persequebantur, ac prætereà peditibus, ut ne quid partam haud dubiè omni ex parte victoriam, ut sunt omnia mortalium incerta, fortè corrumperet, suorum hostes prosequentium vestigiis institit. Tormenta illorum, impedimenta, carrique, peditum vexilla viginti (nam singulis cohortibus unum modò fuit) equitum octuaginta quatuor capta: captivi fuère insignes Stephanus Gamarra Hispanus, Turenæ sicuti Collega datus, qui omnem hominis observaret rationem, prætereà *a* Faugius qui Lotharingorum equitum parti præerat, *b* Lignevilla qui cæteros ductabat unà cum Turena profugerat, è perfugis Gallis *c* Buttevilla Mommorancius Haucurius, Serisius, Jarsæus è Melitensi Militiâ, *d* Quintinius Comes, duo millia ducenti è vulgo equitum, peditumque, major aliquanto numerus eorum qui potestate factâ apud Germanorum, Hibernorum, Polonorumque copias, quæ Regi merent, sacramento dixère, cæsorum in pugnâ, atque fugâ millia duo, atque ampliùs, inter quos è Palatinâ Gente vir Princeps unus, & Tribuni sex, cæteri omnes Tribuni capti, præter Bossutum Comitem, & Reensem. Ita quæ de hybernis in Galliâ Turena Hispanis erat pollicitus, ea non modò vana, sed & aspera, fœdaque evenère.

a Fauge.
b Ligneville.
c Le Comte de Bouteville.
Haucour.
Serisi.
Le Chevalier de Jarzé.
d Le Comte de Quintin.

E nostris præter Pralino-plessii filium, *e* Alvimarus, Wala Hibernus, Corvallius *f* Vicecomes, Rosa Germanus castrorum Præfecti omnes, *g* Hospitalius Vicecomes, Bensius Tribunus Germanus, atque alii desiderati, vulnerati propè omnes, qui aliquo numero in exercitu fuère, tanta in hoc prælio virtus hostium fuit, scilicet qui Gallis rebellibus freti pugnaverant. Qui ex his captivi fuère, eos Imperator, atque Legati ægrè ab injuriâ prohibuère, de quibus recenti imbutus cæde miles, sicuti de patriæ proditoribus supplicium sumere ardebat. Bugius ad Portiani-castellum intereà missus oppidum post malam hostium pugnam continuò deditum recipit, item alia omnia quæ Mosam inter, & Axonam hostes præsidiis tenebant, loca recepta. Jam dudùm æstivorum exierat tempus, quo factum est, uti copias in hyberna dimittere necesse fuerit.

e Alvimar.
f Le Vicomte de Courval.
Le Colonel. Rose.
g Le Vicomte de l'Hôpital.
Bens.

Hìc victoriâ præclarus Mazarinus ad Urbem venturus videbatur: neque quisquam omnium erat, quin hanc de Belfortio, & Gondio huic dudum infensis, æquè ac de Turenâ, atque Hispanis, partam, atque

1650. adeò Mazarini domi, forisque proſtratos hoſtes arbitraretur, neque illi ſibi modò ereptam hominis pellendi facultatem rebantur, ſed & de ſuâ ipſi ſalute ſoliciti erant: Gaſto cujus potentiâ freti tanta adversùm Mazarinum incœperant, haud ſatis firmus contra tantam hominis gratiam, gloriamque futurus habebatur, ſtatimque Regis, ac Reginæ matris arbitrio Belfortium, & Gondium permiſſurus, ipſi ſibi aut vincula, aut exilium portendi eâ victoriâ minimè dubitabant. Qui Mazarino ſtudebant, huic uno ore autores erant, *Uti Regem, Reginamque matrem, omnemque Aulam evocaret ab urbe, aut ad hanc cum exercitu victore accederet, ita perterrefactum Gaſtonem, Senatum, Populumque, ultrò ipſi Belfortium, Gondium, ac cæteros ex factione dedituros, neque commiſſuros Patres, plebemve, uti fortunas ſuas paucorum hominum cauſa in diſcrimen iterùm adducerent, nupero maxime tumultu edocti belli incommoda ad ſe, præmia ſi quæ ſint, ad viros Principes pertinere: ſin Mazarinus ceſſet, illos enimverò haud ceſſaturos, neque ſola hujus victoriæ fama, atque gloria ab peſſimis quæ inierint, conſiliis deterritum iri, majus aliquid, atque fortius opus eſſe.* Sed ipſe fractos inimicorum tantæ victoriæ famâ conatûs exiſtimans hac uti neſcivit. Igitur ad Regem, Reginamque de re publicâ in Campaniæ finibus benè geſtâ, metuque hybernorum, atque excurſionum ad Urbem ſublato, profligatis, atque occidione occiſis hoſtibus dat litteras, quibus perlectis decreta ſupplicatio eſt.

Contrà qui Mazarino inimici erant, ii quidquid in victoriâ boni eſſet, Pralino-pleſſii Imperatoris, Ducum, ac militum virtuti tribuêre. *Rhetelii ea tempeſtate recipiundi, præterea pugnandi conſilium quod ab Mazarino profectum ſit, pravum, atque temerarium fuiſſe: finibus noſtris antehàc hoſtes deceſſiſſe, neque tantùm ab paucis quæ eis Moſam reliquiſſent, præſidiis periculi fuiſſe, ut ea gratia quieta movere, hoſtem in fines noſtros revocare, rem omnem publicam in diſcrimen adducere neceſſe fuerit. Hoſtes numero plures, quibus animis cum noſtris conflixiſſe? tantis hercule uti proxime victoriam fuerint. Quod non vicerint Dei benignitate in nos, atque Imperatoris, ac militum virtute, uti vincere potuerint, quod magis futurum videbatur, Mazarini temeritate factum. Hunc ſibi conſcium multa perperam in re publica quæ ipſi immeritò permiſſa ſit, fециſſe, in aliena opera, atque virtute, atque in diſcrimine publico ſibi famam, & gloriam quæſiiſſe, quibus illa munita forent. Quod contrà eſſe debere res ipſa moneat, cùm hac culpa noviſſima cumulus cæteris acceſſerit. Eo decere Patres ad vindicandum attentiores eſſe, quod uti ſatis tutò facere poſſint, id modò Mazarinum devictis, pulſiſque hoſtibus rei publicæ præſtitiſſe.* Hæc Belfortius, hæc Gondius, aliique dictitabant, pronioreſque ad credenda cuncti erant, quod homini inviſo gratiam debere pudet, pigetque: eo Mazarinum perperam, quàm rectè feciſſe malebant, totamque rei benè geſtæ gloriam in Pralino-pleſſium, malè conſultæ invidiam in Mazarinum facilè conferebant.

At Rohana Mombaſona quæ Gondio favebat, neque tamen palàm Mazarino malè dicere, aut facere audebat, diffidens hunc ab Aulâ pelli poſſe Reginæ gratiâ fretum, hominem apud eam aſtutè labefactare

aggreditur. Igitur cum eâ familiariter ut ferè fit inter mulieres, colloquendo, *Mazarini fortunam miserari, cui uni omnium res secundæ in perniciem vertant: tantam esse in hunc vim invidiæ, uti victoria ab eo parta quæ rei publicæ, ac singulis saluti sit, huic modò cladem portendere videatur. Reginæ in eo tuendo constantiam sibi quidem, atque omnibus qui hominis virtutem noverint, probari: cæterùm in his quæ ad rem publicam attineant, plurium sententiæ obsequendum, ne frustrà obstiteris. Horum eò evasisse audaciam, uti Reginæ metuendum videatur, quorsùm evasura demùm sit, ni Mazarinum amoveat ab republicâ, atque in eo omni propè Aulæ, Senatus, Populoque morem gerat. Hunc omnium in eam rem consensum hujusmodi esse, ut eo denique coacta id factura videatur ingratiis, quod maturè factum in gratiâ habeatur. Isthæc se pro re publicâ, pro fide sua, proque suo in Reginam studio dicere, ut ne huic sua bonitas, æquitasque dùm alteri magis, quàm sibi consulit, fraudi sit.* 1650.

Regina Rohanæ tametsi quæ dixerat, ea illi gravissima fuissent, nihil tamen duriùs respondit, quàm se hanc Mazarino amiciorem credidisse, quàm ut hunc ab re publicâ amotum vellet: dein Mazarinum de illius erga hunc animo fecit per litteras certiorem. Sed & ad eum Rohana statim scripsit, significans *post victoriam omnium Ordinum in hunc invidiam immensùm crevisse: ea Reginam permotam hæsisse, an is sibi porrò tuendus esset, quod ubi ipsa pro familiaritate senserit, Reginam in sua adversùm hunc benevolentia, ac perpetuo hujus tuendi studio confirmasse.* Hanc ubi epistolam perlegit Mazarinus, admiratus Rohanæ simulationem, indignatusque sese ab eâ ludibrio haberi, projectam in terram epistolam pede proculcat, pellitque in proximum focum, mala ingerens in mulierem multa, neque dicto ullo quod eâ dignum crederet, abstinuit, neque tamen palàm ab hujus amicitiâ sibi discedendum constituit, ut ne illa pejus diceret, faceretve.

Intereà Gondius apud amicos quos habebat in Senatu, atque apud alios ubicúmque poterat, Mazarinum porrò criminari, dictitare, *Hunc ad Urbem venire atrocem, atque ultionis avidum. Imminere plerisque ex Senatu exilium, plebi vectigalia, atque tributa, eò rem rediisse, ut hæc patiunda indigna viris, aut abigendus Mazarinus sit. Id adeò in promptu esse, si Gasto, Patresque unà tendant, quod cupientissima plebe facturi sint, apud quam maxima Mazarinus invidia laboret. Magnam Aulæ partem Gastoni obsecuturam, in qua & ejus, & Condæi permulti clientes sint. Contra tot hominum consensum Mazarino parùm in Regina præsidii fore. Quare hanc navarent rei publicæ operam, ut ab hac Gastonis, Condæi, Senatûs, Populique, atque omnium bonorum hostis amoveretur.*

Igitur de Brezææ, & Longavillæ virginis libellis, ac de Condæi litteris Senatus porrò consultus est, rogatique sententiam sunt, quibus huic dicendæ spatium antehàc non fuerat: pauci reliqui erant, inter quos Gondius. *Is palàm esse,* ait, *sese in hoc negotio nusquàm gratiam exercere, qui rei publicæ causa, cum Condæo inimicitias suscipere non recusarit: sed eas ejusdem rei publicæ causa lubentem deponere, quæ sibi semper vita ipsa carior futura sit: neque obstare quidquam, quin regio sanguini quod debeatur ab*

1650. *homine Gallo, id ipsi cum fide præstet. Isthuc plane posthabitum, ubi viri Principes quorum salus ad rem publicam tantopere pertineat, Gratiæ-portum abducti sint, quò ex propinquo mari, ut fere fit, ac ob recedentem æstum limoso solo, adeò grave cælum sit, uti vix eò agitare diutiùs sine vitæ periculo posse videantur: pessimam in re tanta Mazarini fuisse rationem, quæ eadem in aliis prope omnibus magno cum rei publicæ damno sit. Quæ in hanc mala ex eadem causa antehàc orta sint, ea latere neminem, quibus uti præverteretur sese pacem cum Burdigalensibus suasisse, ac præterea ab Hispanis ultrò oblatam accipiundam censuisse. Nihil certe quod magis in rem publicam domi, forisque esset, fieri potuisse quis non videat? quod tamen sibi vitio datum sit. Eo vel maxime existimandi copiam esse, quàm grave sit Mazarino quemquam aut in Senatu, aut aliò, quid in rem publicam sit providere, atque de eo sententiam libere dicere: quo magis Senatui curæ esse debeat, ut ne quid ex tam prava hominis agendi ratione detrimenti capiat. Sese igitur Regem, atque Reginam matrem edocendos censere, quid ista virorum Principum ad Gratiæ-portum abductio rei publicæ intersit: præterea de tributis, & vectigalibus, quàm acerbe, & crudeliter exigantur: milites in patria sicuti in hostico agitare, rapere impune civibus omnia, neque secùs atque hostes vastitatem Galliæ facere: postremò cuncta quæ perperàm fiant, accidantve ab pessimis Mazarini consiliis proficisci. Una Dei benignitate evenisse, ut hostes sine æstivorum regni finibus pulsi sint, quo commodiùs rem publicam curare liceat, ut hac domi recte constituta pax denique foris fiat, ab qua & initium sententiæ de Republica dicendæ, & finem posthàc Patres facere deceat.*

Addidit in sententiam *Rogandum Gastonem, uti cum Senatu sentiat, atque unà operam det, quo Regina & rei publicæ mala cognoscere, & his quæ necessaria sint, remedia adhibere velit. De Longavilla virgine Reginæ supplicandum, ut illi in Urbe tutò esse liceat, neque id afflictæ solatium, uti patri quæ filiam deceant officia præstare possit, ademptum velit.* Quidam quod fieret Senatûs Decretum, id ad alias Curias perscribendum, mittendumque censuerant, quod quidem Gondius tametsi optimum factu se arbitrari ait, tamen in Reginæ æquitate, Gastonis operâ, atque Senatûs prudentiâ eam spem sibi sitam, ut id non usu venturum existimaret.

Hæc hominis oratio ejus consilia satis indicabat, qui Mazarino ostentare modò suam in Senatu, atque apud Gastonem gratiam, potentiamque vellet, cujus metu adductus huic animum explere cogeretur: nequedùm enim de viris Principibus custodiâ educendis quidquam censuerat, neque de Senatûs Decreto ad cæteras Curias mittendo, ut ea res omnis in Gastonis ubi in Senatum veniret, atque adeò in suâ, quodammodò potestate esset, ita ut hanc urgere, aut prolatare pro lubidine posset. Senatûs tamen Decretum fit, uti Rex, atque Regina mater de viris Principibus custodiâ emittendis admonerentur, atque edocerentur quid isthuc rei publicæ interesse hic Ordo censeret, jussique Cognitor, atque Actores regii ad Procancellarium adire, ut hujus operâ scirent, quâ die Rex, atque Regina qui ab Senatu mitterentur, eos ad se venire vellent: postridiè Procancellarius

ubi per Reginæ valetudinem liceret, poteſtatem adeundi factum iri reſpondit. 1650.

Inter hæc Mazarinus ad Urbem venit, cui ſic eſt obviam proceſſum, uti victori decebat, effuſâ in occurſum omni propè Aulâ: quod reliquum fuit hominem in Regiâ opperiebatur, magnaque erat contentio qui primi rhedâ exſcendentem adirent, ſalvum, & victorem venire ſeſe gaudere dicerent. Is inter gratulantium voces ad Reginæ ubi Rex filius erat, conclave pervenit, ab his perliberaliter acceptus, collaudatuſque ob res tàm præclarè geſtas: ac certè hic Mazarini ad Urbem, & Regiam adventus ſpeciem quamdam habuit Triumphi. In hoc modò offenſum amici aiebant, quod non victorem deportaſſet exercitum, uti factioſos qui huic perniciem moliebantur, oblato metu coërceret.

Cùm in Galliâ omnia porrò perturbata fore viderentur, tùm verò Innocentius X. Pontifex Regem injuriæ opportunum eſt arbitratus, huic videlicet infenſus, quia quam Barberinis ipſe inferre voluerat, eam his in fidem, & clientelam acceptis prohibuerat. Romæ Henricus Stampæus Valancæus Regis Legatus apud Pontificem erat, cui hic inſigne quidpiam facere decrevit, quod in Regem redundare neceſſe erat. Valancæus apud ædes Antonii Barberini Cardinalis quæ vicinæ Pontificiis apud Caballimontem ſunt, agitabat, quod Innocentio ægrè erat, ex ingenti in Barberinos, & Gallos odio, quo incenſus has ædes Rupellas appellabat, contumelioſo in Regem nomine, ſicuti & hunc, & hujus Legatum, & omnes Gallos cenſeret hæreticos eſſe, quorum urbs ſicuti primaria Rupellæ antehàc fuêre.

Sed hanc Ludovicus XIII. poſt diuturnam oppugnationem ad deditionem denique pridem redegerat, ac munitionibus nudaverat, ſummâ cum tantæ rei geſtæ gloriâ, ac luculento teſtimonio nihil ipſi magis cordi fuiſſe, quàm hæreſim in Galliâ abolere, cui rei conficiundæ nihil poſthàc omnium omiſerat, quod ad ſe attineret: ſed unius Dei eſt animos hominum vincere, & in viam reducere. Iniquum igitur fuit Valancæi Regis Legati ædes Rupellas ab Innocentio appellari: ſed has diruere huic conſilium fuiſſe aiunt, neque aliter id prohiberi potuiſſe, quàm has Valancæo Regis Legato permittendo, quin & has Antonium Regi venum dediſſe vulgatum eſt. Id & Pontifici ſuprà quàm dici poteſt grave fuit, ſcilicet indignanti etiam in Barberinorum res quæ ædes ſuas propè contingerent, Regis potentiam ſuâ majorem Romæ videri: ſed hunc æquum erat in prohibendâ, quàm Pontificem in faciundâ injuriâ plus poſſe.

Neapolitani exules plerique qui per tumultum nuper domi exortum Hiſpanis adverſi, Gallis æqui fue ant, poſtquàm illi potiores apud Neapolim fuêre, Romam profugerant, neque ſe Pontificis fidei ſcilicet qui Hiſpanis faveret, omninò permittere auſi, in Valancæi viciniâ agitabant, confiſi ſeſe more majorum ob Legati verecundiam intactos, inviolatoſque fore. Fortè accidit uti propè Pontificis qui ad Caballimontis ædes pertinent, hortos atrox fieret cædes, quam deditâ operâ

1650. Pontifex ab exulibus factam sese credere simulavit, statimque ad Valancæum misit, qui postularet, ut hujus voluntate conquirere in ejus viciniâ Neapolitanos exules liceret, ab quibus perpetratam cædem arbitraretur. Valancæum puduit id Pontifici denegare, aut videri sicariis præsidio esse, eo per sese licere respondit, modò ut ne id palàm, neque interdiù fieret: addidit qui missus ad eum erat, famam esse & in ejus ædibus hujusmodi sicarios receptum habere, sed ne eò quidem satis tutos fore Legatus respondit, quibus postremis verbis in fraudem, quam huic Pontifex struere decreverat, incidit, atque eò hunc adducere consilium fuerat, uti dici posset hujus voluntate conquisitionem in ipsiusmet ædibus fieri potuisse.

Quæ subsecuta est nox, eam exules alius aliò exegêre, moniti ab Legato, ut ne deprehenderentur, sed nihil ad eos hæc omnis res attinebat. Postridiè multâ jam luce, contrà quàm convenerat, pedites, equitesque Pontificii circùm Legati ædes adsunt, stationes haud procul portis locant, dein qui præerant duo apertis fortè foribus introëunt armati. Valancæus paulò antè è lecto consurrexerat, pauci ex familiâ aderant, cùm adesse antè ædes armatos, duos deindè ingressos nuntiatum. Is novâ, atque insolitâ re perculsus, qui ædes ingressi erant, eos positis armis ad se venire jubet, qui fide acceptâ nihil id sibi fraudi futurum ad Legatum adeunt: eos graviter modò increpitos tametsi quæ fecissent ea se hujus voluntate facere arbitratos dicerent, dimisit: dein qui Legati in Urbe erant, eos quid in Regem, atque in se contrà jus gentium Pontifex admisisset, certiores facit, rem tàm atrocem videri, uti sibi rus abscedendum judicet, donec quid Regi sententiæ sit rescìscat, & post paulò rus altero ab Urbe lapide secessit.

Pontifex continuò expurgare se, nihil quod Regi, aut hujus Legato injuriosum esset, factum voluisse, tantummodò ut ab sicariis quos in ejus viciniâ agitare fama erat, circà ædes suas cædes ne fierent, providere voluntate Legati, atque ex ejus sententiâ, quam priùs exquisiverit. Ita nihil Regi admodùm causæ esse visum, quamobrem Valancæus diutiùs abesset urbe, quò brevî rediit, atque pro more ad Pontificem de Regis rebus adiit, quo in negotio Venetorum Legati opera Regi, ac Valancæo pulchrè processit, ut hæc qualiscúmque controversia cum bonâ utrimque gratiâ componeretur. Sed isthìc fraudulentam Pontificis rationem omnes animadvertent, qui cùm apertè injuriam Regis Legato facere non auderet, hanc furtim, & clàm ita fecit, uti sui expurgandi facultas aliqua esset, neque eo minùs odio se suo serviisse credidit.

Hoc anno mortem obiêre Henricus, & Claudius [a] Memmii fratres, hunc [b] Avauxium Comitem ex Rure quod habebat nobili, sicuti in Galliâ mos est, appellavêre, multis Legationibus quas continenter obierat clarissimus, nam in eo & fides, & virtus, & solertia, dicendi, scribendique peritia, atque ingens animus fuit, summam Regni Quæsturam quo pacto domi gesserit, ac postremò abdicaverit, suprà diximus.

[a] Le President de Mesme.
[b] Le Comte d'Avaux.

Henricus summus in Senatu vir fuit, dignusque qui hujus ordinis princeps foret, cui honori adipiscendo aut nimia virtus, aut nimius animus fortasse obfuit. Decessit & hoc anno *a* Carolus Valesius, extremâ ætate, primùm Arverniæ Comes, dein Inculismæ Dux appellatus: is Carolo IX. Regi natus ex concubinâ fuerat: quæ virum Principem decuit, ea pace, belloque gessit, ubi pax, pleraque tempora in venando, cæterisque quibus corpus exercetur, ubi bellum erat in imperiis egit. Margarita *b* Gondia, matrona nobilitate, atque sanctitate vitæ juxta insignis naturæ concessit & hoc eodem anno: huic Megnelaïus Marchio ante annos sexaginta vir fuerat, dein eo mortuo in viduitate reliquam exegit vitam, sibi minimam ex amplissimis prædiorum, aliorumque bonorum fructibus annuis summam retinuit, reliqua miseris, atque egentibus distribuit. Obiit & *c* Carola Margarita Mommorantia, quæ Henrici Condæi uxor fuerat, formâ ubi florebat ætas egregiâ, atque luculentâ, Ludovici Condæi mater, ac præterea Armandi Contii, & Annæ Borboniæ Condeæ Longavillæ uxoris.

1650.

a Charle de Valois, Duc d'Angoulesme.

b La Marquise de Meignelay.

c La Princesse de Condé.

JOAN· LABARDÆI MATROLARUM AD SEQUANAM MARCHIONIS

DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM LIBER NONUS.

EPITOME.

1651. *QUITUM Tribuni ab Rege creati. Molæus unà cum aliis ex Senatu ad Regem, ac Reginam matrem de viris Principibus custodiâ eximendis adiit. Gondius de Cardinalatu negato plane Mazarino infensus. Gastonis cum viris Principibus de his custodiâ eximendis fœdus. Senatus odium Gondius in Mazarinum accendit. Ordinem Ecclesiasticum, atque Nobilitatem uti cum Gastone de Principibus viris custodiâ eximendis sentirent, adducit. Gasto se negat venturum in Regiam, nedùm in Consilium regium, usque dùm Mazarinus abierit. Hic abit denique. Gratiæ-portum proficiscitur, Condæum, Contium, & Longavillam ita emittit custodiâ, ut hi eâ de re ipsi nullam gratiam debere se putent. Viri Principes ad Urbem properant. Mazarinus ad Regni fines iter maturat. Diplomate Regis edicitur viros Principes extrà noxam esse. Altero Diplomate Extranei etiam civitate donati arceantur ab omni re publicâ, atque Cardinales omnes. Id Gondio grave, atque Ecclesiastico omni Ordini. Eâ de re habita apud Regem, ac Reginam matrem vehemens ab Georgio Aubussono Eberodunensium Archiepiscopo oratio. Ubi Condæus ad Urbem, ibi & Condæa soror ab Satenaio venit. Hispani sese de pace, aut induciis tùm agere velle simulavère. Turena postquàm de liberandis viris Principibus fidem impleverat, ab Hispanis pacem detrectantibus rectè discedit. Regina per Servianum, & Lionnum cum Condæo de Mazarini in Aulam reditu agit. Ab Castronovano signum regium reposci jubet, quod Molæo tradidit. Condæus de Caprosâ virgine ab Contio ducendâ sententiam mutat. Robana Mombazona virginis mater, atque Gondius Gastonem in Molæum, & Chavignium Condæi clientes*

clientes impellit. Regina uti Gastoni morem gereret, regium Signum ab Molæo repetit, quod est Seguiero Cancellario redditum. Robana Mombazona in Condæum odio incensa de infectis filiæ cum Contio nuptiis, atque item Gondius, Buillonius, Turena, Molæus, Anna Gonzaga, alii aliâ de causâ ab Condæo descivêre. Nemorosius, ac Rupifocaldus mansêre in amicitiâ. Belfortius, & Chavignius uti Gasto porrò Condæo fautor esset, operam dabant. Spernonius Aquitaniam Condæo permittendam deponit, atque hic vicissim Æduos qui Spernonio permittantur. Mazarinus per Zungum Ondedeum in Galliam missum Gondio de Cardinalatu, Robanæ Mombazonæ de Castronovano Regii Consilii principe faciundo, Molæo de Signo regio reddendo, Annæ Gonzagæ de summâ Quæsturâ Vetusvillæ tradenda fidem dat, atque hos omnes ab Condæo abalienatos sibi adjungit. Condæus vano metu territus fugit ab Urbe, ac Mauri-fanum secedit, neque priùs in Aulam redit, quàm abactis Serviano, Telliero, & Lionno Mazarini clientibus. Tilladetus Brisiaco discedit, quod manet in Carlevosii Proprætecti potestate. Caroli Regis interfectores Britanni ab Philippo Hispaniæ Rege amici appellati. Barcino in Catalonia Hispanis dedita. Hispani finibus Subalpinorum ab Santandrea Mombruno pulsi. Almontius Villequierus Equitum Tribunus rem in Belgio egregiè sustentavit. Gastonis, & Condæi de habendis Regni comitiis consilium, in quo constitueretur ex quorum consilio Rex rem publicam gereret. Rex Id. Septemb. venit in Senatum, uti capessendi per sese Regni more majorum initium faceret. Castronovanus regii Consilii princeps factus. Regium Signum Molæo redditum. Summa Quæstura Vetusvillæ mandata. Rex de Gondii Cardinalatu ad Pontificem scribit. Condæus secedit. Aulam spe pacis attinet. Regis, ac Reginæ matris ad Fontembellaqueum, dein ad Avaricum Biturigum profectio. Turris eò diruitur. Paliiavius Muronem obsidet. Rex in Pictonas proficiscitur. Harcurius Rupellarum turres recipit. Cuniaco Condæum pellit. Hunc in Aquitaniam persequitur. Classis Hispanica ad Condæum in Garumnæ æstuarium venit, cui Battevilla præfuit: huic Liburnum Condæus tradit Burdigala haud procul. Rex edicit Condæum, Contium, Condæam, Nemorosium, ac Rupifocaldum, quique Sectam Condæi sequerentur hostes esse. Hujus Edicti promulgatio tantisper ab Gastone prohibita. Condæi ad Senatum litteræ in Mazarinum, Castronovanum, Molæum, Gondium. Rumor de Mazarini reditu. Senatûs ea de re ad Regem Legatio. 1651.

PRINCIPIO hujus anni *a* Antonio Almontio Villequiero, atque Carolo *b* Monchio Hocquincurio qui egregiam rei publicæ in nuperâ post Rethelium deditum pugnâ operam navaverant, digna suâ virtute præmia ab Rege tributa sunt: item & Jacobo *c* Stampæo Fertimbaltio, *d* Henrico Sannectario Fertæo *e* Jacobo Russello Grancæo viris fortibus, ac strenuis, qui consimilem in variis præliis, atque urbium expugnationibus operam Regi, ac rei publicæ dederant, hi enim omnes Tribuni Equitum creati sunt. Fertimbaltius Gastoni cliens est, cæteri Regi, atque Reginæ matri, nec non Mazarino addicti. Fertæus Lotharingiam cum exercitu obtinet provinciam, in quâ Vicherium Castellum, ac Mirecurium oppidum cum arce haud infirmâ ab Lotharingis dùm ipse nuper in Campaniâ esset, occupata loca brevî recepit.

a D'Aumont de Villequier.
b Monchy d'Hoquincour.
c D'Estempe de la Ferté-Imbault.
d Henry de Sennecterre de la Ferté.
e Jacque Roussel de Grançey.

Eeee

1651. Diximus antehàc Reginam morbo impeditam quos Senatus ad se mittere decreverat, eos usquedum sibi meliusculè esset, distulisse: postremò tamen his ad illam adire XI. Calend. Februarias copia fuit. Eâ die Molæus in Reginæ cubiculum cum cæteris qui ipsi comites ex Senatu aderant, introductus hanc adhuc in lectulo ex morbo jacentem, Regemque filium ad pulvinum sedentem invenit, quibus graviter ait more suo. *Paulò antè victricem Galliam, at propè victam, domi, forisque bello oppressam per nupera æstiva fuisse. Neque id mirum, cùm jaceant in carcere, ac tenebris viri Principes, quibus orbata quodammodò res publica summum in discrimen adducta sit. Ubi comprehensi, & in vincula conjecti sint, ibi verò pessimam hujus gerendæ quæ ineatur rationem, universam Galliam cum suo magno malo sensisse, quod de Reginâ dictum Senatus nolit, sed magis de eo, cujus consilio id designatum, factumque sit. Arcana Imperii quædam esse, nec sine his rectè administrari posse rem publicam, sed vix esse hujusmodi, uti perpetuò arcana esse debeant.*

De Principibus viris Senatum, & omnes bonos sic existimasse, multis, gravibusque de causis in carcerem conjectos, quas tempus, & dies patefaceret. Nam quæ recenti re ad hunc Ordinem perscriptæ sint, eas leves, futilesque fuisse. Senatum in procuratione Regni Reginæ permisisse, quam Gasto, atque Henricus Condæus consilio, atque operâ juvarent, rei publicæ salutem positam credidisse. In Condæi patris locum Ludovicum filium successisse, neque inter hasce tres personas necessarium concordiæ vinculum frangi, aut dissolvi usquàm debuisse. Nam eo soluto omnia mala in rem publicam quasi effractâ quæ prohibebat mole irrupisse. Hæc uti desinant, atque res publica ex pristinâ fortunâ, atque gloriâ geratur, ejusdem virtute opus esse, quâ fretus Rex domi, forisque victor antehàc fuerit, quæ quamdiù clausa, ac parietibus indigni carceris circumscripta erit, tamdiù nec bellum fortiter geri, nec pacem denique honestam fieri posse, quorum alterum ab altero pendeat.

Viros è regiâ gente Principes munimenta Regni esse, quæ amoveri sine hujus pernicie nequeant. Id jam annum sensisse suo damno Galliam, quod ut ne diutiùs sentiat, providendum videri. Abductos ab oculis Senatûs viros Principes, ab animis abduci non posse, qui anxii, atque soliciti sint, quamdiù vita eorum loco insalubri, atque gravi cælo in dubio erit, quos magis res publicæ redditos oporteat. Regem, atque Reginam matrem his de rebus humillimè edocendos, commonefaciendosque Senatum censuisse, quem ut ne quid detrimenti res publica capiat curare deceat. Tacuisse aliquamdiù Majestatis verecundiâ, post ubi neque tempore Principum virorum miseriæ modum fieri, & diutiùs tacere rei publicæ damno, ac sibi dedecori futurum sensit, postremò quod & re publica, & sese dignum esset, proloqui, & Regi, atque Reginæ matri significare voluisse.

Qui si in eo negotio tardiores fuerint, totius præterea Galliæ voces personaturas eorum auribus, uti metuendum videatur, ne id ipsismet denique fraudi sit. Certè si cessent, Senatum haud cessaturum, sed omni ope enisurum, ut ne ea causa res publica pessum eat. Regi igitur, atque Reginæ supplicare, uti viros Principes carcere emissos velint, quò soluti vinculis, ac rei publicæ restituti, huic, atque Regi bonam, fidelemque porrò navent operam, atque intereà uti Longavillæ vir-

gini in urbe tuto esse, & patri quæ filiam deceat, præstare pietatem Regis, ac Reginæ voluntate liceat. Ubi Molæus dicendi finem fecit, Regina ex Consilii sententiâ postquàm hanc exquisiverit, se responsuram ait, ita qui ab Senatu ad Regem, Reginamque matrem venerant, dimissi, tempusque procedebat, quod in hujuscemodi negotiis quandóque magno adjumento est. 1651.

Senatum suprà diximus censuisse, ut ne posthàc de virorum Principum negotio nisi Gastone coram ageretur, quoniam ad rem publicam magnoperè pertineret: Patribus prætereà usui erat, ut hic in eâ gerendâ Reginæ datus adjutor Consultis, atque Decretis suis interesset, quo majorem ex hujus præsentiâ vim haberent. Sed nondùm Gondius Gastonis flexerat animum, ut ab Reginâ sicuti factum est posteà, de Principibus viris dissentire vellet. Igitur qui ab Senatu ad hunc rogatum ut in Curiam veniret, missi fuerant, iis ita respondit, ut qui de virorum Principum negotio quid sibi sentiundum, aut faciundum esset, nondum satis sciret, neque adeò in Curiam iturus esset: Senatui tamen gratias egit, quod se tantæ rei consultandæ adesse vellet, quod quidem se satis maturè posthàc facturum speraret.

Sed ubi in hoc Ordine Gondius ex sententiâ procedere Principum virorum negotium videt, neque huic conficiundo, pellendoque Mazarino deesse aliud, quàm Gastonis cum Senatu consensum, illum aggreditur, docetque; *Diutiùs viros Principes carcere attineri non posse, quo Senatus, populusque hos emissos velit. Id satis perspicere Mazarinum, atque adeò cum eorum amicis, & clientibus agere, quo sibi aliquam ex eâ regratiam paret: dictitare se quo Gastoni gratificaretur, adductum ut hos in carcerem conjectos voluerit, atque id modò obstare, ut ne statim dimittantur, nam sibi cum bonâ ejus gratiâ id faciundum: si tamen ei rei pergat adversari, posthabitis ejus rationibus hanc confecturum, modò ut viri Principes fidem dent, sese ipsi amicos, & adversùm quosvis, ne ipso quidem Gastone excepto, præsidio futuros. Hanc esse perpetuam eorum qui apud Reges gratia polleant, disciplinam, ut inter virorum Principum quas alant discordias, statum dignitatis non modò teneant, sed & immensùm augeant. Eam rem planè ab Mazarino agi, qui Principes viros sua magis, quàm Gastonis opera carcere emissos, atque huic adversos esse velit. Probè meminisse Gastonem, quæ contra ipsum Richelius fecerit, eadem moliri Mazarinum. Paucos restare menses, quibus in Procuratione Regni Regina porrò futura sit: his elapsis Regem filium ea ætate futurum, uti more majorum regnum per sese sit administraturus, cujus autoritate nixum Mazarinum quæ quantaque designaturum, qui Reginæ modò gratia fretus tanta usquè fecerit? Id ut ne accidat, magnopere cavendum, atque eo pellendum Aula hominem, adjungendos Gastoni Principes viros, cujus rei magna facultas sit, si ipse una cum Senatu operam det, uti carcere emittantur. Hos tanto beneficio devinctos in Gastonis potestate perpetuò futuros. Eamdem Senatui cautionem esse, ut ne Mazarino, aut alteri qui item gratia apud Regem valeat, sicuti antehac Richelio obnoxius sit. Eo Principibus viris custodia emittendis studere, Gastonisque potentiam sicuti par sit, in Aula pellere velle, ita alteros, alteris præsidio futuros.*

1651. His, atque aliis hujuſcemodi facilis ſuâpte naturâ Gaſtonis animus adductus eſt denique, ut hanc omnem rem Gondio permitteret, qui Condæi clientibus, atque amicis quas videretur conditiones ferret, quibus ut ne hæc Principum virorum ab carcere eductio Gaſtoni fraudi, at magis præſidio, atque ornamento eſſet, caveretur. Is igitur cum Annâ Gonzagâ Palatini uxore, & Amedæo Sabaudico Nemoroſio Duce, qui pro Condæo paciſcebantur, de conditionibus fœderis convênit, cujus Tabulæ ab Antonio Croiſſio Fouqueto Senatore confectæ ſunt. Huic homini divitiæ pro fortunâ ſatis amplæ fuêre, quæ animos faciebant, ita ut munia Conſiliarii in Senatu vix ſe ſatis digna deputaret, niſi quia ad majora gradum facere poſſe videbantur, eâ tempeſtate videlicet, quâ non modò Senatui univerſo, ſed & magis quibuſdam ex hoc Ordine rem publicam attingere ſumma lubido erat. Id *a* Croiſſio ſingillatim conſilii fuit, atque item Ludovico *b* Franciſco Fabro Commartino, cujus avus Procancellarius fuerat, ambo Gondio amici, qui ſi gratiâ, & potentiâ valeret, ſeſe Quatuorviros futuros ſperabant. In hoc fœdere quæ viſa ad viros Principes cuſtodiâ eximendos conducere, ea cavebantur: ſed Gondius qui id non his, ſed ſibi potiſſimùm faciebat, de Mazarino Aulâ pellendo præterea caveri voluit, quem ut ne hi cuſtodiâ emitterentur maximè obſtare, & quem abigi in rem publicam eſſe dicebat. At Condæi amici qui ſatis ſcirent, quam incerta in Aulâ ſint omnia, cum Gondio, Belfortio, atque aliis ex factione ita ſibi agendum cenſebant, ut ſi horum operâ viri Principes carcere emitterentur, cuncta quæ fœdere cavebantur, iis ſummâ fide præſtarent: ſin id minùs procederet, ſibi integrum volebant eſſe, cum Mazarino de re eâdem agere: quamobrem de hoc pellendo fœdere caveri haud æquum cenſebant, ſatiſque eſſe putabant, de gratiâ referendâ omnibus qui Principibus viris cuſtodiâ eximendis operam commodarent, paciſci, non autem de pernicie cujuſquam.

a Fouquet de Croiſſy.
b Le Févre de Commartin.

Eâ tempeſtate Rupifocaldus ſe ab Annâ Gonzagâ ad Urbem accerſitum memorat, ſcilicet incertâ, atque anxiâ, quorsùm denique tanta res evaderet, quæ magnam in Aulâ mutationem, atque perturbationem portendere videretur, ex variis eorum qui huic admixti erant conſiliis, atque ſtudiis, & quamvis cum Mazarino antehàc de viris Principibus emittendis cuſtodiâ fruſtrà egiſſet, tamen ſubjiciebat animus, experiundum denuò, utrùm eò adduci poſſet, nam hæc brevior, certiorque via eſſe videbatur. In eâdem Rupifocaldus ſententiâ fuit, atque cum Mazarino eâ de re agere cœpit, docuitque ſicut apud Burgum antehàc fecerat, Principes viros diutiùs in cuſtodiâ eſſe non poſſe, neque id paſſuros Gaſtonem, ac Senatum, ac denique factioſos in Aulâ, & in Urbe, qui omnes de his emittendis certò congruant, & ut id fiat ſubitò daturi ſint operam.

At Mazarinus hæc non ex vero, ſed ex Rupifocaldi adversùs Condæum ſtudio dici credidit, qui nihil ſingulare de Gaſtonis, Senatûs, & factioſorum in eam rem conſenſu adferebat. Ter eâ de re Rupifocal-

dus cum Mazarino collocutus est, atque huic liquidò dixit denique, nisi tùm sibi de viris Principibus emittendis custodiâ fidem dare vellet, & quibus conditionibus id fieret, convenire, hujus rei posthàc nullam copiam fore, de quâ nihilo magis adductus est Mazarinus, ut huic auscultaret. 1651.

Omni igitur de Mazarino abjectâ spe, Condæi amici sibi denique cum Gondio transigendum esse intellexêre, cui adeò explendus animus fuit, & de pellendo Mazarino cavendum. Fœdus itaque cum factiosis, confectum est: sed convênit ubi ab Croissio apud Annam Gonzagam hujus conditiones recitarentur, quæ de pellendo Mazarino perscripta erat, ea uti prætermitteretur, ut ne Belfortius qui cum cæteris fœderi adscribendis adfuturus erat, hanc rescisceret, atque de more Avaucuriæ renuntiaret, cujus operâ ad Reginam, aut ad Mazarinum permanaret.

Belfortius igitur fœderi sicuti cæteri nomen adscripsit, nihil ampliùs in eo esse arbitratus, quàm quod fuerat recitatum: & quoniam id apud se deponi postulabat, ubi relatum in tabulas foret, aut alterum hujus exemplum, quod videlicet penes factiosos debebat esse, altero penes Gonzagam manente, convênit tamen ut unæ modò fœderis Tabulæ essent, atque hæ Blammenio Inquisitionum Præsidi custodiendæ traderentur, quas nusquàm proferret, nisi ex consensu Gondii, atque Violæ item Inquisitionum Præsidis.

Post paulò Fœdus aliud factum est inter Gastonem, & viros Principes, paciscentibus horum nomine Annâ Gonzagâ, & Nemorosio: eo de viris Principibus emittendis custodiâ idem quod priori cavebatur, quod & ratum habebat Gasto, dein de nuptiis Alansonæ Virginis Gastonis filiæ cum Angiano Condæi filio, ac de nuptiis Caprosæ virginis cum Contio: prætereà ab Condæo ubi in Aulâ esset, nihil de Administris aut pellendis, aut qui pulsi essent, revocandis factum iri, nec Magistri Equitum Munus hunc sibi expetiturum. Postremò Condæi amici Gondio scripto cavêre, ubi Gasto hunc Cardinalem creari vellet, Condæum pro virili daturum operam, ut id fieret. Hæc omnia Croissius, & Commartinus scribarum factionis personam agentes ad Gastonem tulêre, quibus nomen adscriberet, quod quidem tam negligenter fecit, ut ne priùs ea legeret, aut recitari juberet, tantam eâ tempestate Gondio habebat fidem, ex cujus sententiâ hæc perscripta, atque confecta omnia scibat esse.

a Mademoiselle d'Alençon. Mademoiselle de Chevreuse.

Posteà loci Gondius omnem adhibuit operam, uti Senatus ab Reginâ super virorum Principum negotio responsum flagitaret. Id hujusmodi fuit. *Senatum ubi quid occurreret quod ad Regis autoritatem pertineret, hunc ea de re certiorem antehàc facere consuevisse, neque edocendum, aut admonendum, aut quidquam aliud statim decernere. Id factum singillatim ubi litteræ ad hunc Ordinem ab viris Principibus scriptæ sint: ab Ludovico Condæo patrum nostrorum memoria, qui tùm ab Aula dissentiebat: nostra item memoria ab ipso Gastone. Eo mirum videri, Brezææ Condæi uxoris, & Longa-*

1651. *villæ Virginis libellos, prætereà Condæi, Contii, & Longavillæ patris litteras ab Senatu Rege inconsulto acceptas, ac de his relatum, decretumque uti de viris Principibus custodia emittendis, Rex, atque Regina mater admonerentur, cùm de utroque libello, atque de litteris priùs faciundi certiores fuerint, opperiundumque quid vellent, juberentque. Quæ quamquàm neque rectè, neque ordine facta sint, & omnis ea res ab Rege pendeat, de qua hujus injussu Senatui cognoscere fas non fuerit, nihil tamen hæc obstare, quò minùs Rex, atque Regina mater viros Principes, quod sine rei publicæ damno, malove fiat, custodia emissos velint. Sed priùs Condæam Longavillæ uxorem, Turenam, atque alios, qui ea gratia arma ceperint, ab his discedere æquum esse: quod uti sine fraude facere possint, Regem Edictum ea de re perscribi jussurum, quod in Senatu promulgetur: ubi illi discesserint ab armis, tùm fore uti viri Principes statim custodia emittantur.*

Hæc ubi Senatui ab Molæo renuntiata sunt, nihil antiquiùs Patres habuêre, quàm ut Edictum statim ad se promulgandum mitteretur, jussique subitò Cognitor, atque Actores regii ad Procancellarium adire, postulaturi ut eam rem maturare vellet, qui Edictum, brevî ad Senatum missum iri respondit. Continuò clamitavêre suo more ex Inquisitionum Classibus Juniores, ei rei adferri ab Mazarino moram, uti Rege Inaugurationis ejus specie urbe abducto sicuti futurum fama ferat, Senatum ludificetur, statim de eo negotio referendum, dicendasque sententias. Contrà Molæus proloqui multa, conturbare rem, atque altercatione tempus consumere, donec hoc multùm dilapso sicuti Junioribus concedens sententias rogaturus videbatur, cùm Gondius sibi priùs Patres faciundos ait certiores Gastonis verbis, huic cum Reginâ convenire, falsóque in vulgus jactari inter eos simultates esse, neque eo minùs tamen ipsum Principes viros carcere emissos velle, quod uti fiat omni ope enisurum. Quæ ab Gondio dicta, ea mirificè jucunda Senatui fuêre, nam dubitanti quid Gastoni animi, & consilii esset, neque enim credibile erat, hunc facilè adduci posse, uti Condæum in Aulâ sicuti antehàc florentem, gratiâ, famâ, potentiâ sibi æqualem, ac magis quod dicendum hic sit, potiorem videret. Tanta tamen homini facilitas fuit, uti quemadmodùm nuper adversùm Condæum ex Rohanæ Mombasonæ, & Gondii voluntate, ita tunc pro eodem suâ quasi pro gloriâ niteretur.

Dimisso Senatu Gondius ad Gastonem iit, uti quid in hoc Ordine actum fuerat, certiorem faceret, quàm gratum, atque jucundum Patribus rescîscere hunc custodiâ Principes viros emissos velle, quantaque laus de hoc consilio hominem sequatur, edocet: Gasto lætari, ubi videt quæ sibi Gondius autor fuerat, ea ex sententiâ procedere, atque huic in dies majorem habere fidem. Post paulò Tellierus ab Reginâ ad Gastonem missus advênit, sciscitatum num suâ sponte Gondius, an ipsius Gastonis jussu hunc viros Principes custodiâ emissos velle in Senatu dixisset? cui orationi commotior solito respondit, Gondium quæ dixerit, eâ voluntate suâ dixisse, neque dictum, factumve ejus sibi non probatum iri. His magis, magisque intellexit Mazarinus, sibi Gasto-

nem infensum, & cum ipsis Principibus viris de his custodiâ emittendis agendum esse denique, ut ne cui alteri hujus rei gratiam deberent: sperabat tamen quæ usquè Reginæ apud Gastonem autoritas, atque fides fuerat, hanc facilè effecturam, ut ne ab suis consiliis, ac rationibus discederet. 1651.

Sed ubi in Regiam habendo de republicâ Consilio venit, hujusmodi incidit res, quæ Gondio exagitandi, ac denique pellendi Mazarini maximam facultatem dedit. Nam ubi hic Gastonem docere vult de Gondii, ac Belfortii ambitiosis consiliis, quæ uti sibi feliciter eveniant, nihil pensi habeant perturbare omnia, & eò deducere, quò pridem summo cum rei publicæ periculo domi, forisque fuerint, postremò & quosdam ex Senatu eódem intendere ait, neque multùm abesse ab Britannorum consiliis, qui per Administri latus ipsum Carolum Regem petierint: se quidem illos tùm ab re publicâ amotum velle, cæterùm nec Gastoni fortè, nec Reginæ ipsi posthàc æquiores fore. Inter hæc Fairfacis, & Cromvelii nominibus illos omnes appellasse quidam dictitavêre, sceleratissimorum videlicet hominum, quos regiæ cædis in Britanniâ per juris speciem patratæ autores fuisse aiunt: eò denique evasit Mazarinus, uti se quod novisset, nihil commeritum diceret, quo Gastonis gratiâ, atque benevolentiâ indignior quàm antehàc haberetur, qui si porrò æquus esse vellet, nihil se ab cæteris quibusvis pertimescere, quò minùs porrò utilem Regi, Reginæ matri, atque rei publicæ navet operam.

Ubi Gasto domum redierat, quæ in Consilio Mazarinus dixerat, ea Gondio narravit ordine, qui oblatam occasionem eorum quæ ille in Patres jactaverat, haud prætermittendam ratus, Gastoni persuadet, ut hæc Senatui ab se patefacta velit, quem in Mazarinum jam ita accendere facile sit, ut nisi eo non Aulâ modò, sed & Regni finibus pulso nusquàm conquiescat. Postquàm isthuc Gastoni satis placuit, porrò ut ne huic integrum esset ab suâ de Mazarino pellendo sententiâ discedere, Castronovanum Procancellarium, Neovillam Villaregium Equitum Tribunum, ac Regis pueritiæ Moderatorem, & Tellierum Quatuorvirum accersendos ait, qui ubi adfuêre, iis Gasto mandavit uti verbis suis Reginæ nuntiarent, sese nusquàm in Regiam, nedùm in Consilium iturum quamdiù eò adesset Mazarinus, in quem nonnulla atrocia dixit, dein conversus ad Villaregium sese sicuti Regi in omni Regno per hujus pueritiam Legatum jubere, ut hujus porrò curam gereret, atque hunc diligenter custodiret, in quo si esset offensum, id sciret capitis sui periculo factum iri. Id eo dicebatur, ut ne Rex abduceretur Urbe, nam multa simul, atque ingentia Gondius moliebatur. Castronovanus, atque alii mollire Gastonis animum, & ab hujuscemodi consiliis deterrere velle, quod cùm frustrà fecissent, ad Reginam iêre, uti quæ Gasto jusserat, ea renuntiarent, sed eadem hæc Castronovanus huic prædicere potuerat, qui videlicet de omni hac in Mazarinum fabricâ Gastoni, Rohanæ Mombasonæ, atque Gondio conscius esset.

1651. Intereà Mazarinus vix quidquam aut mitigando Gastonis ab Gondio in se concitato animo, aut quo adversùm hunc satis munitus foret, reperiebat. Jam de emittendis custodiâ viris Principibus consilium ceperat, sed uti satis spatii esset dubitabat, ad hanc rem, ita ut sibi saluti foret, conficiundam, quam si invitus facere videretur, nullâ in gratiâ habituri essent: dein ægrè adducebatur, ut hos dimitti vellet, ac ne id quidem satis placebat Gondio, qui hos modò ad Urbem adductos, & in potestate Gastonis esse voluisset. Ita solertiâ, atque astutiâ ambo inter se decertabant, sed disparibus opibus Mazarinus, qui haud satis caverat, uti Gasto in cujusvis alterius, quàm in Gondii potestate esset, qui preterea Senatu, Populoque quàm æquissimis utebatur.

Igitur omnibus modis Mazarinus prolatare, ac producere Principum virorum negotium constituit: sese usquè percupidum esse dixerat horum custodiâ emittendorum, sed obstare Gastonem, cujus injussu rem tantam facere nequiret: nam id Gramontio nuper responderat postulanti ut ne diutiùs Condæum in custodiâ esse vellet, qui subitò ad Gastonem ierat, dixeratque in hujus manu esse, uti viri Principes emitterentur custodiâ, quandò ab Reginâ nihil moræ esset, id sibi dixisse Mazarinum, qui hujus animum pernosceret. Ibi verò Gasto in se item quidquam moræ esse negaverat, jusseratque Gramontium ad Reginam adire, atque id ipsi suis verbis dicere, quod post paulò Gasto in Consilio confirmaverat, objurgaveratque eâ de re Mazarinum, sicuti diuturnioris virorum Principum custodiæ invidiam in se rejicere vellet. Tùm hic Reginæ autor fuerat, uti Gramontium ad Gratiæ-portum mitteret, ac simul Lionnum, cum quibus unà Goulasius Gastonis Scriba proficisceretur, dein is ipse huic rei moram attulerat, opperiens quid res, aut tempus adferret: postremò ubi id procellosum ex Gastonis iracundiâ esse sensit, tum demùm Gramontium ad Principes viros ire jubet, tantaque ejus in eo negotio aut properantia, aut astutia fuit, uti quas iis ferret conditiones, nullas dederit, pollicitus eas se continuò missurum: nam nonnulla huic spes reliqua erat per Reginæ cum Gastone colloquium hujus animum flectendi, & ab Gondii consiliis avertendi.

Igitur Reginam impulit, uti Castronovanum, Villaregium, & Tellierum iterùm ad Gastonem ire juberet, oratum ut in Regiam venire ne gravaretur, daretque id rei publicæ, uti de hac secum necessario maximè tempore Regina consultare posset. Sed Gondius talem Gastonis cum Reginâ collocutionem metuens ante provideraat, ut ne ad hanc adduci se sineret. Itaque Castronovanus Reginæ perindè esse ait, si Gasto veniret in Regiam, aut hic eam ad se venire vellet, quæ nihil rei publicæ, aut concordiæ causâ abnuat: sed ne id quidem tùm Gastoni satis placuit. Venêre ad hunc eâdem de causâ Cæsar Vindocinus, & Carolus Ellebovius, qui nihil magis ab eo impetravêre. Cùm tamen Gasto si Regina ultrò veniret ad se, vix colloquium effugere posse probè intelligeret, Belfortium, & Gondium accersit, ex quorum planè vo

luntate

luntate cum illâ ageret. Sed hæc consilium mutaverat, quod ob optimatum, & nobilium in Regiâ contrà quàm Mazarinus speraverat, frequentiam factum aiebant. In Reginæ vultu, atque oratione magna firmitas, securitasque erat, nequedùm ad Senatum mittere visum Diploma, quod de viris Principibus emittendis custodiâ perscriptum fuerat, missæ modò litteræ sunt, quibus ei rei mora adferebatur. 1651.

Intereà Gondius qui in pellendo Aulâ Mazarino omnem spem positam habebat, idque sibi maximè faciundum decreverat, in Senatum III. Non. Februarias venit, atque ubi Patres docuit Gastonem in suâ de viris Principibus sententiâ perseverare, quæ Mazarinus cum Gastone colloquendo Reginâ coràm dixerat, ea Patribus narravit. *Hos Regis potentiam imminutam velle, neque ab Britannorum consiliis longè abesse, sibi quidem primùm infensos, sed nec Gastoni, neque Reginæ ipsi æquiores futuros. Isthæc Gastonem falsa esse respondisse, neque in Senatu, aut Urbe quemquam esse alienum ab eâ quam Regi debeat fide, ac suam ea de re lubentem interpositurum: qui Mazarinum oderint, eos non Regem odisse, adversùm quem omnium summa caritas cum summa veneratione conjuncta sit: parceret igitur quod ad se unum pertineret, id cum Rege communicare velle, & tenerum hujus animum injustissimo in suos odio imbuere, quod hospite, atque advena in Galliæ perniciem nato dignum esset:* dein quæ Gasto ab Castronovano, Villaregio, ac Telliero Reginæ nuntiari jusserat, Senatum edocet.

Ad hæc immane quantùm cuncti exarserint, uti jam nemo omnium esset, quin pellendum Aulâ, regnoque Mazarinum dubitaret: duriùs sensêre quidam, conjiciundum in carcerem, alii trahendum in Senatum, uti de omni re publicâ ab se gestâ rationem redderet, postremò Senatus censuit, uti de hoc amovendo Reginæ mox supplicaretur, sicuti posteà videbimus. Post paulò Gasto in Senatum venit, quem ubi est ingressus, subitò nuntiatur adesse Rhodium in vestibulo Curiæ, qui uti sibi ab Rege litteras Senatui reddere copia sit, postulet. Continuò exclamavêre plerique, neque accipiundas, neque recitandas litteras, neque Rhodio potestatem faciundam: nuper decretum fuisse, ut ne hujusmodi litteræ ubi quid consultari cœptum esset, acciperentur, quæ conturbandis modò rebus scribantur, neque has aliâ causâ ab Mazarino missas. Contrà Molæus, paucique alii nitebantur, tantusque fuit altercantium rumor, uti res propiùs tumultum esset.

Gastonis modò præsentia Molæum attinuit, ut ne consurgeret, abscederetque, tanta Juniorum de persequendo negotio, sententiis dicendis, rejiciundisque litteris pertinacia erat, remque postremò tenuissent, ni Gasto moderandos Juvenum animos, atque ad se quidpiam attinere ratus, ut ne omnis Majestatis verecundia eorum mentibus excideret, & accipiundas, & recitandas litteras, & Senatum Rhodio dandum censuisset. Dein ubi hæ recitatæ, censuit item morem gerendum Regi, atque sicuti præcipiebat, mittendos qui audirent ea quæ vellet, juberetque: sed intereà autor fuit, ut ne Senatus Curiâ egrederetur, opperiens tametsi otiosus quid huic Rex nuntiari vellet, eo pacto & Re-

Ffff

1651. gi, & officio satisfacturos: hæc sententia plena singularis prudentiæ visa, atque in eam omnes discessêre. Missi extemplò Molæus, atque alii Præsides, & Consiliarii ex Classibus, qui post meridiem modò rediêre.

Tùm Molæus sibi, atque aliis ab Castronovano Procancellario Regis, ac Reginæ verbis dictum ait, *Hanc rescivisse quædam ab Gondio de Mazarino perperàm, & falsò Senatui renuntiata, quo in hunc Patrum animos commoveret: cæterùm Mazarinum nihil aliud in Consilio nuper dixisse, quàm quosdam ex eo Ordine non sibi modò, sed & regiæ potentiæ infensos, cui sæpiùs modum facere velint, & qui postquàm se ab republica amoverint, ne Gastoni quidem, atque Reginæ ipsi satis æqui futuri sint: si quid prætereà Senatui renuntiatum sit, mera ad conflandam Mazarino invidiam Gondii commenta fuisse: dein Gastonem Reginæ significasse posthàc se regio Consilio non adfuturum, neque omnino in Regiam venturum, quamdiù Mazarinus in ea foret. Id eo gravius Reginæ esse, quod ipsa sibi conscia sit, cum Gastone quàm amicissimè, & summa cum fide egisse, neque hunc quidquam de omni republica celasse. Quod cùm ita sit, nihil arbitrari causæ esse, quamobrem Gasto dissidium inter se, atque illam esse Senatui, populoque ostentare velit, quod ab Gondio machinatum Regina non dubitet, cui Gasto nimium fidei habeat. De viris Principibus emittendis custodia se cum eo sentire: sed id ut ex rei publicæ commodo fiat, atque alia omnia gerantur, necesse esse Gastonem in Consilium regium redire, neque ab se dissidere, quod omnibus precibus ab eo postulet.* Postremò Molæus ait Castronovanum eadem sibi perscripta tradidisse, si quid fortè memoriæ vitio in dicendo prætermisisset, dein hæc paucis Reginam ipsam confirmasse, atque dixisse sibi non esse consilium Regem filium Urbe abducere, sed contrà si abesset, hunc se eâ tempestate reducturam.

Secundùm hæc Lomenius Brienna unus ex Quatuorviris ait Gastoni, Reginam impensiùs orare, ut ad se venire velit, hujusmodi res tunc cum maximè agi, dequibus hoc consulto opus sit. Gasto priusquàm respondeat recitandum id esse ait, quod Castronovanus Molæo scripto tradiderit, qui nihil aliud esse quàm quod ipse jam dixerat satis sciens, Gastonem orare, atque obtestari institit, ut ad Reginam ire vellet, donec fatigatus, ac propè victus Molæi oratione, & precibus, postremò quod Senatus sibi autor esset, id se facturum recepit, neque recusare se, quin ad Reginam adeat, & reverentiâ, & obsequio, & studio, atque officio adductum, sed impediri metu, cujus haud levis causa sit: pergentem nihilo segniùs de eâ re Molæum, Belfortius interpellat, rogans an id satis tutò Gasto facere posset? ille affirmat posse, adjecitque Senatum fidem daturum: ad hanc vocem fit ab Junioribus clamor, ut qui ab Molæo dissentirent, neque eo deterritus est ab orando, obsecrandoque Gastone, ut in Regiam ire vellet, homo summâ gravitate, atque constantiâ, qui in Reginæ, atque Gastonis colloquio, ac concordiâ rei publicæ salutem positam præclarè intelligeret.

Sed qui id omni ope prohibere volebat Gondius, is Gastonem om-

nem eam rem Senatui permisisse ait, ex cujus sententiâ quid sibi faciundum foret, constitueret: hanc non unius, aut alterius, sed universi Ordinis esse, eo exquirendas singulorum sententias videri. Iterùm fit ab Junioribus clamor cum Gondio sentientibus, quo Molæus ubi se videt cogi denique, uti sententias rogaret, priùs tamen quod Castronovanus sibi scripto tradiderat, id recitandum curat, quod antehàc abnuerat: sed tum nihil occurrit aliud, quo tempus tereret, moramque rogandis sententiis adferret. At Gasto scripto recitato Briennæ ita locutus est, uti cui in Regiam ire consilium non esset. Dein Patribus ait: *Initium simultatis secum exercendæ Mazarinum fecisse, ex eo quod ante annum Aquitanici tumultûs sedandi causa Aquitaniam Spernonio abrogandam censuerat: auctam simultatem ex eadem sua ubi Rex profectionem in Aquitaniam adornabat sententia, quoniam eò copias abduci, nudarique Regni fines rei publicæ damno futurum providebat: dein quod ubi bellum in Aquitania geri cœptum fuerat, id conditionibus componi, quàm Burdigalensium excidio confici maluerat, uti copiæ in fines Belgium versùs subitò redirent: præterea quod viros Principes Gratiæ-portum abduci invitus siverat: postremò quod & Senatum, & Gondium, & Belfortium, Mazarino permittere noluerat, prædicanti extrà se unum omnes cæteros qui sibi inimici forent, facile pessùm daturum: sed se unum ab Italici hominis fraude fore immunem quis dare fidem audeat? cui adeò sese haud rectè commissurum sentiat.* 1651.

Hanc Gastonis orationem Juniorum clamor est consecutus, sententias rogari jubentium. Molæus igitur Cognitorem, atque Actores regios si quid in rem præsentem Senatui dicendum habeant, proloqui jubet: ibi Talonus Actor regius neminem ait ambigere posse quin Mazarinus facessere debeat: de colloquio verò, atque Gastonis cum Reginâ concordiâ multis disseruit, docuitque in eâ rei publicæ salutem positam, atque adeò Gastonem obsecravit, atque obtestatus est, uti de eâ re omnium bonorum, atque ipsius quæ ejus fidem imploret rei publicæ precibus exorari se fineret, parceretque hanc onerare miseriis, quas ex Reginæ, atque hujus discordiâ eventuras cuncti provideant. Hæc magna vi, atque eloquentiâ dicta commovêre Gastonis animum suâpte naturâ ad bonum, quàm ad malum flecti faciliorem. Sed hunc obfirmaverat Gondius, prætereà Margarita uxor, atque ex priori uxore Anna Maria Ludovica filia, quas in Curiâ adfuisse in his quas lucernas vocant locis fama fuit.

Ambæ Mazarino infensæ erant, quod alteri Regem unam ex filiabus suis, alteri hanc ipsam uxorem ducturum seorsim promiserat, quo fiebat, ut alterutram fallere necesse esset: hæ igitur in curiâ adfuêre, uti Gastoni pudor esset, quæ domi receperat, ea in Senatu mutare. Tamen ubi hominis animum Taloni oratione commotum Molæus sensit, non omisit orare, atque obsecrare, uti cum Reginâ colloqui vellet. Sed non est ausus Gasto ab sententiâ discedere, cùm uxor, & filia, Gondius, Belfortius, atque alii testes adessent, quibus cautio fuerat, ut ne homo hùc, illùc impelli facilis ad tale colloquium cum Reginâ

1651. habendum adduci se fineret, scilicet qui probè meminissent quo pacto nuper de viris Principibus Gratiæ-portum abducendis Reginæ concessisset.

Itaque Molæus omni spe de colloquio abjectâ rogare sententias cœpit: hæ acerbæ propè omnes in Mazarinum fuêre, biduum dicendis consumptum, ac denique in Gastonis sententiam factum Senatus consultum est, ut ab Reginâ litteræ postularentur, quibus Rex juberet Principes viros carcere emitti, præterea Diploma, quo hos extrà noxam esse ediceret, postremò uti Mazarinum amoveret. Ad Reginam iêre eâ gratiâ Cognitor, atque Actores regii, quibus illa respondit, *De Principibus viris carcere emittendis se cum Senatu sentire, at cavendum videri, ut id sine rei publicæ detrimento fiat, cæterùm in hac administranda cujus consilio, atque opera utatur, suum judicium esse, quæ Regis filii per ejus pueritiam vices gerat, neque eam rem ad Senatum quidquam attinere: quamdiù igitur Mazarini opera bona, fidelisque Regi, atque rei publicæ foret, haud rectè se hunc amovere posse.*

Hæc ubi Senatui postridiè renuntiata, magnus est coortus rumor, indignantium rem tantam Cognitori modò, & Actoribus regiis mandatam, quam ab ipso Molæo, atque aliis ex Senatu factam oportuerit: corruptum fuisse quod Senatus decrevisset, Molæumque graviùs objurgabant, ficuti ex Aulæ, & Mazarini voluntate moram iis negotiis adferret: viros Principes Senatûs decreto absolvendos, quærendum in Mazarinum, ab quo tanta in rem publicam orta damna, & in Senatum injuriæ sint, neque priùs est sedatus rumor, quàm advertêre animum plerique, Gastonem quidpiam dicere conari, quod factò denique silentio fuit hujusmodi.

Jam se Majestatis reum in Regiâ haberi, quod Mazarinum amoveri, & Principes viros emitti carcere unà cum Senatu æquum censeat. Qui equitibus, & peditibus præsint, eos ad se venire, ac sibi dicto audientes esse prohibitos, ad quem quidquid domi, forisque belli gerendum, aut sustinendum sit, ex Ludovici XIII. fratris Edicto, & Senatûs Decreto pertineat. Idem Mercatorum Præfecto vetitum. Mazarinum Reginæ gratiâ fretum regnare, huic ab omnibus, ab Senatu, atque ab se ipso serviundum, aut ab Reginâ discordandum. Apud Paliiavium Mazarini clientem convenire complures cùm nobiles, tùm militares viros, qui huic Regis sub nomine sacramento dicant, scriptoque operam polliceantur. a *Islaboni, & Ruvignii qui Mazarino studeant, cohortes in Urbe esse: hunc ad suas partes unum quemque pertrahere, quem aut manu promptum, aut aliqua apud milites fide esse noverit: præterea è prima nobilitate, permultos, qui huic antehàc adversi fuerint, præmiis, donisque, cujus rei ex ærario maxima ipsi copia sit, corruptos, item pactionibus provinciarum, aut oppidorum, & arcium, quibus præficiantur, aut Sacerdotiorum, aut aliarum rerum: quæ omnia uni Reges antehàc benè de re publica meritis dono dare consueverant, Mazarinus autem ab hujus principatûs initio venum dederit, at tunc operam adversùm se Regis Patruum, atque adversùm Senatum pollicentibus longe pejori mercede, quàm pecunia, tamen sicuti dono det, omnium rerum in Regia, atque in re publica arbiter.*

a Le Comte de l'Islebonne, fils du Duc d'Elbeuf. De Ruvigny.

Continuò clamitare juniores, ac Mercatorum Præfectum vocari jubere: obstabat Molæus, aut tergiversabatur: sed tantâ contentione est ab iis actum, uti postremò Senatûs verbis hunc accersi oportuerit. Intereà sententiæ rogari cœptæ, quæ sicuti duriores de absolvendis viris Principibus absque regio Diplomate, atque atrociores quàm antehàc in Mazarinum ab universis per tumultum jactatæ fuerant, ita ab singulis haud minùs acerbæ tùm dictæ sunt. Sed cuncti Gastonis autoritatem denique secuti, qui priori decreto standum censuit, in hujus sententiam discessêre: additum modò, ut huic, quod & rei publicæ, & Senatui juxtà consultum vellet, gratiæ agerentur, Molæus, atque alii de more ad Regem, atque Reginam matrem adirent, certiores facturi quid Senatus sentiret. Id tunc cum maximè fieri placebat, sed Molæus uti diei tempus erat, vereri se ait, ut ne ad meditandam orationem satis hujus superesset: ita res in crastinum dilata, ac sic denique palàm fuit, hunc quid postridiè futurum esset, Reginæ conscium fuisse. 1651.

Ante biduum plerique nobiles qui ad Urbem erant Mazarino infensi, quod quæ sibi singuli expetiverant, ea ex sententiâ non erant adepti, apud Carolum *a* Vetusvillam Marchionem frequentes convenerant: hunc quem summam Quæsturam expetisse suprà memoravimus, ex repulsâ dolor accendebat, uti res novas cuperet, atque alium alia impellebat causa, more hominum, ac maximè nostratium, queis suæ res nunquam satis placuêre. Fuêre qui ita existimarent Gondium iis autorem fuisse, uti convenirent, atque unà quid optimum factu esset, consultarent. *Mazarinum ipsis æquè, ac Senatui hostem esse: si de hoc pellendo cum Gastone, & Senatu, præterea de viris Principibus emittendis custodiâ consentirent, rem publicam incolumem, atque florentem tot virorum Principum virtute fultam, singulis sua præmia fore.* Igitur hi Gastonis partes sequi decrevêre, quod ubi Regina rescivit, atque alia multa Gondium agitare, metuens uti Regem filium Gasto habere vellet in potestate, aut Mazarinum comprehendere in ipsâ Regiâ, centurias sex, præter eas quæ ad Regiæ fores in statione esse solent, accersi jussit.

a Le Marquis de la Vieuville.

Sed Gasto miserat ad Spernonium, & Schombergium quorum alter omnibus Gallis, alter omnibus Helvetiis peditibus præest, qui suis verbis juberet, eos sibi dicto audientes esse, cui videlicet toto in regno per Regis pueritiam res omnis militaris esset permissa: sed hi se Gastoni quæ æquum esset, ea obsecuturos, cæterùm Regi, atque Reginæ matri sicuti debeant, fideles fore respondêre. Eo Gasto apud Senatum expostulaverat multos abnuere imperia sua, atque parere Mazarino, graviterque se ferre ostenderat, quod Regina Mercatorum Præfectum ad eum adire injussû suo vetuerat: sed Patres uti Gastoni morem gererent, decrevêre uti cuncti quibus aliqua rei militaris cura esset, quin & ipse Mercatorum Præfectus, cui & hæc cura in Urbe sit, Tribuni, centurionesque urbanæ militiæ Gastoni dicto audientes essent, neque quod ad bellum attineret quidquam, nisi hujus voluntate fieret. Secundùm hæc gratiæ ab Molæo Senatûs verbis actæ Gastoni,

1651. quod tam egregiè rem publicam capesseret, viris Principibus emittendis custodiâ studeret, atque huic Ordini sese amicissimum ostenderet. Quod quidem apud Gastonis ædes factum iri Senatus decreverat, sed is ut eâ causâ ad se mitterent, nihil opus esse dixerat, cui nota esset optima ergà se Senatûs voluntas. Ita Molæus in ipsâ Curiâ hoc officio extemplò functus est : cui Gasto benignè, atque comiter respondit, perpetuam huic Ordini amicitiam, fidem, & gratiam pollicitus.

Eâ ipsâ die quâ hæc in Senatu agebantur, qui apud Vetusvillam convenerant ante biduum Nobiles, ii apud Nemorosium iterùm convenêre, atque eumdem hunc Vetusvillam, & Carolum *a* Escoblellum Surdium Marchionem, qui sibi sicut in Regni Comitiis fieri solet, præessent (Præsides appellant) delegêre. Fuerat & Surdio per Richelii tempora habendæ summæ Quæsturæ studium ingens, quamobrem huic sese haud satis dignam in re ipsius familiari procurandâ operam dederat. Sed Nobiles negotium dedêre Comiti *b* Flisco, è Fliscorum apud Genuenses gente, Fiescum apud nos hunc appellant, ut ad Episcopos, aliosque ex Ordine Ecclesiastico, qui multi ad Urbem erant, atque voluntate Regis Ordinis sui Comitiâ habebant, adiret, atque his quid Nobilibus esset consilii, aperiret, postularetque ut utrumque Ordinem de viris Principibus emittendis custodiâ conjunctum vellent, atque in eo Gastonis autoritatem sequerentur.

a Le Marquis de Sourdis, d'Escoubleau.

b Le Comte de Fiesque.

Postquàm Gasto exierat Curiâ, Castronovanus ad eum venit, conatusque porrò est huic persuadere, uti se ad colloquium quod Regina tantoperè flagitabat, adduci denique sineret. *Quod id se satis tutò facere posse neget, nihil esse, neque quemquam omnium fallere, id ab eo adsimulari: si æqua in colloquio Regina postulet, an hunc vereri, ut iis assentiundum sit? certè quæ non fuerint ejusmodi, ea abnuere in ejus potestate futurum.* Sed is sibi diffidens porrò colloquium effugit, atque Castronovanum dimisit, qui abiens rogare ait Reginam, uti postridiè ne maturaret in Curiam ire, intereà loci quidpiam fortè eventurum, quo ipsi Reginam morem gerere, ac satisfacere velle cognoscat.

Castronovanum, atque Rohanam Mombasonam, inter quos mirificè convenire suprà diximus, Mazarino autores fuisse ferunt, uti tempori cederet, atque ab Aulâ tantisper abscederet. *Id ubi factum foret, Gastonem ultrò ad Reginam venturum, brevique inter eos, quæ homini facilitas sit, omnia conventura : quod si uti sperarent, eveniret, melius dubio procul futurum, uti Mazarinus cum bonâ Gastonis gratiâ in Aulam mox redeat, quàm tunc cum malâ, summoque & suo, & rei publicæ periculo manere conetur : nam & Gastonem, & Senatum nihil omnium prætermissuros, quo illum abire cogant, ac Senatûs Decretis spem omnem reditûs præcidant, quin & fortasse tristiora decreturos : at si sponte ipse discedat quieturos : sin Regina de ejus reditu ab Gastone impetrare nequeat, illius in manu fore, Regem filium Urbe abducere, & quò ipsa voluerit commorari, atque eò ipsum accersere, qui in Aulâ tum tutò versetur, intereà dùm hæ turbæ ad Urbem silescant.*

Probatum id consilium Mazarino, quando rectius nihil occurrebat,

ac tametsi intelligeret fraudem, tamen id æqui, bonique se consulere 1651.
simulavit, nam ita ipsi tempus erat, uti cum nemine inimicitias exercere vellet: sed hæc ab Castronovano, atque Rohanâ Mombasonâ dicta parvi pendebat, Reginæ animus ergà se ut esset, satis certus, quod ipsi multo maximùm erat. Igitur cum hâc diù, multúmque collocutus, & constitutâ in proximam noctem profectione discedit: dein ubi hujus tempus advenit, rursùs ad Reginam adiit, paucisque verbis, *Quando* inquit, *horum exemplo, quorum opera Regibus fortis, fidelisque fuit, multorum invidiâ, atque odio premor, atque hi Gastonem Regis patruum impulêre, uti se consiliis quæ de re publicâ habentur, adfuturum neget, si his me Regina porrò adesse velit, pacis, & concordiæ causâ quæ in regiâ familiâ perpetua esse debet, discedo lubens: sed quoquò terrarum agitare contigerit, neque operæ, neque fortunis, neque vitæ ipsi parcere certum est, quo erga te Regina, Regemque filium, & Galliam memorem me, & gratum præstem.* Ad hæc Regina benignè, ac breviter respondit, quæ ejus in Regem filium, atque in se, Galliamque merita sint, ea nullam oblivionem ex animo suo deleturam, dein valere jussit: hæc palàm, ac publicè inter ambos commutata verba, nam antehàc secretò convenerat, quid utrimque agendum esset, & quo pacto alter alterius de singulis rebus sententiam mox pernosceret. De secundâ vigiliâ per Regiæ posticum Mazarinus tribus omninò comitantibus egressus ad Urbis quæ proxima est, portam pervenit, dein Germanifanum contendit: qui abeuntem prosequerentur amici haud procul opperiebantur, eo numero, qui rarò iis adesse solet, quibus spes omnis gratiæ, atque potentiæ adempta est.

Postridiè manè Lomenius Brienna ad Gastonem venit, nuntiatum abscessisse Mazarinum, id illi Reginam obsecutam, ut ne obstaret ampliùs quidquam, quo minùs ad eam veniret de re publicâ sicuti necesse videatur, consultatum: dein Gasto iit in Curiam, narravitque id Patribus, addiditque quid super eo discessu porrò faciundum esset, consultandum videri: nam Mazarinum haud longiùs Germani-fano abesse, complures è primâ nobilitate abeuntem prosecutos, atque etiam tùm cum eo esse, quæ omnia dolum, ac fraudem ostentent. Juniores continuò exclamant, pellendum finibus hominem, hostem judicandum, ut ne usquàm redeat, providendum, postremò dicendas sententias esse. Molæus sicuti antehàc Gastonem hortari, ut ad Reginam adire velit, *Pulso Mazarino quod Regina honoris ejus causa fecerit, cætera hujus autoritati prona esse, ab hoc congressu pendere domi, forisque pacem, quam quovis pretio comparasse neminem usquàm pœnituit.* Sed obstrepebant huic juniores, Senatûsque decretum faciundum clamitabant hujus exemplo, quod anno CIↃ. IↃC. XVII. factum fuerat. Cogneuxius Præses eadem fermè quæ Molæus aiebat, *Rem magnam ab Regina factam, gratias magis agendas videri, quam decernendum quidquam: ex hujus cum Gastone colloquio cætera speranda.*

Tanta erat inter eos qui de colloquio, aut secùs sentirent, altercatio, aut contentio, uti res propiùs tumultum esset, postremò sententias ro-

1651. gare coactus est Molæus, quæ nusquàm acerbiùs dictæ in Mazarinum sunt. More hominum, qui quos in proclivi esse sensêre, eos lubentes uti præcipitent, impellunt. Quidam omnes extraneos regno pellendos, quidam ab re omni publicâ, alii ab Consilio regio modò arcendos censebant, idem alii de Cardinalibus, aut omninò de Ecclesiasticis, alii ut ne Regibus sese, atque adeò rem publicam uni permittere fas esset. Sed tantos impetus inhibuit Gasto, censuitque de Mazarino pulso gratias Reginæ agendas: ut illum Regni finibus abscedere, viros Principes carcere emitti jubeat, huic supplicandum, eâ gratiâ quæ scribi, aut fieri opus sit, ea uti statim fiant, Diploma ad Senatum mittat, quo extraneos omnes, tametsi civitate donatos, & qui alteri quàm Regi jurejurando fidem obligaverint, in Consilium regium admitti non posse Rex edicat: in hanc sententiam Senatûs decretum fit, Molæus, aliique ad Reginam hæc adferentes adeunt.

Ubi quæ ab Senatu jussi fuerant, exposuêre, Regina ait se Castronovanum Procancellarium opperiri, quem ad Gastonem miserit oratum denuò, ut ad se venire vellet, aut se ad eum venire pateretur. Sed is utrumque abnuerat, donec Regina cognitis iis quæ Senatus de Mazarino, & viris Principibus censuerat, huic morem gerere vellet, ac de his emittendis custodiâ Gratiæ-portum litteræ regiæ missæ forent. Quo nuntiato Regina Molæo, atque aliis qui ex Senatu aderant, *Quando* inquit, *in re tanta Gasto juvare me consilio gravatur, alios me consulere æquum est, scilicet Proceres Regni qui ad Urbem sunt, hi ubi quid sentiant, rescivero, tum Senatui quid Rex velit, jubeatque edicam.*

Continuò vocati in Regiam Proceres sunt, viri videlicet Principes, Duces, Franciæ Pares, Equitum Tribuni, quos Franciæ Marescallos appellant: hi Reginæ cum his quos in consilium de re publicâ adhibere solet, præsto fuêre, qui omnes Gastonem orandum, ut in Regiam veniret cum Reginâ consultatum, atque exorandum si quâ fieri posset, censuêre. Iêre eâ gratiâ ad eum Vindocinus, Ellebovius, Spernonius, atque alii, qui tametsi multa, eaque gravia adferrent, quamobrem Reginæ id obsequi deberet, neque ipse planè alienus ab hâc sententiâ videretur, qui videlicet quod optimum factu esset satis intelligeret, tamen uxoris, & filiæ, prætereà Gondii qui obstabant, neque ab ejus latere usquàm discedebant, verecundiâ, in primâ sententiâ perstitit. Animi nutantis, atque incerti indicium fuit, quod Ellebovio urgenti acriùs, ut exorari se sineret, rationesque in eam rem gravissimas adducenti, more hominum qui se omnibus rebus circumclusos sentiunt, nec quâ evadant satis sciunt, succensuit vehementer, hominem objurgans, quod tametsi sua in hunc merita magna essent, prætereà affinitas intercederet, tamen ab Mazarini staret partibus, has non ex bono, honestoque, sed ex commodo mutare solitus, levem, inconstantem, transfugam, Mazarini satellitem appellando.

Dum hæc in Aulâ geruntur, Molæus quæ sibi Regina respondisset, ea Senatui renuntiat: sed quoniam Regina cunctari videbatur, accersitasque

tasque copias fama erat, ab Mazarino ad Aulam nuntios cursitare, nec quidquam etiamtùm nisi ex hujus fieri sententiâ, postquàm Juniores more suo multa per tumultum dixerant, exquisitis singulorum sententiis, decretum uti Cognitor, atque Actores regii maturarent ad Reginam ire, emittendisque sicuti Senatus censuerat, custodiâ Principibus viris litteras regias ad Barem postularent, præterea Diploma regium, quo Rex eos extrà noxam esse ediceret, alterum quo Mazarinus, item propinqui ejus omnes, ac propinquæ Galliæ finibus decedere juberentur, ac tertium denique de extraneis etiam civitate donatis, & qui alteri quàm Regi jurejurando fidem obligassent, regio Consilio arcendis. 1651.

Cognitor, atque Actores regii maturè Senatûs jussa exequuntur, Regina partim ipsâ per sese, cæterùm per Procancellarium respondet, *Sibi certum esse viros Principes emittere custodiâ, cupere tamen priùs cum Gastone colloqui, ut id ex utriusque sententiâ, atque ex re publicâ fiat: sin colloquium abnuere pertendat, se Procancellarium ad hunc missuram, ac statim posteà daturam ad Barem litteras. De Mazarino hunc haud quaquàm rediturum abiisse* ait, *præterea Mancinum sororis filium, ac sororum filias postridiè abituras.* Hæc Senatui renuntiata Junioribus haud satis placuêre porrò suspicantibus Reginam, & Mazarini, & virorum Principum negotio quas posset, adferre moras: & quanquàm Molæus diem hanc modo opperiundum suaderet, donec Regina per Procancellarium cum Gastone egisset, tamen Juniorum strepitu factum, uti sententias rogare cogeretur: postremò decretum fit. Quoniam Regina Cognitori, atque Actoribus regiis dixerit Mazarinum absque ullâ reditûs spe abiisse, placere ut id ratum, firmumque sit, præterea ut hic, atque omnes propinqui, & clientes qui cives non sint, in diebus proximis quindecim regno, atque omnibus quæ in Regis ditione sint, regionibus abscedant, qui secùs faxint, aut quacúmque de causâ redierint, in eos jure agatur, atque intereà multitudini per urbes, atque agros, ut eos invadat, copiam fore.

De viris Principibus actum inter Gastonem, & Procancellarium, dataque ab Rege, & Gastone ad Barem litteræ, ut hos dimitteret, atque eâ causâ ad Gratiæ-portum profecti Phelipæus Vriliera unus ex Quatuorviris, præterea Rupifocaldus, Arnaldus, & Viola Condæi clientes: Vriliera conditiones de quibus cum Gastone, & Condæi clientibus convenerat, laturus erat, quas Condæus, Contius, & Longavilla acciperent. At Mazarinus uti suam adhuc & gratiam, & potentiam ostentaret, cum trecentorum equitum præsidio, magnoque nobilium comitatu iter per Normanniam habebat, quo Vrilieram, atque alios anteiret, viros Principes custodiâ emissurus: quod quanquàm ipsi, atque alii omnes hunc invitum facere satis scirent, tamen in posterum id sibi non nihil profuturum existimabat; certè in præsentiâ argumentô erat, huic cum Reginâ convenire, neque diutiùs quàm opus ad sedandos animorum motus foret, absuturum. Gondium ferunt ut hanc illi spem præcideret, Gastonem impellere voluisse, uti Regem in ædes

1651. ſuas abduceret, quo hic cum ipſo Gaſtone in ſuâ poteſtate eſſet, atque adeò rem publicam vice Mazarini adminiſtraret: eo rumorem ſparſiſſe, Reginam abducturam ab Urbe Regem filium, quo illi invidiam conflaret, Senatuique, ac Populo perſuaderet rectiùs hunc apud Gaſtonem futurum. Ut huic conſilio Regina occurreret, optimum factu judicavit Mercatorum Præfectum accerſere, cui dejeravit perſanctè nihil ab ſe initum conſilii de abducendo ab Urbe Rege filio, atque ut id certius eſſet omnibus, ſibi probari ait, ut ad portas Urbis cuſtodiæ agerentur, non ab multitudine imperitâ, quam id temporis armatam eſſe periculoſum foret, ſed ab bonis civibus, ac maximè patribus familias, quibus res publica curæ ſit: quidam id Rohanam Mombaſonam, & Caſtronovanum Reginæ autores fuiſſe aiebant, ut ne poſthàc Regem filium ex voluntate Mazarini abducere poſſet.

Sed hic intereà multum itineris ad Gratiæ-portum anteceperat: quò ubi advenit, arcem ingreſſus Reginæ verbis Condæo, Contio, & Longavillæ rem lætiſſimam nuntiat, ſcilicet hanc eos emiſſos cuſtodiâ velle, dein cibum capiunt unà, pauciſque commutatis inter ſe verbis Condæus, atque alii conſcendunt rhedam, atque ita ab Mazarino diſcedunt, uti qui ſe magnam huic de liberatione ſuâ gratiam debere minimè crederent, tametſi primus ipſis objicere tantum gaudium ſtuduiſſet. Poſt paulò in Vrilieram, ac cæteros qui unà veniebant, incidêre, qui admirati ſe quod facere juſſi erant, alterius diligentiâ præventos, tamen re ipsâ quoquo modo facta eſſet, læti Condæo, atque aliis gratulantur. Fuêre qui Mazarinum feſtinaſſe nimiùm, atque in eo offendiſſe dictitarent: nam Vrilieram Condæo ferre debuiſſe de re publicâ conditiones, quas liberationis ſuæ ſtudio cupidiſſimè accepturus fuerat. Sed eventus docuit, id vix ſatis utile futurum fuiſſe, neque quemquam quæ data ſit in vinculis fides, eâ ſe teneri credere. Regina planè invita Vrilieram miſerat ad Principes viros eximendos cuſtodiâ, cum quo Rupiſocaldus, atque alii ierant: ſed clàm ſcripſerat ad Mazarinum, ſi Principes viros ab Gratiæ-portu vellet aliò abducere, idque ad rem publicam pertinere judicaret, per Regem, ac per ſe licere, quin & Rupiſocaldum comprehendere ſi opus foret, ac denique alia omnia pro re publicâ, ac pro fide ſuâ agere: at maluit Principes viros dimittere, atque ipſe abire, cùm eò Gondii operâ, Rohanæ Mombaſonæ, atque Caſtronovani fraude res inclinata eſſet.

Sed Condæus, atque Contius frater, & Longavilla Lutetiam Pariſiorum advenêre denique. Obviam prodiit ipſe Gaſto, qui pridiè modò in Regiam redierat, & cum Reginâ collocutus fuerat. Ad hanc primùm, Regemque filium viri Principes adiêre, dein cum Gaſtone cœnavêre. Aderant & hujus, & Condæi plerique clientes, atque amici, lætique convivium celebrabant, inter quos Belfortius, & Gondius fuêre. Ubi pluſculum ebibitum eſt vini, ibi verò Regi primùm benè precati Mazarino multis modis maledixêre, parem ſicuti aiebant, gratiam referentes, qui Rege coràm in ſimili convivio prolixè antehàc

Funditoribus maledixisset. Qui res novas in Urbe moliebantur, faciebantve, eos in Aulâ Funditores appellabant, quoniam è plebe pueri ad alveum Sequanæ ubi per æstatem arescere cœpit, magnaque in eo ut ferè fit, minutorum saxorum copia est, fundis inter se decertare solent, ad exemplum eorum virtutem adversariorum per jocum, & contemptum æstimantes. Sed Gasto, atque Condæus posthàc sese Funditoribus duces præbuêre, atque inde multa mala in rem publicam orta, quam Gondius pulso Mazarino s· posthàc per Gastonis, & Condæi gratiam gesturum est arbitratus. At Senatui longè alia mens erat, huic enim cavendum videbatur, ut ne cujusquam in Aulâ potentia cresceret, tædebatque hujus quam Richelius pridem, Mazarinus nuper habuerant, quoniam qui gratiâ apud Reges valent, hos sicuti par est, quàm potentissimos volunt, atque id plerumque causâ suâ, quo & ipsi regiâ utantur, aut abutantur potentiâ, præterea Senatum Regis injussu rei publicæ quidquam attingere posse negant, aut alias hujus Ordinis partes esse, quàm uti de vitâ, fortunisque civium quod certè maximum est, causâ cognitâ judicium ferant. 1651.

Igitur ubi in Curiam Regis Diploma quo omnes extranei etiam civitate donati ab regio Consilio arcebantur, allatum est, placuit Cardinales singillatim nominari, tametsi cives forent, quoniam Pontifici jusjurandum pollicentur. Sed id planè vanum fuisse videtur, nam Cardinales id Regis voluntate faciunt, neque horum jusjurandum in Regem est, aut in rem publicam: præterea decreto Regem prohibere, ut ne huic, aut illi fidem habeat, neu hujus operâ, aut consilio in re publicâ gerendâ utatur, Senatum quis posse credat? aut quod cæteris hominibus liberum sit, id uni Regi liberum non esse? Sed hæc iniquitate temporum, & partium vitio contracta sicuti pleraque alia, haud posteà rata fuêre. Gondio ægrè erat arceri ab omnis rei publicæ administratione Cardinales, scilicet qui hunc sibi honorem expetebat, atque se eo fretum ingentia, ac multo majora Richelio, atque Mazarino facturum sperabat: hi enim omnis rei publicæ administrationem sicuti quemdam Magistratum qui unis posthàc Cardinalibus proprius foret, habuisse videbantur. Inter hæc Rex Condæum, Contium, & Longavillam edicit extrà noxam esse, de qua re Diploma lætissimis Patrum animis promulgatum in Curiâ, atque in acta Senatûs relatum est.

In Urbe sicuti suprà memoravimus, & Ecclesiastici, & Nobiles, quin & ex Ordine plebeio conveniebant certis locis complures, in Comitiorum Regni speciem. Eam rem Gastonis voluntate fieri, atque hujus autorem fuisse Gondium aiebant, qui id usui futurum judicaverat, quo Mazarinus viros Principes custodiâ emittere cogeretur. Sed cùm jam emissi essent, neque Senatui usquàm antehàc Regni Comitia haberi satis placuisset, nec denique fas esse censebat, hujuscemodi conventicula Ecclesiasticorum, Nobilium, ac plebeiorum haberi, hæc planè vetuit, sed magis Regina diremit, factâ brevi Ecclesiasticis, atque Nobilibus Comitiorum voluntate Regis habendorum spe, quod tamen frustrà fuit.

1651. quoniam ex hujuscemodi Comitiis majores in re publicâ turbæ futuræ videbantur. Fuêre tamen in Senatu quibus Nobilium conventus probarentur, Brussello scilicet omnium quæ pessima eâ tempestate in re publicâ fierent, aut autori, aut fautori acerrimo, atque his qui cum eo sentiebant.

Patres magnoperè soliciti erant de eo Diplomate, quo Cardinales Consilio regio arcebantur, quoniam nondum ad Senatum mittebatur, nam huic intercesserat Ecclesiasticus Ordo, ac super eâ re gravem ad Regem Georgius a Aubussonus Foliadæus Eberodunensis Archiepiscopus habuerat orationem, docueratque: *Ecclesiasticum Ordinem in Galliâ ex tribus quibus Respublica constet, primum esse. Huic injuriam fieri, si qui in eo sint, iis ea necessitudo imponatur, uti Cardinalatum abnuant, aut ab omni re publicâ domi gerendâ procul sint: æquè domi, imò magis quàm foris suam rei publicæ debere operam, neque esse quidquam, quo hanc præstare ubi Cardinales fuerint, prohibeantur. Quod jusjurandum Cardinales Pontifici polliceantur, id nihil obstare fidei, qua Regi, ac patriæ priùs obligati sint. De hospitibus, advenisque quod in rem publicam videretur, Rex ediceret, ac Senatus decerneret, cives autem domi ab omni re publica arceri ubi Cardinales creati forent, atque perindè ac peregrinos haberi durum, insolitum, neque satis æquum videri. Quæ objectentur Richelio, ac Mazarino, & quæ in republica dicantur offendisse, ea nihil ad Cardinalatum quem gesserint pertinuisse, atque eadem fuisse quæ in alios qui gratia apud Reges valuerint, jactata fuissent, tametsi Cardinales non essent.* Cæterùm Gasto autore Gondio ad quem ea res pertinebat maximè, Senatui dixit Aubussoni orationem Regem, atque Reginam, dein se, atque alios omnes qui Regi aderant in Consilio, permovisse, ut ne de Cardinalibus Gallis, sicuti de peregrinis idem ediceret, ac Ecclesiasticum Ordinem abalienaret.

a D'Aubusson de la Feüillade, Archevesque d'Embrun.

Contrà Molæus qui ambitiosis Gondii consiliis adversus erat, *Aubussonum* ait, *plusquàm Ecclesiasticus Ordo in Gallia velle debeat, postulasse: nam hunc Archiepiscopis, Episcopisque, & his qui alia in Gallia sacerdotia obtineant, constare, qui si Cardinales fiant, tum ad Ecclesiasticum Romæ Ordinem pertineant, atque adeò necessarium videri, ut eò se conferant: non usui esse rem Romanam, Gallicamque ab iisdem administrari, cùm diversæ, & quandóque adversæ inter se utriusque rationes sint.* Posteà vicit ea sententia, quæ Cardinales etiam cives ab regio Consilio amovebat, pristino in Richelium, ac recenti in Mazarinum odio, quo permoti Patres in hanc sententiam Diploma ab Rege flagitavêre: prætereà Gondium eadem moliri sentiebant, ac majora, & intolerabiliora, si Cardinalis foret, remque publicam tractaret, designaturum providebant: postremò Gondio aucto nihil opus esse plerique omnes censebant, ac frustrà Mazarinum si is in hujus locum suffectus foret, pulsum arbitrabantur.

Postquàm Mazarinus viros Principes emiserat custodiâ, tantisper apud Gratiæ-portum commoratus est, incertus quónam extrà Regni fines abscederet, neque omni abjectâ spe restitandi quopiam, sicuti apud Sedanum, quod in Regni finibus esse negant, sejunctum videlicet ab his

oppidum. Sed ubi Reginam eâ de re per litteras consuluit, hæc planè omnibus qui in Regis ditione essent, finibus discedendum rescripsit, metuens videlicet si quopiam restitaret, ut eâ causâ factiosi sibi magis adversarentur, persuaderentque Senatui, ac Populo Regem ad Gastonem patruum abduci debere, quo in hunc omnis rei publicæ cura recideret. Igitur Mazarinus ab Gratiæ-portu profectus ad Regni fines iter intendit, ubique præterquàm apud Abbatis-villam benignè, atque honorificè acceptus, hæc una exclusit hominem, coëgitque Phrudim amnem aliò scaphis transire, uti Durlanum peteret, cui Bar Præfectus est. 1651.

Hic, atque prætereà *a* Hocquincurius Equitum Tribunus qui Peronæ, Navaillius qui Bapalmæ, Broglius qui Bassææ, Schulembergus Montejocus qui Fano-Spiritûs Ruæ, *b* Faber qui Sedano, Montacutus qui Rupi Regiæ, Ralla qui Rhetelio Præfecti sunt, omnem operam exhibuêre Mazarino, quo hunc in Aulam reducerent, parati eâ causâ copiarum partem deducere præsidiis, atque alias conscribere, usquè ad decem armatorum millia. Hispani ipsi omnem huic bonorum quæ in Galliâ haberet, jacturam se sarcituros, atque annua centum librarum millia daturos pollicebantur, si ad suas transire partes vellet. Sed hæc omnia abnuisse fertur, qui videlicet in Reginæ benevolentiâ, cui tam egregiam in re publicâ dederat operam, & in rerum quæ frequens apud nos est, vicissitudine spem reditûs positam habebat. Ubi Sedanum advenit, ibi tantisper commoratus est, periculum faciens utrùm id diutiùs per inimicos liceret: sed uti longiùs abiret voluêre, mosque his gerendus fuit.

a Le Marêchal d'Hocquincour. De Navaille. Broglio. Schulemberg, de Mont de-jeu. *b* De Faber. Montaigu. Le Ralle.

Igitur factâ ab Leopoldo potestate, per Hispanorum in Belgio fines Coloniam Agrippinam proficiscitur, atque haud procul urbe apud Brullum Rus Coloniensis Septemviri nobile agitavit. Quacúmque iter habuit nihil honoris in tantum virum prætermissum est, quo palàm esset, quanti hunc Hispani facerent. Comitabatur Antonius Pimentellus missus ab Leopoldo, qui tametsi Belgium obtinet, nihil tamen in omni provinciâ nisi consilio, judicioque Fuensaldanii Comitis facit, hic verò de omni re publicâ maximam habet Pimentello fidem. Eo Mazarinus adductus est, ut huic de Pace inter ambos Reges sanciundâ mentionem injiceret, si fortè tum de hâc secùm agere Hispanis consilium foret: quâ de re ab Pimentello certior factus Fuensaldanius haud exiguam hujus conficiundæ spem dedit, cujus & ab Hispaniæ Rege facta potestas est, & utrimque per fidos interpretes latæ conditiones sunt.

Sed tum primùm Hispanos spes cepit, fore uti Condæum ad suas adducerent partes, atque ex hujus virtute credidêre ingentia sibi, sicuti antehàc nobis, eventura. Cum his Condæam, atque Turenam antehàc de Principibus viris custodiâ educendis fœdus iniisse diximus, quod ubi factum ex sententiâ esset, hi vicissim per fœderis conditiones daturi operam erant, uti pax inter ambos Reges quàm æquissimis legibus sanciretur. Condæa ubi Condæus, & Contius fratres, atque Longavilla vir ad Urbem redierant, eódem & ipsa Regis, atque Reginæ

1651. matris voluntate rediit, cui discedenti Hispani redegêre ad memoriam quid ab viris Principibus ex nupero fœdere sibi sperandum existimarent, quod uti præstarent, Condæam non dubitabant effecturam. Sed ad rem pertinebat Hispanos pacis studium simulare, quod ipsa ad Regem, atque Reginam veniens perferret. Id verò tametsi Regina illos planè fingere satis scibat, uti tamen Condææ, Turenæ, atque ipsorum virorum Principum fidem liberaret, ac præterea sponte suâ satis ad pacem propensa Croissium, cui confidebant maximè, Satenaïum mittit, qui de tempore, loco, ac cæteris omnibus, de quibus convenire necesse erat, priusquàm de conditionibus pacis ageretur, cum Hispanis colloqueretur.

Sed hi sicut antehàc, dixêre Croissio Leopoldum cum Gastone absque Pacificatorum operâ agere velle, quod & per Gabrielem Toletanum vicissim Lutetiam Parisiorum missum Reginam Leopoldus edocuit, atque de loco agendæ rei convênit, Peronam inter, & Cameracum, quò Gasto, & cum eo Longavilla, Molæus, ac Servianus ituri erant. Sed Hispani denique ubi se omnibus rebus circumcludi vident, eamdem quidem Leopoldo, quàm antehàc de pace cum Gastone agendi facultatem esse dixère, sed multa posteà evenisse, de quibus sibi consulto Philippo Rege suo opus sit, quamobrem postulare, ut ad hunc mittere quempiam per Galliæ fines liceat. Hæc tergiversatio palàm fecit, nihil Hispanis de pace sanciundâ consilii esse, sed magnam magis in alendis, ac fovendis apud nos turbis spem ipsis sitam: cujus rei gratiâ in Hispaniam mittere vellent.

Quamvis enim Condæa ab his edocta pacis studium ostentaret, quæ adeò domi, forisque futura videbatur, tamen & ipsa, & Hispani longè alia volvebant animo, ac pro pace bellum tunc cum maximè moliebantur, quod nobis civile simul, & externum foret. Nihilò minùs Regina sibi pacem cordi esse, neque per se stare, quin subitò sanciretur, palàm omnes esse voluit: ita enim rem eò deducebat, uti viris Principibus fidem suam liberare copia esset, quam Hispanis per Condæam, & Turenam de his ad habendam pacem adjutandis dederant, quando illis de hac cum Rege, ac Reginâ agendi copiam fecissent, neque hac uti voluissent. Id Turena præclarè intellexit, ubi posthàc sibi ab Hispanis discedere, dein Regi operam vel adversùm ipsos dare jus, fasque esse credidit.

Post paulò quàm Condæus ad Urbem redierat, Regina quæ invitissima dimiserat Mazarinum, omnem inire decrevit rationem, quâ hic in Aulam quantocyùs redire posset. Eò Condæum sibi adjungendum satis scibat, cum quo per Annam *a* Gonzagam agere cœpit, atque omnia quæ huic animum explere possent, sese facturam pollicebatur. Ad hæc ille nihil satis certi primùm respondit, nequedùm enim tanti quod ab Gastone, Rohanâ Mombasonâ, Castronovano, Gondio, Belfortio, atque omni factiosorum grege acceperat, beneficii memoria ita exciderat mente, ut ab his tam citò discedere se posse absque fidei, ac fa-

a La Princesse Palatine.

mæ jacturâ crederet. Urgebat porrò Regina Gonzagam, ut ab Condæo resciſceret, quid ſibi, quid propinquis, & amicis expeteret, velle ſe hujus causâ omnia, neque quidquam quod re publicâ ſalvâ fieri poſſit, denegaturam: exiſtimabat enim aut Condæum ſe ſibi devincturam, aut ſuſpectum Gaſtoni, atque Funditoribus reddituram, ſi ſecum hunc agere deprehenderent. 1651.

Poſtremò Condæus ab Gonzagâ ſæpiùs eâ de re fatigatus ſpem faciente Reginam quidquid ipſe vellet, id cupidiſſime facturam, uti cum Serviano, ac Lionno apud Gonzagam ipſam colloqueretur, adductus eſt. Id factum ex Contii fratris, atque Condææ ſororis ſententiâ, adhibituſque eſt in id colloquium Rupifocaldus. De Aquitaniâ, ac Provinciâ, quarum altera Condæo, altera Contio traderetur, Gonzaga jam fecerat mentionem, & ut in Aquitania Condæo ex amicis quiſpiam Legatus eſſet, præterea ſingulis amicis præmia pro cujuſque captu datum iri: Condæo liberum fore reconciliatâ inter hunc, ac Mazarinum gratiâ manere ad Aulam, aut priuſquàm Mazarinus rediret, abire in Aquitaniam, dein ubi bonum foret, atque commodum, in Aulam reverti. Intereà ſi in Aquitania partem copiarum quas Rex huic attribuerit, habere velit, id ipſi per Regem licere. Hæ in colloquio Condæi, & Rupifocaldi, cum Serviano, & Lionno conditiones non modò confirmatæ, ſed & auctæ ſunt: poſtulanti enim præterea Condæo, uti Rupifocaldus qui in Aquitania ſibi Legatus foret, Blaïæ Præfectus eſſet, ita reſpondere, ut qui id haud difficile factu exiſtimarent, ſpatium modò petentes, ut ad id Reginam adducere, & cum Inculiſmo Duce de Provinciâ deponendâ agere poſſet. Id verò ſpatium quæſitum fuiſſe videtur, uti Mazarinum quid ageretur facerent certiorem, atque hujus ſententiam exquirerent. Cæterùm quid Regina de futuris Caproſæ virginis cum Contio nuptiis ſentiret, commemoravêre, ſed eâ de re agi Condæus paſſus non eſt, de quâ fœdere cum Rohana Mombaſona cautum eſſet.

Igitur inter Reginam, & Condæum brevî conventurum videbatur: ſed ut id clàm omnes eſſet, magis ad hunc quàm ad illam pertinebat: vix tamen quidquam diù ſecretum eſt, atque adeò quæ inter Reginam, & Condæum agebantur, de iis brevî fama ad hujus amicos, & ad factioſos permanavit. Illis clàm ſe iſthæc incœpiſſe Condæum ægrè fuit, quo adducti ſunt quidam, uti ſe ſolutos ab fide huic antehàc datâ crederent, ac licere ſibi quod videretur conſilium capere: hæc fuit Buillonii, hæc Turenæ fratris ſententia, qui jam fœdere cum Hiſpanis icto ſeſe nihil ampliùs teneri cenſebat.

Multæ tùm erant in Aulâ factiones, quarum tametſi diverſa ſtudia, atque conſilia eſſent, tamen omnes Mazarinum perpetuò regni finibus pulſum volebant. Id palàm Funditores, atque apertè prædicabant: ſed Caſtronovanus qui iſthuc multo magis, quàm Funditorum quiſquam cupiebat, ſeſe Reginæ reditûs ejus ſtudioſum eſſe ſimulabat, neque eo minùs operam dabat, ut ne huic redire copia eſſet. Haud Reginam fal-

1651. lebat, quid ipse sentiret, faceretque, ac tametsi in plerisque negotiis hujus consilio uteretur, nihil tamen quod ad rem publicam pertineret, inconsulto Mazarino faciebat:sed longum erat hujus expectare sententiam quod in subitis fieri non poterat, atque adeò hæc Castronovani judicio faciunda erant, quod cùm Reginæ ægrè esset, hunc amotum volebat ab re publicâ, ac multum de pristinâ suâ in Rohanam Mombasonam benevolentiâ remiserat: probè enim meminerat ambos Mazarino autores fuisse, ut ab Aulâ discederet, simul operam dedisse, ut ne ipsa post paulò sicuti decreverat, ab Urbe discedere, atque Regem filium abducere posset, atque alia multa adversùm illum perpetuò designasse.

Id sensit Condæus, neque adeò sibi properandum in Caprosiæ virginis cum Contio nuptiis statuit. Igitur ubi factiosi de his ab Condæo uti fidem exolveret, postulavêre, hic non abnuere quidem, sed nihil festinare, atque gaudere factiosis in mentem venisse, Condæam, atque Rupifocaldum qui usquè Contio ex voluntate usi fuerant, ægrè adduci ut hunc posthàc in Rohanæ Mombasonæ potestate esse vellent, atque adeò hujus filiæ cum illo nuptiis obstare, ipse inter has moras opperiri, quid Castronovano fieret, & quæ in suo cum Serviano, ac Lionno colloquio dicta fuerant, ea quorsùm evaderent.

Post paulò ab Castronovano repetitum regium Signum est, atque hic Aulâ facessere jussus. Regina Signum regium Molæo tradidit, & posthàc hujus, atque Chavignii consiliis in administrandâ re publicâ usa est. Ambo Condæo amici erant, quem adeò eorum operâ in suam de Mazarini reditu sententiam se adducturam sperabat. Sed Chavignio sicuti plerisque omnibus ita persuasum erat, rei publicæ salutem in Mazarino procul habendo positam esse, uti de hujus reditu nusquàm Reginæ morem gerere potuerit. Primùm tamen ita se gessit, ut hujus omnis ratio Reginæ probaretur, usquè adeò uti Rupifocaldus hunc tùm Condæi oblitum fuisse dixerit at post paulò ubi Reginam porrò benevolam esse Mazarino senserit, ibi modò ad Condæum rediisse, atque ex hujus amicitiâ ingentia sperasse.

Sed Chavignium magis Reginam inter, & Condæum tantam amicitiam conflatam voluisse probabilius est, ut hujus honoris causâ Mazarinum porrò abesse æquo animo pateretur, ac prætereà hanc re ipsâ cognoscere rempublicam nihilo minùs ut ipse abesset, rectè administrari, ac geri posse. Sed id ubi Reginæ persuaderi non posse animadvertit, pro virili dedit operam, uti Condæus quò res publica monebat, eò rationes suas quantùm eâ tempestate fieri poterat, dirigere vellet. Quæ inter hunc adhibito Rupifocaldo & Servianum, atque Lionnum acta fuerant, ea ad Mazarini reditum pertinebant, atque adeò isthæc sibi disturbanda esse Chavignius decrevit, quod quidem rectiùs fieri non poterat, quàm de hac omni re Gastonem faciundo certiorem, ex cujus sententiâ Condæus hanc omissurus videbatur, quoniam huic obstabat fœdus ictum inter ambos, quod valere, & hos conjunctissimos esse Chavignius

nius studebat: nihil enim adversùm Mazarini reditum hâc conjunctione validius existimavit. Cæterùm ubi rempublicam Molæo, atque Chavignio Condæi amicis Regina permiserat, huic singillatim cautio fuerat, ut ne hanc Gondius Gastone fretus invaderet, homo hujus gerendæ jamdiù avidissimus. 1651.

Sed ubi nihil se Mazarini discessu proficere Gondius videt, ac rei publicæ summam Condæi clientibus permissam, Gastonem commovere cœpit, ut ne id toleraret indignum Regis patruo, atque huic in omni Galliâ Legato, cujus adeò propè æqua cum Reginâ in re publicâ potentia esse deberet. His impulsus Gasto intempestâ nocte Condæum, Belfortium, Rohanam Mombasonam, Avaucuriam, Gondium, atque alios ex suâ factione convocat. Ibi graviter queritur Reginam se inconsulto rem omnem publicam Molæo, ac Chavignio permisisse, quod uti corrigatur dandam operam videri: idem Belfortius, Rohana, atque Avaucuria censuêre, jam jamque ab plebe arma, capiunda. His suprà quàm dici potest ægrè erat Castronovanum amotum ab re publicâ, atque huic iterùm ablatum regium Signum. Monthesaurius nihil cunctandum, plebem armatam deducendam ad Molæi ædes, hunc cogendum uti Signum regium sibi traditum reddat, dein eundum in Regiam, & quid optimum factu tùm videbitur, planè faciundum dixit.

Hæc sententia Gondio maximè probabatur, scilicet qui Regem in potestate Gastonis esse summoperè cupiebat, sibique in eo sita omnia probè intelligebat. Sed Condæo non fuit consilium alienis servire commodis: is itaque *Se negavit satis scire bellum in vicis Urbis, atque inter tumultuantem multitudinem gerere, cujus consilia, dicta, factaque dubia, incerta, atque ex re levissima mutabilia sint, atque adeò provinciam hanc aliis, quàm sibi datam malle. Si Gasto jubeat, jam jam se profecturum in Æduos, eò delectum habiturum, atque exercitum paraturum, quo ille atque opera sua ex voluntate utatur.* Stampæus Fertimbaltius ubi videt Condæum ab Funditoribus dissentire, atque in re tam grandi nimiam ab his adhiberi properantiam, hanc in crastinum differendam censuit, atque ita diremptum Consilium nocturnum est, frustráque fuêre complures, quos Belfortius, atque Gondius advocaverant multitudinum duces, prætereà nobiles plerosque, qui rei pessimæ inchoandæ signum expectabant.

Gondium ferunt eâ spe dejectum ab Gastone flagitasse, uti cum bonâ hujus veniâ ab omni re publicâ abstineret, quo rebus sacris quibus in Urbe præerat, operam omnem impenderet, atque in hâc sententiâ se tantisper manere simulavit, uti commoveret hominem, ac cogeret de Molæo, & Chavignio Reginæ planè negare se passurum ambos tractare rempublicam, quæ ipsis se inconsulto permissa esset. Id certè Gasto tam se tolerare violenter Reginæ ostendit, uti periculum esse videretur, ne ab Aulâ secederet, atque eódem Condæum traheret: cui rei prævertendum Regina rata de Molæo Gastoni morem gerere denique decrevit. Igitur cum illo agit, uti regium Signum tantisper dimittere velit, quod Cancellario reddat, atque ita Gastoni animum explere, &

1651. hujus, ac maximè factiosorum de re publicâ perturbandâ consiliis occurrere possit: eo Regina Molæo Tolosatum Archiepiscopatum, cum annuâ ex ærario summâ amplissimâ, præterea Cardinalatum ipsum se daturam pollicebatur, Præsidis in Senatu Magistratum hujus filio Campiatrusio, aut de habendo patris ubi mortem obiret, Magistratu Diploma regium.

Sed hæc omnia vir gravis contempsit, ac regium Signum reddidit, nihil se cum Rege, atque Reginâ pacisci dictitans, atque his fine ullâ mercede omnia obsequi paratus: nonnihil tamen est offensus hominis animus ex hac Reginæ inconstantiâ, quæ postquàm propè abnuenti, atque incerta Aulæ contemnenti regium Signum obtruserat, id continuò repetisset: præterea ægrè fuit in Condæo, cui custodiâ emittendo tantam operam in Senatu, atque apud Regem, & Reginam matrem dederat, nihil uti penes se regium Signum maneret, præsidii fuisse: sed qui in Senatu primarius Præses est, is profectò cætera omnia quæ ad amplitudinem, & dignitatem pertinent, facilè contempserit, nisi si communi hominum vitio laboret, queis & futura præsentibus, & aliena suis potiora videntur. Ubi Gasto de Molæo ab Reginâ impetraverat, haud ita de Chavignio laboravit, quem sui studiosum esse satis sciebat, scilicet qui antehàc hujus Cancellarius fuerat, atque huic egregiam, ac fidelem navaverat operam.

a La Duchesse de Chevreuse. Sed Castronovano Aulâ pulso, Rohana a Mombasona de filiæ cum Contio nuptiis dubitare cœperat, utrùm has Condæus jam fieri vellet, ex quibus nihil in præsentiâ, aut in posterum fructûs sperare posset: accepti beneficii memoriam levem, neque gratiæ referendæ magnum apud homines studium esse. Rhodii uxor cum Rupifocaldo convenerat, quæ pro Condæo, atque amicis factum iri Rohana Mombasona, & Castronovanus receperant, ea cum nuptiis unâ conficiunda fore, quæ jam præstare Rohana Castronovano destituta non poterat. Pergebat tamen Contius apud hanc multus, frequensque esse, atque ingentem Caprosæ virgini amorem ostentare, diù multùmque cum Nigromonasterio, & cum Lecâ colloqui, & quid cum his ageret, amicis, quin & Condææ sorori quæ ipsi carissima usquè fuerat, occultum habere, uti periculum esse videretur denique, adolescentem circumveniri, ac nuptias injussu Condæi fieri: sed ut has Condæa, atque Rupifocaldus disturbarent, operam dedêre sedulò, uti Contio ea nuntiarentur, quibus facilè persuaderi posset, sibi nequaquàm conficiundas esse. Venit igitur ad Condæum ocyùs, & quod resciverat, id huic narravit ordine, cui denique visum quàm honestissimè fieri posset, ab hoc se negotio expedire, quando Contio fratri cordi esse desierat. Ita alia super aliam Rohanæ Mombasonæ de filiâ facta ab Condæo, atque Condæâ injuria primùm in Richelio Duce, ac tùm in Contio mulieris animum in utrumque suprà quàm dici potest exacerbavit.

Gondius qui huic amicissimus erat, facilè ad eamdem odii in Condæum acerbitatem ab Rohana Mombasona adductus est, scilicet qui

jam suâ sponte eò propenderet: satis enim perspexerat, quæ de suis ornamentis Condæus erat pollicitus, ea hunc posthabere, qui passus esset Cardinales ab omni re publicâ Senatûs Decreto excludi. Molæus eâ quam diximus de causâ ab Condæo tum diffidebat, præterea quod in Tellieri Quatuorviri locum quem Aulâ pellere Condæo consilium fuit, Violam, quàm Camplatrusium Molæi filium suffici malebat. *a* Anna Gonzaga quæ tantam, tam solertem, tamque ipso eventu utilem Condæo custodiâ eximendo operam dederat, tantamque eâ de re machinam fabricaverat, & ipsa parùm gratum hujus animum erga se credebat esse, quod nondùm Reginam coëgerat Maisonium summâ Quæsturâ, sicuti pollicitus fuerat, pellere, ut hæc Vetusvillæ mandaretur. Buillonius, & Turena neque conjuncti Condæo, nec ab eo sejuncti fuère, quorum consilia ab spe recuperandi Sedani planè pendebant, quæ ubi ab Condæo eluceret, hanc secuturi videbantur, intereà simulaturi reconciliandæ Reginam inter, & Condæum gratiæ studium. 1651.

a La Princesse Palatine.

Sed erant Condæo causæ graves, quamobrem his omnibus animum explere nondùm posset, nam ad Sedanum Regi extorquendum, & multo spatio, & magnâ opus erat opportunitate. De Signo regio sibi ablato haud æquum erat Molæum Condæo succensere, qui id huic conservare invito Gastone non potuerat, quod tamen penes Molæum mox fore Condæus satis sciebat, atque Camplatrusium hujus filium Præsidem in Senatu factum iri, quibus ornamentis ambos contentos fore non dubitabat, atque adeò Quatuorviratum Violæ mandari citrà horum offensionem posse censebat. De Vetusvillâ importunum erat, atque ab rationibus suis alienum Maisonio in Senatu Præsidi summam detrahere Quæsturam, atque hac tantâ injuriâ & hunc, & Petrum *b* Longolium fratrem, cujus gratia, atque fides apud factiosos in Senatu maxima erat, abalienare: quod tamen tum fieri nequibat, suo tempore, suo loco id uti fieret, sese daturum operam aiebat. Sed nemo quod magnoperè expetit, in eo sibi moram adferri æquum censet.

b L'Abbé de Longueuil, Conseiller au Parlement.

Longavilla rerum novarum quæ ingentes adferunt molientibus sumptus, pertæsus quiescere posthàc velle visus, neque huic cum uxore Condæâ magnoperè conveniebat: *c* Inculismus Dux Condæo propinquus qui Provinciam obtinebat, in hâc porrò nihil moturus videbatur. Ita pauci quibus Condæus ex voluntate uteretur, reliqui erant, Nemorosius videlicet, ac Rupifocaldus, ambo mulieribus quæ Condæi Sectam sequebantur, obnoxii, nam in his turbis haud minus earum forma, atque artes, quàm virorum virtus, atque imperia valuêre.

c Le Duc d'Angoulesme, cy-devant Comte d'Alets.

Sed Condæo Gastonis amicitia magno usui fuit, cujus conservandæ Chavignio primùm, dein Belfortio, atque *d* Avaucuriæ singularis cura apud Gastonem fuit, nihil obstante Rohanâ Mombasonâ, neque Gondio, qui quo major ex Gastone, atque Condæo Reginæ metus foret, eo suam huic operam pluris venditaturos sperabant: favebant denique Condæo plerique ex Senatu factiosi, qui in eo sibi præsidium fore credebant adversùm Reginam, & Mazarinum. Illa Condæo Cla-

d La Duchesse de Montbazon.

1651. romontium reddiderat, cui *a* Meillæum Comitem præfecit, *b* Marsinum Satenaïo, cujus arcem obtinebat, manente penes Hispanos oppido, *c* Buttevillam Comitem Securæ, *d* Arnaldum Corbevillam Castello apud Divionem, quæ loca & ipsi reddita fuerant, *e* Persanum Marchionem Muroni, *f* Tavanium cohortibus, ac turmis, quas Rex ipsi, Angiano filio, atque Contio fratri attribuerat, & quæ in Æduis, & in Campaniâ, quas obtinebant provincias, eâ tempestate agitabant : his amicis, atque opibus fretus Condæus cuncta quæ posteà sunt consecuta, designavit.

a Le Comte de Meille.
b Le Comte de Marsin.
c Le Comte de Bouteville.
d Arnaud de Corbeville.
e Le Marquis de Persan.
f Le Comte de Tavane.

Tametsi Condæus quod de Aquitaniâ sibi, atque Provinciâ Contio fratri habendâ cum Serviano, atque Lionno egerat, id voluntate Gastonis omisisset, alterum tamen posteà, verum alio modo factum voluit. Regem ubi pax data Burdigalensibus fuerat, edixisse memoravimus, uti Spernonius Aquitaniam deponeret, quod fieri nequibat, nisi huic curatâ in æstimationem aut ab Rege, aut ab alio cui hanc provinciam rectè permitti posse crederet, pecuniâ, aut denique nisi si quis aliam obtinens provinciam hanc Spernonio cedere Aquitaniâ in æstimationem acceptâ vellet, quod huic potius videbatur, quàm manere sine imperio, & potestate. Eâ de re Candalius Spernonii filius cum Condæo egit, cui Aquitaniam ostentatam ab Reginâ fuisse sciebat, rogavitque utrùm huic habendæ Æduos deponere vellet, quos Spernonius Aquitaniæ loco obtineret.

In eo negotio Candalius Gourvillâ interprete usus est, Rupifocaldi cliente, qui per conditiones ab Serviano, & Lionno latas Condæo, Legatus huic in Aquitaniâ futurus fuerat. Id ei primùm haud satis placere visum, provinciam suam opimiorem Aquitaniâ esse contendenti. Sed Mazarinus per litteras eâ de re consultus ab Reginâ omninò Condæo permittendam negaverat Aquitaniam, Hispaniæ videlicet finitimam, ab quâ terrâ, marique auxilia huic bellum civile molienti mitti facilè possent, *Bellicosos esse Aquitanos, leves, mobiles, rerum novarum studiosos : vicinos esse haud dispari ingenio Lemovices : Pictonas item vicinos obtinere Rupifocaldum Condæi clientem : Daugnionum Broagium haud procul, Ream, atque Oleronam Insulas : omnia denique ultrà Ligerim amnem in Condæi fore potestate, si Aquitaniam obtineat.*

Hæc quantò veriora erant, tantò magis Condæi animum accendebant, ut Aquitaniam habere vellet, ac tum potior hujus causa erat, quàm ubi de eâdem provinciâ Servianus, & Lionnus cum eo egerant : nam si tunc Regina hanc ultrò datura erat, jam hujus cum Æduorum provinciâ sicuti permutationem fieri vetare non poterat, quin gravem de Condæi consiliis suspicionem ostentaret, quæ res hominem ad bellum subitò gerendum adegisset : eo factum est uti tametsi id nequaquàm in rem publicam esse plerique omnes censerent, Servianus tamen contrà tetenderit, obtinueritque, nullâ aliâ ratione fretus, quàm quâ navigantes procelloso mari navim projectis quæ sine certâ pernicie retinere nequeunt, allevare coguntur : præterea jam Condæi Aquita-

niam esse aiebat, in quâ omnium in hunc animi propensissimi essent, atque adeò magis sibi Æduos quos Condæus depositurus erat, adjungere Reginam, quàm Aquitanos amittere. 1651.

Sed ne ipsos quidem Æduos planè deponebat Condæus, cum in hac provinciâ Divionis Castellum, ac Joannis ad Alniam-fanum quod est oppidum ad Ararim positum, retineret, Seuram prætereà, seu Bellogardam retinebat, jure id quidem, quam videlicet Henricus pater ab Joanne Sanlario Bellogardio coëmerat, prætereà isthuc eo Condæus faciebat, quòd opimiores Æduorum provinciæ quam deponebat, fructus essent, quàm quos ex Aquitaniâ capturus erat. Post adeptam invitâ propè Reginâ Aquitaniam, Condæus nihil hanc sibi denegare ausuram ratus postulavit prætereà uti Contio Campaniam deponere copia esset, atque hujus loco Provinciam obtinere: sed obstitit naviter Mazarinus, qui hanc sibi Italiæ finitimam, atque adeò suis quæ fortasse eâ parte ingentia habet, consiliis opportunam destinaverat. Qui Condæo amici erant, hunc adversùm Mazarini, atque adeò Reginæ odia præsidium, qui verò Mazarino, illum majores ad malefaciundum opes quærere dictitabant.

Id ubi Regina videt, nec ulla spes erat hujus in viam reducendi, qui neque cum hac congruere de re publicâ, neque Mazarinum in Aulam redire vellet, ibi verò qui illi offensi erant, eos sibi adjungere decrevit, Rohanam Mombasonam videlicet, Gondium, & Funditores: eo fieri posse putabat, ut iterùm omnium voluntate Condæus comprehendi, atque in custodiam conjici posset. Id verò se facturos quidam recepêre, modò ut Regina caveret haud quaquàm his fraudi fore, si in eo comprehendendo ferro decertandum esset, ac fortè Condæus inter dimicandum necaretur, quod quidem Regina est aversata, neque hunc comprehendendum, præterquàm citrà dimicationem, existimavit, atque intereà cum Longavillâ egit, ut hic, atque amici in Normanniâ quiescerent. Qui exercitus in Belgio erat, is Regi sacramento dixit, cujus religione Regina ducum, atque militum animos ab omni factione aversos voluit: quæ autem Condæo, atque Contio attributæ fuerant copiæ, eas ad eadem vocare castra consilium fuit, sed Condæus id effugit Gastonis operâ, qui Regi in omni Regno, atque adeò in exercitibus Legatus pro imperio has in Æduorum, Campaniæ, atque Picardiæ Campaniam versùs finibus porrò agitare jussit.

At Regina Rohanæ Mombasonæ, atque Gondio sibi adjungendis operam dabat, cúmque illi nihil esset optatius, quàm uti Castronovanus in Aulam rediret, Gondio verò summa Cardinalatûs cupido esset, his isthæc polliceri necesse fuit: Annam Gonzagam prætereà ab Condæi partibus ad suas deduxit, huic singillatim pollicendo, se summam Regni Quæsturam Vetusvillæ cui hanc dudùm petebat, mandaturam. De his omnibus rebus Bertetus missus est ad Mazarinum, qui vicissim [a] Ondedeum Lutetiam Parisiorum misit, qui Rohanæ Mombasonæ de Castronovano Consilii regii principe creando, Gonzagæ de summâ

[a] L'Abbé Ondedei.

1651. Quæsturâ Vetusvillæ tradendâ, Gondio de Cardinalatu, ac denique Molæo de reddendo huic regio Signo fidem daret: sed Ondedeus ubi per fines Hispanorum maturat iter pergere, captus ab iis est, & in custodiam tantisper conjectus.

Intereà Condæus rescivit de se comprehendendo Gondium, Monthesaurium, ac Lionnum apud ipsum Monthesaurium collocutos, quod eâ tempestate Rupifocaldus Lionnum renuntiasse Gramontio vulgavit, hunc autem Chavignio, ac denique Chavignium Condæo. Sed is primùm isthuc simulare Reginam est arbitratus, quo hunc objecto metu abigeret, quamobrem manendum ad Urbem statuit, quod satis tutò se facere posse credidit, apud quem magna frequentia nobilium, atque familiarium, & amicorum esset, qui & per Urbem euntem comitabantur. Sed hunc complures ex amicis monuêre, uti sibi caveret diligenter, ac postremò nuntiatum est Prætorianos ducentos ad Germani Suburbium venire armatos: continuò incidit suspicio id ad se pertinere, atque hos domum suam circumsessuros, cumque homini nihil carcere terribilius esset, hujus memoria ita perculit animum, uti subitò cum paucis equitibus intempestâ nocte aufugeret.

Incedebat viâ militari, haud procul Gastonis ædibus, cum alter est objectus terror, equitum videlicet ad se venientium, & hi verè equites fuêre, sed clitellariis jumentis insidentes, vehentesque per noctem ad mercatum inclusa caveis volatilia, ut eò summo mane advenirent: his delusus Condæus in devios divertit agros, ac transversis itineribus Mauri-fanum suum haud procul ab Urbe ad Matronam positum petit: eòdem Contium fratrem, ac Condæam sororem evocat, iêre prætereà Nemorosius, Buillonius, Rupifocaldus, Richelius, ac denique Mottæus. Continuò Condæus Rupifocaldum ad Gastonem mittit, qui doceret quamobrem ab Urbe discessisset, quod quidem est admiratus Gasto, probè sciens nihil ut id faceret causæ fuisse, quo faciliùs sese isthuc quidquid esset suspicionis ab Reginæ, Condæique animis sublaturum confidebat, atque adeò Rupifocaldum cum eâ spe dimisit. Regina verò Comingium misit ad Gastonem, ut huic omne id negotium permitteret, reciperetque omnia, quæ fidei causâ Condæo polliceretur, sese facturam.

Intereà Contius ab Mauri-fano venit in Senatum, atque eò Gastone coràm quamobrem Condæus frater ab Urbe discessisset, Patribus enarravit, quod rectè hunc fecisse aiebat. *Nihil in Aulâ nisi Mazarini voluntate fieri, qui in hâc per Servianum, Tellierum, & Lionnum planè regnet: qui quamdiù illic fuerint, Condæo fratri eòdem tutò esse non licere: ubi pulsi sicuti res publica postulet, fuerint, continuò rediturum, atque Regi, & rei publicæ more, institutoque suo operam navaturum. Quàm nefaria Mazarini in rem publicam consilia sint, vel ex eo constare, quod Sedanum simul, & Brisiacum, munitissima oppida alterum ad Rhenum, alterum ad Mosam posita sibi habere studeat, quo licentiùs adversùm Senatum, atque omnes bonos grassetur. Illum apud Sedanum diù commoratum, quod apud Brisiacum acciderit, id illius jussu factum omnes*

existimare. Postremò quamdiù Mazarinus rem publicam tractabit, eam perturbatam, qui si ab ea, atque ejus item clientes amoveantur, tranquillam fore. Istbæc eadem, atque alia Condæum ad Senatum scribere, adesse in vestibulo Curiæ qui ab eo litteras adferat. 1651.

Ad hæc Molæus graviter suo more, *Rectius Condæum facturum fuisse* respondit, *si in Senatum sicuti Contius venisset, eadem quæ ipse dixerit coràm expostulatum, quod illi æque licuerit, satiùsque fuerit, quàm secedendo belli intestini metu civium, ejusdem vero spe hostium animos implere:* dein qui litteras ab Condæo adferebat, eum introduci jubet, quibus redditis, quoniam nihil dicendum habebat, excessit templo, atque hæ recitatæ sunt. Earum sententia consimilis erat Contii orationi, *Adversùm Regem, aut rem publicam nibil usquam sibi consilii futurum, contra Mazarini, clientiumque odia, atque incœpta cautionem modò esse: sibi, aut amicis nihil expetere, tantummodò ut omni spe reditûs erepta Mazarino, atque ejus clientibus Aula pulsis, in hac sibi tutò esse liceat, tum fore uti cominuò Regi, atque Reginæ matri præsto sit, eamdem quàm antehàc operam ei, atque rei publicæ daturus.* Consimiles litteras ad cæteras in Galliâ Curias Condæus dedit, quæ res bellum civile portendere videbatur.

Molæus ubi Condæi litteræ recitatæ, præmonitum se ab Reginâ dixit, has allatum iri ad Senatum, quo voluntate ejus acceptas, recitatasque Patres intelligerent: præterea de his referri haud placere Reginæ, neque quidquam injussu suo ad Condæum rescribi, aut omninò decerni, neque aliter jus, fasque esse. Gasto addidit, Reginam negare quidquam de comprehendendo Condæo sibi in mentem venisse, cui isthuc affirmanti fides habenda sit: milites in B. Germani suburbio visos, qui vina insoluto portorio introduci prohiberent: quod apud Brisiacum acciderit, Reginam præter spem accepisse, atque id ex Præfecti modò, ac Proprætecti discordia evenisse arbitrari. Secundùm hæc Senatui visum, ut item postridiè frequens conveniret, intereà Condæi litteræ ad Reginam deferrentur: Molæus verò Gastonem hortatus est, ut omnem operam dare vellet, quo omni abjecto metu, si quem Condæus habeat, ad Urbem redeat, uti si bellum foris, saltem pax domi sit, neque externo civile superaddatur, quibus oppressa res publica pessùm eat, id huic curæ esse decere, sicuti futurum omnes boni confidant.

Dein Gramontius ab Rege ex Reginæ matris, & Gastonis sententiâ ad Condæum de hujus reditu missus iit, quîcum sine arbitris colloqui copia non fuit: igitur coràm omnibus causam hujus secessûs quærenti, atque fidem danti Condæo in Aulâ tuto esse licere, ipse respondit. *Quamvis Mazarinus abesset, tamen per hujus clientes, atque amicos, cuncta ex hujus disciplina, atque præceptis fieri: sese expertum antehàc probitatem haud satis per sese in Aula tutam esse, cujus rei tristissimum tamdiù carcere inclusus documentum dederit, quod ut ne iterum accidat, secessione sibi consulendum existimasse, in qua idem sibi ergà Regem, & rem publicam, quàm antehàc studium fore, quod tot, tantisque rebus gestis illustraverit.* Gramontius qui probè sciebat, quid apud Monthesaurium de comprehendendo Condæo dictum fuerat,

1651. rectè quidem hunc sibi cavere credidit, sed pro amicitiâ, quæ sibi cum eo vetus intercedebat, ac pro pluribus officiis huic antehàc præstitis, dignum se deputabat, quîcum privatim colloqueretur, quod si factum fuisset, fortaßè aliquam componendarum rerum rationem iniri potuisse: quamobrem se haud satis liberaliter habitum ab eo existimavit.

Intereà Condæus hærebat inter consilia pacis, aut belli, quod si sumeret, Longavillam Condeæ sororis virum in Normanniâ hujus partem aliquam gesturum sperabat, Buillonium item suam Sectam secuturum, atque ipsum cujus virtuti plurimùm tribuebat, Turenam: sed hic Regi operam dedit denique, aduersùm ipsum Condæum, ubi videlicet nullam spem recuperandi Sedani vidit: Buillonius planè hujus belli expers fuit, totusque in reconciliandâ Reginam inter, & Condæum gratiâ visus. Nemorosius verò, ac Rupifocaldus in datâ Condæo fide mansêre: Rupifocaldus pacem quàm bellum malebat, modò ut illa Condæo, simul & amicis, & clientibus æquis conditionibus fieret, expertus videlicet in Aquitaniâ nuper, quâ fretus maximè Condæus bellum sustentare posse videbatur, qui illud gerant, iis infirma in popularibus qui vix diù ab Rege diffideant, præsidia, infirmiora verò in peregrinis, Hispanis videlicet auxilia esse.

Sed contrà Condæa, atque Nemorosius Condæo suadebant bellum: illa ut ab viro segregata cum fratre, atque hujus uxore Brezæâ diversissimâ parte agitaret, hic uti Condæus ab urbe, atque ab muliere quam uterque deperibat, longè abesset. Hæc fuit *a* Angelica Mommorantia Buttevilla ipsi Condæo ob matrem Carolam Margaritam Mommorantiam propinqua, apud quam tali dignitate fœminam multa, ac frequens erat, atque adeò Condæus cum hac multùm, ac familiariter agebat, ad hoc *b* Colinii Castilloni nuper demortui uxor fuerat, qui & ipsi Condæo affinis fuerat, amicus, ac cliens: cæterùm Buttevilla mulier erat adolescens, elegantissimâ formâ, quo factum est, ut ad alias necessitudines quæ Condæo cum ipsâ intercedebant, facilè amor accederet. Sed ita se erga Condæum, & Nemorosium Buttevilla gessit, uti nullæ inter hos ex amore lites, ac ne æmulatio quidem, saltem quæ aperta esset, intercederent, at contrà Nemorosius Condæi Sectam sequeretur, ac præter hunc amorem cuncta huic feliciter evenire ex animo cuperet, atque id operam daret.

a La Duchesse de Chastillon.

b Le Duc de Chastillon.

Sed Nemorosium Rupifocaldus opportunè docuit, *Si Condæus belli gerendi causa ab Urbe discederet, illi item fore discedendum, atque eòdem proficiscendum, quò huic æque, ac Condæo mulieris adspectu, & consuetudine carendum foret: nihil igitur ea causa properandum videri, sed opperiundum utrùm Reginam inter, & Condæum convenire possit, ita ut ipsi, atque amicis animus expleatur: quod si ex sententia procedet, nihil opus bello fore. Id quidem sumi facile, sed desinere modò ubi victor velit, quem se futurum nemo certo sciat.* Hæc oratio nimia Nemorosii ad bellum studia, atque impetum inhibuit: Condæo autem visum Brezæam uxorem, cum Angiano filio, ac sororem Condæam Muronem dimittere, uti si posteà discedendum esset, atque

que id properanter faciundum, ne mulieres impedimento forent, intereà harum profectio de suo discessu, ac futuro bello metum Reginæ injiceret, quo ad æquiores secum conditiones descenderet. 1651.

Certè Regina uti sibi curæ esse ostentaret, omnem Condæo metum abstergere, quem de Mazarini, aut ejus clientium qui in Aula versabantur, consiliis se cepisse Senatui significaverat, Servianum, Tellierum, & Lionnum properè facessere jusserat, post quorum discessum ipse ad Urbem, atque etiam in Senatum sibi veniundum esse constituit, uti fidem faceret, se haud falsò credidisse hos de se comprehendendo inisse consilia, atque haud vano metu adductum tantisper secessisse, donec abirent, & se tutò in Urbe futurum putaverit. Igitur Curiam ingressus gratulatus est Patribus, quod ab Reginâ de Edicto in Mazarinum impetrassent, quo omnis huic spes reditûs adimebatur, præterea de tribus ejus clientibus, ut Aulâ facesserent, neque tamen ullas egit Patribus gratias de eâ re, quæ tantoperè ad eum pertinebat, quod quidem casu, seu consultò omissum nonnulli graviter advertêre, sed Condæo vicissim gratulatus est Molæus, quod Regina honoris ejus causâ Mazarini clientes abegisset. In eo tamen se quidquam satis firmi videre Condæus negavit, ni & Regis Edicto clientibus, sicuti patrono spes reditûs eripiatur, tùm denique fore, ut in Aulâ tutò esse possit, atque unà cum Gastone operam dare sublevandæ plebi, constituendæ omni rei publicæ, ac denique paci faciundæ.

Molæus contrà. *Novas Reginæ conditiones ferre importunum, atque molestum videri, quæ jam in eo quod factum sit, multùm ab regio jure discesserit: cæterùm quæ Regina de Mazarini clientibus pollicita sit, ea haud incerta, aut infirma esse, de quibus acta Senatûs abundè fidem factura sint.* Dein Condæum obsecrat, atque obtestatur, uti Regem, atque Reginam matrem continuò visat, si eâ re infectâ Mauri-fanum redeat, locum daturum sermonibus domi, forisque, spemque hostibus, ac pessimis civibus, quam de ejus cum Aulâ discordiâ ceperint, auctum iturum. Alia præterea inter ambos commutata verba sunt, postremò Condæus se ad Gastonem ire dixit, & quod is dederit eâ de re consilium, id secuturum.

Hic rus octiduum commoratus est, atque intereà Condæus iterùm in Senatum venit, postulavitque ab Molæo uti convocaret Classes, frequensque Senatus haberetur: sed is se facturum negavit, quoniam Condæus Regem nondùm visisset, id priùs faciundum, quàm huic Senatus detur. Dein ab Reginâ accersiti Patres, duo ex singulis Classibus cum Molæo in Regiam iêre, quibus Cancellarius Regis, & Reginæ verbis dixit. *Nihil utrique de comprehendendo Condæo consilii fuisse, aut esse, Servianum, Tellierum, ac Lionnum ita abire jussos, uti redituri non sint: de eo, simul quod Condæus in Urbe, Aulâ, ac Regiâ esse tutò possit, Senatui fidem coràm dare voluisse, ut is sciat inviolatam fore: quando Patribus videbitur mittant ad se, qui de Edicto quod ad Mazarinum attineat secum colloquantur, uti quam primùm & perscribi, & ad Senatum mitti possit:* quæ eadem Regina ipsa Patribus confirmavit.

1651. Ubi Gasto redierat rure, subitò in Senatum venit, atque unà Condæus, & alii. Tum Molæus quæ sibi Regina, atque Cancellarius dixerant, ea Senatum edocuit, *Regiam interpositam fidem, datam amplissimo Ordini, Condæum tutò in Urbe, in Aulâ, in Regiâ futurum: quid esse reliquum nisi ut ipse omni suspicione depositâ ad Regem, & Reginam redeat?* dein ad Condæum conversus rogat utrùm Regem inviserit? is nihilò tutiùs quàm antehàc id se facere posse respondet. *Pessima de se rursùm inita consilia, eo noctu convenisse quosdam, se id quidem Reginæ injussu fieri credere, quo magis lubeat & de personis, & de loco indicare, ubi res postulabit: cæterùm ab Aulâ ad Mazarinum complures cursitare, contrà quàm ab Senatu decretum sit: Coloniâ Agrippinâ quo denique concesserit, Ondedeum hujus clientem Italicum nuper profectum in Hispanos hostes incidisse, quem aut quia Mazarinus cum his congruat, aut quia perturbandæ Galliæ ad Urbem properare sint arbitrati sine pretio dimiserint: hæc, atque alia hujuscemodi quæ Regem, atque Reginam matrem in Mazarini potestate tametsi absentis esse satis ostendant, suadere ut ne se alienæ fidei temerè committat, quâ in re antehàc suo damno graviter offenderit.*

Rursùm Molæus, qui Regem nondùm viserit, eum tali loco virum ægrè se in Senatu videre sedentem, & qui tamdiù cesset civis officium erga Regem fungi, eum videri suprà quàm civem fas sit, moliri. Hæc verba in se jactata Condæus graviùs tulit, nihil tamen respondit acriùs, quàm, *Sese satis scire, quæ suæ partes aut operæ, aut officii erga Regem sint, id modò quærere, ut hæc sibi præstare tutò liceat. Nihil suprà civem, ac ne suprà hominem quidem facere, qui sibi de vitâ caveri postulet, aut huic consulat, cùm id vel animantes ipsos natura doceat: cæterùm diem, & tempus ostensura quis in eo negotio rationibus suis plus studeat.* Molæus enimverò se negavit aut in eo, aut in alio ullo quod ad rem publicam pertinuerit, aut pertineat negotio rationibus suis usquàm studuisse, aut studere, cujus tamen rei Regi se modò, atque Senatui rationem reddere debere, *Intolerabile Condæum in Urbe, atque in Senatu esse, qui Regem nondùm viserit, intolerabilius nuper rhedâ circùm Urbem vectum in hunc incidisse, quem nondùm vidisset: certè id sicuti ostentandæ audaciæ factum videri:* at is casu id evenisse respondit, non enim venisse in mentem, uti diei tempus erat, eò Regem futurum, qui ab balneis vergente in noctem die rediret.

Ita res inter ambos ad contentionem veniebat, quâ tempus consumptum foret, fortè voluntate Molæi, qui scilicet metueret, ut ne quid eâ die contrà quàm Aula sentiret, ab Senatu decerneretur, ni Gasto dicere orsus Senatui fidem fecisset, *Haud vana esse quæ Condæus de Mazarino diceret, multos ad eum ab Aulâ commeare, neque quidquam hujus injussu in ea fieri. Certum esse Mercurium Mazarini sororis filiam Mancinam uxorem duxisse, factam illi nuper ad hunc eundi Diplomate regio potestatem, quæ satis superque ostendant absentis nihilo minorem in Aula quàm præsentis antehàc gratiam, atque potentiam esse: eo Condæo cavendum videri, Senatumque consulendum.* Postremò Decretum fit, uti quæ Regina Patribus de Condæo receperat, ea in acta Senatûs referrentur: hi Condæum hortarentur, uti Regem, atque Reginam matrem continuò viseret: quæreretur in

eos, qui de Condæo comprehendendo clàm consilia inissent: Mercurius in Senatum veniret, qui de suâ ad Mazarinum profectione, item utrùm Mancinam uxorem duxisset, Patres doceret: quod Senatus de Mazarini clientibus extraneis decreverat, id ratum, firmumque esset, atque adeò si qui in Urbe, aut finibus essent, eos, atque ipsum singillatim Ondedeum comprehendendos. Post paulò Condæus unà cum Gastone ad Regem, & Reginam iit, ab quâ sese minùs comiter, & benignè acceptum posteà prædicavit, seu ita se res habebat, seu ad secessionem, & turbas, ac postremò ad bellum, quæ brevî consecuta sunt, causam quærebat. 1651.

Suprà vidimus Contium dicentem in Senatu, Mazarino consilium fuisse, & Sedanum, & Brisiacum sibi habere, oppida ad Mosam, & ad Rhenum munitissima. *a* Faber Sedano, Tilladetus Brisiaco præfectus erat. Sed inter hunc, & Carlevosium Propræfectum ortæ sunt lites, quarum hæc fuit causa. Carlevosius jamdiù in hujus loci præsidio cohortem habebat militum Gallorum, pauci prætereà Germani milites fuêre, quos sibi Tilladetus adjunxerat. Sed his modò fretus in potestate Carlevosii sese, atque oppidum esse sentiebat, qui tamen nec imperia detrectabat, aut quidquam contra Præfecti voluntatem faciebat, aut denique ulli officio adversùm hunc deerat. Decrevit tamen Tilladetus ex Carlevosii cohorte centuriones ad suas partes adducere: quod ubi hic sensit, continuò duos qui cum Tilladeto concordare cœperant, Brisiaco pellit, ac deindè nihil est Tilladeto obsecutus, ita ut quod usquè in occulto fuerat, propter Præfecti, atque Propræfecti concordiam, scilicet hunc in oppido validiorem esse, tùm propter eorum discordiam palàm fuerit: quod cùm ægrè Tilladeto esset, atque sibi injuriosum existimaret, cum bonâ Regis veniâ Brisiaco discessit. Fuêre qui ita existimarent, Tilladetum qui Telliero Mazarini clienti affinis est, hujus voluntate operam dedisse, uti potior apud Brisiacum foret, ut eò se Mazarinus in tutum recipere posset, & cùm id frustrà fuisset, Coloniæ Agrippinæ, aut apud Brullum in propinquo restitisse.

a De Faber. Tilladet. De Charlevoy.

Id ubi *b* Renata Dubeca rescivit, cujus operâ usum Mazarinum antehàc diximus, uti Carlevosium post Erlaci Brisiaco Præfecti obitum in officio contineret, persuaderetque homini, ut æquo animo Tilladetum vice Erlaci Brisiaco Præfectum esse pateretur, iterùm consimilem se daturam operam Mazarino recepit, ut ne videlicet Carlevosius tùm ab officio discederet, aut quid adversùm Regem, ac rem publicam moliretur. Sed hæc mulier animo suprà sexum valido est, cui videlicet nec prima, nec magna usquè fuit sicuti vulgo mulierum solet, rei familiaris cura: primas, quia imparem animo sicuti rebatur virum nacta erat, nuptias dedignata est, atque infirmas esse contendit, maluitque se I. *c* Budæ Guebriani virtutis, quàm alterius amplioris rei, cujus rationem, ut ferè fit, filiam collocando parentes habuerant, sociam esse. Ex illâ secum, atque ex gloriâ viri postillà multis rebus præclarè gestis celeberrimi communicatâ ita crevêre mulieri animi, uti magna, atque insolita moliretur.

b La Mareschale de Guebrian.

c Bude, Comte de Guebrian.

1651. Jam Legati in Mariæ Gonzagæ Mantuanæ cum Uladiſlao Poloniæ Rege nuptiis, ſicuti memoravimus antehàc, perſonam ſuſtinuerat, quod tametſi amplum ipſi, magnificumque viſum, tamen magis ſuprà fœminam eſſe videbatur, quidpiam quod ad militiam pertineret, attingere, cujus ſibi facultatem dari in Carlevoſii negotio eſt arbitrata. Igitur hujus conſilii plena ſcribit ad Mazarinum, ſpem huic facit, ſi Briſiacum mittatur, omnia illìc fore in tuto, ac fortè effecturam ſe, uti Carlevoſius acceptâ aliquâ mercede Briſiaco diſcedat. Mazarinus acceptis Dubecæ litteris ſcribit ad Reginam, ſibi optimum factu videri, ut illa Briſiacum eat, quod eſt ſubitò factum. Igitur Dubeca cum ampliſſimo comitatu eò proficiſcitur, cui advenienti ſic eſt obviam ab Carlevoſio proceſſum, uti nihil honorificentiùs fieri potuerit.

Apud Briſiacum tantiſper agitavit, mirâ arte tractans hominem, uti quò volebat, eò denique adduceret: perſuadere Carlevoſio nitebatur, ut ex voluntate Regis, atque Reginæ matris, ac præterea Mazarini, ſed maximè honoris ſui causâ Briſiaco diſcederet, atque eâ gratiâ librarum millia centum accipere vellet, id ſe in ſummâ habituram gratiâ dictitans, quam ſibi hunc ita referre pro ingentibus Guebriani viri in ipſum meritis deceret: nam ab Reginâ, & Mazarino ſe impetraturam denique ſperabat, uti ſibi Briſiacum permitterent, cui Præfecta eſſet, modò ut Carlevoſius ſecum congruere vellet, præ ſe ferendo nulli præter quàm ipſi oppidum traditurum: cæterùm *nihil eſſe* dicebat, *quo ipſe ullam in bello civili poneret ſpem: nam id aut non geſtum iri, aut brevi conditionibus deſiturum, quo confecto procul dubio Regem cum omnibus Regni copiis adventurum, qui Briſiacum oppugnet, atque in Carlevoſium gravius conſulat, cui rei prævertendum eſſe, quod & cum gratia, & cum mercede, & cum grati in Guebriani memoriam animi teſtimonio tunc facere poſſit.*

Eâ tempeſtate vulgatum Dubecam non modò Briſiacum expetere ſibi, cui Præfecta eſſet, ſed & prædia quæ Rex in Alſatiâ poſſidet omnia, quibus huic permiſſis ære ſe alieno liberaret, quo ſatis grandi Dubecæ obſtrictus erat: ita mulier nihil niſi ingens animo volvere ſolita, ſibi ſpeciem Principatûs aliquam in hâc ab Aulâ remotâ regione fingebat. Præter librarum millia centum curanda Carlevoſio, centurionibus ex hujus cohorte ſingula millia nummûm, ac militibus unius menſis ſtipendium pollicebatur. Carlevoſius neque accipiebat conditionem, neque abnuebat, ſed producere Dubecam, & quid tempus, ac dies adferret, opperiri ſtudebat, cùm quod id ſibi conducere arbitrabatur, tùm amore captus pulchellulæ virginis, quæ in Dubecæ Gynecæo fuit: nam in omnibus propè quæ cum mulieribus aguntur negotiis, id mali reperias.

Poſtremò cùm nihil ſatis apud Carlevoſium Dubeca proficeret, in Galliam redit, cúmque Aula longiùs ab Urbe eſſet, Moretum fratris filii rus nobile concedit. Eò Sironem quem Mazarinus ad Urbem, atque ad Aulam miſſitabat, accerſit, edocetque, *Carlevoſium honoris ſui causâ facturum videri omnia, ſed nonnihil hærere, ob bellum civile, quod bre-*

vel gestum iri credat : si Mazarino videatur hanc iterùm Brisiacum proficisci, rem cum bona se Carlevosii gratia, sin minùs cum mala confecturam : illud tamen se in spe habere, quoniam quas conditiones ipsi tulerit, eæ huic satis placere videantur. In eamdem sententiam scribit ad Mazarinum, qui hujus negotii, quin & Brisiaci Dubecæ planè permittendi Reginæ autor fuit: visum tamen huic adhibere a Sironem, atque Furnellum unius equitum alæ Tribunum, qui consilio, ac strenuâ si opus foret operâ mulierem juvarent. 1651.

a Siron. Fourneaux.

Siron maximo Dubecam oravit opere, uti viduam quamdam mulierem formâ bonâ, atque ætate integrâ in Gynecæum suum accipere vellet, quod quidem ipsa lubens est ipsi obsecuta, nihil sicut arbitrari lubet, cogitans hanc posthàc magno usui in eo quod agebatur negotio futuram, sicuti posteà videbimus.

Hoc anno Amelia Elizabetha Hannauvia mortem obiit, quæ mortuo pridem Guillelmo viro Hassiæ Castellanæ Comite, (Lantgravium Germani appellant) paternam Guillelmi filii per hujus pueritiam tam egregiè administravit hæreditatem, ut hanc illi ubi adoleverat, multò tradiderit ampliorem : bello videlicet unà cum Galliarum Rege, ac Sueciæ Reginâ in Germaniâ adversùm Ferdinandum II. ac Ferdinandum III. Imperatores impigrè gesto, quo non mediocriter filii rem auxit, atque in perpetuæ ob confectam pacem, ac recuperatam Imperii Ordinibus pristinam libertatem gloriæ societatem cum his potentissimis Regibus venit. Germanicè, & Gallicè juxtà, atque aptissimè scribebat, quod quidem sicuti pleraque alia per se faciebat, alienæ operæ magis parcens, quàm suæ. Post hujus mortem Guillelmus filius ad Regem misit, qui se haud secùs quàm matrem, ac patrem antehàc Galliæ studiosum fore, ac Regiam Majestatem culturum, atque observaturum diceret, quæ legatio Regi gratissima, atque acceptissima fuit.

Britannos quos Anglos tum appellamus, ob Regis sui cædem publici judicii specie perpetratam omnibus tum invisos esse debuisse quis non existimaverit? neque supplicii quidquam amplius iis irrogandum fuisse censeo, quoniam bella non sine ingenti sumptu, & incertis eventibus geruntur, adeò ut in bonâ causâ pessimam quandoque fortunam habeas. Sed unicuique non amicum alteri esse fermè licet : quo mihi fœdiùs egisse Philippus Hispaniæ Rex videtur, qui hoc anno Alfonsum Cardenam Londinum legavit, uti Britannos sicuti Regis sui nece quidpiam sibi juris quæsiissent, qui id immanissimè violaverant, amicos, & socios appellaret, periculosissimo certè in semet, ac cæteros Reges exemplo, quorum Cardenas principem Philippum esse per vaniloquentiam prædicavit, atque adeò hunc primum omnium id honoris Anglis habere voluisse : sed de hoc principatu nemo omnium ignorat planè falsum esse, primas Galliarum Rege inter alios omnes dudùm obtinente : cæterùm Hispanis disciplina est, per fas, nefasque imperium augere, dominandi libidini religionem obtentui habere, atque hanc ubi usui non est, parvi

1651. pendere, quod quidem tunc Philippus faciebat, gentis ab fide nostrâ Catholicâ alieniſſimæ amicitiam quæritans, ac præterea ob recentem Regis ſui cædem omnibus inviſæ.

Eâ tempeſtate in Cataloniâ peſtilentia gravis, ac maximè apud Barcinonem fuit: quo fiebat ut oppidanorum infrequentiâ urbs ab his modò cuſtodiri ſolita in diſcrimen veniret. Provinciam hanc Jacobus *a* Stuartus Sammegrinus pro Prætore obtinebat, qui cum bonâ Barcinonenſium gratiâ eò Gallorum militum præſidium introduxit, datâ fide non in portis, aut mœnibus, ſed haud procul in plateis, aut vicis ſtationes habituros, uti ſicubi opus foret, oppidanis cuſtodias ad portas de more agentibus præſto forent, ſed eâ causâ Galli milites provinciæ finibus acciti hos nudavêre. Igitur Prada haud procul Ibero flumine ſine Gallorum ſolito præſidio relicta, ac popularibus permiſſa eſt. In hâc pauci è Catalanâ cohorte milites fuêre: quod ubi reſcivit Hieronymus Flixio ab Hiſpanis nuper recepto præfectus, hic duo armatorum millia ab vicinis præſidiis cogit, & apud Dertoſam, quam & nuper hoſtes receperant, traductis Iberum copiis Pradam versùs venit, Catalanum militem ſuis haud parem fore confiſus, quod longè aliter, ac ratus erat, cecidit: admotis enim ad murum oppidi ſcalis, atque hoſte ſtrenuè gerente rem, haud minor propugnantium virtus fuit, neque ſolus vim hoſtium ſuſtinebat miles, oppidani & ipſi viri, mulieresque pro aris, & focis arma ceperant: poſtremò procul ab mœnibus pulſi hoſtes in præſidia ſua diſceſsêre. Adveniebat Barcinone cum copiis Sammegrinus ſubſidio Catalanis, qui Marſillium Caſtrorum Præfectum præmiſerat: is pulſis jam hoſtibus commeatum in oppidum introducit, prætereà ſexcentos pedites Gallos, qui majori præſidio forent.

a Stuart Marquis de faint Megrin.

Fine anni proximi mortem obierat Guillelmus Naſſauvius Arauſiorum in Galliâ Princeps, qui ubi Henricus pater antehàc deceſſerat, huic in poteſtatibus, & imperiis, quæ apud Socias Belgarum Civitates obtinebat, ſuffectus fuerat. Sed Guillelmo filius deerat, qui ſicut ipſe Henrico patri, ita illi ſufficeretur: uxor vidua prægnans erat, cujus expectare partum, & an mas, aut fœmina foret, opperiri magis regium videbatur, quàm ut in liberis Civitatibus uſurparetur. Sed in eas tanta merita Naſſauviorum ſunt, quorum operâ, atque incredibili virtute & conſtituta ab principio Res harum publica, & jamdiù cum magnâ potentiæ famâ ſtat, uti pleræque omnes Civitates expectandum viduæ partum cenſerent, ac ſi marem ederet, hunc patri ſufficiundum. *Dei benignitate, atque Arauſiorum virtute pacem partam nuper, quo adoleſcendi ſpatium puero futurum ſit, atque intereà ex eâdem gente tutorem adeſſe, cujus item virtus in proximis bellis perſpecta ſit.*

Sed hæc diſturbavit Antonius Brunus Philippi Hiſpaniæ Regis apud Socias Civitates Legatus, ſcilicet reputans in ejus rem fore, Sociis Civitatibus adimere tantam Arauſiorum virtutem, & in hanc gentem ulciſci Sociarum Civitatum ab Regibus Hiſpaniæ defectionem, cujus autores primùm, dein fautores fuêre. Cum Bruno Batavi, quæ potior

inter Socias Civitas est, congruebant, nobiles cum Araufiis inimicitias exercere soliti, qui si ab Republicâ amoti forent, hujus se facilè principes futuros credebant, atque adeò ut ferè fit, ægrè erat in eâ quidquam suprà se videre. Igitur Brunus postquàm Brussellas ierat, atque eò cum Hispanis Administris consilia contulerat, hujuscemodi verbis Sociarum Civitatum apud Hagam Comitis Senatum est affatus. 1651.

Quid interest inter regum quod pati nequivistis ab Hispanis imperium, & id quod adhuc in vos Araufii tenuere, nisi quod illud hæreditate Hispaniæ Reges ab majoribus habuerant, hoc vosmetipsi ultrò Araufiis detulistis? Sed ab patribus ad filios, ab fratribus ad fratres eâ ætate, ac virtute, qui rempublicam gerere queant, imperium transire tolerabile id quidem, atque virtuti perindè, ac generi datum videtur. At si non pueris modò, sed & futuro mulieris partui serviundum est, frustrà vos tam diuturno bello jus, atque libertatem quæsistis, frustrà Hispaniæ Regum tantorum Principum imperium exuistis, uti tantulis viris, quin & earum quas uxores duxerint utero pareatis. Vobis Dei immortalis beneficio pax est, atque adeò ea incidêre tempora, quibus unum modò quod integræ libertati obstitisse videtur, scilicet perpetuum in una familia imperii nomen sua sponte desinat. Itàque vos ipsa res monet, quid usui sit. Neque existimetis vos parvum quid facturos, si tantam Araufiorum potentiam interruperitis, ostenderitisque hanc non hæreditariam, sicut usquè visa est, sed in vestro arbitrio esse. Intereà si puer nascetur, similisque patrum suorum evadet, huic de integro eamdem rei publicæ partem mandandi, quam patri, atque majoribus tribuistis, copia erit. Haud absimilem qui in Senatu ex Civitate Batavorum adesse solet, orationem habuit, atque idem Batavi omnes dictitabant.

Sed adversùm hæc Reginæ visum Araufiis favere, cùm ob gentis nobilitatem, atque perpetuum in Galliam studium, tùm quod ubi viri Principis autoritas in re publicâ valet, ibi rectiùs, atque æquiùs omnia geruntur. Ad hoc Guillelmi Nassauvii uxor tum vidua, de cujus partu si filius foret, agebatur, Henricæ Britanniæ Reginæ filia, atque adeò Ludovico Regi consobrina est. Postremò quid Brunus apud Socias Civitates eâ tempestate novandis rebus idoneâ moliri vellet, observandum Regina censebat: nam tametsi ab fœdere de bello, ac pace unà faciundis discesserant, atque nihil in præsens ab his sperandum esset, quod nobis usui foret, tamen erat magnoperè cavendum, ut ne ab Hispanis circumvenirentur, atque Galliæ planè hostes fierent.

His de causis Rex Pomponium Bellevræum in Senatu Præsidem ad Socias Civitates extrà ordinem legat, hominem Henricæ amitæ pridem cognitum, atque probatum, nam apud Carolum virum Britanniæ Regem antehàc trium, atque ampliùs annorum Legationem obierat, dein iterùm eòdem extrà ordinem per difficilia Caroli Regis tempora legatus fuerat. Is maturè sicuti res monebat profectus Hagam Comitis advênit, perbenignè juxtà, atque honorificentissimè ab Fœderatis Ordinibus acceptus: sed ex eâ legatione nullum Gallia fructum, neque item Henrica, aut Araufii cepere. Fuêre qui Bellevræum properantiùs in Galliam rediisse crediderint, spem nactum aut Procan-

1651. cellariatûs habendi, aut Primarii Præsidis Magistratum in Senatu adipiscendi, nam Signum regium Molæo redditum iri fama erat, atque hunc primarii in Senatu Præsidiis Magistratum abdicaturum.

Post paulò Britannorum Legati Hagam Comitis apud Batavos venêre, fœdus, atque amicitiam oratum: qui quoniam ob Regis sui cædem invisi omnibus præterquàm Hispanis erant, ab plebe infestis clamoribus accepti sunt, dein ab maledictis itum ad saxa, quæ in prætereuntes ingesta sunt, ita ut his custodes adhibere necesse fuerit, qui prohiberent injuriam: cæterùm postulantibus Britannis uti Sociæ Civitates fœdus cum ipsis inirent, eosdem amicos, eosdem hostes haberent, non ex sententiâ responsum: neque enim tum Sociæ Civitates æquum censuêre ullâ cum Britannis societate conjungi.

Hoc anno Hispani dum apud nos tantæ turbæ fiunt, de Barcinone quæ Urbs Cataloniæ caput est, recipiundâ cogitabant: nam si eâ potirentur, omnis item provincia futura erat in potestate, in quâ scilicet cætera oppida, castellaque infirma sunt. Sed ut illa ad mare posita oppugnaretur, magnâ belli mole opus erat, neque exercitu ab terrâ modò, sed & ab mari Classe, quæ commeatûs, atque auxilia prohiberet. Hæc apud Neapolim, cæterosque Italiæ, Siciliæ, atque Hispaniæ portûs apparabatur, copiæ ab Germaniâ, atque ab Italiâ accersebantur. Classi præfuit Joannes Austrius de quo antehàc memoravimus: qui ubi Barcinoni appropinquavit, terrâ, marique Imperator factus omne circùm urbem bellum administravit.

Isthuc Hispanorum consilium ex copiâ rerum haud ignotum Regi, atque Administris fuit, neque omittebant Catalani per Legatos tres quos habebant in Aulâ, Josephum Dardennam Illæ Comitem, Josephum Fontanellam, & Josephum Pinolam instare, urgere, ut huic occurreretur, atque eâ gratiâ mitteretur in provinciam, qui hanc more majorum Prorex obtineret, nam ab discessu Mercurii Imperio vacua fuerat, nihilò segniùs tamen Sammegrino Propraetore illîc rempublicam gerente. Hocquincurium Equitum Tribunum mense Aprili eò mittere consilium fuerat, qui adeò ab Peronâ cui Præfectus est, fuerat accersitus. Sed ubi quæ ipsi per proxima æstiva ad bellum gerendum, defendendumve necessaria erant, de iis agi cœptum, hæc vix Administros suspeditare posse satis intellexit, ob ærarii inopiam: quo factum est, uti provinciam hanc cuivis quàm sibi datam mallet. Eo Condæus cum Catalanorum Legatis egit, ut hanc Marsino peterent. Id quidem lubentes fecêre, quia Marsinus egregiam antehàc in Cataloniâ Regi operam navaverat, quem adeò eódem pro Prætore mittendum facile decrevit: & quia de Hispanis increbrescebat rumor, hos terrâ, marique apparare bellum, Marsinum quamprimùm in Cataloniam proficisci visum. Sed Condæus hunc sibi magis, ac magis adjungere studens operam dedit, uti priùs Claromontiam Entraguæam virginem nobilissimam, quîcum affinitas nonnulla ipsi intercedit, uxorem duceret, in quo negotio mensis est unus consumptus. Mirum profectò fuit

Regem,

Regem, atque Administros homini quem Condæo deditum satis sci- 1651.
bant, qui hujus causâ ante annum in custodiam conjectus, dein hâc emissus fuerat, & qui huic affinem virginem ducebat uxorem, provinciam Hispanis quibuscum Condæo fœdus intercedebat, finitimam, & quæ ab ipsis defecerat, permisisse.

In Italiâ id modò Gallis, Hispanisque hoc anno curæ fuit, uti rem utrimque sustentarent, alteris in bellum civile quod impendebat, alteris in Catalonicum intentis. Exiguæ igitur copiæ nostræ in Italiâ, item & exiguæ his Sabaudiæ Ducis copiæ conjunctæ fuêre: cunctis Villa Marchio præerat, qui primùm Alexandriam, dein Linguas versùs (id nomen angustis vallibus inditum, quibus ab Montisferrati, & Subalpinorum regionibus, in Ligures descenditur) prædas egerat, castella ceperat, atque alia hostilia fecerat, cessantibus tum hostibus, cùm pars nondùm ex hybernis deducta esset, alii petentibus Finalem Germanis iissent præsidio, pauci apud Alexandriam, circúmque ea loca agitarent. Ast ubi cuncti in unum conducti, Caracena numero fretus Subalpinorum vicissim ingreditur fines, magna commeatûs, atque omnis instrumenti bellici copia sequebatur agmen, omnisque apparatus urbium oppugnandarum.

Is quoniam Moncallierum petebat, oppidum decem modò passuum millibus ab Augustâ Taurinorum positum, suspicio incidit, hunc eò, aut ad Pinarolum, quod in Regis ditione est, movere velle. Quod ubi est Sabaudiæ Duci apud Augustam Taurinorum agitare solito nuntiatum, optimum factu visum in tam propinquo rei publicæ discrimine, Thomam Patruum dare operam ut ne quid detrimenti caperet: nam is apud Augustam Taurinorum erat, per hæc æstiva cessaturus, quoniam cum exiguo Gallorum, atque Subalpinorum exercitu nihil satis dignum hujus viri Principis, & virtute, & famâ fieri posse videbatur. Sed ubi periculum advênit, nihil puduit paucis copiis Imperatorem esse, modo ut his rem publicam Regi, atque Sabaudiæ Duci fratris filio salvam præstaret.

Igitur exercitum qui apud Chierum erat, cis Padum reduci jubet, atque ad ripam fluminis castra ponit, ut hujus transitu hostem arceret. Eò dùm quæ opus facto sunt agit, aut præcipit studiosiùs, fortè cui insidebat equus, is perterrefactus, ac in posteriores erectus pedes, hominem dejicit, atque affligit solo, qui ex eo casu caput graviter offensus huic curando ad Urbem rediit. Sed opportunè tum advênit a Santandreas Mombrunus cum aliquanto equitatu, quem ex Galliâ adducebat, missus ab Rege, qui per absentiam Thomæ bellum in Italiâ Legatus administraret. Is ad Piobes loco ad prohibendum cùm Pinarolo, tùm Augustâ Taurinorum hostem opportuno stativa habuit, dum hostis ad Moncallierum & ipse habebat stativa. Eò amnem ratibus junxerat, neque tamen aliud ultrà Padum quàm prædas agebat, haud magnas has quidem, tam vicinis Gallorum qui effusè prædari prohibebant stativis.

a Le Marquis de S. André-Mombrun.

1651. At cessante Caracenâ Santandreas ex ingenio gentis nostræ avidus belli gerendi amnem vado transit, atque ad Moncallierum ducit: cujus rei nuntius ad Caracenam allatus suspicionem injecit majores quàm fama ferebat, copias Santandream secum adduxisse, quibus fretus ad se versùm veniret, ita quod in metu fieri solet, ampliora vero omnia sibi fingens noctu contra militiæ decus, collectis silentio vasis Chierum abscedit, quò biduum moratus secundis castris Butilieram petit. Santandreas ad Villam novam habuit castra, nec omisit usquàm exploratum mittere, quid ubique hostis ageret, si fortè rei benegerendæ casus daretur. Turma una eâ gratiâ Pauli-fanum haud procul castris ierat, quæ in hostium alas quatuor incidit: has Caracena eò miserat, ut ne copia nostris esset explorandi quónam iter intenderet. Continuò inter turmam nostram, atque hostium equites prælium fit, quod iniquum erat nostris, ni properè ab castris subsidio venisset Canillaci equitum ala, quæ hostes Butilieram usquè pepulit, ipsisque Caracenæ castris intulit metum, ac terrorem, pulsâ peditum quæ pro castris erat, statione: quo factum est, uti statim moveret, metuens ne perturbatis suis universus noster exercitus interveniret.

In Montisferrati relictis Subalpinorum finibus concessit agrum, propiùs Mediolanensis fines, neque posthàc quidquam operæpretii utrimque factum, donec copiæ in hyberna, aut aliò quò res monebat, deductæ: nam Hispani tunc cum maximè Barcinonis oppugnationi intenti, Galli de bello civili quod apud se flagrabat, soliciti erant. Illi tamen non omisêre cum Christinâ Sabaudiæ Ducis matre agere, atque hanc hortari, uti corruptis Galliæ rebus ipsa sibi, atque filio consilium caperet: si id satis placeret, Philippum pacis conditiones quàm honestissimâs huic laturum. Sed hæc mansit in fide, quam pridem Regi Ludovico fratri, dein Regi Ludovico fratris filio dederat, mulier ingens animi, neque turbis quæ in Galliâ erant, territa, quas brevî desituras non dubitabat: nam ubi Rex capesseret rem publicam, quod propediem erat facturus, ibi verò finem factionibus fore, atque omnes in viam redituros. Apud nos verò, quæ per hyemem in Italia copiæ nulli propè usui erant, eas primùm in Aquitaniam, deinde in Cataloniam mittere visum.

[a] Le Maréchal d'Aumont. Æstivorum initio [a] Almontius Villequierus Equitum Tribunus Belgium acriter erat ingressus. Primùm Legiam traducere copias consilium fuit, tametsi Sfondratus Marchio prohibebat, custodiis ad vada, [b] Le Duc de Chaulne. pontesque dispositis: sed hæ ab [b] Chalnio, & Beliero-plessio Legatis qui præmissi ad amnem ab Almontio fuerant, pulsæ tormentis, sclopetisque nihil obstitêre quo minùs refectis pontibus, quos hostes abeuntes corruperant, omnis exercitus traduceretur: Sfondratus Armentariam, dein eò relictis peditibus Ypras cum equitatu profûgit, complures in fugâ capti, ab cæde quoniam ultrò dedebant se, temperatum. Id incommodum hostibus illatum Leopoldi adventum ad Insulam Urbem maturavit, quò omnes coëgit copias, nostrorum conatus inhibiturus.

Sed nullum pugnandi consilium fuit, opperienti videlicet, quónam illæ turbæ, quæ apud nos in Aulâ erant, evaderent denique, & quæ Condæus receperat, ea uti præstaret, tum demùm aversis in bellum civile Regni copiis, pugnandi sibi magnam opportunitatem fore. Ubi videt Almontius Leopoldum munitissimis sese stativis tenere, atque objecto Deullo amne, qui ab Insulâ Urbe ad Legiam fluit, tutò pabulari, & commeatuum habere copiam, ad Avendini-pontem movet, si fortè hostes insequendi studio æquis sese committerent locis, quod est frustrà speratum, nam magno circuitu hostes Duacum venêre. Intereà nostri prædas agere ex omnibus vicis, villisque, hostes verò pabulatores nostros ex insidiis deprehendere conati frustrà fuère, quoniam his Almontius præsidium adhibuerat, ab quo hostes malè mulctati sunt. 1651.

Sed Almontius pugnandi avidus, ut insigni aliquâ clade affectis hostibus, otium ab his in reliquum æstivorum Galliæ faceret, quo Rex vacuus ab eâ curâ bellum civile faciliùs administraret, propiùs Duacum accedit, atque ad Arleuxium castra ponit. In tantâ hostium vicinitate vix fieri posse videbatur, ut ne qua res Leopoldum tametsi vitabundum ad pugnam cogeret. Duacum ad Scarpam est, præterea turres certis secundùm hunc amnem intervallis collocatæ, in quibus tum præsidia fuêre arcendis nostris fluminis transitu: quo fiebat, ut hostes cis Scarpam tutò frumentarentur, pabularenturque: contrà verò alterutrum facientibus nostris plerúmque interveniebant, cùm transitus fluminis esset in potestate, ob turres, & præsidia.

Id Almontio utique grave, sed nihil gravius erat, quàm quod hostes abnuerent pugnam, ad quam ut hos adigeret, Chalnium Legatum cum idoneo militum numero, ac tormentis duobus turres oppugnare jubet: qui ubi his appropinquabat, atque res in conspectu Duaci gerebatur, hostes magno equitum, nam decem alæ fuêre, atque aliquanto peditum numero subsidio turribus venêre: sclopetis eminùs res geritur, inter quorum strepitum *a* Espagnius cohortis unius Tribunus cum trecentis sclopetariis vadato amne, atque ex alterâ parte *b* Chalnius Legati frater è Melitensi militiâ, cum majori militum numero hostes circuire, & reditu ad urbem prohibere conantur: at illi animadverso nostrorum consilio, omissâ pugnâ ad urbem profugêre.

a Espagny. *b* Le Chevalier de Chaulne.

Apud Arleuxium Almontius mensem integrum stativa habuit, atque intereà quæ maturuerant frumenta, ea longè, latéque messuit, & in castra convexit, aut quæ superavére planè corrupit, nihil prohibente hoste, ut ne pugnandi necessitas esset: postremò disjectis quas propiùs Duacum ceperat turribus quinque movit castra. Hostes ad Valentianas iêre, urbem magnam, ac validam, atque eò castra sub urbis mœnibus posuêre: nostri ad Ynchium primùm, dein ad Aïnam ultrà Scaldim habuêre castra, is locus Cameracum inter, & Castelletum medius est, quod oppidum nuper in Galliæ finibus ab Hispanis captum Almontius recipere se velle simulabat, ut eò eliceret hostes, quò patent ad

1651. pugnam campi, neque hanc abnuere copia foret. Sed hi ad ripam sinistram Scaldis, ab Valentianis, ad Buchaïnum stationes, custodiasque disposuerant, quæ nostros transitu fluminis prohiberent: præterea ultrà Scaldim aliquantùm equitum habuêre, qui inter amnes, rivosque, locis ab naturâ munitis agitabant, uti nostros eâ parte castra habentes ab effusâ populatione deterrerent.

Sed majus quidpiam Almontius volvebat animo, quo pacto videlicet ad sinistram Scaldis evaderet ripam, atque hostes porrò abnuentes pugnam ad hanc denique capessendam cogeret. Eâ gratiâ *a* Bugium, atque Beljocum Castrorum Præfectos paulò diversos cum quatuor equitum turmis Haspram versùs, quem locum destinaverat castris, præmittit, ipse aliquanto intervallo cum cætero exercitu, atque omni graviori agmine sequitur. Fortè Fuensaldanius unus ex Hispanis Ducibus cis Scaldim fuit, atque incertum quo consilio, cum tribus equitum millibus Cameracum versùs veniebat: præibant equites trecenti, atque itinere paulò diverso octo equitum turmæ. Id Bugio, atque Beljoco speculantibus videlicet haud occultum fuit, qui subitò Almontium eâ de re faciunt certiorem, is ambos prælium incipere jubet, atque alios equites subsidio mittit, milites que addere gradum imperat.

a Le Marquis de Bougy. Le Marquis de Beaujeu.

Castrorum Præfecti continuò adoriuntur hostes, sed hi vix nostrorum conspectum, nedùm impetum sustinuêre: pars fugâ sibi consulere, alii projectis armis dedere se, vitam orare, ita pauci cæsi, capti quadringenti, Fuensaldanius suorum quos præmiserat fugâ, præterea significatione, tormentorum strepitu ab Cameraco, & Buchaïno factâ monitus hostem adesse, properè ad loca inter amnes quæ suprà diximus munita reducit agmen, Almontius ad Haspram castra habuit. Postridiè cùm lucesceret, nostri sicuti præceptum fuerat, parati, instructique ad Scaldim iêre, pulsisque ab Neovillâ hostibus, pedites ponte quem haud satis hostes interruptum reliquerant, equites vado amnem traducti sunt, præeuntibus Legatis, Castrorum Præfectis, Tribunisque: dein Almontius cum magnâ equitatus parte ad castra hostium vadit sub Valentianarum mœnibus posita, qui se his tenuêre, neque adduci usquàm potuêre, uti pugnandi potestatem facerent.

Ubi Almontius videt Hispanos detrectare pugnam, cis Scaldim copias reducit, & ad Quesnoïum movet: primum agmen Chalnius ducebat, qui in ducentos hostium equites incidit, Croatæ erant, quibus fusis, fugatisque nostri ad Capellam habuêre castra. Ab eo loco ad Castellum in Cameracensi agro postridiè movebant, cùm est Chalnio nuntiatum septingentos hostium equites, ducentos pedites latere in insidiis, apud eum saltum, qui ab Guisii arbore nomen habet: hi ab Avennarum, & Landrecii præsidiis eò deducti fuerant, qui commeatus ad castra nostra ab Quintini-fano venientes interciperent. Continuò Chalnius cum equitibus octingentis eò profectus, præmisso cum ducentis *b* Crequio è Militensi Militiâ, qui prælium inciperet, hostes post acre certamen fudit, centum & viginti cæsi, capti centum & quinquaginta, è nostris desiderati modò decem.

b Le Chevalier de Crequy.

Diximus antehàc viros Principes non modò oppidis, atque arcibus Præfectos esse velle, quas Propræfectis clientibus suis permittant, sed & duces turmis, atque Tribunos alis equitum, prætereà cohortibus, quas item vicariis clientibus suis delegent, miserum profectò, atque indignum Regis sumptibus ali copias, quæ ex alieno arbitrio, atque lubidine plerùmque pendeant, sicut eâ tempestate factum. Nam quibus hujusce modi copiis Condæus, Angianus filius, & Contius frater præerant, eas ab exercitu regio segregatas habuêre, quæ apud Marlas tum habebant castra, ac dissidium, & partes ostentabant. Haud ita procul fuit in Lucemburgensi agro Stephanus Gamarra Hispanus, cum copiis, quibus illæ facilè conjungi poterant. Ubi custodiâ Condæus fuerat emissus, hanc ipsi Regina se tulisse conditionem aiebat, facilem juxtà, & æquam, scilicet ut Hispanos Satenaïo oppido ad Mosam aut abigeret, aut adduceret, uti sponte discedere vellent. Arx penes Condæum erat, atque in eam liber ingressus omnibus, quæ apud Marlas agitabant copiis, quarum operâ Hispanos oppido pellere haud difficilè videbatur. 1651.

Sed id eâ tempestate Condæum Hispanis ademptum nolle dictitabant, misisse tamen simulandi gratiâ Brulardum Sillerium Brussellas, sicuti acturum eâ de re cum Hispanis, cæterùm longè alia mandata quæ ad bellum civile pertinerent, huic dedisse. Hæc seu vera, seu ficta ab Mazarini clientibus, quando eà Condæo potentia, eæ clientelæ, ea apud Gastonem, Senatum, populumque gratia erat, uti neque jus, neque leges adversùm tantas opes valere posse viderentur, Reginam impulêre, uti sibi omnes edocendos statueret, quid illi consilii esset, si fortè rei atrocitate, & belli civilis metu sese adduci sinerent, ut erumpentem in rei publicæ perniciem hominis audaciam coërceri æquo animo paterentur. Eo Senatum accersit, aderat Gasto, Contius, Belfortius, Nemorosius, atque alii vocati omnes præter Condæum. Ubi Rex, atque Regina mater assedêre, hæc quid Rex super omni Condæi ratione sentiat, eos certiores facere voluisse ait, dein Seguierus Cancellarius Scriptum quod præ manibus habebat Lomenio Briennæ uni ex Quatuorviris recitandum tradidit, quod posteà Molæo primario Præsidi traditum est.

Hujus sententia hæc erat, *Quæ Rex de Mazarino, atque hujus propinquis, & clientibus edixerat, ea firma, & rata fore, atque adeò nihil esse, quod hæc rei publicæ perturbandæ quisquam obtentui haberet:* posteà quanta in Henricum Condæi patrem Ludovicus XIII. Rex, quanta ipse Rex Ludovicus filius in Condæum beneficia contulisset, commemorabatur: *hæc postquàm è custodiâ missus esset, conservata, atque aucta, restituta oppida, atque arces, restitutas peditum, equitumque copias, quæ utraque tot, ac tanta sint, ut qui ea sibi expetiverit, is civis modum excedere voluisse videatur. Datam huic nuper Aquitanam provinciam, atque in Æduis quam dimiserit arcium trium retinendarum factam potestatem: exhaustum in explendo hoc uno homine ærarium, antiqua sibi debita, copiis, atque præsidiis stipendia, atque aliâ emun-*

1651. *gendæ pecuniæ postulante, intereà dùm hæc in domus regiæ, atque exercituum sumptus, aut nulla, aut perexigua sit. Condæi pertinaciâ Regem coactum è Consilio suo pellere, quos ille voluerit : tres nuper Aulâ ut ipsi mos gereretur, pulsos, quorum operâ cùm Regi, tum Reginæ matri bona, fidelisque, in re publicâ fuerat. Nihil hæc ad flectendum ferocem animum profuisse : hunc ad Curias, & urbes primarias regni multa quæ bellum civile portendant, scripsisse, clientes, amicosque ejus copiis in provinciis scribere, uxorem, ac sororem Muronem dimisisse, quo sicuti loco tutissimo, atque arce munitissimâ majus publico ærarium habeat. Cum Leopoldo apud Brussellas, cum Fuensaldanio apud hostium exercitum multa egisse, atque constituisse : nuntios ad hunc missitare, cum præsidio equitum, qui apud Marlas sint. Hæc, atque alia hujuscemodi quid Condæo consilii sit, satis, superque indicare, cui nisi prævertatur, rem publicam in maximum discrimen venturam. Id quidem facere Reginæ certum esse, in quo sibi Senatum quæ hujus erga Reges perpetua fides sit, adjutorem fore confidat.*

Hæc ubi in Senatu sicuti priùs in Regiâ recitata, Condæus qui aderat, scripto & ipse respondit, *Vana isthæc, & conficta ab obtrectatoribus suis, quo sibi invidiam apud Senatum, populumque conflarent. Quæ beneficia ab Rege Ludovico XIII. in Henricum patrem, quæ in se ab Rege filio collata sint, ea utrumque, atque ampliora promeruisse. Haud decere se Patribus commemorare quæ, quantaque, & quàm difficilibus temporibus rei publicæ præstiterit : se Regis voluntate Æduos quam obtinebat provinciam, in Aquitaniæ qua sibi Spernonius cesserit, æstimationem dedisse, qui hanc lubentissimus acceperit, neque Divionis Castellum, Joannis ad Alniam fanum, ac Seuram ad Ararim oppida in Æduis posita sibi prætereà tradi postulaverit, quæ adeò penes se porrò manserint : jure id quidem, neque in eo quidquam præter morem factum fuisse.*

Mazarinum advenam, atque hospitem plures habere arces, atque oppida, quæ cuncta clientibus, atque amicis permittenda ab Rege curet, quàm se è regiâ gente Principem virum, aut quemquam alium. Sibi ab Rege attributas equitum, peditumque copias, at longè plures Mazarino. Suas Regi, atque rei publicæ usque præclaram operam dedisse, quid Mazarini copiæ facturæ sint, in incerto esse. Sese illas Almontio, aut Fertæo-Sannectario Mazarini satellitibus conjunctas noluisse, sed Gastoni planè dicto audientes, ad quem summa rei militaris per Regis pueritiam attineat. Quæ mutatio in Regis Consilio facta sit, eam se negare voluntate suâ factam : obstitisse quidem se Gondio, ac Monthesaurio Burdelio, qui super hac mutatione, Gastoni autores fuerint, uti per Urbem discurreret, armaret plebem, in ædes Molæi irrumperet, ac Signum regium huic tum ab Regina datum vi eriperet, dein pergeret in Regiam, atque alia sese indigna pro amborum lubidine faceret.

Sese Servianum, Tellierum, & Lionnum Aula pulsos voluisse, uti sibi, bonisque omnibus consuleret, quibus Mazarinus per hos clientes suos, tametsi absens insidiabatur. Id Senatui probatum, sed ne eo quidem se satis sibi cautum existimasse, atque Regia se abstinuisse, in qua scilicet Mazarinum porrò gratia valere plus æquo satis perspiceret, qui tunc cum maximè rei publicæ specie, sicuti hanc ipse invadere velit, neque ei rei præverti nisi per suam perniciem possit, hanc sibi palàm minitetur. Quod ad Senatum, & ad cæteras Curias scripserit, id rectè,

atque ordine fecisse, uti se expurgaret adversùm obtrectationes malevolorum, qui bellum civile ab se parari vulgaverint. 1651.

Hispanos Satenaïo discessuros fuisse, si Reginæ placuisset inter id oppidum, & Lucemburgensem agrum in annum inducias esse, aut sibi duo millia peditum permittere, quibus fretus hos oppido facessere coëgisset, utrumque Reginam abnuisse: postremò se satis intelligere, atque sentire eo reum haberi, quod Mazarini reditui rei publicæ causa adversetur. Si cum Hispanis hostibus consilia contulerit, aut quidpiam constituerit, jure contra se in hoc ordine agendum, sin id vanum, & falsum sit, quærendum videri in eos, quibus autoribus id Regina scripto traditum Senatui voluerit, atque adeò huic supplicandum, ut ne hos Patribus occultos habeat. Simul Gastonis Scriptum Senatui Condæus tradidit, quo pleraque in commentario regio perscripta elevabantur.

His omnibus recitatis Condæus ait non alios se suspicari Regii commentarii autores esse, quàm Monthesaurium, & Gondium: apud alterum convenire omnes, qui sibi infensi sint, ac pessima de se inire consilia, alterum violenta, atque atrocia perpetuò agitare animo, ac suadere Gastoni, sicuti nuper de Molæo fecerit. Gondius sibi quidem respondit tum haud probatum Gastonis injussu Molæo ab Reginâ regium Signum datum, cæterùm nihil illi hujuscemodi suadere voluisse. Condæus contrà adesse in Senatu Belfortium, & Rupifocaldum, qui sciant utrùm id verè, an falsò prædicet, hos unà secum isthæc Gondium Gastoni suadentem audisse: postremò hunc ipsum Gondium, neque quemquam alium, regium commentarium qui recitatus sit, confecisse: exclamavêre plerique qui id fecisset, cum videri alienissimum ab pace, & concordiâ animum habere. Dein Cognitor, atque Actores regii jussi dicere, si quid de eo quod agebatur Senatum edocendum haberent, Gastonis, atque Condæi Scripta ad Reginam deferenda censuêre, eadem fuit Seniorum sententia, prætereà rogandum Gastonem, ut ejus operâ Condæus cum Reginâ rediret in gratiam, quæ recitata fuissent ultrò citróque Scripta, eorum posthâc nullam fieri mentionem.

At ex Inquisitionum Classibus Juniores Reginæ supplicandum censuêre, uti Senatum haud celatum vellet, qui sibi comperta essent ea quæ Scripto regio continebantur, ad salutem rei publicæ magnoperè pertinere si vera hæc audierit, ut ne Condæo, qui secùm jure agi postulet, sin falsa, ut ne criminatoribus ejus impunè sint. Cùm res dilata in crastinum esset, eâ die in vestibulo Curiæ adfuêre Condæi, & Gondii clientes, atque amici cum telis, quod est ab illo Senatui indicatum, addiditque Condæus sese ubi resciverit Gondium cum armatis in Curiam venturum, sicuti res monebat, sibi consuluisse, cæterùm priusquàm perrogentur sententiæ, dandam operam videri, ut omnes utrimque facessant. Gondius haud negavit sibi adduxisse præsidio amicos, metuentem videlicet ut ne quid Condæus adversùm se iratus moliretur, quem pridiè regium Commentarium fabricasse dixerit.

Continuò Senatus quatuor è Patribus egredi, atque abigere omnes qui in vestibulo cum telis essent, jubet: simul Gondius qui suos,

1651. Rupifocaldus qui Condæi clientes dimitteret, egrediuntur. Sed hi viso Gondio sustulêre clamorem Mazarinistam appellando. Discedunt in suas quisque partes, districtisque gladiis apparant pugnam: at hunc tumultum sedavêre qui aderant ex Senatu, quibus, ac præterea Gondio, atque Rupifocaldo suorum impetum inhibentibus, atque hortantibus uti discederent, postremò his utrique dicto audientes fuêre, atque abiêre. Sed intereà tempus quo Senatus haberi solet exierat, atque adeò postquàm in Curiam rediêre qui abigendorum Condæi, atque Gondii satellitum causâ egressi fuerant, Senatus est dimissus. Gondium ferunt ubi ab vestibulo in Templum regrediebatur caput primùm, ut fere fit, foribus semiapertis intulisse, quas Rupifocaldus qui priùs ingressus fuerat in eo temporis occluserit vestigio, ita ut Gondii caput intrò, cæterum corpus foris esset. Diutiùs homini ita deprehenso illusisset, ni Camplatrusius Molæi filius intervenisset, qui apertis foribus huic contumeliæ magis, quàm periculo Gondium exemit, ex quo gratia inter hunc, & Molæum conciliata, qui usquè ex dispari natura, atque ingenio discordes fuerant.

Postridiè Prætor Urbanus, & rerum capitalium Quæsitor, aliique minores Magistratus cum armatis circùm Curiam præsidii causâ fuere, atque ubi Senatus assedit, ac Condæus de cujus scilicet negotio agebatur, in proximum conclave secesserat, Molæus perrogatis denique sententiis graviter suo more suam est orsus dicere. *Sibi Condæi rationem nusquàm probari, quem nuper Regem, atque Reginam matrem in Regiâ visentem cum his bona fide, atque ex animo redire in gratiam decuerit, neque id simulare verbis, ac posteà cultu, habitu, comitatu prope regio per Urbem incedere, uti plebi audaciam, atque potentiam regiæ parem ostentaret : hunc verò quod de pellendis Satenaio Hispanis receperat, id præstare debuisse. Sed ita rei publicæ tempus esse, ut omnes controversias minuere præstet, quàm altercando, & quæ aliqui censuerint, ea ab Regina postulando alere, aut augere : se statim conciliandam inter hanc, & Condæum gratiam censere, rogandumque Gastonem, cujus autoritas apud utrumque valeat plurimùm, ut hanc rei publicæ navare velit operam.* In Molæi sententiam plerique omnes discessêre, Senatûs consultum fit, uti Regis, Gastonis, atque Condæi Scripta ad Regem, atque Reginam matrem deferantur, adjiciaturque quid ex his pertimescendum Senatus existimet: cæterùm utrique supplicandum, ut hanc controversiam sublatam, ac magis gratiam inter se, & Condæum conciliatam velint, ei rei summoperè ab Senatu rogari Gastonem, uti quam possit operam det.

Castronovanum, Molæum, atque Vetusvillam Mazarini voluntate, de quâ Ondedeus Reginam fecerat certiorem, designatos fuisse diximus, qui ubi Rex propediem rem publicam, ætatem ad id legitimam adeptus capesseret, huic in Consilio adessent, ac præterea suum quisque obirent munus: jamque Regina de rebus in quibus maturè consulto opus erat, his magnam habebat fidem, nam quibus consultandis spatium erat, de iis Mazarini exquirebatur, expectabaturque sententia. Sed quoniam nondùm palam illos tres Regina de re publicâ consultabat,

Chavignium

Chavignium ad Urbem retinere velle visa est. Nam ubi primùm Servianum, Tellierum, ac Lionnum abigi Condæus postulaverat, Regina ut huic contrà ægrè faceret, atque ab hoc consilio dimoveret, idem se Chavignio facturam dixerat, qui tum nihil id opus esse Reginæ significaverat, cùm ultrò discessurus esset, ni matris morbo impediretur, quam satis piè deserere non posset, ubi huic meliusculè foret, continuò profecturum. 1651.

Post paulò tamen Regina per Villaregium nuntiari Chavignio jubet, per se licere, ut ad Urbem maneat, quo multi existimavêre hujus consilio Regem porrò, atque Reginam in re publicâ uti voluisse, sed ille obstinato ad discessum animo, atque propositi quod honestum censeret, tenacissimus, perstitit in sententiâ, seque abiturum Villaregio confirmavit. Id illum eo fecisse arbitror, quod conciliandæ Reginam inter, & Condæum gratiæ nulla spes erat, providebatque ex eorum discordiâ rei publicæ multa secùs eventura, inter quæ versari, cùm prohibere nequiret, importunum videbatur, satiúsque erat rus concedere, quàm Reginæ, aut Condæo dare operam, Reginæ quod ab hac Condæus cui se Chavignius in adversis dederat in clientelam, & fidem, diffidebat, Condæo quod bellum civile apparabat.

Sed de Castronovano Condæus negabat se usquàm toleraturum, ut iterùm in Regis Consilio esset, dictitando hunc deteriorem esse Mazarino: quamobrem Gastonis implorabat de eo pellendo fidem, atque *Ad fœdus pertinere* aiebat, *ut ne hominem sibi inimicum eadem quæ antehàc Mazarinus, ac pejora facere sineret: de hujus consilio fabricatum quem in se Regina ad Senatum miserit commentarium, postremò pessimè secum, & cum omnibus bonis actum videri, si pulso Mazarino nequior ipso Castronovanus rem publicam administret, sibi satius esse decedere finibus, ac se Hispanis hostibus permittere: sibi virtutem ubique eamdem, ac fortasè fortunam fore.*

Isthæc commovêre Gastonem, periculumque erat, ut ne cùm Condæo de pellendo Castronovano congrueret, ni Rohana Mombasona, atque Gondius hominem attinuissent: postremò in hanc Gasto, Condæus, atque alii discesêre sententiam, uti Comitiorum Regni, quæ hoc anno habitum iri Regina receperat, operâ, Consilium Regi institueretur, quale non uni Reginæ, sed & Gastoni, & Condæo videretur, qui in eo Guisiorum per Henrici III. Regis tempora exemplum sequi nihil pensi habuêre. Isthuc de Consilio Regi instituendo Gondio satis placebat, speranti se denique Gastone fretum eò introduci posse. Sed ut animo cupienti nihil satis festinatur, Gondius autor Gastoni fuit, uti rus abiret, si fortè secessionis simulatione Reginam ad hujuscemodi Consilium instituendum etiam antè Comitia posset adducere, quod quidem frustrà fuit.

Regina de Comitiis habendis spem fecerat, quæ omninò certa videbatur, non in Urbe quidem, sed aliò, quò probè intelligebat factionis opes haud æquè, ac in Urbe ad perturbandam rem publicam valere posse. Gasto ubi videt Reginam in hac hærere sententiâ, & ipse apud

1651. Limurfium fuum porrò commorabatur. Sed hoc ita ab Senatu, Condæoque sejuncto factionis vis minuebatur: quamobrem Condæus ad hunc profectus est, misitque præterea Senatus, qui rogarent ut ad Urbem, atque in Curiam redire vellet. Misit & Regina sæpiùs, scilicet quæ hominem tametsi multò quàm par esset æquiorem Condæo ab Regis tamen Consilio diutiùs abesse nolebat: ad hoc sibi, atque rei publicæ præsidium in eo putabat, quod Gondius in cujus potestate erat Gasto, Condæum malè oderat, ac vix usquàm conventurum inter eos videbatur. Eo Regina adversùm Gondium benevolentiam simulabat, sinebatque hominem ab se, & ab Rege filio Cardinalatum, atque alia ingentia sperare. Certè enim nemo eâ tempestate magis idoneus fuit, quem Condæo opponeret, audacem, neque antehàc illius dignitate, aut genere deterritum, quo minùs cum eo tanto Imperatore in Curiæ vestibulo, grege utrimque facto, si usus veniret, ferro decertaret: cæterùm hunc multa sibi licere arbitratum existimo, uti potentiam regiæ proximam, qualem eâ tempestate Mazarinus, atque antehàc Richelius habuerat, adipisceretur: sed si eò pervenisset, hac rectè usurum fuisse, exemplo Octaviani Cæsaris, cujus ratio in adipiscendo Imperio haud satis recta, cæterùm hoc adepto æqua planè, ac sancta fuit.

Nondùm Gasto redierat rure, atque intereà Senatus haud cessabat Reginam de Condæi negotio urgere: sed hæc primùm se Gastonis reditum opperiri dixerat, de cujus consilio velle se facere, quæ ad hanc rem attinerent: verùm cum is opinione ampliùs moraretur, Senatum accersit, cui Cancellarius Reginæ verbis ait. *Quæ ipsi de consiliis ab Condæo cum hoste collatis antehàc nuntiata fuerint, ea se falsa audisse lubentem credere, quoniam ea de re nulla porrò indicia sint subsecuta: cæterùm æquum videri Condæum dare operam, uti præsidium hostium quod apud Satenaium sit, propere facessat: uti copiæ quibus præsit, exercitui regio conjungantur: Muronem munire ampliùs desinat: majora solito præsidia in oppidis, arcibusque sibi ab Rege permissis ne habeat: Regem protinus visat, atque huic in Consiliis quæ de re publica habeantur, præsto sit.*

Sed postquàm Gasto ad Urbem redierat, Senatusque de Condæi negotio habitus est, ex Gastonis sententiâ visum ampliùs Condæo cavendum esse. Id factum regio Diplomate, quo hunc extrà noxam esse Rex edixit. Hoc Diploma, simul alterum de Mazarino, atque hujus propinquis quod tantoperè Senatus flagitaverat, ad eum mensis Septembris initio allatum est, atque hoc confestim de Mazarino, propinquis, ac familiaribus extraneis omni Galliâ, atque aliis quæ in Regis ditione sint regionibus, interdicendis, promulgatum, & in acta Senatûs relatum: illud de Condæo dilatum in eam diem, quâ Rex capessendæ rei publicæ in Senatum venturus erat. At Condæus nusquàm sibi cum Reginâ conventurum satis sciebat, nisi si Mazarinum in Aulam reductum vellet, neque aliud quidquam sibi apud illam noxæ esse, quàm quod id huic obsequi nollet, & quamdiù in hâc perstaret sententiâ, tamdiù sese haud satis tutò in Aulâ versari posse, neque adeò quod Regina perscribi Edic-

ctum, ac promulgari jusserit, in eo satis sibi præsidii futurum, quamobrem secedendum esse denique arbitrabatur. 1651.

Igitur biduo antequàm Rex in Senatum veniret, ad Triam Rus Longavillæ hujus visendi specie proficiscitur, atque inde litteras Contio mittit, quas Regi redderet. His purgabat se, quod ipsi more majorum rempublicam capessere aggredienti non adesset, *Factum id inimicorum fraude, atque sævitia, quibus subducere se coactus sit, uti posthàc quam domi, militiæque Regi debeat operam, eam ipsi navare possit, cæterùm suam erga hunc fidem inviolatam fore.* Apud Triam cum Longavillâ uti secum sentiret, ac Sectam suam sequeretur convênit: dein Cantilium suum divertit, quò Nemorosius, & Rupifocaldus iêre, uti quid ab se facto opus esset, rescîscerent.

At Rex Id. Septemb. insigni equo vectus, quem stragulum superimpositum ephippio, atque hinc, inde pertinens ad solum opere phrygio ornabat, per urbem incessit. Comitabantur viri Principes, atque alii ex Aulâ, ipsi, atque singulorum equi perinde ac sessores ornati: ab Regiâ ad Curiam stabant in armis longo ordine Galli, atque Helvetii milites è regiâ custodiâ. Ubi Rex Senatum est ingressus, atque solio insedit, paucis Patres est allocutus. *Se eò venisse uti more majorum ad quos per pueritiam Regnum pervenerit, id ætatem legitimam adeptus capessere incipiat in Senatu:* dein excepit orationem de more Cancellarius, atque ampliùs est prolocutus quæ ad eam rem attinerent, finemque dicendi faciens Patribus ait, Regem singulis quem gerebant Magistratum, eum confirmare, vitæ, necisque civium, prætereà bonorum judices constituere. Posteà Regina in Regem filium versa paulùm flexo venerantis in modum corpore. *Novennium esse* ait, *ex quo Ludovici viri voluntate hunc filium suum porrò educere, & in Procuratione Regni esse cæperit. Deo volente omnia salva, atque secunda usque fuisse: tunc lege Regni quod hujus sit, ad rem publicam per se gerendam, regendamque vocari, quod uti recte faciat, adjuturum Deum, atque eo virtutem, & prudentiam in dies additurum.*

Rex matri quod & sui, & Regni tam præclaram usquè curam gesserit, egit gratias, oravitque, uti se porrò consilio juvaret, atque eâ causâ velle, uti secundùm se in consilio sicuti matrem deceat, primas haberet partes: dein Reginam ad solium venientem, atque inclinantem se, uti fidem, & obedientiam Regi filio polliceretur, complexus allevavit, deosculatusque est. Andius frater, Gasto Patruus, Contius consanguineus, & qui aderant Franciæ Pares altero genu flexo, alius post alium ad solium progressi fidem, & obedientiam Regi polliciti sunt. Molæus primarius Præses luculentam eâ de re quæ agebatur habuit orationem, dein apertis Curiæ foribus recitata sunt Edicta regia tria, primum de his qui Duello decertarent, secundum de his qui Deo, aut Divis maledicerent, tertium de Condæo sicuti perscriptum fuisse antehàc diximus, nam tametsi decesserat Urbe, & quid haberet consilii palàm esset, tamen de promulgando sicuti Regina receperat, Edicto nihil est mutatum.

1651. Castronovanus ad Mazarinum de hujus in Aulam reditu per Bertetum de quo supra memoravimus, scripserat, cui rei se daturum unà cum amicis omnem operam pollicitus fuerat. Quamobrem Mazarinus per Ondedeum Reginæ persuaserat, ut illius consilio, judicioque iterùm in republicâ administrandâ uti, atque eâ causâ hunc regio Consilio præesse, seu primum in eo locum habere vellet, nam huic Signum regium redditum nolebat. Sed Castronovanum ferunt isthuc Seguieri Cancellarii voluntate factum optasse, atque omni ope enisum ut hunc eò adduceret, atque ut id ipsi rectè fieri posse persuaderet, per interpretes fidissimos, ac solertissimos cum eo egisse: hi Seguierum edocuêre Castronovano consilium esse omnem dare operam ut ille & in Aulâ, & in Consilio regio maneret, ac Signum regium porrò haberet. At hic tametsi id esset in potestate Castronovani, hanc tamen se negavit conditionem accepturum, neque commissurum, ut in se, atque in primum Regni quem gereret Magistratum, hujusœmodi dedecus admitteret: sese Richelio quidem antehàc primas in Consilio regio concessisse, quod & in Mazarino utroque Cardinali fecerit, sed idem cujusquam alterius causâ nunquàm facturum. At ubi Rex rem publicam capessere cœpit, hanc litem continuò diremit: nam regium Signum per Guenegaldum Quatuorvirum ab Seguiero repetitum Molæo reddidit, qui primas in regio Consilio Castronovano concessit. Præterea Rex Vetusvillam Marchionem Maisonio summo Regni Quæstori subrogavit, huic abrogato Magistratu, aut quod eâ tempestate fieri solebat, Maisonio hunc sicut id sponte suâ faceret, abdicare jusso, qui ex Mazarini sententiâ Vetusvillæ homini haud ingrato mandaretur.

Sed Reginam ægrè adductam aiebant, ut iterùm Castronovani operâ in re publicâ uteretur, quoniam haud sincerâ fide cum Mazarino nuper egerat, eo hanc Molæi consilio magis, atque judicio usam, Mazarinum verò consultò tres delegisse, qui rem publicam administrarent, propè confectâ ætate, & qui inter se discordarent, quo sibi minor ab his metus foret, aut si quis fortè habendus esset, brevî desineret, postremò illis cautionem fore non dubitabat, ut ne Gondius ipsis præpolleret.

Intereà dùm Ondedeus ad Urbem morabatur, quem de habendo Cardinalatu Mazarini verbis Gondio fidem dedisse antehàc diximus, hic ad illum misit qui vicissim suam de maturando hujus in Aulam reditu priùs datam firmaret, atque id rectè fieri posse doceret, ubi Rex inaugurationis suæ causâ Durocortorum Rhemorum peteret, quò Mazarinus veniret, atque Gastonis voluntate pristinam in Aulâ gratiam, atque in re publicâ potentiam obtineret, atque id se apud Gastonem operam daturum pollicebatur: cæterùm Mazarinum orabat, uti quam primùm de Cardinalatu suo Regis ad Pontificem, atque ad Valencæum Romæ Legatum litteras perscriptas vellet, quæ penes Mazarinum ipsum forent, donec de ejus reditu confectum esset. Præter Cardinalatum quem expetebat sibi, Nigromonasterio amico Ducis, & Pa-

risFranciæ dignitatem tribui postulabat, de quâ & Rescriptum Regis fieret, ac penes Mazarinum item maneret. 1651.

Isthæc reditus sui in Aulam causâ satis placuêre Mazarino, atque adeò perscriptæ Regis ad Pontificem, & ad Valancæum de Gondii Cardinalatu litteræ sunt, ac traditæ Ondedeo, qui has ad Mazarinum perferret: sed post paulò pervicit Gondius, ut has Mazarinus ad Reginam remitteret Gastoni tradendas, quo isthuc, & hujus honoris causâ Regina se facere ostenderet: mox & missæ ad Valancæum sunt, qui has Pontifici opportunè redderet, atque ad eam rem aptam orationem adderet. Quod ubi factum est, ibi verò Gondius nihil Romæ sumptui pepercit, quo Cardinales quantocyùs crearentur, ut ne Mazarino conturbandæ rei spatium esset.

Scio existimare nonnullos, Gondium postillà invito Mazarino, atque adeò Rege Cardinalem creatum: sed omninò incredibile est Pontificem quantovis in Mazarinum odio permotum tantam Regi contumeliam fecisse: probabilius autem Mazarinum Gondio Cardinalatum ab Rege peti seriò voluisse, uti sibi de reditu in Aulam apud Gastonem faveret, neque illi mutare cum Gondio fidem usquam consilium fuisse: sed hic nihilo magis Mazarini in Aulam reditum cupiebat, tametsi huic se operam navaturum fidem dedisset, ac firmavisset, nam ingentem, ac vastum animum nusquàm Cardinalatus explebat, quem eâ causâ modò petebat, uti viris è regiâ Gente Principibus æquaretur, atque hâc dignitate fretus ad eumdem denique gratiæ, atque potentiæ gradum quo Richelius, dein Mazarinus adscenderant, perveniret.

Fuêre eâ tempestate qui crederent comparatum inter Gastonem, & Condæum, ut ille domi, hic foris rem publicam curaret: ille non omninò ab Regina dissentiret, sed concordiæ specie, si quid in Aulâ, aut in Senatu graviùs in Condæum consuleretur, id Gasto disturbaret, satiusque esse diceret æquas huic ferre conditiones, atque eo pacto bello civili quod imminebat occurrere, quàm id ex hostium sententiâ accendere: intereà Condæus augeret copias, exercitumque ex amicis, & clientibus, & qui sibi, atque his obnoxii essent, conflaret. Bellum in Aquitaniâ incœpturus videbatur, quod uti Rex sustineret, ab Regni finibus propè omnes copiæ evocandæ erant, atque in diversissimas ducendæ partes, quod ægrè facturus erat, ut ne intereà hostis haud procul ab Urbe fines invaderet, ac potiùs æquas conditiones Condæo laturus. Eâ spe fretus cùm ab Urbe profectus esset, ad Angervillam Rus Peralti clientis nobile restiterat, opperiens quid Gasto sibi nuntiatum mitteret.

Sed hic quid Rex, atque Regina vellent certior factus Limursium suum profectus est, haud ita procul ab Angervillâ positum, ac locum inter utrumque delegit, quò cum Condæo colloqueretur, quem misso ad hunc è suâ familiâ Nobili quodam accersivit. At nobilis non ad Peralti, sed ad aliam Aureliâ Urbe haud procul Angervillam iit, quo factum est ut ad Condæum non perveniret: ipse autem de suâ secessio-

1651. ne Aulam parùm folicitam ratus continuò abeundum longiùs, & operam dandam esse decrevit, quo sentiret quàm graviter in se spernendo offenderet. Sed Gasto quando Condæus abierat longiùs, neque ampliùs colloquendi copia erat, Croissium ad eum mittit, cum mandatis hujusmodi. Regi, atque Reginæ matri satis placere, ut in his quas obtineat provinciis tutus, ac quietus maneat, usque dùm Regni comitia habeantur: ibi verò copias quibus præsit, in stativis commodis fore, haud procul comitiorum loco. Gasto, & Castronovanus spem injiciebant apud Dionysii-fanum comitia habitum iri, quò se magis in tuto Condæus ob Urbis vicinitatem fore crederet.

Hæc apud Avaricum Biturigum Croissius Condæo exposuit: is verò has conditiones sibi haud rejiciundas existimabat, quia veteranorum copias, quibus ipse, Angianus filius, atque Contius frater præerant, per hyemem supplementis augendi, ac novas conscribendi, atque exercitandi spatium dabant: nam cum paucis veteranis, & cum tyronibus quos tumultuatim scriberet, bellum sumere, ac gerere difficile erat. *Intereà si Mazarinus rediret ad Urbem omnes Regni Curias, omnes provincias quæ hunc malè oderint, suam Sectam secuturas: sin extrà fines Regni porrò agitet, id ab se omnes ingentis beneficii loco habituros, qui hujus reditui usquè obstiterit, ita ex alterutro sibi gratiam apud cunctos Regni Ordines accessuram: dein ubi comitia altero ab Urbe lapide haberentur, in hac, atque in Aulâ ipsâ se potentissimum fore, fretum secunda omnium voluntate, & copiis suis, quæ tum plenissimæ, atque haud procul urbe futuræ essent, si forte bellum gerere denique necesse foret.*

Sed de his ubi cum Contio fratre, Nemorosio, & Rupifocaldo consultavit, *Quæ Croissius attulisset ab Aula, ea nihil esse* dixére, *præter fraudem, ac dolum, quibus uti Condæus faciliùs capiatur, Gastonem ad hæc suadenda adhibitum: cæterùm eo latas conditiones, ut alacres illius ad bellum impetus infringantur objecta mora. Hanc faciundæ quidem paci peridoneam, bello autem recte incipiundo plane damnosam videri: ubi Gasto æquus, atque omnis factio ad Urbem item æqua sit, & ingentia ab Condæo subito speret, haud cessandum esse, ut ne ardor animis dilabatur. Burdigalenses promptos ad bellum, queis ingenia fervida sint, neque moræ patientia. Hispanos qui omnia polliceantur, si se produci sentient, aliò animum adjecturos: postremò qui Condæo amici, atque tum fidissimi sint, ubi quæ speraverint, ea dubia, incerta, & ab variis casibus pendere videbunt, sibi quod res ipsa monebit, consilium capturos.*

Isthæc incertiorem quàm anteà reddidére Condæum, neque quidquam sibi in re tantâ priùs decernendum est arbitratus, quàm cum Condæâ sorore collocutus esset: hæc apud Muronem cum Brezæâ uxore erat, quò se Croissium sequi jussit. Eò cùm venisset sæpiùs cum Condæâ, atque amicis consultasse fertur, animumque ab pace haud alienum ostendisse, sed huic obstabant illi sedulò: postremò inambulantem aiunt, diù, multúmque secum agitavisse, quid optimum factu esset, incertum, atque animo varium, ac tandem hæc prolocutum amicis, se non sponte suâ, sed ut ipsis morem gerat, suscipere bellum, cujus eos rei memi-

nisse velit, & quemadmodum postremus ad id descenderet, ita & postremum ab armis discessurum. 1651.

Isthæc quid de amicis sentiret, satis indicabant, plerosque omnes videlicet belli tædio priùs suas deserturum partes, quàm ipse pacem in suas leges facere posset. Dein Croissium appellat, ac renuntiare Gastoni jubet, quando ipsi curæ fuerit de reconciliandâ inter se, atque Aulam pace, ut id porrò facere ne gravetur, cæterùm summoperè orare, ut ne credat majorem suâ in eum cujusquam observantiam esse. Hæc quidquid ipse posthàc designaret, Gastoni dicta oportere credi dit, ut sunt humana, si quid interveniret, quo ad pacem rursùm animum adjicere cogeretur. Sed tanta fuit propinquis, atque amicis belli lubido, uti Contius, Condæa, Nemorosius, Rupifocaldus, & Viola clàm Condæum fœdus inirent, quo se conjunctos fore cavebatur, etiam adversùm ipsum si cum Aulâ injussù suo pacem faceret, Condæum, sine his videlicet, quæ singuli sibi expeterent, præmiis.

At Condæus relictâ apud Muronem Brezæâ uxore, cum filio Angiano, jussisque Avaricum Biturigum petere Contio, atque Condæâ sorore, pse cum Nemorosio Vertulium iit Rus nobile Rupifocaldi, quo scribendis militibus pecuniam his qui se id facturos recepêre, curare cœpit: dein maturat in Aquitaniam iter pergere, ac denique Burdigalam advênit, quò lætissimis omnium animis accipitur. Ubi primùm bellum facere decreverat, Laisnæum de quo jam memoravimus, Mantuam Carpetanorum miserat, ad Philippum Hispaniæ Regem fœdus, atque amicitiam oratum, cum quo ita convenit. Quod apud Satenaïum cum Condæâ, & Turenâ transactum fuerat, id ut ratum porrò, firmumque esset. Pax ut ne Philippi injussù fieret ab Condæo, neque vicissim hanc Philippus sanciret, quin huic Condæus adscriberetur, iis quæ huic animum explerent conditionibus. Quingenta nummûm millia Philippus Condæo conscribendis copiis curaret. Classem Garumnæ æstuarium versùs haberet, eo navium numero, qui ad arcendos indè hostes satis esset, ac præștereà ut ab omni maris ad Oceanum usque Cantabricum orâ commeatus tuto Burdigalam advehi possent. Condæus Hispanicis copiis ubicumque adesset, Imperator foret. Quæ oppida Condæus in Galliâ bello caperet, ea penes hunc essent, oppidum tamen maritimum unum cum portu Philippo permitteretur, quo classis esse in tuto posset, ac nonnulli usui esset, ubi de restituendis utrimque bello occupatis oppidis ad sanciundam pacem ageretur. Septem, aut octo millia armatorum Philippus Condæi in Campania copiis conjungeret, qui ipsi, aut quem eò haberet Legato dicto audientes forent. Sexcenta nummûm millia Philippus in Condæi copiarum stipendium annuatim ipsi curaret. Si Longavilla animum induceret bellum in Normannia sumere, eò ipsi idonea auxilia terrâ, marique Philippus mitteret, atque alia ex hujus voluntate faceret.

De Longavillâ certum est Condæum illius fidem sibi obligatam de bello unà sumendo existimasse, quam tamen minimè præstitit, Regi-

1651. næ, ac Mazarini promiſſis oneratus, ac denique deluſus. De Turenâ quidpiam cauſæ fuit, quamobrem Condæus ſperaret fore, uti copiis ſuis in Campaniæ finibus denuò Imperator eſſet, quod certò ſibi perſuaſerat, atque ipſi ut id fieret Hiſpani operam dabant ſedulò, experti videlicet hominis virtutem, quâ Regem privare, atque hâc ſe frui operæpretium eſſe ducebant: Condæus huic Satenaïum oppidum, atque arcem ſe dono daturum aiebat, Hiſpani verò ſe oppido præſidium deducturos recipiebant, ut id planè in hujus eſſet poteſtate, quæ res & ad Buillonium fratrem magnoperè pertinebat, quoniam Sedanum cujus recuperandi conſilium vix dimiſſurus videbatur, in propinquo eſt: ſed Turena poſtquàm in viam redierat, ab hac ſibi diſcedendum eſſe non eſt arbitratus.

Poſtquàm Condæum in Aquitaniam diſceſſiſſe nuntiatum eſt, Rex, atque Regina mater hujus conſiliis occurrendum exiſtimavêre, neque moram ullam hoſtilia molienti dandam, Ludovicum patrem celeritate multa hujuſcemodi confeciſſe. Reginæ ſtudium ingens erat, ab Urbe diſcedendi, ubi enim aliò Aula agitaret, eò ſibi copiam fore ſperabat accerſendi Mazarini, quod in Urbe fieri non poterat, propter Gaſtonis, Senatûs, populique in illum odia, quæ factioſi diligenter alebant. Ad hoc Reginæ importunum erat eò manere, dum bellum civile gereretur, ex cujus variis eventibus plebes item variè permota Regem quæ ipſa vellet magis, quàm quæ res publica poſtularet, facere cogeret, ac ſingillatim prohiberet Urbe egredi, ubi id maximè opus foret.

Contrà Molæus, Vetuſvilla, ac Pralino-pleſſius Equitum Tribunus rem ipſam modò putantes, utrum videlicet Condæum bello perſequi in rem publicam eſſet, neque de Mazarini reditu quidquam, aut de prohibendo ab plebe Rege quò minùs ab Urbe diſcederet ſoliciti, negabant huic tum ab Urbe diſcedendum, aut bellum Condæo movendum. *Hunc metu adductum abiiſſe, quem ſi vanum Rege ceſſante eſſe ſentiet, quieturum videri, maxime ſi Gaſtonis opera ſibi conditiones pacis ferri videat: ſi verò his poſthabitis bellum parabit, tum Regis, qui hunc in viam reducere conatus fuerit, æquitatem, omnibus probatum iri, illius autem iniquitatem, ac pertinaciam fore inviſam, atque adeo ipſo Deo, hominibuſque approbantibus Condæo bellum juſtum, piumque illaturum.*

At Caſtronovanus quid Reginæ conſilii eſſet, gnarus ab Urbe diſcedendum eſſe probè intelligebat: ſed danda opera erat, ut Aula quàm longiſſimè ab Moſâ, & Rheno abiret, quò Mazarinus exulabat, ut ne auderet tanto ſe itineri committere, quantum per Regni fines faciundum foret, ut ad Aulam perveniret, quod difficile, ac periculoſiſſimum fore videbatur homini, qui omnibus odio eſſet, ab Senatu hoſtis judicatus, & quem impunè necare liceret: nam tametſi Caſtronovanus Mazarino per Bertetum ſummum ejus reditûs ſtudium oſtentaverat, nihil tamen minùs optabat. Rex igitur III. Calend. Octobres ab Urbe diſceſſit, ac Fontembellaqueum advenit. Jam ſibi operæpretium feciſſe

cisse Regina videbatur, cùm filius nihil ampliùs Senatui, Populove, aut factiosis ex utroque ordine obnoxius esset: reliquum erat de Mazarini reditu cogitare, de quo tamen mentionem tam subitò faciundam non existimabat: cæterùm in Administris, qui Regi filio aderant, haud satis auxilii ad rem publicam gerendam esse arbitrabatur, qui discordes inter se, dubii, & quid optimum factu esset incerti plerúmque erant, atque adeò hanc uni Mazarino rectè credi posse censebat. 1651.

Sed id ut ne fieret, ac ne ipse in Aulam rediret, Castronovano cautio erat, quam adeò ultrà Ligerim studebat abducere: nam hic præter Mosam, Matronam, Sequanam, & Igonnam interpositus amnis difficiliorem Mazarino ad Aulam aditum erat redditurus. Bituriges haud ita procul ab Fontebellaqueo sunt, quam obtinebat Condæus provinciam, atque in hac Avaricum oppidum magnum, atque valens, cum Turri amplissimâ, ac validissimâ, è quadrato lapide, quæ oppido vice arcis est, idoneo militum tenebat præsidio, sperabatque eâ fretus oppidanos adducere, uti secùm sentirent: eò Contium fratrem, & Condæam reliquerat virilis animi fœminam, cúmque Regi exiguæ tum copiæ essent, aut hunc nihil moliturum credebat, aut facilè si ad Avaricum accederet, oppidum defendi posse.

At Castronovano satis placebat ægrè Condæo facere, qui tot, tantaque in se jactaverat, ubi Regina iterùm hujus consilio, atque judicio in re publicâ gerendâ per Mazarini absentiam Regem usurum decreverat: eo Regem, atque Aulam cum exercitu in Bituriges ire studebat, atque hanc Condæo adimere provinciam, in quâ ipse Castronovanus aliqua prædia nobilia, atque opima habebat. Ad hoc si Aula longiùs ab Urbe discederet, Molæum, cui tum Regina confidebat plurimùm, ac Vetusvillam restituros ad Urbem scibat, atque se propè unum Regi, atque Reginæ matri adfuturum, ita usu venturum sperabat, uti sibi perindè, atque antehàc Mazarino denique assuescerent. Sed Molæus longiùs abscedendum negabat, seu juvabat eò manere Aulam, quò & ipse manere posset, seu verè censebat sicut ad Urbem dixerat, nihil movendum adversùm Condæum, ut ne huic metus augeretur, quo solo adductum secessisse primùm, dein procul abiisse rebatur: dein haud quaquàm pares Avarici incœpto Regem copias habere causabatur, quod si frustrà foret, magnam famæ quæ plurimùm rerum gerendarum principio valeat, jacturam fieri. Sed brevî Castronovanus per clientes, & amicos apud Avaricum effecit, ut oppidani ad Regem clàm mitterent, qui sibi rem suam publicam in manu esse nuntiarent, veniret benè juvante Deo, atque Urbem benevolus iniret, in quâ omnia obedientia forent.

Eâ legatione Rex permotus profectionem ad Avaricum instituit, Gastonem ad Urbem cum Imperio futurum decernit, huic adfuturos Molæum, Vetusvillam, Hospitalium Equitum Tribunum, ac Præfectum Urbi, qui consilio, atque operâ hunc adjuvent. Longavilla se in Normanniâ quieturum fidem nuper firmaverat: tametsi autem Gasto

1651. Condæo æquior esse videbatur, modum tamen illius in hunc studio Gondium facturum nemo dubitabat, quia omnia Condæo ex sententiâ evenire nolebat, sed magis hunc, perindè ac Mazarinum labefactatum, atque Aulâ procul abesse: idem Rohana Mombasona sentiebat, dabantque unà operam, uti quò vellent, eò Gastonis animum flecterent. Contrà Chavignius, & Gualcurius Condæi cliens pro eo nitebantur, & quæ inter ipsum, & Gastonem convenerant, ab iis ut ne discederet magnoperè contendebant: his Belfortius, atque cæteri Funditores adjutores fuêre, rati videlicet factionem Condæi virtute fultam adversùm Mazarini conatûs validiorem fore, neque Gondii diversis pro varietate consiliorum studiis obnoxiam.

Regem ad Avaricum proficiscentem sequebantur equitum, peditumque quatuor millia, Galli, atque Helvetii ex eorum numero quos plures custodiæ causâ habere solet, alii aliò quaquâ versùm fuerant dimissi, qui virtutis, ac disciplinæ exemplo cæteras copias confirmarent. Illis Franciscus Hannibal Estræus Equitum Tribunus Imperator fuit, vir ubi vigebat ætas ingens animi, qui utrùm cum corpore senuerit, existimare non licuit, in tam brevî Imperio, ac cessante hoste: nam ubi Regem appropinquare nuntiatum est, Contius, atque Condæa soror Avarico, dein Murone in Aquitaniam discessêre. Cum his unà profectus est Nemorosius, qui usquè apud Muronem cum uxore Elizabetha Vindocinâ fuerat: hæc verò Vindocinum prædium patris nobilissimum concessit.

Rex apud Avaricum lætissimis oppidanorum animis accipitur, huic continuò dedita Turris est, quam cùm hi dirutam cuperent, id ipsis facilè est obsecutus, uti si posthàc pax cum Condæo fieret, ac per hujus conditiones huic iterùm Bituriges provincia permitteretur cum Avarico, tanto infirmior dirutâ Turri ad rebellandum foret. Muronem haud procul Avarico penes Regem esse magnoperè ad rem publicam pertinebat: sed *a* Persanus cum veteranorum, atque aliquo equitum numero, huic Præfectus erat, vir fortis, & Condæo fidissimus, in regiis exercitibus Castrorum Præfectus, atque adeò hanc arcem cæterà munitissimam ab naturâ, atque arte oppugnare difficile erat: quamobrem obsidere modò visum, atque id negotii *b* Paluàvio Clerembaltio, qui Estræo legatus erat, datum, cum tribus equitum, ac peditum millibus: Muronem Henricus Condæus Ludovici Condæi de quo tum agimus pater ad incerta fortunæ paraverat, ac probè muniverat.

a Le Marquis de Persan.

b Le Marquis de Paluau, de Clerembault.

Copias quibus Condæus, Angianus filius, ac Contius frater, aut horum vice amici, ac clientes præerant, seorsim ab exercitu regio in Galliæ Belgium versùs finibus stativa habuisse diximus: sed ubi Condæus in Aquitaniam profectus fuerat, atque hunc bellum civile moliri palàm fuit, omnes hæ copiæ clàm profectæ Satenaïum contendêre, neque tamen eò pervenêre intactæ: nam *c* Magnipratæus Joüsius qui antehàc ab Rege, ad Condæum dum in custodiâ esset, defecerat, tum redierat in viam, ac circùm Musonium oppidum cum copiis agitabat. Is

c Le Comte de Grand-pré de Joyeuse.

ab Manicampo certior factus de Condæi copiarum itinere, has Villafrancâ haud procul acriter est aggressus: cæsi quinquaginta, cæteri propinquitate Satenaii quod impendebat periculum effugere. 1651.

Musonium ad Mosam amnem, quod nuper Hispani ceperant, valido præsidio tenebant, atque id Magnipratæo ægrè erat, cùm ob Magnipratum nobilissimum quod habet in propinquo prædium, tum quod antehàc Musonio Præfectus fuerat. Ab hoc oppido ad Axonam usquè hostes excurrebant, ac populabantur omnia, præter ea loca quorum incolæ collationibus populationem redimebant: hanc Magnipratæus quantùm cum paucis, atque egregiis poterat equitibus, peditibusque prohibebat, neque hosti circùm Musonium quidquam quietum, aut tutum relinquebat. Cis Axonam Bezansonus erat Castrorum Præfectus cum quadringentis modò equitibus, peditibusque: is autor Magnipratæo fuit uti Belmontium haud procul Musonio, ac flumine Mosâ oppidum occuparet, quod est factum ex sententiâ, pulso indè hostium præsidio, sed id ægrè fuit Stephano Gamarræ qui ultrà Mosam in Lucemburgensi agro hostium præerat copiis: metuebat enim uti fines suos ab Belmontio posthàc vadato Mosâ Magnipratæus incursionibus vicissim infestaret.

Igitur quàm maximum potest militum numerum ex vicinis præsidiis cogit, tria peditum millia, equites quingenti fuêre, quibus fretus ad Belmontium contendit. Sed ubi appropinquavit oppido, Magnipratæus eruptione factâ haud paucos ex hostibus cecîdit: quæ subsecuta est nox, ea hosti haud minùs infesta crebris nostrorum ab oppido eruptionibus fuit. Postridiè tribus majoribus tormentis ingens in muro edita ruina, semel, atque iterùm hostes irrumpunt, toties ab nostris pulsi: sed eò res redierat, ut ni maturè subveniretur, faciunda deditio, aut fœdè pereundum esset: neque illam honestis conditionibus facere copia erat, quas ab Magnipratæo latas hostis abnuerat. Igitur mittit ad Bezansonum, qui hunc de suis, suorumque apud Belmontium fortunis doceret, simul hortaretur, ut ne quod de hoc oppido occupando consilium dederat, id sibi fraudi esse pateretur.

Continuò Bezansonus nobilitatem circà omnem evocat, hortaturque uti si rem suam juxtà, ac publicam salvam velint, ne morentur: nam capto Belmontio, ac Magnipratæo cum suis deleto fortunas eorum omnes in hostium arbitrio fore: secum ex vicis suis fortissimum quemque adducant, uti non modò equite, sed & pedite res publica sustentetur: ab præsidiis item vicinis milites ad se venire jubet. Sed quoniam hæc omnia opperiri necessitas Magnipratæo maturè subveniundi prohibebat, Bezansonus his ubi convenissent subsequi jussis, statim movet, paucitatem suam clàm hostem esse maximè studens. Itaque inclinante ad vesperam die millia passuum quatuor ab Gamarræ castris consedit, ac paulùm eò reficiendo militi commoratus ad Setonnam pergit, vicum in colle situm, quo hostes centum & viginti equitum stationem habebant: hos qui Bezansoni præibant agmen ferociter aggrediuntur, eo

1651. graviores, quod improvisi accesserant. Igitur illi facilè fusi, fugatique, qui in castra Gamarræ fugientium more omnia ampliora vero de hoste nuntiavêre: huic consilium esse Belmontium inter, & Musonium ponere castra, prohibendo Hispanis receptui, quod se facturum Bezansonus consultò inter suos prædicaverat. His nuntiis territus Gamarra nullum sibi ad eâ exploranda, & cognoscenda spatium sumit, sed continuò vasa colligi jubet, ac discedit. Ita Gamarræ de Belmontio recipiundo consilium frustrà fuit, unicâ Bezansoni solertiâ.

Per id tempus Fertæus Sannectarius Equitum Tribunus Castellum ad Mosellam amnem nuper ab Lotharingis, sicut & alia loca, per ejus absentiam captum, post quinquaginta dierum oppugnationem recepit. oppidum est cum arce firmissimâ, haud procul Nancio, quæ Urbs Lotharingiæ caput est, positum: defensabant Centuriones, Procenturiones, Vexillariique fusis, aut dimissis quibus præerant centuriis gregarii milites facti, quod genus firmissimum ob virtutem, atque rei militaris scientiam est: ii denique post diuturnam propugnationem quamhonestissimis conditionibus deditionem fecêre, *a* Belfortius Baro oppido Præfectus fuit.

a Le Baron de Beaufort.

Marsino supra diximus permissam Cataloniam Provinciam, qui eò profectus fuerat denique. *b* Mortara Marchio qui dudum in his regionibus Philippo Hispaniæ Regi egregiam navabat operam, bellumque administrabat, peditum millia sex, equitum duo millia, atque ampliùs circùm Ilerdam quò omnia ad Catalonicum bellum idonea jamdiu apparari solita erant, coëgerat: huic aderant *c* Sebacus Baro Germanus, Castrorum Præfectus generalis, Aro Comes Castiliæ Contestabilis filius de quo suprà in bello Italico memoravimus, Præfectus equitum, Palavicinus Marchio Genuensis rei tormentariæ item Præfectus, *d* Butierus Baro Sequanus, atque alii. Hi VI. Idus Quintiles ad Cerveram movêre, Balaguieram oppugnare se velle simulantes: sed eò & præsidium, & commeatus ampliora fuêre, quàm ut facilè se hoc oppido potiri posse Mortara speraret, atque adeò ultrà pergit iter facere, atque ad Valliezem habuit castra.

b Le Marquis de Mortare.

c Le Baron de Sebac.

d Le Baron de Boutiere.

At Marsinus ubi Barcinonem advenerat, collocutus cum Margarito, cum delectis ab tribus provinciæ Ordinibus, quos Deputationem appellant, & cum Consulibus Barcinonensibus de rebus quæ ad bellum pertinebant, eò proficiscitur, quò nostræ agitabant copiæ, & castra apud Pieram habuit: dein ubi nuntiatum est hostes ab Vallieze movisse, ipse ad Andreæ-fanum retrocessit, vicum ad Lobregam amnem positum. Hispani ad Lodonerum collem venêre, aucti cohortibus Italicorum tribus, & quatuor Hibernorum infrequentissimis. Apud Barcinonem pauci tum fuêre oppidani, dilapsis in sua rura plerisque omnibus, effugiendæ pestilentiæ, quæ ingens erat in urbe, nihil prætereà commeatûs erat: sed Jozephi Margariti operâ, & revocati cives, & annona tanta advecta, uti post obsidionis menses modò quindecim eâ cæptum sit laborari. In exercitu nostro millia peditum sex fuêre, ac mille septin-

gentì equites, Galli erant, atque Helvetii qui Catalonico inveteraverant bello, atque adeò Marsino non opes, sed rei benè gerendæ studium defuit: huic Legati fuêre Jozephus Margaritus, *a* Marsilius, ac Jozephus Dardenna Illæ Comes, qui ab Galliâ nuper redierat, aderat & *b* Monpuillianus Castrorum Præfectus, atque alii viri fortes, ac strenui: sed rem publicam corrumpente Marsino, ea vix commodè, aut rectè geri ab cæteris poterat. 1651.

a De Marsilly.

b Le Marquis de Mompouillan.

Ab Andreæ-fano traductis Lobregam copiis itum ad Hospitaletum est, nihil tentato adversùm hostem, qui ab Lodonero colle in planitiem descendens per viarum angustias nostris opportunus fuerat. Dardenna modò cum suâ Catalanorum equitum alâ in hostem procursavit, comitantibus quibusdam pugnandi, ut ab nostris fere fit, studio Gallis. Ab Hospitaleto, quod tribus modò ab Urbe millibus abest, ad Valdonzellam Cœnobium Marsinus duxit, atque sub ipsis Urbis mœnibus habuit castra. Hostes & ipsi traductis Lobregam copiis nihil obstante Marsino secundùm amnem habuêre castra, atque turri quæ ad ostium est, potiti sunt, quò tormenta ab Tarracone navibus advenêre, cum omni tormentario instrumento, & Germanorum duobus millibus, ac quingentis: postridiè circumductis Urbem copiis ab occidente, ad orientem solem omnia huic circumvallandæ loca hostes occupavêre: ab meridie quà mari insidet, naves sex quæ tormenta, atque Germanos advexerant, ac tres prætereà aliæ cum actuariis quinque stationem habuêre, uti navibus si quæ advenirent nostris aditum ad Urbem prohiberent: dein fossas, vallumque moliri sunt aggressi, nihil porrò prohibente Marsino: procursatum modò est in pabulatores ab *c* Rupæo Sanchamarantio qui equitatui Præfectus erat, sed majore adveniente hostium numero nihil operæpretii factum.

c La Roche Saint Chamarant.

Sensit Jozephus Margaritus prodi ab Marsino rem publicam, atque de hoc comprehendendo cum Marsillio collocutus est: sed id seu rei difficultate deterriti propter alam equitum quam habebat in exercitu, ac prætereà amicos, seu Regis injussu fas non esse arbitrati omisêre denique. Marsinus verò postquàm cum hostibus de discessu suo per Mompuillianum convenerat, qui secùm ituri erant, eos instructos ad profectionem esse jubet, dein cujusdam Tarraconem versùs gerendæ rei specie ab castris de tertiâ vigiliâ discessit: secuti sunt Mompuillianus, *d* Lussanus, *e* Espensæus qui hujus equitum præerat alæ, ac prætereà ex alis Mottæi, & Baltazaris equites quadringenti, ac postremò *f* Marcussius. Cerveram versùs primùm iter intendit, dein flexit iter ad Condæum in Aquitaniam.

d De Lussan.

e D'Espensée.

f La Marcoussé.

Marsino datam Cataloniam provinciam diximus quam pro Prætore, obtineret, sed mox ubi Condæus in Aquitaniam secesserat, retinendo in fide homini missus est ad eum qui regium de Proregis Titulo Diploma ferret, ac prætereà litteras quibus Rex huic Tribunatûs Equitum spem faciebat, si per hæc æstiva rem publicam eò sustentaret: sed ubi Diploma, atque litteræ advenêre, jam Marsinus defecerat, atque in

Mmmm iij

1651. Aquitaniam profectus fuerat. Ubi per Septimaniam pergit cum suis iter facere, Tholosatum Senatus hunc hostem judicat, ac multitudini per oppida, & agros hujus copias invadendi potestatem facit: quæ res impigrè ab Cadurcis facta Marsinum coëgit eorum facessere finibus, omissis quas imperaverat collationibus, partim alendis suis, partim compendio suo.

Cùm Catalonia provincia Imperio vacua esset, rei publicæ cura in Margaritum recidebat more majorum, ex Magistratu, quem jam ante deditam Ludovico XIII. Regi Cataloniam gerebat, præterea Marsino in exercitu Legatus fuerat. Is primùm omnium Regem de Marsini proditione, ac discessu certiorem facit, uti quantocyùs Proregem, atque intereà idonea ad rem quæ in dies pejore loco apud Barcinonem fore videbatur, sustentandam mittere vellet. Contrà augescebat Hispanorum exercitus, advenientibus non modò ab vicinis Hispaniæ provinciis, sed & ab Italiâ copiis, nam Octobri mense Joannes Austrius cum actuariis navibus novem, atque onerariâ unâ, ac simul septingentis peditibus advênit, atque adeò militum, ac navium Hispanis crevit numerus, ita ut quatuordecim actuariæ, & onerariæ naves octo instructæ militariter ante portum Barcinonis starent. *a* Albukercus Dux alias posteà, dein *b* Vasconsellus Tarraconi Præfectus alias cum duobus millibus, ac quingentis equitibus, & peditibus, ac prætereà duobus tormentis adduxit, ita res Hispanis pulchrè procedere videbatur.

a Le Duc d'Albukerque.
b Vasconsellos.

Apud Barcinonem duo millia, atque amplius Gallorum militum fuêre, è Legionibus, cohortibusve Reginæ, Andium Ducis, Aquitaniæ, Chiuppi, Gesvræi, ac Lemovicensi, Helvetii mille ducenti cum Tribunis Locmanno Tigurino, & Reynoldo Friburgensi, Catalanorum cohortes quatuor, queis Tribuni erant Franciscus Villa, Hieronymus Noveilus, Petrus Sabater, Franciscus Granollus, mille ducenti pedites fuêre: Equitum alæ decem Sansimoni, Merinvillæ, Rupelaurii, Mottæi, Aletzii, Castelbriani, Marsini, Catalanorum Margariti, Ardennæ, atque Ulaci: erant prætereà in Urbe oppidanorum armatorum tria millia, qui stationes, & excubias agebant, ac cætera militaria faciebant.

In Cataloniâ præter Barcinonem Rhoda erat penes Regem, oppidum cum arce munitissimâ ad mare Balearicum: ultrà Sicorim Balaguiera, quæ & satis munita erat, alteri Lafarius Marchio, alteri Baro frater præfecti fuêre: Arbeca, Cervera, Camaras, Urgel, Trempa, Castellum Valentiæ, Sanroca, Aloz, & Palamos exiguis præsidiis tenebantur ab Præfectis regiis Gallis, qui omnes compendio suo studuêre, ampliorem vero numerum militum deferentes, uti quæstui locus esset: ea res nobis in finitimis Regni oppidis, atque in bello captis plerúmque fraudi fuit, atque huic maximè tribuendum censeo brevem eorum quæ usquè bello paravimus possessionem, neque id mali fermè sanari potest: unus modò Catalanus Jacobus Dearil idoneum ducentorum militum præsidium apud Trempam habuit, oppidum procul in hostico ad Nogueram amnem positum.

Tarraco ad mare, Ilerda ad Sicorim, Fraga, ac Ponſon ultrà hunc amnem dudùm penes Philippum fuêre, prætereà Flix, ac Miravez ultrà Iberum, atque Dertoſa citrà hunc amnem nuper recepta. Hiſpani caſtella, ac munitiones circùm Barcinonem inſtituebant, ſed fœdis tempeſtatibus viæ interruptæ, atque procelloſum mare tantiſper commeatûs prohibuêre, ita ut in caſtris annona gravis eſſet, neque multùm abfuit, quin inceptum omitterent: ſed ea Gens ſuprà quàm dici poteſt inediæ patiens eſt. 1651.

In Galliâ haud quaquàm neglectui erant Cataloniæ res, tametſi bello civili perturbata eſſet. Igitur eò miſſus iterum eſt Mottæus Hodencurius Equitum Tribunus, qui provinciam Prorex ſicut antehàc obtineret: fuerat & hic de grege factioſorum, propter acceptam ab Adminiſtris, ubi ab provinciâ redierat, injuriam, nam & in carcerem conjectus, & capitis arceſſitus fuerat: ſed tum bonâ fide cum Reginâ redierat in gratiam, quo factum eſt, ut huic rectiùs quàm Marſino hoſpiti, atque advenæ, & qui iſthîc mercede militatum venerat, Catalonia crederetur. Ille maturè profectus ad Santandream Mombrunum ſcribit, uti ſubitò cum copiis quas ab Italiâ in Allobroges duxerat, ad ſe veniret, celeritate uti Barcinoni ſubveniretur opus eſſe. Sed hic quoniam Rhodanus immensûm creverat, neque pontis ad Spiritûs-fanum adeundi copia erat, cis pontem reſtagnante aquâ, apud Avenionem Cavarum, quò & pontis copia eſt, traduxit agmen, cum bonâ Vicelegati Corſi veniâ, qui Urbem hanc, atque aliquantùm circùm agri, Comitatum Vaineſſinum appellant, pro Pontifice obtinet: huic Rex quam id gratum ſibi fuiſſet, per litteras ſignificavit, ac maximè, quod id ultrò, neque expectatis ab ſe litteris feciſſet.

At in Campaniæ finibus ad Moſam amnem, qui Condæi partes ſecuti Satenaïum ſeſe receperant, ii cum Stephano Gammarrâ, atque Hiſpanis ſeſe conjunxêre, ut horum operâ in Æduos tranſirent. Præerat illis [a] Tavanius de quo antehàc memoravimus: Fertæus Sannectarius Equitum Tribunus cum exiguo exercitu in Campaniâ erat, qui Hiſpanos, & Gallos hoſtes obſervabat. Utrique duce Gammarrâ ad Moſellam amnem versùs movere ſe fingunt, ſicuti per Sequanorum fines in Æduos contendere conſilium eſſet, rati Fertæum continuò quibus locis agitabat, iis deceſſurum, ut ad Moſellam properaret, atque adeò ſeſe, aut certè Gallos per ea quæ Fertæus deſeruiſſet loca, evaſuros in Æduos. Sed hic cui videlicet ſpeculanti omnia hoſtium nota erant, ſuis ſe tenuit locis, ac Angiani Condæi filii, & Contii fratris turmas clàm tranſire conantes per Linvillam, & Maipaſium deprehendit, cecîditque. [a] Le Comte de Tavanes.

Intereà certior factus ab exploratoribus Tavanium in eo eſſe, uti relictis apud Claromontium impedimentis, quæ arx Condæi haud procul Moſâ eſt, expedito agmine in Æduos proficiſceretur, ipſe cum mille ducentis equitibus, & ſclopetariis ſexcentis ad Claromontium properat. Sed hominis adventum Tavanius ſenſerat, atque opportunè

1651. ad Gamarram discesserat : ita Fertæus re infectâ ad Mosam redit. Hostes Musonium inter, & Montem-medium ad Chieram amniculum habebant castra, unde tormenta, & quod gravius in exercitu erat, Montem-medium misêre : quæ res indicabat eos de profectione cogitare, atque expeditam velle. Hæc ex perfugis juxtà, & ex speculatoribus cognita, (nam crebra ab Gallorum qui Condæi partes sequebantur copiis fiebant transfugia) Fertæum impulêre, ut hostes persequi constitueret, si qua benè gerendæ rei, ut ferè fit, his recedentibus copia foret.

Igitur properè copias omnes in unum conducit, Magnipratæum jubet quàm plurimos è colonis suis, aliisque armare, qui in finibus Regni haud rudes militiæ sunt : mille & ducenti fuêre, quos cum unâ equitum alâ, & sclopetariis trecentis Magnipratæus habuit. Is apud Remillium Sedano haud procul vadato Mosâ agmen præire jussus ad hostem contendit : subsequitur Fertæus, & qui nuper advenerat Manicampus in eo exercitu Legatus. At hostes multum itineris levi, atque expedito agmine anteceperant, Givacum versùs, quod est ad Mosam oppidum diversissimâ ab Æduis, quò primùm intenderant, parte, nam ad eos eundi consilium planè omiserant, atque in Belgium properabant. Per Arduennam sylvam habebant iter, quò equites passim in angustiis viarum reliquerant, uti nostros morarentur, haud difficili ubi premerentur, per notos calles receptu. Quidam ab Magnipratæo ex his cæsi, captique, nostri propè ad Givacum usque hostes persecuti sunt, præda ingens in hostico facta, mille, ac ducenti equi capti, centum & viginti è Contii Alâ equites ad Fertæum transfugêre, nuntiantes Gamarram apud Givacum omnes copias Mosam traducere : quæ Condæi essent, eas ad trecentorum equitum, nec majorem peditum numerum rediisse.

Pulsis eâ parte hostibus Fertæus in Lotharingiam cum exercitu cui præerat, abiit : Magnipratæus autem more, institutoque suo bellum copiis suis administravit, ac nihil quietum, aut tutum Hispanis longè, lateque circùm Musonium, ac Satenaïum, cis, transque Mosam passus Villa-francam, Dunum, atque omnia ab Satenaïo ad Virodunum loca recepit. Infrà Musonium omnia erant in potestate, quo fiebat, ut id oppidum, & Satenaïum quæ propinqua inter se ad Mosam loca hostes præsidiis tenebant, nonnullarum rerum inopiam paterentur : Præfecti fidei militum haud satis credebant, quorum animos Magnipratæus & litteris, & promissis solicitabat, adeò ut ipsi Tribuni, ac Centuriones, multi, frequentesque stationibus, atque excubiis adesse, & gregariorum militum quandoque officia fungi cogerentur, tantus ipsis de Magnipratæo metus domi, forisque fuit.

a Ulric de Vitemberg. Vervinum in Tieracensi agro oppidum *a* Ulricus Vitembergus vir in Germaniâ Princeps, ac Germanis equitibus qui Hispaniæ Regi in Belgio mercede militabant, Præfectus oppugnare decreverat, ratus quæ loci infirmitas est, oppidanos nullas deditionis conditiones abnuituros,

turos, nam suæ fidei relicti si ab hoste premerentur, sibi, fortunisque suis consulere poterant. Lignevilla quem Lotharingis equitibus præesse diximus, Vitembergo sese conjunxerat, & uterque locum hybernis opportunum circumspiciebant, quæ in hostico, quàm in Hispanorum solo habere malebant, spemque nacti erant si Vervinum foret in potestate, ex omni qui inter Mosam, Axonam, & Esiam amnes jacet agro, ingentes redimendæ prædæ collationes se corrasuros. Sed longè aliter ac rati erant, res cecidit, nam Verviniani nec minis, nec oppugnatione acerrimâ, quæ ab tribus peditum, & quatuor equitum millibus fiebat, adigi potuêre, uti deditionem facerent, quin & ruinâ in muro editâ subitariam hostibus objecêre munitionem, atque etiam eruptiones fecere, quâ tantâ virtute hostes ab incœpto deterriti abiêre denique. Profecto gloriosissimum Vervinianis fuit, nullo fretos militum præsidio loco infirmo adversùm justum exercitum oppugnandarum urbium apparatu instructum ita propugnasse, ut hostem re infectâ discedere coëgerint. 1651.

At majora hostes Oceanum versùs moliebantur, receptâque Bergâ Fani-Vinoci idem de Dunkercâ, & Gravelingâ consilium habuêre. Sed priùs Burburgum oppidum, Lincum, atque Mardicum castella recipiunda videbantur, quæ loca & præsidiis, & regiarum, quibus præerat Quincæus, copiarum propinquitate, satis pro tempore munita erant. Apud Dunkercam quæ longiùs in hostico sita, & quæ Bergâ Fani-Vinoci receptâ opportunior hostibus erat, duo peditum millia introducta. Eò tamen tùm primùm languescere res nostræ, dein labefactari cœpêre, Rege coacto curas aliò, cogitationesque convertere, & copiarum quæ in finibus Belgii fuêre, partem in Aquitaniam evocare.

Sed Avarico, atque Turri ab Rege receptis bellum adversùm se inchoatum Condæus sentiebat, atque adeò ad id sustinendum, defendendumque, ac si fieri posset gerendum, & inferendum magis quàm ad pacem faciundam sibi adjiciundum animum statuit. Eo maturat copias scribere, ac propiora ad Duranium amnem oppida tenere præsidiis, Fidei-fanum, Liburnum, atque Vesunam Petrocoriorum ad Garumnam, prætereà oppida omnia usquè ad Aginnum. Cum Ludovico *a* Fucaltio Daugniono Comite de quo memoravimus antehàc, ut hunc ad suas partes adduceret, aliquamdiù egit, homine & rei, & gloriæ avido, quas per fas, & nefas augere nihil pensi habet. *a* De Foucault, Comte du Daugnion.

Hic se in Brezææ Condæi uxoris clientelâ esse profitebatur, post Ducis Brezæi fratris ejus obitum rei navali in Galliâ ubi vivebat Præfecti, cui sicut antehàc diximus, Legatus, seu rei Navali Propræfectus fuerat, atque item Broagio quod Brezæus obtinebat, Propræfectus, dein eo ubi in Italiæ maribus fugientem hostium classem persequitur, cæso Præfectus, oppido per scelus, & audaciam sibi retento, ac prætereà Rheorum, atque Oleronâ Insulis, dein Rupellis occupatis. In hac igitur omni regione Rege, atque Reginâ matre quæ Rupellas, atque has Insulas obtinebat, posthabitis regnabat, ac prætereà navibus haud paucis fretus perindè mari, ac terrâ sese terribilem procul, juxtàque

Nnnn

1651. sitis præbebat: quo factum est uti Condæus tantas hominis opes sibi adjungere studuerit, atque usui fore rectè crediderit. Igitur misit ad Daugnionum, qui Brezææ uxoris verbis cum eo ageret, atque hominem ad suas partes adduceret, quod factum est denique, eâ lege, uti Daugnionus Condæi operâ Dux, & Par Franciæ, ac prætereà Equitum Tribunus crearetur.

Id ubi in Aulâ rescitum, continuò in Pictonas proficisci visum, ut ne Condæus, atque Daugnionus in hac quæ Broagio vicina est provinciâ, atque in finitimis Santonibus quid rei publicæ damni adferrent. Eò a Castelnavius Malviciera quatuor cùm equitum, tùm peditum millia ab finibus Belgii adducere jussus est, & quæ aliæ ex novis delectibus conscriptæ copiæ fuerant, eódem contendere. Pictones Aquitaniæ finitimi sunt, in quâ Condæum ingentem animi vix restiturum credibile erat, aut sibi temperaturum, quin Regis copias ubi vicinæ forent, lacessitum veniret, ac denique acie decertaret. Eo necesse videbatur summum Imperatorem deligi ab Rege quem tantæ Condæi virtuti opponeret. Is fuit ex Mazarini tametsi absentis sententiâ Henricus Lotharingus Harcurius Comes vir Princeps magnâ rerum terrâ, marique gestarum gloriâ, ac famâ.

a Le Marquis de Castelle-nau-Mauvisiere.

Sed priusquàm Rex ab Avarico Biturigum discederet, ad Gastonem misit, qui significaret nihilo se minùs pacis cum Condæo sanciundæ, quàm antehàc studiosum esse: hanc se vel certæ, atque exploratæ victoriæ præferre velle, cùm in bello civili quæ jactura fiat, ea ad Principem tametsi victorem pertineat. Quamobrem Condæum si videbitur, ad colloquium invitet, quod apud Richelium oppidum, & Gastonis, & Condæi commodo fieri possit. Ille subitò ad Condæum mittit, qui hunc de Pace Regis sententiam doceret, de quâ inter ambos apud Richelium oppidum agi posset. Condæus post triduum se Gastonem quid sibi sententiæ foret, certiorem facturum respondit.

Post paulò quàm Condæus Burdigalam advenerat, eódem Gourvilla Mazarini voluntate contenderat, laturus illi conditiones, quæ satis placituræ videbantur: Blaïam videlicet de quâ Servianus, & Lionnus huic anteà spem fecerant, ipsi datum iri, cui Præfectus foret, atque clientibus omnia quæ Rege haud indigna viderentur, & his explere animum possent: Rupifocaldo nimirum centum millia nummûm, quibus sibi quam obtinere vellet provinciam, eam compararet, ac prætereà Regii Rescripti quod antehàc impetraverat, confirmationem, quo Rescripto ipse, filii, atque nepotes Rohanis, ac Builloniis æquabantur: Violæ item centum millia nummûm, atque facultatem Quatuorviratûs, aut Præsidis in Senatu Magistratûs coëmendorum: Nemorosio Arvernos provinciam, ac Marsino Tribunatum Equitum: de Daugniono quia nondum Condæi sectam sequebatur, mentio nulla facta, sed ad cæterorum normam hunc habitum iri facilè existimari poterat.

His ferendis Condæo conditionibus Mazarinus Buillonii operâ usus est, quas hic per Gourvillam ad Condæum misit: sed Buillonius omne

ſtudium, officiumque Condæo in hac pacificatione pollicebatur, ſi hunc ſatis dignum deputaret, qui ſibi in re tantâ interpres eſſet. Condæus eâ tempeſtate miſerat ad ipſum Buillonium, & Turenam fratrem, qui cum his ageret, nihil propè dubitans, quin Sedani ſuâ operâ recuperandi ſpe fœdus in hanc legem ſecum facere vellent, atque Turena ſingillatim exercitum ex Condæi, Angiani, ac Contii veteranis copiis, ac prætereà novis delectibus, & Hiſpanorum quæ illis conjungi debebant copiis conflatum in Campaniæ finibus ductare, rem opportuniſſimam recuperando, ſi quà id fieri poſſet, Sedano, cujus rei ſpem ambos nunquam abjecturos credebat. 1651.

Eo Condæus Gourvillæ reſpondit, *Buillonio quæ ad ſe pertinerent, ea lubentiſſimum permiſſurum: ſed ſi ambobus conſultum velit, priùs utriuſque rationes conjungendas videri, ita ut Turena in Picardiæ, & in Campaniæ finibus, ſicuti nuper, rem publicam gerere velit, tùm fore, ut ex communi ſententiâ conditiones pacis æquiſſimas ab Aulâ impetrent.* Ubi hæc reſpondebat Condæus, certior tum primùm factus eſt, Daugnionum ad ſuas partes acceſſiſſe, ac prætereà Caumontios Forcæos omnes, præter Ducem, qui tùm in Normanniâ erat: hujus filiam Turena duxerat uxorem, quo fiebat, uti cum hoc, atque Buillonio magis, quàm cum fratribus ſentiret.

Igitur Condæus Gourvillam ad Buillonium cum hujuſmodi mandatis dimittit, & cum litteris ad Gualcurium, quibus jubebat hunc unà cum Gourvillâ certiorem facere Gaſtonem, quid ille ſecum egiſſet, quidve huic reſpondiſſet: cæterùm doceret colloquium apud Richelium oppidum ſi fieret, ſibi damnoſum futurum, quando multam pecuniam conſcribendis copiis dederit, quâ in re qui hanc accepêre, eos non modò ſegniores futuros, ſi de pace agi ſentient, ſed & ſpem capturos nullis conſcriptis militibus pecuniam nihilominùs penes ſe manſuram: poſtremò cuncta quæ cum Hiſpanis de auxiliis tranſegerit, hujuſcemodi colloquio diſturbatum iri: ad hoc Gualcurium quidpiam Gaſtoni dicere juſſit de peſſimâ Gondii in ſe voluntate, cui uti de rebus ſuis nullam haberet fidem illum impenſiùs rogabat. Fuêre qui ita exiſtimarent Condæum ab multis impulſum, uti Gondium de medio tolleret, ſed illum ab hominis maximè Eccleſiaſtici cæde alienum, in id modò conſenſiſſe, uti dolo caperetur, atque Danvillarium abduceretur, æquum cenſens huic parem ſaltem referre gratiam, atque ei rei Gourvillam operam dediſſe, quæ denique fruſtrà fuerit.

Intereà Hiſpani nihil antiquius habuêre, quàm uti diſcordias, & civile bellum apud nos alerent, ita ut huic modò ſuſtentando auxilia Condæo ſubminiſtrarent, non autem uti plus æquo proficeret, ac ſuis legibus Regem ſecum pacem facere cogeret. Condæi, Angiani, atque Contii veteres copias in Belgium diſceſſiſſe ſuprà memoravimus, quæ ut ne dilaberentur ſtipendii inopiâ, in id Tavanio, atque in ſupplementum earum, quod ſatis eſſet pecuniæ, Hiſpani curavêre: in Aquitaniam autem ex fœdere nuper operâ Leſnæi facto misêre claſſem navium tre-

1651. decim, cum incendiariis septem, cui præerat a Battevilla Sequanus, de quo suprà memoravimus. Milites mille quingentos classis vehebat, atque alia bello idonea, cum aliquantâ pecuniâ. Ubi ad Santonum oram advenit, huic honoris causâ processit obviam Lusignanus Marchio ab Condæo missus, atque adventum est gratulatus, dein VI. Calendas Novembres speculatoria ab classe Hispanicâ navis Burdigalæ portum tenuit.

a Le Baron de Battevil-le.

Quos advexerat, ii præter mandata ad Condæum, alia ad Burdigalenses habuêre, quos Philippi verbis de hujus benevolentiâ fecêre certiores, atque hortati sunt, uti Condæo conjuncti porrò forent, quod quidem ii eo lubentius audiêre, quod Hispani pecuniæ quidpiam potentioribus distribuerant. Primùm apud Tallemontem exscendêre pauci Hispani, dein apud Burgum mille ducenti: ille ad Garumnæ æstuarium, hic ad Duranium locus est, in dextrâ amnis ripâ, qui eò ad sinistram Garumnæ committitur. Burgum alicujus rei oppidum est, quod Philippo Condæus tradidit ex fœdere, ut eò appelli naves, atque omnia quæ huic mitterentur auxilia advehi, exponi, tutò asservari, ac denique tradi ex utriusque commodo possent: ipse Battevilla oppidum tenuit, cui Præfectus esset, Jozephus verò Ozorius Hispanus Propræfectus, qui id ampliùs munire aggressus est. Hæc ab Hispanis probè instituta Regem, atque Reginam matrem solicitos habuêre, quæ ut ne altiores radices agerent, atque uti Daugnioni primùm, dein Condæi conatibus occurrerent, Augustoritum Pictonum cum exercitu contendêre. Sed cum bello domi, forisque gerendo haud satis copiarum haberent, scripsêre ad Mazarinum, uti quàm plurimas posset in Germaniâ quò tunc exulabat, conscriberet, & in Pictonas adduceret, quò hujus consiliis, atque operâ egerent: prætereà Hocquincurium idem facere jussêre, & cum Mazarino unà venire.

Ubi Rex Augustoritum Pictonum advênit, subitò ad Gastonem, atque ad omnes ubique Curias, ac denique ad eos qui provincias obtinebant, dat litteras, de novis Condæi delectibus, de præsidiis in varia Aquitaniæ oppida distributis, de accersitis Hispanis, de horum præsidiis Tallemontem, & Burgum introductis, quæ loca his tradita sint: hæc civem, hæc consanguineum plusquam hostilia facere, patriam hosti teterrimo prodere, contrà jus, fasque, contrà fidem datam nuper nihil se cum hostibus consilii habiturum. Sed hic Aginnum sibi nuper adjunxerat, oppidum satis validum, quod ad Garumnam positum est, ac constitutis apud Burdigalam, circúmque, rebus, eò Contium fratrem, atque unà Marsinum pro Prætore reliquit, cum copiis quæ ad prohibendos Sanlucii conatus sufficere visæ. Is in Aquitaniâ pro Prætore est, Regi fidus, qui Montalbanum ad Tarum amnem oppidum, per Sectariorum bella celebratum, atque illâ tempestate validissimum, tunc his quas antiquis mœnibus obduxerant munitionibus nudatum præsidio tenere jussus fuerat, ac prætereà b Deonam apud Cadurcos ad Lotum amnem, qui hanc propè omnem circumfluit, ac denique rem publicam in his regionibus pro opibus, ac fide suâ gerere.

b Cahors.

1651.

Condæus quàm longissimè posset ab Burdigalâ Regis copias attinere decreverat, ut ne si forent in propinquo, obsidionis, atque oppugnationis nuperæ memoriâ Burdigalensium animi ad pacem inclinarent. Igitur cum *a* Tremolio Tarenti Principe, atque Rupifocaldo in Santonas movet, Burdigalensi agro, Garumnæ æstuario, Inculismensibus, atque Pictonibus finitimos, ac per Tarenti Principem, Richelium, & Daugnionum Mediolanum caput Santonum obstante frustrà *b* Ludovico Bassomperæo Episcopo in deditionem redegit. Id oppidum ad Carentonum amnem positum est, in agro fertili, atque amœno, ita ut nullus parandis commeatibus, advehendisque totâ hâc regione locus aptior Condæo esset: quo factum est, ut eò & horrea, & armamentarium constitueret. Tailleburgum huic prætereà deditum est, castellum item ad Carentonum: dein adverso flumine de Inculismâ ipsâ tentandâ venit in mentem: sed tanto incœpto haud quaquàm pares copias, aut belli habebat apparatum: ad hoc eò Carolus *c* Santimaurus Montalserius Marchio advenerat, qui Inculismenses, ac Santonas provinciam obtinet, vir fortis, ac Regi fidus, multâ non rei militaris modò, sed & aliarum scientiâ clarus: quamobrem Condæus ad Cuniacum inferiùs ad Carentonum oppidum animum adjecit.

a De la Trimouille, Prince de Tarante.

b De Bassompierre, Evêque de Xaintes.

c De sainte Maure, Marquis de Montauzier.

Sed eò maturè Leo *d* Santimaurus Jonzacus Comes Cuniaco Præfectus validum introduxerat præsidium, quo uno tueri oppidum poterat, cujus videlicet mœnia haud satis firma fuêre. Isthæc Condæus moliebatur, ut ab Duranio amne, & Garumnâ, ad Carentonum fertilissimi soli regionem alendo quamdiù luberet bello haberet in potestate, sed & ultrà Carentonum, Oceanum versùs, ad Rupellas, ad vicinas Insulas, atque ad Broagium spes, opesque suas extendere properabat, ac maximè de Rupellis in pristinum statum restituendis, atque eò sede belli constituendâ seriò cogitabat. Nam apud Rupellas nihil sicuti apud Burdigalam Senatui, Populoque obnoxius, ac ne ipsis quidem Hispanis, sed planè sui juris fuisset, neque eo seciùs horum, atque Britannorum si opus foret, auxilia, perindè, atque apud Burdigalam habere potuisset. Hujus spei plenus magnoperè laborabat, uti cum bonâ Daugnioni veniâ id sibi facere liceret. Sed Daugnionus qui dudùm isthæc eadem volvebat animo, atque eâ gratiâ sese Condæo adjunxerat, contrà enisus est, uti se hanc omnem rem suscipere sineret, ex quâ illi fama dignum viro Principe præmium, sibi verò res amplior, ac potentia accederet, quibus fretus magis, ac magis hujus commodis servire, atque validiorem navare posset operam, usquedùm ab Rege quæ sese digna essent, exprimeret: ad hæc Condæus neutrum Rupellas habiturum prædixit, cùm satis sciret Daugniono opes ad hujuscemodi incœptum impares esse, tametsi Regi exiguæ tum copiæ ad prohibendum essent.

d De sainte Maure, Comte de Jonzac.

Apud Augustoritum Pictonum Rex tunc cùm maximè consultabat quid facto opus esset, neque aliud majus, atque utilius veniebat in mentem, quàm prohibere, ut ne perduelles Rupellis potirentur. Id oppidum

1651. antehàc armis, virisque opulentum, operibus, & loci naturâ munitum, Sectariorum arx per multos annos, ac sedes Imperii, quod sibi per summum arrogabant scelus, fuit: nunc verò disjectâ munitionum immensâ mole jacet ad Oceanum Aquitanicum ingentis vici instar, undique pervium, nisi quà ab mari aditur: eò Turres, & mœnia relictâ defendendo portui, quas Daugnionus præsidio tenebat. Sed hic Condæi novâ nixus clientelâ, spem nactus erat, oppidi potiundi, atque reficiundarum munitionum: quod si fieret, haud minora, quàm antehàc Sectarii, agitabat animo, cui videlicet neque pudor, neque modestia, neque ullum æqui, bonique studium, omnia in lubidine posita sunt, & quoniam fraus, atque audacia habendo Broagio antehàc ex sententiâ cesserat, idem de Rupellis eventurum credebat.

Harcurius tum apud Niortium fuit, quò & cogebat copias, & alia rei publicæ gerendæ idonea parabat sedulò: hunc Rex jussit omnem dare operam, ut ne Rupellæ in hostium potestate forent. Rupellani ad Regem miserant, qui fidem ejus implorarent, adversùm Daugnioni conatûs: urgebant & Harcurium, uti sibi subveniret, ac properaret accedere, paulùm si cesset, frustrà posthàc venturum serum rebus perditis auxilium. Harcurio tum Legatus fuit *a* Estissacus Rupifocaldi Ducis Patruus, Regi fidissimus, qui in Prætorianâ Legione primùm Centurio, dein Tribunus uni cohorti, atque in aliis potestatibus suo genere, atque virtute dignissimis inveteraverat, Legatus item erat Harcurio Artus *b* Gussierus Roüanesius Dux, qui Pictonas obtinet provinciam, ac denique Beliero-plessius.

a Le Baron d'Estissac de la Rochefoucault.

b Le Duc de Rouanez de Goussier.

Sed Harcurius Rupellanorum oratione permotus ad Surgeram movit castra, quæ decem passuum millibus ab Rupellis posita est. Eò nuntiatum Daugnionum sexcentos equites, & pedites mille ducentos apud Tonaïum ad Carentonum amnem misisse, qui ad Rupellas contenderent: simul & allatum Rupifocaldum, ac Tarenti Principem Cuniacum oppugnatum venisse. Ita ancipiti curâ distractus Harcurius, utri primùm rei occurreret, incertus hærebat. Estissacum tamen ad Rupellas mittit, cum quatuor Prætorianorum Centuriis, queis *c* Raræus Centurio præfuit: iit & cum Estissaco pleraque Pictonum Nobilitas, qui omnes Rupellas ingressi his qui ad portum, & Turres vergebant vicis transversas munitiones obduxère, intereà dùm oppugnandis Turribus tormenta, atque plures copiæ advenirent. De his factus certior Harcurius ad Cuniacum flectit iter, atque ad Engeriaci-fanum movet. Ultrà Carentonum positum est Cuniacum, in sinistrâ amnis ripâ: ab oppido pons ad dextram pertinet, in quâ suburbium est, quod hostes occupaverant, muniverantque: hæc ipsis minora castra, majora ultrà Carentonum fuêre, quem ratibus junxerant.

c Le Baron de Raré.

Harcurius copiarum numero impar hostibus erat, ita ut si cum cunctis dimicandum esset, multis partibus inferior foret: quamobrem ad Engeriaci-fanum hærebat, quid sibi faciundum esset incertus. Hostes intereà Cuniacum summâ vi oppugnabant, quæ res Harcurium propiùs

ãccedere coëgit, qui passuum octo millibus ab oppido consedit. Eò Dux Roüanesius de quo jam memoravimus, cum multâ Nobilitate advênit, prætereà *a* Barradæ è Melitensi Militiâ turma, ac trecenti in supplementum Harcurianæ cohortis scripti milites, quâ virium accessione fretus Harcurius, tametsi nequedùm cum hac par erat hosti, fortunam tamen quâ sæpè prosperâ usus est, sibi tentandam esse constituit. Follevillam igitur castrorum Præfectum cum Jarnaci equitum alâ, & Barradæ turmâ præmittit ad pontem, qui altero ab Cuniaco lapide est, occupandum: hunc hostes disjicere conabantur, cùm Follevilla opportunè advênit, atque incœptum coëgit omittere. Postridiè ad Harcurium misit, qui nuntiaret rates quibus hostes junxerant amnem, proximâ nocte aquarum vi quæ immensùm creverant, abreptas, neque adeò ab majoribus hostium castris subveniri posse iis qui cis amnem in suburbio essent: octingenti pedites fuêre, equitatum pridiè ab Condæo in majora castra revocatum, id quod acciderat providente. 1651.

a Le Chevalier de Barradas.

Continuò Harcurius movet, atque ubi suburbium fuit in conspectu, aciem instruit. Prætorianorum in medio centuriæ quinque fuêre, quò Beliero-plessius Legatus curare jussus, ipse Harcurius cum regiâ gravioris armaturæ equitum turmâ in subsidiis fuit. In dextro cornu curabat Follevilla castrorum Præfectus, quò Helvetiorum è regiâ Custodiâ centuriæ duæ, par militum Prætorianis numerus. In subsidiis Reginæ gravioris, & levioris armaturæ equitum turmæ duæ. In sinistro cornu Subletus Hudicurius castrorum Præfectus fuit, cum his militibus, quos in supplementum Harcurianæ cohortis conscriptos diximus, levioris armaturæ regii equites in subsidiis fuêre, cum Roüanesii sclopetariis equitibus: Pictonum Nobilium turmæ tres, quas Roüanesius, *b* Noüs, ac Santimaurus ductabant, & Santonum Nobilium una Crequio Haïmontio castrorum Præfecto attributæ, cum reliquo equitatu, atque id ultimum ad incerta rerum subsidium fuit, hi adeò quiescere jussi, donec Harcurius procurrendi si fortè opus foret, signum daret. Priusquàm suburbium oppugnaretur, missus est qui hostibus deditionem suaderet: quam ubi abnuêre, undique regii procurrunt, ac præ studio simul cuncti in munitiones impetum faciunt, nihil expectato Ducum imperio, qui sicut erat imperatum, seriem oppugnationis servatam voluerant. Ita quà cuique proximum fuit, scandere, transcendere vallum, aut perrumpere, claustra perfringere, hostibus imminere. *c* Belfonsius ab oppido per pontem nostrorum clamore excitus cum eâ quæ in oppido erat Nobilitate erumpit: hostes in medio deprehensi cæduntur, capiunturque, Condæus ab alterâ amnis ripâ hujus cladis adest spectator, qui cùm antehàc res apud Cuniacum in angusto essent, ab suis accitus fuerat, ut iis qui in oppido erant, deditionis ferret conditiones, atque hoc propè in Aulæ conspectu potiretur.

b La Noüe.

c Le Marquis de Bellefons.

Sed ubi commutatam fortunam videt, continuò movet castra, cúmque in solo pingui quale in eâ regione est, atque itineribus novissimo imbre corruptis tormenta ægrè se avecturum judicaret, detracta car-

1651. ris quibus plurimum instrumenti tormentarii vehebatur, jumenta ipsis tormentis adhiberi jubet, ut ne his nostri potirentur, sicuti instrumento tormentario ab hoste relicto mox potiti sunt. Duplici agmine Condæus abscedebat, & quidpiam inter utrumque intervalli fuit: alterum ad amnem qui superandus erat pervenerat, eique rei dabat operam, cùm agmen alterum advênit, metumque hostilem fecit, ac tanta trepidatio incessit, uti plerique plus æquo festinantes in alteram ripam evadere fluminis vadis deerraverint, atque altiori aquâ hausti perierint.

Inter hæc Condæum Rex, Contium fratrem, Condæam sororem, Nemorosium, & Rupifocaldum, atque alios qui arma ceperant, edicit hostes esse, dies tamen dicta ante quam sine fraude ab his liceret discedere, misitque eâ de re Diploma ad Senatum, ut in hujus acta referretur. Sed id disturbatum sæpiùs, cùm ab Gastone simulante sese sperare Condæum si spatium daretur, neque exagitaretur animus ferox, in viam rediturum, tum ab aliis qui in Senatu amici huic erant: postremò tamen annitente Molæo ex Regis sententiâ factum est. Scripserat Condæus ad Regem litteras, ad quarum exemplum alias misit ad Senatum, acres, atque atroces in Mazarinum, Castronovanum, Molæum, Vetusvillam, & Gondium, quibus ambitionem, & avaritiam objectabat, Mazarinum omnium malorum quæ in republicâ essent, fontem appellando, quam miserè spoliavisset, Castronovanum ab hac Ludovici XIII. testamento prohibitum, Vetusvillam summam ab Mazarino Quæsturam tametsi absente commercatum, ut hujus simul, & suæ avaritiæ serviat, Molæum Procancellarium factum, uti rem publicam in Senatu corrumpat, Gondium nihil nisi atrox, violentum, crudele, atque immane volvere animo, in omnes quos consiliis suis obstare putet.

Penes hujuscemodi homines rem publicam esse iniquum, atque omnibus bonis intolerandum, quod ubi cum Gastone, & Senatu probibere conatus sit, sibi ad id locorum tali viro ab pessimis, & sceleratissimis hominibus instructas insidias, neque in Regiâ, neque in Urbe, neque domi tutò esse licuisse: postremò longiùs abscedere coactum, & quod miserrimum omnium sit, armis tueri salutem suam, ita ut sibi pereundum fuerit, aut subeundam rebellionis famam. Nullius se noxæ sibi conscium esse, nisi quod rem publicam ab Mazarino planè perditam noluerit. Pœnitere profectò quod cessaverit tamdiù, ac penè serò succurrat. Nihil in Gastone, nihil in Senatu, nihil in se auxilii fuisse, quamdiù lenibus remediis tanta rei publicæ vulnera curare conati sunt: ad extrema denique se descendisse invitum, & ferro utendum censuisse. Nam quem finem malorum fore si pestis illa rei publicæ Mazarinus redeat, quem Rex Edictis suis, Senatus suis Decretis exulare jusserint: quis hæc sancta, atque inviolata usque adhuc, hujus hominis, & consimilium Administrorum fraude, ac scelere vana, inania, irrita esse patiatur? Nam certum esse hos de reducendo Mazarino agitare. Equitum Tribunos quos ipse creaverit, eâ gratiâ copias parare, hunc ipsum milites in finibus Regni scribere, non cives, sed extraneos, qui omnia mercede faciant. Hæc satis

satis, superque ostendère Regem nondum per sese gerere rem publicam, sed hanc Mazarini clientibus plane permissam, qui nihil pensi habeant fidem regiam toties de hoc nunquam reducendo datam, Edictis, & Senatûs Decretis firmatam, violare. Quod si fiat, quid posthàc in republicâ firmum, aut sanctum, aut quid erit reliquum nisi ut ex Mazarini lubidine vivamus, aut potiùs pereamus? Quæ quoniam & Rege, & republicâ indigna videbantur, arma in quibus modò præsidium est, cepi. Una mihi cum Gastone, vobiscum, & cum omnibus bonis causa est, ut abacto Mazarino, cunctisque pessimi, atque scelestissimi hominis clientibus Aulâ pulsis Consilium Regi ex optimis quibusque constituatur. Eo fiet uti pax, & quies Regno, omnibus sua salus constet. Hæc vos P. C. haud celatos volui, queis omnia mea probari velim. Vos quantum consilio, atque autoritate valetis, rei publicæ consulite, ego hanc quantum virtute potero fortiter geram. 1651.

Sed hæ Condæi litteræ in Senatu non sunt recitatæ, scilicet quem Rex edixerat, Senatusque decreverat hostem esse, qui adeò has ad Regem continuò misit, uti cognosceret magis, magisque hujus Ordinis erga se fidem integram esse. Posteà loci complures è fece plebis allegati ab factiosis ad Gastonis ædes iêre, pacem procaciter more suo postulantes, ac Mazarino malè precantes, quem in Galliam redire aiebant. His Gasto sese pacis cupidissimum esse respondit, cæterùm hanc facere non esse in suâ potestate, de Mazarinò, hunc nunquàm in Galliam suâ voluntate rediturum. Dein multitudo ad Molæi ædes vadit infesta, hominem criminando, sicuti Mazarini reditui faveret. Occlusæ erant ædium fores, in quas ingerere saxa multitudo cœpit, sed nihil commotus, aut perturbatus Molæus has aperiri, & si quid dicendum plebes haberet, accedere, & promere jubet: quâ firmitudine animi compressa seditio, cunctique dilapsi. At Senatus postridiè de eâ re quæstionem habendam, & qui id facerent Quæsitores duos decernit. Fuère eâ tempestate qui ita existimarent Gastonis voluntate id Gondium esse machinatum, cui Molæum ad Urbem mansisse grave fuit, cuncta quæ ille facere vellet, observantem, atque prudentiâ suâ ubi opus esset, disturbantem.

Intereà rumor increbrescebat Mazarinum in Galliam reditum apparare, scribere copias, Fertæum, atque Hocquincurium Equitum Tribunos huic favere, & ex omnibus Picardiæ, Campaniæ, Lotharingiæ præsidiis milites cogere, uti cum exercitu hominem reducerent: nuper hunc ad Ellebovium qui Picardiam obtinet provinciam, litteras dedisse, quibus significabat se copias suis sumptibus scripsisse, quæ Regi mereant, ac bellum civile defendant, has per Picardiam sibi ducere, aut mittere ut ejus voluntate liceret postulantem, simul uti faceret se certiorem, utrum ipsi magis placeret. Ellebovius sese rescripsisse aiebat uti mitteret potiùs, quàm ipse duceret, neque se arbitrari hunc id rectè, aut satis tutò facturum, qui Regis Edicto, & Senatûs Decretis exulare jussus esset. Jam Sedanum Mazarini sororum filias, hunc verò Buillonium in propinquo advenisse nuntiabatur, quæ res Senatum perpulit,

1651. uti decerneret mittendos è suo Ordine ad Regem, qui huic supplicarent, uti de non reducendo Mazarino fidem firmare vellet.

Rex de hoc Senatûs Decreto certior factus scribit ad Patres, & quam postulabant fidem eam dat ultrò, hortaturque ut ne quos tali rei publicæ tempore è suo Ordine ad se mittere vellent. Sed invalescente in dies de Mazarini reditu rumore, Senatûs Decretum fit, quo statim proficisci jussi sunt, qui ad Regem antehàc ituri fuerant, huic agerent gratias, quod quam Senatus optaverat, ultro dedisset fidem, flagitarentque uti permanere in sententiâ, & quæ ipse de Mazarino edixerat, Senatusque decreverat, ea firma, & rata esse vellet. Sed cùm Mazarinus Sedanum venisset, Senatus decrevit id hunc videri contra Regis Edicta, & sua Decreta fecisse, quem adeò hostem judicavit, producendam, ac venumdandam hujus Bibliothecam, quæ ad Urbem erat, atque ex eâ, & ex fructibus Sacerdotiorum ejus conficiunda nummûm millia quinquaginta, mercedem huic qui hominem seu vivum, seu mortuum Senatui sisteret. Tantum erat omnium eâ tempestate in Mazarinum odium, ut isthæc adversum hunc decernere nihil pensi haberent: certe nullâ habitâ quæstione, neque causâ cognitâ, ex rumoribus vulgi hominem damnare, ac veluti proscribere, procul ab hujus Ordinis disciplinâ videbatur.

Harcurium suprà memoravimus apud Cuniacum bonam, fidelemque Regi, atque rei publicæ operam navasse, atque Condæum ut inde re infectâ abscederet, coëgisse: sed ille cùm haud sibi satis ad hostem persequendum copiarum esset, ad Surgeram Rupellas versùs rediit, uti Daugnionum ab hujus Urbis potiundæ spe planè dejiceret. Jam oppidani suâ sponte, dein Estissaci jussu, ductuque multa, eaque egregia adversùm Daugnionianos fecerant, qui ab duabus ad portum turribus dejectis in unam reliquam, vicinamque Munitionem denique compulsi fuerant: hæc portum subeuntibus ad dextram erat, unumque habebat propugnaculum, quod ab limo recedentis inde æstûs nomen habet: centum, ac sexaginta milites Turrim Munitionemque defensabant, cum nobilibus aliquot: præerat omnibus Bessus quidam Daugniono fidus: hic omnes scaphas, aliaque vectoria navigia quæ in Carantono amne, atque in omni vicinâ maris orâ fuerant, conquisiverat, quibus ad subvehendos commeatus utebatur: prætereà hæc paraverat, ut Hispanicæ classi quæ brevî ventura erat, usui essent, cujus operâ Daugnionus sese Rupellis potiturum sperabat: postremò Condæum ab eo accersitum, atque eò venturum fama erat.

Quibus rebus uti præverteret Harcurius, Rupellas venit, contemplatusque Turrim, & Munitionem quam hostes tenebant, ac dispositis circùm stationibus, primâ nocte locum ad Munitionis fossam capi, munirique jubet: sed diuturna oppugnatio futura videbatur, si fossa ponte transeunda, atque hoc pacto ad Munitionem perveniundum foret: satius visum id facere levi navigio constrato in modum carinæ inversæ, atque laminis æneis contecto, ut ne igni obnoxium esset, quod navigium

ſecundo æſtu ad Munitionem ſubiit, atque ex eo cunicularii aggerem perfodere aggreſſi tantum hoſtibus terrorem fecêre, uti continuò Beſſum coëgerint quempiam ad Harcurium de deditione mittere: ſed hujus faciundæ copia rebellibus tum negata, qui videlicet hanc antehàc abnuerant: pertendentibus tamen, atque Harcurio qui in conſpectu erat, ſupplicantibus, uti ſibi qui cives eſſent, conſultum vellet, poſtremò vitam ſe dare militibus, Præfecto verò neutiquam reſpondit. Is continuò ſibi pulveris tormentarii ſatis ſupereſſe ait, quo ſe, ſuoſque, ac Turrim ipſam eximat hoſti, atque ejus ruinâ ipſis, ſibique tumulum exſtruat, ſimul eò properat, quò pulveris tormentarii reliquum erat aliquantum: ſed prohibuêre milites, hominem acriùs diſtrictis gladiis inſecuti: qui ubi certam ab his, aut ab hoſte ſi huic dederetur, necem metuit, ſeſe ab propugnaculo præcipitem dedit in ſubjectum limum, atque eò noſtrorum telis eſt obrutus, milites qui in turri, & munitione fuêre, in deditionem accepti. Ita diſturbata Daugnioni immoderata conſilia, ac Rupellani metu liberati, Eſtiſſacus eò cum præſidio qui Præfectus eſſet oppido, ac vicinum Alnitenſem obtineret Agrum, relictus eſt. 1651.

Harcurius pacatâ Urbe certior factus a Crequium è Melitenſi Militiâ adveniſſe cum copiis, quas Rex ab finibus Regni quà Belgium attingunt, evocaverat, ſubitò ad illum contendit, atque his auctus copiis rem prælio committere ſi per Condæum liceat, conſtituit. Condæus apud Tonaïum ad Carantonum amnem habebat caſtra, quò belli fortunam tentaturus videbatur, quæ ſi adverſa foret, pontem qui illîc eſt, exercitum traducere conſilium fuit, atque hoc interrupto ab perſequendo Harcurium prohibere. Hic igitur ad hoſtem versùs movet: Tonaïum ad Buttonam amnem huic ad lævam erat, quò ſclopetarios aliquot Condæus præſidio reliquerat, ab dextrâ Maranium haud procul palude, quæ Alnitenſem claudit agrum: eò & quatuor equitum turmas loco edito Condæus collocaverat, neque cognoſcendi copia erat, utrùm pone hunc collem inſtructa reliqua Condæi acies eſſet. Harcurius quot ſatis viſum eſt militum è Maſencurii cohorte adversùm Tonaïum ad Buttonam collocat, qui locum expugnarent, aut ne quid ſibi ab tergo periculi eſſet, prohiberent: dein ſuos, ac Pralinopleſſii ſclopetarios equites procedere jubet, cum turmâ Nobilium ex Pictonibus, atque aliquot equitibus ex Andium Ducis alâ, id primum agmen fuit, in quo Belſonſius caſtrorum Præfectus curabat: aliquo intervallo ſequebatur Belieropleſſius Legatus cum reliquâ Andium Ducis equitum alâ, quod ſecundum fuit agmen, in quo & Follevilla, & b Brevallius Harlæus ambo caſtrorum Præfecti, prætereà Bugius Legato aderant: poſtremò Harcurius ipſe cum reliquis copiis.

a Le Chevalier de Crequy.

b Le Marquis de Breval, de Harlay.

Qui è noſtris in primo erant agmine, in hoſtes editiorem inſidentes locum procurrunt acriter, hi haud timidi reſiſtunt, & tantiſper ſuſtinent pugnam, dein regiorum virtuti haud quaquàm pares conturbatis ordinibus pedem referre cœpêre: urgent regii donec ad viarum anguſ-

1651. tias perventum, quò aliquanta cædes hostium facta, nam accelerare fugam loci natura prohibebat. Ultrà angustias Condæus erat cum alis equitum duodecim, paratus, intentusque regios si angustias prætergrederentur, excipere. Iniqua his fuisset conditio tenui agmine ob angustias advenientibus, quâ de causâ restitére. Ubi primùm hostes pelli cœperant, alii ab vico qui ab dextrâ regiis erat, hostium equites venêre subsidio suis, quos Belieroplessius conspicatus in hos cum Andium Ducis alâ impetum facit: hi partim cæsi, alii in proximas paludes pulsi, aut in ædes quæ erant in propinquo satis firmæ, confugêre, ac posteà dedidêre se, & victoribus permisêre: eò equorum, atque impedimentorum præda facta.

Harcurius ad dextram iter quærebat, quo ad hostem ire satis tutò posset: sed id frustrà, nam impedita erant omnia aut denso saltu, aut paludibus, uti transire volenti dissolvere ordines omninò necesse esset: hæc molientem nox oppressit, cujus silentio Condæus Carantonum amnem apud Tonaïum traduxit copias, quæ res victum hominem satis indicabat, & cum causâ mutatam esse fortunam. Reliquum anni Harcurius apud Tonaïum, Condæus apud Bergeriam edito loco, stativa habuêre. Harcurius ultrà Carantonum, ad caput pontis Munitionem exstruxit, Condæus stativa vallo, fossâque munivit. Sed Harcurii exercitus sub tectis, Condæi sub dio agitabat, ineunte hyeme crebris imbribus fœdâ, quo fiebat, uti complures in dies dilaberentur.

In Borbonensi agro Herissonum oppidum castellumque hostes occupaverant, quæ *a* Sangeranus recepit, is Borbonensem obtinet provinciam. Herissonum haud procul Murone Condæi Arce positum est. In Æduis Spernonius castellum apud Divionem recepit. Sed in hujus provinciæ finibus Espagnium est castellum Margaritæ Chabotæ, quæ Ellebovii, atque Harcurii mater est, in eo magna vis fuit frumenti, cujus habendi cupido qui apud Seuram fuêre, eos impulit, uti castellum oppugnarent, atque expugnarent denique, quâ re ex sententiâ confectâ, quidpiam jam frumenti avexerant, cùm advênit Uxellus Marchio, Spernonio in Æduis Legatus: is primùm missis qui avectum frumentum reciperent, castellum oppugnat, ac brevî in deditionem redegit: qui ab Seurâ nobiles eò reperti sunt, ii sine impedimentis dimissi, fide datâ se adversùm Regem posthàc haud militaturos, Galli milites sacramentum Regi dicere jussi, cæteri capti, abductique ad Spernonium sunt.

a Le Marquis de Saint Geran.

Hoc anno mortem obiit Leonorius Stampæus Valancæus Rhemorum Archiepiscopus, Dux, ac Franciæ Par, genere, atque magnâ rerum quæ ad Clerum Gallicanum pertinent, peritiâ clarus. Mortuus est & Jacobus Cogneuxius in Senatu Præses, de quo passim memoravimus: præterea Renatus *b* Voyerus Argensonus Regis ad Venetos Legatus, genere & ipse, ac singulari in Deum pietate clarus, qui ubi uxor obierat mortem, cœlibem vitam coluit, quin & sacerdos factus denique est, diù multúmque in regio Consilio versatus, ac sæpiùs in Regni

b Le Voyer d'Argenson.

provincias, atque ad exercitus Quæstor missus, ubique cum magnâ probitatis, atque integritatis famâ: funus huic publico sumptu Venetorum Senatus faciundum decrevit, atque id universus est prosecutus: obiit postremò Nicolaus Caussinus Jesuita, Gallicis, Latinis, Græcisque litteris juxtà, ac doctissimè eruditus, quem ego per adolescentiam latinè scribendi magistrum habui: hic posteà Ludovici XIII. Regis Confessarius fuit, qui quoniam ei scrupulum injecerat, de Mariâ Reginâ matre haud satis piè habitâ, atque Aulâ, & regni finibus abscedere coactâ, Aulâ & ipse Richelii operâ, cui cum Mariâ lites intercessêre, facessere pridem jussus fuerat. 1651.

JOAN. LABARDÆI

MATROLARUM

AD SEQUANAM MARCHIONIS

DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM

LIBER DECIMUS.

EPITOME.

1652. *E Mazarini reditu decretum in Aulâ. Redit cum copiis. De bujus reditu Condæi ad Senatum litteræ. Bellevræi ad Regem cum aliis ab Senatu missi oratio. Molæi Procancellarii Regis nomine Responsum. Rhedonensis Curiæ ad Senatum litteræ de Mazarino, ac Melleraio. Stampæi Fertimbaltii E. T. sententia de fœdere cum Gastone ab Senatu, atque Urbe faciundo. Robanus Chabotus Juliomago in Andibus Præfectus Gastonis, ac Condæi partes sequitur: eódem oppidanos adducit. Gasto in Urbe delectum habet. Nemorosium in Belgium Condæus adducendis copiis mittit. Mazarini in Aulam adventus. Aulæ ad Salmuriam profectio. Castronovanus ab Aulâ discedit. Apud Burdigalam Regem eò venturum creditur, quo ad bellum defendendum apparantur omnia. Robanus Juliomagum, arcemque Regi dedit. Pons Cæsaris item deditus. Gondius Romæ Cardinalis creatus. Nemorosius apud Meduntam copias quas ab Belgio adduxerat Sequanam traducit. Rex ab Salmuriâ ad Blesiam, dein Gianum advenit. Apud Gergolium Belfortius pontem oppugnat, regii egregiè propugnant. Turena alteri exercitui præest, alterum Hocquincurius ductabat. Buillonius Turenæ frater quæ prædia in æstimationem Sedani dabantur, accipit, de eâ re Regis Edictum in Senatu promulgatum. Anna Ludovica Aurelia Virgo Aureliam ab Patre missa. Condæus in Aquitaniâ. Eódem Harcurius cum exercitu regio properavit. Sanlucius in Aquitaniâ Legatus cum copiis ab Condæo malè babitus. Condæus ab Harcurio improvisò adveniente Aginnum compulsus. Condæus permissâ Contio fratri, atque Marsino Legato Aquitaniâ ad Urbem versùs proficiscitur. Apud Suillium rus Bethunii nobile ad*

Ligerim Rex tantisper agitavit. Eò missi ab Senatu Nesmondus Præses, atque alii de pellendo Mazarino. Regi de eâ re Scriptum Senatûs tradidit. Condæus Lorim haud procul Aureliâ Urbe quò suæ, Gastonisque copiæ stativa habebant, venit. Montargirium ducit, quod ipsi deditum est. Rex apud Gianum erat. Hocquincurius cum regiis ad Blenellum fusus ab Condæo. Turena postridiè Condæo nonnullam intulit cladem. Condæus ad Urbem venit, dein venit in Senatum unà cum Gastone. Uterque sanctè professus est statim atque Mazarinus abiisset finibus, se ab armis discessuros. Decretum uti Nesmondus, & alii ad Regem iterùm adirent istbæc nuntiatum, simul postulatum uti Senatûs Scriptum Rege coràm recitaretur. Rex ab Giano Autissiodorum ad Igonnam amnem contendit, ut eo ad Urbem versùs proficisceretur. Exercitus virorum Principum ab Montargirio commeatûs, & pabuli inopiâ Stampas movit, atque eò stativa habuit. Robana Mombasona, & Gondius Regem ad Urbem accersebant, aliter Condæi consiliis occurri non posse. Carolus Britanniæ Rex apud Corbolium de pace mentionem injicit. Rex Germanifanum petit. Eò ab viris Principibus missi Robanus Chabotus, Chavignius, & Goulasius Gastonis Scriba venêre, uti de pace agerent, sed id frustrà fuit. Condæus Dionysii-fanum cum copiis petit, ac pugnando capit. Turena occasione Aureliæ Virginis ab Stampis ad Urbem proficiscentis se quidpiam operæpretii facturum ratus ad Stampas ducit. Ipse, atque Hocquincurius Suburbium capiunt, dein Autricum Carnutum petunt, atque ad Palatiolum redeunt. Conditiones pacis ab Condæo latæ Mazarino per Gourvillam. Radesianus Cardinalis, & Chavignius uti pax Gastonis non Condæi operâ fieret studebant, atque eâ causâ hunc Germani-fanum iturum Mazarino spem faciebant. Condæus Buttevillam quæ Colinii Castilloni uxor fuerat, Germani-fanum de pace mittit. Turena Stampas obsidet, eo Rex Melodunum proficiscitur, uti propior castra esset. Carolus quondam Lotharingiæ Dux Gastoni, ac Condæo auxilio venit. Uti Stamparum solveretur obsidio cum Castronovano paciscitur, ipse facessit Regni finibus. Ab Senatu missi ad Regem qui tum apud Melodunum erat, de abigendo Mazarino. Rex inter quosdam è Consilio regio, & ex Senatu de pace, & concordia agendum respondet. Christina Sueciæ Regina ad Senatum de pace scribit, atque huic conciliandæ operam suam exhibet. Brussell Senatoris de abigendo quod unum paci faciundæ necesse sit, Mazarino sententia omnibus probata. Viri Principes fidem dant, profitentur, ac in acta Senatûs referri postulant se ab armis ubi id factum fuerit, discessuros. Ea de re Senatus ad Regem mittit iterùm. Belli tædium plerosque omnes capit. B. Genovefæ reliquiæ per Urbem gestantur magna, ac pia pompa, paci ab Deo impetrandæ. Regis de Mazarino responsum, quo negabat hujus abitu pacem confectum iri. Actum in Senatu de conficiunda qua Mazarinus proscriptus erat summa. Egredientibus Curia Patribus minæ intentatæ ab allegata multitudine, ac maximè Bailleulio Præsidi, qui tum per Molæi absentiam Senatui præerat. Particellus in una ex Inquisitionum Classibus Præses ab plebe malè habitus. Belfortius plebi suadet ut ab Senatu libello postulet, qui ex hoc Ordine Mazarino studeant, eos indicari. Longolio Maisonio Præsidi ab plebe periculum. Patres ubi Curia egrediebantur, iterùm ab allegata multitudine pulsati, neque satis dignè habiti. Virorum Principum exercitus ab Stampis ad Clodoaldi-fanum movet, atque eò habet stativa. Condæus ab pace haud abhorrere visus. Hispani, Condæo 1652.

1652. *soror, atque hujus amici hunc procul ab Urbe esse cupiebant, ut ne de pace ageret, ad quam ex Buttevillæ sententia animus inclinabat, postremò tamen bellum maluit, nihil fidei habendum Mazarino ratus. Harcurius in Aquitania rem publicam benè, feliciterque gessit. Apud Burdigalam turbæ. Eò Brezæa Condæi uxor, Contius frater, & Condæa soror Burdigalensium adversùm Condæum studia fovebant. Rex apud Dionysii-fanum habet castra. Eò missi tertio Nesmondus, ac Longolius Maisonius Præsides, cum aliis ex Senatu, qui Regem docerent de virorum Principum professione in Senatu se ab armis statim discessuros, ubi Mazarinus pulsus Regni finibus foret. Regii Sequanam haud procul Dionysii-fano transire tentant. Obstitêre ex adversa ripa virorum Principum copiæ. Condæus Clodoaldi-fanum venit. Inde castra movet, & ad B. Antonii Suburbium ducit. Eò cum regiis pugnat. Condæus cum copiis Parisinorum voluntate in Urbem recipit se, & ad Victoris Suburbium habet castra. Palea factionis tessera gestatur in Urbe. Consilium in Urbis Ædibus habetur. Allegata multitudo in foro propinquo, & virorum Principum admixti milites territando Consilio tumultuantur, uti Senatum, Populumque fœdus cum viris Principibus facere cogerent. Ignem Ædium foribus admovent. Aurelia virgo denique advênit, quæ tumultum sedat, & qui in Ædibus erant, eos periculo eximit. Ab ea die multi ab factione virorum Principum paulatim discedere, ac pacem magis cupere. Condæus apud Hispanos sibi consulit. Rex habendæ paci se Mazarinum amandaturum edicit. Ut ad se viri Principes de suis rebus mittant, postulat: hi abnuunt, seque arma posituros ubi Mazarinus abierit, confirmant. Nesmondus, & Longolius Præsides ad Urbem redeunt. Decretum in Senatu Gastonem Regi in Gallia Legatum porrò esse, sicuti antehàc per hujus pueritiam, usque dùm abierit Mazarinus, qui item haud secùs ac per Regis pueritiam rem publicam sibi regere copiam esse putet. Gasto sibi Consilium ex cujus sententia rem publicam gerat, institui postulat. Ea de re Bignoni Actoris regii oratio. Belfortii, ac Nemorosii certamen, hic ab illo necatur. Francisci Rieuxii Comitis, & Tremolii Tarenti Principis uter alterum anteiret, controversia. Continuò Condæus de pace cum Mazarino agebat, uterque seriò, an per simulationem incertum. Fridericus Mauricius Turrius Buillonius Dux apud Esiæ-pontem quò Rex habebat castra diem suum obiit. Harcurius frustrà Villamnovam Aginnensium oppugnat. Renatæ Dubecæ quæ Budæ Guebriani E. T. uxor fuerat, omnis de habendo Brisiaco fabrica. Inde pellitur. Carlevosius hujus opera Philippiburgum abductus Brisiacum Harcurio tradit. Eò primùm Cambultia uxor, denique ipse Harcurius exercitu regio in Aquitania Istabono fratris filio permisso venit. Gravelinga ab Leopoldo recepta, dein Dunkerca. Blacus Britannicæ classi Præfectus naves Gallicas quæ Dunkercam auxilia, & commeatum vehere debebant, Cromvelli jussu capit, & quæ his vehebantur omnia, homines verò dimittit, id captarum antehàc ab Gallis Britannicarum navium, ac mercium specie factum, quo parem nobis gratiam Britanni referrent. Rex Senatum Esiæ-pontem ab se venire jubet, ut eò haberetur. Id Senatus abnuit. Præsides duo modò, & Consiliarii quatuordecim eò venêre, his adbibiti Magistri aliquot libellorum, quibus omnibus præfuit Molæus Procancellarius. Hi abigi Mazarinum postulant, quod denique Rex factum voluit. Hic abit, postpaulò redire certus. Seguierus Cancellarius in Aulam revocatus. Persanus Clerembaltio Paliiavio*

Muronem

Muronem dedit. Pacem viri Principes amandato Mazarino haud abnuunt, sed de variis rebus ut ad Regem sibi mittere liceat qui de his agant, postulant: id Rex abnuit, quoniam & ipsi antehàc abnuerant. Edictum de pace apud Esiæ-pontem promulgatum. Aquilonia, Castronovanus, & Goulasius Gastonis scriba hunc ab Condæo sejungere quo pacem haberet, conati sunt, dictitantes hunc illam planè abnuere. Condæus ab Belgio copias Germanorum, Lotharingorum, atque Eburonum accersiverat, quæ ad Sequanam suprà Urbem haberent castra, haud procul Georgii-Villa-novâ. Sed eò Turena prior, atque in collibus vicinis posuit castra: in planitie subjectâ Matronam amnem versùs hostes erant. Hi commeatus Urbi difficiles reddebant, rura civium amœnissima vastabant, diripiebant, quo studium pacis haud mediocriter crescebat in Urbe. Radesianus Cardinalis cum plerisque ex Ordine Ecclesiastico Compendium de pace, ac Regis ad Urbem reditu acturus venit. De cupiditate rei publicæ loco Mazarini gerendæ apud Reginam purgat se, quæ id ab Rege filio pendere respondet, neque hujus Radesiano permittendæ huic quod nosset, quidquam in mentem usque venisse. Candalius in Aquitaniam paternam antehàc provinciam missus cum imperio. Provincia vicina Inculismo Duci abrogata, ac data Mercurio. Initium revocandi in Urbem Regis factum à Carolo Prevosto Senatore, & ab Franciscanis duobus Fauro, & Bertaldo. Guisius ab Hispanis dimissus Mantuâ Carpetanorum ad Urbem redit. Radesiano, & Castronovano placebat Gastonem cum Reginâ redire in gratiam, spem nactis sese hujus autoritate fretos haud rei publicæ expertes fore. In Edicto pacis quædam corrigi Gasto, ac Senatus postulabant, quod est factum ex sententiâ. Turena ad Matronam Meldas inter, & Lagnium habuit castra. Virorum Principum exercitus Vincennas propiùs. Parisini Regi ut ad Urbem veniret crebris missitationibus supplicabant. Condæus eo sibi maturè consulendum est arbitratus, & quæ cum Hispanis per Sillerium constituerat, ea tum esse faciunda, scilicet ut his conjungeret se. Id Chavignio minimè probabatur, qui eo objurgatus ab Condæo in morbum gravem incidit, atque diem suum obiit. Condæus ab Urbe in Rhemos abiit cum exercitu. Ad Urbem redière Hospitalius E. T. Urbi Præfectus, & Faber Præfectus mercatorum, ac denique Rex ipse, & Regina mater cum omni Aulâ. Ad Senatum scripserat uti postridiè in Regiam conveniret, quò & qui ab Esiæponte advenerant, adfuère. Gasto Regi non venit obviam, quamobrem Limursium suum abire jussus. Radesiani, & Belfortii super eâ re consilia. In Regiâ Senatus habitus. Edicta de Senatu, & de Pace recitata, ac denique de his quos Rex Urbe facessere jubebat. Gasto Blesiam denique concessit. Ex Senatu quidam Regis jussu & rus concessère. Brussellus ad Urbem restitit, nullâ Administrorum de hoc pellendo curâ, quando neque huic rus ullum quò abscederet, neque quidquam reliquum erat quo nocere posset. Reliquiæ belli in Campaniæ finibus, quò Condæus, & in Aquitaniâ quò Contius, & Condæa soror fuère: hos, & qui horum sequebantur Sectam Rex edicit hostes esse. Barcino, atque omnis Catalonia ab Hispanis recepta, frustrà obnitente Mottæo E. T. qui Barcinonem denique dedere, atque abire coactus est. Casalium Hispanis oppugnantibus Carolo Mantuæ, ac Montis-ferrati Duci deditum ab Santangelo Propræfecto. Mazarinus cum Condæo de reconciliandâ inter ambos gratiâ agit, sed frustrà, cùm jam Hispanis sese arctiùs conjunxisset, quàm ut facilè ab his sejungi posset. Condæus Vervinum in 1652.

Pppp

1652. *Tieracensi agro, Rhetelium, Portiani-Castellum, ac denique Meculphi-fanum in Campania occupat, haud ita firma, sed stabiliundis eò hybernis opportuna oppida, dein Barem Ducis, Lignium, & Vordium. Portiani-Castellum ab Ellebovio, & Almontio E. T. receptum. Castronovanus Urbe pellitur. Radesianus Cardinalis in Vincennarum arcem conjicitur.*

FINE anni proximi Rex, atque Regina mater Augustoritum Pictonum Molæum, atque Vetusvillam ab Urbe venire jusserant, uti de revocando in Aulam Mazarino frequens Consilium haberetur: atque intereà ad hunc, atque ad Hocquincurium scripserant, uti copias in finibus Regni conscriberent, quibus tunc cùm maximè bello civili sustinendo opus habebant. Nemo erat qui dubitaret Mazarini reditum Reginæ cordi esse, cujus operâ ubi procurationem habuerat Regni, fideli, atque egregiâ usa fuerat, atque adeò eamdem Regi filio utilissimam porrò fore arbitrabatur: sed non idem plerique sentiebant, variis de causis Mazarino adversi, infensique. Huic contrà impensiùs favebant Thomas vir Princeps, qui ab Italiâ nuper advenerat, Pralino-plessius Equitum Tribunus, ac Michaël Tellierus Quatuorvir, cui hunc Magistratum Mazarini commendatione ab Ludovico XIII. Rege mandatum antehàc diximus: cæterùm huic homini tanta prudentia, atque modestia est, ut omnium propè in Mazarinum odium quod & ad propinquos, & ad clientes pertinet, facilè vincat: ita ut ubi Condæus nuper hunc cum Serviano, atque Lionno abigi postularet, id uno ore cuncti faciundum negarent, ipse unus paratum se diceret rei publicæ, atque concordiæ causâ non modò ab Aulâ, sed & ab ipsâ si opus esset, vitâ discedere: hic nuper in Aulam redierat annitente Villaregio ut id Castronovani voluntate fieret.

Sed ipsi Castronovano qui per Mazarini absentiam omnem tractabat rem publicam, suprà quàm dici potest ægrè futurum erat, si huic eòdem redeundi copia foret, qui primas in eâ gerendâ partes obtineret, quibus antehàc ille vix Richelio ipsi cesserat: dissimulabat tamen sedulò, cùm Reginæ animus erga Mazarinum ut esset, probè sciret. Igitur non hunc in Aulam esse revocandum negabat. *Sed si tum rediret, eo Condæi causam quæ propter Mazarini absentiam propè nullis probetur, visum iri justissimam* aiebat, *atque adeò plerosque aut palàm ad Condæi partes transituros, aut clàm huic fautores futuros, non factiosos modò in Urbe; sed & universum Senatum, populumque, quorum exemplum cæteræ in provinciis Curiæ, atque Ordines omnes secuturi sint: satiùs adeò videri cum Condæo bellum conficere, ac deinde sine ullo rei publicæ, quæ in tuto collocata foret, periculo Mazarinum revocare.*

Hæc certè verè, tametsi haud rectè ab Castronovano dicebantur, qui suæ in eo magis, quàm publicæ rei studebat: quæ verò contrà Mazarini fautores dictitabant, ea haud satis valida fuêre, hunc videlicet unum rei publicæ gerendæ idoneum, atque adeò necessarium administrum esse: nam id verum non fuit, neque enim hanc minùs rectè eâ tempestate

Castronovanus administrabat, homo in quo si ab eo tempore, quo Procancellarius creatus fuerat, in re publicâ perpetuò versatus fuisset, nihil reprehenderes: sed exactâ ætate hujus tractandæ, atque eâ gratiâ tantum in Aulam redeundi studium habuisse, intempestivum, atque immoderatum videtur. Quantùm ad eas copias quas Mazarinus secum adducturus erat suis conscriptas sumptibus, ridiculum fuit isthuc tanti facere, ut eâ causâ hunc qui odio esset seu jure, seu injuriâ plerisque omnibus Rex in Aulam reductum vellet, uti videlicet tantò maturiùs Condæum armis coërceret, atque in viam redire cogeret, cùm illius reditus propè omnes in Galliâ homines Condæo esset adjuncturus. 1652.

Sed rectiùs Regina dicebat, *Regis filii maximâ interesse, ut ne quis hoc invito, atque ex aliena lubidine pulsus Aula Regnique finibus sit: quod quidem regiam infringat potentiam, & quidpiam suprà hanc esse ostentet, quod quanti in Regno momenti sit, ambigere neminem. Eo se Mazarinum in Aulam redire velle: datam ab se, atque ab Rege filio de non reducendo fidem, & ab Senatu petitam æquè pudendum esse, cujus rei memoriam deleri, atque exemplum tolli in rem publicam sit.* His Molæus assentiebatur odio Castronovani, qui illo invito regii Consilii obtinebat principatum, rem insolitam, atque antehàc inauditam, præterquàm in viris è regiâ Gente Principibus, aut Cardinalibus, qui soli in Regis Consilio Cancellarium, aut per hujus absentiam Procancellarium præiêre, eo Mazarinum hunc occupare locum malebat.

Sed ubi Castronovanus de reducendo Mazarino sententiam vincere sentit, hujus rei prohibendæ nullam iniri posse credidit rationem, quàm si Gasto in Aulam veniret. Eo ad Fremontium hujus scribam veterem clientem suum dat literas, sed minor erat Fremontio apud Gastonem fides, quàm ut quidquam illius autoritate permotus faceret: Gondius verò Gastonis in Aulam profectionem disturbavit, fortè ut ne si Gasto Mazarini reditui obstaret, vicissim hic Gondii negotium de Cardinalatu Romæ infectum vellet, atque operam daret, quo Rex alium, qui Cardinalis hoc posthabito crearetur, Pontifici commendaret. Sed si Castronovanus de Gastonis in Aulam profectione ad Chavignium, aut ad Goulasium alterum Gastonis scribam scripsisset, hunc Chavignio nixum forti, ac magnæ pridem apud Gastonem autoritatis viro, rem ex sententiâ confecturum fuisse verisimile est. Sed Castronovano dudùm intercessêre cum Chavignio simultates, sicuti fermè inter homines qui in eâdem aut spe, aut fortunâ sunt.

Regem aiunt primùm quotidianis omnium in Mazarinum sermonibus, atque omnis propè Aulæ, Senatûs, populique in eum odio permotum, dein fidei ab se, atque ab Reginâ matre de non reducendo datæ religione illam inviolatam voluisse: nam adolescentis animus insolens malarum artium fidem tametsi ab invito datam prodere flagitium existimabat: postremò tamen matris quam plus scire, atque providere credidit, atque eorum quos in consilium adhibuerat autoritate victum de Mazarini reditu illi morem gessisse.

1652. Intereà Hocquincurius Regis juſſu ab Campaniæ, & Picardiæ finibus evocatis copiis, circùm Laodunum cum Navaillio, Broglio, Quincæo, Montejoco, Coſſæo, Bare, atque aliis eódem profectus eſt, quò armatorum duo millia fuêre equites, peditesque: dein ad Axonam amnem movit, atque hoc apud Arcium quò pontis copia eſt, tranſmiſſo, atque item traductis Matronam copiis Mazarinum apud Troiſſium expectavit. Is Spernaïum IV. Non. Januarias advênit, cum quinque millibus armatorum, atque eò cunctis conjunctis copiis Hocquincurius cum equitibus mille ad Sequanam, & Igonnam amnes properavit, ut advenienti cum reliquis copiis Mazarino nihil in his traducendis impedimenti eſſet: quantùm ad Sequanam, id apud Merim oppidum infrà Tricaſſum facilè fuit.

Sed ubi eſt Igonnæ appropinquatum, eò ad Pontem qui infrà *a* Agendicum Senonum oppidum, poſitus eſt, Gaſtonem quatuor è Septemanicâ Legione Centurias miſiſſe nuntiatum, ſimul & Senatum duos ex ſuo Ordine, qui omnem darent operam, ut ne illâc Mazarinus, nec hujus copiæ tranſirent, pontem eâ gratiâ interrumperent, naves deprimerent, aut abducerent, plebem armarent, atque alia quæ uſui forent, ſedulò facerent. At Hocquincurius adveniens ubi vidit equites ultrà amnem hâc, illâc curſitantes, quidpiam ſolicitè molientium ſpecie, quot ex ſuis viſum, vado ad aliam contendere ripam jubet: hi in Franciſcum *b* Bitaltium, atque Jacobum Genierum Codraïum ambos Senatores incidêre, qui cum his congreſſi planè ignari quinam eſſent, Bitaltium confoſſo equo prolapſum capiunt, Codraïus fugâ ſibi conſulit. Intereà Hocquincurius venit ad pontem, quem oppidani, nam eò oppidum eſt, interrumpere conabantur: hos quid Regi de Mazarini reditu ſententiæ eſſet, ſimul & qui quatuor ſeptimanicis præerat centuriis eum edocet: ſed hoc reſtitante, equites aliquot omiſſis equis pontem oppugnatum ire jubet, quorum alacritate, atque impetu perterrefactus Morandiera, (id nomen homini fuit,) uti ſine fraude ſibi, ſuiſque abire liceret pactus continuò diſceſſit. Eò Mazarinus traduxit Igonnam copias, dein Ligerim apud Giani pontem, quò & Carolus *c* Eſcoblellus Marchio Aureliæ Urbi Præfectus decreverat hunc arcere tranſitu: ſed id per ſeſe facere oppidani ipſi conſilium ceperant, ni ab Hocquincurio de Regis voluntate facti fuiſſent certiores, quâ cognitâ inceptum omisêre.

a Sens.

b Bitault. Geniers du Coudray.

c D'Eſcoubleau, Marquis de Sourdis.

Intereà Genierum cæſum, ac Bitaltium captum fama ad Urbem tulerat, quæ res Patres conſilii incertos reddidit: dein decrevêre uti de cæde alterius quæreretur, alterum Gaſto ab Hocquincurio per Tubicinem repeteret: ſed hunc ſe negavit Hocquincurius Regis injuſſu dimiſſurum. Itaque quid actum eſſet in eo negotio, Bellevræum, & alios quos Senatus ad Regem legaverat, edocere viſum, mandandumque uti graviter expoſtularent, in eo Senatûs autoritatem ab ſatellitibus Mazarini fœdè violatam. Sed hæc, atque alia hujuſcemodi ab Senatu fruſtrà fiebant, Mazarino per mediam Galliam properante ad Aulam, cui ar-

inato Senatûs decreta ludibrio fuêre. Rectiùs Gasto adversùs armatum vi, atque armis agendum censebat, quas habebat copias ad id infirmas esse, eas augendas videri, atque eâ causâ regiam pecuniam quæ ad Urbem erat, corradendam. Sed eò progrediendum plerique ex Senatu negavêre, quo Rex Senatum bona sua publicasse, & sibi bellum indixisse crederet: procul id ab amplissimo Ordine esse debere, cui nulla arma præter leges, atque jus publicum sint, sibi modò quid isthuc, & illæ postulent Regem edocere fas esse, at cogere quis sibi licere persuadeat? 1652.

Dum hæc in Curiâ Patres consultant, nuntiatum est adesse ad fores quempiam cum Condæi litteris, quas uti reddere Senatui, & quæ in mandatis habeat, ea proponere liceat, postulantem. Bailleulius qui per Molæi absentiam Senatum habebat, hunc dandum ei qui ab hoste missus esset, negabat, Condæum enim hostem ab Senatu judicatum. Factum est tamen Mazarini odio, ac præsenti de Bitaltio capto, ac Geniero violato irâ, ut & Senatus Condæi Legato daretur, & hujus litteræ, atque libellus quem ad Senatum mittebat, recitarentur. Hæc fermè erant hujusmodi.

Tandem Patres videre, atque sentire non se de nihilo, ac temerè ad bellum descendisse, neque adeò his de causis quas Mazarinus Edicto regio cujus ipse potissimus autor sit, falsò jactaverit, sed quia huic in Galliam, atque in Aulam redire consilium esse certo sciebat, ut id omni ope probiberet. Quod hujus reditui primùm obstitisset, eo se insidiis propè circumventum, ac comprehensum ut in custodiam iterùm conjiceretur, eo in Aquitaniam discedere coactum, ut ne his porrò opportunus foret, eo se Edicto regio perculsum, atque hostem judicatum, eo se denique bello petitum, quod adversùm se è regiâ gente Principem virum, iisdem quibus Rex majoribus ortum Mazarinus hospes, atque advena primùm absens moverit, dein postquàm in Aulam rediit, armatus, atque copiis quas ex omnium gentium colluvie collegit, instructus jam præsens gerat. Sed hunc non modò Regis Edictis, & Senatûs decretis, verùm etiam omnium propè consensu exulare jussum quis ferat in Aulâ egregium, atque omnium rerum arbitrum rursùm agitare, Regis Edictis, Senatûs decretis, regiâ fide toties datâ, atque sanctissimè firmatâ posthabitis, ac violatis? Certè quod contra se Mazarinus bellum gerat, id non magnoperè pertimescere: sed molestum sibi, ac grave esse judicium Senatûs, qui Regis adversùm se seu veriùs Mazarini Edictum in acta sua relatum voluerit: satis scire se id Patres haud lubentes, sed rerum quæ agebantur, & quæ belli civilis ultrò ab se suscepti faciem ostentabant, specie permotos decrevisse, quoniam Mazarinum reditum suum in Aulam moliri, atque armatum venire constituisse nondùm in aperto erat. Jam verò cùm id fecerit, atque regiis opibus fretus omnes bonos pessum daturus videatur, postulare uti quæ de se sicuti hostis esset, Rex nuper edixerit, Senatusque decreverit, ea pro non edictis, atque decretis habeantur, quamdiù contrà Regis Edicta, ac Senatûs decreta Mazarinus in Galliâ, atque in Aulâ ipsâ versabitur: neque enim Patres æquum existimaturos, ubi hæc irrita adversùm Mazarinum sint, sibi uni fraudi esse. Intereà omnem operam Senatui uti res publica salva sit, dein uti domi, forisque pax constituatur, polliceri.

De Condæo, & Mazarino sicut ille postulaverat, Senatûs Decretum

1652. fit: prætereà uti litteræ, libellus, & mandata Condæi ad Bellevræum, & alios quos Senatus ad Regem legaverat, mitterentur: hunc ii edocerent quanta mala ex Mazarini reditu rei publicæ impenderent, jamque adessent. Id ab Bellevræo in hanc sententiam factum memorant. *Non per venerationem modò, atque omnium rerum obsequelam qui parere Regibus debeant, eos officio fungi, sed & contrà quàm ipsi Reges sentiant, tendendo ubi res publica moneat. Nam sicuti Soli defectiones suas, ita & Regi quandoque esse, quæ sæpiùs alieno quàm hujus ipsius vitio accidant. Quod quidem ubi evenit, ibi Regni legibus Senatui tributum, ut id Regem liberè, tametsi quâ par sit reverentiâ doceat: quæ res Regibus omni veneratione, atque obsequio gratior, acceptiorque esse debeat. Profectò de re tantâ quæ agatur, Senatum tacere propiùs flagitium, quàm obsequium esse. Regis Edicta, fidem toties ab eo, atque ab Reginâ matre datam, firmatamque, Senatus decreta, quæ denique apud homines sanctiora sint, ea in Mazarini reditu violari. Eam esse regiam potentiam, suprà quam nihil præter Deum immortalem sit, atque adeò nullos nisi quos ipse, aut ipsa sibi constituerit, fines habeat: sed hos nisi sibi dissimilis, atque adversa sit, quod dicere, aut arbitrari pudet, egredi non posse. Nam ne Jovi quidem, quo nihil majus, atque potentius sibi finxit antiquitas, fatorum quæ ipse constituerat, seriem interpellare licuisse.*

Ardere Galliam civili bello, quod ex metu quem de Mazarini reditu homines ceperint, exortum sit, & quem haud vanum fuisse res ipsa comprobet: unde quid ex ipso reditu mali, damnive rei publicæ sit eventurum, magna existimandi copia sit. Attinuisse multorum animos quod bellum civile incertâ de causâ moveri videbatur: sed cùm universus omnium de Mazarino procul habendo consensus sit, atque ea de re Regis Edictum, Senatus, & omnium Regni Curiarum decreta extent, quid denique futurum credibile est, si & his, & quod sanctissimum usquè fuit, aut esse debuit, Regis, atque Reginæ matris fide posthabitis in Gallia, in Aula, in Regis Consilio suprà caput omnium, ultionis in viros Principes, in Senatum, in omnes bonos, qui hunc jure amandatum voluerint, avidus versabitur?

An quam Rex dedit inter auspicia capessendi Regni Edicto, ac lege Senatui fidem, quam ipse nuper persanctè firmavit, eam ex hominis unius hospitis, atque advenæ aut commodo, aut lubidine deserturum, uti cuncti quam sancta, aut contrà per omne Regni tempus futura sit, inde omen accipiant, atque omnium rerum incerti, cujusvis magis quàm Principis sui sequantur fidem? Quæ in Gallia sit omnium rerum perturbatio, eam satis superque ostendere pessima Mazarini consilia, pessimam omnem ejus rationem in re publica gerenda fuisse. Viros Principes malè, atque indignè habitos, Senatum pessum datum, plebem tributis, ac vectigalibus exhaustam, externo bello civile superadditum, omnes Regni Ordines labefactatos, cives, ac socios terra, marique juxtà spoliatos, ut unus expleretur Mazarinus.

Tantine hunc hominem esse, uti contrà Regis Edicta, Senatûs decreta, atque omnium omnino de hoc procul habendo sententiam revocandus videatur? Tantamne in Gallia magnorum virorum inopiam, uti res publica uni modò advenæ, atque hospiti rectè credatur, atque ea causâ belli civilis atrocitas, atque omnium rerum major quàm antehàc fuerit, perturbatio, atque confusio nihili pendatur?

Quæ certè rei publicæ tam periculoſa viſa Senatui ſint, ac tantoperè ad Regem pertinere, ut hunc commonefaciendum, edocendumque cenſuerit, de ſummo quod Galliæ immineat ex Mazarini reditu diſcrimine. Ea ſe gratia ad Regem miſſos ab Senatu, ſimul huic ſupplicatum, ut ne præter bellum externum, quod ægrè jamdiù res publica ſuſtineat, hanc inteſtino, atque civili conflictari velit: cui uti prævertatur, ſtandum modò iis, quæ Rex in Mazarinum edixerit, ſtandum fidei quam dederit, firmaveritque, ſtandum Senatûs decretis, atque adeò ſtandum omnibus, quæ inter homines ſanctiſſima uſque fuêre, quæ rata, firmaque eſſe Regem velle Senatus confidat. 1652.

Ubi Bellevræus dicendi finem fecit, Rex ſibi Reginâ matre, atque aliis quos in conſilium adhibere ſoleat conſultis opus eſſe ait, dein reſponſurum, & quæ velit, jubeatque edicturum. Intereà loci in proximum conclave Bellevræus, atque alii ex Senatu tantiſper ſecedere juſſi, dein his accerſitis Procancellarius Molæus Regis verbis ita reſpondit.

Quod Senatus eos ad Regem miſerit, id ejus in ſe obſequio, ſtudioque tribuere, quod huic Ordini maximum erga majores ſuos difficillimis plerúmque rei publicæ temporibus fuerit. Eo Regum in Senatum benignitatem ſemper extitiſſe ſingularem: quamobrem ubi quid in rem publicam eſſe cenſuerit, id huic eos docere quandóque copiam fuiſſe, quod æqui, boniqueconſuluerint: cæterùm iſthuc Senatui nullis Regni legibus tributum eſſe, quas uni Regi ferre, atque abrogare liceat. Privilegium de Mazarino latum nuper, & in Senatu promulgatum, quo procul ab Regno, Aula, & Conſiliis Regis ut eſſet, cavebatur: factum id quidem ab Rege pacis, & concordiæ cauſa, atque avertendo civili bello. Priùs ſponte exulatum abiiſſe Mazarinum, magis uti Gaſtoni, aliiſque animum expleret, atque adeò res publica quieta foret, quam quò ſibi ullius rei perperam geſtæ conſcius eſſet. Sed id quoniam fruſtrà ſit ab eo factum, neque eo minùs bellum civile conſecutum, non eſſe Regi conſilium, quod ſua modò, & rei publicæ cauſa Mazarinus fecerit, id huic, & ſibi diutius obeſſe.

Jam ſatis ſcire Regem, atque perſpicere eos quidpiam ampliùs quàm Mazarini exilium exoptaſſe, qui hoc exulante nihilò ſeciùs civile bellum moverint, cui ſimul, & externo ſuſtinendo quamobrem Mazarini conſilio, atque opera non utatur, nihil ſatis cauſæ videri. Id profectò longè æquius eſſe, quàm Condæum ad Hiſpanica, quæ accerſiverit, & Belgica, quæ miſerit poſtulatum, auxilia, atque fœdera deſcendiſſe. Mazarinum ſua virtute, & ob merita in Regem, & rem publicam jamdiù civem factum: Hiſpanos, & qui pareant iis Belgas, eos acerrimos, atque ſempiternos Galliæ hoſtes eſſe, quibus ſimul, & peſſimis qui cum his conſentiant civibus uti reſiſtatur, Regem negotium dediſſe Mazarino, uti Germanorum conſcriberet copias, eaſque ad ſe deduceret, ſcilicet uti cujus abſentia avertendo civili bello parùm profuerit, hujus præſentia defendendo proficiat.

Hæc ignoraſſe Senatum, ubi tot, tantaque in Mazarinum decreverit: quod ſi rei publicæ ſtudio fecerit, laudandum, modò ut his quæ legibus comparata ſunt, ſtetiſſet, neque ad nova, atque antehàc inaudita deſcendiſſet. At ubi per eos reſciverit Mazarinum Regis voluntate cum copiis Regni fines ingreſſum, juſſumque ad ſeſe venire, tunc certè quieturum. Cæterùm Mazarinum quæ in ſe ab inimicis, atque obtrectatoribus jactata ſint, ea uti ſibi confutare liceat, vehementer

1652. *postulare; quâ de re quid sibi porrò videbitur, Regem facturum uti Senatus sciat. Intereà & qui imperat, & qui parere debeant, in eâdem sententiâ de re publica esse debere, atque hos in illius sententiam discedere æquiùs, quàm contrà esse, neque Senatus quæ ejus prudentia sit, aliter factum usquàm velit. Pergite igitur more, institutoque vestro Regem sicuti par est colere, observare, atque huic obedientes esse, neque committite ut adversùm ea quæ sentiat, animum obfirmare velle videamini: si vos ita quemadmodum Rex sapientia vestra fretus confidit, gesseritis, ejus certè gratia, atque benevolentia erga vos æterna erit.*

Cum hoc responso Bellevræus, atque alii dimissi: de Bitaltio sibi curæ futurum Molæus recepit, qui post paulò emissus custodiâ ab Hocquincurio ad Urbem rediit. Sed hæc ubi ab Bellevræo Senatui renuntiata, hic nihilò clementior in Mazarinum fuit: sed recitatis multarum Regni Curiarum litteris, quibus significabant eadem in eum quæ Senatus antehàc decreverat, sese decrevisse hujus prærogativam secutas, visum ut his de rebus postridiè referretur. Quas litteras Rhedonensis Curia ad Senatum de Mazarino dederat, iis simul querebatur graves injurias sibi ab Melleraïo, qui Provinciam Legatus obtinet, factas, postulabatque uti se Senatus conjunctum secum vellet, quo huic de his injuriis fieret satis, intereà ut ne Diploma regium quo Melleraïus Dux, & Par Franciæ creatus fuerat, in acta sua referri sineret.

Posteà quàm iis de rebus relatum postridie est, Senatus decretum fit, uti denuo quanta rei publicæ mala ex Mazarini reditu impendeant, Rex scripto edoceretur, intereà quæ in illum edicta, quæque decreta fuerant, ea rata, firmaque essent, ad cæteras Regni Curias rescriberetur, ut idem decernerent, nulla quibus aut Equitum Tribuni, aut Duces, ac Pares Franciæ crearentur regia Diplomata in acta Senatûs referrentur, quamdiù Mazarinus in Galliâ esset, nec singillatim id pro Melleraïo fieret, antequàm de injuriis Rhedonensi Curiæ faceret satis. Aderant in Senatu Gasto, Belfortius, Brissacus Duces, ac Franciæ Pares, prætereà Hospitalius Præfectus Urbi, atque Fertimbaltius Stampæus ambo Equitum Tribuni. Sed hic Gastonis cliens erat, qui sente ntiam dicendo inter alias res jecit, uti Mazarinus ab Aulâ, & Regno certo pellatur, Senatu cum Gastone per fœdus conjuncto opus esse, aliter quæcunque eâ causâ fierent, ea omnia frustrà futura.

Id ab Stampæo dictum excepêre alii, atque in sententiam addidêre, *Aut Regi de Mazarino planè obsequendum, serviundumque huic homini, aut si hunc porrò pellendum Senatus censeat, ac rem publicam ab ejus impotentissimo dominatu, & immani avaritia liberandam, quod Stampæus autor sit, id omninò faciundum videri: nam verba ferro, atque decreta armis opponere ridiculum esse: quemadmodum ad opprimendam rem publicam, viros Principes, Senatum, atque omnes bonos pessumdandos armatus Mazarinus sit, ita illos ad prohibendam injuriam perinde armatos esse oportere. Gastonis, & Condæi virtutem Senatûs autoritate, atque fœdere fulciundam, ad quod cæteræ Regni Curiæ, ac denique Ordines omnes accessuri sint, quorum consensu futurum, uti victus denique Rex quæ de Mazarino jure edixerit, ea rata, firmaque esse velit, atque hujus*

hominis

hominis artibus quibus ficuti præstigiis circumventus fit, expeditus, atque explicatus, quod rectum fit, ac rei publicæ utile, id clarius, neque quoquam interposito impeditis oculis videat: pessime consultum rei publicæ, si quemadmodum Mazarinus fidem suam nihili faciat, hanc pro lubidine, atque ex commodo mutare solitus, ita Regem suam nihili pendere doceat, quod ut ne fiat, necesse videri Senatum in ipsius Mazarini negotio summopere intentum esse, ac providere, ut ne peregrina fraus in rem publicam, si denuò ab advena, atque hospite geratur, antiquæ virtutis, atque integritatis loco invehatur. Nam mutua Regis in cives, & civium in Regem fide, stare rem publicam. Hæc à multis in Senatu dicta magnam movere contentionem, unis pro fœdere, aliis contrà sentientibus, donec Memmius, atque Novio Præsides tantâ vi, atque gravitate orationis in illam invecti sunt sententiam, ut hanc planè subverterint: Senatum enim decebat partium expertem esse, atque uni rei publicæ consulere velle videri. 1652.

Sed hæc Fertimbaltii sententia, atque alia ab Gondio, & ab hujus amicis dicta, factaque suspicionem injecêre Condæi clientibus qui ad Urbem erant, Gondio consilium esse, uti Gasto suam sibi singillatim Sectam institueret, facto cum Senatu, ac cæteris Curiis cùm in Urbe, tùm in provinciis fœdere: præterea ex Aulâ complures qui Mazarinum odissent, illi adhæsuros sperabat, qui Condæo adhærere nollent. Sed isthuc Chavignius, atque alii Condæi amici disturbavêre, docentes Gastonem utriusque maximâ interesse, uti conjuncti manerent: amborum eòdem tendentium opes eas esse, quas Aula formidet, si dividantur, infirmiores fore, ac faciliùs alterum aut cogi, aut adduci posse, uti cum Aulâ conveniat: quamobrem & tutiùs, & honestiùs videri, conjunctos esse porrò ambos, & in commune consulere.

Henricus *a* Chabotus Rohanus Andes Provinciam eâ tempestate obtinebat, cui Juliomagus caput est, urbs cum arce satis firmâ. Is Gastonis, & Condæi partes sequebatur, qui utrique servire studens dedit operam, uti quemadmodum arcem satis valido præsidio tenebat, ita & urbs esset in potestate. In hac erat Episcopus Henricus Arnaldus vir pius, & Carolus Boilevius Prætor, ambo sicuti par erat Regi fidi, præterea Mazarino amici, per cujus gratiam Arnaldus Andegavensem, Boilevii frater Abrincatuorum Episcopatus adepti erant. Fortè Arnaldus aberat, quem redeuntem Rohanus Urbe prohibet, Boilevium in custodiam conjicit: frater Abrincatuorum Episcopus vir impiger apud Lutetiam Parisiorum erat, is per libellum Senatum edocet, quid in fratrem ab Rohano factum sit, postulans uti de eo quæratur: Senatus hujus rei commentarium uti gesta esset, ab duobus è Curiâ Præsidiali Andegavensi Consiliariis perscribi, atque ad se mitti jubet, quo perlecto quid ampliùs faciundum videatur, decernat. Post paulò Rex ad Senatum scribit de Rohani defectione, simul de Nemorosii profectione in Belgium, uti Germanos, & Lotharingos qui Regi Hispaniæ merebant, & qui nuper eâ fortaßè gratiâ apud Vervinum hyemare voluerant, in Galliam adducat, præterea de copiis quæ injussu suo scribe-

a Chabot, Duc de Rohan.

1652. bantur: nam Gasto delectum in Urbe, atque aliò habebat. Eo Senatus decreto cavit, ut ne quis copias Regis injussu scriberet, duceretve.

Hæc duo decreta de Prætore Andegavensi, atque de novis delectibus Gastonem offendêre, quorum alterum in Classe rerum capitalium, alterum in majori Classe factum fuerat: sed si de utraque re frequens Senatus convocatis omnibus Classibus haberetur, quæ decreta fuerant, ea irrita fore sperabat: cæterùm, *Rohanum Juliomago Præfectum, oppidum sicuti par erat, in potestate habere voluisse: eò Arnaldum, & Boilevium pro Mazarino nitentes, alterum prohibuisse Urbe, alterum in custodiam conjecisse, quamobrem collaudandus magis, quàm reprehendendus videatur. De copiis quas Nemorosius quæsitum eat in Belgium, non eas Hispanorum, sed Germanorum esse & Lotharingorum, qui mercede militent: has æque sibi, ac Regi Hispaniæ conducere copiam esse, scilicet pridem rogatum ab Senatu, uti Mazarini conatibus obstet, atque ea gratia quantas opus sit, copias comparet. Id ipsum ab se fieri, quamobrem mirum videri ab majori Classe decretum, ut ne quis Regis injussu copias scribat, ducatve. Quod quidem ut ne sibi, ac rei publicæ fraudi sit, simul & quod de Boilevii negotio rerum capitalium Classis decrevit, ineunda ratio videatur, atque id frequenti Senatu convocatis omnibus Classibus fieri posse.*

Bailleulius quod in majori Classe decretum esset, de eo iterùm frequenti Senatu referri posse negavit, idem Novio de eo quod in rerum capitalium Classe sit decretum ait, sed uterque frustrà fuit, Junioribus clamore, atque impetu contrà tendentibus. Itaque Bailleulius invitus Cognitorem, atque Actores regios pro more, si quid eâ de re dicendum habeant, expromere jubet. Hi postulavêre uti qui ad Urbem Episcopi sint, eos Senatus facessere jubeat, & in Diœceses quisque suas proficisci, rem divinam sicuti deceat, curatum: eos conventicula, & consilia de re publicâ habere contra jus, fasque, cùm neque ipsis, neque ullis aliis convenire uti de re publicâ consultent, usquàm liceat. De copiis quas Nemorosius sit adducturus, eæ uti finibus arceantur ab his qui provincias obtineant, ab oppidorum, atque arcium Præfectis, ab civibus, atque omnibus aliis. Sed hæc ab Cognitore, atque Actoribus regiis rectè postulata eorum fraude qui Gastoni, atque Condæo favebant, irrita fuêre, hi enim aliorum negotiorum specie perfecêre, ut ne tùm sententiæ rogarentur.

De Nemorosio in Belgium profecto ita se res habet: postquàm Condæus diù sibi persuaserat Turenam ad se denique rediturum, qui suis veteranorum, & quas his Hispani conjuncturi erant, copiis Imperator foret, atque ea spes hunc frustrata fuerat, Nemorosium clàm Burdigalâ miserat ad Urbem, qui Gastonem viseret, cuncta sua consilia cum eo communicaret, atque ex hujus sententiâ in Belgium properaret, inde quas diximus copias in Galliam adducturus. Hic celeriter mandata efficit, sed quoniam Condæus certior ab amicis factus fuerat, Gondium res novas moliri, atque Gastonem abducere conari ab fœdere, quod inter ambos ictum fuerat, Nemorosio mandaverat, ut id cum Gastone renovaret, quod ex sententiâ factum est, atque iterùm de pel-

lendo finibus Mazarino, ac de dandâ operâ ut inter ambos Reges pax sanciretur, convenêre. 1652.

Rex nuper ex Consilii sententiâ edixerat, uti quæ pecuniæ ex omnibus tributis, vectigalibus, portoriis corrogabantur, tàm in Urbe, quàm aliò, eæ in Aulam adveherentur, in belli quod gerebatur domi, forisque, & regiæ domûs sumptus, nullâ habitâ aliorum sumptuum ratione, in quos destinatæ antehàc fuerant. Ea res & Senatûs, & populi animos commovit, quoniam Urbanarum usurarum solutiones pro creditis olim Regibus pecuniis desinere necesse erat, præterea stipendiorum quæ annuatim Magistratibus è pecuniâ regiâ pendi solent, & quæ ad victum, cultumque quotidianum plerisque necessariæ sunt. Igitur Senatus deligendos ex singulis ad Urbem Curiis quosdam censet, qui in B. Ludovici Conclave sicut antehàc factum sit, conveniant. Sed Rex nihil se consilii habuisse de non solvendis Urbanis usuris, aut Magistratuum stipendiis ad Senatum, & Urbanos Magistratus post paulò scribit, quo factum est, ut is in B. Ludovici Conclavi futurus conventus tum omitteretur.

Intereà Mazarinus relicto in stativis Broglio, atque omnibus quas adduxerat copiis, ipse cum Hocquincurio, & Grancæo Equitum Tribunis, Cossæo, Navaillio, Manicampo, Quincæo, atque aliis, & qui præsidio essent paucis equitum turmis Augustoritum Pictonum contendit. Fortè quà Mazarinus adventabat Rex foris ab Urbe rhedâ vectus exierat: unà fuère Philippus frater Andium Dux, Thomas vir Princeps Sabaudiæ Ducis patruus, atque omnis de more sequebatur Nobilitas. Ubi Mazarinus venerabundus appropinquabat rhedæ, Rex hâc exscendens hominem complectitur, ac benignè appellatum secum in eâdem rhedâ deducit ad Urbem, atque ad Annam matrem, quæ huic ex animo adventum gratulatur, mulier in amicitiâ quam multis, ac magnis in hanc, in Regem filium, atque in rem publicam meritis Mazarinus promeruerat, constantissima.

Post paulò quid optimum factu esset, consultatum, utrùm videlicet ad Urbem movere, atque eò fovere studia bonorum in rem publicam, atque horum exemplo, & operâ, dein vicinitate regii exercitûs Gastonem, & qui cum eo sentiebant, in viam reducere, quas Nemorosius adducturus erat copias, eas prohibere finibus præstaret, an properare in Aquitaniam, inclinatam Condæi fortunam proterere, omni Galliâ pellere hominem, atque adeò efficere, uti quod civile bellum gerat in patriæ sinu, id externum deveniat, hoc cum Hispanis extra Regni fines conjuncto? Cum isthuc satis Reginæ placuisset, Mazarino, atque Castronovano, atque adeò in Consilio regio fuisset constitutum, postremò tamen Rohani quæ tum nuntiata est defectione adducta Regina, atque Mazarinus Regi autores fuère uti Salmuriam properaret. Id oppidum ad Ligerim est, de quo antehàc memoravimus. In propinquo haud procul ipso Ligeri Juliomagus ad Meduanam amnem positus est, oppidum magnum, atque valens cum arce satis firmâ, tametsi non ad hodiernum morem exædificata.

1652. Ad Salmuriam seu fortè, seu consultò profectio inscio Castronovano decreta fuerat, quo, atque aliis de causis posthaberi se, atque contemni arbitratus, aut potiùs suspectum esse Reginæ, ac Mazarino, seu denique animum inducere nequibat socium in re publicâ administrandâ quemquam habere, ab Reginâ postulavit, uti sibi ab Aulâ discedere liceret: quod ubi semel, atque iterùm, dein tertiò flagitavit, neque quidquam satis certi respondebat, postremò idem studiosiùs facere pertendit, donec de profectione continuò fatiganti Regina respondit, uti Regi filio consilium suum aperiret, qui ab matre, & ab Mazarino monitus hominem ex sententiâ dimittit. Ita ultimùm Carolus *a* Albaspinæus Castronovanus ab Aulâ discedit, vir integer quantùm licebat inter Aulæ tricas, quibus servire planè necesse erat, omnis rei publicæ prudens, gnarusque, pecuniæ negligens, honoris, ac potentiæ avidissimus, non socii, nedum superioris patiens: huic neque doctrina, neque eloquentia fuêre, cæterùm ingenium firmum, validum, ac propiùs ferociam, quæ tamen ferocia ab mulieribus facilè flectebatur, quibus multa obsequi solebat, hæc de Castronovano dicere visum, qui biennio post diem suum obiit.

a De l'Aubespine, Marquis de Chasteauneuf.

Ubi Mazarinum in Aulam rediisse, atque Regem in Aquitaniam venturum sicuti primò decretum fuerat, Burdigalæ auditum, ibi verò Senatus providere, parare, festinare, neque omittere quidquam, quod ad bellum sustinendum, ac defendendum usui foret: qui boni, fidelesque Regi videbantur, eos Urbe pellere, moliri, munire, addere muris propugnacula, annonæ, atque commeatibus dare operam, nihil plebes quod ad sumptus pecuniæ satis esset, abnuere, sed hæc seu sponte suâ, seu ab Condæi amicis, ac clientibus impulsa circulos, ac conventus habere cœperat, rata videlicet haud satis rectè rem publicam ita in unius Senatus manu esse, ut ne ad populum usquàm pertineret. Eo Senatus circulos, ac conventus haberi prohibuit, quæ res sicuti fermè vetita horum studium auxit, & quia eò fiebant, quò frequentes Ulmi fuêre, sub quarum opacitate, atque umbrâ ex multis circulis unus denique effectus est, hunc Ulmeam appellavere. Huic circulo, aut populi Consilio fautores erant *b* Gourguius Præses, ac Consiliarii Blancus, Malvicinus, Spagnetus, Raimundus, Ducus, atque alii, quorum operâ Condæus Burdigalenses sibi porrò æquos habere studebat, metuens videlicet, uti vi boni, ac recti victus denique Senatus ab se dissentiret, ac cæteros exemplo suo ad æquiora pertraheret.

b De Gourgues, Presidenc. Le Blanc. Mauvoisin. Espaignet. Raymond. Duduc.

Ubi Rex Salmuriam advenerat, quò hunc profectionem antehàc decrevisse posthabitâ Aquitaniâ diximus, uti videlicet illam provinciam Rohani defectione turbatam pacaret, neque copia erat simul Nemorosio qui propediem cum Condæi veteranis, atque huic datis Hispanorum copiis venturus erat, obviam ire, atque has arcere finibus, ad Senatum dat litteras, quibus significabat, *Quas habebat in Andibus copias, eas sibi pacandæ provinciæ opus esse: quæ in finibus Belgium versùs antehàc fuerant, eas plerasque partim ab se, alias ab rebellibus, aut qui his faveant, seductas*

quæ reliquæ sint paucas, sed firmas esse, quibus si Patres decretis suis opitulari velint, atque judicent eos hostes esse, qui cum Hispanis consilia conferant, qui copias ab his sibi datas in Galliam adducant, qui alias in Gallia injussu suo scribant, atque ita cuncti ubi factio, ubi res publica sit dignoscere possint, confidere haud facile fore Nemorcsio per Regni fines agmen ducere, atque id multitudinem ubi hostes esse per Senatûs decreta cognoverit, regiis copiis adjutam haud difficulter probituram. Quæ rectè, atque salubriter cogitata, scriptaque ad Senatum, eorum qui Gastoni, & Condæo favebant, malitiâ corrupta sunt, prohibentium ut ne de Regis litteris referretur: quod si factum foret, providebant omnes in hoc Ordine vi æqui, bonique adductos ex Regis sententiâ decreturos. 1652.

Igitur ubi litteræ in Senatu recitatæ, Gasto, *Harum scriptorem Mazarinum esse ait, qui cum ab omnibus Curiis Senatûs prærogativam secutis hostis judicatus sit, hunc persequi sibi consilium esse, non privato odio, cujus nullas cum eo causas habeat, sed quia ita Senatui visum, ab quo rogatus sit communem, & rei publicæ, & omnium bonorum hostem pellere finibus, atque ea causa copias augere, atque alia necessaria facere: eo se copias scripsisse, & quæ aut suo, aut filii nomine antehàc Regis voluntate conscriptæ sint, eas simul Belfortio tradidisse, qui Senatus decreta de Mazarino exequatur: eo Germanicas, ac Lotharingicas Belgio evocatas, quas mercede conduxerit: idem ab Mazarino factum, qui Germanos secum adduxerit in Galliam: hos cuilibet merere consuesse: tùm hostes fuisse, cùm Hispaniæ Regi meruerint, nunc cùm sibi mereant, amicos, ac socios factos. Nihil in hoc omni negotio sua, sed rei publicæ causa facere, quæ ubi salva Mazarini discessu fuerit, continuò positurum arma: quod uti certius, firmiusque sit, postulare ut isthæc ab se dicta in acta Senatûs referantur.*

Gastonis orationem excepit Talonus pro Cognitore regio, dixitque, *Mazarinum omnium Regni Curiarum decretis, ac mortalium propè omnium sententiis damnatum, quin Aula, atque omni Gallia pellendus sit ambigere neminem. Id flagitare omnes bonos, id Senatum decrevisse, simul uti Rex scripto edoceatur, quid ex ejus reditu detrimenti res publica captura videatur, eidemque supplicandum, ut hunc denuò finibus egredi jubeat, atque huic omni Gallia interdictum velit. Sed non tamen æquum esse, ut ea causa delectus habeatur, & exercitus conscribatur, quoniam isthæc ad Regem modò attinere Senatus probè intelligat, atque adeò Majestatis reum esse qui privato consilio, aut Regis injussu talia incipiat, nihilo periculosiora rei publicæ quàm Mazarini reditum. Sed hæc ut ex neutra re quidquam detrimenti capiat providendum videri, quod æquè Patribus curæ esse deceat: alteri provisum iri eo scripto quod ad Regem instituatur, alteri si Senatui decernere placeat quod in delectibus habendis, parandis, ac ducendis exercitibus, legibus comparatum sit, id ut ab cunctis observetur, qui secus faxit jure in eum agatur, postulare denique ut ea de re statim referatur.*

Hæc præterea scripto ab Cognitore regio Senatui tradita sunt, is est Nicolaus Fouquetus Mazarino amicissimus. Sed huic eâ tempestate palàm favere nemo in Senatu poterat, qui se salvum, & honestum vellet. Itaque necesse erat, quæ ad eum attinerent, ea arte tractare, Senatum specie rei publicæ, atque legum deterrendo, ut ne cum Gastone, &

1652. Condæo de bello civili sentiret, prætereà dictitando, *Quæ de Mazarino decreverat, ea constantia, & firmitudine animi, perpetuisque apud Regem admonitionibus, ac supplicationibus tuenda: nam Senatûs autoritatem ubi leges valeant, & ipsam valere, ubi valere desierint, & ipsam desinere: at leges inter arma, ac maximè civilia planè interire, neque committendum ut hæc usquàm Senatus comprobasse videatur. Integram usque hujus Ordinis adversùm Reges fidem, aut sicubi labefactata fuerit, vitio temporum, ac prorsùs difficili inter rectum, pravumque discrimine accidisse, cæterùm hanc nunquam exutam voluisse. Postremò uti quidpiam mali in re publica corrigas, maius malum admittere fas non esse: at bellum civile omnium malorum esse cumulum.* Hæc, atque alia hujusce modi Talonus dicendo quò veriora erant, eò minùs obtinuit uti de regiis litteris referretur, tametsi annitente, atque contendente ut id fieret Bailleulio, qui tum Senatum habebat: contrà nitebatur Gasto, atque intereà abiit tempus, quo Senatus haberi solet, quem adeò pro more dimitti necesse fuit.

Postridiè Gasto non iit in Senatum tertianam causatus, quamobrem adesse nequiret: quo factum est, ut in biduum res differretur. Calend. Martiis Gasto in Curiam tardiùs venit, consultò ut ne de litteris referendi spatium foret, atque eadem quæ antehàc dixerat, scripto tradidit, postulavitque iterùm ut in acta Senatus referrentur. Placebat plerisque id continuò fieri, dein de Bitaltio, & Geniero referri, qui Mazarinum, atque Hocquincurium reos agebant autoritatis Senatûs in sese violatæ. Bailleulius de litteris regiis sicuti Cognitor regius postulabat, & de ponendis ab Gastone armis statim atque Mazarinus Regni finibus decessisset, sicuti professus fuerat, referendum aiebat, neque id nisi rogatis Patrum sententiis in acta Senatus referri posse: ita alteri cum alteris altercando tempus consumpsêre, dimissusque Senatus est, dein aliorum negotiorum specie annitentibus iisdem Gastonis, & Condæi fautoribus ea res denique omissa, cæteris aut odio, aut certè tædio Mazarini in iis quæ ad Regem pertinebant, quando & ad illum pertinere videbantur, remissioribus: neque erat omnium quisquam, quin hunc re publicâ salvâ amandatum vellet, etiam per civile bellum, modò ut ne id Senatus comprobasse videretur.

Inter hæc Gondium Romæ Cardinalem factum nuntiatum est, quâ de re ad Pontificem Regem scripsisse suprà memoravimus, autore Mazarino, qui eo Gondium sibi devinctum volebat, atque adeò apud Gastonem dare operam, ut hic nihil posthàc suo in Aulam reditui obstaret, ac prætereà uti Gasto ab Condæi rationibus suas sejungere vellet. Sed nullum ex re tantâ Mazarini adversùm Gondium meritum fuit, nam qui se dolo hanc ab illo expressisse crederet: prætereà nihil se obligatum Mazarino volebat, sibi conscius tunc cùm maximè post adeptum Cardinalatum hunc Aulâ pulsum, atque se in ejus locum suffectum velle. Ad hoc tantus fuerat Gondio metus, uti Mazarinus secum sicuti antehàc fecerat, de Cardinalatu iterùm mutaret fidem, paratasque apud Valancæum Romæ Legatum Regis haberet litteras, quibus alteri hunc

honorem peteret, ut ei rei prævertendum existimaverit. Eâ gratiâ Olympiam quam ex affinitate plurimùm apud Pontificem valere diximus, donis aggressus fuerat, ut ejus operâ Cardinalium creationem maturaret, perficeretque ut hæc inscio Valancæo fieret, neque adeò opportunitas esset alias Regis litteras Pontifici reddendi, si quas fortè haberet, quibus Cardinalatum alteri quàm Gondio peteret. Romæ Gondius hujus negotii curatorem habebat fidum, quem secum Valancæus congruisse ad cæteros ubique Regis Legatos, atque adeò ad me qui tum apud Helvetios eram, scripsit, ac composito inter ambos factum, ut hic de Gondii negotio rariùs, ac veluti per simulationem Pontifici loqueretur, qui properantiùs rem confecturus videbatur, si hanc Mazarino ægrè fore crederet, nam inter ambos veteres, atque maximæ sicuti antehàc memoravimus, simultates erant: cæterùm utrùm id Valancæus scripserit verè, an uti rem Mazarini voluntate confectam simularet, incertum est. 1652.

Ab Salmuriâ Rex Hocquincurium Juliomagum versùs misit, cum alis equitum duabus, gravioris armaturæ turmâ unâ, levioris duabus, sclopetariis equitibus aliquot, quos Hocquincurius, atque Legati custodiæ causâ habere solent: prima ad Belfortium oppidum habuêre castra, quò Hocquincurius ab Rege litteras accepit, his Hocquincurium monebat qui boni, fidelesque manserant apud Juliomagum, eos operam daturos, ut una ex oppidi portis esset in potestate, quâ regios si quo modo fieri posset, introducerent. Illi pauciores erant in Urbe, plures ut ferè fit, ad pravum abstrahente naturâ, rebelles fuêre. Postridiè Hocquincurius castra propiùs Urbem habuit, quò nobiles centum ab Normanniâ advenêre duce Grancæo Equitum Tribuni filio. Is objecta extremo suburbii vico claustra frustrà tentavit, quò unus, aut alter ex nobilibus vulnerati sunt: quin & eruptionem fecêre hostes, sed subitò receptui canere coacti Nobilitatis maximè operâ, quæ eò voluntate militabat gloriæ avida.

Dein ubi ad castra advenêre pedites, quinque videlicet Prætorianorum Centuriæ, Hocquincurius tùm suburbium oppugnare aggressus est: propugnabat cohors una cui Labarræus Tribunus fuit, ac prætereà qui ex oppidanis seditiosiores erant: hi ex ingenio gentis linguâ, quàm manu promptiores nullo operæpretio facto in oppidum recessêre: regii vero desertum ab hostibus suburbium ingressi, quà ad oppidi portam pertinet, munitionem exstruxêre, ut hâc ab oppidanorum telis, atque tormentis tecti essent: nihilo seciùs tamen Hocquincurii filius minore tormento quem falconem appellant, ictus occubuit, tanto patre dignissimus adolescens, cui parentatum est militariter, quin & hujus immaturæ necis dolor ad ipsos hostes transiit, quem Rohanus Hocquincurio quâ potuit inter arma consolatione levare conatus est. Sed hic ubi paterno dolori, atque Rohani comitati satisfecit, sicuti virum fortem, & Regi fidum decebat, rem publicam porrò benè, feliciterque gessit.

1652. Pauciores habebat copias, quàm ut his expugnari, aut ad deditionem redigi oppidum posset: quamobrem ubi res incœpta est, Broglius cum copiis quas adduxerat Mazarinus, ad castra circùm Juliomagum venire jussus est, ac Melleraïus rei tormentariæ Præfectus huic tormenta majora quatuor tradere, queis mœnia oppidi quati possent. Broglio ad castra venienti traducendæ erant Ligerim copiæ, quò hunc Meduana amnis influit, atque id difficile erat, cùm propter fœdam quæ tunc cùm maximè sæviebat tempestatem, tum quia ad confluentes validum erat ab Rohano missum arcendis transitu regiis præsidium, prætereà naves eò armatæ in statione fuêre. At *a* Broglius conquisitis navibus quas paucas invênit, meridiano tempore quo infrequentes in navibus hostes fore satis scibat, traiecit copias, quæ nec opinantibus intervenêre: quamobrem hos facilè fudit, fugavitque, *b* Jarzæum è Melitensi Militiâ, atque alios capit, dein Juliomagum versùs ire pergit. Tum demùm Hocquincurius his copiis auctus, atque tormentis quatuor fretus oppidum oppugnare cœpit seriò: qui propugnabant, ii magis tormentis eminùs, quàm eruptionibus cominùs rem gerebant, quibus ictus Florinvillæ filius unicus occubuit.

a Le Comte Broglio.

b Le Chevalier de Jarzé.

Semel, atque iterùm Gasto ad Rohanum miserat qui hortarentur, uti bono, fortique animo esset, & quamdiù posset, Urbem, arcemque defenderet, Belfortium cum copiis, ac fortè Nemorosium in tempore adfuturos. Nam hic inter Senatûs moras nihil adversùm se, atque exercitum quem ductabat, decernentis, per Regni fines nullo satis prohibente, usquè ad Meduntam venerat, tametsi Ellebovius, Almontius-Villequierus Equitum Tribunus, *c* Igbius Britannus, & Nettancurius-*d* Valbecurius alius aliò copias haud procul Urbe haberent. Sed apud Meduntam Præfectus fuit Maximilianus Franciscus *e* Bethunius Dux Suillius, qui ubi Nemorosius oppido appropinquaverat, nihil cunctatus huic pontis qui eò ad Sequanam est, copiam fecit, quo sine fraude copias traduceret. Id Suillium èo fecisse aiebant, quod Seguierus Cancellarius socer iterùm Aulâ pulsus fuerat, quo hanc saltem hoc pacto, ulcisceretur injuriam.

c Le Baron d'Igby.

d Le Marquis de Vaubecour.

e De Bethune, Duc de Suilly.

Intercà Rohano apud Juliomagum cuncta domi, forisque adversa, atque aspera fuêre, cives, atque hostes juxtà deditionem suadebant, aut extrema minabantur. In Belfortio, aut Nemorosio nihil erat auxilii, altero ob copiarum paucitatem cessante, altero longiùs dissito, quàm ut in tempore adesse posset. Itaque sibi, ac præsidio quod in Urbe, atque in arce erat, consulendum ratus utramque dedidit, pactus uti sibi, atque præsidio sine fraude abire liceret, & quæ oppidani deliquerant, ea ipsis impunè forent. Præter Juliomagum Pons Cæsaris in Andibus ab *f* Belvalle præsidio tenebatur, qui sicuti Rohanus, Gastonis, atque Condæi partes sequebatur. Pons Cæsaris oppidum est positum in Ligeris Insulâ, altero ab Juliomago lapide, naturâ loci, atque operibus munitum: pons ligneus flumini, & Insulæ impositus est, longissimo ab unâ ad alteram ripam spatio: eà non est visum Insulam adire, quoniam

f De Beauvau.

quoniam facilè pons interrumpi poterat, sed navibus ab inferiori parte fluminis, quò Navaillius, & Broglius cum octingentis peditibus ab Hocquincurio missi exscendêre, nihil prohibente hoste, dein munitionem obductam oppido magnâ vi oppugnant, quâ brevî expugnatâ Belvallis deditionem fecit, atque ita pacata Andium provincia est. 1652.

Eâ re ex sententiâ confectâ Rex Turonas petit, quò Franciscus Harlæus [a] Campivalonus Rotomagensis Archiepiscopus, prætereà Episcopi aliquot amici Mazarino advenêre: hi per Campivalonum juvenem acrem, atque facundum quæ ab Senatu decreta in Mazarinum essent, ea graviter expostulant, profana, impia, sacrilega Patrum ora qui talia censuissent, ac prolocuti essent, appellando, flagitandoque uti Rex hujuscemodi decreta neque rectè, neque ordine facta rescinderet: non enim fas fuisse Senatui de Mazarino qui ex Ordine Ecclesiastico, & Cardinalis sit, capitis ferre judicium: Molæus Procancellarius respondit, neque annuendo, neque abnuendo id Senatui jus fuisse, cæterùm homo prudentissimus eos docuit esse quod Regi gratias agerent, qui ex Consilii sententiâ jam edixisset, quid de hisce in Mazarinum Senatûs decretis sentiret. Id factum XVII. Calend. Februarias, quâ die ex Consilii sententiâ Rex edixerat Senatûs de Mazarino Decretum infirmum esse, quod neque ex hujus Ordinis disciplinâ, neque ex præscripto legum, neque more majorum, sed ex lubidine, ac studio partium factum esset: eo neque hujus bona, neque Bibliothecam singillatim, nedùm hunc rectè, atque ordine proscriptum, quem adeò si quis violaret, haud ei impunè futurum: qui ex hujus bonis quidquam commercaretur ex Senatus consulto, ei fraudi, & noxæ futurum, quod & rem domino reddere haud restituto pretio cogeretur, & ipsi decem librarum millium mulcta foret.

[a] De Harlay de Champvalon.

Rex ab Turonibus Blesiam est profectus, quò Abel Servianus in Aulam Regis voluntate rediit: Lionnus sororis filius Reginæ matris Scriba, & cujus operâ Mazarinus in re publicâ uti solitus erat, diutiùs abfuit. At Hocquincurius Blesiam venit cum exercitu, qui circùm oppidum magno accolarum damno agitavit, omnia propter stipendii inopiam diripiens, atque haud secus, atque in hostico prædas agens. Sed hostes haud procul Ligeri in Vindocinensi agro erant, quæ vicinitas metum fecit, ut ad Belgencium moverent. Oppidum est cum ponte ad Ligerim positum, cujus si potiti forent, vix sine prælio Rex ultrà progredi Aureliam versùs potuisset, aut certè ab Belgensio si eo stativa habuissent, crebris excursionibus itinera infestissima reddidissent: quamobrem visum, ut eò duceret Hocquincurius, atque stativa ipse haberet.

Posteà consultatum ab Rege, utrùm Aureliam iret, an circumducto agmine ultrà pergeret: plerique boni, fidelesque in oppido erant, sed [b] Surdius Marchio Præfectus infensus erat Mazarino, ac plebem quæ sæpiùs suâ sponte insanit, magis, magisque accendebat, ut ne se Mazarino qui Regem comitabatur permitteret: id si faceret præsidium

[b] Le Marquis de Sourdis.

1652. urbi certò impositum iri, quod & alendum, & hujus nutu agitandum foret; Magistratus verò, atque prudentiores hortabatur, ut ne quid contrà Gastonis cui obnoxii essent, sententiam facerent, quod posteà fecisse pigeret. Contrà missus ab Aulâ Aureliam fuerat [a] Grassus Luardus Libellorum Magister, qui oppidanis suaderet fidem eorum adversùm Regem integram esse debere: huic obstabat [b] Fliscus, Fiescum Comitem corrupto nomine appellant, eò missus ab Gastone, atque ita distracti Aurelianensium animi quid sibi faciundum esset, haud satis expediebant. Quâ de re Belfortius Gastonem fecit certiorem, simul autor erat, ut Aureliam venire properaret, exercitu cui ipse Belfortius, & Nemorosius præessent, fretum quidpiam operæpretii facere posse: longè pauciores esse Regis copias, atque ad famam, opesque factionis plurimum accessurum, si ille ipse Gasto rem publicam suscipere, atque armis tegere videretur. Haud ita censuit Gondius, quem Radesianum Cardinalem posthàc appellaturi sumus, clarissimo cognomine, quod avus Albertus Gondius ductâ in matrimonium Catharinâ Claromontiâ Tonnerrâ præstantissimâ fœminâ, quæ Radesianum nobilissimum prædium possidebat, sibi, ac posteris quæsivit. Radesianus igitur, *Apud Lutetiam Parisiorum summam rerum esse* ait, *quam Gasto deserere videretur, si ab Urbe discederet: prætereà Senatûs autoritatem magnum ad hujus causam adferre momentum, quem cum eo conjunctum fama feret, quamdiù multus, frequensque Gasto in Curia fuerit: at si foris agitet, non eamdem vim neque huic, neque Senatui fore, quam alter ab altero mutuetur: posse Aureliam mitti Annam Mariam Ludovicam Gastonis virginem filiam, cui ad confirmandos oppidanos, ipsamque tuendam Urbem satis, superque animi sit.* Comprobatum hoc ab Gastone consilium est, atque illa provinciam cepit lubens, odio, atque ultionis studio in Mazarinum accensa eâ quam diximus de causâ.

[a] Le Gras du Luard.

[b] Le Comte de Fiesque.

Rex verò Aureliam haud ingredi constituit, sed eò mittere Molæum Procancellarium, qui si reciperetur mœnibus, id ad famam haud alienati oppidi satis futurum, neque suspectum fore oppidanis, cum Procancellarii comitatus pacis magis, quàm belli, aut præsidii speciem ostentet. Intereà ad Gergolium Turenam cum duobus millibus armatorum, ac prætereà quingentis præmittit, uti copiis omnibus quæ eò convenire debebant, Imperator esset. Gergolium oppidum est suprà Aureliam ad Ligerim, sicuti Belgensium infrà, cum ponte positum ad sinistram amnis ripam, ab quâ pons ad dextram pertinet. Cum hostes nihil ad Belgensium tentassent, eos aut ad Gergolium, aut ad Gianum, quod & superiùs ad Ligerim positum est, quidpiam incœpturos ex copiâ rerum videbatur, ut ad Condæum commeare copia esset, singillatim Nemorosio, cui consilium erat exercitum quem in Belgio coëgerat, eò ducere. Sed id primùm disturbare cœperat Radesianus, ubi Nemorosius in Veromanduis erat, regionis ejus Nobilitatem excitando, ut hunc, & quibus præerat copiis, eas arcerent transitu, qui ipsis maximè damnosus fore videretur: sed ea res deterrente Gastone Radesia-

num ut ne contrà Condæum Nemorosii exercitum diutiùs morando tenderet, dein fide ab Nemorosio datâ Nobilitati pacatum agmen absque ullâ prædâ per eorum fines transiturum, discussa. Ubi Sequanam Nemorosius traduxerat copias, ad Houdanum stativa habuit, ab quibus ipse cum Tavanio qui veteranis Condæi copiis præerat, Clinchano qui Lotharingicis, ac plerisque cæterarum copiarum ducibus venit ad Urbem, quò plusquàm Capuanis delitiis summâ Radesiani voluntate retenti sunt. Ita Regi spatium fuit pacare Andes, atque ad loca suprà Aureliam posita ad Ligerim accedere; quo factum est, ut ne hunc amnem transire Nemorosio copia fuerit, atque adeò hujus exercitus Gastonis copiis cui Belfortius Imperator erat, conjunctus sit, ex Radesiani sententiâ, ut unius Gastonis auspiciis bellum geri videretur. Id certè ad hujus gloriam, ac famam magnoperè pertinebat, quæ tantò amplior fuisset, si ipse ad exercitum proficisci, atque ita rem publicam suscipere, ac per sese gerere voluisset: sed obstitit sicuti diximus, Radesianus, qui Cardinalatum adeptus, tamen hujus insigne, pileum videlicet purpureum ab Rege nondum acceperat, quo sibi cum Aulâ leniùs agendum decreverat, neque hanc eâ tempestate per ipsum Gastonem tantoperè urgendam, sufficere affatim copiarum ostentare Mazarino, ut ne sibi impunè injuriam facere posse crederet. 1652.

Turenam memoravimus ab Rege præmissum ad Gergolium, uti copiis quæ eò adventuræ erant, Imperator esset: hunc Mazarinus ab Condæo sejunxerat, atque sibi adjungere magnoperè studuerat hominem juxtà prudentem, fortemque. In Hocquincurio virtus quidem erat, sed hæc fortassè nimia, ac præceps, cui per Turenam modum facere utile eâ tempestate rei publicæ fuit. Cum Turenâ Mazarinus Buillonium fratrem natu majorem sibi item adjunxerat, operamque dederat, ut huic in æstimationem Sedani, atque agri vicini, ac prætereà Raucurii quibus prædiis Ludovico XIII. Regi eâ quâ diximus de causâ cesserat, regia prædia sicuti tunc convenerat, assignarentur: nam ea res partim ab Administris usquè neglecta, cæterùm ab ipso Buillonio nihil expetita, dum per Regis pueritiam, & perpetuas factiones, partes, turbas, & bella civilia aliqua Sedani recuperandi spes fuerat: sed postquàm ex ephœbis excesserat Rex, tametsi bellum civile ab Gastone, & Condæo tunc cùm maximè movebatur, satiùs tamen Buillonius ratus est mutare rationem, nec hujusmodi partes sicuti usquè fecerat, porrò sequi: ita acceptis quæ in æstimationem Sedani, atque Raucurii dabantur prædiis, quietus posthàc vitam exegit.

Sed Buillonius Sedanum, ac Raucurium cum agris vicinis Regi tradendo, ut ne quid sibi de pristinâ quam obtinet Principis dignitate, decederet, sibi ab Rege cautum voluit, quod summâ hujus voluntate factum. Henricus Turrius Buillonius Friderici Mauricii Turrii Buillonii, atque Henrici Turrii Turenæ pater ductâ in matrimonium Carolâ Lamarkiâ Sedanum, Raucurium, atque Buillonii Ducatûs partem in Campaniæ, & Lucemburgensis agri finibus dotalia acceperat,

1652. ac post Carolæ sine liberis obitum sibi propria possederat, quæ ad Fridericum Mauritium Buillonium Ducem sicuti paternæ hæreditatis bona transiêre: cùm autem hæc neque Galliarum Regi, neque Germanorum Imperatori, neque cuiquam omnium obnoxia sint, qui ea possidet, is verè Princeps habetur, quo factum est, uti Fridericus Mauritius, atque Henricus frater verè Principes habeantur, sicut & horum filii, nepotesque futuri sunt: nam hæc dignitas ab patribus qui hujusmodi Prædia possedêre, ad filios pervenire solet, neque Turriis fraudi esse potest, quod his Prædiis Ludovico Regi cessêre, qui tamen eâ de re ut ne cui dubia esset, ipsis cautum voluit. Cæterùm Turrios ab Arvernorum Principibus ortos vir omnis antiquitatis scientissimus Christophorus Justellus rectè demonstrasse videtur.

Eodem tempore Cæsaroduno Rex, & Lutetiâ Parisiorum Anna Maria Ludovica Gastonis filia profecti sunt, quo factum est, ut ille circùm Aureliam, hæc ad Urbem ipsam, & eodem tempore advenirent, nam utrimque Aurelia bidui itinere abest: comitati sunt virginem Rohanus, ac duo ex Senatu, Fouquetus Croissius, & Martinus Bermondus, præterea nobiles aliquot. Ubi Aureliæ appropinquavit, ab alterâ ultrà Ligerim parte Procancellarius Molæus adventabat: clausæ utrimque fores, atque ad portas oppidanorum armatorum stationes fuêre. In publicis Ædibus quid facto opus esset consultabatur, neque id satis expediebant, cùm virgo moræ impatiens ad flumen flectit secundum oppidi mœnia: eò navicularii frequentes ferum genus, ac temerarium portulam quæ dudùm muro clausa, atque obducta erat, hoc diruto aperiunt, atque eâ virginem introducunt: plebes accurrere, huic acclamare, gaudium, atque lætitiam de hujus adventu agitare; eam advenisse diceres, quæ quondam Urbem ab Britannorum obsidione liberaverat. Illa per mediam multitudinem hinc inde, circumspectans, atque huic benigno vultu gratum esse quod faceret ostentans, vadit ad Ædes publicas, quò cùm de ejus ingressu integrum amplius non esset, de Procancellario ut ne reciperetur mœnibus effecit: dein ad portam quæ in extremo ponte posita est, suburbium versùs ultrà Ligerim progressa in Turriculas quæ suprà portam sunt, conscendit, atque inde Camplatrusium Procancellarii filium conspicata hunc nomine inclamavit, ostentans nihil esse quod Procancellarius Urbem ingrediundi spe eò diutiùs moraretur.

Ab Turonibus, Blesiâ, aut Belgensio per Carnutas brevius Regi ad Urbem iter fuisset, sed huic non erat satis copiarum, uti Belfortio, ac Nemorosio prohibentibus perrumpere posset: ad hoc Gasto *a* Gruelum Lafretum Autricum Carnutum miserat, quo oppidanos armaret, ac transitu regios arceret: ita ad Gergolium, aut Gianum ubi plures copiæ advenissent, Rex Ligerim transmittere necesse habebat. Sed hoc appropinquante Aurelia virgo in Aureliæ suburbio de summâ belli cum Belfortio, Nemorosio, atque aliis Ducibus consilium habuerat, in quo visum fuerat Gergolium, aut si id minùs procederet, Gianum occu-

a Gruel de la Frete.

pare, nam utrobique pontis copia eſt. Id ſatis placebat Nemoroſio, cui confilium erat traducere Ligerim copias, & ad Muronem ſolvendæ obſidioni, dein ad Condæum in Aquitaniam contendere. Igitur Belfortius ex conſilii ſententiâ ad Gergolium ducit: ſed eò Turena maturè advenerat, quo factum eſt, uti Belfortius fruſtrà fuerit, nam regii pontem quem ipſe acriter oppugnavit, æquè acriter defenſavêre, pauci tamen utrimque deſiderati, ſed magnum in *a* Siroto Barone hoſtes damnum fecêre, qui graviter vulneratus poſt paulò interiit, vir fortis, & belli ſcientiſſimus, qui Regi antehàc meruerat, ſed horum iniquitate temporum, & privatâ Gaſtoni obnoxius clientelâ hujus partes ſequebatur. 1652.

a Le Baron de Sirot.

Harcurium fine æſtivorum apud Tonaïum ad Carentonum amnem, Condæum haud procul in ſtativis fuiſſe diximus, dein ubi inde movit, primùm ad Saviniani-fanum, quod Tremolii, dein ad Briſemburgum quod Bironis prædium nobile eſt, tantiſper agitavit, & mox, Mediolanium Santonum, ac denique Ponſium venit. At *b* Bugius Caſtrorum Præfectus per exploratores factus certior Condæi copias in vicis longè inter ſe diſſitis eſſe, IV. Idus Januarias de quartâ vigiliâ vadato apud Merpinum Nayo amne, ad Brivam contendit, cum quingentis equitibus, præmiſſo cum quadraginta *c* Forillio è Melitenſi militiâ: eò *d* Dyrrachii Marchionis ala erat, cujus pars magna cæſa, alii capti, reliqui fuſi, fugatique: haud paulò diverſa Angiani alæ fortuna fuit, quæ deprehenſa, fuſaque eſt ab Crequii alæ equitibus. Inter hæc certior factus Condæus Harcurium moviſſe pugnæ avidum, Tremolium *e* Tarenti Principem in Santonibus reliquit, cum parte copiarum, qui Mediolanium Santonum, Tailleburgum, ac cætera quæ occupaverat oppida, caſtellaque obtineret: ipſe cum pleroque equitatu, atque expeditis peditibus magnis itineribus prælium vitabundus in Aquitaniam properavit, atque haud procul Burgo caſtra poſuit, diffiſus aliò contra Harcurii conatus ſeſe ſatis in tuto fore. Hic verò relictis apud Santonas *f* Beliero-pleſſio, qui Amblevillam, & *g* Belfonſio qui Barbeſicuxium caſtella oppugnarent, Condæum eſt perſecutus, tantâ adhibitâ celeritate, uti prius circùm Andreæ-fanum eſſet, Burgo haud procul, quàm ille de hujus adventu ſatis certus eſſet. Harcurius *h* Albaterreum è Melitenſi militiâ præmiſerat, qui caſtris idoneum locum deligeret: ſed is ab Balthaſaris equitum alâ pulſus fuerat, ſimul Condæus copias in aciem eduxerat, editiori loco, quo factum eſt, ut Harcurius has paucas eſſe perſpicere non poſſet, omnes enim eò convenire nequiverant, neque ubi poſteà advenêre, rem prælio committere Condæus auſus eſt; ſed ad Liburnum movit, atque eò copias Illam amnem traduxit, quo tutior hoc objecto adverſùm Harcurium foret. Apud Liburnum refectis per dies aliquot militibus, Bergeracum duxit, quod oppidum ad Duranium amnem eſt, per Sectariorum bella celebratum, nam & naturâ loci, & operibus tùm validum, quæ juſſu Condæi pro temporis brevitate refecta ſunt.

b Le Marquis de Bougy.

c Le Chevalier de Fourille.

d Le Marquis de Duras.

e De la Trimoüille, Prince de Tarente.

f Le Marquis du Pleſſis-Beliere.

g Le Marquis de Belfons.

h Le Chevalier d'Auboterre.

1652. Sanlucium diximus antehàc Proprætorem in Aquitaniâ operam dare jussum, ut ne Montalbanum, atque Ducona Cadurcorum in potestatem hostium venirent. Is præterea quidquid in rem publicam esse judicabat, id faciebat sedulò, atque auctis copiis prohibebat ut ne hostes in Aquitaniâ inferiore quidquam damni rei publicæ inferrent. Contius haud procul Aginno ad Caudacostam habebat castra, circumspectans si quid operæpretii facere copia esset: eò Sanlucius contendit, spem nactus quoniam Contius neque multas, neque satis firmas è novis delectibus habebat copias, rei benè gerendæ. Apud Miradusium, circúmque Sanlucius haud procul Caudacostâ, simul & quos habebat pedites, equitesque, ii sicuti fermè nostri solent, diversi agitabant, quod his sæpius fraudi fuit. Sed Condæus seu accersitus ab fratre, seu fortè quid illîc ageretur resciverat, eò properavit accedere, adeò ex improvisò, ut in mediis Sanlucii præsidiis esset, nequedùm hic cum tanto Imperatore sibi rem esse scibat.

Sanlucius tamen nihil territus in colle edito, atque aditu difficili aciem instruit, peditum plusquàm duo millia, septingentos habebat equites, utrosque veteranos: tantumdem equitum Condæus, ac Contius habuêre, cum peditibus quingentis, tyronibus plerisque, ac nuper conscriptis: visum adeò Condæo opperiri tormenta tria, quæ ab Aginno advehebantur: intereà levibus certaminibus consumpta dies est, cúmque è regiis quidam capti, abductique essent, eos consultò Condæus dimitti jussit, ut in castris regiis sciretur hunc adesse, ratus nominis sui famam metum his adjecturam. Inclinabat ad vesperam dies, cùm Condæus frequentiores procurrere suos jubet, tum totâ acie fama percrebuit, hunc adesse more, institutoque suo egregium, atque præclarum, quæ res regios in fugam dedit: equites maximè ad Leicturium intendêre fugam, pedites verò plerique cum paucis equitibus ad Miradusium quod propius erat, recepêre sese.

Id modò in Aquitaniâ ex pristinâ fortunâ Condæo evênit: sed hæc qualiscumque victoria post paulò Harcurii adventu corrupta est. Ubi enim Harcurius Condæum sicuti suprà memoravimus Liburnum compulerat, quò illam amnem traduxerat copias, ibi ipse in Santonas redierat, quò Ambleuillâ, ac Barbesyeuxio castellis in deditionem redactis, restabant Ponsium, Tailleburgum, ac Mediolanium Santonum, quæ præsidiis Condæi tenerentur. Sed per [a] Albaterreum è Melitensi Militiâ Ponsium recepit, deditum ab Hispanis qui defensabant ducentis; dein [b] Montalsiero, & Belieroplessio de Mediolanio Santonum, ac Tailleburgo negotium dat, ut hæc maturè oppugnarent, ipse de incommodo ab Sanlucio accepto certior factus properat ad Condæum.

[a] Le Chevalier d'Aubeterre.
[b] Le Marquis de Montausier.

Hic circùm Miradusium habebat castra, quò Campanica, atque Lotharingica Legiones receperant sese, unà cum [c] Marino Comite Castrorum Præfecto, & [d] Covongio Tribuno Lotharingicæ Legionis, quibus Condæus pristinæ fortunæ memor hanc unam ferebat conditionem, uti sese huic permitterent, quod hi tametsi loco infirmo de-

[c] Le Comte de Marin.
[d] De Covonges.

prehensi abnuebant. Miradusium enim vici magis instar, quàm oppidi est: ultimæ fermè ædes, aut hortorum muri pro mœnibus sunt, præterea regii pulveris tormentarii patiebantur inopiam: sed rationem iniit Sanlucius, quo hujus supportaretur aliquantum agrestium operâ, qui per intervalla Condæi stationum in oppidum haud difficulter evasere. Paucos Condæus habebat pedites, quo factum est, ut equitum operâ uti vellet ad impetum in oppidum faciundum: sed hæc adversùm veteranos qui propugnabant milites parùm profutura visa: ita quid faciundum esset incertus hærebat, spem nactus intereà commeatûs inopiâ deditionem facturos. 1652.

Inter hæc famâ de Harcurii adventu ad hunc perlatâ, continuò quà venturum credebat, speculatores dimittit, Miradusium omittit, atque impedimenta omnia, ac tormenta secundo amne qui Garumnam suprà Aginnum influit, eò devehi jubet, copias ad Pergaïmum, & Plumam, circúmque ea loca dispertit, ipse ad Staffortium loco opportuno constitit, quid speculatores adferrent, opperiens. Fortè accidit, uti quò iêre, eà iter Harcurius non habuerit: sed hic postquàm apud Hautoclarsium Garumnam copias traduxerat, ad dextram flexit iter, ac primis castris Lomaniam, secundis Belmontium ad Gimontem amnem pervenerat, quò Sanlucius cum copiis quibus præerat, advênit. His auctus Harcurius *a* Salbovium Marchionem qui desertis Burdigalensibus redierat in viam, properare jubet ad Staffortium, quò Condæus cum plerisque suorum erat: *b* Islabonum fratris filium, atque Albaterreum è Melitensi militiâ cum idoneo quemque armatorum numero ad Plumam, quò Condæi gravioris armaturæ equites, Sanlucium ad Pergaïmum, quò *c* Rupæus cum sclopetariis equitibus Condæi, & Contii, atque Legatorum, quos custodiæ causâ habere solent, fuêre: Harcurius cum cæteris copiis medius inter Condæi præsidia quæ ab suis oppugnabantur, constitit, quò opus foret missurus subsidia, aut ipse ducturus.

a Le Marquis de Sauvebœuf.
b Le Comte de l'Isslebonne.
c La Roche.

Condæus cùm tardiùs ob speculatorum negligentiam de hostium adventu cognovisset, neque paucioribus suis cum pluribus Harcurii copiis sibi decertandum rectè existimaret, relictis apud Staffortium, Plumam, ac Pergaïmum præsidiis, his locis defensandis, atque adeò attinendo hosti, ipse cum reliquis copiis, Rupifocaldo, Montespano, ac Marsino comitantibus ad Buzetum contendit. Is infrà Aginnum, item ad Garumnam locus est, quò Condæus hunc amnem transgressus ad Aginnum properavit. Id oppidum in dextrâ Garumnæ ripâ, suburbium in sinistrâ positum est: eò Condæus navibus idoneum suorum numerum traduxit, ac locum pro tempore munivit, undè si qua copia foret, præsidiis quæ apud Staffortium, Plumam, ac Pergaïmum reliquerat, subveniret, aut ipsis eò receptus esset.

Sed eódem Harcurius cum parte copiarum venit ocyùs, alterâ ad Staffortii, atque duorum aliorum locorum oppugnationem relictâ. *d* Islabonus, Crequius è Melitensi Militiâ, ac Codraïus Mompenserius in objectas Suburbii munitiones acriter impetum fecêre, quod quidem

d L'Isslebône. Le Chevalier de Crequy. Le Marquis du Coudray, Montpensier.

1652. frustrà fuit, propugnantibus egregiè hostibus in conspectu Condæi, qui aderat, addebatque animos rem per sese strenuè gerentibus. Postridiè Harcurius re cujus gratiâ venerat infectâ, ad reliquam trium quæ diximus locorum oppugnationem rediit, quæ denique ipsi dedita sunt. Apud Staffortium trecenti fuêre pedites, quorum plerique Regi sacramento dixêre, cæteri datâ fide sese quieturos dimissi. Apud Pergaïmum custodes corporis Condæi centum sese victori sine ullâ conditione dediderant, quos Harcurius ad Condæum sine pretio remisit, comitatis memor inter arma, sed quæ non nisi ab victore proficisci posset.

Pigebat Condæum qui inter celeberrimas victorias tyrocinium posuerat, tunc vinci, & quæ inciperet omnia, ea sibi aspera, fœdaque evenire, quod quidem copiarum quas nuper scripserat, infirmitati tribuendum videbatur: nam vix quidquam tyrone milite operæpretii feceris: eo pœnitebat ab veteranis quas ductabat Nemorosius abesse tamdiù: ad hoc clientes, atque amici revocabant ad Urbem, metuentes videlicet uti Radesianus nuper Mazarini operâ Cardinalis creatus cum eo planè rediret in gratiam, atque eòdem Gastonem adduceret: præthereà quotidiè magis animadvertebant Radesianum sedulò dare operam, uti Gastonis gratia, atque potentia per Condæi absentiam cresceret, & quæ communi consilio, atque opibus gerebantur, ea illi magis, quàm huic procederent: eo retentas quas Nemorosius ab Belgio adduxerat copias, artemque ut id facere necesse esset, adhibitam: cæterùm rumor erat Mazarinum cum Rege, atque exercitu ad Urbem venturum, quo Condæus credebat Gastonem adduci posse, uti secum mutaret fidem, quàm pauci contra vim imminentem alteri servavêre.

His igitur omnibus maturè occurrendum censuit. *Si Rex Ligerim traduceret exercitum, quod futurum videbatur, patere huic aditum ad Urbem, aut prælio prohibendum. Ibi verò rerum summam actum iri, quæ ad se potissimùm attineat: nam Gastoni qui Regi propinquior quàm ipse sit, in eâ re magnum esse præsidium: quidquid eveniat, sibi spes, opesque omnes in armis sitas: hæc penes Belfortium, atque Nemorosium egregios, ac fortes viros esse, qui Gastonis suisque ipsius copiis duces sint. Sed rem tuam omnem cum tute gerere possis, alienæ operæ, atque virtuti credere minùs providentis animi esse.*

Igitur dimissis in hyberna cæteris circùm Aginnum copiis, Contium fratrem, & qui huic rebus gerendis adjutor esset, Marsinum in Aquitaniâ relinquere constituit, Contii cohortem haud procul Aginno paratam esse jubet, quæ oppidum dato signo ingrederetur, cum Magistratibus (Juratos appellant) agit, ut hanc sibi præsidio adversùm Harcurii conatus, atque eorum qui Mazarino in oppido faveant, consilia, introduci sinant. At isthuc & Magistratibus, & omnibus oppidanis tam grave visum, uti primùm circulos hinc indè, conventusque facerent, dein arma caperent, atque omnibus vicis munitiones obducerent ex obviâ quavis materiâ. Condæus inter armatos equo vectus cum Rupifocaldo, Marsillaco hujus filio, Montespano-Bellogardio, & Marsino nihil territus versabatur, plebem modò benignè appellans, modò castigans,

tigans, quod non satis quid in rem suam esset, perspiceret, neque sibi 1652.
pro suâ, fratrisque benevolentiâ satis fidei haberet: ita vicis omnibus obequitans opera munitionum tardabat, atque intereà Contii cohortem oppidum ingredi jubet: quæ res jam plebem commotam ampliùs accendit, ac propè transversam egit.

Qui cohortem ductabat a Magdalenus non ultrà primùm quem inierat vicum processit, quò unus è plebe glandem in hunc sclopeto emisit, sed hæc capillum modò attigit, ac labefactavit: ille verò simulans id arbitrari casu accidisse, & se, & suos opportunè continuit, ut ne ex eâ re pugna inciperet, ac Condæo qui in medio oppido erat, fraudi foret: ipse Condæus propè idem periculum adiit ab oppidano sclopetum in hunc minaciter dirigente, quod & similiter dissimulavit, neque priùs incœpto destitit, quàm Rupifocaldus, & Montespanus in ædibus publicis Magistratus allocuti cum his convenêre, uti veniam seditionis ab Condæo peterent, deprecarentur præsidium quod introduci vellet, sese vice cohortis Contianæ quæ statim egrederetur oppido, aliam suis scripturos sumptibus reciperent, quæ oppido præsidio esset, cuique Tribunus, ac Centuriones forent homines grati, acceptique Condæo: in hæc datâ fide, atque acceptâ res cum mutuâ transacta est gratiâ, ac munitiones continuò disjectæ. Dein Condæus traditâ Contio provinciâ, atque omnibus copiis, adhibitoque qui huic Legatus, atque adjutor esset, Marsino, clàm ad Urbem versùs proficiscitur.

a De la Magdelaine.

At cùm Belfortius neque Gergolio priùs ab regiis sicuti diximus occupato, neque Giano ut alterutro traducere Ligerim copias facultas foret, potiri potuisset, sicuti fuerat antehàc Aureliâ Virgine coràm constitutum, visum est iterùm apud eam consultare, quid porrò faciundum esset. Utriusque, aut alterius oppidi potiundi opportunitatem ab Belfortio corruptam Nemorosius clàm apud Virginem querebatur, nihil enim prius, aut antiquius habebat, quàm Ligerim copias traducere, uti Muroni subsidio esset, deinde in Aquitaniam ad Condæum properaret. Sed ea res multos recipiebat casus, cùm ob Ligeris transeundi difficultatem, prohibentibus regiis, tùm ob itineris longitudinem: prætereà si Nemorosius cum copiis quas adduxerat, in Aquitaniam discederet, Belfortius cum solis Gastonis copiis obstare Regi ad Urbem venienti non poterat.

Sed ubi in Aureliæ urbis suburbio Aureliâ Virgine coràm est consultatum, duæ fuêre sententiæ, altera de profectione ad Blesiam, atque eò traducendis Ligerim copiis, altera de occupando Montargirio: si apud Blesiam traducerentur copiæ, eæ ab tergo Regi futuræ erant, quem non commissurum aiebant, ut hujus partis Regni quæ ultrà Ligerim est, possessione Gastoni, ac Condæo cederet, atque adeò non minùs hunc eo pacto attineri posse, ut ne ad Urbem contenderet, quàm si Montargirium occuparent, intereà sibi in manu futurum oppidum satis firmum, quo ultrà, citràque Ligerim commeare possent, & utro-

1652. bique factionis opes sustentare, quæ in Gastone qui citrà, & in Condæo qui ultrà agitet, positæ essent. Nemorosius huic de Blesiâ favebat sententiæ, propter Muronem, quem obsidione exemptum volebat, cæterasque Condæi rationes.

Sed si id fieret, neque eo minùs Rex ad Urbem cum exercitu proficisceretur, necesse erat Gastoni, sicut & Senatui, Populoque sine idoneo præsidio deprehensis Regi, seu Mazarino quæ vellent obsequi omnia: nam nihil erat quod Regem crederent propter Gastonis, & Condæi copias, quæ ultrà Ligerim forent, ad Urbem ire dilaturum, quia & ad hanc in officium reducendam, atque inde ad cætera ultrà Ligerim patranda spatium fuisset, atque Rex pacatâ Urbe potentior, ac validior erat futurus. Vicit igitur de Montargirio occupando sententia, quod oppidum inter Ligerim, & Urbem positum est ad Lupam amnem. Sed quia huic sententiæ multùm faverat Belfortius, Nemorosius qui maluisset alteram vincere, scilicet ut ad Blesiam iretur, atque eò copias Ligerim traducere posset, atque ad Muronem ducere, quo hujus obsidio solveretur, Belfortio exprobravit, hunc quæ Condæo receperat, ea minimè præstare: Belfortius isthuc quantùm ad se verum esse negavit, sed Nemorosius hunc mentiri respondit. Ibi verò Belfortius haud abstinuit manum tam gravi accensus convicio, sed hæc ita leviter os hominis attigerat, ut id ex iis qui aderant, nemo persentisceret: at hi continuò dedêre operam, ut ne res ad gladios deveniret, atque Aureliam Virginem quæ in proximo conclavi erat, quid ageretur monuêre, quæ statim egressa ambos redegit in gratiam, pervicitque uti concordes unà rem communem porrò gererent.

Intereà Rex apud Suillium erat, Prædium Maximiliani Francisci Bethunii nobilissimum cum Ducatus Titulo. Eò advenêre missi ab Senatu *a* Nesmondus Præses, atque alii, qui Regem scripto edocerent. *Mazarini reditum omnium quæ in Galliâ essent, malorum causam esse, id viros Principes qui in armis sint, id omnes alios uno ore prædicare. Hunc Regis Edictis exulare jussum, datam sæpiùs de non revocando ab Reginâ quæ in procuratione Regni erat, quin & ab ipso Rege fidem, quam inviolatam oportuerit. Reges qui se legibus solutos putent, eo magis fidei datæ religione teneri, quæ si in his fluxa sit, nullum esse inter hos, & qui iis parere debeant, mutui officii vinculum. Haud temerè dandam, neque ab Regibus, neque ab ullis fidem, sed hanc ubi data sit, omninò servandam. Hanc fallere Mazarino nihil pensi usquàm fuisse, neque curæ esse uti Regi, aut Reginæ matri integra sit, omnia vera, falsa, bona, malave ex commodo dicere, aut facere solito*: postremò Senatus hoc Scripto contendebat omnia quæ legibus comparata sint, sibi adversùm Mazarinum licere, uti quæ contra Regem, atque rem publicam fecisset, ea ne ipsi impunè, aut Regi, & rei publicæ fraudi, damnove essent. Ubi civitate donatus, ubi Regni negotiis admixtus fuerit, ibi Senatui obnoxium factum, scilicet constituto ab Regibus, uti qui contra jus, fasque, contra leges, contra rem publicam faciant, de iis quicumque tandem illi sint, judicium ferat, ac supplicium si res moneat

a Le President de Nesmond.

more majorum sumant: si Mazarinus in noxâ sit, hunc eximere aut Senatûs judicio, aut pœnæ quam commeruerit, Cardinalatum, vel quodvis sacerdotium nequaquàm posse. 1652.

Scriptum id Nesmondus cum aliis qui ab Senatu venerant, ubi ad Regem adiit, pauca Senatûs Verbis præfatus huic tradidit: quo accepto Rex cùm id recitari non juberet, Nesmondus postulavit ut id ab uno ex Quatuorviris more majorum fieri vellet: de eâ re se Rex Consilium advocaturum respondit. Institit Nesmondus, dixitque anno CIↃ. IↃC XV. ubi consimile Senatûs scriptum Regi Ludovico XIII. traditum fuisset, id subitò recitari jussisse coràm iis qui ex Senatu aderant, id factum ab Henrico Augusto Lomenio quem hujus rei testem appellet, is Regi cum tribus aliis Quatuorviris tum aderat. Dein Nesmondus, atque alii tantisper secedere jussi in aliud conclave transiêre: postremò revocatis Molæus Procancellarius ita locutus fertur.

Regi mirum videri ubi hostes ab rebellibus civibus accersiti Regni fines ingressi sint, atque hi sint in armis, uti se ab Urbe prohibeant, ibi Senatum sicut iis fretum ad se misisse qui doceant quid is Ordo de re publicâ sentiat. Huic decretis suis Patres opitulari debuisse, confirmare qui permanserint in fide, hortari uti Regi, atque rei publicæ necessario maximè tempore subvenirent, arma sumerent, hostes transitu probiberent, deterrere verò eos qui fidem exuerint: postremò decernenda fuisse digna nomine, fama, atque fide majorum, qui in eo Ordine perindè iniquis temporibus bonam, fortemque Regibus, ac rei publicæ operam præstiterint. Contrà Cognitori, atque Actoribus regiis, ut id ab Senatu fieret, postulantibus frustrà fuisse. Tormenta vecta per Urbem, & adversùm Regem abducta, spectante, atque cessante Senatu. In hujus acta quæ Rex adversum rebelles edixerit minimè relata, sed ei rei moram ab virorum Principum fautoribus objectam. Quæ de Mazarino dicantur, ea factionibus, & bello civili obtentui, cæterùm vana, & inania esse. Huic petenti jus reddere, consilium Regi esse, atque ea gratia edicturum uti Cognitor regius, quæ in eum quæsita, & decreta ab Senatu sint, ea ad se mittat, ac tum demum Senatûs scriptum recitatum iri, Regemque ubi propiùs Urbem accesserit, eos ipsos accersiturum, facturumque certiores, quid super Senatûs scripto sentiet, & quid velit, jubeatque.

Nesmondus porrò uti scriptum recitaretur institit, atque res inter hunc, ac Procancellarium ad altercationem veniebat, ni Regina utrumque monuisset id Rege coràm minùs decere: dein Regi uti missi ab Senatu discederent innuenti Nesmondus ait, *Discedimus quando ita jubes, summo cum dolore, quod præter majorum morem, & contra exemplum patris, quæ te Senatus edoceri de re publica ad hanc magnoperè pertinere censuit, ea coràm te, nobisque recitari gravère, ex quo si quid tu Rex, atque illa detrimenti ceperit, id procul amotum ab nobis volumus, scilicet quod non nostra, sed hujus eveniet culpa, cujus consilio, judicioque in re publica gerenda uteris, & eorum qui ipsi fautores sunt, in quos graviùs dicere Majestatis verecundia prohibet.*

Priusquàm Condæus Aginno discederet, Burdigalenses certiores per amicos fieri jusserat, *Sese rei publicæ causa properare ad Urbem, atque ad exercitum, quem ipse, & Gasto haud procul haberent: quo fretus ipse majori usui*

1652. *Burdigalensibus, quam si in Aquitania restitisset, futurum: nam daturum operam uti Regi necesse sit, ad se omnes evocare copias, quibus obsistere conatibus suis possit, qui longè majores futuri sint, ubi veterano exercitu rem publicam geret, quam usque cum milite tyrone fuerint.* Intereà cùm a Rupifocaldo, Marsillaco hujus filio, Levio Comite, Barone Chavagnaco, Guitaldo, Berzene, & Gourvillâ per Petrocorios, Lemovices, Arvernos, & Borbonenses quò intenderat, eò properabat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso. Fortè accidit cùm haud procul Giano quò Rex stativa habebat, pergeret iter facere, uti quidam Mazarini cursor in Guillelmum Guitaldum incideret sibi ex vultu anteà cognitum, qui suspicatus inter sex alios qui unà erant, Condæum esse, eâ de re ubi primùm eò advenerat, quò ab cursoribus mutari solent ad celeritatem equi, certis locorum intervallis ubique in Galliâ dispositi, Mazarinum ab se monendum existimavit. Sed hic ex copiâ rerum arbitratus Condæum b Castellum ad Lupam Prædium Coliniorum venturum, qui jamdiù Condæorum amici, atque clientes fuêre, eò Santimaurum hominem audacem, ac manu promptum cum ducentis equitibus contendere jubet.

a Le Duc de la Rochefoucault. Le Prince de Marsillac. Le Comte de Levi. Le Baron de Chavagnac. Guitaud. Berzene. Gourville.

b Chastillon sur Loing.

Ea verò Condæi fortuna fuit, uti priùs Castello ad Lupam discederet, quam eò Santimaurus adveniret: hic haud procul cum equitibus pernoctabat, neque longè ab eo loco Condæus de tertiâ vigiliâ profectus iter habuit, quod & reliquum noctis inter alia Regis præsidia vitabundus facere perrexit, donec Aurelianensem ingressus sylvam in Nemorosii equites incidit, quibus percunctantibus ecqui essent? Condæum respondit, satis certus eò loci non alios quàm amicos esse, nam tum haud procul Lori oppido erat, quo suos stativa habere scibat. Hujus adventu ingens omnibus oborta lætitia est, ex Ducum nuperâ discordiâ, nequedùm satis reconciliatâ gratiâ, vix quidquam quod rei publicæ procederet, sperantibus. Consilium Condæo fuerat properare ad Gastonem, cùm officii, tùm rei publicæ unà constituendæ causâ, ac maximè Radesiani pellendi, aut hujus fidei apud Gastonem minuendæ, aut hujus denique sibi planè adjungendi. Sed Regi plures copias advenisse, cum Mazarino Buillonium, & Turenam fratrem in gratiam rediisse, hunc regiis copiis Imperatorem factum, atque adeò majorem sibi posthàc ab tanto viro belli molem sustinendam præclarè intellexit, quamobrem sibi manendum ad exercitum existimavit. Igitur Gourvillam misit ad Gastonem, qui doceret de adventu suo, de hujus visundi studio, ac denique quibus de causis ad exercitum restitisset, quò suam operam magis Gastoni, quàm ad Urbem processuram crediderit.

Sed Condæi adventus ad hostium castra, curam, atque solicitudinem in Aulâ auxit, quo videlicet omnis spes quam ex Belfortii, atque Nemorosii discordiâ, nec pari utriusque ad Turenæ, atque Hocquincurii exemplum rei militaris scientiâ ceperant, interibat. Condæus verò restitutâ apud exercitum quantùm temporis brevitas patiebatur, militari disciplinâ, quæ non nihil corrupta fuerat, sicut antehàc decretum

acceperat, Montargirium ducit. Mondrevilla castellum erat ingressus, quem comitati fuerant nobiles octo, cum quibus ducentos habebat pedites: sed ubi Condæus cum exercitu appropinquavit, despondêre animum, atque deditionem fecêre. Lacottiera qui huic subsidio veniebat, ubi agi de deditione rescivit, retrò iter convertit, dein Condæus haud difficulter oppido potitus est, oppidanis quia locus haud ita firmus est, neque eò præsidium ullum erat, facilè adductis, uti quas primùm clauserant portas, eas aperirent Condæo, pollicito sicuti arbitrabantur, nullum militem eò introductum iri, quod non est servatum, nam & milites oppidum introiêre, & in eo multa fœdè, atque nefariè fecêre. 1652.

In eâ regione fossa ab Ligeri haud procul Briaræo ad Montargirium pertinet, quò primùm Lupa navium patiens est: hæ ab Ligeri, ad Montargirium per hanc fossam, dein Lupâ ad Sequanam, Urbemque commeant. Longitudo fossæ passuum triginta sex millium est, atque ampliùs: in eâ quadraginta quibus naves in superiorem adscendant, aut in inferiorem descendant fossam, alvei sunt, è saxo quadrato, navis majusculæ longitudine, ac latitudine, cum suis foribus, ac cataractis, opus veterum Romanorum mirabilioribus par. Ad hanc fossam altera multo minor, neque navium patiens ab Lupâ paulùm infrà Ferreoli-fanum ducta pertinet, quâ hujus amnis quidpiam in majorem derivatur fossam. Quæ regio inter utramque fossam, superiorem Lupam, & Ligerim est, eam copiæ regiæ quibus Hocquincurius præerat, omnem tenebant, non in unis castris, sed passim in vicos distributæ, sparsæque, ac in hos maximè qui ad utramque fossam sunt, nullo alio munimento adversùm hostes tutæ. Ipse Hocquincurius apud a Blenellum Curtenaïorum quos è regiâ gente oriundos aiunt, prædium, Prætorium, aut stationem habebat regiam, alterum Turena apud Briaræum cum suis, & ipse copiis Prætorium habebat, Rex apud Gianum erat, cum omni Aulâ.

a Bleneau. Les Princes de Courtenay.

Fortè accidit uti Turena ad Hocquincurium visens iret, atque ex itinere copias alias ab aliis observaret agitare longiùs, atque adeò Condæi conatibus opportunas, cui videlicet speculanti omnia hostium nota sæpiùs esse scibat, de quâ re Hocquincurium pro re publicâ, quam unà tum gerebant, ac pro amicitiâ monuit. Ubi domum redierat Turena, Condæum relicto apud Montargirium idoneo præsidio, atque tormentis, b Castello-vulpinum versùs movisse accepit: ipse Hocquincurius sub noctem scripsit ad Turenam, sese ab captivis rescivisse Condæum ad se versùm venire, atque adeò rogare uti sibi auxilio esse vellet, simul quaquâ versùm dimittit, qui omnes copias eò convenire jubeant, quò sclopetarii equites agitabant, atque ipse relicto apud Blenellum ducentorum armatorum præsidio, impedimenta Bretellum versùs ad Lupam ire jubet, quo longiùs ab hoste forent, ipse extrà oppidum instruit suos, uti quò opus esset opem ferret.

b Chasteau-renard.

At Condæus ingressus eam quam ab Hocquincurii præsidiis teneri

1652. diximus regionem, singulas cohortes, aut alas ad sclopetariorum equitum castra properantes carpebat, ac magis perturbabat, fundebat, fugabatque, quàm cædebat, utrisque inter tenebras quid facerent, omitterentve, haud satis certis: id maximè *a* Maipasii, Rocaspinæ, Renvillæ, Beljoci, Burlemontii, atque Moreti Alis contigit, Navaillii item cohorti, atque aliis quorum impedimenta hostibus prædæ fuêre, ipsi noctis beneficio propè omnes in tutum alius aliò evasêre, neque quisquam ad sclopetariorum equitum castra, quò Hocquincurius copias omnes convenire jusserat, pervenit. Sed ad hæc ipse Condæus contendit, quæ capta statim, ac direpta, ipsi in proximum castellum diffugêre, quod mox, ac se ipsos dedidêre: Tavanius Croatas qui haud procul agitabant, adortus fudit, fugavitque, & horum castra similiter diripuit.

a Maipas. Roquespine. Renville. Beaujeu. Bourlemont. Moret. Navaille.

Posteà loci Condæus Blenellum versùs processit, quò Prætorium Hocquincurii fuisse diximus, pauci comitabantur equites, dilapsis cæteris quà quemque sors tulerat, dum hostes diversim fugientes sequuntur. Hocquincurius haud procul ab Blenello aciem instruxerat, quid potissimum faceret incertus, aut cui rei primùm occurreret, nam ubique simul adesse non poterat: septingentos habebat equites, externos plerosque omnes, hostes propinquum diripiebant vicum, quò Hocquincurius properè ducit. Ibi Condæus suorum restituit ordines, atque ipse princeps dextrâ, lævâque assumptis Belfortio, Nemorosio, Rupifocaldo, Marsillaco filio, ac Tavanio, atque aliis è familiâ suâ nobilibus ad Hocquincurium vadit, atque omnem partium fortunam, simul suam, atque amicorum vitam instar equitum vulgarium in discrimen adducere non est veritus, adversùm plures regios, ut ne se in conspectu hostium, ac maximè Imperatoris, tametsi numero imparem cessasse fama ferret.

Hocquincurius cum suis propior factus brevioribus sclopetis de more agere cœpit, dein ubi facta ultrò, citróque glandium missio, Nemorosius graviter est vulneratus, simul & ipsi confossus equus est, quo casu, simul instantibus acriùs regiis aliquantùm Condæus retrocessit, neque ultrà prosecutus est Hocquincurius recedentem, incertus quæ fortuna cæteri exercitûs fuisset, & quod secum integri erat conservare optimum ratus. At Condæum pudor quod retrocedere coactus esset, incendit: itaque cum *b* Meillæus eò fortè venisset, cum suâ triginta equitum turmâ, hunc ab latere hostem aggredi jubet, ipse confirmatis suorum animis, atque amicis eódem quo antea collocatis, ad Hocquincurium præclarus redit, ac tanto impetu regios invadit, pellit, funditque, uti restituere ordines copia non fuerit, ac tum demùm victor sibi visus.

b Le Comte de Meille.

Turena apud Briaræum sicuti memoravimus habebat castra, qui Hocquincurii litteras de primâ vigiliâ acceperat, nuntiantes Condæum advenire: simul hunc inter media illius præsidia esse accepit, dein alius super alium nuntii res afflictas, ac denique perditas adferebant, & qui ex eâ clade profugerant, ii ampliora vero nuntiabant omnia, ita ut quid

optimum factu esset, Turena magnoperè dubitaret. Nam exercitu Hocquincurii sicuti nuntiabatur profligato, reliquæ spes, opesque Regis in eo quem ipse Turena ductabat, sitæ erant, quem adeò per noctem, & tenebras ubi nihil satis certi statuere, ac facere posset, hosti ex victoriâ præclaro, ac feroci objicere haud æquum censebat, consilio enim magis, quàm manu geri rem publicam. Inter hæc omni propè exactâ nocte, quæ Hocquincurio fœda, Condæo clarissima fuit, sub lucem Turena qui omnes copias ad se vocaverat, instruxeratque, ad Ousoyum Briaræo haud procul movet, quod est oppidum ad Tresæam amniculum, propiùs eam quam memoravimus fossam, quæ Hocquincurii castra, seu præsidia eâ parte claudebat. 1652.

Turena ubi se eò progressum Condæus sciret, ibi credidit cogniturum, se longè ab integrâ abesse victoriâ: præterea tumultus, trepidatio, fuga major in Hocquincurii castris, quàm cædes fuerat, nam equites, peditesque propè omnes redibant ad signa, cohortesque, & alæ integræ ad Turenam veniebant, quibus pro tempore instructis, atque acie constitutâ ad hostem pergit ire. Condæus ubi Hocquincurium, atque hujus copias fugâ dissipatas insequendi finem fecerat, suos omnes ex disciplinâ in unum coëgerat, ut ne quemadmodum Hocquincurius sibi, ita & ipse Turenæ opportunus foret: sed hic eò denique processit, quò Condæum in propinquo esse cum omnibus copiis accepit. Intercedebat sylva, in quâ callis angustus, neque agmine euntibus pervius est: ita qui ingrederentur sylvam, iis si ultrà tenderent, necesse erat dissolutos propter viæ angustias ordines restituere ubi egrederentur: quò fiebat, ut hostis contrà instructus ubi tantum numerum sylvâ egressum cognosceret, quantum profligare facilè posset, ibi procurreret, atque hunc pro lubidine cæderet, cæteris in sylvâ ob viæ angustias hærentibus.

Turena sylvam ingressurus videbatur, quia hanc quinquaginta equitum occupaverat præsidio, ac sequebatur omnibus copiis. Sed Condæus recenti victoriâ præclarus ad sylvam properat accedere: quæ res Turenæ locum dedit simulandi ab victore metum, præsidium quod in sylvâ erat subducendo, ac retrocedendo, ut in hanc Condæum, dein ultrà alliceret, nam sicuti receptui consuleret, eò processit, quò inter sylvam, & eum in quo erat locum, & instruendi, & instructis procurrendi spatium esset. Condæus Turenam metu, non consilio ratus abscedere, sex equitum alas dimittit, qui sequerentur, atque harum ipse vestigiis insistit. Sed ubi alæ equitum sylvâ egressæ aliquantùm processerant, ac cæterum veniebat agmen, Turena converso agmine, ac paulisper constituto, in advenientes hostes impetum fieri jubet.

Quod ubi videt Condæus, qui sylvâ post sex præmissas alas egressi fuerant, eos restare, dein quâ venerant, regredi jubet, dum sex alæ sustentant pugnam non sine damno, quæ prælio & ipsæ posteà subductæ sunt, collocatis ab Condæo ad hostes versùm in ultimâ silvâ sclopetariis, quæ regios acriùs insequentes frequenti glandium missione

1652. inhibuêre. Turena haud procul sylvâ constitit, dispositisque loco edito tormentis inter subjectos hostes ingentem edidit stragem, quâ peste a Guillelmus Russellus Maræus Comes, Russelli Grancæi Equitum Tribuni frater periit, in exercitu Virorum Principum Legatus. Reliquum diei uterque exercitus alter alterius in conspectu fuit, atque Hocquincurius postquàm nonnullos suorum ex fugâ collegerat, eodem venit. Condæus centurionem de exercitu Turenæ ad hunc sine pretio dimisit, atque humanissimè scripsit, ac Buillonio fratri iisdem litteris salutem dixit, queis Rupifocaldus, ac Clinchanus adscripsêre nomina, postremò advesperascente jam die exercitus utrimque in castra discessêre.

a Roussel, Comte de Maré.

Quamvis nocturnum Hocquincurii damnum ab Turenâ satis sarcitum fuerat, nihilo minùs in Urbe per omnes conventus, circulosque de facto Condæi magnificè loquebantur: nam amici, atque clientes cuncta majora vero vulgaverant, uti Senatus, Populusque suas spes, opesque in Condæo maximè sitas, neque quidquam nisi ubi adesset, satis rectè fieri posse crederent: nam eo procul agitante nihil evenisse ex sententiâ, ubi advenerit continuò fortunam esse commutatam, & ex dubiâ firmam, atque secundam factam. Contrà Radesianus, & qui ex hujus factione fuêre, multa apud Gastonem, Senatum, Populumque moliebantur, ut his Condæus aut invisus, aut certè suspectus foret: *Hunc nullâ rei publicæ, sed suæ modò habitâ ration: cum Aulâ perpetuo egisse, uti cum Reginâ, & cum Mazarino rediret in gratiam: eo Gourvillæ usum operâ, quem ad Mazarinum apud Brullam exulantem miserit.*

Sed qui Radesianum satis noverant, ii probè intelligebant hunc ægrè ferre Condæum tantâ virtute virum in ore esse omni populo, atque in gerendâ omni re publicâ facilè principem videri, qui si cum Mazarino conveniret, nullas sibi in eâ partes fore, aut si Mazarinus pelleretur, Condæum Chavignii consilio fretum hanc omnem gesturum, cui adeò æquè, ac Condæo maledicebat. Hunc ab Aquitaniâ ad Urbem venire decrevisse diximus, uti Radesianum sibi adjungeret, aut ab Gastone sejungeret, hominem consiliis suis, atque conatibus importunum. Postquàm igitur tanto operæpretio adversùm Hocquincurium facto sibi vacuum esse credidit ad Urbem ire, eò profectus est.

Sed cùm id fama priùs vulgasset, Urbani Magistratus in Ædes publicas convenêre, aderat Franciscus Hospitalius Equitum Tribunus Præfectus Urbi, Mercatorum Præfectus, atque alii. Hi consilio de Condæi adventu habito decrevêre, ut Hospitalius ad Gastonem iret, atque huic redigeret ad memoriam, Condæum Regis Edicto hostem judicatum, quem ad Urbem adventantem recipere mœnibus Urbani Magistratus sibi nefas esse existiment: orare igitur Gastonem, ut hanc ipsis demere velit necessitudinem, ut aut huic, aut Regi ægrè faciant. Isthæc dicenti Hospitalio Gasto Condæum ad se venire respondit, uti de communibus rebus consultent, neque ampliùs unâ die isthîc commoraturum, subitóque rediturum in castra, nihil ex ejus adventu turbarum,

aut

aut tumultûs pertimeſcerent. Id reſponſum Gaſtonis ab Hoſpitalio allatum urbani Magiſtratus in acta referri juſsêre: quod ubi Gaſto reſcivit, incredibile memoratu eſt, quàm tulerit violenter, atque mercatorum Præfectum, aliosque eâ de re ad ſe vocatos objurgaverit, qui ab ſe familiariter Hoſpitalio dicta in Urbis acta retuliſſent, quod in rebus modò ſolemnibus, ac gravibus fieri ſoleat. 1652.

Ubi optimates ab jure diſceſsêre, id & ſibi licere facilè cæteri exiſtimant. Paulò antè Condæi adventum plerique in Urbe flagitioſi ſui ſimiles omnes ſcripto vulgato ad Pontem novum vocavêre: quò ubi magna hujuſcemodi hominum convênit multitudo, primò qui hàc commeabant, eos Regi, ac viris Principibus benè, Mazarino malè precari cogebant: dein creſcente audaciâ poſcere ab omnibus pecuniæ quidpiam, ac poſteà extorquere, ac rapere: poſtremò de diripiundis Guenegaldi ædibus iniere conſilia, quod eſt ab Gaſtone prohibitum, qui eò Helvetios quos cuſtodiæ causâ habere ſolet, dimiſit. Guenegaldus unus ex Quatuorviris apud Aulam erat, atque adeò hunc Mazariniſtam invidioſo per hæc tempora nomine appellabant: ædes ejus iis erant in conſpectu luculentæ, quas haud ita pridem ab Mantuæ Duce commercatus fuerat. Quæ ſubſecuta eſt dies, ea nihilo quietior fuit: ſed inſanienti porrò multitudini oppidani ſeſe armatos oppoſuêre, atque tres ex hujus numero comprehenſos in carcerem deduxêre, cæteri quaquâ versùm dilapſi. Hæc, atque alia, quæ poſthàc facta ſunt hujuſcemodi, primùm ab Condæi amicis, dein ab ipſo ubi ad Urbem advenerat, moveri Radeſianus prædicabat, uti metu rapinarum, & cædis Patribus injecto, hi pacem, quàm bellum mallent, deſinerentque flagitare uti Mazarinus Aulâ, ac Regni finibus pelleretur.

Condæus III. Id. April. Lutetiam Pariſiorum advenit: huic obviam Gaſto proceſſerat, atque alii complures. Idibus venit in Senatum cum Gaſtone, qui Patribus breviter ea commemoravit, quæ pro Rege, pro re publicâ, pro pace domi, foriſque conſtituendâ fecerat: eadem & feciſſe, & ſenſiſſe Condæum, atque etiam tum ſentire, nec ambos ab eâ ſententiâ uſquàm diſceſſuros. Gaſtonis orationem Condæus excepit, egitque Senatui gratias, quod quæ ad hunc pertinerent, ea ampliſſimo Ordini curæ fuiſſent, nec ſe pro hoſte habendum cenſuiſſent, quamdiù unica belli cauſa Mazarinus in Aulâ verſaretur. *Sibi modò conſilium eſſe Regis, & rei publicæ ſervire commodis, neque eâ gratiâ ſuæ ipſius vitæ parcere. In eo ſe & Gaſtonis, & Senatûs autoritatem ſecuturum, quâ nihil carius habeat: profiteri denique perſanctè ſe nihil niſi ſui tuendi causâ feciſſe, aut factum voluiſſe, quando ab Aulâ ſeceſſerit, bellumque invitus ſumpſerit, quod omittere, atque arma ponere velit, ſtatim atque Mazarinus Regni finibus fuerit egreſſus, & quæ Senatus in eum decreverit, ea ex hujus ſententiâ confecta ſint, orare Patres ut hæc ab ſe dicta in acta Senatûs referri velint, quo ſe ſi quid ab his alienum, aut diverſum dixerit poſthac, feceritve, ſuis ipſius verbis coarguant.*

Ubi Condæus dicendi finem fecit, Bailleulius qui tum præerat Senatui, *Pergratum* ait, *ſemper fore Patribus hunc eo genere, eâ virtute, atque*

1652. *gloriâ virum in Curiâ videre sedentem: cæterùm ipsis nonnullam religionis causam esse, quod propè cruentis ex eorum cæde manibus qui Regi militaverint, & ab recenti adversùm hunc pugna Templum in quo Senatus habeatur, ingressus sit: præterea quod Rex hunc antehàc edixerit hostem esse, quod tametsi ob Mazarini reditum tantisper dissimulandum Senatus censuerit, extare tamen Edictum, ac promulgatum fuisse.* Huic boni, atque integerrimi viri orationi vehementer est ab omnibus propè reclamatum, ob ingens in Mazarinum odium, quod plerosque omnes uti Condæo faverent, impellebat.

Secundùm hæc Nesmondus, atque alii ex Senatu qui cum eo ab Suillio ad Urbem redierant, quæ eò gesserant, Patres edocuêre: iis gratiæ ab Bailleulio actæ, pro tam fideli, fortique operâ rei publicæ, atque Senatui navatâ. Dein Cognitor, atque Actores regii Edictum cum Regis litteris Senatui reddidêre. Rex per litteras significabat, quæ adversùm Mazarinum quæsita, aut decreta fuerant, ea ad Procancellarium Molæum ab Cognitore regio mitti placere, quibus in Consilio recitatis, atque cognitis, ex hujus sententiâ quid sibi videretur, porrò ediceret: intereà quæ antehàc de Mazarino edixisset, aut Senatus decrevisset, iis supersederi velle, & quod Edictum eâ de re mittebat ad Senatum, id in ejus acta jubebat referri. Rogati Cognitor, atque Actores regii numquid de hoc negotio dicendum haberent, postulavêre ut inter se consultare liceret, cujus rei gratiâ egressi Curiâ, atque hanc rursùm ingressi sunt.

Tunc Audomarus Talonus, *Nihil esse* ait, *quî ad Procancellarium aut Quæstiones de Mazarino habitæ, aut decreta Senatûs mittantur: damnatum hunc Edicto Regis, & finibus egredi jussum: quæ posteà ab Senatu decreta sint, ea uti Mazarinus Edicto pareret facta, rectè quidem, atque ordine, quando Senatûs officium sit secundum Regis Edicta decernere, atque operam dare, ubi promulgata in hoc Ordine fuerint, ut iis cuncti obedientes sint. Quod cùm ita factum sit in Regis Edicto de Mazarino finibus pellendo, quid esse reliquum nisi ut id omne certum, firmum, ratumque sit, & Mazarinus sicuti Rex ipse edixerit, atque omnes Regni Ordines expetant, rursùm abeat, eique Regni finibus æternum interdictum sit? Postulare igitur ut isthuc Senatus decernere velit, ac de hujus Ordinis quod fiet Decreto Procancellarius Molæus, atque hujus opera Rex ipse certior fiat, neque adeò Senatum ultimo Regis quod IV. Non. Mart. de Mazarino datum fuerit Edicto satisfacere posse: cæterùm continuò Molæus Regem hortari vellet uti scriptum Senatûs coram delectis ex hoc ordine recitari vellet, qui ad hunc ea gratia mitterentur.*

Postremò Senatûs Decretum fit, uti qui ab Rege redierant, iterùm ad eum adirent, supplicatum uti scriptum Senatûs coràm se, atque ipsis more majorum recitari, atque huic respondere vellet: quæ Gasto, atque Condæus in Curiâ sanctè professi essent, ea in acta Senatûs referrentur, & de his Rex certior fieret, scilicet quibus certa, atque explorata pacis habendæ, atque sanciundæ ratio esset: eo ad rem publicam planè pertinere visum, de Edicto quod Rex de Mazarino nuper miserat ad Senatum minimè referri: decretum præterea uti quæ Gasto, at-

que Condæus in acta Senatûs referri voluissent, quæ Bellevræus apud Augustoritum Pictonum, & Nesmondus apud Suillium Regem de re publicâ, aut scripto, aut Senatûs verbis edocuissent, ea ad cæteras cùm in Urbe, tùm in provinciis Curias perscriberentur : urbani Magistratus, atque ex singulis Urbis regionibus cives duo, & è singulis mercatorum Collegiis unus, aut alter, in Ædes Urbis publicas convenirent, atque eò Gasto, & Condæus eadem quæ in Curiâ, profiterentur, dein si videretur, quosdam è suo numero sicuti Senatus, de abigendo Mazarino ad Regem mitterent, postularentque uti quod ipse eâ de re antehàc edixisset, Senatusque decrevisset, id ratum, firmumque esse vellet, ac postremò uti pax domi, forisque sanciretur. 1652.

Intereà Rex ab Giano per Ferreoli-fanum nobile, atque opimum Aureliæ Virginis Prædium Autissiodurum ad Igonnam amnem contenderat, uti secundùm id flumen, dein secundùm Sequanam appropinquaret Urbi : nam per Montargirium quâ brevius iter erat, virorum Principum exercitus prohibebat, qui tamen post paulò commeatûs, & pabuli inopiâ, seu ne ipsis quidem prælium cum regiis facere placebat, Stampas concessit. Oppidum est inter Lutetiam Parisiorum, & Aureliam medio fermè itinere, in Belsiensi agro. Rex verò per Senonas, Rigolimontem, ac Melodunum, Corbolium ad Sequanam advênit, mediæ diei itinere ab Urbe positum. Turena, atque Hocquincurius simul exercitum ab stativis inter Briaræum, & Montargirium secundùm Lupam amnem Moretum, quod est oppidum ad eumdem Lupam haud procul Sequanâ, quem paulò infrà influit, duxêre, dein secundùm Sequanam, ita ut ipsi citrà, Rex ultrà amnem iter faceret, eo, atque exercitu tectus.

Radesianum, atque Rohanam aiunt ubi Condæus ad Urbem advenerat, Mazarino autores fuisse, uti quantocyùs Regem eò reduceret, aliter Condæi consiliis occurri non posse : hos Radesianus ludos more, institutoque suo faciebat, Mazarino, atque Condæo vicissim, sicuti res sua monebat, infestus, atque alterum alterius operâ perditum volens: prætereà Regem ad Urbem esse cupiebat, ut ab hoc Pileum purpureum Cardinalatûs insigne more majorum acciperet. Ubi Rex Corbolium advênit, eò & Leca missus ab Radesiano, & Rohanâ cum mandatis item bonorum civium ab Urbe venit, qui uti Rex ad Urbem rediret hortabantur : sed dubiæ se plebis, ac maximè factiosorum fidei committere, neque Regi, neque Reginæ matri, neque Mazarino satis placebat. Fuêre contrà qui Lutetiam Parisiorum premendam obsidione, atque commeatibus prohibendam censerent, quorum inopiâ brevî reditura in viam esset : sed isthuc negavit Mazarinus faciundum, ut ne Senatus, Populusque magis, ac magis viris Principibus, ac maximè Condæo adjungeretur, atque variæ apud Urbem factiones, quæ sibi plerúmque invicem obstabant, inter se coalescerent, & in suam congruerent, conjurarentque perniciem.

Carolus Britanniæ Rex quem in Galliam venisse suprà diximus

1652. patriâ profugum, atque omnibus fortunis spoliatum, apud Urbem erat, cum Henricâ matre, quæ Ludovico Regi amita est. Is cùm ad Regem Corbolium venisset, post dictam utrimque salutem, pleraque inter ambos, ac Reginam quæ aderat commutata verba sunt, de præsenti utriusque Principis fortunâ, quæ tametsi Ludovico multo minùs adversa erat, tamen ut sunt humana, providendum videbatur, ut ne posthàc ampliùs labefactaretur. Carolus pacem cum viris Principibus, Senatu, Populoque suadebat, neque plus rationes quàm exemplum hominis valebant, ac Britanniæ vicinæ res documentò erant, *Nullum iis qui parere debeant, ubi imperium exuerint, modum esse: nam quo longiùs ab jure discesserint, eò tutiores videri. Id demùm valere ubi homines rectè sentiant, ubi insanire cœperint, nihil valere: postremò Regem ubi bellum adversùm civem gerat, huic exæquari, neque inter utrumque discriminis fermè quidquam esse, quam quod victori s fecerit. Id adeò magnoperè cavendum, aut ubi si accidat, subitò gravis fermè conditione finiundum.* Igitur Regi, atque Reginæ matri satis placebat pacem fieri, ipse Mazarinus frequenti Consilio quod de hoc negotio habebatur Carolo coràm professus iterùm est, sese exulare denuò malle, quàm belli civilis causam esse. Sed Rex, atque Regina mater negavêre suo, ac rei publicæ commodo id fieri posse, neque commissuros uti pro lubidine virorum Principum, aut Senatûs, Populive, aut cujusquam omnium Administros sumant, dimittantve, aut in eo Majestatem regiam, atque potentiam minui sinant: ne se quidem ulli civium præcipere, quorum consilio, aut operâ in re suâ administrandâ utatur, quod iis multò minùs adversùm se liceat.

Ubi Carolus ad Urbem redierat, Henricæ matri quæ apud Corbolium dicta fuerant, ea ordine renuntiat, atque ipsa Gastoni fratri. Hic verò, atque Condæus ad Regem ubi Germani-fanum advenisset, quò se iturum Carolo dixerat, mittere constituunt, qui de pace agerent. Primùm utrùm id Regi placeret quæsitum, dein factâ mittendi potestate Germani-fanum iêre Henricus Chabotus Rohanus, Leo Buthillerius Comes Chavignius, & Goulasius Gastonis Scriba. Ubi in conspectum Regis venêre, Mazarinus aberat: post ubi Gastonis, ac Condæi mandata eloqui cœpêre, advenit Mazarinus, atque Legatorum interpellavit orationem, quibus videlicet edictum fuerat, ut ne quid cum eo agere vellent. Ibi verò Rex hos si quid secum actum velint, pergere jubet, neque enim mandata Gastonis, & Condæi nisi Mazarino præsente cogniturum: sin id ipsis haud satis placeat, sicuti veniundi copia fuerit, ita & discedendi esse.

Rohanus, Chavignius, atque Goulasius quando ita Rex vellet, haud sibi cessandum Mazarini verecundiâ existimavêre, atque re infectâ cujus gratiâ venerant, discedendum. Igitur pergunt eloqui, *Mazarinum* qui aderat, *omnium quæ in Gallia sint malorum causam unicam esse* dicunt, *quo Aula, atque finibus pulso, continuò desitura sint, ab armis discessuros Principes viros, Senatum, Populumque quieturos: omnium Ordinum, ac propè singulorum hominum votis hujus discessum expeti, neque in quemquam tantum omnium*

mortalium odium usquàm extitisse. Regum potentiam nullis finibus circumscriptam, iis cives in omnibus obedientes esse debere : sed magnæ, ac propè necessariæ prudentiæ esse, ea jubere quæ non omnibus iniqua videantur. Si idem omnes de re quapiam sentiant, id pro divino usquè habitum, cui obstare fas non sit : postremò orare viros Principes, atque Regi supplicare, uti de abigendo Mazarino omnium Ordinum, atque civium precibus, ac flagitationibus exorari se sinat, neque eo quidquam de Majestate, atque potentia regia detractum, aut imminutum putet, satis agnoscere viros Principes, atque omnes Ordines, quæ, & quanta sit, & esse debeat, pro qua tuenda, atque amplificanda neque fortunis, neque vitæ suæ parcere velint : sed illa Mazarinum abuti haud æquum esse. Ad hæc ipse sui purgandi causâ multis disseruit, cæterùm Regem impensiùs, quàm Legati oravit, uti sibi ejus voluntate discedere liceret, magnum sibi pretium exilii sui futurum, si eo res publica quieta foret : sed neque ejus, neque Legatorum oratione Rex adductus est, ut illum abire sineret. 1652.

Hæc coràm Rege, Reginâ matre, Mazarino, atque aliis dicta, de quibus præthereà cum Mazarino Legati singillatim egêre, cujus rei licentiam hos habuisse si ita necesse foret, haud dubium est. Id Chavignium lubentiùs fecisse aiebant, quod hunc tæderet, pigeretque tamdiù ab Aulâ, atque ab rei publicæ negotiis abesse, atque adeò jam antehàc quædam pro Condæo cum Mazarino per Fabrum Sedano Præfectum, ac per alios egisse. Scilicet Mazarinum Peronam, aut Sedanum secessurum, sicuti de pace inter Galliarum, & Hispaniæ Reges conciliandâ acturum. Intereà Rex Compendium proficisceretur, atque eò agitaret. Condæus ubi Mazarinus abiisset, ab armis discederet, daretque operam ut idem fieret ab Gastone, præthereà de non instaurando ubi Mazarinus rediisset, bello fidem daret. Ratio iniretur, quonam modo adduceretur Senatus, ut Mazarinum extrà noxam esse decerneret, eò Condæus quos in hoc Ordine amicos, atque fautores habet, eos Mazarini amicis, atque fautoribus conjungeret. Sin id ad Urbem minùs procederet, in Divionensi Curiâ quæ sit in Condæi potestate, aut aliò fieret. Si quid posthàc inter Aulam, & Senatum controversiæ foret, Condæus nihil adversùm illam faceret. Huic in belli quod gesserat sumptus ingens pecunia curaretur, ex Burdigalensi portorio in Aquitaniâ, quam Condæus obtinet provinciam, atque ut ne hæc pecunia interverteretur, Longolius Maisonius summus Quæstor Regni iterùm crearetur. Contius Provinciam, Nemorosius Arvernos obtineret, Marsinus in Aquitaniâ Condæo Legatus esset. Is cum Daugniono Fucaltio Tribunus Equitum, Gondrinus Montespanus Dux, & Par Franciæ crearetur. Rupifocaldo, atque Violæ centum utrique millia nummûm numerarentur. Postremò Consilium Regi non unius Reginæ matris, sed & Gastonis, & Condæi arbitrio constitueretur. Ipsi Condæo Rex Pacis inter se, & Philippum sanciundæ faceret potestatem. De cæteris quid consilii Mazarino fuerit haud satis compertum habeo : sed isthuc de Consilio Regi constituendo durius erat, quàm ut illi probaretur, neque item de Pacis negotio Condæo permittendo : haud

1652. enim satis æquum censebat, uti qui dudum cum Hispanis congruebat, ei pacis cum his sanciundæ potestas fieret: nam tametsi Rex quibus conditionibus hanc factam vellet, ipsi præscribere posset, tamen in agendo, ac moliundo pleraque Condæum si vellet facturum, quibus ab illis Rex discedere cogeretur: illi denique saltem in manu futurum, pacis conficiundæ tempus aut maturare, aut producere, quod ad rem publicam magnum habebat momentum, ac denique sicuti Condæo sua in pace cum Hispanis sanciundâ consilia, ita & Mazarino fuêre, quæ nec ab illo, nec ab Chavignio, neque ab ullo alio conturbari volebat.

Sed ab Radesiano pleraque horum ficta, atque alia hujuscemodi dixêre, uti Condæo, atque Chavignio quos iis de causis, quas suprà memoravimus, malè oderat, invidiam conflaret; cæterùm per conditiones pacis Mazarinum Aulâ, ac finibus planè pulsum volebat, spem nactus Regem ex sententiâ Annæ matris sibi tùm rem publicam permissurum unico in Galliâ Cardinali, ac satis,superque idoneo,qui Condæi ambitiosis consiliis, conatibusque obstaret: Mazarinum tamen ab quibusvis aliis, quàm ab se abactum videri malebat, nonnullâ ex adepto ejus operâ Cardinalatu verecundiâ: postremò æquius censebat Gastonis, quàm Condæi arbitrio pacem sanciri, nam in hac ille Radesiani consilio, judicioque usurus erat, quamobrem Condæum, atque Chavignium apud Gastonem, apud Senatum, Populumque maledictis onerabat, prætereà Belfortium, quem cum his congruere aiebat, atque adeò segniùs omnia quæ ad bellum pertinebant, quàm par erat, egisse, atque etiamtùm agere, hærere ad Urbem amori deditum, neque quemquam omnium ex viris Principibus in castris esse, qui rem publicam gerat. Complures omnium Ordinum eâ tempestate Radesiani domum frequentabant, nuper ab Pontifice Cardinalem creatum, quo huic, atque amicis spes amplior erat, fore uti si pelleretur Mazarinus, nullo negotio in hujus locum sufficeretur, hos ille benignè, ac pro cujusque dignitate, comiter excipiebat, nihil omnium quæ homini potentiam quærenti conveniunt, prætermittens.

Regem Urbi appropinquantem secutæ erant copiæ aliquæ: hæ apud Corbolium restitêre, quæ res Gastoni, atque Condæo locum dedit expostulandi apud Senatum, fidem ab Hospitalio datam violari, nam is haud propius triginta passuum millia copias regias appropinquaturas Urbi pollicitus fuerat, quod idem factum fuerat ab Gastone, atque Condæo de utriusque copiis. Itaque has ambo se accersituros dixêre, atque rogavêre Patres, ut id æqui, bonique consulerent, quoniam rei publicæ causâ fieret: prætereà pontes apud Clodoaldi, & Mauri fana Carentonium, & Neuillium interrupêre, atque eò collocavere præsidia. Sed horum metu ægrè ad Urbem commeatus subvehebantur, de quâ re Patres monere mercatorum Præfecto visum, quod est factum frequenti Senatu: at Principes viri negavêre quidquam ab præsidiis quæ apud pontes haberent, molestiæ, aut moræ commeatibus, aut eorum vectoribus allatum iri, licere mercatorum Præfecto mittere quos velit,

uti quid agatur coràm cognoſcant. Confugiebat in Urbem agreſtium multitudo, cum omnibus fortunis, armentis, gregibus, vino, atque annonâ, quæ res miſerabilem planè belli faciem oſtentabat: præterea Condæus in Urbe delectum habebat, atque equites ſcribebat, poſtremò aut res prælio committenda, aut occupatis omnibus ad Urbem itineribus fame laborandum propediem videbatur. Virorum Principum exercitum ab Montargirio Stampas in Belſienſi agro conceſſiſſe ſuprà memoravimus, atque id oppidum medio inter Aureliam, & Urbem itinere poſitum eſſe. At Turena, & Hocquincurius progreſſi ad Caſtrum, & Herimontem, eò, atque vicinis locis ſtativa habuêre, ut hoſtes ab Urbe, & Germani-fano quò Rex commorabatur, prohiberent. 1652.

Senatus nuper decreverat uti Magiſtratuum urbanorum, atque oppidanorum in publicis Urbis Ædibus Conſilium frequens haberetur, in quo Gaſto, atque Condæus ſi videretur, eadem quæ in Senatu profiterentur, ſe videlicet ab armis diſceſſuros, ſtatim atque Rex Mazarinum Regni finibus ſicuti ſæpiùs edixerat, ac Senatus decreverat, abactum vellet, quod quidem ambo lubentes fecêre, ac præterea idem in Rationum, & Vectigalium Curiis ſunt profeſſi: ſed in hac Amelotus primarius Præſes ſummâ cum gravitate, atque eloquentiâ eadem Condæo quæ Bailleulius in Senatu de Regis Edicto, quo hoſtis judicatus fuerat, atque de cæde regiorum apud Blenellum exprobravit, reclamantibus item ſicuti in Senatu cæteris. Sed & Rationum, & Vectigalium Curiæ, præterea Conſilium Urbis è ſuo ſinguli ordine quoſdam ſicuti Senatus ad Regem de pellendo Mazarino mittendos cenſuêre, quod eſt poſt paulò factum. Ibi verò Rex ſcriptum Senatûs de quo antehàc memoravimus, ſeſe coràm, atque hujus Ordinis Legatis recitari juſſit denique, recepitque ante triduum huic ſe habito eâ de re Conſilio reſponſurum, Senatumque facturum quid ipſe velit, jubeatque certiorem: eadem fermè aliarum Curiarum, atque Urbis Legatis reſpondit, ac benignè appellatos, habitoſque, & quæ fieri æquum eſſet omnia ab ſe expectare juſſos dimiſit.

Ab Caſtro, atque Herimonte Turena cum exercitu propiùs Urbem venerat, dein ad Palatiolum conſedit, undè crebro circumquâque excurrebant equites, quo fiebat uti difficiliores ad Urbem aditus commeatibus eſſent, obſidentibus vias cùm regiis, tùm virorum Principum quæ ad pontes ſicuti ſuprà memoravimus, cuſtodias agebant, copiis, vix altero ab Urbe lapide. Sed Gaſto, atque Condæus V. Id. Maias in Senatum venêre, uti Neſmondum, atque Collegas Legationem renuntiantes audirent. Quod ubi fiebat, nuntiatum eſt regios munitionem ad Clodoaldi pontem oppugnare, quâ re permotus Condæus ait eò ſe properare, ut hoſtem arceat, neque Urbi appropinquare ſinat: ſecundùm hæc Curiâ egreſſus aliquantum equitum numerum cogit, atque ad Boloniæ ſylvam procedit, ſequuntur armati oppidani aliquanto numero, ex quo delectis qui ad inceptum ſuum magis idonei videbantur, tantum ſibi in præſentia ſufficere dixit, ac cæteros hortatus ut ad reli-

1652. qua belli ubi eorum opera rei publicæ usui foret, parem animum gererent, dimisit.

Regii intereà egregiè propugnantibus ad Clodoaldi munitionem hostibus, inceptum omiserant, neque tamen ubi id rescivit Condæus, sibi nihil tentato ad Urbem redeundum statuit : sed continuò misit ad Gastonem, qui nuntiaret sibi consilium esse, ad Dionysii-fanum ducere, ut indè regios pelleret. Id oppidum altero ab Urbe lapide positum est, haud procul Sequanâ, quò ducenti Rhæti, qui unà cum Helvetiis mercede Regi militant, præsidium agitabant. Gasto Condæi consilium probat, Belfortius ad eum maturat accedere cum aliquanto equitatu, Condæus trecentos omninò habebat equites, comitabantur [a] Rieuxius Comes Ellebovii filius, Rohanus, Rupifocaldus, Suillius, Marsillacus, atque alii nobiles, cum quinque millibus oppidanorum armatorum : Belfortius cum eo quem adduxerat equitatu, quà regii ab Germani-fano Condæo Dionysii-fanum oppugnanti intervenire poterant, stationem habuit.

[a] Le Comte de Rieux.

Condæus ubi appropinquavit oppido, misit ad Rhætos, qui hortarentur uti deditionem facerent : sed hi crebrâ glandium missione respondêre, quâ multi perterrefacti diffugêre : sed collecto denique animo unà omnes Condæum scandentem mœnia secuti sunt. Rhæti tanto hostium numero oppressi, partim cæsi, alii capti, abductique, atque adeò Condæus oppido potitus est. At Turena hujus rei brevem lætitiam hostibus fecit : postridiè enim per Renvillam recepit oppidum, dein utrimque convênit, ut omnes quæ circùm Urbem erant copiæ, ultrà triginta millium passuum circumquâque spatium deducerentur, quod est subitò factum, & quæ apud Dionysii-fanum, aut aliò regiæ, & quæ apud Clodoaldi, & Mauri-fana virorum Principum, apud Neuillium, & quocúmque aliò copiæ erant, eæ longiùs abscessêre. Harum ab Urbis viciniâ discessu exercitus cùm regius, tùm virorum Principum aucti, quorum ille ad Palatiolum, hic ad Stampas stativa habebant.

Sed cum Palatiolum intrà triginta millium circùm Urbem spatium esset, eo movere Turena necesse habuit, ac circùm Autricum Carnutum habere castra. Tum Aurelia Virgo nondum ab Aureliâ ad Urbem redierat, quod uti tutò sibi facere liceret, ab Turenâ Diploma per litteras postulavit. Is eâ de re certiorem se Regem facturum respondit, ab quo missum quod Virgo postulabat Diploma est. Sed hæc intereà Stampas advenerat, atque inde iterùm de Diplomate ad Turenam miserat, quod ille continuò tradidit. At ubi hæc ab Stampis discederet, ratus hostes oppido egressuros, futurosque in acie officii causâ, dein plerosque ex Ducibus Virginem abeuntem prosecuturos, spem nactus est, aut cum egressis acie decertandi, aut vacui oppidi ex improviso potiundi. Sed in tantâ vicinitate stativorum, vix quidquam fallebat quod alter moliretur : cùm itaque certiores facti hostes essent, Turenam movisse, continuò in oppidum regrediuntur, & undequâque stationes, & custodias firmant.

Extrà

Extrà oppidum suburbium est, in quo Germanorum quos Nemorosius nuper adduxerat, cohortes septem, Contia præthereà, atque Æduorum Gallicæ legiones duæ agitabant, præthereà equitum alæ Vitembergi, & Bruchi Germanorum. Turena cum neutri earum quas animo destinaverat, rerum in tempore occurrisset, id suburbium cum Hocquincurio oppugnare decrevit, postquàm naturam, atque ingenium loci satis perspexerant. Hocquincurius maximè ex nuperâ apud Blenellum acceptâ clade ultionis, atque adeò pugnandi avidus erat, ad hoc consilia militaris audaciæ plena homini per sese satis placebant: Turena neque audaciæ, neque consilii usquàm eguit. Inter rivum, & amnem qui Stampas præterfluit, suburbium positum est: ab Autrico Carnutum venientibus regiis rivus erat objectus: dextrâ parte Turena, sinistrâ Hocquincurius curabat. Haud procul ab rivo Vitembergi, atque Bruchi Germani equites fuêre, inter quos tanta strages ab regiorum tormentis edita est, uti mutare locum cogerentur, quo facile regiis fuit rivum transire, atque ad hostes propè intactis pervenire. 1652.

Hi munitionibus quas obduxerant suburbii vicis, atque hortorum muris, ac maceriis tecti strenuè propugnabant, & qui præmissi ab Turenâ, & Hocquincurio fuerant, eorum impetum sustinuêre, & retudêre, partim equites, alii ex omnibus cohortibus delecti fuerant, qui prælium inciperent. Sed ipsæ cohortes id excepêre, ac post satis diuturnum certamen munitiones perrupêre, ac suburbium ingressæ sunt: hostes tamen hînc indè restitabant, non fugientium more recipientes se, at sicubi locus idoneus erat, acriter propugnantes, maximè propiùs Templum, quò murus humilis circùm sepulcrale solum esse solet: postremò tamen cæsi, captique complures, atque direptum ab regiis suburbium est. Æduorum legio omnis deserto quem tueri debuerat loco, in tutum se recepit, cæterùm pauci alii ad oppidum refugêre. Turena, atque Hocquincurius facto hoc operæpretio ad Autricum Carnutum, & post biduum ad Palatiolum rediêre. Ingens certè damnum hostibus intulerant, ita ut post tantam quam fecerant copiarum jacturam, se bellum diutiùs sustinere non posse sentirent, nisi ab Hispanis valida iterùm auxilia, imo justus adveniret exercitus.

Sed eâ tempestate Condæus seu suâ sponte, seu ab Mommorantiâ Buttevillâ cujus hunc amore captum diximus, persuasus ad pacem animum adjecerat: nihil verò optatius fuit Mazarino quàm de hac agi secum, ac ferri utrimque conditiones, atque ita tempus terere. Eâ gratiâ Regina, atque ipse Buttevillam prensabant, spemque faciebant mulieri pacem æquis Condæo conditionibus fieri posse, cui rei si operam dare vellet, hujus ipsi haud exiguam fore mercedem. Eódem tendebat Rupifocaldus, simili spe fretus quæ præceperat animo præmia, ea denique se per pacis conditiones consecuturum: sed ut ne Mazarinus more suo rem produceret, Condæo cautio fuit. Igitur non ut antehàc per ingentes viros sicuti Rohanum, & Chavignium, sed per Gourvillam de quo sæpiùs memoravimus Rupifocaldi clientem de re tantâ agere

1652. decrevit, non ut hic cum Mazarino de eâ colloqueretur, atque ageret, quod diuturnum fore videbatur, sed qui huic perscriptas ferret conditiones, quæ hujusmodi fuère.

Uti quâ die ferebantur, eâdem acciperentur, neque mutaretur in iis quidquam. Mazarinus facesseret Regni finibus, ac Buillonium haud procul concederet. Gastoni, atque Condæo de pace cum Hispanis agendi, atque transigendi copia esset, cujus conditiones æquissimæ ab Rege utrique traderentur, quas Hispanis ferrent. Condæus eâ gratiâ quemquam in Hispaniam mitteret, qui cum Hispanis quónam de pace ageretur, ac denique hæc sanciretur conveniret. Regium Consilium qui nihil Gastoni, atque Condæo suspecti essent, componerent. Abrogaretur summo Quæstori Magistratus, ac res regia proborum virorum consilio administraretur. Qui Gastoni, & Condæo per id bellum operam dedissent, ii in integrum restituerentur, neque ullam bonorum, honorum, Magistratuum, munerum, pensionum ex ærario annuarum, aut ullius usquàm rei jacturam paterentur, ac multo minùs Gasto ipse, atque Condæus. Gastoni, Condæo, atque amicis, & clientibus de omnibus quæ postulaverant fieret satis. Qui Tribuni, Præfecti alis equitum, turmarum Duces, quæque alæ, turmæ equitum, cohortes Gastoni, atque Condæo militassent, eodem numero, atque ordine, quo antehàc haberentur. Burdigalensibus quæ ante bellum petierant, ac de quibus ad Regem miserant, ea concederentur. Vectigalium aliquâ parte Aquitani levarentur. Contio potestas fieret habendæ Provinciæ, atque in hujus æstimationem tradendæ Inculismo Duci qui hanc tum obtinebat, Campaniæ; aut Campaniæ provinciæ alteri venum dandæ, cujus pretium Inculismo Duci daret; quod suprà id dandum foret pecuniæ, id Rex ipsi ex ærario curari vellet. Nemorosio Arverni provincia daretur: Violæ Præsidis in Senatu Magistratûs, aut Quatuorviratûs in Aulâ commercandi potestas fieret, atque eâ gratiâ pecunia curaretur. Rupifocaldo eadem viri Principis, quæ Buillonio dignitas tribueretur, Santonas prætereà, atque Inculismenses haberet provinciam, atque eâ gratiâ centum & viginti nummûm millia huic curarentur, quo hanc, aut aliam commercaretur provinciam. Tremolio Tarenti Principi, idem dignitatis gradus porrò esset, & quam jacturam apud Tailleburgum suum captum, ac dirutum fecerat, ea sarciretur. Marsinus, ac Fucaltius Daugnionus Tribuni Equitum, Gondrinus Montespanus Dux, & Par Franciæ crearentur. Rohanus Chabotus Andes haberet sicuti antehàc provinciam, Juliomago, & Cæsaris Ponti Præfectus esset. Forcæus Bergeraco, ac Fidei-fano oppidis in Aquitaniâ item Præfectus esset, atque huic ubi mortem obiret Castelnavius frater succederet. Isthæc si satis placerent continuò Gastonem, atque Condæum ab armis discessuros, ac nihil obstituros, quo minùs Mazarinus de iis quorum reus habeatur, rectè purget se, atque in Galliam, & Aulam post tres menses redeat, aut ubi Condæus de conditionibus pacis cum Hispanis convenerit.

Ab his conditionibus Mazarinus haud alienus videbatur, seu verè has accipere consilium erat, seu ubi de his Rege coràm consultaretur, tum his obstituros alios satis sciebat. Intereà Gourvillam bonæ spei plenum ad Condæum remittit, satis gnarus quàm varia essent apud Gastonis, & Condæi clientes de pace, bellove studia, quibus si spatium daretur, quæ de pace agantur, ea facilè disturbaturos: sibi majores ad bellum sustinendum quàm illis opes esse, intereà tempus, & diem multa quæ vix provideas allatura, postremò sibi perpetuas cum hostibus, aut inimicis de pace, aut reconciliandâ gratiâ collocutiones prosperè evenisse, quæ moram gerendis rebus plerúmque adferant. 1652.

At Radesianus paci quæ per Condæum fieret, adversus erat, nam hanc per Gastonem fieri malebat, ut aliquam ex eâ apud Regem, Reginamque matrem gratiam iniret: sed bellum præoptabat, quod si porrò gereretur, atque prosperè viris Principibus cederet, coactum iri Mazarinum ab Aulâ discedere, in cujus locum uti sufficeretur sese daturum operam, inter Reginam, & Gastonem gratiam conciliando, sin bellum parùm procederet, Condæum aut in Aquitaniam, aut aliò, quò belli administrandi ratio postularet, abiturum, sibique Gastonis, & Senatûs quò bonum foret, atque commodum per illius absentiam impellendi majorem copiam fore. Chavignius item qui de pace apud Germani-fanum agere cœperat, hanc alterius operâ fieri nolebat, quo factum est, cùm in rem hujus non minùs quàm Radesiani esset, id negotium disturbari, ut unà ambo Gastonem adduxerint, uti per Danvillam Mazarinum moneret, ne cum Gourvillâ quidquam de pace convenire vellet, cujus sanciundæ Gasto sibi gratiam, & gloriam expeteret: propediem hunc Germani-fanum ad Regem iturum, cujus rei exemplum apud Senatum, Populumque magnam vim esset habiturum. Hæc, atque hujusce modi alia Mazarinum suâ sponte dubium, atque incertum, incertiorem multo faciebant, nisi si certum erat, perpetuis de pace, aliisque de rebus cum Gastone, Condæoque collocutionibus, missitationibusque utrumque more suo ludificari. Postremò cùm Condæus eo res suas labefactari sentiret, Gourvillam iterùm Germani-fanum mittit, qui ab Mazarino super conditionibus quas tulerat, utrùm has accipere velit necne responsum referat, spemque adimat sese posthàc eódem rediturum.

Intereà qui Mazarino infensi erant, ii Condæi animum ab pace avertere, nisi si per hujus conditiones ille rei publicæ, & omnium bonorum sicuti prædicabant, hostis planè, atque in perpetuum Regni finibus pelleretur. Hispani verò promissis onerabant hominem, neque omittebant polliceri omnia, queis in Galliâ civile bellum alerent: neque erat quisquam ex ejus propinquis, amicisve, & clientibus, qui non idem suaderet, quò & animi lubido magis, quàm ad pacem ferebat. Obstabat modò amor, cui si bellum gereret, operam dare non poterat, quia ipse discessurus ab Urbe, Buttevilla verò eò mansura erat. Quamobrem facilè adductus est, ut huic pacis omne negotium crederet, cui am-

1652. plum, atque magnificum visum, tantas quæ & Aulam, & Galliam omnem perditum ibant, turbas sedare, ac civile bellum extinguere, neque id apud omnes sibi ingratum fore satis sciebat.

Eâ tempestate Condæus Buttevillæ Merlovium rus nobile dono dedit, quod huic posthàc proprium, atque hæredibus foret, in eo Carolæ Margaritæ Mommorantiæ matris exemplum secutus, quæ ruris hujus usumfructum Buttevillæ anteà legaverat. Id se Condæo autorem fuisse Rupifocaldus prædicavit, quo ille magis, ac magis esset in Buttevillæ potestate, atque huic de pace faciundâ porrò auscultaret. Sed qui omnia hominum in pejorem, quod verè sæpiùs fit, partem rapiunt, non eâ modò gratiâ Rupifocaldum Merlovium rus ab Condæo Buttevillæ donatum voluisse aiebant, sed & ut Nemorosius ex eâ re nonnullam sentiret ægritudinem, qualem videlicet haud absimili de causâ ipse Rupifocaldo paulò antè conflaverat.

Igitur Buttevilla Condæi voluntate Germani-fanum proficiscitur, cui agendarum rerum, ac belli componendi omnem licentiam permittit. Sed Mazarinus qui nihil esse quod in tantâ re properaret, probè intelligebat, prætereà factiones varias inter virorum Principum clientes esse, quæ sibi invicem quò minùs res communis rectè administraretur obstarent, dein quo diutiùs de pace ageretur, eo segniùs quæ ad bellum pertineant, paratum iri, neque post rem apud Blenellum benè gestam incœptum quidquam ab hostibus esse, Buttevillam benignè, ac liberaliter habitam cum spe modò pacis optimâ dimisit.

Hâc dum Condæum Mazarinus attinet, atque ludificatur, ad rem publicam intereà magnoperè pertinere arbitratus est, Turenam hostium stativa quæ apud Stampas habebant, oppugnare: ac simul Rex Germani-fano profectus est Melodunum, quo suis ex propinquo animos adderet, atque complures ex Aulâ nobiles ut ferè fit, militaris gloriæ avidi ad castra facilè commearent, egregiamque de more operam Regi, atque rei publicæ navarent. Id planè fecêre ubi Turena Stampas oppugnavit, quò utrimque acriter gesta res est, hostibus naviter propugnantibus primùm pro munitionibus quas regiis objecerant, dein pro oppidi mœnibus, ac postremò in ipsis mœnibus, quò compulsi denique sunt: eò cæsi permulti, inter quos è regiis [a] Vetusvilla, ac [b] Paraberus, uterque è Melitensi militiâ, ille summi Quæstoris filius, qui post paulò ab vulnere interiit: vulnerati [c] Vardius Marchio Dubecus, [d] Schombergius Comes, atque alii. Eò tamen deducta ab Turena res erat, ut in oppidi fossam huic descendere copia esset, atque per hanc cunicularium infirmis mœnibus applicare, quæ brevî disjectum iri propè exploratum videbatur.

[a] Le Chevalier de la Vieuville.
[b] Le Chevalier de Parabere.
[c] Le Marquis de Varde, du Bec.
[d] Le Comte de Schomberg.

Ubi Principum virorum copiæ nuper apud Stamparum suburbium ab Turenâ, atque Hocquincurio malè habitæ fuerant, Gasto, atque Condæus ad Hispanos miserant in Belgium auxilium orantes, quod est ab his opportunè missum, non Hispanorum quidem, & Belgarum, ut ne quid horum aspectus Gallorum oculos offenderet, sed Lotharingo-

rum peditum, equitumque, justi exercitûs numero, quem Carolus antehàc Lotharingiæ Dux per Lingonum, & Campaniæ fines adduxit: hic Gastoni affinis est, quem huic opem ferre haud fermè iniquum cuiquam videri poterat. 1652.

Eâ tempestate percrebuit rumor Carolum tantisper esse tergiversatum, dum tentat magis, quàm flagitat uti Jamasium, Satenaïum, atque Claromontium suæ ditionis antehàc oppida sibi ab Condæo reddantur, quæ hic haud ita pridem sibi ab Rege donata possidet; sed ea res denique nihil Carolum est remorata. Igitur ad Lagnium usquè processit, atque eò in stativis exercitu relicto venit ad Urbem: prodière obviam Gasto, Condæus, atque alii factionis principes: quod ubi Regi est nuntiatum, subitò Corbolium Almerasium Castrorum Præfectum cum quingentis peditibus, ducentis equitibus, ac tormentis sex dimisit, validum huic oppido, ut ne eâ Sequanam Carolus transiret, præsidium. Apud Urbem propinquos huic visere cura fuit, ac maximè Rohanam Mombasonam, quæ ipsi affinis est: hæc seu suâ sponte, judicioque, seu Castronovano autore qui tum ad Urbem erat, rationem iniit, quo sine certamine Stamparum obsidio solveretur, atque id Carolus cum bonâ Regis, atque virorum Principum gratiâ faceret. Eo hunc docuit nihil esse quod tantoperè properaret hos adjuvare: ipsi in copiis suis spes, opesque omnes sitas, quas in discrimen adducere, ut aliis gratificaretur, non in rem ejus esse: satius videri quod facturus venerit, id citrà prælium, aut periculum ullum efficere, quod certè fieri posse confideret, si Carolus cum Castronovano colloqui vellet.

Id quidem Carolus lubentissimus fecit, atque ambo convenêre, uti Castronovanus scriberet ad Reginam, doceretque eò se posse Carolum adducere, ut ne ad Stampas versùs duceret, sed regrederetur in Belgium, modò ut Regi placeret Stamparum obsidionem solvi, atque indè Principum virorum copias tutò discedere. Continuò Castronovano eâ de re agendi, transigendique cum Carolo potestas facta, quod est his conditionibus factum. Uti Turena ab Stamparum viciniâ exercitum abduceret. Virorum Principum copiæ tutò indè discederent. Carolus subitò moveret, ad Regni fines contenderet, atque his quantocyùs egrederetur. Iter ad fines habenti adessent ubique commeatus: pecuniam prætereà huic ab Rege curatam plerique dixere.

Gasto intereà, atque Condæus Carolum magnoperè urgebant, uti Sequanam traduceret copias, spem nacti Turenam cum exercitu regio inter duos Principum virorum, ac Caroli exercitus deprehensum vinci posse, atque ita Regem cogi, ut ad ea quæ ipsi vellent descenderet. Sed ille nectebat moras, quibus facilè quid huic sententiæ esset cognovêre, ac denique satis se magnam iis operam navare dixit, Stampis, ac magis eorum copiis obsidione eximendis, cui rei modò patrandæ venisset, & quam integris suis copiis, neque in prælii aleam adductis, quàm vel insigni victoriâ factam mallet, quoniam vix hanc sine ullâ militum jacturâ reportare posset. Sed viri Principes ab eo saltem postu-

1652. lavêre, uti maneret in ſtativis, quæ tum apud Georgii Villamnovam duodecim ſuprà Urbem paſſuum millibus ad Sequanam habebat, uſque dùm horum copiæ quæ ab Stampis diſcederent, in tutum eſſent collocatæ, quod quidem impetravêre.

At Turena ubi nuntiatum eſt Carolum nondùm ſicuti fœdere Caſtronovani operâ inito cautum fuerat, diſceſſiſſe, Corbolium ducit, ut eò copias Sequanam traduceret. Quo hujus conſilio Carolus permotus mittit ad eum qui ſciſcitaretur, quæ cauſa eſſet, quamobrem ad ſe versùm veniret, cùm ſibi conſtituta omnia cum Aulâ eſſe ignorare non poſſet, atque intereà in collibus circà Georgii Villamnovam caſtra probè munit. Turena hunc ab fœdere diſceſſiſſe reſpondit, qui dictâ die non abiiſſet, quod ſi etiamtùm facere velit, ſe non ultrà progreſſurum, quatuor horas ad deliberandum dare, quibus elapſis ſeſe ad eum protinùs iturum, quod eſt ceſſante Carolo factum. Nam Turena expedito agmine relictis apud Corbolium impedimentis ad Yerram amniculum, qui in Sequanam ad Villamnovam influit, & quò munita erant Caroli caſtra, venit.

Longiuſculè, ab his quæ in collibus poſita fuêre, Caſtellum eſt ad hunc amniculum, quod Carolus præſidio tenebat: ſed id cum ipſo præſidio deditum eſt Turenæ, qui eò traduxit amniculum copias, atque inſtructâ acie ſtetit in Caroli conſpectu. Continuò venit ad eum Britannus cui *a* Germano nomen, vir magnâ apud Henricam Britanniæ Reginam, ac filium ejus Carolum Regem & gratiâ, & fide, qui Caroli Lotharingiæ antehàc Ducis verbis nuntiavit, hunc quæ convenerant, ea facere paratum. Turena negavit aut ſe, aut Carolum tum ullo teneri fœdere, cujus dies exiſſet: ſe nihilominùs pridiè Carolo quibus conditionibus conveniſſet, diſcedendi poteſtatem feciſſe, quâ poſthabitâ cùm reſtiterit, nihilo ſe prohiberi, quin prælio decertet. Varennam tamen cum Germano ad Carolum dimittit, qui ultimùm nuntiet homini, porrò ſe huic diſcedendi poteſtatem facere, modò ut naves quæ huic ab Urbe miſſæ ſint jungendo flumini, ſibi tradat, ſtatim munire deſinat caſtra, ſed hæc moveat continuò, pergatque iter ad regni fines facere eâ quâ juſſus ſit viâ, atque hos ante dies quindecim egrediatur, ac denique ſibi obſidibus caveat id ita ſe facturum. Carolus viciſſim ſibi obſidibus caveri poſtulat Turenam non uſurum navibus traducendo Sequanam exercitui in copiarum Gaſtonis, & Condæi quæ ab Stampis redibant, damnum: quæ horum copiæ in caſtris ſuis eſſent, iis ad Urbem recipiundi ſe facultas eſſet: copiis ſuis quâ diſcedens iter faceret, commeatus Regis ſumptibus ſubminiſtraretur, & ſicuti nemini damno forent, ita & his nihil damni illatum iri. In hæc datâ, atque acceptâ fide, traditiſque invicem obſidibus Carolus ſtatim ad Briam Comitis Roberti movet, ac porrò ad regni fines contendit.

a Milord Germain.

Ubi primùm Carolus advenerat, ſicuti antehàc memoravimus, opeſque virorum Principum eo majores eſſe Senatus ſenſerat, ibi Neſmondum, & Longolium Præſides, atque alios ex Senatu ad Regem porrò

de Mazarino abigendo Melodunum miserat, docentes haud grave Regi esse debere hominem unum dimittere, uti tot millia aut in officio manerent, aut in viam reducerentur. His Rex scripto respondit, *Sibi quæ Senatus verbis dixissent, ea & grata, & magni ponderis esse, quæ videlicet ab optimo in se, atque in rem publicam animo profecta existimet, atque adeò huic Ordini omnia cordi esse, quæ ad Majestatem suam, potentiamque pertineant, ita ut quo talis apud omnes sit, qualis esse debeat, ipsi perpetuò curæ fore confidat. Sed quando nullum usquè finem rei publicæ malis adesse sentiat, pervelle uti delecti ex Senatu cum delectis ex Consilio regio conveniant, colloquantur, agant, pervestigentque quâ ratione ex his malis emergi possit, uti tandem aliquando populus qui ipsi subjectus sit, domi primùm, dein foris pacem habeat, ac tantis quibus prematur oneribus sublevari, ac recreari possit, regia familia rursùs conjunctissima sit, atque Regno pristinus splendor, dignitasque restituatur.* Hoc recitato responso Nesmondus omnia hæc in Mazarini abitu posita dixit, quem Rex obturbans severo vultu respondit illam suam esse sententiam, neque pluribus opus esse. 1652.

Inter hæc Christina Sueciæ Regina, cui cum Rege paternum fœdus intercedit, ad hunc, ad viros Principes, atque ad Senatum de reconciliandâ inter omnes gratiâ litteras dedit, ad id operam suam, si hæc satis placeat, pollicens, quæ res sicuti multa super hoc negotio alia, frustrà fuit, alienâ enim operâ nusquàm indigebant, sed eâ quæ & Principem, & cives decet in patriam, & rem publicam caritate, quæ variis utrimque studiis impediebatur. Nesmondus, Longolius, atque alii ab Meloduno cum Regis responso posteà advenêre, ac frequenti Senatu renuntiavêre legationem, docueruntque Patres quemadmodum benignè appellati, atque habiti cum Responso perscripto dimissi fuerant. Sed eo recitato variæ fuêre sententiæ: multis satis placebat cum Administris sicuti Regi videbatur colloqui, atque agere, magnificum, id atque amplum Senatui rati, ac prætereà magnum esse signum arbitrabantur Regem, atque Administros conditionibus æquis pacem facere velle, nihil enim ab Senatu nisi æquum eos sperare posse.

Sed Brussellus unum modò in eo negotio æquum esse contendit, uti Rex Mazarinum abigeret, quod nisi uti faceret adduceretur, nihil æqui sperandum videri, in id igitur incumbendum esse, quod unum gratiam inter omnes reconciliare, atque adeò pacem domi restituere posset. Hæc sententia Principibus viris maximè probata, qui porrò sicut antehàc simul ac Mazarinus pulsus esset, sese ab armis discessuros professi sunt. Visum igitur eosdem mittere ad Regem, rogatique sunt viri Principes ut & ipsi eódem mittere vellent, qui horum verbis Regem, quid his esset sententiæ, facerent certiorem: sed id nihil opus esse respondêre, cùm sua, Senatusque postulata eadem omninò essent, atque adeò ab iisdem fieri possent: postremò Senatûs decretum fit de Nesmondi, Longolii, atque aliorum ex hoc Ordine ad Regem profectione, qui Mazarinum abigi porrò flagitent, id unum viros Principes postulare, ut ab armis subitò discedatur, simul quid eâ de re in Senatu ito-

1652. rùm professi sint, atque is in hujus acta referri decreverit, Regem edoceant, ac prætereà ad hunc perferant litteras, quas ad Senatum Christina scripserat.

Sed in Urbe plerosque omnes belli civilis tædium ceperat, ubi se multò pejore conditione dum Aulæ adversantur, quàm ubi obnoxii erant, esse sentiunt. Hæc maximè sententia plebis fuit, at huic haud satis animi, satisque consilii erat, uti per sese pacem cum Rege faceret, aut hac infectâ in viam rediret, seseque huic permitteret, quod nequaquàm satis tutum arbitrabatur: prætereà in cervicibus erant viri Principes cum exercitu, atque Senatus cum iis sentiebat, ab quo sibi dissentiundum minimè rebatur, nam *In hujus Ordinis fide salutem suam usque positam, quem si deserat, nihil præsidii uspiàm fore adversùm impotentem Administrorum dominatum, cui modum facere unus modò Senatus possit.* Cùm hæc, atque alia hujuscemodi traherent animis, neque satis expedirent, quid factu optimum esset, ad Deum immortalem quod dubiis, atque asperis in rebus fieri solet, convertunt se, & huic de pace supplicandum putant, in quo certè nemo usquam offendit.

Jamdiù Parisini Genovefam Virginem multis ab hinc annis ob vitæ sanctitatem inter Divos relatam summâ veneratione colunt, atque hujus tutelâ freti nihil ab Deo immortali frustrà petivêre. Id experiri denuò ad pacem habendam placuit, atque eâ causâ Arcam ex argento solido inauratam, & ingentis pretii gemmis ornatam, in quâ B. hujus Virginis reliquiæ sunt, ferri per Urbem. Eâ de re primùm apud Urbanos Magistratus agi visum, quam in publicis Urbis Ædibus consultatam ad Senatum deferunt, ac deinde ad Archiepiscopum Joannem Franciscum Gondium, quoniam ad sacra pertinebat, quibus & in Urbe, & in omni Diœcesi præest. Utrobique morem plebi gerere idem studium fuit: dies igitur dicta, ad quam pompa more, institutoque majorum ab Genovefæ Templo ad Mariæ duceretur. Id longo Sacerdotum, Ferculorumque ordine factum: secuti pompam sunt Patres amicti purpurâ, ac cæteræ Curiæ, Urbanique Magistratus, ipse Gasto Arcam Divæ priusquam Templo egrederetur veneratus est, quod Condæus & ipse haud procul Mariæ Templo fecit. Ita primores studiis plebis, ubi ejus operæ indigent, diligenter obsequuntur, tametsi hæc ipsi frustrà sæpiùs esse velint.

Ubi hæc agebantur Rex etiamtùm apud Melodunum erat, quò missi ab Senatu Nesmondus, Longolius, atque alii mandata hujus Ordinis exposuêre de abigendo Mazarino, quod unum omnes ut ab armis discedatur, enixè postulent: his datum scripto responsum est, quod fermè fuit hujusmodi. *Mazarini abitum ut ab armis discedatur, in speciem modò peti: nam antehàc ubi abierat, nihilo minùs bellum porrò gestum, sicuti tum geratur. Condæi cum Hispanis hostibus fœdus Mazarini discessu nusquàm desiturum. Certiorem igitur Regem faciundum utrum ab fœderibus domi, forisque contra jus, fasque initis discessurus sit? nihil clientibus, atque amicis perduellibus ob navatam videlicet adversùm rem publicam operam petiturus? si hanc Regi contra*

quosvis

quosvis sicuti cives debeant sint daturi? si quos viri Principes accersiverint extraneos milites, ii Regni finibus, nullâ ab Rege curatâ pecuniâ, sint egressuri? si quæ illis merent copiæ, eæ subito dimittentur? Hispani Satenaïo, atque Burgo fasessent? Contius, atque Condæa, ac Burdigalenses in viam redituri sint? 1652.

His in Senatu recitatis Gasto hujus scripti autorem dixit esse Mazarinum, qui sibi interrogatiunculis Principes viros lacessere jus, fasque esse putet, omnis moris nostri ignarus: cæterùm quæ ipsi receperint, ea se præstituros, pulso ab finibus Mazarino. Cognitor, atque Actores regii mittendos aiebant, sicut antehàc Rex postulaverat, qui cum Administris de pace agerent: sed Brussellus iterum obstitit, standumque ait Senatûs Decretis de Mazarino. Alii cùm quid facto opus esset haud satis expedirent, hoc omisso in præsens negotio, de magno egenorum in Urbe numero egêre, quibus quo modo victus quotidianus præberetur, ineundam rationem dicebant, atque eâ causâ ab singulis ex Senatu stipem conferendam. Carolus *a* Prevostus Senator tum ecquis de habendo porrò pane sibi cavere vellet, percunctatus est. Bitaltius respondit cui tantùs census esset, ei vix usquàm panem defuturum, multaque inter eos paulò duriora verba commutata. Sed IX. Calend. Sextiles Senatu frequenti de duabus rebus est consultatum, quomodo videlicet egenis consuleretur, & quo pacto quinquaginta nummûm millia conficerentur, quâ summâ proscriptum Mazarini caput fuerat, cum quispiam se tantum facinus patraturum profiteri vellet: de egenis convênit, uti singuli ex Senatu centum libras penderent.

a Prevost, Conseiller.

Ubi dimissus Senatus est, atque Patres curiâ egrediebantur, permulti eò allegati strepere, tumultuari, panem, ac pacem sine Mazarino inclamare, qui in Senatu boni sanctique fuêre, eos territare, quo viri Principes efficere se posse sperabant, ut ne fœderi quod inter se, ac Senatum, Populumque factum volebant, obstare auderent, rem jam antehàc ab Stampæo Equitum Tribuno Gastonis cliente in Senatu jactatam, atque factiosis ex hoc Ordine probatam: quod si viris Principibus eveniret ex sententiâ, se ab Urbe necessariam in belli sumptus pecuniam corrogaturos credebant, nam quæ ab Hispanis veniebat, ea sustentandæ singulorum ex factione rei familiari propè omnis impendebatur. Ab multitudine tumultuante malè habitus, ac pulsus est singillatim *b* Bailleulius Præses, cui quoniam ad æquiora propendebat, neque ad præcipitia animum adjiciebat, factiosi infensiores erant, atque hic antiquior è Præsidibus Senatum habebat, & huic per Molæi absentiam moderabatur, quæ res ad hunc Ordinem quò ille inclinaret, movendum aliquid habebat momenti: malè habitus præterea *c* Vassanus Senator, sed maximè Particellus *d* Almerici filius in unâ ex Inquisitionum Classibus Præses, qui tabernam amici hominis è plebe fortè ingressus capitis periculum quod imminebat effugit.

b De Bailleul, President au Mortier.

c De Vassan, Conseiller.

d d'Emery de Thoré, President aux Enquestes.

Cæterùm Belfortius multitudini tum indixisse aiunt, uti post meridiem ad Plateam regiam adesset, eò se cum his quid optimum factu foret, acturum. Quæ dicta fuerat hora, eâ quinque hominum millia in

1652. Regiâ Plateâ convenêre, quos Belfortius edocuit, *Non esse obstrependum Patribus in Curiâ, atque universis terrorem objiciundum, quod mali moris, & exempli sit: sed libellum ab viginti quatuor ex horum numero porrigendum Senatui, quo postulent qui Mazarino faveant, eos palàm fieri, adversùm quos quid facto opus sit posteà videatur*: atque ita ad id quod ipse vellet, paratissimos dimisit. At Patres de Belfortii consiliis facti certiores in Curiam quâ die frequens haberi debebat Senatus, non iêre: factiosi modò adfuêre, sed nullus ex Præsidibus, qui apud Bailleulium omnes convenerant, quid in tantâ rerum perturbatione faciundum esset, consultaturi. Condæus eódem venit, Gastonis verbis, atque ipse suis orans, ut in Curiam post meridiem venire vellent: sed hi se ituros negavêre post hanc quam Belfortii operâ conjurationem factam esse sciant

Principiò Condæus Bailleulium perterrefacere tentaverat, sed ubi viderat eamdem aliorum esse sententiam, mutatâ sicuti necesse fuerat, ratione, minas in preces humanitate plenissimas converterat, quibus tandem pervicit, uti Bailleulius iret ad Gastonem, qui hunc orare instititit, uti Senatus eâ ipsâ die haberetur: sed isthuc fieri posse porrò negavit, neque priùs factum iri, quàm Senatus id tutò se facere posse sentiat: Belfortium pessima sua consilia patefecisse, adversùm quæ tametsi Senatui abundè caveatur, tamen ante V. Calend. Sextiles haberi non posse. Isthæc dicenti fortè Belfortius intervenit, quem puduit commotæ adversùm Senatum plebis reum haberi, & quemdam eâ causâ in vincula conjectum adversùm se testimonium dixisse. Sub vesperam Longolius Maisonius Præses ab Gastonis ædibus rediens haud longè processerat, cùm plebecula hunc Mazarinistam inclamando, saxa in sellam quâ gestabatur, ingerit: is in proximas aufugit ædes, quæ continuò ab multitudine circumdatæ oppugnatum iri videbantur, ni eò Condæus, atque Belfortius properassent, qui sedato multitudinis tumultu hunc periculo eripuêre. Ita se viri Principes ostentare plebi caros, atque hanc pro lubidine commoturos pro magnifico habebant, confidebantque se quò vellent multitudinis metu Senatum adducturos, uti scilicet fœdus secùm unà cum Urbe faceret, ac belli sumptus utrique sustinerent.

Postremò ubi Senatum satis tutò haberi posse Patres intellexêre, frequens V. Calend. Sextiles habitus est, atque in eo viri Principes porrò professi sunt, se ab armis discessuros, simul ac Mazarinus Regni finibus egressus foret, ac præterea omnibus quæ ultimo Regis Responso continerentur, ex hujus sententiâ satisfacturos. Id gratum, & jucundum fuit Patribus, quorum pars maxima pacem exoptabat, spem tum primùm nacti ad hanc si fraus ab virorum Principum dictis abesset, perveniri posse. Ubi eâ de re consultatum, plerique omnes sensêre remittendos ad Regem qui antehàc ad eum iissent, cum hac virorum Principum professione. Sed de Nesmondo difficultas intercessit, postulantibus ut ne eò tum remitteretur viris Principibus qui videlicet suspectus esset suam Mazarino operam vendidisse, & cum hujus amicis col-

locutum fuisse. Sed grave Senatui visum sibi moderari velle viros Principes, quos magis quò Senatus censeat, eò adduci æquum videatur, cùm & id ipse Rex sibi faciundum sæpiùs existimet: frustrà se ab Administrorum regiorum impotentissimo dominatu liberare velle rem publicam, si hanc Principum virorum lubidini permittant. Visum igitur Nesmondum cum cæteris ad Regem remittere, qui hunc doceret de ultimâ quam diximus virorum Principum professione factâ cùm in Senatu, tùm in Urbis Ædibus, & in acta utrobique relata. 1652.

Ubi dimissus est Senatus, ac Patres Curiâ digrediebantur, allegati multitudinum duces, atque circùm Curiam dispositi ut in quemque inciderant, eos pulsare, Pacem inclamare, atque huic habendæ fœdus ab Senatu, Populoque cum viris Principibus pellendo Mazarino faciundum dictitare: admixti erant plebi milites ex virorum Principum exercitu, qui magis, ac magis hanc commovebant: quin & missæ hinc indè sclopetis glandes, ab quibus interiêre nonnulli, qui proximè Patres erant. Hi ubi cuique proximum fuit diffugêre, Prætor Urbanus a Aubrayus cum aliquibus Consiliariis in Castelletum recepit se, satis firmum ad propugnandum, nam & aderant qui defensarent Accensi soliti huic, atque aliis Urbanis Magistratibus præsto esse. Ignem admovere portis multitudo circumfusa parabat, ni præter Accensos hujus Urbis regionis Tribunus cum eâ cui præerat cohorte isthuc molientibus intervenisset, atque plebem amovisset: ad noctem seditio perduravit, indignantibus omnibus bonis hæc tam atrocia, gravia, fœda in rem publicam, ac singulorum salutem ab Principibus viris, & qui his faveant, factiosis fieri, ut animum ambitione flagrantem expleant.

a D'Aubray, Lieutenant Civil.

Postridiè Senatus decrevit, uti quæreretur in eos qui hesternam moverant seditionem, ac prætereà de famosis libellis, qui plurimi in vulgus eâ tempestate edebantur. Mercatorum Præfectus cum cæteris Urbanis Magistratibus apud Ædes Urbis publicas habito Consilio Tribunis, ac Centurionibus edixit, uti singuli cohortes, ac centurias ita paratas haberent, uti confestim quò esset imperatum, eas ducere possent: prætereà stationes circùm Curiam disponi placuit, uti Patres tutò posthac Senatum habere possent, pridiè Non. Septemb. Conventus civium ex omnibus Ordinibus Urbis frequentissimus haberetur, in quo de Senatûs, Populique salute consultaretur.

Ubi hæc apud Urbem agitabantur, intereà Condæus suas, atque Gastonis copias Stampis egressas accepit, quibus obviam profectus his cum viginti omninò equitibus inter quos Nemorosius, Rupifocaldus, atque hujus filius Marsillacus fuêre, apud Linasium occurrit, atque eas haud procul Urbe ad Clodoaldi-fanum duxit. Is locus uti Condæo tempus erat, stativis idoneus visus: nam detrectanti pugnam pontis ad Sequanam copia erat, quo subduceret exercitum, si potior hostis accederet, atque hunc interrupto, aut munitionibus clauso transitu prohiberet: prætereà vicinitas Urbis opportuna erat, sed dum eò moratur exercitus, villæ circumquâque direptæ, atque incensæ, atque alia ab mili-

1652. tibus pravè fieri solita magnam Condæo invidiam apud plerosque in Urbe conflavêre.

Haud desinebat tamen per Gualcurium de pace agere cum Mazarino, rem huic opportunam, quo inter factionis populares discordiam, ac lites sereret, aut aleret, earum rerum potentissimus artifex. De plerisque conditionibus cum Gualcurio conveniebat, in cæteris verò hærebat consultò, atque adeò rationem inibat, uti si ex usu esset irrita omnia forent. Mazarinus Fertæum Sannectarium Equitum Tribunum cum eo exercitu cui Imperator est, accersiverat, spem nactus post Caroli Lotharingiæ quondam Ducis discessum Condæi opprimendi, quâ maximè causâ Carolum abire, atque Regni finibus properè abscedere magnâ sicuti aiebant mercede studuerat, Condæo intereà se de pace auscultare simulans. Sed ne hic quidem seriò de pace agebat, cui videlicet integrum non erat quas contraxerat cum Hispanis necessitudines, ab iis discedere, quod quidem Mazarino haud occultum fuit.

Condæum tamen procul ab Urbe esse Hispani cupiebant, ut ne vi boni, rectique ab prauo, falsoque abduceretur. Neque enim quisquam & fidem in Principem, & caritatem in patriam, & officium in rem publicam facilè exuit. Quò Hispani, eódem & Condæa soror, & hujus amici Condæi animum ferebant, atque operæpretium ducebant hominem ab Urbe, atque ab hujus viciniâ deducere, ut ab Buttevillâ longiùs abesset, cujus amor suâpte naturâ pronum ad arma, tamen ad pacem inclinabat. Id & Aureliæ virgini molestum fuit, nam Condæum unum ulciscendæ quam ab Mazarino sibi factam rebatur injuriæ idoneum deputabat, qui videlicet hanc Regi nubere cupientem falsis pollicitationibus duxerat, ac postremò deluserat: quamobrem & copias quæ Condæo militarent scripsit, & pecuniam in belli sumptus promisit. Hæc, atque alia, ac maximè quod nullam haberet Mazarino fidem, quem dolo malo secum de pace agere suspicabatur, ut incautum iterùm deprehenderet, atque in carcerem conjiceret, Condæum ad bellum impulêre denique.

Huic, aut Contio fratri in Aquitaniâ, & qui horum sectam sequebantur, iis res nihilo secundiores, quàm ad Urbem fuêre: nam postquàm Harcurius apud Gondrinum per hyemem commoratus fuerat, atque ex hac omni regione quæ ultrà Garumnam est, collationes in belli sumptum voluntate Regis exegerat, Condomum, ac Mariæ-portum recepit, pulsis Condæi qui hæc oppida obtinebant præsidiis: præterea pulsi qui apud Brulham haud procul Aginno fuêre, ipsum Aginnum Harcurio deditum exacerbatis ex nupero Condæi conatu oppidanis, ubi apud eos præsidium introducere tentaverat. Ab Aginno Harcurius Isabonum fratris filium, atque unà Bugium Masem-Aginnensium oppidum ad Garumnam firmissimum dimisit, qui clàm propiores mœnia facti, in hæc applicitis scalis evasêre, atque oppidum improvisò cepêre, cæsis, aut captis omnibus qui eò præsidium agitabant, inter quos Lafagius in Lusignanâ cohorte Protribunus, atque Martignacus

fuêre, dein Monſegurium, ac Baſiliæ-fanum ultrò dedita. 1652.

Tum Harcurio viſum cum omni equitatu appropinquare Burdigalæ, quò magnas inter oppidanos diſcordias eſſe reſciverat, ſi qua fortè ſecta alterius odio (ut fere fit) deſertis virorum Principum partibus, ad regias tranſire vellet: prætereà mobilitas animorum in hac Urbe ſpem faciebat æquè tunc ad bonum, quàm antehàc ad pravum ferri poſſe: eò litteras ad Juratos, hi Urbani Magiſtratus ſunt, per Tubicinem miſit, quibus amiciſſimè Burdigalenſes hortabatur, ut ab armis diſcederent, atque ab Rege omnia quæ reſipiſcentibus digna eſſent, expectarent: ſed neque Tubicen receptus mœnibus, neque litteræ acceptæ, Contio qui in Urbe erat, Brezæâ, atque Condæâ prohibentibus. Ad Labredam Harcurius habebat caſtra, ſed Burdigalam propior factus Burdigalenſes excivit Urbe, qui inter macerias, atque hortorum ſepes, aliaſque locorum opportunitates eminùs glandibus rem geſsêre adversùm Harcurii equites, qui locis impeditis appropinquare nequibant. Igitur abire viſum, atque id Burdigalenſibus addidit animum, ut abeuntes perſequi auderent: ſed quæ claudebant agmen Salbovii, atque Codræi-Mompenſerii alæ malè habitos expulêre. Rionis oppidum ad Garumnam ultrò ſe Harcurio dedidit, in alterâ ripâ iter facienti, atque ad Marmandam eunti, quò navibus Garumnam traduxit copias, & quæ inter hanc, & Duranium amnem poſita eſt regio, eam eſt ingreſſus, ab quâ item neceſſarias ad belli ſumptum collationes exegit.

Apud Burdigalam tantæ fuêre diſcordiæ, factiones, ac ſectæ, uti quæ illìc facta fuerint, ea recitare non poſſemus abſque eâdem orationis perturbatione quæ in rebus gerendis fuit, atque adeò breviter dicemus Burdigalenſes uſquè ad mutuas inter ſe cædes, atque incendia inſaniſſe, Contium, & Condæam ſororem unis, Brezæam, & Leſnæum aliis fautores fuiſſe, dein ambas Principes fœminas quos fovere deberent incertas ſæpiùs inter tela civium, cum nonnullo vitæ diſcrimine verſatas, ut inſanientes, furentes, atque in mutuam perniciem ruentes inhiberent. Sed Condæa nihil antiquius habuit, quàm plebi, aut Ulmeæ cujus nominis rationem ſuprà diximus, adversùm Curiam Burdigalenſem favere, cui poſt Condæi diſceſſum omnem in manu rem publicam habere ſtudium fuerat: quod quidem minùs Condæi rationibus conducebat, quàm hanc penes plebem æquè, ac penes Curiam eſſe, quâ planè ex voluntate Condæus ſe uti poſſe diffidebat.

Quæ belli ſatias pleroſque omnes apud Lutetiam Pariſiorum ceperat, ea creſcebat in dies apud Patres maximè, propter terrorem ipſis nuper objectum ab Principibus viris, uti cogerent Senatum ſecum facere fœdus, atque unà cum populo belli ſumptus ſuſtinere: quod quidem contrà ſuadebat pacem quantocyùs facere, ita ut quâ ratione ad hanc perveniri poſſet, Patres circumſpicerent. Eo Senatus frequens habitus, in quo ubi Gaſto, & Condæus porrò profeſſi ſunt, ſe ab armis diſceſſuros, pulſo finibus Mazarino, atque Regis poſtulatis ſatisfacturos, viſum ad Regem adhuc mittere Neſmondum, ac Maiſonium Præ-

1652. fides, atque alios ex Senatu, qui huic apud Dionysii-fanum mandata hujus Ordinis exposuêre. Eò Rex consultò venerat, ut ex propinquo bonorum in Urbe studium ad pacem foveret, & cum his agere promptius foret. Ex itinere quibus copiis Fertæus Sannectarius Imperator erat, eas instructas, atque in acie stantes viderat, jucundum Regi adolescenti spectaculum.

Turena cum altero exercitu circùm Dionysii-fanum stativa habuit, atque ita magnam belli molem Senatui, Populoque Rex ostentabat, & ab omni abstinens maleficio clementiæ famam quærebat, quâ Parisinos ad pacem adduci posse Mazarinus sperabat: nam hæc benignitatis plena ratio collata cum virorum Principum in Senatum acerbitate, hujus animos Regi conciliare debebat. Sed satis honestè Senatus pacem se facere posse adhuc dubitabat, nisi unà cum viris Principibus, atque eâ lege, uti videlicet Mazarinus finibus pelleretur, quando hunc omnium malorum causam esse omnes arbitrabantur. Postremò tota vis belli non in Urbem, Senatum, Populumque, sed in virorum Principum exercitum versa est, quem profligare Mazarino consilium fuit, priùs quàm ab Belgio auxilia quæ per Gualcurium Condæus tunc cum maximè ad se mitti flagitabat, advenirent.

Virorum Principum exercitus apud Clodoaldi-fanum sicuti diximus stativa habebat, loco propter Urbis vicinitatem opportuno, ab quo Sequana ad Chalsæam quæ item ad amnem haud procul posita est, multorum millium circuitum, ac propè insulam in medio facit: hanc copiæ virorum Principum obtinebant, & ubique ad amnem, ac maximè apud Neuillium, & Chatovium, (nam in utroque loco pontes sunt) custodias disposuerant, ut ne quà hostis falleret. Is enim stabat ex adverso postquàm Rex Dionysii-fanum advenerat, quod propè ad ripam Sequanæ positum est. Eò si regii ratibus jungerent amnem, prælium effugere Condæus nequibat, quod huic iniquum fore videbatur cum duobus Regis exercitibus, quorum alteri vix copiæ suæ numero pares erant. Hic tùm ad Urbem, Tavanius Comes in stativis pro Prætore erat, cui nuntiatum est regios quod Condæus futurum suspicatus fuerat, ratibus jungere flumen. Continuò centum & quinquaginta pedites, ac tantumdem equitum eò ducere Govillam castrorum Præfectum jubet, atque deterrere pro virili, & arcere regios, donec ipse cum copiis pluribus subsequeretur.

Govilla re inspectâ mittit properè ad Tavanium qui nuntiet hostes jam ad insulam quæ in medio amne est, processisse, in adversâ ripâ tormenta esse disposita: Tavanius cum [a] Hollaco Comite, Scarsio è Melitensi Militiâ, atque aliis Ducibus, ac prætereà equitibus quos raptim coëgerat accedit, & coràm quid regii molirentur cognoscit. Sed hi ubi vident rem esse difficilem, prohibente ex adversâ ripâ hoste, nihil tum ultrà tentavêre. Tavanius relicto eò idoneo præsidio ad Clodoaldi-fanum redit, atque Condæum de regiorum consilio, atque conatu facit per litteras certiorem. Condæus ab Urbe cum amicis advolat, rem ipse

[a] Le Comte de Holac. Le Chevalier d'Escars.

cognoſcit, ac diffidens ſe poſſe denique regios arcere tranſitu fluminis, 1652.
ſeu quâ moliebantur, ſeu aliò, ex eorum qui aderant conſilio Clodoaldi-fano movere decrevit, quod adveſperaſcente jam die factum. Impedimenta primùm, atque tormenta, dein equites, pediteſque partim ponte cujus eò copia eſt, alii ratibus junctis traducti ad Urbem versùs contendêre. Sed ubi propè ad regios hortos pervenerant, ad ſiniſtram flexêre iter, atque Urbis mœnia circumagi agmen Condæus juſſit, qui intereà ad Gaſtonem adiit. Exercitum ante lucem Carentonium adventurum exiſtimaverat, ut hunc eò Matronam amnem traduceret, & quò Sequanam influit caſtra poneret, loco ſuâpte naturâ munito.

Sed quiſpiam ab Urbe Mazarinum quid ageretur monuit ſtatim, qui Turenam eſt hortatus uti ſubitò equitatum omnem paratum, & inſtructum juberet eſſe, atque ad Urbem versùs properare. Id factum ex ſententiâ, ita ut præmiſſi ab Turenâ equites ubi primùm luceſcebat, qui in agmine Condæi poſtremi fuerant, eos aſſecuti ſint in Dionyſii ſuburbio. Navaillius Comes Contii cohortem quæ claudebat agmen, ita eſt adortus, ut in congreſſu pleroſque cæderet, quod & factum in alâ equitum, quos ipſe Condæus regiis objecerat ad Templi Portam, dein per interiora ſuburbiorum pergente Condæi agmine iter facere, res huic tranquilla fuit. Intereà Fieſcum Comitem miſit ad Gaſtonem, qui nuntiaret adeſſe regios, ac ſe in Antonii ſuburbio reſtiturum, atque eò habiturum, ac muniturum caſtra: ſimul dimittit equites quaquaversùm ſpeculatum, uti de hoſte ampliùs cognoſceret: hi renuntiavêre regios paratos, inſtructoſque haud procul abeſſe. Continuò occupatis omnibus ſuburbii vicis, his extremis quà ad campos pertinent, foſſas obducit, munitiones exſtruit, atque hoſtibus objicit. Turena cum exercitu regio veniebat, atque ipſe Rex cum omni Nobilitate ſequebatur agmen: comitabatur Mazarinus fiduciæ plenus eâ die debellari poſſe: nam ab Urbe nuſquàm recipi Condæum, neque hujus copias certo credebat, ſicuti pridie receptæ non fuerant, annitentibus Mazarini amicis, ad quos tum miſit, qui bono animo eos eſſe juberent, ac maximè operam dare, uti portæ Urbis clauſæ eſſent, ſeu recipientibus ſe hoſtibus, ſicuti futurum videbatur, ſeu his qui egredi, atque ipſis ſubſidio venire vellent. Intereà Regem ad Caronnam Mazarinus ducit, edito loco poſitum, ex quo in vicinam quæ ad Antonii ſuburbium pertinet, planitiem deſpectus eſt, ut inde Condæi cladem ſpectaret. Turena in hanc planitiem deſcendit, manente ſicut in ſubſidiis Fertæo Sannectario, cum eo quem ductabat exercitu.

Tres maximè ad Antonii ſuburbium aditus ſunt, ad vicum videlicet, qui in medio eſt, quò Tavanius curabat: præterea ad alium vicum ab dextrâ, in quo Rambolieti villa poſita eſt, quò Nemoroſius: ac denique ad tertium vicum ab ſiniſtrâ, quò Clinchanus. His tuendis vicis, ac munitionibus, quæ in iis exſtructæ fuerant, Condæus Gaſtonis quam Celſitudinis appellabant, Septimaniæ, Valeſiam, Langeronis, Condæi, atque Æduorum, ac denique aliam ſeptimam cohortes diſpo-

1652. fuerat, & quò pedites defuêre, eò partem equitum collocavit, cæteros in subsidiis quà necesse foret, jussit esse, tormenta in fronte disposita: Turena post locata idoneis locis tormenta, quæ in vicos suburbii pilas mitterent, Prætorianos, Picardiæ, atque Maritimam legiones quæ in vicum majorem, Helvetios è Regis custodiâ, & cohortem suam qui in alterum vicum impetum facerent, procedere jussit.

At Condæus paucitatem suorum haud mediocri virtute, atque audaciâ sustentandam probè intelligens, atque in hoc quod impendebat prælio, non modò gloriam tot victoriis partam, sed & salutem suam verti, statuit unà cum Nemorosio, atque aliis quos unius turmæ instar circùm se habebat, ex fortissimis juxtà, ac nobilissimis paratam, insigne aliquid patrare, quod quanto longiùs esset ab hostium opinione, atque expectatione, tanto his terribilius accideret. Collecto igitur ad rem quam agitabat ingentem animo, in advenientes regios erumpit, atque torrentis in modum præcipitat: hi subitâ, nec opinatâ re perculsi tantam equitum tametsi paucorum procellam sustinere nequivêre: pedites erant qui adversùm equorum vim maximè si ex improviso advenerint, plerúmque infirmi sunt: itaque sternuntur, cæduntur, funduntur: ipse satis in præsentiâ fractum, atque contusum eâ parte hostium impetum existimans ad munitionem recipit se, uti reliquæ propugnationi provideret.

[a] Stuart, Marquis de Saint Megrin.
Clinchan.

Ad aliam quam in sinistrâ positam munitionem diximus, Jacobus [a] Stuartus Sammegrinus Marchio accesserat, quam Clinchanus defensabat: regii magnâ vi succedunt, sed ubi hostes haud timidi resistunt, ac primus illorum retusus est impetus, ibi verò segniùs, neque ex sententiâ ducis viri fortissimi, atque acerrimi rem gerebant, qui irâ, atque audaciâ præceps levis armaturæ regios equites qui in subsidiis erant, accersit, ac sese sequi jubet: dein angustum qui huic ab sinistrâ erat, vicum transversâ munitione clausum ingreditur, in quo glande ictus occubuit: similiter [b] Nantullietus, ac [c] Fuillouxius cæsi, vulneratus Mancinus, qui post paulò interiit, strenuus, atque ingentis adolescens animi, ac verè dignus eâ fortunâ cui Mazarinus avunculus hunc destinaverat: hæc virorum insignium inter regios cædes argumento est, hos eâ parte fortem rei publicæ operam navasse, tantam herclè ut hostes ægrè sustentaverint pugnam, ac ni Sammegrinus occubuisset, eâ regios perrupturos fuisse creditum: nam eò cæsi ex hostibus [d] Rupigifardus Marchio, Bossutus Comes Belga: vulnerati Tavanius, Jarzæus Marchio, Fortzius è Melitensi Militiâ, Cognæus Marchio, Melodunus vicecomes Arbalesta, Loressæus Baro, atque alii Nobiles.

[b] Le Marquis de Nantoüillet.
[c] Le Fouilloux.
Mancini.
[d] Le Marquis de la Roche-Gifard.
Le Comte de Bossut.
Le Comte de Tavane.
Le Marquis de Jarzé.
Le Chevalier de Fortz.
Le Marquis de Cognée.
Le Vicomte de Melun Arbaleste.
Le Baron de Loresse.

Ab omnibus partibus regii nihil suorum neque vulneribus, neque cædibus deterriti porrò acriter instabant, cùm iterùm Condæus turmâ suâ fretus erumpit, atque hostium impetum comprimit: hanc eâ die invictissimam esse regii sensêre, omnes conjurasse diceres, quidquid Imperator faceret, idem se pro virili facturos. Ille verò districto inter undequâque petentes Imperatorem hostes gladio versabatur, quà incedebat

debat viam cædibus, aut vulneribus obviorum hostium signans, ipse intactus ab glandibus, hastis, atque gladiis, inter quos singulis, atque universis terribilis agitabat: neque in tantis quæ circumvallabant periculis omittebat quid ubique faciundum perinde providere, atque imperare, ac si ab omni alio negotio vacuus esset. Isthuc enim huic singulare est, ut in medio prælii tumultu, ac dubiis, & asperis rebus quid factu optimum sit, judicet, imperet, ac factum reddat, haud secùs ac si priùs, frequenti Prætorio per otium consultatum fuisset, cujus rei laudem nullum antehàc Imperatorem æquè ac Condæum promeruisse memini. 1652.

Sed regii ab primâ, secundâque Condæi eruptione restitutis ordinibus, atque animis, prætereà integris subsidio venientibus, tantùm virtute profecêre, uti quæ objecta erat Vincennas versùs munitio, eam perrumperent, ac transcenderent denique, & ad forum quod in medio suburbio est, instructi pervaderent. Ibi verò Condæus cum suâ nobilium turmâ, & cum suâ, atque Angiani filii equitum alis tertiò impetum adversùm regios fecit, qui tantæ hominis virtuti impares retulêre pedem, malè mulctati plerique, & quod ad forum usquè occupaverant loci, id omne, atque ipsam munitionem deseruêre.

Sed aliam regii tenebant ab dextrâ munitionem occupatam ab Navaillio Comite, in eo vico ad quem Rambolieti villa posita est: hostes pro virili ut ne ultrà progrederentur, prohibebant, atque eò Germanorum cohors bonam Condæo navaverat operam: sed diuturno labore fatiscebat, prætereà Navaillius vicinas munitioni ædes, hortosque, sclopetariis compleverat, qui per ædium fenestras, aut per murorum qui hortos cingebant, facta repentè cava, glandibus hostes infestabant: eò Condæus advolat, cui aderat Nemorosius, omnis quam ille eâ die adeptus erat gloriæ particeps: sed tum Belfortius his intervenit, ut ne rei tantæ quæ gerebatur expers esset. Condæo sustentare suos atque regiorum exemplo in propinquis ædibus, hortisque sclopetarios collocare satis in præsentiâ videbatur, ut ne illis ultrà progrediundi in suburbium facultas esset. Sed Belfortio si id fieret nullus ostentandæ virtutis locus erat, cujus tot eâ die exempla edidisse Nemorosium cessante se suprà quàm dici potest, homini ægrè erat, nam inter ambos porrò fuêre simultates, quæ in alterius perniciem denique evasêre, sicuti posteà memorabimus. Eo Belfortius Condæo autor fuit, uti pedites ad munitionem huic summâ vi oppugnandæ, ac pulsis ab eâ regiis recipiundæ ire juberet, quibus cum omni comitatu suo, qui tum fortè frequens, & Principum virorum, ac cæteræ nobilitatis fuit, adesset ad rem patrandam adjutor. Condæus tametsi aliter sentiebat, cum tamen eâ die in unâ audaciâ suam, suorumque salutem positam esse crederet, Æduorum Legionis manipulos præire ad munitionem jubet: sed hi hujus diei labore defatigati restitêre, ac secundùm muros uti regiorum glandibus, qui ab fenestris occupatarum ædium mittebantur, minùs opportuni essent, collocavêre sese. Tum fortè accidit uti Germanorum equitum ala glan-

1652. dibus regiorum infestata recederet Condæum versùs : hic arbitratus novos hostes esse, qui in suburbium irrupissent, ad eos versùm iit, sed subitò quinam essent, cognovit. Intereà regii ab ædium fenestris haud cessabant glandibus infestare hostes qui in vicis erant, atque idem ab occupatâ munitione faciebant : quam adeò visum Belfortio oppugnatum ire, atque hâc regios pellere, quando aliter animum ex alienâ virtute anxium explere nequibat.

Igitur ipse, ac Nemorosius, Rupifocaldus, ac Marsillacus ejus filius rem ausi incredibilem omissis equis, districtisque gladiis in munitionem faciunt impetum ; qui hanc defensabant eos fundunt, fugantque, munitionem ipsi obtinent, quos inde pellere nulli ex regiis cominùs tentavêre, sed eminùs modò glandes in superstantes munitionem misêre, inter quarum grandinem Nemorosius duo vulnera in manu dextrâ, Rupifocaldus unum sub oculis accepit : ita Belfortius de sororis viro, Marsillacus de patre, quemadmodum hos abducerent, soliciti erant, jamque regii properabant accedere, uti vulneratos, atque integros simul caperent, cùm Condæus opportunè illis cum frequenti de quo diximus nobilium, juxtà ac fortissimorum hominum comitatu præclarus intervenit, atque viam inter hostes, quà se in tutum reciperent, tantùm de se meritis amicis fecit : eò Guitaldus, Berzena Rupifocaldi cliens, ac Martiniera vulnerati sunt ab glandibus, quas ex occupatarum ædium fenestris continuò mittebant regii.

Post tam atrocem regiorum oppugnationem, neque minùs fortem hostium propugnationem, ab utràque parte sicuti ex composito cessatum, tantaque omnes prælii satias ceperat, uti de reficiundis magis animis, corporibusque, quàm de reliquo prælio cogitarent. Hæ velut induciæ regiis spatium dedêre aciem restituendi, atque ordinandi denuò, quod in duo veluti cornua factum est, quorum alterum ad majorem suburbii vicum, alterum ad eumdem quem diximus in quo Rambolieti villa est tendere, & utrobique prælium instaurare velle videbatur. Intereà Parisini apud Urbis Ædes publicas altercabantur, utrùm Condæum cum copiis recipere mœnibus, an sicuti belli civilis autorem, fautoremve regiis cædendum permittere deberent, nam eò res denique reditura videbatur.

Dum isthæc domi, forisque agebantur, Aurelia virgo Gastonem patrem docebat planè necesse esse Condæo properè subvenire, neque committendum uti virum Principem sibi propinquum, cum quo ipsi tantæ necessitudinis causæ sint, prætereà fœdus, ac belli pro re publicâ suscepti societas, hanc ita sustentantem, ut in ejus maximè virtute, atque audaciâ eâ die stetisse videatur, vinci ab Mazarini satellitibus sinat. *Quæ adversùm hunc Radesianus narret, atque ipsi, ac Senatui, Populoque persuadere nitatur, ea ex privato hominis in Condæum odio conficta. Si Condæus cum Mazarino congrueret, nihil opus fuisse tam cruento quod eâ die fiat prælio, in quo ex utràque parte insignes viri ciciderint, quod indicium sit nihil amplius inter Condæum, & Mazarinum esse, quàm quod videatur, & sentiatur, odium*

grande videlicet, isthinc rei publicæ, illinc familiaris per hujus damna augendæ, atque alterius alterum fallendi de pace per simulationem agendo studium. Si Condæus victus erit, deletæque hujus copiæ, nullam Gastoni reliquam spem nisi in suâ cum Rege propinquitate, quod quanti Aula semper fecerit, ipsum satis scire. Quamobrem si se salvum, & honestum, atque item rem publicam salvam velit, continuò opitulandum Condæo, cui jamiam pereundum sit, ni properè Gasto, hunc atque ejus copias recipi mœnibus jubeat, atque eo pacto hostium qui longè numero præstent, conatibus subduci. Eâ gratiâ cives arma capere, & ad B. Antonii portam adesse oportere, uti quod facto opus sit, id tuto fieri possit. Ituram igitur se si ipsi videatur, ad publicas Urbis Ædes, atque isthuc ejus verbis imperaturam. Simul annuente Gastone proficiscitur: Urbani Magistratus virgini auscultavêre, ac cives ingenti studio arreptis armis quò jubebantur, properè contendunt. 1652.

Ingens enim admiratio Condæi virtutis, atque audaciæ omnium animos ceperat, quem inter pericula præclarum, atque ferocem eâ die versari fama per Urbem ferebat: nihil enim in tantâ propinquitate fiebat, quod non subitò plerique rescíscerent: simul miseratio tot nobilium, qui cæsi fuerant, & quorum corpora plebes referri videbat, ejus animos homini magis conciliabat: postremò qui vulnerati fuerant, magnifica, ac propè incredibilia de Condæo narrando plebis in eum studium accendebant. Itaque nullo negotio recipiuntur mœnibus Condæi primùm, atque omnis exercitûs impedimenta: dein ubi receptui cecinit, copiæ ex disciplinâ iis quos insederant locis deductæ intravêre Urbem, Condæo ipso inter postremos cogente agmen. Aurelia virgo ubi Condæus copias deducere cœperat, conspicata regios ad suburbium versùs venire, ab Bastiliâ arce tormentis emitti in eos pilas jubet, quibus perterrefacti restitêre. Tormentorum strepitus primùm Mazarino persuasit, Urbem Condæo infestam esse, & ut in adversis plerúmque solet, misero, victoque insultare plebem: sed factus certior longè aliter hanc sentire, & ipse receptui cani jussit.

Eâ ipsâ quâ pugnatum est die Condæi copiæ pontibus qui ad Urbem sunt, Sequanam traductæ haud procul ab Victoris suburbio castra habuêre. Ipse magnificus in Urbe, atque Senatui, Populoque acceptissimus nihil non ab his impetraturus videbatur. Eo inter factionis principes consultatum, quem ex populi secundâ voluntate fructum capiundum esse potissimum censerent. Consilium in publicis Urbis Ædibus haberi visum, eò Gastonem, & Condæum adesse, atque omni ope enitendum, uti Urbs cum his fœdere conjungatur, dein uti Senatus Gastonem Regi Legatum in Urbe, atque in omni Regno esse velit, donec Mazarinus in cujus potestate sit, abigatur.

Sed Aurelia virgo de Condæo, atque hujus copiis periculo ereptis læta, atque præclara huic porrò favere, atque bellum civile alere quantùm ipsa posset, decrevit, cumque infensissima Mazarino esset, rationem iniit, quâ hujus amici, atque fautores dignosci possent: eo cunctos qui unà cum Gastone patre, atque Condæo rei publicæ studerent, ali-

1652. quid paleæ ſuprà ſe loco conſpicuo geſtare juſſit, quod ipſa cum omni familiâ continuò fecit, atque hujus exemplum ſecuta omnis civitas eſt, ita ut cujuſcumque modi, atque ordinis viri, ac fœminæ hanc partium teſſeram ſi ſe ſalvos, atque honeſtos vellent, geſtare cogerentur: nam qui fortè ſine hac per Urbem commeavêre, ii ingens ab plebe ad malefaciundum pronâ diſcrimen adiêre. Id Gaſtonis patris juſſu, atque ex Condæi ſententiâ ab Aurelia factum aiebant, atque ad ea pertinuiſſe quæ poſteà facta ſunt.

Ambos ſuprà diximus Senatum perterrere voluiſſe, uti ſecùm faceret fœdus: nam quæ in Patres tumultuosè antehàc facta fuerant, cùm ab plebe, tùm ab aliis qui in veſtibulo Curiæ allegati fuerant, eò pertinuêre; neque aliâ causâ Conventum poſt nuperam in Antonii ſuburbio pugnam apud Urbis Ædes habitum iri decreverant, quò ipſi ambo ad futuri erant. Hunc & Senatus item habendum ſicuti ſuprà memoravimus, decreverat, ſcilicet uti conſultaretur, quo pacto poſthàc tutò haberi, neque ab quoquam agere, ac decernere quod in rem publicam videretur, prohiberi poſſet: ſed & in hujus quanta tum erat perturbatione quonam modo priſtina ipſi quies redderetur quærendum videbatur: eo cunctos Urbis Ordines hortari placuit, uti quoſdam in hujus Ædes publicas mittere vellent, habendo Conventui, cui Hoſpitalius Præfectus Urbi adeſſe, atque huic præeſſe debebat.

Iſthæc non omnino congruebant cum virorum Principum conſiliis, quæ de fœdere non modò cum Senatu, ſed & cum Populo ſanciundo inierant, atque uti Gaſtonem in omni Galliâ univerſæ rei publicæ gerendæ Regi Legatum eſſe vellent. Quò uti Populum adducerent, ſicut antehàc Senatum, ita & futurum Conventum per homines è plebe, atque ex copiis ſuis perterrefacere decrevêre: hi eâ gratiâ in foro quod ante Ædes publicas eſt, quâ die Conventus habitus, adfuêre. Manè Gaſto Stampæum Fertimbaltium Equitum Tribunum miſerat ad Hoſpitalium, qui nuntiaret ſe poſt meridiem ad Urbis Ædes cum Condæo unà venturum, intereà cupere ſe nihil conſultari, præterquàm de eo cujus gratiâ Conventum haberi Senatus decreviſſet, ac dari hujus Legatis qui ad Regem ierant, redeundi ad Urbem ſpatium, quos magna ſpes eſſet omnia bona allaturos.

Conſultò Gaſto, atque Condæus cum frequenti comitatu quartâ modò poſt meridiem horâ ad Urbis Ædes venêre, ut ne ſpatium foret, ubi ab his diſceſſiſſent, quidquam conſultandi, nedum decernendi. Plebes cùm allegata, tùm quæ ſcire percuperet quid in Conventu decerneretur, multa in forum deſcenderat, omnes paleam ferebant, ex quâ varia quæ ad ornatum virorum, mulierumque pertinerent, qui talia venumdare ſolent, confecerant. Ipſe Gaſto ſicut alii paleam gerebat, cui ad Urbis Ædes advenienti proceſſit obviam Hoſpitalius, dixitque comiter, mirari ſe hunc ad Regis Ædes (nam quæcumque loca publica in Urbe, atque aliò in regno ſunt, ea omnia Regis eſſe cenſentur) venire cum hac partium teſſerâ, quam ſibi haud ſatis probari Gaſto

respondit; neque eo minùs hanc sibi præbitam accepisse. 1652.

Dein ingressus conclave in quo Conventus habebatur, ubi assedit gratias Parisinis agit de receptis suis, atque Condæi in Urbem nuper copiis, omnem operam pellendo Mazarino porrò pollicetur, paci præterea cum Hispanis conficiundæ, atque restituendæ quæ tam fœdè labefactata sit, rei publicæ, postremò sibi omnes Urbis rationes ubi belli civilis conditionibus desinendi potestas erit, potissimùm curæ fore: id brevî factum iri si Aula sentiat Urbem secùm, & cum Condæo sicuti res moneat, planè congruere. Eadem propè locutus est Condæus, quibus Hospitalius breviter respondit, Urbem idem adversùm ambos porrò studium habituram, ac post eorum ab Conventu discessum de his quæ dixerint consultatum iri. Idem respondit Faber Mercatorum Præfectus, cujus primæ partes in Urbis Consilio sunt, ubi per Præfecti Urbis absentiam quod fieri sæpiùs solet, habetur, neque ubi adest huic unà cum illo moderari desinit. Nondum egressis Principibus viris ab Rege Tubicen advenit, cum litteris, quibus jubebat ad Nonas Sextiles Conventum rejici: eo certè qui ad Regem ab Senatu ierant, iis spatium sicuti Gasto se cupere significaverat, dabatur ad Urbem redeundi, neque de re publicâ quidquam tum consultandum videbatur, atque adeò qui aderant iis territatis nihil opus fuit: sed cum Gasto, atque Condæus fœdus inter se, ac Senatum, Populumque fieri posse diffiderent, nisi utrisque injecto metu, quod eâ gratiâ decreverant, ab eo minimè discessere.

Primùm his septo quo Consilium habebatur egredientibus, è seditiosorum grege quispiam paleam Hospitalio qui Gastonem officii causâ prosequebatur, exhibet, ut hanc sicuti cæteri gestaret, quam aspernatus Hospitalius ait, unâ se Gastonis verecundiâ prohiberi, quo minùs hunc ab fenestris Ædium in subjectam plateam præcipitem dari juberet. Dein viri Principes Ædibus Urbis egressi dixêre multitudini quæ adstabat, in his omnes Mazarinistas esse, quod signum tumultuandi fuit. Continuò enim in Ædium fenestras missæ glandes, & qui ad harum portas, & circumquàque in statione fuêre oppidani armati, ii subitò diffugêre: multitudo verò arreptâ quæ in navibus proximis erat materiâ, hanc ad fores Ædium comportat, accenditque.

Hospitalius ante aulæ quæ propior Ædium portam erat, fores trabes prægrandes, validasque disponi transversas jubet, uti firmam munitionem efficerent, quâ freti sclopetarii ipsius Hospitalii, cujusmodi Præfectus Urbi habere solet custodiæ causâ, egregiè propugnavêre. Intereà aliis foribus postico Ædium seditiosi ignem intulêre, qui cùm hos ipsos ab ingressu arceret, huic alimentum quod satis esset, subministrari Hospitalius jussit, ita tempus ad noctem trahebat, cujus beneficio se, atque alios sperabat evasuros, ac tum denique tumultuandi tædium multitudinem capturum. Condæum ferunt apud Gastonem tum fuisse, cui ubi nuntiatum rem ad omnium qui in Ædibus Urbis erant, internecionem tendere, subitò egredi, atque eò properare vo-

1652. luisse, ut hos periculo eriperet, ac tanto beneficio devinctos haberet, sed Gastonem prohibuisse, sicuti periculosum duceret, Condæum sese insanienti multitudini objicere, seu tantum hujus meritum in eos qui oppugnabantur, esse noluerit. Postremò Aurelia virgo seu sponte suâ, seu patris jussu assumpto secum Belfortio ad Urbis Ædes iit, horâ post meridiem decimâ, quæ multitudinem dimisit, & qui in his usquè manserant, iis saluti fuit.

Quidam quia plebi haud ignoti erant, se per mediam multitudinem tutò evadere posse confisi graviter offendêre, nam *a* Grassius Luardus Magister libellorum, Petrus Ferrandus Janvrius in Senatu Consiliarius, Robertus Miro Magister in Rationum Curiâ fœdè cæsi ab plebe sunt. Hospitalius priusquàm Aurelia virgo adveniret, sub alienâ veste, atque alieno nomine evaserat, ac post paulò discessit ab Urbe, & ad Regem iit, qui hunc collaudatum in Campaniam dimisit, in quâ hunc Condæo, dein Contio Legatum fuisse antehàc diximus. Sed ab eâ die factio languescere cœpit, discedentibus ab hac plerisque, ubi vident nihil peius se ab Aulâ, atque ab ipso Mazarino quem omnibus diris devoverant, quàm ab his qui se rem publicam restituturos prædicarent, perpeti posse: nihil enim hominibus vitâ, atque libertate carius est, quæ utraque non in plebeiis, sed in uno libellorum Magistro, in uno ex Senatu, in uno ex Rationum Curiâ violata fuerat. Biduò post Consilium in Urbis Ædibus est habitum denuò ab paucis è virorum Principum factione, cæteris qui huic adesse solent, eò venire abnuentibus, ac maximè Mercatorum Præfecto Fabro, in cujus locum suffectus est Brussellus, simul & Belfortius Urbi ab ipsis viris Principibus Præfectus est creatus.

a Le Gras du Luard. Ferrand de Janvry. Miron.

Dein ubi primùm Senatus est habitus, eadem in Curiâ, quæ in Urbis Consilio infrequentia fuit, & cum ne unus quidem ex Præsidibus adesset, qui de more præesset Senatui, illius vicem subiit *b* Cavalierus antiquior ex Consiliariis. Gasto, Condæus, ac Belfortius aderant, quibus coràm orationes habitæ graves de nupero tumultu, ac cædibus, quæ nihil in Urbe tutum, ac sanctum esse argumento essent, cum ipsos Magistratus sua dignitas adversùm perditorum hominum furorem haud satis texerit: decretum tamen ex sententiâ Gastonis, ut ne quis ex Senatu Urbe decedere vellet, & qui aberant, ii quamprimùm redirent, operam rei publicæ navaturi. Quæ Senatus ubi regii antehàc propè omnes ad Urbem aditus obsederant, de commeatibus, frumento, pane, atque aliis, quæ ad quotidianum populi victum pertinent, decreverat, eadem uti tum fierent decrevit, atque uti de rebus hujuscemodi Consilium apud Urbis Ædes institueretur, postremò de nuperâ seditione diligenter ab Joanne *c* Laisnæo, & Petro Gilberto Senatoribus quæreretur: id maximè Gasto, Condæusque postulavêre, uti seditionem hanc nihil ad se attinuisse omnes cognoscerent. Cùm tamen Condæus se vulgi studia amisisse sentiret, neque suas opes satis firmas uti tanti quod impendebat belli molem per se modò sustinere posset, Battevillam qui

b Chevalier, Doyen de la grãde Chambre.

c Laisné. Gilbert, Cõseillers.

tum apud Sebastiani-fanum erat, huic oppido propiùs Galliæ fines Præfectus, certiorem facit, quo loco res suæ essent, idem ad Hispanos in Belgio scribit, uti sibi succurreretur: Battevilla Philippum monet res Condæi in angusto esse, qui adeò auxilii ageret. 1652.

Eâ tempestate ab Indiâ Classis Hispanica Gades advenerat, quæ magnam auri, argentique vim advexerat, quo faciliùs Philippo fuit aliquid Condæo curare pecuniæ, quâ maximè indigebat, quando uti quidquam in belli sumptum suppeditaret Senatus, Populusque adduci nequibat. Sed ab Belgio *a* Fuensaldanius Comes cum exercitu Chalnim venit, oppidum ad Esiam positum, vix bidui itinere ab Urbe, quò stativa habuit, loco amœno, atque ad commeatûs habendos, cogendosque ex omni circùm fertilis soli regione opportuno. Id sufficere visum Hispanis, qui dum auxilia fovendis modò partibus idonea viris Principibus subministrant, rem omnem parcendo corrupêre: nam inopiâ pecuniæ hi Senatum, Populumque territare coacti sunt, quo fœdus secum facere vellent, ac pecuniam in belli sumptus suppeditare, quæ res contrà pacis studium in omnium animis accendit.

a Le Comte de Fuensaldagne.

Cessantibus igitur Hispanis, nam eorum ad Chalnim adventus nihil, aut parùm ad rem faciebat, item utrimque circùm Urbem cessabatur, alteris ad Dionysii-fanum, alteris ad Victoris suburbium, circúmque castra habentibus, atque ita per otium de pace agebatur. In Urbe plerique omnes de suo in Mazarinum odio aliquantùm remiserant, neque tamen pax fieri posse videbatur, eo manente ad Aulam, aut in regni finibus, quia hic unus belli movendi, gerendique titulus fuerat, ab quo discedere haud satis honestum erat. Igitur eò res redibat denique, uti Rex de Mazarini discessu viris Principibus, Senatui, Populoque animum expleret, quo tandem ab armis discederent, atque id saltem, ab Senatu, Populoque factum iri non dubitabat, adeóque pax propè explorata erat: nam viri Principes ab Senatu, Populoque destituti vix quidquam operæpretii porrò facere poterant: cæterùm si Mazarinum pelleret finibus, hunc quamprimùm id sine rei publicæ damno fieri posset, in Aulam revocare consilium fuit, sicuti posteà videbimus.

Jamdiù Nesmondus, ac Longolius Præsides, atque alii ab Senatu ad Regem missi apud Dionysii-fanum morabantur, opperientes quid ad Senatûs quæ ediderant mandata respondere vellet: postremò id factum ab Molæo Procancellario his fermè verbis. *Tametsi Rex probè sciat Mazarini discessum eo peti, uti si hunc deneget, eadem hæc belli porrò gerendi causa sit, quod nihilo minùs ut ipse abierit, factiosos gesturos certo sciat, sicut antehàc fecerint: tamen ut animum expleat iis, qui hunc omnium malorum causam esse arbitrantur, adduci se denique, uti Mazarinum abire sinat, jamdiù se de profectione fatigantem. Hanc igitur certam esse, ubi provisum fuerit, ut hujus discessu rei publicæ sua quies constet. Velle igitur Regem qui ab Senatu ad se missi sint, iis ut hunc de hac sententiâ suâ ac viros Principes faciant certiores, moneantque ut & hi ad se mittant, quibuscum agatur: commoraturos intereà apud Dionysii-fanum Nesmondum, Longolium, atque alios ex Senatu.*

1652. Ad hæc ubi in Curiâ sunt recitata, Gaſto, *Nihil opus eſſe* reſpondit, *quoquam ab ſe ad Regem miſſo, quando neque agendum quidquam, neque poſtulandum habeat, omnia in Mazarini ab regni finibus diſceſſu ſibi eſſe poſita, quod ubi factum fuerit, ſubito arma poſiturum, ſicuti toties profeſſus fuerit, & firmaverit fidem. Mitti ab ſe quempiam eo Mazarinum cupere, uti conditiones ultrò, citròque ferantur, de quibus agendo, tempuſque terendo quæ auxilia, atque præſidia rei publicæ adventura ſciat, iis moram injiciat, ac ſuſpiciones inter eos qui hanc ſalvam volunt, more inſtitutoque ſuo ſerere pergat. Conſulto retentos tamdiù qui ab Senatu miſſi ſint, dein datum bis denique ambiguum, & qui bonorum ſpem fruſtretur, reſponſum. Quid enim aliud providendum niſi ut abeat, quo rei publicæ ſua quies conſtet? Pellendo igitur quando abire nolit, Mazarino, Senatu, Populoque ſibi conjunctis opus eſſe: quod ubi ille factum reſciverit, tum fore uti quod velle ſe abire nunc ſimulet, id verè ſibi faciundum eſſe ſentiat.* Eadem Condæus dixit, & quod profeſſus fuerit, de ponendis ubi Mazarinus finibus deceſſerit, armis, ſatiſque Regi faciundo, in eo ſe porrò firmiter, atque conſtanter manere.

Quibuſdam rei maturandæ placebat, ubi primùm Aulâ Mazarinus diſceſſiſſet, tum ſaltem mitti quoſdam ab viris Principibus ad Regem, quibuſcum conveniret, quo pacto huic facerent ſatis: poſſe enim hos nullo ſuo damno id poſt hujus ab Aulâ diſceſſum facere, quod ubi finibus egreſſus fuerit, faciundum denique videatur, ſed id obfirmato animo Condæus abnuit. Poſtremò decretum eſt, ſcribendum ad Neſmondum, & Longolium, atque alios, uti Regi de pellendi Mazarini conſilio gratias agerent, atque id uti properè fieret, operam darent: viri Principes Senatûs rogatu ad eoſdem ſcribere vellent, ſeſe quod receperint, ac profeſſi in Senatu fuerint, de ponendis ubi Mazarinus finibus exceſſiſſet, armis, & quidquid Rex ſignificaverit antehàc, ab ipſis fieri velle, id ſe ſedulò, atque obedienter facturos: ubi hæc ad ſe ſcripta, atque mandata Regi expoſuerint, atque ipſe reſponderit, ad Urbem redirent, adeſſentque in Curiâ ubi Patres de omni eâ re conſultaturi eſſent.

Eâ die & jactata quædam in Senatu de tumultu, ac cædibus, quæ nuper & pro Curiâ, & pro Urbis Ædibus patratæ fuerant, dictitatumque vix ſatis liberos, ac ne tutos quidem in ſententiis dicendis Patres eſſe. Gaſto id ſibi ſummo dolori fuiſſe reſpondit, quod quidem omnes ab naturâ ſuâ, atque ab omni anteactâ vitâ, ac ratione alienum exiſtimaturos confidat. Neſmondus, Longolius, atque alii miſſi ab Senatu, quæ viri Principes, & quæ Patres ad eos ſcripſerant, ea Regi ordine dixêre. Qui ſcripto reſpondit, *Mirari ſe, cur viris Principibus grave ſit, ad ſe mittere qui doceant, quo pacto, & quando quæ antehàc ab his fieri ſe velle ſignificaverit, & quæ ſedulò ſe, atque obedienter facturos receperint, ea exequi conſilium ſit: rei publicæ enim maximè intereſſe, uti Condæus certiorem ſe faciat, quam ad diem, quove modo ab fœdere quod cum Hiſpanis hoſtibus iniit, ſit diſceſſurus, cùm plures legerit ipſius interceptas ad eos litteras, quibus etiamtùm hos accerſat, ſicuti perpetuorum Galliæ hoſtium operâ pax, & quies rei publicæ parari poſſit, ſatiùſque ſit in patriæ viſceribus hoſtium arma, quam Mazarinum*

habere,

habere, qui hos tam acriter usquè oppugnaverit. Sed quando Senatui, Populoque persuasum sit, hunc esse omnium malorum causam, nihil se ab eo quod sit pollicitus, discedere, neque hujus discessum differre in id tempus velle, quo cuncta quæ priori suo responso continentur, confecta sint: cupere modò ut horum conficiundorum priùs ratio ineatur, atque eâ gratiâ ad se viri Principes mittant, qui hujus rei facultatem habeant: intereà ipsi Præsides, atque alii ab Senatu missi maneant in Aulâ, opperientes quid viris Principibus sententiæ futurum sit. 1652.

Venit post paulò Servianus ad Præsides, atque alios ex Senatu nuntiatum Regis verbis perindè huic fore, si viri Principes quod ad se attineat, id per illos agi vellent, ac si alios eâ gratiâ mitterent. Sed Nesmondus, Longolius, atque alii cum Rex ad Esiæ-pontem ab Dionysii-fano iturus esset, ad Molæum Procancellarium adière, ut hujus operâ ne eódem proficiscerentur, ab Rege impetrarent: huic primò satis placuit eos apud Dionysii-fanum manere, opperientes mandata virorum Principum, ac Senatûs, de quibus Regem facerent certiorem: dein mutatâ repentè sententiâ ad Esiæ-pontem uti venirent Rex per litteras jussit: sed hi rescripsêre supplicantes ut ejus voluntate sibi ad Urbem redire liceret, atque eò singulis sui obire munia Magistratûs, cum cujus rei gratiâ ab Senatu missi fuerant, de eâ sibi reddenda ratio huic Ordini esset, decretum enim acceperant, quo ad Urbem continuò redire jubebantur.

Jam anteà Senatus tantæ quam apud Dionysii-fanum agitabant moræ tædio hos ad Urbem redire debere censuerat. Quamobrem Condæus cum equitibus quadringentis eò versùm contenderat, ut hos tutò ad Urbem reduceret. Sed ipsis nihil tanto præsidio opus erat, quibus nulla vis fiebat, aut parabatur, sed qui expectabant, ut ad litteras quibus sibi ad Urbem redeundum esse Aulæ significaverant, rescriberetur, atque id ipsis Regis voluntate facere liceret. Postridiè tamen accepto de suo reditu Senatus decreto ad Urbem sunt profecti: reduxêre Gasto ipse, Condæus, ac Belfortius cum duobus armatorum millibus, ut illis quidpiam ab regiis metuendum fuisse, imperitæ multitudini ostentarent.

Quâ die Legationem erant renuntiaturi, præter Viros Principes vocati in Senatum sunt Petrus Seguierus Cancellarius, Pares Franciæ, Urbis Archiepiscopus, atque alii quibus in hoc Ordine sententiæ dicendæ jus est. Cancellarius non adfuit, causatus se nulla Magistratûs sui munia post suum ab Aulâ discessum obiisse. Sed Rex gravibus de causis, ac magnoperè ad rem publicam pertinentibus Senatûs Legatos ad Esiæ-pontem venire jusserat, quod & ipsi cum cæterâ Legatione renuntiavêre Senatui: at hæc gravia, atque ad rem publicam pertinentia quando scripto nihil de his demonstrabant, neque quidquam Rex ad Senatum scripserat, commenta, & artes Mazarini esse plerique dixêre, atque adeo rectè, atque ordine fecisse Legatos, ubi ad Urbem redierant, ac Senatui paruerant.

Rex autem hos in Aulâ adesse volebat, ubi in hujus Consilio decerneretur, uti Quæstio de nupero tumultu, seditione, ac cædibus, de

1652. Ædium Urbis publicarum oppugnatione, atque harum incendio tentato diligenter haberetur, ita ut palàm fieret, quinam tantorum, ac tam atrocium facinorum autores, participes, conscii, atque huic culpæ affines essent, ut in eos lege ageretur: Brussellum contra jus, fasque Mercatorum Præfectum creatum, cujus si quæ munia posthàc obiret, capitis reus foret: quidquid ab Calend. Sextilibus in Senatu, aut in Urbis Ædibus decretum, factumve esset, id pro non decreto, factove haberetur, sicuti quæ posthàc decernerentur, fierentve, usquedùm Magistratus qui tumultûs, seditionis, ac cædium causâ abierant, in Senatum, Præfectus Urbi, ac Mercatorum Præfectus in Ædes Urbis publicas redirent: postremò ut ne pecunia quæ solvendis urbanis usuris curari solet, in potestate rebellium esset, qui hac in rem publicam abutantur, atque in belli civilis sumptus, quod Hispanorum maximè, atque aliorum peregrinorum militum operâ gerant, hæc eò adveheretur, quò Rex agitaret, ut illîc ab ipsis qui hanc administrare solent, rectè creditoribus solveretur, Urbani Magistratus eòdem venirent post triduum, ex quo id Decretum promulgatum foret. Hoc decreto Mazarinus, ac cæteri Administri occurri posse sunt arbitrati virorum Principum, atque factiosorum in Senatu consiliis de Prorege, aut Regis Legato in omni Regno creando. Nihilo seciùs tamen ea res in Senatu acta denique est, consultatumque de summâ Potestate, penes quem tantisper foret, donec Mazarinus finibus pelleretur. *Iniquum enim penes hospitem, atque advenam, qui hostis ab Senatu judicatus sit, hanc esse diutiùs: exuendam tandem aliquando diutinam quam passi simus ab Administris servitutem, quâ non modò Senatûs, Populique, sed & ipsorum Regum libertatem oppresserint, pro lubidine leges imperando, sicuti nihil ad illos pertineant.* Tantum eâ tempestate in Mazarinum odium fuit, ac tantùm aliis quàm Regibus parendi sicuti per novissimorum tempora factum fuerat, præ nimiâ quemadmodum Senatui videbatur, Administrorum audaciâ tædium, ut huic mori finem facere hic Ordo vehementer vellet.

Eâ gratiâ rem planè insolitam aggressus est, neque tamen in tanto prudentissimorum hominum numero inventus est quisquam, qui hanc sibi disturbandam existimaverit. Quidam Gastonem Regentem creandum censebant, quo nomine penes quem Regni Procuratio quandoque est, eum appellare solemus: alii hujus Imperii nomen ulli tribui posse negabant, nisi per Regis aut pueritiam, aut captivitatem, aut insaniam, quæ in Ludovico nulla erant: postremò eò res rediit, uti Gastonem sicuti antehàc per Regis pueritiam huic in omni Regno Legatus fuerat, ita & porrò esse æquum censerent, donec Mazarinus finibus egrederetur, nam statum in quo Rex erat constitutus, pueritiâ, aut quâvis capitis diminutione deteriorem esse aiebant, cùm qui cæteris imperitare deberet, is parere homini omnium perniciosissimo cogeretur.

Igitur Senatus decernit Regem haud liberum videri, sed ab Mazarino teneri sicuti captivum: Gastonem rogandum uti Regis, suâque ipse autoritate huic liberando utatur: prætereà uti sibi cuncti sicuti par sit,

dicto audientes sint: id omnibus quibus rectè fieri posse judicaverit, modis efficiat, detque operam uti quæ mala ex pessimis Mazarini consiliis rei publicæ impendeant, ab iis hanc sartam, tectamque præstet: eo Legati nomen, atque Imperium sicut antehàc habeat, teneatque, id in omni Regno, finibusque exerceat, huic cuncti obedientes sint, usquedùm iis ejectus Mazarinus fuerit, quemadmodum Rex pridem edixerit, Senatusque decreverit: rogandum præstereà Condæum uti secundùm Gastonem exercitus ductare velit: iterùm Regi per litteras supplicandum uti Mazarinum abigat: invitandas denique cæteras in provinciis Curias ut eadem decernant. Dein sedulò data opera ut ex venditione Mazarini Bibliothecæ, signorum, statuarum, ac reliquæ supellectilis ea summa corraderetur, ad quam proscriptus antehàc fuerat. Sed ego de his quæ temporum vitio contracta sunt, parcam dicere quid mihi sententiæ sit, de quibus posteritas ab omni studio, atque odio vacua æquiùs judicabit. 1652.

At Gasto post paulò dixit in Senatu rogatum se ab hoc Ordine uti Legati nomen, atque imperium in toto Regno, finibusque caperet, exerceretque: quod quidem Regis, ac rei publicæ causâ, & quando id sibi Senatus autor fuerit, lubens fecerit: sed in hac gerendâ sibi ab hoc Ordine Consilium institui velle, ex cujus sententiâ omnia fiant. Super his Hieronymus Bignonus Actor regius pro Cognitore qui aberat regio, & cujus vices tum gerebat alius, Substitutum vocant, *Rectè, atque ordine Gastonem Legati nomen, atque imperium Regis, & rei publicæ causa in omni Regno, finibusque sibi ea tempestate porro sumere* ait, *qui Regi patruus sit. Nam viros è regia Gente Principes Magistratus nasci, non creari, quibus absque Diplomate regio, aut jurejurando ullo dicendæ in Senatu sententiæ jus sit. Id satis scivisse Henricum magnum, priusquam ad Regnum pervenisset: nam per Henrici III. Regis tempora cum Gallia bello civili arderet, quibusdam hortantibus uti rem publicam capessere vellet, respondisse sibi quidem isthuc facere jus esse, qui primus in Regno Magistratus esset. Id in Gastone Senatum quæ ejus prudentia sit, atque omnium rerum scientia, agnovisse, cui non Legati imperium detulerit, sed rogaverit, ut id exerceret, jure suo videlicet, atque adeo de hujusce rei modò necessitate judicaverit. Hanc certè omnes non cognoscere solum, sed & sentire, cum rem publicam omnem occupaverit Mazarinus hospes, atque advena, & in hac regium plane imperium usurpaverit. Legationis nomen, & imperium in Gastone novum non esse, quod per Regis pueritiam habuerit. Quam cum in eo Mazarinus continuare per summam audaciam hujus potentiam porro sicut antehàc exercendo ostentare velit, ita & Legationis nomen, atque imperium Gastoni continuatum videri. Cæterùm de Consilio quod sibi institui ab Senatu postulet, id ab hoc Ordine deligi haud necessarium videri, sed magis in Gastonis arbitrio positum, quem probitatis, ac peritiæ in omni re publica rationem habiturum nemo dubitet, in his quos ad id Consilium lecturus sit, daturumque operam, ut in eo quod ad Regis Majestatem, ac potentiam attineat, id inviolatum, ac sacrosanctum sit.* Hac oratione Bignonus quid de hoc omni Legationis quæ Gastoni tribuebatur, negotio sentiret, satis ostendebat: nam id clarè dicere

1651. illorum temporum iniquitas prohibebat, neque quisquam omnium est, quem non pigeat nihil profutura proloqui, atque æqua dicendo nihil nisi omnium odium quærere. Bignono magna integritas, atque doctrina, juris divini, humanique peritia, ac præthereà maxima eloquentia est, postremò ad hæc ingenii multa bona summa in Deum pietas sicuti cumulus accessit.

Postquàm Actor regius, atque Cognitoris regii Vicarius de more excesserant templo, variæ dicuntur de instituendo Gastoni Consilio sententiæ, ac postremò decretum ut in hujus arbitrio esset deligere quos vellet, atque monere Seguierum Cancellarium, ut ipse huic Consilio pro eo quod gereret Magistratu adesse vellet. Senatu dimisso ipse Gasto, atque Condæus comitantibus qui adfuerant Franciæ Paribus, ad Seguierum adiêre, atque hunc de Senatûs Decreto fecêre certiorem, rogantes uti suum in eo quod instituendum erat Consilio Magistratum gerere vellet. Is se ad Gastonem post meridiem iturum dixit, cui tum ex sententiâ respondit. Hunc eò adductum dixêre, uti daret operam, ne quæ illîc consultarentur, ea Regi, ac rei publicæ damno essent, cúmque de altero regio Signo fabricando, atque huic tradendo ageretur, id faciundum negasse, atque alia quæ Regi nocitura viderentur, summâ prudentiâ, atque solertiâ disturbasse: tantum in hoc viro suprà ulciscendæ quam ab Aulâ acceperat injuriæ lubidinem recti studium fuit. Præter Condæum, Seguierum Cancellarium, Chavignium Administrum regni, Belfortium, ac Nemorosium viros Principes, Rohanum, Brissacum, Rupifocaldum, ac Suillium Duces, ac Pares Franciæ, fuêre in hoc Consilio ex Senatu Præsides duo *a* Nesmondus, ac Longolius Maisonius, ex Rationum Curiâ duo *b* Albericus, & Larchierus, item duo ex Curiâ Vectigalium *c* Dorieuxius, & Niger. Huic magnam Consilii regii speciem dabant Gasto, atque Condæus è regiâ gente, ac maximè Seguierus Cancellarius omnibus Consiliis regiis, Senatui, atque omnibus regni Curiis more majorum præesse solitus, ac postremò Chavignius Administer regni.

a De Nesmond. De Maisons-Longueil, Presidens au Mortier. *b* Aubry. Larcher, Presidens des Comptes. *c* Dorieux. Le Noir, Presidens de la Cour des Aydes.

Sed inter Belfortium, & Nemorosium uter in hoc Consilio alterum anteiret, controversia fuit, quæ eo gravior evasit, quod ambo aliis de causis simultates dudum exercebant: has fama erat mulierem quam prius Nemorosius, ac tum Belfortius amabat, fovere, atque alere, ob amorem aliò ab illo translatum huic infensissimam, neque enim mulieri quidquam intolerabilius est. Quæcumque tandem hujus inter ambos odii causa fuit, id ad alterius cædem denique evasit: hanc patravit Belfortius ab Nemorosio ut inter se decertarent, tantoperè fatigatus, ut id satis honestè se rejicere posse non existimaverit. Tanta enim Nobilitatem Gallicam obcæcatio tenet, ut in mutuam perniciem ruere præclarum ducat, modò ut id æquatis inter decertantes numero, armis, atque aliis omnibus fiat. Ita rei omnium pessimæ, atque miserabilissimæ leges sibi constituêre, quas pro normâ virtutis, & honoris habeant. Præter ferrum, aut gladium, quo uno in his certaminibus sæpiùs uti

solent, sclopeto breviori se, atque Belfortium usuros Nemorosius cum eo convenerat, quia nondum ab vulneribus quæ apud Antonii suburbium acceperat, planè sanatus haud satis virium habere se ad pugnam quæ gladio fieret, diffidebat. 1652.

Sed ea res huic fraudi fuit, nam qui breviori sclopeto peritiùs Belfortio utatur, nemo omnium est, præterea nihil festinans quod plerisque sæpè usui fuit, Nemorosium priùs glandem sclopeto mittere sivit, cujus ab irato ut ferè fit, temerè emissæ nulla offensio fuit, ipse firmiori quàm in re tam miserâ opus esset, animo, manuque in Nemorosium directo sclopeto hominem quâ vita effugeret, attigit. Quatuor simul utrimque nobiles pro alienâ amborum lite decertabant, quâ finitâ per Nemorosii cædem, hos sicuti res monebat, desinere Belfortius jussit, coëgitque : plerique jam vulnerati fuerant, duo vero adeò graviter, uti post paulò interierint. Ita quod esse debuit inter ambos amicitiæ vinculum Belfortii soror, quæ & uxor Nemorosii erat, id minùs ad alendam illam, quàm ad dissolvendam alienarum mulierum consuetudo valuit, quæ non singulis hominibus modò, sed & quandoque rei ipsi publicæ perniciem attulit. In Nemorosio virtus, an forma præstaret, vix diceres : illius Regi militans præclara sæpiùs exempla ediderat, quam ab Sabaudicâ gente habere visus, nam hujus gentis Principibus viris planè virtus generi similis est, forma amorem mulierum conciliaverat, qui huic denique exitio fuit.

Alia eâ tempestate controversia fuit inter Ellebovii filium natu minorem Franciscum *a* Rieuxium Comitem, & Carolum Henricum *b* Tremolium Tarenti Principem Tremolii Ducis filium majorem natu, uter alterum anteiret. Ille Lotharingicâ Gente ortus est, quem adeò virum Principem esse nemo dubitare potest : Tremolii verò cuipiam majorum suorum maternum genus ab Neapolitanis Regibus fuisse aiunt, atque adeò sibi rationes expeditas esse quibus Neapolitanum regnum obtinere debeant, quod Hispaniæ Reges contra jus, fasque usurpaverint, eo majores natu filios Tremoliorum, sicuti quondam Neapolitanorum Regum, Tarenti Principes dudum appellatos, quamobrem Tarenti Princeps Tremolius sibi jus esse Rieuxium præeundi contendebat : sed hujuscemodi lites apud nos immortales esse solent, cum dirimi sine alterutrius offensione nequeant. Condæus cui cum Tremoliis ex aviâ affinitas intercedit, dabat operam uti neutri hæc controversia fraudi esset : sed Rieuxius hunc æquiorem quàm par esset Tremolio ratus, ubi id graviùs apud Condæum in Gastonis ædibus expostulat, excidêre juveni verba acerbiora, quàm quæ tali loco viro dici deberent, quibus exasperatus Condæus haud abstinuit manum, Rieuxius verò stringebat ocyùs gladium, ferro ulturus injuriam, nisi qui propiùs ambos aderant, vaginâ planè educere prohibuissent. At Gastoni hæc nimia adversùm virum è regiâ gente Principem Rieuxii audacia visa, quam hoc in Bastiliam conjecto corrigendam existimavit.

a Le Comte de Rieux.
b Le Prince de Tarente de la Trimoüille.

1652. Sed quæ de Legatione Gastoni continuatâ, atque de Consilio instituto diximus, ea si ante labefactatam partium fortunam, atque abalienatos multorum animos in Senatu, atque in Urbe, per nuperos in Curiæ, deinde in Ædium Urbis vestibulo tumultus, & cædes facta fuissent, profectò magnam factiosorum rebus famam additura fuisse videntur; sed his corruptis ad restituendas nihil profuêre. Ad hoc Condæus per amicos, & clientes in Urbis Consilio impetravit, uti sibi aliquanta pecunia curaretur, hæc ratione ostiorum prout singulis ædibus rhedæ capacia, aut incapacia essent, super illarum dominis imposita est, quæ ubi exigebatur, ea verò magnam homini conflavit invidiam, ita ut in maledicta populus prorumperet, dictitans hanc non rei publicæ restituendæ, sed explendæ ambitioni ab Condæo quæri, cujus modò causâ fortunis, ac sanguine civium abutatur. Quod exactum est haud multum fuit, neque id magni pendebat Condæus, sed Mazarino ostentare maximè consilium erat, se ex voluntate Senatu, Populoque porrò usurum, quo quidem ad pacem in leges suas conficiundam nihil magis profuturum credebat, de hac enim tunc cum maximè agebat cum Mazarino per Gualcurium, annitente uti fieret Buillonio, qui ubi cum Mazarino redierat in gratiam, ea ut & inter hunc, & Condæum conciliaretur, magnoperè studebat. Sed quas Condæus porrò ferebat conditiones, de Consilio Regi instituendo, de tradendâ Contio Provinciâ, de ornando Marsino, atque aliis clientibus suis, eæ verò duræ Mazarino videbantur: hujus tamen pacis spes Condæum impulit, ut ne festinare sineret eos, qui Mazarini necis mercedem paratam volebant, quæ ex boum Urbem ingredientium tributo colligi debebat, quod & alii disturbavêre.

Rex ad Esiæ-pontem moverat, sicuti diximus, uti propior Hispanos hostes esset, quod ad horum excursiones cohibendas pertinebat. Eo facultas Condæo fuit copias suas ab Victoris suburbio, ad Carentonium, & Clodoaldi-fanum suprà, atque infrà Urbem ad Sequanam, Matronamque flumina deducere, uti longiusculè ab Urbe, ac faciliùs agitarent. Apud & circùm Esiæ-pontem stativa regii exercitûs cùm in oppido, tùm in locis vicinis per calores immodicos, ut anni tempus erat Quintili, atque Sextili mensibus, præterea odore tetro, ut ferè fit ex mortuorum jumentorum cadaveribus, aërem statim insalubrem reddidêre: ex quo morbi graves primùm in vulgus militum, atque Aulæ, ac postremo in primores ipsos grassari cœpêre.

His correptus Buillonius mortem obiit, vir Princeps ingenio perindè, atque animo, ac militari scientiâ clarus: sed quamdiù Sedanum obtinuit oppidum magnum, atque valens, cum summo jure, judicioque, tamdiù factionibus studuit, quarum qui principes apud nos fuêre, eò receptaculum asperis in rebus suis, aut nondum satis ad bellum gerendum paratis habuêre: ubi autem illud ereptum, de recuperando perpetua consilia iniit, eâ gratiâ porrò similibus factionibus implicatus, in quibus propè omni exactâ vitâ, hanc denique ubi cum Rege redie-

rat in gratiam, finiit. Jamdiù Sectam quam pater fuerat professus, ipse ejuraverat: ita in divinis primùm, ac posteà in humanis feliciter resipuit. In Urbe Valesius puer filius Gastonis unicus biennio ante natus obiit, magno cum hujus, atque Margaritæ Lotharingæ matris dolore, cujus se participes esse Rex, atque Regina mater utrique missis qui hoc officio verbis suis fungerentur significavêre, manente inter arma civilia mutuâ inter propinquos caritate: eodem est officio functus Senatus, & reliquæ in Urbe Curiæ. 1652.

In Aquitaniâ Harcurius porrò rem publicam haud impigrè gerebat: sed sub æstivorum finem ad Villam-novam Aginnensium, seu Nitiobrigum movit, ac circùm hanc posuit castra. Id oppidum ad Lotum amnem est, infrà Duëonam Cadurcorum, quod oppugnare Harcurio consilium fuit, atque id acriter est aggressùs. Sed ad opus maturandum multa defuêre, pecuniæ ad necessarios sumptus inopiâ, præterea appetente hyeme fœdæ tempestates oppugnantibus intervenêre, quibus immensûm crescente Loto, fossæ quæ ad oppidum ducebantur, aquâ sæpiùs oppletæ sunt. Neque eo primûm deterritus ab oppugnatione Harcurius est, omnia incommoda subeunte alacriter milite, ut Imperatori morem gereret: postremò tamen discedendum ab castris, atque incœptum omittendum fuit. Huic antehàc perpetua, atque integra fides adversùm Regem, atque rem publicam fuerat, quam nemo majori animo, majori virtute, atque fortunâ usque gesserat: sed vitio humani ingenii evenit, atque alienâ magis quàm hujus culpâ, uti sub anni finem in fraudem inciderit.

Renatam *a* Dubecam anno proximo Brisiacum profectam, atque unà Sironem, & Fumellum diximus, quæ per hyemem eò commorata est, nihil festinans, ut ne rem quam cum Carlevosio agendam habebat, nimiâ properantiâ corrumperet. Intereà quam secum adduxerat Sironis rogatu mulierem viduam, ea pulchrè ad Carlevosii perniciem instructa nihil omnium quæ ad amorem conciliandum pertinent, omittebat, omnis industriæ, atque nequitiæ muliebris prudentissima, neque id frustrà fuit. Nam hanc *b* Carlevosius amare cœpit perditè, ita ut nihil gravius huic accidere posse videretur, quàm si Dubeca discedendi consilium caperet. Hæc itaque negotium cujus gratiâ venerat, per otium agitabat, sicuti nihil urgeret, & quas tempus, & dies opportunitates adferrent, opperiens.

a La Marechale de Guebrian, Renée du Bec.

b Charlevois.

Intereà hominem quandóque docebat, *Quod Rex, atque Regina vellent, juberentque, id faciundum fore denique. Isthuc modò agi, utrùm id honoris sui causâ facere velit, atque adeò sibi tradere Brisiacum, quod in maximâ gratiâ habitura sit, an tempus prolatando hujus rei spem adimere sibi, atque alteri dare, quod certè haud satis dignum Guebriani viri in hunc meritis esse videatur. Quas conditiones ipsi tulerit, eas ubi ipse voluerit præstituram: pervelle certè se, uti quid amplius quo hujus animus planè expleretur, fieri posset.* Carlevosius sese paratum respondit *huic obsequi omnia, sed Regis litteras ad se scriptas hujuscemodi non esse, ut his unis fretus possit Dubecæ Brisiacum rectè tradere. Diplo-*

1652. *mate opus esse, quo Præfecta oppido ab Rege constituatur: id non se modò censere, sed & amicos omnes, quos ea de re in consilium adhibuerit, atque id eo magis necessarium judicare, quod fœminam oppido, ac militibus qui in eo præsidium agitent, præfici, res nova, neque usquè facta sit.* Id responsum quod ad se magis, quàm ad rem pertinebat, & quo se deludi, atque contemni sentiebat, suprà quàm dici potest mulierem offendit, atque impulit, uti negotium properè confici vellet.

Carlevosius ad Mazarinum miserat Centuriones duos, quibus fidebat maximè, uti stipendii quod multorum mensium militibus apud Brisiacum debebatur, postulandi specie, quid de se, atque de oppido quod retinebat consilii haberet, explorarent, & hunc si quà fieri posset, adducerent, ut id suæ fidei commissum vellet. Sed Dubeca & Carlevosium, & ejus legatos Mazarino suspectissimos reddiderat, ac denique hos in Galliâ, illum apud Brisiacum comprehendendos esse persuaserat. Id fieri utrobique Mazarinus jubet, sed apud Brisiacum res difficilis videbatur. Eò Valterum qui Germanis militibus Tribunus erat, Dubeca ad suas perduxerat partes, præterea *a* Moiruxium qui Harcurii negotia in Alsatiâ, quam obtinet provinciâ, curabat; de Protribuno Carlevosii cohortis *b* Builliaco, ac de centurionibus, ac militibus nulla spes fuit, nam plerique in hac inveteraverant, non sicuti commilitones, sed sicuti filii ab ipso habiti, quorum adeò ingens erat in eum caritas, ac sicuti in parentem pietas.

a Moiroux.

b Boüillac.

Sed hic amori indulgere pergebat, neque ab *c* Campanio Susâ Comite qui Belfortium oppidum, prædiumque in Alsatiâ obtinet, admonitus id sibi fraudi fore, desiit, aut cavit sibi quidquam. Dubeca quandoque rhedâ vecta exibat oppido, ac longiusculè procedebat, uti regionis amœnitate, atque salubritate frueretur: comitabantur scilicet Carlevosius, vidua mulier, atque alii. Ubi patrandæ quam animo agitabat rei tempus denique constituit, de more se foras ituram edixit, dein ubi apparata aderat rheda, quidpiam sibi intervenisse negotii simulavit, neque eo seciùs qui hanc comitari solebant, eos, easque foras exire jussit, quod est ex hujus sententiâ factum. Sed postquam tribus ab oppido passuum millibus progressi fuerant, ibi in Sironem, & equites comprehendendo, deducendoque Carlevosio paratos incidunt: hi arreptis armis minitabundi hunc extractum rhedâ equum qui apparatus erat, conscendere jubent, dein Siron Philippiburgum hominem abduxit. Dubeca pridie operam dederat, uti plerique centuriones è Carlevosii cohorte circumquáque, atque ipse Builliacus Protribunus alius aliâ de causâ dimitterentur, ita ut unus modo in oppido esset centurio, juvenis is quidem, sed qui tamen in eo tam difficili, atque aspero negotio nihil temerè ab militibus passus est agi. Nam ubi nuntiatum est Carlevosium comprehensum, abductumque, continuò ab omni cohorte arma sumi jubet, stationibusque ad portas firmatis, qui frequentes fuêre in plateâ milites, eos ad Dubecæ ædes deducit, ac circumquáque custodias collocat: tantus erat omnium in eam furor, uti vix attineri potuerint, quin facinus

c De Champagne, Comte de la Suze.

cinus admitterent in muliere miserabile: sed maximè viduam cujus 1652.
amore Carlevosius in fraudem inciderat, ad cædem deposcebant, quod est ab centurione prohibitum. Intereà alii qui circumquáque dimissi fuerant, centuriones rediêre, atque ipse Builliacus Protribunus, ex quorum omnium sententiâ Dubeca postridiè ejecta oppido est, quæ primùm Neoburgum, dein Basilæam concessit.

Sed hæc eò non despondit animum, ac tam magnificè, atque elato animo de facto suo ubique scripsit, uti non uxorem Guebriani, sed hunc ipsum redivivum cum imperio, atque exercitu esse diceres: equites quos Septemvir Brandeburgicus nuper dimiserat, se mercede conducturam aiebat, sicuti posteà fecit, Fertæum Sannectarium qui propinquam cum exercitu obtinet Lotharingiam, aut venturum sibi subsidio, aut partem copiarum missurum, Faugium qui Lotharingis equitibus in Alsatiâ præerat, item sibi militaturum prædicabat. Isthæc Helvetii vicini credidêre, atque ad eam legavêre postulantes uti nec Lotharingos, nec Brandeburgicos equites aut in suos, aut in Episcopi Basileensis fines excurrere fineret. Id illa sibi amplum, atque præclarum rebatur, sed simul intelligebat quantùm apud Brisiacum offendisset, nam illîc pejore loco res esse nequibat: oppidum validissimum nuper Austriacis ademptum quibus hujus recipiundi summum erat studium, planè erat in potestate Builliaci Protribuni Carlevosii cohortis, atque ejusdem centurionum, ac militum, neque quidquam hos prohibere poterat, quo minùs id cui luberet, venum darent, quàm in Tribunum fides, caritas, pietasque, nactos videlicet spem hujus recuperandi si Brisiacum retinerent.

Igitur animus quidem Dubecæ superabat, sed argentum, atque consilium deesse sentiebat, quorum alterum aut nullum, aut parcè de more ab Aulâ præbitum, alterum ab Sirone scilicet datum fœdè evenerat, utrumque adeò quærere aliò decrevit, apud Labardæum videlicet Regis ad Helvetios Legatum, qui haud procul Solodori agitabat. Hunc crebris ad colloquium litteris elicere tentavit, sed is se in rei perditæ societatem cum Dubecâ haud sapienter venturum existimavit, de quâ ubi integra erat, nihil ab eâ fuerat consultus. Diem, illa locumque colloquio constituerat, seque eò Sironem adducturum adscripserat, addideratque tantam esse homini in his quæ sentiret pertinaciam, ut in alterius sententiam adduci nequaquàm posset. Labardæus colloquium fugiens rescripsit, frustrà igitur id habitum iri, cum nihilo minùs, ut aliquid rectius Dubeca, atque ipse sentirent, tamen eo quod Sironi videretur, standum foret. Hic Siron homo vanus, levisque est, ex eorum grege, qui se ad Mazarinum applicavêre, & qui per hujus clientelam clarescere, ac ditari student.

Intereà a Moiruxius negotiorum Harcurii curator, de quo suprà memoravimus, seu Sironi, atque Dubecæ autor fuerat Carlevosii Philippiburgum deducendi, seu id sponte suâ fecerant, è re natâ præclaram orditur fabricam. Philippiburgo Harcurius Præfectus est, cujus vice

a Moiroux.

1652. oppido præerat *a* Cernius Comes: eò Moiruxius subitò proficiscitur, atque unà cum Cernio Carlevosio suadet, uti si se salvum, atque honestum porrò velit, Harcurio dedat in clientelam, & fidem, huic Brisiacum tradat, aut potius tam generoso, ac grato homini tradendo retineat: nihil ipsi ab Rege, aut ab Mazarino sperandum, delusâ priùs ab ipsomet, dein pulsâ ab ipsius militibus Dubecâ. In hæc datâ fide, atque acceptâ, nam quò aliter hinc evaderet nihil Carlevosio veniebat in mentem, atque composito inter se uti res ex sententiâ eveniret, dolo, Cernius Brisiacum petit, fingitque eò se venire, uti tumultum ex abducto Carlevosio sedet.

a Le Comte de Cerny.

Builliacum Protribunum hujus cohortis, ac centuriones, militesque benignè appellat: hi nihil primò acerbius dicere, aut facere, dein repentè tumultuari, crudeliter minari Cernio, atque retinere hominem, donec Carlevosius reducatur. Inter hæc Dubeca cùm secum ipsa reputasset, quàm novum, atque insolitum videretur si fœmina oppido, atque militibus præesset, *b* Moretum Comitem fratris filium accersit, qui cum Diplomate regio advênit quo ipse Præfectus Brisiaco creabatur. Igitur priùs aditâ apud Basilæam amitâ Philippiburgum venit: sed huic neque oppidi ingrediundi, neque Carlevosii appellandi copia fuit, neque alio pacto ubi Brisiacum venit, cum eò actum est. Sed ubi apud Philippiburgum *c* Arsono Marchioni Cernii filio nuntiatum est, quàm acerbè apud Brisiacum Builliacus, ac centuriones, militesque Carlevosii cohortis cum patre agerent, simulans se metu adductum, ut ne quid gravius in eum consulerent, eò Carlevosium reduci jubet, quò & Cernius mansit. Operæpretium erat Dubecæ Brisiaci præsidium, & commeatu, & pabulatione, & lignatione prohibere, atque impedire, ut ne collationes fieri solitas exigere possent, quod quidem Faugius cum equitibus suis seu amicus, seu hostis, seu neutrum esset, magnâ ex parte faciebat, collationes ipse ab Alsatiæ incolis corradens, prætereà Brandeburgici de quibus memoravimus, equites eodem officio naviter fungebantur.

b Le Comte de Moret. Du Bec.

c Le Marquis d'Arson.

Helvetii viri graves, prudentesque, neque soliti tantas in propinquo sentire turbas, ubi vident Gallos, Germanos, Lotharingos in finibus suis armatos haud satis dijudicare quid eorum, quid regiæ ditionis esset, & quandóque popularibus suis, ac maximè Basileensibus inferre damna, Conventum apud Balnea indicunt, ab singulis Civitatibus, ac Pagis quidpiam militum in præsentiâ scribendum decernunt, qui Basileensibus, & Episcopo Basileensi præsidio sint, cæterùm ad duodecim millia hominum parata esse jussêre, qui ubi res publica postularet, subitò in unum cogi possent. Addidêre sibi muniunda esse loca omnia, quæ tuendis finibus suis idonea viderentur, quod ita perscriptum fuit, ut & in alieno solo, perindè ac in suo id sibi faciundum esse statuerent: dein Decretum cum Labardæo Regis Legato communicavêre. Is duo in eo reprehendit, primùm quod Protestantes juxtà, atque Catholici auxilium Basileensi Episcopo decernerent, cui cum Catholicis modò fœ-

dus intercederet, præterea quod & in alieno solo loca munire sibi licere arbitrarentur: sed hæc leniter & reprehendit, & questus est Labardæus, probè sciens quæ sine aliquo sumptu fieri nequeant, ea ab Helvetiis facilè omitti, sicuti de hoc Decreto accidit. 1652.

Inter hæc Dubeca Basilæâ discessit denique, atque in Galliam rediit, pro uno duos qui Brisiacum obtinerent Cernium, & Carlevosium, atque plenam armis relinquens Alsatiam. Sed eò venit post paulò Margarita *a* Cambultia Poncastella Harcurii uxor, quam ad Brisiacum præmiserat: hæc antiquâ & virtute, & nobilitate fœmina est, tanto, ac tam forti viro dignissima, quæ tamen Moiruxii consilio usa aliena attingere nihil pensi habuit. Scripsit enim ad Labardæum, orans uti sibi adjumento esse vellet, quo Girollus Basilæâ pelleretur. Hæc Urbs Helvetiorum est, apud quos cùm Labardæus Regis Legatus esset, hujus erat quidquid eò ad Regem pertinebat curare, neque fas erat cuiquam id sibi sumere, ac multò minùs mulieri, quæ viri noxæ implicata erat.

a Du Camboult, de Pont-Chasteau, Comtesse d'Harcourt.

Cæterùm Girollus apud Brisiacum, atque in Alsatiâ Quæstor fuerat, qui posteà Condæo sese dederat in clientelam, & fidem, atque huic apud Helvetios ut ne cuncta Regi ex sententiâ procederent, operam daturus videbatur. Sed cùm hæc Condæo nihil usque profecisset, nihil item festinabat Labardæus illum abigere, quem magis in viam reducere conabatur, quia propinquus erat homini, quem sibi colendum, atque observandum semper existimavit. Igitur Cambultia ad Basileenses de Girollo abigendo scripsit, quibus tametsi videbatur insolitum fœminam rem publicam tractare, ac maximè quæ Regis injussu Brisiacum venisset, benignè tamen huic rescripsêre, Urbem suam patere omnibus, neque se satis scire Girollum quidquam adversùm Regem moliri. Postremò ubi Girollus se Condæi negotiorum curatorem esse Helvetiis per litteras significavit, ibi verò Labardæus ad Basileenses scripsit seriò, orans, ac Regis verbis postulans, ut hunc confestim abigere vellent, quod tum Regi, atque ejus Legato rectè postulanti sunt obsecuti.

Exeunte Decembri denique Harcurius ab Aquitaniâ Islabono fratris filio exercitu regio permisso Brisiacum venit, quod quidem fecisse tantum hominem dicere piget, pudetque: sed quidquid in eo pravi fuit, id Moiruxio rectè assignaverimus, qui totum hoc negotium suo magis, quam Patroni consilio, judicioque confecerat: si quid autem boni, quod videlicet Brisiacum in hujus potestate positum minùs opportunum hostium technis fuit, quàm cùm penes Carlevosium, dein penes Builliacum erat, id verò rectè Harcurii fidei tametsi labefactatæ tribuerimus: nam neque Austriaci, neque Hispani, neque propinquus ipsius Carolus quondam Lotharingiæ Dux quidquam quantâvis oblatâ mercede hominem movêre, uti Brisiacum his tradere vellet.

Harcurius antehàc id sibi permitti postulaverat, cui Præfectus foret, cùm aliud nullum in Alsatiâ oppidum esset, quo satis tutò, ac ne honestè quidem posset agitare, puderetque virum Principem quam

1652. obtinebat provinciam, in eâ esse qui Brisiaco fretus sese longè potentior haberetur, eo tunc hujus habendi occasionem sibi oblatam haud dimittendam existimavit, neque hanc ingratam fore Mazarino, postquàm Dubeca & oppidum, & provinciam omnem in maximum discrimen adduxerat, quod tradito ipsi Harcurio Brisiaco proculdubio desierat : prætereà magna erant Harcurii in Mazarinum merita, quo fiebat, ut huic haud molestum fore crederet, eò rem rediisse, ut ipse Brisiacum obtineret.

Eâ tempestate Carolus Ferdinandus Austrius Tirolis Princeps misit ad Regem, qui trigesies centena librarum millia ipsi curari flagitarent, ex Monasteriensis Pacis legibus, in Alsatiæ, atque Brisiaci quæ priùs possederat, æstimationem. Sed cùm Rex ob temporum iniquitatem tunc solvendo non esset, Carolum Ferdinandum oravit, ut eam rem in aliud tempus rejici ne gravaretur: intereà Philippum Hispaniæ Regem ab suo qualecumque sit, super Alsatiâ, & Brisiaco jure discessurum, quod usquè defuerit, uti Rex quam Carolus Ferdinandus flagitet summam, eam solvere teneatur : vulgo creditum est, id factum ab Carolo Ferdinando, uti si qua recipiundi Brisiaci, atque Alsatiæ inter has turbas opportunitas foret, eam jure captasse videretur.

Rebus in Galliâ tantoperè perturbatis Hispani non modò operam dedêre, uti viris Principibus esset, quo bellum porrò aut gerere, aut certè deffendere possent, sed ut & ipsi quæ diuturno adversùm nos bello perdiderant, ea dum in civile aversi omnes Regni opes in mutuam perniciem nostram consumebamus, reciperent. Eo Leopoldus ad Gravelingam Fuensaldanium Comitem, *a* Linæum Principem, atque Sfondratum Marchionem octo millia peditum, ac tria equitum ducere jussit: hi Bassignium Comitem Audomari-fano Præfectum in propinquo cum parte equitatûs præmisêre, ut omnes ad oppidum aditus obsideret : dein ipsi subsecuti quaternis castris oppidum circumsedêre. Ab mari Joannes Almara Ostendæ Præfectus, quæ & in propinquo ad mare posita est, ante Gravelingæ portum stationem navium habuit, altera statio navium ante Dunkercæ portum fuit. Dunkerca suprà, *b* Icius portus infrà Gravelingam est: alteri *c* Ludovicus Bethunius Charostus Comes, alteri Godefredus Estrada Præfecti sunt, ambo vigilantissimi.

a Le Prince de Ligne.

b Calais.

c Le Comte de Charost de Bethune.

Sed Gravelingæ oppugnatio magis ad Estradam pertinebat, probè scientem sicubi oppidum captum foret, aut deditum hosti, hunc subitò ad se venturum: quo magis id sibi pro virili prohibendum intelligebat. Jacobus Russellus Grancæus Equitum Tribunus Gravelingæ Præfectus aberat, qui ubi in Normanniâ quò agitabat, nuntiatum est hanc obsideri ab Hispanis, aliquo militum coacto numero eò proficisci decrevit : sed neque id, nec quæ apparabantur in Britanniæ, atque Normanniæ orâ, atque apud Icium portum naves usui fuêre, uti Gravelingæ succurreretur. Leopoldus ipse ubi castra vallo, fossâque munita fuêre, advenit, atque rem omni ope maturavit. Ubi huic disturbandæ Estrada videt nihil ab Aulâ satis festinari, ipse cùm haud tantùm haberet

militum, uti Dunkercam posthàc, atque tunc Gravelingam deffendere posset, Mardicum Castellum quod est inter utramque medium, in cujus præsidio trecenti pedites erant, disjiciendum sibi statuit, quo tantumdem armatorum Gravelingam mittere posset. Id modò huic obstabat consilio, quod Mardicum inter, & Dunkercam trecentorum equitum præsidium hostes habebant, ab Mardico autem ad Gravelingam mille equitum, quos in tria secundùm maris littus distribuerant loca. 1652.

Sed ipse illos trecentos equites sese facilè pulsurum confidebat, dein ubi propiùs Mardicum adveniret, ibi cuniculis sub Castellum actis id disjectum iri, cum ingenti fragore, quo equites hostium tribus in locis distributos commotum iri probabile erat, atque ad Mardicum versùs advolaturos, rei quæ ageretur pernoscendæ causâ: tum trecentos pedites ad Gravelingam ducendi opportunitatem fore. Estrada cuniculos sub Castellum agi jusserat, atque tormenta cum omni militari instrumento Dunkercam advehi. Ubi igitur cuniculis est admotus ignis, momento temporis Castellum cum horribili sonitu disjectum est, ædes incensæ, atque terribilis loci facies facta. Intereà Estrada cum idoneo peditum, equitumque numero pulsis qui Dunkercam inter, & Mardicum in statione erant equitibus circùm Mardicum advênit.

Eò ubi cæteros equites quos ab aliis præsidiis Mardicum inter, & Gravelingam dispositis rei quæ illîc agebatur visundæ, atque cognoscendæ venturos providerat pugnando distinet, trecenti pedites nostri ad Gravelingam evasêre. Hos Villierus in Prætorianorum Legione centurio, atque alii centuriones quatuor ductavêre, qui adhibitis viarum peritis amnes tres in mare decurrentes vadis transiêre, & ad pontem quà in hostium munitiones ingressus erat, turmam equitum, atque pedites centum qui in statione erant, fudêre, atque ita oppidum ingressi sunt. Ab hac expeditione Estrada ubi Dunkercam redierat, milites omnes qui Urbi præsidio erant accuratè recenset: quid instrumenti militaris, quid annonæ esset, cognoscit: frumentum omne in publica horrea conferri jubet: tria hominum, fœminarumve millia, quæ in oppido nulli usui essent, abigit: circumquâque dum licet excurrit, atque commeatum Dunkercam advehit: quos Hispani in castra sua advehebant nonnullos intercipit: prorsùs omnia fecit sedulò, quo Urbem adversùm imminentem ab hostibus vim muniret.

In Aulâ omnem dabat Mazarinus operam, uti Gravelingæ quid auxilii præberetur: Hocquincurius ab operæpretio apud Stamparum suburbium facto cum quingentis equitibus in regni fines dimissus fuerat, qui Mondejoco Atrebatibus Præfecto, ac duobus millibus peditum fretus, prætereà omnibus quos cogere posset in his regionibus, conaretur quidpiam subsidii Gravelingam introducere, intereà dum apparantur ubique naves, quæ ampliora deveherent auxilia. Sed pecuniæ inopiâ nihil satis festinabatur, quo factum est, uti *a* Valibertus Gravelingæ Propræfectus omnia sibi, atque præsidio honesta pactus oppidum denique hostibus dediderit: octingenti sani, ægrive oppido discessêre, cum

a Valibert.

1652. tormentis tribus, atque Icium portum in propinquo deducti sunt: duo millia hostium partim cæsa, partim ab morbis circùm Gravelingam absumpta sunt, ac plerique inter eos qui ordines duxerant: Sfondratus Marchio tormento ictus interiit, vir inter hostes magna virtutis opinione.

Eâ tempestate Daugnionum qui Condæi sectam sicuti antehàc memoravimus, sequebatur, apud Broagium, circúmque ea loca classem apparare fama erat, atque Hispanicam opperiri, uti conjunctæ hostilia facerent. His uti resisteretur, Vindocinus quem rei navali in Galliâ Præfectum esse diximus, in Armoricas civitates est dimissus, qui in omnibus hujus regionis portubus naves conquireret, instrueretque. Quâ in re bonâ, atque solicitâ *a* Neuchaïsii è Melitensi Militiâ, qui ipsi Legatus fuit, operâ usus est, qui viginti tres naves grandiores, incendiarias duodecim coëgit, in his milites, & nautæ affatim fuêre. Hispani autem cum Daugniono haud procul Broagio classem habuêre, grandiores videlicet naves septemdecim Hispanicas, Neapolitanas, & Dunkercicas.

a Le Chevalier de Neuchaise.

Nostri circùm Ream Insulam erant, cùm est nuntiatum hostes adesse: ibi sublatis anchoris propiores factæ inter se classes cum horribili strepitu, atque ingenti fragore tormentis pilas emittunt: nebulam Oceano incubantem ex quâ collucere ignes, atque fulmina hinc inde jactari crederes, quod ab luce primâ ad noctem duravit: tormentis modò actum, nam ut ne cominùs prælium fieret, navesque jungerentur, utrimque cautio fuit: Hispanica una incensa, una Neapolitana capta, ac post paulò depressa, Hispanica classis silentio noctis abscessit. Vindocinus quoniam pecunia alendis sociis navalibus, atque ad alios necessarios sumptus deerat, naves in Armoricarum Civitatum proximos portus dimisit, unde post paulò ad Diepam ductæ sunt, uti Dunkercam commeatûs deveherent.

Hanc post deditam sicuti diximus Gravelingam Hispani oppugnatum iêre, eò Ferdinandus Solis præmissus ab Leopoldo cum quatuor peditum, duobus equitum millibus ab Dunkercâ passuum millium intervallo castra ponit, stationes circumquâque disponit, firmatque, pontes super rivos, prætereà fossas, turres, & castella instituit, ita ut oppidum aliquo spatio circumvallatum esset: clausum erat ab statione quam diximus navium mare, neque ulla advehendorum commeatuum copia erat: quo factum est denique, uti brevî omnium rerum inopiâ qui in oppido, erant laborarent: inde morbi graves, atque ipsa orta pestilentia, quæ in diebus undecim mille ex duobus millibus milites absumpsit, cæteris ita fatigatis ob continuas excubias, vigiliasque, uti nihil propè virium in his superesse videretur.

Eo adductus Leopoldus octo peditum, tribus equitum millibus fretus non jam obsidione, sed oppugnatione apertâ oppidum adoriri decrevit: fossæ igitur ab quatuor partibus duci cœptæ, ad singulas partes mille pedites per vices excubantes, ac tormenta decem fuêre, appara-

ctus etiam multis, atque integris defensoribus terribilis, nedùm septingentis in tam vasto mœnium ambitu, qui vix arma sustinere possent, victi malis ex perpetuo vigiliarum labore, nam iisdem manendum in stationibus erat, scilicet paucioribus, quàm ut id fieri per vices posset. Ita sæpiùs res propior seditionem fuit, his omnia detrectantibus, ni Præfecti exemplum, amor, atque autoritas attinuisset. At hostes confisi nihil superesse animi nostris, quo satis propugnare possent, ab tribus partibus externum fossæ oppidi latus oppugnavere: Hispani, atque Italici eò locum occupavêre, sed pulsi primùm, dein cùm fessis integri successissent iterùm fecêre impetum, ac loco potiti sunt. 1652.

Ibi verò Estrada conspicatus hostes jam eò munientes erumpit ipse oppido, & cum eo plerique ex his qui ordines ducere soliti erant, ac prætereà milites quinquaginta, qui unà omnes tanto impetu in hostem invecti sunt, uti post atrox utrimque prælium, & septem eorum qui ordines ducere soliti erant, ac viginti quinque militum cædem, vulnusque in femore ab ipso Estradâ ex glande sclopeto missâ acceptum, hostes pepulerit. Postremò fatiscentibus præter Præfectum cunctis, qui obfirmato ad retinendum oppidum animo, nihil cæterorum necem pendere videbatur, sibi consilium cepêre tres gregarii milites, & cum hoste de tradendo huic oppido egêre, quâ re Præfecto patefactâ, de his more majorum supplicium sumpsit.

Sed jamdiù militibus panis pauxillulùm dabatur, qui ab diebus quindecim hordeaceus erat, neque hordei multum restabat, quo porrò confici posset. Igitur Estrada omnibus centurionibus in consilium adhibitis, ex hujus sententiâ de deditione egit cum hoste, his videlicet legibus. Ni sex proximis diebus quid auxilii oppido adveniret, id septimo dederetur, intereà usquè induciæ essent. Centuriones duo ab Estradâ, alter ad Almontium Equitum Tribunum Icium portum, alter ad Vindocinum qui classi regiæ præerat Diepam de auxilio mitterentur. Opportunè uterque advenère, Almontius enim annonam quæ per sex menses præsidio apud Dunkercam satis futura esset, ac mille, & quingentos milites vectoriis apud Icium portum navigiis imponi curabat, qui ab classe regiâ Dunkercam deducerentur.

Nihil dubii erat, quin eò nostri portum ingrederentur, quoniam haud difficile fuisset his stationem Hispanicarum navium quæ eò præsidium agitabat, amovere, ni Britannica classis prohibuisset. Philippi Hispaniæ Regis Legatus apud Londinum ab Cromvello, Britannisque postulaverat, *Uti Regi suo adjumento esse vellent, quo Dunkercam recipere posset: hanc propè deditam* dicere, *quæ post sex induciarum dies tradi debeat, ni auxilii quidpiam intereà introducatur, quod ut ne fiat in eorum manu esse, qui classem in eo quod Galliam, atque Britanniam interjacet freto habeant, belli quod adversùm Socias Civitates gerant causâ.* Cromvellus ob Carolum Britanniæ Regem qui in Galliâ agitat, haud satis æquus nobis erat, metuebatque uti Rex sicubi ab civili, externoque bello vacuus foret, Carolum propinquum in Britanniam reducere vellet: postremò ægrè erat Britan-

1652. nis Dunkercam penes nos esse, ut ne maritimæ opes Regi crescerent, rem Britannis molestam, qui maximam, atque opulentissimam toto Oceano incolentes Insulam, illius se Principatum obtinere dictitant, quem omni ope sibi tuendum esse putant.

Igitur Cromvellus de classis Gallicæ ad Dunkercam cursu prohibendo facilè Hispanico Legato auscultavit, ac Blaco Britannicæ Prætori præcepit, ut ubicúmque naves Gallicas nactus foret, eas oppugnaret. Hæ ab Diepâ Icium portum advenerant, adductisque velis anchoras jecerant, quæ ad auxilium Dunkercam introducendum apparatæ in portu fuerant, eas opperientes, cùm Britannicæ naves nihil hujuscemodi suspicantibus intervenêre, atque omnes cepêre, præter tres, quæ maturè sublatis anchoris, aut præcisis quibus religabantur funibus, ad Flessingam Sociarum Civitatum portum diffugêre. Sed religio fuit Britannis, nihil indicto anteà nobis bello, id improvisò, ac nullâ de causâ sumpsisse videri: prætereà cùm id adversùm Socias Civitates gererent, his Regem adjutorem esse haud quaquàm ipsis conducebat, cùm præsertim haud satis pacati Britanniæ populi essent, neque satis certi Regem, an libertatem mallent, cujus imaginem ipsis Cromvellus ostentabat, re autem ipsâ regia omnia munia exercebat.

Quamobrem hujus voluntate Blacus retentis navibus Gallicis, & quæ his vehebantur omnibus, homines modò qui in his fuêre Icium Portum remisit, nihil Britannis, cum Gallis esse belli dictitans, sed multa ab his qui piraticam fecerint, illis erepta, in quorum æstimationem naves Gallicas cum omni onere retinere sibi jus esse censuerit, donec causâ cognitâ, quod usque Galli abnuerint, de hujuscemodi contra jus gentium factis prædis Britannis fiat satis. Intereà quod maximè Cromvellus studuerat, auxilia quæ Dunkercam vehenda erant, prohibita sunt, atque oppidum Hispanis ubi induciarum dies exierat, deditum. Post Dunkercam deditam Leopoldus sub tectis exercitum habuit tantisper, reficiundis ex diuturno labore militibus in Bergensi, atque Casselensi agris: dein rursùm coacto exercitu, versùm Boloniensem in finibus nostris agrum movit, atque apud Teroanam habuit castra: postremò inde recedens *a* Linæum Principem cum quatuor equitum, ac peditum millibus dimisit in Picardiæ fines, quo regiarum copiarum partem averterent, ac tanto pauciores virorum Principum exercitui oppositæ essent: hic, ac regius exercitus circùm Urbem agitabant, sicuti bonum, atque commodum esset, mutantes castra, ipsi Urbi, atque accolis graves.

a Le Prince de Ligne.

Intereà Mazarino consilium fuit, uti Rex Senatum ad se venire, atque haberi tantisper ad Esiæ-pontem juberet: id huic autorem fuisse aiunt Nicolaum Fouquetum Cognitorem regium: si Senatus abnueret, sicuti futurum videbatur, Præsides duos, atque Consiliarios quatuordecim ab cæteris secreverat, quorum alii crebris in Urbe seditionibus, factisque nuper cædibus perterriti, alii præmiis illecti, quæ ingentia Mazarinus iis quorum operâ indiget, facilè pollicetur, cuncta ex ejus sententiâ facturi videbantur. His Præsidibus, atque Consiliariis, libel-

lorum

lorum Magistros, qui plerúmque Aulæ obnoxii sunt, adhibere decreverat, quibus omnibus Procancellarius Molæus præsideret: hunc Magistratuum numerum satis superque esse, qui abnuentibus eò quò accerserentur, venire cæteris Patribus, Senatum apud Esiæ-pontem haberent. 1652.

Pacificante antehàc Condæo memoravimus ab hoc Mazarinum postulasse per conditiones futuræ pacis, ut aut ab Senatu in Urbe, aut per Divionensem quæ in illius potestate esse videbatur, Curiam hunc extrà noxam esse causâ cognitâ decerni curaret, quod quidem per ejus absentiam factum iri Condæus reciperet, nam Mazarinus uti Senatui, Populoque animum expleret, jam tum tantisper abire decreverat, dein Gastonis, atque Condæi voluntate redire. Sed cùm id frustrà fuisset, ejusdem rei agendæ aliam inire videbatur rationem, eorum videlicet operâ, qui ad Esiæ-pontem Senatum habituri erant: nam ubi nuper hic Ordo ad Regem miserat, qui illum abigi postularent, iis ita responsum fuerat, uti Mazarino sese purgandi consilium esse omnes satis intelligerent, atque eâ causâ Regem jussisse, uti quæ adversùm illum ex Senatûs Decreto quæsita fuerant, ea ad Procancellarium quamprimùm mitterentur.

Sed missum est denique ad Cognitorem regium in Urbe, aut ad ejus vicarium Regis Edictum, quo Patres ad Esiæ-pontem venire jubebantur, eò Senatum posthàc habituri, quod Edictum nusquam in Senatu recitari, aut promulgari sivêre. Rex igitur ubi hos eam rem dissimulare videt, qui apud Esiæ-pontem erant, eos Senatum habere jubet. Illic recitatur, ac promulgatur Edictum, quo omnia in Mazarinum ab Senatu decreta, ac præteréa multa de re publicâ, tam in hoc Ordine, quàm in Urbis Ædibus item decreta, factave fuerant, ac maximè de Legatione Gastonis, atque Imperio Condæi apud exercitus regios planè rescindebantur, prohibebaturque cives cuiquam præterquàm Regi obedientes, aut dicto audientes esse, vel quibus potestates, & imperia ipse mandasset, postremò ut ne ullis Decretis, nisi Senatûs qui ad Esiæ-pontem haberetur, stare, qui ex Senatu manserant ad Urbem, eos sine ullâ jurisdicundi, aut publicæ rei quidquam attingendi facultate esse significabat.

Ubi Patres ad Urbem rescivêre alterum apud Esiæ-pontem Senatum haberi ab his qui eò abscesserant, immane quantùm iis maledixêre, desertores, ac proditores appellando, qui rem publicam evertant, Regni leges dissolvant, jura violent, postremò indigni sint, qui posthàc ullos unquàm Magistratus gerant. In hanc igitur propè sententiam Decretum fit; Qui apud Esiæ-pontem convenerint, iis interdictum Senatu, nomina eorum de tabulâ Senatorum eximerentur: ipsi, & in quos Magistratum posthàc conferrent, ii indigni haberentur, qui in amplissimo Ordine hunc, aut alium gererent, nisi si illi ante octiduum ad Urbem, & in Senatum redire vellent. Nihilo seciùs apud Esiæ-pontem habetur porrò Senatus, qui ab Rege denique uti Mazarinus finibus pellatur, aliorum qui ad Urbem manserant, exemplo postulat: sed ea

1652. res ex composito fiebat, nam is Regis, & Reginæ matris, suâque ipse voluntate lubentissimus, atque ubi vellet redire certus abiit.

At isthic mirari lubet non modò plebi, sed & viris gravibus per dolum, & fallacias quod verum, & bonum est, quandóque insinuandum, ut id dignoscant denique, atque huic acquiescant. Nam & verum, & bonum in Mazarini negotio fuit, uti si rem publicam pessum dedisset, planè hunc Rex abigeret, aut pejùs haberet: sin hanc benè gessisset, hunc nequaquàm ex virorum Principum, Senatûs, Populique lubidine dimitteret. Sed humani ingenii vitio evenit, uti primùm Rex hunc se dimissurum profiteri Edicto cogeretur, atque dimittendum Senatus omnium in hunc odio permotus decerneret, quod est firmatum ab Rege, atque Reginâ matre, atque ab ipso Senatu sæpiùs, & tametsi id haud satis æquum fuit, atque id ipsum Senatus apud Esiæ-pontem sentiret, tamen necesse esse judicavit Mazarinum per simulationem abigere, atque ita plebi fucum facere, uti res publica salva esset: eo enim belli civilis porrò gerendi causa tametsi falsa, atque injusta Principibus viris adimebatur, neque eo finibus pulso restabat quidquam, quo Senatus, populusque horum operâ egere se ampliùs crederet.

a Le Marquis de Mortemar, de Rochechoüart. *b* Le Marquis de Crequy. *c* Le Marquis de Rocquelaure.

Mazarinus ab Aulâ discedens Regi autor fuit, uti Gabrielem *a* Rupichoartium Mortemarium Marchionem, ac Carolum *b* Crequium Marchionem ambos regiorum Cubiculariorum principes, atque *c* Rupilaurium item Marchionem regiæ vesti Præfectum Duces, ac Pares Franciæ crearet, hos qui continuò Regi adsunt, sibi amicissimos facere studens: præthereà uti Petrum Seguierum Cancellarium in Aulam revocaret, nam præter quàm quod optimum factu judicabat talem hunc virum, qui cum Gastone, & Condæo ad Urbem regii Consilii speciem faciebat, illinc educere, hujus certè opera, & in Regis ipsius Consilio, & in Senatu apud Esiæ-pontem pulchrè processura videbatur, & utrique multum dignitatis hujus adventu accessurum. Vocatus igitur subitò in Aulam Seguierus est, qui clàm ab Urbe profectus Compendium, quò Rex ab Esiæ-ponte discesserat, advênit, perbenignè & ab eo, & ab Reginâ matre acceptus, habitusque.

Rex post Mazarini discessum ex hujus sententiâ Thomæ viri Principis Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis patrui, consilio, atque judicio potissimùm in re publicâ gerendâ usus est, ac præthereà Ondedeum negotiorum Curatorem fidum in Aulâ Mazarinus reliquerat, qui Reginæ cuncta quæ fieri vellet, continuò subjiceret: postremò Abel Servianus, atque Tellierus Quatuorvir illi bonam, fidelemque navabant operam, rem publicam quantùm ad utrumque pertinebat, planè ex ejus voluntate tractantes, studentesque ut nequid fieret, quod ipsi fraudi foret. Mazarinus ab Esiæ-ponte discedens Turenam, atque exercitum cui præerat regium visum iit, qui ab Lagnio quod oppidum ad Matronam amnem est, ad Sequanam versùs movebat. Sed Condæus abiisse Mazarinum certior factus, atque ad Sedanum iter habere, Jarzæum mittit ad Carolum Lotharingiæ antehàc Ducem, & ad Vitember-

gum, ut hominem si quà fieri posset, deprehenderent, caperentque: sed Hispanos aiunt isthuc fieri noluisse, ratos videlicet non esse sibi usui belli civilis in Galliâ causas desinere. 1652.

Philippum Clerembaltium Palüavium suprà diximus ab Estræo Equitum Tribuno, qui regio exercitui Imperator erat ubi Rex ad Avaricum Buturigum proficiscebatur, ad Muronem Arcem Condæi firmissimam dimissum cum copiis, qui hanc obsidione cingeret: quò cùm diù stativa habuisset, factus denique certior est, paucos eò superesse milites, qui mœnia defensare possent, cæteris labore, atque inediâ consumptis. Igitur fossas ad Arcem ducere decrevit, quod ubi est incœptum, id longè ac ratus erat difficilius, atque asperius esse sensit, ob majorem defensorum quàm pro numero virtutem: quamobrem castra ampliùs munire visum, quæ quia haud ita ampla fuêre, brevî tam valida, firmaque reddita sunt, uti sine summâ vi expugnari non possent. Sed magna erat in Arce omnium rerum inopia, quâ denique adductus qui huic Præfectus erat Persanus Marchio, ac veritus uti se, suosque Palüavio, simul omnia quæ Condæi erant in Arce, permittere cogeretur, statuit priusquàm inopia cresceret, futuræ deditionis illi ferre conditiones.

Hæ fuêre hujusmodi: hunc videlicet deditionem facturum, si ante Calend. Septembres nihil sibi adveniret auxilii, quod in Arcem se plane cessante, neque militibus qui præsidio erant, moventibus quidquam introduceretur: intereà commeatum sibi, atque præsidio, & oppidanis Palüavius suppeditari curaret soluto pretio: neque in castris, neque in Arce quidquam operis novi fieret: Persanus armatus cum præsidio, atque omnibus impedimentis abiret, cui liceret ad Condæum ire: huic, atque oppidanis in Arce res suæ intactæ, atque integræ manerent: Persano copia esset, de his conditionibus Condæum certiorem facere. Id ubi ipse rescivit *a* Briollum Comitem Muronem versùs misit, cum quingentis equitibus, jussum navibus apud Suillium Ligerim transmittere, atque *b* Levio Marchioni, & Colinio Comiti conjungere se, qui trecentos habebant equites: sed his difficile erat munitiones Palüavii castrorum perrumpere, quæ partes magis peditum, quàm equitum sunt. Igitur re infectâ Briollus magnis itineribus ad castra Principum virorum rediit, cavitque sedulò ut ne in Maipasium incideret, qui cum octingentis equitibus missus ab Turenâ operam dabat, ut huic quópiam occurreret. Ita Calend. Septemb. Regi dedita Arx Muronis est, dimissusque cum suis Persanus, ac dati de more qui præsidio essent, ut ad castra Principum virorum sine ullâ fraude, aut offensione advenire posset. Ob eam rem ab Palüavio Clerembaltio confectam, atque alia præclarè gesta, ipsum denique Rex Equitum Tribunum mox creavit: huic homini præter rei militaris scientiam, ingenium come, elegans, & quos sibi usui esse credit, ad eorum gratiam promerendam aptissimum est, ac denique promptum posse dicere quæ placeant, ac delectent plurima, tametsi ab naturâ haud ita expedita lingua sit.

a Le Comte de Briolle.
b Le Marquis de Levy. Le Comte de Coligny.

1652. Ubi vulgatum in Urbe est, Mazarinum ab Aulâ discessisse, ibi Gasto, atque Condæus in Senatu dixêre sese ab armis discedere paratos, statim atque ille finibus egressus foret, sicuti apud omnes in Urbe Curias, & apud ipsius Urbis Consilium sanctè antehàc professi fuerint, modò ut Regi placeat, quod in tali negotio solet, Edicto cavere quæ per id bellum patrata fuerint partium studio, ea ne cui fraudi sint, præter rerum capitalium aut condemnatis, aut manifestis: quæ copiæ viris Principibus meruerint, quibusque ante id bellum ipsi præfuerint, iis porrò præsint, uti Regi sicuti antehàc mereant, & quò has mitti velit, edicat: regiæ copiæ ab Urbe, item ab Aquitaniâ longiùs ad fines Regni decedant: copiis extraneis, quæ ipsis militaverint, tuto abscedendi Diplomate potestas fiat: postremo omnia in eumdem, quo ante id bellum fuissent statum, restituantur, ac maximè in iis quæ ad amplissimum Ordinem pertineant: sibi consilium esse ad Regem mittere qui de his cum eo agant, si ita Senatui videbitur, cujus omnia in re tantâ, ac tantoperè ad quietem publicam pertinente consulta sequi, atque iis obtemperare velint.

De his Becheferus Cognitoris regii vicarius pro more dicere si quid vellet jussus viros Principes collaudavit, qui perstarent in eâ sententiâ, quam in Senatûs, cæterarumque in Urbe Curiarum acta referri postulaverant, gratias eo nomine ipsis agendas censere, tum quod de amplissimo Ordine iis curæ esset, quem ad Urbem in integrum restitui ad rem publicam magnoperè pertineat, ei rei dandam sedulò operam videri, atque ut ipse Rex brevì ad Urbem redire velit, quo maximè rei publicæ pacem quæsitum iri nemo ambigat; postremò adversùm eos qui ab Senatu secesserant, graviter invectus est, approbantibus cunctis. Dein ubi excessisset templo, continuò regrediens litteras sibi tum traditas attulit, scriptas ab Curiâ Burdigalensi ad Senatum, quibus hunc certiorem faciebat, sese idem de Gastone decrevisse, uti Regi in toto Regno Legatus esset, atque hujus vice omnem capesseret rem publicam, usque dùm Mazarinus finibus decessisset.

Litteris recitatis Senatus decrevit Gastoni, atque Condæo gratias agendas, quod in his nihil moræ ad pacem esset: mittendos ad Regem qui de amandato Mazarino gaudium amplissimi Ordinis significarent, quoniam eâ unâ re pacem rei publicæ reddidisset: postremò huic supplicarent, ut ad Urbem redire vellet. Qui ad Regem ituri essent, non sunt delecti, quoniam utrùm ista legatio ipsi satis placeret, meritò dubitabatur, ab Senatu videlicet, qui Esiæ-pontem venire jussus abnuerat: quidam per Cancellarium, alii per Procancellarium Molæum, eumdemque primarium in Senatu Præsidem, sed qui apud Esiæ-pontem Magistratum gerebat, Regis voluntatem de Senatûs Legatis explorandam censebant, atque alterutrius operâ habendum Diploma, quo his ad Regem adeundi potestas fieret.

Sed idem intereà Gasto pro Stampæo Fertimbaltio Equitum Tribuno, & Goulasio Scribâ, quos ad Regem mittere decreverat, atque item

pro Fiesco Comite qui unà ab Condæo mitti eódem debebat, frustrà postulaverat. Id Gasto apud Senatum graviter expostulavit, dixitque *Mazarinum abeuntem operam de industriâ dedisse, ut ne sic quidem pax rei publicæ foret: eo ut ne quos ipse, atque Condæus de hâc ad Regem mittere vellent, admitterentur, effecisse: nihil se tamen eâ re commotum statuisse scribere ad Regem, ut omnes intelligant, nihil se quod ad pacem habendam pertineat, detrectare.* At Rege antehàc postulante uti viri Principes ad se mitterent, qui secum, aut cum Administris agerent, quo pacto, aut quando quæ se facturos apud Senatum, ac cæteras Urbis Curias receperant, atque professi fuerant, ea exequerentur, id usquàm opus esse negaverant, sed abacto Mazarino, ac regni finibus egresso sese statim ab armis discessuros, atque omnia quæ Rex tum ab his factum iri æquum censebat, executuros polliciti fuerant: quorum Rex memor nihil vicissim ipse jam ullis ad se missis, sed his quæ tum se facturos receperant, confectis opus esse dictitabat, de quâ re Regem inter, & Gastonem patruum porrò per litteras est altercatum. 1652.

Intereà Rex Edicto omnibus qui civili bello implicati fuerant, hostilia fecerant, cum Hispanis hostibus congruerant, domi, forisque fœdera adversùm se inierant, postremò alia quævis partium studio patraverant, abundè cavit, ut ne cui aut civi, aut peregrino ea fraudi forent: nihil cautum iis, qui rerum capitalium ad partes, aut ad bellum civile haud pertinentium damnati, aut rei essent, nihil prætereà iis qui foribus Ædium Urbis publicarum ignem intulissent, atque eâ die cædes patravissent, nihil denique iis, qui duello decertassent. His exceptionibus sibi insidias fieri, atque ad perniciem suam dolum quæri plerique ex factiosis dictitabant, quibus videlicet nullum belli civilis, ac malefaciundi finem esse placebat. Eodem Edicto cavebatur, uti triduo Gasto, atque Condæus arma ponerent, fidemque scripto darent ab omni fœdere domi, forisve inito se sine fraude discedere, idem postquàm de Edicto Contius certior factus foret, triduo faceret: quæ necessaria dimittendis Satenaïo ad Mosam, Burgo ad Duranium amnes, atque quóvis alio Hispanicis præsidiis essent, ea Regi, aut cui juberet, traderent: naves Hispanicas ab littorum, & portuum Galliæ viciniâ abigerent: copias quas circùm Urbem haberent, regiis conjungerent, externas dimitterent, darentque operam, uti quæ ipsis tunc cum maximè auxilio veniebant, eæ in diebus proximis quindecim facesserent Regni finibus, quod his sine fraude facere liceret. Id Edictum in Senatu apud Esiæ-pontem promulgatum, & in hujus acta relatum est.

Mirum fuit omnibus Gastonem, atque Condæum hoc Edictum Regis abnuere, quo abundè omnibus cautum videbatur: nam persuasum omnibus fuerat, ubi Mazarinus abiisset, continuò ambos ab armis discessuros, neque quidquam ampliùs postulaturos, quando in eo sibi omnia posita esse persanctè in Senatu, in omnibus Curiis, in Urbis Ædibus professi fuerant, neque quidquam esse quod amplius postularent: postremò eâ causâ negaverant opus esse, uti quemquam ad Regem de

1652. ullâ aliâ re mitterent; eo graviùs erat cunctis abacto Mazarino eamdem in Urbe, circúmque belli faciem esse. Gasto miserat iterùm ad Danvillam, uti sibi quempiam ad Regem legare copia esset, qui de rebus suis ageret: postremò Danvillæ operâ factum, uti liceret Fertimbaltio Stampæo Equitum Tribuno ad Aulam venire, non sicuti ab Gastone misso, sed sicuti homini privato, cui tamen liceret Regi dicere quæ vellet omnia.

Tum Goulasium Gastonis Scribam cum Castrónovano, atque Aquiloniâ omnem operam dedisse ferunt, uti Gastonem ab Condæo sejungeret: id Goulasius homo frugi unà in patronum, atque in rem publicam caritate faciebat, Castronovanus verò, & Aquilonia odio in Condæum, cujus graves habebant causas, Gastoni dictitabant *Falso Condæum apud Senatum, ac cæteras Curias, atque apud Urbis Consilium professum se pacem velle, qui tunc cum maximè apud Mantuam Carpetanorum, atque apud Bruxellas firmet Hispanis fidem sese ipsis porrò conjunctum bello adversùm Galliam gerendo fore, & cum Britannis agat de habendis illinc prætereà auxiliis: nihil ab eo pendi fidem, quam de bello desinendo unà cum Gastone dederit statim atque Mazarinus Regni finibus egressus foret, quam si Gasto servare velit, omninò necesse videri, ut ab fœdere cum Condæo inito discedat, ac sibi seorsim consulat.*

Sed sensêre in ipsâ Urbe eadem propè quæ antehàc belli incommoda, nam tum Condæo nuntiatum est venire ab Fimis, quod est oppidum apud Rhemos ad Veslim amnem, tria Germanorum equitum millia, queis Ulricus Vitembergus præerat, Lotharingicorum equitum, peditumque millia sex, firmum quod ab Hispanis huic mittebatur auxilium, cui se conjunxerant sex equitum alæ mercede conductæ ab Rogerio a Guisio è Melitensi militiâ, Ducis Guisii fratre, & Pasio Comite apud Eburones virorum Principum jussu. Omnem hunc exercitum ductabat Carolus quondam Lotharingiæ Dux, qui tamen se negabat Galliæ, aut Regis hostem esse, *Lotharingicas enim copias esse quidem suas, sed quas mercede Hispanis locaverit, atque adeò eò ducere quò jusserint, teneatur: nihil sibi in eas imperii esse, sed Gastoni modò, atque Condæo, ad quos Hispani eas miserint.* Has copias Condæus ad Sequanam suprà Urbem venire jusserat haud procul ab Georgii-Villa-novâ, atque eò stativa habere, quò cùm & ipse ducere vellet, ab Clodoaldi-fano, atque Surenâ, ad Victoris suburbium movit, uti copias Sequanam ad Urbem traduceret. Sed ubi eò advenêre, cùm suburbanis incommodum esset milites apud se agitare, jamque odium Condæi plures cepisset, jurgium primùm, dein certamen inter utrosque ortum, in quo cæsi utrimque viginti, atque ex eo belli tædium plebi haud mediocriter crevit.

a Le Chevalier de Guise. Le Comte de Pas.

Mazarinum ferunt abeuntem Regi demonstrasse, *Si viri Principes varia porrò, neque satis æqua postulando bellum traherent, id ipsis planè fraudi fore: nam in suo ab Aulâ discessu Regem omnia fecisse visum iri populo, atque adeò omnem belli invidiam in viros Principes, ac maximè in Condæum casuram, quod quo diuturnius erit, eo majora plebis incommoda futura, majusque in ipsum odium: prætereà quando Regis copiæ haud pares numero virorum Prin-*

cipum, atque Hispanicis copiis futuræ sint, firmum, ac naturâ munitum locum esse deligendum, in quo Turena cum exercitu regio stativa habeat, neque ad prælium faciundum adigi possit: colles apud Georgii-Villam-novam ad id opportunissimos esse, quibus adhiberi munitiones possint: Corbolium, Melodunum, atque alia loca suprà esse ad Sequanam, ad Igonnam, & ad Lupam amnes, ex quibus annona affatim subvehi possit, intereà dum virorum Principum copiæ cum Hispanicis auxiliis circùm Urbem ipsi, atque hujus commeatibus graves agitabunt, ex quo plebi incommoda, atque odia in Condæum haud dubie crescent. Cæterùm caverent Rex, atque Regina mater se statim Senatui, populoque ad Urbem committere, qui ubi denique belli civilis incommoda satis senserint, atque id non restituendæ, sed perdundæ rei publicæ ab viris Principibus geri satis intellexerint, ibi verò rectè Regem, atque Reginam ad Urbem redituros. 1652.

Ubi Mazarinus Aulâ discesserat, atque ex itinere ad castra diverterat, eadem Turenæ de stativis apud Georgii-Villam-novam habendis, muniundisque dixerat, quod quidem vir providens, neque magnoperè egens monitore satis suâ sponte facturus fuisse videbatur. Igitur eò maturè movit, castraque habuit Sequanâ amne ab sinistrâ, ab tergo Yerrâ amniculo qui in illum influit, munita, ab fronte declivia fuêre ad planitiem, quæ ab Villa-novâ ad Matronam pertinet, ab dextrâ aditus inter colles difficilis ab naturâ si levis munitio adhiberetur, longè difficilior reddi poterat. Carolus Lotharingiæ Dux in eâ planitie quam ab Villâ-novâ ad Matronam pertinere diximus, habuit castra, quò & Principum virorum exercitus ab Victoris suburbio movit, traductus Sequanam ad Urbem: tria millia armatorum, ac quingenti omninò fuêre, copiæ videlicet Gastonis, quibus Belfortius præerat, legatosque habebat *a* Vallonum, & Boulaïum, copiæ Condæi queis Tremolius Tarenti Princeps, atque huic legatus fuit Tavanius, copiæ denique quas Nemorosius ab Belgio adduxerat, atque his Franciscus *b* Maillius Clinchanus præerat, ab Hispaniæ Rege legatus Nemorosio: hæ copiæ omnes sese Carolo Lotharingiæ Duci, atque Ulrico Vitembergo, in eâ quam diximus planitie, conjunxêre. Pòst paulò Carolus ad Urbem venit, ab Gastone, atque ab Margaritâ uxore, quæ soror illius est, acceptus hospitio, atque liberaliter habitus..

a De Vallon. Le Marquis de la Boulaye.

b Mailly de Clinchan.

Eò de summâ rerum ab Gastone, Condæo, Carolo, adhibitis in Consilium factionis primoribus, est consultatum, visumque castra quoad fieri posset Turenæ castris conferre, uti quid regii agerent, ex propinquo magis notesceret, ac maximè ubi pabulatum, aut lignatum irent, ibi si deprehendi, ac carpi possent, ac denique (si casus daretur) justo prælio vinci, ac profligari, cujus rei potior hostium numerus his spem faciebat. Sed ut id ne fieret Turenæ cautio fuit: inter equites prælia crebra, alia aliis locis facta, quæ parùm ad summam rerum pertinuêre. Ad Turenæ castra Corbolio, ac Meloduno commeatûs secundo amne tutò devehebantur, neque nostris egredi pabulandi, aut lignandi causâ propè necesse fuit, omnium rerum copiam præbente amne. Intereà circùm Urbem Germani, ac Lotharingi equites ab vicis, & villis præ-

1652. das agebant, cæterùm omnis exercitus ab ipsâ Urbe commeatus habebat expeditos, sed aliquanto pretio, cùm enim ab superiore Sequanâ, quem Turena tenebat, nihil eò adveheretur, neque multùm ab Matronâ, quem copiæ Principum item ad Carentonium tenuêre, viæque ab militibus eâ parte infestæ essent, necesse erat annonam in Urbe difficiliorem esse, atque adeò in eos qui id ipsi incommodi adferebant, odium civium crescere.

Eo quærebant omnes quo pacto ab his malis emergere possent, atque eâ gratiâ crebrò in Urbis Ædes publicas conveniebant: quo factum est, uti viri Principes, atque factiosi ex Senatu metuerent denique, ut injussu suo pacem Populus clàm faceret, cujus posteà operâ Rex facilè hos Urbe decedere cogeret. Quamobrem & ipsi se magnoperè pacis studiosos simulare decrevêre, atque rationem inire velle, quo brevî fieri posset. Eâ de re Conventus est habitus apud Urbis Ædes publicas, cui viri Principes adfuêre Non. Septemb. in quo decretum est ut ad Regem mitterentur Ædiles duo, Urbis Consiliarii sex, è sedecimviris Urbis regionum quatuor, è singulis Mercatorum Collegiis bini, priùs Pietrus Cognitor Regius apud Urbis Ædes iret ad Regem, ac resciseeret, utrùm hæc ipsi legatio satis placitura esset, simul visum rogare Ecclesiasticum Ordinem, ut ad Regem eâdem de causâ, de pace videlicet, ac de hujus ad Urbem reditu mittere vellet.

Datum Pietro responsum scripto est, quo Rex summam suam erga Urbem benevolentiam significabat, cæterùm qui habitus esset in Ædibus publicis Conventus Non. Septem. eum neque rectè, neque ordine factum aiebat, cùm ob viros Principes, qui contra majorum morem eò adfuissent, tum propter Belfortium, & Brussellum contra jus, fasque alterum Præfectum Urbi, alterum Mercatorum Præfectum antehàc creatos, qui Conventui præfuissent, atque adeò quos hic Conventus ad se mittere vellet, iis potestatem facere non posse, facere verò his, qui sponte suâ privatim ad se venire voluerint. Hoc scripto commemorabantur omnia facta in Patres, atque in Urbis Ædes publicas, tributa imposita, creati Ædiles duo contra quàm Rex vetuerat, direpta per agros civium bona, dein mentio fiebat Edicti regii, quo abundè cautum omnibus videbatur, & quæ contrà ab pacis inimicis adferrentur, ea quàm vana, ac futilia essent, ostendebatur: postremò magnum ad Urbem redeundi studium Rex ostentabat, atque omnia in integrum restituendi, uti facilè crederes hæc odio in viros Principes magis ac magis accendendo, ex sententiâ Mazarini, ac tamen verè scripta esse.

Isthæc omnia Parisinis magnoperè probabantur, quorum videlicet rura circùm Urbem amœnissima Germani, ac Lotharingi planè vastabant, quod certè his ad pacem ab Rege, atque hujus ad Urbem reditum postulanda magnum incitamentum erat: eâ de re per Radesianum, ac per Castronovanum agebant continuò, seu homines avidi gratiæ, atque potentiæ omnibus se negotiis, ex quibus ad utramque aditum sibi parare posse crederent, ultrò admiscebant. Id consilii Radesiano

desiano fuit, ubi ab Urbe Compendium cum plerisque ex Ordine Ecclesiastico ad Regem venit, atque luculentam de pace, ac de hujus in Urbem reditu habuit orationem, quo sibi Parisinorum voluntates conciliare posse credidit, ut in eo tanto negotio conficiundo suâ potissimum operâ uti vellent: quod si feliciter eveniret, eo se & apud Regem, Reginamque matrem gratiam initurum speravit, ac fortasse dignum habitum iri, cui rem ipsam publicam sicut antehàc Mazarino permitterent. 1652.

Se tamen isthuc expetere dissimulabat, apud Reginam maximè, quam Mazarino impensiùs favere scibat. Ubi igitur cum eâ privatim colloquebatur, negavit isthuc sibi in mentem usquàm venisse: at Regina nihil esse respondit, *quod se eâ de re purgaret, cuivis enim quod sibi convenire existimet, id ut eveniat optare licere, sed in unius Regis arbitrio esse debere cujus consilio, judicio, atque operâ in re publicâ gerendâ utatur, qui nihildum de ipsâ quod noverit, huic permittendâ cogitaverit*: cæterùm hominem benignè appellatum, habitumque dimisit. Sed Radesiano ægrè fuit Reginam quò ipse tenderet, probè intelligere, ac multò magis satis ostendere id sibi minimè probari.

Ita Gastonem magis, magisque ab se colendum, observandumque esse sensit, disturbanda omnia quæ Condæus cum Aulâ de pace per Gualcurium, ac maximè per Rupichoartium Mortemarium agitabat, atque operam dandam, uti Gasto cum Rege, aque Reginâ matre quantocyùs rediret in gratiam, & in eo Condæum anteveniret, quod si fieret, Condæum sese Hispanis planè conjuncturum, & ab Galliâ discessurum, aut si pacis particeps foret, in Aquitaniam saltem tantisper dimissum iri, Gastonem autem mansurum ad Aulam propinquitate quâ Regem contingat, fretum, se verò tum illius, atque factiosorum qui reliqui in Urbe forent, operâ usurum, ut ne Mazarinus in Galliam redeat, intereà multa eventura, quæ prævidere difficile sit.

At Rex Ecclesiastico Ordini qui ad eum venerat, liberalissimè respondit, sibi pace nihil optatius esse, quam Urbi, ac civibus datam jamdiù voluerit: qui huic adversi sint, ii ubi ab Urbe discesserint, eò se continuò rediturum. Omnium sententia erat virorum Principum in carpendo Pacis Edicto, quod Amnistiam appellabant, pertinaciam obstare quieti publicæ, ac præter hos, ac factiosos nemo erat aut in Urbe, aut aliò, cui non probaretur: quin & plerique apud Burdigalam hoc pacis Edictum non abnuebant, tametsi eò Brezæa Condæi uxor, Contius frater, atque Condæa soror tùm agitarent, ita ut his necesse fuerit plebem commovere, cujus Consilium Ulmeam sicuti diximus appellabant, uti seditionis metu ab Edicto pacis comprobando, atque accipiundo boni deterrerentur.

Burdigalenses eo magis viris Principibus porrò studebant, quod post Harcurii discessum provincia sine imperio erat, ac magna torpedo regium exercitum tenebat: quo factum est, uti Marsinus ab Condæo relictus in Aquitaniâ, qui Contio fratri legatus esset, sicuti suprà memoravimus, Castellogelosium, ac Mamis Castellum-novum reciperet, quò

1652. multa vestis, atque supellex Spemonii inventa, prætereà eorum qui accolunt multa bona eò in tutum sicuti rebantur collocata, dein Masem Aginnensium ad Garumnam, atque ultrà amnem Basileæ-fanum ad ditionem redegit, atque in Petrocorios movit. Eò Sarlatum huic est deditum, ob diversa oppidanorum studia, qui si idem de re publicâ sensissent, id frustrà incœptum Marsino fuisset. Inter hæc advenit *a* Candalius adolescens Spernonii filius, cui data ab Rege Aquitania paterna antehàc provincia fuerat, ex sententiâ sine dubio Mazarini, qui tum unam ex sororum filiabus huic nubere volebat. Candalius nactus hostium copias longiùs inter se dissitas, quia Marsinus earum majorem partem in Petrocorios duxerat, alias circùm Burdigalam reliquerat, has quia paucæ fuêre, malè habuit, cæterùm comitate, atque clementiâ plerosque patris ob hujus diversam agendi rationem inimicos sibi conciliavit.

a Le Duc de Candale.

Ita Aquitania in Mazarini potestate quodammodo esse videbatur: de Provinciâ quæ huic magis opportuna erat, res Italicas, ac singillatim Romanas respicienti, Regi autor fuit, uti Mercurium cui Mancina alia ex sororum filiabus nupserat, eò dimitteret, qui hanc Inculismi Ducis loco obtineret. Hic Condæo affinis est, suspectus denique studere rebus novis, atque seditiosis apud Tauroëntum favere: qui cùm in Aulâ nuper esset, Regi postulanti ut ne injussu suo rediret in Provinciam, ita se facturum dederat fidem, dein mutatâ voluntate cùm iter eò haberet prædiorum suorum visendorum specie, deprehensus, comprehensusque est. Mercurius in Provinciâ comitate, clementiâ, summâque prudentiâ, qui apud Tauroëntum rebellaverant, eos in viam reduxit, atque ita pacatam omnem Provinciam habuit: postremò rebus ita eò constitutis, uti nihil obstaret, quo minùs Mercurius hanc tutò posthàc obtineret, Inculismus uxoris *b* Henricæ Laguichiæ, atque Ludovici Guisii Joüsii generi rogatu custodiâ emissus est, atque Provinciam acceptâ in æstimationem pecuniâ deposuit, homo animo juxtà, ac corpore gravis, qui perpetuo in alienâ potestate fuit.

b Henriette de la Guiche. De Guise, Duc de Joyeuse.

Cùm in Urbe belli civilis, atque incommodorum quæ circùm Urbem cuncti ab Germanis, Lotharingicis equitibus, atque aliis virorum Principum copiis sentiebant, tædium in dies cresceret, *c* Carolo Prevosto in Senatu Consiliario, Fauro, ac Bertaldo è Franciscanorum Ordine venit in mentem quingentos ex diversis Urbis regionibus cives in Richelii Ædes, quæ tunc regiæ sunt, convocare: hi multo ante de hoc habendo Conventu convenerant, quò ubi omnes adfuêre, Prevostus Regis litteras ad eos scriptas recitari jubet, quibus significabat nihil sibi optatius esse, quàm redire ad Urbem, sed id se facere non posse, quamdiù in seditiosorum potestate sit: dein Prevostum ferunt dixisse arma ab bonis civibus sumenda videri, Paleam seditiosorum tesseram abjiciundam, cujus loco gestandam aut cartam, aut quid albi coloris, uti qui Regi fideles sint, ii dignosci possint: factiosos pellendos Urbe, ac si restitent cædendos. In hæc conjurant omnes, & quæ posthàc in

c Prevost, Conseiller au Parlement. Les PP. Faure, & Bertaud, Cordeliers.

Conventu consulta forent, ea se executuros fidem dant: quingenti modò in eo fuêre, sed magna pars civium in eâdem erat sententiâ, tametsi non aderat Conventui, ac singillatim sex Collegia mercatorum, atque Urbanarum cohortium Tribuni plerique omnes. Utrique ab Gastone flagitaverant, uti sibi Regem adeundi Diplomate potestatem faceret, quo sibi cautum foret in itinere adversùm militum qui viris Principibus merebant, injurias, quod usquè haud impetrari posse videbatur, ni metus factiosis injiceretur, populum denique plusquàm vellent, ausurum. 1652.

Ubi conjuravêre quingenti, atque cum his propè universam Urbem sentire haud dubium erat, de Radesiano facta ab amico mentio est, qui hujus operam idoneam futuram videri dixit apud Regem, Reginamque matrem, quò & pacem, & reditum suum ad Urbem maturarent: sed visum non est rei publicæ causam cum ullius qui sibi quidquam privatim expeteret, rationibus communicare, ad quarum normam hanc gerere vellet. Ubi Conventus habebatur, eò advenit ab Gastone missus Stampæus Fertimbaltius Equitum Tribunus, qui hunc frustrà disturbare conatus est: Aureliæ Virgini eódem venire consilium fuit, sed id sibi frustrà futurum suspicata postremò omisit. Continuò ab Conventu missus est ad Regem, qui hunc certiorem faceret rem benè, atque ex sententiâ evenisse, ac postridiè iterùm Conventum habitum iri edictum est, sedulóque præceptum omnibus qui aderant, uti quàm plurimos possent, eódem secum adducerent.

Secundùm hæc Senatus apud Esiæ-pontem decrevit, qui in Richelii Ædes convenerant, eos rectè, ac sicuti res publica monebat, videri fecisse, atque adeò hos in Regis, atque Senatûs tutelâ esse velle, ac maximè Carolum Prevostum, prætereà ut ne quis Belfortium pro Præfecto Urbi, Brussellum pro Mercatorum Præfecto, atque duos alios pro Ædilibus haberet: hi ne quid muneris, quod ad hos Magistratus attineret, attingere vellent: postremò ut ne quid commeatûs ab Urbe ad hostium castra veheretur: quod Decretum ab Præcone recitatum, atque adeò promulgatum in foris, ac plateis Urbis est: sed Brussellus jam ante Decretum Præfecturam Mercatorum abdicaverat, quod & Ædiles duo post aliquam tergiversationem fecêre.

Iêre posteà ad Regem missi ab Urbis Consilio Pietrus iterùm, atque unus ex Ædilibus, de pace, atque de illius ad Urbem reditu: eódem iêre post paulò missi ab sex Collegiis Mercatorum, quibus utrisque responsum est ab Rege, *Se pacem datam omnibus arbitrari eo quod de hâc perscriptum, ac promulgatum fuerit, Edicto, quâ tum fruituros videri Parisinos, ubi qui huic adversentur, eos abegerint: neminem ab Principum castris ad Urbem, neque vicissim ab Urbe ad castra commeare patientur, nec quidquam eò supportari: prætereà si dederint operam, ut Hospitalius Præfectus Urbi, Faber mercatorum Præfectus, ac Ædiles duo in quorum locum duo alii Regis injussu subrogati fuerint, ad Urbis Consilium redeant, ac munia sua denuò obeant, interea quæ in Urbis Consilio fiant, ea neque rectè, neque ordine facta, atque adeò*

1652. *nulla videri: ubi hæc confecta fuerint, ibi se lubentissimum ad Urbem rediturum, ac suam benevolentiam Parisinis præstaturum.*

Hæ ad Regem ab Urbe missitationes, quæ Parisinorum animos ad pacem planè propensos esse ostendebant, solicitos Principes viros habuêre, quorum secta usquè plebis maximè gratiâ, ac studiis steterat. Sed cùm foris se plus armis valere sentirent, Lotharingorum, atque Germanorum auxiliis freti, omnem sibi operam dandam satis intelligebant, ut aliquid insigne adversùm Turenam, ac regium exercitum patrarent. Hunc apud Georgii-Villam-novam, atque in vicinis collibus stativa habere diximus, quò primùm magna omnis generis commeatûs copia fuit, quam & amnis, & vicina regio ultrà Yerram amniculum præbebat. Sed hâc in dies ut ferè fit, imminutâ, postremò huic copiæ inopia successit, quæ & homines, & jumenta confectura denique videbatur, aut ubi Turena moveret, obnoxium fore hosti, qui in propinquâ sicuti diximus planitie habebat castra: si Turena cladem aliquam acciperet, hanc ad mutandos Parisinorum animos, atque reducendos ad pristina adversùm viros Principes studia magnum momentum habituram, quod & eventurum videbatur, si in stativis regii inopiâ conficerentur.

a De Lorraine, Duc de Guise.

Eâ tempestate Henricus *a* Lotharingus Guisius Lutetiam Parisiorum advênit, quem in Neapolitano Regno captum, abductumque in Hispaniam antehàc memoravimus: hunc Hispani se dimissuros dixerant, si Regina quæ tum in Regni Procuratione erat, omnes vicissim captivos Hispanos, Italicos, Belgas, atque alios qui Philippo meruerant, dimittere vellet: qui quanquàm quatuor millia fuêre, atque inter hos viri insignes, Regina tamen acceperat conditionem, atque id ex Hispanorum sententiâ se facturam receperat. Sed hi consilium mutavêre, atque Guisium maluêre Condæi rogatu dimittere, atque huic tradere, spem nacti videlicet Guisium huic magno usui ad rem publicam magis, ac magis perturbandam futurum. Sed Guisius omnia se debere Condæo, professus est, quæ secundùm jus, fasque huic præstare posset, *Hispanos Regis, atque Galliæ hostes esse, ab quibus malè habitus sit, & quibus adeò se ægrè facere æquius videatur, quàm obsequi quidquam. Ubi Condæus ab eorum rationibus suas sejunctas habuerit, hujus causâ cupidissimè facturum omnia, ac nihil quod ipsi usui sit, abnuiturum.* Dein memor tantæ in se Reginæ benignitatis, quâ adducta tot captivorum permutatione sese redemptum voluisset, ad eam ubi Germani-fanum unà cum Rege filio redierat, profectus est, atque egit utrique gratias, vicissim ab his comiter, ac perliberaliter acceptus, habitusque.

Quanto propiùs Urbem Rex, atque Regina mater adventabant, tanto majora videbantur in Urbe omnium Ordinum de eorum in hanc reditu studia: neque omiserat Gasto Radesiano, atque Castronovano autoribus, continuò ad utrumque scribere, atque ad Danvillam per Lambertum *b* Joüsium, quem Carolus Lotharingiæ quondam Dux ad Aulam de rebus suis missitabat, uti Rex Edictum pacis, quod Amnistiam

b De Joyeuse.

appellabant, in quibusdam correctum vellet, sicuti necesse videbatur, uti satis omnibus cautum foret. Radesiano, atque Castronovano consilium erat, perpetuò cum Aulâ agere, atque eò Gastonem adducere, uti quibusvis conditionibus cum Rege, atque Reginâ matre rediret in gratiam, nam eo pacto mansurum in Aulâ, atque omnis rei publicæ participem, sicuti Regis patruum deceat, futurum, quod si fieret, & ipsos haud hujus expertes fore, ac fortasse per Mazarini absentiam utriusque operam haud inutilem Regi, atque Reginæ matri futuram. De Edicto pacis, aut Amnistiâ corrigendâ Senatus cum Gastone congruebat, ita ut æquè viris Principibus, Senatui, populoque, atque omnibus de his quæ ab quinque proximis annis facta, patratave fuerant, caveretur, quod Edictum ex sententiâ correctum frequenti Senatu in Urbe eò revocatis qui apud Esiæ-pontem erant, Patribus, promulgari volebant. Id verò Rex haud sibi faciundum putabat, neque aliud quidquam ex sententiâ Patrum, qui ad Urbem manserant, in quâ his Senatum habere fas non fuisse dicebat, post ademptam Edicto suo Juris dicundi, aut ullo modo conveniundi facultatem. 1652.

Turenam diximus in stativis commeatûs, & pabuli inopiâ laborare, quâ movere cogebatur, atque aliò habere castra: naves apud Villam-novam habebat complures, quibus junctis eâ nocte quæ IV. Non. Octobres antecessit, Sequanam impedimenta, atque tormenta, dein primâ luce copias omnes traduxit. Condæus tum morbo detinebatur ad Urbem, sicut & Ulricus Vitembergus: Carolus Lotharingiæ quondam Dux, Belfortius, cæterique omnes hostium Duces eodem commorabantur, partim Urbis delitiis retenti, alii soliciti quid plerisque omnibus eò pacificantibus eventurum denique esset: unus Tavanius erat in castris, qui seriùs de regiorum profectione monitus aciem instruxit, atque equitatum qui hos insequeretur, præmisit: sed id subductis ab Turenâ quibus amnis jungebatur navibus frustra fuit. Turena verò Corbolium duxit, quò iterum Sequanam traducto exercitu ad Matronam contendit, atque inter Meldas, & Lagnium castra habuit. Virorum Principum exercitus propius Urbem concessit, Vincennas versùs, circumque ea loca: sed hujus metus nihil Parisinos deterruit, quo minùs paci studerent, atque Regem ad Urbem redire cuperent, quæ res Condæum monebat, uti sibi ipsi, atque copiis suis consuleret, longiùs ab Urbe discedendo, quo facilè si opus foret, ipsis Regni finibus decederet.

Jam huic constituta esse cum Hispanis omnia dictitabant, ubi Sillerius Brussellis redierat: sed isthæc Chavignio nequaquàm probabantur, qui Condæum ad Urbem, atque in Aulâ manere malebat, quàm patriâ extorrem, alienæ opis quod miserrimum est, indigum, ab Hispanorum lubidine pendere: eò ut hic cum Rege, atque Reginâ matre, quin & cum ipso Mazarino rediret in gratiam, sibi dandam omnem operam existimavit. Quamobrem eâ de re cum Fouqueto Abbate clàm egit, quo interprete in hujusmodi negotiis Mazarinus utebatur: sed

1652. cùm hic uſquè adhuc per Gourvillam, per Buttevillam Mommorantiam, per Gualcurium ſecùm de Condæi pace faciundâ agi fruſtrà paſſus eſſet, utrùm & eodem modo cum Chavignio, an verò actum ſeriò voluerit, vix quiſquam dijudicare poſſit. Sed fortè, ſeu conſilio accidit, uti quas litteras Fouquetus eâ de re ad Tellierum ſcribebat, eæ in manus equitum Condæi circumcurſantium inciderent, capto qui has perferebat nuntio.

Hæ continuò ad Condæum perlatæ, in quibus erat perſcriptum, Chavignium dixiſſe Fouqueto ſe omni ope eniſurum, uti Condæus æquis conditionibus pacem faceret, & cum Rege, Reginâ matre, atque adeò cum ipſo Mazarino rediret in gratiam, quod ſi Condæus abnueret, ſe uti Gaſto ab illius rationibus ſuas ſejungeret, ac pacem faceret, effecturum. Continuò Condæus ad iram ſuâpte naturâ præceps, neque re ſatis cognitâ, in quâ dolus ſubeſſe poterat, acriter in Chavignium abſentem eſt invectus, nihil parcens maledictis, atque famæ tanti viri. Sed hic ſibi illo convento opus eſſe arbitratus ad eum venit ocyùs, uti ſe coràm expurgaret : id verò facile videbatur, cùm quæ litteræ interceptæ fuerant, eæ non Chavignii, ſed Fouqueti Abbatis eſſent, qui quod ſibi bonum, atque commodum fuerat, ad Tellierum ſcripſerat, datâ fortaſſe operâ, ut qui has perferebat, is ſe ab equitibus Condæi, qui quaquà versùm circùm Urbem excurrebant, capi ſineret. Sed Chavignius nuſquàm Condæum ab eâ quam præceperat ex his litteris iracundiâ dimovere quivit, quin pergeret huic in os maledicere, quæ res hominem ingentis animi, neque Condæo quidquam obnoxium, tametſi huic plurimùm obligatus eſſet, adeò graviter affecit, uti continuò in morbum inciderit, ex quo brevî interiit.

Cæterùm is fuit Chavignius, qui haud leve momentum Condæi partibus attulerat, tantæ homini opes, ac tanta ingenii, atque ſolertiæ fama fuit. Sed hunc rectè Gaſtonem, & Condæum cum Rege, Reginâ matre, atque cum ipſo Mazarino reductos in gratiam voluiſſe judico, cùm populus pacem quam Rex Edicto ſanciverat, propediem accepturus eſſet, neque poſtillà ipſis opes ad bellum ſuſtinendum pares futuræ eſſent. Id certè ſatius fuit, quàm Gaſtonem Bleſiam concedere, ac procul ab Aulâ agitare, Condæum verò ad Philippi Hiſpaniæ Regis Galliæ hoſtis acerrimi partes tranſire. Profectò quando Mazarinum ab Aulâ procul habere non poterant, non nihil fuiſſet hujus gratiæ, atque potentiæ manendo in Aulâ modum facere, in quo Chavignii opera utrique haud fruſtrà fore videbatur.

Poſtremò & Gaſtoni, & Condæo, & Chavignio, & omnibus qui alterutrius Sectam ſecuti fuerant, conducebat manere in Aulâ, quò omnes eorum ſpes ſitæ erant, quamobrem id operam etiam tùm dabant pro Gaſtone Radeſianus, & Caſtronovanus, ſicut & antehàc pro Condæo Rupifocaldus fecerat, quod & Chavignius ſibi faciundum rectè eſt arbitratus, præclarè intelligens, qui ab Aulâ procul ſunt, iis privatam vitam ſine decore, ac plerúmque potentiorum injuriis obnoxiam

exigendam : at enim Chavignius cessante Condæo Gastonem se adducturum aiebat, uti pacem seorsim ab illo cum Rege faceret? an cuiquam capitale videri potest, si è duobus quibus æquè studebat, alterum saltem salvum, atque honestum in Aulâ esse voluit, cùm & hoc pacto alter eódem adduci posse videretur? sed in eo suis commodis serviebat? quid ni si simul & illorum? quod hunc facere rectè voluisse, atque plusquàm illos ambos & scivisse, & providisse rerum eventus docuit. Paulò ante Chavignium diem suum obierat Claudius Buthillerius hujus pater septuagenario major, de cujus simul, & de Leonis filii Chavignii Comitis naturâ, & moribus initio diximus: hic annum vitæ quadragesimum quartum agebat, omnibus corporis, fortunæ, & ingenii bonis cumulatus, cæterùm animo in utrâque fortunâ haud satis æquabili. 1652.

Nondùm Belfortius Urbi Præfecti Magistratum sibi ab Gastone mandatum abdicaverat, atque id obstabat quo minùs Rex quæ ab Consilio Urbis fiebant, ea rectè, atque ordine facta judicaret, cùm neque Urbi Præfectus Hospitalius, neque Faber mercatorum item Præfectus qui hujuscemodi consilia more majorum habere solent, iis adessent: eò Rex ad Urbanos qui reliqui erant in Urbe Magistratus, atque alios qui frequenti Urbis Consilio adesse solent, scripsit denuò, ut id quantocyùs haberent de Hospitalio, Fabro, atque duobus Ædilibus in id revocandis, quod continuò ex Regis sententiâ factum, postquàm Belfortius Magistratum Gastonis ab quo hunc acceperat, voluntate abdicaverat.

Dein Urbanæ Militiæ Tribuni, ac plerique alii uti sibi ad Regem de pace, atque hujus ad Urbem reditu adire liceret, ab Gastone postulavêre, cujus rei perlibenter his tum denique potestatem fecit. Cuncta hæc Condæum impellebant, ut ab Urbe quæ brevî in Regis potestate futura videbatur, quamprimùm discederet, quod cùm facere, atque ad exercitum qui castra habebat in propinquo, proficisci decrevisset, Carolum Lotharingiæ quondam Ducem eò præmittendum censuit. Sed is ubi Portæ Urbis ut egrederetur appropinquavit, qui Urbani milites eò in statione fuêre, ii hominem restare jubent, rogantque ferociùs ecquid ab Urbanis Magistratibus scripto haberet, quo sibi Urbe egrediundi potestatem factam esse fidem faceret? Hæsitantem, ac cessantem maledictis onerant, atque tumultum faciunt, quo vicina plebes commota recedentem prosequebatur, & clamore, ac propè impetu terrebat, cùm objecta fortè ex sanctissimo Sacramento quod ad ægrum quempiam gerebatur, religio multitudinem sedavit: postridiè autem Gastonis operâ Carolo ab Urbe discedere copia fuit, atque item biduò post Condæus cum Vitembergo, Rupifocaldo, Tremolio Tarenti Principe, atque aliis ab Urbe discessit, dein movit ad Rhemos, ut in hac regione Satenaïo, ac Musonio oppidis ad Mosam positis fretus hybernaret.

Intereà Urbanæ militiæ Tribuni ad Regem apud Germani-fanum

1652. iêre, horum princeps fuit Alexander *a* Seva Castignonvilla libellorum Magister, atque Mercatorum antehàc Præfectus, qui scitam, atque elegantem ad Regem habuit orationem, haud secùs ac si Urbis Consilii, quin & ipsius Senatûs, cæterarumque Curiarum, postremò ipsius Gastonis, & qui hujus, Condæique Sectam sequebantur, verbis hanc faceret: nam de Diplomate quo cunctis cautum foret, atque de hoc ita promulgando, ut id rectè, atque ordine factum nemo dubitare posset, mentionem fecit: postremò nihil elapsum hominis industriæ, atque solertiæ, tanta in Regem verborum obsequelâ, ut ne minimùm quidem in his dicendis offenderit: quibusdam tamen verbosior, quàm par esset hujus oratio visa, sed in eo plebis quæ aderat, auribus serviisse hominem puto. Rex hunc singillatim, atque alios benignè appellatos, habitosque dimisit, diemque dixit, quâ redire ad Urbem decreverat.

a De Seve. Chatignonville.

Hi bonæ spei pleni, lætique suam ad Germani-fanum profectionem tam pulchrè reipublicæ processisse revertebantur, cùm est nuntiatum tumultuari in Urbe plebem, cædem iis, quoniam injussu suo ad Germani-fanum ierant, minitantem. Continuò restitit agmen, habitumque eâ de re consilium est: sed nusquàm morari visum, & quicumque motus animorum esset, eum se tanto de proximo Regis adventu nuntio facilè sedaturos confisi pergunt iter facere, atque lætissimis omnium animis accepti in Urbe sunt. Tunc & ad Urbem rediêre Hospitalius huic Præfectus, Faber Præfectus mercatorum, atque Ædiles duo, de quibus suprà memoravimus. Dein Rex ad Hospitalium, Urbisque Consilium litteras dat, quibus significabat se ad Urbem venturum XII. Calend. Novemb. jubebatque Urbanorum militum stationes portis deduci, arma omninò poni, nec injussu posthàc suo resumi: cæterùm quod de reditu suo tantoperè laboraverint, gratum esse, quem ipsis maximo usui futurum sentient, & cui Deus rem publicam credidit, hanc ei longè quàm aliis cariorem esse. Atque id quidem ego verissimum esse censeo, nam hanc ille sicuti suam, cæteri sicuti communem gerunt, quæ plerúmque negligitur, ac nescio an eâ causâ Deus hanc penes unum, quàm penes plures esse malit.

Ubi primùm Hospitalius ad Urbem advenit, Bastiliam arcem, atque armamentarium recepit. Intereà Rex ad Senatum qui apud Esiæpontem erat, simul ad singulos ex hoc Ordine qui apud Lutetiam Parisiorum restiterant, litteras dat, quibus significabat quâ die ad Urbem redire vellet, ac jubebat hos postridiè in Regiam venire amictos purpurâ, ut in hâc Senatus coràm se frequens haberetur. De his litteris ab Nesmondo Præside in Senatu dici cœptum est, unas se accepisse, quibus jubebatur in Regiam venire postridiè, idem alii omnes præter duodecim dixêre, quod cæteris haud satis placuit, quando id illis exilium portendere videbatur. Aderat Gasto, atque cum eo Belfortius, ac Stampæus Fertimbaltius, qui omnes incerti, ac dubii videbantur esse, quid in re tantâ optimum factu esset. Vocati Cognitor, atque Actores regii de Patrum ad Regiam itione, ac de habendo in hâc ex Regis voluntate

Senatu

Senatus qui isthuc faciundum, ac Regi obtemperandum censuêre. Qui nullas acceperant ab Rege litteras, ii Senatum docebant maximâ hujus Ordinis interesse, ut ne aliò, quàm quò solet, haberetur, multa adducentes, quæ graviuscula videbantur: sed Nesmondus qui tum Senatui moderabatur, vir fortis, ac prudens, quædam exempla esse dixit, Senatûs Regum Henrici II. ac III. jussu aliò quàm quò solet, habiti, atque id in Regis esse arbitrio, & cùm plerique omnes in hanc discederent sententiam, postremò sicuti fieri jusserat, ita decretum. 1652.

At Rex XII. Calend. Novemb. Germani-fano profectus est, neque longiùs quàm Ruellium Aquiloniæ Rus nobile, atque amœnum ante meridiem processit, eò ab hâc magnificentissimè, juxta atque lautissimè acceptus, habitusque. Inde præmissus ad Urbem a Bautruus Nogentius Comes, qui Gastonem moneret Regem post meridiem venturum ad Urbem, hortareturque hominem, ut huic prodiret obviàm adventum gratulaturus, spondere se id Regi gratissimum fore, atque ipsum Gastonem ex Regis benevolentiâ magnam voluptatem percepturum. Hic verò ubi ad Clodovæi-fanum advenit, atque etiamtùm cessabat Gasto, Danvillam ad hunc properare visum, qui moneret iterùm, quid ipsi faciundum videretur.

a De Bautru, Comte de Nogent.

Sed Gasto porrò domi restitit, cui fortè religio fuit ab fœdere quod sibi cum Condæo intercedebat, discedere: postremò Rex tardiùs ad Urbem venit, summâ cum lætitiâ Ordinum omnium, atque acclamationibus plebis, quæ & accensis per noctem ubique ignibus gaudium ingens ex Regis adventu significavit. Ipse tum in Regiâ veteri quam Luparam appellant, habitare maluit, quàm apud Richelianas ædes, sicut usquè fecerat: hæ haud ita pridem ab Richelio Cardinali Ludovico XIII. Regi legatæ fuerant, Lupara Regum perpetua domus jam ab multis annis est, Richelianis ædibus multò amplior, & cui ex vetustate nonnulla dignitas accessit.

Ubi primùm Rex advênit, misit ad Gastonem, qui verbis suis juberet hunc Limursium suum postridiè concedere, quod ita grave homini fuit, ut id satis ostenderit dubia, atque incerta respondendo: quin & Belfortius qui aderat, de muniundâ in quâ ipse agitabat Urbis regione locutus est, dein idem Radesianus habito eâ de re consilio dixit de regione Urbis circùm majus Urbis Templum, quò se æquissimâ plebe usurum confidebat, prætereà complures in urbe esse, qui Gastonem haud deserturi essent, intereà dùm Condæum cum suis, atque Lotharingorum, & Germanorum copiis accerseret, quibus cogi posse Regem existimabant, uti Germani-fanum regrederetur: si id ex sententiâ eveniret, Radesianus operam suam ad Gastonem cum Rege in gratiam reducendum necessariam fore sperabat, atque inter agendum, moliundumque multa accidere posse, quibus ipse apud Regem, Reginamque matrem gratiam iniret, neque re publicâ gerendâ quod huic primum erat, atque palmarium haud indignus haberetur: sed Gasto isthæc in-

1652. certa, dubia, atque periculosa posthabuit, maluitque rus concedere, quàm diutiùs suâ causâ rempublicam perturbari.

Patres diximus Senatum in Regiâ sicuti Rex jusserat, habendum decrevisse, sed & simul decretum fuerat Regem edocendum ubi opportunum foret, rectiùs Senatum loco solito, quàm aliò haberi, atque id majoris quàm fortasse videatur momenti ad rempublicam esse, mittendos prætereà ad Cancellarium Seguierum, atque ad Procancellarium, eumdemque Primarium Senatûs Præsidem Molæum, qui hujus Ordinis verbis monerent, atque orarent, uti curæ utrique esset, ut & ad eos qui in scribendo prætermissi ab Rege fuerant, litteræ sicuti ad alios darentur, quod quidem frustrà fuit.

At Patres XI. Calend. Novemb. in Regiam venêre, quò Senatus Rege coram est habitus, ex Edicto quod apud Esiæ-pontem in Senatu qui tum eò habebatur, promulgatum fuerat, atque in hujus acta relatum. Id primum est recitatum, quo omnis hic Ordo reducebatur in Urbem: prætereà Edictum quo cunctis cavebatur, Amnistiam vocabant, ut in Senatûs qui tum in Regia erat acta referretur: postremò id quo Belfortius, Rupifocaldus, ex Senatu Brussellus, atque alii, Rohanus, Boulaïus, Fonteralius viri nobiles, ac denique Penisius omnium factiosorum postremus, ac pessimus, Condæi, Contii, Condææ sororis clientes, ac singillatim Peraltus in Rationum Curiâ Præses, uxores, filii, filiæque eorum Urbe facessere jubebantur: Senatui ut ne quid reipublicæ posthàc injussu Regis attingere, neu quorum operâ in hac gerendâ uteretur, in eos quid eâ gratiâ decernere vellet, interdicebatur: postremò ne cui ex Senatu, cæterisque in Urbe Curiis Principum virorum consiliis, aut rei administrandæ præesse, aut interesse copia esset, aut ab his stipendia, honoraria, aut pensiones annuas, aliave accipere, tametsi hujus rei ipsis antehàc facta ab Regibus potestas fuisset. Recitatis his omnibus Edictis Cancellarius eorum qui aderant sententiam rogat, quæ de promulgandis Edictis lata quidem, cæterùm Patres de collegis ut ne abigerentur, Regi supplicandum censebant, sed id frustrà fuit: nam postquàm quid Rex sentiret, juberetque ab ipso more majorum Cancellarius exquisiverat, Edicta recitata, & promulgata, atque in acta Senatus referenda pronuntiavit: quæ res quod ad collegas attineret, Patribus ægrè fuit, Majestatis tamen verecundiâ, & uti tempus erat, sibi temperandum sapientissimè censuêre, atque ita Senatus est dimissus.

Ubi Rex cuncta hæc confecerat ex sententiâ, atque eò res redierat, uti Gastoni necesse esset illi omnia quæ vellet, ac juberet obsequi, ibi verò se sponte suâ, judicioque quæ æqua essent ea ipsi concedere velle per Danvillam significavit, quem eâ gratiâ Limursium haud procul ab Urbe quo Gasto discesserat misit. Hunc eò adduci Rex cupiebat, uti Mazarinum in Aulam redire æquo animo pateretur, nec eâ causâ secedere, aut abesse vellet, quod quidem Danvilla Gastoni persuadere omni ope conatus est: sed hic se Mazarino amicum usquàm fore, ac si

ſin Aulam rediret, eò ſe manere poſſe negavit, cætera verò omnia Regis voluntate facturum aiebat. Cum iſthuc reſponſum huic haud ſatis placeret, miſſus eſt ad Gaſtonem iterùm Danvilla, atque unà Tellierus Quatuorvir, qui fruſtrà uti de Mazarino Regi obſequeretur, hominem fatigavêre, ac denique Gaſto poſtquàm Condæi ſententiam exquiſiverat, has ipſis tulit conditiones; ſe videlicet pacatum, ac quietum apud Bleſiam oppidum ſuum ad Ligerim commoraturum: copias ſuas ab Condæi exercitu ſegregaturum, quæ regiis conjungerentur, eâ lege ut ne adversùm Condæum harum operâ Rex uti vellet, quem ut hanc ſibi veniam daret, rogaret impenſiùs: quæ conditiones ubi Regi ſatis placuêre, atque in has data, atque accepta utrimque fides eſt, Gaſto Bleſiam diſceſſit, quò procul ab omni reipublicæ curâ reliquam vitam exegit. Belfortius Vindocinum paternum oppidum abiit, atque alii Urbe faceſſere juſſi in rura quiſque ſua diſceſsêre. 1652.

Qui ex Senatu diſceſſerant, de iis Neſmondo Præſidi, atque Franciſco a Veidello Conſiliario placebat, uti Senatus frequens conſultaret, atque ex totius Ordinis ſententiâ ratio iniretur, quemadmodum ab Rege impetrari poſſet, ut ad Urbem, & in Curiam redirent, quamobrem Inquiſitionum Claſſes in majus Conclave vocandas eſſe cenſebant, quod quidem utrique fraudi fuit, nam cæteri iſthuc fruſtrà futurum ſunt arbitrati, atque adeò non eſt factum. Neſmondus autem vocatus in Regiam eâ de re graviter eſt increpitus, ac poſt paulò tantiſper abire juſſus, ſicut & Veidellus: unus Bruſſellus reſtitit ad Urbem, cui videlicet nullum rus erat, quo ſecederet, cæterùm res familiaris anguſta, atque ætas gravis, quæ omnia ut hominis plebem miſereſceret, efficiebant, cúmque vitabundus hominum cœtus, atque occultus agitaret, hujus planè abigendi nulla porrò cura in Aulâ fuit.

a Veidel Conſeiller au Parlement.

Ita Gaſtonis, Condæi, atque Funditorum Sectæ quæ in unam coaluerant, tametſi huic Senatus, populuſque Mazarini odio faveret, profligatæ: quod quidem Gaſtonis, & Condæi magis culpâ, quàm Adminiſtrorum conſilio, atque ſolertiâ, evênit, ubi illi pecuniæ in belli ſumptus inopiâ Senatum, populumque ad fœdus ſecum faciundum, ut hanc poſthàc ſuppeditarent, vi adigere voluêre, quo factum eſt, ut eorum ſtudia amitterent, quæ denuò in Regem verſa hunc denique potiorem reddidêre. Certè Principis opes in vulgi benevolentiâ ſitæ ſunt, qui adeò perpetuò meminiſſe debet, Populum ſine Principe, Principem ſine Populo eſſe non poſſe. Reliquiæ igitur belli civilis in Campaniæ finibus, atque in Aquitaniâ longiùs ab Urbe poſthàc fuêre. Illic Condæus, eò Contius frater, atque Condæa ſoror hoſtilia faciebant: quamobrem & hos, & qui horum ſectam ſequebantur, Rex edixit hoſtes eſſe, ſimul horum bona publicavit, quæ habuerant imperia, & poteſtates, ac cætera quæ ad rem, & dignitatem pertinebant, ea ipſis abrogavit. Apud Burdigalam Contius, atque Condæa ſoror Ulmeiſtas fovebant, indignante Curiâ eo ſe plebi propè obnoxiam eſſe, quæ antehàc ſibi obediens eſſe ſolebat: nec tamen Contio, atque Condææ ad-

Ddddd ij

1652. versa, nequedùm ab rebellione aliena erat: sed in hâc pudebat non habere principatum, quo plura in Ulmeistas habita consilia, ut ab Ædibus urbis publicis quas tenebant, pellerentur, quæ omnia frustrà fuêre.

Barcinonem in Cataloniâ terrâ, marique ab Hispanis obsessam diximus: in Urbem tamen Mottæum Hodencurium Equitum Tribunum per media hostium castra evasisse, qui hanc defenderet, atque Barcinonenses in pristinâ erga Regem fide confirmaret: præterea *a* Santandream Mombrunum ab Italiâ copias eò duxisse, quibus Hispanorum castra tentaret, atque externas munitiones oppugnando, dum Mottæus erumperet ab urbe, hanc obsidione eximeret, atque Hispanos abire cogeret. Ad hoc Ferrieræ è *b* Melitensi militiâ rei navalis scientissimo curata pecunia fuerat instruendis navibus, onerandisque commeatu, quem ad mare Balearicum deveheret, atque Barcinonem introduceret, quæ cum fame magis, quàm ferro premeretur, haud dubium videbatur hoc pacto sustentari posse obsidionem, quæ hostibus denique frustrà, ac dispendio, damnoque foret: nam navi secundo vento in portum tendenti prorsùs difficile est impedire cursum, plusque uno navigio devehitur commeatûs, quàm pluribus carris, jumentisve: ex multis autem navibus quas Ferriera habebat, unam, aut alteram saltem in portum evasuram verisimile erat.

a Le Marquis de S. André Mombrun.

b Le Chevalier de la Ferriere.

Rex ad Joannem Lusitaniæ Regem miserat, qui doceret *Quàm maximè hujus interesse, ut ne Cataloniam Philippus Hispaniæ Rex reciperet, qui quamdiù eò bellum gereret, tandiù Lusitaniam aut quietam fore, aut leviter oppugnatam: at si Catalonia penes Philippum foret, ibi verò omnes quæ in Hispaniâ sint copias adversùm Lusitaniam ituras, atque eò maximam belli molem futuram: octo, aut decem omninò navibus ab eo Barcinonem versùs missis opus esse, cum aliquanto commeatu, qui in Urbem introducatur, id huic in tanta quam habeat navium copia, atque ob vicinitatem facile esse, quod Rex magna in gratia sit habiturus, atque hanc ubi sibi res secundiores esse cœperint, relaturus.* Sed Lusitaniæ Regi ægrè erat fœdere quod huic cum Rege intercedebat, cautum non esse pacem ab hoc nusquàm sancitum iri, nisi & ad illum pertineret, hujus rebus, atque dignitate integris, sed Regem modò ut id fieret enisurum: quamobrem inter Ludovicum, & Philippum bellum esse diuturnum studebat, ut interea ipse quietus foret, aut faciliùs bellum defenderet.

Sed Ferriera postquàm tantisper ad mare Balearicum cum navibus in Barcinonis conspectu steterat, re cujus gratiâ venerat infectâ, ac ne tentatâ quidem discessit; quin nec uti triduum, sicuti Mottæus postulabat, opperiretur, adduci potuit, quo triduo Santandreas munitiones Hispanorum externas, ipse ab Urbe Mottæus castra erat oppugnaturus, nam si Ferriera cum navibus suis mansisset in statione, harum metu, qui in classe Hispanicâ erant socii navales, hâc non exscendissent, sicuti hoc metu vacui fecêre, atque castra cum cæteris copiis ita defendêre, ut horum oppugnatio nostris frustrà fuerit. Æqua propè com-

meatûs inopiâ in Santandreæ castris erat, atque in ipsâ Urbe, cùm penes Hispanos omnia circùm Barcinonem loca essent, aut ipsis qui potiores videbantur, studerent: neque profuerat quidquam & Mottæo in Urbe, & Santandreæ foris, multa, atque præclara facinora fecisse: nam fames ambos abegit denique, Santandream primùm, ad quem Rex scripserat, ut ubi res publica apud Barcinonem in tuto collocata foret, cum copiis suis in Italiam rediret, quò Hispani Casalium in Montis-ferrati agro oppugnaturi videbantur. Quod quamvis clàm copias esse Santandreas studuerat, tamen ab quibusdam rescitum, qui pertæsi tam duræ, atque asperæ in Cataloniâ militiæ, hunc coëgere denique, ut abscederet. 1652.

Cùm id Regis injussu, atque adeò præter opinionem factum esset, visum ad Belieroplessium scribere, uti coactis quæ in Santonibus erant copiis, in Aquitaniam properaret, & cum Harcurio consultaret, quæ ex Aquitaniâ copiæ cum suis conjungi possent, ac duci in Cataloniam, uti Barcinoni subsidio essent: has omnes Harcurius si videretur ipse duceret, aut hanc traderet Belieroplessio provinciam. Sed jam Harcurius in Alsatiam profectus fuerat, sicuti suprà memoravimus. Igitur Belieroplessius sicuti pro Prætore in Aquitaniâ fuit, qui Isllabono Ellebovii filio, Salbovio Marchione, Crequio è Melitensi Militiâ, & Belsonsio Marchione unà reipublicæ operam navantibus, propè omnia in Aquitaniâ loca capta ab hostibus recepit, Marsinum cum omnibus copiis ad se venientem inhibuit, ut ne huic animus fuerit eò progredi, quò ipsi prælium facere necesse fuisset. Sed ubi deligendæ copiæ fuêre, quæ in Cataloniam ducerentur, earum duces nihil sibi ab Rege hac de re mandatum dixêre: prætereà quæ copiæ ex hybernis collationes acceperant, eas videri ad hanc expeditionem paratiores: postremò mittendum ad Aulam qui resciscat, quid tandem Rex factum velit, ac pecuniam in stipendium poscat iis copiis, quas in Cataloniam mitti vellet, ad Tracium denique qui apud Montalbanum erat sicuti Quæstor in Aquitanico exercitu, de pecuniâ scribendum.

Venêre brevî ab Rege mandata, quæ copiæ in Cataloniam ituræ erant, iis curata in stipendium pecunia est, sed hæc tam exigua, uti neque duces, neque milites satis adduci possent, ut eò proficiscerentur, difficillimo anni tempore, atque in regionem, quam planè vastatam esse scibant: Crequii tamen, atque Belsonsii Marchionis operâ plerique adducti sunt, uti proficiscerentur. Ad Mottæum Rex scripserat exercitum qui in Aquitaniâ esset, huic auxilio venturum, cui adeò mittere obviàm Iosephum Margaritum, de quo sæpiùs memoravimus, cum plerisque aliis Catalanis Mottæo, atque Barcinonensibus visum. Illi exiguo, ac levi navigio per mediam Hispanorum classem cum ingenti periculo traducti apud Bagurem Palamis haud procul exscendêre navi, dein apud Armenteram cum Lasario, qui Rhodæ Præfectus erat, & cum Alesio Barone, qui præerat equitatui, collocuti sunt, de commeatu Rhodam introducendo, cujus inopiam patiebatur. In-

1652. de Gironam oppidum iêre, ab quo Mortara Marchio cum copiis haud procul tum fuit, collectum tamen in viciniâ commeatum Rhodam Margaritus misit, vir ad extremum Regi fidus, industrius, & qui nihil labori, & sumptui ad rem publicam benè gerendam parceret.

Ab Gironâ Perpinianum unà cum Alesio Barone petit, eò se credens Belieroplessium cum Aquitanicis copiis inventurum, uti rationem inirent, quo pacto labefactatis, ac propè perditis patriæ rebus succurrere possent, & quâ viâ appropinquare Barcinoni. Sed hunc ea spes frustrata est, neque dùm quando Belieroplessius adventurus esset, quisquam satis scibat. Margariti tamen ad Perpinianum adventus ipsi oppido saluti fuit: Thomas enim *a* Bagnolsius qui eumdem in Russinonensi Agro, quem Margaritus in Cataloniâ gerebat Magistratum, Gubernatorem appellant, inimici sui cujusdam persequendi, atque adeò rixæ privatæ specie, ex agris milites collegerat, quibus fretus Perpinianum ingredi, atque oppido, & arce nostros pellere decreverat, quod est ab Margarito prohibitum.

a De Bagnols.

Jam Hispani omnia ad mare loca, suprà, atque infrà Barcinonem ceperant, ac præsidiis tenebant, ita ut nihil ampliùs ab his commeatûs ad Urbem, sicut antehàc quandóque fiebat, supportari posset: quæ verò oppida, atque Castella longiùs ab maris orâ posita sunt, ea propè omnia erant in horum potestate: nam & Gironam post Margariti discessum Mortara Marchio ad deditionem redegerat. Mottæus igitur undequâque circumclusus, neque quâ Belieroplessius iter ad se habere, neque quo modo ipse famem usquè ad ejus adventum tolerare posset, satis expediebat: quamobrem consilio cum ducibus, atque Barcinonensibus habito, deditionem facere decrevit.

Hujus latæ conditiones ab Joanne Austrio quàm honorificentissimæ sunt, quibus & ducibus, & militibus, & popularibus ex sententiâ cautum, qui manere ad Urbem, aut in patriâ, quive migrare vellent. Ita Catalonia in Philippi Hispaniæ Regis ditionem rediit, post decennium atque ampliùs, ex quo Catalani se Ludovico XIII. Galliarum Regi dediderant, ab eo, atque ab Ludovico filio perliberaliter habiti usquè ad hæc nostra bella civilia, ita ut bellum quod eò adversùm Hispanos gerebamus, Catalanis magis quæstui, quàm damno esset, tam sedulò Gallicis copiis, atque Catalanicis stipendium curabatur, quo fiebat ut omnis ex hac Provinciâ Galliæ conjunctâ fructus magis ad Catalanos, quàm ad Regem pertineret, qui immensum planè huic adversùm Philippum tuendæ sumptum fecit: pudet profectò nostrâ culpâ isthæc tam fœda, atque aspera rei publicæ evenisse.

Intereà Belieroplessius Russinonensem agrum versùs iter per Septimaniam habebat, quo *b* Santaunesius Barrius Locatæ Præfectus ab Rege defecerat, ac virorum Principum partes sequebatur: sed ubi sensit Mercurii equitum alam ab Provinciâ missam, ac prætereà Belieroplessium cum plerisque copiis in propinquo esse, facilè adductus est, uti cum Mottæo de pace ageret, ac rediret in viam. Hic post deditam

b De Barry Marquis de Saint Aunais.

Barcinonem redibat in Galliam, quîcum ex itinere Belieroplessius collocutus est, ut quid optimum factu existimaret ab ipso resciseeret. Is eundum in Confluentem censuit, atque eò pellendos hostes ab oppidis, ac castellis, quæ nuper receperant. Confluens Russinonensis agri regio est Cataloniam propior, quò Thomas Bagnolsius de quo suprà memoravimus, concesserat, cum his quos coëgerat militibus. 1652.

Is sicuti secundis in rebus nostris Regis partes secutus erat, ita Philippi qui tum potior videbatur, fortunam sequebatur: primùm quà Pyrenæus in hac regione saltus aditur, angusto inter montium juga itinere (collum Ternæum appellant) eà transitu arcere Belieroplessium decreverat: dein hoc omisso consilio, suos in vicina oppida loci naturâ munita dimittit, ipse inter hujus jugi confragosa, atque aspera diffugit. At Belieroplessius Rodezem oppugnat, quò trecenti Hispani mœnia defensabant: quatriduum propugnavêre, dein uti sibi deditionis conditiones ab Belieroplessio ferrentur, postulavêre: sed is se negavit aliam ferre posse, quàm uti se, suaque ipsi permitterent, quod ubi hostes abnuêre, impetus ab nostris in oppidum factus, pulsique in arcem hostes sunt, quò denique vitæ suæ consuluêre, Belieroplessio sese permittentes, qui omnes captivos habuit: pedites trecenti, equites quinquaginta fuêre: oppidum primùm ab nostris, dein ubi profecti sunt, ab accolis direptum, atque incensum est, manente in popularium animis concepto pridem in Hispanos odio.

Cætera oppida deditione item sibi consuluêre, ita ut Bagnolsius Villam-francam concedere coactus fuerit, quæ regionis illius caput est. Sed hæc cùm naturâ loci, & operibus ita munita esset, ut oppugnandarum Urbium omni apparatu ad hujuscemodi incœptum opus esset, cui moliundo hyems haud quaquàm opportuna erat, isthuc in aliud tempus Belieroplessius distulit, atque intereà Crequium cum idoneo equitum numero Rhodam versùs misit, cum quingentis peditibus, qui oppidum ingressi sunt: dein ab hac regione propter frigora, quæ inter Pyrenæi juga per hyemem intolerabilia sunt, atque commeatûs inopiam discedere visum in propinquam Septimaniam, quò in hybernis copiæ collocatæ, atque eò manere jussi Belieroplessius, atque Belfonsius, si quid hostibus adversùm Rhodam consilii foret, ut huic subitò subvenirent.

Hispanos graviter offendisse diximus, ubi Carolum Gonzagam a Noviodunensem Ducem Mantuâ Urbe, quæ huic hæreditate obvenerat, atque agro Mantuano, præterea Casalio ad Padum, & Montisferrati in quo situm est, agro spoliare antehàc decreverant: nam ea res tum hominem coëgerat, Casalium oppidum, cum Arce totius Italiæ longè validissimâ, quibus maximè potiri Hispanis consilium erat, permittere Ludovico XIII. Regi, vt hæc adversùm Philippi Hispaniæ Regis conatùs tueretur. Id per complures annos fecit, tam immensis sumptibus, ac tot tantorumque civium jacturâ, qui ab morbis magis, ac cæli gravitate, pestilentiâ, atque aliis in Italiâ casibus, quàm ab ferro interiê-

a Le Duc de Nevers.

1652. re, nam raro victi, sæpiùs victores fuerunt, uti ratio tot sumptuum, atque hominum nequaquàm iniri possit. Casalium oppidum, atque Arx in Ludovici filii potestate etiamtùm erant: sed propter corruptam apud nos rempublicam, ac bellum civile quod in Galliâ gerebatur, nusquàm suppeditare sumptibus qui foris faciundi erant, Rex poterat. *a* Mompezatus Cazalio ab Rege Præfectus in Aulam venerat, nuntiatum præsidium eò exiguum esse: qui suâ, atque Serviani in propinquo apud Sabaudiæ Ducem Regis Legati fide stipendium militibus, atque frumentum usquè dederant, eos cessare, quoniam quo uterque hanc exolveret, nihil jamdiù ab Aulâ missum fuerat: postremò aut curandam eò pecuniam, aut propediem Casalium in potestate hostium futurum, quorum tametsi exiguæ opes ad tantum incœptum, tamen quia nullæ in oppido, atque arce sint, his facilè potituros.

a Le Marquis de Mompezat.

Isthæc Carolo II. Mantuæ, ac Montisferrati Duci haud ignota erant: hujus amita Eleonora Ferdinando II. Imperatori quondam nupserat, tunc vidua: Eleonora verò Caroli soror tum Ferdinandi III. Ferdinandi II. filii uxor erat: Carolus ipse Elizabetham Claram Austriam Oenipotani Archiducis filiam uxorem duxerat, ita hujus cum Austriacâ Gente affinitatis vinculum triplex est, quam adeò si Galliarum Regis amicitiæ antepôsuerit, nemini mirum videatur: sed ea Ludovico in Carolum fuit, qualis esse debebat erga hominem cui Rex pater Mantuæ, ac Montisferrati Principatûs adversùm Austriacorum vim conservaverat; Carolo verò haud alia, quàm quæ ob ingentium in se meritorum memoriam hominibus esse solet, quæ certè hos non ita afficit, ut eâ causâ præsens adire discrimen, aut ullius damni subire casum velint: prætereà haud huic ægrè fuit, sibi opportunitatem dari, quâ si rectè uteretur, Casalium posthàc non in alienâ, sed in suâ unius potestate foret, quod quidem huic ab Rolando *b* Lavalle cujus consilio, judicioque in omni republicâ gerendâ utebatur, subjectum plerique credidêre.

b De Laval.

Igitur Carolus hoc autore rationem inire decrevit, quo cum bonâ Gallorum, atque Hispanorum gratiâ Casalium suo ipse præsidio posthàc teneret. Ut eò perveniret, per Hieronymum Priandum *c* qui dudùm Mantuæ Ducum negotia isthîc procurat, hominem sibi sicuti majoribus fidum, atque isthîc gratum, acceptumque cum Rege, atque Administris egit maturè, atque continuò, uti Casalio consulere vellent, sicuti res monebat, aut si ob bellum civile id adversùm Hispanorum consilia, conatusque tueri non possent, præsidium Gallorum inde, atque Helvetiorum deducerent, seque Casalium suis opibus defendere sinerent, confidere se si isthuc Regi probaretur, Hispanos nihil adversùm Casalium molituros. Intereà ut ne Hispani properarent eò ducere, per amitam, atque sororem Eleonoras apud Ferdinandum Imperatorem hujus virum, cujus maxima apud Philippum Hispaniæ Regem autoritas, & fides est, operam dabat: simul agebat cum Hispanis ipsis apud Mediolanum per Bozzoli Principem, & Augustinum Guazzonem è Sommascorum Ordine, uti sibi satis utile esse ducerent Casalium ab Gallorum manibus

c Priandi Resident de Mantoue.

manibus eripi, quod domino citrà cujusquam invidiam traderetur. 1652.
Sed ægrè erat Regi tam validum oppidum in Italiâ, atque huic ab Hispanorum lubidine, quæ ipsis propagandæ dominationis suæ ingens ab naturâ est, vendicandæ opportunissimum dimittere: eò tergiversabatur fortunam opperiens, si fortè bello civili finem faceret, atque intereà hanc ferebat Carolo conditionem, uti deducto ab Casalio Gallorum, atque Helvetiorum qui sibi mercede militabant, præsidio, novum eò Helvetiorum præsidium introduceretur, qui fidem darent, se Regi, atque Carolo oppidum conservaturos, atque ubi bellum desineret, ex utriusque sententiâ discessuros: huic præsidio stipendium pro mediâ parte Regis, pro quartâ omnium Italiæ Principum, pro alterâ quartâ Caroli sumptibus curaretur, uti quorum maximà interesset Casalium non esse in Hispanorum potestate, eorum ut id ne fieret, eadem cura, ac pro opibus impensa esset. Sed isthæc quod imminebat Casalio periculum, id non avertebant, atque hoc pacto magis ut in posterum, quàm uti tunc in tuto esset, cavebatur: nam cum omnibus Italiæ Principibus eâ de re agendum erat, qui ut in eamdem hanc adducerentur sententiam, aliquanto tempore opus erat.

Argensonus Regis apud Venetos Legatus cum Carolo agebat sedulò, ut ne ab Regis amicitiâ discedere vellet, ab cujus patre tanta in hujus avum, atque in hunc ipsum beneficia profecta essent, quem si cessasset adversùm Hispanorum conatus tueri, ille Mantuæ, atque Montisferrati Prædiis planè fuisset ab his spoliatus, qui tunc ipsi nepoti blandiantur, uti videlicet ubi ab Regis amicitiâ discesserit, quod usque patrare non potuêre prohibiti ab Gallis, id posthàc ex sententiâ conficiant, atque hunc sicuti pridem decreverint, aut planè spolient, aut saltem Casalio sibi cedere cogant. Venetis autem Argensonus persuadere conabatur, ut ne Casalium sinerent ab Hispanis capi, atque teneri posthàc, rem omnibus Italiæ Principibus periculosissimam, quorum maximà intersit, Hispanorum opes nequaquàm in Italiâ crescere. Id ipsis singillatim curæ esse decere, quibus Hispani in Mediolanensi, atque Cremonensi agris finitimi sint, eo de Carolo Mantuæ, & Montisferrati Duce tuendo cum Rege Ludovico XIII. concordasse, & quod hic apud Casalium fecerit, id ipsos apud Mantuam fecisse: ipsum Casalium haud ita procul ab eorum abesse finibus, cui si tantisper subvenire velint intereà dùm bellum civile in Galliâ desierit, id & ex re publicâ facturos, & Regem in maximâ gratiâ habiturum.

Sed Veneti vix se huic admiscere negotio poterant, bello Turcico impediti, cui sustinendo omnibus opibus suis, ac prætereà alienis opus habebant, atque adeò neque suppeditare sumptibus poterant, qui tuendo eâ tempestate Casalio necessarii erant, neque Hispanis ægrè facere volebant, de hoc autem negotio cum omnibus Italiæ Principibus agendi spatium non erat, neque hi facilè adduci potuissent, uti labefactatis Galliæ rebus quidquam quod Hispanis displiceret inciperent: postremò non dubito Carolum eos fecisse certiores, quid apud Viadanam, &

1652. apud Mediolanum de Casalio ageret, & quorsùm ea res esset evasura: quo factum est, uti Veneti omnia se Regis causâ velle dicerent, atque operàm daturos, ut Hispani, atque Carolus nihil in Casalii negotio quod rei publicæ fraudi, damnove foret factum vellent.

Sed Hispani ut ne tantam Casalii è Gallorum manibus eripiundi opportunitatem corrumpi finerent, Sturæ-pontem, Corniolum, Ozanum, Bassignanum, Georgii-fanum, Occimianum, Mirabellum, Ticinetum, & Frassinetum occupavêre, ac præsidiis tenuêre, quibus ita circumclusum Casalium est, uti vix quidquam eò supportari posset. Isthuc Priandus Regem, atque Administros edocuit, orans, atque obtestans uti dum liceret, dumque tempus esset, præsidium Gallorum, atque Helvetiorum Casalio deduci, atque eò Mantuanorum ab Duce copias introduci vellent: si Hispani Casalium vi, atque armis caperent, vix id Carolo reddituros, tam opportunum suis in Italiâ consiliis oppidum. Sed ne ipsi quidem Galli tum adduci potuêre, ut id dimitterent, verùm accusare Carolum, sicut id ab eorum manibus ereptum, ac penes Hispanos esse mallet, quod tamen graviùs in Rollandum Lavallem jactatum est, qui certè jamdiù Hispanis quàm nobis æquior erat. Sed in hoc Casalii negotio Principi suo singillatim sicuti par erat, studuisse videtur, sed illi haud ægrè fuisse tantam hujus ab Regis amicitiâ, atque clientelâ subducendi opportunitatem oblatam esse: hæc certè fuit hujusmodi, uti satiùs fuerit Regi ab Casalio Gallorum, atque Helvetiorum præsidium sponte deducere, atque ipsi Carolo suis opibus tuendum relinquere, quàm hujus nobis defendentibus ab Hispanis capiundi, atque adeò sibi retinendi occasionem dare: nisi si Mazarinus credidit Santandream Mombrunum cum copiis ab Cataloniâ in Italiam satis maturè uti Casalio subvenire posset, rediturum, aut id alio pacto factum iri, ac denique si ab Hispanis caperetur, Regi hujus vi, atque armis ex iis recipiundi jus fore, non item ex Carolo, ubi ipsi semel permissum foret.

[a] Le Marquis de Mompezat.

[a] Mompezatus Marchio Casalio Præfectus qui tum ad Aulam erat, sicuti diximus, cùm nulla ab Rege ob ærarii inopiam auxilii spes esset, hanc tulit Administris ab Tavanio Marchione conditionem, ut hunc Rex Tribunum equitum creare vellet, mitteretque in Italiam cum imperio, eò hunc tria peditum millia, ac mille quingentos equites quos omnes suis sumptibus conscriberet, ducturum, atque his simul, & Sabaudiæ Ducis copiis fretum Casalio subventurum. Id quidem ipsis satis probabatur, nec tamen factum est, quâ verò de causâ incertum habeo. Christina Regis amita Caroli Emanuëlis Sabaudiæ Ducis mater haud cessabat per [b] Agliæum Abbatem filii apud Regem Legatum hunc urgere, uti Casalio tuendo dare vellet operam, quod si in potestatem Hispanorum veniret, nihil sibi satis tutum in Italiâ adversùm hostore dictitans, cum quibus adeò maturè pacem factura esset, dum hanc æquis conditionibus facere liceret, cujus rei post captum Casalium haud perindè copiam fore. Intereà [c] Villam Marchionem eò mi-

[b] L'Abbé d'Aglié.

[c] Le Marquis Ville.

ſerat, uti coràm cognoſceret, ecqua ſpes eſſet oppidi, ac ſaltem arcis defenſandæ, ut ex eo ſibi conſilium caperet. Hic ex *a* Sant-Angelo qui arci Propræfectus erat, ſi quid auxilii introduceretur, aliquamdiù rem ſuſtentari poſſe reſcivit, atque adeò quadringentos equites eò ducere decrevit. At mox Sant-Angelum qui Monferrinorum in Subalpinos odium noverat, ſubiit metus, uti ſi quid ab his adveniret auxilii ipſi Monferrini deficerent, atque Hiſpanis continuò dederent ſe: quamobrem ad Villam miſit qui moneret ſibi Subalpinorum auxilio uti copiam non eſſe, quod quidem his, atque Chriſtinæ maximè ægrè fuit. 1652.

a Saint Ange

Sed longè moleſtius fuit *b* Antonium Broüillium Piennam Marchionem Pinarolo Præfectum quem Rex juſſerat octingentos pedites Caſalium mittere, id facere recuſaſſe, cauſatum videlicet periculoſum eſſe eâ tempeſtate apud Pinarolum præſidium tanto militum numero minuere, quorum profectio ab oppugnando quidem Caſalio Hiſpanos deterrere, cæterùm ad oppugnandum Pinarolum impellere poſſet. Hi tamen ſibi conſcii infirmas ad Caſalii incœptum opes ſuas eſſe, ſi vel minimùm auxilii introduceretur, omni ope nitebantur, uti Carolum planè ſibi adjungerent, qui unà ſecùm Gallos oppido, atque arce pellere aggrederetur. Eo ad illum miſêre *c* Vercellinum Mariam Viſcontium qui quod Bozzoli Princeps incœperat, id perficeret. Factum igitur inter Caracenam qui Mediolanum, ac Mediolanenſem obtinet Agrum cum omnibus finitimis quæ Hiſpanicæ ditionis ſunt regionibus, & Carolum Mantuæ, ac Montisferrati Principem, Ducem appellant, fœdus quo cavebatur ut hic peditum millia duo, & trecentos equites ex Mantuâ Urbe, atque Agro Mantuano, ac prætereà mille quingentos pedites ex Montisferrati Agro Caſalium introduceret: id modò reſcitum ex fœderis legibus, quia tantumdem poſteà equitum, peditumque ab Camillo Gonzagâ Bozzoli Principis fratre Caſalium introductum eſt, cæteras fœderis conditiones ut ne Galli reſciſcerent, cautio fuit.

b Antoine de Broüilly, Marquis de Pienne.

c Vercellino Maria Viſconti.

Argenſonus Regis apud Venetos Legatus certior ab amicis factus de fœdere, atque in Agro Mantuano cogi milites, iterùm Venetorum Senatum edocet, quantùm ea res ad rem eorum publicam, atque ad alios Italiæ Principes pertineret: famam quidem, & gloriam Regis, ſed illorum libertatem agi, quæ ſi Caſalium penes Hiſpanos erit, incerta poſthàc futura videatur: ad Carolum autem ſcribit, hortans, obſecrans, obteſtanſque ut ne id factum vellet, neu Regis partes deſereret, cujus, ac Ludovici Patris cùm ingentia in eum merita ſint, qui res Caroli illius avi perditas tanto ſuo ſumptu, tantâ civium jacturâ reſtituerit, nulli probatum iri nepotem ab illius amicitiâ diſcedere, & ad Hiſpanorum qui ipſi hoſtes ſint, tranſire partes. Sed iſthæc, atque alia hujuſcemodi fruſtrà fuêre, nam *d* Fuentanus Comes Hiſpaniæ Regis Legatus Venetos quid Philippo de Caſalio conſilii eſſet, certiores fecit, quod & ab ipſo Carolo factum probabile eſt, quamobrem de hoc negotio haud ita poſteà ſoliciti fuêre.

d Le Comte de la Fuente.

1652. Igitur Camillus Gonzaga milites Mantuanos Casalium versùs duxit, quò & pleraque Mantuana Nobilitas profecta est. Sed priusquàm adveniret, Christinæ Sabaudiæ Ducis matri tentare visum, si quid militum eò introduci posset, nam quos Pienna mittere jussus antehàc fuerat numero octingentos, ii denique Pinarolo profecti ubi Casalio appropinquaverant, ab Hispanis fusi, fugatique fuerant, ita ut quadraginta modò ad arcem evaserint. Misit igitur illa peditum duo millia, ac mille quingentos equites, qui oppidum propiores facti uti Padus modò intercederet, postulavêre ab oppidanis, uti sibi mitterent naves, quibus amnem traduci possent: sed illi id se facturos negavêre, qui videlicet Principi suo conscii quid ipsi consilii esset, haud contrà tendere noluêre.

At hæc omnia satis superque ostendunt, in unius Caroli arbitrio positum fuisse, aut Casalium penes Gallos relinquere, aut id Hispanorum operâ illis ereptum sibi posthàc habere, quod maluit denique, atque Hispanorum partes sequi, quia id nova cum Austriacis affinitas suadebat ingentium in se, patremque Regis, ac Ludovici patris meritorum immemori. Ubi igitur Mantuani, Monferrinique milites Casalium introducti sunt, Galli omnes in arcem concessêre, Hispani verò hanc omni ope oppugnavêre, ac ductis ad duo propugnacula fossis, & cuniculis ruinas in his edidêre, atque impetum denique fecêre. Sed ab Gallis, & Helvetiis pulsi cum nihilo minùs satis scirent nostros haud diù propugnare posse, honestissimas Sant-Angelo Propræfecto deditionis conditiones tulêre, quibus acceptis arcem cui per Mompezati absentiam præerat, dedidit, quæ deinceps penes Mantuæ Ducem foret, delectumque ab eo Præfectum, ac præsidium haberet. Stipendium tamen posthàc præsidio curatum ab Hispanis est, tametsi Eleonoræ Caroli sororis, atque Ferdinandi uxoris nomine, quod satis indicat ingratum Caroli adversùm Regem animum, cujus id non ultimum inter Principes exemplum erit.

Ubi Subalpinis apud Casalium oppidani naves uti Padum traducerentur se missuros negaverant, quo his auxilii quidquam eò introducere spes adempta fuerat, ad Crescentinum cum Verrüâ Comite qui ipsis præerat iêre, oppidum oppugnaturi, quod post septimum diem recepêre, intereà dùm Caracena Casalii arcem oppugnabat, huic uni rei intentus. Quæ postquàm feliciter evenerat, cum Subalpinis ipsis agere decrevit, uti cum Hispanis pro Italiæ libertate congruerent, quam in pellendis hâc omni regione Gallis positam esse aiebat. *Hos sicuti Casalio, ita & Arce apud Augustam Taurinorum, & Pinarolo pellendos, quod facilè futurum sit, si Caroli Mantuæ Ducis exemplum sequi Carolus Emanuël Sabaudiæ Dux, atque hujus mater Christina velint: qui si Hispanis sese conjungere animum inducant, Philippum adduci posse, ut illi filiam tot Regnorum hæredem despondeat, atque uxorem det, quo nihil magnificentius, atque amplius Carolo Emanueli esse possit.* Isthæc plerisque Subalpinorum satis placebant, sed ea Christinæ prudentia, atque constantia in Regis fratris filii amicitiâ fuit, uti nihil his quæ vana, atque incerta fuêre, usquàm moveretur.

Eâ tempeſtate ab Aſtæ Villa-novâ, atque ab Verrüâ Gallorum præſidia Rex deduci juſſit, quæ loca cum arce apud Auguſtam Taurinorum uſquè tenuerat, ut Hiſpanos ad reddendas Carolo Emanüeli Vercellas adigeret, cui denique rei conficiundæ arcem apud Auguſtam Taurinorum porrò retinuit: cæterùm quod dudùm Carolus Emanüel expetebat, uti ſui apud Regem Legati ad regiorum normam haberentur, id huic eſt condonatum, nam quod factum uſquè fuerat diſcrimen ſublatum eſt, uti videlicet qui apud circúmque Regiam milites ſtationes per vices habere ſolent, ii adveniente Legato ſub armis velut in acie inſtructi ſint, quod unis Legatis regiis honoris uſquè habitum fuerat. Poſtremò Quincæum Rex miſit in Subalpinos cum copiis, quæ tuendis finibus, prohibendiſque, ac retundendis Hiſpanorum conatibus ſatis eſſent, eò confirmati Subalpinorum animi, uti jam luberet porrò Gallorum ſervire commodis, neque Hiſpanos ampliùs metuerent. 1652.

Qui apud Burdigalam Condæi ſectatorum principes fuêre, ii apud Mantuam Carpetanorum Philippo Regi, atque Aro Comiti perſuaſêre, haud difficile fore Santonum-portum, ſeu Blayam ad æſtuarium Garumnæ terrâ, marique obſidere, nam poſt captas Gallicas ab Britannis naves in orâ Gallicâ, nullas Regi ſupereſſe, quibus Hiſpanicas littoribus ſuis arceat, aut prohibeat Blayæ appropinquare, quam ab terrâ Condæi copiæ, atque Burdigalenſes obſidere, & oppugnare poſſint. Huic igitur incipiundæ rei Philippus Battevillam qui tum apud Sebaſtiani-fanum cui oppido ad Oceanum Cantabricum Præfectus eſt, naves cogere, claſſem apparare, dein ducere Blayam versùs jubet. Sed ubi advênit, nihil ab Condæi clientibus ſatis proviſum invênit, quo ab terrâ ſicut ab mari oppugnaretur: quamobrem omiſſo incœpto ad Paſſagii portum hybernandi causâ claſſem deduxit. At ex eâ re infectâ inimicitiæ graves Battevillam inter, & Marſinum, atque Leſnæum ortæ, quia eo Philippo in aperto fuit hos præmiorum ſtudio multa ipſi magnifica, atque ampla, ſicuti factu facilia ſubjicere, quæ ubi ad rem conferebantur, perdifficilia eſſent. Viciſſim Marſinus, & Leſnæus Philippo, atque Aro Comiti haud occultum habuêre, Battevillam compendio ſuo apud Burgum, quò Præfectus erat, ſtudere, in cujus præſidio mille modò milites haberet, qui quoniam initio aliquanto plures fuiſſent, tot militum ſtipendium ab Philippo etiamtùm acciperet, atque adeò nonnullos quæſtui haberet, præterea monetam Hiſpanicam quæ ipſi curabatur, in Gallicam permutando, quartam illius partem lucri faceret. Iſthuc Philippo, atque Aro Comiti leve viſum, neque ſatis dignum, quod in forti viro, ac ſtrenuo animadverterent: præterea ſatis intelligebant Marſinum, & Leſnæum ex invidiâ, atque ultionis ſtudio hunc labefactatum velle, cui videlicet ſuprà quàm vellent, perſpicaci fraudem ſuam occultare ſe poſſe diffiderent: Battevillam tamen Sebaſtiani-fanum concedere juſſêre, ut ne quid ex hujus cum Marſino, atque Leſnæo litibus, mali damnive rei publicæ eveni-

1652. ret. In hujus locum suffectus est Jozephus Osorius qui Burgo posthàc Præfectus esset, atque in eâ regione omnem quæ ad Hispanos attineret rem publicam gereret, is Burgo Propræfectus usquè fuerat. Sed quempiam eâ tempestate Brezæa ad Philippum misit, qui cùm eò de Condæi viri rebus ageret: ille cum gemmarum dono cujus pretium quadraginta aureorum millium fuit, remissus est, donatus ipse aliquanti pretii armillâ: tanta Hispanis adversùm eos qui suâ causâ ad malas partes animum adducunt, largitas est.

Postquam Mazarinus vulgi de abitu suo lubidini servierat, atque adeò uti cupientissimâ plebe Rex, atque Regina mater ad Urbem redirent, effecerat, ac prætereà uti Condæum propè haud multò minùs quàm Hispanos quibus se conjunxerat, odisset, ibi verò uti suus ad Aulam reditus omnium voluntate fieret, operam dedit: eò de reconciliandâ gratiâ vel cum inimicissimis egit sedulò, cum Contio, cum Curiâ Burdigalensi, cum Harcurio, cum Daugniono, atque aliis. Jam Santaunesium Locatæ Præfectum Mottæi operâ in viam reductum diximus, cui quod hic receperat, Rex planè ratum habuit, ac præstitit: de illo videlicet noxæ regio Edicto eximendo, atque item Locatensibus: de filiis qui apud Urbem dati in custodiam fuerant, dimittendis: de bonis omnibus cùm ipsi, tùm amicis, qui unà defecerant, restituendis: de Termis castello Narbonensi Archiepiscopo permittendo, quod post sex menses Santaunesio aut redderetur, si isthuc Regi satis placeret, aut destrueretur: de duabus turmis equitum, quas ille conscripserat, ab Rege quæ huic mererent retinendis: de pecuniâ aliquantâ huic cùm propter sumptus in conscribendis, armandisque turmis factos, tum aliis de causis curandâ.

Sed operæpretium erat Mazarino cum Condæo redire in gratiam, atque hunc in Aulam reducere: id per fidum interpretem tentatum, lataeque ipsi quàm honorificentissimæ conditiones sunt, ac fortasse majores, quàm ut his stare denique Mazarinum velle crederet: nam huic commercari extrà Galliæ fines Principatum, quem cum summo jure, judicioque obtineret, proponebatur: item alia omnia, quæ explere vastum, atque ingentem animum posse videbantur. At isthæc hominem fortaßè commovissent, si integris rebus suis, nequedùm cum Philippo communicatis, proposita fuissent, quæ tum factâ inter ambos belli societate, frustrà fuêre.

Igitur Condæus respondit, *Principis è regiâ gente viri quam habeat ab naturâ dignitatem, sibi omni Principatu, qui cum summo jure, judicioque dari possit, potiorem esse: neque potentiam, neque malefaciundi licentiam, quæ major in hujuscemodi Principatu futura videatur, quærere se, sed amicitiam, sed fidem, quam in Mazarino nullam esse suo magno malo sit expertus: non esse adeò sibi consilium iterùm huic se permittere: hunc facilè omnia polliceri, uti quod adversùm se fiat, id interpellet, quod ubi factum est, præstare modò ea quæ velit: postremò eò se Mazarini fraude adductum, uti necesse habuerit cum Philippo belli societatem inire, quod desinere nisi utriusque voluntate possit: quamobrem cum*

utroque aut pacem faciundam quod magnoperè ad rem publicam pertineat, aut bellum gerendum esse, neque alterum ab fide quam alteri dederit, discessurum. Hæc ab animo odio in Mazarinum accenso proficiscebantur, ac prætereà spei plenissimo, fore uti proximis æstivis, profligatis Regis, seu potiùs Mazarini copiis, victor ad Urbem accederet, ac se Pacis Ludovicum inter, & Philippum faciundæ arbitrum futurum. 1652.

Sicuti cum Condæo, ita & cum Contio Mazarinus egit: qui tametsi non nihil ab fratre dissideret, tamen ab Condeæ sororis, hæc autem ab Condæi voluntate pendebat, quod Mazarino molestum, nam si Contius, & Condæa resipuissent, magnum ad pacandam Aquitaniam momentum attulissent: cæterùm uti Contio, Condeæ, atque Burdigalensibus majora in dies adferrentur incommoda, Vindocinus ad Garumnæ æstuarium classem adducere jussus est, atque Candalio qui tum provinciam cum exercitu obtinebat, missæ ab vicinis regionibus copiæ, quibus tantò meliùs rem publicam gereret, ac denique cum Daugniono agi cœptum.

At Condæus in Campaniæ finibus, ubi hinc indè circumspexerat quid sibi factu facile, aut contrà esset, neque Durocortoro Rhemorum, aut Augustâ Suessionum potiri se posse sentit, infirmis ad hujuscemodi incœpta opibus suis, Vervinum in Tieracensi agro, neque naturâ, neque operibus, neque præsidio ullo munitum oppidum, occupat, atque eò cohortes duas, cum unâ equitum alâ collocat: dein Rhetelium ducit infirmum item ad Axonam amnem oppidum, quod huic brevì ab *a* Rallâ Præfecto, cui ad propugnandum omnia defuêre, deditum est, ceterâ viro forti, ac strenuo: deditum est & Portiani-Castellum, perindè, aut magis infirmum: dein Meneculphifanum oppidum cum arce tantisper est ab Santimauro Præfecto defensum, ac postremò Condæo deditum: id ampliùs muniri Condæus jussit, positum videlicet Mosam inter, & Matronam amnes, Virodunum, atque Cabilonum oppida valida, haud procul Claromontio, ac Satenaïo, quæ duo oppida penes ipsum sunt, spem videlicet nactus se Meneculphi-fano, atque Rhetelio fretum, in eâ regione cum exercitu facile hybernaturum, prædas è vicinis Campaniæ locis amplas facturum, ac denique ex propinquo factionis in Urbe reliquias confirmaturum. Posteà Barem Ducis, Lignium, ac Voidium in Barensi agro facilè cepit, loca infirma, quorum primum ubi oppugnat, *b* Faugius qui Lotharingicas copias ductabat, cæsus est: dein has, & Belgicas dimisit, suas autem ad Mosam in hyberna distribuit: quæ Gastonis erant copiæ, eas jam ante Baris oppugnationem dimiserat, quæ regiis secundum fœdus cum eo sancitum conjungi debebant.

a Le Ralle.

b Fauge.

Rex, atque Regina mater Mazarinum urgebant, ut ad Aulam redire vellet: sed hic rei publicæ magis, quàm suis commodis serviens iit ad exercitum, qui in Campaniâ erat: eòdem ad hujus adventus famam venêre Ellebovius cum copiis, quas in Picardiâ coëgerat, præterea alii

1652. è Normanniâ, atque ex aliis provinciis, quidam accersit, alii sponte suâ, ut apud hunc gratiam inirent: ita multum est auctus regius exercitus, cui omnia accuratiùs quàm antehàc Mazarini operâ subministrata, quo faciliùs agitare, & quæ faciunda censebat, ea exequi posset. Hoc exercitu freti Ellebovius, atque Almontius equitum Tribunus Portiani-castellum oppidum recepere, nihil prohibentibus hostibus, qui in arcem concesserant.

Sed eò propugnavêre acriter, donec sæpiùs ubi erupêre pulsi, fusique, fossis, atque cuniculis ad murum ductis, ac pulvere tormentario oppletis, diutiùs propugnandi spem abjecêre: neque tamen deditionem facere voluêre, quin Condæus sex dierum uti sibi suppetias ferre posset, spatium haberet, ac postremò hoc cessante armatis, instructisque arce discedendi facta copia est. *a* Santanianus eò egregiam, fortemque Regi navavit operam, hunc unum è Cubiculariorum regiorum principibus esse diximus, qui seu domi, seu foris bellum gereretur, cum imperio, aut ubi nihil commissum erat, sine imperio perpetuò militavit: hic dum adversùm hostes qui arce eruperant, strenuè rem gerit, quamvis glande ictus graviter fuerat, tamen adduci nequivit, uti curando vulneri prælio excederet, quod his modò suâ maximè virtute pulsis fecit.

a Le Comte de S. Agnan.

Castronovanum antehàc memoravimus ab Aulâ sponte discessisse, quin & Regem, & Reginam matrem ut id sibi liceret fatigasse: neque tamen ullam postillà sese reipublicæ admiscendi occasionem prætermisit. Is ubi Mazarinus iterùm abierat, tametsi id per simulationem factum scibat, tamen ut sunt homines proni ad ea quæ magnoperè cupiunt, speranda, non omnem de suo in Aulam reditu spem abjecerat: cúmque id haud ex sententiâ eveniret, satis liberè cum mulieribus colloquendo quid de Mazarino sentiret, prædicavit: quod cùm ad Regem, atque Reginam matrem manasset, hominem ab Urbe discedere continuò jussêre.

Haud minùs erat Radesiano, quàm Castronovano omnis reipublicæ gerendæ studium, sicuti sæpiùs memoravimus: neque minus sibi persuadebat eò se perventurum denique. Igitur amicos in Senatu hortabatur, ut hunc frequentem haberi postularent, de Collegis ab exiliò revocandis: quibus usuræ pecuniæ Regibus urbanorum Magistratuum fide creditæ debebantur, eos impellebat ut has sibi solvi flagitarent: qui seditiosi, atque multitudinum duces erant in Urbe, eos prensabat, atque liberaliter habebat, sperabatque sicuti Cardinalatum adeptus erat rempublicam perturbando, ita & Regem se coacturum, ut hanc sibi omnem permitteret, aliter enim familiaris damna immenso ære alieno contracta se farcire posse diffidebat, postremò id suadebat ambitio, quæ nullis finibus circumscribitur.

In Regiam postquàm Regi, atque Reginæ ubi ad Urbem redierant, adventum erat gratulatus unà cum omni qui hunc erat comitatus Ecclesiasticorum

clesiasticorum Ordine, non ierat: quo metuere videbatur, ut ne se Rex comprehendi juberet, nam in mediâ quò agitabat Urbe id fuisset difficile vulgi gratiâ fretum: dissimulabat tamen hunc metum sedulò, atque se purpurâ suâ planè munitum videri volebat, quo suis animus amplior esset, ad omnia quæ fieri vellet, patranda: certè Cardinalatûs dignitas effecerat, ut hunc Rex, atque Regina mater amandatum, quàm comprehensum mallent. Anna Rohana Ludovici Rohani *a* Guimenæi Principis uxor ab Radesiano inter colloquendum audisse se dixerat, hunc lubentem Romæ agitaturum: quo factum est, ut hâc ipsâ interprete Rex uteretur homini in hâc sententiâ confirmando, quæ præterea verbis suis huic fidem daret, omnem quæ Romæ gerenda esset rem publicam, huic permissum, ac pecuniam in sumptum qui ipso dignus esset curatum iri, imminere hujus Pontificatûs finem, quo tempore Cardinales Romam ire soleant, uti mortuo Pontifici alterum subrogent, in quo hujus opera pulchrè rei publicæ procedere possit, atque ipse magnam ex eo apud Regem gratiam inire. 1651.

a La Princesse de Guimenay, Anne de Rohan.

Sed & hæc, & alia quæ posteà Radesiano dicta sunt ab *b* Annâ Gonzagâ Reginæ verbis frustrà fuêre: nam se pulsum ab Aulâ visum iri aiebat, si tunc Romam abiret, præterea deseri ab se amicos, ac propè prodi. Ita Radesianus tantùm sibi esse fautorum, clientium, & amicorum in Aulâ, atque in Urbe aut credidit, aut ab Rege, atque Reginâ matre credi voluit, ut horum præsidio satis posthàc tutus esse posset: quin & ab illis, ut hos ornatos vellent, impetrare se posse arbitratus est, nam alteri aliquam provinciam quam obtineret, alteri Quatuorviratum petiit. Sed cùm hæc hominis ratio non modò fiduciæ, sed & audaciæ plena, neque diutiùs toleranda Regi, atque Reginæ videretur, de eo comprehendendo consilium cepêre: at id exequi in mediâ Urbe importunum, ac periculosum erat futurum: quamobrem opperiundum fuit usquè dùm rei patrandæ opportunitas daretur. Intereà omnes amici juxtà, atque inimici Radesiani dictitare hunc in Regiam ire debere, Regem, atque Reginam matrem visentem, sicuti tali loco virum deceat, quod ab eo usquè infectum dissidium, & partes, aut certè motum ostentet, cujus rei famam effugere debeat. At is hujus rei occasionem quærens, per festos Christi natalium dies Concionem sacram ad populum apud Germani Autissiodorensis Templum habere decrevit, eò se magis, ac magis studia vulgi adepturum sperans. Hoc Templum propiùs Regiam est, quâ vicinitate Regina permota, ac magis Radesiano ad se veniundi causam præbere cupida, se huic adfuturam Concioni prædicavit, ac Templi Curioni significavit: hic verò continuò eâ de re Radesianum fecit certiorem, qui hanc nactus occasionem ad Reginam adeundi postridiè iit in Regiam. Regina nondùm experrecta erat, atque adeò Radesianus ad Regem divertit, in quem scalas descendentem, atque ad Reginam matrem venientem incidit. Rex eum perbenignè accepit, habuitque, quem Radesianus ad matrem eun-

b La Princesse Palatine Anne de Gonzague.

1652. tem eſt comitatus, & cum eo hujus cubiculum eſt ingreſſus. Rex paucis allocutus matrem in lecto jacentem Radeſiano colloquendi cum eâ locum dedit, atque alias res cum his qui aderant agere ſe ſimulans ad Tellierum accedit, mandatque huic, uti ſuis verbis Villequierum Cuſtodum corporis Ducem jubeat ab matre exeuntem Radeſianum comprehendere, quod ex ſententiâ factum, atque is in Vincennarum arcem deductus eſt.

Rex ſubitò ad Valancæum ſuum apud Pontificem Legatum eâ de re ſcripſit, ut hunc edoceret quàm gravibus de cauſis ad id conſilium deſcendiſſet, planè uti res publica in tuto eſſet, neceſſarium. Quæ huic perturbandæ Radeſianus deſignaverat, ea neque Pontifex, neque quiſquam omnium ignorabat: ſed hic Regi infenſus, ac magis Mazarino eò proceſſit, uti contra prudentiorum quos in conſilium adhibuerat Cardinalium ſententiam, Marinum apud Avenionem Cavarum Vice-Legatum ad Urbem venire juberet, & de Radeſiani causâ cognoſcere, quod ſibi uni jus eſſe contendebat. Sed Marinus ingredi fines Regni prohibitus eſt, atque haud ſatis æquum viſum Pontificem qui ubi Mazarinus proſcriptus fuerat, planè ceſſaverat, tunc tantoperè Radeſiani causâ laborare: ſed Eccleſiaſticus Ordo eâ de re ad Regem adiit, ſupplicatum uti quem dederat Archiepiſcopo Pariſienſi qui horum caput eſt, adjutorem, eum cuſtodiâ emiſſum vellet, id & Archiepiſcopus ipſe Joannes Franciſcus Gondius patruus ab Rege, & Reginâ matre enixè poſtulavit, ac denique Mazarinus ad Regem ſcripſit, uti pro ſuâ in Sanctam Sedem pietate, ac Chriſtianiſſimi, atque Eccleſiæ Primogeniti titulis cujus Radeſianus Cardinalis eſſet, ſeſe in hujus negotio gerere vellet. Id per ſimulationem ab Mazarino ſcriptum cuncti exiſtimavêre, ut ne autore ſe comprehenſum Radeſianum, atque in cuſtodiam conjectum fama ferret, atque id ipſi Romæ quandóque fraudi foret: nam nemo omnium Cardinalium Italicorum eſt, qui ſe tam procul ab Pontificatu eſſe putet, ut ab eo ſe planè excluſum velit, nedùm Mazarinus, cui tantæ huic adipiſcendo opes ſunt.

Sed alia nobis cum Pontifice controverſia fuit, ex Nuntio quem ad Regem mittere conſilium fuit in Bagnii locum, qui jamdiù iſthîc agitaverat. Id ubi Pontifices antehàc ſibi faciundum eſſe decrevêre, haud occultum habuêre Regis apud ſe Legato quemnam ad hunc mittere vellent, utrùm gratus, acceptuſque foret, reſciſcendi causâ. Sed Innocentius X. eâ tempeſtate Pontifex maximus uti nobis tempus erat durum, atque difficile, illud ab majoribus fieri ſolitum ſe impunè omittere poſſe credebat. Contrà Valancæus Regis apud Pontificem Legatus omni ſtudio, atque induſtriâ nitebatur, ut hunc ad priſtinum morem adduceret, qui haud fruſtrà ab majoribus uſurpatus fuerat. Nam in Pontificis Aulâ Magiſtratuum, atque Sacerdotiorum ſpe multi verſantur, non ex Urbe, aut ex agro Romano modò, ſed & ex aliis regionibus, quæ in cæterorum Italiæ Principum, imo & in ipſius Hiſpaniæ

Regis qui tunc nobis hostis est, ditione sint, atque adeò plurimum Regis interest, ut ne ad se ex horum numero quisquam ab Pontifice mittatur, qui amicitiæ inter hunc, ac Regem fovendæ specie, quâ de causâ fermè Legati ultrò, citróque mittuntur, Principis sui commodis servire velint. Sed quo magis Valancæus Pontificem ut in eo de more cum Rege agere vellet, adducere studebat, tanto magis ille ab tali consilio abhorrebat, ac denique Corsinum (id Nuntio designato nomen erat) proficisci in Galliam jubet, qui ubi est in Provinciam advectus, ultrà progredi prohibitus est. 1652.

Radesiano in custodiam conjecto, Funditorum factio planè extincta videbatur, aut certè tam debilitata, uti vix quidquam ampliùs movere posset: nonnulli tamen cum Condæo etiamtùm congruebant, si quid fortè huic prosperè eveniret, rempublicam porrò perturbaturi, donec quæ quisque præmia sibi proposuerat, ea adepti forent. Sed Rex, atque Regina dabant operam sedulò, ut hæc in integrum restitueretur, atque domi saltem quieta foret, quo foris bellum fortiùs geri, atque adeò hostes ad pacem adigi denique possent. Eo pecunia in illius sumptus habenda erat, quâ de causâ multa Rex edixit, quibus corrogari posse videbatur, de quibus Edicta in Senatu promulgata, atque in hujus Acta relata sunt, nihil reclamantibus Patribus, quandò ærarii inopia in aperto erat, atque omnem quæ ex his corraderetur pecuniam in belli sumptus impendendam esse Edictis cavebatur: ita annus abiit, nam isthuc de Edictis pridiè Calend. Jan. Anni CIϽ. IϽϽ. LIII. factum est in Senatu, Rege coràm pro tribunali de more sedente.

Hoc anno mortem obiêre *a* Turrius Atrebatibus Præfectus, vir fortis, ac strenuus: Carolus *b* Angennas Rambolietus Marchio, ex equestri sancti Spiritûs regiâ militiâ, septuagenario major, qui primùm regiorum Cubiculariorum penes quos vestes regiæ sunt, princeps fuerat, castrorum Præfectus, ac centum Cataphractorum equitum Dux, dein summo cum splendore, magnâque ingenii, ac solertiæ famâ in Hispaniam extra ordinem Legatus eò rem publicam præclarè gesserat, pacemque inter Philippum Hispaniæ Regem, & Carolum Emanuëlem Sabaudiæ Ducem conciliaverat: Joannes Petrus *c* Camusius antehàc Belleyensis Episcopus, sanctus vir, cui mira fuit dicendi, scribendique copia, quam in sacris concionibus faciundis, librisque propè innumeris edendis qui ad Dei immortalis cultum, pietatem, ac vitæ sanctitatem pertinent, perpetuò exercuit: Dionysius *d* Petavius Jesuita vir omni litterarum genere, humanarum, divinarumque rerum scientiâ, atque doctrinâ eruditissimus, quam compluribus scriptis posteritati commendavit: Nicolaus *e* Bailleulius in Senatu Præses qui libellorum Magister, in magno Consilio Præses, Urbis Prætor, Annæ Reginæ Cancellarius, ac denique Administer Regni, & summus Quæstor fuit, vir summâ humanitate, temperatissi-

a De la Tour.
b D'Angennes, Marquis de Rambouillet.
c Camus Evesque de Belley.
d Le Pere Petau.
e Le President de Bailleul.

1652. mis, moderatissimisque moribus cum gravitate, quæ tantum Magistratum deceret, conjunctis [a]: Margarita denique Chabota Princeps fœmina, dudum vidua, quæ Caroli Lotharingi Ellebovii Ducis, atque Harcurii Comitis de quibus sæpiùs memoravimus, mater erat.

[a] La Duchesse d'Elbeuf.

FINIS.

INDEX.

A

B

quam

D

E.

G.

Augustinus

H

I

K

L

M

N

O

P

S

T

V

Y

ERRATA.

P*Agina.* 5. *lineâ.* 15. per easdem, *lege*, per eosdem. *p.* 17. *l.* 19. vado transiret, *lege*, transiit. *p.* 22. *l.* 25. Colinio Andeloto, *lege*, Colinio Castillono. *p.* 38. *l.* 39. hujus sibi, *dele*, sibi. *p.* 52. *l.* 12. fasciculus, *lege*, fasciculis. *p.* 54. *l.* 5. Victoris, *adde*, Amedæi. *p.* 57. *l.* 13. ignis, *lege*, lumen. *ibid. lege*, conspicuum. *l.* 17. ignem, *lege*, lumen. *p.* 65. *l.* 11. *dele*, hanc. *p.* 79. *l.* 6. fuit, *lege*, fuerat. *l.* 11. Rex, *lege*, Ludovicus XIII. *p.* 88. *l.* 21. Regis, *lege*, Regi. *p.* 104. *l.* 26. fuerant, *lege*, erant. *p.* 105. *l.* 18. 19. perlatâ famâ, *lege*, perlata fama. *l.* 37. *lege*, nollet. *l.* 38. *lege*, invidere Tellierum. *p.* 123. *l.* 11. *Horsenius*, lege, *Horsentius*. *p.* 128. *l.* 12. Caroli, *lege*, Nicolai. *p.* 159. *l.* 23. *lege*. Maipasium. *p.* 164. *l.* 18. aut, *lege*, atque. *p.* 168. *l.* 25. *lege*, Trevirorum. *p.* 169. *l.* 10. Confluentem, *lege*, Confluentes. *p.* 174. *l.* 4. & 5. Igitur, *adde*, Riviera. *p.* 184. *l. penul.* hoc, *lege*, hæc. *p.* 203. *l.* 22. narrabat, *lege*, narraverat. *p.* 204. *l. antepen.* Carolum, *lege*, Nicolaum. *p.* 213. *l.* 34. Henricum, *lege*, Ludovicum. *p.* 251. *l.* 26. fuisset, *lege*, fuisse. *p.* 255. *l.* 5. magnâ vi cœperat, *lege*, gerere cœperat *p.* 259. *l.* 15. excæcare, *lege*, execare. *l.* 20. *lege*, Penneranda. *p.* 257. *l.* 2. *ubi Sociæ*, lege, *uti*. *p.* 264. *l.* 9. quæ, *lege*, quas. *p.* 281. *l.* 34. *dele*, quos. *p.* 283. *l. penul.* Bergezus, *lege*, Bergeræus. *p.* 352. *l.* 20. quos, *lege*, quas. *p.* 356. *l.* 31. ipsæ, *lege*, ipsas. *p.* 389. *l.* 32. copiam faciundam, *lege*, copiam omnibus faciundam *p.* 405. *l.* 9. Iubens discessit, *lege*, Iubente Mazarinus discessit. *p.* 412. *l.* 24. uti qui, *dele*, uti. *p.* 537. *l.* 37. venerant, *adde*, dimissi. *p.* 550. *l.* 1. cum eo, *dele*, eo. *p.* 593. *l.* 23. quin, *lege*, qui. *p.* 599. *l.* 11. velit, *lege*, velis. *p.* 617. *l.* 32. ire, *lege*, iturum. *p.* 664. *l.* 41. ab, *lege*, ad. *p.* 668. *l.* 33. Bscoblellus, *adde*, Surdius. *p.* 676. *l.* 59. videlicet illam, *lege*, videlicet Andes. *p.* 695. *l. ult.* quæ, *lege*, qui. *p.* 699. *l. penult.* in suam, *adde*, magis. *p.* 713. *l. antepenul.* Belfortius, *lege*, Belfortium. *p.* 716. *l.* 5. potentissimus, *lege*, peritissimus. *p.* 753. *l.* 26. qui, *lege*, quâ. *p.* 761. *l.* 1. Senatus, *lege*, Senatu.

In margine.

p. 10. se Chevreu, *lege*, de Chevreuse. *p.* 23. d'Andelot, *lege*, de Chastillon. *p.* 477. le Vayer, *lege*, le Voyer.

TYPIS THEODORICIANIS.

